

OPĆINSKO ČINOVNIŠTVO U HRVATSKOJ I SLAVONIJI OD 1918. DO 1929.: PRAVNI, POLITIČKI, UPRAVNI I DRUŠTVENI ASPEKT

Jurčević, Iva

Doctoral thesis / Disertacija

2024

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Croatian Studies / Sveučilište u Zagrebu, Fakultet hrvatskih studija**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:111:370450>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-12-05**

Repository / Repozitorij:

[Repository of University of Zagreb, Centre for Croatian Studies](#)

Sveučilište u Zagrebu

Fakultet hrvatskih studija

Iva Jurčević

**OPĆINSKO ČINOVNIŠTVO U
HRVATSKOJ I SLAVONIJI OD 1918. DO
1929.: PRAVNI, POLITIČKI, UPRAVNI I
DRUŠTVENI ASPEKT**

DOKTORSKI RAD

Zagreb, 2024.

Sveučilište u Zagrebu

Fakultet hrvatskih studija

Iva Jurčević

**OPĆINSKO ČINOVNIŠTVO U
HRVATSKOJ I SLAVONIJI OD 1918. DO
1929.: PRAVNI, POLITIČKI, UPRAVNI I
DRUŠTVENI ASPEKT**

DOKTORSKI RAD

Mentor:
Prof.dr.sc. Ivica Miškulin

Zagreb, 2024.

University of Zagreb

Faculty of Croatian Studies

Iva Jurčević

**COMMUNAL OFFICIALS IN CROATIA
AND SLAVONIA FROM 1918 TO 1929:
LEGAL, POLITICAL, ADMINISTRATIVE
AND SOCIAL ASPECT**

DOCTORAL DISSERTATION

Supervisor:
Professor Ivica Miškulin, Ph.D.

Zagreb, 2024

ŽIVOTOPIS MENTORA

Ivica Miškulin rođen je u Slavonskom Brodu 1979. godine. U rodnom gradu završio je gimnaziju nakon koje upisuje studij Povijesti i Sociologije na Hrvatskim studijim sveučilišta u Zagrebu. Diplomirao je 2002. godine, a daljnje obrazovanje nastavio je na Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu. S temom magistarskog rada *Demokratska stranka u Slavoniji i zapadnom Srijemu 1919.-1924.* stekao je 2005. stupanj magistra znanosti. Na Hrvatskom institutu za povijest Podružnica za povijest Slavonije, Srijema i Baranje zaposlen je 2002. godine kao asistent. Doktorski studij povijesti završio je 2009. obranivši doktorski rad s temom *Međunarodna zajednica i zapadna Slavonija 1991.-1995.*

Od 2006. godine sudjelovao je u izvođenju nastave na Hrvatskim studijima Sveučilišta u Zagrebu na kolegijima i radnim grupama iz Studija povijesti i kroatologije. Od 2010. godine sudjeluje u izvođenju nastave te kao nositelj nekoliko kolegija u okviru Studija povijesti na Hrvatskom katoličkom sveučilištu u Zagrebu. Na spomenutom je Sveučilištu 2011. godine zaposlen kao docent. Godine 2017. izabran je u znanstveno-nastavno zvanje izvanrednog profesora, a 2021. u znanstveno-nastavno zvanje redovitog profesora.

Znanstveni interes Ivica Miškulina vezan uz istraživanje suvremene političke povijesti, prvenstveno iz područja političke povijesti Hrvatske u razdoblju između dva svjetska rata te razdoblja nastanka Republike Hrvatske. Napisao je više od pedeset znanstvenih radova te sudjelovao u istraživanjima i projektima vezanim uz područje svoga znanstvenog interesa. Među njegovim djelima mogu se izdvojiti autorske knjige *Usta širom zatvorena: delikt mišljenja u komunističkoj Hrvatskoj 1980.-1990.* (Zagreb, 2021.) te *Imas puska, imas pistol? O mirovnim operacijama Ujedinjenih naroda u zapadnoj Slavoniji* (Slavonski Brod, 2014.) koje se odnose na razdoblje uoči stvaranje Republike Hrvatske te na razdoblje Domovinskog rata.

SAŽETAK

Općinski činovnici u Hrvatskoj i Slavoniji u razdoblju Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca (1918. – 1929.), vršili su svoje dužnosti u vremenu obilježenom političkim i društvenim promjenama nakon nestanka Austro-Ugarske Monarhije. Temelj njihove službe sastojao se od vršenja različitih administrativnih bilježničko-blagajničkih poslova podijeljenih na one koje su činili za općinu te na one koju su činili za državu. Priroda njihove službe podrazumijevala je ujedno i suradnju s općinskim načelnicima (povjerenicima), općinskim odborima i općinarima, a činjenica da su bili jedini službenici koji su mogli biti stalno izabrani za vršenje svoje službe činila je njihovu ulogu u općini posebnom. Promatrano razdoblje bilo je obilježeno političkim utjecajima vlasti na javne službenike pa tako i na općinske činovnike koji su zbog toga bili podložni političkim progonima, premještajima i suspenzijama dok je državna vlast bila sklona tome da na službeničkim mjestima ima podobne osobe odane režimu što je u određenim mjestima u konačnici dovodilo do pada profesionalnosti i kvalitete u općinskoj upravi. Osim toga u ovome su razdoblju činovnici, najčešće predvođeni Zemaljskim društvom općinskih činovnika pokretali i različite inicijative za poboljšanje svoga materijalnog položaja. U tradiciji njihove službe koja se donekle nastavila i nakon 1918. još se ponegdje zadržao i specifičan poluprofesionalni odnos s općinarima pri čemu je njihova služba i uloga povezana s njom utjecala na njihov društveni položaj i privatni život.

Ključne riječi: *općinski činovnici, bilježnici, blagajnici, općinska služba, općinski Zakon 1870., Zemaljsko društvo općinskih činovnika*

SUMMARY

Communal officials in Croatia and Slavonia who served during the Kingdom of Serbs, Croats and Slovenes (1918 – 1929) performed their duties in a time marked by political and social changes after the disappearance of the Austro-Hungarian Monarchy.

The foundations of their service were established even before the feudal system was officially abolished in Kingdom of Croatia (Banska Hrvatska) in 1848. From that time public administrative system was adjusting to new social and political circumstances. The Croatian-Hungarian settlement passed in 1868 as the foundational act for regulating the legal and political relations between Triune Kingdom of Croatia, Dalmatia and Slavonia and Kingdom of Hungary has also influenced the regulations of public administration that was left in the domain of Croatian government. With certain changes this administrative system functioned until 1918 and even after the establishment of Kingdom of Serbs, Croats and Slovenes, due to the inconsistency of laws in the new State.

Thus, Communes Act (communes without magistracy) adopted in 1870 was valid for the area of eight Croatian-Slavonic counties, i.e. the territory of the Kingdom of Croatia and Slavonia, and remained in force until 1933 when the Municipal Act was adopted at the state level in the Kingdom of Yugoslavia.

Service of communal officials consisted of performing various administrative (notary and treasurer) duties divided into those they performed for the commune (autonomous) and those they performed in the name of the State. Communes Act contained basic regulations on position and duties of communal officials. Other specificities were regulated through different laws, orders, decisions and regulations. According to Communes Act, officials were elected by the communal council with the approval of superior (district) authorities (kotarska oblast). Later, in the Kingdom of Serbs, Croats and Slovenes, this provision was changed so that the council could elect an official without interference of the superior authorities but political and social circumstances influenced its implementation in practice.

Communal officials were the only officials who could be elected to permanent service, while those on the lower positions were elected for a period of three years. That was suppose to ensure the continuous management of communal affairs without the interference of individuals or politics on communal officials and administration. The nature of their service

also implied cooperation with communal mayors (or commissioners), councillors and residents. The fact that they were the only officials who could be permanently elected to perform their duties, made their role in the communal service specific.

Communal affairs were divided into notary's and treasurer's. In the observed period, most communes had both officials - notary and treasurer. Rarely, smaller communes had only one notary who performed the duties of both professions.

Most notaries and treasurers had a general and mainly elementary education. They acquired specific knowledge through practice and experience, so many of them started their service as scribes at a young age. Their titles were acquired by passing the exams for notaries or treasurers, which were legally required in the second half of the 19th century. Officials who wanted to perform a permanent service had to pass both of these exams.

Notarial and treasurer services differed in their specific tasks and the responsibilities. Among the duties of communal notaries were various general duties such as writing reports and submissions, working with parties (residents), participating in work related to education, duties in criminal cases assigned to communal administration, military duties, duties in construction inspections, duties during elections and numerous other tasks related to their scope of work. Treasurer duties on the other hand, were related to managing communal treasury and finances, as well as tax affairs. Due to specific position related to treasurer's duties, they were obliged to make a deposit as a guarantee for prevention of illegal activities and financial frauds.

Both notary and treasurer responsibilities were divided into those within communal scope and those assigned by the State for communes to perform them on their behalf. Some of the duties they had to perform were demanding and even unpleasant to work on because they entailed specific interactions with parties (e.g. following young men for recruitment, tax collection, work on property enforcement, reporting parents for negligence due to children not attending school, etc.). Among communal officials and their representatives was a stance that the State had burdened them with different tasks, therefore one of their most prominent demands was that the State should bear the financial costs for performing these tasks. However, the burden of all their work eventually fell on the communal budget so communal officials were financed exclusively through resident's (mostly peasant's) contributions, which often caused them to have a negative attitude towards officials.

In addition to their regular official duties, communal officials had the right to carry out private notarial work for a certain monetary fee. This included the right to compile and certify certain documents (private contracts, certificates, etc.) which were normally performed by lawyers and notaries public. The right to perform these simpler services was not legally determined but traditionally granted to communal officials in order to meet the needs of residents in rural communes. That way they would not have to use lawyer's and notaries public's services that were often more expensive and more difficult to access since they were usually located in cities or larger municipalities. However, there were known cases of communal officials who did not perform these services correctly and charged them arbitrarily. Since the services were not performed on the legal grounds and the biggest proponents of banning them were lawyers and notaries public, they were finally banned in 1928.

The observed period was marked by the political influence of the government on public servants including communal officials, who were therefore subject to political persecution, transfers and suspensions. The state authority was inclined to have persons on the official positions which will be loyal to the State regime, and that ultimately led to a decrease of professionalism and quality in communal administration.

The first changes began to occur during the emergence of the State of Slovenes, Croats and Serbs and the disappearance of Austro-Hungarian rule. In many communes peasants began to express dissatisfaction with notaries and treasurers due to their actions in wartime, especially in relation to their work on requisition, provision and recruitment. Along with the rebellious peasants, members of the Green Cadres (Zeleni kadar) also played a role in these riots. Representatives of communal officials have repeatedly characterized such actions as violence and even Bolshevism. Although during the war there were activities of officials that even their representatives warned against, they considered the war riots unjustified and violent, given that in some places officials were attacked, expelled and even killed. Additionally, in these new political circumstances at the end of 1918, authorities in certain areas removed old and appointed new politically and nationally suitable officials.

One of the consequences of these events was the introduction of the Regulation on transference in 1919. The adoption of this Regulation (Decree-Law) was justified by the need to remove officials from the communes where residents were not satisfied with their work, in order to avoid further problems and also to appoint suitable officials to perform the necessary tasks in communes where order had to be restored. It soon became clear that the Regulation,

which was supposed to serve only as a temporary solution, remained in force until the passing of the new Municipal Act in 1933 and served for political purposes and control of communal officials. While in some areas of Croatia and Slavonia transfers were not so frequent, in certain places, especially those where political circumstances had greater impact, these cases were more frequent.

Some officials warned that among negative consequences of the transfers were not only more difficult work and life conditions but also chaos in the communal administration and strengthening ties to politics. It was considered that even through transfers, officials could become more attached to those political options that could give them the best protection, which ultimately led to eligible and not competent officials entering the service. Among the officials and representatives from their Association, there were also those who warned that the supervision of communal administration was decreasing which led to occurrences of misdemeanors, corruption and even criminal offenses.

Political parties in Croatia mostly agreed that there should be better control over the work of communal officials and that communal administration should be represented by competent and honorable people. The strongest Croatian political party of that time, Stjepan Radić's Croatian Peasant Party (*Hrvatska seljačka stranka*, HSS), often warned about the shortcomings in the work of the communal officials and the need for better supervision in the work of communal administration. S. Radić did acknowledge that their service was demanding and required a wide range of knowledge and abilities, however his Party very often insisted that officials should not act to the detriment of peasants and communes.

Smaller Croatian political parties did not have political influence of HSS although their stance on these issues was similar to that of HSS. They did however blame HSS for deteriorated situation in communal administration, because the members of the Party up until 1925, refused to take the oath to the King and therefore would not participate in the Parliament or form the communal or municipal councils. So in numerous communes where members of the HSS were elected majority, councils did not act and commissioners were appointed. However, regardless of those situations, the Government appointed commissioners in the communes even when there was no real reason for it, which made the proper supervision of communal administration weak or irregular.

The People's Radical Party (*Narodna radikalna stranka*, NRS) close to the central government, had the influence on the transfers and appointment of officials even in Croatia

and Slavonia. The Independent Democratic Party (*Samostalna demokratska stranka, SDS*) of Svetozar Pribićević also had an influence on the appointment of officials, whose representatives were considered to be the main initiators of passing the Regulation on transference. However, after SDS formed the coalition with Radić's Croatian Peasant Party in 1927, their views on matters of communal officials and administration became aligned.

During the short period of regional self-government, representatives of HSS tried to subject the work of communal administration to stronger control, making the interests of the peasants as their priority since they were the one funding the work of communal administration. This often led to disagreement with decisions of the State authorities, but also to dissatisfaction of the officials themselves. Officials' representatives often stated that they were torn between regional and state authorities and their decisions. After the introduction of The 6 January Dictatorship regional self-government was abolished and communal officials were subordinate to control of central State.

During the period od 1918 to 1929 communal officials, most often led by their representatives from Association of Communal Officials for Croatia and Slavonia (*Zemaljsko društvo općinskih činovnika Hrvatske i Slavonije*) carried various initiatives to improve their position and social status. Among important initiatives were those for increasing their earnings, for the State's participation in their financing, for maintaining the right to private notarial work, advocating against the persecution and transfers of communal officials and advocating for the adoption of a new Communes Act. Although the Association made certain criticism and demands towards the State government regarding the position of communal officials, it acted pragmatically. They did not publicly oppose the authorities, knowing that such actions would lead to prohibition of Association's activities. In relation to various issues they tried to cooperate with representatives of different political parties.

In the tradition of the service of communal officials, which in some way continued even after 1918, a specific semi-professional relationship with the residents was preserved in some places, whereby their service and the role associated with it affected their social position and private life.

Key words: *comunal officials, notaries, treasurers, communal service, Communes Act 1870., Association of Communal Officials for Croatia and Slavonia.*

SADRŽAJ

UVOD	1
1. HRVATSKA I SLAVONIJA OD 1918. DO 1929.	11
1.1. Stanovništvo i gospodarska situacija Hrvatske i Slavonije u okviru Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca	13
2. TERITORIJALNA I UPRAVNA PODJELA HRVATSKE OD AUSTRO-UGARSKE MONARHIJE DO KRALJEVINE SRBA, HRVATA I SLOVENACA	16
2.1. Upravni okviri hrvatskih zemalja u Kraljevini SHS.....	16
2.2. Uprava i njezin razvoj u Hrvatskoj i Slavoniji	20
2.3. Razvoj općina i općinske samouprave u Hrvatskoj i Slavoniji	32
3. ZAKONSKI TEMELJ OPĆINSKOG UREĐENJA I ČINOVNIČKOG STATUSA: ZAKONSKI ČLANAK XVI. OD 1870. OB UREDJENJU OBĆINAH I TRGOVIŠTAH KOJA NEIMADU UREDJENOG MAGISTRATA	37
3.1. Nadzor nad općinama i organizacija općina.....	39
3.2. Općinari	40
3.3. Općinski izbori i pravo glasa	41
3.4. Djelokrug općine i vođenje općinskih poslova.....	43
3.5. Financiranje i održavanje općina.....	47
4. OPĆINSKI ČINOVNICI – BILJEŽNICI I BLAGAJNICI: POJAM I ZAKONSKI STATUS	52
4.1. Činovnik/činovništvo – pojam i definicija	52
4.2. Općinsko činovništvo i općinski Zakon iz 1870.	54
5. OBRAZOVANJE, OSPOSOBLJAVANJE I KVALIFIKACIJA OPĆINSKIH ČINOVNIKA	57
5.1. Ulazak u općinsku službu i osposobljavanje činovnika	58
5.2. Razdvajanje bilježničke i blagajničke službe – bilježnički i blagajnički ispiti	63
5.3. Inicijative za stručno obrazovanje i usavršavanje činovnika.....	75
5.4. Kvalifikacija općinskih činovnika i Zakon o činovnicima i ostalim državnim službenicima građanskog reda.....	83
5.5. Ostali oblici obrazovanja i usavršavanja općinskih činovnika	87
6. NAMJEŠTENJE I SLUŽBA OPĆINSKIH ČINOVNIKA	91
6.1. Služba općinskih pisara i suradnja s činovnicima	92
6.2. Namještenje općinskih bilježnika (blagajnika).....	100
7. OPĆINSKI BILJEŽNICI I BLAGAJNICI: DUŽNOSTI I OVLAŠTI KOD NAMJEŠTENJA	112
7.1. Zaduzenja općinskih bilježnika	116

7.1.1. Opći poslovi	116
7.1.2. Poslovi vlastitog (naravnog) djelokruga.....	118
7.1.3. Školski poslovi	120
7.1.4. Poslovi prenesenog djelokruga.....	124
7.1.5. Poslovi u kaznenim postupcima dodijeljeni općinama.....	127
7.1.6. Zaduženja općinskih bilježnika kod mjesnih sudova	131
7.1.7. Vojnički poslovi i vojna služba općinskih činovnika	134
7.1.8. Sudjelovanje kod građevinskih očevida	151
7.1.9. Ostali poslovi općinskih bilježnika	155
7.2. Zaduženja općinskih blagajnika	158
7.2.1. Temelj blagajničkog poslovanja – Naputak za općinske blagajne i dužnosti blagajnika ..	159
7.2.2. Sastavljanje općinskog proračuna	165
7.2.3. Prikupljanje poreza.....	172
7.3. Podjela poslova i suradnja općinskih bilježnika i blagajnika	181
7.4. Načelnici i općinski činovnici	183
8. SLUŽBENI ODNOSI, PRAVA I OBAVEZE OPĆINSKIH ČINOVNKA.....	187
8.1. Specifičnosti položaja i službe općinskih blagajnika	189
8.2. Pomoćni činovnici u općinskoj službi	194
8.3. Plaće (beriva) i materijalni položaj općinskih činovnika	196
8.3.1. Plaće općinskih činovnika nakon stvaranja Kraljevstva SHS	199
8.3.2. Pokret općinskih činovnika 1920. godine i uvođenje temeljne plaće.....	204
8.3.3. Uskraćivanje državnih sredstava (dodaci i subvencije od prikupljenog poreza) i uvođenje dinarskih plaća.....	214
8.3.4. Uvođenje dodataka na plaću i izjednačavanje s berivima državnih činovnika.....	221
8.4. Privatno pisarsko poslovanje općinskih činovnika.....	235
9. NADZOR BILJEŽNIČKOG I BLAGAJNIČKOG POSLOVANJA I DISCIPLINSKI NADZOR.....	252
9.1. Nadzor bilježničkog i blagajničkog poslovanja.....	253
9.2. Disciplinska vlast nad općinskim činovnicima	267
10. UMIROVLJENJE OPĆINSKIH ČINOVNKA.....	284
10.1. Statuti o umirovljenju i mirovinske zaklade.....	284
10.2. Djelovanje mirovinskih zaklada nakon 1918.	293
10.3. Položaj umirovljenika.....	299
11. UDRUŽIVANJE ČINOVNIŠTVA - UDRUGE.....	305
11.1. Zemaljsko društvo općinskih činovnika Hrvatske i Slavonije	306
11.1.1. Uprava Zemaljskog društva općinskih činovnika i prihodi.....	311

11.1.2. Položaj Zemaljskog društva općinskih činovnika u vremenu nastanka Kraljevine SHS	318
11.1.3. Članstvo Zemaljskog društva općinskih činovnika	323
11.1.4. Rad na očuvanju cjelovitosti Zemaljskog društva općinskih činovnika i suradnja s ostalim društvima u Kraljevini SHS.....	327
11.2. Ostale činovničke udruge	337
12. OPĆINSKI ČINOVNICI U RAZDOBLJU OD 1918. DO 1929. POLITIČKI, PRAVNI I DRUŠTVENI ASPEKTI.....	343
12.1. Općinsko činovništvo krajem Prvoga svjetskog rata do nastanka Kraljevstva Srba, Hrvata i Slovenaca	343
12.2. Političke stranke i činovništvo.....	354
12.3. Općinsko činovništvo u razdoblju Kraljevstva Srba, Hrvata i Slovenaca	368
12.4. Uvođenje komesarijata u općine (općinski bilježnici u službi općinskih načelnika, upravitelja i povjerenika).....	373
12.5. Utjecaj političke situacije na općinsko činovništvo	387
12.5.1. Općinsko činovništvo i provođenje izbora	392
12.5.2. Premještanji i progon općinskih činovnika	402
12.6. Općinski činovnici i pitanje općinskog zakona	433
12.7. Uvođenje šestosiječanjske diktature i općinsko činovništvo.....	447
13. DRUŠTVENI I PRIVATNI ŽIVOT OPĆINSKIH ČINOVNICA.....	450
ZAKLJUČAK.....	463
POPIS IZVORA I LITERATURE	473
PRILOG – POPIS OPĆINSKIH ČINOVNICA.....	492
ŽIVOTOPIS AUTORICE	615

UVOD

Nestankom feudalnih odnosa i pojavom slobodnih upravnih općina došlo je i do razvoja suvremene uloge općinskih činovnika na području Banske Hrvatske. Iako je služba općinskih bilježnika postojala i ranije, njezino suvremeno značenje bilo je konačno definirano općinskim Zakonom iz 1870. godine. Službi koja se razvila iz dužnosti *notarius*, bilježnika koji su djelovali uz općinske suce te pomagali u vođenju općinskih uredovnih poslova, pripala je s vremenom glavna uloga u vođenju općinske administracije. Uloga općinskih bilježnika i blagajnika, kakva je bila oblikovana u drugoj polovici 19. st., uz određene je izmjene u suštini ostala gotovo nepromijenjena sve do kraja Drugog svjetskog rata.

Iako se općinskim činovnicima u dosadašnjim istraživanjima nije pridavala zamjetnija pozornost, njihova je uloga u općinama ipak bila značajna. Tako je i u međuratnom razdoblju 20. stoljeća općinsko činovništvo predstavljalo važan čimbenik u djelovanju općinske uprave. Uz izabrane predstavnike općina – općinske odbornike i načelnike ili pak nametnute povjerenike, općinski su činovnici bili ključne osobe u vođenju općinske uprave.

S obzirom na navedeno, glavni je cilj ovoga rada bio istražiti djelovanje i položaj općinskih činovnika, odnosno bilježnika i blagajnika u negradskim upravnim općinama i trgovištima Hrvatske i Slavonije u razdoblju od nestanka Austro-Ugarske Monarhije 1918. do uvođenja šestosiječanjske diktature 1929. godine. Pažnja je pritom bila usmjerena na nekoliko različitih aspekata njihova djelovanja i položaja: pravni, politički, upravni te društveni.

Vremenski i prostorni okvir ovoga rada odnosi se na područje Hrvatske i Slavonije u vremenu od stvaranja Države Slovenaca, Hrvata i Srba do uvođenja diktature u Kraljevini Srba Hrvata i Slovenaca, pri čemu je tada ime države i formalno promijenjeno u Kraljevina Jugoslavija. Tako se vremenski okvir rada odnosi na razdoblje Kraljevine SHS koje u tom smislu čini jednu vremensku cjelinu obilježenu razdobljem (pseudo)parlamentarizma.

U pogledu položaja općinskih činovnika to je razdoblje u kojem su započeli s djelovanjem u novom državnom okviru, ali u isto vrijeme zadržavši glavne karakteristike koje su do tada obilježavale njihovu službu. U pravnom pogledu ovo je razdoblje bilo obilježeno neusklađenošću većine zakona na državnoj razini. Stoga ovaj vremenski okvir u pogledu istraživanja općinskog činovništva djeluje kao svojevrsna poveznica koja ukazuje na određene karakteristike položaja općinskog činovništva i prije 1918., ali ujedno pokazuje u kojem se

smjeru kretao njihov položaj 1930-ih godina. Naime iako se razdoblje između dva svjetska rata u Hrvatskoj uobičajeno naziva razdobljem prve Jugoslavije, u upravnom i pravnom pogledu, razdoblje do 1929. i nakon toga može se promatrati kao dvije cjeline što se očitovalo i u službenoj promjeni imena države. Premda je novi Zakon o općinama donesen tek 1933. godine, iz navedenih razloga ovo prvo desetljeće predstavlja pogodan vremenski uzorak za ovakvo istraživanje.

Kada je riječ o prostornom okviru ovoga istraživanja ono se odnosi na prostor Hrvatske i Slavonije, točnije na osam županija nekadašnje Kraljevine Hrvatske i Slavonije. Nastankom Kraljevstva SHS ovo hrvatsko političko i upravno područje zadržalo je svoj dotadašnji naziv i u formalnom smislu (bez naziva *Kraljevina*), a čak i nakon uvođenja oblasti ostalo je uvriježeno korištenje ovoga naziva sve do nove upravne podjele zemlje i stvaranja banovina 1929. godine. Iako su hrvatske zemlje prije 1918. bile dio Austro-Ugarske Monarhije, uprava na hrvatskom području nije bila jedinstvena. To je značilo da se općinska uprava u Hrvatskoj i Slavoniji te Istri, Dalmaciji, Međimurju i Baranji, iako utemeljena na istom pravnom sustavu, vodila prema različitim zakonima. Premda se dakle temelji funkcioniranje općinske uprave u praksi nisu mnogo razlikovali, zakonski okviri, koji su važno polazište za istraživanje različitih aspekata uprave ipak su se razlikovali. Stoga se zbog velikog opsega takvoga istraživanja, u ovome radu istraživanje usmjerilo na općinsko činovništvo na područje Hrvatske i Slavonije kao jedne upravno-pravne cjeline toga vremena. Detaljnije obrazloženje o upravnim okvirima u kojima su se nalazile hrvatske zemlje opisan je u jednom od poglavlja ovoga rada.

U hrvatskoj historiografiji pitanjima položaja, uloge i djelovanja općinskog činovništva za razdoblje od 1918. do 1929. godine (pa čak niti šireg vremenskog razdoblja) nije bila posvećena značajnija pažnja te su isti vrlo rijetki. Pritom se može izdvojiti nekoliko radova koji su se bavili ovom tematikom. Rad Ivica Šute pod nazivom *Kako je Zvonimir Gudac stigao u Modruš? Slučaj jednog podmitljivog općinskog bilježnika u Generalskom Stolu*, ističe se kao rad koji tematizira i istražuje slučaj jednoga općinskog činovnika u razdoblju nakon 1929. godine.¹ To je ujedno rad koji se može izdvojiti kao istraživanje posvećeno prvenstveno tematici općinskih činovnika. Određenim pitanjima općinskog

¹ ŠUTE, Ivica. „Kako je Zvonimir Gudac stigao u Modruš? Slučaj jednog podmitljivog općinskog bilježnika u Generalskom Stolu“. U: *Modruški zbornik* god. 9-10, 2016., ur. Boris Olujić. Modruš: Katedra Čakavskog sabora Modruše, 2017, 75–93.

činovništva odnosno njihove uloge u upravnom sustavu, s naglaskom na razdoblje i prostor Savske banovine, bavio se i Stipica Grgić u svojoj doktorskoj disertaciji odnosno naknadno objavljenom knjizi.² Ovo istraživanje poslužilo je stoga i kao važna početna točka u pisanju ovoga rada.

U pojedinim radovima povjesničari su se usputno doticali općinskog činovništva u kontekstu nekih drugih istraživanja i analiza. Tako se primjerice Ivo Banac u članku „I Karlo je o'šo u komite' Nemiri u sjevernoj Hrvatskoj u jesen 1918.“, ukratko dotaknuo i odnosa seljaka prema činovništvu, uključujući i ono općinsko.³ U svome članku s tematikom lokalne povijesti, Vladimir Geiger također je spomenuo bilježnike i blagajnike u kontekstu događaja o kojima je pisao.⁴ Općinsko činovništvo u svojoj je knjizi spomenula i Bosiljka Janjatić govoreći o temi političkog terora u Hrvatskoj između dva svjetska rata.⁵

Iako je dosadašnja literatura u kojoj se spominjalo općinsko činovništvo izuzetno skromna, o povijesti hrvatske uprave, točnije osnutku, trajanju i pravnom statusu hrvatskih upravnih ustanova, provelo se više istraživanja. Takovi radovi bili su također važni za ovo istraživanje kako bi se mogao dati što točniji upravno-pravni i povijesni okvir, ujedno važan temelj za razumijevanje položaja općinskih činovnika. Kao početna točka u istraživanju ovdje su poslužili prije svega radovi iz područja pravne povijesti pri čemu treba izdvojiti *Povijest institucija državne vlasti u Hrvatskoj (1527-1945)*⁶ Ivana Beuca te *Povijest hrvatske države i prava: razdoblje od 18. do 20. stoljeća*⁷ autorice Nede Engelsfeld. Kada je riječ o upravi i upravnom pravu treba spomenuti i istraživanja Eugena Pusića,⁸ dok se u novije vrijeme ovim

² GRGIĆ, Stipica. „Uprava u Savskoj banovini (1929.-1939.) – Između državnog centralizma i supsidijarnosti“. Doktorska disertacija, Sveučilište u Zagrebu, 2014.; GRGIĆ, Stipica, *Između režimske ideologije i potreba građana : Savska banovina 1929 – 1939*. Zagreb: Fakultet Hrvatskih studija, 2020.

³ BANAC, Ivo. „I Karlo je o'šo u komite' Nemiri u sjevernoj Hrvatskoj u jesen 1918.“ *Časopis za suvremenu povijest* 24 (1992), br. 3: 23-43.

⁴ GEIGER, Vladimir. „Skica za povijest Đakova i Đakovštine u vrijeme Države Slovenaca, Hrvata i Srba, 29. listopada - 1. prosinca 1918.“. *Zbornik Muzeja Đakovštine* 11 (2013), br. 1: 7-84.

⁵ JANJATOVIĆ, Bosiljka. *Politički teror u Hrvatskoj 1918.-1935.*, Zagreb: Hrvatski institut za povijest, 2002.

⁶ BEUC, Ivan. *Povijest institucija državne vlasti u Hrvatskoj (1527-1945)*. Zagreb: Arhiv Hrvatske, 1969.

⁷ ENGELSFELD, Neda. *Povijest Hrvatske države i prava: razdoblje od 18. do 20. stoljeća*. Zagreb: Sveučilište u Zagrebu Pravni fakultet, 2006.

⁸ Ovdje su korišteni radovi: PUSIĆ, Eugen. *Hrvatska središnja državna uprava i usporedni upravni sustavi*. Zagreb: Školska knjiga, 1997.; PUSIĆ, Eugen. *Nauka o upravi*. Zagreb: Školska knjiga, 2002.

pitanjima posebno posvetio Ivan Koprić.⁹ Treba spomenuti kako se pitanjem službenika u svome radu bavio i Ivo Borković.¹⁰

Osim suvremenih pravnika s kraja 20. i početka 21. stoljeća, u ovome su istraživanju iznimno vrijedni i korisni bili radovi pravnika i ostalih stručnjaka iz druge polovice 19. te prvih desetljeća 20. stoljeća. Mnogi su od njih napisali opsežne knjige u kojima su tumačili brojne zakone i pravila koja su se odnosila na djelovanje općinske, državne i javne uprave. Pritom su posebno važni radovi za ovo istraživanje bili oni Milana Smrekara,¹¹ Ivana Žigrovića,¹² Frana Vrbanića,¹³ Vinka Kriškovića,¹⁴ Celsa Cavalieria¹⁵ te Ive Krbeka.¹⁶ Uz spomenute, važan su doprinos ovim temama dali i stručnjaci koji su na temelju svoga vlastitog iskustva u upravi pisali priručnike i rasprave o tematici koja se odnosila na općinsku upravu. U tom smislu posebno su vrijedna djela Fabijana Kovača¹⁷ i Ivana Domitrovića.¹⁸

Radovi hrvatskih povjesničara o povijesti uprave neizostavan su izvor u ovome istraživanju. Jedan od takvih je i rad koji može poslužiti kao početna točka prilikom

⁹ Ovdje su korišteni radovi: KOPRIĆ, Ivan. „Djelokrug lokalne i područne (regionalne) samouprave“. U: *Javna uprava: nastavni materijali*, ur. Ivan Koprić. Zagreb: Društveno veleučilište u Zagrebu; Pravni fakultet u Zagrebu, 2006, 259-274; KOPRIĆ, Ivan. „Građani i uprava“. U: *isto*, 19-23; KOPRIĆ, Ivan. „Razvoj lokalne samouprave u Hrvatskoj – problemi i vrijednosne orijentacije“. U: *isto*, 171-192.

¹⁰ BORKOVIĆ, Ivo. „O pojmu službenika“. *Hrvatska javna uprava* 1 (1999), br. 2: 189-213.

¹¹ SMREKAR, Milan. *Priručnik za političku upravnu službu u Kraljevinah Hrvatskoj i Slavoniji*, knj. I. Zagreb: Tisak i naklada Ignjata Granitza, 1899.; SMREKAR, Milan. *Ustav i ustroj seoskih občina u Kraljevinah Hrvatskoj i Slavoniji, s osobitim obzirom na Dalmaciju*. Zagreb: Tisak Ignjata Granitza i dr., 1887.

¹² ŽIGROVIĆ-PRETOČKI, Ivan. *Zakoni i naredbe tičuće se uprave seoskih občina u Kraljevinah Hrvatskoj i Slavoniji*. Zagreb: Naklada akademijske knjižare Lav. Hartmana: 1887.

¹³ VRBANIĆ, Fran. *Rad hrvatskog zakonodavstva na polju uprave: od god. 1861. do najnovijega vremena*. Zagreb: Tisak dioničke tiskare, 1889.

¹⁴ KRIŠKOVIĆ, Vinko. *Ispravljeno! Upravna nauka po predavanjima Dra Kriškovića*. Zagreb (strojopis autora), 1925.

¹⁵ CAVALIERI, Celso. *Disciplinski propisi po zakonu od 31. jula 1923. o činovnicima i ostalim državnim službenicima građanskog reda*. Zagreb: vlastita naklada, 1924.; CAVALIERI, Celso. *Reforma općinskog zakona: upravno-pravna studija o općini*. Zagreb: vlastita naklada; Tisak kr. zemaljske tiskare, 1912.; CAVALIERI, Celso. *Tumač karnosnim propisima za namještenike političke uprave u Hrvatskoj, Slavoniji i Medjumurju*. Zagreb: vlastita naklada; Tiskara Zemaljskog društva općinskih činovnika, 1921.

¹⁶ KRBEK, Ivo. *Izborni red za odbore seoskih upravnih općina u Hrvatskoj i Slavoniji sa Sremom prema odredbi od 31. V. 1927.* Zagreb: Naklada „Gospodarskih novina“, 1927.; KRBEK, Ivo. *Upravno pravno, knj. I: uvodna i osnovna pitanja*. Zagreb: Tisak i naklada Jugoslovenske štampe d.d., 1929.; KRBEK, Ivo. *Upravno pravno, knj. II: organizacija javne uprave*. Zagreb: Tisak i naklada Jugoslovenske štampe, 1932.; KRBEK, Ivo. „Razvoj organizacije hrvatske uprave“. U: *Obzor: spomen knjiga 1860-1935*, ur. Milivoj Dežman, Rudolf Maixner. Zagreb: Tisak i naklada tipografije D.D., 1936, 55-57.

¹⁷ KOVAČ, Fabijan. *Gradske i seoske općine, knj. I*. Sisak: vlastita naklada; Tisak S. Jünkera u Sisku, 1925.; KOVAČ, Fabijan. *Gradske i seoske općine, knj. II*. Sisak: vlastita naklada; Tisak S. Jünkera u Sisku, 1929.; KOVAČ, Fabijan. *Temeljna uputa o vršenju općinsko blagajničkih poslova*. Sisak: Tiskom Janka Dujaka, 1911.

¹⁸ Ivan Domitrović pisao je brojne članke i rasprave o pitanju općinske uprave koji su i navedeni u bilješkama u radu. Međi važnijim radovima ovdje se tako mogu izdvojiti: DOMITROVIĆ, Ivan. *Novi općinski zakon: što bi imao sadržavati za bolje uređenje naših seoskih općina (sa primejtami i ocjenom Milana Radančevića)*. Zagreb: Tiskara Zemaljskog društva općinskih činovnika Hrvatske i Slavonije, 1917.; DOMITROVIĆ, Ivan. *Zbirka zakona i propisa za upravnu službu u Hrvatskoj, Slavoniji i Medjumurju*. Zagreb: Zemaljsko društvo općinskih činovnika Hrvatske i Slavonije, 1924.

istraživanja povijesti hrvatskih županija – rad grupe autora pod nazivom *Hrvatske županije kroz stoljeća*.¹⁹ Pritom treba istaknuti kako se među autorima povjesničarka Mira Kolar posebno posvetila istraživanju hrvatskih upravnih institucija u prvoj polovici 20. stoljeća.²⁰ O ustroju i djelovanju upravnih općina u drugoj polovici 19. i početkom 20. stoljeća pisao je u svom radu i Stjepan Sršan.²¹

Ovdje treba spomenuti i radove povjesničarke Suzane Leček koja je poseban interes posvetila istraživanju društvenih i političkih prilika na hrvatskom selu u razdoblju između dva svjetska rata kao i djelovanju Hrvatske seljačke stranke.²² S obzirom da su upravne općine bile negradske općine odnosno u najvećoj mjeri seoske općine, radovi o prilikama na hrvatskom selu bili su važni i za razumijevanje različitih aspekata općinske uprave.

Zbog specifičnosti tematike treba spomenuti da je jedna od važnijih ovdje korištenih knjiga bila ona Krešimira Frana Greguranića *Općinski činovnik: njegov život, prava i dužnosti*, kao jedna od rijetkih knjiga posvećena isključivo tematici općinskog činovništva.²³

¹⁹ *Hrvatske županije kroz stoljeća*, ur. Franko Mirošević. Zagreb: Školska knjiga, 1996.

²⁰ Ovdje su korišteni radovi: KOLAR-DIMITRIJEVIĆ, Mira. *Radićev sabor 1927 – 1928: zapisnici oblasne skupštine Zagrebačke oblasti*. Zagreb: Školska knjiga; Arhiv Hrvatske, 1993.; KOLAR, Mira. „Hrvatska u prvoj Jugoslaviji – bitne značajke položaja te je li na djelu bila kriza vlasti ili države“, U: *Hrvatska politika u XX. stoljeću*, ur. Ljubormir Antić. Zagreb: Matica Hrvatska, 2006, 191-217; KOLAR, Mira. „Lika u vrijeme dominacije Seljačko-demokratske koalicije u Skupštini Primorsko-krajiške oblasti 1927. i 1928. godine“. U: *Identitet Like: korijeni i razvitak*, knj. I., ur. Željko Holjevac. Zagreb-Gospić: Institut društvenih znanosti Ivo Pilar, Područni centar Gospić, 2009, 503–546; KOLAR-DIMITRIJEVIĆ, Mira. „Elementi županijskog sustava u samoupravama oblasti 1927 – 1929. godine“. U: *Hrvatske županije kroz stoljeća*, ur. Franko Mirošević. Zagreb: Školska knjiga, 1996, 113-122; KOLAR-DIMITRIJEVIĆ, Mira. „Gospodarsko-socijalne prilike u Virju od 1929. do 1941. godine 132–133.“, *Podravina: časopis za geografska i povijesna multidisciplinarna istraživanja* 1 (2002), br. 1: 119-136; KOLAR-DIMITRIJEVIĆ, Mira. „Stjepan Radić i Podravina u vrijeme oblasnih samouprava od 1927. do 1928.“, *Podravina: časopis za geografska i povijesna multidisciplinarna istraživanja* 4 (2005), br. 7, 47-80; KOLAR-DIMITRIJEVIĆ, Mira. „Ukinuće Bjelovarsko-križevačke županije i kako je to područje prošlo u vrijeme djelovanja osječke i zagrebačke oblasne skupštine 1927. i 1928. godine“. *Radovi Zavoda za znanstvenoistraživački i umjetnički rad u Bjelovaru* (2008), br. 2: 35-60.

²¹ SRŠAN, Stjepan. „Upravne općine 1848 – 1918. - Struktura, poslovanje, značenje“. *Arhivski vjesnik* (1991-1992.), br. 34-35: 109-119.

²² Ovdje su korišteni radovi: LEČEK, Suzana. *Seljačka obitelj u sjeverozapadnoj Hrvatskoj 1918. -1941.* Zagreb: Srednja Europa; Slavonski Brod: Hrvatski institut za povijest – Podružnica za povijest Slavonije, Srijema i Baranje, 2003.; LEČEK, Suzana. *Seljačka sloga u Slavoniji, Srijemu i Baranji (1925. -1941.)*. Slavonski Brod: Hrvatski institut za povijest Podružnica za povijest Slavonije, Srijema i Baranje, 2005.; LEČEK, Suzana. „Priča o uspjehu – Strategija i metode političke borbe Hrvatske seljačke stranke (1918-1941)“. U: *110 godina Hrvatske seljačke stranke*, ur. LUKIĆ, Zorislav, PETRIĆ, Hrvoje. Zagreb: Matica hrvatska; Povijesno društvo Križevci; Zaklada braće Radić, 2015, 27-48; LEČEK, Suzana. „Selo i politika. Politizacija hrvatskog seljaštva 1918 - 1941.“ U: *Hrvatska politika u XX. stoljeću*, ur. Ljubormir Antić. Zagreb: Matica Hrvatska, 2006, 119–143; LEČEK, Suzana. „Pokušaji smanjivanja nepismenosti u Banskoj Hrvatskoj početkom 20. stoljeća“. *Radovi Zavoda za hrvatsku povijest Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu* 26 (1993), br. 1: 123-150; LEČEK, Suzana. „Narodni poslanik Hrvatske seljačke stranke i njegov kotar: Djelovanje Stjepana Hefera na osječkom i valpovačkom području (1924. – 1941.)“. *Scrinia Slavonica: godišnjak Podružnice za povijest Slavonije, Srijema i Baranje Hrvatskog instituta za povijest* 8 (2008), br. 1: 189-240.

²³ GREGURANIĆ, Krešimir Fran. *Općinski činovnik: njegov život, prava i dužnosti*. Zagreb: vlastita naklada, Tisak Fr. Rulica Naslj.: Marko Mileusić, 1914.; Iako o autoru nisu poznate dostatne informacije koje bi mogle dati poblizu sliku o njegovu djelovanju, ovu je knjigu, prema jednom osvrtu, napisao kao odgovor na djelo Celsa

Autor je u knjizi na jednostavan način iz vlastite perspektive opisao položaj općinskog činovništva, od školovanja do djelovanja u općini, ističući pritom zakonske prijedloge pomoću kojih bi se taj položaj trebao unaprijediti. Iako sadržajno nije opsežna, knjiga je napisana kao stručni tekst u kojem su navedeni i različiti „životni“ primjeri iz profesionalnog i privatnog života općinskih činovnika koji su trebali doprinijeti boljem razumijevanju položaja općinskih bilježnika i blagajnika uoči početka Prvog svjetskog rata.

U ovome radu korišteni su brojni drugi radovi hrvatskih povjesničara i znanstvenika. Oni su navedeni dalje u radu kao i u popisu literature te iako nisu bili posvećeni pitanjima općinskih činovnika, iznimno su važni za razumijevanje različitih povijesnih događanja i okolnosti koje su u konačnici utjecale i na položaj općinskih činovnika.

Osim navedenoga, u manjem obujmu korištena su i poneka književna djela koja su se doticala opisa općinskih činovnika, pri čemu treba izdvojiti ona Josipa Aurela Crepića koji je i sam jedno vrijeme djelovao kao općinski bilježnik pa su time i njegovi radovi, povezani s ovim tematikom, posebno relevantni i zanimljivi.²⁴

Osnovna metoda u ovome istraživanju bila je metoda analize izvora te deskriptivna metoda kojom se nastojalo objasniti prikupljene rezultate. Kako je na početku već istaknuto s obzirom da je tematika ovoga rada do sada bila slabo istražena, posebno je važno bilo korištenje izvora, odnosno arhivske građe, ali i suvremene periodike te pravnih tekstova.

Kada je riječ o arhivskoj građi i periodici na početku treba izdvojiti dva izvora koji su bili izuzetno važni u ovome istraživanju. Riječ je o fondu Zemaljskog društva općinskih činovnika Hrvatske i Slavonije čiji se najveći dio čuva u Državnom arhivu u Zagrebu, a manji dio u Hrvatskom državnom arhivu.²⁵ Isto Društvo izdavalo je i svoj staleški list *Općinski upravnik* koji je uz spomenuti fond bio od velike važnosti za razumijevanje položaja i uloge općinskih bilježnika i blagajnika. Nema sumnje da bi bez spomenutih izvora ovo istraživanje bilo još zahtjevnije s obzirom da je zastupljenost općinskih bilježnika u tadašnjem javnom životu pa tako i medijima odnosno suvremenoj periodici i literaturi bila mnogo manje

Cavalieria *Reforma općinskog zakona*. Navedeno je kako Greguranić „doduše nije član staleža općinskih činovnika, ali [...] da se je s ovim pitanjem pomno i svestrano bavio te da je imao prilike iz vlastitog iskustva proučiti sve službene i privatne odnose općinskih činovnika“. Ocjena je objavljena u časopisu *Pravni savjetnik*, br. 8 od 1. kolovoza 1924., te prenesena u listu *Općinski upravnik*. „K. F. Greguranić: Opć. činovnik, njegov život, prava i dužnosti“, *Općinski upravnik*, 15. 8. 1914., 261.

²⁴ CREPIĆ, Josip Aurel. *Izabrane pripovijesti*. Vinkovci: Slavonica, 1994.

²⁵ Fond koji su odnosi na kasnije osnovanu Zadrugu općinskih činovnika čuva se u Hrvatskom državnom arhivu.

zamjetna od one gradskog i višeg činovništva te drugih društvenih grupa. Na nevidljivost u javnom životu i javno spominjanje uglavnom u negativnom kontekstu, žalili su se i sami općinski činovnici.²⁶ Kao što će se vidjeti u nastavku rada, Društvo se dugogodišnjim radom istaknulo kao jedno od najjačih društava u državi s obzirom na okupljanje članstva i zalaganje za svoj stalež.²⁷ Taj utjecaj doprinio je i tome da iza Društva ostanu brojni i srećom sačuvani zapisi. Sređeni fond s brojnim podacima o službenom položaju, ali i određenim podacima o privatnom životu općinskih činovnika uvelike je pomogao u istraživanju. Slično je sa spomenutim službenim listom koji je, sadržavajući brojne članke o pitanjima važnim za općinsko činovništvo pomogao u rekonstrukciji i popunjavanju praznina koje se mogle nastati po pitanju prava i dužnosti općinskih činovnika. Djelovanju ovoga društva i njegovih najvažnijih predstavnika posvećeno je i posebno poglavlje ovoga rada.

Iako vrijedni, ovakvi izvori imaju i svojevrzne „nedostatke“ radi činjenice da „zastupaju“, i to često nekritički, samo jednu stranu – u ovom slučaju onu općinskih činovnika. Stoga je bilo nužno korištenje i ostalih dostupnih arhivskih izvora u kojima su bili sadržani podaci o djelovanju i položaju općinskih činovnika. Takvi su bili prvenstveno fondovi Predsjedništva te Odjela za unutarnje poslove Kraljevske hrvatsko-slavonsko-dalmatinske zemaljske vlade (Zemaljske vlade) u Zagrebu, odnosno Pokrajinske uprave u Zagrebu, a zatim i fondovi Primorsko-krajiške, Zagrebačke, Osječke i Srijemske oblasti. Iako se u navedenom fondovima uglavnom mogu naći različiti podaci o općinskim činovnicima, s manje ili više sadržanih detalja, u pojedinim fondovima, prvenstveno onome Srijemske oblasti nalazi se vrlo malo podataka. Kako su upravo Srijem i istočna Slavonija zbog političkih razloga bili specifično područje za djelovanje općinskih činovnika, praznina u izvorima onemogućila je jasniji pogled na njihovo djelovanje i položaj na tome području. Ove se nedostatke, koliko je ovdje bilo moguće, nastojalo nadomjestiti korištenjem drugih dostupnih izvora.

Među korisnim arhivskim fondovima treba spomenuti i fond koji sadrži dosjee javnih službenika među kojima su bili i općinski činovnici. Fond je ograničen na razdoblje i područje Banovine Hrvatske pa se u njemu nažalost ne nalaze dosjei mnogih činovnika koji bi bili vrijedan izvor podataka, posebno kada je riječ o činovnicima sa Srijemskog područja o kojima

²⁶ „Izvjješće o radu Zemaljskog društva općinskih činovnika Hrvatske i Slavonije. za godinu 1919.“, *Općinski upravnik*, 19. 6. 1920., 77; Jedan opć. činovnik, „Osječki 'Jug' i općinsko činovništvo.“, *Općinski upravnik*, 14. 8. 1920., 112.

²⁷ U jednom tekstu iz 1926. navodi se kako uz „udruženje učitelja i željezničara, Društvo općinskih činovnika je najjače u našoj državi“. „Glavna skupština Zemaljskog društva općinskih činovnika“, *Jutarnji list*, 30. 7. 1926., 4.

postoji malo dostupnih podataka kao i o onim činovnicima čija je služba završila prije uspostave Banovine Hrvatske. Također, među dostupnim dosjeima postoje i oni koji sadrže samo oskudne podatke iz kojih je bilo teško doći do značajnijih saznanja o njihovom položaju i djelovanju.

S obzirom na brojnost općinskih činovnika kao i na činjenicu da nije bila riječ o sasvim homogenoj skupini ljudi, u radu je za različite primjere određenih pojava među činovništvom korišten reprezentativni uzorak. U tom smislu važno je bilo i korištenje spomenutih dosjea uz druge izvore.

Osim arhivskih fondova kao temeljni izvor u istraživanju, iznimno su se važnima pokazali pravni akti i pravni tekstovi. Istražujući temu o kojoj do sada nije bilo mnogo toga napisano, bilo je potrebno krenuti od osnova o položaju odnosno dužnostima i pravima općinskih činovnika kao javnih službenika. Ta osnova nalazila se upravo u zakonima i naredbama, prvenstveno općinskom Zakonu iz 1870. godine koji se ujedno može smatrati i pravnim temeljem ovoga istraživanja. Osim toga važnima su se pokazali i brojni drugi zakoni i naredbe koji su se odnosili i doticali (općinske) uprave i općinskih činovnika. Tako su osim zbirke zakona kao izvor korištene i *Narodne novine*, kao službeno glasilo, a u manjem opsegu i *Službene novine Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca*. Kao što je već spomenuto, posebno vrijedan izvor bili su priručnici i tumači zakona i naredbi poput spomenutoga i važnoga priručnika Milana Smrekara iz 1889. godine. Kao što će se vidjeti u samom radu, zbog specifične političke situacije, razdoblje Kraljevine SHS proteklo je bez unifikacije većine zakona, pa tako i onih koji su se odnosili na općinsku upravu. Stoga je većina pravnih dokumenata koji su poslužili kao temelj u ovome istraživanju bila donesena u drugom dijelu 19. stoljeća, odnosno u razdoblju Austro-Ugarske Monarhije.

U konačnici, među važnim izvorima korištenima u ovom radu bila je i suvremena periodika odnosno različite novine i časopisi. Osim već spomenutog *Općinskog upravnika* koji se pokazao najvažnijim izvorom iz područja periodike, korišteni su i drugi listovi koji se mogu podijeliti u tri osnove kategorije – dnevni listovi s velikim nakladama, manji lokalni listovi i stranačka glasila te različita stručna glasila. U prvu kategoriju mogu se svrstati listovi poput *Jutarnjeg lista* ili *Obzora* koji su imali važnost među čitateljima, ali su zbog činjenice da su izlazili u većim središtima (prvenstveno Zagrebu), bili posvećeni političkim i društvenim temama, a manje događajima u „provinciji“ odnosno manjim sredinama u

kakvima su uglavnom djelovali općinski činovnici. Tako se više pažnje u takvim listovima posvećivalo višem činovništvu i općenito događajima na državnoj razini. Stoga su se vijesti o općinskim činovnicima, koje su dolazile iz takvih listova, često svodile na anegdote, senzacionalizam ili pak obavijesti o događanjima u činovničkim društvima, a nešto rjeđe i na stanje među općinskim činovništvom. Lokalni listovi koji su često bili ujedno i politička glasila u određenom mjestu, zbog svojeg su uređivačkog smjera više pažnje posvećivali lokalnim prilikama pa se u njima mogu pronaći i različite vijesti, kritike, a rjeđe i pohvale upućene općinskim činovnicima. Pritom su takve novine najčešće bile namijenjene upravo seljacima kao ciljanom čitateljstvu s obzirom da su upravo oni ujedno i činili najveći dio stanovništva upravnih odnosno seoskih općina. Osim toga političke su stranke izdavale i glasila namijenjena posebnim grupacijama stanovništva pa tako i ona posvećena seljaštvu poput *Seljačkih novina* (list Hrvatske pučke stranke) ili *Hrvatskog seljačkog naroda* (glasilo Hrvatske federalističke seljačke stranke) a i najpoznatije novine Hrvatske seljačke stranke – (*Slobodni*) *Dom*, bile su namijenjene prvenstveno seoskom čitateljstvu. I među takvim listovima češće se mogla pronaći tematika povezana s općinskim činovništvom.

Uz navedene primjere izvora periodike treba spomenuti i stručne listove poput *Obćinara* koji je kao stariji list poslužio u proučavanju temelja u položaju općinskih činovnika prije 1918. te listove kao što su *Činovnički vjesnik*, *Naš glas*, *Komunalna razmatranja* i sl. koja su se također u određenoj mjeri doticala pitanja općinske uprave i općinskog činovništva.

Naposljetku, potrebno je reći nekoliko riječi o organizaciji i terminologiji samoga rada. Kao što sugerira sam naslov, u radu se analiziralo nekoliko aspekata položaja i djelovanja općinskih činovnika i to oni pravni, upravni, politički i društveni. Na taj način nastojala se dati što zaokruženija slika o općinskom činovništvu dvadesetih godina 20. stoljeća. Ovi navedeni aspekti ujedno su i međuovisni pa se struktura rada ugrubo može podijeliti na nekoliko dijelova koji uključuju navedene aspekte.

Tako prvi dio rada predstavlja uvod u političku i upravnu situaciju na hrvatskom području s naglaskom na prostor Hrvatske i Slavonije. Naglasak ovoga dijela jest na upravi i njezinom razvoju nakon ukidanja feudalizma 1848. godine čime je došlo do prekida s dotadašnjom upravnom tradicijom i stvaranjem novoga upravnog okvira koji se u Hrvatskoj i Slavoniji zadržao sve do uvođenja diktature 1929. godine. Određeni elementi toga staroga

upravnog sustava ostali su prisutni i nakon 1848. godine. Općinski činovnici bili su dio općinske uprave, a time dio većega, međuovisnog upravnog sustava. Radi toga je na početku bilo važno dati pregled razvoja uprave, posebno županijske uprave na koju su općine u svom radu bile naslonjene. Osim razvoja uprave u ovom dijelu analiziran je i razvoj općina, njihove glavne karakteristike i ustroj. Drugi dio rada obuhvaća analizu pravnoga temelja općinske uprave i djelovanja općinskog činovništva – općinski Zakon iz 1870. godine. Treći dio rada zauzima opsežan dio koji je posvećen pravima, dužnostima, djelovanju i okupljanju općinskih činovnika. Četvrti dio rada odnosi se na različite događaje s naglasnom na one političke i društvene, koji su utjecali na općinsko činovništvo. Ovom dijelu rada ujedno se pristupilo kronološki, koliko je to s obzirom na teme, bilo moguće. Naposljetku, manji dio rada odnosi se na privatni i društveni život općinskog činovništva. Ovi dijelovi rada razrađeni su kroz trinaest poglavlja. Na samom kraju rada nalazi se i prilog odnosno popis kojim se nastojalo dati pregled osoba koje su u obuhvaćenom razdoblju djelovale kao općinski činovnici na području Hrvatske i Slavonije.

Kada je riječ o terminologiji rada, nastojalo se, koliko je bilo moguće, zadržati suvremene izraze, posebno kada je riječ o upravnim i pravnim izrazima, kako bi se što točnije opisalo određeno stanje u upravi i među općinskim činovništvom. Tako su se uglavnom nastojali koristiti autentični izrazi kao što je općinska uprava (umjesto lokalna uprava), općinari (umjesto stanovnici općina), služba i službovanje (umjesto zaposlenje) i sl. Isto tako, iako se rad odnosi na razdoblje od 1918. do 1929., to se razdoblje u radu uglavnom navodi kao razdoblje Kraljevine SHS kako bi se izbjeglo nepotrebno ponavljanje i objašnjavanje vremenskoga okvira na različitim mjestima. Korištenje ostalih pojmova, skraćenica i sl., uglavnom je objašnjeno dalje u radu, ukoliko je za tim bilo potrebe.

S obzirom da do sada nije bilo provedeno istraživanje koje bi se odnosilo na općinsko činovništvo u Hrvatskoj, ovim radom pokušao se dati doprinos tome dijelu hrvatske historiografije kao i budućim istraživanja kako ove teme tako i ostalih tema koji se dotiču povijesti hrvatske uprave, upravnih institucija i službenika. Detaljnija saznanja o djelovanju i životu općinskih činovnika svakako mogu dati nova istraživanja, posebno ona iz područja mikropovijesti odnosno lokalne povijesti kojima je omogućena detaljnija analiza i jasniji uvid o specifičnim događajima na određenom prostoru.

1. HRVATSKA I SLAVONIJA OD 1918. DO 1929.

Vremenska i prostorna odrednica ovoga rada odnosi se na parlamentarno razdoblje prve Jugoslavije odnosno Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca i stoga je na početku važno spomenuti neke karakteristike toga vremena i političkog sustava u kojemu se našla Hrvatska, a koji su ujedno utjecali na djelatnost i život općinskog činovništva.

29. listopada 1918. Narodno vijeće proglasilo je stvaranje Države Slovenaca, Hrvata i Srba (dalje: SHS), a novoproglašena država nedugo nakon toga ujedinjuje se s Kraljevinom Srbijom i Crnom Gorom pa je 1. prosinca 1918. stvoreno Kraljevstvo Srba, Hrvata i Slovenaca (dalje: SHS). Hrvatska je time prekinula višestoljetne veze s Mađarskom i Austrijom i istupila iz Austro-Ugarske koja je krajem Prvog svjetskog rata također nestala s povijesne pozornice. U novoj državi mnogi su zakoni iz Austro-Ugarske još godinama ostali na snazi, ovisno o njihovoj važnosti i političkim prioritetima, a to je bio slučaj i s brojnim zakonima i naredbama vezanim uz općine i općinsko činovništvo.

S obzirom na status i kratkotrajnost Države SHS koja je u stvari bila provizorij,²⁸ tek sa stvaranjem Kraljevstva SHS trebalo je započeti razdoblje novoga državnog uređenja. Unatoč očekivanjima, što će se vidjeti i na primjeru općinskog činovništva, uređenje države u mnogim je aspektima teklo sporo i nedosljedno što će uskoro, posebno iz perspektive onih područja koja su nekada bila dio Austro-Ugarske, izazvati razočaranje i nepovjerenje prema novoj državi i njenom unutarnjem uređenju. Početkom 1919. ustanovljeno je Privremeno narodno predstavništvo.²⁹ Vidovdanski ustav donesen je 28. lipnja 1921. Ime države promijenjeno je u Kraljevina Srba, Hrvata i Slovenaca (SHS), a prema prvom članku Ustava bila je „ustavna, parlamentarna i nasledna monarhija“.³⁰ Ovakvo uređenje na snazi je ostalo do uvođenja šestosiječanjske diktature 1929., kada se ime države mijenja u Kraljevina Jugoslavija. Tada dolazi do nove promjene u ionako osjetljivom političkom životu, vidljive ponajprije po otvorenoj diktaturi. Unatoč uobičajenom određivanju razdoblja od 1918. do 1929. kao parlamentarnog, ono je zaista bilo pseudoparlamentarno,³¹ posebno uzme li se u obzir utjecaj prijestolonasljednika, a potom i kralja Aleksandra Karađorđevića. On je još od

²⁸ MATKOVIĆ, *Povijest Jugoslavije*, 51.

²⁹ *Isto*, 89.

³⁰ „Ustav Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca“, § 1. *Narodne novine* (Zagreb), br. 147, 2. 7. 1921., 1.

³¹ CIPEK, „Stoljeće diktatura' u Hrvatskoj“, 283.

ujedinjenja imao značajan utjecaj na postavljanje i svrgavanje vlada,³² a proglašenjem diktature jedna od glavnih promjena bila je u činjenica da kralj otvoreno vlada samostalno. Stoga se razdoblje Kraljevine SHS može smatrati primjerom *ancient régime* države koja „u sebi sadrži elemente staroga i novoga“.³³ Takve države, iako slijede ideju o modernizaciji,³⁴ s druge strane zadržavaju mnoge zastarjele elemente i odnose koji onemogućuju potpunu transformaciju u moderno uređenu državu, što je velikom dijelom posljedica specifičnih povijesnih okolnosti.³⁵ Među glavnim karakteristikama takve države su centralizacija, stvarna vlast u rukama monarha (unatoč postojanju predstavničkog tijela naroda), njegov snažan utjecaj na društvo (kroz uplitanje u raspodjelu bogatstva i povlastica) te podjela na „bogatu manjinu i siromašnu većinu“.³⁶ Osim toga, jedna od glavnih kočnica u procesu modernizacije države bila je u tome što se „moderna država u pravilu konstituirala kao nacionalna“.³⁷ Za prvu Jugoslaviju kao zajednicu već formiranih nacija, to je do kraja njezina postojanja predstavljalo značajan politički i društveni problem. Navedene karakteristike ovakvoga državnog uređenja zrcalile su se u problemima općina i općinskog činovništva. Tako se u Kraljevini SHS sukobljavaju dvije ideje odnosno potrebe. S jedne strane potreba da se država modernizira, a potencijalni napredak generira pozitivne promjene vidljive u financijskom jačanju države. Međutim u isto vrijeme centralistička i unitaristička politika taj napredak stalno ograničava jer on ujedno dovodi do jačanja periferije, u tom smislu i hrvatskog prostora. Ta suprotstavljenost ideja pogađala je samoupravna tijela, a zorno se može prikazati na primjeru djelovanja Stjepana Radića u Zagrebačkoj oblasti. Unatoč činjenici da je Vidovdanskim ustavom zemlja bila podijeljena na oblasti, jačanje samouprave išlo je protiv nastojanja Beograda te je uvođenjem diktature došlo i do nove administrativne podjele, a pokušaji da hrvatski prostor kroz oblasti ojača (posebno financijski) bili su spriječeni.³⁸

³² PRIBIĆEVIĆ, *Diktatura kralja Aleksandra*, 93.

³³ CIPEK, „Kraljevina Srba, Hrvata i Slovenaca - *ancient régime*“, 292.

³⁴ *Modernizacija* označava širi pojam i može imati više značenja. U historiografskom kontekstu uobičajeno se odnosi na procese u (zapadnoj) Europi od 16/17. st., koji su povezani s prijelazom iz agrarnih društava u industrijska, odnosno s pojavom industrijskih i političkih revolucija. Ti procesi uključuju uređenje uprave i birokratizaciju, razvoj stranačkog i parlamentarnog života, razvoj kapitalističkog društva, urbanizaciju i dr. ZEMAN, *Autonomija i odgođena apokalipsa*, 37–39.; „modernizacija“. U: Hrvatska enciklopedija (on-line). Pristup ostvaren 18. 10. 2018. <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=41464>; U Hrvatskoj se početak procesa modernizacije uglavnom veže uz razdoblje banovanja Ivana Mažuranića. O tome vidi: IVELJIĆ, „Kontrolirana modernizacija za banovanje Ivana Mažuranića“, 313–328.

³⁵ CIPEK, „Kraljevina Srba, Hrvata i Slovenaca - *ancient régime*“, 292.

³⁶ *Isto*, 293.

³⁷ *Isto*.

³⁸ O tome vidi: KOLAR-DIMITRIJEVIĆ, „Elementi županijskog sustava u samoupravama oblasti 1927 – 1929. godine“, 115–121.

Iako je nova država uspostavljena bez izražavanja volje naroda, u njihovim pravima ipak je došlo do promjene u usporedbi s Austro-Ugarskom što je izraženo i u izbornom sustavu, tj. pravu glasa. Od 1848. kada zasjeda prvi nestaleški Hrvatski sabor do 1870., izborni redovi donosili su se samo za nadolazeće izbore.³⁹ Sve do 1918. izbori su imali različite karakteristike: „većinski izborni sustav [...], neposredni i posredni izbori, javno glasovanje, ograničenje aktivnog i pasivnog prava glasa na temelju spola (muškarci) te, ovisno o izbornim propisima, ograničenje putem domicilnih, imovinskih, obrazovnih i profesionalnih cenzusa.“⁴⁰ Zbog specifičnih okolnosti i načina na koji su se provodili izbori, postotak stanovništva koji je imao aktivno pravo glasa bio je nizak te se, ovisno o razdoblju, do 1920. uglavnom kretao na oko 3 do 10 %.⁴¹ U Kraljevstvu SHS donesen je 1920. izborni Zakon odnosno 1922. izmjene toga Zakona.⁴² Prema njemu su pravo glasa imale sve punoljetne (21 godina) muške osobe s državljanstvom u Kraljevstvu SHS.⁴³ Kako će se vidjeti, promjene su bile uvedene i za općinske odnosno gradske izbore.

1.1. Stanovništvo i gospodarska situacija Hrvatske i Slavonije u okviru Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca

Preduvjeti činovničkog djelovanja pa i privatnog života činovnika, ovisili su o razvoju općina u kojima su djelovali, ali i o razvoju države u cjelini. Da bi se njihov položaj mogao analizirati potrebno je podsjetiti na gospodarski i ekonomski okvir u kojemu se od 1918. nalazila Kraljevina SHS te unutar toga okvira naposljetku smjestiti i činovništvo. S obzirom da takav okvir ima vrlo opširnu tematiku ovdje će biti prikazan osvrt na najvažnije gospodarske i socijalne elemente za koje će se pokazati da su utjecali na seoske općine i njihovo činovništvo.

Prema popisu stanovništva iz 1921. u Kraljevini SHS/Jugoslaviji živjelo je 12 017 323 stanovnika, dok je godine 1931. taj broj iznosio 13 934 038 stanovnika.⁴⁴ Hrvata je u Kraljevini SHS nakon ujedinjenja živjelo 2 856 551,⁴⁵ dok je za području Hrvatske i Slavonije

³⁹ ČEPULO, „Izborna reforma u Hrvatskoj 1875 – liberalizam, antidemokratizam i hrvatska autonomija“, 669.

⁴⁰ *Isto*.

⁴¹ „Izbori; Izbori u Hrvatskoj“. U: Hrvatska enciklopedija (on-line). Pristup ostvaren 28. 8. 2018.

<http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=28273>.

⁴² BALKOVEC, „Izborni zakonodavstvo prve jugoslavenske države (1918. – 1941.)“, 199.

⁴³ *Isto*, 200.; Osim njih spominju se i ruski zarobljenici s pravom glasa, te ograničena prava nekih manjina.

⁴⁴ MIRKOVIĆ, *Ekonomska struktura Jugoslavije 1918. – 1941.*, 15–16.

⁴⁵ BANAC, *Nacionalno pitanje u Jugoslaviji*, 64.; Autor navodi kako je radi različitih manipulacija, ali i propusta ovaj broj Hrvata vjerojatno bio veći. O tome vidi: *Isto*, 64–65. Treba napomenuti i kako su u oba

(s Međimurjem, otokom Krkom i općinom Kastav) ukupan broj stanovnika 1921. iznosio 2 739.888.⁴⁶ Gospodarski razvitak nove države bio je uvjetovan najprije zatečenom situacijom u ujedinjenim područjima te je ona stvarala preduvjete za njezin daljnji razvoj. No već na početku to postaje i glavna prepreka ujednačenom razvoju države. Iako je Hrvatski prostor u drugoj polovici XIX. stoljeća bio dio „europske periferije“, do Prvoga svjetskog rata ipak dolazi do pomaka u procesu modernizacije te do napretka u razvoju građanskog društva.⁴⁷ Ipak, u usporedbi s ostatkom Austro-Ugarske, u ekonomskom smislu, prostor Hrvatske uz Sloveniju spadao je u najslabije razvijena područja, a zanimljivo je da ulaskom u Kraljevinu SHS one postaju gospodarski najnaprednija područja.⁴⁸ Ove promjene u gospodarskom statusu već dovoljno ukazuju na stanje koje je na početku postojalo u novoj državi. Ipak, nakon ulaska u Kraljevstvo SHS, u Hrvatskoj i Slavoniji događaju se i određeni pozitivni gospodarski pomaci. Zagreb se, izbjegavši ratna stradanja, nametnuo kao gospodarsko središte, a novac i ulagački interes dolazili su iz zapadne Europe i bivših zemalja Austro-Ugarske Monarhije.⁴⁹ Osim toga seljaci iz Kraljevine SHS, svoje su proizvode mogli izvoziti na europska područja za kojima je, zbog posljedica teške ratne situacije, vladala velika potreba.⁵⁰ No u drugoj polovici 1920-ih gospodarska je situacija postajala sve lošija jer poljoprivredna proizvodnja Kraljevine SHS više nije mogla konkurirati na svjetskom i europskom tržištu.⁵¹ Seljacima na manjim posjedima, posebno u sjeverozapadnoj Hrvatskoj ostala je, uz opskrbu s vlastite zemlje, mogućnost sudjelovanja na manjem tržištu pa su tako prakticirali robnu razmjenu.⁵² Svoje proizvode prodavali su uglavnom u većim gradskim sredinama u koje su putovali (često i pješačili) sa sela.⁵³ U gospodarskom smislu Hrvatsku i Slavoniju, ali i druga područja Kraljevine SHS koja su bila dio bivše Austro-Ugarske, pogađali su i zahtjevi Beograda za poslijeratnom obnovom Srbije. Zahtjevi su bili argumentirani time da Srbija kao zemlja najpogođenija ratnim stradanjima, mora biti

korištena popisa iz 1921. i 1931. navođena jezična i vjerska pripadnost, ali ne i nacionalna koja se treba izlučiti iz tih brojeva što dodatno otežava dobivanje detaljnih podataka.

⁴⁶ „Definitivni rezultati popisa stanovništva od 31. januara 1921. god.“, 2. Academia (on-line). Pristup ostvaren 2. 10. 2018. http://www.academia.edu/35408352/Popis_stanovni%C5%A1tva_kraljevine_Jugoslavije_1921.pdf.

⁴⁷ VRANJEŠ-ŠOLJAN, „Obilježja demografskog razvoja Hrvatske i Slavonije 1860.-1918.“, 42.

⁴⁸ MATKOVIĆ, *Povijest Jugoslavije*, 137.

⁴⁹ KOLAR, „Hrvatska u prvoj Jugoslaviji – bitne značajke položaja te je li na djelu bila kriza vlasti ili države“, 196–197.

⁵⁰ *Isto*, 197; U takvim gospodarskim i trgovačkim procesima nisu mogli sudjelovati seljaci koji su u svom vlasništvu imali male količine zemlje. MATKOVIĆ, *Povijest Jugoslavije*, 139.

⁵¹ MATKOVIĆ, *Povijest Jugoslavije*, 139.

⁵² LEČEK, *Seljačka obitelj u sjeverozapadnoj Hrvatskoj 1918. -1941.*, 231–234.

⁵³ *Isto*, 235–241.

obnovljena te se za to moraju uložiti dodatni naponi što je ustvari značilo dodatna izdvajanja bivših austro-ugarskih područja u Kraljevini SHS u korist razvoja Srbije.⁵⁴

Važan aspekt ove tematike agrarni je karakter gospodarstva Kraljevine SHS koji je podrazumijevao da je većina stanovništva živjela na selu, odnosno u seoskim općinama te se bavila poljoprivredom. Uvidom u statističke podatke iz 1921. vidljivo je kako je za 80,4 % stanovništva Kraljevine SHS primarna djelatnost bila poljoprivreda.⁵⁵ Već spomenuta razlika između bivših Austro-Ugarskih krajeva i ostatka države očitovala se u nešto jačoj prisutnosti obrta i industrije na tim područjima.⁵⁶ Usporedbe radi, može se spomenuti kako je u javnoj službi (uključujući vojsku i slobodna zanimanja) bilo zaposleno 4,1 % stanovništva.⁵⁷ Situacija se u idućih deset godina nije mnogo mijenjala te je prema podacima iz 1931. i dalje visok udio stanovništva (76,3 %) bio zaposlen u poljoprivredi, a povećanje zaposlenih u javnoj službi (uz vojsku i slobodna zanimanja) dovelo je njihov udio do 4,6 %.⁵⁸

Kada je riječ o pismenosti stanovništva, ono se u Hrvatskoj i Slavoniji intenzivnije razvijalo od druge polovice XIX. stoljeća, posebno od uvođenja *Zakona o pučkim školama i preparandijama u Kraljevinama Hrvatskoj i Slavoniji* donesenog za vrijeme bana Ivana Mažuranića 1874. godine. Taj je Zakon predstavljao važan pomak u procesu modernizacije hrvatskog školstva i društva.⁵⁹ Podaci iz 1910. pokazuju kako je 67 % djece pohađalo nastavu osnovnih škola.⁶⁰ Prema podacima iz iste godine među muškim osobama u Hrvatskoj i Slavoniji nepismenih bilo 49,28 %, a među ženskim stanovništvom 61,91 %.⁶¹ Iako je riječ o padu nepismenih u usporedbi s ranijim razdobljem, taj se broj još uvijek odnosio na gotovo polovicu stanovništva.⁶² U obzir naravno treba uzeti i da je značajan postotak onih koji su pohađali osnovnu školu i bili pismeni živio u većim gradskim središtima pa je time pismenost u seoskim općinama bila još niža. Za usporedbu se može iznijeti primjer Varaždinske županije u kojoj je postotak nepismenih 1910. iznosio 50,1 % dok je u gradu Varaždinu taj

⁵⁴ KOLAR, „Hrvatska u prvoj Jugoslaviji – bitne značajke položaja te je li na djelu bila kriza vlasti ili države“, 195, 198–199.

⁵⁵ MIRKOVIĆ, *Ekonomska struktura Jugoslavije 1918. – 1941.*, 7.; U podacima koje autor navodi, u ovu statistiku se uz poljoprivredu navode i stočarstvo, šumarstvo i ribarstvo, ali još uvijek najveći broj zaposlenih odlazio je na poljoprivredu i stočarstvo s kojim se bavilo 4 883 998 osoba, dok se za ribarstvo navode brojke od 4 262, a za šumarstvo 9 582 zaposlenih. O tome vidi: *Isto*, 7–8.

⁵⁶ *Isto*, 9.

⁵⁷ *Isto*, 7.

⁵⁸ *Isto*, 18.

⁵⁹ GACINA-ŠKALAMERA, „Zakon o pučkim školama i preparandijama u Kraljevinama Hrvatskoj i Slavoniji iz 1874. godine“, 106.

⁶⁰ LEČEK, „Pokušaji smanjivanja nepismenosti u Banskoj Hrvatskoj početkom 20. stoljeća“, 131.

⁶¹ VRANJEŠ-ŠOLJAN, „Obilježja demografskog razvoja Hrvatske i Slavonije 1860.-1918.“, 49.

⁶² Iz podataka od 1869., godinu dana prije donošenja Zakona o općinama u Hrvatskoj i Slavoniji, pismenih je među muškim osobama bilo 23,19%, a među ženskim 11,09%. STIPETIĆ, „Pismenost i razvoj“, 2475.

broj bio 18,5 %.⁶³ U 1921. godini Hrvatska i Slavonija (s Međimurjem) u usporedbi ostatkom Kraljevine SHS u pogledu pismenosti, imala je 32,15 % nepismenog stanovništva dok je taj postotak u različitim krajevima države varirao od 83,86 % (Makedonija) do 8,85 % (Slovenija).⁶⁴ Ove podatke treba uzeti u obzir i kada je riječ o ulozi koju su općinski činovnici imali u općinama i koja je ponekad podrazumijevala i svojevrsna pedagoška zaduženja.

Drugu polovicu ovoga desetljeća uz političke su napetosti, koje su kulminirale atentatom na hrvatske zastupnike u Skupštini te uvođenju diktature, pridodane i gospodarska kriza te siromašenje stanovništva, a u nekim dijelovima zemlje čak i pojava gladi. U takvim uvjetima, od poslijeratnog stanja do uvođenja diktature djelovali su i općinski činovnici. Uz zaduženja koja su trebali vršiti kao općinski službenici i na njihov se položaj odrazilo političko, gospodarsko i društveno stanje u novoj državi.

2. TERITORIJALNA I UPRAVNA PODJELA HRVATSKE OD AUSTRO-UGARSKE MONARHIJE DO KRALJEVINE SRBA, HRVATA I SLOVENACA

Djelovanje općinskih činovnika bilo je vezno uz općine i općinsku samoupravu. Karakteristike općinske samouprave utjecale su i na njihov položaj. Stoga je u sljedećem poglavlju cilj dati objašnjenje o razlozima zbog kojih se ovdje istražuje općinsko činovništvo na specifičnom području – u Hrvatskoj i Slavoniji u razdoblju Kraljevine SHS, a zatim se osvrnuti na upravno uređenje Hrvatske i Slavonije od vremena Austro-Ugarske Monarhije do Kraljevine SHS.

2.1. Upravni okviri hrvatskih zemalja u Kraljevini SHS

Kao što je u uvodu navedeno, prostor koji se istražuje u ovom radu jest prostor sjeverne Hrvatske, odnosno Hrvatske i Slavonije kojima je 1881. bila vraćena i pridružena Vojna krajina. Za općine ovoga prostora u Kraljevini SHS vrijedio je jednak zakonski okvir unutar kojega su općinski činovnici djelovali sve do 1933., kada je donesen novi općinski Zakon.

⁶³ LEČEK, „Pokušaji smanjivanja nepismenosti u Banskoj Hrvatskoj početkom 20. stoljeća“, 136.

⁶⁴ DIMIĆ, „Kulturna politika u Kraljevini Srba, Hrvata i Slovenaca (mogućnosti i ograničenja), 310.

Hrvatska i Slavonija predstavljale su povijesnu i geografsku cjelinu. Sam pojam „kraljevine Hrvatska i Slavonija“ pojavljuje se i u Hrvatsko-Ugarskoj nagodbi, a u istom se dokumentu spominju i „kraljevine Dalmacija, Hrvatska i Slavonija“, u prvom članku Nagodbe.⁶⁵ Specifične povijesne okolnosti utjecale su na razdvojenost hrvatskog povijesnog prostora od srednjeg vijeka, a od 19. st. kada težnje za njegovo ujedinjenje postaju sve izraženije, ističe se naziv Trojedna Kraljevina Hrvatska, Slavonija i Dalmacija, premda se koristio i prije toga razdoblja. Unatoč hrvatskim zahtjevima za ujedinjenjem svih hrvatskih područja u jedinstvenu upravnu cjelinu unutar Austro-Ugarske Monarhije, temeljnim na povijesnim i pravnim argumentima, to se do 1918. nije dogodilo. I nakon ujedinjenja u Kraljevstvu SHS Hrvatska i Slavonija ostale su jedna cjelina, odnosno pokrajina nove države. Čak i nakon donošenja *Uredbe o podjeli zemlje na trideset i tri oblasti* 26. travnja 1922. ovaj se termin još uvijek često koristio (primjerice u tisku, literaturi, ali i službenim dokumentima), da bi se opisao prostor sjeverne Hrvatske. To se između ostaloga događalo i zbog sporosti procesa uspostave oblasti.

Ostala hrvatska područja također su nastavila djelovati u različitim upravnim okvirima. Tako Dalmacija koja nakon Bečkog kongresa 1815. dolazi pod vlast Beča, unatoč zahtjevima postavljenim još od 1848. za hrvatskim ujedinjenjem, samo formalno ostaje prisutna u nazivu Trojedne Kraljevine. Kada je 1918. stvorena Država Slovenaca, Hrvata i Srba, hrvatske zemlje koje su do tada bile pod različitom upravom u Monarhiji ponovno su ujedinjene, no kako je država bila kratkog vijeka, na snazi je ostala dotadašnja uprava. U Kraljevini SHS većina zakona još uvijek nije bili unificirana pa su zakonski okviri za hrvatska područja i dalje ostali različiti, uključujući općinske zakone. Stvaranjem Banovine Hrvatske 1939. dolazi do ujedinjena većine hrvatskog prostora u jednu cjelinu unutar Kraljevine Jugoslavije, pri čemu je Banovina Hrvatska imala „zasebnu organizaciju vlasti“ te ustvari funkcionirala poput federalne jedinice unutar Jugoslavije.⁶⁶ Treba spomenuti da je situaciju u Dalmaciji dodatno otežavala talijanska okupacija, odnosno provođenje Rapalskog ugovora kojim su 1920. Italiji ustupljeni „Istra, te Snježnik i Idrija, otoci Cres i Lošinj, a u Dalmaciji Zadar i otoci Lastovo i Palagruža.“⁶⁷ Istra tako ostaje izvan granica Kraljevine SHS, odnosno Hrvatske, do završetka Drugog svjetskog rata. U Dalmaciji je do uvođenja Zakona o općinama iz 1933. na snazi ostao općinski pravilnik iz 1864. godine pa je tako, isto kao u slučaju seoskih općina u

⁶⁵ „Hrvatsko-Ugarska nagoda (1868.)“, § 1, u: CIPEK, MATKOVIĆ, *Programatski dokumenti hrvatskih političkih stranaka i skupina 1842. – 1914.*, 689.

⁶⁶ ENGELSFELD, *Povijest Hrvatske države i prava: razdoblje od 18. do 20. stoljeća*, 386–387.

⁶⁷ MATKOVIĆ, *Povijest Jugoslavije*, 81.

Hrvatskoj i Slavoniji, za cijelo vrijeme trajanja Kraljevine SHS vrijedio Zakon donesen u vrijeme Austro-Ugarske.⁶⁸

Kada je riječ o prostoru sjeverne Hrvatske u Kraljevini SHS, u upravnom smislu on također nije bio homogen što pokazuje položaj Međimurja. Naime, iako je od pripojenja izvršenog u vrijeme bana Josipa Jelačića 1848. Međimurje bilo u sastavu Hrvatske ono je već 1861. ponovno bilo vraćeno pod Mađarsku upravu.⁶⁹ Tek je na Badnjak 1918., ulaskom hrvatske vojske u Međimurje ono vraćeno Hrvatskoj, što je bilo potvrđeno i Trianonskim sporazumom s Mađarskom 1920. godine.⁷⁰ Na Međimurje, u kojem se općinska uprava vodila prema Zakonskom članku XXII iz 1886. koji je donio Mađarski sabor, od 1920. počeo se primjenjivati općinski Zakon koji je vrijedio u Hrvatskoj i Slavoniji.⁷¹ I u samom nazivu Hrvatska i Slavonija službeno se ponegdje pridodavalo i Međimurje. No zbog podjele na oblasti prilikom kojeg je Međimurje dodijeljeno Mariborskoj oblasti, ono je ponovno bilo izdvojeno iz hrvatskog prostora nakon uvođenja oblasne samouprave.⁷² Ipak, općinski Zakon za Hrvatsku i Slavoniju tamo je i dalje ostao na snazi.

Kao što je Međimurje bilo priključeno Mariborskoj oblasti, tako je Kastav prema *Uredbi o podjeli zemlje na oblasti* bio priključen Ljubljanskoj.⁷³ Krk, koji je do 1918. kao i Kastav pripadao području Austrijskog primorja, odnosno Istre, ovom Uredbom priključen je Splitskoj oblasti.⁷⁴ Prije toga, prema *Zakonu o privremenoj pripadnosti ostrva Krka i dela Kastavske opštine* od 21. srpnja 1922., Krk i Kastav sudbeno su pripali pod nadležnost višeg zemaljskog suda u Splitu, ali politički-administrativno pod Pokrajinsku upravu u Zagrebu.⁷⁵ Zbog toga su kratko prije uvođenja diktature odnosno ukidanja oblasti, Krk i Kastav ipak bili priključeni Primorsko-krajiškoj oblasti.⁷⁶ Na tome je području do uvođenja Zakona o općinama 1933., vrijedio Zakon o općinama za Istru od 10. srpnja 1863.⁷⁷

⁶⁸ HRSTIĆ, „Djelovanje lokalne samouprave u Makarskoj između dva svjetska rata“, 66–67.

⁶⁹ HERŠAK, ŠIMUNKO, „Međimurje – povijest, identitet i seobe“, 581.

⁷⁰ *Isto*, 583.

⁷¹ HR-HDA-79 Zemaljska vlada. Odjel za unutarnje poslove (dalje: UOZV). IV-5, 29005/1920. (kut. 4598).

Prijedlog povjerenika za Međimurje upućen Predsjedništvu Kr. zemaljske vlade s predmetom: „Općinske uprave u Medjimurju reorganizacija“, 23. 7. 1920.; Ukaz od 5. studenog 1920., u: DOMITROVIĆ, *Zbirka zakona i propisa za upravnu službu u Hrvatskoj, Slavoniji i Medjumurju*, 505–506; „Naredba bana Hrvatske i Slavonije od 4. prosinca 1920. broj 48365. ...“, u: *Isto*, 506–508.

⁷² „Uredba o podjeli zemlje na oblasti“, § 1., *Narodne novine*, br. 101, 3. 5. 1922., 1.

⁷³ *Isto*, 1.

⁷⁴ *Isto*, 1.

⁷⁵ „Zakon o privremenoj pripadnosti ostrva Krka i dela Kastavske opštine“, u: DOMITROVIĆ, *Zbirka zakona i propisa za upravnu službu u Hrvatskoj, Slavoniji i Medjumurju*, 371–372; Prije toga izdana je Naredba kojom se privremeno uređivala uprava na Krku i u Kastvu. „Naredba Bana Hrvatske i Slavonije od 7. juna 1921. god. broj 8. 479 Pr., kojom se privremeno uređuje uprava na području otoka Krka i onih dijelova dosadanje općine Kastav, koji su na temelju rapalskog ugovora pripali Kraljevini Srba, Hrvata i Slovenaca“, u: *Isto*, 508–512.

⁷⁶ „Zakon o pripojenju nekih općina Splitske i Ljubljanske oblasti Primorsko-krajiškoj oblasti“, *Službene novine Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca (Beograd)*, br. 138.–XLV, 19. 6. 1928., 574 [cir. u izvorniku]; „Naredba

Specifičan je bio i položaj Baranje na čijem su cijelom području početkom XX. stoljeća živjele različite etničke skupine od kojih su najbrojniji bili Mađari, potom Nijemci, Hrvati te Srbi.⁷⁸ Krajem Prvog svjetskog rata srpska vojska ušla je u južnu Ugarsku kao predstavnik Antantinih snaga, a izaslanici iz Baranje, Bačke i Banata, među kojima je prevladala srpska struja sklona izravnom povezivanju s Beogradom, umjesto suradnje s Narodnim vijećem u Zagrebu, proglasili su 25. studenog 1918. u Novom Sadu priključenje tih područja Srbiji.⁷⁹ To je ustvari značilo da su izdvojili ovaj teritorij iz Države SHS izravno ga pripajajući Kraljevini Srbiji. U konačnici je Trianonskim sporazumom današnji, hrvatski dio Baranje potvrđen Kraljevini SHS. Iako je u Baranji živjelo dvostruko više hrvatskog nego srpskog stanovništva, ona se od pripojenja sustavno smatrala srpskim područjem te se svrstavala u jednu cjelinu s Bačkom i Banatom,⁸⁰ odnosno činila područje koje se i tada spominje kao Vojvodina (iako u početku još neslužbeno). Kao i Međimurje, i Baranja se nalazila u mađarskom zakonodavnom okviru.⁸¹ No za razliku od Međimurja koje je nedugo nakon ulaska u Kraljevinu SHS počelo primjenjivati hrvatski Zakon o općinama, u Baranji je do donošenja novog općinskog zakona na snazi ostao mađarski iz 1886.⁸² Kada je donesena *Uredba o podjeli zemlje na oblasti* Baranja je pripojena Bačkoj oblasti sa središtem u Novom Sadu.⁸³ Baranja je tako ostala izvan hrvatsko-slavonskog upravnog područja, a niti kasnije nije bila uključena u područje Banovine Hrvatske.⁸⁴

U konačnici treba spomenuti kako se na nekadašnju Vojnu Krajinu, pripojenu Banskoj Hrvatskoj 1881. godine, Zakonom od 1897. počeo primjenjivati Zakon o općinama iz 1870. za Hrvatsku i Slavoniju.⁸⁵ Kako je to područje inkorporirano u Hrvatsku te je stvoren

Ministra Unutrašnjih Dela, izdana za provedbu zakona od 20. maja 1928. godine“, *Narodne novine*, br. 161, 17. 7. 1928., 1; O tome vidi i: GRGIĆ, *Između režimske ideologije i potreba građana: Savska banovina 1929-1939*, 81–82.

⁷⁷ „Zakon o općinama“, § 149, *Narodne novine – Službeni list Kr. banske uprave Savske banovine*, br. 93, 22. 4. 1933., 12; Služba općinskih činovnika na ovom području bila je uređena zakonima od 12. kolovoza 1907., br. 41. i 42.; HR-DAZG-745 Zemaljsko društvo općinskih činovnika (dalje: ZDOČ). 2. 3. Opći spisi (dalje: OS), 65/1923. (kut. 35). Pismo Društva općinskih službenika za ostvo Krk i općinu Kastav upućeno Zemaljskom društvu opć. činovnika, Baška, 14. srpnja 1922.

⁷⁸ KLEMENČIĆ, „Baranja, povjesno-geografski pregled“, 17.

⁷⁹ BOBAN, *Hrvatske granice od 1918. do 1993. godine*, 19.; MATKOVIĆ, *Povijest Jugoslavije*, 60; Kako navodi V. Geiger, na toj skupštini „Srbi su falsificirali zapisnik skupštine, te objavili da se Vojvodina izravno sjedinjuje sa Srbijom“. GEIGER, „Skica za povijest Đakova i Đakovštine u vrijeme Države Slovenaca, Hrvata i Srba, 29. listopada - 1. prosinca 1918.“, 8.

⁸⁰ KLEMENČIĆ, „Baranja, povjesno-geografski pregled“, 17.

⁸¹ ENGELSFELD, *Povijest Hrvatske države i prava; razdoblje od 18. do 20. stoljeća*, 364–365.

⁸² „Zakon o općinama“, § 149., *Narodne novine – Službeni list Kr. banske uprave Savske banovine*, br. 93, 22. 4. 1933., 12.

⁸³ „Uredba o podjeli zemlje na oblasti“, § 1., *Narodne novine*, br. 101, 3. 5. 1922., 1.

⁸⁴ KLEMENČIĆ, „Baranja, povjesno-geografski pregled“, 17.

⁸⁵ SMREKAR, *Priručnik za političku upravnu službu u Kraljevinah Hrvatskoj i Slavoniji*, knj. I; 337.

zajednički zakonski okvir za (općinsku) upravu, djelovanje činovništva s toga područja analizirano je u ovom radu bez razlike.⁸⁶

2.2. Uprava i njezin razvoj u Hrvatskoj i Slavoniji

Od sredine 19. stoljeća Banska Hrvatska odnosno Hrvatska i Slavonija, prošla je kroz nekoliko upravnih promjena. Pojam uprave prilično je širok i najčešće se može svesti na određene upravne institucije ili s druge strane na upravljanje određenim procesima, odnosno izvršavanje određenih poslova. To se vidi iz slijedećih definicija, počevši od one koju navodi Hrvatska enciklopedija prema kojoj je uprava: „u funkcionalnom, odn. materijalnom smislu, grana drž. djelatnosti koja se bavi neposrednim izvršavanjem zakona i drugih propisa, prije svega donošenjem pojedinačnih upravnih akata i obavljanjem stručnih poslova i materijalno-tehn. radnji. U formalnom, odn. organizacijskom smislu, skup državnih i javnih tijela te drugih organizacija koje u vršenju javnih ovlasti obavljaju djelatnosti uprave (u funkcionalnom smislu).“⁸⁷ E. Pusić za upravu, s obzirom na njezin povijesni razvoj i ulogu navodi više objašnjenja među kojima izdvaja dva, odnosno upravu kao „skup upravnih organizacija“ te kao „određenu djelatnost“.⁸⁸

I autori iz vremena Austro-Ugarske Monarhije i Kraljevine SHS, posebno pravnici, bavili su se pitanjem uprave, dajući analize i ocjene kako ju učiniti učinkovitijom te kako ju modernizirati.⁸⁹ Tako je V. Krišković zadatke države odnosno upravu države, podijelio u pet skupina i to: upravu vanjskih poslova, vojnu i financijsku upravu, pravosuđe te unutarnju upravu.⁹⁰ Unutarnju upravu negativno je definirao, odnosno naveo kako u nju ulaze svi oni poslovi koje se ne može svrstati u preostala četiri područja.⁹¹ Smatrao je kako unutarnja uprava obuhvaća širok pojam te kako se njezini poslovi raspoređuje među različite resore, tj. ministarstva u državi.⁹² U unutarnju upravu Krišković je uvrstio i „političke oblasti“ i to

⁸⁶ O razvoju općina u Vojnoj krajini do primjene općinskog Zakona iz 1870. vidi: SMREKAR, *Ustav i ustroj seoskih općina u Kraljevinah Hrvatskoj i Slavoniji, s osobitim obzirom na Dalmaciju*, 8–9.

⁸⁷ „Uprava“. U: *Hrvatska enciklopedija (on-line)*. Pristup ostvaren 4. 10. 2018.

<http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=63270> .

⁸⁸ PUSIĆ, *Nauka o upravi*, 28.

⁸⁹ Fran Vrbanić u svojoj knjizi iz 1889. tako navodi kako se od 1860. „hrvatsko zakonodavstvo upravnimi pitanji, a napose stvaranjem zakona odnosećih se na područje uprave, bavilo ne samo u većoj mjeri nego li ikada prije, nego i sasvim drugim smjerom nego li je to sada bivalo“. VRBANIĆ, *Rad hrvatskog zakonodavstva na polju uprave*, 5.

⁹⁰ KRIŠKOVIĆ, *Ispravljeno! Upravna nauka po predavanjima Dra Kriškovića*, 55–84.

⁹¹ *Isto*, 84.

⁹² *Isto*, 86.

„kotarske i županijske oblasti, te općinska i gradska poglavarstva“.⁹³ Negativnu definiciju uprave dao je i I. Krbek navodeći da je uprava „golemi ostatak u državnoj djelatnosti nakon izlučenja sudstva i zakonodavstva“.⁹⁴ Ovim objašnjenjima koja pojašnjavaju ulogu uprave u državi može se pridodati i ono koje bi možda najjasnije moglo objasniti ulogu uprave, a to je odnos „vlast – uprava – stanovništvo“.⁹⁵ Ovaj odnos koji je bio potaknut promjenama 19. u stoljeća i stvaranjem građanskog društva, upravu predstavlja kao poveznicu vlasti i stanovništva.⁹⁶

U većini europskih država, pa tako i Hrvatskoj, od sredine 19. stoljeća i razvoja građanskog društva dolazi do podjele prema kojoj državna uprava, lokalna samouprava i javne službe čine javnu upravu.⁹⁷ Općinska uprava je, dakle dio lokalne samouprave, no kako se izraz *lokalna uprava* rijetko koristio u suvremenim radovima i izvorima, u daljnjem tekstu bit će korišten uobičajeni onovremeni naziv – općinska uprava odnosno samouprava.⁹⁸

Samouprava se temelji na načelu supsidijarnosti i decentralizaciji države.⁹⁹ Stoga se ona „smatra protutežom središnjoj vlasti i oblikom diobe vlasti po teritorijalnom načelu“ te „pogodnim miljeom za osiguranje širokog kruga javnih službi potrebnih građanima“.¹⁰⁰ Na ovim principima samouprava se u Hrvatskoj i Slavoniji razvijala u razdoblju Austro-Ugarske Monarhije, a korijeni toga razvitka postojali su čak i ranije. Upravne općine bile su ogledni primjer samoupravnog uređenja.¹⁰¹

Kako se pod upravom podrazumijeva vrlo široko područje kojim se najčešće bave pravni stručnjaci, ovdje je dovoljno ograničiti se na spomenute definicije koje daje osnovne

⁹³ *Isto*.

⁹⁴ KRBEK, *Upravno pravno*, knj. I, 8.; Slično kao Krišković, Krbek navodi da „kao što je pojam uprave uopće spram sudstva i zakonodavstva obilježen negativnom formulom, tako je i pojam resora unutrašnjih poslova spram ostalih upravnih resora označen jednako negativno“. *Isto*, 9.

⁹⁵ KOPRIĆ, „Građani i uprava“, 20.

⁹⁶ „Građanin suodređuje tko će vršiti vlast, a uprava postaje instrumentom u rukama te vlasti. Proizlazi da je građanin istodobno nadređen i vlasti i upravi.“ KOPRIĆ, „Građani i uprava“, 20.

⁹⁷ KOPRIĆ, „Građani i uprava“, 23; Autor navodi kako se korijeni ove podjele nadziru još u srednjem vijeku, dok se u današnje vrijeme sve češće govori o pojmu širokog javnog sektora. *Isto*.

⁹⁸ Pojam *lokalna uprava* bio je spominjan, ali rijetko te su se umjesto njega najčešće koristiti teritorijalni pojmovi *županijska, kotarska, gradska i općinska uprava*. I. Krbek je također u svojoj knjizi iz 1932. naveo da je izraz *lokalna uprava* „vrlo neodređen termin, koji se upotrebljava u raznom smislu“ i umjesto toga naveo teritorijalnu podjelu na „centralnu, regionalnu i najnižu vlast“. KRBEK, *Upravno pravno*, knj. II, 325.

⁹⁹ U širem smislu samouprava može predstavljati neovisnost od bilo koje vlasti i utjecaja, stoga se ovdje korišteni pojam odnosi na lokalnu, tj. teritorijalnu samoupravu; Kada je riječ o načelu supsidijarnosti ono se odnosi na „[...] primat pojedinca i nižih razina te njihovu autonomiju u odnosu na svaku višu razinu. Istodobno, ono svaku višu razinu čini odgovornom za osposobljavanje nižih razina za autonomiju, kao i za stanje svih i svakoga na svojem području.“ KOPRIĆ, „Djelokrug lokalne i područne (regionalne) samouprave“, 266.

¹⁰⁰ KOPRIĆ, „Razvoj lokalne samouprave u Hrvatskoj – problemi i vrijednosne orijentacije“, 171.

¹⁰¹ Juraj ANDRASSY, „O samoupravama“, *Pravni savjetnik (Zagreb)*, br. 3–4, 1. 3. – 1. 4. 1927., 26.; Autor navodi da su i općine „uređene poput države, imaju svoje zastupstvo, svoju upravu i svoje stručno činovništvo“. *Isto*.

smjernice za razumijevanje uprave u istraživanom razdoblju.¹⁰² Važno je spomenuti i kako su glavni čimbenici koji utječu na razvoj uprave određene države kultura društva, politika, te administracija (i njezin razvoj kroz povijest).¹⁰³ U slučaju Hrvatskog područja to je vidljivo na primjeru utjecaja austro-ugarskog upravnog naslijeđa na upravu općina, koje se, kao posljedica političkih prilika, održalo i nakon uspostave Kraljevine SHS.

Najstarija povijest hrvatske uprave vezana je uz patrimonijalnu državu i srednjovjekovni feudalni sustav.¹⁰⁴ Značajni pomaci u organizaciji uprave dogodili su se u vrijeme kraljice Marije Terezije, a iako je rani novi vijek dao obrise modernizacije administrativnog uređenja, tek ukidanjem kmetstva 1848. i uspostavljanjem građanskog društva stvoreni su uvjeti za novi oblik uprave pa tako i one lokalne, odnosno općinske s kojom nastaje i uloga općinskih činovnika kakve poznajemo u 19. i 20. stoljeću.¹⁰⁵

Nakon ukidanja feudalizma najveće upravno-teritorijalne jednice u Hrvatskoj i Slavoniji bile su županije. Hrvatski upravno-teritorijalni sustav doživio je šest promjena od ukidanja feudalizma do 1886., a te promjene utjecale su prvenstveno na županije s obzirom da su više puta provedeni zahvati koji su preoblikovali njihov ustroj i teritorij.¹⁰⁶ Hrvatska i Slavonija imale su prema Zakonu iz 1850. šest županija i to su bile zagrebačka, varaždinska, križevačka, riječka, osječka i požeška.¹⁰⁷ Uz teritorijalne promjene, najvažnija je novina bila što županije više nisu bile staleške organizacije u kojima je plemstvo u svojim rukama imalo sudsku i upravnu vlast pri čemu je odlukama županijskih skupština moglo spriječiti ne samo banove nego i kraljeve naredbe.¹⁰⁸ Ta autonomija koju su županije do tada imale za donošenje odluka bila je dokinuta, a u novom ustroju svaku županiju vodio je veliki župan čije je djelovanje nadgledala banska vlada.¹⁰⁹ Kada je 1868. donesena Hrvatsko-ugarska nagodba svi zakoni doneseni do 1918. temeljiti su se na ovom dokumentu koji predstavlja polaznu točku za razumijevanje položaja Hrvatske u Austro-Ugarskoj Monarhiji i njezinom završnom razdoblju. Prema Nagodbi su Hrvatska i Mađarska činile „nerazdruživu državnu

¹⁰² Opširnije o pojmu i raščlambi uprave te nekim karakteristikama uprave u razdoblju Kraljevine Jugoslavije vidi: GRGIĆ, *Između režimske ideologije i potreba građana: Savska banovina 1929-1939*, 26–35.

¹⁰³ GRGIĆ, *Između režimske ideologije i potreba građana: Savska banovina 1929-1939*, 27.

¹⁰⁴ O karakteristikama patrimonijalizma vidi: WEBER, *Vlast i politika*, 105–166.

¹⁰⁵ O ustroju hrvatske države i njezinim institucijama od srednjega vijeka do 1848. vidi: BEUC, *Povijest institucija državne vlasti Kraljevine Hrvatske, Slavonije i Dalmacije*, 3–248.

¹⁰⁶ VRANJEŠ-ŠOLJAN, „Županijsko uređenje u posljednjoj fazi postojanja (1881. – 1918.)“, 99.

¹⁰⁷ BEUC, *Povijest institucija državne vlasti u Hrvatskoj (1527-1945)*, 151.

¹⁰⁸ *Isto*, 152.

¹⁰⁹ VRANJEŠ-ŠOLJAN, „Županijsko uređenje u posljednjoj fazi postojanja (1881. – 1918.)“, 99.

zajednicu“,¹¹⁰ čija su se zajednička tijela vlasti sastojala od „zajedničkoga sabora, središnje vlade odgovorne zajedničkome saboru te vladara“¹¹¹. Zajednički poslovi navedeni u Nagodbi svodili su se na vojne, financijske, trgovačke i poljoprivredne,¹¹² dok su autonomni bili uprava unutarnjih poslova, bogoštovlje, nastava i pravosuđe.¹¹³ Stoga su pitanja činovništva bila podložna unutrašnjoj, hrvatskoj upravi. Županija je prema Nagodbi bilo sedam i to riječka (bez grada i kotara Rijeke), zagrebačka, varaždinska, križevačka, požeška, virovitička i srijemska.¹¹⁴ Nakon potpisivanja Nagodbe županije su bile organizirane prema zakonu iz 1870.¹¹⁵ Zanimljivo je da se ovim zakonom dogodio svojevrsni korak unatrag jer su županije (njih sedam) izgubile samoupravu. Zadržale su teritorijalni ustroj, ali su im ovlasti bile znatno sužene.¹¹⁶ Zakon o općinama iz 1870. bio je navezan upravo na ovaj Zakon o županijama s kojim je donesen u isto vrijeme. Iako su se nakon ukidanja feudalnog sustava stekli prvi uvjeti za promjene u dotadašnjoj upravi pa je slijedom toga i došlo do određenih promjena, ipak je prave reforme i modernizaciju proveo tek ban Ivan Mažuranić.¹¹⁷ On je 1874. donio Zakon o ustroju političke uprave, a po njemu je ustrojeno osam županija.¹¹⁸

Konačno je 1886. donesen posljednji Zakon o županijama koji je na snazi ostao do 1918. godine. *Zakon ob ustroju županijah i uredjenju uprave u županijah i kotarih* dijelio je Hrvatsku, Slavoniju i 1881. pridruženu Vojnu Krajinu na osam županija.¹¹⁹ S obzirom da je riječ o posljednjoj intervenciji u županijski sustav do 1918., ovo županijsko uređenje prenijelo se u Državu Slovenaca Hrvata i Srba, a potom i u Kraljevinu SHS sve do ukidanja županija 1924.

Prema tome ustroju, na čelu uprave bila je Kraljevska hrvatsko-slavonsko-dalmatinska zemaljska vlada koju je predvodio ban. Uz Predsjedništvo sastojala se od tri Odjela: za

¹¹⁰ HEKA, „Analiza Austro-ugarske i Hrvatsko-ugarske nagodbe (u povodu 150. obljetnice Austro-ugarske nagodbe)“, 868.

¹¹¹ *Isto*, 868.

¹¹² ENGELSFELD, *Povijest Hrvatske države i prava; razdoblje od 18. do 20. stoljeća*, 140.

¹¹³ HEKA, „Analiza Austro-ugarske i Hrvatsko-ugarske nagodbe (u povodu 150. obljetnice Austro-ugarske nagodbe)“, 869.

¹¹⁴ „Hrvatsko-Ugarska nagoda (1868.)“, § 66., u: CIPEK, MATKOVIĆ, *Programatski dokumenti hrvatskih političkih stranaka i skupina 1842. – 1914.*, 697.

¹¹⁵ VRBOŠIĆ, „Povijesni pregled županijske uprave i samouprave u Hrvatskoj“, 60.

¹¹⁶ BEUC, *Povijest institucija državne vlasti u Hrvatskoj (1527-1945)*, 188–189.

¹¹⁷ O njegovim reformama u hrvatskoj upravi vidi: ČEPULO, „Izgradnja hrvatske moderne uprave i javnih službi, 1874 – 1876.“, 89–126.

¹¹⁸ ČEPULO, „Izgradnja hrvatske moderne uprave i javnih službi, 1874 – 1876.“, 99; Unatoč značajnom pomaku na polju uprave, donošenje ovoga Zakona i njegov dio koji se odnosi na županije, nije prošao bez prigovora. Među protivnicima Zakona postojalo je mišljenje kako je riječ o grubom raskidu s hrvatskom upravnom tradicijom te kako su županijama oduzete mnoge ovlasti koje su prenesene na podržupanije. *Isto*, 110–112.

¹¹⁹ „Zakon ob ustroju županijah i uredjenju uprave u županijah i kotarih“, § 2., u: ŽIGROVIĆ-PRETOČKI, *Zakoni i naredbe tičuće se uprave seoskih občina u Kraljevinah Hrvatskoj i Slavoniji*, 1–3.

unutarnje poslove, pravosuđe te bogoštovlje i nastavu, a 1914. osnovan je i novi odjel za narodno gospodarstvo.¹²⁰ Na nižoj su razini bile županije kojima je prema Zakonu iz 1886. vraćena samouprava. To su bile Ličko-krbavska županija (sa sjedištem u Gospiću), Modruško-riječka (Ogulin), Zagrebačka (Zagreb), Varaždinska (Varaždin), Bjelovarsko-križevačka (Bjelovar), Požeška (Požega), Virovitička (Osijek) i Srijemska (Vukovar).¹²¹ Na čelu županije stajao je veliki župan kojeg je na prijedlog bana imenovao kralj pa je time bio predstavnik vlade.¹²² Županijska skupština vodila je samoupravne poslove, a županijski upravni odbor upravne poslove u županiji. Odbor je imao „trojaki djelokrug: poslovi autonomne javne uprave, porezni poslovi i disciplinski poslovi.“¹²³ Osim toga značajna zaduženja imala je kraljevska županijska oblast čijoj „nadležnosti pripadala je sva javna uprava ukoliko nije pripadala Vladi, županijskoj skupštini, upravnom odboru županije i kotarskim oblastima.“¹²⁴ Na čelu županijske oblasti bio je podžupan.¹²⁵ Iako je županija imala samoupravu ona je ipak bila sužena jer je u svim odlukama na konačnu potvrdu mogla utjecati Vlada, što je bila posljedica centralističke politike bana Khuen-Hédervárya koji je time u svojim rukama držao sve važne odluke.¹²⁶ Navedena županijska tijela imala su različite nadležnosti, uključujući one prema općini.¹²⁷

Svaka županija bila je podijeljena na kotare – „upravne ispostave županija“.¹²⁸ Kotari su bili formirani i prije 1848., kao manje jedinice na koje su se dijelile županije.¹²⁹ U posljednjem uređenju županijske uprave 1886., kotari su bili manje teritorijalno-upravne jedinice i za razliku od županija nisu imali samoupravu već su vršili samo poslove upravnog djelokruga preko kotarske oblasti.¹³⁰ Na čelu kotarske oblasti bio je kotarski predstojnik.¹³¹

¹²⁰ BEUC, *Povijest institucija državne vlasti u Hrvatskoj (1527-1945)*, 180–183.

¹²¹ „Zakon ob ustroju županijah i uredjenju uprave u županijah i kotarih“, § 2., u: ŽIGROVIĆ-PRETOČKI, *Zakoni i naredbe tičuće se uprave seoskih obćina u Kraljevinah Hrvatskoj i Slavoniji*, 1–3.

¹²² „Zakon ob ustroju županijah i uredjenju uprave u županijah i kotarih“, § 58., u: *Isto*, 14.

¹²³ BEUC, *Povijest institucija državne vlasti u Hrvatskoj (1527-1945)*, 191.

¹²⁴ *Isto*, 192.

¹²⁵ „Zakon ob ustroju županijah i uredjenju uprave u županijah i kotarih“, § 61., u: ŽIGROVIĆ-PRETOČKI, *Zakoni i naredbe tičuće se uprave seoskih obćina u Kraljevinah Hrvatskoj i Slavoniji*, 16; Ustanovljenje županijske oblasti novim zakonom zapravo je predstavljalo umetnuto državno tijelo u županijski sustav. VRBANIĆ, *Rad hrvatskog zakonodavstva na polju uprave*, 46.

¹²⁶ VRANJEŠ-ŠOLJAN, „Županijsko uređenje u posljednjoj fazi postojanja (1881. – 1918.)“, 105.

¹²⁷ O nadležnosti ovih tijela vidi: BEUC, *Povijest institucija državne vlasti u Hrvatskoj (1527-1945)*, 191–193.

¹²⁸ PUSIĆ, *Hrvatska središnja državna uprava i usporedni upravni sustavi*, 166.

¹²⁹ BEUC, *Povijest institucija državne vlasti u Hrvatskoj (1527-1945)*, 82–83.; Slično kao i kod županija, ovlasti kotara su varirale od 1848. do 1886. pa su, ovisno o razdoblju imale veći ili manji upravni djelokrug, a ustrojavale su se i druge jedinice (poput okruga ili podžupanija) koje su također u određenim razdobljima imale specifične ovlasti u hijerarhiji javne uprave. O razdiobi javne uprave u tom periodu vidi: *Isto*, 151–156, 158–160, 167–169, 188–196.

¹³⁰ BEUC, *Povijest institucija državne vlasti u Hrvatskoj (1527-1945)*, 191., 193.

Prema Naredbi iz 1886. u Hrvatskoj i Slavoniji bilo je ustanovljeno 66 kotara.¹³² Međutim do 1922. njihov broj narastao je na 74. Podjela kotara po županijama bila je određena na slijedeći način; Ličko-krbavska županija dijelila se na kotare Gospić, Gračac, Udbinu, Perušić, Korenicu, Otočac, Senj, *Brinje* i *Donji Lapac*; Modruško-riječka na kotare Ogulin, Slunj, Vojnić, Novi, Sušak, Delnice, Čabar, Vrbovsko i *Crikvenica*; Zagrebačka na kotare Karlovac, Jastrebarsko, Pisarovina, Sisak, Velika Gorica, Samobor, Zagreb, Dugo Selo, Sv. Ivan Zelina, Stubica, Vrginmost, Glina, Petrinja, Kostajnica i *Dvor*; Varaždinska na kotare Varaždin, Ludbreg, Novi Marof (kasnije ukinut), Zlatar, Krapina, Klanjec, Pregrada, Ivanec i *Varaždinske toplice* (naknadno osnovan); Bjelovarska (Bjelovarsko-križevačka) na kotare Bjelovar, Đurđevac, Koprivnica, Križevac, Garešnica, Grubišno Polje, *Čazma* i *Kutina*; Požeška na kotare Požega, Pakrac, Daruvar, Novska, Nova Gradiška i Brod; Virovitička na kotare Osijek, Đakovo, Našice, Donji Miholjac, Slatina, Virovitica i *Valpovo*; te Srijemska na kotare Vukovar, Šid, Ilok, Irig, Ruma, Vinkovci, Županja, Mitrovica, Zemun i Stara Pazova.¹³³ Nakon pripojenja Međimurja osnovano je Povjeništvo za Međimurje kao posebna cjelina u kojoj su se nalazila dva kotara – Čakovec i Prelog. Time su formirana 74 kotara.¹³⁴

Kotarska oblast imala je različite ovlasti u svome radu koje nisu bile u djelokrugu županije ili samoupravnih tijela.¹³⁵ Zakonom o županijama bilo je određeno da se djelokrug kotarske oblasti u poslovima prema općini određuje općinskim Zakonom te da kotarska oblast ima ovlast dozvoliti općinski namet do 20 % izravnog poreza.¹³⁶ U praksi su kotarske oblasti

¹³¹ „Zakon ob ustroju županijah i uredjenju uprave u županijah i kotarih“, § 63., u: ŽIGROVIĆ-PRETOČKI, *Zakoni i naredbe tičuće se uprave seoskih občina u Kraljevinah Hrvatskoj i Slavoniji*, 16; U slučaju potrebe, kotarskog predstojnika mijenjao je najstariji perovodni činovnik kotarske oblasti. *Isto*.

¹³² „Naredba kr. hrv-slav. zemaljske vlade odjela za unutarnje poslove od 30. lipnja 1881. [*sic*; treba stajati 1886.] br. 2870. pr. kojom se opredjeljuje broj i teritorijalni obseg upravnih kotarah i sjedišta kotarskih oblasti u Kraljevinah Hrvatskoj i Slavoniji“, § 1., u: ŽIGROVIĆ-PRETOČKI, *Zakoni i naredbe tičuće se uprave seoskih občina u Kraljevinah Hrvatskoj i Slavoniji*, 87; U Naredbi se umjesto Bjelovarsko-križevačka koristi naziv Bjelovarska. O razlozima ovakvoga naziva županije vidi: SLUKAN ALTIĆ, „Povijest županijskog upravno-teritorijalnog ustroja Bjelovarsko-bilogorske županije“, 19–20.

¹³³ MANAKIN, *Almanah Kraljevina Srba, Hrvata i Slovenaca*, sv. 1, I. dio, I. – IX., 151–152; U kurzivu su napisani kotari koji nisu uspostavljeni prema Naredbi od 1886., već nakon toga. Jedini kotar uspostavljen 1886., a potom ukinut bio je Križ u Bjelovarsko-križevačkoj županiji; Prema Naredbi iz 1924. sjedište kotarske oblasti iz Novog Marofa premješteno je u Varaždinske Toplice. HR-HDA-137, Pokrajinska uprava za Hrvatsku i Slavoniju. Odjeljenje za unutarnje poslove (dalje: PU-UO). II-1, 6654/1924. (kut. 203). „Naredba Pokrajinske uprave, odjeljenje za unutarnje poslove od 8. februara 1924. broj 56. 234 [...]“.

¹³⁴ MANAKIN, *Almanah Kraljevina Srba, Hrvata i Slovenaca*, sv. 1, I. dio, I. – 9., 152.

¹³⁵ „Zakon ob ustroju županijah i uredjenju uprave u županijah i kotarih“, § 45., u: ŽIGROVIĆ-PRETOČKI, *Zakoni i naredbe tičuće se uprave seoskih občina u Kraljevinah Hrvatskoj i Slavoniji*, 11; Među ovlastima kotarske oblasti bila je briga oko izvršavanja zakona i naredbi, održavanje javnog reda i mira, briga za javno dobro, nadzor nad javnim radovima te zaštita od prirodnih nepogoda i sanacija u slučaju štete, vršenje državnog redarstva u kotaru te razni drugi poslovi među kojima se ističu nadzor nad granicama općina unutar određenog kotara i nadgledanje mjesnog redarstva određene općine. § 46., *isto*, 11–12.

¹³⁶ „Zakon ob ustroju županijah i uredjenju uprave u županijah i kotarih“, § 47., u: ŽIGROVIĆ-PRETOČKI, *Zakoni i naredbe tičuće se uprave seoskih občina u Kraljevinah Hrvatskoj i Slavoniji*, 12.

imala znatan utjecaj na općine pa je i položaj općinskih činovnika u različitim aspektima ovisio o kotarskim predstojnicima.

Najniže samoupravne jedinice u Hrvatskoj i Slavoniji bile su gradske i seoske općine. Gradovi, odnosno gradske općine s uređenim magistratom (gradskim poglavarstvom) bile su samoupravna tijela različita od seoskih općina i trgovišta bez uređenoga magistrata, s obzirom da je zakonski temelj prema kojem su funkcionirali bio različit. Gradovi su se kao posebne upravno-teritorijalne jedinice razvijali još od srednjeg vijeka. Nakon ukidanja feudalizma kao i kod županija, najvažnije su se promjene dogodile u vrijeme bana Mažuranića,¹³⁷ a potom Khuen-Hédervárya kao posljedica političkih okolnosti. Godine 1895. donesen je posljednji Zakon za gradske općine u Hrvatskoj i Slavoniji.¹³⁸ Prema ovom Zakonu gradovi su se dijelili u tri, odnosno dva reda. Gradovi prvog reda bili su Zagreb, Varaždin, Osijek i Zemun (naknadno i Karlovac) i po statusu su bili izjednačeni županijama, odnosno podređeni Vladi. Gradovi drugog reda bili su manji gradovi izjednačeni s kotarima i podređeni županijama.¹³⁹ Neki su gradovi prema novom zakonu izgubili status grada (Karlobag, Kostajnica, Ruma i Ivanić) i zapravo postali gradovi trećeg reda pa se na njih odnosio Zakon za seoske općine i trgovišta.¹⁴⁰ Seoska općina (ili trgovište) mogla je biti uzdignuta na status gradske općine, tj. grada, samo na temelju posebnog zakona.¹⁴¹ I kasnije, za vrijeme Kraljevine SHS, status gradskih općina ostao je gotovo nepromijenjen, vodeći se po Zakonu iz 1895.¹⁴² Zakon o ustroju gradskih općina ostao je na snazi sve do lipnja 1934., kada je u Kraljevini Jugoslaviji donesen *Zakon o gradskim opštinama*.¹⁴³

¹³⁷ Još u vrijeme banovanja Ivana Mažuranića raspravljalo se o potrebi donošenja novog zakona za gradove s obzirom da se nakon ukidanja feudalizma gradska uprava regulirala različitim naredbama i propisima, a novi je zakon trebalo uskladiti i sa zakonima iz 1874. kojima je sudstvo bilo odvojeno od uprave. VRBANIĆ, *Rad hrvatskog zakonodavstva na polju uprave*, 62–67.; Konačno je 28. siječnja 1881. donesen *Zakon o ustroju gradskih općina u kraljevinama Hrvatskoj i Slavoniji*. ČEPULO, „Položaj i ustroj hrvatskih gradova prema Zakonu o uređenju gradskih općina iz 1881. godine“, 112; Zanimljivo je da je Sabor još 1875. predložio donošenje novoga zakona o gradskim općinama, a potpredsjednik Vlade Jovan Živković želio je da se osnova zakona predloži s novom osnovom o seoskim općinama. No zbog kritika koje su pratile osnovu o seoskim općinama do usvajanja toga zakona do kraja postojanja Austro-Ugarske nije došlo te je usvojen samo spomenuti Zakon o gradskim općinama. *Isto*, 95–98; Među specifičnostima toga Zakona treba spomenuti da je njime po prvi puta ženama dano aktivno pravo glasa na općinskim izborima (koje su novim Zakonom 1895. izgubile), a položaj gradskih činovnika bio je izjednačen je s onim državnih. *Isto*, 107–108, 111.

¹³⁸ BEUC, *Povijest institucija državne vlasti u Hrvatskoj (1527-1945)*, 194; Novi zakon bio je svojevrsni korak unatrag jer se njime smanjilo aktivno i pasivno biračko pravo, a povećan je i utjecaj bana i velikih župana na gradske općine. *Isto*, 194–195.

¹³⁹ MANAKIN, *Almanah Kraljevina Srba, Hrvata i Slovenaca*, sv. 1, I. dio, I. – 9., 151; OSTAJMER, „Zakon o uređenju gradskih općina iz 1895. i položaj Broda na Savi“, 269.

¹⁴⁰ *Isto*.

¹⁴¹ SMREKAR, *Priručnik za političku upravnu službu u Kraljevinah Hrvatskoj i Slavoniji*, knj. I, 467.

¹⁴² Do uspostave oblasnih samouprava djelovanje gradova nadgledala je Pokrajinska vlada, a nakon uspostave Odjeljenja za samoupravnu administraciju oblasti. BEUC, *Povijest institucija državne vlasti u Hrvatskoj (1527-1945)*, 360.

¹⁴³ GRGIĆ, *Između režimske ideologije i potreba građana: Savska banovina 1929-1939*, 571.

Izlaskom iz Austro-Ugarske Monarhije 29. listopada 1918. dolazi do nove promjene u upravi, ali zbog kratkotrajnosti Države SHS promjena se odnosila prvenstveno na tijela državne vlasti. Najviša vlast u novoj državi bilo je Narodno vijeće Slovenaca, Hrvata i Srba čiji je osnutak započeo još 5. listopada u Zagrebu. Narodno vijeće (dalje: NV) sastojalo se od Plenuma (s 80 članova), Središnjeg odbora i Predsjedništva (predsjednik Anton Korošec, potpredsjednici Svetozar Pribičević i Ante Pavelić te tajnici Srđan Budisavljević, Mate Drinković i Ivan Lorković). Predsjedništvo je postalo i najvažnije političko tijelo u državi s obzirom da je imalo najveću koncentraciju vlasti u svojim rukama, ne samo civilnu već i vojnu. Uz Predsjedništvo NV-a organizirana je bila i Vlada NV-a koja se sastojala od jedanaest odjela. Osim toga djelovale su i pokrajinske vlade za Hrvatsku i Slavoniju, Sloveniju, Dalmaciju te Bosnu i Hercegovinu. Pokrajinske vlade bile su podređene Narodnom vijeću, ali su imale široku nadležnost. Novom organizacijom vlasti Hrvatski sabor bio je lišen svojih ovlasti koje su netom prije ujedinjenja prenesene na NV.¹⁴⁴

Među odjelima Vlade NV-a treba istaknuti Sekciju za organizaciju i agitaciju jer je vodila djelovanje mjesnih odbora Narodnog vijeća.¹⁴⁵ Poziv na osnivanje ovih odbora poslalo je krajem listopada Narodno vijeće. Odbori su trebali činiti vezu između Narodnog vijeća i pučanstva i time stvoriti svojevrstu hijerarhiju nove vlasti. Uz to, mjesni su odbori trebali spriječiti nered krajem Prvog svjetskog rata, posebno u onim područjima u kojima dotadašnja vlast više nije mogla djelovati.¹⁴⁶ Ovi odbori bili su raspušteni na kraju 1918. jer je njihova uloga bila privremenog karaktera u svrhu stabilizacije stanja na lokalnoj razini. Osim toga, kako će se vidjeti, i u kratkom vremenu u kojem su djelovali, ponegdje su izlazili izvan svojih ovlasti, izazivajući time nezadovoljstvo u pojedinim mjestima.

Kako je Država SHS svedena na prijelazno rješenje i prema tome bila provizorij, jedina osjetna promjena u upravi dogodila se na njezinu vrhu. Zbog toga su sva upravna i samoupravna tijela od županija do kotara, gradova i općina nastavila funkcionirati dalje bez značajnijih promjena u svom opsegu i ustrojstvu. Ubrzo nakon ujedinjenja sa Srbijom i Crnom Gorom, 3. prosinca 1918. proglašeno je da prestaje vlast Narodnog vijeća pa je do stvaranja zajedničke vlade u novoj državi ono trebalo vršiti samo administrativnu ulogu i odlučiti o izaslanicima koji će ući u Privremeno narodno predstavništvo.¹⁴⁷

¹⁴⁴ BEUC, *Povijest institucija državne vlasti u Hrvatskoj (1527-1945)*, 323–326.; ENGELSFELD, *Povijest Hrvatske države i prava; razdoblje od 18. do 20. stoljeća*, 269–273.

¹⁴⁵ BEUC, *Povijest institucija državne vlasti u Hrvatskoj (1527-1945)*, 325.

¹⁴⁶ ČULINOVIĆ, *Jugoslavija između dva rata*, knj. I, 63.

¹⁴⁷ MATIJEVIĆ, „Narodno vijeće Slovenaca, Hrvata i Srba u Zagrebu“, 66.

Kada se 1. prosinca 1918. Država SHS ujedinila s Kraljevinom Srbijom i Crnom Gorom čime je bilo proglašeno Kraljevstvo Srba, Hrvata i Slovenaca, u novoj državi postojalo je raznoliko upravno-pravno naslijeđe, točnije šest različitih pravnih okvira.¹⁴⁸ Zajednička Vlada započela je djelovati 20. prosinca, a regent Aleksandar Karađorđević za predsjednika Vlade potvrdio je Stojana Protića.¹⁴⁹ Do saziva zajedničke Narodne skupštine djelovalo je Privremeno narodno predstavništvo koje je predstavljalo zakonodavnu vlast u državi. S radom je započelo 1. ožujka 1919., a završilo je 28. listopada 1920. kada ga je raspustio regent Aleksandar.¹⁵⁰ S obzirom na status Privremenog narodnog predstavništva, Vlada i kralj ušli su u sferu zakonodavne vlasti radi donošenja „uredbi sa zakonskom snagom“.¹⁵¹ Nakon održanih izbora za Ustavotvornu skupštinu, donesen je 28. lipnja 1921. *Ustav Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca*, poznat po nazivu Vidovdanski ustav. Prvi parlamentarni izbori, nakon onih za Ustavotvornu skupštinu, održani su 18. ožujka 1923.¹⁵² Time su se ispunili uvjeti za uspostavljanje izvršne, zakonodavne i sudske vlasti. No uređenje javne uprave bilo je daleko od završenog, a državna vlast pokazivala je centralističke i unitarističke tendencije koje će provoditi kroz upravni sustav.¹⁵³ Vidovdanski ustav i zakoni koji su potom doneseni određivali su kako će izgledati javna uprava u Kraljevini SHS.¹⁵⁴

U vrijeme ujedinjenja u Hrvatskoj i Slavoniji, te ostalim dijelovima bivše Države SHS nastavile su djelovati pokrajinske vlade. Stav da „autonomni administrativni organi“ trebaju

¹⁴⁸ Tih šest okvira činili su: 1) slovenski i dalmatinski sa naslijeđem austrijske uprave, 2) hrvatsko-slavonski, 3) međimurski, baranjski, bački i banatski s naslijeđem mađarske uprave, 4) bosansko-hercegovački, 5) srpski te 6) crnogorski. KOSNICA, „Odnos državljanstva i nacionalne pripadnosti u Kraljevini SHS/Jugoslaviji“, 64; Uprava u Hrvatskoj i Slavoniji razvila se pod utjecajem „germanskog modela lokalne samouprave“. KOPRIĆ, „Razvoj lokalne samouprave u Hrvatskoj – problemi i vrijednosne orijentacije“, 174.

¹⁴⁹ BEUC, *Povijest institucija državne vlasti u Hrvatskoj (1527-1945)*, 323; ENGELSFELD, *Povijest Hrvatske države i prava; razdoblje od 18. do 20. stoljeća*, 296–297; Vlada Narodnog vijeća službeno je djelovala do 28. prosinca 1918. kada je podnesna njezina ostavka. MATIJEVIĆ, „Narodno vijeće Slovenaca, Hrvata i Srba u Zagrebu“, 66.

¹⁵⁰ ENGELSFELD, *Povijest Hrvatske države i prava; razdoblje od 18. do 20. stoljeća*, 302, 304; MATKOVIĆ, *Povijest Jugoslavije*, 89.

¹⁵¹ ENGELSFELD, *Povijest Hrvatske države i prava; razdoblje od 18. do 20. stoljeća*, 304–305.

¹⁵² ENGELSFELD, *Povijest Hrvatske države i prava; razdoblje od 18. do 20. stoljeća*, 331.

¹⁵³ Kako navodi N. Engelsfeld: „Osnovno načelo organizacije vlasti za koje su se izborile Demokratska i Radikalna stranka bio je centralizam i nacionalni unitarizam prema formuli - jedan narod sa tri plemena: Srbi, Hrvati i Slovenci. To je predstavljalo kompromis između nacionalnog pluralizma i integralnog jugoslavenskog unitarizma. Centralističko državno uređenje uključivalo je a) jedinstveni državni teritorij; b) jedinstveno državljanstvo; c) jedinstveni sustav organizacije vlasti na čitavom teritoriju - tj. jedna zakonodavna vlast (kralj i Narodna skupština), jedna izvršna vlast - vlada i svi viši organi uprave, jedan najviši upravni sud, jedna glavna kontrola i jedan kasacijski sud.“ ENGELSFELD, *Povijest Hrvatske države i prava; razdoblje od 18. do 20. stoljeća*, 323.

¹⁵⁴ O transformaciji uprave i pratećim političkim okolnostima u razdoblju od uvođenja *Uredbe o podjeli zemlje na oblasti* do uvođenja šestosiječanjske diktature vidi: GRGIĆ, *Između režimske ideologije i potreba građana: Savska banovina 1929-1939*, 78–102.

„ostati na snazi pod kontrolom državne vlade“, izražen je još u *Adresi Narodnog vijeća*.¹⁵⁵ Privremeno zadržavanje pokrajinskih uprava bilo je propisano i Vidovdanskim ustavom kojim je bilo predviđeno da kralj na prijedlog ministra unutarnjih poslova imenuje pokrajinskog namjesnika na čelo pokrajinske uprave.¹⁵⁶ Tako je, unatoč ukidanju Kr. zemaljske vlade, sredinom 1921. uspostavljena Pokrajinska uprava za Hrvatsku i Slavoniju.¹⁵⁷ Pokrajinski namjesnik pod nadzorom ministra unutarnjih poslova trebao je nadzirati rad pokrajinske uprave, odnosno njihovih odjeljenja.¹⁵⁸ Ovih odjeljenja bilo je šest: Predsjedništvo te odjeljenja za unutarnje poslove, prosvjetu i vjere, pravosuđe, narodno gospodarstvo i socijalnu skrb.¹⁵⁹ Pitanja općinskog činovništva bila su prvenstveno u nadležnosti odjeljenja za unutrašnje poslove.¹⁶⁰ Unatoč postojanju pokrajinskih uprava, centralistički način upravljanja iz Beograda, sve je više jačao.¹⁶¹

Unatoč činjenici da je kao prijelazno rješenje priznato postojanje pokrajinskih uprava, Ustav je predviđao podjelu države na oblasti (na čelu sa velikim županom kojega je postavljao kralj), okruge, srezove i općine.¹⁶² Ustavom je bilo određeno i kako se za poslove mjesnog djelokruga ustanovljuje općinska, sreska i oblasna samouprava temeljena na izbornom načelu.¹⁶³ Kako je Ustavom bilo predviđeno i donošenje posebnih zakona vezanih za upravu, 26. travnja 1922. donesena je *Uredba o podjeli zemlje na oblasti, Zakon o općoj upravi te Zakon o oblasnoj i sreskoj samoupravi*.

Prema *Uredbi o podjeli zemlje na oblasti* Kraljevina SHS dijelila se na 33 oblasti. Iako su prostor osam dotadašnjih hrvatsko-slavonskih županija pokrivala četiri oblasti, u prekrajanju dotadašnjih županijskih granica očitovale su se političke odluke, kao u konačnici i kod oblikovanja drugih oblasti u državi.¹⁶⁴ Pritom su učinjene i neke neopravdane te, posebno

¹⁵⁵ ČULINOVIĆ, *Dokumenti o Jugoslaviji*, 98.

¹⁵⁶ „Ustav Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca“, § 134., *Narodne novine*, br. 147., 2. 7. 1921., 4.

¹⁵⁷ BEUC, *Povijest institucija državne vlasti u Hrvatskoj (1527-1945)*, 338.

¹⁵⁸ „Ustav Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca“, § 134., *Narodne novine*, br. 147, 2. 7. 1921., 4.

¹⁵⁹ BEUC, *Povijest institucija državne vlasti u Hrvatskoj (1527-1945)*, 339.

¹⁶⁰ *Isto*, 341–342.

¹⁶¹ *Isto*, 331–332; U Beogradu je 1920. osnovano posebno povjerenstvo s namjerom uređenja uprave nakon ujedinjanja. Prema njihovim analizama, nad Hrvatskom, Slovenijom i BiH bilo je potrebno više nadzora jer „pokrajinske vlade ne nose birokratski karakter nego politički“, a osim toga istaknute su „velike razlike između raznih administrativnih sustava, posebno u odnosima pokrajinske uprave prema središnjim državnim vlastima, pa su jasno zaključili kako po svim pokazateljima izlazi 'da Hrvatska i Slavonija imaju mnogo samostaljniji položaj prema Beogradu nego Bosna, i da je Slovenija stvorila sebi veću samostalnost nego što su je imale u austrijsko vreme one pokrajine iz čijih je delova ona sastavljena“. GRGIĆ, *Između režimske ideologije i potreba građana: Savska banovina 1929-1939*, 57.

¹⁶² „Ustav Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca“, § 95., *Narodne novine*, br. 147, 2. 7. 1921., 3; O problematici vezanoj za stvaranje oblasti vidi: ENGELSFELD, *Povijest Hrvatske države i prava; razdoblje od 18. do 20. stoljeća*, 323–325.

¹⁶³ „Ustav Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca“, § 96., *Narodne novine*, br. 147, 2. 7. 1921., 3.

¹⁶⁴ O planovima i motivima ovakve podjele na oblasti u Kraljevini SHS vidi: GRGIĆ, *Između režimske ideologije i potreba građana: Savska banovina 1929-1939*, 80–81.

za stanovništvo, nelogične odluke.¹⁶⁵ Osim toga, iz političkih razloga ukidanje pokrajinske uprave i uvođenje oblasti u razdoblju od 1922. do 1924. bilo je sustavno odgađano.¹⁶⁶ Od 1924. poslovi Pokrajinske uprave počeli su se prenositi na ministarstva, pri čemu su pitanja općina i općinskog činovništva spadala u nadležnost Ministarstva unutarnjih poslova.¹⁶⁷ Županije su naposljetku bile ukinute 1924. godine, iako su već od 1918. njihove nadležnosti bile sužene što se vidjelo i po tome da županijske skupštine nisu funkcionirale već je njihove ovlasti i zaduženja preuzimala Pokrajinska uprava, zatim veliki župani, a potom i druga tijela nakon potpunog ukidanja županija.¹⁶⁸ Pokrajinska uprava za Hrvatsku i Slavoniju prestala je djelovati krajem 1924. odnosno početkom 1925. kada je prestala i svaka nadležnost unutarnjeg odjeljenja pokrajinske uprave u Zagrebu.¹⁶⁹ Uslijedilo je uspostavljanje oblasti, ali oblasna samouprava uvedena je tek 1927. kada su prvi (i posljednji) put održani oblasni izbori.¹⁷⁰ Već 1929., uvođenjem diktature te podjelom zemlje na banovine ukinuta je oblasna samouprava.

Pojednostavljeno govoreći, oblasti su trebale zamijeniti županije kao samoupravna tijela, kotari (koji se od tada često nazivaju srezovi s obzirom da je prema zakonu to bio službeni naziv) su nastavili postojati kao upravna tijela, a najniža samoupravna tijela ostali su gradovi i općine. Pritom oblasti nisu preuzele iste ovlasti kao što su imale županije te su upravo pitanja oko nasljeđivanja ovlasti nekadašnjih županijskih tijela izazivala sporove između državne vlasti i oblasnih samouprava, što će se, primjerice, vidjeti i u pitanju nadzora nad općinama. Na čelu oblasti stajao je veliki župan kojega je imenovao kralj na prijedlog

¹⁶⁵ Osim spomenutog slučaja s Krkom, Kastvom i Međimurjem, nelogična je bila podjela Bjelovarsko-križevačke županije između Zagrebačke i Osječke oblasti. O tome vidi: KOLAR-DIMITRIJEVIĆ, „Ukinuće Bjelovarsko-križevačke županije i kako je to područje prošlo u vrijeme djelovanja osječke i zagrebačke oblasne skupštine 1927. i 1928. godine“, 35–60.

¹⁶⁶ Otpor ukidanju Pokrajinske uprave izražavale su hrvatske političke opcije, posebno H(R)SS. To se ogleda primjerice i u „Markovom protokolu“, sporazumu koji je Stjepan Radić potpisao s Narodnom radikalnom strankom, gdje je u jednom od zahtjeva stajalo da se neće provesti podjela države na oblasti. Sporazum nikada nije proveden tako da ni ovaj zahtjev nije bio ispunjen. ČULINOVIĆ, *Jugoslavija između dva rata*, knj. I, 416, 426; S druge strane, otpor uvođenju oblasti i jačanju samouprave s vremenom je dolazio i iz Beograda. Naime, i H(R)SS, vidjevši da djelovanjem u oblastima barem djelomično može utjecati na kreiranje hrvatske politike i zaštitu hrvatskih interesa, potiče njihovo održavanje. O toj problematici pisala je M. Kolar navodeći kako su vodeći srpski političari (pa čak i kralj) shvativši koliko utjecajana samouprava oblasti može biti (posebno u HSS-ovim rukama te nakon sklapanja Seljačko-demokratske koalicije), odgađali uspostavu samouprave, na kraju je i ukinuvši. KOLAR-DIMITRIJEVIĆ, „Elementi županijskog sustava u samoupravama oblasti 1927–1929. godine“, 121; KOLAR-DIMITRIJEVIĆ, „Stjepan Radić i Podravina u vrijeme oblasnih samouprava od 1927. do 1928.“, 48; O stavovima državnog vrha prema ukidanju Pokrajinske uprave vidi: GRGIĆ, *Između režimske ideologije i potreba građana: Savska banovina 1929-1939*, 84–85.

¹⁶⁷ BEUC, *Povijest institucija državne vlasti u Hrvatskoj (1527-1945)*, 351–352.

¹⁶⁸ HR-DAZG-745 ZDOČ. 2.3. OS, 73/1927. (kut. 38). Prijepis spisa uprave Zemaljskog društva opć. činovnika, upućenog oblasnom velikom županu u Zagrebu Bogdanu Stoparu, 24. rujna 1927.

¹⁶⁹ „Svim velikim županima“, *Narodne novine*, br. 54, 6. 3. 1925., 1.

¹⁷⁰ Pritom je donesena *Uredba o prenosu poslova na oblasne samouprave (Službene novine*, br. 269.–LXXII, 26. 11. 1927., 1–11 [ćir. u izvorniku]).

ministra unutarnjih poslova.¹⁷¹ Veliki župan bio je predstavnik državne vlasti (odnosno vlade) u oblasti, a isto tako upravljao je svim oblasnim tijelima i poslovima oblasne uprave.¹⁷² Tijela oblasne samouprave bili su oblasna skupština i oblasni odbor.¹⁷³ Oblasna skupština birala se na izborima i predstavljala je zakonodavnu vlast u oblasti dok je odbor predstavljao izvršnu vlast, čije je članove birala oblasna skupština. Skupština i odbor imali su svoje predsjednike.¹⁷⁴ Poslovi oblasne samouprave odnosili su se na oblasne financije, javne i građevinske radove, poljoprivredu, zdravstvo, školstvo i druge nadležnosti u oblastima.¹⁷⁵ U usporedbi s podjelom na županije i kotare iz 1886., nova je podjela na oblasti i kotare (srezove) u Hrvatskoj i Slavoniji izvršena na slijedeći način; Osječka oblast bila je podijeljena na srezove Bjelovar, Brod n/S, Daruvar, Donji Miholjac, Đakovo, Đurđevac, Garešnica, Grubišno Polje, Koprivnica, Kutina, Našice, Nova Gradiška, Novska, Osijek, Pakrac, Požega, Slatina, Valpovo i Virovitica;¹⁷⁶ Primorsko-Krajiška oblast na srezove Brinje, Crikvenica, Čabar, Delnice, Donji Lapac, Dvor, Glina, Gospić, Gračac, Karlovac, Korenica, Kostajnica, Novi, Ogulin, Otočac, Perušić, Petrinja, Senj, Slunj, Sušak, Udbina, Vojnić, Vrbovsko i Vrginmost;¹⁷⁷ Srijemska oblast na srezove Ilok, Irig, Ruma, Sr. Mitrovica, Stara Pazova, Šid, Vinkovci, Vukovar, Zemun i Županja;¹⁷⁸ te Zagrebačka oblast na srezove Čazma, Draganić (koji prema navedenom popisu iz 1927/28. još nije bio organiziran pa je te poslove vršio kotarski poglavar u Karlovcu), Dugoselo, Ivanec, Jastrebarsko, Klanjec, Krapina, Križevci, Ludbreg, Novi Marof, Pisarovina, Pregrada, Samobor, Sisak, Stubica, Sv. Ivan Zelina, Varaždin, Velika Gorica, Zagreb i Zlatar.¹⁷⁹ S obzirom da su međimurski kotari bili dodijeljeni Mariborskoj oblasti, nakon nove podjele ustanovljena su ukupno 73 kotara/sreza.

Kotarska (sreska) samouprava koja je prema Ustavu i Zakonu također trebala biti uspostavljena nije nikada započela s radom.¹⁸⁰ Kotarske oblasti (koje su činili kotarski poglavar i njegova administracija) nastavile su djelovati i nakon županija sve do uvođenja diktature po istom zakonu iz 1886., ali u skladu sa Zakonom o općoj upravi iz 1922., prilagođene novoj podjeli po oblastima.¹⁸¹

¹⁷¹ „Zakon o opštoj upravi“, § 13., *Narodne novine*, br. 101, 3. 5. 1922., 2.

¹⁷² § 6. – 11., *isto*, 2.

¹⁷³ „Ustav Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca“, § 98., *Narodne novine*, br. 147, 2. 7. 1921., 3.

¹⁷⁴ BEUC, *Povijest institucija državne vlasti u Hrvatskoj (1527-1945)*, 180–183.

¹⁷⁵ „Ustav Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca“, § 96., *Narodne novine*, br. 147, 2. 7. 1921., 3.

¹⁷⁶ MANAKIN, *Almanah Kraljevina Srba, Hrvata i Slovenaca*, sv. 3, VIII. dio, 435.

¹⁷⁷ *Isto*, 453.

¹⁷⁸ *Isto*, 480.

¹⁷⁹ *Isto*, 513.

¹⁸⁰ „Ustav Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca“, § 96., *Narodne novine*, br. 147, 2. 7. 1921., 3; „Zakon o oblasnoj i sreskoj samoupravi“, § 101. – 120., *Narodne novine*, br. 101., 3. 5. 1922., 6.

¹⁸¹ BEUC, *Povijest institucija državne vlasti u Hrvatskoj (1527-1945)*, 360–361.

Organizacija uprave i samouprave prema Vidovdanskom ustavu ukinuta je nakon uvođenja diktature. Pritom samouprave nisu niti zaživjele u punom smislu jer su bile u suprotnosti sa centralističkim i unitarističkim tendencijama dvora i političkog vrha.¹⁸² Kako će se vidjeti, pokušaj djelovanja samouprava u oblastima bio je blokiran prvenstveno putem odluka velikih župana koji su kao predstavnici državne vlasti zadržavanjem odnosno odbacivanjem mnogih zaključaka i naredbi u oblasnim skupštinama, ograničavali rad oblasnih samouprava. S druge strane nametanje komesarijata i uplitanje u postavljanje i svrgavanje općinskih činovnika i službenika, ograničavalo je razvoj općinske samouprave. Već 6. siječnja 1929., s početkom diktature kralja Aleksandra Karađorđevića donesen je *Zakon o izmjeni zakona o općinama i oblasnim samoupravama*, kojim je dokinuta samouprava pa su time zakonom u općine uvedeni komesarijati.¹⁸³ Iste godine, 3. listopada, donesen je i novi *Zakon o nazivu i podjeli Kraljevine na upravna područja* kojim je država dobila novi naziv – Kraljevina Jugoslavija, a opća uprava vršila se po devet banovina, srezovima i općinama.¹⁸⁴

2.3. Razvoj općina i općinske samouprave u Hrvatskoj i Slavoniji

Razvoj općine kao manje zajednice zasigurno je „najprirodniji“ među razvojem upravnih i samoupravnih tijela države. Proces nastanka općina odvijao se na manjem prostoru koji je uključivao domove (posjede) obitelji i šire zajednice koja je tvorila sela – jedinice koje su postale temelji općina.¹⁸⁵ Općina je teritorijalna i (samo)upravna jedinica unutar države te ju se može odrediti kao „mjesnu samoupravnu korporaciju s određenim teritorijem, pravima i dužnostima u okviru zakona.“¹⁸⁶

Pojam *općina* koristio se za najniže administrativne samoupravne jedinice koje su se dijelile na *gradske općine* i takozvane *seoske općine*, tj. općine bez uređenog magistrata (gradskog poglavarstva). Dok se za gradske općine ustalio jednostavno naziv *grad*, seoske su općine često nazivane samo *upravne* ili rjeđe, *političke* općine. Također treba reći da je korištenje pojma *seoska općina* bilo uobičajeno upravo iz razloga što je bila riječ o ruralnim općinama, odnosno onima koje su se uglavnom sastojale od više sela. Stoga se pojam *seoska općina* onovremeno uobičajeno koristio u javnosti, tiskovinama čak i literaturi. Ipak, neke su

¹⁸² Kako navodi S. Brkljača, suprotstavljanje državnog centralizma i samouprava bilo je vidljivo već u samom Ustavu, a svoj je izražaj potom doživjelo i u praksi. BRKLJAČA, „Teritorijalne samouprave u Kraljevini Srba, Hrvata i Slovenaca – od ustavne kategorije i realizacije do historiografske obrade“, 109–110.

¹⁸³ „Novi zakon o izmjeni zakona o općinama i oblasnim samoupravama“, *Jutarnji list*, 7. 1. 1929., 3.

¹⁸⁴ ČULINOVIĆ, *Dokumenti o Jugoslaviji*, 96.

¹⁸⁵ KOVAČ, *Gradske i seoske općine*, knj. I, 1.

¹⁸⁶ SRŠAN, „Upravne općine 1848 – 1918. - Struktura, poslovanje, značenje“, 110.

se seoske općine kroz godine razvile u prava središta svojih kotara, čak i županija, stoga je i korištenje toga pojma u ovim slučajevima postalo neprikladno.¹⁸⁷ Osim toga, uz upravne općine, Zakonom iz 1870. bila su obuhvaćena i *trgovišta*. Iako je njihov povijesni razvoj bio nešto drugačiji od onoga seoskih općina, trgovišta su prema ovom Zakonu bila izjednačena s upravnim općinama, a njihova specifičnost bila je u tome što su imali pravo na održavanje sajмова u određeno vrijeme, od kuda je i dolazio njihov naziv.¹⁸⁸ Ponekad se za njih koristio i skraćeni naziv *trg*. Ukoliko su bili stečeni uvjeti i izražena volja općinara, trgovišta su mogla postati i gradovi što se odražavalo i na status činovništva.¹⁸⁹

V. Krišković u svom je radu dao objašnjenje o porijeklu naziva za *općine* (koje se još neko vrijeme i nakon ulaska u Kraljevinu SHS ponegdje nazivaju *obćine*). Prema njegovom tumačenju općinom se isprva smatrao „nerazdijeljeni dio baštine /djedine/, koja je nekolicini zadruga ostala zajednička, a u kasnijem pravnom razvitku općina je po našem domaćem pravu privatno pravni i to imovinsko pravni pojam, kojim se označuje kolektivno suvlasništvo nekolicine ovlaštenika na nekoj nekretnini.“¹⁹⁰ To je razlog zašto se pojam *općina* koristio i da bi se označile neke druge zajednice koje nisu bile samoupravna tijela unutar države te ih stoga ne treba povezivati s gradskim i seoskim općinama, iako su neke od njih mogle postojati unutar samih općina ili obuhvaćati nekoliko upravnih općina.

Primjera takvih „općina“ bilo je više, poput *vjerskih općina*, npr. pravoslavnih ili židovskih. *Školske općine* označavale su „područje pučke škole t.j. onaj teritorij iz kojega su školski obvezanici dužni polaziti u pučku školu“.¹⁹¹ Organiziranje *zdravstvenih općina* bilo je

¹⁸⁷ Specifičan primjer takvoga središta bio je Gospić. Iako je imao status upravne općine odnosno trgovišta, Gospić je bio središte kotara i županije. Kako navodi Ž. Holjevac, Gospić se već tada mogao „doduše neformalno, smatrati i gradom“, a brojni činovnici prisutni u Gospiću doprinosili su tome neformalnom statusu. HOLJEVAC, „Ličko-krbavska županija u identitetu Like“, 435.

¹⁸⁸ Do razvoja trgovišta, tj. varoši dolazi u kasnom srednjem vijeku kada se oblikuju uglavnom izvan gradskih zidina, a obrtnici i trgovci koji su u njima djelovali, od vlastelina su dobivali povlastice. BEUC, *Povijest institucija državne vlasti Kraljevine Hrvatske, Slavonije i Dalmacije*, 135; Prijelazak trgovišta na status grada (II. reda) nije uvijek bio jednostavan. Primjer za to je Vukovar za koji izvori pokazuju da je još u 19. st. postojala tendencija dijela građana da od Zemaljske vlade dobije status grada, međutim nije ga uspio ishoditi za što su se spominjali i politički razlozi. „Vukovaru se ne dozvoljava magistrat.“, *Sriemski Hrvat (Vukovar)*, 30. 10. 1879., 344; Nakon više desetljeća Vukovar je 1919. postao grad, a među čimbenicima koji su pripomogli dobivanju takvoga statusa spominjao se napredak grada vidljiv u otvaranju tvornica, radionica i konzumne zadruge. „Općina trgovišta Vukovar proglašuje se gradom u smislu § 2. Zakona od 21. lipnja 1895. god. o ustroju gradskih općina u Hrvatskoj i Slavoniji“, *Narodne novine*, br. 265, 24. 11. 1919., 1.; „A što je sa Djakovom?“, *Glas slobode (Đakovo)*, 2. 11. 1919., 3.

¹⁸⁹ Prema podatku iz 1925. naknada za rješenje kojim selo postaje trgovište ili kojim trgovište postaje grad iznosila je 10.000 dinara. KOVAČ, *Gradske i seoske općine*, knj. I, 2.

¹⁹⁰ KRIŠKOVIĆ, *Ispravljeno! Upravna nauka po predavanjima Dra Kriškovića*, 124–125.

¹⁹¹ *Isto*, 124–126; Iako su se u općinskom Zakonu iz 1870. spominjale takve školske općine koje su financijski morali izdržavati općinari koji su pripadali tim općinama („Zakonski članak XVI. od 1870.“, § 48, *Sbirka najpotrebitijih zakona i naredaba koje se tiču uprave seoskih općina*, 12), upravne su općine prema Zakonu o pučkim školama iz 1888. bile dužne otvarati i financijski podržavati sve pučke škole na svom prostoru. „Za

posebno važno, stoga je prema *Zakonu od 24. siječnja 1894. o uređenju zdravstvene službe u kraljevinah Hrvatskoj i Slavoniji* svaka upravna općina bila zadužena i za vršenje zdravstvenih poslova. Svaka zdravstvena općina trebale je biti nadležna za jednu upravnu općinu, ali ukoliko iz financijskih razloga upravne općine to nisu mogle provesti, više njih moglo je činiti udružene zdravstvene općine.¹⁹²

Porezne općine bile su državne jedinice čija je podjela napravljena za lakše prikupljanje zemljarine i kućarine, tj. poreza od zemlje i pojedine kuće.¹⁹³ Ustvari je svaka porezna općina najčešće bila jedno selo, tako da je više poreznih općina obično činilo jednu upravnu općinu.¹⁹⁴ U pojedinim situacijama porezne općine zahtijevale su odcjepljenje od matične općine i pripajanje drugoj upravnoj općini odnosno stvaranje vlastite općine.¹⁹⁵

Imovne općine koje su se nalazile su se na području nekadašnje Hrvatske i Slavonske vojne krajine, a sastojale su se od šumskih imanja koja su nakon razvojačenja Vojne krajine jednim dijelom dodijeljena vojnicima i njihovim obiteljima, a drugim dijelom eraru, tj. u

propis školskog nameta nije mjerodavna okolnost da li je stranka općinar školske općine“, *Općinski upravnik* (Zagreb), 26. 7. 1919., 124.

¹⁹² KRIŠKOVIĆ, *Ispravljeno! Upravna nauka po predavanjima Dra Kriškovića*, 127–128.

¹⁹³ *Isto*, 128.

¹⁹⁴ Porezna općina i sama se mogla sastojati od više sela, ovisno o njihovoj veličini. To se može vidjeti na primjeru porezne općine Vagovina (upravne općine Čazma) od koje se odcijepilo selo Daskatice i formiralo posebnu poreznu općinu koja se priključila upravnoj općini Štefanje. HR-HDA-137 PU-UO. I-1, 40203/22., (kut. 61). „Naredba pokrajinske uprave za Hrvatsku i Slavoniju, odjeljenja za unutarnje poslove, od 3. jula 1922. broj 31.485“.

¹⁹⁵ Ovakve odluke nisu bili rijetkost u razdoblju od 1918. – 1929., štoviše više je poreznih općina svake godine podnosilo zahtjeve za osnivanje samostalnih upravnih općina. Ovdje se za primjer može navesti odcjepljenje porezne općine Donje Novo Selo od upravne općine Nijemci i osnivanje nove upravne općine Donje Novo Selo. HR-HDA-137 PU-UO, III-15, k br. 30646/1922., (kut. 115). „Naredba Pokrajinske Uprave za Hrvatsku i Slavoniju, Odjeljenje za unutarnje poslove, od 31. decembra 1923. broj 65.597“; Za odcjepljenje poreznih općina od matičnih upravnih općina moglo je postojati više motiva – od političkih do financijskih i praktičnih (udaljenost od središta općine, gravitiranje drugom središtu i sl.). Primjerice kod osnivanja upravne općine Belišće i odvajanja od trgovištva Valpovo važnu ulogu imalo je poduzeće S.H. Gutmann d.d. Treba spomenuti da Belišće tada nije bilo posebna porezna općina već je najprije bio podnesen zahtjev da se naselje proglašeno poreznom, a potom i samostalnom upravnom općinom što je u konačnici i ostvareno. VOLNER, „Nastanak i političko-upravni odnosi u općini Belišće u razdoblju Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca“, 195–199; Zanimljivo je da je u *Općinskom upravniku* godinu dana nakon osnivanja općine Belišće, objavljen dopis nepoznatog autora u kojem se hvali uspješan rad nove općine. Iako je vrlo vjerojatno autor imao osobne motive zbog kojih je napisao dopis, u njemu se, između ostaloga, navodi kako „usprkos tomu, što je mnogo toga učinjeno u korist općinara, nije se mogao osjetiti preveliki teret kao do sada, kada smo bili u sklopu matične općine Valpovačke.“ Navedeno i da se „[...] nemora za svaku malenkost u Valpovo trčkarati. Radnici koji računaju s vremenom a isto tako i samostalni obrtnici i ekonomski koji poput Engleza računaju da je vrijeme novac, ugodno se osjećaju u svojoj općini jer im je u neposrednoj blizini, pa kada se bud u kojem predmetu pozivaju u tili čas se to obavi pa se opet vraćaju na svoj posao.“ Č., „Naša upravna općina u Belišću“, *Općinski upravnik*, 7. 4. 1928., 109; Osim osnivanja posebnih poreznih ili upravnih općina, neke su upravne općine tražile pripojenje drugim kotarima. Takav je primjerice bio i zahtjev općine Popinci koja je tražila odcjepljenje od zemunskog i pripojenje rumskom kotaru, obrazlažući to praktičnom razlozima i blizinom Rume, a Srijemska županija preporučila je ovo pripojenje navodeći da ga „opravdavaju ekonomski interesi žitelja općine“. HR-HDA-137, PU-UO. III-15, 24711/1922. (kut. 114). „Popinci upravna općina otcjepljenje od kotara Zemun i pripojenje kotaru Ruma.“; Dopis velikog župana Županije srijemske, upućen Pokrajinskoj upravi u Zagrebu, Odjeljenju za Unutanje poslove, 26. travnja 1922.

državno vlasništvo na iskorištavanje.¹⁹⁶ Kao poseban slučaj Krišković je naveo i *plemenitu općinu* Turopolje koja, s obzirom da se sastojala od dvadeset i dvije sućije (prema Zakonu iz 1895. koji je ostao na snazi i u prvoj Jugoslaviji), nije mogla biti uprava općina već „korporacija od 22 zemljišne zajednice, a uredba slična konfederaciji“, i kao takva prema hrvatskom pravu sličnija županiji.¹⁹⁷

Iako su, dakle neke od ovih općina kroz svoje poslove bile povezane s upravnim općinama one su, unatoč tome što su bile označene istim pojmom, po svojim karakteristikama potpuno različite od upravnih općina.¹⁹⁸ U Vojnoj krajini općine su prije primjene općinskog Zakona iz 1870. nosile naziv *mjesne općine*, a nakon primjene toga Zakona mjesna općina je označavala zemljišnu zajednicu.¹⁹⁹

Sveobuhvatne promjene u upravi nakon 1848. dogodile su se i u općinama, a učestala reorganizacija županijskog sustava utjecala je i na njih. Stoga se za razumijevanje funkcioniranja upravnih općina i činovništva, važno osvrnuti na razvoj njihova zakonskog okvira koji je uvjetovao njihov status i djelokrug.

Hrvatske općine svoje su korijene imale još u srednjem vijeku.²⁰⁰ Prije 1848., a posebno nakon intervencije kraljice Marije Terezije, zakonski temelj za seoske općine bili su urbari kojima se regulirao odnos vlastelina i kmetova, a 1836. donesen je Zakon (članak IX) o unutrašnjem uređenju općina.²⁰¹ Ukinućem feudalizma donesena je 25. travnja 1848. banska naredba (potvrđena zakonskim člankom XXVII Hrvatskog sabora), kojom su općine

¹⁹⁶ KRIŠKOVIĆ, *Ispravljeno! Upravna nauka po predavanjima Dra Kriškovića*, 126.

¹⁹⁷ *Isto*, 125.

¹⁹⁸ V. Krišković navedene je općine u svom radu dodatno klasificirao, a od nabrojanih se posebno razlikuju vjerske općine.

¹⁹⁹ KRIŠKOVIĆ, *Ispravljeno! Upravna nauka po predavanjima Dra Kriškovića*, 125.

²⁰⁰ I. Krbek navodi kako je „feudalno vrijeme posve izmijenilo strukturu stare slavenske općine“ u Hrvatskoj. KRBEK, „Razvoj organizacije hrvatske uprave“, 56.

²⁰¹ Kako navodi M. Smerkar, općine su prije uspostave feudalnog sustava bile slobodne, a njihov poglavar nazivao se županom te je isprva imao i sudsku vlast. Ostale dužnosti u općini bile su dodijeljene osobama koje su između sebe izabrali predstavnici plemena (zajednice). Za brigu o općinskim dobrima bio je zadužen općinski starješina. Nakon uspostave feudalizma općine su uglavnom izgubile svoju neovisnost i došle pod vlast feudalaca, a vodile su se prema urbarima – propisima kojima se određivao odnos vlastelina i kmetova. Nakon donošenja Zakona o upravi općina 1836. sve do ukidanja kmetstva svako je pojedino selo bilo općina, a više malih sela koja su se spojila u jednu općinu činila su sudčiju. (I. Beuc navodi da se selo, ukoliko je bilo premaleno nazivalo sudčija. BEUC, *Povijest institucija državne vlasti u Hrvatskoj (1527-1945)*, 153.) Kao što sugerira naziv, na čelu je stajao sudac (knez), izabran na godinu dana, čiji je izbor morao potvrditi vlastelin. Uz suca su bili brani prisežnici i podsuci te bilježnik. Sudac je bio nadležan za ubiranje poreza i općinske financije, iako je vrhovni nadzor imao vlastelin. No čak i ako sam vlastelin na kraju godine nije želio pregledati završne račune općina to je morao učiniti po naredbi županijske skupštine. Zanimljivo je da je simbol sućeve vlasti u općini/sudčiji bila klada „jer je bio vlastan u kladu zatvarati nepokorne seljake za manje prestupke.“ SMREKAR, *Ustav i ustroj seoskih obćina u Hrvatskoj i Slavoniji s osobitim obzirom na Dalmaciju*, 3–5; SMREKAR, *Priručnik za političku upravnu službu u kraljevinah Hrvatskoj i Slavoniji*, knj. I, 329.

oslobođene feudalnih odnosa.²⁰² Novi općinski Zakon donesen je već 1849., nakon Oktroiranog ustava. Prema njemu općina je bila definirana kao „temelj države“ s naravnim i prenesenim djelokrugom. No ovaj Zakon koji je vrijedio i za područje Dalmacije, nikada nije zaživio jer je već na kraju 1851. u Monarhiji uveden apsolutizam.²⁰³

U razdoblju apsolutizma općine su se vodile prema privremenoj banskoj Naredbi od 19. kolovoza 1851. Važnost ove Naredbe bila je u tome što je ban njome „uveo modernu samoupravu prvi puta u općinama Hrvatske i Slavonije“.²⁰⁴ Na tom temelju razvijala se općinska uprava u Hrvatskoj i Slavoniji. Kada je riječ o uspostavi općina, prema Naredbi su postojeće općine mogle poslovati u dotadašnjem teritorijalnom opsegu, a ukoliko se više općina željelo spojiti mogle su to učiniti pod uvjetom da je postojao pristanak svih strana i dovoljno financijskih sredstva za funkcioniranje općine, s obzirom da je poslovanje općina moralo biti održivo. Općinama su također pripala sva nekadašnja vlastelinska dobra koja su se nalazila na njihovu teritoriju. Vođenje, odnosno uprava općine pripadala je općinskom odboru (zastupničkom tijelu općine), odbor je birao općinskog načelnika, zamjenika i poreznika, a njihov izbor potvrđivao je podžupan. Pravo biranja općinskog odbora imali su svi stanovnici općine (stalno naseljeni koji su plaćali barem tri forinte godišnjeg poreza te oni koji nisu bili stanovnici općina, ukoliko su u općini imali nekretninu te plaćali 6 funti poreza) s državljanstvom Monarhije (tj. austrijskim državljanstvom), a na svakih 2000 stanovnika dolazilo je šest odbornika dok se za svakih idućih 500 birao jedan odbornik. Odrasli muškarci glasovali su osobno dok je maloljetnike predstavljao skrbnik, žene suprug, a udovice, neudane i rastavljene žene opunomoćenik. Općinski odbor bio je dužan voditi poslovanje općine (raspolaganje financijama, briga za općinsku imovinu, uvođenje općinskog prireza, briga za siromašne, održavanje javnog reda i mira i sl.), a Vlada je u slučaju nepravilnosti u radu općinskog odbora isti mogla smijeniti. Načelnik općine predstavljao je izvršnu vlast, vodio je poslove prenesenog djelokruga, a imao je i karnosnu (disciplinsku) vlast nad činovnicima općine.²⁰⁵

Godine 1859. ponovila se situacija u kojoj je donesen općinski Zakon, ali nije stupio na snagu (samo su neke odredbe ovoga Zakona uobličene u Naredbi Kr. namjesničkog vijeća od 15. listopada 1867.).²⁰⁶ Umjesto toga stanje je vraćeno na Zakon iz 1836., isključujući

²⁰² SMREKAR, *Ustav i ustroj seoskih općina u Hrvatskoj i Slavoniji s osobitim obzirom na Dalmaciju*, 5.

²⁰³ SMREKAR, *Ustav i ustroj seoskih općina u Hrvatskoj i Slavoniji s osobitim obzirom na Dalmaciju*, 6–7; Prema Zakonu, u općinama je postojao naravni i preneseni djelokrug, općinsko zastupstvo s načelnikom koji je predstavljao općinu i bio zadužen za preneseni djelokrug. *Isto*, 6.

²⁰⁴ BEUC, *Povijest institucija državne vlasti u Hrvatskoj (1527-1945)*, 153.

²⁰⁵ SMREKAR, *Priručnik za političku upravnu službu u kraljevinah Hrvatskoj i Slavoniji*, knj. I, 331–333.

²⁰⁶ *Isto*, 333.

one odredbe koje su regulirale feudalni odnos u općini.²⁰⁷ Ovaj korak unatrag bio je neprimjeren novim društvenim okolnostima stoga je 1867. odlučeno da na snagu ponovno stupa privremena banska Naredba iz 1851., uz to što je županijski kotarski sud postao nadređeno tijelo seoskim općinama.²⁰⁸ S obzirom na ponovno vraćanje na starije odredbe, bilo je potrebno pronaći novo zakonsko rješenje, posebno nakon Hrvatsko-ugarske nagodbe koja je označila novo razdoblje u upravi Banske Hrvatske.

Osnovni elementi koji su karakterizirali općinsku upravu u navedenom razdoblju i stvorili budući okvir općinske uprave bili su općinski odbor, sudac/knez na čelu općine s pripadajućim administrativnim aparatom te postojanje vlastitog i prenesenog djelokruga u općinskom poslovanju.

3. ZAKONSKI TEMELJ OPĆINSKOG UREĐENJA I ČINOVNIČKOG STATUSA: ZAKONSKI ČLANAK XVI. OD 1870. OB UREDJENJU OBĆINAH I TRGOVIŠTAH KOJA NEIMADU UREDJENOG MAGISTRATA

Krajem 1870. konačno se pristupilo donošenju novoga Zakona o općinama. U Hrvatskom saboru bio je formiran poseban odbor od dvadeset i jednog člana kojemu su upućene Osnove zakona o županijama i općinama.²⁰⁹ Osnove, koje je sastavila Vlada, Saboru je podnio tadašnji unionistički ban Levin Rauch. U njegovu dopisu Saboru, o potrebi donošenja novih zakona, bilo je istaknuto kako dotadašnji zakonski okvir više nije odgovarao novim okolnostima te se stoga pojavila potreba i za novim općinskim zakonom.²¹⁰ Već prvo načelo kojim se vodila Vlada pri sastavljanju Osnove – „da se postigne mogućnost ustrojenja takovih obćinah, koje će biti kadre promicati korist obćinarah, bez da se isti odviše obterete, a uz to vršiti dužnost prama državi“ – pokazalo je da će se općine temeljiti na dvostrukom djelokrugu poslova – vlastitom i prenesenom (državnom). Naglašeno je da, pošto nije bilo mnogo takvih mjesta koja imaju sposobnost takvu odgovornost izvršavati samostalno, treba „spojiti više obćinah u jednu“, čime se pristupilo stvaranju manjeg broja većih općina.²¹¹ Među ostalim važnim zadaćama bilo je omogućavanje općinama da uspostave svoju autonomiju koja je trebala omogućiti što veći stupanj samostalnog upravljanja na korist

²⁰⁷ *Isto*, 333.; Neke odredbe vodile su se prema stanju iz 1848. O tome vidi: *Isto*, 333–334.

²⁰⁸ *Isto*, 335.

²⁰⁹ „Sabor trojedne kraljevine.“, *Narodne novine*, br. 271, 28. 11. 1870., 2.

²¹⁰ „Načela u preustrojstvu županijah i obćinah“, *Narodne novine*, br. 278, 6. 12. 1870., 2.

²¹¹ *Isto*.

općina, ali ipak u okvirima koji su u interesima države.²¹² U konačnici, iskazana je potreba da budući zakon bude prvenstveno na korist naroda koji živi u općinama i svojim prihodima izdržava općine.²¹³ Nakon što je na sjednici Sabora 6. prosinca 1870. pročitana dopis bana Raucha započela je rasprava o Osnovi zakona o županijama i općinama.²¹⁴ Nakon trećeg čitanja Osnova zakona o općinama, zajedno s onom o županijama prihvaćena je u Saboru.²¹⁵ Zakon, odnosno *Zakonski članak XVI. od 1870. ob uređenju općinah i trgovištah koja neimadu uređenog magistrata* potom je stupio na snagu.²¹⁶ Zakon se sastojao od 57 članaka podijeljenih u jedanaest poglavlja: I. *Zemljišni obseg* (§ 1. – 3.), II. *Općinari* (§ 4. – 25.), III. *Djelokrug* (§ 26.), IV. *Odbor općinski* (§ 27. – 28.), V. *Pravo izbora* (§ 29. – 31.), VI. *Izbor odbora* (§ 32. – 36.), VII. *Činovništvo općine* (§ 37. – 40.), VIII. *Rukovanje posalah* (§ 41. – 44.), IX. *Troškovi uprave* (§ 47. – 50.), X. *Opskrba siromakah* (§ 51. – 55.) i XI. *Vrhovni nadgled* (§ 56. – 57.).²¹⁷

Ovaj Zakon bio je donesen zajedno sa Zakonom o županijama 1870. na kojega je i bio navezan s obzirom na odnos općina prema županijama. No, kao što je navedeno, u uređenje županija interveniralo se još dva puta nakon toga – najprije u vrijeme Mažuranićevih reformi, a zatim konačno donošenjem Zakona o županijama 1886., koji je na snazi ostao sve do uvođenja oblasti odnosno do konačnog ukidanja županija. Neke njegove odredbe kroz više desetljeća mijenjane su drugim zakonima, a u pomanjkanju odredbi o pojedinim pitanjima, analogno su se primjenjivali drugi propisi poput Zakona o gradskim općinama ili kasnije Zakona o činovnicima.²¹⁸

²¹² *Isto*; Objašnjeno je da se htjela omogućiti šira autonomija „jer je samo tim načinom moguće probuditi u općinah ono životno kretanje, koje je od neobhodne potrebe, ako se postići hoće da budu općine duševnom i materijalnom napredku naroda, a uz to i državnomu sustavu od praktične koristi“. *Isto*.

²¹³ Za to su navedena slijedeća nastojanja: „Nadalje koliko se je nastojalo, da budu općine kadre valjanom upravom svoga imetka promicati korist općinarah, toliko se je nastojalo, da im se u tom pogledu stave granice, kad bi one zakonom si opredjeljeni djelokrug prekoračiti pokušale, a isto tako se je nastojalo u svrhu obezbiedjenja zakonom ustanovljenih državnopravnih odnošajah, da se svako nezakonito i nepovlašćeno strančarenje dokine. [...] U svih točah obih podastrtih zakonskih osnovah, koje se tiču izvršavanja narodu pristojeeega političkoga prava, slijedila je vlada ono načelo, da se to pravo u obziru pasivnom i aktivnom čim više protegne na cjeo narod, t. j. na žiteljstvo onakovo, koje imade u istinu pravi a ne prividni interes za dotičnu općinu odnosno županiju, a nastojala je izključiti elemente, koji neimajuć pravi interes za dobro općine, udijeljeni jim kroz političko pravo upliv u poslove političke uprave taj samo zlorabe.“ *Isto*.

²¹⁴ „Sabor trojedne kraljevine“, *Narodne novine*, br. 280, 9. 12. 1870., 1–2.

²¹⁵ „Sabor trojedne kraljevine“, *Narodne novine*, br. 282, 12. 12. 1870., 1.

²¹⁶ Zakon je sankcioniran 12. prosinca, a potvrđen 29. prosinca 1870., te proglašen 5. siječnja 1871. U *Sborniku zakona i naredaba za kraljevinu Hrvatsku i Slavoniju* objavljen je 1871. (kom. III, br. 4). SMREKAR *Priručnik za političku upravnu službu u Kraljevinah Hrvatskoj i Slavoniji*, knj. I, 337; *Sbirka najpotrebitijih zakona i naredaba koje se tiču uprave seoskih općina*, 1.

²¹⁷ *Sbirka najpotrebitijih zakona i naredaba koje se tiču uprave seoskih općina*, 1–15; U kasnijim zbirkama zakona (koje su korištene i u ovom radu) došlo je do izmjene i osuvremenjivanja pojedinih izraza.

²¹⁸ Tako je primjerice prema okružnici Kr. zemaljske vlade, odjela za unutarnje poslove od 11. IV. 1876. br. 7576., određeno da se „za osjeganje pravilnog rada u opć. skupštinama, imaju upotrebiti propisi privremne naredbe za opravlanje opć. poslova u gradovi i trgovišti s magistrati krunovine Hrvatske i Slavonije od 19. VIII.

Inicijative za promjenu općinskog Zakona pojavile su ubrzo nakon njegova donošenja, a među glavnim inicijatorima tih promjena bili su općinski činovnici pa je, kako će se dalje vidjeti, rad na izmjenama Zakona postao jedna od važnijih preokupacija glavnog činovničkog udruženja – Zemaljskog društva općinskih činovnika Hrvatske i Slavonije.

S obzirom na tematiku, ovdje je važno istaknuti glavne karakteristike Zakona, ali i kasnije zakonske izmjene koje se odnose na upravljanje i funkcioniranje općine, njezino stanovništvo te u konačnici općinsko činovništvo.

3.1. Nadzor nad općinama i organizacija općina

Vrhovni nadzor nad svim upravnim oblastima u Hrvatskoj i Slavoniji pa tako i nad općinama imala je Kr. hrv.-slav.-dalm. zemaljska vlada u Zagrebu (odjeljenje za unutarnje poslove).²¹⁹ Iako je postojala mogućnost da prema potrebi Kr. zemaljska vlada izvrši neposrednu kontrolu općinskog poslovanja preko svog izaslanika,²²⁰ takve su se kontrole trebale vršiti samo u iznimnim slučajevima jer je Vlada nadzornu vlast nad općinama prenijela na druge upravne oblasti. Naime, prema općinskom Zakonu vrhovni nadzor nad općinskim poslovanjem vršila je županija preko kotarskih oblasti i svojih izaslanika (u praksi je nadzor najčešće vršio kotarski predstojnik) te je u svakom trenutku imala pravo uvida u poslove općine i intervenciju ukoliko su donesene štetne ili protuzakonite odluke.²²¹

U razdoblju Kraljevine SHS vrhovnu upravnu vlast vršio je kralj preko ministara.²²² U nadzoru općina isprva nije došlo do većih promjena jer su nakon ukidanja Zemaljske vlade njezine ovlasti prenesene na Pokrajinsku upravu, odnosno ovlasti kotara na srezove. Nakon što su ukinute županije i uvedene oblasti, upravni poslovi koje je do tada vršila Pokrajinska uprava bili su podijeljeni između velikog župana oblasti i nadležnih ministarstava, a nadzor nad općinama uglavnom je ostao u ovlasti velikih župana.²²³ Uvođenjem oblasne samouprave, u pitanjima nadzora nad općinama došlo je do suprotstavljanja između velikih župana s jedne

1851. br. 822 R.“ „Općinski načelnik – odbornik, pravo glasa u skupštini opć. odbora.“, *Općinski upravnik*, 20. 2. 1926., 32.

²¹⁹ „Zakonski članak ob ustrojstvu autonomne hrvatsko-slavonsko-dalmatinske zemaljske vlade“, § 6., *Sbornik zakonah i naredabah valjanih za kraljevinu Hrvatsku i Slavoniju*, kom. III, br. 5, 1869., 8–9.

²²⁰ „Naredba [...] od 21. siječnja 1913. br. 3775, kojom se uređuje vršenje prava i dužnosti nadzora nad upravnim oblastima, gradskim i upravnim općinama u kraljevinama Hrvatskoj i Slavoniji“, *Općinski upravnik*, 15. 3. 1913., 87.

²²¹ „Zakonski članak XVI. od 1870. ob uređenju obćinah i trgovištah koja neimadu uređenog magistrata“, § 56., *Sbirka najpotrebitijih zakona i naredaba koje se tiču uprave seoskih obćina*, 14–15; Nakon što je donesen Zakon o županijama 1886. njime je reguliran nadzor nad općinama.

²²² „Ustav Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca“, § 47., *Narodne novine*, br. 147, 2. 7. 1921., 2.

²²³ BEUC, *Povijest institucija državne vlasti u Hrvatskoj (1527-1945)*, 351–355.

i oblasnih skupština te odbora s druge strane. Glavni razlog za to bile su prijelazne odredbe Zakona o oblasnoj i sreskoj samoupravi u kojima je ostalo nedorečeno razgraničenje između njihovih ovlasti.²²⁴ Stoga je postalo gotovo uobičajeno da oblasne skupštine donesu naredbe koje bi veliki župan zadržao od izvršenja, nakon čega bi uslijedila žalba odbora Državnom savjetu. Ta je situacija potrajala do uvođenja šestosiječanjske diktature.

U pogledu organizacije općina općinski Zakon određivao je, prema spomenutom Vladinu zaključku, da se sve manje općine radi boljeg funkcioniranja trebaju povezati u veće.²²⁵ Ovo je trebalo dovesti do funkcionalnije uprave te ušteda u općinama, između ostalog i pri zapošljavanju službenika. Međutim unatoč potrebi za spajanjem, zbog različitih interesa, pa i onih političkih, vremenom ponovno dolazi do odvajanja pojedinih općina.

3.2. Općinari

Hrvatsko-slavonski državljani koji su s općinom bili povezani prebivalištem ili imovinom bili su njezini *općinari* te su prema tome odnosu spadali u različite kategorije.²²⁶ Oni koji su bili rođeni u općini ili u nju primljeni i njoj živjeli bili su *pripadnici* (s vlastitim zemljištem) i *stanovnici*, oni koji u općini nisu živjeli, ali su u njoj posjedovali nekretnine bili su *posjednici*, dok su *nestalni* bili oni općinari koji su privremeno boravili u općini.²²⁷ Svaka općina bila je dužna voditi precizan imenik s popisom svih općinara pa čak i onih koji nisu spadali u ove kategorije te su smatrani strancima.²²⁸ S obzirom da su općinari svoja prava ostvarivali u općini unutar koje su stalno stanovali, nestalni općinari nisu mogli uživati ta

²²⁴ „Zakon o oblasnoj i sreskoj samoupravi“, pr. nar., toč. 6., 7., *Narodne novine*, br. 101, 3. 5. 1922., 7.

²²⁵ „Zakonski članak XVI. od 1870. ob uređenju obćinah i trgovištah koja neimadu uređenog magistrata“, § 1., *Sbirka najpotrebitijih zakona i naredaba koje se tiču uprave seoskih obćina*, 1.

²²⁶ U ovom razdoblju općinska pripadnost ujedno je određivala državljanstvo pa se pripadnost određenoj općini smatrala dokazom državljanstva. KOSNICA, „Utvrdjivanje državljanstva u Hrvatskoj i Slavoniji 1849. – 1880.“, 703–704; S druge strane gubitak državljanstva značio je i gubitak prava općinarstva. „Zakonski članak XVI. od 1870.“, § 24., *Sbirka najpotrebitijih zakona i naredaba koje se tiču uprave seoskih obćina*, 4; Time su općinska pripadnost i državljanstvo bili međuovisni. Treba spomenuti i da se pripadnost općini (a time i državi) označavala terminom *zavičajnost* što je bilo iskazno i određeno u Zakonu o uređenju zavičajnih odnosa iz 1880. U § 2. navedeno je kako samo „ugarsko-hrvatski državljani mogu postići u kojoj obćini zavičajno pravo“ te da se to pravo može imati u samo jednoj općini. Zavičajno pravo moglo se steći rodom, udajom ili „izričitim primanjem u svezu zavičajnu ili naseljenjem“. „Zakon od 30. travnja 1880. o uređenju zavičajnih odnošajah u kraljevinah Hrvatskoj i Slavoniji.“, § 2.,3., u: ŽIGROVIĆ-PRETOČKI, *Zakoni i naredbe tičuće se uprave seoskih obćina u Kraljevinah Hrvatskoj i Slavoniji*, 302; Kada je riječ o državljanstvu ono je bilo određeno Zakonskim člankom L. iz 1879. o stečenju i gubitku ugarskog državljanstva, a u Kraljevini SHS novi je Zakon o državljanstvu donesen 1. studenog 1928. O tome vidi: KOSNICA, „Odnos državljanstva i nacionalne pripadnosti u Kraljevini SHS/Jugoslaviji“, 61–83.

²²⁷ „Zakonski članak XVI. od 1870.“, § 4., *Sbirka najpotrebitijih zakona i naredaba koje se tiču uprave seoskih obćina*, 1–2.

²²⁸ § 25., *isto*, 2.

prava. U Zakonu su bili navedeni uvjeti prema kojima je netko mogao postati općinar i time uživati određena prava i ispunjavati obaveze prema općini. Za općinske činovnike važna je bila odredba da se općinsko pravo stjecalo i stalnim namještenjem u općinsku službu.²²⁹

3.3. Općinski izbori i pravo glasa

Među najvažnijim pravima svakako je bilo pravo glasa na općinskim izborima za izbor općinskog odbora (zastupstva).²³⁰ U svakoj općini na mandat od tri godine biralo se najmanje 12, a najviše 24 odbornika, ovisno o broju stanovnika, teritoriju i drugim specifičnostima općine, tako da su sva sela i mjesta u općinskom odboru trebala biti jednako zastupana. Jednom ustanovljen broj odbornika mogla je promijeniti samo županija.²³¹ Glasovanje za odbornike vršilo se osobno i usmeno.²³² Imovinski cenzus imao važnu ulogu u općinskim izborima. Naime, aktivno i pasivno izbornopravo imali su punoljetni muškarci – općinari pripadnici, ali i posjednici koji su u općini u kojoj su bili kandidati imali najmanje 20 katastarskih rali zemlje u svom vlasništvu. Stanovnici (također punoljetni muškarci) imali samo aktivno pravo glasa.²³³ S druge strane trećinu odbornika činili su oni koji su u općini plaćali najveće poreze.²³⁴

Ulaskom u Kraljevstvo SHS dolazi do promjena u izbornim pravilima za općine čime su prestale vrijediti odredbe općinskog Zakona koje su se odnosile na pravo izbora.²³⁵ Već krajem 1919. donesena je *Uredba o izboru općinskih odbora za upravne općine Hrvatske i Slavonije* kojom je određeno da pravo glasa dobivaju svi punoljetni općinari (21 godina), koji su najmanje jednu godinu živjeli u općini u kojoj biraju te pripadnici određenih staleža (uključujući javne namještenike – time i općinske činovnike) koji su u općini počeli živjeti prije sastava izbornih lista. Značajan je iskorak napravljen time što su pravo glasa dobile i

²²⁹ § 6. – 8., *isto*, 2.

²³⁰ Izraz *zastupstvo* u Zakonu se spominje kao sporedni naziv dok se uobičajeno koristi *općinski odbor*. U upotrebi su bila oba naziva iako, primjerice, F. Kovač navodi kako je „općinsko zastupstvo“ bolji izraz jer ukazuje na njegov „stvarni smisao“. KOVAČ, *Gradske i seoske općine*, knj. I, 3.

²³¹ „Zakonski članak XVI. od 1870.“, § 28., *Sbirka najpotrebitijih zakona i naredaba koje se tiču uprave seoskih općina*, 7–8.

²³² § 33., *isto*, 9.

²³³ § 6., 29., 30., *isto*, 2, 8; Pravo izbora imalo je određena ograničenja, npr. za vojnike i prijestupnike zakona. § 31., *isto*, 8.

²³⁴ § 28., *isto*, 8; Izbor trećine odbornika vršio se posebnim glasovanjem, tj. tako da su u općini trebali biti popisani svi koji plaćaju porez. Potom se među njima odabrao određeni broj najvećih poreznika, jednak broju odbornika u općinskom odboru. Oni bi između sebe odabrali trećinu odbornika za općinski odbor. § 30., *isto*, 8.

²³⁵ Ujedno je prestala vrijediti i anakrona odredba (tj. § 3.) Zakona od 6. kolovoza 1914. kojim su u općinskom odboru stvorena mjesta za viriliste (ili njihove opunomoćenike) kojim se pokušalo nadoknaditi prava koja su izgubili općinskim Zakonom iz 1870. (§ 48., d.), a imali su ih do 1848. KRBEK, *Izborni red za odbore seoskih upravnih općina u Hrvatskoj i Slavoniji sa Sremom prema odredbi od 31. V. 1927.*, 4–5.

žene koje su samostalno vodile posao (obrt, trgovina i sl.) te one koje su bile zaposlene u javnoj ili privatnoj službi sa završena četiri razreda srednje ili slične škole.²³⁶ Isto je bilo propisano i *Uredbom o izboru gradskih zastupstava za gradove Hrvatske i Slavonije*, donesenoj u isto vrijeme.²³⁷ Pritom treba napomenuti kako to nije bio prvi put da su žene na općinskoj razini dobile aktivno pravo glasa jer je isto bilo propisano Zakonom o uređenju gradskih općina iz 1881. godine.²³⁸

Ovom Uredbom prošireno je bilo i pasivno izborno pravo s obzirom da su se za odbornike kandidirati mogli svi državljani s aktivnim izbornim pravom, osim nekoliko kategorija navedenih u Uredbi, koji su u tome bili spriječeni. Među tim kategorijama bili su i općinski činovnici koji, dok su bili u aktivnoj službi, nisu mogli biti izabrani odbornicima,²³⁹ iako to pravo nisu imali ni prije, s obzirom da bi tim položajem bili u sukobu interesa.²⁴⁰ Iako je broj odbornika ostao isti (od 12 do 24), više nisu postojale posebne kategorije općinskih odbornika odnosno najvećih poreznika pa su se oni birali po poreznim općinama koje su činile upravnu općinu.²⁴¹ Tako su prema ovoj Uredbi sve porezne općine u općinskom odboru trebale biti podjednako zastupljene.

Ovom se Uredbom na općinskoj razini opće pravo glasa za punoljetne muškarce počelo primjenjivati prije nego na državnoj razini 1920. No u idućim godinama došlo je do novih promjena. Godine 1922. donesen je Zakon o biračkim spiskovima. Temeljna promjena bila je u izjednačavanju svih biračkih spiskova za općinske, oblasne i izbore za Narodnu skupštinu. Time je punoljetnim muškarcima ostavljeno aktivno pravo glasa, a glasovati u općini mogli su ukoliko su najmanje šest mjeseci u njoj stanovali.²⁴² Kako je ovaj Zakon (§ 18.) još uvijek određivao vođenje posebnih općinskih biračkih spiskova u onim dijelovima države čije je općinsko izborno pravo bilo različito od onog za ostale izbore, Zakonom od 30. lipnja 1923. „O budžetskim dvanajstinama za mjesec juli do septembra 1923.“ (§ 47.),

²³⁶ „Uredba o izboru općinskih odbora za upravne općine Hrvatske i Slavonije“, § 1., u: DOMITROVIĆ, *Zbirka zakona i propisa za upravnu službu u Hrvatskoj, Slavoniji i Medjumurju*, 478–479.

²³⁷ „Uredba o izboru gradskih zastupstava za gradove Hrvatske i Slavonije“, § 1., *Narodne novine*, br. 265, 24. 11. 1919., 1.

²³⁸ ČEPULO, „Položaj i ustroj hrvatskih gradova prema Zakonu o uređenju gradskih općina iz 1881. godine“, 107–108.

²³⁹ § 3. – 4., *isto*, 479.

²⁴⁰ SMREKAR, *Priručnik za političku upravnu službu u Kraljevinah Hrvatskoj i Slavoniji*, knj. I, 350.

²⁴¹ „Uredba o izboru općinskih odbora za upravne općine Hrvatske i Slavonije“, § 5., 6., 7., u: DOMITROVIĆ, *Zbirka zakona i propisa za upravnu službu u Hrvatskoj, Slavoniji i Medjumurju*, 478–479.

²⁴² „Zakon o biračkim spiskovima“, § 1., u: DOMITROVIĆ, *Zbirka zakona i propisa za upravnu službu u Hrvatskoj, Slavoniji i Medjumurju*, 104.

određeno je potpuno izjednačavanje svih biračkih spiskova.²⁴³ S obzirom da su svi izborni spiskovi bili izjednačeni, žene koje su do tada mogle glasovati u općinama izgubile su to pravo jer ga nisu imale na ostalim izborima.²⁴⁴ U konačnici je 1927. donesena *Uredba o općinskim izborima za seoske općine*. Za aktivno pravo glasa vrijedili su dotadašnji kriteriji, glasovanje je bilo tajno (kuglicama),²⁴⁵ a značajna promjena bila je u tome što su se odbornici birali na četiri godine, te su morali imati navršениh 30 godina.²⁴⁶ Kriterij za raspodjelu glasova odbornika više nije bio temeljen na poreznim općinama već je upravna općina činila jednu cjelinu, a glasovi su se raspoređivali po kandidatskim listama.²⁴⁷ Iako se politizacija općina nadzirala još od prvih općinskih izbora, ovom je odredbom taj proces dodatno ojačan.

3.4. Djelokrug općine i vođenje općinskih poslova

Poslovanje (djelokrug) općine bilo je postavljeno na dva temelja – *naravni* (vlastiti) tj. oni poslovi koji su se odnosili na funkcioniranje same općine te *preneseni*, u koji su spadali svi poslovi koje je općina bila dužna obavljati za državu.²⁴⁸ Ovakva podjela poslova bila je glavno obilježje općinske samouprave i dio je germanske upravne tradicije koja je kroz Habsburšku, a potom Austro-Ugarsku Monarhiju bila prisutna na hrvatskom prostoru.²⁴⁹ Vršeći na taj način decentralizaciju, država je dopuštala nižim upravim tijelima da brinu o vlastitim potrebama koje su im bile bolje poznate i bliže nego višoj vlasti (prema načelu supsidijarnosti), a s druge strane sebe je rasteretila dijela poslova koje je prenijela na općinu i ujedno nad njom vršila kontrolu.²⁵⁰ Vlasitit djelokrug poslova bio je u nadležnosti općinskog odbora, a preneseni u nadležnosti općinskog poglavarstva. U praktičnoj provedbi poslova i vlastitog i prenesenog djelokruga, velik dio odgovornosti bio je upravo na općinskim činovnicima.

²⁴³ KRBEK, *Izborni red za odbore seoskih upravnih općina u Hrvatskoj i Slavoniji sa Sremom prema odredbi od 31. V. 1927.*, 7; Donošenje različitih odluka preko financijskih zakona bila je jedna od specifičnosti u Kraljevini SHS pri čemu su se kratkoročnim odlukama pokušavalo regulirati određena pitanja.

²⁴⁴ *Isto*, 7.

²⁴⁵ „Uredba o izboru opštinskih odbora za seoske upravne opštine u Hrvatskoj i Slavoniji [sic] sa Sremom, koje su uredene po zak. čl. XVI. od 1870. godine.“, KRBEK, *Izborni red za odbore seoskih upravnih općina...*, 14; Već je Uredbom od 13. siječnja 1920. određeno da se glasovanje odvija tajno, „predajom glasovnica u zatvorenom omotu“, međutim ta se Uredba odnosila na mali broj specifičnih općina. *Isto*, 6.

²⁴⁶ § 1., 3., *isto*, 15, 18.

²⁴⁷ § 36., *isto*, 42–44.

²⁴⁸ „Zakonski članak XVI. od 1870.“, § 26., *Sbirka najpotrebitijih zakona i naredaba koje se tiču uprave seoskih općina*, 5.

²⁴⁹ KOPRIĆ, „Djelokrug lokalne i područne (regionalne) samouprave“, 262–263.

²⁵⁰ *Isto*, 263, 266–267.

Kada je riječ o naravnom djelokrugu, glavni poslovi bili su vođenje inventara o svim pokretninama i nekretninama u općinskom vlasništvu, upravljanje i briga o cjelokupnom općinskom imetku, te nastojanje da se, kada postoji mogućnost, taj imetak kapitalizira u korist općine, a s druge strane intervenira kada dođe do manjka u općinskim prihodima ili do potrebe uzimanja zajma.²⁵¹ U naravni djelokrug spadali su i drugi poslovi koje su se ticali održavanja i uređenja općine te odobrenja i organizacije različitih događaja u općini.²⁵² U preneseni djelokrug pripadali su slijedeći poslovi: obavještanje općinara o zakonima, naredbama i okružnicama upućenima od viših vlasti, ubiranje općinskog poreza ili nameta, sudjelovanje kod popisa pučanstva i novačenja, obavljanje svih vojnih poslova koji su povjereni općini, obavještanje nadređenih oblasti o važnim (društvenim ili političkim) događajima u općini i različitim prekršajima ili zločinima, hvatanje zločinaca i vojnih prekršitelja, postupanje prema strancima, izvještanje oblasti o izvršavanju njihovih naloga, sudjelovanje kod javnih radnji koje su prepuštene općinama te u slučaju posebne potrebe obavljanje poslova višeg državnog redarstva.²⁵³

Odluke o poslovanju općine odnosno o vlastitom djelokrugu, vodio je općinski odbor koji je svoje dužnosti obavljao besplatno.²⁵⁴ Kao što je navedeno, odbornici su se birali na tri godine, a 1927. taj je period produžen na četiri godine. Zbog slučajeva u kojima su izabrani odbornici zanemarivali svoje dužnosti, odnosno kada ih se nije moglo skupiti dovoljno za donošenje zaključaka, s obzirom da je za to bila potreba natpolovična većina odbornika, Kr. zemaljska vlada propisala je sankcije za takve postupke.²⁵⁵ Odbornici su se morali sastajati jednom u dva mjeseca, a po potrebi i češće.²⁵⁶

²⁵¹ „Zakonski članak XVI. od 1870.“, § 26., *Sbirka najpotrebitijih zakona i naredaba koje se tiču uprave seoskih općina*, 5–6.; U slučaju potrebe, potrošnju općinskog novca i povećanje nameta odobravlje su više upravne instance – kotarska oblast, županija ili Vlada, ovisno o visini iznosa. Iako su ti iznosi bili određeni ovim Zakonom kasnije su donošene određene izmjene.

²⁵² „Zakonski članak XVI. od 1870.“, § 26., *Sbirka najpotrebitijih zakona i naredaba koje se tiču uprave seoskih općina*, 6–7.

²⁵³ *Isto*, 7.

²⁵⁴ § 27., *isto*, 7.

²⁵⁵ „Zakonski članak XVI. od 1870.“, § 41., *Sbirka najpotrebitijih zakona i naredaba koje se tiču uprave seoskih općina*, 11; SMREKAR, *Priručnik za političku upravnu službu u Kraljevinah Hrvatskoj i Slavoniji*, knj. I, 371; Vlada je radi neodgovornog ponašanja i nepridržavanja obaveza odbornika u pojedinim općinama 1876. donijela Naredbu (na temelju Naredbe za gradske općine iz 1751.), kojom je odredila postupanje prema neodgovornim odbornicima. Tako su primjerice članovi općinskog vijeća bili dužni doći u točno određeno vrijeme na sjednicu i na njoj ostati do samoga kraja, a kašnjenje ili prijevremeni odlazak sa sjednice kažnjavo se globom. I svaki neopravdani izostanak sa sjednice kažnjavao se određenim iznosom tj. globom koja je išla u općinsku „pjeneznicu“. SMREKAR, *Priručnik za političku upravnu službu u Kraljevinah Hrvatskoj i Slavoniji*, knj. I, 371–372.

²⁵⁶ „Zakonski članak XVI. od 1870.“, § 41., *Sbirka najpotrebitijih zakona i naredaba koje se tiču uprave seoskih općina*, 11.

Uz odbor kao „zaključujući organ“,²⁵⁷ općinu je zastupalo i u njoj djelovalo općinsko poglavarstvo. Poglavarstvo se sastojalo od općinskog načelnika, općinskog bilježnika i ostalog potrebnog osoblja.²⁵⁸ Iako je isprva u Zakonu stajao izraz „sudac ili knez obćinski“, kasnije je za ovaj položaj određen izraz *općinski načelnik*.²⁵⁹ Načelnik je bio „izvršujući organ“ zaključaka općinskog odbora (izvršna vlast) i s te strane odgovoran odboru,²⁶⁰ ali i predstavnik državne vlasti u općini s obzirom da je bio odgovoran nadzornoj vlasti i zadužen za preneseni djelokrug poslova.²⁶¹ S obzirom da je bio predsjednik općinskog odbora²⁶² njegova uloga povezivala je općinski odbor i činovništvo odnosno vlastiti i preneseni djelokrug poslova.²⁶³ Načelnik je bio biran na razdoblje od tri godine i prema Zakonu imao je status općinskog činovnika.²⁶⁴ Međutim s vremenom se taj status gubi, te se već početkom 1920-ih godina, načelnik prestao smatrati činovnikom. Činjenica jest da u mnogim pitanjima poput beriva ili kvalifikacije, općinski načelnik nije bio u istom položaju kao općinski činovnici.²⁶⁵ F. Kovač u svome je tumačenju (1925.) također naveo kako općinski načelnik „nije činovnik nego reprezentant općine [...]; njegova je služba počasna makar i prima ustanovljenu novčanu nagradu“.²⁶⁶

Donošenjem Uredbe o izboru općinskih odbora za upravne općine 1919., određeno je da „Služba općinskog načelnika prestaje, čim je novi općinski odbor pravomoćno izabran.“²⁶⁷

²⁵⁷ § 27., isto, 7.

²⁵⁸ „Zakonski članak XVI. od 1870.“, § 27., *Sbirka najpotrebitijih zakona i naredaba koje se tiču uprave seoskih obćina*, 7; SMREKAR, *Ustav i ustroj seoskih obćina u Hrvatskoj i Slavoniji s osobitim obzirom na Dalmaciju*, 20.

²⁵⁹ U Zakonu se isprva za općinskog načelnika koristio stari i tradicionalni izraz *obćinski sudac/knez* koji je potjecao iz vremena feudalizma kada je on u svojoj nadležnosti imao i donošenje odluka u sporovima, kao i kasnije kada je vršio ulogu mjesnoga (općinskog) suca. Korištenje naziva *sudac* bilo je uobičajeno u Varaždinskoj i Zagrebačkoj županiji, a *knez* u Primorju i Gorskom kotaru. Međutim, kako donošenjem Zakona o mjesnim sudovima 1876. predstojnik općine više nije morao ujedno biti i mjesni sudac, da bi se spriječili nesporazumi Vlada je 1877. donijela Naredbu da se za tu službu koristi izraz „obćinski načelnik“. Ovaj izraz već je ranije bio korišten u Vojnoj krajini. SMREKAR, *Priručnik za političku upravnu službu u Kraljevinah Hrvatskoj i Slavoniji*, knj. I, 347; „Služba općinskog načelnika“, *Općinski upravnik*, 19. 4. 1919., 63; Treba spomenuti da naziv *načelnik* nije bio neuobičajen u Hrvatskoj i Slavoniji i prije donošenja Naredbe iz 1877. pa se primjerice u samoj Naredbi o mjesnim sudovima iz 1860. spominje se da predsjednik mjesnoga suda treba biti načelnik općine. „Ministarska naredba od 26. svibnja g. 1860. (sadržana u državo-zak. listu g. 1860. pod br. 130) o mjestnih sudovih, koji će suditi i riešavati pomanje parnice.“, § 4., *Sbirka najpotrebitijih zakona i naredaba koje se tiču uprave seoskih obćina*, 57–58.

²⁶⁰ „Zakonski članak XVI. od 1870.“, § 27., *Sbirka najpotrebitijih zakona i naredaba koje se tiču uprave seoskih obćina*, 7.

²⁶¹ *Isto*.

²⁶² SMREKAR, *Priručnik za političku upravnu službu u Kraljevinah Hrvatskoj i Slavoniji*, knj. I, 350.

²⁶³ KOVAČ, *Gradske i seoske općine*, knj. I, 13.

²⁶⁴ „Zakonski članak XVI. od 1870.“, § 37., *Sbirka najpotrebitijih zakona i naredaba koje se tiču uprave seoskih obćina*, 10.

²⁶⁵ Š., „Općinski načelnik nije više općinski činovnik“, *Općinski upravnik*, 12. 3. 1921., 38–39.

²⁶⁶ KOVAČ, *Gradske i seoske općine*, knj. I, 13.

²⁶⁷ „Uredba o izboru općinskih odbora za upravne općine Hrvatske i Slavonije“, § 14., u: DOMITROVIĆ, *Zbirka zakona i propisa za upravnu službu u Hrvatskoj, Slavoniji i Medjumurju*, 483; Do donošenja ove Uredbe postojala je mogućnost da, s obzirom na izbor načelnika natječajem umjesto između odbornika, načelnikov

Prema toj Uredbi mandat općinskih odbora i načelnika i dalje je trajao tri godine. Međutim s obzirom na to da je 1927. donesen novi Izborni red za odbore seoskih upravnih općina, prema kojemu je mandat općinskog odbora iznosio četiri godine, postavilo se pitanje trajanja načelnikova mandata, s obzirom da ovim izbornim redom on nije bio točno određen, a služba je po svojoj prirodi bila vezana uz izbor općinskog odbora.²⁶⁸ Zemaljsko društvo općinskih činovnika Hrvatske i Slavonije uputilo je zbog toga je Ministarstvu unutarnjih poslova predstavku sa zamolbom za rješenje toga pitanja.²⁶⁹ Naime, na taj se način općinski načelnik ponovno mogao smatrati činovnikom, jer njegova služba nije bila vezana uz mandat odbora.²⁷⁰ U konačnici je ipak donesena odluka prema kojoj je prestankom rada izabranih odbora prestala i služba dotadašnjih načelnika. Time je potvrđeno da je služba načelnika i dalje bila vezana uz izbor i mandat općinskog odbora te je po tome i ona trebala trajati četiri godine.²⁷¹

Izbor općinskog načelnika mogao se održati na dva načina: biranjem između članova općinskog odbora ili natječajem. Ukoliko bi načelnika odbornici izabrali između sebe tada je i dalje zadržavao svoje mjesto u odboru kao i mogućnost glasovanja pri donošenju odluka.²⁷² Izbor natječajem uglavnom se događao kada nitko od izabranih odbornika nije želio preuzeti načelničku službu pa bi se po izboru općinskog odbora raspisao natječaj za općinskog načelnika. Tako izabrani načelnik, s obzirom da nije bio izabran kao odbornik, nije imao prava koja su imali odbornici. Bez obzira na koji je od ova dva načina bio izabran, načelnika je, kao i činovnike morao potvrditi politički izaslanik nadzorne vlasti.²⁷³ Tek 1927., donošenjem Zakona o izmjeni čl. 37 općinskog Zakona, načelnika je kao i činovnike trebao birati odbor, bez prijedloga nadzorne vlasti.²⁷⁴

Nadzorna vlast mogla je, prema općinskom Zakonu, intervenirati u određenim slučajevima i smijeniti općinski odbori i /ili izabranog načelnika i na njegovo mjesto postaviti *upravitelja*. Podrazumijevalo se kako se takve mjere provode u iznimnim slučajevima,

mandat traje neovisno o mandatu općinskog odbora. „Služba općinskog načelnika“, *Općinski upravnik*, 19. 4. 1919., 63–64; „Može li opć. načelnik ...“, *Općinski upravnik*, 4. 10. 1919., 164.

²⁶⁸ Dr. Gjurjo REBIĆ, „Pitanje službenog perioda sadanjih opć. načelnika“, *Općinski upravnik*, 24. 9. 1927., 153–154; S. HRŽINA, „Službeni period načelnika“, *Općinski upravnik*, 22. 10. 1927., 171–172.

²⁶⁹ HR-DAZG-745 ZDOČ. 2.3. OS, 78/1927. (kut. 38). „Pitanja službenih perijoda sadanjih opć. načelnika“, prijepis dopisa Zemaljskog društva opć. činovnika Ministarstvu unutarnjih poslova Odjeljenje za Hrvatsku i Slavoniju, 24. rujna 1927.

²⁷⁰ L. K., „Općinski načelnik i činovnici“, *Novosti (Zagreb)*, 8. 11. 1927., 3.

²⁷¹ „Službeni period općinskih načelnika“, *Općinski upravnik*, 24. 3. 1928., 92.

²⁷² „Služba općinskog načelnika“, *Općinski upravnik*, 19. 4., 1919., 63–64; „Može li opć. načelnik ...“, *Općinski upravnik*, 4. 10. 1919., 164; „Opć. načelnik može biti odbornik“, *Općinski upravnik*, 25. 8. 1923., 136.

²⁷³ „Zakonski članak XVI. od 1870.“, § 37. *Sbirka najpotrebitijih zakona i naredaba koje se tiču uprave seoskih općina*, 10.; SMREKAR, *Priručnik za političku upravnu službu u Kraljevinah Hrvatskoj i Slavoniji*, knj. I, 359.

²⁷⁴ „Zakon o izmeni zakonskog članka XVI. iz godine 1870. O uređenju opština i trgovišta u Hrvatskoj i Slavoniji, koja nemaju uređenoga magistrata“, § 1., *Narodne novine*, br. 274., 30. 11. 1927., 1.

primjerice kada načelnik nije vršio svoju dužnost, radio na štetu općine i sl. U razdoblju Kraljevine SHS državna je vlast više puta suspendirala rad općinskih odbora s dužnosti micala izabrane načelnike i na njihova mjesta postavljala *povjerenike (komesare)*. Kao što će se vidjeti, općinski su bilježnici mogli biti izabrani za načelnike, ali i postavljeni za upravitelje odnosno povjerenike općina.²⁷⁵

Općinska su tijela u obavljanju svojih dužnosti i donošenju odluka, trebala paziti i na odnos prema općinarima tj. pojedinim strankama. U situacijama u kojima je stranka smatrala da su određenom odlukom ili postupanjem općine (općinskih tijela) povrijeđena njezina prava, postojala je mogućnost žalbe (utoka) na više, tj. nadređene oblasti.²⁷⁶ Posebno se, protiv činovnika koji je pogriješio u takvom slučaju, mogao pokrenuti i disciplinski postupak.²⁷⁷ Postupak prema kojemu su za rješavanje upravnih sporova bile nadležne upravne vlasti postojao je do osnivanja upravnih sudova 1922.²⁷⁸ Upravni sudovi nisu u potpunosti isključivali nadležnost upravnih vlasti, ali je od tada bila moguća žalba „*samo na jednu višu upravnu vlast*“. U slučaju žalbe na tu odluku ona se mogla podnijeti samo Upravnom sudu.²⁷⁹ Upravni sudovi bili su nadležni isključivo za sporove pojedinaca protiv upravnih vlasti i institucija, a zadnja instanca na koju je mogla biti upućena žalba na rješenje Upravnog suda bio je Državni savjet u Beogradu.²⁸⁰

3.5. Financiranje i održavanje općina

²⁷⁵ Uočljiva je određena razlika u korištenju ovih pojmova iako se na nekim mjestima upotrebljavaju kao istoznačnice. Tako se izraz *upravitelj* često koristio u slučajevima kada je primjerice jedna osoba samo privremeno vršila ovu dužnost jer se općinski odbor nije mogao dogovoriti oko izbora načelnika. S druge strane izraz *povjerenik (komesar)* koristio se u prvenstveno u slučajevima kada je nadzorna vlast umjesto općinskog odbora, postavila predstavnika državne vlasti.

²⁷⁶ „Zakonski članak XVI. od 1870.“, § 44., 45., *Sbirka najpotrebitijih zakona i naredaba koje se tiču uprave seoskih obćina*, 11–12; Ove odredbe su kasnije regulirane po donošenju Zakona o županijama 1886.: „Zakon o upravnih odborih u županijah“, § 30. – 32., u: ŽIGROVIĆ-PRETOČKI, *Zakoni i naredbe tičuće se uprave seoskih obćina u Kraljevinah Hrvatskoj i Slavoniji*, 28.

²⁷⁷ HOHOLAČ, *Priručnik najpotrebitijih propisa i naredaba upravne struke*, 15.

²⁷⁸ „Zakon o državnom savetu i upravnim sudovima“, *Službene novine*, br. 111, 22. 5. 1922., 1–2 [ćir. u izvorniku]; Zakon je na snagu je stupio 6. rujna 1922., a upravni sud u Zagrebu nadležan za područje Hrvatske, Slavonije i Međimurja počeo je s djelovanjem 1. lipnja 1923. G., „O upravnim sudovima i državnom savjetu“, *Općinski upravnik*, 26. 1. 1924., 13.

²⁷⁹ Ernest SPIES, „Upravni sudovi i državni savjet“, *Općinski upravnik*, 22. 3. 1924., 45.

²⁸⁰ G., „O upravnim sudovima i državnom savjetu“, *Općinski upravnik*, 26. 1. 1924., 13.

Općina je kao samoupravna jedinica sama snosila troškove svoje uprave što je bilo navedeno još u Hrvatsko-ugarskoj nagodbi i općinskom Zakonu. Financirala se potrošarinom, vlastitim dohodcima te općinskim nametom.²⁸¹

Potrošarina od vina i mesa je još je u Hrvatsko-ugarskoj Nagodbi bila određena prvenstveno za pokriće općinskih troškova.²⁸² No, ovakav način financiranja općina bio je dopušten još i ranije, od 1856., te je bio potvrđen u Nagodbi.²⁸³ Ovaj prihod dakle nije državna vlast prepustila općinama, već je bila riječ o izvornom prihodu pomoću kojih su općine same pokrivale svoje troškove.²⁸⁴ Potrošarina je bila jedan od glavnih izvora općinskog financiranja i rasprostranjeno mišljenje bilo je da je to optimalan način financiranja općine.²⁸⁵ Naime, alkoholna pića i meso nisu bile osnovne životne namirnice i radi toga se smatralo da potrošači ovih dobara mogu lakše pridonositi općinskom proračunu. Potrošarina se naplaćivala od onih koji su ove proizvode nudili u maloprodaji, dakle krčmari, gostioničari, mesari i dr., a prednost je bila u tome što su ovoj potrošnji mogli pridonositi i oni koji nisu bili stanovnici općina već primjerice gosti, putnici i sl.²⁸⁶

Potrošarinske pristojbe bile su regulirane Naredbom od 23. studenog 1877., međutim s obzirom na važnost koju je potrošarina imala za općine i činjenicu da je zbog slabih gospodarskih mogućnosti mnogim općinama to bio jedini način dolaska do prihoda, u samoj Naredbi, a i kasnijim naredbama, općinama se omogućilo da povećavaju potrošarinu uz suglasnost Vlade.²⁸⁷ Radi ratnog stanje koje je općinama nanijelo veliku štetu i gubitke bilo je nužno povećati potrošarine pa je 19. studenog 1918. donesena Naredba kojom je određena nova maksimalna granica do koje je mogla biti povećana općinska potrošarina na piće i

²⁸¹ „Zakonski članak XVI. od 1870.“, § 47., 48., *Sbirka najpotrebitijih zakona i naredaba koje se tiču uprave seoskih obćina*, 12.

²⁸² Financijski dio Hrvatsko-ugarske nagodbe predviđao je da se od ustanovljne svote za izdržavanje hrvatske samouprave 55 % uplaćuje u zajedničku blagajnu, a 45% za unutarnje hrvatske potrebe. Međutim, prema § 18., od uplate u zajedničku blagajnu bili su izuzeti troškovi potrošarine od vina i mesa koji su se mogli koristiti za pokriće općinskih troškova. „Hrvatsko-Ugarska nagoda (1868.)“, § 15. – 18., u: CIPEK, MATKOVIĆ, *Programatski dokumenti hrvatskih političkih stranaka i skupina 1842. – 1914.*, 692.

²⁸³ Hrvatsko-slavonsko namjesništvo zatražilo je od Ministarstva unutarnjih poslova 1855. dopuštenje, da se za pokriće općinskih troškova raspiše namet na potrošnju vina i rakije, umjesto nameta na državni porez. Ministarstvo je to dopustilo pa je ta praksa uvedena od 1856. Ivan DOMITROVIĆ, „Potrošarina i državne potpore“, *Općinski upravnik*, 10. 4. 1920., 38.

²⁸⁴ To je tumačenje bilo posebno važno u razdoblju Kraljevine SHS, kada su o svrsi potrošarine postojala različita objašnjenja, pa je čak i državna vlast tumačenja da je država te prihode prepustila općinama kao odštetu za vršenje poslova prenesenog djelokruga. *Isto*.

²⁸⁵ Neke procjene govore su da općinske proračune u prosjeku sa čak 98% pokriva potrošarina, a radi toga je stavljan naglasak na važnost i odgovornost pri njezinu prikupljanju, da općina ne bi trpila gubitke. A. M. „Općinska potrošarina“, *Općinski upravnik*, 24. 7. 1926., 118.

²⁸⁶ KOVAČ, *Gradske i seoske općine*, knj. I, 72–73.

²⁸⁷ SMREKAR, *Priručnik za političku upravnu službu u Kraljevinah Hrvatskoj i Slavoniji*, knj. I, 374; „Općinska potrošarina i Tbr. 62. Taksene tarife“, *Općinski upravnik*, 17. 7. 1926., 113.

meso.²⁸⁸ Određena je kao prijelazno rješenje do popravljivanja prilika, slično kao i Naredba iz 1920. o povišenju općinske potrošarine od pića, također opravdana teškom poratnom situacijom pri čemu se trebalo doći do sredstava za plaće (tj. dodatke) općinskih činovnika.²⁸⁹ Prema propisniku o općinskim daćama navedenom u Naredbi iz 1877., općina je sama mogla prikupljati potrošarinsku daću ili je taj posao mogla dati u zakup.²⁹⁰

Drugi izvor općinskih prihoda bio je u različitim općinskim dohocima, odnosno prihodima koje je općina ubirala. Ti su prihodi također ovisili o bogatstvu općine jer što je općina bila razvijenija i s više različitih gospodarskih subjekata, time je i mogućnost njezinih prihoda bila veća. Prema F. Kovaču, općinski prihodi dijelili su se u tri skupine: one od općinske imovine (kamate od općinskih glavnica, prihodi od općinskih zemljišta, zgrada i poduzeća poput munjare, ciglane, vodovoda i dr.), od općinskih imovinskih prava (sajmovi, Ured za označavanje bačvi i mostna vaga, klaonice i dr.) te različitih općinskih daća i pristojba (poput pristojbi od vozila, zabava, koncerata, općinske biljegovine i dr.).²⁹¹ Uvođenje potonjih daća ovisilo je o samoj općini i njezinim mogućnostima.²⁹² Neke općinske daće nisu bile stalne i unaprijed određene te su se uvodile po potrebi kao što je bio slučaj za vrijeme Prvog svjetskog rata kada se radi specifičnih troškova trebalo uvoditi nove daće.²⁹³

No, kako su mnoge općine bile osiromašene i s ograničenim izvorima prihoda, u poslijeratno vrijeme sve se više pribjegavalo uvođenju trećeg način financiranja kojeg se inače pokušavalo izbjeći – općinskog nameta. Taj namet bio je zapravo namet na izravni državni porez, tj. prirez koji je morao pokrivati općinske troškove, ukoliko je predviđeni općinski proračun bio u minusu. Općinski proračun donosio se krajem godine (najkasnije do 15. studenog) i morala ga je odobriti kotarska oblast.²⁹⁴ Od 1927. rok za podnošenje općinskog proračuna bio je 1. ožujka.²⁹⁵ U slučaju kada bi se kod sastavljanja proračuna ustanovilo da općinske financije ne pokrivaju sve troškove, pristupilo bi se određivanju općinskog nameta.²⁹⁶ Uvođenje nameta općine ipak nisu mogle izbjeći, a nakon donošenja

²⁸⁸ „Dohodak od potrošarine“ (Naredba), *Općinski upravnik*, 30. 11. 1918., 192; Potrošarina od pića bila je izražena u hektolitrima, a od mesa (ovisno o vrsti) po starosti životinje i kilogramima. *Isto*, 193.

²⁸⁹ HR-HDA-79 UOZV. IV-5, 34258/1920. (kut. 4598), „Povišenje cjenika općinske potrošarine. Naredba kr. hrv.-slav. zemaljske vlade, povjereništva za unutarnje poslove, od 28. siječnja 1920. broj 375“.

²⁹⁰ SMREKAR, *Priručnik za političku upravnu službu u Kraljevinah Hrvatskoj i Slavoniji*, knj. I, 375.

²⁹¹ KOVAČ, *Gradske i seoske općine*, knj. I, 58–59.

²⁹² *Isto*, 72.

²⁹³ *Isto*, 59.

²⁹⁴ „Zakonski članak XVI. od 1870.“, § 49., *Sbirka najpotrebitijih zakona i naredaba koje se tiču uprave seoskih općina*, 13.

²⁹⁵ „Uputstvo za sastav, podnošenje, pregled i odobravanje opštinskih budžeta“, *Narodne novine*, br. 279, 7. 12. 1927., 1.

²⁹⁶ Postojalo je nekoliko načina na koji se mogao odrediti namet, ovisno o tome je li se raspisivao proporcionalni ili progresivni namet. U razdoblju Kraljevine SHS nije postojao jedinstveni financijski zakon, već su se koristili

općinskog Zakona, pomaknuta je granica do koje je općina sama mogla odrediti namet da bi se izbjegle česte intervencije kotarske oblasti, odnosno nadzornih vlasti.²⁹⁷ Ratna situacija pogoršala je stanje u općinama tako da je općinski namet nakon rata u većini općina iznosio više od 300 %.²⁹⁸ Nestabilna politička situacija i loša ekonomska situacija mnogih općina dovela je do toga da je tijekom 1920-ih godina općinski namet uglavnom rastao, a ponegdje dosežao iznimno visoke svote.²⁹⁹ Prema Zakonu o upravnim odborima u županijama iz 1886. sve namete veće od 40 % trebala je odobravati Zemaljska vlada, odnosno od 1921. godine Pokrajinska uprava. Nakon ukidanja Pokrajinske uprave, donesen je napatuk za sastav proračuna, u studenom 1925., prema kojem je proračune općina odobravao oblasni veliki župan, a sve namete veće od 300 % delegat ministra financija.³⁰⁰ Nakon uvođenja oblasne samouprave, prema Zakonu o oblasnoj i sreskoj samoupravi, oblasni odbor trebao je odobravati namet (prirezi) koji je prelazio 50 %, a ministar financija ukoliko je prelazio 300 %.³⁰¹

Visoki nameti bili su razlog inzistiranja na povećanju općinske potrošarine. Naime, u mnogim zahtjevima za povećanje potrošarine najčešći argument bio je upravo sprječavanje povećanja općinskog nameta. Stoga su unatoč utvrđenim maksimalnim iznosima potrošarine, neke općine Zemaljskoj vladi upućivale molbe za njezino povećanje što je ona i odobravala ukoliko je bila riječ o stvarnoj i opravdanoj potrebi.³⁰² Nadzorna se vlast, međutim, nije mogla

stari zakoni „koji su izmjenjivani i popunjavni novima“. KOVAČ, *Gradske i seoske općine*, knj. I, 97–98; Naredbom iz prosinca 1920., općinski se namet trebao raspisivati po porezu koji je u općini bio propisan za prethodnu godinu i to zato jer nije bilo stalnog poreznog zakona. Onima kojima je bio propisan jednokratni porez za poduzeće, obrt i sl., općinski namet na taj porez trebao se propisati po postotku općinskog nameta koji je određen one godine kada im je bio propisan. „Odmjera općinskog nameta“ (Naredba), *Općinski upravnik*, 14. 1. 1922., 7; MIRKOVIĆ, Božidar, „O porezu i općinskom nametu“, *Općinski upravnik*, 15. 3. 1924., 41; S obzirom da je u seoskim općinama većina stanovništva bila sličnog financijskog stanja, namet se određivao prema proporcionalnom sustavu. KOVAČ, *Gradske i seoske općine*, knj. II, 26.

²⁹⁷ Općinskim zakonom iz 1870. kotarska oblast odobravala je namet do 10%, županija od 10 do 20%, a Zemaljska vlada preko 20%. „Zakonski članak XVI. od 1870.“, § 26., *Sbirka najpotrebitijih zakona i naredaba koje se tiču uprave seoskih općina*, 5–6; Od 1886. ta je granica bila pomaknuta pa je kotarska oblast odobravala namet do 20%, županija od 20 do 40%, a Zemaljska vlada preko 40% nameta. SMREKAR, *Priručnik za političku upravnu službu u Kraljevinah Hrvatskoj i Slavoniji*, knj. I, b. 2, 345.

²⁹⁸ MAJSEC, Stjepan, „Kako da snizimo općinski namet?“, *Općinski upravnik*, 8. 11. 1919., 181; Uoči Prvog svjetskog rata općine su plaćale oko 100 do 300 % nameta, a ti iznosi smatrali su se već prevelikim izdatkom. M. V–ć., „Cijepanje općina – izvor zla!“, *Općinski upravnik*, 9. 5. 1914., 154.

²⁹⁹ Primjerice u općini Sošice (kotar Jastrebarsko) predloženi proračun općinskog poglavarstva bio je u tolikom minusu da je namet trebao iznositi 1490%. V. V. „Općinski namet od 1.490%!“, *Jutarnji list*, 8. 7. 1927., 4; I općine Osječkog kotara bile su primjer općina s visokim nametima. Tako je u Ernestinovu iznosio 1806%, u Laslovu 1600%, a u Jovanovcu (Ivanovcu) i preko 2000%. „1806% općinski namet“, *Komunalna razmatranja* (Osijek), 15. 2. 1926., 3; U nedostatku drugih izvora financiranja u nekim ličkim općinama namet je dosežao iznose i do 3000%. Mc, „Općinski namet“, *Općinski upravnik*, 6. 9. 1924., 141.

³⁰⁰ „Nadziranje općinskih proračuna“, *Općinski upravnik*, 30. 1. 1926., 20.

³⁰¹ „Zakon o oblasnoj i sreskoj samoupravi“, § 93., *Narodne novine*, br. 101, 3. 5. 1922., 6; „Uputstvo za sastav, podnošenje, pregled i odobravanje opštinskih budžeta“, *Narodne novine*, br. 279, 7. 12. 1927., 1–2.

³⁰² Tako su, primjerice, općinari Krapine uputili predstavku banu tražeći da se povećaju nameti na piće i meso pravdajući to neznatnim troškom koji opterećuje bogatiji dio općinara, za razliku od općinskog nameta koji je

dovesti u situaciju da toliko poveća potrošarinu da proizvođači i trgovci pićima i mesom moraju snositi većinu općinskih tereta jer bi se time u konačnici uništilo njihovo poslovanje. Bez obzira na sve pokušaje da se pronadu novi načini financiranja, bez visokog općinskog nameta općine gotovo i nisu mogle funkcionirati.³⁰³ Uz razne poreze i davanja koje je stanovništvo moralo plaćati državi, sva ostala davanja za financiranje općina bila su dodatno i teško opterećenje.³⁰⁴ Pritom su troškovi koji su odlazili na općinsku administraciju bili posebno visoki što se pokazalo problematičnim i za općinsko činovništvo.

Prema općinskom Zakonu javne radnje u općini bili su dužni snositi, tj. fizički obavljati svi sposobni muškarci i za te poslove ustupiti svoje tegleće životinje.³⁰⁵ Međutim Zakonom iz 1914. ova je odredba bila izmijenjena te je određeno da se za podmirenje svih javnih radnji u općini treba raspisati namet koji su bili dužni plaćati općinari i stranci koji su u općini stalno boravili. Ukoliko bi se po odluci općinskog odbora određene radnje trebale obaviti radom u naravi taj se rad trebao procijeniti u novcu, a trošak razdijeliti među obveznike prema odredbama navedenim u Zakonu. Ipak, ukoliko je obveznik želio svoj rad obaviti u naravi to je mogao učiniti, kao i platiti drugoj osobi da to učini umjesto njega ili „gotovim novcem otkupi[ti] za tu radnju ustanovljenu vrijednost“.³⁰⁶ Općina je također bila dužna brinuti se za siromašne, siročad i bolesnike, čak i ako i nisu bili njihovi općinari, ukoliko je bila riječ o posebnoj potrebi.³⁰⁷

stalno rastao i čije je izdvajanje bilo mnogo teže. „Povišenje opć. potrošarine“, *Općinski upravnik*, 29. 11. 1919., 194; Zemaljsko društvo opć. činovnika podržalo je ovaj zahtjev pridruživši se sa vlastitom predstavkom za povećanje potrošarine od pića. „Povišenje potrošarine“, *Općinski upravnik*, 20. 12. 1919., 206; Općina Udbina je 1920. Zemaljskoj vladi uputila molbu za povećanje općinske potrošarine (tj. odobrenje cjenika) jer je potrošarina bila jedini općinski izvor prihoda, a namet je iznosio 800%. Kako je zbog nepravilnosti Vlada općini vratila spis na nadopunjenje, općina je čekajući rješenje, do 1922. pretrpjela štetu od 15.000 dinara. HR-HDA-137 PU-UO. III-3, k br. 55287/1922. (kut. 79) Predmet: „Udbina upravna općina – potrošarinskih i sajamskih pristojbi povišenje.“; Dopis općinskog poglavarstva u Udbini upućen Kr. kotarskoj oblasti u Udbini, 6. listopada 1922.

³⁰³ Primjerice 1920. godine od 45 upravnih općina Županije bjelovarsko-križevačke, samo općina Ivanićgrad nije imala namet, dok je najniži namet od 173% imala općina Gola, a najviši namet od 1000% imala je općina Čazma u kojoj zastupstvo nije funkcioniralo. HR-HDA-137 PU-UO. K br. 1204/1922. (dokument umetnut u spis: III-18, k br. 11.130/1924. „Crikvenica, upravna općina...“) (kut. 234). „Iskaz o stanju proračuna upravnih općina županije bjelovarsko-križevačke za godinu 1920.“; Bjelovar, 13. prosinca 1923.

³⁰⁴ F. Kovač naveo je oko dvadeset vrsta neposrednih poreza koje su općinari potencijalno plaćali, ovisno o svojim djelatnostima, prihodima i dr. KOVAČ, *Gradske i seoske općine*, knj. I, 98–101; Nije bila rijetkost da se nakon plaćanja svih davanja državi i općini ostajalo u dugovima, što se može vidjeti i u primjeru izračuna svih davanja prosječnog malog obrtnika: „Porezna slika“, *Komunalna razmatranja*, 1. 1. 1924., 2–3.

³⁰⁵ „Zakonski članak XVI. od 1870.“, § 48., *Sbirka najpotrebitijih zakona i naredaba koje se tiču uprave seoskih općina*, 12.

³⁰⁶ „Zakon od 6. kolovoza 1914.“, § 1. (b), *Sbornik zakona i naredaba valjanih za kraljevine Hrvatsku i Slavoniju*, kom. XII, br. 47, 1914., 683.

³⁰⁷ § 51. – 55., *isto*, 14.

4. OPĆINSKI ČINOVNICI – BILJEŽNICI I BLAGAJNICI: POJAM I ZAKONSKI STATUS

Pojava općinskog činovništva bila je posljedica razvoja uprave u prošlosti. S obzirom da je služba općinskih sudaca (načelnika) zahtijevala administrativnu pomoć u poslovima općinske uprave, došlo je do nastanka i razvoja bilježničkih i blagajničkih položaja u općini.

4.1. Činovnik/činovništvo – pojam i definicija

Pod pojmom *činovnik* uobičajeno se podrazumijeva „administrativni službenik“, dok se pod pojmom *činovništvo* najčešće misli na „činovnički stalež“ ili čak „birokraciju“. ³⁰⁸ Tumačenja pravnih stručnjaka pokazuju kako nije jednostavno definirati *službenika* (odnosno *činovnika*) ni u povijesnom ni u suvremenom kontekstu. ³⁰⁹ Radi promjena koje je uprava doživjela od sredine 19. do kraja 20. st. u Europi i Hrvatskoj, za pojašnjenje pojma činovnika, najpogodnije se okrenuti suvremenim tumačenjima koja su se koristila u razdoblju u kojem se primjenjivao i općinski Zakon iz 1870. Među starijim tumačenjima treba spomenuti ono iz Uredovnog naputka (1855.), prema kojem su „javni ili državni činovnici [...] osobe koje zbog formalnog imenovanja dobiju pravo i dužnost obavljati poslove vlade, dok su službenici osobe koje obavljaju manje poslove uz uporabu fizičke sile“. ³¹⁰ Također, I. Žigrović – Pretočki u jednoj svojoj definiciji (1911.) razlikovao je činovnike u javnoj upravnoj službi (zemaljskoj i gradskoj) kao one koji se bave „duševnim radom (umom i perom)“ od službenika („empiričko osoblje“) koji se bave „fizičkom radnjom“. ³¹¹ Nadalje, I. Krbek naveo je u svome tumačenju (1932.), da „pojam činovnika [...] obuhvata užu kategoriju unutar šireg pojma javnog službenika“. ³¹² Temeljem ovih tumačenja, može se zaključiti kako su činovnici zauzimali viši položaj u upravnoj hijerarhiji, te iako su bili dio šire kategorije javnih

³⁰⁸ „Činovnik“. U: Hrvatski jezični portal (on-line). Pristup ostvaren 5. 5. 2018.

<http://hjp.znanje.hr/index.php?show=search>

³⁰⁹ BORKOVIĆ, „O pojmu službenika“, 189–190; Autor o tome navodi: „Pojam službenika različito se definira u teoriji, različito upotrebljava i koristi u praksi, tako da se događa da se istim pojmom pokrivaju različiti sadržaji ili se pak za isti sadržaj koriste različiti pojmovi. Osim toga definiranje pojma službenika uvjetovano je, na određeni način, specifičnostima sredine i vremena u kojemu se pojam javlja pa se zapaža kako se taj pojam različito koristi u različitim sredinama i u različitom vremenu, ali su razlike evidentne i u jednoj te istoj sredini u različitim fazama njezina društvenog i pravnog razvitka.“ *Isto*, 189–190; O određivanju pojma službenika (*organizacijski, funkcionalni i mještoviti* način te određivanje u hrvatskoj pravnoj teoriji) vidi: *Isto*, 192–203.

³¹⁰ BORKOVIĆ, „O pojmu službenika“, 208.

³¹¹ *Isto*, 201.

³¹² KRBEK, *Upravno pravno*, knj. II, 93; Više o određenju i dužnostima javnih službenika vidi: *Isto*, 93–134.

službenika, razlikovali su se od ostalih službenika nižeg statusa zbog većih obaveza i odgovornijih poslova, zbog čega su im pripadala i veća prava.

Ovo tumačenje može se primijeniti i u slučaju općinske uprave. Općinski Zakon iz 1870. Navodio je da se činovništvo općine sastoji od „suca ili kneza, bilježnika i ostaloga za obavljanje eksekutive potrebitoga osoblja.“³¹³ Službenici se spominju u kontekstu § 39. prema kojem je svaki službenik i činovnik odgovoran općinskom odboru.³¹⁴ Iako se ne navodi izrijeком u Zakonu, status činovnika u općini, uz načelnika (koji je taj status naknadno izgubio) i bilježnika (blagajnika), službeno su imali i liječnik, veterinar te inženjer (ukoliko je bio stalno izabran).³¹⁵ Ostali pojmovi poput *službenika* i *namještenika*, odnosili su se prvenstveno na ostale djelatnike u općini.³¹⁶ Iz navedenog se može zaključiti da su se općinski djelatnici svodili na dvije kategorije: prvu u koju su spadali *činovnici* i to bilježnici (blagajnici), liječnici, veterinari i inženjeri, dok su drugu kategoriju činili *ostali službenici* – pisari, ovrhovoditelji, stražari, redari, općinski starješine, primalje te drugo osoblje ukoliko ih je radi specifičnih poslova trebalo namjestiti u općini.³¹⁷ Ove kategorije nisu dakle bile posebno navedene u općinskom Zakonu već su proizlazile iz drugih propisa.

Uz navedenu razdiobu treba naglasiti da je položaj općinskih činovnika ipak prvenstveno bio vezan uz bilježnike i blagajnike. Naime, dok su dužnosti bilježnika i blagajnika bile vezane uz vođenje općinskih poslova i administracije, liječnici i veterinari djelovali su u vlastitoj struci,³¹⁸ a načelnici su se birali na određeno vrijeme i pod drugačijim

³¹³ „Zakonski članak XVI. od 1870.“, § 37., *Sbirka najpotrebitijih zakona i naredaba koje se tiču uprave seoskih obćina*, 10.

³¹⁴ *Isto*, 355.

³¹⁵ HR-HDA-79 UOZV. IV-5, 36492/1920. (kut. 4599). Predmet: „Primalje općinske u koju kategoriju općinskih namještenika spadaju“, prijepis dopisa Povjereništva za unutarnje poslove Zemaljske Vlade upućen Zdravstvenom odsjeku, 4. studenog 1920.; Š., „Općinski načelnik nije više općinski činovnik“, *Općinski upravnik*, 12. 3. 1921., 39; „Podaci za dodatke“, *Općinski upravnik*, 24. 9. 1921., 152.

³¹⁶ U praksi su se pojmovi *službenik* i *namještenik* ponekad koristili za bilježnike i blagajnike. I dok je izraz *službenik* mogao biti upotrijebljen jer je predstavljao širi pojam, korištenje izraza *namještenik* za općinsko činovništvo ustvari nije bio točan jer, kako navodi I. Krbek, s namještenicima se sklapao privatni ugovor za određene usluge te namještenik nije imao prava ni dužnosti javnog službenika. Namještenici su, primjerice, bili radnici koje je općina zaposlila da obavljaju određene poslove, npr. čišćenja, održavanja i sl. KRBEK, *Upravno pravo II.*, 117–118.

³¹⁷ Izuzev općinskog Zakona u kojemu se uopćeno spominje status činovnika i službenika, ovu razdiobu možemo vidjeti u određenim tekstovima ili dokumentima, primjerice: „Putne pristojbe opć. namještenika kod službenih izaslanja“, *Općinski upravnik*, 3. 8. 1918., 124; „Putne pristojbe opć. namještenika“, *Općinski upravnik*, 22. 11. 1919., 190; Jovan STEFANOVIĆ, „Seoski starješina (knez) nije izberiv u općinski odbor“, *Općinski upravnik*, 5. 6. 1920., 69; „Podaci za dodatke“, *Općinski upravnik*, 24. 9. 1921., 152; HR-HDA-79 UOZV. IV-5, 36492/1920. (kut. 4599) „Primalje općinske u koju kategoriju općinskih namještenika spadaju“, prijepis dopisa Povjereništva za unutarnje poslove Zemaljske Vlade upućen Zdravstvenom odsjeku, 4. studenog 1920.

³¹⁸ Općinski liječnici imali su brojna zaduženja koja su, osim brige za zdravlje pacijenata, obuhvaćala i zdravstvene kontrole različitih prostora, zdravstvene inspekcije, djelovanje na prevenciji bolesti i zaraza, borbu protiv nadriliječništva i različite druge obaveze. Kao i kod drugih općinskih poslova i njihovi su bili podijeljeni na vlastiti i preneseni djelokrug. SMREKAR, *Priručnik za političku upravnu službu u Kraljevini Hrvatskoj i Slavoniji*, knj. I, 208–213; Slično kao što su postojale udružene zdravstvene općine, tako je i više općina moglo

uvjetima, zbog čega su se u konačnici i prestali smatrati činovnicima. Stoga, kada se govorilo o činovničkoj službi u općini, podrazumijevala se bilježnika i blagajnička služba.

Vezano uz klasifikaciju službe, ovdje je važno napraviti još jednu distinkciju. Općinski činovnici pripadali su kategoriji *javnih*, ali ne i *državnih službenika*. Naime, iako su, kako će se vidjeti, obavljali znatan broj poslova iz prenesenog djelokruga, država im nije priznavala status državnih službenika. Općinske je činovnika prema Zakonu birao općinski odbor i plaćala općina pa se njihovim posebnim statusom poštovalo i načelo općinske samouprave. Stoga su općinski činovnici pripadali posebnoj kategoriji javnih službenika i nisu se smatrali državnim činovnicima.

4.2. Općinsko činovništvo i općinski Zakon iz 1870.

U zakonskom članku IX. od 1936., uz suca općine spominje se i *notarius* – bilježnik. „Bilježnika, koji je trebao da bude čovjek preporučen neporočnošću i vještinom, najmile su obćine po svojoj volji uz odobrenje vlastelinstva“.³¹⁹ Privremenom banskom naredbom iz 1851., bilo je određeno kako se općinski činovnici biraju na tri godine, nakon čega su ponovno mogli biti izabrani. No, Naredba je posebno spominjala službu *općinskog tajnika* sa stalnom službom. Općinski tajnik morao je znati obavljati „pisarske i računarske poslove“. Tajnik je svoju službu mogao „zadržati cijeli život i mogao se je po obćini odpuštiti samo na obrazloženi predlog obćinskog glavarara ili obćinskog odbora i privolom podžupanije“. Ova služba podrazumijevala je stručnost jer „tajnik nije smio biti ni pjevčika, ni školnik, ni crkvenjak, te se je imao posvetiti izključivo obćinskim poslovom, za što je imao biti primjerno plaćen. Poimence bio je dužan obćinskog glavarara i obćinski odbor podupirati savjetom i djelom i nastojati da uzpješi dobro općine.“³²⁰

Na ovim postavkama bila je izgrađena služba općinskih činovnika koja, kao što se vidi iz citiranog, nije podrazumijevala samo administrativnu već i svojevrsnu savjetodavnu ulogu, uz pretpostavku kako će tajnici, odnosno bilježnici, kao kvalificirani pojedinci imati važnu ulogu u vođenju poslovanja općine. Općinski činovnici tu su ulogu rado prisvajali i u kasnijem razdoblju. Konačno, u Zakonu iz 1870. kao stalni općinski činovnik više se ne spominje tajnik nego *bilježnik*, čija je služba bila stalna.

imati jednoga veterinarara ukoliko su za to imale sredstava, a zaduženja tih veterinarara također su bila široka. *Isto*, 120–122.

³¹⁹ SMREKAR, *Priručnik za političku upravnu službu u Kraljevinah Hrvatskoj i Slavoniji*, knj. I, 329.

³²⁰ *Isto*, 332.

U Zakonu o općinama iz 1870. u posebnom poglavlju, ali i pojedinim člancima, bio je reguliran status općinskih činovnika i njihove dužnosti. Tako je Zakon o općinama postao pravni temelj koji je dalje u svemu određivao njihov status. Položaj i zaduženja činovnika s vremenom su se mijenjala odnosno nadopunjavala novim zakonima i propisima dok u konačnici 1933. nije donesen novi Zakon o općinama. Iako će se dalje u radu razložiti različiti aspekti djelovanja općinskih činovnika, njihovih dužnosti i prava, na početku je važno odrediti temeljne karakteristike njihovog položaja prema općinskom Zakonu.

Činovnicima je stalno namještenje u određenoj općini značilo prihvaćanje u općinsku svezu i stjecanje statusa općinara, najčešće kao stanovnika.³²¹ U službu ih je birao općinski odbor na prijedlog političkog izaslanika.³²² Od 1927. radi izmjene zakonskog članka 37., načelnika i bilježnika više nije predlagao politički izaslanik već ih je birao izravno općinski odbor.³²³ Prema Zakonu je činovnik bio odgovoran općinskom odboru koji je protiv njega mogao pokrenuti istragu te ga kazniti globom ili ukorom dok je iz službe mogao biti otpušten samo odlukom županije i nakon karnosne (disciplinske) istrage koju je provodila županija.³²⁴ Međutim, s vremenom se donose novi akti koji su regulirali postupanja prema činovnicima da bi 1921. bili doneseni novi disciplinski propisi koji su bili na snazi u razdoblju Kraljevine SHS.

Bilježnik je, kao i načelnik, u svom radu imao udjela i u naravnom i u prenesenom djelokrugu poslova. Načelniku, koji je bio „izvršujući organ“ općinskog odbora, bilježnik je bio dodijeljen kao suradnik i pomoćnik u općinskim poslovima.³²⁵ U praksi su bilježnici svoje poslove vršili samostalno s obzirom da su propisima bili regulirani njihovi zadaci i dužnosti prema strankama. S druge strane načelnik je trebao provoditi zaključke općinskog odbora te je imao prvenstveno počasnu, nadzornu i predstavničku ulogu.

U Zakonu je bilježnikov udio u poslovima vlastitog djelokruga bio istaknut u dužnosti prisustvovanja skupštinama općinskog odbora i vođenju zapisnika koji je (uz načelnika i dva odbornika) morao i potpisati.³²⁶ U poslovima prenesenog djelokruga bila je istaknuta bilježnikova odgovornost prema strankama. Naime, ukoliko su smatrale da su postupanjem

³²¹ „Zakonski članak XVI. od 1870.“, § 8., *Sbirka najpotrebitijih zakona i naredaba koje se tiču uprave seoskih općina*, 2.

³²² § 37., 38., *isto*, 10.

³²³ „Zakon o izmeni zakonskog članka XVI. iz godine 1870. O uređenju opština i trgovišta u Hrvatskoj i Slavoniji, koja nemaju uređenoga magistrata“, *Narodne novine*, br. 274., 30. 11. 1927., 1.

³²⁴ „Zakonski članak XVI. od 1870.“, § 39., *Sbirka najpotrebitijih zakona i naredaba koje se tiču uprave seoskih općina*, 10; § 56., *isto*, 15.

³²⁵ § 27., *isto*, 7.

³²⁶ § 42., *isto*, 11.

odnosno odlukama općinskog činovnika bila povrijeđena njihova prava, stranke su se mogle žaliti kotarskoj oblasti, odnosno u drugoj i trećoj molbi na županiju i Zemaljsku vladu.³²⁷ Zasebno se protiv činovnika mogao pokrenuti disciplinski postupak ukoliko su postojale sumnje u pravilno izvršavanje njegovih dužnosti.³²⁸

Bilježnikova dužnost koja je također izrijekom bila navedena u Zakonu odnosila se i na zaključivanja općinskih računa za minulu godinu. Nakon što bi ih odbor razmotrio i zaključio, zaključak je, ponovno uz načelnika i dva odbornika te računoposlužitelja i političkog izaslanika, trebao potpisati općinski bilježnik.³²⁹ Međutim, s vremenom dolazi do izmjena ove odredbe te je odgovornost za završene račune bila prenesena na općinskog blagajnika (osim ako je jedan bilježnik vršio obje službe u općini).

Plaće općinskih činovnika prema Zakonu je određivao općinski odbor.³³⁰ No u razdoblju Kraljevine SHS bila je uvedena temeljna plaća s dodacima. Bilježničke plaće bile su dio troškova općinske uprave financirane iz općinskih prihoda, a ukoliko je bilo potrebno – i nameta.³³¹ S druge strane, općinski činovnici spadali su u onu skupinu općinara čija je plaća ili mirovina bila oslobođena općinskog nameta.³³² Iz ove činjenice vidjet će se da je položaj činovnika u općini određivala i svijest općinara o tome da je činovnik izdržavan njihovim novcem.

Činovnici (i službenici) u Zakonu su spomenuti u nekoliko odredbi. S obzirom da Zakon nije šire određivao njihovu ulogu, prava i dužnosti, ti su aspekti bili određivani naknadnim propisima koji su morala biti u skladu za Zakonom. No, činovnici uglavnom nisu bili zadovoljni svojim položajem prema općinskom Zakonu smatrajući da njime nisu bila riješena važna pitanja o njihovu položaju. Snažnije inicijative za poboljšanje toga položaja započele su tek osnivanjem Zemaljskog društva općinskih činovnika Hrvatske i Slavonije (dalje i kao: Društvo). Društvo koje se formira krajem 19. i početkom 20. stoljeća bilo je glavni zagovornik staleža općinskih činovnika i njihovih zahtjeva.

³²⁷ § 45., *isto*, 11–12.

³²⁸ HOHOLAČ, *Priručnik najpotrebitijih propisa i naredaba upravne struke*, 15.

³²⁹ „Zakonski članak XVI. od 1870.“, § 50., *Sbirka najpotrebitijih zakona i naredaba koje se tiču uprave seoskih obćina*, 13.

³³⁰ § 26., al. 6; § 37., *isto*, 6, 10.

³³¹ § 47., 48., *isto*, 12.

³³² § 48., *isto*, 13; Ovo je potvrđeno i Zakonom iz 1914. „Zakon od 6. kolovoza 1914.“, § 1. (c), *Sbornik zakona i naredaba valjanih za kraljevine Hrvatsku i Slavoniju*, kom. XII, br. 47, 1914., 683.

5. OBRAZOVANJE, OSPOSOBLJAVANJE I KVALIFIKACIJA OPĆINSKIH ČINOVNKA

Općinski Zakon nije navodio kriterije za primitak bilježnika u općinsku službu. S obzirom na zaduženja koja je propisivao Zakon, podrazumijevalo se da bilježnik mora biti pismen. S vremenom se od činovnika, što zbog opsega njihova posla, što zbog promjena u društvu pa i povećanja udjela pismenog stanovništva, zagovarala sve veća obrazovanost i usavršavanje. Spremnost činovnika na usavršavanje i razvoj ovisila je, osim o njegovoj vlastitoj odluci, i o okolini u kojoj je djelovao.

Ranije spomenuti Zakona o pučkim školama i preparandijama u Kraljevinama Hrvatskoj i Slavoniji, donesen 1874. predstavljao je važan temelj na kojem se dalje gradio školski sustav, a bio je i napredniji od novog Zakona donesenog 1888., koji je ipak zadržao mnoge njegove elemente i ostao na snazi sve do 1929.³³³ Prema Zakonu iz 1888. u Hrvatskoj i Slavoniji osnovna škola, odnosno niža pučka škola, bila je obavezna i sastojala se od četiri razreda. Kako se četvrti razred mogao sastojati od dva godišta, tj. pohađati dvije godine, osnovna škola mogla je trajati pet godina.³³⁴ U tom slučaju, zadnja, peta godina bila je predviđena za učenike koji nisu namjeravali nastaviti daljnje školovanje, ali u školama se mogao ustrojiti i poseban, peti razred.³³⁵ Specifična škola koju su učenici bili dužni pohađati nakon završenog osnovnog školovanja bila je opetovnica. Učenici su opetovnicu pohađali dvije godine s dva sata nastave tjedno. Kako je glavni razlog postojanja opetovnica bio u ponavljanju i očuvanju naučenoga, ona je bila obavezna za sve učenike, osim za one koji su dalje nastavljali svoje obrazovanje.³³⁶ Jedna od mogućnosti bila je nastavak obrazovanja u višoj pučkoj školi (prema Zakonu iz 1874. *građanskoj*) u trajanju od četiri godine.³³⁷ Za razliku od građanskih škola koje su naglasak stavljale na opća znanja, više pučke škole imale su strukovne predmete podjeljene na „gospodarski, obrtnički i trgovački“ smjer.³³⁸ Ove škole nisu bile prave srednje škole, ali su se

³³³ MUNJIZA, *Povijest hrvatskog školstva i pedagogije*, 43, 49.

³³⁴ *Isto*, 43.

³³⁵ RAGUŽ, „Zakon od 31. listopada 1888. Ob uređenju pučke nastave i obrazovanja pučkih učitelja u Kraljavinah Hrvatskoj i Slavoniji“, 473.

³³⁶ *Isto*, 475.

³³⁷ MUNJIZA, *Povijest hrvatskog školstva i pedagogije*, 41., RAGUŽ, *Zakon od 31. listopada 1888. Ob uređenju pučke nastave i obrazovanja pučkih učitelja u Kraljevinah Hrvatskoj i Slavoniji*, 476.

³³⁸ RAGUŽ, *isto*, 476.

smatrale određenim nastavkom osnovnoškolskog obrazovanja. U Kraljevini SHS ponovno su preimenovane u građanske škole, a bile su smještene uglavnom u većim sredinama.³³⁹

Srednjoškolsko obrazovanje zakonske promjene također je doživjelo u Kraljevini Jugoslaviji tako da su se do toga vremena učenici obrazovali uglavnom prema zakonima donesenim u vremenu Austro-Ugarske Monarhije. Nakon završene osnovne škole mogućnosti srednjoškolskog obrazovanja bile su različite. Stručne srednje škole nudile su strukovno obrazovanje kojim bi se završavalo školovanje učenika.³⁴⁰ One su se dijelile na produžene i redovite stručne škole. Produžene škole imale su „tečajni karakter“ u kojima se nastava provodila samo nekoliko dana u tjednu, dvije do tri godine te su bile različitih usmjerenja koja su se mogla svesti na nekoliko vrsta i to „škole za unaprjeđivanje vlastitog gospodarstva, obrtničke škole, škole za posebne namjene i ostale škole.“³⁴¹ Redovite stručne škole bile su sadržajno slične produžnim, ali su nastavu provodile redovito te su duže trajale (tri do četiri godine).³⁴² Za razliku od strukovnih srednjih škola u kojima su se stjecala specifična znanja i uglavnom završavao školovanje, opće srednje škole nudile su gimnazijski tip obrazovanja pripremajući učenike za nastavak školovanja na fakultetima.³⁴³

Početak 20. st. pa i nakon Prvog svjetskog rata prema određenim procjenama veći dio općinskih činovnika imao je završenu samo osnovnu školu. Stoga je zalaganje za većom obrazovanosti bilo među najvažnijim zahtjevima općinskih činovnika u Hrvatskoj i Slavoniji pa i za područje Kraljevini SHS.

5.1. Ulazak u općinsku službu i osposobljavanje činovnika

Odluke općinskih činovnika o ulasku u činovničku općinsku službu bile su uvjetovane uglavnom obrazovanjem, mjestom življenja i mogućnostima pronalaska posla. Za ulazak u općinsku službu nije postojalo specifično obrazovanje koje bi buduće činovnike usmjerilo ciljanom odabiru ove službe. Za usporedbu treba spomenuti da je za državne činovnike,

³³⁹ MILJKOVIĆ, BATINIĆ, „Iz povijesti hrvatskoga srednjega školstva u razdoblju od 1918. – 1940.“, 497; „Na početku školske godine 1923./24. bile su u Hrvatskoj i Slavoniji s Međimurjem, Krkom i Kastvom ukupno 34 mješovite više pučke škole, 13 viših djevojačkih i jedna muška, u Zagrebu.“ *Isto*.

³⁴⁰ MUNJIZA, *Povijest hrvatskog školstva i pedagogije*, 79.

³⁴¹ *Isto*, 79.

³⁴² *Isto*, 82.

³⁴³ *Isto*, 73; „Pred Prvi svjetski rat, nakon svih provedenih reformi, djelovali su sljedeći tipovi srednjih škola (koji su pripremali za sveučilišni studij): gimnazije, realne gimnazije, klasične (crkvene) gimnazije i ženski liceji.“ *Isto*, 78.

ovisno o vrsti službe, bila potrebna završena gimnazija, a na višim mjestima, posebno onima povezanim s pravnom strukom i studij. Radi toga se činovnici koji su ulazili u općinsku službu mogu podijeliti u dvije osnovne skupine: one koji su u općinsku službu ušli iz drugih službi i zanimanja te oni koji su, obično u mlađoj životnoj dobi, započeli pripravnički rad u općini i u njoj ostali.

Prije 1918. godine, u ovu prvu skupinu dolazile su, primjerice osobe iz „obrtničkog staleža“.³⁴⁴ Pošto je općinska služba, osim uredskoga posla obuhvaćala mnoge neformalne dužnosti u općini, ovakvi su činovnici zbog svojih specifičnih znanja i iskustva često bili prilično cijenjeni među općinstvom.³⁴⁵ Među onima koji su se tijekom školovanja specijalizirali za poljoprivrednu, tj. gospodarski struku, također je bilo osoba koje su zaposlenje pokušale potražiti u općinskoj službi. Vlast, međutim nije uvijek blagonaklono gledala na takve pojave što pokazuje i primjer učenika koji su završili ratarnice u Križevcima i Požegi. Te škole spadale su u stručne produžene škole tečajnog karaktera koje su trebale osposobiti učenike za upravljanje vlastitim gospodarstvom i pridonijeti boljoj upućenosti seljaka u gospodarske poslove.³⁴⁶ Zemaljska vlada izdala je 1895. godine Naredbu kojom je zabranila namještenje učenika koji su završili ratarske, vinogradske i voćarske škole na mjesto općinskih bilježnika, ukoliko nisu imali posebno odobrenje Vlade. Kao razlog tome navodilo se da su učenici škola u Križevcima i Požegi dobivali stipendije za svoje školovanje s ciljem da se vrate u svoja domaćinstva i posvete njihovom razvoju, a neki su umjesto toga odlazili u općinsku službu.³⁴⁷ Ipak, u praksi su se javljali i argumenti da posao bilježnika izlazi iz uredskih okvira i da je radi toga bolje da njihova naobrazba i kvalifikacija ulazi i u područje gospodarstva umjesto stvaranja „birokratske, činovničke klase“.³⁴⁸ Takvo mišljenje izrazio je 1917. u jednoj ocjeni i odsječni savjetnik Kr. zemaljske vlade, M. Radančević, smatrajući

³⁴⁴ GREGURANIĆ, *Općinski činovnik; Njegov život, prava i dužnosti*, 16; Autor navodi primjer činovnika koji je bio pekar, međutim zbog bolesti se više nije mogao baviti ovim poslom. Zbog dobrog rukopisa i snalaženja u pisarskim poslovima koje je radio u bolničkoj pisarni dok je bio na liječenju, odlučio se za vježbeništvo u općinskom uredu i u konačnici ostao u toj službi. *Isto*, 13–16.

³⁴⁵ *Isto*, 16; Među samim činovnicima postojala su razlaženja oko ulaska u službu iz drugih zanimanja i sposobnosti onih činovnika koji su iz tih zanimanja dolazili u općinu. Tako je primjerice jedan činovnik izrazio svoje nezadovoljstvo radi toga što se među njegovim kolegama nalazio bivši sitničar (trgovac) i krčmar, dok su drugi smatrali da činovnike radi toga ne treba ponižavati i da to ne treba biti prepreka ukoliko se posao u općini obavlja odgovorno. „Obćinski načelnici“, *Obćinski glasnik* (Zagreb), 1. 8. 1896., 114; „O druževnosti i slozi općinskih činovnika“, *Obćinski glasnik*, 15. 10. 1896., 153–154.

³⁴⁶ MUNJIZA, *Povijest hrvatskog školstva i pedagogije*, 79.

³⁴⁷ SMREKAR, *Priručnik za političku upravnu službu u Kraljevinah Hrvatskoj i Slavoniji*, knj. I, 359–360.

³⁴⁸ GREGURANIĆ, *Općinski činovnik*, 29–33.

kako posebnu ulogu kod formiranja potencijalnih tečajeva za školovanje činovnika treba imati gospodarstvo „jer općinski činovnik treba da bude narodu vodjom i u gospodarstvu.“³⁴⁹

U razdoblju Austro-Ugarske Monarhije na mjesta općinskih činovnika dolazili su i podčasnici na kraju svoje službe iako su se zbog specifičnih vještina koje su stjecali u vojsci njihove metode rada dovodile u pitanje.³⁵⁰ Među samim činovnicima bilo je podijeljenih mišljenja o tome koliko su podčasnici kvalificirani za općinske poslove, posebno s obzirom da su imali znatno manje prakse u općinskoj službi, često i slabije obrazovanje, a pri odlasku u mirovinu veće pogodnosti nego ostali činovnici.³⁵¹ Među onima koji su postali općinski bilježnici i blagajnici bilo je i malobrojnih primjera studenata koji su odustali od studija pa su se, ostavši bez drugog izbora odlučili za općinsku službu.³⁵² Poznato je da su u općinske urede činovnici dolazili iz drugih službi, a prednost je u tom slučaju bilo poznavanje uredskih poslova i određenih procedura koje su se tražile i u bilježničkoj, odnosno blagajničkoj službi.³⁵³

Iako je iz perspektive činovnika i njima sklonih autora često izražavano mišljenje da se zbog teškog i zahtjevnog položaja općinskih činovnika, za tu službu uglavnom odlučuju samo oni kojima je to jedini izlaz, takve ocjene ipak treba uzeti sa zadržkom. Unatoč određenim poteškoćama, mnogi su se željeli ući u ovi službu te ju što dulje zadržati. Da bi se što manje događalo da osobe „zalutaju“ u službu te svoj posao rade loše i na štetu općine, sve se češće i to među činovništvom, javljalo mišljenje kako je važno pravilno obrazovati buduće bilježnike koji će odgovorno i s jasnom namjerom ulaziti u općinsku službu. Nakon 1918. sve se rjeđe spominjao ulazak u općinsku službu iz drugih zanimanja. Takve pojave nisu se među činovništvom gledale blagonaklono jer su se, s obzirom na političke i društvene okolnosti, povezivale s političkim utjecajem dovođenja nekvalificiranih osoba na položaj općinskih činovnika.

³⁴⁹ DOMITROVIĆ, *Novi općinski zakon*, 150; Milan Radančević koji je u ovoj Domitrovićevoj knjizi napisao poseban osvrt vezan uz donošenje općinskog zakona, bio je odsječni savjetnik u II. Odsjeku za poslove ustavne, upravne i disciplinarne u Vladinom odjelu za unutarnje poslove. *Imenik dostojanstvenika, činovnika i javnih službenika Kraljevine Hrvatske i Slavonije (1917.)*, 10.

³⁵⁰ GREGURANIĆ, *Općinski činovnik* 20.

³⁵¹ I. V. Z., „Izsluženi podčasnici u općinskoj službi“, *Općinski glasnik*, 1. 1. 1896., 7–8.; Lj.....ć, „Izsluženi podčasnici u općinskoj službi.“, *Općinski glasnik*, 15. 1. 1896., 10–11.

³⁵² GREGURANIĆ, *Općinski činovnik*, 22–24.

³⁵³ Primjerice, u vijesti o smrti jednoga činovnika objavljenoj u *Općinskom upravniku*, bilo je istaknuto kako je „svršio voćarsku školu, službovao neko vrijeme kao voćarski činovnik, pa napustivši to zvanje prešao je u opštinsku službu.“ U općinskoj službi djelovao je kao ovrhovoditelj, potom kao blagajnik, a i kao bilježnik. „Koloman Kiš“, *Općinski upravnik*, 25. 3. 1922., 47–48.; Iz još jedne obavijesti o smrti činovnika vidljivo je da imao završenu preparandiju i maturu te je „mnogo godina prije prelaza u općinsku službu“ bio odgojitelj djece „uglednih porodica“. Uz to je ujedno bilo navedeno i kako je umirovljen umro u siromaštvu u Zagrebačkoj ubožnici. „Danko Perša“, *Općinski upravnik*, 21. 4. 1925., 64.

Veliki broj činovnika bio je dio druge skupne – onih koji su u ranoj dobi započeli pripravništvo u općini i u njoj ostali najveći dio svog radnog vijeka. Obrazovanje činovnika, posebno do Prvog svjetskog rata, podrazumijevalo je uglavnom završenu osnovnu školu. O pohađanju fakulteta s namjerom da bi se radilo u općinskoj službi gotovo da nije bilo ni govora. Položaj nižih činovnika, među koje se mogu uvrstiti i oni općinski, bio je vrlo udaljen od onih položaja koje su kao svoj cilj imale osobe visokog obrazovanja.

K. F. Greguranić u svojoj knjizi iz 1914., posvećenoj djelovanju i položaju općinskih činovnika, o njihovom je obrazovanju napisao slijedeće: „Njegova temeljna naobrazba su četiri pučke škole, iz kojih izlazi eventualno, kao dobar djak s lijepim rukopisom, a to je dostatan znak ili razlog, da postane gospodin. Pošto je još dijete, mora da ostane još godinu dvije kod kuće, da se razvije i polazi jedamput u sedmici opetovnicu, pri čem više zaboravlja, nego li nauči, a tad, jer je malo ojačao, stupi u općinu, da se priučava rukopisu i pomalo studira često tako zamršene naredbe, odredbe i zakone, koje katkad ni pravnik ne shvaća. To su te knjige, ta učevna pomagala, iz kojih on desetke godina siše naobrazbu, kako će danas sutra moći vršiti teške i odgovorne dužnosti.“³⁵⁴ Ovim se citatom može sažeti školovanje i ulazak činovnika u općinsku službu iako treba uzeti u obzir kako je s vremenom bilo više činovnika sa završenom građanskom školom, ali i srednjom školom. Taj broj teško je točno utvrditi, ali se nadzire iz nekih izjava u tisku ili zahtjeva općinskih činovnika.³⁵⁵

Priprema za općinsku službu vršila se prvenstveno praktičnim putem, a obrazovni put općinskog činovnika sastojao se od nekoliko koraka. Ponekad bi već u osnovnoj školi pojedincima koji su bili vješti u čitanju i pisanju sugerirali ulazak u općinsku službu. Obiteljska situacija također je mogla utjecati na odluku o pristupu općinskoj službi pa ukoliko je netko u obitelji već bio službenik u općini postojala je mogućnost da njihova djeca nastave tim putem.³⁵⁶ Zanimljiv primjer ulaska u općinsku službu opisao je u svom djelu Živko Bertić, hrvatski političar, pravnik i pisac iz Srijema. On je u crtici *Na visoke škole*, prožetoj humorističnim elementima, opisao put darovitog šokačkog dječaka od djetinjstva do studija u vrijeme Austro-Ugarske.³⁵⁷ U Bertićevu djelu, roditelji koji su se dvoumili oko slanja sina u osječku gimnaziju rješenje su vidjeli u prijedlogu općinskog bilježnika – „nataroša“, koji je

³⁵⁴ GREGURANIĆ, *Općinski činovnik*, 12.

³⁵⁵ Primjerice 1918. u jednom se članku spominje: „Danas imademo u staležu više pojedinaca sa višom školskom naobrazbom“. F. MIHUN, „Naša sprema i naobrazba“, *Općinski upravnik*, 19. 1. 1918., 9.

³⁵⁶ Primjerice u obavijesti o smrti općinskog bilježnika Nikole Matijevića navedeno je da je i sam bio sin općinskog činovnika te vrlo cijenjen u svojoj općini. „Nikola Matijević“, *Općinski upravnik*, 19. 3. 1927., 48.

³⁵⁷ S obzirom na politički put Živka Bertića, crtica ukazuje i na moguće autobiografske elemente. O njemu vidi: ŠICEL, Miroslav, „Bertić, Živko (Živan)“, u: *Hrvatski biografski leksikon (on-line)*. Pristup ostvaren 5. 3. 2019. <http://hbl.lzmk.hr/clanak.aspx?id=1845>

predložio da sina pošalju na „učenje“ u općinu, smatrajući to najboljim načinom da postane ugledan „gospodin“ bez potrebe da napušta svoje selo. U navedenom su djelu događaji u općini, prevare načelnika i bilježnika te „hrvatsko-srpski spor“ dječaka razočarali pa je napustio općinsku službu, a u konačnici se pod utjecajem različitih okolnosti i vratio „visokim školama“, tj. gimnaziji i studiju.³⁵⁸ Zanimljivo je spomenuti da su se prilikom jednog izdanja ovog Bertićeva djela pobunili općinski činovnici, smatrajući da ih djelo degradira i ismijava.³⁵⁹

Mladi pripravnici, pisari, svoje su osposobljavanje u općini započinjali praktičnim radom. Ovaj proces jednom je prilikom u *Obćinskom glasniku* bio označen kao „abrihtanje“ činovnika.³⁶⁰ Taj vojnički termin, koji je označavao vježbanje i disciplinu, podrazumijevao je da se mlađi pisar godinama u općinskom uredu od starijeg kolege učio i pripremao za općinsku službu, a svoje znanje konačno je trebao dokazati ispitom za općinskog bilježnika odnosno blagajnika. U jednom suvremenom opisu to je pripravništvo bilo opisano na sljedeći način: „Zamislmo si osobu koja se praksom kani pripravljati za općinskog činovnika. Dodje ponajviše kao dječacić iz pučke škole u općinski ured, gdje mu se daju na obavljanje najprimitivniji poslovi. Početkom promatra on veselo svoju okolinu, te je veoma ponosan, što mu je 'usud' dodijelio sjedjeti na uredskoj stolici. Pun ambicije – svršava dane mu poslove, te kao 'općinski vježbenik' prosjedi marljivo cijele dane u uredu. Nakon nekog vremena vidimo ga u istome uredu kao odraslijeg dječaka i kao progresivnog općinskog pisara. Kao takav okružen je svim mogućim uredskim poslovima. Njegov pretpostavljeni općinski činovnik – budući ga imade kao pomoćnu silu i jer je sam opterećen – trpa mu poslove na ledja, da o slobodnom vremenu ne može jadnik niti pomišljati. Tako on radi po cijele dane i jedan dio noći, svladavajući silne poslove, a ujedno se priprema za ispit općinskoga činovnika. S vremenom položi tražene ispite i bude namješten kao općinski činovnik u jednoj općini.“³⁶¹

U gornjem opisu, sažeto je bila prikazana uobičajena praksa u procesu pripreme za općinsku službu, odnosno put od mladog pripravnika i pisara do općinskog bilježnika i/ili blagajnika. Umjesto specijaliziranih škola, glavni „učitelji“ činovnika bili su njihovi stariji

³⁵⁸ Živan iz Srema, „Na velike škole“, *Seljačke novine* (Zagreb), 10. 4. 1919., 6–7.; Živan iz Srema, „Na velike škole“, *Seljačke novine*, 17. 4. 1919., 7; Bertić je djelo napisao 1901., a samostalno je objavljeno u izdanju Humoristične knjižice, teč. IV., sv. 75 (vjerojatno 1913.). Osim toga, djelo je u nastavcima ili kao prilog bilo objavljivano i u novinama.

³⁵⁹ Djelo je kao uskrсни prilog bilo objavljeno u zagrebačkom *Obzoru* 1902. Zanimljivo je da se Bertić u toj crtici dotaknuo i ujecaja koji su Srbi u Srijemu imali na općinsku upravu. Bertićevo djelo i njegovo pisanje u svom su glasniku tada kritizirali općinski činovnici. S „Neka se znade.“, *Obćinski glasnik*, 12. 4. 1902., 117–118; Ivo BRAIDIĆ, „Živan iz Srema“, *Obćinski glasnik*, 19. 4. 1902., 121–123.

³⁶⁰ „Naobrazba obćinskih činovnika“, *Obćinski glasnik*, 15. 1. 1896., 13.

³⁶¹ F. MIHUN, „Naša sprema i naobrazba“, *Općinski upravnik*, 19. 1. 1918., 9.

kolege pa je uz vlastitu sposobnost (talent) za službu važnu ulogu imala upravo osoba koja ih je za nju pripremala. Ukoliko su pripravnici imali sreću da ih je pripremao sposoban, obrazovan i iskusan činovnik, postojala je i veća mogućnost da će i oni sami postati kvalitetni i sposobni činovnici.³⁶² Kako su mnogi pripravnici svoje učenje, odnosno praktični rad u općini započinjali u vrlo mladoj dobi, ta je praksa bila dugotrajna i spora, trajući ponekad i preko deset godina.³⁶³ Ovakav način osposobljavanja imao je i očite mane, prvenstveno ograničeno iskustvo radi prepuštenosti vlastitim mogućnostima i uskom krugu ljudi od kojih se moglo učiti.

Zbog navedenog načina na koji se stjecala bilježnika kvalifikacija, još se krajem 19. st. među činovništvom raspravljalo o tome kako bi umjesto dugotrajne prakse bilo bolje po uzoru na druga zanimanja, pripremiti se za općinsku službu s nekoliko godina kvalitetne škole odnosno tečaja, umjesto dugogodišnjeg usavršavanja u općini.³⁶⁴ Sve širi pristup tiskovinama, informacijama i literaturi, poticao je činovnika da predlažu bolje obrazovanje kandidata za općinsku službu. Privilegije, odnosno veće plaće koje bi podrazumijevao bolje obrazovanje također su bile važna motivacija.

5.2. Razdvajanje bilježničke i blagajničke službe – bilježnički i blagajnički ispiti

Razdvajanje bilježničke i blagajničke službe u općinama dovelo je do uvođenja posebnih ispita za stjecanje kvalifikacija u tim dvjema službama. Polaganjem bilježničkih i blagajničkih ispita općinski činovnici stjecali su svoju kvalifikaciju. Ove ispite bili su dužni položiti svi koji su kao stalni bilježnici i blagajnici željeli biti primljeni u općinsku službu.

Prema općinskom Zakonu iz 1870., među činovništvom općine izrijeком se osim načelnika spominjao samo bilježnik. Razlog tome bile su manje općine i manji opseg poslova u nadležnosti bilježnika pa je on obavljao i bilježničke poslove (*agende*) i one porezne, odnosno blagajničke. Arondiranje općina (spajanjem manjih općina u veće), predviđeno općinskim Zakonom iz 1870., te prenošenje većeg broja poslova na općine bili su glavni razlozi za primanje novih činovnika – blagajnika u općinsku službu. Općine koje si nisu mogle priuštiti plaćanje i bilježnika i blagajnika (uglavnom manje općine) ili nisu dobivale dopuštenje od županije za kreiranje dodatnih mjesta za blagajnike, zadržavale su samo

³⁶² Ivan MIŠKULIN, „Nešto o našoj dužnosti i kvalifikaciji“, *Općinski upravnik*, 23. 8. 1924., 136.

³⁶³ M. P., „Rad oko činovničkog zakona“, *Srijemski Hrvat* (Vukovar), 18. 10. 1924., 2.

³⁶⁴ „Naobrazba općinskih činovnika“, *Općinski glasnik*, 15. 1. 1896., 13.

bilježnika koji je obavljao bilježničke i blagajničke poslove. Blagajnici su kao i bilježnici mogli biti stalno namješteni, ali s obzirom da je Zakon izrijekom spominjao samo bilježnika kao stalno namještenog činovnika, uobičajeno je bilo bilježnika označavati kao bilježnika I, odnosno bilježnika upravne struke, a blagajnika (stalno namještenog) kao bilježnika II, tj. bilježnika porezno blagajničke struke.³⁶⁵ Kao što će se vidjeti, položaj blagajnika u odnosu na bilježnika ipak je imao određene specifičnosti, zbog čega je većina činovnika težila postizanju bilježničkog mjesta.

Pošto je nakon donošenja općinskog Zakona isprva bila poznata samo bilježnička struka, ta se kvalifikacija stjecala polaganjem ispita. Naredba o tome donesena je već 21. ožujka 1871. i prema njenim odredbama kod svake županije trebalo je biti određeno povjerenstvo za ispite općinskih bilježnika.³⁶⁶ Zbog upravno-teritorijalnih promjena koje su se potom dogodile bilo je potrebno ponovno donijeti naredbu o polaganju bilježničkih ispita. Nova Naredba donesena je 14. kolovoza 1875. i na snazi je ostala u cijelom razdoblju Kraljevine SHS.³⁶⁷ Prema ovoj Naredbi u središtu svake podžupanije moralo se ustrojiti povjerenstvo za ispite općinskih bilježnika, ali kada su podžupanije kasnije ukinute, povjerenstva su se formirala u središtima županija, a kandidati su molbe za pristup ispitu podnosili putem kotarske oblasti.³⁶⁸ Sastav ispitnog povjerenstva činili su podžupan ili zamjenik kao predsjednik, županijski tajnik ili županijski perovođa kao ispitivač upravne struke, kraljevski poreznik ili njegov zamjenik, te kotarski sudac.³⁶⁹ Povjerenstvo za bilježničke ispite tako se sastojalo od četiri člana. Nakon što su u Kraljevini SHS ukinute županije i uvedene oblasti sastav ispitnog povjerenstva ponovno se promijenio, što se vidi iz naredbe o polaganju bilježničkih i blagajničkih ispita u Zagrebačkoj oblasti 1925. Tada su povjerenstvo činiti zamjenik velikog župana (ili njegov zamjenik) kao predsjednik, jedan perovodni činovnik upravnog odjeljenja, šef Kr. kotarskog suda II. u Zagrebu ili njegov zamjenik te perovodni činovnik katastarske evidencije kr. financijskog ravnateljstva u

³⁶⁵ KOVAČ, *Gradske i seoske općine*, knj. I, 20.

³⁶⁶ SMREKAR, *Priručnik za političku upravnu službu u Kraljevinah Hrvatskoj i Slavoniji*, knj. I, 355. Riječ je o Naredbi br. 2613.

³⁶⁷ Riječ je o Naredbi br. 13.854/4382. U suvremenom tisku i literaturi (primjerice u Zborniku Žigrović-Pretočkoga iz 1887.) često je kao godina donošenja Naredbe krivo navođena 1876.

³⁶⁸ Te su promjene određene Naredbom Kr. zemaljske vlade od 12. listopada 1886., br. 44.826. SMREKAR, *Priručnik za političku upravnu službu u Kraljevinah Hrvatskoj i Slavoniji*, knj. I, 357.

³⁶⁹ Ove promjene bile su uvedene zbog upravnih promjena 1886., Naredbom Kr. zemaljske vlade (br. 44.826) i Okružnicom kr. banskog stola (br. 3451). SMREKAR, *Priručnik za političku upravnu službu u Kraljevinah Hrvatskoj i Slavoniji*, knj. I, 357–358; U Naredbi iz 1875. povjerenstvo za ispite sastojalo se od predsjednika povjerenstva – velikog župana, podžupana ili njihovog namjesnika te od ispitivača – podžupanijskog tajnika i kotarskog suca. Ukoliko je podžupanijski tajnik vršio dužnost predsjednika povjerenstva kao namjesnik velikog župana ili podžupana, umjesto njega je u povjerenstvu bio podžupanijski perovođa. *Isto*, 355.

Zagrebu.³⁷⁰ Primjeri iz županija odnosno oblasti, pokazuju određene promjene koje su se tijekom vremena javljale kod sastava ispitnih povjerenstava.³⁷¹

Prema Naredbi iz 1875., ispitu su morali pristupiti svi tada namješteni bilježnici koji nisu imali položen ispit, a da od ispita nisu bili oslobođeni, kao i oni koji su željeli stupiti u općinsku službu na mjesto bilježnika (aspiranti). Bilježnički ispit sastojao se od usmenog i pismenog dijela te se trebao obaviti u jednom danu.³⁷² Međutim kako se s vremenom za ispite prijavljivao veći broj kandidata provođenje ispita trajalo je i nekoliko dana. Pismeni se dio ispita trebao sastojati od dvije zadaće, jedne „stilistične“ (vjerojatno opširnije, esejskog tipa) i druge u kojoj se tražilo točno poznavanje zakonskih propisa. Pismeni dio ispita obuhvaćao je one zadatke s kojima se bilježnik tijekom svoje prakse susretao. Usmenim dijelom ispita provjeravalo se poznavanje „političke kao i sudstvene struke, kojih je znanje općinskom bilježniku neobhodno potrebno.“³⁷³ Pod sudstvenom strukom podrazumijevali su se pravni propisi i to posebno oni o mjesnim sudovima i o odredbama općeg građanskog zakonika koji su se ticali općinske uprave, s naglaskom na skrbništvo, oporuke i sklapanju ugovora jer, kao što je Naredba naglašavala, izvan gradova te su dokumente sastavljali općinski bilježnici.³⁷⁴ Potonja odredba bila je važna jer je vezana uz privatno pisarsko poslovanje činovnika čime se davao legitimitet i značaj tom aspektu njihova posla. Zadaci političke tj. upravne struke odnosili su se na samu općinsku upravu, tj. različite odredbe vezene uz općinsko poslovanje. Pritom se kod kandidata trebalo provjeravati poznavanje općinskog Zakona, te poznavanje zakona o poljskom redarstvu, lovu, zadrugama, poznavanju mjera i onim odredbama Zakona o obrambenoj sili koji su se ticali općina.³⁷⁵ Kako su naknadno općinski bilježnici među zaduženja dobili i vođenje katastarskih poslova bilo je određeno da se i u pismenom i

³⁷⁰ „Naredjenje od 30. aprila 1925. broj 20.813.“, *Narodne novine*, br. 102, 4. 5. 1925., 1.

³⁷¹ Tako su primjerice na bilježničkom ispitu u Županiji bjelovarsko-križevačkoj u prosincu 1922. ispitno povjerenstvo činili kraljevski podžupan kao predsjednik, a ispitivači su bili kr. financijski pomoćni tajnik, kr. sudski pristav I. razreda te kr. županijski tajnik. „Ispiti za opć. činovnike u županiji bjelovarsko-križevačkoj.“, *Općinski upravnik*, 3. 3. 1923., 35; U Zagrebačkoj oblasti 1925. predsjednik ispitnog povjerenstva bio je kr. banski savjetnik dok su ispitivači bili kr. odsječni savjetnik, kr. financijski savjetnik te upravitelj Kraljevskog kotarskog suda II. u Zagrebu. HR-HDA-137 PU-UO. II-10, 20813/1925 (kut. 274). „Zapisnik [bilježničkog i blagajničkog ispita, op. I.J.] sastavljen dne 6. VII. 1925. u županijskoj dvorani u Zagrebu“; Iste godne u Karlovcu (Primorsko-krajiška oblast) povjerenstvo su činili podžupan, kr. kotarski sudac iz Karlovca, povjerenik katastralne izmjene iz Ogulina i kr. vladin tajnik kod velikog župana. HR-HDA-138 Primorsko-krajiška oblast (dalje: PKO). Ispiti za opć. bilježnike i blagajnike, 23770/1925. (kut. 335) „Zapisnik od 19. i 20. maja 1925. sastavljen po povjerenstvu za ispitivanje kandidata za bilježnički ispit kod velikog župana Primorsko-krajiške oblasti u Karlovcu.“; U Osječkoj oblasti na ispitu 1928. povjerenstvo su činila dva županijska tajnika i financijski nadglednik, a predsjednik povjerenstva bio je veliki župan Marijan Hanžeković. „Ispiti za općinske bilježnike i blagajnike u Osijeku“, *Jutarnji list*, 14. 6. 1928., 6.

³⁷² SMREKAR, *Priručnik za političku upravnu službu u Kraljevinah Hrvatskoj i Slavoniji*, knj. I, 355.

³⁷³ *Isto*, 355.

³⁷⁴ *Isto*, 355.

³⁷⁵ *Isto*, 355–356.

usmenom dijelu ispita kandidata obavezno mora ispitati o ovim poslovima jer je bilo primijećeno da su se oni jako loše vodili.³⁷⁶

Ukoliko je kandidat položio ispit njegov je uspjeh bio ocjenjen kao *dobar*, *vrlo dobar* ili *izvrstan* te mu je izdana svjedodžba s podacima o vremenu i mjestu polaganja bilježničkog ispita s potpisima svih članova povjerenstva. Ako kandidat nije položio ispit bio je reprobiran odnosno bio mu je određen novi rok u kojem je mogao ponovno pristupiti ispitu.³⁷⁷ U praksi je taj rok u vremenu Kraljevine SHS iznosio najčešće šest mjeseci (s obzirom da su se ispiti u pravilu održavali dva puta godišnje), a rjeđe godinu dana. Iako su se od donošenja Naredbe dogodile promjene u upravi, načelno je način provođenje ispita godinama ostao isti uz manje izmjene.³⁷⁸

Blagajnički ispiti ustanovljeni su nekoliko godina kasnije, prema Naredbi od 28. veljače 1878.³⁷⁹ Na uvođenje posebnih ispita za blagajnike najviše su utjecala dva razloga. S jedne strane to je bilo donošenje Zakona o ustroju političke uprave u Hrvatskoj i Slavoniji (1874.), prema kojem je trebalo doći do arondiranja upravnih općina (što je također bilo navedeno i u općinskom Zakonu) čime su općine postale veće, a vođenje njihovih financijskih poslova zahtjevnije. S druge strane od 1876. na upravne općine preneseni su dodatni poslovi državnog (prenesenog) djelokruga koji su se odnosili na raspisivanje, utjerivanje i otpremanje različitih državnih poreza.³⁸⁰ Od donošenja Naredbe oni koji su željeli dobiti mjesto općinskog blagajnika morali su položiti računarsko-blagajnički ispit.

³⁷⁶ To je određeno Naredbom od 20. 6. 1894., br. 41.207. *Isto*, 358–359.

³⁷⁷ *Isto*, 355–356.

³⁷⁸ Tako se na primjeru bilježničkog ispita iz 1925. može vidjeti da se pismeni ispit sastojao od pet zadataka. U prvom zadatku tražio se prikaz prenošenja katastarskih čestica na nove vlasnike, u drugom uređenje posjedovnog stanja razdjeljene zadruge, u trećem postupak uzimanja općinskog zajma, a četvrti zadatak odnosio se na postupak prema krčmaru radi prekršaja kod prijave količine vina za prodaju. Prema opisu petoga zadatka, on je bio pravne vrste i individualan za svakog kandidata. Pismeni dio ispita trajao je pet sati nakon čega su ispiti ocjenjeni i potom održani usmeni ispiti. Osim ovih podataka u zapisniku sa ispita nisu detaljno naznačeni uvjeti prolaska te su vjerojatno ovisili o individualnoj procjeni ispitivača na usmenom i pismenom djelu ispita. HR-HDA-137 PU-UO. II-10, 20813/1925 (kut. 274). „Zapisnik [bilježničkog i blagajničkog ispita, op. I.J.] sastavljen dne 6. VII. 1925. u županijskoj dvorani u Zagrebu“; Zanimljivo je da se u ovom dokumentu spominje da su kandidatima morale biti izdane svjedodžbe od rednog broja 1 do 27 „jer se i ove godine nije još mogla pronaći knjiga o položenim blagajničkim i bilježničkim ispitima.“ *Isto*; Za usporedbu se može spomenuti još jedan primjer ispita i to održanog 1928. u Karlovcu. Kandidati su dobili četiri pismena zadatka pri čemu se prvi odnosio na donošenje novoga općinskog zakona, a od njih se tražilo da opišu kako bi se po njima u novom zakonu trebalo urediti pitanje općinskih činovnika. Drugi zadatak odnosio se na diobu zadruge, treći je sadržavao katastarsku zadaću dok se četvrti odnosio na sastavljanje oporuke nakon čega je uslijedio usmeni dio ispita. HR-HDA-138 PKO. Spisi koji se odnose na polaganje bilježničkih i blagajničkih ispita (kut. 335). „Zapisnik od 1. juna 1928. sastavljen po povjerenstvu za ispitivanje općinskih bilježnika kod vel. župana primorsko-krajiške oblasti u Karlovcu.“

³⁷⁹ SMREKAR, *Priručnik za političku upravnu službu u Kraljevinah Hrvatskoj i Slavoniji*, knj. I, 356–357; Riječ je o Naredbi br. 14.516.

³⁸⁰ *Isto*, 356.

Način provođenja ispita vršio se slično kao i kod onih za bilježničku struku, sa specifičnim razlikama u vrsti zadataka. Ispiti su se također polagali u središtima županija (izvorno podžupanijama) i molba za polaganje ispita upućivala se preko kotarske oblasti. Povjerenstvo je bilo sastavljeno slično kao i kod bilježničkih ispita pa je podžupan ili njegov zamjenik bio predsjednik povjerenstva dok su ispitivači bili županijski tajnik ili perovođa (ispitivač upravne struke) te kraljevski poreznik ili zamjenik (ispitivač financijske struke).³⁸¹ Kao i za bilježničke ispite, nakon uvođenja oblasti u Kraljevini SHS, uvedene su promjene u sastavu povjerenstva za blagajničke ispite. Prema naredbi velikog župana Zagrebačke oblasti iz 1925., povjerenstvo su činili predsjednik – zamjenik velikog župana, jedan perovodni činovnik upravnog odjeljenja kao ispitivač upravne struke te jedan financijski perovodni činovnik kr. financijskog ravnateljstva u Zagrebu, čime se na blagajničkom ispitu i dalje zadržalo povjerenstvo od tri člana.³⁸² I u ostalim oblastima došlo je do ovih izmjena.³⁸³

Blagajnici koji su bili u službi nakon što je Naredba donesena, za polaganje ispita imali su rok od 6 mjeseci, a od ispita su mogli biti oslobođeni ukoliko su položili ispit za zemaljske i državne računarske i blagajničke činovnike.³⁸⁴ Ova odredba ukazuje na to da su već i prije uvođenja ovih ispita u općinama bila osnivana posebna mjesta za bilježnike koji su se bavili prvenstveno poslovima blagajničke struke. Slično kao bilježnički, blagajnički se ispit dijelio na pismeni i usmeni, a iako je bilo naznačeno da se treba obaviti u istom danu, kasnija je praksa pokazala da su se ispiti održavali i po nekoliko dana, ovisno o broju kandidata. Pismeni dio ispita trebao je sadržavati tri zadaće: jednu „stilističnu“, „a ostale dvije o

³⁸¹ Navedeno je određeno Naredbom Kr. zemaljske vlade od 12. listopada 1886., br. 44.826. SMREKAR, *Priručnik za političku upravnu službu u Kraljevinah Hrvatskoj i Slavoniji*, knj. I, 357; Prvotni sastav povjerenstva iz Naredbe od 1878. činili su veliki župan, podžupan ili zamjenik kao predsjednik te podžupanijski tajnik i kr. poreznik ili kr. porezni protustavnik (računovođa) kao ispitivači. SMREKAR, *Priručnik za političku upravnu službu u Kraljevinah Hrvatskoj i Slavoniji*, knj. I, 356.

³⁸² „Naredjenje od 30. aprila 1925. broj 20.813.“, *Narodne novine*, br. 102, 4. 5. 1925., 1.

³⁸³ Kao i kod bilježničkih i na primjeru blagajničkih ispita vidljive su promjene koje su se u sastavu povjerenstva dogodile u razdoblju Kraljevine SHS. Tako je na ispitu iz 1922. u Bjelovaru predsjednik povjerenstva bio kr. podžupan, a ispitivači kr. kotarski predstojnik I. razreda i kr. financijski pomoćni tajnik. „Ispiti za opć. činovnike u županiji bjelovarsko-križevačkoj.“, *Općinski upravnik*, 3. 3. 1923., 35; U Zagrebu su 1925. povjerenstvo činili kraljevski banski savjetnik kao predsjednik, dok je ispitivač za upravno-blagajničku struku bio kraljevski odsječni savjetnik, a ispitivač porezne struke kraljevski financijski savjetnik. HR-HDA-137 PU-UO. II-10, 20813/1925 (kut. 274). „Zapisnik [bilježničkog i blagajničkog ispita, op. I.J.] sastavljen dne 3. VII. 1925. u županijskoj dvorani u Zagrebu“. U Karlovcu na ispitu 1925. predsjednik povjerenstva bio je kr. podžupan dok su ispitivači bili kr. kotarski predstojnik i kr. porezni povjerenik iz Ogulina. HR-HDA-138 PKO. Ispiti za opć. bilježnike i blagajnike, 23770/1925. (kut. 335). „Zapisnik od 18. i 19. maja 1925. sastavljen po povjerenstvu za ispitivanje općinskih blagajnika, kod velikog župana primorsko-krajiške oblasti u Karlovcu.“; U danima nakon uvođenja šestosiječanjske diktature na blagajničkom ispitu predsjednik povjerenstva bio je pravni referent Nikola Stilinović dok su ispitivači bili županijski tajnik i financijski savjetnik. HR-HDA-138 PKO. Spisi koji se odnose na polaganje bilježničkih i blagajničkih ispita (kut. 335). „Zapisnik od 10. januara 1929. sastavljen po povjerenstvu za ispitivanje općinskih bilježnika kod vel. župana primorsko – krajiške oblasti u Karlovcu.“

³⁸⁴ SMREKAR, *Priručnik za političku upravnu službu u Kraljevinah Hrvatskoj i Slavoniji*, knj. I, 356.

računanju sa četiri vrsti računa, s običnima i desetičnima slomcima i s proporcijama.“³⁸⁵ Usmenim djelom ispita provjeravalo se poznavanje zakona i propisa o vođenju općinskih računa i blagajni, o otkupu javnih radnji i građevina, o vođenju računa uboških zaklada, o sastavljanju proračuna za upravne i imovne općine i određivanju nameta, o metričkoj mjeri, o različitim poreznim propisima te propisima o računanju zatezних kamata od zaostalih poreza i pristojbi.³⁸⁶ Primjer blagajničkog ispita može se vidjeti iz onoga održanog u Zagrebu 1925. gdje su kandidati dobili četiri pismena zadatka za čije su rješavanje imali pet sati. Nakon završetka i ocjenjivanja pismenih ispita kandidati su pristupali usmenom ispitu.³⁸⁷ O prolasku kandidata na bilježničkim ispitima odlučivalo je povjerenstvo većinom glasova nakon čega se, kao i kod bilježničkog ispita izdavala svjedodžba s mogućom ocjenom *dobar*, *vrlo dobar* ili *izvrstan*. U ovoj Naredbi bilo je navedeno i da novi rok ispita za reprobirane kandidate ne smije biti kraći od tri mjeseca.³⁸⁸

Unatoč potrebi stvaranja većih i održivih općina, proces odvajanja pojedinih poreznih općina od matičnih ipak se i dalje odvijao. Kako si takve male općine često nisu mogle priuštiti plaćanje dvaju općinskih činovnika, bilježničke i blagajničke poslove obavljala je jedna osoba. Iz tog razloga donesena je Naredba prema kojoj su oni koji su željeli biti namješteni u stalnu bilježničku službu morali prije toga položiti i blagajnički ispit.³⁸⁹ Time se željelo osigurati da bilježnik, čak i ako je jedini činovnik u općini, zna obavljati potrebne poslove iz obje struke. Kako je općinski Zakon poznavao samo službu bilježnika, svi oni koji su trebali biti stalno namješteni kao općinski blagajnici, tj. bilježnici II., morali su uz blagajnički imati položen i bilježnički ispit.³⁹⁰ Time su bilježnici i blagajnici trebali imati

³⁸⁵ *Isto*, 356.

³⁸⁶ *Isto*, 356–357.

³⁸⁷ Pismeni zadaci tražili su matematičke izračune pa je tako prvi zadatak bio vezan uz izračun potrebne količine rada na javnim putevima, drugi za pokriće troškova crkvenog zvona, treći uz višak novca u općinskoj blagajni (koji je trebalo opravdati) dok se u četvrtom zadatku tražio izračun svih prireza i poreza koje je trebala podmiriti jedna osoba, odnosno kućanstvo. HR-HDA-137 PU-UO. II-10, 20813/1925 (kut. 274). „Zapisnik [bilježničkog i blagajničkog ispita, op. I.J.] sastavljen dne 3. VII. 1925. u županijskoj dvorani u Zagrebu“; Uz ovaj primjer može se spomenuti ispit održan u Karlovcu iste godine. Kandidati su dobili tri zadatka. Prvi se sastajao od izračuna općinskog nameta, zatim o iznosu izdvojenom iz općinskog proračuna za određene troškove te od izračunavanje nameta koji su trebali platiti pojedini općinari. Drugi zadatak odnosio se na računanje s postotcima i razlomcima (izračun određenih općinskih troškova), a treći se odnosio na kreiranje izvještaja sreskom poglavarstvu o stanju uplate općinskih i državnih daća. HR-HDA-138 PKO. „Pismene radnje od blagajničkog ispita, održanog 18/5 1925.“ (kut. 335). „Kandidat Simo Arbutino. Pismena radnja za kandidate blagajničke struke.“

³⁸⁸ SMREKAR, *Priručnik za političku upravnu službu u Kraljevinah Hrvatskoj i Slavoniji*, knj. I, 357.

³⁸⁹ Prema Naredbi iz od 16. lipnja 1893. br. 56.260 iz 1892. SMREKAR, *Priručnik za političku upravnu službu u Kraljevinah Hrvatskoj i Slavoniji*, knj. I, 358.

³⁹⁰ DOMITROVIĆ, *Kalendar Zemaljskog društva općinskih činovnika Hrvatske i Slavonije za godinu 1919.*, 98 – 101.

položena oba ispita ukoliko su željeli biti stalno namješteni u općinskoj službi.³⁹¹ Ukoliko su se bilježnici i blagajnici, koji su bili primljeni u službu, odbijali podvrgnuti ispitima, propisi su predviđali njihovo otpuštanje iz službe.³⁹² S obzirom da je u razdoblju Kraljevine SHS došlo do povećanja pa čak i hiperprodukcije općinskih bilježnika i blagajnika, gotovo da nije niti bilo potrebe za primanje u službu onih činovnika koji nisu imali bilježnički i blagajnički ispit.

Naredbe iz 1875. i 1878. nisu sadržavale specifičnosti poput trajanja prakse prije polaganja ispita ili godine kandidata koji su mogli pristupiti ispitu, iako su u vremenu Kraljevine SHS pojedine oblasti isticale određene uvjete za kandidate.³⁹³ Poznato je kako je i maloljetna osoba (od npr. 19 godina) mogla postati općinski bilježnik, ali je za potencijalne propuste takvog činovnika bila odgovorna nadzorna vlast.³⁹⁴ Bilježnički i blagajnički ispiti uobičajeno su se održavali dva puta u godini. U poratno vrijeme i radi poprilično iznenadne odluke Vlade iz 1918. o uvođenju tečajeva za činovnike, ispiti se nisu održavali. Kako su svi planovi za činovničke tečajeve (iz 1918., a zatim 1919.) bili obustavljeni, ispiti temeljni na gornjim naredbama, nastavili su se ponovno održavati od 1919.³⁹⁵ Prilikom prijave za ispite trebala se poštivati određena procedura.³⁹⁶ Osim toga kandidati su plaćali ispitnu taksu čiji se iznos uplaćivao u županijsku mirovinsku zakladu, u županiji u kojoj je kandidat polagao ispit, i to je bio jedan od prihoda kojim su se zaklade financirale, a ujedno se iz tih prinosa

³⁹¹ O tome da samo polaganje bilježničkog i blagajničkog ispita nije bilo dovoljno za dobro poznavanje službe govorio je i I. Domitrović iz Zemaljskog društva opć. činovnika. U svojoj knjizi naveo je da su bili poznati slučajevi u kojima bilježnik i blagajnik, zbog neupućenosti u poslove drugoga, u slučaju potrebe nisu bili sposobni zamijeniti jedan drugoga u poslu. DOMITROVIĆ, *Novi općinski zakon*, 99.

³⁹² Na upit županijske oblasti kako postupiti prema bilježniku koji je u općini trebao obavljati i bilježničke i blagajničke poslove, a odbijao je pristupiti polaganju bilježničkog ispita, Kr. zemaljska vlada izdala je normativnu rješidbu (1894.) kako se bilježnik ukoliko ne zna obavljati takve poslove treba staviti u „stanje mira“, a na njegovo mjesto postaviti činovnik kvalificiran za te poslove, a ukoliko bi ustrajao u tome da ne želi obavljati takve poslove trebao se disciplinarnim putem otpustiti iz službe. SMREKAR, *Priručnik za političku upravnu službu u Kraljevinah Hrvatskoj i Slavoniji*, knj. I, 359.

³⁹³ Primjerice u oglasu Srijemske oblasti za polaganje ispita, kao jedan od uvjeta za pristup bilo je navedeno podnošenje potvrde općinskog poglavarstva da je kandidat barem tri godine prije pristupanja ispitu bio u općinskoj službi kao pisar, ovrhovoditelj ili pomoćni bilježnik. Kandidati za bilježničke ispite trebali su priložiti i potvrdu o jednogodišnjoj praksi u vođenju katastarskih poslova. „Oglas“ („Ispiti za opšt. beležnike i blagajnike“), *Sremska samouprava* (Vukovar), 25. 8. 1928., 1. [ćir. u izvorniku]

³⁹⁴ „Malodobnost i općinska služba“, *Općinski upravnik*, 13. 11. 1920., 164.

³⁹⁵ Primjerice već za travanj 1919. najavljeni su bili ispiti u županiji Požeškoj. „Bilježničke i blagajničke ispite“, *Općinski upravnik*, 1. 3. 1919., 36; U Zagrebu su se tečajevi počeli održavati u prosincu 1919. nakon gotovo cjelogodišnjih najava i prikupljanja molbi za pristup ispitu. „Bilježnički i blagajnički ispiti“, *Općinski upravnik*, 27. 12. 1919., 211.

³⁹⁶ Iz poziva za ispite može se vidjeti kako su kandidati za pristup ispitu trebali priložiti dokumentaciju koja se sastojala od krsnog ili rodnog lista, domovnice, uvjerenja nadležne upravne vlasti o vladanju, posljednje školske svjedodžbe ili otpusnice te svjedodžbe o dotadašnjem javnom ili privatnom namještenju. Kandidati su molbe s biljezima trebali uputiti velikom županu putem kotarske oblasti. Primjerice za ispit u Zagrebačkoj oblasti molbe su bile su „biljegovane“ s 5 dinara, svaki prilog s 2 dinara, a dodatnih 20 dinara biljega bilo je za pokriće troškova izdavanja svjedodžbe. „Oglas (obdržavanje ispita blagajničke i bilježničke struke).“, *Narodne novine*, br. 124, 30. 5. 1927., 1.

financirala i dnevnicu ispitnog povjerenstva.³⁹⁷ Kandidati su svoje bilježničke i blagajničke ispite polagali u onoj županiji u kojoj su živjeli, a ukoliko su iz određenih razloga ispit željeli položiti pred povjerenstvom druge županije to su morali opravdati i navesti razloge za takvu odluku da bi Odjel zemaljske vlade za unutarnje poslove dao odobrenje za polaganje ispita u drugoj županiji.³⁹⁸ Kada su ukinute županije i uspostavljene oblasti, propisi vezani uz bilježničke i blagajničke ispite nisu se mijenjali pa je i dalje bilo uobičajeno polagati ispite u onoj oblasti u kojoj su činovnici živjeli i radili. Treba spomenuti kako je prije uvođenja oblasti Pokrajinska uprava za Hrvatsku i Slavoniju odredila da se na Krku u Aleksandrovu (Punat) održe ispiti za općinske činovnike, tj. općinske tajnike, kako su se nazivali na tom području.³⁹⁹

³⁹⁷ Prema § 25, f) Statuta mirovinskih zaklada, iznos uplaćen u zakladu iznosio je u početku za svakog kandidata 20 kruna, dok je dnevnicu ispitivača i predsjednika povjerenstva iznosila 10 K. HR-DAZG-745 ZDOČ. 2. SPISI, Statut o umirovljenju i opskrbi stalno namještenih općinskih činovnika, njihovih udova i siročadi županije modruško-riječke, str. 22., 1915. (kut. 29); Godine 1920. Županijska oblast u Gospiću podnijela je Zemaljskoj vladi u Zagrebu molbu za povećanje ispitne pristojba koja se uplaćuje u mirovinsku zakladu. HR-HDA-137 PU-UO. III-5, 3900/1921. (kut. 231) Predmet: „Mirovinskog štatuta opć. činovnika ličko-krbavske županije promjena povišenjem ispitnih pristojbi“, prijepis dopisa Povjereništva za unutarnje poslove Zemaljske vlade upućen županijskoj oblasti u Gospiću, 7. veljače 1921.; Ovaj prijedlog upućen je županijskim Odborima mirovinskih zaklada na razmatranje pošto su se kod promjena Statuta sve zaklade morale usuglasiti oko promjene. Na sjednici Odbora mirovinske zaklade ličko-krbavske 1922. zaključeno je kako se prinos za mirovinsku zakladu treba povećati na bilježničkim ispitima na 200 dinara, a blagajničkih na 100 D, dok se dok se dnevnicu ispitivačima na bilježničkom ispitu treba povećati na 100 D, a onima na blagajničkom na 50 D. Upravni odbor Županije ličko-krbavske zaključio je bi pristojba za oba ispita trebala biti 100 D, a dnevnicu za sve ispitivače 50 D. Isto. Predmet: „Ispitne pristojbe kandidata za polaganje bilježničkih i blagajničkih ispita“, prijepis dopisa Povjereništva za unutarnje poslove, upućen upravnim odborima županija, 15. ožujka 1922.; Ovaj proces trajao je nekoliko godina, a krajem 1924. zaključci Odbora mirovinskih zaklada i zahtjev za promjenu ove točke mirovinskog statuta poslan je velikim županima oblasti u Zagrebu, Karlovcu, Osijeku i Vukovaru. HR-HDA-137 PU-UO. III-5, 32084/1924. Predmet: „Ispitne pristojbe kandidata za polaganje bilježničkih i blagajničkih ispita“, prijepis dopisa Odjeljenja za unutarnje poslove Pokrajinske uprave u Zagrebu upućen velikim županima oblasti, 16. prosinca 1924.; Prema zapisnicima sjednica Odbora mirovinske zaklade županije ličko-krbavske iz siječnja 1924. vidljivo je da se dnevnicu svim ispitivačima povećala na 100 D, dok se iz zapisnika zagrebačkog Odbora mirovinske zaklade iz studenog 1924. vidi da je ispitna pristojba za oba ispita iznosila 200 D. „Iz mirovinske zaklade županije ličko-krbavske“, *Općinski upravnik*, 15. 3. 1924., 43; Dragan GAŠPARAC, „Iz mirovinske zaklade županije zagrebačke“, *Općinski upravnik*, 29. 11. 1924., 191; Iako su statuti trebali biti usklađeni primjetno je da su se posebno krajem 1920-ih godina donosili akti koji su imali jaču zakonsku snagu od mirovinskih statuta. Tako je 1927. donesena Naredba Ministarstva financija koja je regulirala iznos nagrada za članove ispitnih povjerenstava različitih kategorija. Iz tog razloga promjenjeni su i iznosi koji su se plaćali za polaganje bilježničkih i blagajničkih ispita što se može vidjeti na primjeru ispita u Zagrebačkoj oblasti 1928. gdje je taksa za blagajničke ispite iznosila 190 D, za bilježničke 240 D, dok se dodatnih 50 D uplaćivalo za mirovinsku zakladu općinskih činovnika. „Oglas (Obdržavanje ispita bilježničke i blagajničke struke)“, *Narodne novine*, br. 250, 31. 10. 1928., 1.; „Pravilnik o nagradama članova i delovođa ispitnih odbora za ispite: sudijski, inženjerski, profesorski, učiteljski i ostale državne stručne ispite, kao i za ispit advokatski.“, *Službene novine*, br. 133. – XXXIX, 17. 6. 1927., 3 [ćir. u izvorniku].

³⁹⁸ Odluka je određena Naredbom od 15. svibnja 1881. (br. 20.476 iz 1879). SMREKAR, *Priručnik za političku upravnu službu u Kraljevinah Hrvatskoj i Slavoniji*, knj. I, 357.

³⁹⁹ Zemaljska vlada odlučila je osnovati privremeno ispitno povjerenstvo, a odluka je bila obrazložena time „što takvo povjerenstvo za područje kotara krčkoga u Aleksandrovu dosele nije postojalo, da pravilnici za općinske namještenike upravnih općina rečenoga područja isiskuju od kandidata za tajničku službu uz znanstvenu naobrazbu i praktično znanje, koje kandidati mogu dokazati samo pred za to postavljenim ispitnim povjerenstvom, sastavljenim od članova stručnjaka.“ Proces odvijanja ovoga ispita bio je sličan onima na području Hrvatske i Slavonije pa su članove povjerenstva činili predsjednik – glavar kr. kotarske oblasti u

Iako za pripremanje ispita nisu postojali posebni pripremni tečajevi već su se kandidati samostalno za njih pripremali praksom i učenjem,⁴⁰⁰ ipak su postojale određene privatne inicijative, tj. instrukcije koje su kandidatima za određenu naknadu pružale pomoć u pripremama za ispit.⁴⁰¹ Odgovornost za upućivanje i pripremu kandidata za ispit bila je i na općini, koja je kandidatu trebala pružiti potrebne informacije.⁴⁰²

U razdoblju Kraljevine SHS ukazivalo se na nedostatnost bilježničkih i blagajničkih ispita te potrebu novog pristupa u osposobljavanju i obrazovanju općinskih činovnika. Glavni zagovornici tih promjena bili su okupljeni oko Zemaljskog društva opć. činovnika. Mišljenja o zahtjevnosti ovih ispita bila su podijeljena.⁴⁰³ Uobičajeno se smatralo kako su bilježnički ispiti teži od blagajničkih, između ostalog zbog većeg broja zadataka i veće količine gradiva (posebno zakona) koje je trebalo poznavati, radi čega su na bilježničkom ispitu povjerenstvo i

Aleksandrovu ili njegov zamjenik te dva ispitivača – jedan za upravnu, a jedan za sudsku struku. Ispit se dijelio na pismeni dio koji se sastojao od dva zadatka (jednog „stilističnog“ i drugog u kojem se ispitivalo poznavanje zakonskih propisa) te usmeni dio u kojem su se također ispitivali zakonski propisi. Kandidati koji su položili ispit po njegovu završetku trebali su biti ocjenjeni dobrim, vrlo dobrim ili izvrsnim uspjehom, a onima koji nisu položili trebao je biti određen novi ispitni rok. Kako je na području Krka bilo sedam općina te Kastav kao jedna općina, nije postojala potreba za osposobljavanjem velikog broja kandidata, a nakon ukidanja Pokrajinske uprave u Zagrebu nadležnost za održavanje ispita prenesena je na oblasti. HR-HDA-137 PU-UO. III-10, 62461/1922. (kut. 112). „Kotar Aleksandrovo, imenovanje ispitnog povjerenstva za opć. tajnike.“, prijepis dopisa Odjeljenja za unutarnje poslove Pokrajinske uprave upućen kr. kotarskoj oblasti u Alesandrovu na otoku Krku, 10. studenog 1922.

⁴⁰⁰ Literatura pomoću koje su se kandidati pripremali za ispit sastojala se, osim od zakonskih propisa i od različitih priručnika. U razdoblju Kraljevine SHS za ispite su se mogle koristiti primjerice knjige Fabijana Kovača (*Gradske i seoske općine I i II, Temeljna uputa o vršenju općinsko blagajničkih poslova* i dr.). Sličnu je stručnu literaturu pripremao i Aurel Vukovarac, koji je radio kao „odsječni savjetnik i pravni zastupnik u upravnim poslovima u Varaždinu“. U *Općinskom upravniku* oglašena je bila njegova skripta koju je sastavio za pripremu kandidata za bilježničke i blagajničke ispite sa pitanjima i odgovorima. „Škripta za blagajničke i bilježničke ispite“, *Općinski upravnik*, 18. 8. 1928., 262; Autor je kasnije sastavio i Priručnik za općinsko-blagajničku službu (Zagreb, 1935.) koji je trebao služiti ne samo općinskim činovnicima za pripremu ispita već i ostalim službenicima za pripremu stručnih ispita, ali i kao pomoć općinskim i javnim službenicima u Savskoj banovini. VUKOVARAC, *Priručnik za općinsko-blagajničku službu*, 5–6; Primjer ispitne literature je i skripta naslovljena *Uputstva za bilježnike* koja se čuva u Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici u Zagrebu. Iako ne sadrži godinu izdanja iz njezina je sadržaja jasno da je nastala u Kraljevini Jugoslaviji i to nakon 1933. s obzirom da je jedan od predmeta proučavanja bio i Zakon o općinama iz 1933. te da je bila namijenjena kandidatima za polaganje ispita u Savskoj banovini.

⁴⁰¹ Primjerice Aurel Vukovarac, osim što je sastavljao skripte i literaturu za pripremu ispita također je za određenu naknadu održavao i instrukcije. „Škripta za blagajničke i bilježničke ispite“, *Općinski upravnik*, 18. 8. 1928., 262; U jednom dopisu opć. činovnik preporučio je kandidatima instrukcije i skriptu A. Vukovarca hvaleći njegov način rada i organiziranje „predispita“, tvrdeći da su njegovi kandidati odlično pripremljeni za polaganje ispita. Ivan GJILAS, „Kandidati za blagajničke i bilježničke ispite“, *Općinski upravnik*, 29. 12. 1928., 414.

⁴⁰² O tome da su općine kandidatima za ispite trebale dati potrebne informacije o ispitima i literaturi vidi se iz upita koje su kandidati slali *Općinskom upravniku*. Uredništvo lista uputilo ih je da sve informacije o tome „mogu saznati kod svoje općine“ jer upravi lista brojnim upitima „zadaju posao i trošak“. „Suvišna pitanja“, *Općinski upravnik*, 5. 2. 1921., 20; Treba uzeti u obzir da u nekim općinama nadležne osobe vjerojatno nisu bile dovoljno informirane ili upućene u ova pitanja pa su se kandidati u pripremama morali snalaziti sami.

⁴⁰³ Usporediti se može primjerice mišljenje I. Domitrovića koji je smatrao da su ispiti bili nedostatni i da se mnogi zadaci koje bi kandidati trebali znati ne ispituju, dok je autor jednoga članka u *Općinskom upravniku*, iako također protiv dotadašnjeg načina osposobljavanja, bio mišljenja da je posebno bilježnički ispit bio iznimno opsežan. DOMITROVIĆ, *Novi općinski zakon*, 97; Mc., „Kvalifikacija općinskog činovništva“, *Općinski upravnik*, 28. 4. 1923., 65.

činila četiri člana. S druge strane, na blagajničkom ispitu naglasak je bio na poznavanju matematičkih zadataka. Argument protiv ovakvog načina stjecanja kvalifikacije – putem ispita – bili su i loši rezultati ispita na pojedinim rokovima. Primjerice bilježnički i blagajnički ispiti održani u Zagrebu u prosincu 1921. proglašeni su najgorima do tada jer je na blagajničkom ispitu od dvadeset kandidata ispit položilo samo njih dvoje dok je na bilježničkom ispitu od šesnaest, ispit položilo šest kandidata.⁴⁰⁴ I na idućem ispitnom roku u Zagrebu, u kolovozu 1922. na blagajničkom ispitu od dvadeset i četiri prijavljena kandidata ispit položilo njih deset.⁴⁰⁵ Ovi rezultati ocjenjeni su kao „žalosna pojava“, a kandidati kao „slab materijal i k' tomu vrlo nepripravan“. O njihovom znanju bilo je navedeno: „Najjednostavniji zadatak izradjuju mukom, slabo i sporo, te trebaju za nj' po 2 do 3 sata, da ga površno izrade, a stilističke radnje su im ispod svake kritike. Usmeni odgovori su isto tako slabi, pa i oni, koj su prošli i tobože znali, ne odgovaraju – jer se vidi, da je to samo iz knjige naučeno na pamet, bez ikakvog razumijevanja.“⁴⁰⁶ Kandidati su zaista na pojedinim ispitima na raspolaganju imali i do pet sati za rješavanje zadataka, međutim poneki zadaci mogli su biti zahtjevni i iziskivati dulju izradu, posebno na bilježničkom ispitu. Prema dostupnim rezultatima ispita u Kraljevini SHS, iako prolaznost nije uvijek bila izvrsna, većinu ipak nisu činili kandidati s nedovoljnim ocjenama.⁴⁰⁷ U drugoj polovici 1920-ih godina na ispite je izlazio veći broj kandidata što se treba pripisati i očekivanju donošenja novog općinskog zakona i novih pravila o osposobljavanju koje su kandidati željeli izbjeći.⁴⁰⁸

⁴⁰⁴ „Bilježnički i blagajnički ispiti“, *Općinski upravnik*, 5. 1. 1922., 4; Unatoč ovim kritikama loši ispitni rezultati nisu bili neuobičajena pojava. Primjerice prije početka rata, u lipnju 1914. u Zagrebu su održani bilježnički i blagajnički ispiti na kojima je od 17 kandidata na bilježničkom ispitu reprobirano bilo njih 9, a na blagajničkom od 30 kandidata njih 21, radi čega su ocjenjeni kao „najlošiji materijal zadnjih 20 godina“. „Bilježnički i blagajnički ispiti“, *Općinski upravnik*, 4. 7. 1914., 221.

⁴⁰⁵ „Blagajničko bilježnički ispiti“, *Općinski upravnik*, 2. 9. 1922., 140.

⁴⁰⁶ Dragan, „Žalosna pojava“, *Općinski upravnik*, 2. 9. 1922., 138.

⁴⁰⁷ Polaznicima ispita nisu bile upućivane samo negativne kritike. Tako su primjerice bili pohvaljeni kandidati u Ogulinu 1923., kada je od 25 kandidata na oba ispita samo dvoje bilo reprobirano. „Bilježnički i blagajnički ispiti“, *Općinski upravnik*, 29. 12. 1923., 208.

⁴⁰⁸ Tako su u prosincu 1926. u Zagrebu na bilježnički ispit izašla 62 kandidata od kojih 26 nije položilo ispit dok je bilježničkom ispitu pristupio 41 kandidat od kojih 13 nije položilo. „Bilježnički i blagajnički ispiti“, *Općinski upravnik*, 5. 2. 1927., 23; U Osijeku je na ljetnom ispitnom roku 1927. na blagajnički ispit izašlo 47 kandidata od kojih 19 nije položilo, a na bilježnički 54 od kojih 26 nije položilo. HR-HDA-138 PKO. Ispiti za opć. bilježnike i blagajnike, 21487/1927. (kut. 335). „Iskaz o polaganju ispita za općinske blagajnike u ljetnom roku 1927 od 20 – do – 23 – jula 1927.“, „Iskaz o polaganju ispita za opštinske bilježnike u ljetnom roku 1927. od 25 – 28 jula 1927. g.“, veliki župan Osječke oblasti, 10. kolovoza 1927.; U Zagrebu je u siječnju 1928. na blagajnički ispit izašao 61 kandidat od kojih 19 nije položilo dok je na bilježnički izašlo 50 kandidata od kojih 15 nije položilo ispit. „Ispiti za općinske blagajnike i bilježnike“, *Općinski upravnik*, 7. 4. 1928., 109–110; Iste je godine u Vukovaru na bilježnički ispit izašao 51 kandidat od kojih 12 nije položilo ispit. „Uspjeh ispita za službu općinskih bilježnika u srijemskoj oblasti“, *Općinski upravnik*, 10. 11. 1928., 357; Nakon uvođenja oblasti nastavili su se održavati ispiti i u nekadašnjim županijskim središtima odnosno okružnim načelstvima, iako je na njih, očekivano, izlazio manji broj kandidata. Primjerice u Čakovcu je u ljeto 1926. na blagajnički ispit izašlo troje kandidata koji su položili ispit dok bilježnički ispit nije položio ni jedan od 4 kandidata. HR-HDA-138

Iako su se argumenti protiv stjecanja kvalifikacije putem ispita iznosili još u vrijeme Austro-Ugarske, novi uvjeti rada i položaj općinskih činovnika u Kraljevini SHS te su probleme smjestili u novi kontekst. Naime, postajalo je jasno da velik broj kandidata koji pristupaju ispitu vodi do hiperprodukcije općinskog činovništva. Štoviše brojne „pomoćne sile“, tj. pisari, radili s položenim ispitom u općinama, za (ponegdje znatno) manju plaću od činovničke. Osim toga s vremenom su se na ispite prijavljivali kandidati sa završenom potpunom srednjom školom, pa čak i oni s nekoliko semestara na fakultetu.⁴⁰⁹ Ipak oni su još uvijek činili manji dio općinskog činovništva.

Sredinom dvadesetih godina među činovnicima se razmišljalo se o pokretanju inicijative za popisivanje svih kandidata koji su položili ispite, a nisu bili namješteni, da se iz njihove kvote zapošljavaju činovnici u općinama te da se ispiti održavaju samo kada je nužno i to za ograničen broj kandidata pri čemu bi se prednost kod pristupa ispitu trebala dati kandidatima s većim stupnjem obrazovanja.⁴¹⁰ Konkretni potezi za ukidanje ispita i usmjeravanje prema novim načinima osposobljavanja i stjecanja kvalifikacije bili su ponovno pokrenuti 1927., kada je Zemaljsko društvo opć. činovnika Ministarstvu unutrašnjih poslova uputilo predstavku za obustavu bilježničkih i blagajničkih ispita u Hrvatskoj i Slavoniji.⁴¹¹ U predstavi su naveli kako problematika vezana uz ove ispite u Hrvatskoj i Slavoniji postoji već više desetljeća te da se svi stručnjaci slažu kako praksa i ispiti nisu dostatni za obavljanje službe općinskih činovnika jer da „savremena potreba službe iziskuje školano, stručno i teoretski spremno činovništvo.“ Među argumentima bio je i onaj praktični odnosno da su suvremene potrebe općina tražile nove kvalitete kod činovništva jer su općinski poslovi nekada zahtijevali samo „upravu zajedničke imovine i vršenje mjesnog redarstva“ dok je s vremenom „općina postala organ opće administracije na kojem leži provodjanje upravnih

PKO. Ispiti za opć. bilježnike i blagajnike, 35945/1926. (kut. 335). „Bilježničko-blagajničkih ispita držanje“, dopis građanskog povjerenika za Međimurje upućen velikom županu u Karlovcu, 23. kolovoza 1926.; Krajem 1925. u Varaždinu je na blagajnički ispit izašlo 6 kandidata te su ga svi položili dok od 9 kandidata koji su pristupili bilježničkom ispitu 4 nisu položila. HR-HDA-138 PKO. Ispiti za opć. bilježnike i blagajnike, 3439/1925. „Varaždin, okružni načelnik, ispiti za opć. blagajnike i bilježnike.“, dopis velikog župana Zagrebačke oblasti upućen velikom županu primorsko-krajiške oblasti, 12. siječnja 1926.

⁴⁰⁹ „Ispiti za opć. blagajnike i bilježnike u Vukovaru“, *Općinski upravnik*, 31. 3. 1928., 102.

⁴¹⁰ Ivan DOMITROVIĆ, „Osposobljavanje općinskih činovnika“, *Općinski upravnik*, 17. 5. 1924., 77–78; HR-DAZG-745 ZDOČ. 2.3. OS 38/1924. „Upravi društva „Opć. činovnika“ u Zagrebu“ – pismo Božidara Mirkovića.; Unatoč ovim prijedlozima na glavnoj skupštini ZDOČ 1924., rasprava o tom pitanju i pokretanju inicijative bila je odgođena „dok se ne vidi uspjeh zahtjeva za povišicu beriva“. „Glavna skupština“, *Općinski upravnik*, 2. 8. 1924., 122.

⁴¹¹ HR-HDA-138 PKO. Veliki župan (dalje: VŽ), povjerljivi spisi (dalje: PS) 975/1927. (kut. 138). „Obustava ispita za opć. blagajnike i blježnike u Hrvatskoj i Slavoniji“, predstavka Zemaljskog društva opć. činovnika upućena velikom županu Primorsko-krajiške oblasti, 1. lipnja 1927.

zadataka na ekonomskom, socijalnom, prosvjetnom i higijenskom polju.⁴¹² Prema tvrdnjama u predstavi, činovnici su preko odbora svojih mirovinskih zaklada tražili od velikih župana u oblastima Hrvatske i Slavonije da se ovi ispiti obustave, na što su oni navodno pristali. Treba napomenuti da ranije spomenuti podaci o polaganju bilježničkih i blagajničkih ispita demantiraju ovu tvrdnju jer ukazuju na to da se ispiti ipak održavali. Veliki župan Zagrebačke oblasti ponovno je i za 1927. godinu raspisao natječaj unatoč apelima činovnika da se to ne čini.⁴¹³ Odbor mirovinske zaklade županije Zagrebačke tražio je u svojoj sjednici krajem 1926. obustavu ispita obrazloživši to očekivanjem novih propisa kojim će se tražiti i nova sprema činovnika, pri čemu bi se nastavkom provođenja ispita „mogao stvoriti nepotreban proletarijat“ odnosno višak ispitanih bilježnika koji neće moći naći svoje mjesto u službi.⁴¹⁴ Obustavu ispita odredio je samo veliki župan Srijemske oblasti u studenom 1926. godine,⁴¹⁵ međutim i u toj se oblasti od 1928. ipak nastavilo sa provođenjem ispita kao i u drugim oblastima.

Treba spomenuti da su se u gornjoj predstavi Zemaljskog društva opć. činovnika, o problemu ispita istaknule se još neke tvrdnje. Tako su predstavnici Društva naveli i sljedeće: „Smatramo da daljnje osposobljavanje opć. činovnika po dosadanjim propisima, nije u interesu javne uprave niti u interesu općinske službe. Imademo znatan broj ispitanih kandidata problematičnih stručnih i moralnih sposobnosti, koji se s raznim nedopuštenim metodama uvlače u službu, podkopajući svoje kolege i bivše učitelje, pa ne bi bilo probitačno da se taj broj još uvećava. Ide se za tim, da se spriječi prelaženje činovnika iz jedne oblasti u drugu, pa je mirovinski odbor bivše županije srijemske stavio predlog velikom županu neka izda odredbu prema kojoj se na teritoriju oblasti mogu za opć. činovnike postavljati samo takovi kandidati koji su položili ispit kod srijemske oblasne uprave. Povedu li se i ostale oblasti za ovim primjerom, kud će toliko kandidati sa ispitnim svjedodžbama zagrebačke oblasne uprave? Hiperprodukcija u svakom pogledu radja zlim posljedicama, a ovdje bi te posljedice mogle imati teškog odjeka na kvalitetu općinske administracije.“⁴¹⁶

O tome da je u redove općinskog činovništva ulazilo sve više onih koji su od željeli profitirati od utjecaja koji su mogli vršiti preko činovničke službe vidjelo se i po jednoj

⁴¹² Isto.

⁴¹³ Isto.

⁴¹⁴ Dragan GAŠPARAC, „Iz mirovinske zaklade bivše županije Zagrebačke“, *Općinski upravnik*, 25. 12. 1926., 207.

⁴¹⁵ „Obustavljeni ispiti za opć. bilježnike i blagajnike“, *Općinski upravnik*, 25. 12. 1926., 208.

⁴¹⁶ HR-HDA-138 PKO. VŽ PS 975/1927. (kut. 138). „Obustava ispita za opć. blagajnike i bilježnike u Hrvatskoj i Slavoniji“, predstavka Zemaljskog društva opć. činovnika upućena velikom županu Primorsko-krajiške oblasti, 1. lipnja 1927.

specifičnoj pojavi – krivotvorenju svjedodžbi za općinske bilježnike i blagajnike. Prema pisanju osječkog *Hrvatskog lista*, u općini Mirkovci u Srijemskoj oblasti (kotar Vinkovci) 1928. otkriveno je da je blagajnik Sava Bogić imao krivotvorenu svjedodžbu. U listu je bilo navedeno kako je, nakon što je otkriven i uhićen, priznao je da je za svjedodžbu platio jednom županijskom činovniku 2500 dinara, te da je ta osoba, čiji identitet nije želio otkriti, i drugim činovnicima prodavala krivotvorene svjedodžbe.⁴¹⁷ Zagrebačke *Novosti* pisale su o sličnim pojavama pa je u jednom članku bilo navedeno da „treba provesti reviziju općinskih umirovljenika, jer ih ima dosta, koji su se, pogotovo za vrijeme rata i neposredno poslije rata, uvukli u općinsku službu sa kupljenim diplomama, a kad su radi nespretnosti i nevaljalštine pojureni, uvukli su se u mirovinski fond sa skupo plaćenim pomagalima i ako su relativno mladi i krepki ljudi“.⁴¹⁸

U vremenu Kraljevine SHS u konačnici ipak nije došlo do promjena u pitanju bilježničkih i blagajničkih ispita. Tim ispitima i dalje se postizala kvalifikacija općinskih bilježnika i blagajnika, a do izmjena je došlo uvođenjem novih propisa. Kada je donesen novi Zakon o općinama 1933., propisivao je kako svaka banovina odnosno Banovinsko vijeće mora donijeti uredbu o općinskim službenicima.⁴¹⁹ Kada je 1934. donesena *Uredba o opštinskim službenicima u Savskoj banovini* određeno je kako će ban „pravilnikom propisati praksu za polaganje stručnog ispita za opštinskog bilježnika i blagajnika, odnosno za upravnog zvaničnika, i izdati naredbe o polaganju tih ispita“. Uredba je također navodila da „stručni ispit za političko-upravnog činovnika zamjenjuje stručni ispit za opštinskog bilježnika i blagajnika“.⁴²⁰

5.3. Inicijative za stručno obrazovanje i usavršavanje činovnika

Već polovicom, a posebno krajem 19. st. među činovništvom se pokrenulo pitanje njihove obrazovanosti. U općinskom Zakonu nisu se navodile potrebne kvalifikacije za bilježnike, a osim naredbi o bilježničkim i blagajničkim ispitima nisu donošeni drugi propisi u kojima se tražio određeni stupanj formalnog obrazovanja. Općinski su činovnici već u tom razdoblju

⁴¹⁷ „Zagonetni županijski činovnik koji falcificira svjedodžbe za općinske bilježnike“, *Hrvatski list* (Osijek), 11. 8. 1928., 6.

⁴¹⁸ N. lot., „Općinski činovnici“, *Novosti*, 14. 2. 1928., 2.

⁴¹⁹ „Zakon o opštinama“, § 85., *Narodne novine – Službeni list Kr. banske uprave Savske banovine*, br. 93, 22. 4. 1933., 11.

⁴²⁰ „Uredba o opštinskim službenicima u Savskoj banovini“, § 16., u: KORDA, *Komentar uredbe o opštinskim službenicima u Savskoj banovini*, 25.

predlagali uvođenje tečajeva za bilježnike i blagajnike. Uzor takvim tečajevima vidjeli su u onima iz drugih službi, primjerice poštanskoj i željezničarskoj, nakon kojih su se polagali ispiti i na taj način polaznike pripremalo za službu.⁴²¹

Kada je riječ o pitanju obrazovanja činovnika, treba uzeti u obzir da je općinski Zakon bio donesen u drugoj polovici 19. st., u vremenu u kojem među stanovništvom udio nepismenih osoba još uvijek bio relativno visok, posebno u seoskim općinama. U takvoj su situaciji bolje obrazovani pojedinci težili višim položajima i prestižnijim službama pa bi postavljanjem previsokih kriterija za općinsku službu bilo teško naći pojedince za obavljanje toga posla. Vršenje bilježničke i blagajničke službe nosilo je veliku odgovornost, koja po mišljenju mnogih činovnika nije bila primjereno plaćena. Obrazovaniji pojedinci sa završenom gimnazijom ili čak studenti koji su odustali od studija, u općinsku službu ulazili su uglavnom ukoliko je to bila jedina preostala mogućnost, dok su visokoobrazovani pojedinci u toj službi bili iznimke. Razlog tome je osim navedene problematike bio i svojevrsni osjećaj degradacije s obzirom da su njihovi nadređeni u općini često bili slabije obrazovani od njih.⁴²²

Početak 20. stoljeća izraženije su bile inacijatve da se povećaju kriteriji za primanje bilježnika u općinsku službu. Činovnike se povremeno i javno prozivalo da ne ulažu dovoljno u vlastito obrazovanje.⁴²³ Navodilo se da nemaju dovoljnu kvalifikaciju, odnosno da najčešće imaju završena samo četiri razreda osnovne škole zbog čega je općinski činovnik bio prikazan kao „nesposoban za ikakvi posao“.⁴²⁴ Sami činovnici, predvođeni Zemaljskim društvom općinskih činovnika, čak i nisu otklanjali ovakve ocjene već su sve više počeli naglašavati potrebu za većom stručnom spremom te osnivanjem tečajeva za činovnike, posebno jer su takvi postojali u Ugarskoj te primjerice u Istri.⁴²⁵ Osim javnog zalaganja za ovu problematiku u svojem glasilu, uputili su 1914. i predstavku s konkretnim prijedlozima Hrvatskom saboru. U predstavi sastavljenoj od nekoliko točaka koje su se ticale statusa činovnika i potrebe za izmjenom općinskog Zakona, naglašena je u jednoj točki i potreba za većom kvalifikacijom općinskih činovnika. Navedeno je kako bi se u tu službu smjeli namještati te bilježničkim i blagajničkim ispitima pristupiti „samo one osobe, koje su svršile 4. razred realke, gimnazije,

⁴²¹ „Naobrazba obćinskih činovnika“, *Obćinski glasnik*, 15. 1. 1896., 13.

⁴²² GREGURANIĆ, *Općinski činovnik*, 22–23.

⁴²³ *Općinski upravnik* prenio je izvještavanje lista *Hrvatska* u kojem se zbog određenih događaja s općinskim odborom u Kraljevici prozivalo općinske činovnike uz navode „da općinski činovnik za svoju naobrazbu ni filira ne investira, dočim svaki drugi, u istom plaćevnom razredu, mora biti akademski naobražen“. Ove tvrdnje *Općinski upravnik* oštro je demantirao. DOMITROVIĆ, „I opet po nama.“, *Općinski upravnik*, 27. 12. 1913., 414.

⁴²⁴ „Temelj uprave sačinjava općina“, *Novosti*, 15. 5. 1914., 1.

⁴²⁵ *Isto*; DOMITROVIĆ, *Novi općinski zakon*, 99.

ili ovima ravne više pučke škole, te su sprovele barem dvije godine kod kojega općinskog poglavarstva u Hrvatskoj i Slavoniji, kao bilježničko-blagajnički vježbenici“.⁴²⁶ Iako je navedenu predstavku Sabor dalje uputio Vladi na razmatranje, do promjena nije došlo. I Ivan Domitrović, tajnik, a kasnije i predsjednik uprave Zemaljskog društva općinskih činovnika u svojoj knjizi *Novi općinski zakon*, ponovio je ovaj zahtjev o donjoj granici naobrazbe činovnika.⁴²⁷ Osim toga istaknuo je kako bi trebala postojati škola za općinske činovnike u kojoj bi bile objedinjene bilježnička i blagajnička služba tako da polaznici budu osposobljeni za obje službe, za razliku od blagajničkih i bilježničkih ispita za koje je smatrao da ne daju pravo osposobljenje već da to u konačnici ovisi samo o vlastitom zalaganju i motivaciji činovnika.⁴²⁸ Među glavnim zadaćama takvih škola trebala je biti, ne samo ona da obrazuju činovništvo, već da se u samoj školi provede selekcija i otklone oni koji nisu imali sposobnosti za takvu službu, umjesto da negativne posljedice djelovanja nesposobnih činovnika osjećaju općinari.⁴²⁹ Zanimljivo je da je Domitrović povukao paralelu između obrazovanja učitelja i činovnika jer bi se činovnici s deset godina naobrazbe i dvije godine prakse približili učiteljima (s dvanaestogodišnjim obrazovanjem) te bi time, smatrao je, imali osnovu za ista beriva tj. plaće.⁴³⁰ Iako smislene, ove ideje nailazile su na spomenuti problem kojega je vlast bila svjesna – ukoliko bi se naglo postavili previsoki kriteriji za općinsku službu, postojala je opasnost da se znatno smanji broj zainteresiranih za nju. Odsječni savjetnik M. Radančević koji je u navedenoj Domitrovićevoj knjizi napisao osvrt, dao je svoje viđenje ove problematike iz perspektive vlasti. Iako se slagao sa Domitrovićevim mišljenjem da se treba povećati naobrazba činovnika, smatrao je da je za njihovu službu dovoljna niža srednja škola ili viša pučka škola. Smatrao je da je potrebno određeno vremensko razdoblje prilagodbe, odnosno da se takve odluke ne smiju brzo donositi što je opravdavao slijedećim argumentom: „Višu srednju školu i ispit zrelosti postaviti za preduvjet bio bi odviše veliki skok od sadanjeg stanja, u kom se zadovoljavamo i sa pučkom školom. Taj zahtjev mogao bi nam opustjeti općinske urede. Uz prednauke – srednje niže škole odnosno više pučke škole – ako se još pruži budućem općinskom činovniku poduka u tečaju za općinske činovnike, imati ćemo za nedogledno vrijeme dovoljno naobražene općinske činovnike.“⁴³¹

⁴²⁶ HR-HDA-79 UOZV. IV-5, 70832/1918. (kut. 4587). Predstavka Zemaljskog društva opć. činovnika Visokomu saboru kraljevina Hrvatske, Slavonije i Dalmacije, 2. ožujka 1914. (Predstavka k. br. 40410/1912. umetnuta u navedeni spis s predmetom: „Šepak Gjuro, opć. bilježnik u Štefanju; povišenje beriva“).

⁴²⁷ DOMITROVIĆ, *Novi općinski zakon*, 99.

⁴²⁸ *Isto*, 99–100.

⁴²⁹ *Isto*, 100.

⁴³⁰ *Isto*, 100, 102.

⁴³¹ *Isto*, 149.

Značajan pomak koji je trebao potaknuti promjene u obrazovanju općinskih činovnika dogodio se 1918. kada je donesena Naredba Kr. zemaljske vlade od 2. rujna 1918. o uvjetima za namještenje u općinsku bilježničku i blagajničku službu.⁴³² Naredbom od šest članaka bili su određeni kriteriji i kvalifikacija za općinske bilježnike i blagajnike, a naredba se trebala provoditi od rujna 1921. Prema prvom članku Naredbe od tada je kao općinski bilježnik ili blagajnik mogao biti postavljen onaj tko je bio zavičajnik općina u Hrvatskoj i Slavoniji, neporočan te koji nije pod stečajem ili skrbništvom. Osim toga činovnikom nije mogla postati osoba starija od četrdeset godina, osim ako nije dolazila iz druge građanske ili vojničke službe iz koje se moglo prijeći u općinsku službu ili ako je dobila posebno dopuštenje Zemaljske vlade.⁴³³ U službu također nisu mogli biti primljeni činovnici mlađi od dvadeset godina.⁴³⁴ Osoba koja je ulazila u službu morala je biti zdrava te duševno i tjelesno sposobna za obavljanje toga posla. Kao zadnji uvjet bio je naveden uspješno položen bilježnički i blagajnički ispit.⁴³⁵ Naredba je određivala i ustrojenje posebnih tečajeva za bilježnike i blagajnike. Tečajevi su trebali trajati deset mjeseci i pristupnicima dati specifičnu poduku za općinsku službu, koju su do tada stjecali prvenstveno u praksi. Praksa je i dalje ostala važna pa su tečajevima mogli pristupiti samo oni koji su barem jednu godinu služili kao općinski bilježnici ili pisari u općinskom poglavarstvu u Hrvatskoj i Slavoniji. Minimalna naobrazba koju su pristupnici tečajeva morali imati bilo je završenih osam razreda srednje ili slične škole. Tečaju su mogli pristupiti i oni koji su imali završena najmanje četiri razreda srednje škole, ali uz posebno dopuštenje koje je Zemaljska vlada mogla izdati samo u iznimnim slučajevima.⁴³⁶ Vlada je odredila i uvođenje općinsko-upravnih ispita kojima su kandidati morali pristupiti, a time se provođenje dotadašnjih blagajničkih i bilježničkih ispita trebalo obustaviti.⁴³⁷ Zanimljivo je da je prema ovoj Naredbi, nakon završenog tečaja i prije pristupa ispitu, činovnik trebao provesti dvije godine službe u općinskom poglavarstvu (za koje mu je trebala biti uručena i svjedodžba) tako da je u cjelini trebao imati tri godine prakse.⁴³⁸ Naredbom je i onim bilježnicima i blagajnicima koji su već djelovali u službi bilo omogućeno upisivanje tečajeva kao oblik vlastitog usavršavanja za koje im je općina trebala izdati dopust.⁴³⁹ Nakon prilično iznenadnog donošenja Naredbe Ivan Domitrović iz Zemaljskog društva opć. činovnika reagirao je člankom u kojem je načelno bio zadovoljan Naredbom koja

⁴³² „Naredba“, *Općinski upravnik*, 14. 9. 1918., 147; Riječ je o naredbi br. 56.961.

⁴³³ *Isto*, 147.

⁴³⁴ *Isto*, 148.

⁴³⁵ *Isto*, 147.

⁴³⁶ *Isto*, 147.

⁴³⁷ *Isto*, 147–148.

⁴³⁸ *Isto*, 147.

⁴³⁹ *Isto*, 148.

se u većini točaka poklapala sa zahtjevima iz njegove knjige, a među zamjerkama istaknuo je samo važnost uređenja činovničkih beriva (plaća) koje su po njegovu mišljenju trebale ići uz takvo obrazovanje jer je to u konačnici bilo jedno od najvažnijih pitanja koje je posebno zaokupljalo činovništvo.⁴⁴⁰

Prvi općinsko-upravni tečajevi trebali su započeti već za razdoblje 1918./19.⁴⁴¹ Međutim već krajem 1918. Došlo je do kraja rata i „prevrata“ odnosno stvaranja Države SHS, a potom i Kraljevstva SHS. Iako je bilo oglašeno kako će tečajevi sukladno Naredbi početi u prosincu 1918.,⁴⁴² vrlo brzo, i to na zahtjev samog Zemaljskog društva općinskih činovnika, tečajevi su obustavljeni radi „abnormalnih prilika“ koje nisu dopuštale njihovo provođenje.⁴⁴³ Naredba o obustavi ovih tečajeva donesena je 5. studenog 1918.⁴⁴⁴ Osim velikih troškova i nesigurne situacije, kao razlog obustave Naredbe i tečajeva bila je navedena i politička te upravna situacija u kojoj se država nalazila. Sukladno tome očekivale su se skore promijene u upravi i izmjene općinskog Zakona prema kojima će se organizirati školovanje i osposobljavanje činovnika. Osim toga iz Društva se navodilo da je riječ samo o obustavi, ne i ukidanju Naredbe.⁴⁴⁵ Ipak, do promjena u idućem desetljeću nije došlo, a Naredba nikada nije stupila na snagu.

Jedan pokušaj koji je Zemaljska vlada u Zagrebu predstavljala kao iskorak u osposobljavanju činovnika bilo je uvođenje tečajeva za one koje su željele ući u općinsku službu kao bilježnici i blagajnici, ali nisu imali dovoljno znanja i iskustva. Njima se trebalo omogućiti da u periodu od najdulje dva mjeseca pohađaju tečajeve koji bi se formirali u središtima županijskih oblasti.⁴⁴⁶ Međutim, uvođenje ovakvih tečajeva nije moglo poboljšati kvalifikaciju činovnika te su osim toga bili predloženi zbog specifične situacije u kojoj se država nalazila. U Okružnici koju je izdalo Povjerenstvo za unutarnje poslove stajalo je da se zbog „predvidljivog pomanjkanja stručno osposobljenih lica za službu općinskog bilježnika i blagajnika u upravnim općinama Hrvatske i Slavonije ukazuje se potreba toj nestašici doskočiti tako, da se pojedincima, koji su voljni tu službu obavljati, a nemaju osposobljenja,

⁴⁴⁰ „Osposobljenje općinskih bilježnika i blagajnika“, *Općinski upravnik*, 14. 9. 1918., 149.

⁴⁴¹ *Isto*, 148.

⁴⁴² „Bilježnički tečajevi“, *Općinski upravnik*, 19. 10. 1918., 170; „Bilježnički tečajevi“, *Općinski upravnik*, 26. 10. 1918., 174.

⁴⁴³ „Bilježnički tečajevi“, *Općinski upravnik*, 9. 11. 1918., 182.

⁴⁴⁴ „Naredba povjerenika za unutarnje poslove od 5. studenoga 1918. broj 67. 623“, u: DOMITROVIĆ, *Zbirka zakona i propisa za upravnu službu u Hrvatskoj, Slavoniji i Medjumurju*, 495.

⁴⁴⁵ DOMITROVIĆ, „Osposobljenje za općinsku bilježničku i blagajničku službu“, *Općinski upravnik*, 16. 11. 1918., 184–185.

⁴⁴⁶ „Pripravni tečajevi za općinsku bilježničku i blagajničku službu“, *Općinski upravnik*, 19. 7. 1919., 118.

pruži prilika, kako bi se u što kraće vrijeme uputili u poslovanje.“⁴⁴⁷ Uz to, bilo je navedeno da se „U prvom redu treba povesti brigu, da se u taj tečaj privedu sposobni dobrovoljci iz jugoslavenske legije, usporedno sa pripomoćnom svestranom akcijom za opskrbu istih za vrijeme tečaja“.⁴⁴⁸ Krajem 1918. i početkom 1919. općine u Hrvatskoj i Slavoniji suočile su se s posljedicama ratnih i poratnih događanja vidljivih i u djelovanju zelenog kadra te nereda koji su nastali u nekim općinama. U vihoru tih događanja negdje su činovnici napustili svoju službu, a u nekim dijelovima zemlje poput Međimurja, Baranje, Bačke i Banata bilo je više činovnika Mađara ili pripadnika drugih naroda koji su svojevrijem ili pod pritiskom napuštali svoje položaje.⁴⁴⁹ S obzirom da su njihova mjesta bila ispražnjena ovim su se potezom trebali ubrzano osposobiti novi činovnici. Međutim sam način na koji je trebalo biti vršeno to osposobljavanje bio je nedostatan jer, osim što su tečajevi trajali samo dva mjeseca, predavanja za ove tečajeve trebali su voditi činovnici koji su inače održavali bilježničke i blagajničke ispite i to u slobodno vrijeme kada nisu vršili svoju službu. Iako su činovnici sa ovim završenim tečajevima mogli biti namješteni kod upravnih općina to ih nije rješavalo obaveze polaganja bilježničkih i blagajničkih ispita.⁴⁵⁰

Ovakav pristup osposobljavanju činovnika bio je nedostatan, a još je više nelogičnosti bilo u tome što su u pojedinim dijelovima Hrvatske i Slavonije mnogi činovnici već bili bez namještenja pa iako je okružnicom bilo naglašeno da će se tečajevi otvarati tamo gdje nema dovoljno činovnika, odluka o njihovu provođenju smatrala se neopravdanom. S obzirom da je Zemaljsko društvo općinskih činovnika raspolagalo podacima o većem broju ispitanih činovnika bez službe, tj. onih koji su imali položene bilježničke i blagajničke ispite, ti su podaci zasigurno bili dostupni i Zemaljskoj vladi.⁴⁵¹ Zbog okružnice o tečajevima neke su županijske oblasti čak odbijale prihvatiti molbe za pristup bilježničkim i blagajničkim ispitima iako su se kandidati duže vrijeme za njih pripremali i nisu željeli polaziti tečaj namijenjen novim kandidatima bez iskustva. Poznato je da je županijska oblast u Osijeku

⁴⁴⁷ *Isto*; Riječ je o okružnici od 28. 6. 1919., br. 29.727.

⁴⁴⁸ *Isto*.

⁴⁴⁹ U Međimurju su mnogi činovnici (ne samo općinski) bili maknuti sa položaja. HORVAT, *Poviest Međimurja*, 292, 294; U Vojvodini činovnici „neznajući službenog jezika napustili su svoje položaje, a mnogi opet stavljeni su u stanje pokoja uslijed čega se je pokazala oskudica u činovništvu“. M. P. „Rad oko činovničkog zakona“, *Srijemski Hrvat*, 8. 10. 1924., 2; Redukcija činovnika u Vojvodini provodila se tako da su, osim onih koji nisu znali „državni jezik“ bili otpušteni i svi mlađi od 21 godinu dok su stariji od 60 bili umirovljeni. „Redukcija općinskih činovnika u Vojvodini“, *Djakovačke pučke novine* (Đakovo), 1. 12. 1923., 3.

⁴⁵⁰ „Pripravni tečajevi za općinsku bilježničku i blagajničku službu“, *Općinski upravnik*, 19. 7. 1919., 118.

⁴⁵¹ Prema podacima Zemaljskog društva općinskih činovnika u nekim županijama bilo je „i do 70 nenamještenih, a ispitanih bilježnika i blagajnika“ pa su i pretpostavili kako će „rijetko gdje i doći do otvaranja pripravnih tečajeva.“ Š., „Neka razjašnjenja k' uvedenju pripravnih tečajeva za općin. bilježničku i blagajničku službu.“, *Općinski upravnik*, 20. 9. 1919., 156.

vraćala takve prijave kandidatima upućujući ih na tečajeve. Radi toga se Zemaljsko društvo opć. činovnika obratilo povjerenstvu za unutarnje poslove Zemaljske vlade u Zagrebu, tražeći da se upućivanje kandidata na ove tečajeve vrši samo tamo gdje je zaista bilo potrebno, a da se one koji su se dulje vremena praksom i učenjem pripremali za ispite, na njih i pusti bez potrebe pohađanja tečajeva.⁴⁵² No, kako je cijeli postupak vezan uz ove tečajeve bio nedostatan i loše pripremljen, ideja o njihovom provođenju ubrzo je zamrla i o tome više nije bilo govora.⁴⁵³

Krajem 1920-ih godina općinski činovnici iščekivali su donošenja novoga općinskog zakona, a zatim i uredbe koja bi uređivala njihov položaj i kvalifikaciju. Stalno inzistiranje na propisivanju veće kvalifikacije koje je dolazilo iz činovničkih krugova, bilo je argumentirano i primjenom nekih novih rješenja u općinama (primjerice elektrifikacija, gradnja cesta, vodovodne mreže i dr.) koja su pred činovnike stavljala nova zaduženja u koja su trebali biti upućeni.⁴⁵⁴ U nemogućnosti drugih rješenja i zbog nedonošenja novog općinskog zakona i uredbe o položaju općinskih činovnika, Zemaljsko društvo opć. činovnika uputilo je 1928. predstavku oblasnim odborima u Zagrebu, Karlovcu, Osijeku i Vukovaru sa zahtjevom da prihvate i donesu Naredbu o osnivanju tečajeva za općinske činovnike koju je Kr. zemaljska vlada donijela 1918.⁴⁵⁵ Tako je nakon jednog desetljeća činovništvo rješenje vidjelo u Naredbi koja je donesena u vrijeme Austro-Ugarske i za čije se odredbe odnosno tečajeve, samo Društvo zauzelo da se (tada privremeno) obustave. Ova predstavka bila je potaknuta zaključcima sa glavne skupštine Društva 1928., sastavio ju je Ivan Alinjak, općinski činovnik i jedan od članova upravnog odbora Društva, a skupština ju je jednoglasno prihvatila.⁴⁵⁶ U svom prijedlogu Alinjak je spomenuo kako se od državne vlasti zbog stalnog odugovlačenja ne može očekivati da riješi to pitanje (posebno jer je razlog tome bilo postojanje „političkih trzavica i čestih promjena režima“) pa je zato i odlučeno da se iskoriste mogućnosti koje po

⁴⁵² HR-DAZG-745 ZDOČ. 2.3. OS, 57/1919. (kut. 34). „Ispiti za općinsku bilježničku i blagajničku službu“, prijepis predstavke upućene Povjereništvu za unutarnje poslove Zemaljske vlade, 19. kolovoza 1919.; Ubrzo je objavljeno da se županije pozivaju da tečajeve provode samo ukoliko ne bi uopće bilo kandidata za pristup ispitu dok su u suprotnom bili dužni organizirati održavanje ispita. „Bilježnički i blagajnički ispiti“, *Općinski upravnik*, 23. 8. 1919., 140.

⁴⁵³ U jednom kasnijem osvrtu na ovu Okružnicu jedan činovnik naveo je kako je dobro da nikada nije bila provedena: „I ta okružnica je hvala Bogu ostala na papiru, a to je i pravo, jer je bila nesavremena i da je kojom nesrećom privedena u život, bilo bi još gore, nego ikada. Jer gdje je taj najškoloraniji čovjek – fakultetlija, koji za dva mjeseca može steći sposobnosti za praktičnu primenu onih mnogostrukih zakona i norma, koje bi kao opć. blagajnik ili bilježnik provodjati znati morao?“ Janko L. STOJIC, „Osposobljenje za službu općinskih blagajnika i bilježnika“, *Općinski upravnik*, 15. 5. 1926., 77.

⁴⁵⁴ „Pitanje stručne škole opć. činovnika“, *Općinski upravnik*, 20. 10. 1928., 331.

⁴⁵⁵ *Isto.*

⁴⁵⁶ HR-DAZG-745 ZDOČ. 2.3. OS, 57/1928. (kut. 38). „Izobrazba škola; Redovita glavna godišnja skupština Z. d. o. čin., održana dana 19/7 1928, zaključuje“, zapis zaključka o obrazovanju činovnika s glavne skupštine Društva; „Naša glavna skupština“, *Općinski upravnik*, 28. 7. 1928., 234.

tom pitanju imaju oblasti te da one pokrenu otvaranje tečajeva.⁴⁵⁷ U predstavi je kao primjer uzeta administrativna škola za općinske činovnike u Vojvodini koja je, iako državna institucija, bila financirana putem oblasti. Da bi pokazali dobru volju i vlastitim primjerom poduprli taj proces, Društvo je navelo kako će kao dio svoga doprinosa na raspolaganje staviti 100.000 dinara za stipendije siromašnim polaznicima tečajeva, svoju dvoranu u Zagrebu za održavanje tečajeva te sav potreban pisarski materijal iz vlastite tiskare.⁴⁵⁸ No, ni ovi pokušaji nisu donijeli željene rezultate i stanje je ostalo nepromijenjeno.⁴⁵⁹ Ipak poznato je da su veliki župani oblasti donosili propise kojima se ograničavalo primanje nekvalificiranih osoba u službu što ukazuje na to da su se unatoč brojim kandidatima s položenim ispitima u službu postavljale i osobe bez iskustva.⁴⁶⁰

U siječnju 1929. uvedena je diktatura pa je i pitanje obrazovanja i osposobljavanja činovnika bilo u drugom planu. Tek 1931. u Dunavskoj banovini donesen je prije novog općinskog Zakona *Pravilnik o općem upravnom tečaju za opštinske činovnike*, međutim on je donošenjem Zakona stavljen izvan snage.⁴⁶¹ Za područje Savske banovine osposobljavanje i kvalifikacija općinskih činovnika bila je određena 1934. godine Uredbom o općinskim službenicima u Savskoj banovini. Prema tim odredbama općinskim bilježnikom mogla je postati osoba sa završena najmanje četiri razreda srednje ili njoj jednake škole, sa položenim stručnim ispitom i navršениh 25 godina.⁴⁶² Za općinske blagajnike vrijedili su isti kriteriji uz iznimku 24 godine starosti potrebnih za ulazak u službu. Kao i do tada, manje općine mogle su, ukoliko im je bilo dovoljno, imati samo bilježnika da obavlja i blagajničke poslove.⁴⁶³ Iste godine donesena je i *Uredba o tečajevima za stručno obrazovanje opštinskih službenika* čime

⁴⁵⁷ HR-DAZG-745 ZDOČ. 2.3. OS, 57/1928. (kut. 38). „Izobrazba škola; Redovita glavna godišnja skupština Z. d. o. čin., održana dana 19/7 1928, zaključuje“, zapis zaključka o obrazovanju činovnika s glavne skupštine Društva; Taj dio teksta nije bio objavljen javno, u glasilu.

⁴⁵⁸ „Pitanje stručne škole opć. činovnika“, *Općinski upravnik*, 20. 10. 1928., 332.

⁴⁵⁹ Oblasni odbor u Zagrebu prijedlog je načelno bio prihvatio i predložio oblasnoj skupštini da osigura sredstva za održavanje tečajeva, ali oni ipak nisu pokrenuti. „Pitanje stručne škole (tečaja) za općinske činovnike“, *Općinski upravnik*, 10. 11. 1928., 358.

⁴⁶⁰ Iz okružnica velikog župana Primorsko-krajiške oblasti može se vidjeti kako je od sreskih poglavara tražio da se u općinsku službu biraju samo kvalificirani kandidati, odnosno oni s položenim ispitima. HR-HDA-138 PKO. VŽ PS, 885/1927. (kut. 137). „Obćinskih činovnika izbor“, prijepis okružnice velikog župana primorsko-krajiške oblasti upućenog sreskim poglavarima, 31. svibnja 1927.; Veliki župan Srijemske oblasti donio je Naredbu prema kojoj su se za općinske činovnike mogle postavljati samo osobe sa pet godina prakse nakon položenog ispita. Donošenje naredbe obrazložio je posljedicama Zakona od 18. studenog 1927., prema kojemu nadzorna vlast više nije mogla utjecati na općinski odbor prilikom izbora kandidata za bilježnike i blagajnike. Po njegovu mišljenju time su, pod različitim utjecajima, odbornici odabirali neiskusne i loše kandidate. „Veliki župan sremske oblasti. Broj 26.926./1928. god.“, *Sremska samouprava*, br. 47, 17. 11. 1928., 1. [ćir. u izvorniku].

⁴⁶¹ „Uredba o opštinskim službenicima u Savskoj banovini“, § 16., u: KORDA, *Komentar uredbe o opštinskim službenicima u Savskoj banovini*, 25.

⁴⁶² § 11., *isto*, 20.

⁴⁶³ § 12., *isto*, 22.

je započela nova praksa u procesu kvalifikacije općinskih činovnika koja je uključivala polaganje tečajeva, održavanje prakse i polaganje stručnog ispita.⁴⁶⁴

U konačnici je važno je napomenuti da je pitanje činovničkih kvalifikacija bilo neodvojivo od pitanja njihovih plaća i prihoda. Kao što će se dalje vidjeti, jedan od glavnih razloga zbog kojih se u činovničkim krugovima raspravljalo o višoj kvalifikaciji, bili su veći prihodi koje bi činovnici na temelju takve kvalifikacije mogli osigurati.⁴⁶⁵ Također treba istaknuti da većina činovnika nije dvojila da je njihovo iskustvo u službi kao i poznavanje brojnih propisa bilo potvrda njihovih sposobnosti, no kako iza toga nije stajala veća kvalifikacija, smatrali su da ih to ograničava u postizanju boljeg položaja i većih plaća.

5.4. Kvalifikacija općinskih činovnika i Zakon o činovnicima i ostalim državnim službenicima građanskog reda

Među općinskim činovnicima bilo je pojedinaca koji su se, stekavši iskustvo u općinskoj službi, odlučili na djelovanje u državnoj odnosno javnoj službi. Da bi mogli napredovati, odnosno prijeći na viša mjesta u javnoj službi, ranije su općinski činovnici pristupali ispitima iz državnog računoslavlja. Ovi ispiti, ustanovljeni 1876. bili su namijenjeni onima koji su htjeli „postići javnu službu u računarsko-blagajničkoj struci“.⁴⁶⁶ Kandidati su prije polaganja ovih ispita trebali odslušati predavanja, ali ukoliko su živjeli izvan mjesta u kojima su se predavanja održavala mogli su pristupiti ispitu uz uvjet da su završili višu gimnaziju, realku, viši trgovački tečaj ili tečaj na vojničkom zavodu. U konačnici, ukoliko su barem godinu dana vršili računarsku ili blagajničku službu također su mogli polagati ispit,

⁴⁶⁴ GRGIĆ, *Između režimske ideologije i potreba građana: Savska banovina 1929-1939*, 620–621.

⁴⁶⁵ Sustav koji je postojao u Vojvodini odnosno Baranji, Bačkoj i Banatu, gdje su veće plaće bile utemeljene na većoj kvalifikaciji, navodio se kao primjer. Naime, do 1918. to je područje bilo pod mađarskom upravom pa se mađarski zakon o općinama i propisi o činovnicima tamo primjenjivali do donošenja Zakona 1933. Prema tim propisima minimalna kvalifikacija za općinske bilježnike bilo je završeno srednjoškolsko obrazovanje te završeni bilježnički tečaj i položen ispit. Zbog veće kvalifikacije plaće tamošnjih općinskih bilježnika bile su bliže onima državnih činovnika. M. P. „Rad oko činovničkog zakona“, *Srijemski Hrvat*, 8. 10. 1924., 2; Uz to je 1927. u Somboru bila osnovana administrativna škola za općinske bilježnike i podbilježnike koja je spomenuta kao primjer i kod zahtjeva za osnivanje tečajeva u Hrvatskoj i Slavoniji. Škola je ustanovljena na temelju zakonskog članka XX. od 1900., pohađanje je trebalo trajati deset mjeseci, a mogle su ju pohađati osobe sa završenom srđnjom školom i godinu dana prakse, iznimno i oni sa šest razreda gimnazije i četiri godine prakse. „Općinska administrativna škola za Vojvodinu“, *Općinski upravnik*, 8. 10. 1927., 164.

⁴⁶⁶ „Naredba kr. hrv. slav. dalm. vladnoga odjela za unutarnje poslove od 18. veljače 1876. br. 2239. kojom se izdaju ustanove za izpit iz državnog računoslavlja“, § 2., *Sbornik zakonah i naredabah valjanah za kraljevinu Hrvatsku i Slavoniju*, kom. IX, br. 20, 1876., 217.

čime je većini općinskih činovnika omogućeno da pristupe ovom ispitu.⁴⁶⁷ Zbog zahtjevnosti ispita vjerojatno je da su mu pristupali samo dobro pripremljeni i iskusni činovnici koji su imali dovoljno ambicije za napredovanjem u javnoj službi. Slično kao bilježnički i blagajnički, ovi su se ispiti nastavili održavati u Kraljevini SHS.⁴⁶⁸ No kada je donesen Zakon o činovnicima, njime se propisivao uvođenje državnih stručnih ispita za pripravnike u državnoj službi.⁴⁶⁹

Kada je 1923. donesen *Zakon o državnim činovnicima i ostalim državnim službenicima građanskog reda* općinsko činovništvo nije bilo uvršteno u ovaj Zakon jer se nije svrstavalo među državne činovnike. Činovnici u Hrvatskoj i Slavoniji, zagovarali su izjednačavanje sa određenim kategorijama državnih činovnika kako bi mogli uživati određene povlastice, ali i kako bi lakše mogli prijeći u državnu službu. Prema ovom Zakonu iz 1923., svi djelatnici u državnoj službi bili su podijeljeni u tri skupine: *činovnici*, *zvaničnici* i *služitelji*. Činovnička služba dalje se dijelila u tri kategorije: za prvu je bila potrebna fakultetska sprema ili viša stručna škola izjednačena s fakultetom i pripadajući završni ispiti; za službu druge kategorije tražila se potpuna srednjoškolska sprema ili srednja stručna škola i završni ispiti; treću kategoriju činila je služba za koju su bila potrebna četiri razreda srednje škole ili niža stručna škola sa završnim ispitom.⁴⁷⁰ Ostali službenici dijelili su se u preostale dvije kategorije. Višoj kategoriji službenika pripadali su „zvaničnici“ koji su imali najmanje dva razreda srednje ili neke srodne škole, a u posljednjoj kategoriji bili su „služitelji“ za koje se tražilo samo da su pismeni te da imaju odslužen rok u vojsci (za muškarce).⁴⁷¹ Kako je

⁴⁶⁷ § 4., *isto*, 217–218; Primjerice kada je općinski bilježnik Dragutin Sirovan želio pristupiti ispitu iz državnog računoslavlja, na njegovu zahtjevu navedeno je kako može pristupiti „pod uvjetom da molitelj priloži ispit. povjerenstvu dokaza, da je preko godinu dana bio u računarsko-blagajničkoj praksi kod kojega javnoga ureda.“ HR-HDA-137 PU-UO. I-15, 61688/1922. (kut. 62). „Velika Gorica kr. kotar. oblast Dragutin Sirovan opć. biljež. u Dubrancu molba za polaganje ispita iz državnog računoslavlja.“, molba upućena Predsjedništvu povjerenstva za ispit iz državnog računoslavlja u Zagrebu, 23. studenog 1922.

⁴⁶⁸ Ispitno povjerenstvo sastojalo se od predsjednika i tri člana od kojih je jedan morao biti profesor ili docent državnog računoslavlja Sveučilišta u Zagrebu, a predmet ispitivanja bila je „sveobća znanost državnog računoslavlja u onom obsegu, kako se na javnom nastavnom zavodu predaje; zatim ustrojstvo državne i zemaljske uprave.“ Ispit se sastojao od pismenog i usmenog dijela. Kandidata su usmeno ispitivala sva tri člana povjerenstva „iz svih glavnih dielovah znanosti, da se sazna, kako obsežno znanje si je kandidat pribavio, jeli dobro shvaća i jeli mu bistar sud“, a i predsjednik, ukoliko nije bio siguran u kandatovu prolaznost mogao mu je postaviti pitanja. U pismenom dijelu ispita kandidati su trebali riješiti tri zadatka. Ispitu su mogli pristupiti samo dva puta, a ukoliko ne bi uspjeli položiti, morali su bez iznimke odslušati predavanja, ako bi im nadređeni u službi dopustili da ih pohađaju. „Naredba [...] od 18. veljače 1876. br. 2239.“ § 5., 6., 14., 16., *Sbornik zakonah i naredabah valjanah za kraljevinu Hrvatsku i Slavoniju*, kom. IX, br. 20, 1876., 218–220.

⁴⁶⁹ „Zakon o činovnicima i ostalim državnim službenicima građanskog reda“, § 54, u: CAVALIERI, *Disciplinski propisi po zakonu od 31. jula 1923. o činovnicima i ostalim državnim službenicima građanskog reda*, 214.

⁴⁷⁰ „Zakon o činovnicima i ostalim državnim službenicima građanskog reda“, § 6, u: CAVALIERI, *Disciplinski propisi po zakonu od 31. jula 1923. o činovnicima i ostalim državnim službenicima građanskog reda*, 199.

⁴⁷¹ § 10. *Isto*, 200.

veliki broj općinskih činovnika imao samo završenu osnovnu školu i eventualno višu pučku, odnosno građansku školu, jedina kvalifikacija koju su, uz godine iskustva imali, bila je bilježnički, odnosno blagajnički ispit. Ta je kvalifikacija vrijedila i ukoliko su željeli prijeći u državnu službu. Ni prije donošenja ovoga Zakona sa nedostatnim obrazovanjem nisu mogli dobiti viša činovnička mjesta u državnoj upravi, ali na neka niža, službenička mjesta ipak su mogli biti primljeni. To se vidjelo posebno u vrijeme pred kraj rata i nakon stvaranja Kraljevstva SHS kada su zbog napuštanja općinske službe (zbog pobuna općinara, političkih utjecaja, niskih plaća i dr.) neki općinski činovnici prelazili u državnu službu u kojoj je na pojedinim mjestima nedostajalo kvalificiranih službenika. Položeni bilježnički i blagajnički ispiti bili su u tom slučaju kvalifikacija s kojom su se natjecali za mjesta u nekoj državnoj odnosno javnoj službi.

Među općinskim činovnicima postojalo je mišljenje da ih se u pravima i povlasticama treba izjednačiti s državnima zbog posjedovanja bilježničkih i blagajničkih ispita te iskustva stečenog u općinskoj službi. No prilikom donošenja Zakona 1923. do svrstavanja među državne činovnike nije došlo, a općinski činovnici izražavali su nezadovoljstvo time što su primjerice u treću kategoriju činovnika mogli biti uvršteni podoficiri bez propisane kvalifikacije, ukoliko su odslužili petnaest godina vojničke službe dok općinski činovnici to pravo nisu imali.⁴⁷²

Predstavnici Zemaljskog društva općinskih činovnika, svjesni da će u Zakon o činovnicima teško biti uvršteni te da će za reguliranje svoga položaja morati čekati novi zakon o općinama (što je velik dio općinskih činovnika i vidio kao najbolje rješenje), tražili su da se barem onim općinskim činovnicima koji su prešli u državnu službu („političke i financijske struke“) priznaju bilježnički i blagajnički ispiti te da ih se na tom temelju svrsta u treću kategoriju činovnika. Svoje zahtjeve navedene u predstavi poslali su Ministarskom savjetu u Beogradu u kolovožu 1923.⁴⁷³ S obzirom da najveći dio njih nije mogao biti uvršten u činovničke kategorije na temelju postignutog obrazovanja, naglasak je bio stavljen na ispitno gradivo i znanje koje su morali imati da bi položili ispite te na „uporabivost u državnoj službi“, odnosno njihove sposobnosti i iskustvo. Društvo je čak tražilo da se na tom temelju one općinske činovnike s više razreda srednje škole smjesti u drugu kategoriju državnih

⁴⁷² „Zakon o činovnicima i ostalim državnim službenicima građanskog reda“, § 7., u: CAVALIERI, *Disciplinski propisi po zakonu od 31. jula 1923. o činovnicima i ostalim državnim službenicima građanskog reda*, 199.

⁴⁷³ HR-DAZG-745 ZDOČ. 2. 3. OS, 56/1923. (kut. 35). „Grupisanje državnih činovnika sa kvalifikacijom za opć. činovnike“, koncept predstave Zemaljskog društva opć. činovnika upućene Ministarskom savjetu u Beograd, 20. kolovoza 1923.

činnovnika.⁴⁷⁴ Pošto im zahtjevi nisu bili uvaženi, isti su bili ponovljeni kada je 1924. počeo rad na reviziji Zakona o činovnicima pa je, posredovanjem Saveza javnih namještenika,⁴⁷⁵ Društvo poslalo prijedlog Ministarstvu pravosuđa da se čl. 7. Zakona o državnim činovnicima (ali i čl. 5. Zakona o državnom saobraćajnom osoblju) nadopuni slijedećim tekstom: „U struke treće kategorije imaju se uvrstiti i osposobljeni opć. činovnici /bilježnici i blagajnici/ u Hrvatskoj i Slavoniji koji jesu ili budu primljeni u državnu službu i ako nemaju propisanu školsku spremu“.⁴⁷⁶ Ni tada, a niti nakon ponovljenih zahtjeva, općinsko činovništvo nije bilo izjednačeno sa trećom kategorijom državnih činovnika.⁴⁷⁷

Problem u razvrstavanju činovnika bio je i u neusklađenim kriterijima po kojima su određena ministarstva klasificirala činovnike. Radi grešaka učinjenih prilikom razvrstavanja, neki su općinski činovnici kod prijelaza u državnu službu bili neopravdano zaknuti iako su zadovoljavali uvjete za određene kategorije. Kako je postojala razlika između određenih vrsta škola koje je prema stupnju kvalifikacije trebalo izjednačiti, 2. lipnja 1924. doneseno je rješenje ministra prosvjete kojim su četverorazredne građanske škole, više pučke i više djevojačke škole izjednačene četverorazrednoj srednjoj školi i gimnaziji u pogledu određivanja činovničke kategorije. Ovo je rješenje općinskim činovnicima s građanskom školom, koji su se prilikom razvrstavanja činovnika nalazili u državnoj službi, omogućilo svrstavanje u treću kategoriju činovnika.⁴⁷⁸ Međutim, primjer jednog općinskog bilježnika, koji se sa završenom građanskom školom prijavio za mjesto katastarskog arhivara kod Kr. financijskog ravnateljstva u Ogulinu pokazao je da se ovo rješenje nije uvijek poštovalo. Njegova molba bila je odbijena na temelju ranije donesene Uredbe o razvrstavanju činovnika iz 1923.⁴⁷⁹ Zemaljsko društvo opć. činovnika tim je povodom uputilo predstavku Ministarstvu prosvjete u kojoj, osim što su upozorili na ovaj slučaj, nisu propustili podsjetiti na svoj stav da

⁴⁷⁴ *Isto.*

⁴⁷⁵ Činovničkim organizacijama ministar pravosuđa uputio je poziv za prijedloge revizije Zakona o činovnicima do 1. rujna 1924. pa je Savez javnih namještenika u Zagrebu preuzimao te prijedloge i prosljeđivao ih Ministarstvu. „Revizija činovničkog zakona“, *Jutarnji list*, 13. 8. 1924., 4.

⁴⁷⁶ HR-DAZG-745 ZDOČ. 2. 3. OS, 53/1924. (kut. 36). „Ranžiranje državnih činovnika koji imaju kvalifikaciju za opć. činovnike.“, prijepis prijedloga predanog Savezu javnih namještenika, 18. kolovoza 1924.

⁴⁷⁷ „Ocjena kvalifikacije opć. činovnika u Hrvatskoj i Slavoniji“, *Općinski upravnik*, 14. 8. 1926., 132; HR-DAZG-745 ZDOČ. 2. 3. OS, 5/1927. (kut. 37), „Računanje općinske službe kod prolaza u državnu“, prijepis predstave Zemaljskog društva opć. činovnika upućene Ministarstvu unutarjih poslova, odjeljenje za Hrvatsku i Slavoniju, 1. siječnja 1927.; „Ministarstvo unutrašnjih dela [...] H.S. Br. 1031. 9/II. 1927. U Beogradu.“, odgovor Ministarstva unutarjih poslova upućen Društvu; „Za reciprocitet između općinske i državne službe“, *Općinski upravnik*, 19. 3. 1927., 47.

⁴⁷⁸ „Više pučke (građanske) škole i činovnička kvalifikacija“, *Općinski upravnik*, 5. 12. 1925., 205.

⁴⁷⁹ *Isto*; Općinski bilježnik August Mihaljević iz Josipdola koji je Zemaljskom društvu opć. činovnika uputio molbu da interveniraju radi ovakvih situacija naveo je u svom pismu kako se sa ovakvim odbijanjima činovnika s građanskom školom dovodi u pitanje postojanje takvih škola s obzirom da se s njima ne može doći „ni na ona mjesta na koja dolaze zanatlije i podoficiri“. *Isto.*

bi bilježnički i blagajnički ispiti sami po sebi trebali biti dovoljni za svrstavanje u treću činovničku kategoriju.⁴⁸⁰ Iz Ministarstva unutarnjih poslova stigao je izvještaj kako je Ministarstvo prosvjete donijelo akt u kojem je potvrđeno da se svjedodžba više pučke škole u Hrvatskoj i Slavoniji nije svugdje priznavala za kvalifikaciju činovnika treće kategorije, čime je priznato da su pojedini činovnici bili zakinuti, te se potvrdilo da je jednaka srednjoj školi kod rangiranja činovnika.⁴⁸¹

Važno je naglasiti da po pitanju izjednačavanja općinskih i državnih činovnika, unatoč navedenim inicijativama, među općinskim činovnicima nije postojao jedinstven pogled na ovu problematiku. Naime, kako je i spomenuto, cilj inicijativa Zemaljskog društva opć. činovnika bio je prvenstveno usmjeren prema tome da se zaštite prava onih općinskih činovnika koji su namjeravali prijeći, ili su već prešli, u državnu službu, dok je njihovo mišljenje o samom izjednačavanju općinskih sa državnim činovnicima bilo drugačije. U jednom tekstu iz 1927., uprava Društva naglasila je da unatoč dijelu činovnika koji se zalagao za izjednačavanje sa državnim činovnicima, uprava Društva nikada nije imala takav stav, unatoč tome što su brojni poslovi koje su činovnici obavljali bili upravo iz prenesenog, tj. državnog djelokruga. Po njihovom mišljenju, a s čime se nesumnjivo slagao i dobar dio činovništva, takav bi položaj općinskih činovnika bio u suprotnosti sa samoupravom općina, državna kontrola nad činovnicima bila bi mnogo jača (čime bi bili izvrgnuti i problemima kojima su bili izloženi državni činovnici, posebno u smislu političkog utjecaja) pa su iz tih razloga smatrali da se pitanje općinskih činovnika treba rješavati prvenstvo u okviru općinskog zakona.⁴⁸² S druge strane, kao što će se vidjeti, smatrali su da za poslove koje općinski činovnici vrše za državu, trebaju biti plaćeni iz državnih sredstva, a u skladu s tim da im trebaju pripadati određene povlastice koje pripadaju i državnim činovnicima.

5.5. Ostali oblici obrazovanja i usavršavanja općinskih činovnika

Predstavnici i pojedini članovi okupljeni oko Zemaljskog društva opć. činovnika prednjačili su u prijedlozima i poticajima za veće obrazovanje općinskih činovnika. Uz

⁴⁸⁰ HR-DAZG-745 ZDOČ. 2.3. OS, 100/1926. (kut. 37). „Više pučke /gradjanske/ škole i činovnička kvalifikacija“, koncept predstavke Zemaljskog društva opć. činovnika, upućen Ministarstvu prosvjete Kraljevine SHS, 18. prosinca 1925.

⁴⁸¹ HR-DAZG-745 ZDOČ. 2.3. OS, 100/1926. (kut. 37). „Ministarstvo unutrašnjih dela [...] H.S. Br. 8084 13.-VIII-1926. god. u Beogradu.“, dopis Ministarstva prosvjete upućen velikom županu u Zagrebu povodom molbe Društva, 23. kolovoza 1926.

⁴⁸² „Sloboda izbora opć. činovnika“, *Općinski upravnik*, 12. 11. 1927., 181.

zahtjeve za uvođenjem višeg stupnja formalnog obrazovanja, postojale su i inicijative koje su poticale činovnike da se sami, ako već ne mogu službeno, obrazuju i proširuju svoje znanje na druge načine. U 20. st., a posebno nakon završetka Prvog svjetskog rata, viša školska sprema općinskih činovnika smatrala se i svojevrsnim prestižem jer se sa povećanjem broja obrazovanih ljudi očekivalo da i činovnici, koji su u općinama imali važnu ulogu, prilagode novom stanju u društvu.⁴⁸³

U tom procesu činovnike se upućivalo na literaturu i poticalo da nova znanja steknu čitanjem i samostalnim učenjem. U činovničkom glasilu *Općinskom upravniku*, tako su često bili objavljeni oglasi za literaturu koja se preporučivala činovnicima. Te knjige su bile različite: od onih stručnih koje su trebale poboljšati ili olakšati njihov rad u službi do znanstvenih i književnih izdanja te različitih časopisa i novina. Kako će se vidjeti i neki od njih okušali su se i u drugim područjima izvan svoje službe poput književnog stvaralaštva, ali i objavljivanja stručnih knjiga, članaka i sl. Činovnicima se savjetovalo da tijekom svoje službe ne zanemare važnost stalnog čitanja stručne literature i samostalnog usavršavanja u službi. Radi toga se, primjerice, u jednom članku tajnik Društva I. Domitrović oštro osvrnuo na činjenicu da mnogi činovnici nakon što polože ispite i dobiju stalno namještenje nemaju interes za vlastito usavršavanje u struci, za razliku od osoba u brojnim drugim zvanjima od poljoprivrede do medicine.⁴⁸⁴ Iako je Domitrović naglasio da piše da bi upozorio na važnost usavršavanja u struci, treba spomenuti da je povod za članak bio slab odaziv činovnika za kupnju izdanja koja su uglavnom izašla iz tiskare Društva, uz prigovor da su za njih mnogo veći interes pokazale osobe iz drugih struka nego činovnici kojima su bila namijenjena.⁴⁸⁵ Osim toga, uprava Društva žalila se da činovnici opetovano šalju ista pitanja u vezi svojih zaduženja u službi jer ne žele učiti, čitati i usavršavati se.⁴⁸⁶

Drugi način na koji se poticalo činovnike da steknu veće obrazovanje bilo je školovanje izvan redovnog školskog sustava pri čemu se kao poseban primjer isticala

⁴⁸³ Jedan mlađi činovnik iz općine Bribir (kod Novog Vinodolskog) iznio je prema svom iskustvu neke od razloga zašto bi činovnici trebali imati veću stručnu spremu: „Samom školskom naobrazbom podigao bi nam se vanjski i društveni ugled, jer i dan danas konstatujemo žalosne činjenice, da imade stanoviti dio i seljačtva a mogu reći pretežniji dio inteligencije, koja gleda na nas prekim okom i omalovažuje naš položaj imajući pred očima škole, a ne dužnosti i rad. Obični jedan stražar gleda u općinskom činovniku mališa, a to sam jednom zgodom i doživio nažalost. Pisarčić kod kotarske oblasti ne gleda ništa većega u opć. činovniku te ga i on gleda pred svojim očima kao niskog čovjeka jer je bez škola. Većom školskom naobrazbom stekao bi općinski činovnik veći ugled i simpatije među ostalom inteligencijom i privukao ih na suradnju u općinskoj upravi. Vidimo danas i to, da se više niti u obični zanat neće primati šegrti bez kojeg razreda srednje škole [...] pa baš iz toga jasno slijedi, da postoji i za nas kao javne urednike potreba veće školske naobrazbe.“ Ivan MIŠKULIN, „Nešto o našoj dužnosti i kvalifikaciji“, *Općinski upravnik*, 23. 8. 1924., 136.

⁴⁸⁴ Ivan DOMITROVIĆ, „Čitaj i sudi“, *Općinski upravnik*, 6. 2. 1926., 21.

⁴⁸⁵ Isto, 21–22.

⁴⁸⁶ Isto, 21–22.

Vidovićeva dopisna škola za odrasle. Osnivač ove škole i njezina programa bio je Miljenko Vidović, hrvatski publicist koji je u međuratnom razdoblju vodio škole za odrasle u Sarajevu i Beogradu te organizirao dopisne tečajeve.⁴⁸⁷ Osim toga izdavao je pedagoške časopise *Uzgajatelj* i *Novi čovjek* koji su bili oglašavani i u *Općinskom upravniku*. Vidovićeva škola bila je temeljena na programu realne gimnazije i uz to obuhvaćala „nauku o govorništvu“, te „pedagoški i psihološki naročito udešenu građu iz nauke i filozofije u svrhu jačanja volje, buđenja uspavanih duševnih sila [...] te stvaranja snažnih i etički obrazovanih karaktera“. Članom škole mogla je postati svaka osoba bez obzira na spol ili dob od navršenih 16 godina i sa završenom osnovnom školom.⁴⁸⁸ Činovnike se na pohađanje ove škole pokušalo motivirati tvrdnjama da se u dvije godine „učeći samo u večernjim satima“ može završi škola, kao što je u razdoblju od dvije godine dvadeset i pet „zanatlija, radnika, podvornika i pisara“ završilo školu i upisalo sveučilišne studije.⁴⁸⁹ I oni činovnici koji nisu nisu pohađali Vidovićevu školu mogli su kupiti udžbenike korištene u nastavi i na taj se način samoobrazovati.⁴⁹⁰ Informiranje i upućivanje činovnika na Vidovićev pokret i njegovu školu u glasilu je bilo posebno aktualno sredinom dvadesetih godina kada ih se pozvalo da i financijski podrže rad škole pošto je bila usmjerena na obrazovanje nižih društvenih slojeva.⁴⁹¹

Uz pozitivne tekstove o Vidovićevoj školi, nisu svi općinski činovnici prihvaćali ovakve prijedloge ni brojne članke koji su općenito govorili o potrebi većeg obrazovanja. Tako je općinski bilježnik Eduard Tomac (iz Hrastina kod Osijeka) Društvu poslao podulje pismo naslovljeno „Tko nam ubija ugled?“. Pismo je predstavljalo rjeđe spominjani, drugačiji pogled na ovu problematiku. Povod za pisanje spomenutog pisma bio je članak bilježnika L. Peradina, objavljenog u *Općinskom upravniku* u kojem je pozivao općinske činovnike na upis

⁴⁸⁷ „Vidović, Miljenko“. U: Hrvatska enciklopedija (on-line). Pristup ostvaren 29. 3. 2019.

<http://enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=64539>; Miljenko Vidović rođen je u Primoštenu 1884., a umro je u Splitu 1960. Uz osnivanje škola, izdavao je časopise i održavao brojna javna predavanja. *Isto*; U Sarajevo gdje je vodio školu za odrasle došao je 1919. iz Knina, a od 1937. vodio je školu u Beogradu. U Splitu je od 1941. radio kao profesor u klasičnoj gimnaziji. ŠUŠNJARA, „Ideje reformne pedagogije u djelovanju Miljenka Vidovića u Bosni i Hercegovini“, 16, 18.

⁴⁸⁸ HR-DAZG-745 ZDOČ. 2.3. OS, 4/1926. (kut. 37). „Vidovićeva dopisna škola za odrasle u Sarajevu; A) Organizacija...“, letak o Vidovićevoj dopisnoj školi, Sarajevo, 28. svibnja 1925.

⁴⁸⁹ Lovra PERADIN, „Drugovi, pročitajte svakako!“, *Općinski upravnik*, 8. 8. 1925., 137; Članovi škole građu za učenje trebali su dobivati preko pošte uz obavezu da rješavaju dodijeljene zadatke. Školarina je iznosila 100 D mjesečno, jednako toliko i jednokratna upisna taksa, a kandidati su mogli pohađati program koji je obuhvaćao sve razrede gimnazije i trajao dvije godine ili onaj koji je obuhvaćao građivo nižih razreda gimnazije i trajao jednu godinu. *Isto*; U uvjetima za upis i informacijama koje je Vidovićeva dopisna škola poslala Zemaljskom društvu opć. činovnika navedeno je i kako siromašni kandidati nisu bili dužni unaprijed plaćati školarinu da bi se na taj način i najsiromašnijima omogućilo pohađanje škole. HR-DAZG-745 ZDOČ. 2.3. OS, 4/1926. (kut. 37). „Vidovićeva dopisna škola za odrasle – Sarajevo“, informativni dopis članu Vidovićeve dopisne škole, Sarajevo, 10. rujna 1925.

⁴⁹⁰ „Udžbenici za samouke“, *Općinski upravnik*, 12. 12. 1925., 212.

⁴⁹¹ Beško A. VUKMIROVIĆ, „Nešto o Vidovićevom pokretu“, *Općinski upravnik*, 1. 10. 1927., 159.

u Vidovićeve školu. Tomac je ustvrdio kako je njegov kolega aktivan, mlađi čovjek bez obitelji koji si može priuštiti takvo obrazovanje, ali da ne razumije zašto se starijim činovnicima u teškoj situaciji i s (često brojnom) obitelji stalno nameće potreba da završe više škole iako to nisu u mogućnosti. Iako je povod pismu bilo predstavljanje Vidovićeve škole u *Općinskom upravniku*, kritika je bila upućena i ostalim zahtjevima za veću obrazovanost činovnika. Oštro se osvrnuo i na često objavljivane članke koji su se kritički odnosili prema činovnicima sa osnovnoškolskim obrazovanjem u kojima se stalno ponavljao isti zahtjev za povećanje činovničke kvalifikacije iako su, prema njegovoj tvrdnji, brojni među njima samoinicijativno proveli godine čitajući literaturu i samoobrazujući se. Tvrdio je da su unatoč manjku formalnog obrazovanja, u svom radu bili vrlo dobri i poštovani među seljacima (ali i „rado [...] vidjeni u svakom otmjenom društvu“).⁴⁹² Pismo je zaključio razmišljanjima kako neobrazovane činovnike koji djeluju neprofesionalno („rijetke iznimke, a takove dovelo je na njihove položaje poratno doba i partijske protekcije“), treba prozvati i nikoga ne treba odgovarati od daljnjeg školovanja već ostale, posebno starije činovnike, ne prozivati zbog nižeg stupnja obrazovanja.⁴⁹³ Iako je ovo pismo bilo prvenstveno odraz vlastitog i subjektivnog promišljanja jedne osobe ipak treba uzeti u obzir da je zasigurno bilo onih koji se nisu slagali sa stalnim inzistiranjima na ovom pitanju, a kod nekih činovnika slabijeg obrazovanja ova inzistiranja mogla su biti doživljena kao iskazivanje nepoštovanja prema njihovom iskustvu i radu. Iako je autor zamolio da se njegovo pismo uvrsti u glasilo (kako je napomenuo pošto „mladji kolege piskaraju neprestano o našoj naobrazbi i neškolovanosti“ pa „da se čuje i mišljenje nas starijih“),⁴⁹⁴ pismo nije bilo objavljeno.

Unatoč pozivima na pohađanje dopisne škole teško je procijeniti koliko su općinski činovnici u Hrvatskoj i Slavoniji bili zainteresirani za ovakve oblike obrazovanja i koliko su bili u mogućnosti dodatno se obrazovati. Jedan dopis poslan 1925. Zemaljskom društvu opć. činovnika iz Vidovićeve škole spominje kako je „veliki broj općinskih bilježnika iz Hrvatske i Slavonije začlanjen u našoj školi“, ali se točan broj ne navodi.⁴⁹⁵ S druge strane važno je napomenuti da su Vidovićeve razmišljanja na kojima je temeljio svoj rad nailazila i na kritike

⁴⁹² HR-DAZG-745 ZDOČ. 2.3. OS, 4/1926. (kut. 37). „Tko nam ubija ugled?“, str. I-III., pismo Eduarda Tomca, opć. bilježnika u Hrastinu upućeno Zemaljskom društvu opć. činovnika, 19. studenog 1925.

⁴⁹³ *Isto*, str. V.

⁴⁹⁴ HR-DAZG-745 ZDOČ. 2.3. OS, 4/1926. (kut. 37). „Hrastin 19/IX. 1925. Društvu općinskih činovnika Zagreb“, predložak pismu Eduarda Tomca iz Hrastina upućenom Zemaljskom društvu opć. činovnika.

⁴⁹⁵ HR-DAZG-745 ZDOČ. 2.3. OS, 4/1926. (kut. 37). „Sarajevo, 16. septembra 1925. Zemaljskom društvu općinskih činovnika Zagreb“, dopis Vidovićeve dopisne škole upućen Zemaljskom društvu opć. činovnika.

i neslaganja što je također moglo doprinijeti odluci o pohađanju njegove škole.⁴⁹⁶ Osim toga, unatoč poticajima na ove oblike obrazovanja, jednim dugoročnim rješenjem za bolji položaj općinskih činovnika, smatralo se uvođenje osposobljavanja i utvrđivanja formalnog stupnja obrazovanja potrebnog za vršenje bilježničke i blagajničke službe.

6. NAMJEŠTENJE I SLUŽBA OPĆINSKIH ČINOVNKA

Namještenje činovnika u općinskoj službi, točnije u općinskom poglavarstvu, najčešće je započinjalo njihovim pripravnštvom odnosno pisarskom službom. Općine u kojima su činovnici bili zapošljavani mogle su biti manje ili veće opsegom pa je o tome, uz financijsku situaciju u općini, ovisilo i hoće li se u službu primiti samo bilježnik ili uz njega i blagajnik te koliki će biti broj općinskih službenika s kojima će činovnici raditi u službi.⁴⁹⁷ Krajem 1920-ih godina u Hrvatskoj i Slavoniji bilo je približno 650 upravnih općina. Dostupni popisi i podaci ukazuju na to da je taj broj 1918. bio manji, bliži broju od 600 općina.

Kao što je ranije spomenuto različiti prinosi kojima se općina mogla financirati uvjetovali su njezin razvoj, što je uvelike moglo utjecati na položaj i beriva činovnika. Bogatstvo općine ovisilo je o različitim faktorima, između ostalog i o geografskom položaju, veličini, mogućnostima dodatnih prihoda (poput lječilišta, izletišta, tvornica i sl.) te o gospodarskoj strukturi stanovništva. Često su trgovišta, koja su se službeno vodila prema Zakonu o upravnim općinama, bila veća i razvijenija pa su s vremenom postigla i status grada (primjerice Vukovar, Virovitica i dr.). No, kako je već spomenuto, za oko 80 % stanovništva Hrvatske i Slavonije u Kraljevini SHS poljoprivreda je bila glavna gospodarska grana.

Sastav stanovništva određene općine, posebno nakon donošenja Uredbe o premjestivosti, kao i politički utjecaj, također su imali utjecaj na djelovanje činovnika.

⁴⁹⁶ Primjerice 1920-ih godina objavljeni su članici odnosno osvrti u *Bogoslovnoj smotri* o Vidovićeveim predavanjima i knjigama u kojima je, između ostalog, iskazivao negativne stavove o Katoličkoj crkvi i općenito religiji. ŽIVKOVIĆ, „Miljenko Vidović: Društvena dekadencija“, 510–511; Osim toga i zapadnu kulturu prema riječima recenzenta A. Živkovića promatrao je poprilično negativno predviđajući joj propast u roku od 50 godina. ŽIVKOVIĆ, „1. Miljenko Vidović, Za zapadnu kulturu ili protiv nje, 2. Miljenko Vidović, Ideje i problemi, 3. Miljenko Vidović, Faktor rada - evanđelje života“, 503.

⁴⁹⁷ Općinski Zakon iz 1870. nije propisivao donju granicu broja općinara za formiranje općine osim što je istaknuta potreba za arondiranje općina, za razliku od Općinskog zakona za Kraljevinu Jugoslaviju iz 1933. u kojem je bilo propisano da općina mora imati najmanje 3000 stanovnika, osim kada izuzetno, zbog određenih okolnosti taj broj može biti i manji. „Zakon o opštinama“, § 3., *Narodne novine – Službeni list Kr. banske uprave Savske banovine*, br. 93, 22. 4. 1933., 9.

Činovnik je tijekom svoga rada u općini trebao predstavljati stabilnu figuru koja je uz promjene drugih službenika, načelnika i odbornika, godinama ostala na svom mjestu u istoj općini i na taj način imala specifičan odnos prema općinarima. Problemi su se javljali kada stanovništvo općine sa bilježnikom (i/ili blagajnikom) nije imalo dobar odnos, a i premještaji činovnika koji su se provodili u vremenu Kraljevine SHS dodatno su utjecali na položaj činovnika u općini. U svojoj službi činovnik je bio usmjeren prema nekoliko čimbenika – službenicima s kojima je djelovao u općinskom poglavarstvu, načelniku, općinskom odboru i samim općinarima. Uspješnost i profesionalnost ovih odnosa utjecala je i na uspješnost službe općinskih činovnika.

6.1. Služba općinskih pisara i suradnja s činovnicima

Služba općinskih pisara bila je povezana s bilježničkom službom i to iz dva razloga: činovnici su primanjem na pisarska mjesta najčešće započinjali, a ponekad i završavali svoje djelovanje u općini, a s druge strane u praktičnom smislu pisari su bili važna pomoć činovnicima u obavljanju općinskih poslova.

Stjecanje prakse za općinske je činovnike najčešće započinjalo u općinskom uredu pripravništvom, odnosno pisarskom službom. Mlade osobe koje su sa osnovnim obrazovanjem namještane kao pisari, do punoljetnosti su već imale poprilično iskustvo u općinskim poslovima.⁴⁹⁸ Pisari su uobičajeno vršili jednostavnije uredske poslove, a kako se povećavao broj zadataka koji su prenošeni na općinsku upravu tako je rastao i broj pisara u općinama, ali i njihov opseg posla. Za razliku od činovnika, koji su jedini mogli biti stalno namješteni, broj pisarskog osoblja nije bio posebno zakonski ograničavan već je ovisio prvenstveno o potrebama i financijskim mogućnostima općine za njihovo financiranje. Stoga 1920-ih godina rijetko koja općina nije imala pisara. Uobičajeno je bilo da općine imaju od jednoga do tri pisara, ali u ponekim ih je moglo biti i više od pet. Zapošljavanje većeg broja

⁴⁹⁸ Određeni primjeri ukazuju na iskustvo koje su pisari rano stjecali u općinama. Primjerice u jednoj objavi za potražnju pisarskog mjesta navodi se šesnaestogodišnji pisar iz Bošnjaka (srez Županja) sa četiri godine općinske prakse. „Nudjaju se pisarske sile“, *Općinski upravnik*, 12. 6. 1926., 96; U još jednom primjeru pisar iz Srijemske oblasti 1928. objavio je oglas u kojem traži namještenje u općini, navodeći kako ima 18 godina, položen blagajnički ispit te sedmogodišnje iskustvo u općinskim poslovima. „Pisar“, *Sremska samouprava* [ćir. u izvorniku] br. 29, 14. 7. 1928., 4.

pisara očekivano je moglo dovesti i do nezadovoljstva općinara ukoliko se smatralo da se prihodi iz općinskog proračuna nepotrebno troše.⁴⁹⁹

Natječaje za pisarsko osoblje raspisivalo je općinsko poglavarstvo.⁵⁰⁰ Inicijativa za zapošljavanje pisara dolazila je od samih činovnika kojima su oni kao pomoć bili najpotrebniji, ali je raspisivanje natječaja morao odobriti općinski odbor.⁵⁰¹ Odbori nisu uvijek bili skloni odobravanju tih mjesta zbog dodatnih troškova, a bilo je i slučajeva da su bez rasprave ukidali mjesta pisara radi štednje. Međutim takvi su potezi bili protuzakoniti jer se ustanovljena mjesta općinskih pisara nisu mogla ukinuti bez rasprave u općinskom odboru, a čak niti županijski upravni odbor kao nadzorna vlast, bez prethodne rasprave nije smio ukinuti mjesto pisara.⁵⁰² Ukoliko bi općinsko poglavarstvo temeljem istrage kotarske oblasti dokazalo kako je zbog nagomilanih poslova pomoć pisara bilježnicima i blagajnicima nužna, općinski odbor morao je prihvatiti odluku viših vlasti.⁵⁰³ Prema općinskom Zakonu službenici

⁴⁹⁹ Primjerice 1926. tri općinara iz sela Graboštani uputili su Ministarstvu unutarnjih poslova u Beograd dopis kojim se tuže na „čitavu općinsku upravu“ općine Majur (Primorsko-krajiška oblast), a među točkama u kojima su naveli svoje prigovore stajala je i jedna koja se odnosila na zapošljavanje „preko osam općinskih pisara i pisarčića koji [...] u općini dobivaju plaću“. Osim toga optuženi su da „potajno otvaraju listove što su valjda vidjeli od starijih.“ Iz poglavarstva općine nakon provedene istrage, sreskom poglavaru u Kostajnici upućen je dopis u kojem se jednoga od potpisnika, Nikolu Delića, proziva za iznošenje netočnih optužbi protiv općinskog poglavarstva, a u vezi zapošljavanja pisara navodi se kako isti „zahtjeva sniženje broja činovnika, stražara i pisara i to sve na polovicu nu tko onda može da svršava posao i da udovoljava potrebama žitelja za 13 porezni općina, on ne pita.“ U pogledu optužbi o otvaranju pisama naveno je kako N. Delić „hoće da mu se pošta donosi svaki dan, pa je ovlastio pisara Matu Karanovića da mu istu donosi, a pošto je utvrđeno da je neki list otvaran jasno je da je krivac taj Mato Karanović ako ne već ukućani samog Nikole Delića, kojima je Karanović Listove uručio“. Nakon provedenih izvoda, optužbe protiv činovnika bile su odbačene kao neosnovane. HR-HDA-138 PKO. VŽ PS, 797/1926. (kut. 131). Spis o tužbi Nikole Delića i dr. protiv općinskih činovnika i namještenika u općini Majur, (zaljučeno 16. kolovoza 1926.).

⁵⁰⁰ HOHOLAČ, *Priručnik najpotrebitijih propisa i naredaba upravne struke*, 14.

⁵⁰¹ U jednoj predstavi upućenoj Kr. zemaljskoj vladi, Zemaljsko društvo opć. činovnika tražilo je da se općinskim poglavarstvima dopusti namještenje i otpuštanje općinskih pisara. Okružnicom od 25. veljače 1913. Vlada je odbila takvu mogućnost, jer je prema općinskom Zakonu to pravo pripadalo samo općinskom odboru, ali je dopustila općinskim odborima da to pravo prenesu na općinsko poglavarstvo odnosno načelnika ili upravitelja. „Riješene predstave“ („Namještenje općinskih pisara“), *Općinski upravnik*, 15. 3. 1913., 84; Vjerojatno je da su postojali slučajevi u kojima su općinski činovnici (možda i kao općinski povjerenici) samoinicijativno primali pisare u službu iako za to nisu bili ovlašteni, na što ukazuje jedno upozorenje izdano u *Kalendaru Zemaljskog društva opć. činovnika*. DOMITROVIĆ, *Kalendar Zemaljskog društva općinskih činovnika Hrvatske i Slavonije za godinu 1923.*, 94.

⁵⁰² DOMITROVIĆ, *Kalendar Zemaljskog društva općinskih činovnika Hrvatske i Slavonije za godinu 1923.*, 91–92.

⁵⁰³ *Isto*, 92–94; Takav je primjerice bio slučaj kod kreiranja mjesta pisara u općini Poljana (kotar Pakrac) jer jedan bilježnik koji je vršio bilježničke i blagajničke poslove, nije bio u mogućnosti uz to vršiti i pisarske poslove. Iako je županijska oblast u Požegi potvrdila kreiranje novoga mjesta, općinski odbor podnio je utok na ovu odluku. No kako je i sam pročelnik kot. oblasti prilikom pregleda poslovanja zaključio kako bilježnik ne može sam obavljati sve poslove, u konačnici je dopušteno kreiranje mjesta općinskog pisara kao nužnost. HR-HDA-79 UOZV. IV-5, 29706/1920. (kut. 4598) „Kr. kot. oblast u Pakracu predlaže spis u predmetu kreiranja mjesta opć. pisara za upr. občinu Poljana“, prijepis prijedloga upućenog Povjereništvu za unutarnje poslove Zemaljske vlade, 7. kolovoza 1920.

su se zapošljavali na tri godine, ali je postajala mogućnost i privremenog namještenja „s pravom otkaza“.⁵⁰⁴

Na nekim se mjestima, osim pisara nailazi i na spominjanje *vježbenika* u općinama.⁵⁰⁵ Izraz se uglavnom koristio za pisare koji su se pripremali za općinsku službu i surađivali sa činovnicima kao i za one osobe koje su na ograničeno vrijeme primljene u općinu da bi stekle iskustvo i pripremile se za bilježničke/blagajničke ispite. U nekim slučajevima ti su vježbenici radili i bez naknade.⁵⁰⁶ Ipak, kasniji izvori iz 1920-ih godina govore uglavnom o plaćenju pisarskoj službi.⁵⁰⁷ Vježbenicima su se osim toga, mogli nazivati oni činovnici koji su primljeni u privremenu, pokusnu službu.

Umirovljeni činovnici također su kao mogućnost dodatne zarade zbog nedostatnih sredstava za život, tražili primanje u pisarsku službu. Tako su uz bilježničke i blagajničke pripravnike pisare, ponekad namješteni i stariji, umirovljeni činovnici kojima je taj posao omogućavao dodatnu zaradu koja im je bila potrebna radi malih primanja u mirovini, a iskustvo koje su imali omogućavalo im je da te poslove lako savladavaju te da svojim znanjem pomognu drugim činovnicima i službenicima u općini.⁵⁰⁸

Uz pripravnike i umirovljene činovnike, u vremenu Kraljevine SHS sve se više ispitanih bilježnika i blagajnika primalo na pisarska mjesta. Nakon što je došlo do povećanja njihova broja, s obzirom da svi nisu mogli biti namješteni kao bilježnici i blagajnici, sve više njih bilo je spremno prihvatiti i pisarska mjesta. Štoviše tijekom dvadesetih godina veliki dio općinskih pisara činili su ispitani bilježnici i blagajnici koji su radeći u ovoj službi čekali

⁵⁰⁴ „Namještenje i otpuštanje opć. pisara“, *Općinski upravnik*, 17. 11. 1928., 366.

⁵⁰⁵ Među takvim slučajevima zanimljiv je primjer obitelji preminulog činovnika čija se udovica Olga Jurić iz Jasenovca godinama Zemaljskom društvu opć. činovnika obraćala za pomoć. Jedan od njenih sinova bio je zaposlen u općini kao vježbenik, a činovnik kod kojega je bio namješten, prilikom jednog izvještaja Društvu naveo je ukratko njegovu situaciju i zaduženja: „Rudolf, 15 god. star, polazi kod mene u općini kao vježbenik i nekako sam mu nategao 225 Din. mjesečno, a osim toga, dali smo mu mjerenje vodostaja, za koji posao dobiva od hidrot. odjeljka u Brodu 75 Din. mjesečno nagrade. – Iz toga se mali odjeva i nešto majci pomaže.“ HR-DAZG-745 ZDOČ. 2.3. OS, 23/1926. (kut. 37). Pismo Lazara Kelića upućeno Ivanu Domitroviću, Jasenovac, 12. ožujka 1926.; I u drugim općinama uz pisare su se spominjali i vježbenici, primjerice u općinama Garešnica (kotar Garešnica), Tušilović (Vojnić), Golubinci (Stara Pazova), Ašanja (Zemun), i dr. DOMITROVIĆ, *Kalendar Zemaljskog društva općinskih činovnika za godinu 1925.*, 123, 136, 150, 156.

⁵⁰⁶ Primjerice demantirajući neke tvrdnje iz lista *Hrvatska*, koje su se doticale i činovničkog osposobljavanja, navedeno je da „Imade [on]ih, koji su stupili kod općina u praksu bez plaće, da se usposobe.“ DOMITROVIĆ, *Općinski upravnik*, 27. 12. 1913., 415.

⁵⁰⁷ Primjerice jedan pisar sa završena četiri razreda gimnazije oglasio je kako „traži mjesto kod općine, da se spremi za ispite, makar i uz manju plaću.“ „Pisar“, *Općinski upravnik*, 10. 3. 1928., 78.

⁵⁰⁸ Neki umirovljeni činovnici oglašavanjem su tražili namještenje u pisarskoj službi, primjerice umirovljeni bilježnik Danijel Grgurić iz Završja (Požega), tražeći mjesto pisara objavio je oglas u kojem je naveo da je „vješt“ mnogim općinskim poslovima. „Potražnja mjesta“, *Općinski upravnik*, 21. 4. 1928., 126.

priliku da dođu na činovničko mjesto.⁵⁰⁹ Zbog materijalne situacije mnogi su bili su spremni pristati na pisarsko ili neko drugo, slabije plaćeno mjesto u općini.⁵¹⁰ Treba spomenuti da su uz navedene skupine u pojedinim slučajevima na mjestima općinskih pisara primane i osobe koje profesionalno nisu bile povezane sa bilježničkom službom. Među njima je bilo mladih ljudi koji su na taj način pokušali steći neke prihode čak i ako dugoročno nisu namjeravali ostati u općinskoj službi.⁵¹¹

O zaduženjima u pisarskoj službi nisu postojali posebni propisi već se to određivalo u praksi, ovisno o potrebama općinskog ureda. U razdoblju Kraljevine SHS (ali i ranije) pisarska služba kao i činovnička, u praksi se dijelila na bilježničku i blagajničku struku, ali su postojali i „uredski“ pisari, zaduženi za različite poslove.⁵¹² Povećanjem zaduženja koja su imali biljeznici i blagajnici, pisari su postajali sve važnija pomoć činovnicima pa je i njima bilo u interesu da ta služba bude što bolje regulirana. S obzirom da su zaduženja činovnika rasla, što je dovodilo do gomilanja poslova i stvaranja zaostataka, Zemaljsko društvo opć. činovnika zatražilo je još 1913. od Zemaljske vlade osnivanje povjerenstava za utvrđivanje potrebe za općinskim pisarima. Kako je kreiranje pisarskih mjesta moralo odobriti općinsko poglavarstvo, a oni su radi troškova to često odbijali činiti, da bi se izbjegla dugotrajna procedura sa žalbama Društvo je tražilo osnivanje neutralnih povjerenstava koja bi ta pitanja brže rješavala.⁵¹³ Zanimljivo je da je među argumentima navedeno da bi povjerenstvo trebalo

⁵⁰⁹ Umreženost sa drugim općinskim činovnicima i oslanjanje na njihove preporuke moglo je olakšati traženje namještenja. Tako se općinski činovnik Ivan Kralj iz Gornije Rijeke (kotar Novi Marof) zbog neriješene situacije u općini Maloj Subotici (kotar Prelog) u kojoj je bio namješten, obratio za pomoć Zemaljskom društvu opć. činovnika. Molio ih je za preporuku kod namještenja na mjesto pisarskog pomoćnika u nekoj općini (izuzev sreza Karlovac i Međimurje u kojima nije htio biti namješten). U dokumentima je zabilježeno kako je društvo kontaktiralo općine Crikvenica i Erdevik (kotar Ilok) u koje su ga preporučili te njemu poručili neka se tamo natječe. HR-DAZG-745 ZDOČ. 2.3. OS, 26/1926. (kut. 37). Pismo Ivana Kralja upućeno Zemaljskom društvu opć. činovnika Hrvatske i Slavonije, Gornja Rijeka, 24. veljače 1926.

⁵¹⁰ Primjerice ispitani općinski bilježnik Sjepan Veček (općina Začretje, kotar Krapina) poslao je molbu Predsjedništvu zemaljske vlade moleći za namještenje pisara ili podvornika u nekoj općini. Sudeći prema njegovoj molbi, unatoč kvalifikaciji bilježnika nikada nije bio u općinskoj službi već u službi kotarske oblasti. Nju je napustio radi prelaska u privatni posao (trgovinu), ali uslijed rata i privatnih obiteljskih sukoba time se više nije mogao baviti i ostao je bez financijskih sredstava te je stoga molio Vladu za postavljanje na neko službeničko mjesto u općini. U dokumentima se navodi kako mu je poslana potpora od 25 D s obzirom da je i sam molio za potporu ukoliko nema slobodnih mjesta za namještenje. HR-HDA-137, Pokrajinska uprava za Hrvatsku i Slavoniju. Predsjedništvo (dalje: PU-PR). 1-8a, 5168/1922. (kut. 10). Spis: „Stjepan Veček – namještenje“, zaljučeno 17. svibnja 1922.

⁵¹¹ Primjerice Slavko Tomić, student prava koji su surađivao u listu *Komunalna razmatranja*, tijekom gimnazijskog školovanja radio je kao pisar u Retfali (kotar Osijek). S. TOMIĆ, „Produkcija“ (opsaka), *Komunalna razmatranja*, 16. 2. 1924., 4.; „Iz uredništva“, *Komunalna razmatranja*, 16. 3. 1924., 4.

⁵¹² „Vršenje pisarničkih posala kod općina“, *Općinski upravnik*, 2. 9. 1922., 139; Takvi primjeri jasno su navođeni i u oglasima za pisare (npr. br. 29. *Općinski upravnik* od 20. 7. 1918.).

⁵¹³ HR-HDA-79 UOZV. IV-5, 70832/1918. (kut. 4587). „Pisarskih pomoćnika potrebiti broj kod općina ustanoviti“ 31. listopada 1913. (Predstavka Zemaljskog društva opć. činovnika upućena Kr. zemaljskoj vladi, k. br. 40410/1912. umetnuta u navedeni spis s predmetom: „Šepak Gjuro, opć. bilježnik u Štefanju; povišenje beriva“).

biti kompetentno za odlučivanje o tim stvarima, umjesto da o tome odlučuju „analfabeti, kojih kod nekih općina polovica u općinskom odboru sjedi i koji nisu prema tomu kadri prosuditi preopterećenost uredskog posla“. Spomenuto je i kako se činovnik, ako inzistira na dovođenju pomoći u uredskim poslovima smatra „[...] neprijateljem općine, jer joj želi teret nametnuti. Takovi činovnik može čuti, gdje mu se veli: ako je nezadovoljan, neka se zahvali, a općina će dobiti drugoga.“⁵¹⁴ Do razvoja ove inicijative, očekivano, nije došlo jer bi zahtijevala dodatne troškove i organizaciju oko osnivanja povjerenstva, a osim toga nadležne su vlasti prilikom nadzora općinskog poslovanja mogle dobiti uvid u potrebe općina po pitanju zapošljavanja novih službenika.

Nakon završetka Prvog svjetskog rata neke općine imale su problema sa pronalaskom pisara jer čak i kada bi uspjeli raspisati natječaj na njega se nitko ne bi javljao.⁵¹⁵ Na takvu situaciju uvelike je utjecalo ratno stanje i odlazak brojnih pisara u rat s obzirom da oni, kao ni mnogi općinski činovnici, uglavnom nisu bili oslobođeni vojne službe.⁵¹⁶ No uzrok poteškoćama oko pronalaska pisara bila je i mala plaća što su je općine nudile pisarima. Taj je problem posebno pogadao velike općine koje su ostale bez službenika, uzimajući u obzir da je poslovanje mnogih općina u ratno i poratno vrijeme zaostajalo te su se uz neriješene gomilali i tekući poslovi. Iz tog razloga Zemaljsko društvo opć. činovnika podnijelo je 1922. predstavku Zemaljskoj vladi s molbom da se iniciraju rasprave u općinama o potrebi primanja dodatnih pisara koji bi pomogli činovnicima te da se raspišu natječaji za pisare tamo gdje je potrebno.⁵¹⁷ Značajan problem vezan uz pisarsko poslovanje bio je i u tome što su se i prije 1918., a posebno nakon toga, poslovi pisara znatno povećali, snosili su sve veću odgovornost i obavljali činovničke poslove, ali su njihova primanja bila manja od činovničkih.⁵¹⁸ U nekim

⁵¹⁴ *Isto.*

⁵¹⁵ S molbom za pomoć oko pronalaska pisara, Zemaljskom društvu općinskih činovnika povodom održavanja glavne skupštine 1921., javio se Vjekoslav Hajpek iz općine Sopje (kotar Slatina) tražeći od društva inicijativu kojom bi se od Zemaljske vlade tražilo da riješi taj problem. HR-DAZG-745 ZDOČ. 2.3. OS, 46/1921. (kut. 35). Predmeti za glavnu skupštinu: pismo Vjekoslava Hajpeka Zemaljskom društvu opć. činovnika u Zagrebu, Sopje, 20. lipnja 1921.

⁵¹⁶ „Vojna služba i općinski namještenici“, *Općinski upravnik*, 25. 10. 1919., 175.

⁵¹⁷ HR-HDA-137 PU-UO. III-5, 19708/1922. (kut. 114). „Kod općina namjestiti dovoljno radnih sila i osigurati pravovremeno svladavanje posala“, predstavka Zemaljskog društva opć. činovnika upućena Povjereništvu za unutarnje poslove Kr. Zemaljske vlade, 4. travnja 1922.

⁵¹⁸ Jedan pisar, „Nestašica pomoćnih radnih sila kod općina“, *Hrvatska obrana* (Osijek), 5. 3. 1921., 2; Općine, tj. općinski odbori mogli su općinskim službenicima pa tako i pisarima dati određene nagrade, odnosno dodijeliti određenu novčanu potporu. „Pisari i nabavna pripomoć“, *Općinski upravnik*, 14. 9. 1918., 150; Zbog potrebe za pisarima iznošeni su prijedlozi kako da općine dođu do novca za njihovo plaćanje, a da ne moraju značajno povećavati troškove. „Pomoćno osoblje kod općina“, *Općinski upravnik*, 20. 11. 1920., 166; Plaće općinskih pisara (prema podacima iznesenim u oglasima) 1918. iznosile su uglavnom oko 120 do 150 kruna mjesečno dok su 1928. iznosile uglavnom oko 1000 do 1200 dinara, ponegdje manje ili više od toga.

općinskim uredima tražilo se prvenstveno pisare s položenim bilježničkim i blagajničkim ispitima, a krajem 1920-ih godina takva je praksa već postala uobičajena.⁵¹⁹

Kako općinski odbornici nisu uvijek bili skloni zapošljavanju službenika unatoč zahtjevima činovnika, utjecaj na rješavanje toga pitanja mogle su imati kontrole općinskog poslovanja. Kontrole (preglede) koje su vršile nadzorne vlasti (županijske i kotarske) mogle su dati ključan poticaj ili čak naređenje da općinski odbor donese odluku o zapošljavanju dodatnih službenika ukoliko su smatrali da je narušeno normalno poslovanje općine. Tako je primjerice u općini Uljanik (kotar Daruvar) bio namješten jedan pisar, ali prema mišljenju kotarskog predstojnika to nije bilo dovoljno pa je predložio „namještenje još jedne pisarničke sile jer jedan pisar u ovoj dosta velikoj i prometnoj općini nikako nedostaje“.⁵²⁰ I prilikom pregleda općine Vrhovine (kotar Otočac), podžupan je iznio mišljenje da blagajnik nije bio „u stanju da te poslove ni uz najveću marljivost i trud savladava“. Podžupan je zahtijevao da se blagajniku dodijeli pisar jer će u suprotnom „to dovesti do zastoja u ovom poslu i dotjerati općinu do ruba propasti“. Općinski odbornici upozoreni su da „razlozi štednje nesmiju igrati nikakove uloge, jer što bi se tu štedilo prouzročilo bi se na drugoj strani kroz zastoj posala višestruko troškova“.⁵²¹ Prilikom pregleda općinskog poslovanja nadležne vlasti mogle su upozoriti na još jednu važnu stavku – plaće pisara odnosno službenika. Zahtjevi za povećanjem plaća službenicima uglavnom su bili argumentirani potrebom za nesmetanim funkcioniranjem općinske uprave. Primjerice u općini Podvinje (kotar Brod) kotarski predstojnik zaključio je kako poslovi u općini dobro funkcioniraju zahvaljujući dvojici dnevničara koje je poglavarstvo „jedva“ dobilo. No oni sa dodijeljenih 1600 K mjesečno nisu bili zadovoljni, stoga je predstojnik tražio da im se plaća poveća na 2000 K kako bi ostali u općini, uz opravdanje da toliko dobivaju i drugi dnevničari. Povišenje plaće tražio je i za strojopisačicu.⁵²² U istoj je općini zbog slabe uplate poreza, na traženje Kr. zemaljske vlade i nadležnih oblasti u općini bio postavljen ovrhovoditelj. No kako je u općinskom uredu bilo

⁵¹⁹ Primjerice u jednom oglasu za pisara blagajničke struke u općini Ilača (kotar Šid) sa plaćom od 150 kruna mjesečno, tražila se osoba s položenim blagajničkim i bilježničkim ispitom, preko 24 godine starosti, „triježna i ozbiljna“ jer je u slučaju potrebe trebala služiti i kao zamjena za bilježnika. „Natječaj“ (br. 2588), *Općinski upravnik*, 13. 7. 1918. (nepaginirano, na kraju lista).

⁵²⁰ HR-HDA-137 PU-UO. III-3, 13318/1922. (kut. 77). Spis: „Kontrolni nalazi i pregledi kotarskih oblasti i općinskih poglavarstava u godini 1921.“; „Prepis nalaza iz kontrolne knjige preuzete dne 7./XI. 1921. po gosp. Vjencislavu Potočnjaku kr. kotarskom predstojniku I. r.“, Uljanik 7. studenog 1921. (Kr. kotarska oblast u Daruvaru, pregled kotara i općina)

⁵²¹ HR-HDA-137 PU-UO. III-3, 13318/1922. (kut. 77). Spis: „Kontrolni nalazi i pregledi kotarskih oblasti i općinskih poglavarstava u godini 1921.“; „Izvadak iz kontrolne knjige općinskog poglavarstva Vrhovine o inšpekciji obavljenoj 25/10. 1921. po Gospodinu Stjepanu Beniću kr. podžupanu iz Gospića.-,“

⁵²² HR-HDA-137 PU-UO. III-3, 13318/1922. (kut. 77). Spis: „Kontrolni nalazi i pregledi kotarskih oblasti i općinskih poglavarstava u godini 1921.“; „Izvadak nalaza iz kontrolne knjige od 30. svibnja 1921.“ (Uredovanje i škontracija općinskih blagajna u brodom kotaru.).

mного posla isti je prema izvješću predstojnika svoje radno vrijeme umjesto u službi za koju je bio plaćen, provodio obavljajući pisarske poslove. Predstojnik je stoga naredio da se ubuduće posveti samo poslovima radi kojih je postavljen – „ubiranje poreza i nameta“, a namještenim pisarima da se dodijeli veća plaća.⁵²³ I primjer iz općine Oriovac (kotar Brod) pokazuje kako se kotarski predstojnik nije slagao sa politikom štednje općinskog odbora koji je za mjesto pisara odredio plaću od 600 K mjesečno. Predstojnik je zaključio kako se za takvu svotu nitko neće prijaviti za to mjesto. S obzirom da je jedan „bilježnički kandidat“ (vjerojatno pripravnik) bio spreman prihvatiti taj posao za 1000 K predstojnik je naredio da ga se primi za taj iznos „jer se nemože dogoditi da radi nerazumne štednje opć. odbora trpi opć. uprava, jer time trpi i interes naroda, koji zahtjeva i smie pravo zahtjevati, da mi se njegovim potrebama pravodobno udovolji, a to općinski bilježnik sam bez pomoćne sile nije nikako u stanju učiniti“.⁵²⁴

Ovakvi potezi nadzorne vlasti činovnicima i pisarima bili su korisni, no s druge strane mogli su imati negativne posljedice za općinske financije. U općinama je postojao problem pretjeranog izdvajanja proračunskog novca za potrebe općinskog poglavarstva pa su takve odluke često izazivale nezadovoljstvo odbornika i općinara. Osim toga dok su za primanje činovnika postojala određena ograničenja, za primanje pisara u općinsku službu kriteriji su zbog manje plaće i nestalnosti bili niži, što je moglo dovesti do gomilanja službeničkih mjesta i povećanja općinskih troškova. Nije bila rijetkost da su se takva namještenja postizala i putem političkog utjecaja, nekada i s konačnim ciljem dolaska na mjesto bilježnika i blagajnika. Treba spomenuti i kako je jedan od uzroka otpora odbornika prema primanju dodatnih službenika u općinama, bio i u tome što su se morali zapošljavati prvenstveno za vršenje poslova prenesenog djelokruga. Stoga je i činovnicima bilo jasno „da se opć. odbori krute kreirati nova službena mjesta, kad vide da opć. organi u pretežnom djelu obavljaju državne poslove, a općine ih moraju plaćati“.⁵²⁵

Za razliku od poslijeratnog razdoblja kada je bilo teže pronaći pisara za rad u općini, s godinama je povećani broj ispitanih bilježnika i blagajnika doveo do toga da su se u općine mnogi od njih javljali za pisarska mjesta u nadi da bi s vremenom mogli dobiti privremeno ili

⁵²³ Isto.

⁵²⁴ HR-HDA-137 PU-UO. III-3, k br. 13318/1922. (kut. 77). Spis: „Kontrolni nalazi i pregledi kotarskih oblasti i općinskih poglavarstava u godini 1921.“; „Nalog od 19. rujna 1921. sastavljen u uredu opć. poglavarstva u Oriovcu“. (Uredovanje i škontracija općinskih blagajna u brodskom kotaru.)

⁵²⁵ Mc., „Proračuni i zaključni računi“, *Općinski upravnik*, 2. 2. 1924., 17.

čak stalno činovničko mjesto.⁵²⁶ Pisara tada više nije nedostajalo, a službu stalnog činovnika bilo je mnogo teže dobiti pa su se spominjali i slučajevi u kojima pisari „potkapaju svoje drugove i učitelje [starije činovnike, op. I. J.], da bi se dočepali njihovih mjesta.“⁵²⁷

Kako su pisari dobivali sve veća zaduženja pokretane su i neke inicijative za poboljšanje njihova položaja, posebno jer su nakon 1919. državni službenici i namještenici dobivali određenu pomoć (dodatke na skupoću), dok je općinskim pisarima ta pomoć bila uskraćena.⁵²⁸ U Rezoluciji Zemaljskog društva opć. činovnika iz 1920., kojom su tražili poboljšanje svoga materijalnog položaja uključili su i pisare tražeći da se i njima dodjele dodaci na skupoću.⁵²⁹ Iste godine pojavila i inicijativa za okupljanje pisara iz cijele zemlje u jednu organizaciju.⁵³⁰ No, do snažnijeg razvoja inicijative isprva nije došlo, ali se okupljali pod okriljem *Saveza privatnih namještenika Jugoslavije* u Sekciji općinskih namještenika.⁵³¹ Tek 1930. osnovano je *Udruženje općinskih namještenika Savske banovine*.⁵³² Kako prema općinskom Zakonu njihova služba nije bila stalna, nisu imali prava na mirovnu, a ni plaće im nisu bile zakonski uređene već su ovisile o pojedinoj općini. Stoga su se javljali prijedlozi da ih se primi barem u Zemaljsko društvo opć. činovnika s čime uprava nije bila suglasna.

⁵²⁶ Nije bilo neuobičajeno, posebno krajem 1920-ih godina da bilježnici i blagajnici bili mlađi ili stariji, oglašavanju da traže činovničko, ali i pisarsko namještenje u općini. Primjerice općinski pisar u Omišlju (kotar Krk) sa nekoliko razreda srednje škole tražio je bolje namještenje. „Vrstan pisar“, *Općinski upravnik*, 17. 3. 1923., 44; U još jednom primjeru ispitani bilježnik i blagajnik Stjepan Manceta iz Hrtkovaca (kotar Ruma) sa 12 godina iskustva u općinskoj službi također je tražio mjesto pisara u općini. „Potražnja mjesta“, *Općinski upravnik*, 24. 3. 1928., 94; Pisari su iskustva mogli stjecati radom u različitim općinama što pokazuje i primjer spomenutog S. Mancete koji je u oglasu naveo da živi u Hrtkovicima, a da je prije toga radio kao pisar u općinama Rečica (kotar Karlovac) i Petrovina (kotar Jastrebarsko). HR-HDA-890 Zbirka personalija Banovine Hrvatske (dalje: ZP BH). Stjepan Manceta, br. dosjea 6994.

⁵²⁷ Josip Adamek, „Pomozimo općinskim namještenicima“, *Općinski upravnik*, 26. 5. 1928., 164.

⁵²⁸ LJ. M. K., „Uredite plate opštinskih pisarničkih pomoćnika!“, *Naš glas: Glasilo javnih namještenika u kraljevstvu Srba, Hrvata i Slovenaca* (Ljubljana), 26. 2. 1920., 6; Još 1918., za vrijeme rata, pisarnički pomoćnici iz slatinskog kotara uputili su predstavku Hrvatskom saboru u kojoj su molili za pomoć navodeći kako se „[...] svima bar donekle pomoglo bilo ratnom potporom, bilo nabavnom pripomoći [...] zar ne bi bilo opravdano, da se i tom najsiromašnijem pisarničkom staležu pomogne, i da mu se tako bar donekle stanje obezbijedi. Do sada taj stalež niti je dobio ratnu potporu niti nabavnu pripomoć, a niti se je tko zauzeo za to, upravo kao da on nije zemaljski stvor te nema potrebe kao i svaki drugi čovjek.“ „Predstavka pisarničkih pomoćnika kotara slatinskog saboru.“, *Jutarnji list*, 13. 3. 1918., 5.

⁵²⁹ „Naša rezolucija“, *Općinski upravnik*, 30. 10. 1920., 156.

⁵³⁰ „Pokret pisara“, *Općinski upravnik*, 21. 8. 1920., 118.

⁵³¹ Savez privatnih namještenika Jugoslavije toj Sekciji odnosno pisarima izrazio je potporu kada su se 1927. pobunili protiv zahtjeva da u općini rade po 10 do 12 sati dnevno i nedjeljama, a općinske činovnike optužili su da im nameću svoj posao. Iz *Općinskog upravnika* odgovoreno je kako su samo tražili da pisari budu solidarni s činovnicima i da im pomognu u radu koji je i za činovnike bio gotovo cjelodnevni, prozivajući pisare u nekim općinama da su odbijali činovnicima pružiti potrebnu pomoć u poslu. „Iz sekcije općinskih namještenika“, *Privatni namještenik* (Zagreb), 10. 2. 1927., 7; „Osamsatni rad kod opć. poglavarstva“, *Općinski upravnik*, 19. 2. 1927., 29–30.

⁵³² Okosnicu toga udruženja činili su pisari, međutim okupljalo je i druge nečinovnike, poput ovrhovoditelja i dr. „Organiziranje općinskih službenika“, *Općinski upravnik*, 17. 5. 1930., 156; „Organizacija općinskih pisarničkih namještenika“, *Općinski upravnik*, 26. 7. 1930., 236; Udruženje je 1930. u zagrebačkim Sesvetama počelo izdavati i glasilo *Općinski namještenik*.

Smatrali su da je vrlo teško i od činovnika prikupljati članarinu i održavati Društvo te da bi se primanjem dodatne grupe službenika poslovanje Društva moglo dodatno zakomplicirati.⁵³³ Društvo je, međutim, iskazalo potporu općinskim službenicima i dalo podršku uređenju njihova službenog statusa u općini, a zalagali su se za to da svaka općina može sama ustanoviti stalno mjesto općinskog pisara.⁵³⁴

6.2. Namještenje općinskih bilježnika (blagajnika)

Prilikom namještenja bilježnika i blagajnika postojala je mogućnost njihova primanja u stalnu ili privremenu službu. Stalna služba, kao što sugerira naziv, činovniku je omogućavala trajnu službu do mirovine i time sigurniji položaj, a postojale su još neke pogodnosti koje su ju razlikovale od privremene odnosno zamjenske službe. Prema općinskom Zakonu općinski bilježnik je kao činovnik za razliku od službenika imao mogućnost izbora na trajni, a ne samo trogodišnji period. I ostvarivanje mirovinskih prava također se odnosilo prvenstveno na stalno namještene bilježnike. Stalno mjesto u matičnoj općini činovnici su mogli zadržati do trajnog umirovljenja, a bez toga mjesta mogli su ostati zbog disciplinske kazne, trajnog premještaja ili vlastite odluke o napuštanju službe.⁵³⁵ Zbog sigurnosti i povlastica cilj većine činovnika bio je dobivanje trajne službe.

Općinski bilježnik u privremenu je službu mogao biti primljen iz nekoliko razloga. Prije svega mogao je biti izabran na prazno bilježničko ili blagajničko mjesto, a da ga pritom općinski odbor nije želio odmah primiti kao stalnoga.⁵³⁶ Činovnik je privremeno mogao biti namješten i kada općinski odbor nije djelovao ili je djelovao u nepotpunom sastavu te ga nije mogao potvrditi na stalno mjesto. Naime, uobičajenom procedurom činovnika je u stalnu

⁵³³ Josip Adamek; Opaska uprave društva, „Pomozimo općinskim namještenicima“, *Općinski upravnik*, 26. 5. 1928., 163–164.

⁵³⁴ *Isto*, 164.

⁵³⁵ Primjerice u jednom slučaju 1917., Kr. zemaljska vlada donijela je odluku da se na mjesto činovnika koji je nestao u Prvom svjetskom ratu ne može stalno namjestiti drugi činovnik, sve dok smrt nestalog nije bila dokazana. DOMITROVIĆ, *Kalendar zemaljskog društva općinskih činovnika kraljevina Hrvatske i Slavonije za godinu 1919.*, 104–105.

⁵³⁶ Prema općinakom Zakonu činovnici su se primali na neodređeno vrijeme, tj. u trajnu službu, ali je u općinama i dalje postojala praksa prema kojoj ih se namještalo samo privremeno s obzirom da to Zakonom nije bilo zabranjeno. Odjeljenje za unutarnje poslove Kr. zemaljske vlade svojim je rješenjem od 10. siječnja 1911. br. 73.205 ex 1910. dopustilo općinama da činovnike prime u pokusnu službu kako bi se uvjerali u njihove sposobnosti i djelovanje, ali takva pokusna služba nije smjela trajati dulje od šest mjeseci odnosno najdulje do godinu dana kako bi se spriječilo dovođenje činovnika u nepovoljan položaj. No neke općine su i nakon 1918. ipak i dulje zadržavale činovnike u toj pokusnoj, privremenoj službi. DOMITROVIĆ, *Kalendar Zemaljskog društva općinskih činovnika Hrvatske i Slavonije za godinu 1923.*, 78–80.

službu mogao potvrditi samo općinski odbor natpolovičnom većinom (odnosno predsjednik odbora kod dva izjednačena kandidata). Stoga činovnik na stalno mjesto nije mogao biti potvrđen sve dok nije postojala pravovaljana odluka općinskog odbora, što se događalo primjerice u ratnom vremenu ili u razdobljima komesarijata. Tako je do službene potvrde općinskog odbora bio u privremenom namještenju. U konačnici, činovnici su privremeno bili namješteni kada je bilježničko ili blagajničko mjesto već bilo popunjeno, ali je radi bolesti, premještaja ili nekog drugog razloga na to mjesto postavljena privremena zamjena. Kao što će se vidjeti, blagajnička služba imala je određene specifičnosti pa su općinski bilježnici za razliku od blagajnika imali veće šanse za primanje u stalnu službu.

Najčešći način ulaska u općinsku činovničku službu započinjao je putem službe općinskog pisara, ali bez obzira na put kojim se dolazilo na mjesto općinskog bilježnika, službeni proces primanja u tu službu uglavnom je započinjao raspisivanjem natječaja. U skladu sa odredbama općinskog Zakona o izboru općinskih činovnika, natječaje za ovu službu nije raspisivala općina već kotarska oblast koja bi potom kandidate predložila općinskom odboru.⁵³⁷ Da bi se potvrdio izbor bilježnika, u općinskom odboru trebalo je biti prisutno dvije trećine odbornika od čega ga je natpolovična većina trebala potvrditi. Ukoliko to nije bilo moguće postići, izbor se sveo na dvoje kandidata koji su imali najviše glasova, a ukoliko bi njihovi glasovi bili izjednačeni o konačnom izboru trebao je odlučiti predsjednik odbora.⁵³⁸ Da bi izbor bio pravovaljan njemu je trebao prisustvovati i politički izaslanik koji je kandidate predlagao (tj. osoba koja je predstavljala višu vlast – u slučaju općina kotarski predstojnik, kasnije sreski poglavar).

Proceduru izbora regulirao je općinski Zakon, a kako su se krajem 19. st. pojavljivali oglasi za mjesta općinskih činovnika, koje su na svoju ruku izdavala općinska poglavarstva, Kr. zemaljska vlada odlučila je regulirati i natječaje za općinske činovnike.⁵³⁹ Stoga su se kandidati za općinsku službu na natječaje trebali javljati kotarskoj oblasti s molbama i potrebnom dokumentacijom. U oglasima za općinske bilježnike/blagajnike bilo je potrebno

⁵³⁷ „Zakonski članak XVI. od 1870.“, § 37., *Sbirka najpotrebitijih zakona i naredaba koje se tiču uprave seoskih općina*, 10; J. Hoholač navodi „trojni predlog po oblasti“, odnosno da je kotarska oblast između svih pristiglih molbi odabirala tri, a potom ih prosljedila na izbor općini, čime se izbor općine znatno ograničavao. HOHOLAČ, „Razvoj općina i ostale političke uprave u kraljevinama Hrvatskoj i Slavoniji.“, *Općinski upravnik*, 5. 4. 1919., 54.

⁵³⁸ § 38., *isto*, 10; U slučaju da je predsjednik odlučivao o izboru, on je ujedno morao biti i član općinskog odbora s obzirom da je u većini općina predsjednik ujedno bio i načelnik koji nije bio u odboru već je biran posebno i stoga njegov glas nije mogao biti odlučujući. U takvoj situaciji izbor se morao ponavljati dok se činovnik konačno ne izabere. „Rukovanje posala naravnog djelokruga“, *Općinski upravnik*, 22. 12. 1923., 203.

⁵³⁹ Natječaji su regulirani Naredbom od 30. travnja 1883. (br. 15.257), a u vrijeme kada je donesena ova Naredba, nadzor su prema tadašnjem upravnom uređenju umjesto kotara vršile podžupanije. SMREKAR, *Priručnik za političku upravnu službu u Kraljevinah Hrvatskoj i Slavoniji*, knj. I, 359.

navesti iznos plaće koji će primati (što je bilo posebno važno prije nego je uvedena temeljna plaća), a uz to i iznose pripadajućih dodataka (npr. dodaci na skupoću, putni dodaci, stanarina i sl.), dok su neke stavke mogle ostati neodređene uz navod kako o samom činovniku i njegovom zalaganju ovise ostale nagrade. Isto tako u oglasima je uglavnom bilo navođeno da se činovnik bira privremeno, a tek ukoliko bi bili zadovoljni s njegovim radom mogao je biti stalno izabran. Međutim, općinski odbor činovnika je odmah mogao postaviti u stalnu službu i to se najčešće i odnosilo na one bilježnike ili blagajnike koji su u općini u kojoj se natjecali već bili u službi pisara, odnosno vježbenika pa su odbornici već bili upoznati s njihovim radom.⁵⁴⁰

Zanimljivo je da ni prema Zakonu, a ni prema Naredbi o provođenju natječaja nije bilo obavezno raspisivati natječaje za mjesta općinskih činovnika. Zakon je izrijeком navodio samo uvjete vezane uz proces izbora kandidata u općinskom odboru, a Naredba je navodila na koji se način natječaji moraju formulirati, no samo objavljivanje natječaja nije bilo obavezno.⁵⁴¹ Čak niti prijedlog političkog izaslanika nije bio nužan, već je u slučaju da je odbor sam izabrao kandidata bilo potrebno da izaslanik tom izboru prisustvuje i da ga potvrdi.⁵⁴² Neki primjeri pokazuju da je općinski odbor mogao izabrati činovnika te čak uz naknadnu potvrdu kotarske oblasti njegov izbor učiniti pravovaljanim pri čemu izaslanik nije niti prisustvovao sjednici na kojoj je činovnik bio izabran.⁵⁴³ Ovakav način izbora bez raspisivanja natječaja mogao je biti praktičan kada je hitnost poslova i veličina općine zahtijevala brzo rješavanje zaduženja pa je čekanje s provođenjem natječaja oduzimalo

⁵⁴⁰ Iz brojnih primjera objavljenih oglasa vidljiva je ovakava praksa. Za primjer se ovdje može navesti detaljan oglas za zaposlenje općinskog bilježnika i blagajnika u općini Nedelišće (kotar Čakovec). Za blagajničku službu uz temeljnu su plaću (2600 dinara) bili uključeni i privremeni dodatak na skupoću (godišnje 9400 dinara), eventualni pripadajući petogodišnji doplaci, putni paušal (1000 dinara), ali i stan na korištenje (od tri sobe, kuhinje i zahoda te vrta) kao i besplatno korištenje zemljišta. Navedeno je i kako „eventualna pripomoć za ogrjevni materijal“ ovisi o „marljivosti“ činovnika. Za blagajnika su navedeni nešto drugačiji uvjeti pa su plaća i dodaci na skupoću bili izjednačeni bilježničkim, kao i mogućnost petogodišnjih doplata, dok je putni paušal iznosio 250 dinara godišnje, a stanarina 1500 dinara. Za bilježnika je također navedeno kako se besplatno mogao koristiti zemljištem, a drva za ogrjev također su ovisila o njegovoj „marljivosti“. I u ovom je oglasu navedeno kako će bilježnik i blagajnik biti „u pravilu izabrani privremeno na godinu dana“, a koji se pokaže „marljivim i solidnim bit će izabran u definitivnom svojstvu“. U oglasu je navedeno i da si „Zastupstvo [...] pridržaje pravo, da natjecatelje, čiji rad eventualno poznaje, izabere odmah i u definitivnom svojstvu.“ „Natječaj“ (broj 1596), *Općinski upravnik*, 24. 2. 1923., 32.

⁵⁴¹ DOMITROVIĆ, *Kalendar Zemaljskog društva općinskih činovnika za godinu 1919.*, 103–104; „Za popunjenje mjesta općinskog činovnika ne mora uvijek prethoditi raspis natječaja, a za izbor ne treba izričitog predloga političkog izaslanika.“, *Općinski upravnik*, 17. 5. 1919., 80.

⁵⁴² U jednom slučaju Kr. županijska oblast žalila se na izbor činovnika navodeći kako nije bio raspisan natječaj te činovnika nije predložio politički izaslanik već općinski odbor. No, kako je činovnik izabran prema svim drugim odredbama općinskog Zakona, a izaslanik, iako činovnika nije predložio njegov je izbor potvrdio, Vlada je odbila žalbu županijske oblasti i prihvatila izbor činovnika. „Za popunjenje mjesta općinskog činovnika ne mora uvijek prethoditi raspis natječaja, a za izbor ne treba izričitog predloga političkog izaslanika.“, *Općinski upravnik*, 17. 5. 1919., 80.

⁵⁴³ „Izbor opć. činovnika bez predloga političkog izaslanika“, *Općinski upravnik*, 19. 6. 1926., 99.

vrijeme, posebno kada je postojao poznat i kvalitetan kandidat s čijim su izborom članovi općinskog odbora bili suglasni.⁵⁴⁴ U Prvom svjetskom ratu i poraću kada su se mnoga općinska poglavarstva suočila s problemima oko redovitog vođenja poslova, jednostavniji put zapošljavanja činovnika mogao je djelovati kao primjereno rješenje.⁵⁴⁵ No, izuzevši ovakve situacije, izbora činovnika bez natječaja ipak je bio problematičan jer su pod određenim pritiscima, pogotovo političkim, na ta mjesta mogle biti postavljane podobne osobe dok su stručnije osobe takvim postupkom već u početku bile eliminirane. U hitnim situacijama i nadređene vlasti mogle su postaviti bilježnika u općini, ali općinski odbor i stanovništvo na to najčešće nije gledalo blagonaklono.⁵⁴⁶ Poznato je da su situacije u kojima su nadzorne vlasti vršile utjecaj prilikom izbora činovnika događale i prije 1918. godine.⁵⁴⁷ Nastavljene su i u vremenu Kraljevine SHS, posebno zbog sve jačeg političkog utjecaja na općine. Povremeno su se javljali znakovi nezadovoljstva takvim stanjem pa je jedan činovnik naveo kako se natječaji „raspisuju samo forme radi, jer je često mjesto popunjeno već prije nego li se natječaj raspisao, pa kompetenti troše uzalud novac i čekaju mjesec i mjesec na rješenje

⁵⁴⁴ Primjerice kada je Kr. zemaljska vlada zbog molbe jednoga bilježnika tražila informacije o slobodnim bilježničkim mjestima u općinama, iz Županije varaždinske dobili su odgovor u kojemu je između ostalog bilo navedeno kako je u općini Maruševac (kotar Ivanec) ispražnjeno mjesto bilježnika, ali natječaj nije bio raspisan jer je općinski odbor odlučio da će na to mjesto biti izabran Niko Turato iz Omišlja na Krku koji je bio istarski bjegunac te je već bio izabran i kao načelnik općine. HR-HDA-79 UOZV. IV-5, 20381/1920. (kut. 4597). Spis: „Kukac Ivan opć. bilj traži namještenje“, dopis kr. županijskog tajnika u Varaždinu upućen Povjerenstvu za unutarnje poslove Zem. vlade, Varaždin, 21. srpnja 1920. („Bilježničkog mjesta popunjenje“).

⁵⁴⁵ Iz tog razloga tijekom Prvog svjetskog rata donesena je i Okružnica Kr. zemaljske vlade (16. studenog 1914., br. 65.445) prema kojoj su se mogli „donositi zaključci i sa onolikim brojem odbornika, koji je bio moguć, ako su takovi zaključci u bitnom interesu općine bili neodgovorni“. Te zaključke trebala je potvrditi nadležna vlast da bi bili pravovaljani. Među takvim odlukama mogao je biti i izbor općinskog činovnika. „Izbor opć. činovnika po krnjem odboru“, *Općinski upravnik*, 28. 5. 1927., 88.

⁵⁴⁶ To pokazuje primjer iz općine Vinica (kotar Varaždin) gdje se općinski odbor usprotivio postavljanju bilježnika po hitnom postupku i to ne iz razloga što s njime nisu bili zadovoljni već što je kandidat bio postavljen bez natječaja. Sreski načelnik u Varaždinu u dopisu kr. podžupanu i okružnom načelniku Rudolfu Jambrišaku, naveo je da je u Vinici uslijed prijelaza tamošnjeg općinskog blagajnika u drugu službu, hitno morao namjestiti novoga općinskog blagajnika kako poslovi općine ne bi zaostajali. Zbog toga je izabrao Vladimira Kukeca kojega je smatrao najpogodnijim izborom iako se i sam slagao s tim da se bilježnik u konačnici treba potvrditi natječajem. Okružni načelnik u dopisu velikom županu u Zagrebu, složio se sa postupkom sreskog poglavara i sa svoje strane o tome naveo: „Općinski odbor želi to mjesto definitivno popuniti natječajem, a ja sa svoje strane preporučam ovaj njihov zaključak na uvažavanje, jer općinari nerado gledaju, da im se činovništvo postavlja bez njihova znanja i bez izbora“. Spomenuti Kukec naknadno je bio izabran kao stalni općinski blagajnik. HR-HDA-137 PU-UO. III-5, 2587/1924. (kut. 231). „Vinica, općina popunjenje mjesta općinskog blagajnika“, dopis okruženog načelnika u Varaždinu upućen Pokrajinskoj upravi u likvidaciji, 29. ožujka 1924.; „Katastar opć. činovnika“, izvještaj Kr. županijske oblasti u Varaždinu, upućen odjeljenju za unutarnje poslove Pokrajinske uprave, Varaždin, 14. listopada 1924.

⁵⁴⁷ Primjerice u jednoj je situaciji kotarska oblast odredila prekratak rok natječaja da bi se onemogućilo javljanje većeg broja kandidata i omogućio izbor kandidata kotarske oblasti, a u drugom je kotarska oblast protuzakonito postavila činovnika odbijajući odluku općinskog odbora. Ipak u tom je konkretnom slučaju uslijedio utok, odnosno poništenje odluke kotarskog predstojnika. „Protekcija“, *Općinski upravnik*, 4. 1. 1919., 2–3.

svojih molba, koje bivaju dakako odbijene“ jer su na mjesta općinskih činovnika dolazili „stanoviti ljudi, koji imaju jako zaleđe“. ⁵⁴⁸

I u slučajevima kada su natječaji bili raspisani postojala je mogućnost da odbori već imaju svoga kandidata. Nesumnjivo da je pozitivan dojam koji su kandidati mogli ostaviti na općinsku upravu, odnosno odbornike kao pisari i vježbenici zasigurno omogućavao lakši dolazak do stalnog namještenja u njima poznatoj općini, a općinski odbori često su bili skloni odabiru „domaćih“ kandidata upravo zbog specifičnog odnosa između općinskog činovnika i općinara. Tako se može spomenuti primjer jednog akcesista pomoćnih ureda Pokrajinske uprave u Zagrebu koji je molio da mu se dodijeli mjesto općinskog bilježnika u Kotoribi (kotar Prelog). Njegova molba bila je popraćena preporukom banskog savjetnika u kojoj je navedeno da je iskustvo stekao i u općinskoj službi. No, molba je ipak bila odbijena, a u izvješću poslanom Pokrajinskoj upravi stajalo je „da uza sve nastojanje oblasnog izaslanika nije opć. odbor htio da bira molitelja navodajući kao razlog da im je nepoznat“. ⁵⁴⁹ Uvid u način popunjavanja činovničkih mjesta u općinama daju i dokumenti vezani uz molbu Ivana Kukca iz Sušaka koji se obratio banu Matku Laginji tražeći pomoć za namještenje na bilježničko mjesto, odnosno informacije o slobodnim mjestima u općinama. Iz Odjela za unutarnje poslove Kr. zemaljske vlade poslani su upiti na županije kako bi se prikupile te informacije. U njihovim odgovorima bila su navedena i mjesta za koja su već postojali određeni kandidati, pri čemu je vidljiva i sklonost odbora poznatim kandidatima. Primjerice iz Bjelovara je odgovoreno kako postoje tri ispražnjena bilježnička mjesta, ali da na sva „reflektiraju i biti će po zastupstvu birani ili blagajnici dotične općine, ili domaći opć. činovnici“ te se spominje kako ispitanih bilježnika i blagajnika u županiji ima čak „oko 50“. U odgovoru iz Gospića za općinu Krivi put (kotar Senj) navedeno je da će se mjesto bilježnika „po želji općinskog odbora rezervirati za Peru Prpića domaćega sina, koji je bio 4 godine u zarobljeničtvu i bilo mu je onemogućeno polaganje bilježničkog ispita do sada“. ⁵⁵⁰

No o primanju „domaćih“ činovnika čula su se i drugačija mišljenja, kako zbog povezanosti s pojedinim utjecajnim osobama, oni svoja zaduženja ne mogu vršiti objektivno. ⁵⁵¹ Ipak, bez obzira na to što su neke općine zadržavale svoje pravo da izaberu

⁵⁴⁸ „Općinski činovnici“, *Naš glas*, 8. 1. 1920., 6.

⁵⁴⁹ HR-HDA-137 PU-PR. 1-4, 2051/1923. (kut. 29). Spis: „Pavletić Marko, akc. pom. ureda moli mjesto I. opć. bilj. u Kotoribi, kotar Prelog“, odgovor Kr. kotarske oblasti prelog upućen predsjedništvu pokrajinske uprave za Hrvatsku i Slavoniju napisan uz dopis upućen istoj kotarskoj oblasti od 5. ožujka 1923.

⁵⁵⁰ HR-HDA-79 UOZV. IV-5, 20381/1920. (kut. 4597). Spis: „Kukac Ivan opć. bilj traži namještenje“, dopis Kr. županijske oblasti u Gospiću upućen Povjereništvu za unutarnje poslove Zemaljske Vlade, 19. kolovoza 1920.

⁵⁵¹ O tome je pisao predstavnik seljaka iz općine Bović (kotar Vrginmost), navodeći da bi seljaci od narodnih poslanika trebali tražiti da se općinskim zakonom odredi da se činovnici ne mogu namještatati u općine iz kojih i

činovnika bez natječaja, u većini slučajeva oni su se ipak raspisivali, s jedne strane iz formalnih razloga, ali i zato što u konačnici općinski odbori nisu uvijek imali „spremne“ kandidate niti su svi bili skloni samo jednom kandidatu.

Unatoč tome što je način provođenja natječaja i izbora činovnika bio pravno reguliran, u razdoblju Kraljevine SHS javljale su se različite nepravilnosti u tom pogledu. Primjerice 1924. odjeljenje za unutarnje poslove Pokrajinske uprave u likvidaciji izdalo je okružnicu o postupku izbora općinskih činovnika jer je bilo primijećeno da pojedini izaslanici kotarskih oblasti odobravaju izbore činovnika koje je predložio načelnik ili jedan odbornik i to u stalnu službu, iako na sjednici općinskog odbora o tome nije bilo rasprave i „izbor nije stavljen na dnevni red“, što je bilo u suprotnosti sa općinskim Zakonom. Zbog toga je navedeno da će se protiv svakoga činovnika koji sudjeluje u takvim protuzakornim procesima pokrenuti disciplinski postupak, a protupravno djelovanje nadzornih vlasti također strogo kažnjavati.⁵⁵² I veliki župan Primorsko-krajiške oblasti uputio je 1927. okružnicu sreskim poglavarima u kojoj je upozorio na kršenje propisa kod raspisivanja natječaja i odabira kandidata. Tako je navedeno da natječaji moraju sadržavati jasne podatke o službi za koju se kandidati natječu: točno mjesto koje se treba popuniti (bilježnik, I, II i sl.), navesti je li riječ o stalnom ili privremenom mjestu te prinadležnosti koje im pripadaju navedene u točnim iznosima (plaća, dodaci, stanarina i dr.). Zanimljivo je i da je veliki župan odredio da se molbe kandidata koji nemaju kvalifikaciju, tj. položene ispite, ne smiju niti uzimati u obzir, već vratiti kandidatu, a taj odredba morala je biti navedena i u natječajima.⁵⁵³ Unatoč postojećim pravilima nisu nepoznati pokušaji u kojima se prijevarom i krivotvorenjem dokumentacije pokušalo doći do stalne službe.⁵⁵⁴

sami dolaze. Tvrdio je da takvi činovnici djeluju prema zahtjevima utjecajnih ljudi u općini i na taj način dokidaju općinsku samoupravu. Osim toga naveo je da takvi činovnici često imaju različite privatne zahtjeve prema seljacima i da ne strahuju od disciplinskih postupaka jer su vrlo često materijalno osigurani zbog čega se ne boje gubitka položaja. Rješenje je vidio u postavljanju školovanih činovnika s područja drugih općina, koji se lako mogu premještati te nisu pod ničijim utjecajem. Uz ovaj tekst uredništvo lista napisalo je opasku navodeći da se sa takvim stavovima ne mogu složiti, tvrdeći takvi slučajevi ne moraju biti pravilo. Marko MARINKOVIĆ, „O opštinskom činovniku“, *Srpsko kolo* (Zagreb) [ćir. u izvorniku], 29. 3. 1923., 108.

⁵⁵² HR-HDA-137 PU-UO. III-10, 2885/1924. (kut. 232). „Općinskih činovnika izbor“, okružnica Odjeljenja za unutarnje poslove Pokrajinske uprave za Hrvatsku i Slavoniju upućena svim županijskim oblastima, 23. siječnja 1924.

⁵⁵³ HR-HDA-138 PKO. VŽ PS, 885/1927. (kut. 137). „Obćinskih činovnika izbor“, okružnica velikog župana primorsko-krajiške oblasti upućena sreskim poglavarima n/r, 31. svibnja 1927.

⁵⁵⁴ Prema navodima poslanika oblasne Skupštine Mile J. Stojavljevića, takav slučaj dogodio se u općini Gračac (srez Gračac) u kojemu je uslijed premještaja općinski bilježnik Milorad Gjekić krivotvorio zapisnik sa sjednice novoizabranog općinskog odbora (na kojoj je on bio perovođa) te je potvrdu odbora da je premješten iz Karlobaga u Gračac prikazao kao odluku odbora da ga bira za stalnoga bilježnika u Gračacu. Nakon što su odbornici za to saznali obavijestili su o tome sreskog poglavara u Gračacu te je državnom odvjetništvu protiv njega podnesena prijava. No veliki župan odbio je protest odbornika zbog njegova namještenja u Gračacu i

Način na koji se desetljećima biralo općinske činovnike doživio je promjenu krajem 1927. Kako do tada još uvijek nije bio donesen novi općinski Zakon, donošene su samo pojedine izmjene pa tako i izmjena čl. 37. kojim je bio reguliran izbor činovnika. Do ove promjene došlo je inicijativom SDS-ovog Srđana Budisavljevića, koju je podržao i HSS.⁵⁵⁵ Ubrzo nakon što je hitni prijedlog bio podnesen Narodnoj skupštini, donesen je Zakon od 18. studenog 1927. i njime je uvedena nova odredba prema kojoj je načelnika (predsjednika) općine i općinsko činovništvo biralo općinsko zastupstvo bez utjecaja i prijedloga nadzorne vlasti, odnosno sreskog poglavara.⁵⁵⁶ Donošenje ovoga Zakona obrazloženo je potrebom da se prekine s praksom prema kojoj su se više vlasti uplitale u izbor općinskih činovnika i na taj način narušavale općinsku samoupravu.⁵⁵⁷ Zanimljivo je spomenuti da je HPSS u svom programu iz 1904. spominjao mogućnost samostalne odluke općinskog odbora o izboru službenika.⁵⁵⁸ Ovaj Zakon trebao je ojačati općinsku samoupravu, no njegova provedba ipak je ostala ograničena zbog primjene Uredbe o premjestivosti općinskih činovnika, donesene 1919. godine.

Uredba o premjestivosti utjecala je ne samo na premještaje već i na postavljanje odnosno micanje (suspenziju) činovnika. Raspuštanje općinskih odbora također je doprinijelo utjecaju viših vlasti na postavljanje općinskih činovnika, a čak i tamo gdje su odbori normalno djelovali, nije bila rijetkost da se činovnici namještaju na taj način. Primjeri iz Primorsko-krajiške oblasti pokazuju kako su se bilježnici (blagajnici) sami obraćali velikom županu

potvrdio izbor Gjekića za općinskog bilježnika. U pritužbi koju je velikom županu protiv Gjekića uputio Stojsavljević navedeno je kako je Gjekić „nesposoban i narodu vrlo omražen činovnik“ te da su tijekom kontrole poslovanja općine utvrđene brojne nepravilnosti za koje je bio odgovoran. Prema Stojsavljevićevim tvrdnjama Gjekić se „javno hvali po Gračacu, da on može raditi što god hoće i da mu Veliki Župan ništa ne može.“ Od velikog župana tražilo se da na sjednici oblasne skupštine odgovori na pitanja povezana s tim događajima. No dostupni podaci pokazuju kako je Gjekić i dalje ostao na svom službenom mjestu. Pritom treba spomenuti da su Gjekić i Stojsavljević podržavali različite političke opcije (iako one nisu izrijekom navedene) zbog čega je između njih došlo i do jednoga zabilježenog sukoba. HR-HDA-138 PKO. VŽ PS, 890/1927. (kut. 137). „Milorad Gjekić opć. bilježnik u Gračacu, zloraba službene dužnosti.“, prijepis pritužbe Mile J. Stojsavljevića upućen velikom županu primorsko-krajiške oblasti putem oblasne skupštine Primorsko-krajiške oblasti, 19. svibnja 1927.; HR-HDA-138 PKO. VŽ PS, 1706/1927. (kut. 144) Spis s dopisima upućenim velikom županu Marijanu Hanžekoviću o slučaju agitacije Mile Stojsavljevića, od 24. rujna 1927. do 28. listopada 1927.; Bilježnik Gjekić vjerojatno je imao određenu zaštitu radi koje je davao ovakve izjave, a sudeći prema izvorima u njegovom personalnom dosjeu, više je puta upozoravano na njegove propuste u službi. O tome vidi: HR-HDA-890 ZP BH. Milorad Gjekić, br. dosjea 2388.

⁵⁵⁵ L. K. „Opštinski načelnik i činovnici“, *Novosti*, 8. 11. 1927., 3.; „Poboljšanje občinskog zakona za seoske občine u Hrvatskoj i Slavoniji“, *Dom* (Zagreb), 9. 11. 1927., 6–7; S. Budisavljević bio je član Samostalne demokratske stranke. O njemu vidi: MATKOVIĆ, Hrvoje, „BUDISAVLJEVIĆ, Srđan“. U: Hrvatski biografski leksikon (on-line). Pristup ostvaren 4. 6. 2019. <http://hbl.lzmk.hr/clanak.aspx?id=3052>

⁵⁵⁶ „Zakon o izmeni zakonskog članka XVI. iz godine 1870. O uređenju opština i trgovišta u Hrvatskoj i Slavoniji, koja nemaju uređenoga magistrata“, § 1., *Narodne novine*, br. 274., 30. 11. 1927., 1.

⁵⁵⁷ L. K. „Opštinski načelnik i činovnici“, *Novosti*, 8. 11. 1927., 3.

⁵⁵⁸ U programu je bilo navedeno da općinske „službenike bira obč. odbor sam po svojoj volji, samo ako imadu sposobnosti po zakonu“. CIPEK., MATKOVIĆ, *Programatski dokumenti hrvatskih političkih stranaka i skupina*, 489.

moleći namještenje u općinama, pri čemu su bili uvođeni u evidenciju čekajući svoj red na mjesto u nekoj od općina.⁵⁵⁹ Uvođenjem oblasne samouprave, aktualno postaje pitanje nadzora nad općinama, a vezano s tim i pitanje postavljanja činovnika. To pokazuje primjer iz Osječke oblasti gdje je Oblasni odbor imenovao Ivana Roksu za stalnoga općinskog bilježnika II. u općini Veliki Bastaji, no prema rješenju Državnog savjeta, Oblasni odbor nije imao nadležnost za provođenje takvog imenovanja.⁵⁶⁰

Nakon potvrđenog izbora i postavljanja u službu općinski bilježnici i blagajnici bili su dužni položiti prisegu. Prema općinskom Zakonu iz 1870., kod primanja u službu politički izaslanik izabranog je činovnika trebao zaprisegnuti slijedećom prisegom: „Ja N. N. prisežem (zaklinjem se), da ću Njegovu c. kr. Veličanstvu sesaru austrijskomu, apoštolskomu kralju ugarskomu, dalmatinskomu, hrvatskomu i slavonskomu biti vjeran i odan, da ću štovati zakone, da ću sa N. N. službom svojom spojene dužnosti vršiti točno i savjestno, da ću državnomu i zemaljskomu ustavu svedj vjeran ostati. 'Tako mi Bog pomogao.'“⁵⁶¹ U

⁵⁵⁹ Primjerice, Gjuro Stojić, ispitani opć. bilježnik i blagajnik zaposlen kao pisar u općini Maja (srez Glina) obratio se velikom županu moleći za postavljanje na bilježničko ili blagajničko mjesto u nekoj od općina. Veliki župan uputio je putem sreskog poglavara odgovor da se za njega nije moglo pronaći mjesto, ali da je „u središnjoj evidenciji zaveden“. HR-HDA-138 PKO. VŽ PS, 1859/1927. (kut. 144). „Stojić Gjuro ispitani opć. blagajnik i bilježnik, molba za namještenje“, molba Gjuro Stojića upućena velikom županu primorsko-krajiške oblasti, 26. kolovoza 1927., odgovor velikog župana sreskom poglavaru u Glini od 7. ožujka 1928.; Ista opaska može se pronaći i u primjeru Steve Lebića iz općine Jabukovac (srez Petrinja) koji se obratio velikom županu s molbom za namještenje u svojoj općini, a upućen mu je odgovor kako se na području oblasti nije moglo pronaći mjesto, ali da je uvršen u evidenciju. HR-HDA-138 PKO. VŽ PS, 1828/1927. (kut. 144). Stevo Lebić (Jabukovac), molba za namještenje upućena velikom županu Primorsko-krajiške oblasti, 15. listopada 1927., odgovor velikog župana sreskom poglavaru u Petrinji od 7. ožujka 1928.; U jednom slučaju navodi se i mjesto na listi u evidenciji, kada se bilježnik Gjuro Žarković iz općine Maja (srez Glina) obratio velikom županu da ga namjesti u jednoj od općina (Perjasica, Cetingrad ili Krstinja) u kojima su se nalazila slobodna bilježnička mjesta. Svoju zamolbu temeljio je na tome što je prema rješenju velikog župana bio predbilježen kao drugi po redu za privremenog opć. činovnika. Veliki župan namjestio ga je „do opoziva privremenim općinskim blagajnikom“ u općini Lasinja. Zanimljivo je da je time ujedno s toga položaja maknuo dotadašnjeg blagajnika Radu Ratkovića navodeći da mu „na prosto stoji natjecati se na koje ispražnjeno mjesto općinskog činovnika“. Međutim nedugo nakon toga veliki je župan odustao od svoje odluke pa je Ratković ostao blagajnik. HR-HDA-138 PKO. VŽ PS, 1782/1927. (kut. 144). Gjuro Žarković (Maja), molba za namještenje upućena velikom županu Primorsko-krajiške oblasti, 8. listopada 1927., odgovor velikog župana od 16. prosinca 1928.; Neki su bilježnici vrlo brzo nakon slanja zamolbe bili primani u privremnu službu kao primjerice bilježnik Dušan Popović iz Josipdola (srez Ogulin) koji je velikom županu poslao molbu za namještenje nakon čega je donesena odluka se namjesti u privremenu blagajničku službu u općinu Zrmanja (srez Gračac). HR-HDA-138 PKO. VŽ PS, 877/1927. (kut. 137). Dušan Popović (Karlovac), molba za namještenje upućena velikom županu Primorsko-krajiške oblasti 19. svibnja 1927., odgovor (odluka) velikog župana od 19. svibnja 1927.; U potonja dva slučaja (Žarković i Popović) navedeno je kako ih veliki župan u službu postavlja na temelju čl. 9 Zakona o općoj upravi. *Isto.*

⁵⁶⁰ Prema rješenju Državnog savjeta „raniji upravni odbori u županijama nisu imali takovu vlast imenovanja opć. činovnika, pa prema tome takova vlast nije mogla preći na oblasne samouprave“. HR-HDA-139 Osječka oblast (dalje: OO). Spisi; Zapisnik sjednica oblasnog odbora 1928. (kut. 1). „Zapisnik 99. sjednice oblasnog odbora“ (održana 9. studenoga 1928.).

⁵⁶¹ „Zakonski članak XVI. od 1870.“, § 38., *Sbirka najpotrebitijih zakona i naredaba koje se tiču uprave seoskih obćina*, 10.

Kraljevini SHS koristila se ista prisega kao i ona koju su trebali položiti općinski odbornici⁵⁶² prema Uredbi o izboru općinskih odbora iz 1919. koja je glasila: „Ja N. N. zaklinjem se jedinim Bogom, da ću Njegovu Veličanstvu kralju Petru I. vjeran biti, da ću se ustava i zakona zemaljskih držati, da ću dužnosti svoga zvanja tačno vršiti te općinske i državne interese savjesno zastupati i braniti. Tako mi Bog pomogao“.⁵⁶³ Kada je 1927. donesen novi izborni red za upravne općine, prisega općinskih odbornika ponovno je izmijenjena pa je glasila: „Zaklinjem se, da ću vladajućem Kralju i Odadžbini biti veran; da ću se u radu Ustava i zemaljskih zakona pridržavati; da ću dužnosti svoga zvanja tačno izvršavati i da ću opštinske interese savesno braniti i zastupati“.⁵⁶⁴ Iako su ovdje navedeni osnovni oblici prisega, neki primjeri pokazuju da su kod zaprisezanja korištene i određene varijacije premda su se osnovni elementi uvijek spominjali. Postojala je razlika u jeziku kojim su pisane (hrvatski ili srpski, ovisno o općini), a neke su verzije izrijeком navodile i odanost u izvršavanju naloga viših vlasti.⁵⁶⁵ Osim glavne razlike u prisegama iz razdoblja Austro-Ugarske i Kraljevine SHS koje se odnose na vladare i države, u svima su bili prisutni elementi odanosti vladaru, ustavu i zakonima. Prema odredbi mirovinskog statuta općinskih činovnika, prva prisega koju je činovnik položio označavala je početak službenog vremena koje se uračunavalo u mirovinu.⁵⁶⁶ Unatoč promjeni forme prisega, sama odredba općinskog Zakona iz 1870., tj. čl. 38. i dalje je vrijedila pa su bilježnici i blagajnici kod prvog primanja u općinsku službu

⁵⁶² Prisega općinskih odbornika u Hrvatskoj i Slavoniji do 1918. bila je određena Naredbom Kr. zemaljske vlade od 28. srpnja 1871. (br. 6958) i glasila je: „Ja N. N. odbornik općine N. prisežem, da ću Njegovom Veličanstvu cesaru austrijskomu, apostolskomu kralju Ugarskomu, Dalmatinskomu, Hrvatskomu i Slavonskomu biti vjeran i odan, da ću štovati zakone i da ću dobro obćine N. svimi mojimi silami promicati, a svako zlo od nje odvrćati. Tako mi Bog pomogao, blažena dijeva Marija i svi svetcu božiji“. „Rukovanje posala naravnog djelokruga.“, *Općinski upravnik*, 8. 12. 1923., 195.

⁵⁶³ „Uredba o izboru općinskih odbora za upravne općine Hrvatske i Slavonije“, § 13., u: DOMITROVIĆ, *Zbirka zakona i propisa za upravnu službu u Hrvatskoj, Slavoniji i Medjumurju*, 483; Iako je u Uredbi bilo navedeno da na taj način prisežu odbornici, na taj su način prisezali i činovnici. Primjerice u zakletvi koju je uz ostalu dokumentaciju priložio Dušan Popović, moleći velikog župana za podjelu mjesta blagajnika u općini Zrmanja (srez Gračac), vidi se upotreba navedenog teksta, uz izmjenu imena kralja Aleksandra. HR-HDA-138 PKO. VŽ PS, 877/1927. (kut. 137). Spis sa zambolbom Dušana Popovića upućenom velikom županu primorko-krajiške oblasti; prijepis zakletve D. Popovića, u Gračacu, 23. svibnja 1927.

⁵⁶⁴ „Uredba o izboru opštinskih odbora za seoske upravne opštine u Hrvatskoj i Slovoniji [*sic*] sa Sremom, koje su uredene po zak. čl. XVI. od 1870. godine.“, § 45., KRBEK, *Izborni red za odbore seoskih upravnih općina...*, 50.

⁵⁶⁵ Primjerice u slučaju Gjuro Blagojevića zakletva je navedena na slijedeći način: „Ja Gjuro Blagojević zaklinjem se svemogućim Bogom, da ću Njegovu Veličanstvu Kralje Srba, Hrvata i Slovenaca ALEKSANDRU I. vjeran biti, da ću se ustava i zemaljskih zakona uvijek držati i da ću dužnosti svoga zvanja kao opštinski blagajnik tačno i savjesno izvršivati te naloge viših i predpostavljenih mi vlasti tačno izvršavati te državne i opštinske interese savjesno zastupati i braniti.“ – TAKO MI BOG POMOGAO“. HR-HDA-138 PKO. VŽ PS, 1602/1927. (kut. 144). „Blagojević Gjuro privremeni opć. blagajnik u Krnjaku uručenje dekreta i položenje zakletve“; Zakletva Gjuro Blagojevića, u Krnjaku, 30. rujna 1927.

⁵⁶⁶ HR-DAZG-745 ZDOČ. 2. SPISI, Statut o umirovljenju i opskrbi stalno namještenih općinskih činovnika, njihovih udova i siročadi županije modruško-riječke, §10., str. 12., 1915. (kut. 29).

morali položiti prisegu, a u slučaju da su promijenili mjesto i da ih je općinski odbor izabrao za činovnika u drugoj općini također su morali polagati prisegu.⁵⁶⁷

Kada je riječ o namještenju činovnika u službu treba spomenuti i pitanje koje se javljalo i prije 1918., o postavljanju žena u općinsku činovničku službu.⁵⁶⁸ Iako su žene i prije 1920. bile namještane kao javne službenice, u siječnju 1920. donesena je *Uredba o namještenju ženskih osoba za manipulativnu činovničku službu kod upravnih oblasti u Hrvatskoj, Slavoniji i Medjmurju*. Prema toj Uredbi žene su mogle dobiti stalno namještenje kao manipulantne (pomoćne) činovnice kod upravnih oblasti.⁵⁶⁹ Ova se Uredba ipak nije odnosila na općine jer u općinskoj upravi tada nije niti postojala takva služba. Ženske osobe koje su se uobičajeno primale u općinsku službu bile su primalje i svrstavale su se u kategoriju općinskih službenika. Osim toga, žene su se u općini mogle primati u pisarsku službu. Broj pisarica u općinama porastao je u razdoblju Prvoga svjetskog rata kada je zbog mobilizacije nedostajalo službenika.⁵⁷⁰ Tako su i 1920-ih godina u nekim općinama žene bile na tim mjestima.⁵⁷¹ Ipak, 1922. zabilježen je specifičan slučaj zapošljavanja blagajnice Olge

⁵⁶⁷ „Prisega općinskih činovnika“, *Općinski upravnik*, 30. 1. 1926.; U članku se navodi da ponovna prisega ne bi trebala biti nužna u slučajevima „privremenog premještenja po državnoj vlasti“ s obzirom na odredbe Zakona o državnim činovnicima. O zakletvi državnih činovnika vidi: „Zakon o činovnicima i ostalim državnim službenicima građanskog reda“, § 88., u: CAVALIERI, *Disciplinski propisi po zakonu od 31. jula 1923. o činovnicima i ostalim državnim službenicima građanskog reda*, 228.

⁵⁶⁸ Još u razdoblju Austro-Ugarske među općinskim činovništvom raspravljalo se o pitanju žena na činovničkim mjestima u općini. Tako je primjerice u *Općinskom glasniku* 1902. objavljen tekst jednoga autora na tu temu. Iako je je izrazio sklonost prema namještenju žena u javnim službama, ipak nije podržavao njihovo namještenje u općinskoj činovničkoj službi smatrajući da bi za njih taj posao bio neprikladan zbog uvjeta rada kojima su izloženi općinski činovnici te da su žene potrebnije u drugim javnim i privatnim zanimanjima. K., „Žene u općinskoj službi“, *Općinski glasnik*, 23. 8. 1902., 265–267; U razdoblju Prvog svjetskog rata također su se javila razmišljanja da bi se uslijed nedostatka službenika u općinama, s obzirom na mobilizaciju muškaraca, na činovnička mjesta mogle postavljati i žene. No reakcije su uglavnom bile u suprotnosti s tim prijedlogom, prvenstvo zato što se tvrdilo da su činovnici, posebno u vrijeme rata, bili izloženi teškim pa i fizičkim poslovima i grubom postupnju općinara pa se smatralo da bi izloženost takvim uvjetima u radu bila preveliko opterećenje za žene. M. G., „Namještanje ženskih općinskih činovnika.“, *Općinski upravnik*, 6. 10. 1917., 169; I. D., „Namještanje ženskih opć. činovnika“, *Općinski upravnik*, 10. 11. 1917., 189–190.

⁵⁶⁹ „Uredba o namještenju ženskih osoba za manipulativnu činovničku službu kod upravnih oblasti u Hrvatskoj, Slavoniji i Medjmurju“, u: DOMITROVIĆ, *Zbirka zakona i propisa za upravnu službu u Hrvatskoj, Slavoniji i Medjmurju*, 917.

⁵⁷⁰ M. G., „Namještanje ženskih općinskih činovnika.“, *Općinski upravnik*, 6. 10. 1917., 169.

⁵⁷¹ Primjere žena koje su bile u općinskoj službi kao pisarice može se pronaći i u popisima *Kalendaru Zemaljskog društva općinskih činovnika*, za one općine koje su takve podatke navodile; Osim toga neki oglasi pokazuju da su pojedine općine kod traženja kandidata za pisarsku službu navodile da traže pisarice čemu je razlog mogao biti u plaći ili nedostatku muškaraca zainteresiranih za tu službu. Primjerice upit iz 1918., poslan *Općinskom upravniku* navodi da se u općini Posavski Bregi (kotar Dugoselo) traži pisarnička pomoćnica, „vješta vodjenju urudžbenog zapisnika, izdavanju marvinskih putnica i prepisu“, koja je odmah mogla biti primljena u službu, pri čemu se vidi je da je mjesto trebalo brzo popuniti. Plaća međutim nije bila navedena, već je stajalo da je „po dogovoru“. „Pisarnička pomoćnica“, *Općinski upravnik*, 1. 2. 1918., 20; U jednoj objavi iz 1921., iz općine Ozalj (kotar Karlovac) navedeno je kako traže tipkačicu, a za plaću se također navodi da je „po dogovoru“. „Treba tipkačicu“, *Općinski upravnik*, 8. 10. 1921., 160; Pojedini primjeri pokazuju kako su i pisarice, slično kao pisari i činovnici, u pojedinim slučajevima same slale molbe i upite za traženje mjesta u općinama. Primjerice dvadesetogodišnja Fanika Bogović iz Ivanić-Grada (kotar Čazma), putem Općinskog

Stanković u općini Opatovac (kotar Vukovar). Ona je kao pisarica u općini 1920. podnijela molbu za pristup blagajničkom ispitu te je iz Povjerenstva za unutarnje poslove Zemaljske vlade odgovoreno kako „načelno ne ima zaprijeke, da se i osobe ženskog spola pripuste polaganju ispita opć. blagajnika, u koliko tome, obzirom na osobu kandidatkinje, ne imade drugog kakovog prigovora“.⁵⁷² Uz to je navedeno i da je primanje ženskih osoba u bilježničku i blagajničku službu pitanje koje se treba posebno rješavati.⁵⁷³ Nakon pristupa ispitu Olga Stanković izabrana je na mjesto općinske blagajnice u Opatovcu 1921.⁵⁷⁴ Međutim 1922. Pokrajinska uprava u Zagrebu izdala je rješenje kada je prilikom isplate državnih predujmova općinskim činovnicima ustanovljeno da je Stanković namještena kao općinska blagajnica.⁵⁷⁵ U tom rješenju upućenom županijskim i kotarskim oblastima, navedeno je kako do tada zakonskim aktima nije bilo predviđeno zapošljavanje žena u općinskoj službi te da se bez dopuštenja Pokrajinske uprave to više ne smije činiti.⁵⁷⁶ Ovim rješenjem nije se potpuno isključila mogućnost postavljanja žena u činovničku službu što se vidi i po tome da je Stanković i dalje ostala na mjestu općinske blagajnice.⁵⁷⁷ Štoviše Banskoj upravi Savske banovine podnijela je 1933. molbu za polaganje bilježničkog ispita koja je bila prihvaćena.⁵⁷⁸ Kako do tada nije imala položen bilježnički ispit, što je onemogućavalo stalno namještenje, treba pretpostaviti kako je nekoliko puta u ovom razdoblju vršen njezin reizbor na blagajničko mjesto. Zanimljivo je da je u jednom izvješću općine Opatovac, upućenom Pokrajinskoj upravi 1922., bilo navedeno kako se blagajničko mjesto na koje je Stanković bila postavljena,

upravnika objavila je kako traži mjesto pisarice u općini „uz pristojnu plaću“, navodeći da je završila trgovački tečaj u Zagrebu. „Pisarica“, *Općinski upravnik*, 5. 10. 1918., 162; Andrea Heski iz Račinovaca (kotar Županja), također je putem Općinskog upravnika navela da traži mjesto pisarice ne navodeći ostale detalje, osim da se ponude „uz oznaku plaće“ šalju poglavarstvu u Račinovcima. „Traži mjesto pisarice“, *Općinski upravnik*, 2. 6. 1923., 88.

⁵⁷² HR-HDA-79 UOZV. IV-5, 23790/1920. (kut. 4597). „Stanković Olga iz Opatovca, opć. pisarica – molba za pripust bilježničkom ispitu“, prijepis dopisa Povjereništva za unutarnje poslove Pokrajinske uprave upućen Kr. županijskoj oblasti u Vukovaru, 18. lipnja 1920.

⁵⁷³ *Isto.*

⁵⁷⁴ HR-HDA-890 ZP BH. Olga Stanković, br. dosjea 15367. „Spisak penzionisanih opć. činovnika općine Opatovac, za koje se traže izdanje legitimacije o povlašćenoj vožnji.“ [ćir. u izvorniku].

⁵⁷⁵ HR-HDA-137 PU-UO. III-5, 35362/1922. (kut. 111). „Žena primanje u općinske službe“, okružnica Odjeljenja za unutarnje poslove Pokrajinske uprave upućena svim županijskim oblastima u Hrvatskoj i Slavoniji, 30. lipnja 1922.

⁵⁷⁶ *Isto.*

⁵⁷⁷ Iz popisa navedenih u *Kalendarima Zemaljskog društva općinskih činovnika Hrvatske i Slavonije* od 1923. do 1929. vidljivo je kako je Olga Stanković i dalje ostala na mjestu općinske blagajnice u općini Opatovac.

⁵⁷⁸ HR-HDA-890 ZP BH. Olga Stanković, br. dosjea 15367. „Stanković Olga bilježničkog ispita održavanje.“; Zanimljivo je spomenuti da je na ispitnom roku na koji se prijavila Olga Stanković 1933., na polaganje bilježničkog ispita kod banske uprave u Zagrebu pristupilo 140 kandidata te su gotovo svi položili. U *Općinskom upravniku* navedeno je kako se takav rezultat treba „pripisati uvidjavnosti ispitne komisije, koja je uzela u obzir da većina kandidata, obzirom na predstojeću uredbu o povišenju kvalifikacije, neće moći polučiti mjesta blagajnika i bilježnika, već mjesta manipulativnih činovnika ili upravnih zvaničnika“. S obzirom da je Stanković služila kao blagajnica, moguće je da je motivacija za izlazak na bilježnički ispit bila uprava najava o primjenama novih odredbi. „Ispitima za opć. bilježnike i blagajnike“, *Općinski upravnik*, 23. 12. 1933., 226.

namjeravalo ukinuti.⁵⁷⁹ No, kako pokazuje navedeno, to se nije dogodilo te je Olga Stanković bila umirovljena 1940.⁵⁸⁰ Na slučaj njezina primanja u blagajničku službu osvrnuo se i *Općinski upravnik* člankom u kojem je navedeno kako je to „prvi slučaj, da je žensko lice namješteno za opć. činovnika“.⁵⁸¹ Autor je naveo kako su „ženskog kolegu kod nastupa službe srdačno pozdravili“, ali je opravdao uputu Pokrajinske uprave prema kojoj se tražila posebna dozvola za postavljanje žena u općinsku službu. Kao prepreku za primanje žena u ovu službu naveo je zahtjevanost i nezahvalnost službe općinskih činovnika radi čega je izražena sumnja da bi se veći broj žena uopće i odlučio za nju. Osim toga poslovi općinskih činovnika izlazili su iz kruga uobičajenih uredskih poslova pa je spomenuo kako „duševni pa i fizički napor koji traži služba opć. činovnika jedva svladavaju muškarci slabije konstrukcije a kako će ga – bez pogibelji za svoje zdravlje – svladavati ženske, koje su po prirodi slabijeg i nježnijeg ustroja?“ Zanimljivo je da određeni primjeri pokazuju kako se kod općinskih činovnika doista procjenjivala i njihova tjelesna konstitucija te zdravstveno stanje za službu u općini.⁵⁸² Među zaduženjima koja bi ženama mogla biti posebno zahtjevna, autor je naveo raspisivanje i prikupljanje poreza kod kojeg su činovnici „izvršeni [...] oštroj i nepravednoj kritici u svom radu a vrlo često i žučljivim napadajima, sumnjičenjima i podvalama.“ U konačnici kao neprimjerena za ženske činovnice navedena su zaduženja u vezi vojnih poslova, tj. privođenja vojnih obveznika na novačenje.⁵⁸³ U vremenu Kraljevine SHS o ovoj se temi među činovništvom gotovo i nije raspravljalo jer osim ovoga slučaja, nije bila aktualna. Međutim mišljenja su po tom pitanju vjerojatno bila podijeljena premda se može pretpostaviti da su mnogi dijelili mišljenje gornjeg autora. Među rijetkim osvrtima na pitanje žena u općinskoj službi je i onaj u listu *Komunalna razmatranja* gdje su u jednoj notici pohvalno ocijenjeni općinski izbori u Njemačkoj na kojima je žena bila izabrana za načelnicu.⁵⁸⁴ Iako je

⁵⁷⁹ HR-HDA-137 PU-UO. III-4, 26976/1922. (kut. 90). Popis općinskih činovnika (iskazi općinskih činovnika i njihove prinadležnosti); „Iskaz općinskih činovnika službujućih u upravnoj općini Opatovac kotara Vukovarskog“ (22. svibnja 1922.). Zanimljivo je spomenuti kako se u iskazu kod O. Stanković (rođ. 1901.) navodi da je neudana, da ne prima stanarinu niti stan na korištenje, te za razliku od blagajnika nije primala nikakve dodatke na plaću (osim privremenog godišnjeg dohotka).

⁵⁸⁰ HR-HDA-890 ZP BH. Olga Stanković, br. dosjea 15367.

⁵⁸¹ „Ženske – općinski činovnici.“, *Općinski upravnik*, 23. 9. 1922., 151.

⁵⁸² U jednom izvještaju o općinskim činovnicima, okružni načelnik u Gospiću naveo je za blagajnika Marka Rukavinu iz općine Pazarište (kotar Perušić) da je „bogalj te hoda na štakama, a duševno izgleda takodjer slabić i bezkičmenjak. U interesu službe trebalo bi ga premjestiti u takovu općinu gdje bi imao samo kancelarijski posao obavljati. Na njegovo bi mjesto trebalo postaviti jednog sposobnog pouzdanog i osobito i inergičnog blagajnika.“ HR-HDA-138 PKO. VŽ PS, 430/1924. (kut. 121). Izvješće Okružnog načelstva Okruga ličko-krbavskog upućeno velikom županu Primorsko-krajiške oblasti, o djelovanju općinskih činovnika, 13. prosinca 1924.; Iako je ovo izvješće uključivalo i političku procjenu činovnika pa je moguće da se spomenutog Rukavinu iz općine željelo premjestiti iz političkih razloga, sama činjenica da se ocjenjivalo i njegovo tjelesno te zdravstveno stanje, pokazuje da su se procjenjivale i takve karakteristike činovnika.

⁵⁸³ „Ženske – općinski činovnici.“, *Općinski upravnik*, 23. 9. 1922., 151.

⁵⁸⁴ „Žena načelnik“, *Komunalna razmatranja*, 16. 12. 1923., 4.

navedenim rješenjem Pokrajinske uprave ipak bila ostavljena mogućnost za primanje žena u činovničku službu, ovo je ostao jedini poznati slučaj zapošljavanja žena na činovničkom mjestu u općini.

7. OPĆINSKI BILJEŽNICI I BLAGAJNICI: DUŽNOSTI I OVLASTI KOD NAMJEŠTENJA

Općinski činovnici u službi su bili zaduženi za svoj dio posla – bilježnički ili blagajnički, a ako je općina imala samo jedno kreirano mjesto za bilježnika, jedan je činovnik obavljao poslove za obje službe, što 1920-ih godina ipak više nije bilo toliko uobičajeno. Kao uvod u zaduženja općinskih činovnika može poslužiti jedan opis Josipa Hoholača⁵⁸⁵ u kojem je naveo: “Drugi i najvažniji opć. činovnik je opć. bilježnik [prvim je naveo načelnika, op. I. J.]. On je upravo duša svoje općine, jer se cijela općinska uprava rukovodi i cijelo rukovanje općine ovrši glavnom njegovom suradnjom. Općinski bilježnik ima da sudjeluje u svim granama opć. uprave, treba da sprema i pripravlja predloge i izvještaje za sjednice opć. zastupstva i upravnoga odbora, treba da gleda zajedno sa opć. načelnikom da svi poslovi naravnog i prenešenog djelokruga na vrijeme valjano obavljani budu.”⁵⁸⁶ Ovaj kratki opis sugerira kako je kvalitetan i dobro organiziran rad općinskih činovnika bio izuzetno važan za funkcioniranje cijele općinske uprave i ne manjem bitan od rada općinskog odbora ili načelnika. Za razliku od primjerice gradova, kotarskih ili drugih, viših vlasti koje su na raspolaganju imale i veće, a često i obrazovanije osoblje, uspješni činovnici koji su bili sposobni „nositi“ općinsku upravu bili su izuzetno važni u seoskim općinama. Od općinskih bilježnika i blagajnika očekivalo se da surađuju, pomažu jedan drugome u izvršavanju poslova ukoliko je za to postojala potreba, a jedan od najvažnijih poslova u kojima je bila potrebna njihova suradnja bila je izrada općinskog proračuna. Iz činovnikova položaja proizlazile su različite dužnosti, ali i prava koja su trebali uživati – prvenstveno njihova plaća i ostali prihodi.

Već u općinskom Zakonu i naredbama o bilježničkim i blagajničkim ispitima bila su spomenuta osnovna zaduženja činovnika. Međutim točna zaduženja određivala je potreba u

⁵⁸⁵ Dr. Josip Hoholač bio je upravni stručnjak, često je surađivao u *Općinskom upravniku* pišući stručne članke, a djelovao je i kao kr. podžupan te kr. banski savjetnik.

⁵⁸⁶ HOHOLAČ, „Razvoj općina i ostale političke uprave u kraljevinama Hrvatskoj i Slavoniji.“, *Općinski upravnik*, 5. 4. 1919., 53.

praksi, odnosno zadaci koji su različitim naredbama bili dodijeljeni općinama u vlastitom ili prenesenom djelokrugu. Nakon što je donesen općinski Zakona iz 1870., odobren je 4. studenog 1873. *Poslovník za seoske občine županije zagrebačke*.⁵⁸⁷ Svrha ovoga Poslovníka bila je objediniti upute za općinsko poslovanje na jednom mjestu i tako bilježnicima i načelnicima olakšati snalaženje u njihovim poslovima. Raniji izvori pokazuju kako je ovo ujedno bio i jedini objavljeni poslovnik, ali su se ostale županije s obzirom na isti zakonski okvir njime mogle služiti te su to vjerojatno i činile.⁵⁸⁸ Tako se u jednom članku navodi: „Poslovník za seoske občine izdan je po obostojavšem upravljajućem odboru županije zagrebačke te može dakle samo za tu županiju valjati, nu jer je kod svih občina isto poslovanje, drže ga se u načelu i ostale občine, a osobito praktično nevješto općinskim činovnikom dobro dodje, jer je nekim načinom kao provedbena naredba zakonu ob uredjenju občina, koj je glede samoga poslovanja dosta manjkav.“⁵⁸⁹

Jedan od problema u vođenju općinskog poslovanja bio je upravo u tome što nakon donošenja općinskog Zakona nije bila izdana provedbena naredba, a Zakon nije detaljnije, već samo uopćeno određivao činovnička zaduženja. Zato se brojnim naredbama i okružnicama godinama nadopunjavalo dužnosti općinskih činovnika. Promjene u infrastrukturi, gospodarstvu, kulturi i društvu odražavale su se i na općine koje su ih kroz različite naredbe i upute trebale popratiti i u općinskom poslovanju. Radi toga je umjesto provedbene naredbe kao priručnik u općinama bio korišten navedeni Poslovník., a Kr. županijska oblast u Zagrebu izdala je 1902. novi poslovnik kojim su se također koristile i druge županije.⁵⁹⁰ Međutim u potonjem je, za razliku od Poslovníka iz 1873. naglasak stavljen na različite naredbe kojima se reguliralo općinsko poslovanje.⁵⁹¹ Iako je time donekle olakšano snalaženje među brojnim naredbama, neke su s vremenom stavljene izvan snage ili su uvedene nove pa je bilo potrebno stalno pratiti izdavanje novih naredbi, okružnica i drugih uputa viših vlasti. Uz dva spomenuta

⁵⁸⁷ „Poslovník za seoske občine županije zagrebačke“, *Sbirka najpotrebitijih zakona i naredaba koje se tiču uprave seoskih občina*, 16; Poslovník se sastojao se od osamdeset i dva članka koji su regulirali poslovanje upravnih općina. Bio je podjeljen u tri dijela: prvi, općeniti dio, drugi dio koji se odnosio na vođenje poslova naravnog djelokruga i treći dio posvećen poslovima prenesenog djelokruga.

⁵⁸⁸ *Isto*, 16.

⁵⁸⁹ „Poslovník za seoske občine“, *Obćinar* (Zagreb), 6. 11. 1884., 353.

⁵⁹⁰ „Uredsko poslovanje“, *Općinski upravnik*, 12. 5. 1923., 73; Izrada *Poslovníka za občinska poglavarstva Županije zagrebačke* iz 1902. bila je povjerena Ivanu Domitroviću. „† Ivan Domitrović“, *Općinski upravnik*, 8. 4. 1933., 57.

⁵⁹¹ Poslovník je napisan na principu pitanja i odgovora, odnosno za različite aspekte općinskog poslovanja postavljena su pitanja čiji su odgovori trebali dati informacije o poslovanju općine. Uz postavljena pitanja kao odgovori su uglavnom navedeni propisi koje su se ticali pojedinog predmeta. Npr. u odjeljku „Poslovanje u obće“ navedeno je: „Da li se sa strankama susretljivo postupa?“, uz što je navedena okružnica velikog župana od 26. svibnja 1902. kojom se reguliralo postupanje prema strankama. *Poslovník za občinska poglavarstva Županije zagrebačke*, 4; U Poslovníku se nalazio i dodatak s nekim naredbama koje su bile objavljene u listu *Obćinar*. *Isto*, 123 – 188.

poslovnika treba spomenuti mogućnost postojanja i drugih priručnika i uputa u ostalim županijama koji možda nisu bili poznati na širem području izvan županije ili se nisu duže zadržali u upotrebi. Tako je primjerice u Osijeku objavljen *Priručnik za upravno uredovanje i za pregled uprave kod općinskih poglavarstava županije Virovitičke 1900. g.*⁵⁹²

Uz *Narodne novine*, ulogu prenošenja različitih naredbi i odluka preuzele su i druge specijalizirane tiskovine poput *Obćinara*, *Obćinskog glasnika*, a kasnije i *Općinskog upravnika*. Osim toga, važnije naredbe i okružnice objavljujane su i u *Kalendarima Zemaljskog društva opć. činovnika*, ali i u nekim zbirka zakona. Praćenje različitih propisa kojima se upućivao u općinsko poslovanje, od činovnika je tražilo dobru organizaciju te čuvanje različitih vrsta novina i zbirki zakona u općinskoj arhivi.⁵⁹³ Kako je ipak bilo teško snaći se među brojnim izdanjima, upravo je *Općinski upravnik* imao specijalizirane rubrike za općinsku praksu u kojima se odgovaralo na različita pitanja i nepoznanice koje su činovnici imali. Iako su se spomenuti poslovnici koristili kao smjernice i u razdoblju Kraljevine SHS, oni više nisu bili dovoljno relevantni da bi se činovništvo samo na njih moglo osloniti zbog brojnih propisa donesenih u međuvremenu te proširenja državnog djelokruga u općinskom poslovanju. Ipak, Poslovník iz 1873. može, uz općinski Zakon, poslužiti kao temeljno polazište i okvir kod analize zaduženja općinskih bilježnika. U ovom Poslovníku naglasak je stavljen na bilježnička zaduženja s obzirom da se blagajnici kao posebni činovnici gotovo i ne spominju jer, iako je ta služba kao zasebna već bila poznata, ona je službeno regulirana 1878. donošenjem Naredbe o polaganju ispita za službu općinskih blagajnika. Treba naglasiti kako je u općinama još u 19. st. postojala podjela na bilježničke i blagajničke poslove međutim, kao što će se vidjeti, ona ipak nije bila strogo određena u smislu koji bi ograničavao bilježnika da obavi određene blagajničke poslove i obrnuto. Činjenica da su stalni općinski činovnici trebali imati položen i bilježnički i blagajnički ispit, davala im je kompetencije da mogu sudjelovati u poslovima izvan okvira svoje službe, iako je, kao što je spomenuto, iskustvo u praksi ipak bilo presudno za dobro poznavanje pojedinih poslova. Ulogu u podjeli tih poslova

⁵⁹² SRŠAN, „Upravne općine 1848 – 1918. - Struktura, poslovanje, značenje“, 114; Autor je naveo kako je priručnik tiskan na 700 stranica formata A8. *Isto*.

⁵⁹³ Kada je 1924. predsjednik Zemaljskog društva opć. činovnika Ivan Domitrović izdao Zbirku propisa za upravnu službu, u predgovoru je naveo i razloge za tiskanje Zbirke, navodeći: „Poznato je da je kod većine općina nestalo pojedinih brojeva 'Narodnih Novina', sa važnim naredbama, koje su i danas u krijeposti; mijenjali su se općinski činovnici, novine su rabili razni ljudi, pa ih zametnuli, izgubili – i tako danas možda ne ima u Hrvatskoj i Slavoniji općine, kojoj ne bi po koji broj, a i više, od 'Narodnih Novina' manjkalo. I one općine, koje imaju veći dio tih novina pohranjen i složen, teško se snadju kada koju naredbu trebaju, jer ne znaju u kojem je godištu i u kojem broju. Kazala k tomu ne imaju, a tražiti od broja do broja, odviše je mučan posao. Ima li tko izlučene one brojeve novina, u kojima su ti zakonu i naredbe, i opet se teško traži i nalazi potrebito, jer tih propisa imade na stotine, a rasijani su u više stotina brojeva 'Narodnih Novina'“. DOMITROVIĆ, *Zbirka zakona i propisa za upravnu službu ...*, III.

i stvaranju reda u općinskoj službi trebao je imati načelnik, a kolegijalnost u njihovom obavljanju bila je poželjna.

Dalje navedena zaduženja općinskih bilježnika i blagajnika izdvojena su kao ona koja su se na temelju svoje učestalosti i važnosti istaknula u razdoblju od 1918. do 1929., premda treba naglasiti kako to nisu bila jedina zaduženja koja su imali. S obzirom da su se općine razlikovale po veličini, bogatstvu, stanovništvu, smještaju i dr., nisu imale identičan djelokrug poslova, no većina poslova ipak se vodila u svim općinama. Okvir općinskog poslovanja odnosno primjer podjele bilježničkih i blagajničkih poslova naveo je i S. Sršan na temelju priručnika za općine Županije virovitičke iz 1900. godine.⁵⁹⁴

Poslovanje općinskih bilježnika u razdoblju kraljevine SHS bilo je obilježeno različitim problemima, ali glavni su biti gomilanje neriješenih poslova, među kojima su poseban problem bili zaostaci u blagajničkom poslovanju. Posljedice Prvoga svjetskog rata, utjecaj političke situacije na općine, uvođenje komesarijata, postavljanje nekompetentnog činovništva i dr., produbljivali su probleme u općinskom poslovanju. Državna vlast, bez konkretnih planova odgađanjem rješenja zanemarivala je ovaj problem.

Općinski činovnici najveći su dio svojih poslova vršili u općinskom uredu, ali i izvan njega kada je to, s obzirom na zaduženja, bilo potrebno. Njihovo mjesto uredovanja bilo je smješteno u zgradi općinskog poglavarstva koje je predstavljalo središte općine.⁵⁹⁵ U zgradi općinskog poglavarstva načelnik, bilježnik i blagajnik trebali su imati svoje urede, a posebno osigurana trebala je biti prostorija u kojoj se nalazila općinska blagajna. Uz njih su u zgradi općinskog poglavarstva bili su smješteni i općinski stražari koji su također trebali imati svoju prostoriju, a u općinskoj je zgradi uobičajeno bio smješten i općinski zatvor.⁵⁹⁶ Iako su općinske zgrade i uredi trebali biti redovito održavati, između ostalog i zbog ugleda općine, nije bila rijetkost da se upozoravalo na njihov loše stanje i neprimjeren smještaj.⁵⁹⁷

⁵⁹⁴ SRŠAN, „Upravne općine 1848 – 1918. - Struktura, poslovanje, značenje“, 114–116.

⁵⁹⁵ „Smještanje občinskog ureda i mjestnoga suda“, *Obćinar*, 9. 8. 1883., 256.

⁵⁹⁶ *Poslovník za občinska poglavarstva Županije zagrebačke*, 1.

⁵⁹⁷ Primjerice činovnici sa zdravstvenim problemima u nekim su slučajevima za svoja oboljenja krivili upravo loše radne uvjete kojima su bili izloženi. Tako je jedan dvadesetsedmogodišnji činovnik, moleći za novčanu pomoć u svrhu liječenja naveo: „Od čega sam slabog zdravlja i malokrvan može biti poznata stvar. Dakle uredska služba i gutanje one prašine, sjedeći u onim svakojakim prostorijama, radeći danju, noću kroz punih 16 godina, – narinula mi je ovu moju tešku bolest, koja me sve to više uništava i oslabljuje moj život.“ Svoju molbu bilježnik je potkrijepio i liječničkom svjedodžbom u kojoj je bilo navedeno da „boluje na slabokrvnosti lakšega stupnja, na slabosti živaca usled premorenosti, a na osnovi slabe konstitucije“. HR-DAZG-745 ZDOČ. 2.3. OS, 43/1926. (kut. 37). Pismo Matije Beladovića predsjedništvu Zemaljskog društva opć. činovnika „Predsjedništvu zemalj. društva opć. činovnika, Lipovac (srez Šid), 18. svibnja 1926., Matija Beladović „Liječnička svjedodžba“, Vinkovci, 19. prosinca 1925.; O neprimjerenom smještaju općinskog poglavarstva pokazuje primjer iz općine

Uredovni sati u kojima su općinski činovnici trebali obavljati pisarske poslove, tj. sve uredske poslove i rad sa strankama bili su određeni od 8 do 12 sati prije podne te od 14 do 16 ili od 15 do 17 sati poslije podne.⁵⁹⁸ Činovnici su zbog različitih zaduženja dio radnog vremena morali provoditi izvan ureda, u bližoj okolini ili daljim mjestima do kojih su morali putovati pa je zato bilo i određeno da u navedenom vremenu činovnik, načelnik ili barem pisar mora biti u općinskom uredu na usluzi strankama.⁵⁹⁹ Kako su činovnici morali obavljati uredske poslove, odnosno poslove s dokumentacijom, zatim rad sa strankama te rad „na terenu“, više su puta isticali kako njihov rad izlazi iz okvira osmosatnog radnog vremena, te da ponekad iznosi i više od 12 sati, a upućivanje u različite propise kojima su se morali služiti u radu kako bi u te propise u konačnici mogli uputiti općinare, dodatno im je oduzimalo slobodno vrijeme.⁶⁰⁰ Ipak, zanimljivo je da su među prigovorima koje su općinari često upućivali činovništvu, bili upravo izostanci iz općinskog ureda u vrijeme uredovnih sati, bilo u „zabavi“ (tj. krčmama i gostionicama) ili u obavljanju privatnih pisarskih poslova.

7.1. Zaduženja općinskih bilježnika

7.1.1. Opći poslovi

U Poslovniku iz 1873. kao prvo zaduženje bilježnika spominje se kako je sudac (načelnik) sa bilježnikom potpisivao „sve obćinske izprave i izvješća“.⁶⁰¹ Među zaduženjima koja su općinska poglavarstva morala obavljati bilo je slanje različitih općinskih izvještaja, tj. podnesaka (različite informacije, popisi, statistika i sl.) kotarskoj oblasti te drugim institucijama u određenim vremenskim periodima. Da bi općinskim poglavarstvima olakšali praćenje tih poslova neke su novine i publikacije objavljivale mjesečna zaduženja koja su općine, odnosno bilježnici trebali obavljati.⁶⁰² U činovničkom glasilu *Općinskom upravniku* u

Markuševac, gdje je prilikom kontrole te novoustrojene općine, poslanik Pokrajinske uprave primjetio da se općinsko poglavarstvo nalazilo u prostoru zgrade u čijem se dvorištu nalazila „sitničarija i krčma što je protupropisno“. HR-HDA-137 PU-UO. III-15, 24569/1923. (kut. 178). „Markuševac općina kontrolni nalaz“, nalaz o pregledu općine (točka 2.), Markuševac, 28. travnja 1923.

⁵⁹⁸ „Poslovnik za seoske obćine županije zagrebačke“, § 18. – 19., *Sbirka najpotrebitijih zakona i naredaba koje se tiču uprave seoskih obćina*, 16; SMREKAR, *Priručnik za političku upravnu službu u Kraljevinah Hrvatskoj i Slavoniji*, knj. I, 353.

⁵⁹⁹ SMREKAR, *Priručnik za političku upravnu službu u Kraljevinah Hrvatskoj i Slavoniji*, knj. I, 353.

⁶⁰⁰ F. MIHAN, „Naša sprema i naobrazba“, *Općinski upravnik*, 19. 1. 1918., 9–10; Dr. HOHOLAČ, „Općinsko činovništvo, njihov rad i nagrada“, *Općinski upravnik*, 6. 3. 1920., 17–18.; Ivan DOMITROVIĆ, „Osamsatni rad kod opć. poglavarstva“, *Općinski upravnik*, 19. 2. 1927., 29–30.

⁶⁰¹ „Poslovnik za seoske obćine županije zagrebačke“, § 5., *Sbirka najpotrebitijih zakona i naredaba koje se tiču uprave seoskih obćina*, 16.

⁶⁰² Takav primjer vidi u: „Periodičko uredovanje mjeseca siečnja“, *Obćinar*, 4. 1. 1883., 8.

vremenu Kraljevine SHS više nije bilo uobičajeno takve podsjetnike donositi svakog mjeseca, međutim popis podnesaka koja su općinska poglavarstva bila dužna podnijeti različitim institucijama bila su povremeno kao podsjetnik navođena u *Kalendarima Zemaljskog društva općinskih činovnika*. Primjerice u Kalendaru za 1925. godinu naveden je popis bilježničkih i blagajničkih podnesaka koja su trebala biti dostavljena u određenom vremenskom razdoblju nadležnim vlastima odnosno institucijama. Potencijalnih podnesaka koji nisu bili vezani uz određene rokove bilo je 16 (oni su se trebali slati prema potrebi jer je uglavnom bila riječ o različitim podacima i izvještajima poput smrtnih slučajeva, pojave zaraznih bolesti, elementarnih nepogoda itd.), onih koji su se slali mjesečno 21, četvrtgodišnjih podnesaka bilo je navedeno je 16, polugodišnjih 5, a onih koji su se podnosili jednom godišnje bilo je 60.⁶⁰³ Najveći broj podnesaka slao se kotarskoj oblasti, ali i drugim institucijama, ovisno o sadržaju i zaduženju. Podnesci su uglavnom predstavljali zaključak poslova koje je činovnik trebao odraditi, a krajnji izvještaj potom poslati nadležnima. Uz to, podaci s kraja 1918. pokazuju da se za upravnu (bilježničku) struku u općinama moglo voditi i preko 115 različitih vrsta zapisnika, očevidnika, knjiga i dr.⁶⁰⁴

Treba spomenuti da je 1905. donesena Naredba o ujednostručenju posloводства kod upravnih oblasti da se „posloводство što više ujednostruči i olakša te time i samo uredovanje pospješiti i unaprijedi“.⁶⁰⁵ Naredba je navodila i kako se spisi trebaju pohranjivati, uvezivati i čuvati,⁶⁰⁶ a bilo je određeno i da se za kaznene predmete koji su se vodili kod upravnih oblasti treba voditi poseban kazneni registar.⁶⁰⁷ Zanimljivo je da je u Naredbi bio propisan i jednostavan, primjeren način komunikacije.⁶⁰⁸ Međutim iako je Naredba bila izdana još 1905.

⁶⁰³ DOMITROVIĆ, *Kalendar Zemaljskog društva općinskih činovnika Hrvatske i Slavonije za godinu 1925.*, 105–116.

⁶⁰⁴ DOMITROVIĆ, *Kalendar Zemaljskog društva općinskih činovnika Hrvatske i Slavonije za godinu 1919.*, 84–87.

⁶⁰⁵ Naredba je propisivala da se svaki podnesak koji upravna oblast pa tako i općina primi, treba obilježiti tj. nasloviti sa predmetom, brojem i datumom te prezimenom stranke (ukoliko se u podnesku spominje). Taj isti predmet trebao se navoditi u svim povezanim dokumentima te urudžbenom zapisniku i kazalu da se na taj način može pratiti po ključim riječima. Iz tog razloga premet je trebalo obilježavati što kraće bez suvišnih riječi. Natpisi koji su se do tada pisali na podneske („rubrum“) nisu se više smjeli koristiti „Naredba od 7. VI. 1905. broj 1029 Pr. o ujednostručenju posloводства kod upravnih oblasti“, § 1., u: DOMITROVIĆ, *Kalendar Zemaljskog društva općinskih činovnika Hrvatske i Slavonije za godinu 1925.*, 87; Naredba je nadalje određivala pojednostavljenje dopisivanja između pojedinih oblasti. § 3. – 5., *isto*, 88–89; Za različite predmete bilo je određeno da se moraju navoditi zasebno u različitim podnescima, a ne u jednom, da se izbjegne neurednost i nepreglednost. § 6., *isto*, 89–90.

⁶⁰⁶ § 7., 10., *isto*, 90–91.

⁶⁰⁷ § 11., *isto*, 91–92.

⁶⁰⁸ Tako se navodilo da je službene sastavke trebalo „sastavljati jasno i kratko a jednostavnim i doličnim jezikom [...] čuvati [se] opisivanja i nepotrebnih ponavljanja. Tude riječi neka se upotrebljavaju što manje, a naročito valja čuvati se upotrebe takovih izraza, kojima se ljudi i u običnom govoru općeno ne služe, što se je baš u uredima uobičajilo (visokoista, blagoizvoljno, službouljudno, topogledano, cijenjeni, hvaljeni, i t. d.)“. § 11., *isto*, 90.

pokazalo se kako i nakon 1918. u mnogim općinskim uredima nije u potpunosti bio usvojen ovakav način vođenja dokumentacije. Tako se i u *Općinskom upravniku* spominjalo da su se predmeti podneska nepotrebno objašnjavali s previše riječi („cijelim izvatkom sadržaja“), da se sastavljaju „kilometrička rješenja i izvještaji, sa beskrajnim rečenicama, koje vrijedjaju jezik i uho“ te da se unatoč izričitom navodu u Naredbi, događalo da se u jednom podnesku navodi više predmeta koji nisu povezani.⁶⁰⁹ Ovakve greške dovodile su do nepotrebnih komplikacija i otežavale rješavanje predmeta. Osim toga jedna od grešaka u uredovanju općinskih poglavarstava bila je kriva procjena nadležnosti. Ukoliko bi činovnik krivo procijenio da određeni predmet pripada općinskoj nadležnosti umjesto drugim upravnim oblastima time je cijeli postupak bio nevaljan čime je bila oštećena stranka, ali i općinska uprava dovedena u neugodan položaj.⁶¹⁰

U pogledu vođenja određenih uredskih poslova činovnici su se s žalili kako ih se nepotrebno opterećuje s obavezama čiji je jedini smisao gomilanje poslova i bespotrebno prepisivanje radi čega stvarne dužnosti gube iz vida i zanemaruju.⁶¹¹ Prigovaralo se besmislenom birokratizmu (kod općinskih, ali i viših vlasti) kod kojega je bilo važnije zadovoljiti formu nego riješiti problem.⁶¹² Iako su neke od ovih primjedbi imale uporište, treba uzeti u obzir da je normalno funkcioniranje općinske uprave službe, posebno nakon 1918., otežavala pojava nestručnih činovnika, postavljenih u službu temeljem političkih utjecaja, nezainteresiranih za usavršavanje u službi i sklonih svojevrijednom donošenju odluka na štetu općinara i drugih činovnika.⁶¹³

7.1.2. Poslovi vlastitog (naravnog) djelokruga

Općinski bilježnik bio je dužan sudjelovati kao zapisničar na sjednicama općinskog odbora o čemu je trebao voditi evidenciju te osim toga sudjelovati i „savjetom“.⁶¹⁴ Razlog za ovakvu odredbu treba tražiti u činjenici da su činovnici, iako poneki i sami slabije obrazovani, u mnoga pitanja u vezi vođenja općina bili bolje upućeni od načelnika (suca) i odbornika. Osim toga činovnici su kao dugogodišnji članovi općinskog poglavarstva mogli pratiti razvoj općinskog poslovanja i potreba općine. Kada od 1918. uvođenjem općeg prava glasa za

⁶⁰⁹ „Uredsko poslovanje“, *Općinski upravnik*, 12. 5. 1923., 73.

⁶¹⁰ *Isto*, 73.

⁶¹¹ „Ujednostručenje bilježničkog poslovanja“, *Općinski upravnik*, 16. 8. 1919., 134–135.

⁶¹² „Birokratizam“, *Općinski upravnik*, 31. 5. 1924., 85.

⁶¹³ Dr. N. F., „Zadaci činovnika“, *Općinski upravnik*, 14. 2. 1925., 25–26.

⁶¹⁴ „Poslovnik za seoske občine županije zagrebačke“, § 7., *Sbirka najpotrebitijih zakona i naredaba koje se tiču uprave seoskih občina*, 16–17.

muškarce dolazi do jačanja politizacije sela, u mnogim općinama odbornici postaju bolje upućeni u općinska pitanja pokazujući za njih snažniji interes. No činovnici su i dalje na sjednicama odbornike mogli savjetovati odnosno informirati o potrebnim pitanjima.

U Poslovniku iz 1873. bila je iskazana suština bilježnikova posla kada se navodi da je trebao „obavljati sav pisarski posao obćine i obćinskog poglavarstva“,⁶¹⁵ uz to što „sastavlja, prepisuje i odpravlja sve pismene sastavke rještibah i izvješćah“.⁶¹⁶ Vođenje svih administrativnih poslova u općini bila je bilježnikova dužnost iz čega je proizlazila i odgovornost koju je imao. Iako zapošljavanjem pisara u općinama dolazi do rasterećenja u vođenju nekih jednostavnijih poslova (na kojima se gubilo mnogo vremena), odgovornost za vođenje općinskih poslova bila je prvenstveno na bilježniku, odnosno kasnije podijeljena između bilježnika i blagajnika.⁶¹⁷ Načelnik je kao izabrani predstavnik općine imao nadzor nad tim poslovima, mnoge je i sam trebao obavljati i voditi, ali je praktična provedba i poznavanje propisa bila prije svega bilježnikova dužnost. Bilježnik je morao voditi urudžbeni zapisnik za sve spise koje je rješavao, svaki predmet morao je biti riješen u roku od osam dana, a hitni predmeti isti dan koji su i primljeni.⁶¹⁸ Sve spise koje je bilježnik sastavljao morao je odobriti i na taj način kontrolirati općinski načelnik (sudac).⁶¹⁹

Posebnu pažnju treba usmjeriti prema članku Poslovnika koji je navodio obaveze činovnika prema općinarima, a u kojem je stajalo: „Dužnost bilježnika jest o zakonskih ustanovah i obstojećih propisih obćinare podučavati.“⁶²⁰ Upravo je ovom odredbom predstavljen odnos općinskog činovnika i općinara koji je često izlazio iz okvira administrativnog, isključivo službeničkog odnosa. U seoskim (upravnim) općinama, općinska je uprava, odnosno općinsko poglavarstvo zamjenjivalo različite socijalne, pravne i druge ustanove, odnosno vršilo njihovu zadaću. Pravnika Nikola Fugger⁶²¹ u jednoj je raspravi naveo

⁶¹⁵ § 8., isto, 17.

⁶¹⁶ § 11., isto, 17.

⁶¹⁷ Za pisara je u Poslovniku navedeno da treba voditi urudžbeni zapisnik i kazalo te prepisivati pismene stavke. § 16., isto, 17; Kasnijim povećanjem opsega općinskih poslova i pisari su imali nešto veća zaduženja, ali su se ona i dalje svodila prvenstveno na pisarske poslove.

⁶¹⁸ § 9. – 10., isto, 17.

⁶¹⁹ § 12., isto, 17.

⁶²⁰ § 17., isto, 18.

⁶²¹ Nikola Fugger (1877. – 1942.), bio je hrvatski pravnik rodom iz Siska. Pravo je studirao u Zagrebu i Pragu, a djelovao je kao senator i viši gradski savjetnik u Zemunu. Osim u *Općinskom upravniku*, objavljivao je u mnogim novinama i časopisima pravne i upravne tematike. LONZA, Nella. „Fugger, Nikola“, u: Hrvatski biografski leksikon (on-line). Pristup ostvaren 28. 2. 2023. <https://bl.lzmk.hr/Clanak/6462>. O N. Fuggeru nešto se može saznati i u svjetlu njegovih pisama F. Hlaváčeku. O tome vidi: AGIČIĆ, *Dragi Franta! Hrvatska korespondencija Franiškova Hlaváčka (1896.-1904.)*, 33–64; N. Fugger imao je vrlo dobre odnose s upravom Zemaljskog društva opć. činovnika u promatranom razdoblju. Savjetovao ih je u pitanjima uprave i činovničke problematike, o čemu je znatan broj tekstova objavljen i u *Općinskom upravniku*.

kako su općine od imovinskih zajednica zaduženih za upravljanje zajedničke imovine i vođenje mjesnoga redarstva postale „organ opće administracije na kom uglavnom leži skoro cijelo neposredno izvršivanje svih upravnih zadataka i komu je prepušteno staranje za komunalne zadatke na ekonomskom, socijalnom, prosvjetnom i higijenskom polju“.⁶²² Stoga je, posebno u manjim, udaljenijim općinama i onima koje nisu bile središte kotarske oblasti, općinska uprava bila mjesto na koje su se općinari obraćali za rješavanje različitih pitanja. Upravo iz tog razloga uloga činovnika koji su izvršavali te različite zadatke bila je izuzetno važna. Među općinarima, od kojih su mnogi još uvijek bili slabo obrazovani, činovnik je imao i svojevrsnu pedagošku ulogu u poučavanju i upućivanju općinara. Upravo im je radi toga bilo važno da u općini imaju pouzdanog činovnika kojemu mogu vjerovati, a osim toga na taj se način između činovnika i općinara stvarao specifičan (često i manje služben) odnos kakav nije postojao primjerice s činovnicima koji su predstavljali više vlasti. Čak i nakon Prvog svjetskog rata kada ipak dolazi do određenih promjena u načinu života te se povećava broj pismenih ljudi, općinski činovnici i dalje su zadržali ovaj specifičan status i odnos s općinarima. Iako su bilježnici imali pravo na obavljanje određenih privatnih pisarskih poslova, sve ostale poslove koji nisu uključeni u privatno poslovanje, strankama su bili su dužni obavljati, ne uzimajući za to posebnu naknadu, osim propisanih taksi.⁶²³

Među ostalim poslovima vlastitog općinskog djelokruga, a koje je spominjao i Poslovnik iz 1873., treba izdvojiti kako je bilježnik sa sucem i dvojicom odbornika svake godine u studenom morao pregledati sav pokretni i nepokretni inventar općine⁶²⁴ te s njima također sastaviti imenik svih općinara (tj. obitelji koje žive u općini) i ujedno ga svake godine pregledati.⁶²⁵

7.1.3. Školski poslovi

Općine su bile zadužene za osnivanje i održavanje pučkih škola pa su iz toga proizlazila i zaduženja općinskih bilježnika u vezi školskih poslova.⁶²⁶ Trošak nabavke knjiga i školskih potrepšina snosile su općine, a općinski bilježnici bili su zaduženi za njihovu

⁶²² Nikola FUGGER, „Pitanje kvalifikacije i plaća općinskih činovnika“, *Općinski upravnik*, 29. 1. 1927., 17.

⁶²³ „Poslovnik za seoske općine županije zagrebačke“, § 25., *Sbirka najpotrebitijih zakona i naredaba koje se tiču uprave seoskih općina*, 18.

⁶²⁴ § 29., *isto*, 19–20.

⁶²⁵ § 31., *isto*, 20.

⁶²⁶ „Zakon od 31. listopada 1888., ob uređenju pučke nastave i obrazovanja pučkih učiteljah u Kraljevinah Hrvatskoj i Slavoniji“, § 22., *Sbornik zakonah i naredabah valjanih za kraljevinu Hrvatsku i Slavoniju*, kom. XVII, br. 74, 1888., 688.

nabavu s obzirom da se provodila putem općine.⁶²⁷ U vrijeme početka školske godine činovnici su bili posebno zaokupljeni ovim poslovima, a i sami su svojim sugestijama mogli utjecati na to koji će udžbenici odnosno koje knjižare biti izabrane za nabavu školskog materijala. Pritom treba spomenuti da je Zemaljsko društvo opć. činovnika kao vlasnik tiskare koja je u svom djelokrugu imala i prodaju udžbenika i školskih potrepština pozivalo činovnike da se zalažu za nabavu njihovih materijala.⁶²⁸

Općinski bilježnici imali su osim toga različita zaduženja u kojima se od njih tražila suradnja sa školom i učiteljima, poput „popisa školske djece, kod održavanja školske discipline, nabave školskih potreba, osnivanja uzgojnih sekcija, gradnja škola“ i sl.⁶²⁹ Uspjeh u njihovu ispunjavanju dijelom je ovisio i o suradnji s učiteljima. Neki primjeri pokazuju kako su pojedini učitelji bili skloni činovnicima upućivati kritike pa su poznati slučajevi u kojima su iskazivali nezadovoljstvo s radom općinskih činovnika, a među nekima su se javljala i veća neslaganja.⁶³⁰ Jedan istaknut primjer optužbi učitelja prema općinskim činovnicima bio je objavljen je u glasilu Udruženja jugoslavenskog učiteljstva, *Jedinstvo*, gdje je navedeno kako su „[...] neškolorani, od pisarčića postali činovnici i visoko se ponijeli, dabome, jer su ključni 'prvih vrata' – kako kaže narod, u njihovim rukama. Oni i poreze ubiru, oni sude i osudjuju i zatvaraju, pak im je svatko u strahu. Kad u takovim prilikama dodje do otvorenja ili gradnje nove škole, općinska gospoda, da izbjegnu vodjenju rasprava, ubiranjju nameta, a po tom poslije uzdržavanju škole, uzbune narod i općinski odbor, neka ne pristanu otvorenju škole,

⁶²⁷ „Zakon od 31. listopada 1888., ob uredjenju pučke nastave ...“, § 28., *Sbornik zakonah i naredabah valjanih za kraljevinu Hrvatsku i Slavoniju*, kom. XVII, br. 74, 1888., 689; „Naredba predsjedništva Narodnog vijeća Slovenaca, Hrvata i Srba od 16. studenoga 1918. br. 33.445, kojom se preinačuju ustanove § 28. zakona od 13. listopada 1888.“; *Sbornik zakonah i naredabah valjanih za kraljevinu Hrvatsku i Slavoniju*, kom. XVI, br. 118, 1918., 509; „Naredba povjereništva za prosvjetu i vjere od 12. srpnja 1921. broj 25.909 u pogledu naručivanja knjiga...“, u: DOMITROVIĆ, *Zbirka zakona i propisa za upravnu službu u Hrvatskoj, Slavoniji i Međumurju*, 764; „Naredba Pokrajinske Uprave za Hrvatsku i Slavoniju, odjelenja za prosvjetu i vjere od 23. svibnja 1922. broj 12.860.“, u: *Isto*, 771–772.

⁶²⁸ Ovakvi pozivi redovito su se upućivali činovnicima, posebno oko početka školske godine. Primjerice u jednoj takvoj notici Društvo je pozvalo općine i činovnike da udžbenike i ostale materijale nabavljaju u njihovoj tiskari nadajući se „da svjesni naši drugovi neće poduzeće svog vlastitog udruženja zapostaviti kojoj drugoj radnji“.

„Školske knjige i materijal za god. 1924./25.“, *Općinski upravnik*, 12. 7. 1924., 112.

⁶²⁹ GREGURANIĆ, *Općinski činovnik*, 63.

⁶³⁰ Stevan NIKOLIĆ, „Škola i općina na selu“ [ćir. u izvorniku], *Općinski upravnik*, 15. 8. 1925., 141–143; Autor teksta, općinski bilježnik iz Platičeva (kotar Ruma) u opisu svoje situacije o neslaganju sa pojedinim učiteljima naveo je kako od nadređenih vlasti „[...] stižu [...] naređenja i pretnje na općine da su opć. činovnici vrlo mlitavi, nemarni te nezainteresirani u službi pri rešavanju izkaza nemarnih polaznika škole te kažnjavanja roditelja. Razume se sva ta naređenja uslede usled pritužbe koje pismene, koje usmene – koje na skupštinama učiteljskim zaključima [*sic*] i t. d. – učiteljstva. Istini za ljubav priznajem, da ima stvarno osnovanih žalbi učiteljstva, no neosporno je da mnoga učiteljska lica se pod tom maskom za svoj nesavesni rad kriju i svoje nekopetnosti [*sic*] nabacuju na općinsko činovništvo.“ [ćir. u izvorniku] *Isto*, 141; Treba spomenuti da je Zemaljsko društvo opć. činovnika u svojoj opasci navelo kako primjera o kojima je Nikolić pisao nije bilo mnogo te jedan slučaj nije bio dovoljan da se obraćaju na ministarstvo prosvjete i unutrašnjih poslova, što je autor tražio. *Isto*, 143.

jer će ih tobože ubiti nameti, rabota i globe. [...] Takav je učitelj progutao mnogu gorku pilulu, što su mu je umijesili općinski pisari.“⁶³¹ Uz to, činovnici su bili optuženi za zanemarivanje školskih potreba i propadanje škola pa čak i za nemarni polazak učenika u školu radi navodnog ignoriranja i neprijavlivanja njihovih izostanaka pošto je i to bila jedna od njihovih zadaća.⁶³² U činovničkom glasilu ove su optužbe bile odbačene uz kritiku da mogući negativni primjeri ne mogu predstavljati sve općinske činovnike.⁶³³ Ono što se može primijetiti jest da je u navedenom članku činovnicima bila pripisana stvarna vlast u općini koja je nadilazila utjecaj općinskog odbora i načelnika. S obzirom da su pojedini učitelji kao obrazovaniji pojedinci u općini imali ovakvo mišljenje o činovnicima, nije iznenađujuće da su često i općinari, mahom seljaci, općinske činovnike doživljavali na sličan način pripisujući im apsolutnu vlast u općini.

Razilaženja između učitelja i činovnika ponekad su proizlazila i iz statusa koji su imali učitelji pri čemu su činovnicima spočitavali manjak obrazovanja u usporedbi s njima.⁶³⁴ Primjer iz općine Gradina (kotar Virovitica) također pokazuje sukob između učitelja i činovnika koji je bio poznat i nadzornoj vlasti. U jednom izvješću kotarske oblasti bilo je navedeno kako općinski bilježnik, koji je ujedno bio postavljen i za povjerenika, „imade vječite prepirke sa učiteljskim osobljem ali prema sudu ove oblasti veća krivnja leži na učiteljstvu nego li na bilježnikovoj osobi /dovoz drva–metle it.d./“.⁶³⁵ Ipak, radi zaduženja koja su bilježnici imali u školskim poslovima od njih se očekivalo da surađuju. Tako je K. F. Greguranić u svojoj knjizi naveo da je općinski činovnik „prvi suborac pučkog učitelja i prvi suborac na polju školstva, pa ako se njih dvoje gledaju preko naočala, tad učitelj time mnogo štetuje, odnosno trpi njegov rad i nastojanje“.⁶³⁶

Bez obzira na određena suprotstavljanja između učitelja i činovnika, općinski činovnici i općinska uprava smatrani su važnim čimbenikom u poticanju školovanja djece, a i sami činovnici toga su bili svjesni.⁶³⁷ Zbog toga su redovito u tim pitanjima morali surađivati sa školama i učiteljima.

⁶³¹ Andrija CIGULA, „Objeda!“, *Općinski upravnik*, 26. 7. 1924., 119; Izvorni članak objavljen je u časopisu *Jedinstvo* u broju 3., 4. 5., 6. iz 1924. *Isto*.

⁶³² *Isto*, 120.

⁶³³ *Isto*.

⁶³⁴ GREGURANIĆ, *Općinski činovnik*, 36.

⁶³⁵ HR-HDA-79 UOZV. III-10, k br. 5240/1921. (kut. 5088). Spis o djelovanju općinskih odbora; Izvješće Kr. kotarske oblasti u Virovitici o djelovanju općinskih odbora upućen Kr. zemaljskoj vladi, 22. veljače 1921.

⁶³⁶ GREGURANIĆ, *Općinski činovnik*, 63.

⁶³⁷ „Pučka nastava“, *Komunalna razmatranja*, 16. 2. 1924., 3; Darinko PAVAČIĆ, „Školske globe“, *Općinski upravnik*, 30. 9. 1922., 155.

Iako bilježnička zaduženja povezana sa pučkim školstvom nisu bila među istaknutim pitanjima kojima su se činovnici bavili u vremenu Kraljevine SHS, ipak su smatrana posebno osjetljivim dijelom njihova rada zbog potrebe suradnje s roditeljima i zbog utjecaja na obrazovanje i budućnost djece. Slično kao što je bilježnik bio dužan savjetovati i upućivati općinare o potrebnim zakonskim propisima tako je uz načelnika trebao „podukom uplivati na roditelje da djecu marljivo u učionu šalju, te uklanjati u tom pogledu postojeće poteškoće“.⁶³⁸ Jedan općinski bilježnik o tome je naveo: „Jedna od najvažnijih, ali i najneugodnijih zadaća opć. poglavarstva je postupak protiv roditelja i skrbnika škola nemarno polazeće diece. Sveta je i rodoljubiva dužnost opć. činovnika, da u tim stvarima brzo i strogo uređuje.“⁶³⁹

Općine su u svom djelokrugu imale vršenje redarstvene vlast u različitim slučajevima pa tako i u slučaju osnovnoškolskog obrazovanja. Postupanja općine u slučaju nemarnog polaska djece u školu bila su regulirana Naredbom od 25. rujna 1889., a sam postupak kažnjavanja roditelja globom i pokušaj slanja djece na pohađanje nastave ponekad je bio spor i dugotrajan. S obzirom na veličinu općine i broj pučkih škola koje su se nalazile u pojedinim općinama, činovnici su ponekad imali i preko stotinu djece koja su neopravdano većinu vremena izostajala s nastave. Postupak je obično tekao tako da bi se roditeljima čija djeca nisu redovito pohađala nastavu poslao poziv da se zbog toga odazovu u općinsko poglavarstvo, ali veliki dio roditelja čija su djeca često izostajala iz škole na taj se poziv nije javljao. Potom bi im bila izrečena globa (ili u konačnici zatvorska kazna ako se globa nije mogla naplatiti), ali u tom slučaju najčešće bi uložili priziv (žalbu) čime bi se postupak vraćao na početak, pri čemu djeca, dok je taj proces trajao, najčešće i dalje nisu polazila nastavu.⁶⁴⁰ S obzirom na poprilično kompliciran postupak kojim su bilježnici morali rješavati ove probleme, predlagali su njihovo pojednostavljenje. Primjerice, tražili su mogućnost da se roditeljima koji ne šalju

⁶³⁸ „Poslovník za seoske občine županije zagrebačke“, § 56., *Sbirka najpotrebitijih zakona i naredaba koje se tiču uprave seoskih občina*, 23.

⁶³⁹ L. MARIČIĆ, „Polazak škole i opć. poglavarstva“, *Općinski upravnik*, 4. 10. 1919., 161.

⁶⁴⁰ *Isto*. Bilježnik je tu situaciju objasnio na slijedeći način: „Pomislmo si samo srednje veličine općinu 5–6 hiljada duša sa 2–3 pučke škole. Neka svaka od ovih prijavi samo 50 školskih nemarnjaka – biti će ih 100–200. (U mojoj općini sa tri pučke škole je samo jedna prijavila 130 nemarnjaka). Na prvi poziv roditelji i skrbnici redovito ne dolaze. Po postojećim propisima moraju se pozvati ponovno pod pretnjom globe. Ne dodju li sada, mora se globa propalom proglasiti i učerati i odrediti prisilno predvedenje. Kad bi bilo samo nekoliko slučajeva takovih ni po muke, ali što onda, kao što to redovito biva, ako se samo protiv trećine pozvanih mora ovakav postupak provesti. Medjutim dani prolaze, a diete ipak ne ide u školu. Sad valja i neposlušne roditelje prisilno predvadjati. Imaš li na raspolaganju valjanog i ozbiljnog redara još kako tako bar predvede nekoliko takovih, a neimaš li redara moraš takov nalog dati seoskom starešini, koji riedko koga privede, jer mu se nedadu predvesti, ili ih on neće da predvede – neće da se rođacima prijateljima i kumovima zamjeri. Što sad?! Piši kot. oblasti dokaži potrebu predvedenja po oružnicima. Kad si to učinio prošlo je opet desetak, petnajst i više dana. Diete ne polazi u školu. Konačno otac ili skrbnik bude predveden i osudjen za prvi put na globu od 2 K jer tako propisuje § 17. citirane naredbe. [Naredba iz 1889., op. I. J.] Apelira! apelra i drugi i treći – svi. Sad izradjuj te prizive i izvješća. Dieca još uvijek marljivo neidu u školu! Medjutim evo i druge prijave i isto se ponavlja.“ *Isto*.

djecu u pučku školu može odrediti kazna zatvora i prije određivanja novčane kazne. Osim toga tražili su da se kod prekršaja neopravdanih izostanka djece iz pučke škole, može donijeti presuda iz ogluhe.⁶⁴¹ Naime, nemogućnost donošenja presuda iz ogluhe odugovlačila je donošenje konačne odluke u redarstvenom postupku, što je u ovim slučajevima koji su uključivali djecu i njihovo pravo na školovanje bilo posebno osjetljivo. Međutim Zemaljska vlada tim zahtjevima nije udovoljila i nije dopustila općinama donošenje kazni iz ogluhe već se stranke koje se nisu odazivale pozivu iz općine, moralo privoditi.⁶⁴² Neki su činovnici predlagali povećanje novčanih kazni za roditelje, jer se pokazalo kako iz škola uglavnom izostaju ista djeca pošto ih roditelji zadržavaju „kod kuće kod obave svojih gospodarskih poslova i za čuvanje stoke“.⁶⁴³ Unatoč ovim povremenim pritužbama činovnika, u razdoblju Kraljevine SHS dotadašnja se praksa u tom pogledu nije mijenjala.

7.1.4. Poslovi prenesenog djelokruga

Poslovi prenesenog djelokruga koje je općina vršila za državu bili su povjereni načelniku, bilježniku (blagajniku) i ostalom osoblju općinskog poglavarstva. Vršenje ovakvih poslova bila je nužnost s obzirom da su na općinsku razinu bili preneseni ne samo kako bi država bila rasterećena već i zato da bi općinarima bilo omogućeno da potrebe prema državi podmiruju na najbližem mjestu umjesto u središtima državne uprave. Ipak, općinsko je činovništvo često izražavalo nezadovoljstvo zbog vršenja poslova prenesenog djelokruga. To nezadovoljstvo može se tražiti u dva glavna razloga: vremenu potrošenom na ove poslove, koji su se s godinama povećavali, i nedostatnoj plaći koja nije pratila povećanje tih poslova. Plaća općinskih činovnika dolazila je iz općinskih sredstava te su radi toga činovnici (ali i općinari) primarnu zadaću vidjeli u obavljanju poslova vlastitog općinskog djelokruga. Za poslove državnog djelokruga nije postojao poseban dio plaće koji bi se namirivao iz državnih sredstava već su eventualno dodjeljivane nagrade, tj. prihodi za obavljanje određenih poslova čime činovništvo nije bilo u potpunosti zadovoljno.

O problematici prenesenog djelokruga u općinskom poslovanju bili su napisani brojni članci u činovničkim glasilima, ali i literaturi koja se doticala pitanja općinskog činovništva. Gomilanje poslova prenesenog djelokruga smatralo se i kršenjem općinske samouprave s obzirom da je velika količina poslova za državu onemogućavala činovništvo da se posveti

⁶⁴¹ *Isto.*

⁶⁴² Uprava, „Nemarni polazak djece u školu“, *Općinski upravnik*, 8. 11. 1919., 183.

⁶⁴³ Darinko PAVAČIĆ, „Školske globe“, *Općinski upravnik*, 30. 9. 1922., 155.

problemima općine.⁶⁴⁴ Pravnik Josip Hoholač, kr. podžupan, smatrao je da nezadovoljstvo upućeno prema općinskim činovnicima proizlazi, između ostalog, iz nepoznavanja njihovog položaja pri čemu je posebno naglasio preopterećenost državnim djelokrugom poslova, smatrajući da za njih nisu bili adekvatno plaćeni.⁶⁴⁵ Ipak, bilo je jasno kako se takvi poslovi ne mogu u potpunosti ukinuti jer su se u svakom slučaju morali obaviti. Ukoliko bi bili preneseni na druge upravne vlasti, prvenstveno kotarske oblasti, stanovništvo općina i dalje bi moralo plaćati troškove takvih poslova, ovaj put prema kotarskoj oblasti, tj. zemaljskom odnosno državnom proračunu. S druge strane u tim se dužnostima prema državi više ne bi mogli osloniti na općinsko činovništvo te bi i troškovi njihovih putovanja u središta kotarskih oblasti bilo duže i skuplje.⁶⁴⁶ Općinski činovnici zbog toga su razumjeli nužnost vršenja ovih poslova, ali su godinama inzistirali na tome da država podmiruje troškove poslova prenesenog djelokruga.⁶⁴⁷

Zemaljsko društvo opć. činovnika tražilo je 1923. od Pokrajinske uprave da odtereti općine dijela poslova, procjenjujući da se čak 90% poslova u općinama obavlja za državu. Tražili su da kotarske oblasti prestanu prebacivati na općine poslove koji su spadali u njihov djelokrug, a problematičnim je bilo smatrano i nepotrebno gubljenje vremena na zastarjele prakse prepisivanja i slanja okružnica premda su postojali brži i učinkovitiji načini za širenje potrebnih informacija.⁶⁴⁸

Činovnici nisu bili jedini nezadovoljni ovakvim stanjem. I političari i stanovnici upravnih općina upozoravali su da se općinski prihodi troše na poslove za državu čime se sustavno negira općinska autonomija jer država nije željela obešteti općine za poslove koje je od njih tražila, a koji su se stalno povećavali. Iz Hrvatske federalističke seljačke stranke su, slično kao činovnici, zaključili da s obzirom na sve poslove koje općine moraju vršiti „čovjek dolazi do zaključka, da više (nadležnih) vlasti nijesu za ništa drugo već da koče rad općinama, a činovnici kod tih vlasti da osim plaća ubiru od dosade i mito. Zdravstvo, školstvo, vojništvo, ceste, eksekucije i stotinu sličnih poslova narinuto je na slabe prihode općine.“ Svi troškovi pritom su spadali na općine što je, kako je ranije spomenuto, zahtijevalo povećanje nameta, a

⁶⁴⁴ GREGURANIĆ, *Općinski činovnik*, 48–49.

⁶⁴⁵ Dr. HOHOLAČ, „Općine i općinski činovnici“, *Jutarnji list*, 22. 3. 1921., 4–5.

⁶⁴⁶ DOMITROVIĆ, *Novi općinski zakon*, 69.

⁶⁴⁷ *Isto*, 69–70.

⁶⁴⁸ HR-HDA-137 PU-UO. III-15, 46022/1923. (kut. 179). „Poslovno odterećenje općina“, predstavka Zemaljskog društva opć. činovnika upućena Odjeljenju za unutarnje poslove Pokrajinske uprave, 20. kolovoza 1923.

ujedno i više poslova za općinske bilježnike.⁶⁴⁹ Poštivanje općinske autonomije i smanjenje državnih poslova koji opterećuju općine tražila je i Hrvatska pučka stranka.⁶⁵⁰

Da su općinari bili nezadovoljni zbog snošenja troškova za vršenje poslova državnog djelokruga pokazuje i dopis „punoljetnih žitelja s pravom glasa“ iz Štivice (kotar Nova Gradiška) upućen poslanicima Oblasne skupštine u Osijeku. U svom dopisu o tome su naveli: „U pogledu plaća stalno namještenih općinskih činovnika kod općina, koji kako se danas sa svom točnošću znade rade preko 4/5 (četiri petine) svih svojih redovitih poslova za državu, dok jednu petinu i manje posluju za općine, prema tomu bi trebalo da država preuzme prema razmijerju rada tih činovnika i time odtereti općine koje su danas preopterećene, uslied naplate rada za općinu i za državu.“⁶⁵¹ No, do smanjenja poslova u prenesenom djelokrugu nije došlo, a te je troškove i dalje snosilo stanovništvo općina.

Poslovnik iz 1873. navodio je i zaduženja općinskih bilježnika u prenesenom djelokrugu, koja su se sastojala prije svega od pomoći načelniku (sucu) te izvršavanja svih potrebnih bilježničkih poslova ovoga djelokruga.⁶⁵² Bilježnici su sa načelnikom imali obavezu kotarsku oblast obavijestiti o svim važnijim događajima u općini.⁶⁵³ Mnoge općine imale su javne predprege, odnosno kola pokretana životinjskom vučom (najčešće konjima). Takve predprege služile su kao svojevrsni javni prijevoz u onim slučajevima kada je to bilo potrebno. O davanju pretprega odlučivao je načelnik dok je evidenciju o njihovu korištenju vodio bilježnik.⁶⁵⁴ I o javnim težacima u općini bilježnik je također trebao voditi evidenciju i popratne poslove zajedno s blagajnikom.⁶⁵⁵ Kako je općina bila dužna brinuti o potrebitima o kojima nije imao tko brinuti tako se morala poduzeti i briga za djecu bez roditelja i skrbnika. U slučaju pronalaska djeteta („nahod“) općina se trebala pobrinuti za njegov smještaj, opskrbu i pokušaj pronalaska roditelja.⁶⁵⁶

Osim ovih poslova bilježnici su trebali obavljati niz specifičnih dužnosti iz prenesenog djelokruga koje su se s vremenom neprestano povećavale. Kao što je već spomenuto, te su

⁶⁴⁹ Pero LUKANEC, „Miniranje općina“, *Hrvatski seljački narod* (Zagreb), 26. 5. 1927., 3.

⁶⁵⁰ „Što treba da znamo o općinskoj politici“, *Seljačke novine*, 3. 3. 1922., 5.

⁶⁵¹ HR-HDA-139 OO. Spisi; Oblasni odbor u Osijeku, spisi tekuće registrature, 206/1927. (kut. 4). Dopis stanovnika sela Štivice i sela Komarnice, upućen izabranim poslanicima Oblasne skupštine u Osijeku, 13. veljače 1927. (Potpisnici Mirko Blažetić i Ivan Brkić iz Štivice te Adam Pavković i Marko Knežević iz Komarnice.)

⁶⁵² „Poslovnik za seoske občine županije zagrebačke“, § 46., *Sbirka najpotrebitijih zakona i naredaba koje se tiču uprave seoskih občina*, 22.

⁶⁵³ § 47., *isto*, 22.

⁶⁵⁴ § 52., *isto*, 22–23.

⁶⁵⁵ § 53., *isto*, 23.

⁶⁵⁶ § 54., *isto*, 23.

dužnosti bile regulirane različitim naredbama i odlukama. Stoga će ovdje biti spomenute one najistaknutije i posebno aktualne u razdoblju nakon 1918. Analizirajući ta zaduženja može se dobiti potpunija slika o dužnostima bilježnika u prenesenom djelokrugu i odgovornostima koje su u tim poslovima imali.

7.1.5. Poslovi u kaznenim postupcima dodijeljeni općinama

Općinskim poglavarstvima bila je dodijeljena kaznena vlast na temelju različitih zakona kao što su Zadružni zakon, Zakon o poljskom redarstvu, školski Zakon, propisi o općinskoj potrošarini i dr.⁶⁵⁷ I prema Poslovniku za općine Županije zagrebačke bilo je naglašeno: „Osobitu pažnju imaju svi obćinski činovnici i službenici na to obraćati, da se točno drže i vrše obćojeći zakoni i propisi o sigurnosti osobah i imetka, o poljskom, šumskom, vodeničarskom, i cestarskom redarstvu, zatim propisi smjerajući na dignuće narodnoga gospodarstva; a dužnost jim prinadleži opažene u tom pogledu prekršaje i nedostatke žup. kot. oblasti prijaviti.“⁶⁵⁸ Drugim riječima, općine su u svoj djelokrug dobile rješavanje redarstvenih prekršaja dok su prekršaji u kojima je nastala veća šteta dodjeljivani višim upravnim vlastima. O pojedinom zakonu ovisilo je kolika će se vrijednost spora dodijeliti upravnim općinama, a kolika nadređenim oblastima. Svi postupci koji su se vodili zbog kršenja gore navedenih zakona, vodili su se prema načelima građanskog parničnog i kaznenog postupka.⁶⁵⁹ Razlozi za dodjelu ovih poslova općinama bili su u rasterećenju viših upravnih vlasti i bržem rješavanju prekršaja. Osim toga time se općinarima omogućavalo da radi manjih sporova ne moraju putovati u središta kotarskih oblasti i snositi veće troškove.

Ovi kazneno-redarstveni postupci vođeni su u općinskim poglavarstvima za koje je obićno bio određen jedan dan u tjednu. Postupke je vodio općinski načelnik (sudac), a ukoliko između stranka u sporu nije došlo do dogovora trebao je donijeti presudu uz pomoć i savjete bilježnika, koji je ujedno za sve predmete trebao obavljati potrebne pisarske poslove.⁶⁶⁰ U praksi su najveću brigu oko vođenja ovih postupaka vodili bilježnici što se može vidjeti i po brojnim upitima i molbama za savjete u različitim sporovima koje su tijekom godina slali *Općinskom upravniku*. Osim toga jedan primjer pokazuje praksu prema kojoj su općinski

⁶⁵⁷ Dane PAVLIČIĆ, „Presude iz ogluhe u upravnom sudovanju“, *Općinski upravnik*, 5. 12. 1925., 206.

⁶⁵⁸ „Poslovník za seoske obćine županije zagrebačke“, § 48., *Sbirka najpotrebitijih zakona i naredaba koje se tiću uprave seoskih obćina*, 22.

⁶⁵⁹ Dane PAVLIČIĆ, „Presude iz ogluhe u upravnom sudovanju“, *Općinski upravnik*, 5. 12. 1925., 206.

⁶⁶⁰ „Poslovník za seoske obćine županije zagrebačke“, § 49., 50., *Sbirka najpotrebitijih zakona i naredaba koje se tiću uprave seoskih obćina*, 22.

bilježnici izlazili u susret općinarima kako ne bi morali putovati u općinsko poglavarstvo tako što bi u većim općinama otišli u selo u kojem bi održali raspravu (u kući seoskog starješine ili gostioni), tamo obavili kaznenu raspravu te usput i druge poslove koje je trebalo obaviti u selu („poreznu ovrhu, pregledavanje općinskih cesta i puteva, pregledavanje općinskih šuma, obavljanje raznih očevida i t. d.“).⁶⁶¹ Brojni zakoni u kojima su općine imale pravo kaznene vlasti ostali su na snazi i u Kraljevini SHS pri čemu se mogu izdvojiti Zakon o poljskom redarstvu, zadružni Zakon te prekršaji u vezi općinske potrošarine kao ogledni primjeri ove prakse.

Zakon o poljskom redarstvu donesen je 1873., a odnosio na kažnjavanje šteta koje su počinjene na javnim ili privatnim poljoprivrednim i gospodarskim površinama.⁶⁶² Općinama je pripadalo rješavanje onih predmeta u kojima su štete iznosile do 50 forinti (100 kruna, odnosno 25 dinara).⁶⁶³ Postupak je trebao biti usmen, „jednostavan“, a protokolarna rasprava dopuštena samo u važnijim i „zamršenim“ slučajevima.⁶⁶⁴ U razdoblju Kraljevine SHS Zakon je i dalje ostao na snazi, međutim pojavio se problem koji se javljao i u drugim kaznenim postupcima, a odnosio se na promjenu vrijednosti novca. Odnosno, dok je u predratno vrijeme 100 kruna predstavljalo značajniji novčani iznos, poslije Prvog svjetskog rata vrijednost ovih sporova najčešće bi premašila takve iznose, a osim toga porasla je i vrijednost zemljišta na kojima je šteta bila počinjena. Stoga su ti predmeti češće dodjeljivani kotarskim oblastima koje su imale ovlasti u sporovima veće vrijednosti. Činovnici su iskazivali nezadovoljstvo ovakvom situacijom navodeći da su radi veće vrijednosti sporova općine u praksi izgubile pravo njihova vođenja čime se opteretilo kotarske oblasti koje nisu stizale rješavati sve predmete. Umjesto predratne situacije u kojoj su se brže donosile nagodbe ili presude, sada se na njihovo rješavanje čekalo i nekoliko godina. Oštećenici na taj način nisu mogli naplatiti štetu, iskazivali su sumnju i prema općinskim činovnicima i njihovu uredovanju, a počinitelji

⁶⁶¹ Ivan MIŠKULIN, „Poljske štete“, *Općinski upravnik*, 21. 7. 1923., 114; Radovan STRIKA, „Za dopunu zakona o poljskom redarstvu“ [ćir. u izvorniku], *Općinski upravnik*, 4. 8. 1923., 123; MIRKOVIĆ, „Povišenje kompetencije kod poljskih šteta i kod mestnih sudova“ [ćir. u izvorniku], *Općinski upravnik*, 27. 12. 1924., 206., Darinko PAVAČIĆ, „Poljsko redarstvo“, *Općinski upravnik*, 22. 5. 1926., 82.

⁶⁶² „Zakon od 14. siječnja 1873. O poljskom redarstvu“, § 2., 3., *Sbirka najpotrebitijih zakona i naredaba koje se tiču uprave seoskih obćina*, 120; Štete su se najčešće događale radi toga „što narod pase svoju marvu po ugaru medju usjevima, što pase veliki broj marve na malenim općinskim pašnjacima, što se paša povjereva još malenog – za pastira ne dorasloj djeci i što se konji puštaju na noćnu pašu uz slab ili posve nikakav nadzor“. Milan NOVAKOVIĆ, „Poljske štete“, *Općinski upravnik*, 16. 4. 1921., 57; Treba spomenuti kako su značajan problem predstavljale i krađe uroda. O sigurnosti poljoprivrednih površina u općinama su brinuli poljari (putari). Međutim slično kao i kod općinskih redara, pojavljivale su se pritužbe samih činovnika kako mnogi poljari ne obavljaju dobro svoj posao, da nisu dovoljno kvalificirani te da bi i njihovu službu trebalo unaprijediti. Franjo RANDIĆ, „Nešto o seoskom mjesnom i poljskom redarstvu“, *Općinski upravnik*, 23. 8. 1924., 134–135.

⁶⁶³ „Zakon od 14. siječnja 1873. O poljskom redarstvu“, § 37., *Sbirka najpotrebitijih zakona i naredaba koje se tiču uprave seoskih obćina*, 127.

⁶⁶⁴ § 40., 41., *isto*, 127.

štete nisu bili kažnjavani što je u općinama izazivalo dodatnu nesigurnost.⁶⁶⁵ Unatoč brojnim molbama, pa čak i obraćanju pojedinih općina na državnu vlast do primjene u tom pogledu nije došlo.⁶⁶⁶

Zadruga su se i nakon 1918. vodile prema *Zakonu od 9. svibnja 1889. o zadrugama*, nadopunjenog sa *Zakonom od 30. travnja 1902.* Zadrugni poslovi bili su među brojnijim poslovima koje su bilježnici obavljali u prenesenom djelokrugu. Zadruga je bila proširena obiteljska (rodbinska) zajednica koja je živjela na zajedničkom posjedu i dijelila vlasništvo nad zajedničkom imovinom. Iako je život u zadrugama bio uobičajen, posebno na području nekadašnje Vojne krajine, nakon Prvoga svjetskog rata sve je više zadruga nestajalo zbog čega su općinski činovnici sve više uređivali u poslovima oko dioba zadruga. O tome govori i izjava jednoga bilježnika koji je naveo: „Svadje u našim zadrugama, diobe i nezgodna provedba istih, zadaju tako ogroman posao, da je to najteža struka u upravnoj službi.“⁶⁶⁷ Jedan od glavnih problema bio je zastarjeli Zakon prema kojemu je dioba zadrugnih dobara bila otežana. Zakon nije bio u skladu s promjenama u načinu života jer su mnoge obitelji željele samostalan život pa su formalno živjele u zadrugama, a neformalno odvojeno. Zemlju je radi toga bilo teško razdijeliti i prodati, a u konačnici je među samim obiteljima to izazivalo različite sukobe.⁶⁶⁸ Sa svim tim problemima morali su se suočavati i općinski bilježnici kod rješavanja ovih predmeta.

Kao posljednji primjer uređivanja u prekršajima može se spomenuti kršenje Propisnika o općinskoj potrošarini. Već je ranije navedeno koliko je važnu ulogu u financiranju i održavanju općina imala općinska potrošarina kao prinos koji je najmanje izravno teretio općinare, a prikupljao se od pića i mesa u maloprodaji. Prikupljanje općinske potrošarine bilo je regulirano propisima o općinskoj potrošarini navedenima u Naredbi od 23. studenog 1877. Propisnik je navodio i prekršaje, odnosno kazne koje je općina trebala odrediti prema prekršiteljima.⁶⁶⁹ Da bi praćenje količine i potrošnje pića i mesa od kojih se prikupljala općinska potrošarina bilo točno i pravovremeno, općinsko poglavarstvo moralo je redovito prikupljati podatke i voditi evidenciju. U tome su im, posebno u većim općinama trebali

⁶⁶⁵ Ivan MIŠKULIN, „Poljske štete.“, *Općinski upravnik*, 21. 7. 1923., 114.; Radovan STRIKA, „Za dopunu zakona o poljskom redarstvu“ [ćir. u izvorniku], *Općinski upravnik*, 4. 8. 1923., 123.; MIRKOVIĆ, „Povišenje kompetencije kod poljskih šteta i kod mestnih sudova“ [ćir. u izvorniku], *Općinski upravnik*, 27. 12. 1924., 206; Darinko PAVAČIĆ, „Poljsko redarstvo“, *Općinski upravnik*, 22. 5. 1926., 82.

⁶⁶⁶ Iz toga je razloga općina Donje Novo selo (kotar Vinkovci) 1923. Zakonodavnom odboru Narodne skupštine u Beogradu podnijela zahtjev za povećanje kompetencije općina u sporovima vođenim prema Zakonu o poljskom redarstvu. „Za povišenje kompetencije kod poljskih šteta“, *Općinski upravnik*, 16. 2. 1924., 27–28.

⁶⁶⁷ Milan NOVAKOVIĆ, „Naše zadruge.“, *Općinski upravnik*, 7. 10. 1922., 159.

⁶⁶⁸ *Isto*, 159–160.

⁶⁶⁹ SMREKAR, *Priručnik za političku upravnu službu u Kraljevinah Hrvatskoj i Slavoniji*, knj. I, 376.

pomagati i seoske starješine prateći situaciju u pojedinim selima.⁶⁷⁰ Ukoliko općina, odnosno općinski bilježnici nisu mogli dovoljno dobro kontrolirati i ubirati potrošarinu, ubiranje se davalo u zakup.⁶⁷¹ Prema tvrdnjama nekih činovnika održavanje te kontrole bilo je teže u poslijeratno vrijeme.⁶⁷²

Treba spomenuti kako je u ovim postupcima u kojima je općinsko poglavarstvo donosilo kaznene presude otežavajuća okolnost bila u nemogućnosti donošenja presuda iz ogluhe. Naime, presudom iz ogluhe skraćivali su se takvi kazneni postupci jer ukoliko su se tužene stranke odbijale odazvati, upravna vlast mogla je donijeti presudu i tako u kraćem roku završiti postupak. U slučajevima kada je tužena osoba bila obaviještena o raspravi, odnosno uručen joj je bio poziv, ali je (sama ili preko opunomoćenika) odbila prisustvovati, mogla je biti donesena presuda iz ogluhe. Prema Naredbi Zemaljske vlade od 29. srpnja 1905., upravnim vlastima bilo je dopušteno izricati takve presude čime je bilo ubrzano rješavanje tih predmeta. No, problem je za općinska poglavarstva bio u tome što za općine ta Naredba nije vrijedila te one nisu imale mogućnost donošenja presuda iz ogluha. Činovnici su više puta radi toga iskazivali nezadovoljstvo, jer su se na taj način postupci nepotrebno odugovlačili, a tužene stranke izbjegavale kazneni postupak.⁶⁷³ Zanimljivo je spomenuti da je u jednom

⁶⁷⁰ „Općinska potrošarina i Tbr. 62. Taksene tarife“, *Općinski upravnik*, 17. 7. 1926., 113.

⁶⁷¹ Vođenje evidencije o prikupljanju općinske potrošarine bilo je iznimno važno na što su upozoravale i nadležne vlasti. Tako je primjerice prilikom kontrole blagajničkog poslovanja u Novskoj (kotar Novska) kr. podžupan upozorio na nedostatnu kontrolu potrošarine za čije je vođenje bio zadužen bilježnik. Navedeno je kako „[...] potrošarinu plaćaju gostioničari i mesari ne unapred, kao piće na pipu stavi nego redovito svakoga prvog mjeseca, jur istočeno piće i isječeno meso. Općinski potrošao [bilježnik, op. I. J.] ne nadgleda poslovanje gostioničara u njihovim podrumima niti se pečati burad nego se prepušta gostioničarima da na njihovo poštenje i dobru volju i od toga plate potrošarinu, a potrošar češće puta kontrolira kod željeznice koliko je u općinu doveženo vina, i jedino prema tome sudi dali su gostioničari pošteno iskazali pred občinom glede potrošenoga vina“. Kako podžupan s ovakvim načinom kontrole potrošnje vina i mesa nije bio zadovoljan u nalazu je dalje navedeno i određeno: „[...] pošto je ovakova način pobiranja opć. potrošarine protupropisan nedostotan i ovakav nadzor pušta široko volju raznom kriomčarenju, te ugrožava jedan od glavnih prihoda općinski, određujem, da se opć. potrošarina imade izdati ili u zakup ili drugačije pobirati i pobiranje točnije nadzirati po drugom potrošaru, jer to opć. bilježnik u ovako velikoj obćini kraj svojega posla obavljati nemože kako treba.“ HR-HDA-137 PU-UO. III-3, 13318/1922. (kut. 77). Spis: „Kontrolni nalazi i pregledi kotarskih oblasti i općinskih poglavarstava u godini 1921.“, Izvadak iz kontrolne knjige u Novskoj, 22. srpnja 1921.

⁶⁷² A. M., „Općinska potrošarina“, *Općinski upravnik*, 24. 7. 1926., 117–118; Prekršaji su se uglavnom odnosili na lažne iskaze o količini potrošenog pića i mesa. Primjerice, Zemaljskom društvu opć. činovnika poslan je upit općinskog bilježnika iz Peteranca (kotar Koprivnica) u vezi krčmara koji je u svojoj kući imao dva podruma – jedan za piće koje se prodavalo u krčmi, a drugi u kojem je njegov zet držao vino iz svojega vinograda za privatnu potrošnju. Iako je prema tvrdnjama Saveza gostioničarskih zaduga krčmar na to imao pravo, u općini su bile česte pritužbe drugih krčmara radi tvrdnji da se i vino za privatne potrebe stavlja na tržište i na taj način vrši prevara kod prikupljanja općinske potrošarine. Mišljenje Zemaljskog društva opć. činovnika bilo je da se u takvom slučaju ipak treba provesti dodatna kontrola. HR-DAZG-745 ZDOČ. 2.3. OS, 23/1923. (kut. 35). Pismo bilježnika I. iz Peteranca upućeno Zemaljskom društvu opć. činovnika, 28. ožujka 1923., Pismo Predsjedništva saveza gostioničarskih zadruga Hrvatske, Slavonije i Međimurja (u potpisu predsjednik Pavleković) upućeno gostioničaru Stjepanu Dolencu, 19. ožujka 1923., prijepis dopisa Zemaljskog društva opć. činovnika upućen poglavarstvu općine Peteranec, 29. ožujka 1923.

⁶⁷³ Dane PAVLIČIĆ, „Presude iz ogluhe u upravnom sudovanju“, *Općinski upravnik*, 5. 12. 1925., 206; Zemaljsko društvo općinskih činovnika podnijelo je krajem 1925. i predstavku na Ministarstvo unutarnjih

slučaju prilikom pregleda (inspicije) poslovanja u općini Gerovo (kotar Čabar), kr. kotarski predstojnik ustanovio da je općinsko poglavarstvo protuzakonito donijelo presudu iz ogluhe u predmetu poljske štete.⁶⁷⁴ U izvješću nije bilo navedeno je li takva odluka donesena svjesno ili je bila riječ o nepoznavanju propisa, no takve odluke bile su primjer kršenja propisa na štetu općinara od kojih neki radi neupućenosti nisu niti mogli znati da su prevareni. Ipak, treba naglasiti kako su ovakvi slučajevi ipak bili iznimke, a ne pravilo. S druge strane poznati su slučajevi u kojim su nadređene upravne vlasti nametale svoje dužnosti općinskim bilježnicima. Tako je jedna kotarska oblast tražila od općinskih poglavarstava da za njih obavljaju kaznene postupke dok bi oni samo donijeli presudu.⁶⁷⁵

7.1.6. Zaduženja općinskih bilježnika kod mjesnih sudova

Još prije donošenja općinskog Zakona iz 1870., općinama su Naredbom o mjesnim sudovima iz 1860. bila dodijeljena zaduženja u postupcima na mjesnim sudovima.⁶⁷⁶ Spomenutom je Naredbom bilo određeno da se za svaku općinu treba uspostaviti mjesni sud za parnice manje vrijednosti.⁶⁷⁷ O karakteristikama ovoga instituta D. Čepulo navodi kako je bila „riječ o lokalnom, laičkom sudu s nadležnošću u maličnim sporovima koji je objedinjavao sudstvo i upravu te se nalazio izvan sustava redovnog sudstva i bio najbliže društvenom tkivu u lokalnim zajednicama“.⁶⁷⁸ U Naredbi iz 1860. nije se posebno navodila uloga općinskog bilježnika, međutim njegova je zaduženja u sudskim poslovima spominjao

poslova tražeći da se općinama omogući izricanje presuda iz ogluhe. HR-DAZG-745 ZDOČ. 2.3. OS, 99/1925. (kut. 36). „Karnosno sudovanje kod općina u H. S., izricanje presuda iz ogluhe“, koncept predstavke Zemaljskog društva opć. činovnika upućene Ministarstvu unutarnjih poslova, odjel za Hrvatsku i Slavoniju, 19. prosinca 1925.

⁶⁷⁴ HR-HDA-79 UOZV. IV-5, 29249/1920. (kut. 4598). „Gerovo općina inspiciranje opć. ureda“, izvještaj poslan Povjereništvu za unutarnje poslove Kr. Zemaljske vlade; Pregled kr. kotarskog predstojnika od 20. srpnja 1920.

⁶⁷⁵ Kako su sporove veće vrijednosti dobivale kotarske oblasti pojavio se i slučaj u kojem je jedna kotarska oblast stranke upućivala u općinska poglavarstva gdje se trebao voditi kazneni postupak, a kotarska oblast postupak je samo zaključila, tj. donijela presudu. Drugim riječima, posao su odradili općinski činovnici, a formalni zaključak donijela je kotarska oblast. Na pritužbe općinskih činovnika kotarska oblast tvrdila je da to čine radi stranka koje na taj način ne moraju putovati u središta kotarskih oblasti, no pokazalo se da se takvi slučajevi događaju i onda kada se općinsko poglavarstvo i kotarska oblast nalaze u istom mjestu. „Jedna protuzakonitost“, *Općinski upravnik*, 25. 3. 1922., 46; Treba spomenuti kako su se u sličnim slučajevima kod podjele poslova između upravnih oblasti, kotarske oblasti opravdavale i činjenicom da su i same suočene s velikom poslom i manjkom činovnika.

⁶⁷⁶ Mjesni sud spominjao je i § 46. općinskog Zakona, no on je bio izmijenjen donošenjem novog Zakona o mjesnim sudovima.

⁶⁷⁷ „Ministarska naredba od 26. svibnja g. 1860. (sadržana u državo-zak. listu g. 1860. pod br. 130) o mjesnih sudovih, koji će suditi i rješavati pomanje parnice.“, u: *Sbirka najpotrebitijih zakona i naredaba koje se tiču uprave seoskih obćina*, 56; Za upravne (seoske) općine, vrijednost parnice nije smjela iznositi više od 25 forinti. § 2., isto, 56.

⁶⁷⁸ ČEPULO, „Mjesni sud na hrvatsko-slavonskom području između sudske i upravne vlasti“, 73–74.

Poslovnik iz 1873. Bilježnik je prije svega bio odgovoran za vođenje evidencije o dostavi sudbenih spisa strankama i to ne samo onih spisa koji su se ticali mjesnih već i ostalih sudova.⁶⁷⁹ Mjesni sud morao se održavati jednom tjedno, a za bilježnika se navodilo kako „izim obave pisarskih poslova sudjeluje tuj savjetom, da se tako postojeći o tome propis točno vršiti, te tužbe što više moguće nagodbenim putem riješiti uzmođu.“⁶⁸⁰ Godine 1876. donesen je *Zakon o mjesnih sudovih i postupku pred njimi*, prema kojem je mjesnog suca biralo općinsko zastupstvo pa je ta služba od tada bila odvojena od službe općinskog suca (načelnika), a uz suca se birao i njegov zamjenik i prisežnici (porotnici).⁶⁸¹ Uloga općinskog bilježnika u ovom je Zakonu bila izrijeком spomenuta pa je navedeno kako će u mjesnim sudovima upravnih općina kao pisar besplatno uredovati općinski bilježnik,⁶⁸² a navedeno je i kako bilježnik ispunjava uredovnu knjigu o informacijama vezanim uz parnice te je potpisuje zajedno sa sucem i prisežnicima.⁶⁸³ Vjerojatno je da su bilježnici informacijama i savjetima i dalje po potrebi pomagali sucima.⁶⁸⁴

Važno je bilo i imenovanje općinskih bilježnika sudskim izaslanicima u provođenju ovrhe.⁶⁸⁵ U postupcima ovrhe, bilježnici su trebali sudjelovati u tom procesu od provođenja ovrhe do raspisivanja i vođenja dražbe ovršenikove imovine.⁶⁸⁶ S obzirom da su ovakvi

⁶⁷⁹ „Poslovnik za seoske občine županije zagrebačke“, § 63., *Sbirka najpotrebitijih zakona i naredaba koje se tiču uprave seoskih občina*, 24; Treba uzeti u obzir da poštanski uredi nisu bili prisutni u svim općinama pa je općinsko poglavarstvo vršilo njihovu funkciju, a ovdje je osim toga bila riječ o važnim spisima o kojima se morala voditi posebna briga.

⁶⁸⁰ „Poslovnik za seoske občine županije zagrebačke“, § 69., 70., *Sbirka najpotrebitijih zakona i naredaba koje se tiču uprave seoskih občina*, 24; Treba spomenuti kako je prema Naredbi iz 1860. postupak pred mjesnim sudom bio je isključivo usmen, pismene tužbe nisu se smjele zaprimati, kao ni voditi zapisnik o postupku. „Ministarska naredba od 26. svibnja g. 1860. ...“, § 10., *Sbirka najpotrebitijih zakona i naredaba koje se tiču uprave seoskih občina*, 59.

⁶⁸¹ „Zakon o mjesnih sudovih i postupku pred njimi“, § 6., *Sbornik zakona i naredaba valjanih za kraljevine Hrvatsku i Slavoniju*, kom. XXXII, br. 87, 1876., 680.

⁶⁸² § 18., *isto*, 683.

⁶⁸³ § 60., *isto*, 692–693.

⁶⁸⁴ Zanimljivo je da je književnik Josip Aurel Crepić koji je djelovao i kao općinski bilježnik, u svojoj pripovijesti *Batalija* opisao djelovanje mjesnog suca. U Crepićevu djelu desetnik koji vratio iz vojne službe nije želio živjeti kao seljak već je čeznuo za „[...] bilo kakovom časti i službom, bud' seoskom bud' općinskom. Ta želja uvriježila se u njemu i zahvatila jak korijen, da je od nje bolovao kao od kakove neizlječive bolesti, a za cijelo prošlo doba nije mu pošlo za rukom, da se tako željkovanoga 'gospodstva' dočepa.“ Crepićev lik, koji se domogao časti mjesnog suca prikazan je kao čovjek loše procjene, pod utjecajem „parničara“ i potkupljiv, koji je svoju službu završio tek što je s njom započeo. Zanimljivo je da Crepić koji je kao bilježnik vjerojatno imao doticaja sa mjesnim sudovima, na taj način opisao lik mjesnog suca. CREPIĆ, *Izabrane pripovijesti*, 5–10.

⁶⁸⁵ „Zakon o mjesnih sudovih i postupku pred njimi“, § 62., *Sbornik zakona i naredaba valjanih za kraljevine Hrvatsku i Slavoniju*, kom. XXXII, br. 87, 1876., 693; U slučaju da je bilježnik bio spriječen, uloga izaslanika trebala je biti povjerena jednom od sudskih prisežnika. *Isto*.

⁶⁸⁶ Zakon je navodio kako se sudski izaslanik, odnosno bilježnik „ima neodvlačno i neobavjestiv o tom ovršenika uputiti [...] u njegov stan te prije svega, ako se radi o platežu novčane svote oduzeti od gotovine [...] Nenadje li u ovršenika gotovine, ima obaviti plienitbu, a ako je ovrhovoditelj pravo zaloga jur stekao, popis dužnikovih pokretninah. U osobito prešnih slučajevih može sudbeni izaslanik na zahtjev ovrhovoditeljev izvesti uzki zatvor, ili prenos zaplijenjenih pokretninah.“ „Zakon o mjesnih sudovih i postupku pred njimi“, § 63., *Sbornik zakona i*

poslovi mogli voditi do određenih neugodnosti, ministar unutarnjih poslova uputio je 1927. radi jednog slučaja, upravnim općinama u Hrvatskoj i Slavoniji objašnjenje, navodeći da kod provođenja ovrhe općinski službenici mogu tražiti pomoć žandermerije ukoliko „ne bi mogli savladati otpor pri izvršenju sudske ovrhe“.⁶⁸⁷ S druge strane s obzirom da su službu pisara mjesnoga suda trebali obavljati besplatno, jedina korist koju su mogli imati od sudjelovanja u poslovima mjesnog suda bilo je upravo provođenje ovrha s obzirom da su za njihovo izvršavanje dobivali određenu naknadu, tj. putne pristojbe. Međutim 1919. Zemaljsko društvo opć. činovnika uputilo je na temelju dopisa općinskog bilježnika iz Čazme, predstavu Kr. zemaljskoj vladi radi postupka kotarskih sudova pri dodjeli provođenja ovrha.⁶⁸⁸ U predstavi je navedeno kako općinski bilježnici moraju vršiti službu pisara mjesnih sudova besplatno te radi toga „imala bi im neka naknada za trud i posao oko toga biti zasluga od ovrha, za utjerivanje presudjenih tražbina“. No, navodio se kako se općinskim bilježnicima negdje ukraćivala mogućnost toga prihoda: „Kada kotarski sudovi dozvoljuju ovrhu na pokretnine i na manje tražbine, povjeravaju to sudbenim kancelistima, ako je mjesto dužnikovog boravka od sjedišta suda tako daleko, da se smiju putni troškovi razračunati. Na suprot, ako je dužnik preblizu sjedištu kotar. suda, pa sudbeni kancelista ne može trošak zaračunati, onda se ovršni postupak povjerava mjesnomu sudu. Dakle i ako je za zaslužiti, onda ovrhu provadja kotarski sud kroz svoga izaslanika, a ako bi bilo badava uredovati, onda to dobiva mjesni sud.“⁶⁸⁹ U predstavi je navedeno da se na taj način stvara veća šteta i okrivljeniku koji radi uredovanja kotarskog suda mora snositi veći trošak. Zahtijevao se prekid takve prakse te pravedno dodjeljivanje provedbe ovrha.⁶⁹⁰ Zemaljska vlada prihvatila je predstavku, priznajući u okružnici da se takvim postupcima kotarskog suda činovnicima „usteže [...] jedina zaslužba, koja ih može zapasti kod obavljanja poslova mjesnog suda, budući da su općinski bilježnici ujedno besplatni pisari mjesnih sudova“. Od kotarskih sudova tražilo se da poštuju propise o provedbama ovrhe, a onima koji bi navedene propise prekršili i tako naštetili općinskim bilježnicima zaprijetilo se disciplinskim postupkom.⁶⁹¹

Zakon o mjesnim sudovima ostao je na snazi i u Kraljevini SHS, međutim u ovom razdoblju djelovanje mjesnih sudova bilo je donekle ograničeno radi niske vrijednosti sporova

naredaba valjanih za kraljevine Hrvatsku i Slavoniju, kom. XXXII, br. 87, 1876., 693; U Zakonu se na postupak ovrhe odnose čl. od 61. do 78. u kojima se navode i zaduženja sudskog izaslanika.

⁶⁸⁷ DOMITROVIĆ, *Kalendar zemaljskog društva općinskih činovnika Hrvatske i Slavonije za godinu 1929.*, 97.

⁶⁸⁸ HR-DAZG-745 ZDOČ. 2.3. OS, 61/1919. (kut. 34). Pismo Joakima Hudjbera, općinskog bilježnika iz Čazme upućeno upravi Zemaljskog društva opć. činovnika, Čazma, 13. kolovoza 1919.

⁶⁸⁹ HR-DAZG-745 ZDOČ. 2.3. OS, 61/1919. (kut. 34). „Mjesni sudovi po kotarskim sudovima krivo rabljeni“, koncept predstave Zemaljskog društva opć. činovnika upućen Kr. zemaljskoj vladi, 30. kolovoza 1919.

⁶⁹⁰ *Isto.*

⁶⁹¹ „Provođenje ovrha po mjesnim sudovima“, *Općinski upravnik*, 22. 11. 1919., 190.

koji su prema Uredbi od 23. srpnja 1921. iznosili do 75 dinara, odnosno 300 kruna. Kako je vrijednost sporova s vremenom rasla stranke su se češće obraćale kotarskim sudovima, a neki mjesi sudovi uopće nisu funkcionirali pa je bilo prijedloga da se povećaju vrijednosti sporova za mjesne sudove i time ojača njihova funkcija te rasterete kotarski sudovi.⁶⁹² Takvi zahtjevi bili su motivirani i mogućnostima zarade jer je malobrojnost sporova onemogućavala činovnicima zaradu od pristojbi. Vrijednost sporova za mjesne sudove ipak je bila povećana Zakonom iz 1929.⁶⁹³

Zanimljivo je spomenuti da je prema podacima o općinskim činovnicima, navedenima u popisima *Kalendara Zemaljskog društva opć. činovnika*, među bilježnicima i blagajnicima bilo i onih koji su djelovali kao mjesni suci. Iako u analiziranim izvorima toj pojavi nije bila posvećena zamjetnija pažnja, iz spomenutih se popisa ipak može primijetiti da su se i na tome položaju nalazili i neki općinski činovnici.

7.1.7. Vojnički poslovi i vojna služba općinskih činovnika

Među značajnijim poslovima prenesenog djelokruga koje je navodio Poslovník županije zagrebačke bili su vojnički poslovi. Općinski bilježnici trebali su voditi evidencije o novačenju te pozivati vojne obveznike u službu, odnosno na vojne vježbe u slučaju potrebe.⁶⁹⁴ Slučajeve u kojima je postojao oprost od vojničke službe bilježnik je sa sucem trebao evidentirati te potkrijepiti dokazima, tj. dokumentacijom,⁶⁹⁵ a morao je voditi i popis osoba sa trajnim dopustom iz vojske kao i pričuvnika.⁶⁹⁶ Osim toga dužnost bilježnika, načelnika, ali i ostalih službenika sastojala se u tome da paze kako nitko od pozvanih ne bi izbjegao novačenje.⁶⁹⁷ Na ovaj način općina je preuzela značajnu odgovornost u poslovima vojničke očevidnosti, a posebno bilježnici koji su u praćenju propisa i praktičnom radu morali paziti na točno i pravovremeno izvršavanje ovih zaduženja.

Vođenje vojničkih poslova bilo je posebno važno u vrijeme Prvog svjetskog rata, međutim 1918. općine su dobile novi i značajniji dio vojničkih poslova, prvenstveno

⁶⁹² MIRKOVIĆ, „Povišenje kompetencije kod poljskih šteta, i kod mestnih sudova“ [ćir. u izvorniku], *Općinski upravnik*, 27. 12. 1924., 206.

⁶⁹³ „Zakon o proširenju nadležnosti kotarskih sudova u sjedištu sudbenih stolova, o proširenju nadležnosti mjesnih sudova i o proširenju maličnoga postupka na teritoriju banskog stola u Zagrebu“, § 3., *Službene novine*, br. 33. – XVI, 9. 2. 1929., 186–187 [ćir. u izvorniku].

⁶⁹⁴ „Poslovník za seoske občine županije zagrebačke“, § 71., *Sbirka najpotrebitijih zakona i naredaba koje se tiču uprave seoskih občina*, 25.

⁶⁹⁵ § 72., *isto*, 25.

⁶⁹⁶ § 74., *isto*, 25.

⁶⁹⁷ § 73., *isto*, 25.

popisivanje i ujednačavanje popisa vojnih obveznika, te praćenje novaka na „nastup kadrovske službe“.⁶⁹⁸ Već 1919. općinski činovnici naišli su na probleme u vršenju vojničkih poslova. Nakon rata, neki su mladići odbijali pristupiti novačenju za vojsku Kraljevine SHS, a ta se situacija nastavila i kasnije.

Kako su se „rekrutni spiskovi“ odnosno popisi vojnih obveznika morali sastavljati u prisutnosti novaka nisu niti mogli biti sastavljeni s obzirom da se neki obveznici nisu javljali općinskom poglavarstvu. S obzirom na tu situaciju općinski činovnik Joakim Hudjber iz Čazme (kotar Čazma) obavijestio je kotarsku oblast i pukovsku okružnu komandu o nemogućnosti sastavljanja toga popisa radi neodazivanja mladića na novačenje unatoč tome što je „preko dvadeset put“ pozivao na popis. Iako mu na dopise nitko nije odgovarao, nakon što je o tome obavijestio velikog župana Županije bjelovarsko-križevačke poslavši mu „općinski spisak“ (druga vrsta popisa koju su činovnici također morali sastavljati, ali bez prisutnosti vojnih obveznika i „uz sudjelovanje općinskog odbora i dušobrižnika“), primio je brzojav u kojem je stajalo da „u roku od 5 dana ovamo pošalje spisak regruta bilježnik ima sam potražiti podatke u slučaju da toga ne može izvršiti neka podnese molbu kojom se zahvaljuje na službi radi fizičke nesposobnosti da udovoljava nalogima svojih pretpostavljenika“. Radi ovoga ultimatum bilježnik je na vlastitu odgovornost morao sastaviti popis, nesiguran u točnost podataka koje je sadržavao.⁶⁹⁹ S obzirom na ovaj slučaj i u očekivanju sličnih, Zemaljsko društvo opć. činovnika obratilo se predstavkom na Zemaljsku vladu. Uz objašnjenje prilika oko sastavljanja regrutnih spiskova ukazali su na neugodnu situaciju u kojoj se nalaze općinski činovnici s obzirom da su bili prisiljeni popise sastavljati na vlastitu odgovornost navodeći privatne (zdravstvene, obiteljske i dr.) podatke. Stoga su tražili da se izda naredba kako trebaju postupati u takvim slučajevima ili da im se „u grijeh ne upiše“ ako sami budu sastavljali spisak i u njega unesu netočne podatke.⁷⁰⁰

U Kraljevini SHS praćenje vojničke očevidnosti bilo je pojačano kroz vođenje različitih popisa. Primjerice 1923. prema naređenju Komande savske divizijske oblasti određeno je da općine (odnosno općinski činovnici) u Hrvatskoj i Slavoniji trebaju voditi 31

⁶⁹⁸ ALINJAK, „Putni troškovi u vojničkim poslovima“, *Općinski upravnik*, 9. 4. 1927., 58; U tekstu je navedeno kako su se do nastanka Kraljevine SHS ti poslovi vodili „kod vojnih okruga i kotarskih oblasti“. *Isto*.

⁶⁹⁹ HR-DAZG-745 ZDOČ. 2.3. OS, 52/1919. (kut. 34). Pismo Joakima Hudjbera upravi Zemaljskog društva opć. činovnika s prijepisom naređenja velikog župana upućenog bilježniku, Čazma, 26. srpnja 1919.

⁷⁰⁰ HR-DAZG-745 ZDOČ. 2.3. OS, 52/1919. (kut. 34). Koncept predstavke Zemaljskog društva opć. činovnika upućene Povjereništvu za unutarnje poslove Kr. zemaljske vlade, 31. srpnja 1919.

spisak vojne očevidnosti,⁷⁰¹ 1926. radi novih pravila propisan je i registar vojnih obveznika koji je svaka općina morala voditi,⁷⁰² a 1927. uvedeno je i vođenje evidencije o vojnim obveznicima koji su izgubili građansku i vojnu čast.⁷⁰³ Općine su uz prikupljanje različitih poreza bile dužne prikupljati i vojnicu, tj. vojnički porez.

Ministar vojske i mornarice donio je 1921. odluku prema kojoj su radi zauzetosti žandarmerijskih vlasti, hvatanje vojnih bjegunaca morale preuzeti općine s naglaskom na odgovornost općinskih predsjednika.⁷⁰⁴ Od činovnika se posebno u poslijeratno vrijeme tražilo da vojnim vlastima prijavljuju vojne bjegunce, evidentiranju ih i privode. No, izvršavanje toga zadatka za općine je često bilo teško, a u nekim je slučajevima dovelo i do stradanja činovnika. Primjerice Marka Djakovića, bilježnika u općini Podvinje (kotar Brod na Savi) ubio je vojni bjegunac „iz nepoznatog razloga“ u listopadu 1918.⁷⁰⁵ U općini Bošnjaci (kotar Županja) bilježnik Šimun Dautović bio je ubijen u lipnju 1919. kada je privodio vojnike na vojnu vježbu čemu su se oni opirali, a jedan od njih ga je ubio iz puške.⁷⁰⁶ Za općinske je činovnike otežavajuća okolnost kod privođenja vojnih bjegunaca bila neorganizirana i nedostatna redarstvena snagama u općinama. Naime, redarstvene snage na hrvatskom području nastavljale su se na sustav uspostavljen u vremenu Austro-Ugarske Monarhije, a u seoskim općinama o održavanju reda trebali su brinuti općinski stražari jer su samo gradovi imali redarstvo.⁷⁰⁷ Pritom treba reći kako su općinski stražari zapravo bili općinski službenici, a ne dio redarstvenih snaga jer su u svom djelovanju bili podređeni općinskom načelniku.⁷⁰⁸ Stražari često nisu zadovoljavali osnovne kriterije službe što je za

⁷⁰¹ „Vojnička očevidnost“, *Općinski upravnik*, 8. 9. 1923., 143–144; Među popisima koje su općine trebale voditi bili su primjerice općinski spisak mladića, regrutni spisak, spisak regruta koji još nisu pristupili regrutaciji, spisak privremeno nesposobnih, spisak stalno nesposobnih, i dr. *Isto*, 144.

⁷⁰² „Registar vojnih obveznika“, *Općinski upravnik*, 24. 7. 1926., 120; Registar je bio strogo povjerljiv i morao se držati pod ključem, a Zemaljsko društvo opć. činovnika tiskalo je obrasce registra u svojoj tiskari. Treba spomenuti kako su obrasci tiskani prema naredbi Komande zagrebačkog vojnog okruga za sve općine u Hrvatskoj i Slavoniji, no nakon što bili tiskani Komanda petrinjskog vojnog okruga nije prihvatila takve obrasce radi čega se Društvo žalilo Zagrebačkom vojnom okrugu. HR-DAZG-745 ZDOČ. 2.3. OS, 75/1926. (kut. 37.) „Izmene u pravilu o rekrutovanju“, predstava Zemaljskog društva opć. činovnika upućena Komandi zagrebačkog vojnog okruga (3. kolovoza 1926.) s dopisom koji je Zagrebački vojni okrug uputio predsjedniku petrinjskog vojnog okruga (5. kolovoza 1926.).

⁷⁰³ „Očevidnost vojno obvezanih lica koja su izgubila građansku i vojnu čast“, *Općinski upravnik*, 27. 8. 1927., 140.

⁷⁰⁴ HR-DAZG-745 ZDOČ. 2. 3. OS, 53/1921. (kut. 35). Odgovor Komande IV. armijske oblasti upućen Zemaljskom društvu opć. činovnika, 5. ožujka 1922. na predstavku Društva od 9. kolovoza 1921.

⁷⁰⁵ HR-DAZG-745 ZDOČ. 2. 3. OS, 88/1918. (kut. 34). Dopis općinskog bilježnika Đure Grkovića iz Podvnja upućen Zemaljskom društvu opć. činovnika, 20. studenog 1918.

⁷⁰⁶ HR-DAZG-745 ZDOČ. 2. 3. OS, 45/1919. (kut. 34). Dopis Eleonore Dautović upućen Zemaljskom društvu opć. činovnika, Županja, 1. srpnja 1919.; „Ubijen općinski bilježnik“, *Jutarnji list*, 8. 7. 1919., 3.; „Umrli: Dantović [sic] Šimun“, *Općinski upravnik*, 12. 7. 1919., 116.

⁷⁰⁷ ČAPO, *Kraljevina čuvara*, 41., 292.

⁷⁰⁸ *Isto*, 41.

sigurnost općine, ali i za same činovnike kojima su trebali biti pomoć predstavljalo poteškoće.⁷⁰⁹

Radi ovakvih problema na spomenutu odluku ministra vojske i mornarice iz 1921., reagiralo je Zemaljsko društvo opć. činovnika predstavkom upućenom vojnom Ministarstvu. U predstavci je bilo navedeno više razloga koji su onemogućavali općinama da pronalaze i privode vojne bjegunce uz tvrdnju da to u određenim slučajevima nije bila u mogućnosti učiniti niti „veća vojnička sila“.⁷¹⁰ Spomenuto je i da općine „ne imaju takove redarstvene sile koja bi odgovarala hvatanju vojnih bjegunaca, makar to i pojedinci bili“ te da se „u napred znade da općinski organi ni jednoga vojnoga bjegunca uloviti kadri nisu.“⁷¹¹ Oštro je kritizirana namjera da se općinska uprava podređuje vojnoj upravi, kao i odbijanje da se praksa iz Srbije prenosi na njih, za što su naveli: „Ako su u Srbiji takove prilike kod općina, da se one mogu baviti i sa hvatanjem vojnih bjegunaca, nisu takove prilike u Hrvatskoj i Slavoniji, gdje su općine već do sada preopterećene poslovima za državu i općinu“.⁷¹² Društvo je na predstavku dobilo odgovor ministra u kojem je navedeno kako je općinama taj zadatak bio povjeren na temelju čl. 12. Zakona o ustrojstvu vojske,⁷¹³ radi toga što su one dužne voditi vojničku evidenciju te su im radi boljeg poznavanja općinskih prilika i općinara

⁷⁰⁹ Općinski činovnici povremeno su iskazivali svoje nezadovoljstvo s načinom na koji je redarstvena služba funkcionirala u općinama. Jedan činovnik u članku iz 1921. o tome je rekao: „Većina naših općina (napose u Srijemu) ne imaju uopće redarstva. Kod takovih općina vlada još prastari običaj, da se sve službeno osoblje (ne činovništvo) svake godine bira i takovom plata određuje. To biranje obavlja skupština celoga sela, a pri tom se uglavnom gleda na to, tko jeftinije hoće da služi. Da takav izabrani službenik nije za pravo redar, više je no jasno – već se može smatrati više općinskim podvornikom, kojega je dužnost u općinskom uredu spavati, noću patrolu određivati, dostave obavljati, kućni red uzdržavati, a u gdje kojih općina, i općinske bikove i nerastove hraniti. [...] Da takav službenik ne može na zadovoljstvo vršiti redarstvenu službu – više je no jasno. [...] Danas, gdje naše upravne općine ne imadu valjanih redara – je opć. činovništvo nemoćno, jer hvatati vojne bjegunce, te ih odpremati na opredijeljeno mjesto kako to vojne oblasti određuju [...] je u slučaju otpora ne moguće [...]“ R. STRIKA, „Redarstvena vlast naših upravnih općina“, *Općinski upravnik*, 2. 4. 1921. 50; U drugom tekstu jedan umirovljeni općinski bilježnik je među glavnim problema općinskog (mjesnog) redarstva naveo neuređenu službu i nepostojanje mirovinskih zaklada za ove službenike, radi čega su se u tu službu primale osobe bez osnovnih kvalifikacija, nemotivirane za taj posao. Tako je naveo: „Današnji redari, rekrutiraju se iz raznih slojeva pučanstva, pače više put iz redova ljudi sumnjivog i prikornoga – predživota i kojekakovići 'pritisnu' u opć. službu iz razni obzira i obzirića, te iz milosti po onoj 'bolje da nas domaća uš jede' nego tudja, (što žalibože čisto vrijedi i za ostale namještenike u općini). I ako se mora sa humanitarnih obzira preporučiti, da se invalide namješta u razne službe, nu javna služba ne trpi, da se takovi ljudi namještaju niti kao mjesni redarstveni organi, a niti kao poljari te pudari.“ Franjo RANDIĆ, „Nešto o seoskom mjesnom i poljskom redarstvu“, *Općinski upravnik*, 23. 8. 1924., 134.

⁷¹⁰ HR-DAZG-745 ZDOČ. 2. 3. OS, 53/1921. (kut. 35). „Vojne bjegunce ne mogu općine sa uspjehom hvatati. – Riješiti ih te dužnosti.“, koncept predstavke Zemaljskog društva opć. činovnika upućen Kr. povjereništvu za unutarnje poslove Hrvatske i Slavonije, 9. kolovoz 1921.

⁷¹¹ *Isto.*

⁷¹² *Isto.*

⁷¹³ Prema Ukazu regenta Aleksandra iz 1919. vojni zakoni sa srpskog područja vrijedili su u cijeloj Kraljevini SHS. JANJATOVIĆ, „Represija spram hrvatskih seljaka 1918.–1921.“, 34; Zakon o ustrojstvu vojske donesen je 1901. u Srbiji, a 1904. učinjene su izmjene i dopune nakon dolaska Karađorđevića na vlast pa se navodi kao zakon iz 1904. Na temelju spomenutog Ukaza taj je Zakon vrijedio do donošenja novog Zakona o ustrojstvu vojske i mornarice 1923.

omogućene i bolje informacije o njihovu kretanju. Spomenuto je i kako će se općinske vlasti kažnjavati samo ukoliko nisu prijavile vojnoga bjegunca koji je u općini boravio trideset dana. Međutim u pogledu nadređenosti vojnih vlasti općinama, iz ministarstva je bilo navedeno: „Neosnovano je mišljenje [...] da vojne vlasti nemaju prava zapovedati opštinama neposredno. Neće se valjda svaka vojna zapovest, koja se odnosi na izvršenja kakve radnje koja se tiče vojske, slati preko Ministarstva Unutrašnjih Dela, ili Vel. Župana?“⁷¹⁴ Unatoč mišljenju Zemaljskog društva opć. činovnika, a i velikog dijela činovništva, temeljenom na dotadašnjoj upravnoj praksi, da nadzor nad njima trebaju imati civilne vlasti, u Kraljevini SHS i kasnije Kraljevini Jugoslaviji, vojne vlasti vršile su utjecaj na građansku vlast.⁷¹⁵

Kako je izgledao sukob upravnih (civilnih) i vojnih vlasti u poslijeratno vrijeme može se vidjeti i iz primjera u Međimurju koje se radi specifičnih okolnosti vezanih uz pripojenje Hrvatskoj smatralo posebno osjetljivim upravnim područjem. Prvih godina nakon ujedinjenja od samog činovništva dolazile su informacije o teškoj situaciji u općinskoj upravi u Međimurju te lošem položaju pridošlih činovnika. Nedugo nakon ujedinjenja u pojedinim su mjestima izbili sukobi između vojske i stanovništva, ali i vojske s općinskim vlastima. U kolovozu 1919. u općini Hodošan (kotar Prelog) Leonard Vajda u općinskom je poglavarstvu dao iskaz o tome kako su ga vojnici koristeći oružje prisilili da im da predpregu (vožnju kola s konjima). Davanje predprege za vojne potrebe nije bilo neuobičajeno, ali je moralo biti opravdano za vojne svrhe, te zabilježeno kako bi seljaci u tom slučaju mogli dobiti odštetu. Vajda je navodio kako je oklijevao dati predpregu jer je to već bio učinio te da su vojnici osim za vojne potrebe predpregu koristili i za privatne potrebe što je bilo protupropisno. Uz Vajdin, i općinsko je poglavarstvo priložilo svoj iskaz navodeći kako se ne protive davanju predprega za vojsku „[...] već jedino tome, što vojnici samovoljno bez znanja ovoga poglavarstva rekviriraju predprege, koje im i služe za koje kakova razna privatna putovanja. Zapovjednik ovo mjestne vojničke posade izdao je zapovjed ovo općinskom stražaru Aleksi Hegedušu, da mu imade dati popis sviju konja i kola, jer da će inače njemu i općinskom načelniku dati 25. batina, jer da je on gospodar općina.“ [Podvučeno u izvorniku, op. I. J.]⁷¹⁶ Zapovjednik o kojem se govorilo u iskazu bio je poručnik Slavko M. Miletić koji je sastavio svoj iskaz tj. obranu upućenu Savskoj divizijskoj oblasti. U iskazu je naveo kako stanovništvo nije izlazilo

⁷¹⁴ HR-DAZG-745 ZDOČ. 2. 3. OS, 53/1921. (kut. 35). Odgovor Komande IV. armijske oblasti upućen Zemaljskom društvu opć. činovnika, 5. ožujka 1922. na predstavku Društva od 9. kolovoza 1921.; „Hvatanje vojnih begunaca“, *Općinski upravnik*, 15. 3. 1922., 43–44.

⁷¹⁵ ČAPO, *Kraljevina čuvara*, 294.

⁷¹⁶ HR-HDA-78 Zemaljska vlada. Predsjedništvo (dalje: PRZV). 6-14, 351/1920. (kut. 1033). Spis o pritužbama o vojničkoj samovolji u Hodošanu (Međimurje); „Prepis. Zapisnik od 9. augusta 1919. spisan u uredu općinskog poglavarstva u Hodošanu“.

u susret njegovim zahtjevima u davanju predprega te je zbog toga zaprijetio načelniku („birovu“) batinama ukoliko ne bude dobivao pretprege, međutim tvrdio je da je sve ostalo samo na prijetnji. Za upravu općine naveo je „[...] da su općinski organi ne samo kvarili autoritet svoje vlasti, već i ugled čitave države. Težka pijanica, postavljena na ovako odgovorno mjesto, nemože nacionalni jedan narod osvijestiti. Bilo bi mi ispod časti, da sa ovakvim individuum radim sporazume, isti sebe osvestio, a kamoli jedan narod.“⁷¹⁷ Iza Miletića stao je njegov nadređeni komandant navodeći „da su funkcionari poglavarstva Hodošan pri svakoj potrebi vojske tjerali tako rekuć pasivnu resistenciju i da su vojsku često neopravdano žalbama napadali“. [podvučeno u izvorniku, op. I. J.]⁷¹⁸ Radi ovakvih događaja povjerenik za Međimurje je Zemaljskoj vladi u Zagrebu uputio molbu kotarske oblasti u Prelogu za intervenciju u ovoj situaciji da bi se postavile granice utjecaja vojnih vlasti.⁷¹⁹ Na temelju ovih saznanja ban Tomislav Tomljenović⁷²⁰ uputio je Antunu Gašparcu, građanskom povjereniku za Međimurje, zahtjev da se preslušaju seljaci koji su tvrdili da je vojska postupala protiv njih.⁷²¹ Među iskazima se izdvaja i nekoliko tvrdnji koje upućuju na pritisak vojske na općinske upravu. Tako je općinski podvornik Aleksa Hegeduš (u ranijem dokumentu naveden kao stražar) naveo da ga je potporučnik Miletić sa četiri vojnika natjerao da mu ustupi popis kola i konja u općini iako bez načelnika i bilježnika to nije smio učiniti. Prema tvrdnji podvornika, Miletić je na to rekao „da on u općini ne pita nikoga, jer da je on ovdje 'gazda'“ i zaprijetio batinama njemu i načelniku. Hegeduš je tvrdio da se vojsci „[...] davao [...] podvoz redovito svaki dan za dovoz hrane četi. No osim dovoza hrane tražili su vojnici više puta da im se dade predprega, koju su upotrebljavali u zabavne svrhe.“⁷²² Iskaz je dao i općinski bilježnik Miloš Momčilović iz Slunja koji je službovao u Hodošanu. I on je

⁷¹⁷ HR-HDA-78 PRZV. 6-14, 351/1920. (kut. 1033). Spis o pritužbama o vojničkoj samovolji u Hodošanu (Međimurje); prijepis očitovanja potporučnika Slavka M. Miletića upućeno komandantu 1/43 pj. baona., Csente – Völgy, 22. prosinca 1919.

⁷¹⁸ *Isto.*

⁷¹⁹ HR-HDA-78 PRZV. 6-14, 351/1920. (kut. 1033). Spis o pritužbama o vojničkoj samovolji u Hodošanu (Međimurje); Molba upravitelja kotara, kr. županijskog tajnika u Prelogu upućena građanskom povjereniku za Međimurje, 11. kolovoza 1919., Izvještaj građanskog povjerenika za Međimurje upućen Predsjedništvu Kr. zemaljske vlade, 25. listopada 1919.

⁷²⁰ Tomislav Tomljenović bio je ban Kraljevine Hrvatske, Slavonije i Dalmacije u dva mandata (1919. – 1920.; 1921.), ujedno i posljednji ban na tom položaju. U Kraljevini SHS pristupa DS-a, podržavajući Lj. Davidovića, no kasnije podržava HSS, a nakon smrti S. Radića prestaje s aktivnim političkim djelovanjem. „Tomljenović, Tomislav“. U: Hrvatska enciklopedija (on-line). Pristup ostvaren 20. 5. 2021. <https://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=61723>

⁷²¹ HR-HDA-78 PRZV. 6-14, 351/1920. (kut. 1033). Spis o pritužbama o vojničkoj samovolji u Hodošanu (Međimurje); Dopis bana Tomislava Tomljenovića upućen građanskom povjereniku za Međimurje Antunu Gašparcu, 12. siječnja 1920.

⁷²² HR-HDA-78 PRZV. 6-14, 351/1920. (kut. 1033). Spis o pritužbama o vojničkoj samovolji u Hodošanu (Međimurje); „Zapisnik sastavljen kod općinskog poglavarstva u Hodošanu na licu mjesta s obavljenim izvidima u smislu naredbe bana Hrvatske i Slavonije od 12./I. 1920. br. 351Pr.“

potvrdio neopravdano traženje predprege i nasilje prema općinarima, a osim toga opisao je specifičan slučaj utjecaja potporučnika Miletića na općinsku upravu: „15. augusta prošle godine nalazio sam se sa jednim društvom u dvorištu gostionice Bašnac. Oko 8. sati na večer, kad sam se vraćao kući, upozorio sam gostioničara, pošto sam vidio, da u gostioni glazba igra, da li imade glazbenu dozvolu. On kao početnik nije znao, da je za održavanje glazbe u gostioni potrebna glazbena dozvola izdana po kotarskoj oblasti. Gostioničar otišao je iza toga do stola, gdje se je nalazio gosp. podporučnik Miletić sa svojim društvom i kazao im to. Iza toga došao je podp. Miletić do mene i kazao medju inim: 'ovo je okupirano područje, ja ovdje civilne oblasti ne poznajem, tu sam ja Bog, tu ja kao komandir čete dozvoljavam i određujem.'[podvučeno u izvorniku, op. I. J.] Na to sam mu ja oponirao i upozorio ga, da je Medjimurje pod civilnom upravom i da on može sa vojničkoga gledišta glazbu zabraniti, ali nipošto dozvoliti.“ Bilježnik Momčilović naveo je i da se više puta radi postupanja vojske žalio kotarskoj oblasti u Prelogu, a „posljedica je bila ta, da sam 16. oktobra pr. god. bio napadnut po dvim vojnicima, tom prilikom me izlupali, uzeli mi novčarku, sat i lanac“.⁷²³ Kasnije izvješće vladina povjerenika upućuje da se situacija nakon ovih događaja smirila, međutim upravo ovakvi primjeri ilustriraju utjecaj koji je vojska u poslijeratno vrijeme pokušala vršiti u općinskoj upravi.⁷²⁴

O postupcima vojnih vlasti prema činovnicima i nametanju obaveza progovorilo se i na konferenciji općinskih činovnika 1920. No o tome se problemu nije razvila značajnija rasprava jer je predsjednik te skupštine Ivan Alinjak, zamolio da se o tome ne govori jer bi se govori protiv vojske smatrali „kao ilojalane čin [sic] i postupak prema državi“.⁷²⁵

Za bilježnike je posebno problematičan bio spomenuti čl. 12. Zakona o ustrojstvu vojske koji je govorio o odgovornosti načelnika općina kod pronalaska i privođenja vojnih bjegunaca. Protivljenje činovnika ovoj odredbi proizlazilo je iz toga što su u Hrvatskoj i Slavoniji općinski bilježnici bili „vojni referenti“,⁷²⁶ odnosno oni su imali zaduženja oko vođenja vojničke očevidnosti i novačenja vojnika pa se ta odredba odnosila prvenstveno na njih. Treba uzeti u obzir i da su mnogi bilježnici u razdoblju Kraljevine SHS obavljali službu načelnika ili upravitelja odnosno povjerenika općina. U jednom takvom slučaju bio je kažnjen

⁷²³ Isto.

⁷²⁴ Vojska je i na druge civilne vlasti vršila pritisak kao što pokazuje slučaj iz Srijemske oblasti gdje su rekrutne komisije od poreznih vlasti tražile da im se uruče porezne knjige u kojima su bila navedena dugovanja vojnih obveznika. „Porezne knjige ne smiju se izručivati vojnim vlastima“, *Općinski upravnik*, 21. 8. 1926., 136.

⁷²⁵ HR-DAZG-745 ZDOČ. 2.3. OS, 65/1920. (kut. 34). „Stenografski zapisnik konferencije delegata općinskih činovnika držane dne 22. oktobra 1920. u gradskoj vijećnici u Zagrebu.“, 9.

⁷²⁶ HR-DAZG-745 ZDOČ. 2. 3. OS, 9/1926. (kut. 37). Pismo Nikole Čabrajca, opć. bilježnika u Loboru, upućeno Zemaljskom društvu opć. činovnika, 2. siječnja 1926.

općinski bilježnik i upravitelj u Martinskoj Vesi (kotar Sisak) Pavao Car. Zemaljskom društvu opć. činovnika poslao je prijepis rješenja Komande Savske divizijske oblasti prema kojem je bio osuđen na kaznu od 300 dinara odnosno 30 dana zatvora (ukoliko nije mogao platiti), zbog toga što nije uhitio vojnog bjegunca Stjepana Brlića. Njegovu obranu – da je bjegunca nekoliko puta vidio, ali da nije bio u mogućnosti uhititi ga jer je to dužnost žandarmerije – komandant Savske divizijske oblasti ocijenio je kao „neumjesnu“.⁷²⁷ U žalbi koju je poslao ministru vojske i mornarice Pavao Car naveo je kako ga vojne vlasti mogu samo prijaviti Županijskom karnosnom povjerenstvu te je odbijao prihvatiti da ga kažnjava vojna vlast. Potužio se kako je on sam protiv vojnih bjegunaca nemoćan „jer ni žandarmerijski brahium od 18 momaka nije mogao ovdje poloviti nekijh 70 vojnih bjegunaca, dok nisu sami otišli, a kako bi onda mogao ja to sa jednim neoružanim opć. redarom učiniti“.⁷²⁸ Svoj stav dodatno je objasnio: „Treba krivce tražiti drugdje, a ne na siromašnom opć. činovniku, koji je vani nezaštićen od nikoga. – Liepo će izgledati ako budem za svih 70 vojnih bjegunaca presudjen za svakog po 300 Dinara globe ili 30 dana zatvora – jer platiti od kuda ne imam ta onda ću nakon moje 20 godišnje službe ići 70 mjeseci u zatvor. – A tko će onda hraniti, oblačiti i školati moje troje neobskrbljene diece? Gdje je tu pravda? Gdje logičnost? Nije dakle dosta da sam ovdje omražen – baš radi vojnih bjegunaca – glede čega je bilo i po novinama pisanja, – a bio sam po jednom i išćuškan, već ću sada biti i od vlasti globljen i zatvaran. – Toga je Boga mi previše i tu prestaje sve. – Svršavam i tražim da se ova nezakonita, nepravedna, neumjestna i nenadležno donešena osuda ukine.“⁷²⁹

Potaknuto ovim slučajem, Zemaljsko društvo opć. činovnika reagiralo je predstavkom na Pokrajinsku upravu u Zagrebu navodeći kako u Hrvatskoj i Slavoniji vojne vlasti nikada nisu imala pravo kažnjavati predstavnike građanske vlasti. Zbog toga je ministar vojske i mornarice odredio da se ta odredba vojnog Zakona neće primjenjivati na području Hrvatske i Slavonije, ali su kažnjavanja općinskih načelnika (bilježnika) pokazala da se to ipak čini. Zbog nemogućnosti da se suprotstave vojnim bjeguncima Društvo je tražilo da se općinske činovnike oslobodi te dužnosti.⁷³⁰ Zanimljivo je da se Društvo u toj predstavi nije ograničilo

⁷²⁷ HR-DAZG-745 ZDOČ. 2.3. OS, 63/1922. (kut. 35.). Prijepis Rješenja komandanta Savske divizijske oblasti br. 5.329. o kazni određenoj općinskom bilježniku Pavlu Caru, 27. kolovoza 1922.

⁷²⁸ HR-DAZG-745 ZDOČ. 2.3. OS, 63/1922. (kut. 35.). Prijepis žalbe općinskog bilježnika Pavla Cara upućene ministru vojske i mornarice, 11. rujna 1922.

⁷²⁹ Isto; Zanimljivo je spomenuti da je Pavao Car 1924. podnio molbu za mjesto kotarskog akcesista u Sisku, između ostalog i zbog svoje materijalne situacije. Mjesto ipak nije dobio te je sve do umirovljenja ostao u općinskoj službi. HR-HDA-890 ZP BH. Pavao Car, br. dosjea 6479.

⁷³⁰ HR-DAZG-745 ZDOČ. 2.3. OS, 63/1922. (kut. 35.) „Kažnjavanje općinskih načelnika po vojnim oblastima“, koncept predstave Zemaljskog društva opć. činovnika upućene Odjelu za unutarnje poslove Pokrajinske uprave u Zagrebu, 23. rujna 1922.

samo na probleme općinskih činovnika u ovom pitanju već je osudilo i pritisak koji se stvarao prema ostalim članovima općine, navodeći: „Nepojmljivo je za naše shvaćanje, da se kućegospodar, u većini slučajeva otac vojnog neposlušnika ili bjegunca, sili, da mora svog vlastitog sina prijaviti vlasti. Naši zakoni i ako nijesu moderni [misleći na zakone donesene u vrijeme Austro-Ugarske, op. I. J.], uzimaju toliki obzir na obiteljski život i rodbinske odnošaje, da daju i dalnjem rodu blagodat, da ne mora preko volje svjedočiti protiv rođaka. Kako se može onda tražiti od rođenog oca, da tuži svog sina. To znači sijati mržnju između oca i sina i razarati obiteljski život. Ako je ocu birati između roditeljske ljubavi i dužnosti zakona, on će uvijek podleći prvom osjećaju. I seoski starješine /kmetovi/ kao susjedi i rođaci vojnih obveznika, ne mogu uspješno vršiti namjenjenu im dužnost, jer su vezani susjedskim i rodbinskim obzirima i boje se osvete.“⁷³¹ Iako na predstavku nisu dobili odgovor, nedugo nakon toga spomenuti činovnik Pavao Car dobio je ministarsko rješenje prema kojem se sporni članak Zakona obustavio za područje Hrvatske i Slavonije, a presuda činovniku poništila.⁷³² Stoga su to rješenje smatrali primjenjivim u sličnim slučajevima drugih činovnika.

Ovaj se problem ipak ponovno javio kada je donesen *Zakon o ustrojstvu vojske i mornarice* 1923., gdje se u čl. 55. i 56. spominjala odgovornost određenih osoba u općini, uključujući općinske načelnike, za hvatanje vojnih bjegunaca.⁷³³ Naredbom ministra vojske i mornarice ipak je bilo određeno da vojne vlasti ne mogu kažnjavati općinske činovnike.⁷³⁴ Međutim u razdoblju Kraljevine SHS postojao je velik broj vojnih obveznika koji su odbijali pristupiti novačenju što se vidi po brojim popisima koja su općinska poglavarstva objavljivala u službenim listovima, tražeći od obveznika da se jave pod prijetnjom kazni za njih i ostale koji su smatrani odgovornima.⁷³⁵ Komandant IV. armijske oblasti izdao je 1926. naredbu u

⁷³¹ *Isto*.

⁷³² „Kažnjavanje opć. činovnika po vojnim oblastima“, *Općinski upravnik*, 17. 2. 1923., 27–28; Čl. 12. vojnog Zakona nije se primjenjivao za područje Hrvatske i Slavonije na temelju ministarskog rješenja od 6. lipnja 1921., Pov. 8 Br. 3139. *Isto*, 27.

⁷³³ „Zakon o ustrojstvu vojske i mornarice“, § 55., 56., *Narodne novine*, br. 223, 28. 9. 1923., 3–4.

⁷³⁴ „Kažnjavanje upravnih i općinskih činovnika radi vojničkih poslala“, *Općinski upravnik*, 19. 1. 1924., 11–12.

⁷³⁵ Ti su primjeri brojni i objavljivali su se u cijelom razdoblju Kraljevine SHS. Primjerice poglavarstvo općine (trgovišta) Kutina (kotar Kutina) objavilo je 1923. popis od 20 osoba za kojima je izdana potraga, te je navedeno da su se „[...] imali ove godine podvrći rekrutaciji. nu pošto im se sadanje boravište ne zna, to se ovim raspisuje ponovna potraga. Ujedno se mole sve vlasti, da ako se koji u kojem području pronadje, da s po propisu postupa[...]“: „Potraga“ (br. 1.629), *Narodne novine*, br. 182, 10. 8. 1923., 1; I općina Medak (kotar Gospić) objavila je popis od 66 vojnih obveznika koji nisu pristupili novačenju tražeći da se jave općinskom poglavarstvu pod prijetnjom kažnjavanja na temelju vojnog Zakona. „Spisak“ (br. 6205), *isto*; I krajem 1920-ih godina nastavljene su ovakve pojave pa je primjerice općinsko poglavarstvo u Hrtkocima (srez Ruma) 1928. izdalo popis od 37 vojnih obveznika koji nisu pristupili novačenju. Uz napomenu kako im prijeti kažnjavanje po vojnom Zakonu navedeno je i kako prema „[...] čl. 55 zak. o ustroj. Vojske i Mornarice za prikrivanje i neprijavlivanje svih rekruta, odgovorni su starešine njihovih zadruga ili porodice i mesne vlasti. I jedni i drugi

kojoj je bilo navedeno da su komandanti divizijskih oblasti podnosili predstavke toj armijskoj oblasti radi „[...] nehati i nebrizljivosti pojedinih opštinskih župana [općinskih načelnika, op. I. J.] u pogledu obavljanja vojnih posala, a naročito po pitanjima pronalaska vojnih obveznika i saopštavanja ratnih rasporeda. Bilo je slučajeva da su pojedini župani izveštavali da su dotična tražena lica nepoznata ili nepoznatog boravišta, dok su međjutim žandarmeriske patrole utvrdile u većim slučajevima: ili da dotični obveznici stalnožive u toj opštini, ili su propitivanjem kod naroda u toj opštini lako saznali kuda su se odselili i gde sada žive.“⁷³⁶ Ova naredba trebala je stvoriti jači pritisak na općinska poglavarstva, posebno na općinske načelnike (bilježnike) za privođenje vojnih bjegunaca pa je zato naredeno da se na njih ipak primjenjuju čl. 55. i 56. Zakona o ustrojstvu vojske i mornarice, odnosno da im vojne vlasti mogu izricati kazne.⁷³⁷ Zemaljsko društvo opć. činovnika odmah se usprotivilo ovoj naredbi, točnije prihvatili su zakonske odredbe koje govore o odgovornosti općinskih načelnika za privođenje vojnih bjegunaca, ali ne i nadležnost vojnih vlasti za njihovo kažnjavanje.⁷³⁸ Obratili su se IV. armijskoj oblasti no oni su ih uputili na civilne vlasti.⁷³⁹ Društvo je stoga poslalo predstavku na ministra vojske i mornarice,⁷⁴⁰ no sudeći prema njihovim spisima na te zahtjeve nije odgovoreno.

Iako su vojničke poslove općine vršile u svom djelokrugu i prema propisima iz vremena Austro-Ugarske, u vremenu nakon 1918. nastale su nove okolnosti gdje se prema općinama i općinskim službenicima vršio mnogo snažniji pritisak od strane vojnih vlasti. Na taj se način stvarala do tada neuobičajena represija i osvetničko ponašanje prema cijelom nizu osoba, počevši od općinskih činovnika do obitelji odbjeglih vojnika/novaka pri čemu su

dužni su ovakove mladiće pronaći, prijaviti i uputiti Komandantu Rumskog Vojnog Okruga“. „Oglas“ (br. 2475), *Sremska samouprava*, br. 38, 15. 9. 1928., 4; I u općini Staroj Pazovi (srez Stara Pazova) općinsko poglavarstvo raspisalo je potragu za oko 100 vojnih obveznika od kojih je mnogima bilo nepoznato i boravište. Uz upozorenje da su dužni javiti se za novačenje, bilo je navedeno i uobičajeno upozorenje o njihovoj odgovornosti prema zakonu, ali i odgovornosti starješina zadruga, odnosno njihovih obitelji. „Potraga“ (br. 2572), *Sremska samouprava*, br. 48, 24. 11. 1928., 2.

⁷³⁶ HR-DAZG-745 ZDOČ. 2.3. OS, 49/1926. (kut. 37.). Naredba komandanta IV. vojne oblasti upućena općinskom poglavarstvu u Brckovljanima, 20. svibnja 1926.

⁷³⁷ *Isto*.

⁷³⁸ HR-DAZG-745 ZDOČ. 2.3. OS, 49/1926. (kut. 37.) „Kažnjavanje općinskih organa po vojnim vlastima“, prijepis molbe Zemaljskog društva opć. činovnika upućena Komandi IV. vojne oblasti u Zagrebu 31. svibnja 1926.; „Kažnjavanje općinskih organa po vojnim vlastima“, *Općinski upravnik*, 5. 6. 1926., 92.

⁷³⁹ HR-DAZG-745 ZDOČ. 2.3. OS, 49/1926. (kut. 37.) „Kažnjavanje općinskih organa po vojnim vlastima“, molba Zemaljskog društva opć. činovnika upućena Komandi IV. vojne oblasti u Zagrebu 31. svibnja 1926. i zapis njihova odgovora od 7. lipnja 1926.

⁷⁴⁰ *Isto*, dodatak na prijepisu molbe da je ista upućena i ministru vojske i mornarice, 8. lipnja 1926.

mnohi članovi obitelji bili uhićeni, držani kao taoci pa čak i ubijeni u pokušajima žandarmerije ili vojske da uhvati vojnog bjegunca.⁷⁴¹

Jedan od problema povezanih s vršenjem vojničkih poslova bilo je i povećanje troškova, odnosno potraživanja putnih troškova koja su općinski činovnici tražili od države za vršenje ovih zaduženja. U Kraljevini SHS općinskom činovništvu bio je proširen djelokrug vojničkih poslova pa su dobili i zaduženja koja u vremenu Austro-Ugarske nisu imali. S obzirom da su među tim zaduženjima bila putovanja u središta vojnih okruga zbog nadopunjavanja popisa vojnih obveznika te putovanja kod privođenja vojnih obveznika na novačenje, odlučeno je da će se troškovi tih putovanja pokrivati iz državnih sredstava.⁷⁴² Međutim činovnici su tvrdili da su ti putni troškovi bili nedostadni i neredoviti te da nije bilo neuobičajeno da su iz vlastitih sredstava morali financirati troškove putovanja i boravka s obzirom da su u nekim mjestima imali i po nekoliko dana posla, što je zahtijevalo plaćanje boravišta i hrane te pritom premašivalo iznose koje su imali na raspolaganju.⁷⁴³ S obzirom da

⁷⁴¹ B. Janjatović o tome navodi: „Prema srbijanskom vojnom zakonu, za novačenje vojnika bili su odgovorni 'stariješine zadruga', odnosno općinski ili gradski načelnici, dakle civilne osobe. Oni su morali odgovarati pred vojnim sudovima ako novačenje, odnosno odlazak novaka na odsluženje vojnog roka, ne bi uspjelo kako su to zamislile vojne vlasti. Nadalje, na osnovi tog zakona, kako u hrvatskim selima više nije bilo mnogo zadruga, za odbijanje odsluženja vojnog roka unovačenih mladića vojne su vlasti optuživale i odmah kažnjavale rođake unovačenih – od oca i braće do majke i sestara. Rođaci su bili uhićeni umjesto odbjeglih mladića, odvedeni u vojni, žandarmerijski ili područni zatvor i ondje zadržani sve dok unovačeni nije sam došao i pristupio služenju vojnog roka. Bila je to potpuno nepoznata praksa u Hrvatskoj. Sve je to bilo popraćeno nasiljem, batinjanjem, kundačenjem, pa čak i ubojstvima; nasilje su provodili vojnici ili žandarmerija, koja je u mnogome zamijenila vojsku. [...] Potrage su često počinjale i završavale nasiljem: batinjanjem, ranjavanjem, ubojstvima vojnih obveznika ili njihovih rođaka; ovi posljednji su i dalje uzimani kao taoci.“ JANJATOVIĆ, „Represija spram hrvatskih seljaka 1918.–1921.“, 35; O ovim pojavama i H. Čapo navodi: „Nevoljskost odlaska na još jedno odsluženje vojnog roka, a nakon već odslužnoga u Austro-Ugarskoj, bila je izražena na hrvatskim područjima. To je imalo za posljedicu provedbu oštrog nasilja nad stanovništvom, a u nekim slučajevima i predstavnicima građanskih vlasti. Borba represivnog aparata protiv pojave bježanja iz vojske bila je obilježena terorom, batinjanjem, uzimanjem najbliže rodbine i bliskih osoba kao talaca te prijetnjama smrću.“ ČAPO, *Kraljevina čuvara*, 294.

⁷⁴² „Putni troškovi u poslu rekrutovanja, *Općinski upravnik*, 9. 7. 1921., 108.; „Putni troškovi glede vojske“, *Općinski upravnik*, 29. 7. 1922., 120.; Putni troškovi u vojničkim predmetima, *Općinski upravnik*, 16. 6. 1923., 94–95; U Naredbi Kr. zemaljske vlade donesenoj 24. 5. 1921. potvrđeno je da će se općinskim činovnicima na teret države isplaćivati putni troškovi „kada putuju u poslu rekrutovanja, vojnog nadpregleda i predvajanja vojnih obvezanika na nas[t]up vojne službe“, dnevnice za putovanja te troškovi „za pribavu prostorija, koje su potrebne za održavanje rekrutovanja“. „Putni troškovi u vojničkim poslovima“, *Općinski upravnik*, 23. 1. 1926., 15.

⁷⁴³ Eduard TOMAC, „Putni troškovi za vojnička putovanja“, *Općinski upravnik*, 4. 8. 1923., 122–123; Činovnik je u pismu objavljenom u *Općinskom upravniku* naveo kako je za putovnje u štab Vojnog okruga u Osijeku morao zbog količine posla boraviti četiri dana pri čemu je u putnom računu mogao navesti samo 89 dinara za prijevoz i dnevnice, dok je trošak za boravak u hotelu i četiri dana opskrbe iznosio 195 dinara koje je sam morao platiti. *Isto*.

su putni troškovi bili isti za sva službena putovanja izvan mjesta uredovanja, Pokrajinskoj upravi upućena je predstavka da se povećaju.⁷⁴⁴ Taj zahtjev bio je odobren.⁷⁴⁵

No, iako su putne pristojbe bile povećane, činovnici su tvrdili da se putni troškovi za službena putovanja kod privođenja osoba na novačenje nisu isplaćivali redovito te da su sami morali podmirivati te troškove, čekajući da država nadoknadi svoju obavezu. To je u svojoj molbi upućenoj Zemaljskom društvu opć. činovnika 1926. opisao bilježnik Nikola Čabrajec iz Lobora (kotar Zlatar) tražeći da se Društvo obrati velikom županu zbog neisplate putnih troškova. Naime te je putne troškove (kilometrina, željeznička karta i dnevica), s obzirom da su bili učinjeni za državu, trebala isplatiti županija. No, radi procedure činovnici su prema tvrdnjama N. Čabrajca taj novac čekali i godinu dana, a općinski odbori i nadzorna vlast odbijala je iz općinske blagajne davati predujam za te troškove. Objasnio je i položaj činovnika u takvoj situaciji navodeći da je „[...] slabije situirani opć. bilježnik prinuđen da se za putovanje u vojničkom poslu zadužuje jer iz svojih redovitih beriva jedva da životari. – Nitko njega ne pita dali on imade novaca da si plati kola do željezničke stanice i da si nabavi želj. kartu, već on mora putovati. Takovi troškovi obično iznose do 300 D. ne računajući prehranu na putu, a danas se nadje rijetko koji opć. činovnik koji raspolaže sa tolikom gotovinom jer to znači potrošiti za jedno putovanje petinu svojih mjesečnih beriva, a obično se i na putni račun mora nadoplatiti jer predprega za kola na želj. stanicu stoji obično toliko koliko iznaša kilometrina na stanicu i natrag u sjedište, pa kola za povratak mora obično iz svoga da plati jer u računu za ista nema pokriča.“⁷⁴⁶

Društvo je poslalo predstavku velikom županu Zagrebačke oblasti tražeći da se troškovi u vojničkim poslovima hitno obrađuju te da se općinskim činovnicima dopusti uzimanje predujma iz općinske blagajne za putne troškove u vojničkim poslovima.⁷⁴⁷ Na njihovu predstavku nije bilo odgovora, ali su predstavnici Društva saznali kako je veliki broj računa zagrebačke, ali i drugih oblasti predan na obradu Mjesnoj kontroli u Zagrebu⁷⁴⁸ s

⁷⁴⁴ HR-DAZG-745 ZDOČ. 2.3. OS, 53/1923. (kut. 35.) „Povišenje putnih pristojba“, prijepis predstavke Zemaljskog društva opć. činovnika upućen Odjelu za unutarnje poslove Pokrajinske uprave, 5. kolovoza 1923.; „Povišenje putnih pristojba“, *Općinski upravnik*, 11. 8. 1923., 126.

⁷⁴⁵ Putne pristojbe općinskih činovnika bile su nakon predstavke riješene Naredbom od 5. prosinca 1923., a potom konačno novom Naredbom od 21. studenog 1924. HR-HDA-137 PU-UO. II-1, 66234/1923. (kut. 151) „Putne pristojbe općinskih namještenika“, „Naredba Pokrajinske Uprave za Hrvatsku i Slavoniju, odjeljenja za unutarnje poslove od 5. decembra 1923. broj 54. 981“; „Naredba“ (br. 40500), *Narodne novine*, br. 281., 4. 12. 1924., 1.

⁷⁴⁶ HR-DAZG-745 ZDOČ. 2.3. OS, 9/1926. (kut. 37.) Pismo Nikole Čabrajca, opć. bilježnika u Loboru, upućeno Zemaljskom društvu opć. činovnika, 2. siječnja 1926.

⁷⁴⁷ *Isto*.

⁷⁴⁸ Mjesna kontrola bila je teritorijana ispostava Glavne kontrole o kojoj je u Ustavu bilo navedeno: „Za pregled državnih računa i nadziranje nad izvršenjem državnog i oblasnih budžeta postoji Glavna Kontrola kao vrhovni

obzirom da su iz oblasne uprave tvrdili da tolike količine računa sami ne mogu riješiti.⁷⁴⁹ S obzirom da se troškovi tih računa više nisu mogli podmirivati, većinu zaostalih i neplaćenih računa trebalo je isplatiti podizanjem kredita.⁷⁵⁰ Međutim krajem 1926. izdana je Naredba ministra vojske i mornarice o isplati putnih troškova općinskih činovnika u kojoj je bilo navedeno da su putne troškove do tada snosile općine i županije pa da za novom regulacijom tih pitanja nema potrebe. Iznimku su činila putovanja kod sreskih vlasti što je trebalo biti pokriveno iz kredita za službena putovanja.⁷⁵¹ Drugim riječima, država je tvrdila kako u tim poslovima nema obaveza prema činovnicima. Uskoro je uslijedila reakcija na ovu odluku. Ivan Alinjak, općinski bilježnik i istaknuti član Zemaljskog društva opć. činovnika, iznio je u predstavi svoje upravne općine Brodski Stupnik (srez Brod), poslanoj Ministarstvu vojske i mornarice, da je činovnike država plaćala za one vojničke poslove koji su im dodijeljeni nakon ujedinjenja jer ih u Austro-Ugarskoj nisu niti obavljali. Prema tome negirao je da su općine snosile ove troškove.⁷⁵² S obzirom da su ti troškovi predstavljali novo financijsko opterećenje za općine, Alinjak je poticao i druge općine da se po tom pitanju obrate na Ministarstvo. Ovakvi potezi trebali su, između ostalog, i općinarima pokazati brigu činovnika za trošenje općinskog novca, s obzirom da ih je stalno iscrpljivanje općinskih sredstava dovodilo u loš položaj prema općinskom odboru i općinarima. Stoga je u istoj predstavi bilo ponuđeno i rješenje kako bi se na ovim poslovima moglo uštedjeti promjenom načina rada. Predloženo je da se prepisivanje i nadopuna vojnih popisa rješavaju tako da se šalju i vraćaju poštom umjesto da činovnici putuju i prepisuju ih, a u pogledu putovanja za praćenje vojnih novaka u mjesta gdje se vršila regrutacija, predloženo je da ih se ukine s obrazloženjem da one osobe koje su izbjegavale novačenje ni pratnja činovnika nije na to mogla prisiliti.⁷⁵³ Zemaljsko društvo opć. činovnika ove prijedloge je podržalo i predložilo da se za rješenje toga pitanja založe i oblasni odbori.⁷⁵⁴ Međutim, unatoč ovom zalaganju do rješenja nije došlo te je spomenuta Naredba iz 1926. ostala na snazi.

računski sud.“ „Ustav Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca“, § 118., *Narodne novine*, br. 147, 2. 7. 1921., 4; Mjesna kontrola sa potrebnim brojem računovođa i šefom mjesne kontrole, trebala se uspostaviti tamo gdje je Glavna kontrola procijenila da je to potrebno. „Zakon o glavnoj kontroli“, § 58., *Službene novine*, br. 125, 10. 6. 1922., 3 [ćir. u izvorniku].

⁷⁴⁹ „Putni troškovi u vojničkim poslovima“, *Općinski upravnik*, 27. 3. 1926., 52.

⁷⁵⁰ „Putni troškovi u vojničkim poslovima“, *Općinski upravnik*, 5. 6. 1926., 92.

⁷⁵¹ DOMITROVIĆ, *Kalendar Zemaljskog društva općinskih činovnika Hrvatske i Slavonije za godinu 1928.*, 97; Riječ je o Naredbi od 29. listopada 1926. (br. 8852). *Isto*.

⁷⁵² ALINJAK, „Putni troškovi u vojničkim poslovima“, *Općinski upravnik*, 9. 4. 1927., 58; Svoju tvrdnju Alinjak je potkrijepio i Naredbom Pokrajinske uprave u Zagrebu od 20. studenog 1921. (br. 41697) prema kojoj troškove za navedena putovanja u vojničkim poslovima snosi država. *Isto*.

⁷⁵³ *Isto*.

⁷⁵⁴ *Isto*.

Zanimljivo je da je općinskim činovnicima bila ukinuta još jedna pogodnost što su, možda više nego materijalno pitanje, vidjeli kao dodatni udar na njihov status i položaj. Naime, prema Naredbi iz 1908. godine bilo im je potvrđeno pravo da se na službenim putovanjima pokrivaju njihovi troškovi za željezničku vožnju drugog razreda. Prema Naredbi iz 1924., u kojoj su njihovi putni troškovi bili izjednačeni s onima državnih činovnika, također su trebali imati pravo na vožnju u drugom razredu. Međutim u slučajevima kada su pratili osobe na novačenje dodjeljivane su im samo karte trećeg razreda. Nezadovoljni takvim statusom, Komandi savske divizijske oblasti poslana je predstavka tražeći da im se u ovim poslovima dodijeli putovanje u kategoriji drugog razreda. No, u odgovoru je njihov zahtjev odbijen uz objašnjenje „da se pratioци regruta treba da prevoze u istom kolskom razredu sa regrutima, jer inače se oni ne mogu smatrati za pratioce“.⁷⁵⁵

Uz vojničke poslova također treba spomenuti i vojnu službu općinskih činovnika koja je tijekom Prvog svjetskog rata utjecala i na poremećaje u općinskom poslovanju. Općinskim činovnicima nije bio dopušten oprost od vojne službe osim u iznimnim slučajevima gdje je njihova prisutnost u općini bila nužna.⁷⁵⁶ Zbog ratne situacije nije bilo značajnijih protivljenja ovoj odluci, no krajem rata 1918. mnoge su općine bile u teškom stanju, a općinsko poslovanje znatno je zaostajalo. Stoga je u srpnju 1918. Ministarstvu za zemaljsku obranu u Budimpešti bila upućena molba da se sve općinske činovnike oslobodi stalne vojne službe kao što je to bilo omogućeno nekim drugim skupinama javnih službenika.⁷⁵⁷ Ministar obrane Sándor Szurmay odbio je ovaj zahtjev, navodeći kako se općinsko činovništvo ne može osloboditi vojne službe jer bi to predstavljalo gubitak znatnog broja ljudi u vojsci pa su kao i do tada oprost bili mogući samo u iznimnim slučajevima.⁷⁵⁸

Nakon nastanka Kraljevstva Srba, Hrvata i Slovenaca činovništvo je od Ministarstva tražilo oslobađanje općinskih činovnika od vojne službe u slučaju rata. U kolovozu 1919. poslana je predstavka vojnom Ministarstvu u kojoj se tražilo da se zbog velikog opsega državnih i općinskih poslova koje činovništvo obavlja te velikog zaostatka i neuređenosti u

⁷⁵⁵ HR-DAZG-745 ZDOČ. 2.3. OS, 28/1927. (kut. 37.). „Objave za putovanje opć. činovnika u vojnim poslovima“, prijepis predstavke Zemaljskog društva opć. činovnika upućena Komandi savske divizijske oblasti, 7. travnja 1927. i njihov odgovor upućen Društvu 24. veljače 1928.

⁷⁵⁶ „Općinski činovnici i vojna služba“, *Općinski upravnik*, 8. 8. 1914., 255.

⁷⁵⁷ HR-DAZG-745 ZDOČ. 2.3. OS, 59/1918. (kut. 34.). Pismo predstavnika općinskih činovnika kotara Jastrebarsko upućeno Zemaljskom društvu opć. činovnika, 5. srpnja 1918., „Općinskih činovnika stalni oprost od vojne službe“, prijepis predstavke Zemaljskog društva opć. činovnika upućen Ministarstvu za zemaljsku obranu u Budimpešti, 22. srpnja 1918.; „Četiri predstavke društvene uprave“, *Općinski upravnik*, 27. 7. 1918., 121.

⁷⁵⁸ HR-DAZG-745 ZDOČ. 2.3. OS, 59/1918. (kut. 34.) „Oprost hrvatsko-slavonskih općinskih namještenika“, odgovor ministra za zemaljsku obranu upućen banu Antunu pl. Mihaloviću 6. rujna 1918. na predstavku Zemaljskog društva opć. činovnika; „Stalni oprost općinskih činovnika od vojne službe“, *Općinski upravnik*, 5. 10. 1918., 159.

poslovanju općina izazvanih ratnom situacijom, omogućiti njihovo oslobađanje od vojne obaveze. Na općinsko činovništvo utjecala je i činjenica da su neki drugi javni službenici (primjerice učitelji) bili oslobođeni te obaveze.⁷⁵⁹ Isprva je odgovor ministarstva bio je negativan, točnije kao i u vrijeme rata bilo je dopušteno podijeliti samo pojedine oproste općinskom činovništvu.⁷⁶⁰ Ban Matko Laginja uputio je dopis Ministarstvu vojske i mornarice s objašnjenjem kako ministrova odluka da se dopuštaju individualna oslobođenja zbog potrebi službe ne funkcionira jer činovnici nisu imali pravo odgode vojne službe do konačnog rješenja već su morali stupiti u vojnu obavezu odmah po primitku poziva, čime se otežavalo djelovanje javnih službi.⁷⁶¹ U srpnju 1920. ban je uputio dopis Ministarstvu vojske i mornarice u kojem su bili navedeni problemi povezani s vojnom službom javnih službenika. Kao opći razlog za oprost vojne službe javnim službenicima navedeno je pomanjkanje činovništva.⁷⁶² Za općinske činovnike posebno je navedeno: „Političke, (upravne, redarstvene) oblasti imadu bditi nad protudržavnim pokretima, suradjivati kod priprava za rekrutovanje po novim propisima, provoditi općinske izbore, u dogledno vrijeme i izbore za Narodno Predstavništvo, provoditi sve za vrijeme rata zapele agende (osobito u zadružnim i obrtnim poslovima), suzbijati skupoću i kriomčarenje, uzdržavati uzdrmani javni poredak i t.d. [...] Slični zadaci očekuju i gradsko i općinsko činovništvo, koje je brojevno znatno spalo uslijed izlučenja mnogih činovnika, koji su se za vrijeme rata kompromitovali ili omraženima

⁷⁵⁹ HR-DAZG-745 ZDOČ. 2.3. OS, 56/1919. (kut. 34.) „Opć. činovnika oprost od vojne službe“, prijepis predstave Zemaljskog društva opć. činovnika upućene Ministarstvu vojske, 19. kolovoza 1919.

⁷⁶⁰ „Oprost od vojničtva za činovnike“, *Općinski upravnik*, 13. 3. 1920., 24; Objašnjenje koje je izdao ministar vojske i mornarice odnosilo se na sve javne službenike pa tako i na općinske činovnike: svi od 21. do 24. godine bili su u kadrovskoj, tj. vojnoj obavezi, a one od 25. do 31. godine moglo se osloboditi samo u iznimnim slučajevima, individualnim rješenjima. HR-HDA-78 PRZV. 6-14, 324/1920. (kut. 1032). Okružnica Predsjedništva Kr. Zemaljske vlade, 28. siječnja 1920.

⁷⁶¹ HR-HDA-78 PRZV. 6-14, 324/1920. (kut. 1032) Prijepis prijedloga bana Matka Laginje ministru vojske i mornarice, 27. veljače 1920.; Ban Laginja ponovnio je ove zahtjeve Zemaljske vlade u dopisu ministru predsjedniku Milenku Vesniću 19. svibnja 1920. u kojem je obrazložio neučinkovitost pozivanja javnih službenika u vojsku, da bi im se nakon što započnu vojnu obavezu dodijelio oprost. Stoga je u dopisu naveo prijedlog Kr. zemaljske vlade da službenici koji zatraže oprost smiju sačekati rješenje radeći i dalje u svojoj službi dok rješenje konačno ne stigne. Navedeno je kako dok „stigne rješenje ministarstva vojnog, prolazi 4–6 tjedana, pa su obveznici većim dijelom u to vrijeme već nastupili vojnu službu odnosno vježbu, koju sada opet prekidaju uslijed ministarskog rješenja, a da vojska od njihovog nastupa nije imala nikake koristi, dok su troškovi željezničkog putovanja i vojničke opreme teretili državnu blagajnu, a uredski poslovi tih osoba trpjeli znatno zatezanje te je od toga štetovala državna uprava u mnogom pravcu.“ HR-HDA-78 PRZV. 6-14, 324/1920. (kut. 1032) „Oprost činovnika od vojne službe i odgoda nastupa službe do rješenja predloga za oprost.“, prijepis molbe bana Matka Laginje upućene ministru vojske i mornarice, 19. svibnja 1920.

⁷⁶² HR-HDA-78 PRZV. 6-14, 324/1920. (kut. 1032) „Pro memorija u stvari oprosta javnih službenika od vojne službe.“; „Vojno-oprostni prijedlozi za činovnike“, prijepis prijedloga bana Matka Laginje upućenih ministru vojske i mornarice, 18. srpnja 1920. O tome je navedeno: „Medju općenitim razlozima zauzima prvo mjesto pomanjkanje činovništva. Razmjerno slabe plaće nukaju mnoge činovnike, da napuste državnu službu i predju u privatna mnogo unosnija zanimanja, od kojih svakim danom nova niču. S isto razloga posvećuje se samo neznatan broj podmlatka državnoj službi. Posljedica je te pojave, da se činovništvo brojevno smanjuje, dok se za državnu upravu svakim danom javljaju nove važne zadaće. Te su zadaće u savezu s izgradnjom države, koja trpi na posljedicama rata u svakom pogledu.“ *Isto*.

učinili. Osim toga imaju općine ubirati državne poreze.⁷⁶³ U srpnju 1920. proglašeno je u službenom vojnom listu pravilo uvedeno u Srbiji 1897., prema kojem se činovnike javnih službi oslobađalo od vojne službe u ratu i miru. U *Općinskom upravniku* ubrzo je interpretirano da se to pravilo izravno proteže na sva područja Kraljevine SHS.⁷⁶⁴ Kako je izvorni tekst izdanog pravila pisan na srpskom jeziku te su u njemu bili navedeni službeni položaji u srpskim općinama (predsjednik opć. suda, djelovođa, kmet, pisar) protumačeno je da su analogno tome, u hrvatskim općinama od vojne dužnosti bili oslobođeni općinski načelnik, bilježnik i blagajnik.⁷⁶⁵ No, pokazalo se kako je to tumačenje bilo pogrešno jer se objavljeno pravilo nije izravno primjenjivalo na hrvatskom području.⁷⁶⁶ Za općinske činovnike ovo je pitanje za kratko vrijeme bilo riješeno u rujnu 1920. kada je ministar vojske i mornarice izdao rješenje prema kojem se policijski (upravni) i općinski činovnici u tijeku godine nisu trebali zvati na vojne vježbe.⁷⁶⁷ Ipak, „kadrovski obvezanici“⁷⁶⁸ nisu bili oslobođeni od vojne službe.⁷⁶⁹

Kada je 1924. donesena *Uredba o oslobodavanju vojnih obveznika od poziva na vojnu dužnost u miru i u ratu*, općinski bilježnici bili su oslobođeni vojne službe, međutim isto nije bilo omogućeno blagajnicima.⁷⁷⁰ S obzirom na veliki opseg poreznih poslova koji su blagajnici obavljali u općinama i činjenicu da su kao i bilježnici bili svrstani među općinske činovnike, ministru vojske i mornarice bila je upućena predstavka u kojoj se tražilo da se i blagajnici oslobode vojne dužnosti. Međutim uslijedio je negativan odgovor uz obrazloženje „da se u slučaju poziva na vojnu službu blagajnika dotične općine, njegovo mjesto popuni

⁷⁶³ Isto.

⁷⁶⁴ „Općinski činovnici i oprost od vojne službe“, *Općinski upravnik*, 21. 8. 1920., 117.; DOMITROVIĆ, *Kalendar Zemaljskog društva općinskih činovnika Hrvatske i Slavonije za godinu 1921.*, 66–67.

⁷⁶⁵ „Općinski činovnici i oprost od vojne službe“, *Općinski upravnik*, 21. 8. 1920., 117.; DOMITROVIĆ, *Kalendar Zemaljskog društva općinskih činovnika Hrvatske i Slavonije za godinu 1921.*, 66–67.

⁷⁶⁶ O tome govori i činjenica da je ban Matko Laginja u rujnu 1920., nakon što je ministar vojske i mornarice odbio prijedloge Zemaljske vlade, uputio ministru predsjedniku dopis u kojemu se požalio na nejednak tretman različitih pokrajina Kraljevine SHS kada je bila riječ o oslobađanju javnih službenika od vojničke dužnosti. Podsjetio je na izdano pravilo iz 1897. navodeći kako je „nesmetano obavljanje poslova svih grana uprave, sudstva i školstva u Srbiji dovoljno osigurano“ [podvučeno u izvorniku, op. I. J]. HR-HDA-78 PRZV. 6-14, 324/1920. (kut. 1032) „Oprost državnih činovnika i službenika od vršenja vojne službe.“, prijepis molbe bana Matka Laginje upućene ministru predsjedniku Ministarskog savjeta, 3. rujna 1920.

⁷⁶⁷ HR-HDA-78 PRZV. 6-14, 324/1920. (kut. 1032). Brzjav ministra unutarnjih poslova upućen Zemaljskoj vladi (Beograd 30476); Okružnica Predsjedništva Kr. Zemaljske vlade o naredbi ministra vojske i mornarice (od 29. rujna 1920.), 6. listopada 1920.; „Oprost od vojne službe“, *Općinski upravnik*, 9. 10. 1920., 146.

⁷⁶⁸ „Kadrovski obvezanici“ bili su osobe od 21. do 24. godine starosti. HR-HDA-78 PRZV. 6-14, 324/1920. (kut. 1032) „Predsjedništvo kr. hrv. slav. zemaljske vlade. Broj 324 – 1920.“

⁷⁶⁹ „Vojnički upiti“, *Općinski upravnik*, 30. 10. 1920., 158.

⁷⁷⁰ „Uredba o oslobodjavanju vojnih obvezanika od poziva na vojnu dužnost u miru i ratu“, § 7., u: ŠUPUT, *Uredba o oslobodjavanju vojnih obvezanika od poziva na vojnu dužnost u miru i ratu sa svim izmenama, dopunama i objašnjenjima*, 7.

licem van vojne obveze, pošto za ovu dužnost nije potrebna naročita stručna sprema“.⁷⁷¹ Nezadovoljni takvim objašnjenjem činovnici su se obratili Ministarstvu unutarnjih poslova, objašnjavajući kako općinski blagajnici u Hrvatskoj i Slavoniji nisu slabije kvalificirani od bilježnika te da je većina blagajnika bila stalno primljena u općinskoj službi (kao *bilježnik II*). Pritom su zaključili: „Ne može se ni zamisliti, da bi u Hrvatskoj i Slavoniji, a tako i u Medjumurju, gdje općine raspisuju i ubiru državne poreze, službu opć. blagajnika moglo obavljati lice bez propisane stručne spreme. Držimo da je napred navedeno naredjenje usljedilo u nepoznavanju ovdašnjih prilika i propisa, pa molimo za posredovanje da se uredba o oprostima protegne i na općinske blagajnike, budući to iziskuju bitni interesi državne i općinske uprave.“⁷⁷² Društvo na ovu predstavku nije dobilo odgovor, a kada je dvije godine kasnije bilo objavljeno jedno izdanje Uredbe o oslobađanju vojnih obveznika, u izdanju je bila uvrštena i odluka ministra vojske i mornarice o uskraćivanju vojnog oprosta blagajnicima u Hrvatskoj i Slavoniji.⁷⁷³ Tim povodom jedan je činovnik *Općinskom upravniku* pisao kako je žalosno da „[...] najvišim državnim funkcionerima nije poznato, da općinski blagajnici Hrvatske i Slavonije sa Srijemom moraju imati i te kakovu stručnu spremlu i znanje, jer na njihovim leđima počiva čitav glomazni porezni posao, kojeg obavljaju mjesto akademski spremnog državnog, poreskog činovništva. Na leđja općinskih blagajnika može državna birokracija natovariti svaki posao, a kad treba općinski činovnik da mu se pruže ona prava, koja imade svaki sapunarski radnik, dobiva pljusku od najviših funkcionera u državi, da ga ona prava ne pripadaju jer je prost, zatucan, ne naobražen, bez ikakvog znanja i spremlu, a to malo rada može za njega vršiti svaki čoban, jer taj rad ne iziskuje nikakove stručne spremlu.“⁷⁷⁴ Državne i vojne vlasti prema mišljenju činovnika, nisu uzimale u obzir razlike u službama hrvatskih i srpskih općina s obzirom da su porez u srpskim općinama prikupljali pisari ili kmetovi,⁷⁷⁵ koji nisu trebali imati one kvalifikacije koje su na nekadašnjem austro-ugarskom području trebali imati blagajnici. Na gornji dopis uprava je odgovorila kako su nadležni zasigurno upućeni u problematiku, ali i zaključila da „izgleda [...] oni sve prosudjuju prema prilikama u Srbiji i da je za njihove odluke mjerodavno ono stanje koje je tamo, a na

⁷⁷¹ HR-DAZG-745 ZDOČ. 2.3. OS, 7/1925. (kut. 36). „Općinski blagajnici oprost od vojne službe“, prijepis predstavke Zemaljskog društva opć. činovnika upućene Ministarstvu unutarnjih poslova, 19. siječnja 1925.

⁷⁷² *Isto*.

⁷⁷³ ŠUPUT, *Uredba o oslobodjavanju vojnih obvezanika*, 44.

⁷⁷⁴ Eduard TOMAC, „Općinskim blagajnicima uskraćen oprost od vojne službe za slučaj rata“, *Općinski upravnik*, 29. 10. 1927., 176.

⁷⁷⁵ „Općinski činovnici i oprost od vojne službe“, *Općinski upravnik*, 21. 8. 1920., 117.; DOMITROVIĆ, *Kalendar Zemaljskog društva općinskih činovnika Hrvatske i Slavonije za godinu 1921.*, 67.

naše prilike se ništa ne obaziru.“⁷⁷⁶ Slična razmišljanja dolazila su i od nekih upravnih vlasti u Hrvatskoj i Slavoniji, koje su smatrale da blagajnike nije nužno osloboditi ove dužnosti. To se vidi i iz primjera kada je Komanda IV. Armijske oblasti u Zagrebu uputila upit Velikom županu Primorsko-krajiške oblasti (ovakvi su upiti zasigurno bili upućeni i drugim oblastima) povodom analize o tome koje bi službenike u općini trebalo osloboditi vojne obaveze. Upit je poslan nakon što je već izašla Uredba o oslobođenju vojnih obveznika i to radi razlike između službi u hrvatskim i srpskim općinama. Veliki župan upite je proslijedio gradovima i sreskim poglavarima. Iako je većina sreskih poglavara bila za oslobođenje načelnika, bilježnika i blagajnika, poglavari sreza Petrinja, Vojnić, Vrbovsko i Donji Lapac naveli su kako bi u općinama oprost trebalo dati samo načelniku i bilježniku.⁷⁷⁷ Vezano uz ovu problematiku treba spomenuti i da općinskim činovnicima u Hrvatskoj i Slavoniji u vrijeme vojne službe u miru nisu pripadala nikakva beriva, za razliku od državnih službenika kojima je zakon to omogućio.⁷⁷⁸

7.1.8. Sudjelovanje kod građevinskih očevida

Prema poslovniku za općine iz 1873. načelnik (sudac) je u suradnji s općinskim odborom odobravao izdavanje građevinskih dozvola, a bilježnik je zajedno s njim morao vršiti nadzor nad svim građevinskim radnjama.⁷⁷⁹ Iako je Poslovnik ova zaduženja navodio pod vlastitim općinskim djelokrugom, kasnije zapravo postaju dio prenesenoga djelokruga, određena Građevinskim redom za ladanje iz 1900. godine.⁷⁸⁰

⁷⁷⁶ Eduard TOMAC, „Općinskim blagajnicima uskraćen oprost od vojne službe za slučaj rata“, *Općinski upravnik*, 29. 10. 1927., 176.

⁷⁷⁷ HR-HDA-138 PKO. VŽ PS, 1843/1927. (kut. 144). Koncept izvješća velikog župana Primorsko-krajiške oblasti upućen Komandi IV. vojne oblasti u Zagrebu, 22. veljače 1928.

⁷⁷⁸ To je navedeno primjerice u slučaju općinskog blagajnika Ivana Štivića gdje se u dokumentu Zemaljske vlade navodi da ne postoji naredba kojom bi bila određena beriva općinskih činovnika za vrijeme redovne vojne službe te mu beriva za to razdoblje ne pripadaju. HR-HDA-79 UOZV. IV-5, 20226/1920. (kut. 4597). „Štivić Ivan, opć. blagajnik u Oriovcu, - djelatno vojno službovanje.“, prijepis dopisa Povjereništva za unutanje poslove Zemaljske vlade, 10. travnja 1921.; O pravima državnih službenika u vrijeme redovne vojne službe i rata vidi: „Zakon o činovnicima i ostalim državnim službenicima građanskog reda“, § 119., u: CAVALIERI, *Disciplinski propisi po zakonu od 31. jula 1923. o činovnicima i ostalim državnim službenicima građanskog reda*, 239.

⁷⁷⁹ „Poslovnik za seoske obćine županije zagrebačke“, § 42., *Sbirka najpotrebitijih zakona i naredaba koje se tiču uprave seoskih obćina*, 21.

⁷⁸⁰ Prema građevinskom redu za ladanje općinska poglavarstva bila su nadležna za izdavanje građevinskih dozvola za manje gospodarske zgrade, te za popravke određenih stambenih i gospodarskih zgrada. Isto tako općinskom poglavarstvu bilo je potrebno prijaviti izvršavanje preinaka na objektima, a općinsko poglavarstvo odlučivalo je o tome je li potreban građevinski očevid. „Naredba kr. hrv.-slav.-dalm. zemaljske vlade, odjela za unutarnje poslove od 25. lipnja 1900. broj 35499.“, § 2. – 3., *Sbornik zakona i naredaba valjanih za kraljevine Hrvatsku i Slavoniju*, kom. VII, br. 63, 1900., 466; Osim toga, općinska poglavarstva bila su dužna vršiti nadzor različitih postupanja kod gradnje (npr. da se ne gradi bez građevinske dozvole, da građevinski materijal ne onečišćuje ulice i sl.). Sve nepravilnosti trebale su biti prijavljene kotarskom poglavarstvu. §21., *isto*, 473.

Građevinski red ostao je na snazi i u razdoblju Kraljevine SHS, međutim između načelnika i bilježnika javljala su se neslaganja o tome tko bi trebao biti predsjednik takvih povjerenstava,⁷⁸¹ odnosno tko bi trebao vršiti te očevide.⁷⁸² Argument da bi taj položaj trebao pripasti bilježniku bio je potkrijepljen tvrdnjama o njihovoj boljoj upućenosti i većem znanju jer, kao što je spomenuto, nakon što su im je dodijeljeno vođenje očevidnosti zemljarinskog katastra to je postao obavezni dio njihova bilježničkog ispita. Tvrdilo se i kako su postojali slučajevi u kojima su načelnici građevinske dozvole izdavali usmeno, bez stvarnog ispitivanja situacije što je u konačnici moglo dovesti do štete za općinu i stranke.⁷⁸³

Zemaljsko društvo opć. činovnika stoga je 1927. na Ministarstvo unutarnjih poslova poslalo predstavku za postavljanje općinskih bilježnika predsjednicima građevinskih povjerenstava, potkrjepljujući ju spomenutim argumentima o njihovoj stručnosti u tim pitanjima. No, treba spomenuti jedan od važnijih čimbenika koji je stajao iza ovoga zahtjeva, često i iza drugih zahtjeva u kojima su činovnici tražili potvrde ili povećanje svojih kompetencija, a to je naknada koju su za takve poslove najčešće dobivali. Radi nezadovoljavajućih beriva (plaća) mogućnost dodatne zarade bila je u naknadama (putnim troškovima) koje su dobivali radeći izvan ureda. Tako je jedan bilježnik koji je molio za slanje predstavke Ministarstvu u ovom pitanju, u privatnom pismu upravi Društva naveo: „[...] u takvim stvarima [dodjeljivanju građevinskih očevida načelnicima, op. I. J.] su silno oštećeni interesi opć. činovnika jer i ono malo zasluge što bi na gradjevnim komisijama mogao zaslužiti, otima mi načelnik, pa ako bi oblast ipak izdala protivno rješenje barem će biti na čistu da nemam pravo ni na tu zaslugu, a ovako po postojećim propisima držim da me pripada a otima mi se, pak mi je onda to teže podnositi.“⁷⁸⁴ Ministar je za donošenje ove odluke ovlastio oblasne velike župane. Pritom je veliki župan Srijemske oblasti donio odluku u korist bilježnika dok je veliki župan Osječke oblasti za to ovlastio načelnika, premda je naveo kako bi trebala postojati podjela tih poslova između načelnika i bilježnika.⁷⁸⁵ U

⁷⁸¹ Općinsko građevno povjerenstvo biralo se na prijedlog općinskog poglavarstva. Ovisno o veličini općine sastojalo se od tri do pet članova, a preporučeno je bilo da u njemu budu općinski odbornik, građevni stručnjak te općinski liječnik i veterinar. § 7., *isto*, 468; Isto povjerenstvo trebalo je dati dopuštenje za izdavanje uporabne dozvole nakon završetka izgradnje. § 28., *isto*, 475–476.

⁷⁸² Č., „Koji od opć. činovnika sudjeluje kod građevinskih očevida?“, *Općinski upravnik*, 18. 6. 1927., 98–99.

⁷⁸³ *Isto*; U prilog toj tvrdnji navedena je i okružnica Kr. zemaljske vlade odjela za unutarnje poslove od 11. rujna 1913. (br. 25195), „kojom je određeno, da su opć. bilježnici dužni voditi očevidnost kućarinskog katastra s obzirom na to, što je dužnost općinskih bilježnika upravne struke, da sudjeluju kod očevida, koji se obdržavaju u svrhu izdavanja gradjevnih, a naročito stanbenih dozvola“. *Isto*, 98.

⁷⁸⁴ HR-DAZG-745 ZDOČ. 2.3. OS, 52/1927. (kut. 38). Pismo opć. bilježnika Nikole Čabrajca upućeno osobi iz uprave Zemaljskog društva opć. činovnika, Lobar, 29. ožujka 1927.“

⁷⁸⁵ HR-DAZG-745 ZDOČ. 2.3. OS, 67/1928. (kut. 38). „Gradjevni očevidi pitanje predsjednika“, prijepis okružnice velikog župana Osječke oblasti br. 71664/27 upućene sreskim poglavarima, Bjelovar 12. ožujka 1928.; Prijepis okružnice velikog župana srijemske oblasti u Vukovaru br. 32293/27 upućene sreskim

Zagrebačkoj oblasti veliki je župan isprva stavio u nadležnost sreskih poglavara da sami donesu te odluke. Sreski poglavari poduprli su mišljenje Zemaljskog društva opć. činovnika o bilježnicima kao kompetentnim osobama za provođenje ovih poslova sa potrebnom kvalifikacijom. Za načelnike je uz glavni problem – njihovu navodnu nestručnost, naveden i politički utjecaj prema kojem bi mogli pogodovati strankama čak i kada uvjeti za gradnju nisu bili ispunjeni, što je moglo imati štetne posljedice.⁷⁸⁶ Posebno oštra bila je opaska sreskog poglavara u Jastrebarskom prema kojoj općinski načelnici „koji se biraju samo na 4 godine, u svrhu da očuvaju svoj popular i da preko njega i ponovno budu izabrani, ne žacaju se u pitanjima, koja se tiču njihovih političkih prijatelja i istomišljenika, a pogotovo u stvarima njihovih korteša, počiniti i veće nekorektnosti, a kamo li običi, ili zlonamerno propustiti kakvu odredbu u građevnim predmetima“. Uz to je navedeno kako su načelnici obično bogatiji, „situdirani ljudi“ dok su bilježnici „slabo plaćeni činovnici“ kojima je naknada od ovakvih poslova mnogo potrebnija.⁷⁸⁷ Veliki župan, nakon jedne pritužbe načelnika općine Orle⁷⁸⁸ i sam je potvrdio odluke sreskih poglavara i ovlastio općinske bilježnike za obavljanje građevinskih očevida.⁷⁸⁹ S obzirom na odluku velikog župana Osječke oblasti koja nije bila u korist činovnika, 1930. nakon nove upravne podjele i uvođenja banovina, poslana je predstavka banskoj upravi u Zagrebu u kojoj se tražila izmjena te odluke radi općinskih

poglavarima, Vukovar, 16. siječnja 1928.; Veliki župan Srijemske oblasti ujedno je odredio da bilježnika u ovim poslovima, u slučaju sprječivosti, treba zamijeniti blagajnik odnosno bilježnik II. *Isto.*

⁷⁸⁶ HR-HDA-141 Zagrebačka oblast (dalje: ZO). Veliki župan (dalje: VŽ), opći spisi (dalje: OS), V-22, 44337/1927. (kut. 519). Spis o pitanju predsjednika u građevinskim očevidima: dopis sreski poglavara u Karlovcu upućen velikom županu zagrebačke oblasti, 10. kolovoza 1928.; Dopis sreskog poglavara u Varaždinu upućen velikom županu Zagrebačke oblasti, 12. kolovoza 1927.; dopis sreskog poglavara u Pregradi upućen velikom županu Zagrebačke oblasti, 10. kolovoza 1927.

⁷⁸⁷ HR-HDA-141 ZO. VŽ OS, V-22, 44337/1927. (kut. 519). Spis o pitanju predsjednika u građevinskim očevidima: dopis upravitelja sresa u Jastrebarskom, 11. kolovoza 1927.

⁷⁸⁸ Načelnik općine Orle, nezadovoljan odlukom sreskog poglavarstva u Velikoj Gorici koje je bilježnika odredilo za poslove građevinskih očevida, obratio se na oblasni odbor u Zagrebu. Odbor je prihvatio njegovu pritužbu tvrdeći da prvenstvo u tom poslu treba imati načelnik te je od velikog župana traženo da ukine odluku sreskog poglavara. S time se nije složio bilježnik dotične općine koji se obratio na Zemaljsko društvo opć. činovnika tražeći da interveniraju u tom slučaju. Pritom je naveo je kako se odlukom oblasnog odbora omalovažavaju općinski bilježnici koji su kompetentniji za provođenje očevida jer je i sam te poslove vodio deset godina te rekao: „U zadnjoj ovoj godini izmjenila su se dva načelnika i jedan od drugoga manje znade šta jer su neuki seljaci ipak hvataju se zarade radi za građ. očevide i što je koristno, a bilježnik bi im imao akte rešavati itd.“ HR-DAZG-745 ZDOČ. 2.3. OS, 67/1928. (kut. 38). „Gradj. očevida provodjenje, vodjenje prezidial. zapisnika“, prijepis molbe Oblasnog odbora zagrebačke oblasti upućene velikom županu Zagrebaček oblasti, 7. srpnja 1928.; Pismo opć. bilježnika Mate Ferderbera upućeno predsjedništvu Zemaljskog društva opć. činovnika, Orle, 6. kolovoza 1928.; Društvo je poslalo predstavku velikom županu nakon čega je donesena njegova odluka. HR-DAZG-745 ZDOČ. 2.3. OS, 67/1928. (kut. 38). „Gradjevni očevidi – pitanje predsjednika“, prijepis predstave Zemaljskog društva opć. činovnika upućene velikom županu Osiječke oblasti, 30. lipnja 1928.; „Gradjevni očevidi – izaslanik općine“, *Općinski upravnik*, 24. 11. 1928., 374.

⁷⁸⁹ HR-DAZG-745 ZDOČ. 2.3. OS, 67/1928. (kut. 38). „Gradjevni očevidi, tko je izaslanik općine kod istih.“, prijepis dopisa velikog župana Zagrebačke oblasti upućen Oblasnom odboru Zagrebačke oblasti, 15. studenog 1928.; Veliki župan se pritom pozvao i na spomenutu okružnicu Kr. zemaljske vlade iz 1913. *Isto.*

činovnika sa područja bivše Osječke oblasti. Odluka koja je donesena u njihovu korist vrijedila je tako za područje Savske banovine.⁷⁹⁰

Treba spomenuti i kako je zagrebački Oblasni odbor 1927. predložio Uredbu o građevnom redu na selu koju je oblasna skupština usvojila 7. travnja 1927. Skraćivanje vremena za dobivanje građevinske dozvole i pojednostavljenje postupka, čime se stanovnicima seoskih općina trebalo omogućiti bržu i kvalitetniju izgradnju kuća, bili su glavni argumenti za njegovo usvajanje.⁷⁹¹ Tom prilikom u raspravi u oblasnoj Skupštini predsjednik odbora Stjepan Radić rekao kako će po novom građevnom redu „čitavi niz gradnja biti u kompetenciji općinskog građevnog odbornika, koji će biti stručnjak, jer će se za občinske građevne odbornike birati kvalificirani radnici: tesari, zidari i ini obrtnici, te će oni svakako stvar bolje razumjeti nego li kakav činovnik, koji nema pojma o izvadjanju bilo kakove gradnje.“⁷⁹² I Ivan Krndelj⁷⁹³ (iz Radničko-seljačkog republikanskog saveza) rekao je u raspravi da je „poznato kako je vladao veliki kaos u građevnom redu, osobito kako je bila velika samovolja občinskih bilježnika i kotarskih predstojnika“.⁷⁹⁴ Treba reći kako ove primjedbe nisu bile bez osnove kada se u obzir uzmu neki primjeri protuzakonitih postupanja činovnika.⁷⁹⁵ Osim toga pojedini primjeri ukazuju na to da neke općine nisu niti vršile nadzor nad izgradnjom građevina što je dovodilo do rasta ilegalne gradnje.⁷⁹⁶ S obzirom da su se 1928. vodili spomenuti sporovi oko nadležnosti u ovim pitanjima, nema naznaka da je Uredba Zagrebačke oblasti stupila na snagu.

⁷⁹⁰ „Građevni očevidi – predsjednik komisije“, *Općinski upravnik*, 10. 5. 1930. 148.; „Građevni očevidi, voditelj komisije“, *Općinski upravnik*, 14. 6. 1930., 190.

⁷⁹¹ KOLAR-DIMITRIJVIĆ, *Radićev sabor*, 74–76.

⁷⁹² *Isto*, 75.

⁷⁹³ O njemu vidi: „Krndelj, Ivan“. U: Hrvatska enciklopedija (on-line). Pristup ostvaren 1. 10. 2019.

<http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=34125>

⁷⁹⁴ *Isto*, 76; Unatoč ovom argumentu Krndelj je glasovao protiv građevnog reda iz drugih razloga. *Isto*.

⁷⁹⁵ Tako je prema pisanju *Srpskog kola*, općinski bilježnik iz Morovića (kotar Šid), Ilija Opšić, kod izdavanja građevinske i uporabne dozvole od stranke tražio više novca te izdavanje uporabne dozvole uvjetovao glasovanjem za radikale. Morovićanin, „Opštinske siledžije“, *Srpsko kolo* (Beograd) [ćir. u izvorniku], 7. 7. 1927., 5.

⁷⁹⁶ Takav primjer navodi se u izvješću kr. podžupana nakon inspicije poslovanja u općini Medak (kotar Gospić). Pri kontroli bilježničkog poslovanja istaknuto je kako je u općinskoj evidenciji u dvije godine navedena samo jedna novogradnja što je prema ocjeni podžupana bilo „nevjerojatno“. Stoga je u izvješću dalje navedeno: „Opazilo se, da žiteljstvo gradi bez dozvole neka se tome po opć. poglavarstvu koje može do znanja doći za svaki pojedini slučaj na kraj stane i neka se protiv krivaca podnosi prijavu kralj. kot. oblasti radi redarstvenog prestupka u interesu je i javnog zdravstva i inih javno i redarstvenih obzira da se stane na kraj onakovu načinu gradjenja koje se žalibože i danas kod naroda događa da taj način gradjenja još i danas svjedoči da smo prilično zaostali.“ [sic] HR-HDA-137 PU-UO. III-3, 13318/1922. (kut. 77). Spis: „Kontrolni nalazi i pregledi kotarskih oblasti i općinskih poglavarstava u godini 1921.“; „Izvadak iz kontrolne knjige općinskog poglavarstva u Medku o inšpekciji obavljena 19. svibnja 1921. po g. Stjepanu Beniću kr. podžupanu. –“.

7.1.9. Ostali poslovi općinskih bilježnika

Kao što je ranije spomenuto, preneseni djelokrug općinskih poslova bio je određen brojnim zakonima i propisima koji su se godinama povećavali. Gore navedeni poslovi, iako važni, nisu bili jedini koje su u svojoj nadležnosti imali općinski bilježnici. Različiti slučajevi koji su se događali u općini od pojave bolesti, nereda, nesreća, smrti, napuštene i zanemarene djece te brojne druge situacije, zahtijevale su uredovanje i reakciju općinskih bilježnika koji su o tome morali obavještavati nadležne oblasti i institucije.

Među poslovima općinskih činovnika bili su i oni za koje mnogi činovnici nisu imali potrebne kompetencije te je za njih vršenje takvih poslova moglo predstavljati iznimno neugodno iskustvo. Hvatanje vojnih bjegunaca bio je jedan od primjera. Međutim prema Naredbi Zemaljske vlade iz 1899. općinski načelnici i njihovi zamjenici, tj. bilježnici trebali su u općinama preuzimati uhićene osobe od oružnika.⁷⁹⁷ Takav postupak opisao je u crtici *Barina Jaga* književnik Milan N. Ribarić.⁷⁹⁸ Autor je u svom djelu ukratko opisao situaciju u kojoj je općinski bilježnik pred sam Božić od žandara preuzeo okrivljenicu i smjestio je u općinski zatvor. Zanimljivost je ovoga opisa i u tome što se pokazuje kako je općinski bilježnik trebao biti spreman u svako vrijeme uredovati u različitim situacijama u općini.⁷⁹⁹

Još jedna dužnost koja je zalazila u područje redarstvenih poslova, a obavljali su je općinski činovnici bio je „izvid o slučaju silovite smrti“ o čemu je pisao općinski bilježnik i književnik Josip Aurel Crepić. On je u jednom tekstu opisao kako općinski bilježnik u obavljanju svoje službe dolazi „često puta u neugodan položaj, a jedna od takvih neugodnih dužnosti“ bilo je obavljanje spomenutog „izvida“. Prema svom iskustvu opisao je slučaj u kojem je morao djelovati sa općinskim stražarom radi smrti željezničkog stražara kojega je pregazio vlak.⁸⁰⁰ Dužnost bilježnika ovdje se sastojala prvenstveno od toga da se napiše izvještaj koji je općina kao službenu potvrdu slala kotarskoj oblasti. No, ovakva su iskustva,

⁷⁹⁷ DOMITROVIĆ, *Kalendar Zemaljskog društva općinskih činovnika Hrvatske i Slavonije za prestupnu godinu 1920.*, 98. Razlog donošenja ove Naredbe bio je u pritužbama prema postupanju oružnika i optužbama za zlostavljanje. Stoga su načelnik ili činovnik uhićenog trebali ispitati o pritužbama i mogućem zlostavljanju oružnika te ustanoviti ima li na njemu ozljeda ili zlostavljanja. Ukoliko bi to primjetili ili je uhićeni tvrdio da je zlostavljan morali su bez odgađanja o tome obavijestiti liječnika i slučaj prosljediti oružničkom zapovjedništvu u Zagrebu. *Isto*.

⁷⁹⁸ O njemu vidi: LALJAK, „Milan N. Ribarić (1885 – 1969) – književno otkriće“, 79–87.

⁷⁹⁹ Milan N. RIBARIĆ, „Barina Jaga“, *Hrvatski seljački narod*, 29. 12. 1927., 8. Iako je riječ o književnoj crtici koja podliježe umjetničkoj slobodi, zanimljiv je autorov opis bilježnika koji samostalno odlučujući o puštanju djevojke osramoćenoj obitelji kaže: „Ako želite ja ću ju pustiti. Moguće da to i nije istina [djela koja je djevojka počinila, op. I. J.]. Vidjet ćemo, kad dođu drugi, pravi spisi. Hajde neka ide, ali vi mi jamčite za nju da neće nikuda otići iz općine – i bilježnik reče podvorniku, da ide po Barinu Jagu.“ *Isto*; Osim toga ovaj kratki opis ukazuje i na međusobno povjerenje te manje formalan odnos koji su bilježnici imali prema općinarima.

⁸⁰⁰ Aurel [Josip Crepić], „Stražarnica broj 36.“, u: DOMITROVIĆ, *Kalendar Zemaljskog društva općinskih činovnika Hrvatske i Slavonije za prestupnu godinu 1924.*, 113 – 115.

pošto su izlazila iz okvira uobičajenog uredovanja, mogla izazivati izrazitu nelagodu što je i sam Crepić naveo u svom opisu. I u drugim situacijama koje su uključivale nezgode u općini, činovnici su trebali uredovati i obaviti izvid kako bi o tome u izvještajima mogli informirati nadležne oblasti.⁸⁰¹

Među poslovima koji su općinama dodijeljeni nakon ulaska u Kraljevinu SHS bili su i oni povezani s provođenjem agrarne reforme. Ova reforma bila je jedan od većih projekata u tom razdoblju,⁸⁰² međutim njezin ishod u konačnici nije bio zadovoljavajući za hrvatske seljake.⁸⁰³ S procesom ove reforme bila je povezana i kolonizacija, odnosno planirano premještanje stanovništva u nova područja.⁸⁰⁴ U procesu agrarne reforme činovnici su dobili određena administrativna zaduženja poput sastavljanja i potvrđivanja ugovora, za što su općine dobile i određenu naknadu, ali i prikupljanje nameta sa dodijeljenih i zakupljenih zemljišta i sl., uz neke specifičnosti vezane za problematiku agrarne reforme.⁸⁰⁵ Ovisno o predmetu, zaduženja su mogla biti dodijeljena bilježniku ili blagajniku. Na konferenciji općinskih bilježnika u Zagrebu 1920., jedan je bilježnik o provođenju agrarne reforme i općinskim poslovima po tom pitanju naveo: „U toj agrarnoj reformi nisu se mogli mnogi inteligentni ljudi snaći, mnogi tražili su po knjigama, što je to agrarna reforma, pa kako bi onda mogao shvatiti naš narod. Narod nije se mogao u tome nikako snaći. Bio je za tu agrarnu reformu kad je čuo, da će dobiti zemlje i davao je svakojake iskrivljene nazive. Tko je upućivao seljaka na legalni put kako će doći do te zemlje, na što ima pravo po tome zakonu

⁸⁰¹ Primjerice u jednom slučaju požara „opć. činovništvo tamo je uredovalo i izvide sa oružništvom preduzelo“. HR-HDA-137 PU-UO. III-3, 13318/1922. (kut. 77). Spis: „Kontrolni nalazi i pregledi kotarskih oblasti i općinskih poglavarstava u godini 1921.“; „Izvadak iz kontrolne knjige općinskog poglavarstva u Brlogu o inšpekciji obavljena 17. i 18. prosinca 1921. po g. Nikoli Stilinoviću kr. kot. predstojniku.-,“

⁸⁰² Nakon što je ban Josip Jelačić 1848. ukinuo kmetstvo, u Hrvatskoj i Slavoniji još je više od pola stoljeća trajalo uređenje agrarnih odnosa i to s jedne strane pitanje veleposjeda i njihove podjele, a s druge podjela posjeda kućnih zadruga. O navedenim agrarnim odnosima u Hrvatskoj i Slavoniji za razdoblje od 1848. do Prvog svjetskog rata vidi: ŠIMONČIĆ-BOBETKO, *Agrarna reforma i kolonizacija u Hrvatskoj 1918.-1941.*, 25–77; Godine 1919. osnovano je ministarstvo za agrarnu reformu te je načelno glavni cilj reforme bio podjela zemlje seljacima. Međutim kako navodi Z. Šimončić-Bobetko agrarna reforma trebala je ispuniti ne samo gospodarske i socijalne već i nacionalne te političke ciljeve u službi centralističke politike. Među tim ciljevima Šimončić-Bobetko kao najvažniji navodi upravo onaj politički: „Politički razlozi, što ih se navodilo pri donošenju brze odluke o provedbi agrarne reforme, već u veljači 1919. bili su: smirivanje seljaka, rušenje ostataka tuđinske prevlasti, slabljenje stranoga zemljovlasničkog elementa, jačanje nacionalnog (zapravo srpskog) elementa, te osiguranje državnih granica. Seljaštvu, gladnom zemlje, i vlastima odgovaralo je da se gotovo sve veleposjednike proglasi stranim zemljovlasničkim elementom i tuđincima, premda je ponajprije bila riječ o plemstvu koje je stoljećima čuvalo hrvatsku državnu tradiciju i branilo njene granice od navala sa svih strana. Tadašnji nositelji vlasti, dakako skorojevići pučkoga podrijetla, često su izražavali mišljenje kako se agrarnu reformu mora provesti zbog političkih razloga 'čak i onda, kada bi bilo od nje izvjesne štete u pogledu agrarne proizvodnje.“ *Isto*, 88.

⁸⁰³ ŠIMONČIĆ-BOBETKO, *Agrarna reforma i kolonizacija u Hrvatskoj 1918.-1941.*, 695 – 696.

⁸⁰⁴ Kako navodi Šimončić-Bobetko, „Prednost pri kolonizaciji u sjevernim krajevima dâna je dobrovoljcima iz uže Srbije“. *Isto*, 89.

⁸⁰⁵ Općine su mogle „pobirati 2% više, od propisane zakupne dužnosti, u ime odštete za papir i trud činovnika“. „Odsteta općina za poslove agrarne reforme“, *Općinski upravnik*, 5. 3. 1921., 36.

itd. Naravski opet općinski činovnik, koji je uz te upute, koje je usmeno dijelio, radio za državu i vlast, sastavljao prema nalozima svakojake propise po kategorijama, ispitivao imućtvne okolnosti tog naroda, popisivao broj duša. Sav je taj posao spao na općinskog činovnika bez pitanja, dali on to može i dali je za to plaćen. Radio on to po noći, bio gol ili obučen.⁸⁰⁶ No, dok su bilježnici zaduženja oko agrarne reforme gledali kroz prizmu svojih obaveza, seljaci nisu svugdje iskazivali zadovoljstvo njihovim radom. Tako su primjerice pojedini općinari iz Cvetkovića (kotar Jastrebarsko), optužili bilježnika da subjektivno provodi rad oko podjele zemlje te da su pod njegovim utjecajem zemlju dobivali samo oni koji su s njime bili povezani, a ne oni kod kojih je postojala stvarna potreba za zemljom.⁸⁰⁷

Poslovi porezne struke, tj. blagajnički i porezni poslovi pripadali su djelokrugu općinskih blagajnika, osim u rijetkim slučajevima u kojima je općina imala samo jednog bilježnika koji je bio zadužen za vođenje cjelokupnog općinskog poslovanja. Međutim postojao je jedan dio poreznih poslova koji su uobičajeno bili dodijeljeni bilježniku i to vođenje očevidnosti zemljarinskog i kućarinskog katastra te individualno razdjeljenje zemljarine.⁸⁰⁸ Bilježnici su bili odgovorni za katastarske poslove i praćenje točnosti podataka upisanih u katastar. Na temelju tih podataka propisivala se zemljarina (porez od zemlje) i ostala davanja koja su od toga proizlazila.⁸⁰⁹ Općinama i bilježnicima taj je posao bio dodijeljen na temelju Naputka iz 1875. prema kojem su bili dužni voditi spomenutu evidenciju.⁸¹⁰ Radi toga je 1887. donesena i već spomenuta Naredba o obaveznom usmenom i pismenom ispitivanju kandidata o katastarskim poslovima na bilježničkom ispitu te uvođenju dodatnog člana povjerenstva za ta pitanja. U poslovima vođenja katastra i gruntovnica u razdoblju Kraljevine SHS, i dalje su vrijedili zakoni doneseni prije 1918. Treba napomenuti da su u nekim općinama, posebno većim, zbog količine posla oko vođenja katastra bili zaposleni katastarski očevidničari, ali u ostalim općinama te su poslove radili bilježnici. Do promjena kod prikupljanja poreza, uključujući zemljarinu, došlo je 1928. nakon što je donesen

⁸⁰⁶ DAZG-745 ZDOČ. 2.3. OS, 65/1920. (kut. 34). „Stenografski zapisnik konferencije delegata općinskih činovnika držane dne 22. oktobra 1920. u gradskoj vijećnici u Zagrebu.“, 6.

⁸⁰⁷ „Cvetković“, *Seljačke novine*, 11. 3. 1921., 4; Slavko BAKŠIĆ, „Cvetković (kod Jaske)“, *Seljačke novine*, 25. 3. 1921., 6.

⁸⁰⁸ „Raspodjela posala i radnih sila kod općina“, *Općinski upravnik*, 27. 11. 1926., 191.

⁸⁰⁹ Primjerice Okružna financijska uprava u Vukovaru u jednom svom raspisu navela je da oni koji su sastavljali individualne iskaze zemljarine, odnosno općinski bilježnici, trebaju „odmeravati i propisivati opći dohodarski, ratni i vanredni prirez“. „Raspis prireza od zemljarine“, *Općinski upravnik*, 6. 3. 1926., 40.

⁸¹⁰ „Naputak za občinska poglavarstva, občinska, kotarska i okružna zemljarinska povjerenstva, kao i za organe financijskoga, ministarstva, što no imaju po zak. čl. VII. 1885. polag faktičnoga stanja izpravljati operate zemljarinskoga katastra“, *Sbirka najpotrebitijih zakona i naredaba koje se tiču uprave seoskih općina*, 285–298.

Zakon o neposrednim porezima čime je prikupljanje neposrednih poreza bilo ujednačeno na državnoj razini.

7.2. Zaduženja općinskih blagajnika

Arondiranjem općina i prenošenjem poreznih poslova na općine javila se i potreba uspostavljanja posebnog blagajnika u mnogim općinama. Ta se služba kao zasebna od bilježničke javila i prije uvođenja blagajničkih ispita 1878., a neke dužnosti općinskih blagajnika spominjale su se već u Poslovniku za seoske općine Županije zagrebačke iz 1873. Blagajnici su u općinama bili zaduženi za vođenje blagajničkog i poreznog poslovanja. Kao i u bilježničkoj službi osnovna podjela blagajničkih zaduženja bila je na one iz vlastitog i prenesenog djelokruga. Sažeto govoreći, glavne dužnosti općinskih blagajnika sastojale su se od toga da „[...] vode obćinske račune i druge računarske knjige, obavljaju novčano rukovanje svih na obćinsko poglavarstvo dolazećih novaca, raspisuju ili sudjeluju u raspisivanju državnih, zemaljskih i obćinskih daća itd. O svemu tome sastavljaju i predlažu godišnje zaključne račune.“⁸¹¹

Poslovnik za Županiju zagrebačku iz 1873. oskudno je spominjao blagajničku službu koja je s godinama proširivana pa je u Poslovniku iz 1902. tome dijelu općinskog poslovanja bilo posvećeno više prostora odnosno navedeno više naredbi vezanih uz blagajničko poslovanje. Uz napatke o vođenju općinskih blagajni, blagajnici su kao i bilježnici, svoje poslove vodili prema različitim naredbama i propisima. Za rješavanje problema u praksi, mnogi su se obraćali *Općinskom upravniku*, posebno kada je bila riječ o zaduženjima oko državnih poreza što je u razdoblju Kraljevine SHS bilo među zahtjevnijim poslovima. O tome koliko je zahtjevno postalo vođenje poreznog poslovanja 1920-ih godina govori i činjenica da je iz Zemaljskog društva opć. činovnika upućen apel na stručnjake za izdavanje knjige u kojoj bi bili objašnjeni svi novouvedeni porezi i zakonski propisi o njima.⁸¹²

⁸¹¹ KOVAČ, *Temeljna uputa o vršenju obćinsko blagajničkih poslova*, 4.

⁸¹² Ivan DOMITROVIĆ, „Novi porezi i njihovo razumijevanje“, *Općinski upravnik*, 12. 1. 1924., 5.

7.2.1. Temelj blagajničkog poslovanja – Naputak za općinske blagajne i dužnosti blagajnika

Nakon donošenja općinskog Zakona nekoliko su puta donošene i naredbe kojima se uređivalo blagajničko poslovanje i vođenje općinske blagajne.⁸¹³ Naredbom iz 1907. donesen je Naputak na kojem se i u razdoblju Kraljevine SHS zasnivalo blagajničko poslovanje.⁸¹⁴ Prema ovom Naputku javni novac, vrijednosni papiri te plative tiskanice morale su se pohraniti u sigurnoj općinskoj blagajni, a ključ blagajne morao je uz blagajnika imati i suključar.⁸¹⁵ Suključara je birao općinski odbor većinom glasova, ali je bilo preporučeno da za tu dužnost bude izabran načelnik ili činovnik koji je uz blagajnika najčešće bio u općini jer je uz blagajnika suključar morao potpisivati sve potvrde uplata općinarima.⁸¹⁶ Iz tog razloga općinski blagajnik za razliku od bilježnika nije mogao biti biran za načelnika općine, jer su blagajnik i načelnik bili odgovorni za kontrolu općinskih financija. Stoga te dvije službe nisu mogle biti povjerene samo jednoj osobi i iz sigurnosnih razloga dva ključa općinske blagajne nikada nije smjela imati jedna osoba.⁸¹⁷ Zato je odgovornost za sigurnost općinske blagajne bila je jednako na suključaru kao i na blagajniku.⁸¹⁸ Suključar je morao imati zakonitog zamjenika kojem bi bio povjeren ključ blagajne u slučaju njegove spriječenosti, a ako bi i zamjenik bio spriječen, općinski odbor morao je imenovati posebnog pouzdanika i u takvom

⁸¹³ Godine 1875. Naredbom Kr. zemaljske vlade, donesen je na temelju čl. 50. općinskog Zakona, *Naputak za rukovođenje općinskih blagajnah*. ŽIGROVIĆ-PRETOČKI, *Zakoni i naredbe tičuće se uprave seoskih općina u Kraljevinah Hrvatskoj i Slavoniji*, 163–167; Drugi Naputak za općinske blagajne bio je izdan 1905. „Naredba bana kraljevina Dalmacije, Hrvatske i Slavonije od 10. studenoga 1905. broj 83.583 kojom se izdaje naputak za općinske blagajne“, *Sbornik zakona i naredaba valjanih za kraljevine Hrvatsku i Slavoniju*, kom. XII, br. 38, 1905.; Dvije godine nakon toga donesen je novi jer su mnoge općine i njihovo činovništvo smatrali da je, umjesto ujednačenja i pojednostavljenja, Naputak u usporedbi sa starijim pravilima dodatno komplicirao blagajničko poslovanje. Ivan ALINJAK, „Hoćemo li opet kaos u blagajničkom poslovanju“, *Općinski upravnik*, 22. 9. 1928., 298; Dok je Naputak iz 1905. u potpunosti stavljen izvan snage, za ona pitanja koja nisu bila propisana novim Naputkom iz 1907. koristile su se odredbe Naputka iz 1875.

⁸¹⁴ „Naredba bana kraljevine Hrvatske, Slavonije i Dalmacije od 11. XII. 1907. broj 70618, kojom se izdaje naputak za općinske blagajne“, u: DOMITROVIĆ, *Kalendar Zemaljskog društva općinskih činovnika Hrvatske i Slavonije za godinu 1925.*, 73.

⁸¹⁵ § 2., isto, 73.

⁸¹⁶ § 3. – 4., isto, 73–74.

⁸¹⁷ § 5., isto, 74; U općinama je ipak dolazilo do kršenja ove odredbe što pokazuje i primjer iz općine Rajić (kotar Novska) prilikom inspiciranja (nadgleda, tj. kontrole) kotarskog predstojnika. Nakon što je predstojnik zatražio ključeve blagajne blagajnik mu je predao i svoj i suključarev ključ koji je pripadao povjereniku općine. U nalazu je o tome navedeno: „Pozvan radi toga na odgovornost općinski povjerenik Jakov Blažeković ispriča to time, da je prekjueer ošao na izvid radi poljske štete, te ostavio suključ opć. blagajne kod opć. blagajnika Ilije Šteovića. Obojica budu strogo upozoreni glede suključarstva opć. blagajne, da se imadu strogo držati banske naredbe od 11/12. 1907. broj 70618/1907. te je to za ubuduće strogo zabranjeno, pod prijetnjom karnostnih posljedica.– Po potpisanoj oblastnoj izaslaniku bude na to povjereniku Jakovu Blažekoviću uručen njegov suzatvarač opć. blagajne, dočim ključ tikač i ključ resora bude do svršetka pridržan kod potpisanoga.“ [kotarskog predstojnika, op. I. J.] HR-HDA-137 PU-UO. III-3, 13318/1922. (kut. 77). Spis: „Kontrolni nalazi i pregledi kotarskih oblasti i općinskih poglavarstava u godini 1921.“; „Izvadak iz kontrolne knjige o inspiciranju općine Rajić, od 21. do 23. studena 1921.“

⁸¹⁸ „Naredba [...] od 11. XII. 1907. broj 70618“, § 6., u: DOMITROVIĆ, *Kalendar Zemaljskog društva općinskih činovnika Hrvatske i Slavonije za godinu 1925.*, 74.

slučaju morala se sazvati i izvanredna sjednica općinskog odbora. Osim toga uz predaju ključeva morala se izvršiti i škontracija (pregled, kontrola) općinske blagajne.⁸¹⁹

U slučaju da je blagajnik iz zdravstvenih ili nekih drugih razloga iz općine izbivao duže od 14 dana bilo je potrebno predati vođenje blagajne drugom činovniku odnosno izvršiti službenu primopredaju. O tome je trebalo obavijestiti nadležnu vlast te uz prisutnost kotarskog predstojnika obaviti predaju blagajne i imenovati blagajnikova zamjenika koji ga je kod predaje blagajne zastupao.⁸²⁰ Na taj se način u slučaju pronevjere ili nepravilnosti moglo znati u kakvom je stanju ostavljena blagajna u vrijeme primopredaje. Još prije 1918. očito se pokazala potreba da se i u slučaju blagajnikova kraćeg napuštanja općinskog ureda obavi službena primopredaja blagajne, čak i kada je to bilo samo na jedan dan, što upućuje na strožu kontrolu nekih kotarskih oblasti. Iako su činovnici smatrali kako se na taj način nepotrebno gubi vrijeme na primopredaju blagajne, jer su se za jedan dan izostanka gubila tri dana na proceduru, Kr. zemaljska vlada ostala je pri tome da nadležne vlasti mogu provesti predaju i kontrolu blagajne čak i kada je riječ o kraćim dopustima.⁸²¹ Sama odluka o tome ipak je bila prepuštena kotarskim (sreskim) oblastima, a s obzirom na propuste i sve slabiji nadzor dvadesetih godina, malo je vjerojatno da su se odvijale takve učestale kontrole radi dopusta kraćih od 14 dana. Ova procedura morala se svakako obaviti u slučaju primanja novoga blagajnika u općinsku službu (primjerice prilikom premještaja) pri čemu je i dotadašnji blagajnik (odnosno u slučaju spriječenosti zamjenik) tome morao prisustvovati.⁸²²

⁸¹⁹ § 5., isto, 74.

⁸²⁰ „Naputak za rukovođenje općinskih blagajnah u Hrvatskoj i Slavoniji“ (prema Naredbi od 17. prosinca 1875., br. 13572/4270), § 22., u: ŽIGROVIĆ-PRETOČKI, *Zakoni i naredbe tičuće se uprave seoskih obćina u Kraljevinah Hrvatskoj i Slavoniji*, 167; Odredba ovoga naputka koristila se u nedostatku drugih propisa. Također, prema Naredbi iz 1907. kod svake predaje ključeva trebalo je provesti škontraciju. „Naredba [...] od 11. XII. 1907. broj 70618“, § 5., u: DOMITROVIĆ, *Kalendar Zemaljskog društva općinskih činovnika Hrvatske i Slavonije za godinu 1925.*, 74.

⁸²¹ „Predstavka u predmetu predaje blagajne“, *Općinski upravnik*, 9. 8. 1913., 251–252; „Primopredaja općinske blagajne“, *Općinski upravnik*, 1. 8. 1914., 250–251.

⁸²² Primjerice u općini Virje (kotar Đurđevac) kotarski predstojnik Aleksandar Šibenik prisustvovao je „primopredaji blagajničkih agenda sa dosadanjeg voditelja istih Steve Bjelovarca na opć. bilježnika II. Martina Topolčića“. Topolčić je vršio službu blagajnika, ali nakon što je bilježnik maknut iz općine (vjerojatno radi premještaja) došao je na njegovo mjesto. Po povratku bilježnika vraćen je na mjesto blagajnika, a blagajnik Bjelovarac morao je napustiti to mjesto. Zanimljivo je spomenuti da je uoči primopredaje podžupan Zdravković predstojništvu kotarske oblasti preporučio da se Stevu Bjelovarca koji je ostao bez službe povratkom Topolčića na to mjesto, postavi kao blagajničkog dnevničara „ako mu to namještenje konvenira – pošto će ovako velikoj općini, kao što je VIRJE dobro doći kvalificiran blagajnički pisarnički pomoćnik“. Iz toga je vidljivo da se u takvim prilikama pokušavalo u općinama namješteni općinske službenike i onda kada općinski odbor nije iskazivao takvu potrebu već kada je bila riječ o volji viših vlasti. HR-HDA-137 PU-UO. 2. Putni računi (kut. 199.). Putni račun kotarskog predstojnika dr. Aleksandra Šibenika za ožujak 1923. s prijepisom dopisa podžupana županijske oblasti u Bjelovaru upućenog predstojništvu kotarske oblasti u Đurđevcu, 9. veljače 1923. i prijepisom dopisa kotarskog predstojnika u Đurđevcu, dr. Šibenika, upućenog općinskom poglavarstvu u Virju, 26. veljače 1923.

I u odnosu prema strankama blagajnici su morali voditi računa o poštivanju procedure. Prije svega u općinskom uredu, odnosno „blagajničkoj prostoriji“ trebala se „na vidljivom mjestu izvjesiti opomena“ kojom se stranke upozoravalo da se sve njihove uplate moraju potvrditi potpisom blagajnika i suključara, a na samoj opomeni trebalo je „naznačiti imena onih osoba, koje su na supodpis potvrda ovlaštene“.⁸²³ Svaki primitak i izdatak stranke morao je biti popraćen dokaznicom, odnosno protunamirom (potvrdom o uplati/isplati), a u slučaju da su stranke bile nepismene njihove su dokaznice morala potpisati dva svjedoka.⁸²⁴ Bilježničko poslovanje moralo je biti vođeno pregledno i redovito, dnevnicima i blagajničke knjige vođene „uredno i čisto“, a u općinskoj blagajni bilo je strogo zabranjeno držati bilo kakve privremene namire koje nisu bile provedene u blagajničkom dnevniku.⁸²⁵

Svi općinski primici i izdaci unosili su se u općinske dnevnik. Dnevnicima su se vodili na godišnjoj razini tako da se svake godine započinjalo s upisom u novi dnevnik, a valjanost dnevnika morala je biti potvrđena potpisom kotarske oblasti.⁸²⁶ Otprema poreza vršila se na mjesečnoj razini pa je tada ujedno vršena i mjesečna kontrola svih uplata.⁸²⁷ Blagajnici su u općinama vodili dvije vrste dnevnika: glavni uplatni dnevnik i ostale blagajničke dnevnik. U glavni uplatni dnevnik upisivale su se sve vrste davanja koje su općinari bili dužni uplaćivati općini i državi.⁸²⁸ U ostale dnevnik unosile su se različite vrste davanja, a ti dnevnik bili su: dnevnik općinske blagajne upravne općine, blagajnički dnevnik općinskih zaklada, blagajnički dnevnik za tuđi i prolazni novac, te za mjesni sud.⁸²⁹

U blagajničke dnevnik u općini se vodila i ostala evidencija bilježničkog poslovanja: propisnik i uplatnik, glavna knjiga za upravnu općinu, ispunjavanje uplatne knjižica općinara, očevidnik glavnica i kamata, evidencija općinske potrošarine te evidencija marvinskih putovnica (putnica).

U propisniku i uplatniku bila su evidentirana sva davanja koja je pojedini općinar trebao uplatiti općini, davanja koja je uplatio, te ona koja je preplatio ili koja duguje, ukoliko

⁸²³ „Naredba [...] od 11. XII. 1907. broj 70618“, § 3., u: DOMITROVIĆ, *Kalendar Zemaljskog društva općinskih činovnika Hrvatske i Slavonije za godinu 1925.*, 73.

⁸²⁴ Iznimku su činile daće čiji su se primici upisivali u uplatne knjižice. § 8., *isto*, 75; Dokaznica se nije trebala izdavati za ona davanja čiji su se primici upisivali u uplatne knjižice. *Isto*.

⁸²⁵ § 9. – 13., *isto*, 75–76.

⁸²⁶ § 14. – 15., *isto*, 76–77.

⁸²⁷ § 18., *isto*, 77.

⁸²⁸ § 17., *isto*, 77.

⁸²⁹ VUKOVARAC, *Priručnik za općinsko-blagajničku službu*, 9.

je takvih bilo. Kao i dnevnic, propisnik i uplatnik vodio se na godišnjoj razini.⁸³⁰ Glavna knjiga za upravnu općinu trebala je sadržavati stanje cjelokupne općinske imovine. Njezino vođenje moralo je također biti točno i redovito da bi se na tom temelju mogao sastaviti općinski proračun.⁸³¹

U uplatnu knjižicu blagajnici su upisivali zemaljske i općinske daće općinara *porezovnika*.⁸³² Svaki porezovnik (onaj koji je plaćao porez, prirez i ostale daće prema općini i državi) morao je imati uplatnu (poreznu) knjižicu, točnije dvije knjižice – jednu za državni porez, a drugu za općinske daće.⁸³³ Knjižicu je uz naknadu dobivao u općinskom poglavarstvu te je svaki upis bio dokaz o oplatni i ujedno vođenje evidencije. S obzirom na važnost ovih uplata one se nisu potvrđivale protunamirama već u knjižicama, na jednom mjestu, da se smanji mogućnost gubitka podataka.⁸³⁴ Uz općinskog blagajnika ove uplate potvrđivao je i načelnik.⁸³⁵ U općini se nije koristio poseban blagajnički dnevnik za unošenje uplaćenih poreza već „platežni arak, koji je za općinu isto što i porezna knjižica za porezovnika“.⁸³⁶

Jedan od općinskih prihoda mogao je biti i onaj kamatni.⁸³⁷ Radi toga se u općinama vodila očevidnost glavnica i kamata, odnosno glavičnik i to posebno za upravnu općinu, a posebno za zaklade u općini.⁸³⁸ Općinska potrošarina, koja je već spomenuta kao iznimno važan općinski prihod također se evidentirala i to kroz: očevidnik o općinskoj potrošarini od pića i poreza od pića vina, očevidnik o općinskoj potrošarini od mesa, kontrolnu knjigu općinske potrošarine od pića i poreza od pića vina te kroz uplatni dnevnik za općinsku potrošarinu i porez od pića vina.⁸³⁹

⁸³⁰ „Naredba bana kraljevine Hrvatske, Slavonije i Dalmacije od 11. XII. 1907. ...“, § 22., 23., u: DOMITROVIĆ, *Kalendar Zemaljskog društva općinskih činovnika Hrvatske i Slavonije za godinu 1925.*, 78.

⁸³¹ § 26., *isto*, 79; Način na koji se vodila glavna knjiga objašnjen je u § 27. – 28.

⁸³² § 31., *isto*, 81.

⁸³³ KOVAČ, *Temeljna uputa o vršenju občinsko blagajničkih poslova*, 72.

⁸³⁴ *Isto*, 68; Samo neki porezi i pristojbe iznimno su se pisali na posebnim potvrdama. *Isto*.

⁸³⁵ *Isto*, 71.

⁸³⁶ KOVAČ, *Gradske i seoske općine*, knj. II., 89.

⁸³⁷ O kamatnim приходima u općini F. Kovač je naveo: „Općina u svojoj imovini može imati glavnica uloženi u štedionice, ili pozajmljenih privatnicima ili vrijednosnih papira, koji sastoje iz državnih zadužnica, bankovnih založnica ili dionica kakvih privatnih poduzeća. Ove glavnice nose godišnje kamate po ustanovljenom procentu, odnosno kod dionica dividendu, koju ustanovi godišnja glavna skupština na temelju polučenog čistog dobitka. Glavnica ima stalnih, koje se ne smiju trošiti već samo godišnji kamati, a ima i privremenih, koje nastaju od povremenih štedioničkih uložaka bilo na knjižice, bilo na tekući račun, ako naime općina ima novaca koji su namijenjeni potrošku, ali se momentalno ne trebaju izdati, pa se privremeno, do potrebe ukamate.“ KOVAČ, *Gradske i seoske općine*, knj. I, 60.

⁸³⁸ „Naredba bana kraljevine Hrvatske, Slavonije i Dalmacije od 11. XII. 1907. ...“, § 32., u: DOMITROVIĆ, *Kalendar Zemaljskog društva općinskih činovnika Hrvatske i Slavonije za godinu 1925.*, 81–82; O proračunu općinskih zaklada (uboške, školske i veterinarske) vidi: KOVAČ, *Gradske i seoske općine*, knj. II, 19–22.

⁸³⁹ § 34., „Naredba od 11. XII. 1907. ...“ u: DOMITROVIĆ, *Kalendar Zemaljskog društva općinskih činovnika Hrvatske i Slavonije za godinu 1925.*, 82; Strankama koje su uplaćivale potrošarinu izdavala se posebna potvrda

S obzirom da je većina stanovništva živjela od poljoprivrede briga za zdravlje životinja (stoke) i kontrola vlasništva životinja bila je izuzetno važna. Iz tog razloga općina je bila zadužena za izdavanje marvinskih putnica vlasnicima životinja.⁸⁴⁰ Postojale su tri vrste takvih putnica koje su se izdavale ovisno o vrsti životinje te su bile evidentirane kroz dnevnik i zapisnik marvinskih putnica.⁸⁴¹

Među zaduženjima općinskih blagajnika treba spomenuti i vođenje poslova u vezi zemljišnog otkupa, otkupa javnih radnja, školskog nameta u području bivše Vojne krajine te prinosa za vodene zadruge.⁸⁴² Prema podacima iz 1918./19. u općinama Hrvatske i Slavonije moglo se (ovisno o veličini i poslovanju općine) voditi i preko šezdeset različitih zapisnika, očevidnika, knjiga i drugih vrsta evidencije za blagajničko poslovanje.⁸⁴³

Uvođenjem oblasnih samouprava oblasni odbori uvodili su neke promjene u vođenje blagajničkog poslovanja. Jedna novina bilo je i uvođenje juksta knjige 1928. u Zagrebačkoj i Osječkoj oblasti.⁸⁴⁴ Uredbe o juksta knjizi određivale su „da se uz izdavanje do sada propisanih potvrda o uplatama kod opć. blagajna, ima svakoj stranci izdati još i kumulativna potvrda na posebnoj juksti“. Jukste su se pisale „u duplikatu tako, da jedan primjerak dobiva stranka, a drugi ostaje u knjizi“.⁸⁴⁵ Radi ove odluke kod općinskih blagajnika u Zagrebačkoj oblasti pojavilo se nezadovoljstvo jer su tvrdili da takva dvostruka provjera neće pridonijeti

na jukstama kod kojih je dio potvrde dobivala stranka, a drugi dio ostajao u općinskom uredu kao specifičan dokaz uplate. § 35., *isto*, 82–83.

⁸⁴⁰ F. Kovač za to navodi: „Marvinska putnica jest javna isprava, koja dokazuje pravo vlasništva na živinče u njoj ubilježeno. Ona posvjedočuje takodjer zdravlje životinje, jer na njoj opć. poglavarstvo potvrđuje, da niti u području općine, a u koliko mu je poznato niti u susjednim općinama ne vlada nikakova kužna bolest, pogibeljna po dotičnu vrst blaga. Ako ima kakva bolest kod pojedinca gdje-gdje, to jest sporadično, to se na putnici navede. Marvinske putnice mora si dobiti svaki vlasnik za goveda, konje, ovce, koze, svinje, koje tjera na sajam ili ako ih doma proda, a izdaje ih ona općina iz koje se blago otprema, odnosno u kojoj se prenos vlasništva obavlja. [...] O rukovanju sa marvinskim putnicama izdani su strogi propisi, koji se moraju držati da se zapriječe krađe blaga i kakove prevare ili zloporabe. Zalihu drže kr. porezni uredi, te ih izdaju sreskim poglavarima svoga područja na pismenu naručbu, uz naplatu cijene.“ KOVAČ, *Gradske i seoske općine*, knj. I, 62.

⁸⁴¹ „Naredba bana kraljevine Hrvatske, Slavonije i Dalmacije od 11. XII. 1907. ...“, § 39. – 41., u: DOMITROVIĆ, *Kalendar Zemaljskog društva općinskih činovnika Hrvatske i Slavonije za godinu 1925.*, 83–84; KOVAČ, *Gradske i seoske općine*, knj. I, 62–63; Općine su marvinske putnice nabavljale iz općinske veterinarske zaklade pa su se podaci o novcu od marvinskih putnica bilježili i u dnevniku veterinarske zaklade. § 39. – 41., „Naredba od 11. XII. 1907. ...“, 83 – 84.

⁸⁴² DOMITROVIĆ, *Kalendar Zemaljskog društva općinskih činovnika Hrvatske i Slavonije za godinu 1925.*, 84 – 86; Ovi su poslovi bili regulirani uglavnom drugim naredbama što je u napatku i spomenuto. Iako se spominje školski namet od 20% u području bivše Vojne krajine, kasnije se za škole u Hrvatskoj i Slavoniji uglavnom spominje financiranje iz općinskog proračuna te osnivanje školskih zaklada. KOVAČ, *Gradske i seoske općine*, knj. I., 108; KOVAČ, *Gradske i seoske općine*, knj. II., 20.

⁸⁴³ DOMITROVIĆ, *Kalendar Zemaljskog društva općinskih činovnika kraljevina Hrvatske i Slavonije za godinu 1919.*, 87–89.

⁸⁴⁴ KOVAČ, *Gradske i seoske općine*, knj. II., 84; „Dvostruko potvrđivanje uplata kod opć. blagajne.“, *Općinski upravnik*, 16. 6. 1928., 189; „Uredba o uvođenju juksta knjige kod blagajničkog poslovanja upravnih općina“, *Službene novine Osječke oblasti* (Osijek), br. 30, 11. 12. 1928., 302.

⁸⁴⁵ „Dvostruko potvrđivanje uplata kod opć. blagajne.“, *Općinski upravnik*, 16. 6. 1928., 189.

onome čemu se oblasni odbor nadao – smanjenju pronevjera koje su se događale u nekim općinama, već samo udvostručiti i povećati blagajnički posao te povećati potrebu za zapošljavanje novih pisara u općinama.⁸⁴⁶ Na traženje činovništva banska uprava u Zagrebu ipak je 1930. ukinula ove uredbe.⁸⁴⁷ Među činovnicima je postojao otpor prema promjenama koje su Oblasni odbori željeli uvesti u blagajničko poslovanje. Njihov je stav bio da ti Odbori ne poznaju prasku s kojom se susreće činovništvo u poslu, stoga su smatrali da propisi koje donose Oblasni odbori nepotrebno kompliciraju općinsko poslovanje.⁸⁴⁸ Oblasti su s druge strane svoje zahtjeve za uvođenjem novih propisa obrazlagale boljom kontrolom, organizacijom i smanjenjem protuzakonitih radnji u općinama.

Pridržavanje odredbi Naputka o vođenju općinskih blagajni trebalo je omogućiti uspješno vođenje blagajničkih poslova na korist činovnika i stranaka. No u praksi se pokazalo da se blagajnici iz različitih razloga – neznanja, nemara ili nekih drugih okolnosti, često nisu pridržavali tih odredbi. Te propuste pokazivala su i izvješća nadzornih vlasti kod pregleda općinskog poslovanja.⁸⁴⁹ Takve pogreške ili nemar, posebno kada su se događali kontinuirano, negativno su se odražavali na poslovanje općine i nezadovoljstvo stranaka odnosno općinara. 1920-ih godina, kao i za bilježničko poslovanje, javljali su se prijedlozi za poboljšanje blagajničke službe. S obzirom da su blagajnici dobili veći broj zaduženja, a posebno je težak bio posao ubiranja poreza, Naputak iz 1907. već se smatrao zastarjelim, posebno neke njegove odredbe. Načelnicima se često predbacivao manjak stručnosti u općinskoj službi pa su postojali prijedlozi da se umjesto njih za sukladare biraju i u općinsku službu primaju stručnjaci – protustavnici (računovođe) kao što je primjerice bio slučaj kod gradskih općina.⁸⁵⁰ Međutim u ovom razdoblju do ispunjenja toga zahtjeva nije došlo.

⁸⁴⁶ Franjo JALŠEVIĆ, „Kontrolne jukste kao podloga za individualnu likvidaciju“, *Općinski upravnik*, 30. 6. 1928., 204–205; Oblasni odbor u Zagrebu bio je prozvan i zbog toga što za razliku od nekadašnjih županija nije obratio pažnju na stanje u praksi te se pri donošenju ove Uredbe nije konzultirao s iskusnim općinskim činovnicima. *Isto*, 204; Ovu uredbu kritizirao je i F. Kovač u svojoj knjizi navodeći kako povećava opseg posla, a ne donosi značajnije poboljšanje te se uz to radi nabave knjiga, indigo papira i tinte stvarao dodatni trošak općini. KOVAČ, *Gradske i seoske općine*, knj. II., 117.

⁸⁴⁷ „Juksta potvrde o uplatama kod opć. blagajna“, *Općinski upravnik*, 1. 2. 1930., 37.

⁸⁴⁸ Ivan ALINJAK, „Hoćemo li opet kaos u blagajničkom poslovanju“, *Općinski upravnik*, 22. 9. 1928., 297–299.

⁸⁴⁹ Za izvješća o kontroli općinskog poslovanja te propusta koji su pritom nađeni vidi primjerice: HR-HDA-137 PU-UO. III-3, 13318/1922. (kut. 77). „Kontrolni nalazi o pregledbi kotarskih oblasti i općinskih poglavarstava u god. 1921.“; HR-HDA-138 PKO, Kontrolni nalazi o pregledu općina kotara Senj, 1928. – 1929. (kut. 337).

⁸⁵⁰ Nikola PAVLOVIĆ, „Potreba blagajničkih protustavnika“, *Općinski upravnik*, 2. 7. 1921., 101.

7.2.2. Sastavljanje općinskog proračuna

Sastavljanje proračuna bio je jedan od osnovnih zadataka u vlastitom djelokrugu općinske uprave na kojem se temeljilo godišnje općinsko poslovanje. Kao što je spomenuto, različiti općinski prihodi i davanja bili su glavni izvor općinskog financiranja uz potrošarinu od pića i mesa, a radi velikih troškova, većina općina nije mogla izbjeći propisivanje općinskog nameta (prireza). Poslovníkom za općine Županije zagrebačke iz 1873. dužnost sastavljanja općinskog proračuna stavljena je u domenu općinskog bilježnika koji je morao prikupiti sve potrebne podatke za sastav proračuna i predložiti ih općinskom odboru.⁸⁵¹ Kreiranjem blagajničkih mjesta u općinama sastavljanje proračuna postalo je zaduženje blagajnika, a njihovo znanje o tom postupku provjeravalo se i na blagajničkom ispitu. Iznimno, u općinama u kojima je djelovao samo bilježnik, taj je posao bila njegova dužnost.

Sastavljanje proračuna temeljilo se na općinskom Zakonu i Napatku Zemaljske vlade iz 1882. godine.⁸⁵² Općinski proračun uvijek se sastavljao na istim temeljima – određivanju prihoda i rashoda općine za novu proračunsku godinu.⁸⁵³ Određene rashodne stavke bile su poznate i točno određene (npr. plaće općinskih službenika), dok su se ostale određivale okvirno na temelju prijašnjih godina.⁸⁵⁴ Da bi proračun mogao biti točno sastavljen bilo je potrebno pravilno i redovito voditi sve blagajničke knjige u općini te napraviti točan zaključni (završni) račun. Zaključni račun općinske blagajne koji se donosio krajem godine dobivao se na temelju podataka iz „glavne knjige, blagajničkog dnevnika i njegovih priloga“.⁸⁵⁵ Nakon što je stvoren okvir rashoda i prihoda, ukoliko je postojao nedostatak prihoda bilo je potrebno odrediti namet. To se zbog velikih troškova najčešće i činilo. Za donošenje općinskog proračuna sazivala se posebna sjednica općinskog odbora na kojoj je proračun trebalo prihvatiti i poslati nadležnoj vlasti na odobrenje.⁸⁵⁶

Postupak pregleda i odobravanja proračuna ipak je doživio nekoliko promjena u razdoblju Kraljevine SHS. Proračun je potvrđivala nadležna vlast, a o iznosu općinskog nameta uvelike je ovisilo njegovo potvrđivanje. Kao što je ranije navedeno, namet veći od 40 % trebala je odobravati Zemaljska vlada, odnosno Pokrajinska uprava. U slučajevima kada

⁸⁵¹ „Poslovník za seoske općine županije zagrebačke“, § 35., *Sbirka najpotrebitijih zakona i naredaba koje se tiču uprave seoskih općina*, 20.

⁸⁵² KOVAČ, *Temeljna uputa o vršenju općinsko blagajničkih poslova*, 77; Riječ je o Napatku od 25. studenog 1882. (br. 30.576). *Isto*.

⁸⁵³ O stavkama rashoda i prihoda u općinskom proračunu vidi: KOVAČ, *Temeljna uputa o vršenju općinsko blagajničkih poslova*, 79 – 81 te VUKOVARAC, *Priručnik za općinsko-blagajničku službu*, 24–25.

⁸⁵⁴ KOVAČ, *Gradske i seoske općine*, knj. II, 22.

⁸⁵⁵ Mc, „Proračun i zaključni računi“, *Općinski upravnik*, 2. 2. 1924., 18; Zaključnom računu prilagao se „iskaz aktivnih i pasivnih tažbina, obrazloženje razlika između proračuna i pristojbe te inventar“.

⁸⁵⁶ KOVAČ, *Gradske i seoske općine*, knj. II, 25.

općinski odbori nisu djelovali te nisu odobrili proračune, općinski blagajnici su uz povjerenike (na tom je položaju mogao biti i bilježnik) sastavljali proračune koje su preko kotarskih oblasti i županijskih upravnih odbora slali na odobrenje Zemaljskoj vladi/ Pokrajinskoj upravi.⁸⁵⁷ Iako je Vlada u takvim slučajevima imala zadnju riječ i davala odobrenje, ipak je sastavljanje proračuna u takvim uvjetima za činovnike predstavljalo posebnu odgovornost.⁸⁵⁸ Nakon što bi odbori počeli funkcionirati trebali su prekontrolirati sve dotadašnje općinske izdatke, ali Vladino odobrenje (tj. Pokrajinske uprave) opravdavallo je sve proračune donesene za vrijeme u kojem odbor nije djelovao.⁸⁵⁹ Upravo je izostanak proračuna u vrijeme apstinencije odnosno suspenzije općinskih odbora 1920-ih godina bila jedna od glavnih zamjerki koje su Radiću upućivali njegovi politički konkurenti u Hrvatskoj.

Nakon ukidanja Pokrajinske uprave uvedene su promjene u sustavu kontrole završnih računa i proračuna općina. Najprije je bio izdan Naputak delegata ministarstva financija od 10. studenog 1925. o nadziranju općinskih proračuna. Prema tom Naputku općinski proračun odobravao se na istim razinama kao i do tada, odnosno bio je upućen nadležnom sreskom poglavarstvu, ali je umjesto Pokrajinske uprave do 300 % nameta odobravao oblasni veliki župan, a ukoliko je postotak nameta bio veći od 300 % morao ga je odobriti delegat ministra financija.⁸⁶⁰ Prema Naputku ministarstvo financija imalo je mnogo jači utjecaj na općinski proračun jer je bio zabranjen „svaki izdatak, koji nije predviđen u proračunu, bez dozvole delegacije“.⁸⁶¹ Radi toga se pojavilo negodovanje među činovnicima jer su smatrali da se na taj način država upliće u općinsku samoupravu utjecajem na vođenje općinskih financija. Zemaljsko društvo opć. činovnika poslalo je stoga predstavku Delegaciji ministarstva financija u Zagrebu s tim argumentima, ali ona nije bila prihvaćena.⁸⁶²

Nove promjene uslijedile su krajem 1927. nakon uvođenja oblasne samouprave. Generalna direkcija državnog računovodstva izdala je 17. studenog 1927. za cijelu Kraljevinu SHS uputu za sastav općinskih proračuna. Prema objašnjenju u uvodu upute, cilj je bio ujednačiti sastavljanje proračuna u svim općinama te doprinijeti njihovoj boljoj

⁸⁵⁷ „Proračuni za 1920.“, *Općinski upravnik*, 25. 9. 1921., 138; „Proračuni općinski“, *Općinski upravnik*, 15. 1. 1921., 8.

⁸⁵⁸ U takvim slučajevima trebao je biti primijenjen sljedeći postupak: „a) da je proračun po opć. poglavarstvu propisno sastavljen; b) da je mjesto odbora po povjereniku pretresen i da je ovaj stavio svoje predloge; c) da je bio propisno izložen; d) da je po kot. oblasti dotično po žup. uprav. odboru odobren; e) da je podijeljena dozvola za raspis općinskog nameta“. Zadnji korak bilo je odobrenje Zemaljske vlade. Stjepan MAJSEC, „Proračuni i završni računi“, *Općinski upravnik*, 30. 9. 1922., 155.

⁸⁵⁹ Stjepan MAJSEC, „Proračuni i završni računi“, *Općinski upravnik*, 30. 9. 1922., 154–155.

⁸⁶⁰ „Nadziranje općinskih proračuna“, *Općinski upravnik*, 30. 1. 1926., 20.

⁸⁶¹ „Nadziranje općinskih proračuna“, *Općinski upravnik*, 13. 2. 1926., 27.

⁸⁶² *Isto*, 27.

preglednosti.⁸⁶³ Uputom su uvedene neke nove odredbe pa se primjerice proračun podnosio do 1. ožujka, umjesto kao do tada do 15. studenog što je bilo kritizirano kao nepotrebna promjena.⁸⁶⁴ Općinski prirez veći od 300 % trebao je odobriti ministar financija što se kao i u slučaju Naputka iz 1925. također kritiziralo kao zadiranje u općinsku samoupravu, ali i nepotrebno opterećenje državne vlasti pitanjem općinskih poslova.⁸⁶⁵ Uputom se također propisivalo kako je općinski načelnik „naredbodavac“ proračuna dok je blagajnik bio „odgovorni računopolagač“. Svi izdaci iz općinske blagajne koji nisu bili predviđeni proračunom, a da ih nije odobrio općinski odbor smatrani su zloupotrebom, a odgovornost je u tom slučaju bila na načelniku i blagajniku.⁸⁶⁶ Provedba upute naišla je na kritike činovnika. Upozoravali su kako određene odredbe kompliciraju rad kod sastava proračuna te da sama uputa nije u skladu sa stvarnim stanjem i uvjetima u općinama.⁸⁶⁷ Osim toga, nakon donošenja upute pokazala se i određena neodgovornost državne vlasti prema općinama. Naime s obzirom da je ministarstvo financija moralo odobriti prireze veće od 300 % mnogi su proračuni slani u ministarstvo na odobrenje. No, uputom nije bio propisan rok do kojega je ministarstvo trebalo donijeti rješenje već samo da se do odobrenja svaki mjesec može trošiti dvanaestina iz prošlog proračuna. Na taj se način odgađala primjena novoga proračuna što je posljedično dovelo do zaostatka blagajničkih poslova u općinama. Predstavnicima općinskih činovnika vlast su pozivali na poštivanje općinskog Zakona iz 1870. koji je imao propisane rokove za odobrenje proračuna, a kao zakonski akt imao je veću snagu nego spomenuta uputa.⁸⁶⁸ U konačnici ovakav je pristup kočio razvoj općina jer bez uređenog proračuna nisu mogle biti jasno određene smjernice općinskog poslovanja. Neupitno je da su kod sastava proračuna određene pogreške činili i blagajnici, ali je nesređenost državne uprave i tromost ministarstva financija u rješavanju problema pogodovala gomilanju takvih grešaka.

⁸⁶³ „Uputstvo za sastav, podnošenje, pregled i odobravanje općinskih budžeta“, *Narodne novine*, br. 279, 7. 12. 1927., isto, 1.

⁸⁶⁴ Pravnika Nikola Fuggera kritizirao je ovu odredbu navodeći da su se u gotovo svim krajevima Kraljevine SHS općinski proračuni donosili u studenom, odnosno u jesen, dok je ovaj rok u ožujku bio primjenjivan samo u Srbiji. Uz to, kritika je bila upućena i prema drugim odredbama koje su ograničavale općinsku samoupravu. Dr. Nikola FUGGER, „Nova uputstva za sastav općinskih proračuna“, *Općinski upravnik*, 17. 12. 1927., 201.

⁸⁶⁵ *Isto*, 202.

⁸⁶⁶ „Uputstvo za sastav, podnošenje, pregled i odobravanje općinskih budžeta“, *Narodne novine*, br. 279, 7. 12. 1927., 1.

⁸⁶⁷ „Sastavljanje i oblaganje općinskih proračuna“, *Općinski upravnik*, 3. 3. 1928., 69.

⁸⁶⁸ „Odobrovanje općinskih proračuna“, *Općinski upravnik*, 4. 2. 1928., 37–38; Treba reći kako uputa iz 1927. nije u potpunosti izmijenila neka starija pravila na području Hrvatske i Slavonije na što je u jednom pitanju upozorio i Oblasni odbor u Zagrebu, navodeći naputak iz 1882. kao relevantan za određene stavke. Zanimljivo je i da su naveli kako je uputa iz 1927. bila izdana „radi drugih pokrajina, koje su proračune manjkavo sastavljale“. „Sastavljanje općinskih proračuna“, *Općinski upravnik*, 10. 3. 1928., 78.

U isto vrijeme kada i ova uputa za sastav proračuna, donesen je i pravilnik prema kojemu je sve zaključne račune općina trebalo slati na pregled Oblasnoj kontroli.⁸⁶⁹ Jedan od većih problema u bilježničkom poslovanju bili su upravo zaključni računi općina koji se nisu na vrijeme sastavljali i slali na pregled nadležnim vlastima. S obzirom da je zaključni račun bio temeljen na podacima iz općinskih knjiga, njihovo nesastavljanje upućivalo je na zaostatke u blagajničkom poslovanju. Brojne općine ni za razdoblje prije 1918. nisu imale sastavljene završne račune, a u Kraljevini SHS taj je problem samo rastao.⁸⁷⁰ Ni upozorenja kotarskih oblasti da će se protiv činovnika koji ne budu predali te račune povesti disciplinski postupci nisu dala značajnije rezultate.⁸⁷¹ Osim toga, nepodnošenje proračuna i zaključnih računa imalo je i druge posljedice. Tako je primjerice veliki župan Županije srijemske, Vasa Isailović⁸⁷² uputio na općine okružnicu u kojoj je tražio da svaka uplati 50 dinara da bi se u županiji mogao primiti službenik koji će pregledati završne račune pošto, prema njegovu navodu, županija nije imala dovoljno službenika ni materijalnih sredstava da obavi taj posao. Na taj poziv velikog župana osvrnuo se *Hrvat*, glasilo Hrvatske zajednice, navodeći kako se uvodi harač na općine s obzirom da županijska oblast koja se treba financirati iz državnih sredstava samovoljno i protuzakonito ubire sredstva od općine. Nemogućnost države da plaća službenike u županijama pripisana je centralističkoj politici i nejednakoj raspodjeli državnih sredstava što je kao posljedicu imalo iscrpljivanje općina.⁸⁷³ Veliki župan zbog navedenog se članka obratio na Pokrajinsku upravu tražeći ispravak navoda koji je iznio *Hrvat*, a zahtjev upućen općinama pokušao je opravdati sa 640 završnih računa koji su u kratkom vremenu pristigli županiji na pregled nakon „pritiska kr. županijske oblasti i županijskog upravnog odbora“.⁸⁷⁴ Međutim Pokrajinska uprava nije mogla potvrditi njegov zahtjev jer se pokazalo kako je prekršio odredbu Zakona o upravim odborima u županijama na koju se pozivao te da

⁸⁶⁹ „Pravilnik o poslovnom redu i organizaciji oblasnih kontrola propisan na osnovu člana 108. Zakona o glavnoj kontroli.“, *Narodne novine*, br. 276, 3. 12. 1927., 1; Članove oblasne kontrole „najmanje dva člana i najmanje dva računospitača“ postavljala je oblasna skupština „od lica sposobnih za rad na računskim poslovima“ dok je „računospitače“ postavljala glavna kontrola. § 4., 5., *isto*.

⁸⁷⁰ Prema Zakonu o glavnoj kontroli odlučeno je da se svi završni računi do 1918. smatraju pregledanima.

„Zakon o glavnoj kontroli“, § 128., *Službene novine*, br. 125, 10. 6. 1922., 5 [ćir u izvorniku].

⁸⁷¹ M. B., „Poslovni zaostaci kod općina“, *Općinski upravnik*, 16. 12. 1922., 198.

⁸⁷² Vasa J. Isailović bio je član Narodne radikalne stranke. Pravni fakultet završio je u Zagrebu 1904., za velikog župana Županije srijemske bio je postavljen 1921., a potom je postao oblasni veliki župan Srijemske oblasti. SAVKOVICH; MIKE, *Zbirka portreta i biografija znamenitih ljudi Kraljevstva Srba, Hrvata i Slovenaca*, nepaginirano.

⁸⁷³ „Harač na općine“, *Hrvat* (Zagreb), 25. 10. 1922., 1.

⁸⁷⁴ HR-HDA-137 PU-UO. III-3, 3953/1922. (kut. 224). Dopis velikog župana Županije srijemske Vase Isailovića predsjedništvu Odjelu za unutarnje poslove Pokrajinske uprave, 28. listopada 1922.

je doista protuzakonito od općina ubirao novac jer je za to trebao tražiti dopuštenje Pokrajinske uprave.⁸⁷⁵

Da bi se sastavili i podnijeli svi zaostali općinski računi te da se „zavede što prije normalno stanje“ šef odjeljenja za unutarnje poslove zatražio je u listopadu 1923. da županijski upravni odbori izdaju odredbu o podnošenju zaključnih računa općina. Odredba se nastavljala na ranije izdanu odredbu iz lipnja 1923. o podnošenju zaostalih općinskih proračuna.⁸⁷⁶ Unatoč odredbi završni računi ipak su samo djelomično bili podneseni jer ih dio općina još godinama nakon ove odredbe nije predao. Neki primjeri pokazuju da su se protiv općinskih činovnika pokretali i disciplinski postupci zbog zaostalih općinskih računa.⁸⁷⁷

Zbog problema sa zaostacima u blagajničkom poslovanju, javljalo se nezadovoljstvo i među općinskim činovnicima. Primjerice u općini Krapje (kotar Novska) 1924. bilo je objavljeno mjesto za pisara blagajničke struke na period od osam mjeseci kako bi uredio različite zaostatke u blagajničkom poslovanju (71 knjiga) od kojih su neki sezali do 1914. godine. Osim što je ovakav oglas izazvao nevjericu među činovnicima radi pretpostavke da jedan pisar u osam mjeseci može nadoknaditi toliku količinu posla, krivnja je stavljena i na nadzorne vlasti koje, unatoč tome što su trebale, nisu vršile kontrolu općinskog poslovanja.⁸⁷⁸ Blagajnik koji je došao službovati u općinu Cetingrad (kotar Slunj), blagajničko poslovanje koje ga je u općini dočekalo opisao je „daleko strašnije“ nego ono u Krapju uz tvrdnju da takve prilike „vladaju i kod mnogih drugih općina“.⁸⁷⁹ Za općinu Cetingrad koja je imala oko 9 000 stanovnika navedeno je toliko višegodišnjih zaostataka da je bilo potrebno urediti 251 različitu blagajničku knjigu. Uz to mu je kotarska oblast poslala upozorenje da će, ukoliko u tri mjeseca ne uredi ove zaostatke, ostati bez službe. Osim krivnje nadzorne vlasti koja nije na vrijeme postupala, naveden je i problem općinskog odbora koji nije djelovao radi nepolaganja prisege. S obzirom da je odbor trebao donositi odluke o zapošljavanju potrebnih pomoćnih službenika one se u takvoj situaciji najčešće nisu donosile, a nadzorna vlast nije pokazivala

⁸⁷⁵ HR-HDA-137 PU-UO. III-3, 3953/1922. (kut. 224). „Općine županije srijemske, preispitivanje završnih računa“, prijepis dopisa Odjela za unutarnje poslove Pokrajinske uprave upućenog predsjedništvu upravnog odbora Županije srijemske, 16. studenog 1922.

⁸⁷⁶ HR-HDA-137 PU-UO. III-3, 3953/1924; (kut. 224). Koncept okružnice šefa Odjela za unutarnje poslove Pokrajinske uprave namijenjen upravnim odborima u županijama, br. 15516, 9. listopada 1923.

⁸⁷⁷ HR-HDA-137 PU-UO. III-3, 3953/1924. (kut. 224.). „Općinskih zaključnih računa pretres.“, izvještaj Upravnog odbora Županije varaždinske upućen Odjelu za unutarnje poslove Pokrajinske uprave, 22. siječnja 1924.

⁸⁷⁸ Ivan DOMITROVIĆ, „Kako se shvaćaju poslovi kod općina“, *Općinski upravnik*, 18. 10. 1924., 165.

⁸⁷⁹ Slavko KOVAČEVIĆ, „K članku 'kako se shvaćaju poslovi kod općina.'“, *Općinski upravnik*, 27. 12. 1924., 206.

dovoljno interesa za rješavanje tih problema pa je svu odgovornost stavila na činovnike uvjetujući tako njihov položaj rješavanjem zaostalih poslova.⁸⁸⁰

Iz navedenih razloga Oblasne kontrole trebale su preuzeti dužnost pregleda i kontrole svih zaostalih i novih završnih računa. Međutim ubrzo nakon uvođenja Oblasne kontrole pojavili su se prigovori činovnika i nejasnoće vezane uz nadzor toga tijela.⁸⁸¹ Stanje sa završnim računima općina na kraju 1928. opisao je u jednom izvješću općinski činovnik iz Srijema. Za tu oblast iznio je podatke koji upućuju na brojne zaostatke u srijemskim općinama: u razdoblju 1919. do 1928., od 170 općina njih oko 80 nije sastavilo zaključene račune, većina ostalih općina bila je u zaostatku barem nekoliko godina, a samo 20 općina poslalo je na pregled zaključne račune za 1927. Radi takve situacije izaslanik Glavne kontrole obišao je neke od općina koje su najviše zaostajale, a nakon istrage navedena su tri glavna razloga za takvo stanje: neposredni porezi koji nisu bili raspisani na vrijeme radi čega se nije mogao raspisati općinski namet pa ni sastaviti zaključni računi; brojni poslovi kod općina (posebno blagajnički) za koje nema dovoljno službenika, a općinski odbori zbog troškova nisu željeli primati nove (zanimljivo, „indolencija odgovornih računopolagača“ spominje se samo usputno); u konačnici kao glavni razlog za ovakvo nesređeno stanje spominjali su se premještaji, odnosno nestalnost općinskih činovnika. Ocijenjeno je da je kratko zadržavanje u općini i nemogućnost da se upozna općinsko poslovanje dovodilo do izostanaka kontinuiteta u radu, a kod mnogih premještenih činovnika i do izostanaka motivacije.⁸⁸² Premještaje su činovnici često navodili kao jedan od glavnih problema u općinskoj upravi u razdoblju Kraljevine SHS pa stoga nije neočekivano da su i u ovom pitanju navedeni kao jedan od glavnih uzroka zaostajanja u tim poslovima. Oblasna kontrola Osječke oblasti također je u jednom dopisu iz 1928. navela da je stanje „u kom se završni računi nalaze upravo [...] porazno i stoga je potrebno svim silama raditi, tako da se sav taj posao oko sastava i pregleda starih završnih računa što prije svrši“.⁸⁸³

⁸⁸⁰ *Isto*, 206–207.

⁸⁸¹ Među činovnicima su se javljale nejasnoće vezane uz nadzor, odnosno problem njihove odgovornosti prema sreskoj oblasti, velikom županu i oblasnoj kontroli. Vjerojatno su postojale i različite nejasnoće vezane uz Oblasnu kontrolu iako je ona djelovala kao posebno tijelo sa vlastitom administracijom te su im općine prema Pravilniku o oblasnoj kontroli bile dužne slati zaključne račune. HR-DAZG-745 ZDOČ. 2.3. OS, 47/1928. (kut. 38). Okružnica Oblasne kontrole Osječke oblasti br. 1180. upućena općinskom poglavarstvu u Podgorač, 24. ožujka 1928.; L. MANDIĆ, „Odobranje općinskih završnih računa“, *Općinski upravnik*, 28. 9. 1929., 307–308.

⁸⁸² Božidar MIRKOVIĆ, „Vođenje i sastavljanje završnih računa“ [ćir. u izvorniku], *Općinski upravnik*, 15. 12. 1928., 395–396.

⁸⁸³ HR-DAZG-745 ZDOČ. 2.3. OS, 47/1928. (kut. 38). Okružnica Oblasne kontrole Osječke oblasti br. 1180. upućena općinskom poglavarstvu u Podgorač, 24. ožujka 1928.

Slični su problemi pogađali mnoge općine. Značajnijeg pomaka do kraja razdoblja Kraljevine SHS nije bilo, neriješeni poslovi su se gomilali, a sami činovnici sve su se teže snalazili među brojnim propisima.⁸⁸⁴ Pojedincima je ova situacija ipak mogla donijeti korist. Naime, kao što je spomenuto, općine su zaostatke pokušale riješiti i primanjem pisara ili činovnika koji bi u određenom vremenu i za određeni iznos doveli u red općinske knjige dok su se činovnici bavili tekućim poslovima. Bila je to alternativa zapošljavanju pisara kako bi općina uz manje troškove i u kraćem vremenskom roku riješila zaostatke. Neki općinski bilježnici i blagajnici koji su bili vješti u sastavljanju završnih računa i uređivanju zaostataka u općinskom poslovanju, nudili su uz određenu naknadu svoje usluge općinama u sređivanju općinskih knjiga i računa. Tako je jedan bivši općinski bilježnik, vlasnik „prvorazrednih pohvalnih svjedodžbi, mnogogodišnjeg u tim predmetima isprobanog rada u kojem [se] usavršio do specijaliste“ radio i zaključivanje završnih računa sa plaćom prema „dogovoru i poslu“.⁸⁸⁵ Iako su neke općine sa velikim zaostacima pribjegavale ovakvim rješenjima, među odbornicima i općinarima javljalo se nezadovoljstvo jer trošenje općinskog novca na zapošljavanje dodatnih službenika radi ispravljanje grešaka općinskog poglavarstva nisu prihvaćali blagonaklono.⁸⁸⁶

S obzirom na nagomilane probleme u poslovanju općina u cijeloj Kraljevini SHS, ministar financija Stanko Šverljuga⁸⁸⁷ izdao je početkom 1929. Naredbu o potrebi uređenja općinskog poslovanja i financija.⁸⁸⁸ U pogledu proračuna i završnih računa od blagajničke službe zahtijevalo se da bude „[...] u najvećem redu i bez zastoja. Budget, i završni računi

⁸⁸⁴ Državnoj je vlasti tako u jednom broju *Općinskog upravnika* zbog ovih problema bila upućena oštra kritika: „[...] uputstva o budžetu i završnim računima samo otežavaju vođenje općinske uprave, a propisi o kontroli završnih računa, u stanju su, da posve ukoče rad općina. Tu se naime na općine sve to više primjenjuju propisi zakona o državnom računovodstvu i kontroli državnih računa, premda općine nikako ne mogu živjeti po tim propisima, koji su suviše formalistični i koji iziskuju vrlo spor, skup i dug postupak.“ Dr. Nikola FUGGER, „Uništavanje samouprave propisima o općinskim proračunima i zaključnim računima“, *Općinski upravnik*, 11. 2. 1928., 41.

⁸⁸⁵ „Oglas“ (Gjuro Janošić), *Općinski upravnik*, 1. 12. 1928., 382.

⁸⁸⁶ Primjerice u općini Hlebine (srez Koprivnica) općinski odbornik Pavle Gaži prozvao je načelnika Petra Gažija (člana HSS-a) radi gomilanja činovnika u općini, navodeći da općina na načelnika te „dva bilježnika, tri ispitana blagajnika, četiri pisara i dva redara“ troši 100.000 dinara godišnje. Prema tvrdnjama Pavla Gažija uz to su općinski činovnici radi neuređenih općinskih knjiga od dijela odbornika dobili suglasnost za plaćanje službenika koji bi uredio knjige. Trošak toga posla iznosio je 6000 dinara, ali je bilježnik prozvan da je sam zadržao 3400 dinara, dok je službenik koji je bio plaćen da bi uredio knjige dobio 2600 dinara. Pavao GAŽI, „Narodni upropastitelji“, *Hrvatski seljački narod*, 11. 11. 1926., 5.

⁸⁸⁷ Stanko Šverljuga bio je hrvatski ekonomist. U prvoj polovici 1929. bio ministar financija, a kasnije iste godine ministar trgovine i industrije te ministar bez portfelja od lipnja 1931. do siječnja 1932. ČULINOVIĆ, *Jugoslavija između dva rata*, II., 302–303; Imao je istaknutu ulogu i kao posrednik između Beograda, odnosno kralja Aleksandra i hrvatskih političara, pripadnika HSS-a nakon uvođenja diktature. BOBAN, *Maček i politika HSS-a 1928 – 1941.*, II., 473; O njemu vidi: „Šverljuga, Stanko“. U: Hrvatska enciklopedija (on-line). Pristup ostvaren 16. 10. 2019. <http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=60079>

⁸⁸⁸ Naredba je izdana 16. siječnja 1929. pod br. 7130. „Kabinet g. Ministra finansija“, *Službene novine*, br. 20.–X, 25. 1. 1929., 118–119 [ćir. u izvorniku].

moraju se na vrijeme izradjivati i kontrolnim vlastima pravovremeno dostavljati. Zastoj gdje ga bude, mora se u najkraće vrijeme u ažurno stanje dovesti.“ Za one koji ne bi poštivali navedene odredbe bile su predviđene „najstrože zakonske mjere“.⁸⁸⁹ Iako je u Naredbi iznesena potreba za racionalizacijom općinskog poslovanja skoro uvođenje diktature prekinulo je ova nastojanja odražavajući se i na poslovanje općina. I sam Šverljuga koji je kao ekonomist uočio probleme u poslovanju općina, na čelu ministarstva financija nije se dugo zadržao.

7.2.3. Prikupljanje poreza

Ubiranje davanja za općinu i državu bila je još jedna od glavnih zadaća blagajnika i uključivala je rad sa strankama. U Poslovniku za općine iz 1873. navodi se da načelnik (sudac) „nastoji, da obćinski poreznik, ili činovnik, komu je pobiranje poreza povjereno, iz poreznog propisnika točno unese porez u porezne knjižice pojedinih obćinarah“.⁸⁹⁰ Općinski poreznik, tj. blagajnik trebao je uz pomoć bilježnika i ostalih službenika paziti da općinari redovito vrše uplatu poreza, a za njegovo prikupljanje trebao je biti određen jedan dan u tjednu kada bi u općinskoj pisarni općinari predavali svoja porezna davanja.⁸⁹¹ Kasnije je preporučeno da se odredi i više dana u tjednu za takvo prikupljanje poreza⁸⁹² jer nije bilo poželjno da se u općinskom uredu stvaraju prevelike gužve koje su mogle dovesti i do pogrešaka.⁸⁹³ Prikupljeni porez blagajnici su poreznim uredima trebali nositi svaki mjesec

⁸⁸⁹ „Budžetiranje gradskih i seoskih općina“, *Općinski upravnik*, 26. 1. 1929., 29.

⁸⁹⁰ „Poslovnik za seoske obćine županije zagrebačke“, § 76., *Sbirka najpotrebitijih zakona i naredaba koje se tiču uprave seoskih obćina*, 25.

⁸⁹¹ § 77. – 79., *isto*, 25; Prikupljanje javnih daća izvan općinskog ureda bilo je zabranjeno radi nepravilnosti koje su se u takvim slučajevima događale. *Poslovnik za obćinska poglavarstva Županije zagrebačke*, 141.

⁸⁹² *Poslovnik za obćinska poglavarstva Županije zagrebačke*, 25.

⁸⁹³ Tako je F. Kovač naveo: „U nekoje dane, naročito kada dospjeva uplata poreza, sabere se mnogo stranaka u uredu blagajne tako, da blagajnik mora raditi što većom brzinom, jer svaka stranka želi da što prije obavi i na svoj posao stigne.“ KOVAČ, *Gradske i seoske općine II.*, 117; Zanimljivo je spomenuti i jedan osvrt vezan uz prikupljanje poreza objavljen još 1902. godine. U *Sriemskim novinama* (Vukovar) bio je objavljen članak „Dvie tri iskrene“ sa savjetima oko ophođenja činovnika prema porezovnicima. Savjetovalo se da se sa svakim od njih porazgovara i kroz taj razgovor objasni zašto plaćaju poreze. Uvodni dio preporučenog razgovora glasio je: „Dodje seljak kod obćine da plati porez, ili da se potuži na kakvu nepravicu. Obćinski načelnik, bilježnik ili tko se nadje u uredu, treba došljaka primiti uljudno, pače mu ponuditi da sjedne. Onda ga valja ljubezno upitati za zdravlje, za kuću, obitelj i drugo. Ovako umilnim pitanjem razigra se došljakova duša, onda, kad smo osvojili dušu, idimo na stvar: – Pa koje dobro prijatelj? – Ma donio sam malo poreza... možda će se odgoditi. – Vrlo lijepo brate. I u svetom pismu stoji: 'Bogu božije, a caru carevo.' Što ćemo prijane, novci za porez idu danas teško, ali ih plaćamo radi svoga života i obstanka.“ Na ove i ostale savjete osvrnuli su se u tadašnjem glasilu općinskih činovnika, *Obćinskom glasniku* i o tome naveli: „Ovako pisac, koji po svoj prilici voli samo brbljave ljude. Kad bi se obćinski činovnik kod ubiranja poreza sa svakim porezovnikom ovako razbrbljao, onda za stalno ne bi nikad gotov sa porezom, a niti sa drugim poslom. Zato hvala na savjetu, a mi bi savjetovali obćinskim činovnicima, da bi ostavili ovakove razgovore za nedjelje i za neslužbene sastanke. Uljudan dakako mora i obć. činovnik biti, nu svakom porezovniku ponuditi mjesto, možebit još na divan, bilo bi vrlo teško, jer otkud toliko klupa, stolica i fotelja?“ K. „Kojekakve teorije“, *Obćinski glasnik*, 2. 8. 1902., 245–246.

ukoliko se općinsko poglavarstvo nalazilo u istom mjestu kao i porezni ured. U udaljenim općinama novac se mogao slati i poštom, osim u razdoblju od rujna do prosinca kada su bile povećane uplate poreza pa je radi sigurnosti bilo nužno novac nositi osobno, a za taj posao činovnicima su plaćane putne pristojbe.⁸⁹⁴

Treba spomenuti kako je 1924. Ministarstvo financija donijelo Naredbu o otpremanju državnog novca u kr. porezni ured prema kojoj se dan otpreme novca iz općinskog ureda u porezni ured, kao i dan primanja novca za invalidske mirovine, morao držati u najvećoj tajnosti zbog slučajeva u kojima su općinski bilježnici bili napadnuti, a novac koji su nosili ukraden. Kod otpreme novca u pratnji blagajnika morala su biti dva čuvara naoružana s puškama. Blagajnici su trebali što češće otpremati novac tako da se on ne nagomilava u općinskoj blagajni, a općine su morale imati oružanu stražu radi čuvanja općinske blagajne. Ukoliko bi se u slučaju pljačke utvrdilo da se nisu pridržavali odredbi, blagajnik i načelnik bili su smatrani suradnicima u pljački.⁸⁹⁵ Kod isplate novca općinare se također pozivalo na odgovornost. Da bi se izbjegle potencijalne pronevjere općinskih blagajnika porezni obveznici bili su dužni provjeriti sve upisane podatke odmah po njihovu upisu u uplatnu knjižicu i upozoriti na eventualne nepravilnosti, a isto tako sav isplaćeni novac trebali su pregledati odmah u općinskom uredu.⁸⁹⁶ Da su općinari pratili kako blagajnici vrše upise govori i objava u *Domu*, glasilu HSS-a u kojoj su činovnici bili optuženi da vrše prevare na upisima poreza. Na to su reagirali i u činovničkom glasilu, opominjući blagajnike da ne čine nikakve protuzakonnosti već štoviše da sami poduče općinare o tome kako da paze i kontroliraju porezne uplate.⁸⁹⁷ Treba spomenuti i da su za prikupljanje poreza *veleporeznika*, odnosno onih koji su uplaćivali veće poreze, bili nadležni državni porezni uredi, te se njihov porez nije prikupljao preko općinskog ureda.⁸⁹⁸

⁸⁹⁴ Mirko ŠURINA, „Otprema državnog novca u porezni ured“, *Općinski upravnik*, 13. 6. 1925., 103; Iako su se putni troškovi izdavali preventivno za navedene mjesec, zabilježen je i slučaj gdje je i izvan toga vremena činovnik radi velike količine novca koju je sam nosio dobio putne troškove. *Isto*.

⁸⁹⁵ *Isto*, 103 – 104.; HR-HDA-137 PU-UO. III-18, 37404/1924. (kut. 236). „Općinskog novca, otprema“, naredba pokrajinskog namjesnika, 7. studenog 1924.

⁸⁹⁶ KOVAČ, *Temeljna uputa o vršenju općinsko blagajničkih poslova*, 71.

⁸⁹⁷ *Općinski upravnik* prenio je izjavu iz *Doma* (u br. 10 od 10. ožujka 1921.), kako je više zastupnika HSS-a iznijelo „[...] dokaze, da općinski blagajnici ubiruć porez, u uplatne porezne arke ubilježe prave svote, dok da u blagajnički dnevnik obično unesu za nekoliko stotina kruna manje. Upućuju narod da si sam spravi svoj arak sa blagajničkim dnevnikom, dakle neku vrst likvidacije da obavi i odmah tuži.“ Zato su iz *Općinskog upravnika* upozoravali „da ne daju povoda ovakvim pisanjima u pogledu krivog knjiženja, jer i ako je to samo jedan slučaj bio, eto kako se odmah generalizira i pravi reklama, da nam još bolje bude, nego li jest. – U svakoj općini neka se narod poduči i dokaže, kako ta pisanja nisu istinita.“ „Dom' i utjerba poreza“, *Općinski upravnik*, 19. 3. 1921., 44.

⁸⁹⁸ „Utjerba poreza“, *Općinski upravnik*, 29. 1. 1921., 15; Mali porezovnici bili su oni sa porezom ispod 200 kruna, a oni koji su plaćali iznad toga iznosa svrstavali su se među velike porezovnike. *Isto*.

Blagajničke poslove bilo je zahtjevno voditi u poslijeratno vrijeme posebno u siromašnijim općinama. Manjak novca, općinski troškovi te zaostaci u poslovanju teško su se rješavali, a komplicirani porezni zakoni i rast poreznog opterećenja dodatno su otežavali posao blagajnika. Uvodili su se novi porezi i pristojbe „pa je nemoguće bilo strankama dati točan račun svake godine, kad su se ti poslovi sa zakašnjenjem i za više godina unatrag odmjeravali“.⁸⁹⁹ Zato je među najzahtjevnijim poslovima u općinama nakon 1918. postalo prikupljanje poreza. Povećanje poreznih poslova predstavljalo je opterećenje za blagajnike, ali i za općinare zbog potrebe za namještenjem novih službenika čime su se dodatno opterećivali općinski proračuni jer je država nastojala što više poslova prebaciti na općine, a za to nije plaćala naknadu.⁹⁰⁰ Nestalnost financijskih i poreznih zakona i propisa dovela je do toga da su se propisi nagomilavali (četiri puta godišnje donosili su se propisi koji su utjecali na općine), pri čemu su neki bili nedorečeni, neusklađeni s drugim propisima i pritom su narušavali načela općinske samouprave.⁹⁰¹

Problemi s ubiranjem poreza bili su uzrokovani i time što su se iznosi poreza učetrostručili pa je rastao pritisak na općinske bilježnike za njegovo ubiranje. Prema mišljenju financijskih institucija i Zemaljske vlade u Zagrebu, porez se slabo ubirao jer su općinski činovnici vodili „pasivnu rezistenenciju“. Iako je teško utvrditi koliko je bilo istine u tim tvrdnjama, iz Zemaljskog društva opć. činovnika takve su tvrdnje odbacili. Povjereništvu za unutarnje poslove Zemaljske vlade poslana je zato predstavka u kojoj su bili navedeni glavni problemi kod ubiranja poreza koji su u narodu izazvali nezadovoljstvo. Navedeno je da je između raspisa poreza i roka za njegovo ubiranje bilo premalo vremena. Uz to su zbog povećanih prihoda neki porezovnici morali plaćati veći porez jer su bili svrstani u kategoriju veleporeznika pa su nastale nejasnoće oko toga hoće li njihov porez ubirati općina li porezni ured. Zamjerka je upućena i poreznim uredima jer nisu na vrijeme ubirali porez veleporeznika „pa kad narod vidi, da ovi 'bogataši' ne plaćaju povišeni porez, a od sirotinje da se ovršno utjeruje, onda je buna u narodu“.⁹⁰² Iz Društva su dalje tvrdili: „Posljedice narodnog uzbudjenja survaju se obično na glavu općinskoga činovništva, koje to plaća ne samo svojim imetkom (ako ga ima), nego i životom, kako su to i nedavni događaji dokazali. Kraj opisanih prilika traži se danas od općinskoga činovništva, da ono smjesta utjera četverostruki porez i

⁸⁹⁹ KOVAČ, *Gradske i seoske općine*, knj. II., 86.

⁹⁰⁰ DOMITROVIĆ, „Povećani poslovi“, *Općinski upravnik*, 31. 12. 1920., 189–190.

⁹⁰¹ FUGGER, Nikola, „Poremećivanje općinskih finansija“, *Općinski upravnik*, 30. 1. 1926., 17–18; „Nove povrede općinske samouprave u predlogu finansijskoga zakona za godinu 1927./28.“, *Općinski upravnik*, 12. 2. 1927., 26.

⁹⁰² „Utjerba poreza“, *Općinski upravnik*, 29. 1. 1921., 14–15.

prijeti se maknućem sa službovni mjestu, ako već u mjesecu siječnju to sa uspjehom učinjeno ne bude.“ Stoga su svoje zahtjeve saželi u tri točke: da porezni uredi najprije naplate porez veleporeznicima da bi oni kao primjer poslužili ostalim općinarima; da se „općinarima ostavi zakonite rokove glede raspisa, pravomoćnosti, opomene, pljenitbe i dražbe; da se posao oko toga četverostrukog poreza zakonito provede“; te da se općinske činovnike kod prikupljanja poreza pošalje u druge općine kako se ne bi zamjerali svojim općinarima.⁹⁰³ U odgovoru na njihovu predstavku, koji je stigao nakon više od godinu dana, Pokrajinska uprava prenijela je dopis Delegacije ministra financija u kojem su tvrdnje iznesene u predstavi Društva kao i njihovi prijedlozi ocijenjeni neutemeljenima.⁹⁰⁴ Zanimljivo je kako izvori pokazuju da je Pokrajinska uprava zahtjeve činovnika smatrala donekle opravdanima.⁹⁰⁵

Pritisak na činovnike u prikupljanju poreza vršila su i financijska ravnateljstva i to tako da su zabranili isplatu državne pripomoći, odnosno dodataka onim činovnicima u čijim općinama nije bilo prikupljeno dovoljno poreza.⁹⁰⁶ Ovo je među činovništvom izazvalo nevjericu jer su smatrali da ih se time ucjenjuje i uskraćuje naknada koja im je pripadala za odrađeni posao prema državi. Zato su upozorili da glavnu ulogu u pravovremenom prikupljanju poreza u općinama trebaju imati načelnici jer je to po zakonu njihova dužnost, te da s druge strane financijska ravnateljstva trebaju obratiti pažnju na kažnjavanje poreznih ureda koji nisu izvršavali svoje dužnosti. Radi poslova koje su činovnici morali činiti krajem i početkom godine, posebno oko zaključivanja starih i pripreme novih knjiga, bilo je teško sve obaviti pravovremeno uz pritisak koji su na njih vršile s jedne strane upravne, a druge financijske vlasti.⁹⁰⁷

Kada su se 1922. činovnici obratili Zemaljskoj vladi za pomoć oko primanja pisara u općine kako bi se poslovni zaostaci doveli u red, glavni motiv za taj zahtjev bila je opterećenost poreznim poslovima. U predstavi Vladi bilo je između ostalog navedeno: „Jedno je zlo, što su porezni propisi danas vrlo komplicirani i nejasni. Dolazi do krivog propisivanja na veći teret porezovnika, a time do nezadovoljstva naroda, koje to sve baca na ledja općinskih činovnika. Izvještačenim ključem i škalom obredjen je po kr. financ.

⁹⁰³ *Isto*, 15.

⁹⁰⁴ HR-DAZG-745 ZDOČ. 2.3. OS, 40/1922. (kut. 35). „Povišenih poreza ubiranje“, dopis Delegacije Ministarstva financija upućen Zemaljskom društvu opć. činovnika putem Odjeljenja za unutarnje poslove Pokrajinske uprave, 23. svibnja 1922.; „Utjerba poreza“, I. D., „Utjerba poreza“, *Općinski upravnik*, 17. 6. 1922., 93–94.

⁹⁰⁵ HR-HDA-79 UOZV. III-5, 2612/1921. (kut. 5080). Dopis Povjereništva za unutarnje poslove Kr. zemaljske vlada upućen delegatu ministra financija, 27. siječnja 1921.

⁹⁰⁶ „Utjerivanje poreza“, *Općinski upravnik*, 12. 2. 1921., 22.

⁹⁰⁷ *Isto*, 22.

ravnateljstvima veći propis vojno oprostne takse, nego bi smio biti. Isto tako je i sa osobnom tecivarinom II. razreda. Porezi su zakonom početversotručeni, ali oporezivanja bivaju 10struka i više. Proti takovom oporezivanju i krivoj odmjeri ulažu se utoci, pa ima općina, gdje je na stotine utoka podnešeno, koje je općinski činovnik morao u zapisnik primiti, a to prouzrokuje silni posao. Porezi, što ih raspisuju kr. financijalna ravnateljstva i porez raspisujuća povjerenstva (tecivarina III. razreda i t. d.) raspisuju se za zakašnjenjem od jedne i dvije godine. Dok registri o tome raspisu općini ne stignu, ne može ova porez utjerivati, porezne glavne knjige zaključiti, sa kr. poreznim uredom obračun načiniti; ne može ni svoj općinski namet točno ustanoviti ni ubrati. Općine se okrivljuju nepravедno, da imadu porezne zaostatke, a kako će poreze ubrati, dok ni raspisani nisu?!⁹⁰⁸

Da bi se općinama (i gradovima) isplatila naknada za ubiranje poreza te ih motivirala za taj posao, službenicima je prema Uredbi od 28. veljače 1921., trebalo pripasti 10 % od cjelokupnog iznosa prikupljenog u pojedinom gradu ili općini i to samo ako je naplaćeno najmanje 50 % poreza kojega je trebalo prikupiti. Treba napomenuti kako je ova subvencija zapravo bila zamjena za državne dodatke koji su, kako će se kasnije vidjeti, činovnicima bili oduzeti.

Prikupljanje poreza bio je zahtjevan posao, a nezadovoljstvo općinara radi plaćanja visokih poreza (kao i drugih davanja) najbolje su osjećali upravo blagajnici. Naplata poreza uobičajeno se vršila u općinskom uredu, međutim kod neutjeranog poreza i izrade popisa porezovnika u nekim slučajevima činovnici su morali odlaziti osobno u kuće porezovnika, posebno u manjim općinama koje nisu imale ovrhovoditelje koji bi obavljali taj posao. Kako je već kod bilježničke službe navedeno, činovnici su u općini vrlo često trebali zamijeniti niz drugih službi s obzirom da često nije bilo kompetentnog osoblja koje bi ih moglo vršiti. Jedan činovnik tako je prilikom prikupljanja poreza u zimi 1921. opisao svoje nezadovoljstvo zbog odluka državne vlasti: „Služba od nas traži da baš sada, po zimi bljuzgavici putujemo od sela do sela, od kuće do kuće. Ne traži to od nas općina, nego država, jer treba da joj utjeramo dužni porez i da obavimo od kuće do kuće popis porezovnika i predradnje za novo oporezovanje. [...] Lahko je odrediti, da se ima putovati po općini utjerujući porez i popisujući porezne predmete, ali nije lakho to obaviti u cičoj zimi, bez topla kaputa i cijelih cipela. Kada kočijaš tjera u zimi konje a oni se ugriju, pa na čas stane, pokriva svoje konje gunjem, da se ne nahlade i ne obole. Nije li općinski činovnik, kao čovjek, vrijedan barem takove paske, da

⁹⁰⁸ HR-HDA-137 PU-UO. III-5, 19708/1922. (kut. 114). „Kod općina namjestiti dovoljno radnih sila i osigurati pravovremeno svladavanje posala“, predstavka Zemaljskog društva opć. činovnika upućena Povjereništvu za unutarnje poslove Zemaljske vlade, 7. travnja 1922.

se i on u cihoj zimi zaštiti toplom odjećom i cijelim cipelama?! Čekamo i čekamo, da će nam dobre vijesti iz Beograda donjeti jamstvo, da će mo već jedan put dobiti očekivanu povišicu beriva i dodatke i da ćemo se obući moći, nu na žalost, to čekanje vuče se u beskonačnost. Sa sadanjim dohodkom ne možemo sebe i obitelj ni prehraniti, a kamo li obući. Sramota je i naša i onih koje služimo, da smo odrapani, tako reći: goli i bosí.“⁹⁰⁹

Zbog problema oko raspisivanja i ubiranja poreza, među činovnicima se spominjalo kako je u predratno vrijeme cijeli sustav bolje funkcionirao te da su svoje zadatke i zaduženja bolje poznavali i činovnici i općinari. Ivan Domitrović, tada predsjednik Zemaljskog društva opć. činovnika, to je naveo u jednom tekstu: „Kod nas u Hrvatskoj i Slavoniji imademo i one poreze, što nam ostadoše od stare 'blagopokojne' države, kao i one, što nam ih je nametnula nova država. Ovi potonji nose razna imena, a porezovnici su skroz neupućeni, tko pod koju vrst poreza spada. Osim redovitih poreza tu su još i takse, koje se podmiruju na sve i sva. Dok je nekada i seljak bio upućen u poreze [...] sada ne zna ni inteligentan čovjek, od česa što plaća, kada mu dodje raspis poreza [...]. Tu se ne snadju ni strukovnjaci od najviših do najnižih.“ Povećanje poreza za 500 % bilo je veliko opterećenje za porezovnike, a način na koji se to prikupljanje provodilo zbog neuređenosti sustava, dodatno je opterećivalo i porezne obveznike i činovnike.⁹¹⁰ I pravnik dr. Nikola Fugger u jednoj je analizi naveo kako država bez konkretnog plana i studije uvodi poreze, a glavno opterećenje pada na općine u kojima činovnici ne mogu savladati toliki posao, a onda ih „nazivaju beštijom baš oni, koji te i tolike poreze uvadaju.“⁹¹¹ Zbog svega je u mnogim općinama postalo uobičajeno voditi porezno poslovanje sa zaostacima, a porez naplaćivati „od oka“ jer se nije moglo utvrditi točno dugovanje poreznih obveznika.⁹¹² Porezovnici su, očekivano, u takvoj situaciji uglavnom krivili općinske činovnike.⁹¹³ Kako se zbog premještaja činovnika u pojedinim općinama više blagajnika izmijenilo u kratkom vremenskom razdoblju, uz ove poteškoće i to je dodatno otežalo obavljanje poslova oko naplate poreza.

⁹⁰⁹ S. P., „Dalje ne ide“, *Općinski upravnik*, 10. 12. 1921., 194.

⁹¹⁰ Ivan DOMITROVIĆ, „Novi porezi i njihovo razumjevanje“, *Općinski upravnik*, 12. 1. 1924., 5.

⁹¹¹ Nikola FUGGER, „Problemi komunalne politike“, *Općinski upravnik*, 28. 1. 1928., 26.

⁹¹² Milan VRLINIĆ, „Nesavremeni porezni zakoni“, *Općinski upravnik*, 5. 1. 1923., 3.

⁹¹³ „M. BELADOVIĆ, „Uredjenje poreznog poslovanja“, *Općinski upravnik*, 4. 10. 1924., 159. Bilježnik je o razmišljanju općinara naveo: „Danas znadu i svi porezovnici, da im u porezni arak mora upisati cijela njihova dugovna, po kojoj bi se oni glede same uplate ravnati znali, a to se obično ne čini, niti se činiti može, jer ne ima propisno zaključenih poreznih glavnih knjiga za više godina, a netočno i nesigurno izbacivati propis dugovine – neima zaista smisla, pa se obično kod uplate porezniku rastumači 'Neima još propisa i zaključenih knjiga.' Tako se pojedini porezovnici ipak teda – negda zadovolje, barem dok su u uredu, a izvan ureda prigovara svaki s rječima: 'Ta naša općina nikada nije uredjena.'“ *Isto*.

Do promjene u vođenju poreznih poslova došlo je 1928. kada je donesen *Zakon o neposrednim porezima* kojim je trebalo ujednačiti poreze u cijeloj državi. Zakon je bio dugo iščekivan jer se u zemljama izvan Srbije više nije moglo opravdavati veće porezno opterećenje temeljeno na stradanju Srbije u Prvom svjetskom ratu.⁹¹⁴ S aspekta općinskog činovništva jedinstveni porezni zakon trebao je prije svega olakšati vođenje poreznih poslova. Pitanje o tome trebaju li općine ubirati poreze za državu i pod kojim uvjetima javljalo se još otkako su im u Austro-Ugarskoj dodijeljeni ti poslovi,⁹¹⁵ a intenziviralo se u vrijeme Kraljevine SHS potaknuto problemima koji su se pojavili. Zakon o neposrednim porezima donesen je 8. veljače 1928., a bio je primjenjivan od 1. siječnja 1929.⁹¹⁶ Prema tom Zakonu neposredni porezi sastojali su se od šest vrsta prihoda: prihod od zemljišta (zemljarina), prihod od zgrada (kućarina), prihod od poduzeća, radnji i samostalnog zanimanja (tečevina), rente, dobitka poduzeća obvezanih na javno polaganje računa (društveni porez) te prihod od nesamostalnog rada i zanimanja (službenički porez).⁹¹⁷ Općinske vlasti bile su dužne u siječnju, odnosno najkasnije do kraja veljače svake godine sastaviti popis poreznih obveznika temeljem propisa ministarstva financija, a ukoliko to ne bi učinile, to su trebala učiniti tijela državne vlasti o trošku općine. Općine su osim toga bile odgovorne za svaku štetu prema državi ili poreznim obveznicima, koja je je mogla nastati njihovom „zlonamjernom“ greškom.⁹¹⁸

Za općine je važna bila i odredba prema kojoj je redovitu i prisilnu naplatu poreza vršila porezna vlast neposredno ili uz pomoć općinskih vlasti.⁹¹⁹ Na temelju ove odredbe

⁹¹⁴ B., „Najveća nepravda nejednakost poreza“, *Jutarnji list*, 19. 8. 1927., 1–2.

⁹¹⁵ I prije 1918. postojala su podijeljena mišljenja o tome trebaju li općine prikupljati porez. Primjerice K. F. Greguranić u knjizi iz 1914. navodi kako je „općinska blagajna [...] svačija prije, nego li općinska“ te da bi se trebalo „osobito paziti na to, da se ubiranje poreza i inih državnih tražbina skine sa vrata općine i dok se to pitanje ne uredi, tako dugo neće biti normalnoga života u općinskom uredu, pa da država doprinosi ne znam kakovu odštetu za vršenje svojih funkcija“. GREGURANIĆ, *Općinski činovnik*, 50, 51; S druge strane I. Domitrović u svojoj knjizi iz 1917. smatrao je kako općinama ne treba ukloniti ovu dužnost kao ni ostale poslove prenesenog djelokruga prvenstveno radi samih općinara od kojih bi mnogi trebali putovati u udaljena središta, dok bi se u poreznim uredima trebao povećati broj činovnika što bi predstavljalo još veći trošak. Osim toga naveo je još jedan važan aspekt u ovim poslovima, a to je bio odnos s općinarima: „Općinsko činovništvo poznaje prilike svoga područja i znade, kada narod može daće platiti, pa ih onda i utjeruje. Činovnici državnih poreznih ureda drže se tih slova zakona i utjeruju dužnosti kako dospjevaju, četvrt godišnje. Dogadjalo bi se, da bi se vodile dražbe pokretnina u zimi i doba, kada ne ima zasluge, kada mnogi jedva živi i kraj sa krajem veže, dočim općina toga ne čini, nego upotrebi zgodu, kada dužnik ubere i proda prirod, utrži komad marve itd. – Sve to ne može činovnik poreznog ureda ni znati, jer je predaleko, dočim općinsko poglavarstvo stranom samo, stranom kroz općinske starešine, imade sve na oku.“ Stoga se zalagao za zadržavanje tih poslova i za pravednu odštetu općinama za njihovo vršenje. DOMITROVIĆ, *Novi općinski zakon*, 69–71.

⁹¹⁶ Odredbe Zakona koje su se odnosile na porez na prihod od nesamostalno rada primjenjivale su se od 1. travnja 1928. „Zakon o neposrednim porezima“, § 165., u: ŠKARIĆ, VRTAR, *Zakon o neposrednim porezima*, 94.

⁹¹⁷ § 1., *isto*, 7–8.

⁹¹⁸ § 110., *isto*, 70.

⁹¹⁹ § 150., *isto*, 89.

ministarstvo financija poslalo je preko svoga delegata u Zagrebu upit općinama na području Hrvatske i Slavonije da se izjasne žele li prihvatiti dužnost knjiženja i redovite naplate poreza za razdoblje od 1929. do 1931. pri čemu bi im pripala i naknada.⁹²⁰ O preuzimanju tih poslova javljala su se različita razmišljanja, a činovnici su se za pomoć oko donošenja odluke obraćali i na Zemaljsko društvo opć. činovnika. Mišljenje Društva bilo je da općine trebaju zadržati ove poslove (slično je u svojoj knjizi iz 1917. navodio I. Domitrović) pošto bi im bili dodijeljeni ovršni troškovi, a kao glavni razlog za preuzimanje tih poslova naveden je interes općinara. Po njima bi općinarima putovanja u udaljene porezne urede predstavljala opterećenje i trošak, a osim toga značajan bi problem bila i neobzirnost poreznih vlasti prema prilikama među seljacima. Tako bi im se porez naplaćivao po četvrtgodišnjem rasporedu, a ne prema njihovim mogućnostima s obzirom da oviseći o poljoprivredi nisu mogli „u svako doba godine doći do novca“.⁹²¹ Drugim riječima, ono za što su općinski činovnici imali razumijevanja, činovnici u poreznim uredima ne bi opravdavali.⁹²² Ipak, niti državni porezni uredi nisu uvijek imali uspjeha u prikupljanju poreza, kao što pokazuje slučaj poreznog ureda u Varaždinu u ljeto 1928., čija je blagajna ostala prazna jer uplata zbog suše nije bilo, a porezne obveznike, seljake i građane, iscrpio je „porez na dohodak, koji se je ubirao šest godina unatrag“.⁹²³

Kao poseban problem u slučaju prijenosa ovih poreznih poslova na državu nametnuo se položaj blagajnika. Naime, blagajnički ispiti i kreiranje posebnih, blagajničkih mjesta u općinama bilo je potaknuti upravo prijenosom poreznih poslova sa države na općinu. Iako su blagajnici bili nadležni i za vođenje vlastitog općinskog djelokruga on je bio manji nego onaj dio koji su obavljali za državu pa je postojala mogućnost da bi u mnogim manjim općinama

⁹²⁰ HR-DAZG-745 ZDOČ. 2.3. OS, 107/1928. (kut. 39). „Okružnica u predmetu knjiženja i naplate poreza“, okružnica Delegacije Ministarstva financija upućena svim gradskim, trgovišnim i općinskim poglavarstvima na području te Delegacije, 13. 9. 1928.; Općine su u slučaju preuzimanja ovih poslova bile posebno upozorene na § 141. Zakona o neposrednim porezima koji je govorio o kazenoj odgovornosti kod obavljanja ovih poslova. Na upit (okružnicu) koju su općine dobile u rujnu trebale su odgovoriti u roku od mjesec dana, uz napomenu da u odgovoru ne postavljaju svoje uvjete koji nisu u skladu sa Zakonom već se samo izjasne o tome žele li prihvatiti vođenje tih poslova. *Isto*.

⁹²¹ „Općine i porezni poslovi“, *Općinski upravnik*, 22. 9. 1928., 301–302; Kao problem je smatrano i to što bi općinama bili oduzeti i katastarski operati jer bi poreznim uredima bili potrebni za raspis poreza, a služili su općinarima „kod prometa sa nekretninama, kod uređivanja medja i kod posjedovnih razmirica“ *Isto*; Ove je stavove Društva u svom članku dodatno obrazložio N. Fugger. „Da li da općine preuzmu ubiranje poreza?“, *Općinski upravnik*, 29. 9. 1928., 305–306.

⁹²² Kako je izgledalo prikupljanje poreza koje su vršile financijske vlasti (porezni uredi) pokazuje primjer iz Subotice. Tamo je, prema pisanju *Jutarnjeg lista*, kod prikupljanja poreznih dugovanja ministar financija poreznim uredima poslao naređenje s prijetnjom otpuštanja činovnika koji ne izvrše tu zadaću uz što je naveo: „Prestanite sa obzirima u rukavicama i energično utjerujte dospjele poreze, jer sada je pogodan momenat zato pošljite žetve. Kada država treba novaca i kada se budžet ima realizirati, tada prestaju svi obziri prema ličnostima i položajima, i porezni uredi imaju držati u vidu samo to da ovršnim putem uberu sve porezne zaostatke i dospjele poreze.“ „Nasilno utjerivanje poreza“, *Jutarnji list*, 19. 9. 1928. (3. izdanje), 5.

⁹²³ „Prazna blagajna kr. poreznog ureda u Varaždinu“, *Jutarnji list*, 20. 7. 1928., 4.

njihov posao mogli preuzeti bilježnici. Osim otpuštanja blagajnika time bi se otpuštali i oni službenici koji su bili povezani s tim poslovima, poput pisara blagajničke struke, pomoćnih bilježnika i sl. Zemaljsko društvo opć. činovnika je iz svih navedenih razloga smatralo da porezni poslovi trebaju ostati u domeni općina, a isto je mišljenje imao i oblasni odbor u Zagrebu.⁹²⁴ Iz općina su dolazila različita mišljenja s argumentima zašto bi se trebalo prihvatiti odnosno odbiti ove poslove.⁹²⁵ Utjecaj na tu odluku imalo je donošenje Pravilnika za provedbu zakona o neposrednim porezima.⁹²⁶ Pravilnik je određivao da su općine u kojima nije bilo poreznih ureda bile dužne „primati dobrovoljne uplate“ porezovnika. Osim toga općine su bile dužne vršiti prisilnu naplatu poreza. Ovim je odlukama izbor za općine bio sužen jer i u slučaju da su otklonile naplaćivanje poreza, dio ovih poslova morale su obavljati i to bez naknade, dok bi kod primanja svih poreznih poslova za državu zadržali dotadašnju kontrolu koju su imali nad tim poslovima uz određenu naknadu, odnosno „eksekutivne troškove“. Stoga je Društvo ostalo kod stava da općine zadrže porezne poslove.⁹²⁷ Početkom 1929. pojavile su se informacije da je Ministarstvo financija odbacilo sve prijedloge općina za prikupljanje poreza pa je iz Društva općinama savjetovano da se za rješenje obrate osobno na Ministarstvo.⁹²⁸ U konačnici je došlo do polovičnog rješenja koje je, sudeći prema sljedećem navodu stvorilo dodatne probleme: „U praksi je taj zakon proveden tako, da je većina općina pristala na ubiranje odnosno knjiženje poreza, a jedan manji broj općina izuzet je od toga: ili po zaključku odbora, ili po odluci poreskih vlasti. Jednako je učinjeno i sa vođenjem katastra. Ima općina koje ne ubiru i ne knjiže poreze, a imaju vođenje katastra, dočim ima i takovih koje su primile ubiranje a nemaju vođenje katastra. Usljed prenosa poreznih poslova na poreske uprave i oduzeća katastra od općina, nastale su za porezovnike velike teškoće i neprilike, a u raspisivanju poreza i knjiženju uplata mnoge pogriješke i nepravilnosti, koje se odražuju i kod omjere i ubiranja općinskih daća.“⁹²⁹ Ova promjena dovela je mnoge blagajnike u novi položaj s obzirom da su se otvorila pitanja o njihovoj novoj ulozi u općini te

⁹²⁴ „Općine i porezni poslovi“, *Općinski upravnik*, 22. 9. 1928., 302.

⁹²⁵ „Općine i porezni poslovi“, *Općinski upravnik*, 6. 10. 1928., 318; „Općine i porezni poslovi“, *Općinski upravnik*, 13. 10. 1928., 326; Ivan Alinjak, bilježnik u Brodskom Stupniku (srez Brod) u svojoj je argumentaciji naglasak stavio na razlike u prikupljanju poreza u različitim dijelovima države. Tako je naveo da su općine u Hrvatskoj i Vojvodini državi uštedile velike količine novca prikupljajući porez bez nakande te da je radi toga vjerojatno da se ostali dijelovi države neće odlučiti na preuzimanje tih poslova. Iz tih razloga predlaga je da općine u Hrvatskoj i Slavoniji, ukoliko im ne bude garantrana određena naknada, odustanu od tih poslova. Ivan ALINJAK, „Još o tomu: da li da općine vrše ubiranje državnih daća“, *Općinski upravnik*, 6. 10. 1928., 314–315.

⁹²⁶ Pravilnik je objavljen u *Službenim novinama* 28. rujna 1928. br. 225–LXXIII.

⁹²⁷ Nikola FUGGER, „Da li da općine preuzmu ubiranje državnih poreza“, *Općinski upravnik*, 6. 10. 1928., 314.

⁹²⁸ „Porezni poslovi i općine“, *Općinski upravnik*, 23. 2. 1929., 62.

⁹²⁹ Stjepan HEČEJ, „Knjiženje i ubiranje poreza“, *Općinski upravnik*, 24. 10. 1931., 339–340.

mogućnosti preuzimanja novih poslova. Kao što će se vidjeti, to je ponegdje čak dovelo do međusobnog nerazumijevanja među činovnicima i narušavanja kolegijalnih odnosa.

7.3. Podjela poslova i suradnja općinskih bilježnika i blagajnika

Kako su u većini općinskih poglavarstava djelovali bilježnik i blagajnik, od njih se očekivalo da održavaju dobre odnose i po potrebi surađuju u obavljanju određenih zadataka. Među ranijim uputama u kojima se spominjala potreba suradnje između službenika, bila je i odredba Naputka o kontroli blagajničkog poslovanja iz 1871., koja je navodila kako se kod pregleda općinskog poslovanja treba paziti „živu li činovnici međusobno u dobrom sporazumku, ima li kakovih pritužbah i napokon, jesu li poslovi svrsi shodno porazdijeljeni među osobljem, i da li se po propisanom redu rješavaju“.⁹³⁰ I stariji izvori ukazuju na to da je potreba za ovakvom odredbom bila opravdana jer su se u odnosima činovnika povremeno javljali određeni problemi.⁹³¹

Činovnici su tradicionalno imali podijeljene poslove, međutim to nije značilo da bilježnik nije mogao ulaziti u djelokrug blagajničke struke i obrnuto. Upravo je polaganje oba ispita – bilježničkog i blagajničkog za trajno namještenje, trebala biti svojevrsna garancija da će činovnik biti sposoban obaviti različite poslove u općini i zamijeniti drugog činovnika u slučaju potrebe. Kako bi se smanjile nesuglasice o zaduženjima, činovnici su upućeni da ih podijele ovisno o tome „1. kome po struci ili prirodi spada; 2. koji od činovnika ima više sprema da ga što bolje riješi i 3. koji imade više raspoloživa vremena odnosno koji je manje opterećen poslom. Pogrešno je shvaćanje, da upravna struka sačinjava poseban a blagajnička poseban ured, pa ih treba odijeliti kineskim zidom. [...] onda se ne smije dopustiti, da poslovi jedne struke zaostanu, a da osoblje kod druge struke lijenčari.“ Načelnici su bili zaduženi za podjelu tih poslova, a jedan od najvažnijih u kojima su činovnici trebali sudjelovati zajedno sa načelnikom bio je izrada i prijedlog općinskog proračuna. Iako je po prirodi toga posla većinu

⁹³⁰ „Naputak ob uredovnih iztraživanjih kod zemaljskih, županijskih, gradskih i drugih blagajnah (od god. 1871. razaslan svim županijam nar. odj. unut. od 17. lipnja 187[1], br. 5530).“ u: ŽIGROVIĆ-PRETOČKI, § 24. i), *Zakoni i naredbe tičuće se uprave seoskih občina u Kraljevinah Hrvatskoj i Slavoniji*, 183.

⁹³¹ Milivoj TOPOLČIĆ, „Medjusobno štovanje“, *Općinski glasnik*, 11. 1. 1902., 10–11; Autor članka navodi: „Medju obč. činovnima [*sic*] nije naime ništa tako rietko kao medjusobno štovanje i sporazumljenje, medjusobna ljubav i sloga. Imao sam prilike čuti, viditi i izkusiti, da čim su njih tri faktora kod jedne občine naime načelnik, bilježnik i blagajnik, evo ti medju njima pravda, prepiraka, svakidanja ogovaranja, kudjenja, oglobljivanja i kojekakvih spleta.“ *Isto*.

trebao napraviti blagajnik, činovnike se upozoravalo da zajednički trebaju doprinijeti njegovoj izradi.

Ipak, među činovnicima su se oko podjele poslova često javljale nesuglasice, a posebno ukoliko je bilježnik ujedno službovao kao načelnik, odnosno upravitelj općine.⁹³² Povremeno su se javljale pritužbe i međusobna optuživanja činovnika, a pojedini blagajnici tvrdili su da im bilježnici ne iskazuju poštovanje te da se postavljaju kao njihovi nadređeni. Osim toga bilježnici su zbog specifičnosti svojih poslova imali mogućnost veće zarade (posebno zbog privatnih pisarskih poslova). S druge strane bilježnici su se žalili na manjak poštovanja od strane blagajnika, a u neke nesuglasice uključivali su se i načelnici. Kritike ovakvih pojava ukazivale su na to da takvi sukobi vode slabljenju općinske uprave i uništavanju ugleda općinskih činovnika.⁹³³

Krajem dvadesetih godina nesuglasice između bilježnika i blagajnika bile su potaknute s mogućnosti oduzimanja raspisivanja i ubiranja državnog poreza općinama pri čemu im je bilo ponuđeno da zadrže vođenje zemljarinskog katastra koje su do tada uobičajeno vodili bilježnici. Kako su se blagajnici oslobodili znatnog dijela poreznih poslova, od bilježnika su dolazili prijedlozi da preuzmu vođenje katastra, posebno zbog mogućnosti da gubitkom tako velikog dijela posla blagajnici postanu nepotrebni u općinama. No, iz redova blagajnika došlo je do prigovora i tvrdnji da su unatoč gubitku dijela poslova i dalje bili preopterećeni, a bilježnike su prozvali radi prebacivanja svojih dužnosti na njih.⁹³⁴

Nesuglasice koje su se javljale između bilježnika i blagajnika ponekad su izlazile iz okvira općinskog ureda i prelazile na njihove privatne odnose. Takva je situacija oslikana u jednom primjeru iz općine Sv. Marija (kotar Prelog). Naime, bilježnik i blagajnik (bilježnik II) dobili su zemljište na korištenje, svaki jednak dio. Međutim supruga općinskog bilježnika, smatrala je da blagajniku kao neoženjenom ne može pripasti isti urod kao bilježnikovoj obitelji sa šestero djece pa je tražila cijeli urod sa zemljišta. Bilježnik i blagajnik u konačnici

⁹³² „Raspodjela posala i radnih sila kod općina“, *Općinski upravnik*, 27. 11. 1926., 191–192.

⁹³³ O tome vidi: M. H ... k., „Zašto nas najviše napadaju?“, *Općinski upravnik*, 19. 1. 1918., 10 – 11; „Naša kolegijalnost“, *Općinski upravnik*, 9. 8. 1919., 132; „Kako se postupaju sa općinskim činovnicima.“, *Općinski upravnik*, 3. 7. 1920., 85 – 86; „Nekolegijalno susretanje“, *Općinski upravnik*, 23. 9. 1922. 152; R. DRAGOEVIĆ, „Kolegijalnost“, *Općinski upravnik*, 26. 12. 1925., 218; Lazar LUKIĆ, „Nekorektnost među opštinskim činovnicima.“ [ćir. u izvorniku], *Općinski upravnik*, 24. 7. 1926., 119.

⁹³⁴ F. K., „Vodjenje zemljarinskog katastra“, *Općinski upravnik*, 11. 5. 1929., 149; „Vodjenje zemljarinskog katstra“, *Općinski upravnik*, 1. 6. 1929., 174.

su se uspjeli nagoditi unatoč neugodnostima koje su popratile situaciju o kojoj je bila obaviještena i Pokrajinska uprava.⁹³⁵

U konačnici treba spomenuti kako su sukobi u općinskom poglavarstvu mogli biti izazvani i povlaštenim položajem onih činovnika koji su u službu došli zagovorom utjecajnih osoba ili su uživali određenu zaštitu nadređenih predstavnika vlasti

7.4. Načelnici i općinski činovnici

Prema općinskom Zakonu načelnike je birao općinski odbor najprije na tri, a od 1927. na dužnost od četiri godine. Kao predstavnik općine načelnik je povezivao općinski odbor i općinsko poglavarstvo te je bio zadužen za raspoređivanje i nadgledanje svih poslova u općinskom uredu. Po prirodi svoga posla činovnici su sa načelnikom trebali surađivati, no na njihove odnose često su utjecale razlike koje su između njih postojale.

Među općinskim činovnicima postojala je određena sklonost omalovažavanju općinskih načelnika.⁹³⁶ U pravilu je bilo jasno kako je načelnik „odgovoran za svu upravu

⁹³⁵ Kako kod ubiranja uroda sam bilježnik Dragutin Zoričić nije bio u mjestu te nije bio prisutan, njegova je supruga tražila očitovanje kotarske oblasti, a brzojav o ovom događaju upućen je na unutarnje odjeljenje Pokrajinske uprave. Radi toga je Povjereništvo za Međimurje o događajima moralo obavijestiti Pokrajinsku upravu, o čemu su između ostaloga naveli da je nakon svađe s blagajnikom „[...] supruga bilježnika Zoričića dovela svoje 4 male djece sobom, te je vičući direktno provalila u uredovnicu upravitelja ove oblasti [kotar Prelog, op. I. J.] i htjela ostaviti djecu neka se za njih brine kotarska oblast. Kad je bila kao luda, a umiriti se nije dala, bio je upravitelj kotara prisiljen, da ju odstrani iz ureda. Kad je vidila ozbiljnost otišla je sama vičući da ide djecu odvesti podžupanu. – Iza toga otišla je u opć. ured u Sv. Mariji gdje je napravila cijeli škandal radi kukuze. Medjutim kako mi je saopćeno konačno su se obojica nagodili za kukuruz [...]“ HR-HDA-137 PU-UO. III-5, 31.013/1924. (kut. 231). Spis s predmetom: „Supruga Zorčića bilježnika u Prelogu pritužuje se protiv blagajnika Štokana radi pobiranja kukuruza sa bilježnikovog zemljišta“, 22. rujna 1924.; Općinski blagajnik bio je Janko Štokan, a zanimljivo je spomenuti da bilježnik Zoričić sa Štokanom, koji je sam nastojao doći na bilježničko mjesto, vjerojatno od početka nije bio u dobrim odnosima što je moglo otežavati njihovu suradnju u općini. HR-HDA-890 ZP BH. Dragutin Zoričić, br. dosjea 2701.

⁹³⁶ O odnosu prema načelnicima iz činovničkih su krugova od 19. st. pisani različiti osvrti. Primjerice 26. veljače 1896. u *Narodnim novinama* bio je objavljen članak „Obćinska uprava i lokalni odnošaji“. „Na uztuk“, *Obćinski glasnik*, 1. 3. 1896., 33–35; Taj osvrt o djelovanju načelnika u općinama pokrenuo je niz reakcija u *Obćinskom glasniku*. I dok su neki pokušali braniti poziciju općinskih načelnika, većina reakcija koja je došla od činovnika bila je negativna. Tako se na jednom mjestu spominjalo kako načelnička služba u općinama uopće nije nužna pa su neke županije nastojale „da se uprava ujednostruči, spojiv službu načelnika i bilježnika u osobi potonjega“. Prema tvrdnji autora rezultati tih „pokusa“ bili su vrlo dobri te se izostanak načelnika nije niti osjetio. „Obćinski načelnik“, *Obćinski glasnik*, 1. 5. 1896., 67; O načelnicima je u različitim tekstovima uglavnom rečeno kako je riječ o nekvalificiranim osobama koje nisu uspjele u drugim zanimanjima, da su postavljeni po političkoj podobnosti ili prijateljskim vezama, te kao takvi predstavljaju samo trošak za općinu. Načelničko mjesto smatrano je opravdanim samo u većim i bogatijim općinama gdje načelnik kao uglednik predstavlja općinu. Posebno oštar bio je osvrt jednog činovnika koji je načelnike smatrao ne samo suvišnim već i smetnjom u općinskoj upravi. Pritom je naveo: „Po mojem dubokom uvjerenju i osvjedočenju, najbolje je kad načelnik ništa ne radi; zlo je kad hoće i počme raditi, jer onda bilježnik redovito razmrsuje, 'Jovo na novo'; gore je kad načelnik informira činovnike, kako koji posao raditi imadu, a najgore je, kada uz razjašnjenje, da nije tako, ostaju

vanjsku i nutarnju – prema zastupstvu i oblastima, odgovoran za sebe, kao i za rad povjeren ostalom općinskom činovništvu i osoblju, jer ga je dužan nadzirati i na sve paziti“.⁹³⁷ Međutim činovništvo je uglavnom smatralo kako je u seoskom općinama, posebno onim manjim, teško pronaći seljaka koji bi dorastao načelničkoj ulozi jer su ugledniji i obrazovaniji među njima bili posvećeni svojim gospodarstvima te se nisu željeli zamarati s neisplativom, ali ipak odgovornom načelničkom ulogom. Umjesto toga na njihova su mjesta dolazili oni „koji jedva čitaju i pišu [...] koji nisu kadri sračunati, kolika je uplata i isplata usljedila tečajem dana u općinskoj blagajni“. Takvi načelnici, po mišljenju I. Domitrovića, ovisili su o poštenju i sposobnosti činovnika, a veći problem mogao im je predstavljati i kraći izostanak činovnika iz ureda jer je tada načelnik bio prepušten sam sebi.⁹³⁸ Slične misli o pomanjkanju sposobnih seljaka na načelničkim mjestima iznio je i pravnik Josip Hoholač.⁹³⁹ No, predrasude općinskih činovnika ipak nisu uvijek bile opravdane jer, iako su u manjim seoskim općinama problemi s načelnicima mogli postojati, načelničku dužnost preuzimali su, još u vremenu Austro-Ugarske, i visokoobrazovani, ugledni pripadnici društva.⁹⁴⁰ Ipak, činovnici su često sebi pripisivali ulogu najodgovornijih osoba za normalno funkcioniranje općinske uprave. Brojni slučajevi raspuštanja općinskih odbora i postavljanja povjerenika, od kojih su neki bili upravo općinski bilježnici, samo su dodatno ojačali to uvjerenje.

Primjetno je kako su općinski činovnici imali svojevrsan otpor prema nadređenima bilo onima iz općine ili s viših razina.⁹⁴¹ Tako ni o općinskim odbornicima često nisu imali mnogo bolje mišljenje, smatrajući ih neupućenima i slabije obrazovanima od njih. I. Domitrović čak je u svojoj knjizi naveo kako u usporedbi s gradskim općinama, odbornicima u seoskim općinama uopće ne bi trebalo biti dopušteno da biraju načelnika između sebe, navodeći: „U gradovima sjede u zastupstvu inteligentni ljudi, koji se nalaze u poslovima uprave, kojima su poznati i razni postojeći propisi, koji se u dužnosti načelnika brzo upute. Nasuprot u seoskim općinama takovi su vrlo rijetki. Tu su zastupani mnogi analfabeti, a od

tvrdokorno pri svojem nazoru. Imade doduše momenata kada načelnik pomaže u uredovanju, a to je kad spava.“ Istinković, „Potreba načelnika“, *Općinski glasnik*, 15. 8. 1896., 125.

⁹³⁷ DOMITROVIĆ, *Novi općinski zakon*, 87.

⁹³⁸ *Isto*, 88–89.

⁹³⁹ I po njegovu mišljenju uspješni seljaci radije su se posvećivali vlastitim gospodarstvima dok su na ta mjesta dolazili nesposobni ljudi „na teret sebi i općini“. Stoga je predlagao da se, kao za činovnike i za načelničku službu propisuje određena kvalifikacija te da se period načelničke službe poveća na šest godina. Dr. HOHOLAČ, „Razvoj općina i ostale političke uprave u kraljevinama Hrvatskoj i Slavoniji“, *Općinski upravnik*, 29. 3. 1919., 51 – 52.

⁹⁴⁰ To pokazuje i slučaj iz Našica (kotar Našice) u kojem je 1912. godine za načelnika bio izabran kr. javni bilježnik Radovan pl. Marjanović. KREŠIĆ, „Javno bilježništvo na hrvatsko-slavonskom pravnom području 1859.–1941.“, 114–115.

⁹⁴¹ M. BELADOVIĆ, „Naše nevolje“, *Općinski upravnik*, 5. 12. 1925., 206–207.

pismenih takovi, da je njihovo osposobljenje za valjana načelnika isključeno.⁹⁴² Općinskim odbornicima posebno su zamjerali nerazumijevanje činovničkog položaja, primjerice po pitanju povećanja plaća i zapošljavanja pomoćnih službenika, a s druge strane oni činovnici koji su uspjeli značajnije razviti svoj utjecaj u općini ponekad su u određenim pitanjima i sami vršili pritisak na odbornike za ispunjavanje njihovih zahtjeva.

Zbog svega su činovnici načelničku službu, izravno ili neizravno, uglavnom opisivali kao manje važnu, počasnu službu. Kroz neke spomenute probleme (npr. kod građevinskih očevida ili škontracije blagajne) bila su izražena konkretna neslaganja između načelnika i činovnika, a problemi u odnosu načelnika i činovnika u nekim su slučajevima bili izneseni i u javnost.⁹⁴³ Argumenti protiv općinskih načelnika uglavnom su se sastojali od nekoliko glavnih zamjerki pa se primjerice spominjalo kako malo vremena provode u uredu i umjesto toga se radije posvećuju svojim vlastitim poslovima na selu te kako nisu upućeni u općinske poslove, posebno one blagajničke. Takvi problemi posebno su bili izraženi u manjim općinama u kojima su načelnici bili pod slabijom kontrolom nadležnih vlasti koja je zbog male naknade što se načelnicima isplaćivala za službu, tolerirala takve pojave. Ipak treba reći da u svojim kritikama činovnici nisu bili isključivi, smatrajući kako postoje općine u kojima djeluju odgovorni i savjesni načelnici.⁹⁴⁴

Treba spomenuti kako su i pripadnici HSS-a inzistirali na tome da se u općinama namještaju sposobni načelnici i odbornici, navodeći kao jednu od najpogubnijih pojava na selu upravo neupućene i nekompetentne načelnike i odbornike. No, za razliku od općinskih činovnika, oni su za ove tvrdnje imali drugu motivaciju. Argumenti Dragutina Hercega, zastupnika u osječkoj Oblasnoj skupštini, o potrebi kompetentnih načelnika išli su u smjeru očuvanja općinskih sredstava i zaštite općinara. On je tvrdio kako neupućeni načelnici i odbornici popuštaju različitim i neutemeljenim zahtjevima što nadležnih vlasti, a što samih općinskih činovnika, posebno zahtjevima za isplatu različitih putnih troškova ili drugih izdataka koje općine više puta nisu bile dužne isplaćivati. Tvrdio je da se na isti način

⁹⁴² DOMITROVIĆ, *Novi općinski zakon*, 91.

⁹⁴³ Primjerice u općini Jakšić (kotar Požega), sukob između općinskog bilježnika i (bivšeg) načelnika prenio se i u novinske stupce. Nepoznati autor iznio je da je načelnik pod karnosnom istragom te da unatoč izboru novoga odbora tvrdi „da će ostati načelnikom, dokle njegova bude volja“. Seljački demokrata, „Što je sa općinskim odborom?“, *Pučka sloboda* (Požega), 25. 5. 1920., 3; Nakon što je načelnik ipak smijenjen te postavljen za poštara, isti je autor iznio sumnje da bivši načelnik namjerno ne dostavlja glasila Hrvatske pučke stranke. Seljački demokrata, „Dopisi; Jakšić“, *Pučka sloboda*, 10. 7. 1920., 2; Prozvani bivši načelnik potom je demantirao optužbe navodeći da iza njih stoji općinski bilježnik i njegovi istomišljenici. Luka NOVAČIĆ, „Ispravak“, *Pučka sloboda*, 21. 8. 1920., 4; Općinski bilježnik oštro je odgovorio da ne stoji iza pisama iako se s njima slaže jer je protiv bivšeg načelnika i sam podigao jednu tužbu i optužio ga za protuzakoniti. Benko PAVIĆ, „Priposlano; Otvoreno pismo“, *Pučka sloboda*, 11. 9. 1920., 3–4.

⁹⁴⁴ „Dužnost općinskih načelnika“, *Općinski upravnik*, 23. 6. 1923., 97–98.

zakidaju općinari koje nije tko imao uputiti u njihova prava i obaveze što je smatrao načelnikovom dužnosti.⁹⁴⁵ Stoga se zalagao za to da među odbornicima uvijek moraju biti izabrana „bar dva tri pismenija i načitanija, i što je najglavnije – u obćinske poslove upućena seljaka, koji bi ostalima bili od velike koristi u svakom pogledu“. Držao je da posebno sposoban treba biti izabrani načelnik, smatrajući to važnim baš zbog utjecaja činovnika u općini, jer tamo „gdje u obćini imade pošten i prema narodu korektan bilježnik i blagajnik, može i manje sposoban načelnik vršiti svoju dužnost, ali tamo gdje su bilježnik i blagajnik proti narodu, tamo će takav načelnik uslijed neznanja dovesti i sebe i obćinu i narod u propast“.⁹⁴⁶

HSS je konkretne korake koji su trebali pridonijeti poboljšanju načelničke službe poduzeo 1928. u Oblasnom odboru u Osijeku donijevši *Privremenu uredbu o obdržavanju tečajeva za općinske načelnike upravnih općina osječke oblasti*.⁹⁴⁷ U skladu i sa tvrdnjama općinskih činovnika, Uredba je navodila da se tečajevi osnivaju da bi se „općinski načelnici koji su u većini slučajeva ljudi bez potrebne upravne spreme uputili u svoja prava i dužnosti u pogledu poslova općinske uprave“. Načelnici su na tečajevima trebali biti upućeni u općinsko poslovanje te zakone i propise vezane uz općinsku upravu. Ipak treba istaknuti da tečajevi nisu bili obavezni te da su se trebali organizirati dva puta godišnje pod uvjetom da se na njih prijavi najmanje 20 kandidata.⁹⁴⁸ Tako zapravo nije niti postojala garancija da će se tečajevi uopće i održavati. Kada je 1933. donesen novi općinski Zakon načelnici, tj. predsjednici općina, od tada su bili nositelji najjače kandidatske liste na općinskim izborima stoga je njihov položaj postao primarno politički.⁹⁴⁹

Odnosa općinskog načelnika prema činovnicima i narodu, dotaknuo se Franjo Bartola Babić u svojoj komediji *Općinski načelnik*.⁹⁵⁰ Oslikavši lik imućnog i poštenog, ali donekle

⁹⁴⁵ Dragutin HERCEG, „Izvor seljačkog zla u obćini“, *Dom*, 26. 10. 1927., 2–3.

⁹⁴⁶ *Isto*, 2.

⁹⁴⁷ „Privremena uredba o obdržavanju tečajeva za općinske načelnika upravnih općina osječke oblasti“, *Službene novine Osječke oblasti*, br. 27, 1. 11. 1928., 276.

⁹⁴⁸ *Isto*.

⁹⁴⁹ „Zakon o općinama“, § 69., *Narodne novine – Službeni list Kr. banske uprave Savske banovine*, br. 93, 22. 4. 1933., 10.

⁹⁵⁰ Franjo Bartola Babić bio je hrvatski novinar i pisac, između ostalog i novinar *Hrvatskog lista* iz Osijeka. Komedija *Općinski načelnik* prvi je puta izvedena 1937. u Osijeku, te je zbog velikog interesa mnogih amaterskih kazališta u Slavoniji iste godine i tiskana. U uvodnoj napomeni autor je naveo kako je htio „u humorističnom svijetlu prikazati neke naše ljude sa sela i njihove slabosti“ dodajući kako će možda „time makar malo doprinijeti, da se naši seljaci ne stide svojih opanaka ni tada, 'kad nešto postanu', na primjer: općinski načelnici, zastupnici imovnih općina i t. d.“. BABIĆ, *Općinski načelnik*, 2; S obzirom da je radio kao novinar vjerojatno je bio dobro upoznat s događanjima u općinama u međuratnom razdoblju što se vidi i u ovoj komediji u kojoj se spominju postupci protiv činovnika zbog pronevjera koje su počinili. O Franji Bartola Babiću vidi: MARIJANOVIĆ, Stanislav, „BABIĆ, Franjo B.“, u: Hrvatski biografski leksikon (on-line). Pristup ostvaren 12. 2. 2020. <http://hbl.lzmk.hr/clanak.aspx?id=941>

naivnog seljaka koji se prihvatio uloge općinskog načelnika, Babić je na humorističan način opisao i odnose u općini između načelnika i ostalih službenika.⁹⁵¹ Pri tome se upravo u odnosu između načelnika i bilježnika nadzire često spominjani onodobni odnos seljaka i „gospode“.⁹⁵²

8. SLUŽBENI ODNOSI, PRAVA I OBAVEZE OPĆINSKIH ČINOVNIKA

Pod *osobnim* i *službenim odnosima (odnošajima)* podrazumijevala su se različita prava i obaveze koje su proizlazile iz činovničke službe poput uvjeta namještenja (privremenog i stalnog), beriva (plaća) i ostalih materijalnih prihoda, prava na dopust, mirovinu i dr.

Općinski činovnici nisu se na dulje razdoblje bez odobrenja nadležnih vlasti, prvenstveno općinskog načelnika, smjeli udaljavati iz općine. S obzirom na ulogu koju su imali u općinskoj upravi morali su biti dostupni za obavljanje važnih i hitnih poslova, a bilo je poželjno da se i njihov stan nalazi u općinskoj zgradi ili njenoj blizini. Pitanje dopusta općinskih činovnika uredilo se Naredbom iz 1913. na zahtjev Zemaljskog društva opć. činovnika koji su s njezinim sadržajem bili zadovoljni, a bila je primjenjivana i u razdoblju Kraljevine SHS. Njome je bilo uređeno kako činovnicima odobrenje za dopust do dva dana može odobriti načelnik, do osam dana kotarska oblast, a više od toga općinski odbor s potvrdom kotarske oblasti. Kako je načelniku i kraći dopust do dva dana morala odobriti

⁹⁵¹ Među likovima koji se pojavljuju u općini su i prepredni općinski redar Josa te općinski pisar, „čata“ koji se pokušava domoći mjesta općinskog bilježnika i utjecati na načelnika. Zanimljivo je spomenuti riječi koje lik pisara izgovara o načelniku pa i samoj načelničkoj službi razgovarajući sa općinskim redarom: „Da, tako ti je to moj Josa! Često glupavi zauzmu bolje položaje od pametnih. Njega su izabrali za načelnika zato, što je bogat i inače... mora se priznati... čestit čojk. 'Naj Gabra Karin, koji je vrlo pametan i načitan seljak, nije mogao postat načelnik, jer je sirotinja da joj para nema! A taj, vidiš, ima u malom prstu više, nego čiča Tuna [opć. načelnik, op. I. J.] u glavi. [...] Moram se nasmijati kad se sjetim, kako sam prvi' dana upućivao našeg novog načelnika u posol. Deset puta mu kažem, što sve treba potpisati i ge, a on ope' ... ne zna!“ BABIĆ, *Općinski načelnik*, 22–23.

⁹⁵² Taj je odnos primjerice vidljiv u načinu na koji lik bilježnika pomaže liku načelnika sa govorom zahvale na izboru. Načelnik nenaviknut na takav način ophođenja pod velikim je pritiskom da zapamti nejasan govor koji je bilježnik pripremio pa u jednoj sceni komentira: „Prokleti bilježnik! Lipo sam mu govorio, da mi ne sastavi tako dugačak i težak govor, al' briga njega! Kao da u moju glavu brzo ulaze vako dugačke gospočke prodičke! [...] 'Naj lajavi bilježnik sigurno će govorit kao da čita iz knjige, pa kaku ima formu, da ja potlje toga ne znam ni beknit!“ BABIĆ, *Općinski načelnik*, 16–17; Uz to, zanimljiv je i autorov opis o razmišljanja načelnika o svojoj novoj „gospodskoj“ ulozi: „E, nije to lako biti gospodin! Prije sam ja uvik govorio: Blago 'nima, što sjede lipo u 'ladu, po kancelarijama, i rade samo glavom i perom.[...] Međutim, ja sam, eto, kako reko, tek posto njaki gospodin i još se nisam li latio gospočkoga posla, a već mi je teško. Pravo da vam kažem, čisto me stra', da neću biti sposoban za tu dužnost.“ *Isto*, 15.

kotarska oblast, može se zaključiti kako je ta odredba vrijedila i za one općinske bilježnike koji su vršili i načelničku, odnosno povjereničku službu u općini.

Osim za različite privatne potrebe, činovnicima je općinski odbor mogao dati i dopust radi bolesti koji je trebalo potkrijepiti liječničkom svjedodžbom. Iako je „u pravilu“ odbor činovniku trebao dati dopust radi bolesti, u slučaju da je to odbio, činovnik je mogao podnijeti žalbu na županijsku upravni odbor. Uz potvrdu liječnika činovnik je na dopustu mogao ostati do šest mjeseci te mu je u tom vremenu pripadala plaća i stanarina, a ukoliko bi dopust trajao duže, gubio je pravo na plaću i službu. Uz potvrdu liječnika činovnicima je u slučaju potrebe za oporavak, nakon šest mjeseci dopusta bilo omogućeno još dva mjeseca biti na oporavku i primati plaću. Za one činovnike koji se niti nakon toga vremena ne bi oporavili, postupalo se u skladu sa odredbama Statuta mirovinskih zaklada. Činovnika je za vrijeme njegova dopusta trebao zamijeniti drugi činovnik čija se služba također financirala iz općinskog proračuna (iz stavke nepredviđenih troškova).⁹⁵³

Pošto se dopust dodjeljivao na različitim razinama, ovisno o trajanju, ovisio je o procjeni načelnika, općinskih odbornika i kotarske oblasti, čak i županijskog odbora, stoga su i uz dokaz, odnosno liječničku svjedodžbu, činovnici ipak povremeno imali problema s ostvarivanjem toga prava.⁹⁵⁴ Zbog jednog slučaja iz 1926. kada je veliki župan u Osijeku odbio izdati dopust radi bolesti jednom općinskom činovniku, ministar unutarnjih poslova poništio je odluku velikog župana i izdao rješenje prema kojem županijska oblast činovniku nije smjela uskratiti takav dopust ukoliko je bio potkrijepljen liječničkom dokumentacijom.⁹⁵⁵ S druge strane i činovništvo je prekomjerno moglo koristiti ovakav sustav, posebno kraće dopuste koje je odobravao načelnik i koji su time bili slabije kontrolirani. Tako je jedna kotarska oblast 1922. zabranila načelnicima da odobravaju kraće dopuste jer su to prečesto činili. Kako zakonski nije bio ograničen broj takvih dopusta, unatoč tome što je o njima trebalo voditi evidenciju, postojala je mogućnost zloupotrebe. Iz Zemaljskog društva opć. činovnika nisu se slagali s odlukom kotarske oblasti, smatrajući da nadzorna vlast treba reagirati ukoliko u pojedinim slučajevima primijeti nepravilnosti, umjesto da se zbog pojedinaca takve odluke primjenjuju na sve činovnike. Ipak i sami su upozoravali činovnike

⁹⁵³ „Bolest, dopust i beriva općinskih činovnika“, *Općinski upravnik*, 29. 3. 1913., 103.; Naredba je donesena 8. ožujka 1913., br. 6875.

⁹⁵⁴ Primjerice općinskom bilježniku iz Jablanca (kotar Senj) uskraćivao se dopust zbog bolesti zbog čega se Zemaljsko društvo opć. činovnika obratilo na Kr. zemaljsku vladu. HR-DAZG-745 ZDOČ. 2.3. OS, 68/1918. (kut. 34). „Vukelić Anton, opć. bilježnik u Jablancu, pritužba radi dopusta“, prijepis dopisa Zemaljskog društva opć. činovnika upućenog Odjelu za unutarnje poslove Zemaljske vlade, 5. rujna 1918.

⁹⁵⁵ „Bolesnički dopust opć. činovniku mora se podijeliti“, *Općinski upravnik*, 23. 4. 1927., 67–68.

da ne koriste bespotrebno ovakve dopuste.⁹⁵⁶ Stoga se može zaključiti da je u slučajevima slabije kontrole zasigurno bilo činovnika koji su zlorabili ovakve propise, posebno ukoliko su mogli utjecati na načelnike ili ako su i sami vršili načelničku ili povjereničku službu.

8.1. Specifičnosti položaja i službe općinskih blagajnika

Blagajnici su uz bilježnike bili svrstani među općinske činovnike, ali u usporedbi s bilježnicima upravne struke njihov položaj i služba imali su određene specifičnosti. Prije svega, kao i bilježnici, blagajnici su mogli biti stalno izabrani činovnici. Međutim za razliku od bilježničke službe, odnosno bilježničkog mjesta u općini, koje je bilo stalno, mjesto blagajnika moglo je kao i kod ostalih službenika biti ustanovljeno samo na tri godine. To s druge strane nije sprječavalo općinski odbor da ustanovi stalno blagajničko mjesto i blagajnika primi u stalnu službu, ali je općinama ostavljena mogućnost da zadrže pravo biranja blagajnika na trogodišnji period.⁹⁵⁷ Osim toga, da bi mogli biti izabrani na stalno mjesto, blagajnici su morali uz blagajnički imati položen i bilježnički ispit.⁹⁵⁸

Kao što je već ranije spomenuto, i bilježnici i blagajnici trebali su imati položena oba stručna ispita koja su im uvjetovala stalno primanje u službu. Tako je između stalnih i privremeno izabranih blagajnika postojala razlika u označavanju njihove službe: stalno izabrani blagajnik službeno se označavao kao *bilježnik II*, odnosno bilježnik blagajničke struke da bi njihov status ostao u skladu sa općinskim Zakonom koji je poznavao samo bilježnika kao stalnog činovnika; s druge strane nestalni blagajnik obilježavao se bez posebnog naziva odnosno samo kao *blagajnik*. Treba uzeti u obzir kako se neslužbeno blagajnici nisu uvijek čvrsto držali ovih službenih naziva koristeći ih ponekad proizvoljno. Ipak, naslov *bilježnik II* službeno je predstavljao isključivo stalno izabranog blagajnika.

Unatoč spomenutim razlikama, treba naglasiti da je nestalni blagajnik (kao uostalom i privremeni bilježnik) smatran činovnikom te je mogao uživati sva činovnička prava osim onih povezanih sa stalnosti ili pogodnostima dodijeljenim isključivo bilježnicima. Kako je odluka o uspostavljanju stalnog blagajničkog mjesta bila prvenstveno na općinskim odborima, ono nije bilo uspostavljeno u svim općinama. Iako se među glavnim razlozima za to navodila

⁹⁵⁶ Mc., „Dopusti opć. činovnika“, *Općinski upravnik*, 30. 12. 1922., 208.

⁹⁵⁷ DOMITROVIĆ, *Kalendar Zemaljskog društva općinskih činovnika Hrvatske i Slavonije za godinu 1919.*, 94–95.

⁹⁵⁸ To je bilo određeno Naredbom Kr. zemaljske vlade od 21. srpnja 1903., br. 61.108. *Isto*, 99–101.

štednja, činovništvo se s time, očekivano, nije slagalo. Izostanak kontinuiteta u blagajničkom poslovanju, povećani broj pronevjera radi nestalnosti službe, ovisnost o raspoloženju i volji općinskih odbornika, uvjetovanje ostanka u službi protuuslugama, bili su neki od razloga zašto se činovništvo zauzimalo za stalnost blagajnika u općinama.⁹⁵⁹ Iako je kontinuitet u postojanju stalnog blagajničkog mjesta mogao pomoći kvalitetnom i redovitom vođenju blagajničkih poslova to ipak nije bila garancija za njihovu uspješnost. Radi toga su neke općine zadržavale mogućnost privremene blagajničke službe, unatoč inicijativama činovnika.⁹⁶⁰ Ipak, prema kraju 1920-ih godina većina je općina uspostavila stalna blagajnička mjesta.⁹⁶¹

Specifičnost vezana uz blagajničku službu bilo je i polaganje jamčevina. Svaki blagajnik, odnosno onaj bilježnik koji je obavljao blagajničke poslove bio je dužan dati polog općini u iznosu jednogodišnje plaće.⁹⁶² Takav polog morali su dati stalno izabrani blagajnici kao i oni izabrani na tri godine. Iznimku su činili blagajnici primljeni u službu kao zamjena za drugog blagajnika (najčešće na kraće vrijeme), međutim ukoliko bi postojali opravdani sigurnosni razlozi i u tom slučaju trebala se položiti jamčevina. Razlozi za ovakvu odluku Zemaljske vlade bili su prije svega sigurnosni. Pošto je rukovanje s općinskim novcem zahtijevalo oprez i povećanu odgovornost, u službu nije mogla biti primljena osoba koja nije bila spremna za taj položaj dati navedenu garanciju. Ova se jamčevina, osim u gotovini mogla predati u obliku štednih knjižica, državnih (vrijednosnih) papira, te hipoteke.⁹⁶³ Za svaki od ovih oblika u kojima se davala jamčevina postojali su određeni uvjeti, a ukoliko se primjerice jamčevina davala u gotovini bilo je moguće dio platiti obročno, ali samo ukoliko je odmah predana polovica potrebnog iznosa. Osim općine, evidenciju o jamčevini vodila je i nadležna oblast, koja je također morala dati dopuštenje za povratak jamčevine.⁹⁶⁴ Mnogim kandidatima

⁹⁵⁹ Ivo MIŠKULIN, „Naša reorganizacija“, *Općinski upravnik*, 29. 11. 1924., 190.

⁹⁶⁰ Zemaljsko društvo opć. činovnika tražilo je još 1914. u predstavi Hrvatskom saboru da se zakonskom novelom uredi, između ostalog, da blagajnička služba bude stalna činovnička služba. HR-HDA-79 UOZV. IV-5, 70832/1918. (kut. 4587). Predstavka Zemaljskog društva opć. činovnika Visokomu saboru kraljevina Hrvatske, Slavonije i Dalmacije, 2. ožujka 1914. (Predstavka k. br. 40410/1912. umetnuta u navedeni spis s predmetom: „Šepak Gjuro, opć. bilježnik u Štefanju; povišenje beriva“).

⁹⁶¹ U podnesku u kojem je Zemaljsko društvo opć. činovnika od Ministarstva unutarnjih poslova tražilo oslobađanje blagajnika od vojne službe navodi se kako „gotovo svi opć. blagajnici u Hrvatskoj, Slavoniji i Medjumurju imaju osposobljanje i za opć. bilježnike /djelovodje/ te su namješteni u svojstvu opć. bilježnika II.“ HR-DAZG-745 ZDOČ. 2.3. OS, 7/1925. (kut. 36). „Općinski blagajnici oprost od vojne službe“, prijepis predstavke Zemaljskog društva opć. činovnika upućene Ministarstvu unutarnjih poslova, Odjela za Hrvatsku i Slavoniju, 19. siječnja 1925.

⁹⁶² Prema Naredbi Kr. zemaljske vlade, odjela za unutarnje poslove od 13. rujna 1882., br. 560. SMREKAR, *Priručnik za političku upravnu službu u Kraljevinah Hrvatskoj i Slavoniji*, knj. I, 360–361.

⁹⁶³ *Isto*, 360.

⁹⁶⁴ *Isto*, 360–361.

za blagajničku službu ovaj uvjet otežavao je dolazak na blagajničko mjesto,⁹⁶⁵ međutim s vremenom je ova praksa postala uobičajena i nije bilo namjere da se ukine.⁹⁶⁶

Do ponovnog aktualiziranja ovog pitanja došlo je sredinom 1920-ih godina. Naime, premještaji općinskih činovnika utjecali su na vođenje blagajničkog poslovanja. Uz to treba uzeti u obzir da se u nekim kotarima, odnosno srezovima postavljalo nekompetentno činovništvo, ali sklonu državnoj vlasti, čime je oslabljen nadzor nad općinskim poslovanjem. Tako se u Srijemskoj oblasti 1925. pojavilo više slučajeva u kojima su općinski blagajnici izvršili pronevjere i to u dužem vremenskom periodu, unoseći lažne iskaze u blagajničke knjige. Za te pojave navodili su se različiti razlozi, među njima i manjak nadzora.⁹⁶⁷ Ubrzo je veliki župan Srijemske oblasti donio odredbu prema kojoj su općinski blagajnici u toj oblasti trebali polagati jamčevine u iznosu od čak tri godišnje plaće državnih činovnika III. kategorije 2. grupe.⁹⁶⁸ Veliki župan u donošenju ove odluke uzeo je u obzir i dodatke činovnika uz koje je njihova plaća trebala biti izjednačena s navedenom kategorijom državnih činovnika. Međutim, osnovna plaća općinskih blagajnika prema Zakonu iz 1922. bila je znatno niža.⁹⁶⁹ U ime blagajnika iz Srijemske oblasti ubrzo je reagiralo Zemaljsko društvo opć. činovnika uputivši predstavku ministarstvu unutarnjih djela. U predstavljeni su prije svega naveli da je nepravedno tražiti da se činovničke jamčevine računaju prema plaćama državnih činovnika, umjesto da se računaju prema osnovnoj plaći općinskih blagajnika. Prigovoreno je i samoj činjenici da veliki župan u Vukovaru za blagajničku jamčevinu traži iznos trogodišnje plaće („20.000 do 30.000 dinara“) što prema njihovoj prosudbi većina blagajnika nije mogla prikupiti, a što je osim toga bilo i u suprotnosti s Naredbom Kr. zemaljske vlade o polaganju jamčevina. Stoga su od ministarstva tražili da se odluka o polaganju jamčevina prepusti barem općinskim odborima i njihovoj procjeni o povjerenju blagajniku, sugerirajući time važnost

⁹⁶⁵ Kako se osim iznimno, za primanje na razdoblje manje od tri godine nije morala dati jamčevina neki su blagajnici bili spremni prihvaćati i takvu kraću službu da bi izbjegli plaćanje. M..... M....ć, „Naši odnošaji“, *Općinski glasnik*, 15. 7. 1896., 106–107; Također, u Naredbi Zemaljske vlade iz 1890. o otvaranju pitanja jamčevina općinskih načelnika, navedeno je „da imadu već sada mnogo nepravilika občine i oblasti sa popunjavanjem mjesta općinskih blagajnika poglavito stoga, što dotičnici prem sposobni i vješti, neimaju na razpolaganju dovoljna imetka za jamčevinu“. SMREKAR, *Priručnik za političku upravnu službu u Kraljevinah Hrvatskoj i Slavoniji*, knj. I., 361.

⁹⁶⁶ Zemaljsko društvo opć. činovnika bezuspješno je 1912. od Kr. zemaljske vlade tražilo da se ukinu jamčevine jer su se protiv toga izjasnile sve županijske oblasti. „Riješene predstave“, „Jamčevine općinskih blagajnika“, *Općinski upravnik*, 15. 3. 1913., 84.

⁹⁶⁷ Božidar MIRKOVIĆ, „Ružne pojave“ [ćir. u izvorniku], *Općinski upravnik*, 24. 10. 1925., 182–183.

⁹⁶⁸ Naredba velikog župana izdana je 2. veljače 1926., br. 4451. „Jamčevine općinskih blagajnika u srijemskoj oblasti“, *Općinski upravnik*, 22. 5. 1926., 83.

⁹⁶⁹ „Blagajnička jamčevina“, *Općinski upravnik*, 27. 2. 1926., 36.

općinske autonomije.⁹⁷⁰ Veliki župan Srijemske oblasti pristao je nakon ove predstavke učiniti određene izmjene. Stalno izabranim blagajnicima bilo je dopušteno položiti jamčevinu u iznosu jednogodišnje plaće općinskih blagajnika određene prema Zakonu iz 1922. dok su iznos triju godišnjih plaća trebali položiti premješteni blagajnici, tj. oni postavljeni dekretom velikog župana i privremeno (na tri godine) izabrani blagajnici. Ipak i u potonjim slučajevima općinskim odborima bilo je dopušteno tražiti od činovnika polog u iznosu jednogodišnje plaće ukoliko su u njega imali povjerenja, kako je u svojoj predstavi Društvo i tražilo.⁹⁷¹ Slična situacija ponovila se ubrzo u Međimurju gdje je građanski povjerenik također tražio polaganje jamčevina u iznosu trogodišnjih plaća. Nakon predstavke Društva Ministarstvu unutarnjih poslova i građanski povjerenik u Čakovcu prihvatio je njihove zahtjeve.⁹⁷²

Unatoč tome što je Društvo, štiteći pripadnike svoga staleža, nastojalo osigurati smanjenje iznosa jamčevina, treba naglasiti kako su postojali slučajevi u kojima blagajnici uopće nisu položili pologe ili su ih položili djelomično.⁹⁷³ Takve situacije nisu mogle proći bez propusta općinskih i nadzornih vlasti što govori o nedostatku njihova nadzora ili namjernom propustu. Upravo takve situacije dovele su do toga da je nekoliko godina kasnije, 1928., Oblasni odbor u Zagrebu izdao novu odredbu o blagajničkim jamčevinama. Povod za to bile su, slično kao i ranije u Srijemskoj oblasti protuzakoničnosti i pronevjere općinskih blagajnika.⁹⁷⁴ Prema odluci Odbora jamčevina je trebala biti položena u iznosu jednogodišnjih beriva čemu su uz osnovnu plaću bili pridodani „petogodišnji doplaci, eventualni stalni doplaci na plaću te dodaci na skupoću“. Osim toga općinskim odborima bila je ostavljena mogućnost da traže i veću jamčevinu ako bi smatrali da je to potrebno, ali isto tako da omogućće trogodišnju otplatu jamčevine ukoliko u blagajnika imaju povjerenja.⁹⁷⁵ Na ovu

⁹⁷⁰ HR-DAZG-745 ZDOČ. 2.3. OS, 27/1926. (kut. 37). Koncept predstavke Zemaljskog društva opć. činovnika upućene Ministarstvu unutarnjih poslova, Odjelu za Hrvatsku i Slavoniju, 1. ožujka 1926.

⁹⁷¹ HR-DAZG-745 ZDOČ. 2.3. OS, 27/1926. (kut. 37), „Jamčevina po 2 opšt. bilježniku /opšt. blagajniku/ polaganje.“, odgovor velikog župana Srijemske oblasti odnosno Ministarstva unutarnjih poslova na predstavku Društva, 9. svibnja 1926.; „Jamčevine općinskih blagajnika u srijemskoj oblasti“, *Općinski upravnik*, 22. 5. 1926., 83.

⁹⁷² „Jamčevina opć. blagajnika u Međimurju“, *Općinski upravnik*, 30. 10. 1926., 176.

⁹⁷³ Primjerice prilikom nadzora poslovanja u općini Sinac (kotar Otočac) kr. podžupan ustanovio je kako općinski blagajnik otkako je stupio na dužnost nije položio propisanu jamčevinu te je u iskazu navedeno da mora položiti iznos jednomjesečne plaće. HR-HDA-137 PU-UO. III-3, 13318/1922. (kut. 77). Spis: „Kontrolni nalazi i pregledi kotarskih oblasti i općinskih poglavarstava u godini 1921.“; „Izvadak iz kontrolne knjige od 10. studena 1921. o pregledavanju sveukupnog poslovanja i škontracije opć. blagajne kod opć. poglavarstva u Sincu, po kr. podžupanu Stjepanu Beniću.–“; Zanimljivo je da se kao polog spominje znatno manji iznos plaće što može upućivati na neki specifičan položaj kod namještenja.

⁹⁷⁴ „Pitanje jamčevina općinskih blagajnika u oblasti zagrebačkoj“, *Općinski upravnik*, 17. 11. 1928., 361; Konkretan povod za ovakvu odluku bila je pronevjera blagajnika u jednoj općini Zagrebačke oblasti pri čemu je „u razdoblju od godinu dana pronevjerio oko 120.000 dinara državnog i općinskog novca, a jamčevina, koju je imao položiti u hipoteci, usljed nemarnosti opć. činovnika nije bila gruntovno osigurana“. *Isto*.

⁹⁷⁵ *Isto*.

odluku iz činovničkog glasila, odnosno uprave Zemaljskog društva opć. činovnika nije upućena značajnija kritika, štoviše odluka je s obzirom na okolnosti i primjere pronevjera smatrana opravdanom. Ipak, u *Općinskom upravniku* prenesene su kritike i nezadovoljstvo nekih blagajnika. Primjerice jedni su smatrali da se temeljem Naredbe Kr. zemaljske vlade iz 1882. samo osnovna plaća bez dodataka može uzeti kao podloga za jamčevinu, dok su drugi za rješenje ovog pitanja predlagali jaču kontrola i preuzimanje odgovornosti načelnika kao suključara. Kao pozitivan primjer nadzora spomenuta je i jedna praksa iz Međimurja. Tamo su se „za rukovanje novcem postavili posebni 'kasiri' između imućnijih opć. odbornika [...] pa bi opć. blagajnici vodili samo blagajničku administraciju, a ne bi rukovali sa novcem“. No zanimljivo je da je Društvo još 1922. od povjerenika za Međimurje tražilo da ukine *kasire*, smatrajući ih zaostatom mađarske uprave, koji, neusklađeni sa općinskim Zakonom stvaraju „smetnju“ općinskoj službi.⁹⁷⁶ Konačno, među argumentima protiv odluke Oblasnog odbora u Zagrebu bila je tvrdnja blagajnika da je iznos od oko 18.000 D, koliko je otprilike iznosila takva jamčevina, u ukupnom novčanom prometu općine bio zanemariv, a s druge strane teško podnošljiv trošak za same blagajnike.⁹⁷⁷ Uprava Društva prema ovakvim je prijedlozima uglavnom ostala suzdržana, smatrajući da bi ih trebalo dodatno razmotriti. No, naposljetku ovu Naredbu Oblasnog odbora veliki je župan Zagrebačke oblasti zadržao od izvršenja i to radi nenadležnosti Oblasnog odbora. Iako se Oblasni odbor žalio Državnom savjetu žalba je bila odbijena, ali je bilo planirano da veliki župan sam donese takvu naredbu.⁹⁷⁸ No, s rješavanjem ovoga pitanja nastavilo se sve do donošenja novog općinskog Zakona, odnosno Uredbe o općinskim službenicima.⁹⁷⁹

Kao još jednu posebnost blagajničke službe treba ponoviti da u pitanju vojne službe općinskih činovnika, državna vlast nije jednako gledala na status općinskih bilježnika i blagajnika, unatoč već spomenutim prosvjedima činovnika iz Hrvatske i Slavonije. Manje razlike mogle su se pojaviti i po pitanju beriva odnosno plaća općinskih bilježnika i blagajnika, iako je 1922. činovnicima zakonom utvrđena jednaka osnovna plaća, te po pitanju određenih prihoda poput putnih troškova. Uvjeti kod namještenja činovnika također su mogli biti povoljniji za općinske bilježnike ukoliko im se pružao bolji smještaj ili neke druge pogodnosti (poput veće površine zemlje na korištenje, drva za ogrjev i sl.). Prednost

⁹⁷⁶ „Podnešene predstave“, *Općinski upravnik*, 18. 11. 1922., 184.

⁹⁷⁷ „Pitanje jamčevina općinskih blagajnika u oblasti zagrebačkoj“, *Općinski upravnik*, 17. 11. 1928., 362.

⁹⁷⁸ „Pitanje jamčevina opć. blagajnika u oblasti zagrebačkoj“, *Općinski upravnik*, 10. 8. 1929., 253.

⁹⁷⁹ „Pitanje jamčevina opć. blagajnika“, *Općinski upravnik*, 29. 8. 1931., 276.; „Općinski blagajnici, pitanje jamčevina“, *Općinski upravnik*, 31. 10. 1931., 350.; „Uredba o općinskim službenicima u Savskoj banovini“, § 30, u: KORDA, *Komentar uredbe o općinskim službenicima u Savskoj banovini*, 39–40.

bilježničke službe bila je i u mogućnosti vršenja privatnih pisarskih poslova koji su bilježnicima omogućavali dodatne prihode.

8.2. Pomoćni činovnici u općinskoj službi

Kako je prema općinskom Zakonu postojala mogućnost uz bilježnika namjestiti i općinskog blagajnika u nekim se općinama na tom temelju postavljalo pomoćne činovnike. Potreba za takvim činovnicima mogla se opravdati radi obavljanja zahtjevnijih poslova koje postojeći činovnici nisu stigli obaviti, a pisari nisu znali ili za takve poslove nisu smjeli snositi odgovornost. Takva potreba javljala se uglavnom u većim i razvijenim općinama koje su se, iako neformalno, sve više približavale statusu grada i u kojima su općinski poslovi bili mnogo opsežniji. Kako su se pomoćni bilježnici namještali privremeno, na trogodišnje razdoblje, njihov je položaj bio usporediv s položajem privremenih bilježnika.⁹⁸⁰ Kada je riječ o službi, mogli su biti namješteni ili za bilježničku ili za blagajničku struku, ovisno o potrebi općine. Stoga su obilježavani još kao pomoćni činovnici bilježničke, odnosno blagajničke struke.⁹⁸¹ Ponegdje su se koristili i drugi nazivi kao podbilježnik i podblagajnik.

Prije 1918. pojavili su se slučajevi u kojima su neke općine na temelju odredbi kojima se moglo ustanoviti stalno mjesto općinskog blagajnika – bilježnika II, uspostavljali stalna mjesta za tri pa čak i više stalnih općinskih bilježnika koje su u skladu s tim označavali kao *bilježnika III., IV.* itd. Riječ je zapravo bila o pisarima kojima su jednostavno dodijelili ovaj status dok su oni ustvari obavljali samo pisarske poslove, čime je općinama i mirovinskim zakladama općinskih činovnika nanošen financijski trošak. Kr. zemaljska vlada je, saznavši za zloupotrebe, zabranila takva namještenja. Samo u slučaju opravdane potrebe bilo je moguće privremeno namjestiti pomoćne činovnike.⁹⁸² Međutim i nakon 1918. neke su općine protupravno uvodile stalna mjesta za *bilježnike III.* Primjerice općinski odbor u Gudovcu (kotar Bjelovar) donio je odluku o uvođenju takvog stalnog mjesta, ali Kr. zemaljska

⁹⁸⁰ Pomoćni činovnici u pravilu su imali sva činovnička prava, osim onih koja su se odnosile samo na stalne činovnike, ali ipak korištenje određenih pogodnosti ovisilo je o pojedinim odlukama nadležnih vlasti (različiti oblici pomoći, putne pristojbe i sl.) što se može vidjeti iz različitih primjera. „Pomoćni činovnici Slatina“, *Općinski upravnik*, 29. 3. 1919., 52; Mc, „Pomoćni opć. činovnici i dodaci na skupoću“, *Općinski upravnik*, 14. 10. 1922., 163; „Pomoćni opć. činovnici – putne pristojbe“, *Općinski upravnik*, 16. 2. 1924., 27; HR-HDA-137 PU-UO. III-5, 37820/ 1924. (kut. 231). „Eliaš Josip i drug, pomoćni opć. činovnici u Slatini – državni predujam“, prijepis dopisa Pokrajinske uprave, Odjela za unutarnje poslove Hrvatske i Slavonije upućenog kotarskoj oblasti u Slatini, 12. studenog 1923.

⁹⁸¹ DOMITROVIĆ, *Kalendar Zemaljskog društva općinskih činovnika Hrvatske i Slavonije za godinu 1919.*, 106–108.

⁹⁸² *Isto*, 95–96.

vlada to je obustavila, ostavivši mogućnost samo za uspostavljanje privremenih mjesta ukoliko su potrebna.⁹⁸³ Zanimljiv je i primjer situacije koja je nastala u općini Đakovo (kotar Đakovo) kada je općinama, tj. općinskim bilježnicima bio isplaćivan državni predujam. Nakon što je iz općine poslan zahtjev za isplatu, u Pokrajinskoj upravi bilo je primijećeno da su u toj općini ustanovljena dva dodatna mjesta: za pomoćnog bilježnika i blagajnika. Nakon zatraženog objašnjenja, iz općine je odgovoreno da kreiranje mjesta nije odobrila Kr. zemaljska vlada, već kotarska oblast i županijska oblast u Osijeku. Pokrajinska uprava odbila je isplatiti predujam za te bilježnike „jer kreiranje mjesta trećeg bilježnika nije odavde odobreno, dok mjesto drugog blagajnika [tj. četvrtog činovnika, op. I. J.] ne dolazi uopće u obzir kao stalno sistemizovano mjesto općinskih činovnika, već samo kao pomoćna sila općinskom blagajniku na stalno sistemizovanom mjestu“.⁹⁸⁴ Unatoč tome, sudeći po popisima bilježnika ta su mjesta ipak zadržana pa je u općini Đakovo bilo namješteno četvero činovnika. Treba uzeti u obzir da je ovdje bila riječ o većoj općini, odnosno trgovištu pa je vjerojatno i to bio jedan od razloga dozvole za zadržavanje tih mjesta u općinskom poglavarstvu. Osim toga treba spomenuti da je Kr. zemaljska vlada 1914., nakon što se saznalo za zloupotrebe i kreiranje više stalnih činovničkih mjesta, odlučila da onim činovnicima kojima je taj status bio dodijeljen, isti neće oduzimati.⁹⁸⁵ Stoga su neki bilježnici III. ili IV. koji su službu nastavili i u Kraljevini SHS svoj status stalnosti zadržali i u tom razdoblju.

Ustanovljenje mjesta za pomoćne činovnike nije bilo često u razdoblju Kraljevine SHS, ali nije bilo neuobičajeno, iako je bilo je primjereno samo za veće općine sa širokim poslovanjem gdje su takvi činovnici zaista bili potrebni i čije je plaće općina mogla financirati. Činovništvo se u mnogim općinama često žalilo na nedostatak pomoćnog osoblja koje bi im pomoglo u rješavanju zaostataka u općinskim poslovima, tražeći prvenstveno pomoć pisara. No, putem Zemaljskog društva opć. činovnika 1918. od Kr. zemaljske vlade traženo je da se dopusti namještenje pomoćnih činovnika za koje su predložili naziv „općinski kancelista“. Zahtjev su pokušali opravdati činjenicom da mnogi pisari u općinama obavljaju činovničke poslove jer kotarski predstojnici ne žele odobriti namještenje pomoćnih bilježnika, a ako jednom i budu namješteni kao stalni bilježnici godine provedene u pisarskoj službi nisu

⁹⁸³ HR-HDA-137 PU-UO. III-5, 27845/1922. (kut. 110). „Gudovac upravna općina, sistemiziranje III. mjesta općinskog bilježnika“, prijepis dopisa Pokrajinske uprave, Odjela za unutarnje poslove Hrvatske i Slavonije upućenog Kr. županijskoj oblasti u Bjelovaru, 23. ožujka 1923.

⁹⁸⁴ HR-HDA-137 PU-UO. III-5, k br. 29587/1922., (kut. 231). Spis: „Državnog predujma isplata općinama – obračun“; „Račun o doznaci i isplati 10 % državnog predujma“, upit namjesnika Pokrajinske uprave upućen Kr. kotarskoj oblasti u Đakovu, 25. svibnja 1925.

⁹⁸⁵ DOMITROVIĆ, *Kalendar Zemaljskog društva općinskih činovnika Hrvatske i Slavonije za godinu 1919.*, 98.

im se mogle uračunati u mirovinu. Status „općinskog kanceliste“ prema njihovu obrazloženju, bio je koristan i motivirajući, ne samo za činovnika već i za općinu koja bi time dobila profesionalnog službenika.⁹⁸⁶ Ovom zahtjevu nije bilo udovoljeno (u idućem desetljeću nije bilo značajnije diskusije o tom pitanju), ali su pomoćni bilježnici u općinama po potrebi bili primani po istim uvjetima kao do tada.

Činjenica da je prema općinskom Zakonu samo bilježnik (I i II) mogao biti primljen u stalnu službu, dugo je vremena sprječavala potencijalno gomilanje nepotrebnog činovništva na temelju pogodovanja. Osim toga, nakon 1918. mnoge općine, a posebno one u kojima su birani HSS-ovi odbornici, bile su nesklone trošenju općinskog novca na činovnike i službenike. Međutim, već u ovom razdoblju na povećanje broja općinskih činovnika utjecala je državna vlast radi vrhovnog nadzora nad općinama i mogućnosti postavljanja činovnika, koristeći pritom Uredbu o premjektivosti. Nakon donošenja općinskog Zakona 1933., Uredba o općinskim službenicima u Savskoj banovini propisivala je mogućnost zapošljavanja pomoćnih bilježnika i blagajnika, čime je u općini moglo službovati od jednog pa do četvero upravnih činovnika – bilježnik i blagajnik te njihovi zamjenici, ovisno o odluci pojedine općine.⁹⁸⁷

8.3. Plaće (beriva) i materijalni položaj općinskih činovnika

Među najvažnijim pitanjima općinskog činovništva, koje se problematiziralo gotovo od donošenja općinskog Zakona u drugoj polovici 19. st., bilo je pitanje uređenja njihovih plaća odnosno beriva. Zalaganje za bolju kvalifikaciju, za donošenje novoga općinskog zakona te mnoga druga pitanja bila su u konačnici povezana s nastojanjem da se utvrde i povise plaće koje su općinski činovnici dobivali za svoju službu. Prvih godina nakon stvaranja Kraljevine SHS vodila se posebno jaka borba za rješenje toga pitanja.

Prema općinskom Zakonu beriva činovnika određivao je općinski odbor i bila su financirana iz općinskog proračuna. Općinski odbor tako je posve svojevóljno prema vlastitoj procjeni mogao odrediti beriva pošto propisima nije bila regulirana temeljna plaća. Bez obzira što su činovnici uz poslove vlastitog obavljali i poslove prenesenog djelokruga, država nije

⁹⁸⁶ „Četiri predstavke društvene uprave; U predmetu namještenja kancelista kod općinâ sa karakterom činovnika.“, *Općinski upravnik*, 27. 7. 1918., 120.

⁹⁸⁷ „Uredba o opštinskim službenicima u Savskoj banovini“, § 8., u: KORDA, *Komentar uredbe o opštinskim službenicima u Savskoj banovini*, 15–16.

imala udjela u njihovoj plaći. Jedan od razloga zbog kojih su općinski odbornici nevoljko dodjeljivali veće plaće bio je u tome što nisu željeli financirati činovnike za obavljanje državnih poslova.

Da bi se donekle regulirale plaće činovnika te zabranilo njihovo neopravdano snižavanje ili povećanje, Kr. zemaljska vlada još je u razdoblju Austro-Ugarske donijela određene propise na kojima se godinama okvirno temeljilo određivanje plaća. Tako se općinskim odborima zabranilo da plaću koju su činovniku jednom odredili smanje, odnosno jednom ustanovljena beriva mogla su biti samo povišena, ali ne i smanjena.⁹⁸⁸ Ova je odredba nastavila vrijediti i u razdoblju Kraljevine SHS. No, kako je s druge strane postojala mogućnost da odbornici donose neracionalne odluke o povećanju plaće (posebno u slučajevima nedovoljno upućenih odbornika na koje su utjecajni činovnici mogli vršiti pritisak), Vlada je i to odlučila regulirati. Općinama se tako zabranilo donošenje odluka o povećanju plaća bez valjanog zaključka općinskog odbora upućenog županiji na odobrenje, pošto su neke općine jednostavno u proračun samostalno unosile povećanje beriva za činovništvo i na taj način, bez dopuštenja nadzornih vlasti opterećivale općinski proračun izdacima za općinsku administraciju. Osim toga, Vlada je tom odredbom nastojala smanjiti i opterećenje mirovinskih zaklada. Stoga je odlučeno da se zaključak općinskog odbora o povećanju plaća morao poslati županiji na odobrenje, koja bi ga u slučaju prihvatanja poslala i mirovinskoj zakladi kojoj je činovnik pripadao, kako bi i upravni odbor zaklade dao svoje odobrenje. Ukoliko se oni s time ne bi slagali, činovnicima je preostajala žalba na Kr. zemaljsku vladu.⁹⁸⁹

Sredinom 1918. donesena je još jedna Naredba kojom se regulirala visina plaće općinskih činovnika. Njome je određeno kako se, radi smanjenja pritiska na mirovinske zaklade i općinske proračune, zahvaćene posljedicama teškog ratnog stanja, općinskim činovnicima mogu odrediti samo one plaće koje su bile u razini plaća državnih činovnika XI. i

⁹⁸⁸ Ovo se reguliralo rješenjem Kr. zemaljske vlade od 11. ožujka 1903., br. 12145. DOMITROVIĆ, *Kalendar Zemaljskog društva općinskih činovnika kraljevina Hrvatske i Slavonije za godinu 1918.*, 99.

⁹⁸⁹ Ovo se reguliralo na temelju okružnice Kr. zemaljske vlade, odjela za unutarnje poslove od 11. listopada 1912., br. 67064. DOMITROVIĆ, *Kalendar Zemaljskog društva općinskih činovnika kraljevina Hrvatske i Slavonije za godinu 1918.*, 100–101; Kao primjer se može navesti slučaj Gjuro Šepaka, općinskog bilježnika u općini Štefanje (kotar Čazma) kojemu je općinski odbor povišio plaću sa 2000 na 3000 kruna godišnje, ali je županijska oblast u Bjelovaru taj zaključak odbila. Činovnik i općina uložili su utok na Kr. zemaljsku vladu koja je poništila odluku županije i prihvatila zaključak općinskog odbora navodeći u objašnjenju da je općinsko zastupstvo postupilo u skladu naredbama Kr. zemaljske vlade te je poželjno da općinski odbori „s obzirom na ratom izazvane izvanredne prilike votiraju primjereni doplatka na ostale nuzužitke, kao putni paušal, stanarinu i drvarinu“. HR-HDA-79 UOZV. IV-5, 70832/1918. (kut. 4587). „Šepak Gjuro, opć. bilježnik u Štefanju; povišenje beriva“, prijepis dopisa Odjela za unutarnje poslove Pokrajinske uprave upućen županijskoj oblasti u Bjelovaru, 8. veljače 1919.

X. činovnog razreda te se eventualno onim činovnicima koji su dugo i bez zamjerke služili, mogla dodijeliti plaća na razini one iz IX. činovnog razreda.⁹⁹⁰ Time se pokazuje da su uz prevladavajuće tvrdnje činovnika o izrazito teškom položaju ipak postojali slučajevi u kojima su neki od njih dobivali plaće i više od onih koje je Vlada smatrala primjerenima njihovoj kvalifikaciji i stanju u općinama.⁹⁹¹ Ipak, već 1920., na zahtjev Zemaljskog društva općinskih činovnika donesena je nova odluka prema kojoj plaća općinskih činovnika nije morala biti vezana uz činovne razrede državnih činovnika, odnosno mogla im je biti dodijeljena i veća plaća od one koju su imali činovnici IX. činovnog razreda, ali je trebala biti u skladu s mogućnostima općine i potvrđena po nadzornoj vlasti.⁹⁹² S obzirom na stanje u kojem se u to vrijeme nalazila većina činovnika, rijetke su bile općine koje su činovnicima mogle dati iznimno visoku plaću.

U poslijeratnom razdoblju među činovništvom svih kategorija pojavili su se zahtjevi za povećanje beriva i poboljšanje njihove materijalne situacije.⁹⁹³ Sa svojim zahtjevima tako je počelo istupati i općinsko činovništvo. Prvih nekoliko godina nakon stvaranja Kraljevine SHS općinsko činovništvo vodilo je pokret za povećanje i reguliranje beriva, koji je predvodilo Zemaljsko društvo opć. činovnika. Društvo je aktivno djelovalo da se što prije riješi to pitanje, pazeći pritom na okolnosti i činjenicu da im je u novim okolnostima nastalim 1918., u početku bilo teško postavljati bilo kakve zahtjeve.⁹⁹⁴ Njihova nastojanja ometale su i česte krize vlasti te promjene vlada pa je umjesto trenutnog rješenja to pitanje trajalo nekoliko godina popraćeno pokretom općinskih činovnika za veće plaće.

⁹⁹⁰ Plaća za XI. činovni razred iznosila je od 1400 do 2000 kruna, za X. od 2000 do 2400 kruna te za IX. činovni razred od 2400 do 3400 kruna. Ovo se reguliralo Naredbom Kr. zemaljske vlade od 28. lipnja 1918., br. 38067., ali ova Naredba nije se odnosila na one činovnike kojima su već ranije bile povišene plaće. „Povišice plaća.“, *Općinski upravnik*, 20. 7. 1918., 117.

⁹⁹¹ Primjerice, Radi Stojanoviću, općinskom bilježniku u Ilincima (kotar Šid) općinski je odbor želio povisiti beriva na 3800 kruna godišnje s obrazloženjem da ima 60 godina i 29 godina službe. Iako je županijska oblast u Vukovaru prihvatila taj zaključak Kr. zemaljska vlada ga je odbila uz obrazloženje da je u suprotnosti sa naredbom od 28. lipnja 1918. HR-HDA-79 UOZV. IV-5, 22006/1920. (kut. 4597). „Stojanović Rada, opć. bilježnik u Ilincima, ustanovljenje plaće“, prijepis dopisa Povjereništva za unutarnje poslove Kr. zemaljske vlade upućenoga županjskoj oblasti u Vukovaru, 30. lipnja 1920.

⁹⁹² Odluka Kr. zemaljske vlade od 10. srpnja 1920., br. 20000. „Povišenje plaća“, *Općinski upravnik*, 17. 7. 1920., 96.

⁹⁹³ O tome vidi npr.: „Zahtjevi činovništva glede uredjenja beriva“, *Jug* (Osijek), 16. 2. 1919., 1; „Činovnički zahtjevi“, *Jug*, 22. 2. 1919., 1; „Naša beriva i skupoća“, *Naš glas*, 15. 8. 1919., nepaginirano; „Resolucija“, *Naš glas*, 30. 9. 1919., nepaginirano; Fran Evgenije PETREKOVIĆ, „Nenosno stanje našega činovništva“, *Jug*, 17. 10. 1919., 1; Djelovanje javnih činovnika za povećanje plaća i poboljšanje materijalnih prava nastavilo se i idućih godina posebno zbog nezadovoljstva Zakonom o državnim činovnicima 1923.

⁹⁹⁴ Vidi primjerice odgovor urednišništva u: „U borbu“, *Općinski upravnik*, 29. 3. 1919., 50.

8.3.1. Plaće općinskih činovnika nakon stvaranja Kraljevstva SHS

U pogledu djelovanja za veće plaće (ali i općenito za bolji položaj) jedan od problema koji se spominjao među općinskim činovništvom bilo je prihvaćanje službe u općinama koje su nudile iznimno malu plaću pri čemu su iz Društva i od pojedinih činovnika dolazili pozivi za bojkot takvih općina. Neki su za takve pojave krivili generacijsku razliku među činovnicima smatrajući da su mlađi činovnici u nastojanju da dobiju službu u općini, često pristajali na iznimno niske plaće. Prema mišljenju jednoga činovnika takvo snižavanje kriterija vraćalo ih je „za desetke godina unatrag“ u traženju većih materijalnih prava, a kada bi shvatili da je takva plaća nedostatna za život obično je bilo prekasno za djelovanje.⁹⁹⁵ Kao ogledni primjer takvog slučaja bila je navedena općina Dubrava (kotar Čazma) u kojoj je ponuđena plaća od 1200 K godišnje s putnim troškovima od 200 K što je u izračunu troškova bio iznos koji nije mogao pokriti ni osnovne životne potrebe, a objavljeni oglasi su upućivali kako su u nekim općinama i pisari imali veću plaću od činovnika. Stoga se pozivalo na bojkot takvih općina, a „*ako se koji općinski činovnik ipak primi službe uz takovu plaću, moramo svi bojkotirati njega*“.⁹⁹⁶ Ipak neiskustvo pojedinih činovnika zasigurno nije bio jedini razlog za prihvaćanja niskih plaća. Potreba za poslom, ali i namjere nekih činovnika koji su očekivali da će na druge načine, pa i one ilegalne, nadoknaditi nisku plaću u službi, također su bili među razlozima prihvaćanja slabije plaćene službe. Još prije 1918. Ivan Domitrović naveo je kako su u općine sa niskom plaćom došli „slabije spremni ljudi, a gdje gdje i vrlo vrsni i inteligentni radnici, koje je njihov obiteljski odnošaj, privatni imetak ili što slična, na primitak takova mjesta sklonio“.⁹⁹⁷ No, unatoč ovim nastojanjima na takve natječaje kandidati su se ipak javljali iako se upozoravalo na to da vrlo niske plaće mogu voditi kriminalu i pronevjeri u općinama.⁹⁹⁸ Taj će se problem i kasnije često isticati.

Kako nije bilo sumnje da je i prije rata, a posebno u poraću bilo teško izdvajati velik dio proračuna za pokriće administrativnih troškova, od činovnika i pravnika dolazilo je mišljenje kako općine koje se nisu u stanju same uzdržavati treba ukinuti i pripojiti drugim općinama. Pravnik Nikola Fugger to je objasnio u jednoj raspravi: „Moglo bi se nabaciti da sve općine nisu u stanju plaćati tolike plaće. Proti tomu mora se postaviti princip da općina, koja ne može pristojno plaćati potrebne organe ne može postojati kao samostalna općina. Novim zakonom treba odrediti: kao samostalna može se osnovati ili ostati samo ona općina,

⁹⁹⁵ „Nezadovoljstvo“, *Općinski upravnik*, 26. 4. 1919., 65–66.

⁹⁹⁶ „Lijepo li plaće općinskog činovnika!“, *Općinski upravnik*, 25. 1. 1919., 13–14.

⁹⁹⁷ DOMITROVIĆ, *Novi općinski zakon*, 96.

⁹⁹⁸ „Lijepo li plaće općinskog činovnika!“, *Općinski upravnik*, 25. 1. 1919., 13–14; DOMITROVIĆ, *Novi općinski zakon*, 95.

koja iskaže i osigura sredstva za vođenje samostalne općinske uprave. Općine, koje nemaju tu svrhu potrebnih sredstava, imaju se spojiti u jednu upravnu općinu, tako da bude finansijski jaka za provodjanje općinskih i upravnih zadataka.⁹⁹⁹

Osim niskih plaća činovnici su kao problem isticali skupoću osnovnih životnih namirnica, ali i drugih roba i usluga, radi kojih sa svojim plaćama nisu mogli pokriti osnovne životne troškove.¹⁰⁰⁰ Da bi se olakšala skupoća i teška situacija u vrijeme rata, činovnici su, kao i drugi javni službenici, dobivali ratne dodatke u iznosu od 100 kruna mjesečno, no za 1919. godinu ti dodaci više nisu bili predviđeni.¹⁰⁰¹ To je izazvalo nezadovoljstvo, posebno jer su ostali javni namještenici od države dobili dodatke pa je krajem 1918. Zemaljsko društvo opć. činovnika reagiralo predstavkom na Odjeljenje za unutarnje poslove Zemaljske vlade nakon čega je 16. siječnja 1919. donesena Naredba o isplati ratnih potpora bilježnicima i blagajnicima za 1919. u istom iznosu kao i do tada.¹⁰⁰² Međimurje, u kojem se nakon pripojenja počeo primjenjivati općinski Zakon za Hrvatsku i Slavoniju također je tražilo ratne doplatke, a njihove su plaće zbog specifične situacije još neko vrijeme isplaćivale kotarske oblasti.¹⁰⁰³

Pošto je materijalna situacija među javnim činovništvom bila izrazito loša, u travnju 1919. Ministarski savjet dodijelio je javnim službenicima s bivšeg Austro-Ugarskog područja izvanredne dodatke na plaću (dodaci na skupoću/skuparinski dodaci), međutim u to nisu bili uključeni općinski činovnici (ni učitelji). Zemaljsko društvo opć. činovnika obratilo se na Kr. zemaljsku vladu tražeći da se i njih kao javne službenike uvrsti među primatelje dodataka, no nisu dobili nikakav odgovor. Stoga su se obratili na Ministarstvo financija u Beogradu, a samu predstavku u njihovo je ime predao jedan ministar, iako nije navedeno o

⁹⁹⁹ „Uredjenje osobnih i službenih odnošaja općinskih činovnika“, *Općinski upravnik*, 22. 9. 1923., 152.

¹⁰⁰⁰ Tako je jedan činovnik opisao situaciju u kojoj je prihvatio službu u jednoj siromašnjoj općini koja mu je zbog zdravstvenih razloga (pogodne klime) odgovarala za život. Njegova je godišnja plaća iznosila 1600 kruna uz „putni paušal 1200 K, stan u naravi i 6 hvati ogrjevnih drva“. No kako je na novu službu morao doseliti iz drugog kraja, putni troškovi i prijevoz pokućstva iznosili su 1600 kruna stoga je cijelu godišnju plaću potrošio na troškove selidbe. „Blago općinskim činovnicima“, *Općinski upravnik*, 20. 9. 1919., 154–155; U jednom drugom slučaju navodilo se kako je općinski blagajnik s obitelji i 2400 kruna godišnje plaće molio pomoć od općinara da mu prodaju metar žita na dug, no zbog sažaljenja koje je izazvao dali su mu „milodar od jedan i pol metra pšenice, što su medju sobom u selu sabrali“. D. G., „Dokle smo došli“, *Općinski upravnik*, 13. 3. 1920., 22–23; Nezadovoljstvo poslijeratnom skupoćom izražavalo se među općinskim, ali i ostalim javnim činovnicima. J. V-a (Zagreb), „Protiv skupoće“, *Naš glas*, 1. 8. 1919., nepaginirano.

¹⁰⁰¹ „Ratne potpore u godini 1919.“, *Općinski upravnik*, 21. 12. 1918., 205.

¹⁰⁰² HR-DAZG-745 ZDOČ. 2.3. OS, 104/1918. (kut. 34). „Ratne potpore doznaka općinskim bilježnicima i blagajnicima“, prijepis predstave Zemaljskog društva opć. činovnika upućen Povjereništvu za unutarnje poslove Zemaljske vlade, 30. prosinca 1918., „Ratne potpore“, *Općinski upravnik*, 18. 1. 1919., 12; „Naredba povjerenika za unutarnje poslove od 15. siječnja 1919. broj 235...“, u: DOMITROVIĆ, *Zbirka zakona i propisa za upravnu službu u Hrvatskoj, Slavoniji i Međumurju*, 495.

¹⁰⁰³ „Medijmurje i ratni dodaci“, *Općinski upravnik*, 11. 10. 1919., 168.

kome je bila riječ.¹⁰⁰⁴ Iz predsjedništva Zemaljske vlade došao je odgovor kako općinskim činovnicima ne mogu biti dodijeljeni dodaci jer se odnose samo na državne namještenike. Međutim, velikim županima upućena je odluka da sami provjere kakvo je stanje s prihodima općinskih činovnika i ako je potrebno povise plaće činovnicima iz općinskih sredstava.¹⁰⁰⁵ Zbog toga su neki činovnici (primjerice u Srijemu) dobili doplatke iz općinskih sredstava i to temeljem rješenja velikog župana, ne čekajući odobrenje općinskih odbora, što su iz Društva pozdravili i pritom tražili od bana Ivana Palečeka da svi veliki župani donesu takve odluke. Iako su smatrali da bi bilo pogodnije da se doplaci daju iz državne, a ne općinskih blagajni, znajući da su one opterećene, u iscrpljivanju drugih mogućnosti prihvaćali su i dodatke financirane općinskim novcem.¹⁰⁰⁶ Za pomoć su se obratili još jednoj organizaciji javnih službenika, koja je okupljala mnogo šire članstvo – Savezu javnih namještenika u Zagrebu, pošto je među njihovim članstvom bilo i općinskih činovnika. Savez se potom obratio na Vladu u Beogradu sa zahtjevom da se općinskim činovnicima (kao i drugim zakinutim skupinama poput učitelja) dodijele dodaci.¹⁰⁰⁷

Sredinom 1919. izaslanstvo Zemaljskog društva opć. činovnika posjetilo je bana Ivana Palečeka tražeći pomoć za općinsko činovništvo. Ban im je savjetovao da se obrate nadležnim vlastima, ali sam nije mogao dati nikakvo obećanje.¹⁰⁰⁸ Međutim pritisak činovnika na Društvo postajao je sve jači pa su sredinom 1919. izvijestili : „Ne ima dana, da ne slušamo krik zdvojnosti iz duše općinskoga činovništva. Društvena uprava dobiva, iz svih strana naše domovine, od naših članova opis bijede, u kojoj živu. Opisuju ono, što smo mi već mnogo puta istaknuli; uspoređuju druge staleže sa našim i traže, da se poduzmu koraci za pomoć.“¹⁰⁰⁹ Uprava Društva uvjerala je da radi sve što može i da su problem općinskih činovnika „preporučili zagovoru tako odlične osobe i položaja, da je kadra više učiniti nego

¹⁰⁰⁴ „Ratni dodaci“, *Općinski upravnik*, 3. 5. 1919., 72; Moguće da je riječ o Svetozaru Pribičeviću, tadašnjem ministru unutarnjih poslova ili nekom od ministara iz Hrvatske.

¹⁰⁰⁵ HR-DAZG-745 ZDOČ. 2.3. OS, 25/1919. (kut. 34). Odgovor iz Predsjedništva Zemaljske vlade upućen Zemaljskom društvu opć. činovnika, 27. svibnja 1919.; Prijepis dopisa Predsjedništva Zemaljske vlade upućen velikim županima, 27. svibnja 1919.; Iščekujući rješenje ovoga pitanja i sami su se činovnici individualno obraćali na kotarske oblasti predlažući rješenja i tražeći isplatu dodataka. „Ratni dodaci i pokret činovnika“, *Općinski upravnik*, 4. 10. 1919., 161–162; „Ratni dodaci i predstavke općina“, *Općinski upravnik*, 22. 11. 1919., 189–190.

¹⁰⁰⁶ HR-DAZG-745 ZDOČ. 2.3. OS, 38/1919. (kut. 34). „Opć. činovnicima dodatak k plaći dopitati“, predstavka Zemaljskog društva opć. činovnika upućena banu dr. Ivanu Palečeku, 29. lipnja 1919.

¹⁰⁰⁷ HR-DAZG-745 ZDOČ. 2.3. OS, 38/1919. (kut. 34). Dopis Zemaljskog društva opć. činovnika Savezu javnih namještenika, 14. lipnja 1919.; Dopis Saveza javnih namještenika upućen Društvu, 25. lipnja 1919.

¹⁰⁰⁸ „Glavna skupština društva“, *Općinski upravnik*, 5. 7. 1919., 111.

¹⁰⁰⁹ Uprava, „Vječni vapaj za povišicu plaća“, *Općinski upravnik*, 2. 8. 1919., 125.

naše i najbrojnije izaslanstvo“.¹⁰¹⁰ Među prijedlozima isticao se jedan koji je uprava Društva tada označila kao „skrajnost“ – štrajk. Sumnje u uspjeh toga pothvata izražavali su prvenstveno zbog nemogućnosti njegove organizacije.¹⁰¹¹ Osim toga Društvo je upozorilo na još jedan problem. Naime kako je ranije spomenuto, nakon stvaranja nove države, Kr. zemaljska vlada dvomjesečnim tečajevima željela je osposobiti i namjestiti općinske činovnike tamo gdje ih je nedostajalo. Iako u konačnici ti tečajevi nisu ni provedeni jer za time nije bilo potrebe, iz Društva su tada upozoravali kako se tim tečajevima otvara mogućnost za svojevrstu smjenu činovništva. Drugim riječima u novoj državi većina činovnika ne bi dolazila iz prijašnjeg sustava, a štrajk bi postao dodatni izgovor da se maknu dotadašnji nezadovoljni činovnici i na njihova mjesta postave novi koje bi se tečajevima u kratkom vremenu pokušalo osposobiti za službu. Osim što bi takvi činovnici bolje odgovarali državnoj vlasti, prema mišljenju Društva zbog njihovog bi neiskustva došlo do sloma u općinskoj upravi.¹⁰¹² Stoga su mogućnost štrajka u početku okarakterizirali kao pojavu koja ne može dovesti do pozitivnih rezultata. Unatoč pozivanju na odbacivanje ideje štrajka, upravi Društva dolazili su „dopisi, koji idu zatim, da ova inscenira štrajk sveukupnog općinskog činovništva i namješteništva, pa da tako prisilile općinu i državu, da im plaće podignu do visine obična radnika, jer da se dalje trpiti ne može, pošto je to polagano umiranje a ne život“.¹⁰¹³ Međutim iz uprave su uvjerali kako za razliku od radništva, koje se mnogo lakše može organizirati, općinsko činovništvo ne može okupiti oko sebe i druge javne činovnike koji bi se s njima solidarizirali niti može očekivati da bi svi općinski činovnici pristupili štrajku.¹⁰¹⁴ O problemu solidarnosti jedan je činovnik napisao: „Prodjite samo po županijama našim, pa će vas proći volja, da pomišljate na kakvu solidarnost. Ne preostaje dakle drugo, nego zakonitim putem i načinom tražiti poboljšanje materijalnog položaja.“¹⁰¹⁵ Ni javnost nije pokazivala značajniji interes prema ovom pitanju s obzirom na brojne druge probleme društva

¹⁰¹⁰ Moguće da je riječ o Svetozaru Pribičeviću ili nekome iz Demokratske stranke s obzirom da će se pokazati kako su upravo s predstavnicima te stanke najčešće surađivali i obraćali im se u ovom razdoblju.

¹⁰¹¹ Uprava, „Vječni vapaj za povišicu plaća“, *Općinski upravnik*, 2. 8. 1919., 125; Društvo je izrazilo svoje sumnje: „Pitajmo se: jesu li svi općinski činovnici i službenici tako organizirani i solidarni, da bi obustavu rada (štrajk) proveli u cijeloj zemlji složno i kao jedan čovjek? O tome valjda nitko ne dvoji, da samo takovi, sveopći jednodušni štrajk, u kojemu se ne nadje iznimaka, vodi do uspjeha. Nije li svaki opć. činovnik osvjedočen o tome, čim bi naputio svoje mjesto, da bi se našao drugi, koji bi to jedva dočekao, da zasjedne na njegovo mjesto. Ta u svojoj najbližoj blizini imade pisara, ovrhovoditelja i slične, makar i nekvalificirane, kojima bi se služba iz nužde povjerila, a koji bi se nastojali u njoj i ugnjezditi. Da bi ih vlast u tome podupirala, a i opć. odbori, nemojmo dvojiti.“ *Isto*.

¹⁰¹² *Isto*, 125–126.

¹⁰¹³ Z., „Štrajk“, *Općinski upravnik*, 18. 10. 1919., 169.

¹⁰¹⁴ *Isto*, 169–170.

¹⁰¹⁵ P., „Nemogućnost štrajka općinskih činovnika“, *Općinski upravnik*, 25. 10. 1919., 173.

u poslijeratnom vremenu pa se izuzev rijetkih osvrta problemu općinskih činovnika još nije pridavala značajnija pozornost.¹⁰¹⁶

U kolovozu 1919. izaslanstvo Društva otišlo je i u Beograd gdje ih je primio Svetozar Pribičević, tada ministar unutarnjih poslova, koji je obećao da će se u Ministarskom savjetu zalagati za rješenje pitanja činovničkih beriva, odnosno dodataka na skupoću.¹⁰¹⁷ No, 1919. prošla je bez rješenja, unatoč predstavkama koje su i dalje slali Zemaljskoj vladi.¹⁰¹⁸ Na kraju te godine obratili su se i novom banu Tomislavu Tomljenoviću navodeći težak položaj u kojem se nalaze mnogi općinski činovnici te tražeći da se ispune njihovi zahtjevi s obzirom da nisu mogli podmirivati ni osnovne troškove života.¹⁰¹⁹ No kada su u prosincu 1919. javni činovnici ponovno dobili dodatke dok su općinski opet bili izostavljeni, samo Društvo priznalo je da njihova zalaganja nisu urodila plodom. Ivanu Palečeku, koji je tada bio ministar za konstituantu i izjednačenje zakona ponovno su poslali predstavku, ali su se obratili i činovništvu navodeći: „Žao nam je od srca naših ljudi i njihove siromašne obitelji, pa nepokoriste li još ovi koraci, onda otklanjamo od sebe daljnju odgovornost i prepuštamo našim drugovima, da sami odaberu taktiku i put, u kojem ćemo ih rado slijediti, kako su i oni nas do sada.“¹⁰²⁰ Osim toga, u glasilu su potom upućene još oštrije i izravnije poruke o tome kako se „ide za tim, da sve što je vrednije i što ima u sebi stida i ponosa, ostavi tu nezahvalnu službu,

¹⁰¹⁶ Među takvim rijetkim osvrtima bio je i onaj Frana E. Petrekovića. Riječ je o katoličkom svećeniku, demokratu koji se priklonio Pribičeviću nakon njegova odlaska iz Demokratske stranke te se priključio Samostalnoj demokratskoj stranci. MIŠKULIN, „Pribičevićevi ljudi – Samostalna demokratska stranka u Slavoniji i Srijemu 1924.–1929.“, 184; On je u jednom članku, pišući o različitim kategorijama činovnika za općinske naveo da su „[...] porazbacani i ponamješteni kojekuda po krajevima našim, gdje je i Bog svoje zaboravio [...]. Na njihovim ramenima stoji najgrublji i najveći upravi teret; česa nitko ne će da obavlja – to mora da udesi, obavi i potroši jadni općinski činovnik. Prezir naroda – to su im odličja: šikanacije pretpostavljenih – to su im pohvalnice; a konačna sudbina njihova – to je sudbina izmikane citrone, to je ujedno i konačna njihova dekoracija. – to su njihovi ordeni!“ Fran Evgenije PETREKOVIĆ, „Nesnosno stanje našega činovništva“, *Jug*, 17. 10. 1919., 1.

¹⁰¹⁷ „Dodaci na plaću radi skupoće“, *Općinski upravnik*, 30. 8. 1919., 144.

¹⁰¹⁸ HR-HDA-79 UOZV. III-5, 10954/1920. (kut. 5080). „Općinski činovnici Hrvatske i Slavonije, mole dodatak na plaću radi skupoće“, predstavka Zemaljskog društva opć. činovnika upućena Povjereništvu za unutarnje poslove Zemaljske vlade, 1. ožujka 1920.; Društvo je o tim pitanjima predstavke slalo u lipnju, kolovozu, listopadu i prosincu 1919. *Isto*; O raspoloženju među činovništvom koje je čekalo rješenje ovoga pitanja govori i notica u *Općinskom upravniku* u kojoj je bilo navedeno: „Beogradsko obećanje teško se ovršuje, skoro teže nego li iz nesretne Pešte, koja nam je krv izpila, a sada izgleda da će nam i mozak od dobra k' vragu. Svade se gospoda ministri, a jer nama dobro ide, možemo čekati.“ „Ratni dodaci“, *Općinski upravnik*, 4. 10. 1919., 164; Zbog teškog stanja pojedini su činovnici upravi Društva upućivali i kritike smatrajući da ne čine dovoljno premda je izvjesno da je Društvo poprilično aktivno radilo na rješenju ovoga pitanja. Z., „Uprava i ratni dodaci“, *Općinski upravnik*, 186–187.

¹⁰¹⁹ Ban Tomljenović primio je izaslanstvo Društva koje mu je predalo molbu sa svojim zahtjevima. U toj molbi bila je prozvana Zemaljska vlada, a posebno ministarstvo financija u Beogradu koje na njihove podneske nije odgovaralo. „Dodaci na plaću“, *Općinski upravnik*, 6. 12. 1919., 197–199; Ivan Domitrović, tajnik Društva prije toga bio je u Beogradu kako bi pokušao doći do nekoga rješenja za dodatke što je završilo bez uspjeha. O tome i situaciji koju je zatekao u Beogradu opisao je u pismu Luki Zubčiću, tada blagajniku i poslovođi Društva. HR-DAZG-745 ZDOČ. 2.3. OS, 17/1920. (kut. 34). Pismo Ivana Domitrovića Luki Zubčiću, Sela, 27. studenoga 1919.

¹⁰²⁰ „Dodaci na skupoću“, *Općinski upravnik*, 13. 12. 1919., 204.

pa da dodju 'nekvalificirani.' dakle sam ološ i do kraja našu upravu poturči¹⁰²¹. Drugim riječima, samo se dostatnim financijskim sredstvima moglo osigurati održavanje profesionalnog činovničkog kadra koji nije pribjegavao pronevjerama i korupciji.

8.3.2. Pokret općinskih činovnika 1920. godine i uvođenje temeljne plaće

Kao što je ranije spomenuto 28. siječanja 1920. bila je donesena Naredba o povećanju općinske potrošarine od pića sa svrhom financiranja dodataka na plaću općinskih činovnika koju je donio ban Tomislav Tomljenović.¹⁰²² Međutim još uvijek nije bila donijeta odluka kojom bi se povećale plaće općinskih činovnika, ali je odluka Ministarskog savjeta u Beogradu kojom se općinskim činovnicima (djelovođama) u Srbiji dodijelio dodatak od 250 dinara mjesečno, potaknula činovnike u Hrvatskoj i Slavoniji da isto traže i za sebe.¹⁰²³

Nakon promjene u Zemaljskoj vladi i dolaska novoga bana Matka Laginje, Društvo je ponovno poslalo još jedan podnesak Povjerenstvu za unutarnje poslove Zemaljske vlade. U njemu je između ostalog stajalo da općinski činovnici uglavnom imaju „plaće 100 do 200 kruna mjesečno a rijetki su koji imaju 250 kruna, da uslijed toga gladuju i stradaju, netreba u ovoj skupoći dokazivati, zato i ostavljaju službe, te se primaju drugih zvanja, jer žele ostati poštenji“. Otvoreno su naveli ono što je u njihovu glasniku više puta bilo ponovljeno: „Nama se obećavalo i u Beogradu i u Zagrebu po prijašnjim palim vladama, ali kćinu se pristupiti htjelo nije, pa i da ostavimo službe, kako bi onda mogli usrećiti općine sa 'nekvalificiranim' ljudima dvojbene vrijednosti.“ U tri točke sastavili su prijedlog kako riješiti pitanje dodataka za općinske činovnike.¹⁰²⁴ I županijske su oblasti bile svjesne stanja u kojem se nalazilo činovništvo kao i toga da u brojnim općinama samo povišenje potrošarine neće biti dovoljno da bi se prikupila sredstva za povećanje njihovih plaća pa su predlagale i uvođenje novoga nameta kao i pomoć iz zemaljske blagajne u Zagrebu.¹⁰²⁵ Vladi u Zagrebu bilo je poznato da je materijalna situacija mnogih općinskih činovnika bila teško održiva što se vidi

¹⁰²¹ „Samo općinskim ne“, *Općinski upravnik*, 27. 12. 1919., 212.

¹⁰²² Treba spomenuti kako su iz Zemaljskog društva opć. činovnika oštro demantirali tvrdnje prema kojima su „općine u Hrvatskoj dobile, u ime odštete za te poslove opć. potrošarinu“. S obzirom da potrošarina nije bila državni već općinski prihod, koje su općine ubirale za svoje potrebe, zlonamjernim su bile ocjenjene takve tvrdnje kako se država odrekla tih prihoda i prepustila ih za potrebe općinskih činovnika. Ivan DOMITROVIĆ, „Potrošarina i državne potpore“, *Općinski upravnik*, 10. 4. 1920., 38–39.

¹⁰²³ „Dodaci delovođama“, *Pravda* (Beograd) [ćir. u izvorniku], 7. 2. 1920., 2.; „Država i općine“, *Tribuna* (Zagreb), 4. 3. 1920., 1–2.

¹⁰²⁴ HR-HDA-79 UOZV. III-5, 10954/1920. (kut. 5080). „Općinski činovnici Hrvatske i Slavonije, mole dodatak na plaću radi skupoće“, predstavka Zemaljskog društva opć. činovnika upućena Povjereništvu za unutarnje poslove Zemaljske vlade, 1. ožujka 1920.

¹⁰²⁵ HR-HDA-79 UOZV. III-5, 10954/1920. (kut. 5080). Dopisi županijskih oblasti upućeni Povjereništvu za unutarnje poslove Kr. zemaljske vlade u Zagrebu u veljači 1290.

iz otpisa Pokrajinskoj vladi u Dalmaciji kao odgovor na jedan njihov dopis o stanju općinskog činovništva.¹⁰²⁶ O plaćama općinskih činovnika u Hrvatskoj i Slavoniji pritom je navedeno: „Njihova beriva su prema silnom porastu cijena svim životnim namirnicama tako neznatna, da ti činovnici ne mogu njima ni najnužnije potrebe podmirivati. Ove su okolnosti bile povodom, da je odavle u više navrata općinama biedno stanje činovnika prikazano i izdana pobuda, za što obilniju dotaciju svog činovništva. U riedkim slučajevima polučen je željeni cilj, jer je i samo žiteljstvo općina, koje sačinjava u 90 % seljačstvo, neprekidnim porastom cijena životnih potreba tako opterećeno, da ne može snašati povišenje opć. nameta, koje u nekim općinama dosiže i do 700 %.“¹⁰²⁷

Zbog teške situacije i potaknut činjenicom da su općinski činovnici u Srbiji dobili dodatke od države, ban Matko Laginja donio je Naredbu o isplati dodataka za skupoću općinskim činovnicima. U Naredbi je bilo sadržano izvješće o stanju u kojem se nalaze općinski činovnici i navedeno kako su spomenuti dodatak zbog skupoće dobili činovnici u Srbiji pa je isto bilo potrebno i činovnicima u Hrvatskoj i Slavoniji. Da bi činovnici mogli dobiti državna sredstva tu je odluku morala donijeti Vlada u Beogradu stoga je ban od Ministarskog savjeta tražio dodjelu dodataka od 1000 kruna (250 D). Do provođenja te odluke, odnosno donošenja Vladine naredbe iz Beograda, tražio je da se činovnicima isplaćuje predujam iz općinskih blagajni od 50 % predloženog dodatka koji je potom iz državnih sredstava trebao biti vraćen općinama. Društvo je bilo zadovoljno djelovanjem nove Vlade u Zagrebu na čelu s banom Laginjom, smatrajući da je u kratkom vremenu napravila mnogo više nego prijašnja.¹⁰²⁸ Početkom lipnja bilo potvrđeno kako je i ministarski savjet prihvatio Naredbu o isplati dodataka općinskim činovnicima.¹⁰²⁹ Međutim unatoč ovoj odluci i dalje nije dolazilo do konkretnih poteza jer doznake za dodatke nisu bile izdane.¹⁰³⁰ Društvo

¹⁰²⁶ Pokrajinska vlada za Dalmaciju, potaknuta molbom Zadruga općinskih činovnika za Dalmaciju, u kojoj su tražili pomoć zbog teškog stanja u kojem se nalaze, zatražila je od Kr. zemaljske vlade u Zagrebu informacije o stanju općinskog činovništva u Hrvatskoj i Slavoniji. Treba spomenuti kako je u tom dopisu, opisujući tešku situaciju općinskog činovništva u Dalmaciji, predsjednik Pokrajinske vlade u Splitu iznio mišljenje kako bi im država trebala pružiti financijsku pomoć s obzirom da same općine i Zemaljski odbor „niju u stanju da to učine“. HR-HDA-79 UOZV. III-5, 10954/1920. (kut. 5080). Dopis Pokrajinske vlade za Dalmaciju u Splitu upućen Odjelu za unutarnje poslove Zemaljske vlade u Zagrebu, 14. veljače 1920.

¹⁰²⁷ HR-HDA-79 UOZV. III-5, 10954/1920. (kut. 5080). Prijepis odgovora Povjereništva za unutarnje poslove Zemaljske vlade u Zagrebu upućen Pokrajinskoj vladi za Dalmaciju u Splitu (pod br. IV. među prijepisima), 12. ožujka 1920.

¹⁰²⁸ „Dodaci za aktivne općin. činovnike; Naredba Bana Hrvatske i Slavonije od 12. ožujka 1920. br. 10954. glede dodataka za skupoću opć. činovnicima.“, *Općinski upravnik*, 20. 3. 1920., 25–26.

¹⁰²⁹ „Uredba o općinskim činovnicima“, *Jutarnji list*, 4. 6. 1920., 1; „Dodaci“, *Općinski upravnik*, 5. 6. 1920., 72.; „Dodaci od države“, *Općinski upravnik*, 12. 6. 1920., 76.

¹⁰³⁰ Sa donošenjem Naredbe se odugovlačilo bez obrazloženja o tome zašto se dodaci ne isplaćuju. Primjerice kada je Ivan Peršić, zastupnik Hrvatske zajednice od ministra financija tražio odgovor zašto se općinskom

i pojedini činovnici pokušali su svojim djelovanjem i uspostavljanjem kontakata utjecati na ministre u Beogradu, a situacija je bila dodatno otežana političkim prilikama.¹⁰³¹ Problem je prvenstveno bio u nedostatku financijskih sredstava što je između ostalog proizlazilo iz neracionalne državne potrošnje. Međutim općinski činovnici u Srbiji dobili su državnu potporu premda su činovnici u Hrvatskoj i Slavoniji najveći dio svojih poslova obavljali upravo za državu. Stoga je u dijelu činovništva zbog svih navedenih okolnosti i dalje bila prisutna i jačala ideja štrajka koju je Društvo javno odbacivalo, ne želeći dodatno povećati napetosti. Naime treba napomenuti da su se upravo u to vrijeme javljali socijalni pokreti među radnicima,¹⁰³² a u sjevernoj i središnjoj Hrvatskoj razbuktali su se nemiri zbog žigosanja stoke. Međutim kao što će se pokazati, javno očitovanje protiv štrajka nije u potpunosti predstavljalo stav vrha Društva koji je smatrao da se tom problemu treba pristupiti na oprezan način.

Iako je izbjegavalo ideju štrajka, Društvo je dovedeno pred zid kada je konačno odlučeno da će činovnicima biti isplaćeni dodaci za 1920. godinu, ali umjesto 250 u iznosu od 150 dinara.¹⁰³³ U svom glasniku tada su zaključili da u „Jugoslaviji ne vrijedi poslovice 'jednaka braća jednake kape'“ pa su pozvali sve činovnike u Hrvatskoj, Slavoniji i Međimurju da izaberu po jednoga predstavnika svakog kotara za konferenciju općinskih činovnika i provođenje ankete o tome koje korake treba poduzeti.¹⁰³⁴ Stoga je konferencija, iako

činovništvu još nisu isplatili dodaci, ministar je rekao kako će „odgovoriti čim prikupim potrebne podatke“.

„Vijesti iz Beograda; Dodatak za općinske činovnike u Hrvatskoj“, *Hrvat*, 10. 7. 1920., 2.

¹⁰³¹ U više različitih članaka Društvo je izvještavalo o koracima koji su se poduzimali da se u Beogradu donese Naredba o dodacima, odnosno povećanju plaće, primjerice: „Dodaci za aktivne“, *Općinski upravnik*, 17. 7. 1920., 96; „Naši dodaci i Beograd“, *Općinski upravnik*, 24. 7. 1920., 100; Isto tako Marko Matijević, općinski bilježnik iz Gorjana (kotar Đakovo) pokušao je u Beogradu utjecati na predsjednika Narodne skupštine Ivana Ribara koji je prije toga i sam djelovao u Đakovu ujedno i kao predsjednik Mjesnog odbora Narodnog vijeća SHS u Đakovu. Kako su izgledali pokušaji rješavanja toga pitanja Matijević je opisao u svojim pismima Društvu. U njima navodi kako su ga u Beogradu upućivali na različite osobe, a da su ga pritom svi uvjeravali kako problem samo što nije riješen. Tako ga je Ivan Ribar uputio na ministra financija Kostu Stojanovića, on na svoga šefa kabineta Stojanovca (pretpostavio je da riječ o ministrovu rođaku), koji ipak nije sam mogao uputiti nikakvo rješenje. I. Ribar ponovno ga je uputio na bana Matka Laginju koji je tada bio u Beogradu, a on iako ga je saslušao i obećao pomoći, sam nije ništa mogao riješiti pa je Matijević ponovno upućen na I. Ribara i vraćen na početak. HR-DAZG-745 ZDOČ. 2.3. OS, 17/1920. (kut. 34). Pisma Marka Matijevića Zemaljskom društvu opć. činovnika, Gorjani, 30. srpnja 1920., Gorjani 3. rujna 1920.; Osim toga i drugi su činovnici samostalno odlazili u Beograd tražeći rješenje ili Društvu slali svoje zaključke i prijedloge. O tome vidi različite dopise Društvu: HR-DAZG-745 ZDOČ. 2.3. OS, 17/1920. (kut. 34); „Dodaci za aktivne“, *Općinski upravnik*, 4. 9. 1920., 126.; „Dodaci za aktivne!“, *Općinski upravnik*, 11. 9. 1920., 130.

¹⁰³² „Socijalni pokreti“, *Jutarnji list*, 17. 10. 1920., 5.

¹⁰³³ Zemaljska Vlada dobila je dopis iz Beograda u kojemu je bilo navedeno kako će općinski činovnici dobiti 150 dinara iz državnih sredstava. Mислеći da je riječ o pogrešci uputili su zahtjev za pojašnjenjem nakon čega je došla potvrda bez detaljnijih objašnjenja kojoj je stajalo da će dodatak za općinske činovnike zaista iznositi 150 dinara. HR-HDA-79 UOZV. IV-5, 39745/1920. (kut. 4599). Dopis Ministarstva financija Kraljevskoj zemaljskoj vladi u Zagrebu [ćir.], 2. listopada 1920.; Dopis Ministarstva financija Ministarskom kabinetu [ćir.], 15. rujna 1920.; Okružnica Delegacije ministarstva financija, Zagreb, 12. listopada 1920.

¹⁰³⁴ I. MARTINIĆ, „Dodaci“, *Općinski upravnik*, 2. 10. 1920., 139–140.

pokrenuta inicijativom Društva, predstavljala skupštinu svih činovnika iz Hrvatske, Slavonije i Međimurja. Društvo se prije organiziranja konferencije obratilo na Kr. zemaljsku vladu tražeći od nje da pošalje svoje predstavnike kako bi joj prisustvovali i pomogli da se smiri situacija. U podnesku, odnosno pozivu Vladi bilo je navedeno kako se sa općinskim odborima ne može surađivati, a da zaštitu ne dobivaju ni od zemaljskih ni od državnih vlasti. Općinske činovnike prema njihovim su tvrdnjama još progonile optužbe iz rata o njihovu bogaćenju na račun općinara, a s druge strane morali su preuzeti različita zaduženja što ih je dovodilo do sljedećeg zaključka: „Kotarske i županijske oblasti u zemlji, takodjer su izgubile svaki autoritet i snagu, pa da odvrate do sebe svaku neugodnost i odgovornost, svaljuju sva uredovanja na općine i upućuju narod na nje, a ovaj to tumači na svoju, pa udri po općinskim činovnicima, jer su tobože oni svemu krivi, a i najbliži su mu.“ Smatrali su kako u takvim uvjetima nisu bili adekvatno plaćeni, a i ono što im je bilo dodijeljeno u konačnici je bilo smanjeno uz neizvjesnost o tome kada će uopće biti isplaćeno. Za život općinskih činovnika navodili su da je „gori od svake tamnice“ zbog čega su mnogi napustili službu.¹⁰³⁵

Vijesti o pokretu i namjerama štrajka općinskih činovnika prenosile su se po općinama u Hrvatskoj i Slavoniji o čemu je bila upozoravana i Zemaljska vlada u Zagrebu. Tako je početkom listopada 1920., načelnik općine u Kraljevici (kotar Sušak) izvijestio Zemaljsku vladu da je saznao kako se među općinskim činovnicima planira štrajk zbog „uskrate mjesečnih 100 dinara od dodataka na skupoću“. Pritom je iznio i svoje mišljenje o štrajku rekavši da ne može „prosuditi ima li u tom naumljenom koraku opć. činovnika možebitne političke natruhe ili se samo povadjaju za načinom borbe koji je kod nas postao modom, ali je s druge strane jasno da su nekoji opć. činovnici tako slabo plaćeni, da je opravdana njihova tražbina za subvencijom sa strane države, za koju su oni u prenesenom djelokrugu i te kako angažovani“. Napomenuo je i kako se njihov položaj pogoršao otkako je među njihova zaduženja bilo ubrojeno i prikupljanje četverostrukih poreza za 1920. godinu „[...] od pučanstva koje je već svojoj platežnoj dužnosti udovoljilo u punom opsegu. Sav odium pasti će na njihova ledja, pa traže da se taj trud sa strane države po obećanju i naplati“. Zaključujući da je smatrao svojom dužnosti o tome obavijestiti Zemaljsku vladu, načelnik je

¹⁰³⁵ HR-HDA-79 UOZV. IV-5, 39745/1920. (kut. 4599). „Anketa općinskih činovnika Hrvatske, Slavonije i Međimurja, radi uredjenja beriva, dodataka i u opće pravnog stanja.“, predstavka Zemaljskog društva opć. činovnika upućena Predsjedništvu Zemaljske vlade, 14. listopada 1920.

iznio mišljenje da se za taj problem treba pronaći rješenje kako se posljedice štrajka ne bi odrazile na državnu i općinsku upravu.¹⁰³⁶

Određeni interes za ovaj pokret pokazale su i tiskovine, navodeći nezadovoljstvo općinskih činovnika koji su smatrali da ih vlast zanemaruje u usporedbi s onima „u Srbiji, Vojvodini, Bačkoj, Baranji i Banatu“, te da zbog toga postoji opasnost „da sve činovništvo ostavi urede“. Vlast je time prozvana da radi na tome da se dotadašnje općinsko činovništvo zamjeni novim, politički podobnim činovništvom.¹⁰³⁷ Iako je naglasak stavljen na materijalno stanje ne treba zanemariti da je paralelno s ovim problemom postojao i problem progona i premještaja činovnika što je doprinijelo ovakvoj ocjeni stanja. Pažnja javnosti u vrijeme ovoga pokreta usmjeravala se prema njihovoj situaciji, koja je do tada uglavnom bila ograničena na napise u *Općinskom upravniku*.¹⁰³⁸

Općinski činovnici svoju su konferenciju održali 22. listopada, a prisustvovali su joj predstavnici 63 od 72 kotara u Hrvatskoj i Slavoniji.¹⁰³⁹ U gradskoj vijećnici u Zagrebu konferenciju je otvorio predsjednik Zemaljskog društva opć. činovnika Ivo Martinić, a prisustvovao joj je i predsjednik Saveza javnih namještenika Stjepan Benković, te banski savjetnik Celso Cavallieri¹⁰⁴⁰ za kojega su na skupštini istaknuli da je „poznat kao jedini naš prijatelj“. ¹⁰⁴¹ Predsjednik Martinić naveo je probleme i napade kojima je općinsko činovništvo bilo izloženo od rata, a nezadovoljstvo je kulminiralo radi činjenice da su više od pola godine čekali državne dodatke koji su im potom bez ikakva objašnjenja bili smanjeni. Zanimljivo da je o tome spomenuo: „Kako sam čuo iz privatne strane ne znaju ni neki ministri kako je to ispalo. Dotični ministar meni je rekao, da je ministarski savjet zaključio dati 250

¹⁰³⁶ HR-HDA-79 UOZV. IV-5, 40563/1920. (kut. 4599). „Općinskih činovnika štrajk.“, dopis načelnika općine Kraljevica upućen Povjereništvu za unutarnje poslove Zemaljske vlade, 7. listopada 1920.

¹⁰³⁷ „Pokret općinskih činovnika“, *Hrvat*, 18. 10. 1920., 1; Isti tekst objavljen je u *Jutarnjem listu*, 17. 10. 1920.

¹⁰³⁸ Primjerice u *Jugu* jedan je činovnik opisao situaciju u članku kakvi su se često objavljivali prvenstveno u *Općinskom upravniku*. S obzirom na sadržaj članka postoji mogućnost da ga je napisao netko iz uprave Zemaljskog društva općinskih činovnika. Jedan općinski činovnik, „Težak položaj općinskog činovištva“, *Jug*, 29. 7. 1920., 2.

¹⁰³⁹ Navodi se kako predstavnici pet kotara nisu mogli prisustvovati, ali su davali potporu zaključku delegata dok se samo četiri kotara nisu izjasnila. „Sastanak delegata“, *Općinski upravnik*, 23. 10. 1920., 152; Primjerice iz Senjskog kotara u kojem su se nalazile samo tri općine, navedeno je kako činovnici nisu u mogućnosti doći jer je njihova financijska situacija bila toliko loša da nisu mogli skupiti dovoljno novca da bi jednom od njih platili put i boravak u Zagrebu te da zbog svega namjeravaju i napustiti općinsku službu. DAZG-745 ZDOČ. 2.3. OS, 63/1920. (kut. 34). Pismo Ambroza Lukatelle, opć. bilježnika u Sv. Jurju kod Senja upućeno upravi Zemaljskog društva opć. činovnika, 10. listopada 1920.; Za ostale odgovore i razmišljanja iz različitih kotara vidi isti spis.

¹⁰⁴⁰ Celso Cavalieri bio je hrvatski pravni pisac koji se posebno bavio pitanjima uređenja uprave. Vršio je nekoliko istaknutih dužnosti u Zemaljskoj vladi, a 1922. postao je prvi predsjednik Upravnog suda u Zagrebu. O njemu vidi: A. S. D., „Cavalieri, Celso“, u: Hrvatski biografski leksikon (on-line). Pristup ostvaren 2. 12. 2020. <https://hbl.lzmk.hr/clanak.aspx?id=3429>

¹⁰⁴¹ DAZG-745 ZDOČ. 2.3. OS, 65/1920. (kut. 34). „Stenografski zapisnik konferencije delegata općinskih činovnika držane dne 22. oktobra 1920. u gradskoj vijećnici u Zagrebu.“, 3.

dinara, a o drugom zaključku njemu nije ništa poznato.“ Predsjednik je potom predložio Ivana Alinjaka, člana Društva za predsjednika skupštine što su ostali prihvatili, čime se Društvo ujedno formalno ogradio od daljnjih zaključaka skupštine.¹⁰⁴² Milorad Dimitrijević, općinski bilježnik iz Rume i potpredsjednik Zemaljskog društva opć. činovnika, koji se značajno aktivirao oko rješavanja ovoga pitanja, kao krajnju mjeru predložio je obustavu poslova državnog djelokruga što se među činovnicima već ranije spominjalo. Tako bi se općinski činovnici u potpunosti posvetili samo poslovima vlastitog (naravnog) djelokruga do ispunjenja njihovih zahtjeva.¹⁰⁴³ Stjepan Benković, koji je predstavljao Savez javnih namještenika, pozvao je općinsko činovništvo na odgovornost kada je riječ o donošenju radikalnih odluka, ali je naveo kako će ih Savez bez obzira na njihove odluke poduprijeti.¹⁰⁴⁴

Konferenciji je, iako samo kratko, prisustvovao i predstojnik za unutarnje poslove Zemaljske vlade Milan Rojc.¹⁰⁴⁵ Njegov je dolazak posebno pozdravio predsjednik skupštine navodeći kako je to prvi put da je član Zemaljske vlade osobno prisustvovao skupštini općinskih činovnika. U kratkom obraćanju skupštini Rojc je kazao: „Došao sam, gospodo, da Vam kažem u kratko [...] da su meni poznate sve tegobe Vaše, o kojima raspravljate i da su mi na duši. Uvjeravam Vas gospodo, da sam učinio sve, što sam sa svog mjesta učiniti mogao, a isto tako uvjeravam Vas, da ću podupirati sve Vaše želje, dok se ne kose sa postojećim redom i dok ne bi ugrožavale život naroda i države.“¹⁰⁴⁶

Iako je glavni razlog konferencije bila materijalna situacija odnosno pitanje dodataka, na njoj su se otvorila i druga pitanja ključna za činovnike. Govornici su tako spomenuli razočaranje sa situacijom koja ih je dočekala u novoj državi, posebno uvođenje Uredbe o premjestivosti općinskih činovnika kojom se denunciralo i uklanjalo one činovnike koji nisu bili po volji nadređenoj vlasti, čime im se oduzimala mogućnost rada i opterećivale mirovinske zaklade. Državna je vlast prozvana i zbog opterećenja općinskih financija s obzirom da su općine izdavale predujmove za općinske činovnike, a državna vlast te dugove nije vraćala.¹⁰⁴⁷ Iako su se na konferenciji, nezadovoljni cjelokupnom situacijom dotaknuli i drugih pitanja (skupoće života na selu, agrarne reforme, postupanja vojske prema činovnicima

¹⁰⁴² Isto, 1.

¹⁰⁴³ Isto, 2–3.

¹⁰⁴⁴ Isto, 3–4.

¹⁰⁴⁵ Milan Rojc bio je hrvatski političar i odvjetnik. Bio je predstojnik Odjeljenja za bogoštovlje i nastavu Kr. zemaljske vlade u Zagrebu, a od 1919. predstojnik Odjeljenja za unutarnje poslove. Bio je član Demokratske stranke iz koje je zbog neslaganja s njezinom politikom istupio 1920. O njemu vidi: KARAULA, „Prilozi za biografiju Milana Rojca“, 319–337.

¹⁰⁴⁶ DAZG-745 ZDOČ. 2.3. OS, 65/1920. (kut. 34). „Stenografski zapisnik konferencije delegata općinskih činovnika držane dne 22. oktobra 1920. u gradskoj vijećnici u Zagrebu.“, 4.

¹⁰⁴⁷ Isto, 5.

i seljacima, zapošljavanja pisara i dr.), središnji problem bila je materijalna situacija.¹⁰⁴⁸ Izneseni su i neki zanimljivi stavovi o odnosu državne vlasti prema činovnicima pa tako i da Uredba o premjestivosti služi između ostaloga i za to da se u slučaju štrajka na činovnička mjesta u općinama mogu namjestiti nekvalificirane osobe.¹⁰⁴⁹ Zanimljivo je i da su činovnici pokazali slaganje s narodom u općinama odnosno razumijevanje prema činjenici da (odbornici) ne žele plaćati činovnike za obavljanje poslova državnog djelokruga. U više je navrata stoga ponovljeno da će svoje snage usmjeriti prema obavljanju vlastitog općinskog djelokruga na korist općinama. Ipak treba uzeti u obzir da je ovdje bila riječ i o taktičkim potezima te da su na taj način željeli pridobiti javnost i općinare. Kako je naveo jedan od činovnika: „ako stupimo u generalni štrajk, da ćemo stvoriti takovu nezgodnu situaciju, da će biti na nas koncentrirana vatra od gora od vlade i od dolje od naroda pa smo držali, da bi bilo zgodnije, da zadržimo narod za sebe, ako već dodjemo u frontu prema državnoj vlasti“.¹⁰⁵⁰ Osim toga u načelu većina prisutnih nije bila za štrajk, bilo potpuni ili djelomični, ali su ga vidjeli kao jedini mogući korak te su ga bili spremni podržati ukoliko bi skupština donijela takav zaključak.

Na temelju zaključaka konferencije donesena je rezolucija koja se sastojala od šest točaka. Prije svega tražili su da se provedu istrage o nelegalnom bogaćenju općinskih činovnika (i drugih namještenika) za vrijeme rata zbog čega se u javnosti stvorila slika o tome da su se na taj način obogatili svi činovnici i da im zato pomoć nije niti potrebna. Smatralo se da bi se na taj način većina činovnika oslobodila kolektivne krivnje. Drugi i u tom trenutku najvažniji zahtjev, bio je onaj o isplati dodataka od 250 dinara, odnosno 1000 kruna mjesečno kako je bilo isprva bilo obećano, a dodijeljeno i općinskim činovnicima u Srbiji, te da im se dodijele dodaci kakve primaju državni činovnici X. činovnog razreda. Uz to je stavljen i ultimatum: ukoliko se njihovim zahtjevima ne udovolji (do 15. studenoga te godine) obustavit će „svaki rad u prenešenom djelokrugu od 12. sati toga dana, izuzev poslove odnoseće se na predstojeće izbore za konstituantu“ dok će poslove vlastitog djelokruga raditi „pojačanom snagom“.¹⁰⁵¹ Iznimka oko zaduženja vezanih uz izbore učinjena je radi straha od visokih kazni, bojazni da bi se to moglo protumačiti kao „nelojalan čin“ te želje da se građane ne sprječava da daju svoj glas.¹⁰⁵²

¹⁰⁴⁸ Za govore predstavnika kotara na skupštini vidi: *Isto*, 1–11.

¹⁰⁴⁹ *Isto*, 8.

¹⁰⁵⁰ *Isto*.

¹⁰⁵¹ *Isto*, 12; Rezolucija je objavljena i u: „Naša rezolucija“, *Općinski upravnik*, 30. 10. 1920., 155–156.

¹⁰⁵² *Isto*, 8.

Na konferenciji se osim navedenih zahtjeva od vlasti tražilo i da se pobrine za povećanje primanja općinskih pisara i umirovljenih općinskih činovnika.¹⁰⁵³ Predsjednik Zemaljskog društva opć. činovnika Ivo Martinić izjavio je na kraju u ime Društva, da se ne slaže sa zaključkom o ultimatumu o provođenju štrajka već da im preporučuje „mir i strpljivost“, a ako se članovi s tim ne slažu mogu izabrati i novu upravu. No, činovnici su iskazali podršku upravi.¹⁰⁵⁴

Treba uzeti u obzir da je ovdje bila riječ o svojevrsnom dogovoru, odnosno načinu da Društvo organizira konferenciju, ali ne padne u „nemilost“ vlasti. To je vidljivo i iz privatnih pisama Ivana Domitrovića tada tajnika, članovima uprave Društva, napisanih godinu dana ranije kada se već počelo govoriti o mogućnosti štrajka radi teških radnih i materijalnih uvjeta. U Domitrovićevim pismima, vidljivo je da je postojala namjera da se Društvo službeno distancira od ideje štrajka kako bi se zaštitilo od mogućih kazni ili čak zabrane djelovanja, čime bi općinskim činovnicima bila nanesena još veća šteta ugrožavanjem organizacije koja ih je predstavljala. O toj situaciji Domitrović je u jednom pismu naveo: „Bude li zbilja stigao dovoljan broj zahtjeva za saziv izvanredne skupštine, tim bolje, – neka stigne. To bi mi mogli onda pokazati gore kod vlade, pa bi imali pokriće, da tu nije po srijedi društvo, nego općinski namještenici u opće, koji ne mogu dalje nevolju svoju snositi. Mi možemo stvar već tako udesiti i sazivajući glavnu skupštinu, da društvo zaštitimo, da ono kao takovo, to nepokreće, te da vlast neće imati povoda proti društvu istupiti.“ Međutim nesumnjivo je da o takvom potezu vodstvo Društva nije razmišljalo iz interesa već iz iskrenog uvjerenja da se većina činovnika doista nalazila u teškoj situaciji. Domitrović je tako u pismu dalje naveo: „Na žalost, ja ne vidim danas drugi put za poboljšanje materijalnog položaja općinskih činovnika. Sramota je, da se za nas ne brine nitko, a ni državna vlast, koja nas najviše treba pa nas tjera na korake, kojih se inače ne bi laćali.“¹⁰⁵⁵ Treba dakle uzeti u obzir da je Društvo (odnosno njegova uprava), čak i kada je u javnosti načelno istupalo protiv štrajka prešutno vjerojatno izražavalo podršku takvim planovima ili im se barem nije protivilo.¹⁰⁵⁶ Međutim isto tako, situaciju su zasigurno nastojali održati pod kontrolom kako

¹⁰⁵³ Isto, 12.

¹⁰⁵⁴ Isto, 11.

¹⁰⁵⁵ DAZG-745 ZDOČ. 2.3. OS, 17/1920. (kut. 34). Pismo Ivana Domitrovića Luki Zubčiću, Sela, 8. listopada 1919.

¹⁰⁵⁶ Osjetljivost pitanja štrajka pokazuje još jedan primjer. Nedugo nakon održane konferencije u javnost je došla vijest kako je Društvo objavilo da neće doći do štrajka jer je Zemaljska vlada pripremila rješenje problema s dodacima. Tajnik Ivan Domitrović pisao je ravnatelju Luki Zubčiću da ta vijest nije smjela izaći u javnost jer je bila preuranjena i da je mogla utjecati na činovnike u njihovoj odluci o tome hoće li stupiti u štrajk. Smatrao je da su takve vijesti Vladi u Beogradu mogle poslužiti kao izgovor da se ništa ne poduzima, a osim toga u slučaju da Zemaljska vlada ne ponudi rješenje, odgovornost za obustvu štrajka i posljedice takve odluke, moralo bi

ne bi došlo do sukoba s državnom vlasti što će im, pokazat će se u konačnici, ipak donijeti određeni uspjeh.

Unatoč pokretu i zahtjevima općinskih činovnika, umjesto centralne Vlade odluku je donijela Zemaljska vlada u Zagrebu. Naredbom u listopadu 1920. određeno je da će se općinskim činovnicima uz 150 dinara (600 kruna) koje im je ranije dodijelila država, iz općinskih sredstava dodijeliti isti iznos.¹⁰⁵⁷ Iako su činovnici time dobili traženi iznos, njime su se ponovno opteretili općinski proračuni, a državne poslove i dalje su plaćali općinari.¹⁰⁵⁸ Iako je Milan Rojc, kao što je i obećao na konferenciji, izašao u susret općinskom činovništvu, došlo je do onoga što su činovnici pokušali izbjeći – da se i dodaci plaćaju na teret općina čime se povećavalo neraspoloženje seljaka prema činovnicima.¹⁰⁵⁹ Po donošenju Naredbe iz Zemaljskog društva opć. činovnika bilo je objavljeno kako imaju saznanja o tome da se pripremaju još neke promjene u korist činovnika. Sugerirano je da bi zato trebalo odustati od ideja o štrajku i da „vrijeme nije podesno za izvanredne mjere, jer postizavamo više, nego li smo i misliti mogli, a što nikada skrajnima sredstva dobili nebi.“¹⁰⁶⁰ Vjerojatno je da je, barem većina u Društvu i bila uvjereni da pokretanje štrajka nakon propisane Naredbe ne bi bilo oportuno. Stoga su donošenje Naredbe i najave o novim mjerama bile dovoljne da se u konačnici štrajk ipak odgodi, odnosno u potpunosti obustavi, o čemu je izvršni odbor sa konferencije općinskih činovnika naposljetku izdao samo kratko priopćenje.¹⁰⁶¹

preuzeti Društvo. „Pokret općinskih činovnika“, *Jutarnji list*, 27. 10. 1920., 1; HR-DAZG-745 ZDOČ. 2.3. OS, 17/1920. (kut. 34). Pismo Ivana Domitrovića Luki Zubčiću, Sela, 30. listopada 1920.; Najave Zemaljske vlade o dodacima ipak su se ostvarile stoga niti Društvo u tom pogledu nije bilo kompromitirano.

¹⁰⁵⁷ „Naredba bana Hrvatske i Slavonije od 28. listopada 1920. broj 42.338/1920.“, *Narodne novine*, br. 247, 28. 10. 1920., 1.

¹⁰⁵⁸ U samoj Naredbi te se izdatke opravdalo time što je u tu svrhu već ranije bila povišena potrošarina kao i time da su se od 1919. učitelji umjesto iz općinskih, financirali iz državnih sredstava pa se općine rasteretilo toga troška. *Isto*.

¹⁰⁵⁹ Ni u samom Zemaljskom društvu opć. činovnika nisu bili zadovoljni time, što se primjerice vidjelo i u pismu Ivana Domitrovića kada je saznao za Naredbu Zemaljske vlade o dodacima. On je ravnatelju Zubčiću naveo da to ne može biti dobro rješenje jer su na taj način troškovi ponovno padali na teret općina. Iskazao je sumnju da će potrošarina biti dostatna za pokriće troškova za dodatke zbog čega je bio uvjeren da će se za to morati raspisati namet. Time bi se teretili svi općinari, što bi posebno teško bilo za one siromašnije i ponovno izazvalo negodovanje prema činovnicima. Smatrao je kako je potrebno vršiti veći pritisak prema državnoj vlasti da preuzme tu dužnost, posebno nakon najava da će se općinskim činovnicima u Srbiji povećati državni dodaci. HR-DAZG-745 ZDOČ. 2.3. OS, 17/1920. (kut. 34). Pismo Ivana Domitrovića Luki Zubčiću, Sela, 31. listopada 1920.

¹⁰⁶⁰ „Prvi korak vlade“, *Općinski upravnik*, 30. 10. 1920., 156.

¹⁰⁶¹ „Štrajk općinskih činovnika“, *Općinski upravnik*, 13. 11. 1920., 164; „Štrajk općinskih činovnika“, *Jutarnji list*, 12. 11. 1920., 3; U to vrijeme štrajk su počeli provoditi i općinski činovnici u Srbiji tražeći da se njihova primanja izjednače sa onima najnižih državnih činovnika. Prema pisanju *Jutarnjeg lista* smatrali su kako je upravo vrijeme izbora (za razliku od zaključka činovnika sa skupštine u Zagrebu) pravo vrijeme za štrajk jer se bez njihova rada izbori ne mogu niti održati. No, *Općinski upravnik* navodio je kako taj štrajk nije donio rezultate već su se činovnici bez ispunjenih zahtjeva vratili u službu. Isto tako je spomenuto da je u štrajk krenulo i općinsko činovništvo u Dalmaciji tražeći dodatke od države, međutim kako ni taj štrajk nije donio

Ovaj pokret i potencijalno provođenja štrajka pratio je i tisak, a neki su listovi bili posebno oštri u svojoj ocijeni ovih događaja. Primjerice zagrebačke *Novosti*, prenoseći vijesti o skupštini činovnika navele su kako obustava rada zapravo znači „štrajk – protiv države!“, te da „taj zaključak neće priznati oni rodoljubni opć. činovnici, koji znaju da se opć. činovnici ne mogu i ne smiju laćati takvih skrajnjih sredstava jer ima još drugi put i način, da se opravdanim zahtjevima opć. činovništva ishodi uvaženje“.¹⁰⁶² Upravo ovakve optužbe bile su razlog radi kojega je Zemaljsko društvo opć. činovnika s posebnim oprezom pristupalo organizaciji štrajka. U *Jutarnjem listu* bilo je primijećeno da su problemi općinskih činovnika u javnosti bili slabo poznati iako su u općinama obavljali izrazito važne i odgovorne poslove koji su od njih zahtijevali znanje i sposobnost, radeći pritom najveći dio tih poslova upravo za državu. No zalažući se za pomoć koja bi se činovnicima trebala pružiti ipak se nisu slagali sa idejom štrajka, smatrajući to stvaranjem novih poteškoća u državi. Stoga je oduka da obustave rada ipak neće biti bila pozdravljena kao „patriotski“ čin.¹⁰⁶³

U listopadu 1920., nakon što je Zemaljska vlada donijela odluku o isplati dodataka, prema općinama je bio poslan zahtjev za podnošenje iskaza s podacima o berivima što ih primaju od općina.¹⁰⁶⁴ Krajem godine u konačnici je bilo ispunjeno ono što je najavljivalo i Zemaljsko društvo opć. činovnika – donesena je Uredba o plaćama općinskih činovnika. Prema toj Uredbi nadopunjen je Zakon o općinama (s obzirom da su do donošenja Ustava uredbe imale zakonsku snagu) i određena temeljna plaća u iznosu od 2600 kruna godišnje te petogodišnji doplaci (šest doplataka u iznosu od 300 kruna godišnje). I plaća i dodaci financirali su se iz općinske blagajne, a općine su bile slobodne činovnicima dodijeliti i veću plaću. Osim toga činovnici su imali pravo na stanarinu ukoliko im nije bio dodijeljen stan na korištenje.¹⁰⁶⁵ Društvo je posebnu zahvalnost za donošenje ove Uredbe iskazalo Milanu Rojcu koji je ujedno bio i utemeljiteljni član Društva. Zanimljiv je bio i zaključak prema kojem se cijela situacija moglo riješiti i ranije i to ne štrajkom već bojkotiranjem

rezultate. „Potraživanje pomoći od države“, *Općinski upravnik*, 6. 11. 1920., 159; „Štrajk općinskih činovnika“, *Jutarnji list*, 11. 11. 1920., 2; „Štrajk općinskih činovnika u Srbiji“, *Općinski upravnik*, 27. 11. 1920., 172.

¹⁰⁶² „Štrajk – općinskih činovnika“, *Novosti*, 23. 10. 1920., 2.

¹⁰⁶³ „Pokret opć. činovnika“, *Jutarnji list*, 23. 10. 1920., 1.; „Pokret općinskih činovnika“, *Jutarnji list*, 27. 10. 1920., 1.; „Štrajk općinskih činovnika“, *Jutarnji list*, 12. 11. 1920., 3.

¹⁰⁶⁴ Činovnici su u iskazima navodili plaću, stanarinu, drvarinu i dodatke za skupoću. Beriva su bila izražena u približnoj vrijednosti s obzirom da su mnogi stanove dobivali na korištenje te drva za ogrjev pa se za to navodila približna vrijednost. HR-HDA-79 UOZV. III-2, 42632/1920. (kut. 4527). Spis s iskazima beriva općinskih činovnika po općinama; HR-HDA-79 UOZV. IV-5, 42632/1920. (kut. 4599). Spis s iskazima beriva općinskih činovnika (prikaz po kotarima).

¹⁰⁶⁵ „Uredbu kojom se nadopunjuju neke ustanove zakona od 12. decembra 1870. o uredjenju općina i trgovišta, koja nemaju uredjenoga magistrata, te se privremeno uredjuju beriva stalno namještenih općinskih činovnika u Hrvatskoj, Slavoniji i Medjimurju“, § 1. – 3., 5., *Narodne novine*, br. 287, 18. 12. 1920., 1.

općina koje su nudile iznimno malu mjesečnu plaću, na čije se natječajne unatoč apelima javljao velik broj činovnika.¹⁰⁶⁶

8.3.3. Uskraćivanje državnih sredstava (dodaci i subvencije od prikupljenog poreza) i uvođenje dinarskih plaća

Krajem 1920. primanja općinskih činovnika sastojala su se od temeljne godišnje plaće od 2600 kruna, dodataka na skupoću od 600 kruna mjesečno koje im je trebala osigurati država kao naknadu za poslove državnog djelokruga, te dodataka u istom iznosu koji je trebala osigurati općina. Državni ratni dodaci (ratne potpore) od 100 kruna mjesečno tada su se još isplaćivali.¹⁰⁶⁷ Uz te osnovne prihode činovnici su imali i neka druga (varijabilna) primanja. Među njima su bili dodaci, odnosno povećanje plaće koje je samoinicijativno mogao dodijeliti općinski odbor,¹⁰⁶⁸ nagrade za određene poslove odnosno putni troškovi, te stanarina i drvarina (često su umjesto u novcu, na korištenje dani stan i drva). Osim toga treba spomenuti još jedan izvor zarade općinskih činovnika o kojemu će još biti riječi, a to je privatno pisarsko poslovanje. Pritom treba istaknuti kako su općinski blagajnici najčešće imali manja primanja nego bilježnici jer uglavnom nisu obavljali one poslove koje su mogli obavljati bilježnici, često su dobivali manji iznos stanarine i manje zemlje na korištenje, a njihove su plaće do ustanovljenja temeljenih plaća mogle biti i niže od bilježničkih.

Već krajem 1920. i početkom 1921. Zemaljsko društvo opć. činovnika tražilo je da se općinskim činovnicima i za 1921. dodijeli dodatak od države u iznosu od 600 kruna (150 dinara), jer iako je bila riječ o niskom iznosu (što je bio i povod konferenciji i pokretu činovnika), ipak su smatrali da im barem taj iznos treba pripasti kako se ne bi iznova morale slati molbe i čekati kraj godine za dodjelu toga dodatka.¹⁰⁶⁹ Prema saznanjima Društva još početkom godine vjerovali su kako će doći do isplata dodataka za tekuću godinu jer su

¹⁰⁶⁶ „Ukaz o plaćami“, *Općinski upravnik*, 18. 12. 1920., 181.; Neke su općine nudile plaću koja je iznosila 100 K mjesečno pa je naveden primjer gdje se na oglas takve općine javilo čak 40 kandidata. *Isto*.

¹⁰⁶⁷ Ratne potpore isplaćivale su se još neko vrijeme, a početkom 1922. bilo je objavljeno kako potpore nisu obustavljene, ali se ne mogu isplaćivati zbog nedostatka sredstava. Kada su privremeno uređeni dodaci ove su se potpore prestale isplaćivati. „Ratne potpore“, *Općinski upravnik*, 28. 1. 1922., 16.

¹⁰⁶⁸ U *Općinskom upravniku* i javno bi pohvalili općine u kojima su odbornici činovnicima povisili beriva. O tome vidi npr.: „Povišica plaće“, *Općinski upravnik*, 4. 10. 1919., 164; „Povišice i dodaci“, „Povišica plaće“, *Općinski upravnik*, 1. 11. 1919., 180.

¹⁰⁶⁹ HR-HDA-79 UOZV. III-5, 20544/1921. (kut. 5081). „Pripomoć općinskim činovnicima iz državne blagajne za g. 1921.“, prijepis dopisa Povjereništva za unutarnje poslove Zemaljske vlade upućen ministru, 20. prosinca 1920.; „Pomoć općinskim činovnicima iz državne blagajne za 1921.“, predstavka Zemaljskog društva opć. činovnika upućena Povjereništvu za unutarnje poslove Zemaljske vlade, 4. prosinca 1920.; HR-HDA-79 UOZV. III-5, 4182/1921. (kut. 5080). „Produljenje državnog dodatka za godinu 1921.“, predstavka Zemaljskog društva opć. činovnika upućena Povjereništvu za unutarnje poslove Zemaljske vlade, 3. veljače 1921.

sredstva bila osigurana proračunom.¹⁰⁷⁰ No dodaci se ponovno nisu isplaćivali pa je uskoro uslijedilo ogorčenje činovništva nakon svih napora koji su prethodne godine bili poduzeti.

U siječnju 1921. činovnici iz Županije bjelovarsko-križevačke izvijestili su kako im se ne isplaćuju državni dodaci jer je Financijsko ravnateljstvo u Bjelovaru tako odlučilo pošto općine nisu prikupile dovoljno poreza i ostalih državnih daća.¹⁰⁷¹ U kotaru Brod prestali su se isplaćivati državni dodaci, a kako je izvijestio predstavnik općinskih činovnika toga kotara Ivan Alinjak, dodatke nije želio isplatiti predstojnik Kr. poreznog ureda u Brodu jer „demonstrativno i uporno zateže isplatom, ispričavajući se nestašicom gotovine i upućujući, da toga općinskom činovništvu ne treba, jer da mu je i bez toga dobro“.¹⁰⁷² Uskoro su se i za ostale općine doznake za mjesečne dodatke prestale isplaćivati. Osim toga neke općine nisu isplaćivale svoje dodatke jer nisu imale dovoljno sredstava iz potrošarine pa se za dodatke morao raspisivati dodatni namet.¹⁰⁷³ Činovnici su se obraćali na Društvo tražeći nove informacije, neki su gubeći strpljenje ponovno pozivali na ranije spominjani djelomični štrajk, no iz uprave su dolazile zamolbe za strpljenje.¹⁰⁷⁴

U međuvremenu, u veljači 1921. donesena je nova Uredba o subvencioniranju autonomnih tijela. Podjela subvencije bila je uvjetovana količinom prikupljenog poreza. Prema Uredbi, općinskim je službenicima trebalo biti isplaćeno 10 % od prikupljenog iznosa poreza pod uvjetom da je prikupljeno najmanje 50 % od potrebnog iznosa. Taj iznos nije bio namijenjen samo činovnicima već svim općinskim službenicima.¹⁰⁷⁵ U Zemaljskom društvu opć. činovnika smatrali su kako Uredba ima nekoliko nedostataka koje treba ispraviti provedbenom uredbom. Prema njihovu tumačenju postojale su velike razlike između općina u količini poreza koji je trebalo prikupiti. S obzirom da su neke imale veći broj porezovnika, time je i posao oko prikupljanja poreza u takvim općinama bio mnogo opsežniji. Radi tih razlika moglo se dogoditi da oni službenici koji manje rade na naplati poreza, od države

¹⁰⁷⁰ „Produljenje državnog dodatka“, *Općinski upravnik*, 15. 1. 1921., 8; „Dodaci od države“, *Općinski upravnik*, 19. 3. 1921., 44.

¹⁰⁷¹ „Jedni davaju drugi oduzimlju“, *Općinski upravnik*, 22. 1. 1921., 11; F. MIHUN, „Nepravedna mjera“, *Općinski upravnik*, 19. 3. 1921., 41–42; Zemaljsko društvo općinskih činovnika obraćalo se radi ovoga slučaja i na Kr. zemaljsku vladu tražeći da se činovnicima isplate njihovi dodaci jer su oduzimanje cjelogodišnjih doplata i to zbog grešaka državne vlasti koja je krajem godine učetvorostručila poreze smatrali nepravednim i nelogičnim. HR-HDA-79 UOZV. III-5, 6064/1921. (kut. 5080). Spis: „Opć. činovnici obustava državnog dodatka za god. 1920.“

¹⁰⁷² HR-DAZG-745 ZDOČ. 2.3. OS, 31/1921. (kut. 35). Dopis Ivana Alinjaka Zemaljskom društvu opć. činovnika, Brodski Stupnik, 7. svibnja 1921.; Društvo je zbog tog slučaja poslalo predstavku delegatu ministra financija u Zagrebu. *Isto*.

¹⁰⁷³ Svetislav ČESLJAR, „Pa dokle ovako?“, *Općinski upravnik*, 22. 4. 1921., 61–62.

¹⁰⁷⁴ „Vapaj iz jednog kotara“, *Općinski upravnik*, 26. 3. 1921., 48.

¹⁰⁷⁵ „Uredba o subvencioniranju autonomnih tela u Banatu, Bačkoj i Baranji, Hrvatskoj, Slavoniji i Međimurju“, *Službene novine*, br. 60, 17. 3. 1921., 1 [ćir. u izvorniku].

dobiju veći iznos naknade od onih koji su na tome više radili. S obzirom da su mnoge općine bile male i siromašne, postojala je bojazan kako će i iznosi namijenjeni činovnicima i službenicima u takvim općinama biti neznatni, manji od dotadašnjeg državnog dodatka od 600 kruna (150 dinara). Stoga se tražilo da se isplata općinama ne vrši na temelju 10 % prikupljenog poreza pojedine općine već na temelju 10 % sveukupno prikupljenog poreza na cijelom području koje je obuhvaćala Uredba (Banat, Bačka, Baranja, Hrvatska, Slavonija i Međimurje). Društvo se slagalo s odredbom prema kojoj se naknada trebala isplatiti samo onim općinama koje su naplatile najmanje 50 % poreza, ali na temelju koji su oni predložili. Zanimljivo je i da su se zalagali da se svim službenicima koji sudjeluju u prikupljanju poreza isplati jednaka naknada umjesto da ih se dijeli prema položaju činovnika i službenika, jer je primjerice općinski ovrhovoditelj, iako službenik, imao važnu ulogu kod prikupljanja poreza. Ovi prijedlozi, tj. predstavka poslana je banu Tomislavu Tomljenoviću od kojeg su tražili da se za njihove zahtjeve založi u Beogradu.¹⁰⁷⁶

Unatoč zalaganju Društva oko ovoga pitanja, provedbena uredba nije bila donesena i više nije bilo jasno na koji će se način to isplatiti. *Jutarnji list* naveo je da je Uredba „tako sastavljena i tako nejasna u detaljima, da ju vlada nije mogla do dana današnjega provesti“.¹⁰⁷⁷ Neodgovornost državne vlasti ponovno se odrazila na položaj općinskog činovništva. Naime, većina činovnika uspjela je u svojim općinama prikupiti preko 50 % propisanog poreza te su na temelju Uredbe očekujući isplate, mnogi iz općinskih blagajni podigli predujam u iznosu koji im je trebao biti dodijeljen. Međutim, Uredba je „ostala na papiru“, odnosno nije se primjenjivala (samo je jedan dio novca kasnije bio isplaćen), a pošto država nije činovnicima isplatila obećane subvencije bili su u dugovima prema općinama. Da bi općine s druge strane nadoknadile te troškove bilo je potrebno podići namet što je činovnike stavljalo u neugodan položaj prema općinarima i općinskim odborima. Zemaljsko društvo opć. činovnika u predstavi poslanoj Kr. zemaljskoj vladi te Ministarstvu unutarnjih

¹⁰⁷⁶ Š., „Pripomoći iz utjeranog državnog poreza“, *Općinski upravnik*, 7. 5. 1921., 69.; HR-DAZG-745 ZDOČ. 2.3. OS, 35/1921. (kut. 35). „Pripomoć od 10 % utjeranog poreza staviti novom uredbom u tečaj“, koncept predstave Zemaljskog društva opć. činovnika upućen banu Tomislavu Tomljenoviću, 25. svibnja 1921., „Uredba o provedbi uredbe od 28. februara 1921. o subvencioniranju autonomnih tijela u Banatu, Bačkoj i Baranji Hrvatskoj, Slavoniji i Međimurju“, prijepis prijedloga uredbe priložen predstavi; HR-HDA-79 UOZV. III-5, k br. 22376/1921. (kut. 5085). „Pripomoć na općinske namještenike iz 10 % utjeranog poreza staviti novom uredbom u tečaj“, predstavka Zemaljskog društva opć. činovnika upućena banu Tomislavu Tomljenoviću, 25. svibnja 1921.; Iako se Društvo slagalo s tim da se službenicima koji rade na prikupljanju poreza također dodijeli subvencija, treba spomenuti da se ipak javilo nezadovoljstvo time što se podjelom iznosa od 10 % subvencije svim službenicima u općini taj iznos toliko usitnjavao da je u konačnici za većinu bio vrlo nizak i nedostatan, niži i od ranijih dodataka od 600 kruna. I. DOMITROVIĆ, „U kakovom smo položaju“, *Općinski upravnik*, 28. 5. 1921., 81.

¹⁰⁷⁷ Z., „Zapostavljanje općinskih činovnika“, *Jutarnji list*, 7. 6. 1921., 5.

poslova i Ministarstvu financija, oštro je osudilo ponašanje državne vlasti radi dovođenja činovnika u tešku situaciju. Nastojeći upozoriti da se time otvara mogućnost pojave kriminala, postavljeno je pitanje: „Smije li se gladnomu povjeriti, tuđi kruh u ruke, da ga čuva?“¹⁰⁷⁸ Nedugo potom na Pokrajinsku upravu ponovno su uputili molbu da se činovnicima otpišu predujmovi koje su podigli na temelju spomenute Uredbe.¹⁰⁷⁹ S obzirom na situaciju koja je nastala, Pokrajinska uprava pozvala je županije da preko općinskih zastupstava otpišu te dugove,¹⁰⁸⁰ a tek 1924. uputila je rješenje prema kojem je bilo odlučeno da odluku o povratku predujmova prepušta općinama i gradovima. Iako su se u odluci pozvali na općinski Zakon, odnosno odluku općinskog zastupstva kao legitimnu u ovom pitanju, državna je vlast na taj način odgovornost za ispravljanje vlastite greške prenijela na općinsku vlast.¹⁰⁸¹

Zanimljivo je da se radi ove situacije sa isplatom subvencije činovnicima, Predsjedništvu pokrajinske uprave obratila Trgovačka i obrtnička komora. Naime, u svojoj su predstavi upozorili na štetnost koju je izazvala situacija sa neprovođenjem Uredbe navodeći: „Ta se međutim odredba [Uredba od 28. veljače 1921., op. I. J.] ne provodi s razloga, što nema provedbene naredbe k uredbi, pa sve povišice beriva općinskih činovnika padaju na teret općinskog proračuna, koji sveudilj raste i silno tereti općinare. Kako povišice beriva dolaze u toku godine, nastaju zbrke glede prihoda i rashoda, te su mnoge općine prisiljene da naknadno povisuju i ubiru prirez. Taj postupak teško je opravdati naročito među onim općinarima, koji svoje porezne uplate pravodobno vrše. Kraj takova stanja stvari trpe osjetljivo interesi trgovine, obrta i industrije, jer su ove skupine glavni prinosnici općinskog nameta, koji u svom progresivnom porastu i onako podvezuje razvoj, a često ugrožava i opstanak mnogih privrednih poduzeća u ladanjskim mjestima, tim više, što je daleko veći nego izravni porez.“ Komora je molila predsjedništvo Pokrajinske uprave da intervenira kod ministra financija kako bi se donijela provedbena naredba, ali kako je već spomenuto do toga nije došlo.¹⁰⁸² Iako potaknuti različitim motivima, činovnici i gospodarstvenici imali su isti cilj – tražiti od vlasti da preuzme odgovornost za donesene odluke s obzirom da se ta

¹⁰⁷⁸ HR-HDA-137 PU-UO. III-5, 19956/1922. (kut. 110). „Položaj općinskih činovnika u Hrvatskoj i Slavoniji“, predstavka Zemaljskog društva opć. činovnika upućena Povjereništvu za unutarnje poslove Zemaljske vlade, 30. ožujka 1922.; „Prosvjed radi – neprovedbe zakona“, *Općinski upravnik*, 8. 4. 1922., 54–55.

¹⁰⁷⁹ HR-HDA-137 PU-UO. III-5, 30530/1922. (kut. 111). „Opć. činovnicima otpisati predujmove podignute na račun državne pripomoći za god. 1921.“, predstavka Zemaljskog društva opć. činovnika Odjelu za unutarnje poslove Pokrajinske uprave, 29. svibnja 1922.

¹⁰⁸⁰ „Predujmovi 1921“, *Općinski upravnik*, 5. 8. 1922., 124.

¹⁰⁸¹ Uprava, „Povrat predujmova na račun državne subvencije“, *Općinski upravnik*, 25. 10. 1924., 171–172.

¹⁰⁸² HR_HDA-137 PU-UO, III-5, 62586/1922. (kut. 111). Zamolba Trgovačke i obrtničke komore upućena Predsjedništvu pokrajinske uprave za Hrvatsku i Slavoniju, 4. rujna 1922.

neodgovornost negativno odražavala na različite skupine ljudi, a u konačnici i na cijele općine.

Zbog neisplate državnog dodatka od 600 kruna i problematike oko isplate subvencija za prikupljeni porez, činovnici su zapravo ostali bez državnih sredstava. Stoga je sredinom 1921. činovništvo ponovno iskazivalo nezadovoljstvo. Obraćajući se upravi Zemaljsko društva opć. činovnika, tražili su da se nešto poduzme po pitanju njihova materijalnog položaja s obzirom da se u državnu vlast zbog nedosljednosti više nisu mogli pouzdati, ali Društvo je (barem prividno) nastojalo smiriti situaciju.¹⁰⁸³ I županijske vlasti zalagale su se za rješenje kojim bi se pomoglo općinskim činovnicima s niskim berivima. Primjerice općinski činovnici kotara Krapine tražili su od kotarske oblasti da im „hitno pruži materijalnu pomoć [podvučeno u izvorniku, op. I.J.]“ ili dopusti, kao što se činilo u drugim kotarima Županije varaždinske, da iz općinske blagajne podižu predujmove dok država ne podmiri te dodatke. Kao primjer su istaknuli i Županiju ličko-krbavsku u kojoj je županijski upravni odbor odredio da uz općinske i državne dodatke koji su bili propisani, općinski činovnici imaju pravo i na „poseban skuparinski dodatak od 500 kr. mjesečno“ na teret općinske blagajne pa su tražili da se i u Županiji varaždinskoj donese takva odluka.¹⁰⁸⁴ I veliki župan Županije zagrebačke iznio je mišljenje kako niska beriva mogu voditi do toga da si činovnici pokušaju pomoći na „nedozvoljeni način“ ili da napuštaju službu „na uštrb mirovinske zaklade“ pa im je prema tome trebalo omogućiti minimalan mjesečni iznos plaće od 2000 kruna u usporedbi s dotadašnjim prosjekom od 1516 kruna i 66 filira. Iako je smatrao da država treba nastaviti isplaćivati dodatke na skupoću, u slučaju da se to ne ispuni teret bi ponovno trebale snositi općine.¹⁰⁸⁵ I iz upravnog odbora Županije zagrebačke ponovljeni su ovi zahtjevi, ali je traženo da se Zemaljska vlada založi za državnu pomoć činovnicima. U dopisu Kr. zemaljskoj vladi navedeno je: „Egzistencijalni minimum iznaša danas mjesečno 2500 K. – pak ako se od ovoga iznosa odbije još 500 K. radi toga što općinski činovnik na nekojim mjestima uživa još i stan bašču, drva ili imade kakovih privatnih zaslužba, uza sveto, morala bi mu se osigurati beriva od 2000 K. [...] Općine nisu u stanju beriva svojih činovnika više povišivati, jer uz općinski namet do i preko 1000 % nemože se na to pomisliti. Pravedno

¹⁰⁸³ Društvo je članove upozoravalo da ne mogu objavljivati njihove članke u kojima se vlasti upućuju oštre poruke jer se list „šalje svim ministarstvima i vladi“. Ipak sama činjenica da je i to objavljeno u listu ukazivala je na određene poruke koje su se željele poslati u javnost. „Rezolucije po kotarima“, *Općinski upravnik*, 18. 6. 1921., 96.

¹⁰⁸⁴ HR-HDA-79 UOZV. III-5, 43417/1921. (kut. 5085). Molba Udruženja općinskih činovnika kotara krapinskog upućena Predstojništvu kotarske oblasti u Krapini, 8. rujna 1921.

¹⁰⁸⁵ HR-HDA-79 UOZV. III-5, 20544/1921. (kut. 5081). „Beriva općinskih činovnika u Hrvatskoj, Slavoniji i Medjumurju“, dopis velikog župana Županije zagrebačke upućen Povjereništvu za unutarnje poslove Kr. zemaljske vlade, 10. svibnja 1921.

je stoga, da općinama pritekne u pomoć država, a to tim više što općinska poglavarstva i onako preko dvije trećine svog poslovanja vrše po nalogu i u korist države.“¹⁰⁸⁶

Međutim unatoč ovim zalaganjima, državni dodaci su se prestali isplaćivati jer su se trebali zamijeniti subvencijama od 10 % poreza, a činovnici nisu mogli dobiti dvije vrste dodataka od države unatoč tome što su ove subvencije uglavnom bile nižeg iznosa od dotadašnjih dodataka.¹⁰⁸⁷ Zemaljsko društvo opć. činovnika obavijestilo je činovnike kako im se dodaci neće isplati jer „to državni budžet podnijeti ne može“ pa iako predviđeni proračunom, zbog štednje su bili ukinuti. Uloženi trud i zalaganje oko toga problema pokazalo se uzaludnim, a pomoć se ponovno očekivala od Zemaljske vlade u Zagrebu.¹⁰⁸⁸

S obzirom na neuspjeh oko dodataka i probleme koji su se javljali s isplatom subvencija, Društvo se posvetilo radu na dodjeli dinarskih plaća. U svibnju 1921. krunske plaće bile su zamijenjene dinarskim u Vojvodini, a s obzirom da je i na tom području upravni sustav bio naslijeđen iz Austro-Ugarske, pozivalo se da se isto učini za činovnike u Hrvatskoj i Slavoniji.¹⁰⁸⁹ Pri zamjeni s krunskih plaća na dinarske, plaća općinskih činovnika je umjesto dotadašnjih 2600 kruna trebala iznositi 2600 dinara, tj. 10 400 kruna. Već u svibnju 1921. poslana je banu Tomljenoviću predstava s tim zahtjevom tražeći da se, ukoliko već ne mogu dobiti sredstva od države, plaće isplate na teret općina. Za usporedbu su naveli primanja podvornika u državnoj službi koji imaju „[...] određenu plaću sa godišnjih 900 dinara ili 3600 kr., osim toga lični dodatak na skupoću najmanje dnevno 46 kr., što iznaša na godinu 16.790 kr. i konačno porodični dodatak za svakog člana porodice po 3 dinara ili 12 kruna. Dakle jedan podvornik bez porodice dobiva preko 20.000 Kr. godimice, dok općinski činovnik dobiva u svemu stalne plaće i od općine dodataka 9800 Kruna.“ Uz plaću su molili da im se dodijeli i obiteljski dodatak od 3 dinara (12 kruna) dnevno kao i podvornicima, dok osobne dodatke na skupoću nisu tražili zbog subvencije za prikupljanje poreza za koju su očekivali da će im biti dodijeljena. Stoga su zaključili: „Kada se stavljamo tako nisko, da tražimo manje

¹⁰⁸⁶ HR-HDA-79 UOZV. III-5, 22376/1921. (kut. 5085). „državnog dodatka za opć. činovništvo isposlovanje“, molba Upravnog odobra Županije zagrebačke upućena Povjereništvu za unutarnje poslove Zemaljske vlade, 18. svibnja 1921.

¹⁰⁸⁷ HR-HDA-79 UOZV. III-5, 22376/1921. (kut. 5085). „Opštinskim činovnicima u Hrvatskoj, Slavoniji i Medjumurju; državna pomoć.“, odgovor Ministarstva financija Ministarstvu unutarnjih poslova, Odjel za Hrvatsku i Slavoniju, upućen Povjereništvu za unutarnje poslove Zemaljske vlade, 19. svibnja 1921. ; „Vijest iz Beograda“, *Općinski upravnik*, 14. 5. 1921., 76.

¹⁰⁸⁸ „Vijest iz Beograda“, *Općinski upravnik*, 14. 5. 1921., 76.

¹⁰⁸⁹ „Glas vapijućih“, *Jutarnji list*, 31. 8. 1921., 7; I novosadska *Zastava* objavila je jedan članak s osvrtom na teško stanje općinskih činovnika u Srijemu, ali i ostatku Hrvatske i Slavonije u usporedbi s onima u Vojvodini. Veritas, „Bedno stanje opšt. činovnika u Sremu“, *Zastava* (Novi Sad) [ćir. u izvorniku], 18. 9. 1921., 2. (Članak je prenesen u *Općinskom upravniku* od 1. 10. 1921. pod naslovom „Vojvodnjanske novine i mi“).

berivo od državnih podvornika onda držimo, da nije nužno dalje naše molbe obrazlagati.“¹⁰⁹⁰ Pritom treba spomenuti kako su činovnici isticali da se njihov položaj u javnosti smatra pogodnijim zbog života na selu, koji je u usporedbi sa životom činovnika i radnika u gradovima trebao biti jeftiniji. No prema njihovim tvrdnjama situacija je bila suprotna. Izuzev činovnika koji su od općine dobili zemlju na korištenje, ostali su ovisili uglavnom o ponudi namirnica na selu koje „[...] teško da dobije, jer seljakinje svoj suvišak nose na trg u grad, a kod kuće neznadu ni što bi za to zahtijevale. Proda li koja što, zahtjeva veću cijenu nego je u gradu na trgu. Često ne dobije činovnik u opće ni za skupi novac ništa, jer si gdje koji prodvaoc misli, da će se tražiti niža cijena, uz koju on svoju robu prodati neće, pa voli reći, da ono, što se traži nema. Najbolje je, da općinski činovnik ni ne dodje u priliku, da mora od svoga općinara što tražiti, da se to krivo ne shvati, kao da traži 'mutikaševinu“.“¹⁰⁹¹ O skupoći života na selu raspravljalo se i na konferenciji činovnika 1920.¹⁰⁹² Među činovnicima je prevladavao stav da oni koji nemaju zemlje ili nisu u blizini gradova i većih mjesta ovisе isključivo o nekonkurentnoj ponudi potrepština na selu čime je njihov položaj bio teži od onih koji su u gradu imali više mogućnosti za opskrbu.

Zamjenu krunskih plaća u dinarske tražio je i veliki župan u Osijeku. On se početkom ožujka 1922. brzojavno obratio Pokrajinskoj upravi tražeći da se zbog materijalnog stanja općinskih činovnika izda uredba o dinarskim plaćama kako bi se taj trošak mogao predvidjeti općinskim proračunima.¹⁰⁹³ U drugoj polovici 1921. predstavnici Zemaljskog društva opć. činovnika više su puta odlazili u Beograd kako bi riješili pitanje dinarskih plaća i dodataka. Tako je u srpnju 1921. izaslanstvo u Beogradu od određenih poslanika u Narodnoj skupštini tražilo da se poduzmu koraci za povišice plaća i dodjelu dodataka, odnosno naknade

¹⁰⁹⁰ HR-DAZG-745 ZDOČ. 2.3. OS, 34/1921. (kut. 35). „Plaću opć. činovnika provesti iz kruna u dinare“, koncept predstavke Zemaljskog društva opć. činovnika upućen banu Tomislavu Tomljenoviću, 25. svibnja 1921.; U spisu se nalazi i koncept uredbe koju je uprava društva sastavila kao prijedlog.

¹⁰⁹¹ DOMITROVIĆ, „Život činovnika na selu“, 3. 4. 1920., 33.

¹⁰⁹² Općinski činovnik Nikola Travica (iz kotara Mitrovica) o tome je na skupštini rekao: „Nije lako izdržati posljedice selskog života. Da vam kažem samo jedan primjer, istaknut ću, da je na selu skuplje živjeti i mnogo skuplje nego u gradu. Naš seljak neće u selu ništa prodati od životnih namirnica, nego sve nosi u varoš, jer se boji na selu, da će biti prevaren u cijeni. Kako sam vidio na primjer danas u Zagrebu stoji kila putra 70 kruna, a kod mene na selu 80 K. Osim toga rat je donio uz druge i te zle posljedice, da na selu imade mnogo piljarica, za koje naš narod prije nije znao. Te piljarice prekupe najnužnije životne namirnice, odnose u varoš i tamo prodaju. Isto, što za općinskog činovnika, vrijedi takodjer i za učitelja i sveštenika. On na selu ne može ništa da kupi. Vašoj gradskoj dami mnogo je laglje. Ona uzme torbu, ode na pijacu i zna, da će tamo sigurno naći i moći kupiti ono, što treba. Ne treba misliti, da na selu inteligent može biti bez novaca i da mu ne treba ono, što treba drugome radniku, koji živi u gradu. To mišljenje vlada valjda i kod naših mjerodavnih faktora pa drže, da općinski činovnik, koji živi s narodom, s njim se razumije pa da tamo teče med i mlijeko.“ DAZG-745 ZDOČ. 2.3. OS, 65/1920. (kut. 34). „Stenografski zapisnik konferencije delegata općinskih činovnika držane dne 22. oktobra 1920. u gradskoj vijećnici u Zagrebu.“, 6.

¹⁰⁹³ HR-HDA-137 PU-PR. 6-12, 3174/1922. (kut. 14). Brzojav velikog župana u Osijeku upućen Jurju Demetroviću, pokrajinskom namjesniku, 3. ožujka 1922.

od 10 % za ubrane poreze.¹⁰⁹⁴ No, značajnije rezultate nisu ubrzo postigli pa su se ponavljali apeli uprave Društva za strpljenje, uz uvjeravanje da rade sve što je u njihovoj moći, a sa istim su zahtjevima uskoro ponovno istupili u Beogradu.¹⁰⁹⁵ Osim toga tadašnji pokrajinski namjesnik Juraj Demetrović u prosincu je organizirao odlazak izaslanstva u Beograd gdje su ih primili članovi Demokratske stranke.¹⁰⁹⁶

Novi Zakon o dinarskim plaćama u konačnici je donesen 1922. Njime je određena temeljna plaća od 2.600 dinara, petogodišnji doplaci (šest doplataka od 300 dinara godišnje) te stanarina u skladu sa prilikama u općini odnosno dodjela stana na korištenje. Općinski odbor činovnicima je mogao dodijeliti i veću plaću, ali se iznos koji je prelazio osnovnu plaću računao kao dodatak dodijeljen od općine.¹⁰⁹⁷ Iako je Zakon donesen u siječnju, Provedbena Naredba ovoga Zakona donesena je tek 18. lipnja 1922. Prema njoj je ova osnovna plaća pripadala i onim činovnicima koji nisu bili stalno namješteni.¹⁰⁹⁸ Zakon je ostao na snazi do donošenja novoga općinskog Zakona 1933. čime je općinskom činovništvu bio zajamčen ovaj iznos plaće. Iako je utvrđivanje minimalne plaće smatrano određenim postignućem kako općinski odbori ne bi mogli dodjeljivati manje plaće, ipak se razmišljalo i o tome da s obzirom na zajamčeni minimalan iznos, odbornici više neće biti skloni dodjeljivanju većih plaća od minimalne. Ipak i nakon donošenja Zakona ponegdje su općine i dalje povećavale beriva, što su činovnici, očekivano, podržavali.¹⁰⁹⁹

8.3.4. Uvođenje dodataka na plaću i izjednačavanje s berivima državnih činovnika

Iako je činovnicima novim Zakonom o plaćama bila osigurana temeljna plaća i zadržani dodaci od općine u iznosu od 600 kruna činovništvo je i dalje bilo nezadovoljno činjenicom da država nije uplaćivala nikakav iznos na račun prikupljanja državnih poreza i

¹⁰⁹⁴ Izaslanstvo je u Beograd otišlo u srpnju 1921. i to Milorad Dimitrijević iz Rume, Teodor Jojkić iz Iriga te Stjepan Majsec iz Varaždina, a tamo su se obratili poslanicima u Narodnoj skupštini Svetislavu Popoviću, Vojislavu Janjiću te Milutinu Radovančiću. „Izaslanstvo u Beogradu!“, *Općinski upravnik*, 9. 7. 1921., 108.

¹⁰⁹⁵ „Rad društva za beriva i dodatke“, *Općinski upravnik*, 13. 8. 1921., 128.

¹⁰⁹⁶ Izaslanstvo je činio jedan činovnik Kr. zemaljske vlade i ravnatelj Društva Luka Zubčić. „Dinarske plaće!“, *Općinski upravnik*, 28. 1. 1922., 14.

¹⁰⁹⁷ „Zakon kojim se nadopunjuju neke ustanove zakona od 12. decembra 1870. godine o uređenju općina i trgovišta, koja nemaju uredjenoga magistrata i privremeno uređuju beriva stalno namještenih općinskih činovnika u Hrvatskoj, Slavoniji i Medjumurju“, *Općinski upravnik*, 1. 4. 1922., 49–50; Zakon je donesen 26. siječnja 1922., a u *Narodnim novinama* objavljen 23. ožujka 1922. u br. 68.

¹⁰⁹⁸ „Provedbena naredba za dinarske plaće“, *Općinski upravnik*, 24. 6. 1922., 97. Naredba je u *Narodnim novinama* bila objavljena 19. lipnja 1922. u br. 138.

¹⁰⁹⁹ „Iz mirovinske zaklade županije virovitičke“, *Općinski upravnik*, 3. 1. 1925., 3.; „Uvidjavan općinski odbor“, *Općinski upravnik*, 6. 10. 1928., 318.; Josip VUKSAN, „Uvidjavnost općinskog zastupstva“, *Općinski upravnik*, 30. 7. 1927., 122.

rada u državnom djelokrugu pa se i dalje čekalo rješenje toga pitanja. Pokrajinski namjesnik Juraj Demetrović obratio se u studenom 1921. Ministarstvu unutarnjih poslova tražeći tada da se općinskim činovnicima isplati jednokratna pomoć, navodeći da je „vrlo hitna“, zbog materijalne situacije u kojoj su se mnogi činovnici nalazili.¹¹⁰⁰ Međutim do isplate takve potpore nije došlo.¹¹⁰¹

Početak 1922. Pokrajinska uprava i Zemaljsko društvo opć. činovnika pripremili su pravilnik o dodacima koji su uputili u Beograd ministru financija. Prema predloženom pravilniku osobni i obiteljski dodaci za općinske činovnike trebali su se isplatiti iz državnih sredstava kako je bilo predviđeno proračunom.¹¹⁰² Međutim taj pravilnik nije bio prihvaćen, već je u svibnju 1922. objavljeno kako će Pokrajinska uprava početi s prikupljanjem podataka (iskaza) o prihodima općinskih činovnika da bi se na temelju tih informacija mogli ustanoviti dodaci.¹¹⁰³ Nakon toga donesena je i Naredba o privremenim dodacima na skupoću u iznosu

¹¹⁰⁰ HR-HDA-79 UOZV. III-5, 22376/1921. (kut. 5085). „Općinski činovnici, državna pripomoć“, prijepis dopisa pokrajinskog namjesnika Jurja Demetrovića Ministarstvu unutarnjih poslova, 14. studenog 1921.; Demetrović se na saznanja o tome da se priprema rješenje za uređenje dodataka obratio Ministarstvu unutarnjih poslova smatrajući da bi provedba takvog rješenja bila komplicirana i dugotrajna te ne bi mogla biti izvršena do kraja godine. Stoga je tražio hitnu isplatu 3 milijuna dinara kako bi se barem privremeno pomoglo činovnicima i smanjilo njihovo nezadovoljstvo, posebno s obzirom da je te godine „utjerba poreza tako povoljna, kako još nije bila, pa i općinski činovnici zaslužuju, da im se uvažanjem svega toga dade rečena pripomoć“. Taj iznos trebao se podijeliti tako da svaki opć. činovnik dobije po 2500 dinara. Prema sumarnom iskazu podataka koje je prikupila Pokrajinska uprava ukupan broj općinskih činovnika u Hrvatskoj, Slavoniji, Međimurju i istarskim općinama iznosio je 1170, njihovih žena i djece do 16 god. bilo je 2207, te starije djece i ostalih uzdržavanih članova obitelji 206. Općinskih službenika je bilo 1487, njihovih žena i djece do 16 god. 1666, te starije djece i ostalih 121. Isto, „Opetovanje iskaza opć. činovnika i njihovih porodica u 8 županija Hrvatske i Slavonije, u svrhu dopitanja dodataka iz državnih sredstava“.

¹¹⁰¹ Svota od 3 milijuna dinara koju je tražio Juraj Demetrović trebala je biti osigurana kao pomoć i svojevrsna naknada za neisplaćene dodatke za 1921. „Iz Beograda“, *Općinski upravnik*, 14. 1. 1922., 8; Međutim zbog tvrdnji da država nema novca i da ne može isplatiti svotu od 3 500 000 dinara za 1921., umjesto toga bio je doznačen iznos od 1 500 000 dinara za 1922. (siječanj i veljaču), kao naknada za 10 % iznosa koji im je trebao pripasti za prikupljeni porez pa je svakom činovniku trebala biti isplaćena svota od 1250 dinara. Ostale dodatke trebali su dobiti i za iduće mjesece ali je to donošenjem nove Naredbe o dodacima iste godine bilo ukinuto. „Iz Beograda“, *Općinski upravnik*, 4. 3. 1922., 36; U rujnu 1922. objavljeno je kako je iz Beograda stigla jedna pošiljka novca za isplatu dodataka za 10 % od ubiranja poreza. No nije bio naveden iznos već su samo općine bile upozorene da se obrate na delegata radi isplate. „Dodaci“, *Općinski upravnik*, 2. 9. 1922., 140; Vjerojatno je kako se ova sredstva za 1922. nisu podjelila svim općinama u isto vrijeme jer se primjerice nakon te objave kotarskoj oblasti obratio činovnik iz općine Draganići (kotar Karlovac) moleći za isplatu toga dodatka jer njegova općina „nije dosele dobila niti jednoga filira“. HR-HDA-137 PU-UO. III-3, 33313/1922. (kut. 78). „10% ubranog poreza u godini 1921. doznaka za isplatu pripomoći opć. činovnika i službenika“, dopis Poglavarstva upravne općine Draganići kotarskoj oblasti Karlovac, 5. rujna 1922.; I na primjeru kotara Vinkovci pokazuje se da se predujam općinama isplaćivao kroz nekoliko mjeseci pa je nekim činovnicima bio isplaćen u svibnju 1922., a nekima još početkom 1923. nije bio isplaćen. HR-HDA-137 PU-UO. III-5, 25575/1922. (kut. 110). Spis: „Državnoga predujma obračun“, Kr. kotarska oblast u Vinkovcima.

¹¹⁰² HR-HDA-79 UOZV. III-5, 3401/1922. (kut. 5080). „Dodaci na skupoću aktivnim općinskim činovnicima u Hrvatskoj, Slavoniji, Međimuriju i Istri“, prijepis prijedloga Zemaljskog društva opć. činovnika s prijepisom dopisa upućenih ministru financija Kostu Kumanudiju te ministru unutarnjih poslova Vojislavu Marinkoviću, 19. siječnja 1922.; „Iz Beograda“, *Općinski upravnik*, 28. 1. 1922., 16.

¹¹⁰³ „Uredjenje dodataka“, *Općinski upravnik*, 13. 5. 1922., 73; „Svim općinskim poglavarstvima u Hrvatskoj, Slavoniji i Međimurju“, *Narodne novine*, br. 105., 8. 5. 1922., 1; Zanimljivo je da su iz Zemaljskog društva opć. činovnika upozorili da se iskazi šalju na vrijeme. Naime i u ranijim slučajevima kada se od općinskih

od 9400 dinara godišnje. Ovi dodaci zamjenjivali su sve dotadašnje dodatke. Pravo na dodatke imali su stalno izabrani činovnici (uz bilježnike/blagajnike i liječnik, veterinar te inženjer ukoliko su djelovali u općini), ali i oni privremeni činovnici na sistematiziranim (stalno utvrđenim) položajima. Dodaci su se trebali financirati iz 10 % prikupljenog poreza (Uredba od 28. veljače 1922.), a ukoliko taj iznos ne bi bio dovoljan morao se nadomjestiti iz općinskih sredstava.¹¹⁰⁴ S obzirom na to da država i financijske institucije nisu ispunjavale svoje obaveze prema općinama to je ponovno značilo da će i ovi dodaci pasti na njihov teret.

Zanimljivo je da su unatoč određenim naporima koji su učinjeni da bi se dodijelili dodaci, neki činovnici „omalovažavali“ Naredbu jer su iznose smatrali preniskima pošto su im njihove općine njima već ranije dodijelile veće iznose. Kako je objavljeno, riječ je bila o nekoliko činovnika iz Međimurja koji nisu bili zadovoljni takvim postignućem, što je Društvo smatralo neprimjerenim s obzirom na uvjete u kojima je živjela većina činovništva. Međutim takvi prigovori ukazuju i na to da je i među činovništvom, unatoč raširenom nezadovoljstvu bilo i onih koji su imali i veća primanja te bolje uvjete od onih o kojima se u javnosti uobičajeno govorilo.¹¹⁰⁵ Isto tako je primjerice, kotarski upravitelj u Vrbovskom, u jednom dopisu Pokrajinskoj upravi, navodeći beriva općinskih činovnika istaknuo je kako su općinskim činovnicima osigurana „beriva u visini državnih činovnika ako ne i više“.¹¹⁰⁶

Zemaljsko društvo opć. činovnika u svojim je javnim istupima zagovaralo suradnju i jednakost općinskih činovnika i službenika u Kraljevini SHS. Međutim upravo oko pitanja beriva i dodataka došlo je do jedne polemike u *Općinskom upravniku*. Naime, u jednom osvrtu u beogradskoj *Opštini*, glasniku općinskih činovnika u Srbiji, bilo je izraženo nezadovoljstvo zbog mogućnosti ukidanja državnih dodataka općinskim činovnicima u Srbiji za što su bila navedena dva razloga: „Prvi razlog [...] da birače uvek drže u zavisnom položajaju [*sic*], te da ih kao slabe lakše iskoriste za svoje partijske ciljeve. U ovom slučaju se mislilo svakako još i na dvostruki uspjeh: održati delovodje kao birače i utjecajne ličnosti na

poglararstava, odnosno činovnika, tražilo iskaze kako bi se prikupili podaci za dodatke, neki su pokazali neodgovornost u dostavljanju tih podataka što ukazuje na nemar među činovnicima iako je bila riječ o važnom pitanju za sve njih. „Uredjenje dodataka“, *Općinski upravnik*, 13. 5. 1922., 73.; „Uredjenje dodataka“, *Općinski upravnik*, 20. 5. 1922., 80; Za podatke o prihodima vidi: HR-HDA-137 PU-UO. III-4, 26976/1922. (kut. 90). Popis općinskih činovnika (iskazi općina o plaćama i ostalim prihodima dodijeljenim općinskim činovnicima).

¹¹⁰⁴ „Naredba pokrajinskog namjesnika za Hrvatsku i Slavoniju od 24. juna 1922. broj 35.130 o privremenim dodacima na skupoću općinskih činovnika u Hrvatskoj i Slavoniji i Međumurju“, § 1 – 3, 6, *Narodne novine*, br. 144, 26. 6. 1922., 1; Na traženje Zemaljskog društva opć. činovnika Pokrajinska uprava izdala je okružnicu kako su općinska poglararstva bila dužna dodatke isplaćivati i činovnicima na dopustu te onima pod suspenzijom „u granicama postojećih propisa“ pošto su neke općine to odbijale činiti. „Dodaci opć. činovnika za vrijeme dopusta i suspenzije.“, *Općinski upravnik*, 7. 4. 1923., 55.

¹¹⁰⁵ Uprava, „Dodaci na skupoću“, *Općinski upravnik*, 22. 7. 1922., 113.

¹¹⁰⁶ HR-HDA-137 PU-UO. III-5, 25483/1922. (kut. 110). „Općinskih činovnika uredjenje beriva.“, dopis kotarske oblasti u Vrbovskom Odjelu za unutarnje poslove Pokrajinske uprave, 2. travnja 1922.

biračke mase zavisnom stanju a na drugoj strani ovom sitnom štednjom pravdati pred narodom svoje beskućničko rasipanje narodnog novca na drugim stranama. Drugi razlog koji nas je i nagnao, da o ovome pišemo, jeste držanje u ovome pitanju poslanika prečana iz radikalne i demokratske stranke, koji su u ovom sitnom pitanju ispoljili svoju veliku pokrajinsku sebičnost.¹¹⁰⁷ Dok se uprava Društva u Zagrebu s prvom tvrdnjom vjerojatno i mogla složiti, drugu tvrdnju oštro su opovrgavali. Opovrgnuto je i da činovnici od države dobivaju 10 % od prikupljenog poreza pošto je država taj dodatak činovnicima jednostavno prestala isplaćivati, a čak i općinama kojima je trebao biti nadoknađen taj iznos, isti nije bio isplaćen te je sav teret plaća i dodataka zapravo spadao na općinski proračun, a ne na državu, unatoč svim poslovima koje su za nju obavljali.¹¹⁰⁸ Nakon toga objavljena je još jedna reakcija na drugi članak u *Opštini* u kojem su općinski činovnici u Hrvatskoj i Slavoniji prozvani da idu „krivim putem“ tražeći da im se kao i činovnicima u Srbiji podjele dodaci. I. Domitrović u svom je komentaru utvrdio kako cilj hrvatskih činovnika nije nadmetanje, već da je činjenica kako imaju veće obaveze prema državi za pa stoga traže da budu pravedno plaćeni jer time štite „ne samo svoj interes, nego i interes naših općina“. Nastojanja „prečanskih“ zastupnika za uređenje državnog dodatka ocijenio je stoga kao posve opravdana.¹¹⁰⁹

Zbog kritika Društva, *Općinskom upravniku* obratio se V. Ačimović, predsjednik *Udruženja delovođa i pisara za Srbiju i Crnu Goru* te urednik lista *Opština*. U svom pismu, tj. članku želio je objasniti zbog čega se činovnicima u Srbiji isplaćivao dodatak države, a kao glavni razlog te potrebe naveo je stradanje Srbije u Prvom svjetskom ratu. Plaće općinskih činovnika u Srbiji također su se trebali podmirivati iz općinskog proračuna međutim, kako je navodio Ačimović, nakon što je završio rat općine su bile opustošene, umjesto službenika koji su bili u vojsci općine su vodili „pismeniji seljaci“, a po povratku u općinsku službu morali su administraciju dovesti u red te obavljati poslove za državu poput sastavljanja vojnih popisa i raspisa poreza. Naveo je kako stanovništvo koje nije imalo primanja nije bilo u mogućnosti plaćati poreze ni ostala davanja pa se činovnicima plaće nisu mogle isplaćivati, a kada su se ponovno počele isplaćivati bile su u predratnim iznosima (oko 120 do 150 dinara). Nakon kongresa općinskih djelovođa u siječnju 1920., na kojem su zahtijevali veće plaće, bio im je dodijeljen dodatak koji je potom ukinut kao prevelik teret za državu, ali zatim ipak vraćen u

¹¹⁰⁷ I. DOMITROVIĆ, „Dodaci općinskih činovnika kod nas i u Srbiji“, *Općinski upravnik*, 9. 9. 1922., 141; Članak je objavljen u *Opštini* u br. 15 iz 1922., a njegovi dijelovi preneseni su u *Općinskom upravniku*. *Isto*.

¹¹⁰⁸ *Isto*, 141 – 142.

¹¹⁰⁹ I. DOMITROVIĆ, „Jednakost ili iznimke“, *Općinski upravnik*, 30. 9. 1922., 154. Članak je objavljen kao reakcija na članak iz *Opštine* br. 16 iz 1922. *Isto*.

iznosu od 250 dinara mjesečno. Ačimović je na kraju iznio zaključak kako su srpske općine mnogo više stradale od onih na području nekadašnje Austro-Ugarske te im prema tome treba pripasti dodatak države.¹¹¹⁰ Uprava Zemaljskog društva opć. činovnika s ovim se objašnjenjem nije mogla složiti. Uz ovaj članak stavila je svoju opasku navodeći kako se nesumnjivo zalažu za „jednakost i pravicu“, ali da stradanje u ratu ne može biti izgovor za nejednakost s obzirom da u tu svrhu Srbija dobiva reparacije. Štoviše, samo je Društvo nakon rata otvoreno pozivalo na prikupljnje pomoći za gospodarski oporavak Srbije, posebno seljačkog stanovništva, stoga tvrdnje da nisu imali razumijevanja za stanje u Srbiji nisu bile utemeljene.¹¹¹¹ Uprava Društva posebno je nepravednim smatrala to što se dodatak činovnicima, odnosno općinama u Hrvatskoj i Slavoniji uvjetovao količinom prikupljenog poreza dok je dodatak onima u Srbiji bio osiguran bez uvjeta. Osim toga i zbog neisplate 10 % od prikupljenih poreza koje je trebala jamčiti Uredba, bilo je narušeno povjerenje mnogih općinskih činovnika u Hrvatskoj i Slavoniji prema državnoj vlasti.¹¹¹²

Situacija oko dodataka, odnosno povećanja beriva ponovno je bila aktualizirana 1923., potaknuta donošenjem Zakona o državnim činovnicima. Općinski činovnici nisu bili svrstavani među državne činovnike, no ipak su smatrali da im s obzirom na brojne poslove koje obavljaju za državu treba pripasti određena naknada odnosno plaća kojom bi se približili državnim činovnicima. U predstavci upućenoj Pokrajinskoj upravi u Zagrebu, sastavljenoj na temelju zaključaka sa skupštine Zemaljskog društva opć. činovnika, tražili su da se nadopuni Naredba o dodacima iz 1922. tako da se općinskim činovnicima kao i državnim, dodijele obiteljski dodaci, a već pripadajući dodatak poveća za 50 % zbog velike skupoće „jer su sve životne namirnice iza izdanja naredbe od 24. lipnja 1922. poskupile ne za 50 već za 100%“.¹¹¹³ Rezultata nije bilo pa su iduće godine činovnici putem Društva ponovno apelirali na poboljšanje njihova položaja.¹¹¹⁴ U jednom prijedlogu tražilo se da se posebnom uredbom svrstaju u III. kategoriju državnih činovnika, da im se kao i njima dodijele obiteljski dodaci, a da se problem sredstava iz kojih bi im se prikupljala plaća riješi tako da se u općinama raspiše poseban namet iz kojeg bi se financirala njihova beriva s obzirom da je to bio jedan od

¹¹¹⁰ Vel. AČIMOVIĆ, „Zbog čega je dat dodatak opšt. delovođama u Srbiji“ [ćir. u izvorniku], *Općinski upravnik*, 28. 10. 1922., 170–171.

¹¹¹¹ „Sabiranje prinosa za gospodarsku obnovu Srbije“, *Općinski upravnik*, 2. 8. 1919., 128.

¹¹¹² Vel. AČIMOVIĆ, „Zbog čega je dat dodatak opšt. delovođama u Srbiji“ [ćir. u izvorniku], *Općinski upravnik*, 28. 10. 1922., 170.

¹¹¹³ „Za povišenje dodataka“, *Općinski upravnik*, 11. 8. 1923., 125.

¹¹¹⁴ Prema njihovim izračunima osnovna godišnja beriva državnih činovnika iznosila su 23860 dinara dok su ona općinskih iznosila 13800 dinara pa se prema tome nisu mogli usporediti ni s osnovnim primanjima službenika („zvaničnika“) i služitelja koja su iznosila 16500 odnosno 13220 dinara. Ivan ALINJAK, „Naše plaće“, *Općinski upravnik*, 19. 7. 1924., 113–114.

najvećih problema kod uređenja njihovih primanja. Treba podsjetiti kako je u pitanju izjednačavanja njihova statusa sa državnim činovnicima važnu ulogu imala kvalifikacija. Naime glavni motiv za povećanje kvalifikacije bila je, uz veću stručnost, mogućnost za povećanje beriva. Jer samo sa većom kvalifikacijom postojala je mogućnost da se povećaju i njihova beriva. Zato je to pitanje uz pitanje plaća bilo jedno od najvažnijih u ovome razdoblju. U njihovim zahtjevima za izjednačavanje s državnim činovnicima tako je uvijek išao i zahtjev za povećanje činovničke kvalifikacije.¹¹¹⁵

Kako se ubrzo nakon donošenja Zakona o državnim činovnicima krenulo u njegovu reviziju u tom procesu općinski činovnici pokušali su riješiti i pitanje plaća. Posredovanjem Saveza javnih namještenika, Društvo se predstavkom obratilo ministru pravosuđa. U njoj su tražili da se općinskim činovnicima dodijele prinadležnosti (osnovna i položajna plaća prema godinama službe, stanarina, osobni i obiteljski dodaci na skupoću) kakvi su bili dodijeljeni i državnim činovnicima treće kategorije, pri čemu bi se strukovna sprema općinskih činovnika (položeni bilježnički i blagajnički ispiti) izjednačila s trećom kategorijom državnih činovnika kako su to već i tražili.¹¹¹⁶ Pošto je u međuvremenu došlo do promjene Vlade njihovi zahtjevi o reviziji činovničkog zakona nisu bili ostvareni, a Društvo je još jednom krajem 1924. uputilo zahtjev za povećanje beriva (odnosno ukupnih prihoda) općinskih činovnika.¹¹¹⁷

To pitanje konačno je bilo riješeno u prosincu 1924., donošenjem Naredbe kojom je povećanje plaća općinskih činovnika bilo određeno na sljedeći način: činovnici su tako trebali primati 2600 dinara ranije utvrđene godišnje plaće, petogodišnje doplatke te dodatak

¹¹¹⁵ Zato je u ovom zahtjevu uz navedene točke stajala i ona kojom se tražilo provođenje ranije spomenute Naredbe od 2. rujna 1918. o uvjetima za namještenje općinskih činovnika i pokretanju tečajeva koja ipak nije bila provedena. *Isto*, 115.

¹¹¹⁶ HR-DAZG-745 ZDOČ. 2.3. OS, 52/1924. (kut. 36). Spis o berivima općinskih činovnika s prijepisom prijedloga Zemaljskog društva opć. činovnika upućenog Ministarstvu za izmjenu zakona putem Saveza javnih namještenika, 18. kolovoza 1924.; „Naši prijedlozi k' reviziji zakona o državnim činovnicima“, *Općinski upravnik*, 30. 8. 1924., 137.

¹¹¹⁷ Javno nije bilo objavljeno kome je i kakav sadržaj prijedloga upućen već samo da je učinjen i „posljednji korak, da se privremeno povise naša beriva makar i na teret općina“ s obzirom da su saznali da se iz državnih sredstava njihove plaće nikako neće moći financirati. „Još jedan pokušaj“, *Općinski upravnik*, 22. 11. 1924., 185–186; Vjerojatno je bila riječ o prijedlogu, sačuvanom u dokumentaciji Društva koji je bio na tragu dotadašnjih zahtjeva: da im se dodijele osnovne i položajne plaće kao i državnim činovnicima treće kategorije prema godinama službe te obiteljski dodaci, a da se zadrže i dotadašnji petgodišnji dodaci i dodaci na skupoću. Naredba se trebala odnositi i na privremene činovnike, odnosno one na zamjeni ukoliko su imali kvalifikaciju. Predlagalo se da se istom naredbom urede doplaci i dodaci umirovljenih činovnika, njihovih udovica i siročadi te da općinskim činovnicima pripadnu putne pristojbe kao i državnim činovnicima. Osim za općinske činovnike u Hrvatskoj, Slavoniji i Međimurju, naredba se trebala protegnuti i na otok Krk te općinu Kastav. HR-DAZG-745 ZDOČ. 2.3. OS, 66/1924. (kut. 36). „Predlog: za nadopunjenje Pokrajinskog Namjesnika za Hrvatsku i Slavoniju od 24. juna 1922. broj 35.130 [...]“

kojim bi došli do iznosa beriva državnih činovnika 2. grupe III. kategorije.¹¹¹⁸ Prema tome plaća općinskih činovnika računala se prema osnovnoj i položajnoj plaći državnih činovnika navedene kategorije i ovisila je o godinama službe.¹¹¹⁹ Naredba se odnosila na sve stalno namještene općinske činovnike kao i na one privremene iako se u potonjem slučaju njihova plaća računala na poseban način.¹¹²⁰ Njihova plaća sa ovim dodacima bila je izjednačena s iznosom plaće državnih činovnika navedene kategorije, ali ti dodaci nisu se smatrali dijelom temeljne plaće jer se ona mogla urediti samo zakonom. Stoga su ovi dodaci bili uvedeni kao privremeno rješenje do donošenja novoga općinskog zakona i nisu se uračunavali u mirovinu već su se računali kao privremeni dodaci. Iako općinskim činovnicima nisu pripali obiteljski dodaci kao ni dodaci za umirovljenike, udovice i siročadi ovi utvrđeni prihodi ipak su smatrani znatnim postignućem. Ova Naredba ostala je na snazi sve do donošenja novoga općinskog Zakona, odnosno banovinskih uredbi o općinskim službenicima.

Kao i do tada sav teret plaća općinskih činovnika spadao je na općine koje su se trebale pobrinuti da od države dobiju barem iznos od 10 % prikupljenog poreza kako bi pokrili dio troškova za pokriće činovničkih plaća. Naime, za činovnike je time situacija bila olakšana jer više nisu morali izravno posredovati u slučaju bilo kakvih zastoja financijskih sredstava već se kod sastava proračuna morala osigurati njihova plaća. Tako se umjesto činovnika za prikupljanje tih sredstava morala brinuti općinska vlast odnosno načelnici i odbornici. Kako je prema prijašnjim iskustvima od države bilo teško ishoditi taj iznos, činovnici su mogućnost za prihod kojim bi se pokrila njihova beriva najčešće vidjeli u povećanju potrošarine.¹¹²¹ U slučaju da općina nije imala dovoljno takvih prihoda, morao se povisivati općinski namet. Da bi to izbjegli i činovnici su nastojali ishoditi od države povrat 10 % prikupljenog poreza općinama. Radi toga se Zemaljsko društvo opć. činovnika obratilo i na predsjedništvo HSS-a tražeći da se isplatom tih subvencija „popravi teško financijsko stanje naših općina“.¹¹²² HSS i njegovi općinski odbornici bili su protiv opterećenja seljaka

¹¹¹⁸ „Povišenje beriva“, *Općinski upravnik*, 3. 1. 1925., 1; Naredba je objavljena u *Narodnim novinama* u br. 299 od 30. prosinca 1924; Za određivanje osnovne i položajne plaće državnih činovnika vidi: „Zakon o činovnicima i ostalim državnim službenicima građanskog reda“, § 29., 33., u: CAVALIERI, *Disciplinski propisi po zakonu od 31. jula 1923. o činovnicima i ostalim državnim službenicima građanskog reda*, 206–208; Tablicu s objašnjenjem za računanje plaća općinskih bilježnika sastavio je Stjepana Majsec, o tome vidi: DOMITROVIĆ, *Kalendar zemaljskog društva općinskih činovnika Hrvatske i Slavonije za godinu 1927.*, 99–103; Za detaljnije tumačenje Naredbe i promjena u određivanju plaća općinskim činovnicima vidi analizu Ivana MAHIN, kr. odsječno savjetnika: „O privremenim dodacima na skupoću opć. činovnicima“, *Općinski upravnik*, 20. 3. 1926., 45–48.

¹¹¹⁹ Za primjer izračuna plaća vidi: Dodatak uredništva, „Povišenje beriva“, *Općinski upravnik*, 3. 1. 1925., 2.

¹¹²⁰ „Povišica beriva, tumačenje naredbe“, *Općinski upravnik*, 12. 9. 1925., 160.

¹¹²¹ Ivan DOMITROVIĆ, „Povišenje beriva“, *Općinski upravnik*, 3. 1. 1925., 1–2.

¹¹²² HR-DAZG-745 ZDOČ. 2.3. OS, 84/1925. (kut. 36). „Odšteta općinama za rukovanje sa porezima“, zahtjev Zemaljskog društva opć. činovnika upućen predsjedništvu Hrvatske seljačke stranke, 17. rujna 1925.; Jedan od

financiranjem općinske administracije, posebno za rješavanje državnih poslova, stoga je bilo očekivano da bi se upravo oni mogli založiti za isplate dugova općinama. No, pitanje oko isplate predjuma općinama trajalo je još nekoliko godina,¹¹²³ a njegovo rješavanje ponovno je bilo potaknuto Financijskim zakonom za godinu 1927. kada su se općine radi toga pojedinačno obraćale na ministarstvo financija.¹¹²⁴ Općinama je i dalje ostavljena mogućnost da činovnicima, ukoliko su postojali financijski uvjeti, povise beriva. Ipak, takvi slučajevi, s obzirom na povećanje plaća, uglavnom nisu bili česti, a isto tako oni činovnici koji su već imali veće plaće od onih koje je propisivala Naredba, mogli su ih i dalje primati.

Nakon donošenja ove Naredbe činovnička beriva u konačnici su se sastojala od sljedećih primanja: temeljne plaće od 2600 dinara, petogodišnjih dodatka, dodatka prema naredbi iz 1924., potencijalnim dodacima općine (na inicijativu samog općinskog odbora), ali i od stanarine, drvarine, putnog paušala i ostalih potencijalnih naknada/nagrada dodijeljenih činovnicima.¹¹²⁵ Iako su se i dalje povremeno javljali glasovi nezadovoljstva ipak je pitanje plaća do 1925. uglavnom bilo riješeno, ponajprije zahvaljujući aktivnom djelovanju Zemaljskog društva opć. činovnika. Nakon toga razdoblja ciljevi su uglavnom bili usmjereni povoljnom uređenju beriva prema novom općinskom Zakonu.¹¹²⁶ Iznimna situacija dogodila se nakon što je 1927. s djelovanjem započela oblasna samouprava. Oblasni odbor u Zagrebu na temelju Zakona o oblasnoj i sreskoj samoupravi preuzeo je pregled i odobravanje općinskih proračuna u kojima se namet kretao od 50 do 300 %. HSS-ov zagrebački Oblasni

argumenata za nadoknadu troškova općinama bio je i taj da se općinskim službenicima u Srbiji i Crnoj Gori isplaćivala subvencija iz državnih sredstava. *Isto*.

¹¹²³ Brojni su primjeri u kojima su općine tražile da država isplati predjume koje su činovnici podigli temeljem Uredbe. Primjerice općinski odbor u Drenju (srez Đakovo) krajem 1924. uputio je sreskom poglavaru zahtjev da se općini isplati 10 % naknade za ubrani porez iz državnih sredstava. HR-HDA-137 PU-UO. III-3, 85/1925. (kut. 275). „Upravna općina 10 % nagrade od ubranih državnih poreza“. Molba općinskog odbora u Drenju upućena Sreskom poglavaru u Đakovo (2. prosinca 1924.) i prosljeđena Odjelu za unutarnje poslove Pokrajinske uprave, 26. prosinca 1924.

¹¹²⁴ Kada je 1927. izašao Financijski zakon u kojem je prema čl. 85. ministar financija bio ovlašten isplatiti zaostale troškove općinama na temelju njihova prikupljanja poreza za državu. Međutim taj članak nije jasnije definirao za koje se vremensko razdoblje isplaćuju naknade niti na koji način. Zato se Zemaljsko društvo opć. činovnika obratilo na Ministarstvo financija za jasnije objašnjenje ove odredbe. Za općine s područja Hrvatske i Slavonije bio je dodijeljen određen iznos, međutim princip po kojem je općinama bio doznačen iznos bio je nejasno određen (spominje se kako neke općine nisu ni tražile doznaku subvencija dok je nekima iznos bio doznačen i dva puta). Stoga su se općine same obraćale na ministarstvo financija da im se dodijeli zaostala naknada. Za rješenje ovoga pitanja i povrat predjuma općinama, zalagali su se u Narodnoj skupštini HSS-ovi zastupnici Stjepan Valjavec i Stjepan Košutić. „Subvencija općinama za porezne poslove“, *Općinski upravnik*, 14. 5. 1927., 78–79; „Subvencija općinama za porezne poslove“, *Općinski upravnik*, 31. 3. 1928., 102; „Subvencija općinama za porezne poslove“, *Općinski upravnik*, 16. 6. 1928., 190; „Subvencija za porezne poslove“, *Općinski upravnik*, 7. 7. 1928., 214; HR-DAZG-745 ZDOČ. 2.3. OS, 77/1927. (kut. 38). Spis o subvenciji općina za porezno poslovanje.

¹¹²⁵ Ivan MAHIN, „O privremenim dodacima na skupoću opć. činovnicima“, *Općinski upravnik*, 20. 3. 1926., 48.

¹¹²⁶ O tome vidi primjerice: Nikola FUGGER, „Preneseni djelokrug“, *Općinski upravnik*, 27. 11. 1926., 189–190; „Pitanje kvalifikacije i plaća općinskih činovnika“, *Općinski upravnik*, 29. 1. 1927., 17–19.

odbor posebnu je pažnju pridavao troškovima općinske uprave protiveći se dodatnim izdacima za službenike, smatrajući ih nepotrebnim teretom. Kada je veliki župan zadržao od izvršenja zaključke Oblasnog odbora o pravu pregleda proračuna i ukinuća mjesta općinskih činovnika, Državni savjet donio je presudu u korist Oblasnog odbora. Zadovoljan ovom odlukom Odbor je naveo da u „principijelom ovom riješenju vrhovnog upravnog suda gledamo veliki naš uspjeh, jer smo stavljeni u položaj, da sami bez ikakvog sudjelovanja državne vlasti konačno rješavamo obćinske proračune, te u zadnjoj molbi odlučujemo o broju i berivima obćinskog činovništva“.¹¹²⁷ Oblasni odbor tako je Naredbu o dodacima iz 1924. proglasio nezakonitom, smatrajući da je na snazi još uvijek članak općinskog Zakona prema kojem plaću određuje općinski odbor jer dodaci na osnovnu plaću nisu bili utemeljeni zakonom već Naredbom. U *Općinskom upravniku* činovnicima su dane upute kako da postupe i koje zaključke da općinski odbori donesu kako im dodaci ne bi bili oduzeti. Iako su smatrali da su dodaci stečena prava općinskih činovnika temeljena na pravomoćnoj odluci, ipak su upravo zbog toga slučaja, ponovno naglasili važnost zakonskog rješenja, odnosno donošenja novoga općinskog zakona.¹¹²⁸ Osim toga, treba naglasiti kako su i nakon toga, slučajevi u kojima su se činovnicima pokušala sniziti beriva vjerojatno bili rijetki pošto o tome nije bilo značajnijih osvrta, a osim toga već 1929. ukinuta je oblasna samouprava čime je i ta problematika u općinama ostavljena po strani.¹¹²⁹

Treba spomenuti da nisu samo HSS-ovi odbornici smatrali da su plaće općinskih činovnika bile previsoke. Kada je ministar financija Stanko Šverljuga početkom 1929. izdao Naredbu za uređenje općinskih financija u njoj je kritizirao i to što je najveći dio općinskih proračuna u Kraljevini SHS odlazio na osobne troškove, odnosno plaće općinskog osoblja i potrepštine općinskih poglavarstava.¹¹³⁰ S obzirom da je cilj prikupljanja općinskih prihoda trebalo biti uzdržavanje i razvoj općina i općinskog gospodarstva smatrao je takve proračune

¹¹²⁷ „Izveštaj o dosadanjem radu oblasnog odbora oblasti zagrebačke, podnesen zagrebačkoj oblasnoj skupštini na sjednici od 27. prosinca 1927.“, *Dom*, 28. 12. 1927., 2.

¹¹²⁸ „Pitanje beriva aktivnih opć. činovnika u oblasti Zagrebačkoj“, *Općinski upravnik*, 14. 1. 1928., 11; Iako su se i prije događali određeni slučajevi u kojima su se činovnicima osporavala beriva, oni nisu bili česti, a žalbe koje bi podnijeli činovnici uglavnom bi se i riješile u njihovu korist jer se pravovaljano dodijeljena beriva nisu mogla sniziti.

¹¹²⁹ Jedan takav slučaj naveden je u *Općinskom upravniku* kao uputa ostalim činovnicima. „Pitanje beriva aktivnih opć. činovnika u zagrebačkoj oblasti“, *Općinski upravnik*, 7. 4. 1928., 107–108; Nakon što je ukinuta oblasna samouprava komesar oblasne samouprave Zagrebačke oblasti ukinuo je zaključak općinskog odbora u Velikom Trgovišću o snižavanju dodatka na skupoću. „Privremeni dodatak po naredbi broj 8746 ex 1924. ne može se sniziti“, *Općinski upravnik*, 10. 8. 1929., 253.

¹¹³⁰ Konkretni primjer takvog problema iznio je u Zagrebačkoj oblasnoj skupštini zastupnik dr. Milan Grmek navodeći da su u općini Gjurmanec (srez Krapina) najveće stavke u općinskom proračunu „bolno-opkrbni troškovi te troškovi za ceste i za obćinsko činovništvo“. KOLAR-DIMITRIJEVIĆ, *Radičev sabor*, 19.

neprihvatljivim.¹¹³¹ Analizirajući tu Naredbu, u *Općinskom upravniku* prigovorili su da se u njoj generalizira stanje općinske uprave u različitim dijelovima Kraljevine SHS, s obzirom na njihov različit razvoj i upravnu tradiciju. Iako je pozdravljena odluka ministra o štednji i pravilnoj raspodjeli općinskih sredstava, upozoreno je da su primjerice općine u Hrvatskoj i Slavoniji većinu poslova obavljale upravo za državu koja ih nije plaćala iz svojih sredstava što se moralo odraziti i na sastav općinskih proračuna. S obzirom da je većina davanja odlazila državi, a seoske općine uglavnom nisu imale znatnija sredstva (poput poduzeća) iz kojih su se mogle financirati, preostajala je samo potrošarina i raspisivanje nameta, pri čemu je velik dio tih prihoda odlazio na plaće općinskog osoblja. Stoga su smatrali da bi se problem općinskih financija mogao „riješiti samo na taj način, da se općinama omogući iznaći nova vrela prihoda uvedjenjem raznih lokalnih daća i taksa za općinske administrativne čine, te da se općinama prepuste neke vrste poreza ili drugih državnih daća ili da im se podijeli odšteta za poslove državnog djelokruga“.¹¹³²

Iako se među činovništvom pa i u javnosti, uglavnom govorilo o teškoj situaciji općinskih činovnika jer su mnogi i bili u nezavidnim prilikama s niskim primanjima, treba uzeti u obzir kako je i među općinskim činovništvom bilo onih čiji su životni uvjeti bili znatno bolji. Osim onih koji su bogatstvo stekli ilegalnim putem (primjerice okoristivši se u ratu ili čineći pronevjere u općinama), među činovnicima je bilo i onih koji su zbog osobnih prilika, visokih beriva, ali i obiteljske imovine i sredstava bili u povoljnijim prilikama. Među takvima se može izdvojiti primjer jednoga činovnika čiju je situaciju u pismu namijenjenom članu uprave Zemaljskog društva opć. činovnika spomenuo njegov kolega. Propitkujući nužnost davanja pomoći jednoj udovici općinskog činovnika koju je njegov kolega zagovarao, naveo je: „[...] kad on toliko ima osjećaja za 'sirote', zašto joj on sam ne pomogne, a to je u stanju, jer od 60 % kamata, koje pobire na svoj novac (oko 100.000 din.), razdavani ondašnjim seljacima na zajam, mogao bi i njoj dati nešto, da joj time olakša 'teški' život.“¹¹³³ Osim toga i ranije spomenuti činovnici, koji su smatrali kako postignuća oko njihovih plaća nisu bila dovoljna jer su im općinski odbori već dodjeljivali i veće plaće, također potvrđuju ovu pretpostavku.

U središtu pokreta općinskih činovnika bilo je povećanje i osiguravanje plaća u određenom iznosu, no to nisu bila jedna materijalna prava koja su željeli urediti. Uređenje

¹¹³¹ „Budžetiranje gradskih i seoskih općina“, *Općinski upravnik*, 26. 1. 1929., 28.

¹¹³² *Isto*, 29.

¹¹³³ HR-DAZG-745 ZDOČ. 2.3. OS 37/1924. (kut. 36). Pismo opć. bilježnika Lazara Kelića upućeno nekome od članova uprave Zemaljskog društva opć. činovnika (naslov. „Dragi gosp. kolega“), Jasenovac, 28. lipnja 1924.

prihoda poput stanarine i putnih troškova također je bilo u njihovu interesu, a i u tim pitanjima uspjeli su ishoditi određena rješenja.

Stanarina opć. činovnika ovisila je odluci općinskog odbora. Onim činovnicima koji su iz drugih mjesta dolazili u općinsku službu uglavnom je bilo potrebno osigurati stanarinu ili dodijeliti stan na korištenje.¹¹³⁴ U nekim općinama, najčešće zbog nedostatka općinskih sredstava, činovnici su bili smješteni u stanove koji nisu zadovoljavali sigurnosne ili higijenske kriterije.¹¹³⁵ Manjak stanova bio je značajan problem u međuratnom razdoblju i u gradovima i u seoskim općinama.¹¹³⁶ Na selu, gdje je mogućnost izbora stanovanja i inače bila ograničena, poseban su problem predstavljali visoki nameti. Tako najamnina u brojnim slučajevima nije mogla pokriti namet koji je vlasnik nekretnine morao platiti na najam i zato često svoje kuće i stanove nisu niti željeli iznajmiti.¹¹³⁷ Zakonom o plaćama općinskih činovnika bilo je određeno da se s obzirom na mjesne prilike treba osigurati stanarina odnosno stan za općinske činovnike pa je u većini općina pitanje stana ili stanarine uglavnom bilo uređeno. Uz stanarinu drvarina je bila jedna od pogodnosti koja se činovnicima nudila pri namještenju. Ovisila je prvenstveno o odluci općinskog odbora koji nije morao ponuditi drvarinu, odnosno mogao ju je ponuditi u novcu ili materijalu. Međutim ta pogodnost nije bila garantirana propisima kao što je to bilo u slučaju učitelja pučkih škola prije nego su bili

¹¹³⁴ O tome kako je izgledao smještaj mladog činovnika u jednoj općini u blizini Zagreba opisao je Milan N. Ribarić u pripovijesti *Općinski bilježnik*. Prema tom opisu novi je bilježnik umjesto stana dobio sobu na korištenje u jednoj kući, koji su mu preporučili ostali službenici u općini, gdje je bio smješten „za prvi čas“ dok sam ne pronađe novi smještaj. RIBARIĆ, „Općinski bilježnik“, 261.

¹¹³⁵ Franjo POŠTA, „Stanovi općinskog činovništva!“, *Općinski upravnik*, 29. 8. 1925., 149–150.

¹¹³⁶ U većim gradovima, a posebno u Zagrebu postojao je problem manjka stanova, a rješavanjem toga problema posebno se bavio zagrebački načelnik Stjepan Srkulj. „Nevoljne stanbene prilike u Zagrebu“, *Jutarnji list*, 4. 4. 1918., 3; Zemaljski činovnik, „O stanbenom pitanju i nevolji sa stanovnicima“, *Jutarnji list*, 6. 4. 1918., 4; „Činovnici grade sami sebi stanove“, *Jutarnji list*, 10. 11. 1926., 5; SRKULJ, „Memoari“, 36.

¹¹³⁷ Primjerice u jednom navedenom slučaju stanodavac je za 12 000 kruna godišnje najamnine morao platiti 14 551 krunu i 20 filira nameta odnosno u jednom drugom slučaju u kojem je stanarina iznosila 240 dinara namet je iznosio 308, 25 dinara. ŠEŠERINEC, „Uzroci pomanjkanja stanova na selu“, *Općinski upravnik*, 30. 1. 1923., 10–11; „Stanbeno pitanje“, *Komunalna razmatranja*, 1. 1. 1924., 3.

svrstani među državne službenike.¹¹³⁸ Ipak ukoliko je općinski odbor jednom dodijelio tu pogodnost više ju, jednako kao plaću i stanarinu, nije mogao ukinuti.¹¹³⁹

Među važnijim prihodima općinskih činovnika bile su putne pristojbe koje su im bili isplaćivane za različite poslove izvan ureda. Općine su činovnicima mogle izdati i paušalni putni trošak, bilo u dogovoru s činovnikom ili ga odrediti i ponuditi u samom natječaju. Ukoliko ne bi bilo dogovoreno izdavanje paušalnog putnog troška on se isplaćivao prema pojedinim putnim računima.¹¹⁴⁰ S obzirom da su znatan dio poslova obavljali izvan ureda, činovnici su ovaj prihod smatrali posebno važnim te je kroz godine više puta traženo njegovo povećanje. Potrebu za povećanjem putnih pristojbi uglavnom su opravdavali sve većim troškovima i skupljim prijevozom. Zbog toga su njihove putne pristojbe nekoliko puta bile regulirane, a krajem 1924. donesena je Naredba kojom su te pristojbe utvrđene i otada su vrijedile u preostalom razdoblju Kraljevine SHS.¹¹⁴¹ Putni troškovi sastojali su se od pokrića

¹¹³⁸ Zemaljsko društvo opć. činovnika uputilo je 1. ožujka 1921. predstavku Kr. zemaljskoj vladi u kojoj je obrazložilo potrebu da se općinskom činovništvu omogućí besplatna podjela drva za ogrjev. Svoj su stav temeljili na običaju prema kojem su na području nekadašnje Vojne krajine općinski činovnici iz imovnih općina dobivali drva besplatno, a potom uz povlaštenu cijenu da bi u konačnici i to bilo ukinuto. U ostatku Hrvatske i Slavonije to je ovisilo o odluci općinskog odbora, dok su se učiteljima do tada još besplatno dodjeljivala drva. Navodeći kako hvat drva stoji preko 800 kruna dok je potreba oko 5 hvati godišnje, to su za drva trebali izdvojiti oko 4000 kruna što je iznosilo više od temeljne godišnje plaće. Iz Šumarskog odsjeka u Zagrebu demantirali su tvrdnje Društva navodeći da im se zbog specifičnih prilika izlazilo u susret tijekom rata no da u poratno vrijeme ne postoji pravo na kupnju i dostavu drva po povlaštenim uvjetima. Stoga je Zemaljska vlada taj zahtjev odbila ne nalazeći ga utemeljenim. HR-HDA-79 UOZV. III-5, 8362/1921. (kut. 5081). Spis: „Zemaljsko društvo opć. činovnika Hrv. i Slavonije nalaže predstavku u svrhu dopitanja ogrjevnih drva obć. činovnicima“.

¹¹³⁹ Između činovnika i općinskog odbora moglo je doći do nesuglasica oko podjela drva kao primjerice u općini Staro Petrovoselo (kotar Nova Gradiška) u kojem su bilježniku i blagajniku bila dodijeljena drva za ogrjev ili određena vrijednost u novcu što što se smatralo dogovorom dviju strana. Međutim općinski je odbor jednostrano nakon nekoliko godina odredio novu novčanu vrijednost ogijevnih drva. Pokrajinska uprava u tom je slučaju odredila da se činovnici s općinom trebaju sporazumjeti oko iznosa ili ukoliko ne uspiju to treba odrediti vještak. HR-HDA-137 PU-UO. III-5, 6951/1922. (kut. 231). „Staro Petrovoselo, upravna općina, ogrjevna drva općinskim činovnicima“, prijepis dopisa Odjela za unutarnje poslove Pokrajinske uprave upućenog okružnom načelniku u Požegi, 15. kolovoza 1924.

¹¹⁴⁰ „Putni paušal opć. činovnika“, *Općinski upravnik*, 14. 2. 1925., 26; Ta se odluka temeljila na odredbi Kr. zemaljske vlade od 21. listopada 1912. (br. 66467). *Isto*. O tome vidi: „Paušaliranje putnih pristojba obć. činovnicima“, HR-HDA-79 UOZV. IV-5, 70832/1918. (kut. 4587). „Paušaliranje putnih pristojba obć. činovnicima“, prijepis dopisa (odluke) Odjela za unutarnje poslove Zemaljske vlade upućena Kr. županjskoj oblasti Ogulin, 19. listopada 1912. (k br. 40410, umetnuto u navedeni spis s predmetom: „Šepak Gjuro, opć. bilježnik u Štefanju; povišenje beriva“).

¹¹⁴¹ „Putne pristojbe“, *Općinski upravnik*, 13. 12. 1924., 199. Ove pristojbe određene su Naredbom od 21. studenog 1924., br. 40500, temeljenoj na rješenju Ministarskog savjeta od 1. listopada 1923. K. D. R. br. 12400. za državne službenike građanskog reda. *Isto*. Naredba je objavljena u *Narodnim novinama* br. 281, od 4. prosinca 1924.; Prema rješenju Građanskog povjereništva u Čakovcu od 15. prosinca 1924., br. 7360, ovi propisi vrijedili su i za područje Međimurja. „Putne pristojbe protegnute na Medjumurje“, *Općinski upravnik*, 27. 12. 1924., 208; O Naredbi i odredbama o putnim troškovima za državne činovnike vidi: KOVAČ, *Gradske i seoske općine*, knj. I, 37–44.

troškova prijevoza te od dnevnice kojom su se trebali pokriti troškovi hrane i ostale potrebe.¹¹⁴²

Općinski odbornici pa i općinari, nerijetko su smatrali kako se s putnim pristojbama manipuliralo i neosnovano ih isplaćivalo. U HSS-ovom *Domu*, putni računi spominjali su se kao jedan od najštetnijih troškova za općinu ukoliko ih načelnici nisu pravilno kontrolirali.¹¹⁴³ Zbog sumnji da se putnim računima manipulira, zagrebački Oblasni odbor uputio je na općinska poglavarstva okružnicu o tome kako se svi ti računi općinskih činovnika i namještenika trebaju predlagati oblasnom odboru na kontrolu i odobrenje jednom mjesečno. Tražilo se da pritom budu popraćeni dokumentacijom o točnim razlozima, vremenskom trajanju putovanja i obavljenom poslu. Oblasni odbor inzistirao je na tome da se štedi na službenim putovanjima pa je tako izdana uputa da se tijekom jednoga putovanja obavi što više potrebnih poslova, da se na vanjsko uredovanje ne šalje više osoba ako potrebne poslove može obaviti jedna, da se u općinama u kojima nema poreznog ureda otprema poreza vrši poštom, a osobno nošenje računa ograniči na tri putovanja godišnje, te da se vanjski poslovi, ukoliko za njih nije bila potrebna posebna sprema, povjere općinskom starješini ili odbornicima.¹¹⁴⁴ Prema sadržaju okružnice jasno je da je Oblasni odbor izražavao nepovjerenje prema općinskim činovnicima i službenicima u pogledu zaslužbe i isplate putnih troškova, smatrajući da ih treba podvrgnuti strožoj kontroli, a zanimljivo je da su dio mogućih odgovornosti željeli predati odbornicima.

Ernest Spiess, predstojnik Odjela za samoupravnu administraciju zagrebačkog Oblasnog odbora uputio je potom općinskim načelnicima okružnicu o donošenju zaključka na sjednici općinskog odbora o smanjivanju putnih pristojbi općinskih činovnika i službenika te racionalizaciji troškova i jačem nadzoru u pogledu službenih putovanja. U okružnici je bilo navedeno da, s obzirom da je bila riječ „[...] o interesima opć. činovnika i namještenika koji bi mogli u vlastitom interesu djelovati na pojedine općinske odbornike, to se imade taj predmet do početka sjednice držati pred istima u tajnosti. Za vrijeme, dok se o tom predmetu bude na

¹¹⁴² Prema Naredbi o naknadi putnih troškova iz 1924., dnevnicu je iznosila 45 dinara za putovanja unutar kotara, a za putovanja izvan kotara 65 dinara. Cijela dnevnicu odnosila se uredovanje koje je trajalo više od 12 sati, a za manje od toga pripadala je polovica dnevnice. „Putne pristojbe“, *Općinski upravnik*, 13. 12. 1924., 199; „Zaračunavanje putnih pristojba“, *Općinski upravnik*, 7. 3. 1925., 39; Kilometrini je iznosila 6 dinara po kilometru, troškovi željezničke karte II. razreda ukoliko su se koristili željeznicom, te fijkarovina od 30 dinara po danu (od 6 do 18 sati) donosno od 60 dinara po noći (od 18 do 6 sati). I za prijenos prtljage naknada je iznosila 5 dinara, ukoliko je službeno putovanje trajalo duže od 48 sati. „Putne pristojbe“, *Općinski upravnik*, 13. 12. 1924., 199. O još nekim odredbama vezanim za putne troškove vidi: „Zaračunavanje putnih pristojba“, *Općinski upravnik*, 7. 3. 1925., 39; „Fijkarovine zaračunavanje“, *Općinski upravnik*, 27. 6. 1925., 112.

¹¹⁴³ Dragutin HERCEG, „Izvor seljačkog zla u obćini“, *Dom*, 26. 10. 1927., 2–3.

¹¹⁴⁴ HR-HDA-141 ZO. VŽ OS, II-7, 18495/1928. (kut. 542). „Putni računi obćinskih namještenika.“, Oblasni odbor zagrebačke oblasti svim općinskim poglavarstvima, 25. veljače 1928.

sjednici raspravljalo imadu se iz odnosne sobe udaljiti svi općinski činovnici i namještenici /i opć. načelnik, ako je isti ujedno i općinski bilježnik/, kako bi općinski odbor mogao slobodno i bez ičijeg stranog utjecaja o tom stvoriti svoj zaključak.“¹¹⁴⁵ Pojedini općinski činovnici saznali su za ovu okružnicu i o tome obavijestili upravu Zemaljskog društva opć. činovnika. Uputu o držanju okružnice u tajnosti kao i raspravu bez prisustva općinskih činovnika i službenika, smatrali su posebno uvrjedljivom.¹¹⁴⁶ Društvo se protivilo ovoj odredbi Oblasnog odbora, smatrajući ju neopravdanom i protuzakonom, odnosno u suprotnosti s Naredbom o putnim troškovima iz 1924., ali i zbog činjenice da je na snazi još uvijek bila Uredba o premjektivosti zbog koje su se činovnici morali seliti i podmirivati troškove preseljenja, suprotno tvrdnji u okružnici da su općinski činovnici nepremjestivi. Zbog toga su velikom županu Zagrebačke oblasti uputili molbu da tu okružnicu odnosno odredbu Oblasnog odbora zadrži od izvršenja,¹¹⁴⁷ što je u konačnici bilo postignuto.¹¹⁴⁸

U pogledu pogodnosti treba spomenuti i kako su činovnici više puta u razdoblju Kraljevine SHS tražili da im se dopusti kupnja željezničkih i brodskih karata u pola cijene, kako im je bilo omogućeno u razdoblju prije 1918. Tu su pogodnost, osim na temelju ranije povlastice, tražili i zato što su obavljali velik dio poslova za državu, smatrajući da im zbog toga, kao i državnim činovnicima, pripada pravo povoljnijih cijena karata.¹¹⁴⁹ Unatoč

¹¹⁴⁵ HR-DAZG-745 ZDOČ. 2.3. OS, 43/1928. (kut. 38). „Putni troškovi općinskih činovnika i namještenika, ustanovljenje“, Odredba Oblasnog odbora u Zagrebu, na ruke općinskim načelnicima, 29. ožujka 1928.

¹¹⁴⁶ O odnosu državne i oblasne vlasti prema općinskim činovnicima povodom ove okružnice, komentirao je Ivo Marčec iz Križovljan Cestice (kotar Varaždin) o čemu je rekao: „Ta još se nije ni osušila tinta odredbe delegata ministarstva financija gdje nam se za isplate invalidskih podpora imenuju revizori u osobi mjestnih svećenika i učitelja jer da su opć. činovnici nepouzdati da taj posao uredno izvrše, već ti evo oblastnog odbora da nam i on zabode nož u ledja kao da tih po našu stališku svijest i poštenje nije bilo dosta. Tko i površno pročita okružnicu oblastnog odbora dobiva već na prvi mah impresiju da je ona izdana u cilju da pogoduje niskim instinktima i u skroz demagoške svrhe da se ljudima biračima prikaže tobožnje zatorno djelovanje opć. činovnika i službenika koji od općine i naroda ubiru tolike pare u formi kilometrine i dnevnica pa im stoga valja putne troškove reducirati i općine i ljude na taj način odštetiti da se tako mišljenje tih ljudi odvrti od onih velikih dača što ih snašaju ili će ih snašati za oblastne prireze i time otupiti oštricu često puta opravdanih prigovora protiv visine tih prireza kao i objekata od kojeg se oni razpisuju.“ HR-DAZG-745 ZDOČ. 2.3. OS, 43/1928. (kut. 38). Pismo Ive Marčeca Stjepanu Majsecu, Križovljan Cestica, 18. travnja 1928.

¹¹⁴⁷ „Oblasna samouprava protiv općinskih činovnika“, *Općinski upravnik*, 21. 4. 1928., 125; HR-DAZG-745 ZDOČ. 2.3. OS, 43/1928. (kut. 38). „Putne pristojbe opć. činovnika službenika u zagrebačkoj oblasti“, koncept predstavke Zemaljskog društva opć. činovnika upućene velikom županu u Zagrebu, 16. travnja 1928.

¹¹⁴⁸ „Putni troškovi opć. činovnika i službenika“, *Općinski upravnik*, 12. 5. 1928., 150; Odlukom Državnog savjeta, oblasni odbori nisu imali pravo vršiti niti kontrolu i odobravanje putnih računa već su ta zaduženja zadržala sreska poglavarstva. HR-DAZG-745 ZDOČ. 2.3. OS, 48/1928. (kut. 38). „Putni računi opć. činovnika i službenika, postupak“, koncept predstavke velikom županu u Zagrebu, 10. 5. 1928.; „Obredjivanje putnih računa“, *Općinski upravnik*, 16. 6. 1928., 190.

¹¹⁴⁹ U razdoblju Kraljevine SHS o tome je upućeno više predstavki Zemaljskog društva opć. činovnika. O tome zahtjevu vidi primjerice: HR-DAZG-745 ZDOČ. 2.3. OS, 40/1928. (kut. 38). „Povlastica željezničke vožnje za opć. činovnike“, prijepis predstavke Zemaljskog društva opć. činovnika upućene Ministarstvu prometa, 21. travnja 1928.

molbama to pravo nisu ostvarili sve do 1940., kada su bili preuzeti u banovinsku službu te im je ponovno pripala ova povlastica.¹¹⁵⁰

8.4. Privatno pisarsko poslovanje općinskih činovnika

Sastavljanje i potvrđivanje različitih vrsta službenih dokumenata bila je jedna od posebnosti rada općinskih činovnika. Oni su imali pravo u općinama obavljati ove poslove kako bi seoskom stanovništvu uz manje troškove bila olakšana izrada dokumenata, bez potrebe odlaska u gradove i veća mjesta odvjetnicima i kr. javnim bilježnicima.¹¹⁵¹ Treba reći da je to pravo odnosno dopuštenje proistjecalo iz tradicije jer je ova praksa bila uobičajena u seoskim općinama premda se isprva nije posebno zakonski regulirala. U Poslovniku Županije zagrebačke iz 1873. navodilo se kako općinski bilježnici smiju prakticirati privatni rad sa strankama, ali „bez uštrba službe u izvan uredovnih urah“. Uz to je stajao i popis isprava koje su općinski bilježnici smjeli izdavati, kao i cjenik kojega su se morali pridržavati. Tako je bilo dopušteno sastavljanje namira (priznanica), obveznica, molbenica (osim onih čije je sastavljanje bilo dopušteno samo odvjetnicima i javnim bilježnicima), ugovora o pokretninama i nekretninama te raznih prijepisa do veličine jednog arka. Međutim uz ovu odredbu Poslovnika stajala je bilješka o tome da takvi poslovi nisu bili u skladu sa zakonom jer su se kosili sa Naredbom Ministarstva pravosuđa od 18. srpnja 1855. prema kojoj su samo odvjetnici i osobe koje su opunomoćile nadležne oblasti smjele sastavljati takve dokumente dok su ostali bili smatrani nadripisarima čije je djelovanje bilo ilegalno i kažnjivo.¹¹⁵² Ipak, činjenica da su općinski bilježnici već tradicionalno sastavljali takve isprave bila je priznata i u Naredbi o bilježničkim ispitima iz 1875. pri čemu je i iz tog razloga među ispitivačima u povjerenstvu morao biti kotarski sudac.

Županijski upravni odbor u Zagrebu donio je 1892. Naredbu o obavljanju pisarskih poslova te odredio cjenik za te poslove. Prema toj Naredbi, stalno namještenim

¹¹⁵⁰ „Kolege iz dunavske banovine o našoj povlastici željezničke vožnje“, *Općinski upravnik*, 29. 6. 1940., 107–108.

¹¹⁵¹ O djelovanju javnih bilježnika i određivanju javnobilježničkih mjesta vidi: KREŠIĆ, „Javno bilježništvo na hrvatsko-slavonskom pravnom području 1859.–1941.“, 91–126.

¹¹⁵² „Poslovnik za seoske občine županije zagrebačke“, § 23., *Sbirka najpotrebitijih zakona i naredaba koje se tiču uprave seoskih občina*, 18–19; Zanimljivo je da su istu Naredbu općinski bilježnici tumačili u svoju korist, smatrajući da njima legitimitet za vršenje tih poslova daje bilježnički ispit. Naime tzv. *nadripisari* bez propisane sprema i znanja sastavljali su različite dokumente pri čemu su neispravno sastavljeni dokumenti mogli biti na štetu seljaka radi nestručnosti sastavljača. Osim toga činovnicima je takva konkurencija smanjivala mogućnost dodatnih poslova pa su istupali protiv takvih nadripisara. „Nadripisari“, *Obćinar*, 4. 10. 1883., 319.

bilježnicima i blagajnicima s položenim ispitom bilo je dopušteno obavljati privatne pisarske poslove sa strankama iz područja općine u kojoj su vršili službu, a u slučaju da su u općini djelovali i bilježnik i blagajnik potonji je mogao obavljati samo privatne poslove „financijske i blagajničke struke“.¹¹⁵³ Međutim primjetno je kako je ova odredba kasnije bila zanemarena jer se među činovnicima savjetovalo da i blagajnici sa položenim ispitima, ukoliko im se pruži mogućnost, prihvate sastavljanje svih vrsta isprava.¹¹⁵⁴ Zbog privatnog poslovanja činovnici nisu smjeli zanemariti svoje redovne obaveze stoga je te poslove bilo dopušteno obavljati samo izvan uredovnih sati, svi su ti poslovi morali biti prijavljeni općinskom načelniku te je on bio zadužen za njihov nadgled kako se ne bi naštetilo strankama i kako se redovni poslovi ne bi zanemarivali radi privatnih. Osim toga nadzor nad privatnim pisarskim poslovanjem općinskih činovnika bila je dužna voditi i kotarska oblast. O tim se poslovima morala voditi evidencija u općinskom uredu, a svim strankama izdati namira (potvrda) za obavljene posao. Činovnici su trebali snositi odgovornost za sve dokumente koje su sastavljali te su bilo kakvu štetu učinjenu strankama morali sami nadoknaditi, a isprave u vlastitom interesu ili interesu svoje rodbine nisu smjeli sastavljati. Činovnik je imao dužnost „da pri sastavljanju svakoga spisa koliko moguće izvidi, da li su stranke osobno kadre i da li su kao što treba ovlaštene na sklapanje dotičnog posla; da se osvjedoči o pravoj i ozbiljnoj njihovoj volji; da ju razgovijetno i točno stavi na papir i napokon pošto pred strankama spis pročita, da ih upita za privolu njihovu“.¹¹⁵⁵ Činovnici nisu smjeli sastavljati protuzakonite isprave ili one za koje nisu bili sigurni jesu li protivne zakonu, a zanimljivo je i da je bilo istaknuto da su morali paziti na „način pisanja i kaniti se uvriedljivih i nedostojnih izraza napram drugim osobama, oblastim i uredom, sve da bi to stranka i zahtjevala“. Ukoliko bi to prekršili, protiv njih se trebalo kazneno postupati. Naredba je potvrđivala da je činovnicima bilo dopušteno sastavljati različite vrste isprava, molbenice i podneske, osim onih isprava koje su imali pravo sastavljati samo odvjetnici i kr. javni bilježnici. Isto tako činovnici su bili dužni, posebno u mjestu u kojem je djelovao odvjetnik, stranku najprije uputiti na njega, a tek ukoliko bi stranka i dalje zahtijevala uslugu, prihvatiti posao. Ova Naredba i cjenik koji je uz nju bio naveden morao je biti javno istaknut u općinskom uredu tako da svima bude dostupan i vidljiv, a činovniku nije bilo dopušteno primati naknadu „u naravi“ već samo u novcu, prema cjeniku. Osim toga za

¹¹⁵³ *Poslovník za občinska poglavarstva Županije zagrebačke*, 132–134; Ova Naredba Županije zagrebačke donesena je 4. listopada 1892., br. 2145. *Isto*, 132.

¹¹⁵⁴ „Prijepor za privatna pisarska poslovanja“, *Općinski upravnik*, 9. 6. 1923., 91–92; Između pojedinih bilježnika i blagajnika vjerojatno su se javljali sukobi oko prava prednosti u ovim poslovima pa je bilježnicima savjetovano da to dopuste svojim kolegama blagajnicima kako bi i oni mogli nešto zaraditi, a kako s druge strane općinari ne bi morali odlaziti odvjetnicima u slučaju da bilježnik nije bio u mogućnosti prihvatiti određenu stranku. *Isto*.

¹¹⁵⁵ *Poslovník za občinska poglavarstva Županije zagrebačke*, 132–134.

određene isprave koje je općina bila dužna izdati bez naplate činovnik nije smio primiti nikakvu naknadu.¹¹⁵⁶

Prema ovoj Naredbi u načelu su se ravnali i činovnici u ostalim županijama, no pokazat će se da je, posebno u nekim mjestima, kontrola nad privatnim poslovima bila slaba ili je nije niti bilo pa su činovnici poslove vodili poprilično svojevóljno, a pojedinih odredbi nisu se niti pridržavali. Osim ove Naredbe treba spomenuti i rješenje Kr. banskog stola u Zagrebu kojim se priznavalo pravo općinskim činovnicima na privatno pisarsko poslovanje što su oni također navodili kao dokaz prava na vršenje ovih poslova.¹¹⁵⁷

Odvjetnici i kr. javni bilježnici smatrali su ovakvo djelovanje općinskih činovnika nadripisarstvom pa je još od 19. st. između njih često dolazilo do sukobljavanja o tom pitanju. Glavni argument činovnika za zadržavanje prava na vršenje ovih poslova bio je interes seljaka koji su radi visokih cijena odvjetničkih i javnobilježničkih usluga te ograničenog broja njihovih ureda bili skloniji tražiti usluge općinskih bilježnika.¹¹⁵⁸ Jedan je činovnik razlažući o tome zašto je potrebno zadržati činovniku pravo na privatno pisarsko poslovanje samouvjerenio izjavio: „Kud će suza neg na oko' veli poslovica, a kuda će naš prosti seljak, ako imade posla sa oblastima, ili ako treba koju privatnu stvar izravnati, nego svome poglavaru, s kojim živi kao u jednoj zadružnoj svezi i koji ga tako rekuć kod svakoga koraka upućuje i savjetuje, Kuda će tražiti seljak za svaku i najmanju pismenu stvar odvjetnika, kada mu to od pamtivjeka obćinski činovnik mnogo jeftinije, a često i bolje obavi.“¹¹⁵⁹ Doista, za očekivati je bilo da će seljaci biti skloniji takve usluge tražiti od činovnika koji su im bili bliži i dostupniji, a njihove usluge financijski prihvatljivije. Stoga će se njihova podrška općinskim činovnicima za obavljanje privatnih pisarskih poslova očitovati i u kasnijem razdoblju. Unatoč spomenutoj regulaciji od strane Županije zagrebačke, odvjetnici i javni bilježnici ovu vrstu poslovanja općinskih činovnika nisu smatrali profesionalnom pa ni legalnom. Štoviše i

¹¹⁵⁶ *Isto*, 133–135.

¹¹⁵⁷ U Kalendaru se spominje rješenje Kr. banskog stola u Zagrebu od 25. svibnja 1894., br. 5023., dok se u jednom dopisu Zemaljskog društva opć. činovnika spominje rješenje od 17. svibnja 1894., br. 8681. DOMITROVIĆ, *Kalendar Zemaljskog društva općinskih činovnika za prestupnu godinu 1920.*, 105; HR-DAZG-745 ZDOČ. 2.3. OS, 50/1919. (kut. 34). Prijepis podneska Zemaljskog društva opć. činovnika upućenog Kr. kotarskom sudu u Čazmi, 27. srpnja 1919.

¹¹⁵⁸ O tome vidi npr.: Nik. MAJNARIĆ, „Kr. javni bilježnici i obćinski bilježnici“, *Obćinar*, 22. 11. 1883., 373–374; E. BRADNA, „I jošte kr. javni bilježnici i obćinski bilježnici“, *Obćinar*, 6. 12. 1883., 391; Lovro SOLERTI, „I jošter kr. javni bilježnici i obćinski bilježnici“, *Obćinar*, 27. 12. 1883., 415–416.

¹¹⁵⁹ P., „Je li opravdano, da obćinski činovnici sastavljaju privatne izprave.“, *Obćinski glasnik*, 1. 3. 1896., 36.

povećanje broja javnobilježničkih mjesta nakon 1918. vjerojatno je doprinijelo tome da potencijalne poslove i zaradu nisu željeli prepustiti općinskim činovnicima.¹¹⁶⁰

Iz odvjetničkih i javnobilježničkih krugova pokušavala se ishoditi zabrana toga poslovanja, no do toga nije došlo pa su općinski činovnici i u Kraljevini SHS zadržavali pravo na vršenje privatnog pisarskog poslovanja. No i nakon 1918. nastavljeni su pokušaji da se općinskim činovnicima zabrani pravo na privatno pisarsko poslovanje. Tako je 1919. Kr. kotarski sud u Čazmi tražio da mu se dostavi naredba na temelju koje općinski bilježnici i blagajnici imaju pravo baviti se privatnim pisarskim poslovima. Podnesak sudu sa Naredbom iz 1892. te ostalim dokazima poslalo je Zemaljsko društvo opć. činovnika. Zanimljivo je da su braneći svoje pravo na obavljanje ovih poslova, sami upozorili na postojanje nadripisara „[...] u drugim slojevima [...] pa bi na nje trebalo pripaziti. Imade ih naročito u 'privilegiranim pisarnama' odvjetnika i javnih bilježnika, gdje rade ne samo za svoje gospodare, već također mimo njih – za sebe, upuštajući se uz masne nagrade često puta u nedopustive poslove. Na ovakove ne odgovorne elemente i njima slične opravdano je pripaziti dok općinski činovnici koji u svom radu stoje pod kontrolom nadzorne vlasti i rade ono, našto su ovlašteni, ne opadaju među takove – među nadripisare.“¹¹⁶¹ Štiteći svoj ugled činovnici su pažnju željeli svratiti na druge, po njima problematične pojave, a iako je nadzor kotarskih oblasti trebao biti svojevrsna garancija ispravnosti njihova rada, treba reći kako se pokazalo da je i sa nadzorom općina u vremenu Kraljevine SHS bilo različitih problema te on nije bio dostatan.

Nesumnjivo je da su činovnici na čelu sa svojim Zemaljskim društvom opć. činovnika bili svjesni da je privatno pisarsko poslovanje bilo delikatno pitanje koje nije bilo oportuno otvarati ukoliko za tim nije bilo potrebe, kako se ne bi dovela u pitanje prava koja su imali, pošto je iz odvjetničkih krugova neprestano postojao pritisak da im se taj rad zabrani. Tako je u jednom privatnom dopisivanju članova Društva, povezanim sa gornjim slučajem kotarskog suda u Čazmi, navedeno kako je bolje „u javnost ništa ne iznašati i u stvar dirati, te je time poticati“.¹¹⁶² Ipak, nije trebalo dugo da se ponovno javno progovori o ovim pitanjima.

Kako se cijena privatnih pisarskih poslova od donošenja Naredbe upravnog odbora Županije zagrebačke iz 19. st. nije mijenjala, neki su činovnici zahtijevali njihovo povišenje. Iz Društva je „iskreno i otvoreno“ upozoreno kako se svako inzistiranje može okrenuti protiv

¹¹⁶⁰ KREŠIĆ, „Javno bilježništvo na hrvatsko-slavonskom pravnom području 1859.–1941.“, 102–103.

¹¹⁶¹ HR-DAZG-745 ZDOČ. 2.3. OS, 50/1919. (kut. 34). „Odvjetnička molba da se stane na put nadripisarenju“, okružnica Kr. kotarskog suda u Čazmi, 8. srpnja 1919.; Prijepis podneska Zemaljskog društva opć. činovnika upućenog Kr. kotarskom sudu u Čazmi, 27. srpnja 1919.

¹¹⁶² HR-DAZG-745 ZDOČ. 2.3. OS, 50/1919. (kut. 34). Pismo Ivana Domitrovića Luki Zubčiću, Sela, 27. srpnja 1919.

činovnika koje su već prije od zabrane ovoga poslovanja spasili upravo općinski odbori i to prvenstveno radi zaštite interesa seljaka. Stoga je upozoreno: „Ako to pitanje danas pokrenemo, ne bi li se moglo dogoditi, da to nama bude na štetu? Tko danas odlučuje? Nisu li na kormilu države i državnih poslala danas odvjetnici? Hoćemo li kod njih naći zaštitu u tom pogledu? Slaba nada!“ No, ono što je zanimljivo jest da su iz Društva činovnike savjetovali da s obzirom na povećane troškove materijala za izradu dokumenata i cijene neprimjerene tadašnjim uvjetima, sami u dogovoru sa strankama povise cijenu svojih usluga. Svoj su zaključak temeljili na činjenici da su i stranke slobodne otići kod drugoga izraditi ispravu, ali i da su činovnici slobodni odbiti posao s obzirom da nije bila riječ o obaveznim dužnostima. Ipak, savjetovali su da cijene određuju racionalno i ne povećavaju više no što je bilo potrebno kako im općinari u buduću ne bi zamjerali i uskratili podršku za obavljanje tih poslova.¹¹⁶³ Društvo je ipak ustrajalo u namjeri da županije potvrde povećanje cijena za privatne poslove, ali su tu namjeru provodili bez većih najava u javnosti, vjerojatno iz već spomenutih razloga.

Tako su iz Društva upravom odboru Županije zagrebačke 1921. poslali predstavku sa zahtjevom za povećanje cijena, očekujući da će se kao i do tada i ostale županije povesti za tim primjerom. Društvo je nastojalo dokazati da dotadašnje cijene njihovih usluga nisu bile pogodne ni za činovnike ni općinare. Prema njihovu tumačenju činovnici zbog neisplativosti nisu željeli gubiti vrijeme na te poslove, a strankama nisu željeli više naplaćivati da im se ne bi zamjerali. Tvrdili su kako s druge strane općinar mora po izradu različitih isprava ići kod odvjetnika koje plaća „po više stotina pače i hiljada kruna, a na svoga opć. činovnika zamrzi što mu nije to sačiniti hotio, nego ga u preveliki trošak bacio“ ne želeći sastaviti potrebnu ispravu.¹¹⁶⁴

Upravni odbor Županije zagrebačke prihvatio je zamolbu iz predstavke i povisio cijene usluga privatnog pisarskog poslovanje te donio novi cjenik na temelju nacrtu koji je predložilo Društvo. Uz nove cijene mogli su sastavljati i isprave vrijednosti do 250 000 kruna, umjesto kao do tada 3000 kruna.¹¹⁶⁵ Osim pismeno, predstavnici Društva i usmeno su se obratili na velikog župana Ota Gavrančića koji im je izašao u susret, a zanimljivo i sam je bio

¹¹⁶³ „Privatno-pravno poslovanje.“, *Općinski upravnik*, 4. 10. 1919., 162–163.

¹¹⁶⁴ HR-DAZG-745 ZDOČ. 2.3. OS, 29/1921. (kut. 35). Prijepis predstavke Zemaljskog društva opć. činovnika upućena Upravnom odboru Županije zagrebačke, 9. svibnja 1921.

¹¹⁶⁵ HR-DAZG-745 ZDOČ. 2.3. OS, 29/1921. (kut. 35). Cjenik za privatno pisarsko poslovanje odobren od upravnog odbora Županije zagrebačke, 18. svibnja 1921.; Prijepis predloženog cjenika Zemaljskog društva opć. činovnika upućen Upravnom odboru Županije zagrebačke (prilog predstavke od 9. svibnja 1921.); „Cjenik za obavljanje privatnih poslova“, *Općinski upravnik*, 4. 6. 1921., 85–86.

odvjetnik.¹¹⁶⁶ Društvo je i na ostale županije poslalo zahtjeve za prihvatanje novoga cjenika iz Županije zagrebačke pa su se i u ostalim županijama općinski činovnici ravnali prema njemu. Primjerice u Požeškoj, Ličko-krbavskoj i Varaždinskoj županiji upravni odbori donijeli su odluku da prihvaćaju novi cjenik (pristojbenik) istovjetan onome u Županiji zagrebačkoj, dok u ostalim županijama upravni odbori nisu donosili posebne zaključke o tom pitanju već su se općinski činovnici načelno ravnali prema tome cjeniku. No iznimke su očito postojale s obzirom da je primjerice iz kotarske oblasti oblasti u Našicama (Županija virovitička) Pokrajinskoj upravi izviješteno kako je davno donesen cjenik (vjerojatno misleći na onaj iz 1892.) te se činovnici istoga ne pridržavaju već da svojevrijedno određuju ponegdje i vrlo visoke cijene.¹¹⁶⁷ S obzirom da su se pojedini činovnici žalili kako su i nove cijene prema cjeniku Županije zagrebačke preniske, iz Društva su ih čak poticali da u svojim županijama traže povišenje cijena kako bi se na toj osnovi novo povišenje tražilo i u Županiji zagrebačkoj. S obzirom da Naredbu o privatnom pisarskom poslovanju nije donijela Kr. zemaljska vlada ona te poslove nije niti regulirala već su to mogle učiniti županije prema svojim uvjetima.¹¹⁶⁸

Pritužbe odvjetnika i javnih bilježnika nastavljene su se i nakon što je potvrđen novi cjenik, međutim osim ponekog osvrta tome se, vjerojatno u nadi da se utvrđivanjem novoga cjenika stabiliziralo ovo pitanje, nije pridavala značajnija pozornost. Stoga je općinske činovnike u studenom 1923. iznenadila vijest o tome da je Pokrajinska uprava donijela Naredbu kojom se općinskim činovnicima zabranjuje sastavljanje privatnih isprava i podnesaka. U Naredbi je kao razlog te odluke navedeno da je „u konkretnim slučajevima opaženo, da općinski činovnici, koji sastavljaju privatne isprave i podneske, zanemaruju na štetu službe zvanično svoje dužnosti, zatim da zlorabe svoj položaj i da licima, koja se u rečenim poslovima s njima služe, pogoduju na štetu drugih i da konačno po svojoj spremi nisu dorasli da sastavljaju spomenute vrste akta o pravnim poslovima pa da uslijed toga nastaju čestokrat skupi sporovi među strankama pred sudom“. Iz navedenih razloga činovnicima je bilo zabranjeno vođenje privatnih pisarskih poslova „pod prijetnjom otpusta iz službe“.¹¹⁶⁹ Općinski bilježnik Velimir Mišćević iz Ravne Gore (kotar Vrbovsko) tvrdio je kako je Naredba napisana prema članku objavljenom u *Mjesečniku pravničkog društva u Zagrebu*, čiji

¹¹⁶⁶ „Cijenik za obavljanje privatnih poslova“, *Općinski upravnik*, 28. 5. 1921., 82.; GABELICA, „Čista stranka prava (Starčevićeva Hrvatska stranka prava/Stranka prava) u Virovitici 1895.-1914.“, 67, 70.

¹¹⁶⁷ HR-HDA-137 PU-UO. III-5, 4497/1924., (kut. 231). Spis o cjeniku za privatno pisarsko poslovanje općinskih činovnika.

¹¹⁶⁸ DOMITROVIĆ, *Kalendar Zemaljskog društva općinskih činovnika za godinu 1922.*, 93–94.

¹¹⁶⁹ HR-DAZG-745 ZDOČ. 2.3. OS, 72/1923. (kut. 35). „Naredba Pokrajinske uprave za Hrvatsku i Slavoniju, Odjeljenje za unutarnje poslove, od 13. novembra 1923., broj 61.437 o zabrani sastavljanja privatnih isprava i podnesaka općinskim činovnicima.“

je autor bio kr. javni bilježnik Božidar Vučinić.¹¹⁷⁰ Očekivano, općinski su činovnici izrazili neslaganje i nezadovoljstvo ovakvom odlukom Pokrajinske uprave. Kako je u ovo vrijeme trajao pokret općinskih činovnika za uređenje plaća, posebno im je zasmetalo to što se u Naredbi navodilo da im prihodi od sastavljanja isprava nisu potrebni pošto su njihove temeljne plaće bile uređene. Nedopustivim su smatrali kažnjavanje cijelog staleža općinskih činovnika radi pojedinaca koji su počinili zloupotrebe navodeći da se niti radi prijestupa pojedinaca nisu kažnjavali svi odvjetnici.

U ovom pitanju činovnici su, ponovno uz pomoć Zemaljskog društva opć. činovnika, naglasak odlučili staviti na potrebe naroda. Tvrdnje kako će seljaci radi visokih odvjetničkih troškova te troškova putovanja u središta kotarskih oblasti biti posebno pogođeni, smatrali su svojim najjačim argumentom. U opširnoj predstavi upućenoj Pokrajinskoj upravi iskazano je neslaganje s navodom iz Naredbe prema kojem je privatno pisarsko poslovanje bilo samo „trpljeno“ odnosno tolerirano radi neuređenih plaća. Činovnici su naprotiv smatrali kako je vlada još u prvoj Naredbi o polaganju bilježničkih ispita 1871. pokazala da je to „narodna potreba“. Osim toga, općinskim činovnicima u Vojvodini bilo je dopušteno vođenje privatnih pisarskih poslova pa su smatrali nerazumljivim da se to uskraćuje činovnicima iz drugih dijelova države.¹¹⁷¹ Predstavka je ubrzo bila vraćena kao neuvažena pa su iz Društva pozvali činovnike da rješenje ovoga pitanja stave u ruke seljacima, odnosno općinskim odborima tvrdeći da i njima to treba biti u interesu.¹¹⁷² Zanimljivo je da je uprava Društva dobila objašnjenje (vjerojatno usmeno od upućenih osoba, a možda i od samog Gavre Gojkovića, šefa odjeljenja za unutarnje poslove Pokrajinske

¹¹⁷⁰ HR-DAZG-745 ZDOČ. 2.3. OS, 72/1923. (kut. 35). „Ipak im je uspjelo!“, tekst Velimira Miščevića poslan upravi Zemaljskog društva opć. bilježnika, Ravna Gora, 19. studenog 1923.; Na članak Božidara Vučinića, objavljen u *Mjesečniku*... (br. 9, 1922.), ranije se osvrnuo i Ivan Alinjak. On je prenio navode iz članka u kojemu je autor prozvao ne samo općinske činovnike već i druge nadripisare koji su pravnicima oduzimali ove poslove. Inicijativom autora članka, javnog bilježnika Božidara Vučinića, iste je godine skupština odvjetnika i javnih bilježnika srijemske oblasti u Rumi donijela zaključak da se općinskim činovnicima zabrani sastavljanje privatnih isprava i službenih podnesaka. Zanimljivo je da Vučinić nije smatrao da to pravo općinskih činovnika potječe iz tradicije ili potrebe već da je to nadripisarenje bilo „trpljeno [...] za režima bivše A.U., jer su općinski službenici bili pouzdani ljudi tadanjega režima i korteši pri izborima“. Alinjak je ove izjave ošto osudio navodeći kako je među činovnicima bilo korteša, ali samo zbog pritiska vlasti koju su, između ostalih činili i odvjetnici. Braneći pravo na privatno pisarsko poslovanje naveo je kako je ono bilo potvrđeno bilježničkim ispitima, a za slabu kvalifikaciju činovnika optužio vlast koja nije pokazivala interes urediti to pitanje. Osim toga podsjetio je na pokušaje zabrane privatnog pisarskog poslovanja iz 1897. i 1903. koji nisu uspjeli upravo zbog inicijative općinskog odbora odnosno samih seljaka. Ivan ALINJAK, „Advokati protiv nas.“, *Općinski upravnik*, 7. 10. 1922., 157–159; Uprava društva nakon toga podnijela je predstavku i Pokrajinskoj upravi, ali i samom *Mjesečniku* tražeći da objave ispravak, tj. reakciju na članak, što su oni i učinili u br. 10, 1922. „Nadripisari“, *Općinski upravnik*, 21. 10. 1922., 168; „Nadripisari“, *Općinski upravnik*, 4. 11. 1922., 176.

¹¹⁷¹ „Privatno pisarsko poslovanje“, *Općinski upravnik*, 24. 11. 1923., 185–186.

¹¹⁷² HR-DAZG-745 ZDOČ. 2.3. OS, 72/1923. (kut. 35). „Opć. činovnici, privatno pisarsko poslovanje“, predstavka Zemaljskog društva opć. činovnika upućena Odjelu za unutarnje poslove Pokrajinske uprave, 22. studenog 1923. i odgovor Pokrajinske uprave, 28. studenog 1923.

uprave u Zagrebu) kako se u velikom broju karnosnih (disciplinskih) istraga pokazalo da su mnoge protuzakonitosti bile učinjene upravo u području privatnog pisarskog poslovanja pri čemu su činovnici iznimno skupo naplaćivali svoje usluge (mnogo više od propisanog cjenika), upuštali se u sastavljanje isprava za koje nisu imali dopuštenje te svojim djelovanjem strankama nanijeli visoku štetu. Iz Društva su stoga istaknuli da ne žele braniti takve osobe i počinitelje protuzakonitih djela, ali da se isto tako na temelju pojedinih slučajeva ne može osuditi cijeli stalež i zakinuti narod.¹¹⁷³

Ono što se može primijetiti jest da su se općinski činovnici u ovom pitanju iznimno brzo organizirali, možda i brže nego u slučaju nekih drugih pitanja što ukazuje na to da je, iako se o tome nije mnogo govorilo, ipak bila riječ o važnom prihodu za mnoge činovnike. Ipak, treba uzeti u obzir da iznos tih prihoda nije bio svugdje jednak pa su od ovih poslova zarađivali ponajviše općinski činovnici u onim krajevima u kojima se značajnije poslovalo, prodavalo i kupovalo zemlju, nekretnine i sl. Zemaljsko društvo opć. činovnika ubrzo je iznijelo svoj prijedlog činovnicima. U poruci koju su poslali bilo je navedeno: „Sada je red da narod preko opć. odbora i gospodarskih institucija (gospodarskih društava, seljačkih i zemljoradničkih zadruga) zauzme stanovište protiv te naredbe i svoje zaključke pošalje izravno Pokrajinskoj upravi u Zagreb i Ministru unutarnjih dijela u Beograd, po mogućnosti i brzojavno.“¹¹⁷⁴ [Podvučeno u izvorniku, op. I. J.] Kako su općine to učinile može se vidjeti na primjeru predstavke iz općine Gjelekovac (kotar Ludberg) u kojoj su potpisnici, glavari zemljišnih zajednica te općine, naveli troškove koje će općinari imati radi ukidanja sastavljanja privatnih isprava kod općinskih činovnika, kao i gubitak vremena na putovanja u kotarsku oblast i grad Varaždin.¹¹⁷⁵

Ova je problematika bila jedna od dodirnih točaka u kojoj su činovnici i seljaci – njihovi općinari, imali obostranu korist. Zemaljsko društvo opć. činovnika stoga je savjetovalo činovnicima „da se drže po strani od te akcije naroda, da se ne kaže e su [*sic*] to inscenirali opć. činovnici, pa da ih pokrajinska uprava poteže na odgovornost što su se digli protiv njene naredbe“.¹¹⁷⁶ Kako su u to vrijeme općinski činovnici radili na tome da se povise beriva i dodaci, Društvo je, savjetujući im barem prividno udaljavanje od ove problematike nastojalo zaštititi njihove (i svoje) interese. Naime za njih je bilo potrebno balansirati između

¹¹⁷³ Ivan DOMITROVIĆ, „Novi udarac“, *Općinski upravnik*, 1. 12. 1923., 189–190.

¹¹⁷⁴ HR-DAZG-745 ZDOČ. 2.3. OS, 72/1923. (kut. 35). „U obranu interesa naroda i opć. činovnika.“, letak Zemaljskog društva opć. činovnika namijenjen opć. činovnicima.

¹¹⁷⁵ HR-HDA-137 PU-UO. III-5, 230/1924. (kut. 231). Predstavka predstavnika zemljišnih zajednica općine Gjelekovac upućena Ernestu Čimiću, pokrajinskom namjesniku, Gjelekovac, 20. prosinca, 1923.

¹¹⁷⁶ „Privatno pisarsko poslovanje“, *Općinski upravnik*, 15. 12. 1923., 200.

Pokrajinske uprave i centralne vlasti (ministarstva) u Beogradu. Stav Društva vidljiv je i iz jednoga pisma namijenjenog pravniku Nikoli Fuggeru u Zemunu, od kojega su tražili pomoć da u Beogradu pokuša utjecati na ministra unutarnjih poslova da se Naredba povuče. Navodeći da su bili kod šefa odjeljenja za unutarnje poslove Pokrajinske uprave, Gavre Gojkovića („Dr. G.“) te mu predali predstavku koju je odbio, smatrali su da nije bilo sigurno novu predstavku slati na ministarstvo jer bi ga „to još više raspalilo i počeo bi ganjati organizaciju“. Stoga je Društvo bilo stava da to pitanje treba prepustiti narodu. Zanimljivo je da su spomenuli kako će sve ipak biti teško provedivo jer je Gojković imao i druge razloge za zabranu privatnih poslova osim onih navedenih u Naredbi, ali nije spomenuto koji su to razlozi mogli biti.¹¹⁷⁷

Da su se od toga pitanja formalno nastojali distancirati i sami činovnici vidi se i iz primjera općine Vanjski Sv. Ivan Zelina. Tamo je općinski odbor u svojoj sjednici donio zaključak u kojem se objašnjava štetnost donesene Naredbe, ali se ističe kako odbor „nema nakane u zaštitu uzimati opć. činovnika“ jer Naredbom „nijesu kažnjeni opć. činovnici koji su zlorabili svoj položaj, nego je ovom naredbom kažnjeno izim odvjetnika sve koliko pučanstvo, bez razlike stališa koje je već u ovih par dana osjetilo oštar bič ove naredbe na svojim leđima“. Općinski bilježnik, ujedno i upravitelj općine Nikola Šoštarić taj je zaključak poslao svim općinama u Hrvatskoj i Slavoniji kako bi, slijedeći taj primjer, donijeli slične zaključke. Osim toga u predavci koju je ta općina poslala Pokrajinskoj upravi dali su do znanja kako se nadaju pozitivnom rješenju Pokrajinske uprave jer im u suprotnom preostaje žalba na Državni savjet.¹¹⁷⁸

Općinski činovnici Društvu su slali brojne izvještaje kao primjere nezadovoljstva koje je izazvalo donošenje Naredbe o zabrani privatnog poslovanja. Tako je iz Severina na Kupi (kotar Vrbovsko) bilježnik Dane Pavličić poslao izvadak iz zapisnika sjednice općinskog odbora. Na prijedlog jednoga odbornika odbor je uputio molbu Pokrajinskoj upravi da Naredbu o zabrani privatnog pisarskog poslovanja stavi izvan snage. Svoju su molbu

¹¹⁷⁷ HR-DAZG-745 ZDOČ. 2.3. OS, 72/1923. (kut. 35). Skica pisma uprave Zemaljskog društva opć. činovnika, upućenog dr. Nikoli Fuggeru, 1. prosinca 1923. (datum nečitak).

¹¹⁷⁸ HR-DAZG-745 ZDOČ. 2.3. OS, 72/1923. (kut. 35). Dopis Nikole Šoštarića iz Sv. Ivana Zeline Zemaljskom društvu opć. činovnika (15. prosinca 1923.) s prijepisom predstavke upućene pokrajinskom namjesniku Ernestu Čimiću (12. prosinca 1923.) i izvatkom iz zapisnika sjednice općinskog zastupstva (24. studenog 1923.); Zaključak općinskog odbora objavljen je i u osječkom listu *Komunalna razmatranja* u br. 2 od 16. 12. 1923. („Javnost sjednice zastupstva“). U istom je listu bio naveden i primjer iz općine Vanjsko Valpovo (kotar Valpovo) u kojem su se općinari žalili na bilježnika „što im uskraćuje privatno-pravne usluge te neće po želji stranaka da sačinjava pogodbe pozivajuć se na zadnju zabranu“. Zanimljivo je da su iz lista pozivali činovnike da ne odbijaju stranke, što je značilo da su zapravo pozivali na nepoštivanje Naredbe. „Vjesti; Valpovo.“, *Komunalna razmatranja*, 1. 12. 1923., 4.

temeljili na potrebama općinara, kojima su usluge privatnog pisarskog poslovanja bile dostupne „od postanka općina“, tvrdeći da se njihovim ukidanjem seljacima nanosi „ne samo velika materijalna šteta, već i svakojakake druge neprilike i neugodnosti“. Pritom su naveli da narod „koji je u pretežnom dijelu neuk i neupućen“ ne može sam sastavljati niti najjednostavnije isprave pa će biti prisiljen i za najmanju potrebu izlagati se velikom trošku kod odvjetnika ili se obratiti drugim nadripisarima koji predstavljaju pravi problem. Nadripisare je u svom dopisu Društvu spomenuo iz bilježnik iz općine Orle (kotar Velika Gorica) koji je rekao kako na njega i blagajnika Naredba nije previše niti utjecala jer su njihove privatne pisarske poslove preuzeli bivši općinski pisari kojima je Naredba samo omogućila preuzimanje i preostalih potencijalnih poslova. Sličnu tvrdnju u svom je dopisu naveo i općinski bilježnik iz Soljana (kotar Županja). Prema tvrdnjama ovih činovnika događalo se da su tako nadripisari, i s manjom kvalifikacijom, vršili ove poslove iako im je to trebalo biti zabranjeno. Iako su gotovo svi ovi izvještaji činovnika upućeni Društvu uglavnom donosili odluke općinskih odbora u kojima se podržavalo ukidanje Naredbe, bilo je i iznimaka. Iz općine Sarvaš (kotar Osijek) bilježnik Petar Miljuš naveo je kako je u njegovoj općini izostala potpora u ovom pitanju i to iz specifičnih razloga: „U ovomu za naš stališ poraznom slučaju, ne oseća se medju mojim Švabama nikakova akcija protiv toga, jer su zaplašeni od vlasti pa ne smiju ništa preduzimati, a u čemu su zaplašeni to već i društvo može misliti, u mojoj općini nema druge nikakove narodnosti osim Nemci a okolna su sela Srpska, pak su u svemu pasivni, ako se pokrenu okolna sela valjda će i oni“. No naveo je da Naredbu posebno podržavaju kotarske oblasti i „da slave opć. činovnicima mač nad glavom“.¹¹⁷⁹

Činovnici su ustrajali u tvrdnji da su ovakvom odlukom prvenstveno bili pogođeni seljaci općinari što se trebalo vidjeti i iz zaključaka općinskih odbora koje su slali Pokrajinskoj upravi. Međutim, ne može se sa sigurnošću reći koliko je općinskih odbora od preko 600 općina u Hrvatskoj i Slavoniji, zaista na taj način gledalo ovu problematiku. Stoga su iz Društva i tražili da se u rješenje ovoga pitanja uključe i različita gospodarska društva i zadruge, kako sve ne bi ostalo na odlukama općinskih odbora. S druge strane nije primjetno da su političke stranke u Hrvatskoj bile protiv ove Naredbe. Štoviše neki su lokalni i politički listovi otvoreno pozdravili zabranu privatnog pisarskog poslovanja kao jednu od rijetkih pozitivnih odluka vlasti. Primjerice varaždinsko *Narodno jedinstvo* navelo je kako se time

¹¹⁷⁹ HR-DAZG-745 ZDOČ. 2.3. OS, 72/1923. (kut. 35). Dopisi općinskih bilježnika Dane Pavličića (Severin na Kupu, nedatirano, prijepis izvotka iz zapisnika sjednice opć. odbora), Mate Ferderbera (Orle, 21. studenog 1923.) Stjepana Pavlovića (Soljani, 15. studenog 1923.) i Petra Miljuša (Sarvaš, nedatirano) upućeni Zemaljskom društvu opć. činovnika.

stalo na kraj nadriparstvu od kojega su samo profitirali općinski činovnici, a štetu imali odvjetnici, sudovi i same stranke. Posebno su prozvali činovnike iz Međimurja da su stranke „izrabljivali i gulili“. U listu su upozorili i da ukoliko općinski činovnici i ostali nadripari ne prestanu „obrtovati“ s tim poslovima da će njihova imena javno objaviti.¹¹⁸⁰ *Hrvatska Zajednica*, glasilo Hrvatske zajednice iz Broda na Savi, prenijela je vijest o Naredbi uz napomenu da „seljački svijet koji je do sada bio najviše zlorabljen u tom pogledu“, svoje isprave u buduću sastavlja samo kod odvjetnika i kr. javnih bilježnika koji, za razliku od općinskih činovnika snose zakonsku odgovornost za svoj rad.¹¹⁸¹ Bjelovarska *Nezavisnost*, također glasilo Hrvatske zajednice, pozdravila je ovu zabranu navodeći da su zbog privatnih poslova općinski činovnici postali korumpirani, a da je osim toga nastala „tim njihovim nadriparstvom i velika pravna nesigurnost, jer su opć. činovnici počam od zadnjeg pisara do bilježnika utvarali, da mogu praviti isprave za koje se traži stručna juridička sprema“. List je iznio i teže optužbe, navodeći da su općinski činovnici „da izbjegnu zakon o nadriparima umjeli pomalo korumpirati i podređene sudske organe, sa kojima su dolazili u doticaj“. Ipak, treba naglasiti kako je list naveo i slijedeće: „Sasma je dakle pravo, da vlada od opć. činovnika traži ispravnost i onaj posao za koji je pozvan – ali da ga ujedno pristojno plati. Samo uz pristojnu plaću imade vlada pravo i moralno opravdanje istrebljivati korupciju, koja je baš usljed slabih dohodaka činovnika u svim kategorijama preuzela maha.“¹¹⁸²

Prema savjetima Zemaljskog društva opć. činovnika, općine u Hrvatskoj i Slavoniji svoje su podneske o potrebi ukinuća Naredbe trebale slati Pokrajinskoj upravi ili Ministarstvu unutarnjih djela. Međutim, zanimljivo je da je ubrzo nakon objave Naredbe izaslanstvo iz Srijema koje je činilo 300 seljaka predvođenih pazovačkim narodnim poslanikom Milanom Nedeljkovićem, otišlo u Beograd „da se žali na pokrajinsku upravu u Zagrebu i namjesnika Čimića zbog njegove naredbe“ te su od ministra unutarnjih poslova Milorada Vujičića tražili njezino ukidanje. Prema pisanju novina, ministar im je tada naveo kako će Naredba „obzirom na Srijem biti odmah dokinuta“.¹¹⁸³ Saznavši ovu vijest, iz Zemaljskog društva opć. činovnika tražili su da se isti kriterij primjenjuje i na ostatak Hrvatske i Slavonije s obzirom da je Naredbom „jednako pogodjen narod u svim krajevima“.¹¹⁸⁴ O odlasku toga izaslanstva u Beograd Društvu je pisao Milovan Egić, općinski

¹¹⁸⁰ „Dolje sa nadriparstvom!“, *Narodno jedinstvo* (Varaždin), 17. 11. 1923., 5.

¹¹⁸¹ „Zabranjeno sastavljanje privatnih isprava i podnesaka općinskim činovnicima“, *Hrvatska zajednica* (Brod na Savi), 24. 11. 1923., 2.

¹¹⁸² „Aktuelna naredba“, *Nezavisnost* (Bjelovar), 17. 11. 1923., 3.

¹¹⁸³ „Deputacija seljaka u Beogradu“, *Komunalna razmatranja*, 1. 12. 1923., 2–3.

¹¹⁸⁴ „Privatno pisarsko poslovanje“, *Općinski upravnik*, 8. 12. 1923., 196.

bilježnik iz Dobanovca (kotar Zemun) te je naveo da svi „opštinski odbori i mestne organizacije partijskih stranaka /Radikalne stranke/ kotara zemunskog i staro-pazovačkog stvorili su jednu deputaciju, a bilo je još iz drugih kotareva županije Sremske, i zajedničkom deputacijom učinili su protest kod Gosp. Ministra Unutrašnjih dela“. Ministar Vujičić koji je izaslanstvu obećao ukidanje Naredbe, također je pripadao Narodnoj radikalnoj stranci.¹¹⁸⁵ Društvu se javio i jedan činovnik iz općine Novi Banovci (kotar Stara Pazova) koji je otišao u Beograd i razgovarao sa pomoćnikom ministra koji mu je dao naznaku da će Naredba vjerojatno ukinuti, rekavši: „Ta valda smo mi stariji nego izdavalac naredbe“. S obzirom na obilježje ovakvih izjava i sam autor dopisa zamolio je Društvo da to ne objavljuje u javnosti, posebno navedenu rečenicu.¹¹⁸⁶

Zbog akcije koja se pokrenula, a vjerojatno i radi utjecaja Narodne radikalne stranke, Naredba Pokrajinske uprave uskoro je bila ukinuta. Već 23. prosinca 1923. pokrajinski namjesnik Ernest Čimić temeljem rješenja ministra unutarnjih poslova od 15. prosinca 1923., Naredbu o zabrani vršenja privatnih pisarskih poslova općinskih činovnika stavio je izvan snage.¹¹⁸⁷ Društvo se u *Općinskom upravniku* poprilično slavodobitno osvrnulo na ovo postignuće navodeći da veselje njihovih „neprijatelja nije bilo baš duga vijeka, od jedne do druge mijene mjeseca“, hvaleći „Organizaciju i narod“ te pozivajući na pošteno vođenje privatnih pisarskih poslova.¹¹⁸⁸ Zanimljivo je da je i u tom kratkom vremenu koliko je Naredba bila na snazi došlo i do prijava protiv općinskih činovnika koji su vršili privatne poslove. Tako je zbog toga bio prijavljen Franjo Juratić, općinski bilježnik iz Ozlja (kotar Karlovac), ali je s obzirom na ukidanje Naredbe, postupak protiv njega bio obustavljen.¹¹⁸⁹

Iz odvjetničkih krugova nije dolazilo do prihvaćanja ove situacije pa je ponovno 1924. odvjetnik i kr. javni bilježnik iz Velike Gorice dr. Zlatko Cuvaj, uoči kongresa pravnika otvorio ovo pitanje tražeći da se ishodi zabrana privatnih poslova za općinske činovnike. Naveo je pritom u jednom članku: „Nitko od nas nije protiv općinskih činovnika, jer cijeni njihov rad u njihovom djelokrugu, ali je protiv njihovog privatnog poslovanja, na koje oni nisu nikako zvani, a kojim zadiru osjetljivo u egzistencu kr. javnih bilježnika i

¹¹⁸⁵ HR-DAZG-745 ZDOČ. 2.3. OS, 72/1923. (kut. 35). Dopis opć. bilježnika Milovana Egića Zemaljskom društvu opć. činovnika, Dobanovci, 5. prosinca 1923.

¹¹⁸⁶ HR-DAZG-745 ZDOČ. 2.3. OS, 72/1923. (kut. 35). Dopis opć. bilježnika Pera M. Mišćevića Zemaljskom društvu opć. činovnika, Novi Banovci, 3. prosinca 1923.

¹¹⁸⁷ HR-DAZG-745 ZDOČ. 2.3. OS, 72/1923. (kut. 35). „Naredba Pokrajinske uprave za Hrvatsku i Slavoniju u Zagrebu, od 24. decembra 1923. broj 67350. ...“.

¹¹⁸⁸ „Privatno-pravno poslovanje“, *Općinski upravnik*, 29. 12. 1923., 208.

¹¹⁸⁹ HR-HDA-137 PU-UO. III-5, 4992/1924. (kut. 231). „Juratić Franjo opć. bilježnik u Ozlju sastavljenje kupoprod. ugovora.“, prijepis dopisa Odjela za unutarnje poslove Pokrajinske uprave upućen velikom županu Županije zagrebačke, 10. veljače 1924.

odvjetnika.“¹¹⁹⁰ Nije trebalo dugo čekati na reakciju iz redova općinskih činovnika pa je uskoro objavljen odgovor na ovaj članak. Anonimni općinski činovnik usprotivio se najavama o ponovnom pokretanju ovoga pitanja ponavljajući već dobro poznate argumente o interesu naroda. U obranu činovnika navedeno je da oni nisu „[...] nikakva konkurencija g.g. odvjetnicima i javnim bilježnicima. Općinski činovnici prave tek obične isprave (oporuke, kupo-prodajne ugovore, darovne pogodbe, punomoći, obveznice i namire) za koje ne treba pravničke sprema i koje isprave kod odvjetnika sastavljaju sollicitatori i pisari.“¹¹⁹¹

Međusobna prozivanja odvjetnika i općinskih činovnika nastavljena su i dalje pa se 1925. Zemaljsko društvo opć. činovnika obratilo vrhu HSS-a nakon što su saznali da su predstavnici odvjetnika od ministra pravosuđa tražili zabranu privatno-pravnog poslovanja općinskim činovnicima te osnivanje odvjetničke komore koja bi štitila njihove interese u tom pitanju. U predstavi su naveli svoj argument o interesima naroda, ali i to da je prema njihovim saznanjima stranka „u svojoj osnovi općinskog zakona stala na gledište da se ti poslovi ostave opć. činovnicima“ pa su stoga očekivali da HSS zaštiti njihove interese.¹¹⁹²

Iako tada nije došlo do ispunjenja navedenih odvjetničkih zahtjeva, nakon 1925. došlo je do nekih konkretnih promjena koje su utjecale na općinske činovnike. Tako je sreski poglavar u Vukovaru velikom županu Srijemske oblasti uputio zahtjev da se općinskim činovnicima zabrani da naplaćuju sastavljanje određenih isprava koje su do tada imali pravo naplaćivali (poput izdavanja oružnih listova, nabavnih i glazbenih dozvola i sl.) jer su bile sastavljene na gotovim tiskanicama koje su nadopunjavali sa nekoliko riječi, a osim toga, takve su isprave sreski činovnici bili dužni izdavati besplatno. Veliki župan udovoljio je molbi i zabranio naplaćivanje isprava „u stvarima zadružnim, redarstvenim, izdavanje raznih uverenja, molba za oružne listove, lična prava obrtnim stvarima i t. d.“¹¹⁹³ Očekivano, na zahtjev svojih članova, Zemaljsko društvo opć. činovnika uputilo je predstavku velikom županu Srijemske oblasti tražeći da se ukine zabrana naplate jer su time postali dužni besplatno obavljati poslove koji nisu spadali u njihova službena zaduženja, a posebno ih je

¹¹⁹⁰ „U oči kongresa pravnik“, *Jutarnji list*, 18. 9. 1924., 3.

¹¹⁹¹ Općinski činovnik, „Privatno pisarsko poslovanje općinskih činovnika“, *Jutarnji list*, 22. 9. 1924., 3; Članak je iz *Jutarnjeg lista* prenesen i u *Općinskom upravniku* (27. 9. 1924.), a vjerojatno je da je autor i sam bio član Društva ili čak uprave Društva.

¹¹⁹² HR-DAZG-745 ZDOČ. 2.3. OS, 83/1925. (kut. 36). Isječak iz lista *Politika* (Beograd), članak „Za rešenje advokatskog pitanja“ [ćir. u izvorniku] datiran 25. srpnja 1925.; „Opć. činovnici – priv. pisarski poslovi“, prijepis predstave upućene Predsjedništvu Hrvatske seljačke stranke; U dokumentaciji se ne nalazi odgovor HSS-a na ovaj zahtjev.

¹¹⁹³ HR-DAZG-745 ZDOČ. 2.3. OS, 72/1927. (kut. 38). „Honorar opštinskih činovnika za sastavljanje molba za ishodjenje oružnih listova“, prijepis dopisa sreskog poglavara u Vukovaru upućen velikom županu Srijemske oblasti, 28. svibnja 1925.

zabrinjavala rečenica u kojoj je veliki župan uz nabranje isprava koje su bili dužni izdavati bez naplate, stavio riječi „i t. d.“ čime se otvorila mogućnost da i razne druge isprave sastavljaju i izdaju besplatno. No, veliki župan nije udovoljio njihovoj zamolbi i zadržao je svoju odluku. Naveo je pritom da su općinski činovnici srijemske oblasti „dobro nagradjeni i mnogo bolje nego državni činovnici, a za ove se znade da ne smiju primati ni u kojem službenom poslu nagrade“.¹¹⁹⁴ I sresko poglavarstvo u Bjelovaru donijelo je okružnicu sa izmijenjenim cjenikom za to područje prema kojem se određene stavke odnosno poslovi, nisu niti naplaćivali dok su nove cijene bile navedene u dinarima.¹¹⁹⁵ I u srezu Đurđevac općinskim činovnicima uvedena je zabrana uvida u gruntovne knjige čime se također ograničilo njihovo privatno poslovanje s obzirom da je to bilo potrebno kod sastavljanja određenih isprava.¹¹⁹⁶

Iz Zemaljskog društva opć. činovnika ipak nisu posustajali pa su unatoč ovakvim ograničenjima nastojali ponovno povisiti cijene privatnog pisarskog poslovanja smatrajući kako one koje su bile donesene cjenikom upravnog odbora Županije zagrebačke 1921. više nisu dostatne. Uprava je svojim odbornicima upravnog odbora Društva, poslala zahtjev da daju svoje prijedloge oko povećanja cjenika kako bi županijama mogli predložiti novi cjenik. Odbornici Društva uglavnom su smatrali da se cijene trebaju pretvoriti u dinarske i povisiti, nekoliko ih je smatralo da nije dobar trenutak da se traži državna regulacija cijena, no ipak je bilo zanimljivih razmišljanja o ovom problemu. Ivan Alinjak odbornik za Županiju požešku tako je naveo da bi iznose cjenika jednostavno trebalo pretvoriti iz krunskih u dinarske, a premda ni to ne bi bilo značajno povećanje ipak je smatrao da ne trebaju djelovati poput odvjetnika već kao „narodni činovnici“ u interesu seljaka koji se također nalaze u teškoj situaciji. Ivo Marčec iz Županije varaždinske naveo je kako se na tom području cjenika nitko nije niti držao zbog promjene u vrijednosti novca pa su se činovnici jednostavno prilagođavali novim uvjetima. Smatrao je da se stoga niti ne treba tražiti intervencija državne vlasti u cijene privatnih poslova. S obzirom da se zalagao za racionalan pristup ovoj problematici naveo je: „Kod opć. činovnika treba da se ustali uvjerenje da je privatno pravno poslovanje njihovo tek nuzgredno zanimanje dok im je glavna služba koju obnašaju, pa prema tome nesmiju biti pretjerani u cijenama za taj privatni rad. Te cijene neka se vazda kreću u okviru pravednosti, moraju biti u razmjeru sa današnjom skupoćom ali nikad pretjerane.“ Jasno je stoga da su neki

¹¹⁹⁴ „Privatni pisarski poslovi u županiji srijemskoj“, *Općinski upravnik*, 26. 9. 1925., 167–168.

¹¹⁹⁵ HR-DAZG-745 ZDOČ. 2.3. OS, 72/1927. (kut. 38). „Cjenik za obavljanje privatnih poslova općinskih činovnika u srezu Bjelovarskom“, prijepis okružnice sreskog poglavara u Bjelovaru, 23. prosinca 1925.

¹¹⁹⁶ „Privatni pisarski poslovi u kotaru Gjurjevaca“, *Općinski upravnik*, 21. 8. 1926., 136.

činnovnici privatnim pisarskim poslovima davali prednost pred svojim službenim dužnostima. Zanimljive podatke donio je i Mihajlo Todorović iz Pakraca, potpredsjednik Društva, koji je naveo da je sam sastavio prijedlog cjenika jer nijedan činovnik s njegova područja nije želio „ni da čuje o cjeniku“ već su tražili „da se to prepusti osobnoj volji dotične stranke i dotičnog činovnika, a pretpostavljena vlast da vodi računa samo o tome, da opć. činovnik preuzete poslove obavi“.¹¹⁹⁷ Unatoč namjeri da se povise cijene za privatne pisarske poslove ovo pitanje ipak nije bilo riješeno, a uskoro je i zakonski bilo zapriječeno.¹¹⁹⁸ No, treba spomenuti kako je primjerice Oblasni odbor u Osijeku 1928. prihvatio novi cjenik, no on je s obzirom na okolnosti kratko ostao na snazi.¹¹⁹⁹

Unatoč određenim zaprekama općinski su činovnici nastavili sa obavljanjem privatnih pisarskih poslova, no tada je uslijedila zabrana koju ovaj puta nisu uspjeli spriječiti. Prema *Zakonu o advokatima* od 29. studenog 1928. općinskim je bilježnicima bio zabranjeno vođenje privatnih pisarskih poslova koji su se prema tome Zakonu smatrali nadripisarstvom, a svaki pokušaj sastavljanja takvih isprava kažnjavao se novčanom ili zatvorskom kaznom.¹²⁰⁰ Čim su doznali da prema nacrtu zakona postoji mogućnost da se općinskim činovnicima zabrani pravo na privatno pisarsko poslovanje, članovi Zemaljskog društva opć. činovnika pokušali su spriječiti donošenje takve odredbe. Pritom su se, prije nego je Zakon izglasan u Narodnoj skupštini, obratili na Antona Korošeca, tadašnjeg ministra predsjednika i ministra unutarnjih poslova, ali i na radikalske narodne Zastupnike Đuru (Gjuru) Jankovića i Tešmana Nikolića obrazlažući potrebu za sprječavanjem takve odredbe.¹²⁰¹ Tešman Nikolić tražio je da se za općinske činovnike dopusti iznimka i omogući im se vođenje privatnih poslova no taj prijedlog nije bio prihvaćen i Zakon je izglasan u Narodnoj skupštini. Nikolić se nakon toga

¹¹⁹⁷ HR-DAZG-745 ZDOČ. 2.3. OS, 72/1927. (kut. 38). Dopis odbornika Ivana Alinjaka Zemaljskom društvu opć. činovnika (Stupnik, 13. veljače 1926.); Dopis odbornika Ive Marčeca Zemaljskom društvu opć. činovnika (Križovljan Cestica, 18. veljače 1926.); Dopis Mihajla Todorovića Zemaljskom društvu opć. činovnika („Pakrac dne 26. veljače 1926.).

¹¹⁹⁸ Informacije o tom pitanju poprilično su ograničene. U *Općinskom upravniku* nije izvještavano o ovim namjerama i rezultatima Društva dok se u dokumentaciji nalazi jedan koncept predstavke datirane namijenjene velikom županu zagrebačke Oblasti, od kojega se tražilo pretvaranje iznosa u cjeniku iz krunskih u dinarske, no bez odgovora i rješenja. HR-DAZG-745 ZDOČ. 2.3. OS, 72/1927. (kut. 38). „Revizija cjenika za priv. pis. poslovanje opć. činovnika“, koncept predstavke Zemaljskog društva opć. činovnika upućene velikom županu u Zagrebu, 18. kolovoza 1927.; Društvo je 1928. uputilo predstavku s istim zahtjevom Oblasnom odboru zagrebačke oblasti, no kako je u međuvremenu izašao Zakon o advokatima kojim se općinskim činovnicima zabranjivalo sastavljanje privatnih isprava taj je zahtjev postao bespredmetan. HR-DAZG-745 ZDOČ. 2.3. OS, 44/1928. (kut. 38). „Revizija cjenika za privatno pisarsko poslovanje opć. činovnika“, prijepis predstavke upućene Oblasnom odboru u Zagrebu, 14. travnja 1928.; „Općinskih činovnika privatno poslovanje, revizija cjenika“, dopis velikog župana zagrebačke Oblasti upućen Zemaljskom društvu opć. činovnika, 9. ožujka 1929.

¹¹⁹⁹ HR-HDA-139 OO. Spisi; Zapisnik sjednica oblasnog odbora 1928. (kut. 1). „Zapisnik sjednice oblasnog odbora od 17. kolovoza 1928.“

¹²⁰⁰ „Zakon o advokatima“, § 119., *Službene novine*, br. 295–XCIV, 19. 12. 1928., 2003 [ćir. u izvorniku].

¹²⁰¹ HR-DAZG-745 ZDOČ. 2.3. OS, 92/1928. (kut. 38). Prijepisi predstavki Zemaljskog društva opć. činovnika upućenih Gjuri Jankoviću i Tešmanu Nikoliću (13. listopada 1928.) te Antonu Korošecu (11. kolovoza 1928.).

obratio Zemaljskom društvu opć. činovnika navodeći da će zasigurno doći do promjene toga Zakona. Naime, kako ovom zabranom nisu bili pogođeni samo općinski činovnici u Hrvatskoj i Slavoniji već i općinski službenici na području cijele Kraljevine SHS koji su se bavili privatnim pisarskim poslovima, Nikolić je u svom dopisu izrazio prilično oštro suprotstavljanje odvjetnicima smatrajući da su tom odredbom ugroženi i interesi naroda u Srbiji, s obzirom da su tamo seljaci bili još manje skloni sastavljanju isprava kod odvjetnika. Stoga je smatrao da će upravo nezadovoljstvo među seljacima dovesti do promjene ove odredbe.¹²⁰² Slično su očekivali u Zemaljskom društvu opć. činovnika, nadajući se također da će upravo pogođenost općinskih činovnika u ostalim dijelovima Kraljevine SHS dovesti do promjene ove odredbe.¹²⁰³ Unatoč pokušajima da se ova odredba izmijeni ona je zadržana i u novom Zakonu donesenom 1929. godine. Predstavnici Društva su prilikom izaslanstva u Beogradu 1929., gdje su ih primili članovi Vlade, na prigovore o ovoj odredbi dobili odgovor kako je njezina namjera bila moderniziranje „pravosudnog zakonodavstva, koje ide za tim, da kod pravnih poslova učestvuju samo pravnički naobražena lica“. Na tvrdnje „da će biti oštećeni interesi naroda odgovoreno [...] je, da u nekim pokrajinama [...] države kao i u drugim naprednim državama, već odavno samo advokati odnosno javni bilježnici obavljaju te poslove, pa narod ništa ne prigovara“.¹²⁰⁴

Općinski činovnici su, opravdavajući se potrebama naroda i oslanjajući se na njih, dugo vremena odolijevali promjenama u ovom pitanju. Njihovo zalaganje za bolje obrazovanje i veću kvalifikaciju također je trebalo pridonijeti tome da im se kao dovoljno kvalificiranima i dalje dopusti vršenje privatnih pisarskih poslova. Nesumnjivo je da je među činovnicima bilo onih koji su privatnim pisarskim poslovima davali prednost pred službenim dužnostima pa je slika činovnika koji svoj položaj koristi da bi stekao korist u privatnim poslovima bila prisutna u javnosti. Zanimljivo je da se takav primjer nalazi i u djelu Augusta Šenoa – romanu *Branka*, u kojemu se lik općinskog činovnika bavio „zakutnom fiškljom“.¹²⁰⁵ Da ta percepcija nije iščeznula niti desetljećima kasnije vidi se i iz jednog

¹²⁰² HR-DAZG-745 ZDOČ. 2.3. OS, 92/1928. (kut. 38). Dopis Tešmana R. Nikolića Zemaljskom društvu općinskih činovnika, Beograd, 19. listopada 1928.

¹²⁰³ „Zakon o advokatima i privatno pisarsko poslovanje općinskih činovnika“, *Općinski upravnik*, 22. 12. 1928., 402–403.

¹²⁰⁴ „Predstavnici našega udruženja u Beogradu“, *Općinski upravnik*, 8. 6. 1929., 181–182.

¹²⁰⁵ Šenoa je ovu djelatnost lika općinskog činovnika Šandora plemenitog Mišocija opisao slijedećim riječima: „Vitez de birsa' plivao je sada kako bubreg u loju, hvalio je bogu da nije dobio kukavne županijske službe; općinska krava muzara bijaše na svaki način bolja, tim više što se je velevrijedni Šandor, misleći da je sa svojim dekretom dobio povlast guliti svijet, latio odmah drugoga pothvata, te počeo tjerat mimogred i zakutnu fiškaliju, koja mu preko godine donese dosta novca. [...] Bilježnik Mišoci smatra se 'bogom' općine, pa veli da cijelo Jalševo u svojoj šaki drži. Malo ga je vidjeti u općinskom uredu. To mu se čini suvišnim, kako ljudi vele. Ponajviše uređuje u manjoj krčmi, koju Židov drži. Ondje obavlja i svoje fiškalske poslove, odbijajući smrdljive

podužeg članka objavljenog 1928. u *Domu*, glasilu HSS-a, prije nego je Zakonom o advokatima bilo zabranjeno privatno pisarsko poslovanje. Seljak iz Torčeca (kotar Koprivnica) tvrdio je da su općinski činovnici (najprije u Austro-Ugarskoj, a potom i Kraljevini SHS) protivnici seljačkog staleža iz kojega su i sami potekli, a općinski odbornici „igračka općinskih činovnika“, nemoćni da pod njihovim utjecajem nešto promijene. Pritom su kao posebno problematični bili istaknuti privatni pisarski poslovi radi kojih su činovnici zanemarivali svoje redovne dužnosti, kako se prema tvrdnjama autora događalo u općini Drinje, gdje su činovnici bez dopuštenja općinskog odbora primili pisara da obavljalna bilježničke poslove dok su oni u svom radnom vremenu obavljali privatne poslove. Sporni su bili i poslovi vezani uz prijenos nekretnina. Pošto je prilikom prijena bilo potrebno izvaditi uredovnu svjedodžbu o vrijednosti nekretnine – koju je izdavao općinski činovnik – on je, prema tvrdnjama autora članka, vršio pritisak na općinare da takve ugovore sastavljaju kod njega. Ukoliko bi ih stranka sastavila sama ili drugdje, tvrdio je da ju tada činovnici „psuju“ i „grde“, a ukoliko sastav povjeri njima tada ju „operušaju“. Svoje tvrdnje autor je potkrijepio s nekoliko takvih primjera, tražeći da se iz tih razloga ukinu uredovne svjedodžbe o procjeni nekretnina.¹²⁰⁶

Čak ni među samim općinskim činovnicima nije se osporavala činjenica da su neki bilježnici zloupotrebljavali pravo na vršenje privatnih pisarskih poslova. Na to je upozoravao i predsjednik Zemaljskog Društva opć. činovnika Ivan Domitrović, navodeći primjer jednoga činovnika koji je bio izveden pred karnosno povjerenstvo jer je u roku od tri godine preuzeo 63 slučaja privatnog poslovanja koja nije izradio, a pritom je za njih naplatio gotovo 30000 dinara. Ocjenjujući ovakve slučajeve sramotnim, smatrao je da se činovnici od njih javno moraju distancirati. Pritom je upozorio činovnike da ne prihvaćaju one privatne poslove koje nisu u mogućnosti obaviti kao i da bi ih trebali naplaćivati tek po obavljenom poslu kako bi zaštitili i sebe i stranke.¹²⁰⁷

Zanimljivo je kako u svom nastojanju za povećanje beriva činovnici prihode od privatnog pisarskog poslovanja gotovo nisu niti spominjali. Štoviše kada bi o njima govorili uglavnom su ih prikazivali kao zanemarive prihode od kojih nisu imali znatnije koristi. Istina, ti prihodi bili su nestalni i ovisili su prije svega o razvijenosti gospodarstva u pojedinim krajevima, tako da dio činovnika od njih vjerojatno i nije mogao značajnije profitirati. No u

dimove iz svoje zemljene lule, pijuci pred podne šljivovicu, po podne vino i psujući 'glupoj seljačkoj marvi' sve svece.“ ŠENOVA, *Branka*, 72–73.

¹²⁰⁶ Valentin LAKUŠ, „Seljačko robstvo obćinskim činovnicima“, *Dom*, 4. 4. 1928, 4–5.

¹²⁰⁷ Ivan DOMITROVIĆ, „Žalosni pojavi“, *Općinski upravnik*, 11. 12. 1926., 197–198.

bogatijim mjestima prihodi od ovoga poslovanja zasigurno su činovnicima mogli donijeti i znatniju korist. Vjerojatno iz toga razloga nisu niti željeli tu problematiku potencirati u javnosti kako ne bi oslabili svoju poziciju u traženju većih beriva, osim onda kada je to bilo nužno za zadržavanje tih prava. Ne treba zanemariti niti činjenicu da su unatoč suprotstavljanju odvjetnika, potporu za zadržavanje prava na vođenje ovih poslova činovnici dobivali i od nekih pravnika (primjerice dr. Nikole Fuggera), ali i samih županijskih upravnih odbora koji su godinama odobravali njihov rad. Stoga je cijelo ovo desetljeće bilo obilježeno njihovim ustrajnim nastojanjem da zadrže pravo na privatno pisarsko poslovanje koje im je u konačnici, obilježeno kao relikv starog upravnog sustava, ipak bilo oduzeto.

9. NADZOR BILJEŽNIČKOG I BLAGAJNIČKOG POSLOVANJA I DISCIPLINSKI NADZOR

Nadzor nad općinama odnosno općinskim poslovanjem, njegovim dužnosnicima i službenicima bio je određen općinskim Zakonom. O tome je bilo navedeno: „Za osvjedočit se, da se poslovi obćinski redovito i točno upravljaju, da se posvud izpunjuju dužnosti obćine, vlastna je županija zaiskati svagda potrebne izkaze, ugled u spise, račune, izprave i zapisnike, te pronašav, da je štogod proti zakonom ili proti pravoj volji obćine na očitu čiju štetu odradjeno ili izvedeno, dotičnu odredbu ili izvedenje obustaviti, i obćini naložiti, da u odnosnom predmetu povede novu razpravu i svoj zaključak zakonu i obćinim propisom prilagodi. Ako obćinski odbornik ili obćinski činovnik znatno ili više putah prekrši svoju dužnost, vlastna je županija dotičniku zabraniti službovanje i odpustiti ga od službe, isto tako vlastna je županija, ako važnijih uzroka za shodno pronadje, razpustiti obćinski odbor, i po njemu izabrane obćinske činovnike, i odrediti novi izbor, međjutim pako, dokle se taj izvede, učiniti privremene naredbe glede uprave obćinske. U svih slučajevih pristoji strankam, koje se u pravih svojih povredjene, utok na županiju u II., a na zemaljsku vladu u III. molbi, koji utok ipak neobustavlja izvršbu dotične odredbe izim slučajevah u ovom zakonu naročito naglašanih.“¹²⁰⁸

Ova je odredba ukazivala na dva smjera u nadzoru nad općinama – nadzor nad općinskom upravom s jedne strane te disciplinski nadzor nad općinskim odbornicima i

¹²⁰⁸ „Zakonski članak XVI. od 1870.“, § 56, *Sbirka najpotrebitijih zakona i naredaba koje se tiču uprave seoskih obćina*, 14–15.

općinskim činovništvom s druge. Kako dakle nadzor nad općinama predstavlja širi pojam jer se odnosio na nadzor države nad cjelokupnom općinskom upravom, odnosno nad djelovanjem općinskog odbora i općinskog poglavarstva, u daljnjoj će analizi naglasak biti stavljen na dva aspekta općinskog nadzora povezana s djelovanjem općinskih činovnika: nadzor nad vođenjem općinskog poslovanja te nadzor, odnosno disciplinsku vlast nad općinskim činovnicima.

9.1. Nadzor bilježničkog i blagajničkog poslovanja

Uloga koju je prema općinskom zakonu trebao imati državni odnosno zemaljski nadzor koji se putem županija provodio nad općinama, bila je u praćenju i kontroli općinskog poslovanja tako da se poslovi vrše uredno i redovito, a općine zaštite od samovolje općinskih činovnika, načelnika ili odbornika. Općinska samouprava trebala se poštivati prema načelu supsidijarnosti što je značilo da državna vlast poštujući općinsku samoupravu, prije svega prati i nadzire, a intervenira u slučaju protuzakonitih odluka ili odluka koje bi naštetile općini. U vremenu donošenja općinskog Zakona s obzirom na značajan udio nepismenog stanovništva u seoskim općinama, pa čak i slabo upućenih odbornika i činovnika u općinske poslove, takav nadzor države imao je posebno važnu ulogu. No, u razdoblju Kraljevine SHS, čl. 56 općinskog Zakona, odnosno odredba o nadzoru nad općinama sve je više postajala sredstvo kojim je država intervenirala i nametala svoje odluke. Ogleđan primjer takve intervencije bili su premještanja i postavljanja općinskih činovnika, određivanje njihovih plaća te primanja dodatnih službenika prema procjeni nadzorne vlasti.¹²⁰⁹ Financijski trošak takvih odluka snosile su prvenstveno općine, a vrhunac državnog uplitanja u općinsku upravu uslijedio je uvođenjem diktature. Općinsko činovništvo i njihovi predstavnici načelno su bili za poštivanje općinske samouprave, ali su ipak zazivali utjecaj nadzorne vlasti u pitanjima

¹²⁰⁹ U jednom dopisu (konceptu) iz Odjeljenja za unutarnje poslove Pokrajinske uprave namijenjenom jednoj beogradskoj udruzi činovnika i pisara, o nadzoru nad općinama navodi se: „Državna vlast može na osnovu §. 56. zak. čl. XVI. od godine 1870. o uredjenju općina u Hrvatskoj i Slavoniji snagom svoje vrhovne nadzorne vlasti nad opć. upravom, ako to opć. predstavništva neće da učine, a preći opasnost, da općina usljed [*sic*] toga ostane bez dovoljno i valjanih činovnika i uprava zataji, regulisati pitanje veličine plata i dodataka opć. činovnika i ta su naredjenja obvezna ne samo za općinska poglavarstva, /opštinske sudove/, nego i za ta opć. predstavništva.“ HR-HDA-137 PU-UO. III-5, 46882/1922. (kut. 111). „Glavna uprava udruženja delovodja i pisara opšt. udova u Beogradu (Miloševa ul. 2) moli Ministarstvo unutrašnjih dela podatke o prinadležnostima opć. bilježnika u Hrvatskoj, Slavoniji i Vojvodini, o penziji istih i glede državnih poslova, koje su dužni bilježnici da vrše.“, koncept dopisa Odjela za unutarnje poslove Pokrajinske uprave upućenog Ministarstvu unutarnjih poslova, odjela za Hrvatsku i Slavoniju, 20. studenog 1922.; „K.p. Suodsijeku III.A.“, napomene za ispravak navedenog izvješća Udruženju, 9. studenog 1922.

poboljšanja njihova položaja, opravdavajući to najčešće ne samo svojim interesom već upravo interesom općinske uprave.

Prema općinskom Zakonu nadzor nad općinama vršile su županije putem kotarskih oblasti, odnosno oblasni veliki župan putem sreskih oblasti nakon ukidanja županija. Nadzor nad vođenjem općina i općinskog poslovanja provodio se na temelju općinskog Zakona, Zakona o ustrojstvu županija te Zakona o upravnim odborima u županijama, dok je način na koji se trebala provoditi kontrola poslovanja bio naveden u Naputku o škontraciji blagajni iz 1871.¹²¹⁰ te Naredbi Kr. zemaljske vlade o nadzoru nad upravnim oblastima iz 1913.¹²¹¹ Naputak o škontraciji odnosio se prvenstveno na pregled i kontrolu blagajničkog poslovanja dok je pregled ostalih općinskih poslova samo kratko spomenut. To treba pripisati i potrebi da se oko upravljanja novcem vodi posebna briga.¹²¹²

Problem kontrole općinskog, a posebno blagajničkog poslovanja bio prisutan kroz duže vrijeme, gotovo od donošenja općinskog Zakona.¹²¹³ Naredbom iz 1913. detaljnije je određen način na koji se provodila kontrola te njezina učestalost. Pregledi koje su nadzorna tijela vršila u općinskim uredima predstavljali su prije svega kontrolu rada općinskih bilježnika i blagajnika jer su u praksi oni vodili najveći dio poslovanja. Iako se kontrolirao i rad načelnika, treba uzeti u obzir da su tijekom 1920-ih godina u nekim općinama bilježnici vršili i službu načelnika (odnosno upravitelja ili povjerenika) pa su i u tom smislu trebali snositi odgovornost za vođenje općinskih poslova. S obzirom na razlike u položaju općinskog poglavarstva i općinskog odbora, prilikom kontrola nadležnih oblasti u središtu je bio rad i dokumentacija općinskog poglavarstva kao izvršnog tijela općine. Ipak, tijekom pregleda mogle su biti preispitane i neke odluke općinskog odbora, posebno one koje su utjecale na funkcioniranje općinskog poglavarstva (npr. zapošljavanje općinskih službenika, njihova plaća i sl.).

¹²¹⁰ „Naputak ob uredovnih iztraživanjih kod zemaljskih, županijskih, gradskih i drugih blagajnah (od god. 1871. razaslan svim županijam nar. odj. unut. od 17. lipnja 187[1], br. 5530).“ u: ŽIGROVIĆ-PRETOČKI, *Zakoni i naredbe tičuće se uprave seoskih obćina u Kraljevinah Hrvatskoj i Slavoniji*, 177–184.

¹²¹¹ „Naredba [...] od 21. siječnja 1913. br. 3775, kojom se uređuje vršenje prava i dužnosti nadzora nad upravnim oblastima, gradskim i upravnim općinama u kraljevinama Hrvatskoj i Slavoniji“, *Općinski upravnik*, 15. 3. 1913., 87–88.

¹²¹² Potrebu za kontrolom blagajničkog poslovanja oslikava i jedan primjer s kraja 19. st., kada je protiv jednog blagajnika zbog protuzakonnosti pokrenut disciplinski postupak. Upitan kako je vodio blagajnu odgovorio je: „po domaći“. Primjer je ukazivao na lošu upućnost u vođenje blagajničkih poslova zbog čega su županijski činovnici morali ispravljati greške u općinama. Radi toga su s vremenom i uvedene različite mjere za unaprijeđenje općinskog poslovanja. „Obćinski blagajnici“, *Obćinski glasnik*, 1. 9. 1896., 129.

¹²¹³ Na to je upozorila Kr. zemaljska vlada izdajući 1882. Naputak (br. 38.541) o kontroli podžupanija nad završnim računima općina s obzirom da „podžupanije obćinskim računom ne posvećuju dovoljno brige i nadzora“ te su „posvjedočile pomanjkanje uredovne routine, marljivosti i eneržije, da u obćinske račune uvede red“. SMREKAR, *Priručnik za političku upravnu službu u Kraljevinah Hrvatskoj i Slavoniji*, knj. I, 403–404.

Kr. zemaljska vlada kao vrhovno nadzorno tijelo mogla je vršiti neposredni nadzor nad poslovanjem svih upravnih oblasti preko svojih izaslanika pa tako i nad općinama.¹²¹⁴ Iako je bilo uobičajeno vršiti posredni nadzor preko županijskih i kotarskih oblasti poznati su slučajevi u kojima su vladini izaslanici osobno pregledavali poslovanje općina na temelju posebnih odredbi Zemaljske vlade.¹²¹⁵ Veliki župan mogao je izvršiti pregled upravnih općina u svojoj županiji tamo gdje je to bilo potrebno, a kr. podžupan (ili zamjenik) bio je dužan izvršiti kontrolu poslovanja općina u svojoj županiji.¹²¹⁶ Zanimljivo, u Naredbi iz 1913. učestalost podžupanovog pregleda bila je različito određena za pojedine županije.¹²¹⁷ Kotarske oblasti koje su imale neposredni nadzor nad općinama trebale su barem tri puta godišnje izvršiti kontrolu općinskog poslovanja (*inspiciranje*), a u kotarima s manje općina i četiri puta godišnje.¹²¹⁸ Uz to, stavljeno je „u dužnost svakog izaslanika nadzorne oblasti, kad boravi u inom službenom poslu kod [...] općine, da pregleda koju granu uprave“.¹²¹⁹ Nadzorne vlasti na taj su način vršile „vanjski“ nadzor dok je „unutarnji“ nadzor općinskog poslovanja trebao vršiti općinski odbor, posebno kroz škontraciju blagajne.

Kako je već ranije spomenuto činovnici su među svojim zaduženjima imali i slanje različitih izvještaja nadležnim institucijama, najčešće kotarskoj (sreskoj) oblasti. Uz kontrolu koja se vršila u samom općinskom uredu takvi izvještaji također su ukazivali na to koliko redovito i uspješno činovnici izvršavaju svoja zaduženja.¹²²⁰ Ukoliko bi izvješća bila neredovita, nepotpuna i sl., nadležnim oblastima to je mogao biti znak za poduzimanje pregleda općine. Sve navedene mjere trebale su osigurati uspješnu kontrolu nad općinskim poslovanjem i samim time uspješno vođenje općina. U teoriji je takav sustav nadzora trebao dovesti do rezultata no, u praksi često nije funkcionirao radi nemara ili neznanja nadzornih

¹²¹⁴ § 1., *isto*, 87.

¹²¹⁵ Primjerice izaslanik Pokrajinske uprave proveo je 1923. pregled poslovanja u općini Markuševac ustrojene početkom 1921., a njegov iskaz pokazao je brojne nepravilnosti u općinskom poslovanju. Izaslanik u općini nije pronašao „nijednoga Zakona ni Zbornika“ (teško je zamisliti kako su činovnici bez toga vodili poslovanje), a porezna knjiga bila je zaključena još za godinu 1918. i to po općini Šestine od koje se odcijepila. Ovo su bile bile samo neke od nepravilnosti među 101 točkom koje su uglavnom ukazivale na pogreške i sadržavale prigovore. Zanimljivo je da se općinski blagajnik izjavom obvezao da će blagajničko poslovanje dovesti u red ili u suprotnom sam napustiti službu, a naknadni izvještaji ukazivali su na ispravljanje mnogih nepravilnosti. HR-HDA-137 PU-UO. III-15, 24569/1923. (kut. 178). Spis: „Markuševac općina kontrolni nalaz“.

¹²¹⁶ „Naredba [...] od 21. siječnja 1913. br. 3775 ...“, § 2. – 3., *Općinski upravnik*, 15. 3. 1913., 87; „Zakon ob ustroju županijah i uredjenju uprave u županijah i kotarih“, § 58., u: ŽIGROVIĆ-PRETOČKI, *Zakoni i naredbe tičuće se uprave seoskih općina u Kraljevinah Hrvatskoj i Slavoniji*, 15.

¹²¹⁷ Tako su kr. podžupani u župnijama ličko-krbavskoj, bjelovarsko-križevačkoj i varaždinskoj kontrolu trebali izvršiti najmanje jednom u dvije godine, u virovitičkoj, modruško-riječkoj i požeškoj svake tri godine, a zagrebačkoj i srijemskoj barem svake četiri godine. U Naredbi nije bio naveden razlog ovakve odredbe, ali je navedeno kako se s pregledom trebalo „otpočeti kod slabije upravljenih općina“. „Naredba [...] od 21. siječnja 1913. br. 3775 ...“, § 3., *Općinski upravnik*, 15. 3. 1913., 87.

¹²¹⁸ § 4., *isto*, 87.

¹²¹⁹ § 14., *isto*, 88.

¹²²⁰ KOVAČ, *Gradske i seoske općine*, knj. II., 208.

tijela te „protekcije“ s viših razina kojom su se pojedini činovnici štitili od iznenadnih kontrola.

U procesu nadzora sva su nadzorna tijela imala odgovornost za točno vršenje pregleda. Primjerice do uvođenja oblasti, kr. podžupan uvidom u kontrolne knjige mogao je vidjeti kako je kontrolu proveo kotarski predstojnik, odnosno sreski poglavar i obrnuto. U svakoj općini trebale su se voditi kontrolne knjige koje su sadržavale izvješća svih pregleda. Ta su izvješća bila referentna za postupanja općine u slučaju da je u poslovanju trebalo učiniti određene ispravke. Osim toga, izvješća su služila za buduće kontrole općinskog poslovanja iz čega se moglo vidjeti ispravljanje, odnosno neispravljanje pronađenih grešaka.¹²²¹ Prilikom inspicije naglasak je trebao biti jednako stavljen na „kolikoću“ i „kakvoću“ uredovanja, odnosno količinu ispunjenih zadaća i način na koji se vodilo poslovanje u općini.¹²²² Treba istaknuti kako je tijekom inspicije bila „prva [...] dužnost nadzornog organa, ispitati, da li se gospodarstvo općine kreće u granicama odobrenog općinskog proračuna, da li se vodi skrb, da ustanovljeni općinski prihodi redovito utiču u općinsku blagajnu i da općina svoje potrebe pravilno podmiruje“. Pri pregledu poslovanja posebnu je pozornost trebalo usmjeriti prema glavnoj knjizi općine čiji su se podaci trebali podudarati s općinskim proračunom i zaključcima općinskog odbora.¹²²³ U slučajevima protuzakonnosti, sami općinski činovnici prozivali su kotarske (sreske) vlasti zbog manjka nadzora, smatrajući ih djelomično odgovornima za propuste u općinskom poslovanju.¹²²⁴ Ipak, treba reći kako su se uz problem nekompetentnog činovništva u nadređenim oblastima javljali i drugi problemi koji su otežavali nadzor nad općinama. Tako je i među općinskim činovnicima postojalo mišljenje da kotarski predstojnici (sreski poglavari), posebno u većim kotarima s više općina, nisu stigli više puta godišnje detaljno pregledati poslovanje svake općine.¹²²⁵ Radi toga su se i prije 1918. javljali prijedlozi da se u županijama formira služba općinskih nadzornika (po uzoru na školske nadzornike) koju bi vršili sposobni i iskusni općinski činovnici. Prednost ovakvog nadzora trebalo je biti iskustvo u službi i poznavanje problematike pri čemu bi iskusan općinski činovnik mnogo brže i lakše uvidio greške u poslovanju i vođenju općinske blagajne

¹²²¹ „Naredba [...] od 21. siječnja 1913. br. 3775 ...“, § 6. – 7., *Općinski upravnik*, 15. 3. 1913., 87–88; Prijepis izvještaja iz kontrolne knjige slao se nadleženoj oblasti. § 6., *isto*, 88.

¹²²² § 9., *isto*, 88. Za količinu izvršenih zaduženja relevantan je bio uredski urudžbeni zapisnik, dok se uspješnost poslovanja, „kakvoća“, trebala vidjeti iz detaljnijeg pregleda općinskog poslovanja. Pravilno poslovanje bilo je ono koje se vodilo u skladu sa zakonima, naredba i uredovnim napatkom iz 1885. *Isto*.

¹²²³ § 11., *isto*, 88.

¹²²⁴ Božidar MIRKOVIĆ, „Ružne pojave“ [ćir. u izvorniku], *Općinski upravnik*, 24. 10. 1925., 182.

¹²²⁵ DOMITROVIĆ, „Glas iz naroda“, *Općinski upravnik*, 23. 5. 1914., 168.

od kotarskih činovnika koji takve greške ponekad nisu primjećivali.¹²²⁶ Osim toga kako činovnici u općinskoj službi nisu imali mogućnost napredovanja, ovakva služba trebala je poslužiti i kao motivacija za napredovanje i stjecanje višeg položaja.¹²²⁷ Međutim do razvoja ove inicijative nije došlo. Tako se nakon 1918., uz sve probleme s kojima se susretala općinska uprava dodatno pogoršao problem nadzora. Inspicija iz 1921. u općini Lovinac (kotar Gračac) ogledni je primjer problema. Kontrola poslovanja koju je kr. podžupan Stjepan Benić izvršio u toj općini pokazala je niz nepravilnosti, brojne zaostatke i propuste u općinskom poslovanju radi kojih su bili prozvani bilježnik Mile Knežević, blagajnik Martin Štefanić, ali i povjerenik općine Ante Blažević koji je trebao nadzirati djelovanje općinskog poglavarstva. Prema nalazu podžupana činovnici su uz različite propuste u poslovanju imali i brojne neriješene predmete: povjerenik općine 13, općinski bilježnik 112, a općinski blagajnik 114 neriješenih predmeta. U opširnom iskazu zaključio je kako se u općini mora provesti istraga, a o problemu nadzora iznio je slijedeći zaključak: „Konačno se opaža, da glede svih onih nedostataka što ih je kod pregledbe na 21. listopada 1919. ustanovio i unio u kontrolnu knjigu kr. podžupan Stojanović nije niti sa strane kot. oblasti niti sa strane opć. poglavarstva ništa uređivano, da se ti nedostaci uklone prem da je istim nalazom, kr. podžupan izdao odredbu, da se radi ustanovljenja nedostataka provede karnosna istraga protiv opć. upravitelja, bilježnika I. bilježnika II. i blagajnika. To je neoprostivi nemar sa strane kot. predstojnika Živkovića, koji je uređujući kod opć. poglavarstva i pregledavajući poslovanje i škontrirajući blagajnu bio dužan zaviriti u taj nalaz i po njemu postupati, tim više što je vidio da uređivanje u ovoj općini strašno zapinje i općina srlja u svoju rujinu. Tim propuštanjem omogućio je predstojnik Živković, da su skoro svi oni nedostaci što ih je uočio kr. podžupan Stojanović pronađeni i prilikom ove pregledbe. Stavljam ozbiljno napomenu svemu opć. činovništvu da svojski preagne oko sredjivanja dezolatnih, uredskih prilika a o tom će ga potpisani kr. podžupan potpomoći na taj način da ishodi da se u toj općini valjano činovništvo uspostavi i da se u njoj učini reda.“¹²²⁸ Osim što je upozoreno na niz propusta u nadzoru – kako kotarskom tako i općinskom, zanimljivo je primijetiti da se u ovom slučaju vidi kako i nakon nekoliko istraga činovnici nisu učinili značajnije izmjene u svom načinu rada. S obzirom da uz ovakva izvješća izostaje povratna informacija činovništva, ostaje mogućnost da je zbog specifičnih okolnosti i/ili manjka pomoćnih službenika bilo teško poslovanje općine dovesti u

¹²²⁶ DOMITROVIĆ, *Novi općinski zakon*, 116–118.

¹²²⁷ DOMITROVIĆ, „Glas iz naroda“, *Općinski upravnik*, 23. 5. 1914., 168–169.

¹²²⁸ HR-HDA-137 PU-UO, III-3, 13318/1922., (kut. 77). Spis: „Kontrolni nalazi i pregledi kotarskih oblasti i općinskih poglavarstava u godini 1921.“; „Izvadak iz kontrolne knjige vrhu dne 13. travnja 1921. obavljenog pregledavanja cjelokupnog poslovanja kod opć. poglavarstva u Lovincu po gospodinu Stjepanu Beniću, kr. podžupanu.“

red s obzirom da su nedostatak (kvalitetnih) službenika općinski činovnici često navodili kao problem.¹²²⁹ Na sličnu problematiku u sustavu nadzora ukazivao je i iskaz kr. podžupana tijekom pregleda kotarske oblasti u Novskoj 1921., jer su kotarske oblasti trebale voditi očevidnik o pregledima općinskog poslovanja i škontracijama blagajni. No podžupan je primjetio da u očevidnik te kotarske oblasti od 1918. ništa nije bilo upisano. Osim toga u više općina toga kotara nisu djelovali općinski odbori.¹²³⁰ Time je izostala sustavna kontrola općinskog poslovanja, a ovakve situacije ni u drugim kotarima nisu bile rijetkost.

Pri provođenju kontrole nad poslovanjem općine zasebno se trebalo ocijeniti stanje bilježničkog i blagajničkog poslovanja.¹²³¹ Primjeri pokazuju da su se najčešće po točkama ocjenjivala određena područja/predmeti, a uz to bi se uglavnom donosio i zaključak o cjelokupnom stanju općinskog poslovanja. Bilježnički poslovi bili su iznimno raznoliki pa je njihov pregled bio opsežan iako su neki nalazi bili kratki i jednostavni, najčešće ukoliko je poslovanje funkcioniralo bez većih poteškoća. Najopširniji su nalazi, očekivano, bili za one preglede kod kojih je nađeno najviše primjedbi. Prigovori nadzornih tijela uglavnom su se odnosili na neredovito i nepotpuno vođenje općinskih knjiga (npr. nepaginirane i neparafirane stranice, pisanje olovkom umjesto tintom itd.), nedostatne podatke, nevođenje ili nepotpuno vođenje različitih popisa (npr. popisa stanovnika općine, stranaca ili vojnih popisa) i sl., dok su se teži prekršaji odnosili na krivo vođenje različitih predmeta, probleme i propuste povezane s proračunom, potrošarinom ili postupcima u kaznenom uredovanju i sl. Pronađene greške i protuzakonnosti uglavnom su ukazivale na nemar ili nepoznavanje zaduženja, ali u nekim slučajevima i na preopterećenost bilježnika koji nisu imali potrebnu pomoć u uredu, što bi u takvim slučajevima nadležni i zaključili u iskazu. Za pronađene greške u vođenju bilježničkog poslovanja uglavnom je bio zadan rok u kojemu su se trebale ispraviti. Veći propusti mogli su dovesti i do uklanjanja iz službe ili pokretanja disciplinskih postupaka protiv činovnika, posebno ukoliko nisu na vrijeme bili ispravljeni.¹²³²

¹²²⁹ U jednom disciplinskom postupku iz 1929. pokrenutom protiv Martina Štefanića, tada bilježnika u Lovincu, zbog toga što 1927. nije na vrijeme riješio jedan predmet o novačenju, Štefanić je naveo da predmet nije mogao riješiti zbog velikog broja dodatnih poslova povezanih s provođenjem triju izbora te godine te zato što nikada nije „imao valjane i sposobne pisarničke sile“. HR-HDA-890 ZP BH. Martin Štefanić, br. dosjea 8980.

¹²³⁰ HR-HDA-137 PU-UO. III-3, 13318 (56155)/1922. (kut. 77). Spis: „Kontrolni nalazi i pregledi kotarskih oblasti i općinskih poglavarstava u godini 1921.“; „Prepis. Iz kontrolne knjige Novska 21. VII. 1921.“

¹²³¹ „Naredba [...] od 21. siječnja 1913. br. 3775 ...“, § 11., *Općinski upravnik*, 15. 3. 1913., 88.

¹²³² Primjerice, tijekom inspicije općinskog poslovanja u Brestovcu Daruvarskom (kotar Daruvar) kr. kotarski predstojnik u svom je iskazu naveo kako je već tijekom prijašnjeg pregleda općinskog poslovanja upozorio bilježnika da treba voditi zabilježnicu o privatnom poslovanju, ali prilikom ponovnog pregleda bilježnik to nije učinio. Stoga je uvjetovao da se zabilježnica mora voditi pod „pod pretnjom karnosnog postupka“. HR-HDA-137 PU-UO. III-3, 13318/1922. (kut. 77). Spis: „Kontrolni nalazi i pregledi kotarskih oblasti i općinskih

Kontrola blagajničkog poslovanja bila je posebno važna jer se na taj način nadziralo upravljanje općinskim novcem. Kao što je spomenuto, više slučajeva pronevjere dovelo je do promjene pravila u polaganju blagajničkih jamčevina, premda ni to nije bila garancija za sprječavanje takvih protuzaklonitosti. Kod vršenja nadzora pregledavali su se različiti blagajnički poslovi dodijeljeni blagajnicima (ili bilježnicima ako je općina imala samo jednog bilježnika), a posebno važan dio pregleda blagajničkih poslova činila je *škontracija/skontracija*, odnosno pregled i kontrole općinske blagajne.

Prema Naputku o škontraciji blagajni iz 1871. kontrolu blagajne trebalo je izvršiti kod primopredaje blagajničkih zaduženja, kod izbivanja blagajnika na razdoblje dulje od 14 dana te u svakom slučaju kada je postojala sumnja na nepravilnosti ili protuzaklonitosti u blagajničkim poslovima. Osim toga iznenadni pregled blagajne trebalo je obaviti najmanje tri puta godišnje, a pogotovo ukoliko su postojale sumnje na nepravilnosti.¹²³³ Iznenadnim škontracijama činovnike se trebalo držati u pripravnosti da paze na točno i redovito vođenje općinske blagajne. Tako su nadležne vlasti škontraciju blagajne mogle učiniti nenajavljeno i neovisno od pregleda ostalog općinskog poslovanja.¹²³⁴ Škontraciju blagajne vršili su općinski odbornici te predstavnici nadređenih oblasti.¹²³⁵ Općinski odbor trebao je „u prvoj njegovoj sjednici u godini izabrati između inteligentnijih općinskih zastupnika škontralno povjerenstvo“ koje je barem tri puta godišnje trebalo pregledati općinsku blagajnu i o rezultatima izvijestiti općinski odbor.¹²³⁶ I kod pregleda blagajničkog poslovanja te škontracije blagajne, kr. podžupan (do ukidanja županija) mogao je kontrolirati nadzorni rad kotarskih oblasti i tako vidjeti potencijalne greške i propuste koje su oni učinili prilikom svoga pregleda.¹²³⁷ Kao i kod pregleda bilježničkog poslovanja, greške pronađene tijekom

poglaravstava u godini 1921.“; Kraljevska kotarska oblast u Daruvaru, pregled općine Brestovac kod Daruvara, 12. travnja 1921. (zaključeno 21. kolovoza 1922.)

¹²³³ „Naputak ob uredovnih iztraživanjih [...] br. 5530.“, u: ŽIGROVIĆ-PRETOČKI, § 2., *Zakoni i naredbe tičuće se uprave seoskih obćina u Kraljevinah Hrvatskoj i Slavoniji*, 177.

¹²³⁴ Primjerice kr. podžupan Županije požeške naveo je u svom izvješću kako je „iznenada škontrirao opć. blagajnu“ u Novskoj (kotar Novska). HR-HDA-137 PU-UO. III-3, 13318/1922. (kut. 77). Spis: „Kontrolni nalazi i pregledi kotarskih oblasti i općinskih poglaravstava u godini 1921.“; Izvadak iz kontrolne knjige, u Novskoj, 22. srpnja 1921.

¹²³⁵ KOVAČ, *Gradske i seoske općine*, knj. II, 213.

¹²³⁶ „Naredba [...] od 21. siječnja 1913. br. 3775 ...“, § 5., *Općinski upravnik*, 15. 3. 1913., 87; Prema Naredbi kr. podžupan nije bio dužan škontrirati općinsku blagajnu, odnosno to je ovisilo o „potrebi“ i njegovoj „uvidjavnosti“. § 3., *isto*, 87. No izvori pokazuju kako su prilikom pregleda koje su vršili podžupani najčešće bile obavljane i škontracije blagajni.

¹²³⁷ Primjerice u općini Hercegovac (kotar Garešnica), 1919. inspiciranje je izvršio podžupan koji je u sažetom nalazu nalazu naveo glavne zaključke. U blagajničkom kao i u bilježničkom poslovanju navedeni su manji nedostaci koji su trebali biti ispravljani u roku od mjesec dana. Podžupan je tim pregledom ukazao i na greške koje je učinio izaslanik kotarske oblasti kod škontracije općinske blagajne. HR-HDA-79 UOZV. IV-5, 27998/1920. (kut. 4597). „Prepis iz kontrolne knjige opć. Hercegovac“, Hercegovac, 19. kolovoza 1919.

inspicije blagajničkih poslova trebalo je ispraviti u određenom roku, a blagajnici koji su zanemarivali upozorenja mogli su biti podvrgnuti disciplinskom postupku.¹²³⁸

Iako je kontrola općinske blagajne trebala potencijalne nezakonite radnje svesti na minimum, u praksi nije bila toliko uspješna iz dva glavna razloga. Prije svega, problem je bio u nedostatnom i neredovitom nadzoru. I u samim općinama škontralna povjerenstva nisu redovito djelovala čime su vlastitim nemarom (ili neznanjem) propuštali uvidjeti protuzakonite radnje bilježnika. Uz to, kada općinski odbori nisu djelovali, odnosno kada su u općinama bili postavljeni povjerenici, unutarnja kontrola u takvim općinama bila je vrlo slaba s obzirom da mnogi povjerenici ni sami nisu bili kompetentni ili zainteresirani za vršenje takvih pregleda.¹²³⁹ Mnogi kotarski predstojnici (sreski poglavari) uz to što nisu redovito vršili kontrole općina, nisu niti dobro poznavali blagajničko poslovanje.¹²⁴⁰ Za manjak nadzora predbacivalo se i općinskim načelnicima koji su kao suključari i izabrani predstavnici općina također trebali snositi odgovornost za blagajničko poslovanje, no njihov nedostatak stručnosti ili manjak interesa također je vodio do izostanka nadzora.¹²⁴¹ Osim navedenog, razlog neuspjeha u kontroli blagajničkog poslovanja bio je u načinu na koji su pojedini blagajnici vršili ove prevare. Koristeći spomenute mane u sustavu nadzora, kroz duže bi vrijeme, pomalo i neprimjetno otuđili novac tako da se površnim pregledom ovakve greške nisu niti mogle odmah utvrditi.¹²⁴² Stoga je bilo potrebno temeljito izvršiti prilično opsežne i višednevne preglede s obzirom da su načini na koje su pojedini blagajnici vršili prevare već bili poznati u upravnoj struci.¹²⁴³

Iako su izvješća nadležnih u pregledima poslovanja često navodila greške i upozorenja, ipak se može primijetiti kako su u slučajevima gdje se općinsko poslovanje

¹²³⁸ Tako je tijekom inspicije u općinama u čakovečkom kotaru zaključeno da treba doći do otpuštanja blagajnika iz službe: „Obzirom na nalaze u općini sv. Juraj nB. [na bregu, op. I. J.] i Čakovec trg, izvješćuje se, da je povodom toga općinski bilježnik i blagajnik u sv. Jurju smjenjen, te su nakon toga manjkavosti tamo odstranjene i poslovanje je sada u redu, blagajnik u Čakovcu bio bi jednako smenjen, te je već bio i raspisan natječaj za mjesto, ali jer se nije javila nijedna sposobna osoba, ostao je isti blagajnik i dalje pogotovo, jer je u prvi čas pokazao volju da se popravi i poslovanje svede u red. – Nu u posljednje vrijeme zanemario je opet službu, te će u najskorije vrijeme, čim se nadje sposobna zamjena, biti smenjen.“ HR-HDA-137 PU-UO. III-3, 13318/1922. (kut. 77). Spis: „Kontrolni nalazi i pregledi kotarskih oblasti i općinskih poglavarstava u godini 1921.“; Dopis Gradjanskog povjereništva za Medjimurje u Čakovcu upućen Odjeljenju za unutarnje poslove Pokrajinske uprave o pregledu općinskih poglavarstava, 24. listopada 1921.

¹²³⁹ Jedan primjer u kojem je povjerenik odlučio pregledati općinsko poslovanje dogodio se, prema pisanju *Jutarnjeg lista*, u općini Vojni Križ (srez Čazma). Pregled poslovanja koji je obavio povjerenik Bender rezultirao je pronalaskom manjka novca u općinskoj blagajni što je potom prijavljeno sreskom poglavaru koji je poduzeo istragu i utvrdio manjak. Općinski blagajnik zbog toga je bio suspendiran. „Posljedice općinskih komesarijata“, *Jutarnji list*, 9. 4. 1925., 11.

¹²⁴⁰ „Nadzor nad općinama“, *Novosti*, 14. 6. 1914., 1.

¹²⁴¹ Božidar MIRKOVIĆ, „Ružne pojave“ [ćir. u izvorniku], *Općinski upravnik*, 24. 10. 1925., 183.

¹²⁴² „Županijski i općinski nadzornici“, *Novosti*, 25. 7. 1914., 3.

¹²⁴³ VUKOVARAC, *Priručnik za općinsko-blagajničku službu*, 27–28.

vodilo uspješno i bez većih zaostataka, činovnici u izvješćima bili pohvaljeni.¹²⁴⁴ Pregledi koje su nadzorna tijela obavljala u općinskim uredima trebala su, između ostalog, usmjeriti činovnike ukoliko su za njih postojale određene nejasnoće u njihovim zaduženjima.¹²⁴⁵ Osim toga, činovnicima su bili važni zaključnici nadzornih tijela u kojima se zahtijevalo primanje dodatnih službenika kao pomoć u obavljanju bilježničkih i blagajničkih poslova. Već je spomenuto kako su za primanje pisara u općini kontrole nadzornih tijela mogle imati značajnu ulogu, no osim zahtjeva da se u općinu kao pomoć primaju pisari, izaslanici nadzornih vlasti ponekad su zahtijevali i primanje drugih službenika.¹²⁴⁶ Najčešće obrazloženje bilo je da se zbog premalo osoblja ne mogu na vrijeme obavljati svi općinski poslovi. Ipak treba uzeti u obzir i da su takvi argumenti s vremenom postajali izgovor za zapošljavanje službenika prema političkim zaslugama.

Nakon ukidanja županija i uvođenja oblasti, u sustavu nadzoru nije došlo do značajnijih promjena iako okružni načelnici, tamo gdje su bili postavljeni, nisu više kao nekadašnji podžupani u županijama, imali dužnost pregleda općinskog poslovanja već su prije svega vršili kontrolu sreske uprave.¹²⁴⁷ Veliki župan mogao je, u skladu sa općinskim Zakonom poslati svoje izaslanike da izvrše pregled općinskog poslovanja, ali su takve situacije očito bile rijetkost pa je ta zadaća bila prvenstveno na sreskim poglavarima.

¹²⁴⁴ Takav je slučaj zabilježen u općini Zrmanja-Vrelo (kotar Gračac) gdje je kr. podžupan Stjepan Benić prilikom inspicije općine bez ijedne zamjerke za bilježničko poslovanje pohvalio načelnika i bilježnika navodeći: „Svi njegovi poslovi uredski, gledom na rešavanje spisa i gledom na vodjenje raznih uredskih zapisnika i zabilježnica jesu besprikorni.“ U blagajničkom poslovanju te općine nađene su određene nepravilnosti, ali s obzirom da je većina poslovanja bila u redu i bilježnik je primio pohvale za „marno i valjano“ vršenje dužnosti. Iako se izrijekom ne spominje, zasigurno je riječ o blagajniku Nikoli Čuku, koji je kao i bilježnik Jovo Travica više godina službovao u navedenoj općini što se može vidjeti iz dostupnih popisa općinskih činovnika. HR-HDA-137 PU-UO. III-3, 13318/1922. (kut. 77). Spis: „Kontrolni nalazi i pregledi kotarskih oblasti i općinskih poglavarstava u godini 1921.“; „Izvadak iz kontrolne knjige općinskog poglavarstva Zrmanja-Vrelo, o inšpekciji obavljenoj 30. maja 1921. po gosp. Stjepanu Beniću kr. podžupanu iz Gospića.“

¹²⁴⁵ Još u Naputku iz 1871. bilo je navedeno: „Iztražni povjerenik neka se ponaša pristojno i čedno, neka ruku pomoći pruži blagajničkim činovnikom kod razjasnivanja možebitnih dvojbah; nu od naputka svoga neka se ni najmanje nemakne. Strogo mu se zabranjuje uzeti ma bilo kojega blagajničkoga činovnika stan, hranidbu ili u to ime naknadu troškovah posredno ili neposredno.“ „Naputak ob uredovnih iztraživanjih [...] br. 5530.“, u: ŽIGROVIĆ-PRETOČKI, § 27., *Zakoni i naredbe tičuće se uprave seoskih občina u Kraljevinah Hrvatskoj i Slavoniji*, 184; Unatoč naputku i Greguranić je u svojoj knjizi naveo primjere zloupotrebe kontrole kao sredstva ucjene kotarskih predstojnika da bi nad općinskim činovnicima izvršili pritisak za izvršavanje određenih usluga. GREGURANIĆ, *Općinski činovnik*, 39–44.

¹²⁴⁶ Kao što pokazuje slučaj u općini Medak (kotar Gospić) prilikom nadzora općinskog poslovanja 1921., kr. podžupan donio je zaključak kako su blagajnički poslovi u toj općini „mногоstruki [...] i opširni tako da ih opć. blagajnik uz jednog pisara uz najbolju volju i trud i radeći daleko preko uredovni sati jedva dospjeva dok dovrši pa nije u stanju da obavlja i ovrhu“. Stoga je predložio da se u općinsku službu primi i ovrhovoditelj tražeći da se „u tome ishodi zaključak opć. odbora koji će za cijelo svatviši važnost postavljanja ovrhovoditelja takovog postaviti jer će općina samo onda moći da udovolji svojim dužnostima ako općinari iz svoje porezne dužnosti vrše“. HR-HDA-137 PU-UO. III-3, 13318/1922. (kut. 77). Spis: „Kontrolni nalazi i pregledi kotarskih oblasti i općinskih poglavarstava u godini 1921.“; „Izvadak iz kontrolne knjige općinskog poglavarstva u Medku o inšpekciji obavljena 19. svibnja 1921. po g. Stjepanu Beniću kr. podžupanu.“

¹²⁴⁷ BEUC, *Povijest institucija državne vlasti u Hrvatskoj (1527-1945)*, 355–356.

Primjetno je kako se javljalo sve veće nezadovoljstvo nadzorom nad općinama, a potreba za povećanjem blagajničkih jamčevina bila je jedna od posljedica lošeg nadzora. Nezadovoljstvo nedostatnim nadzorom nad općinama isticali su ponajprije predstavnici političkih stranaka, posebno HSS-a, ali i dio općinskih činovnika, smatrajući da se mnoge negativne pojave u općinskoj upravi trebaju pripisati neodgovornosti nadzornih tijela koja toleriraju djelovanje problematičnih činovnika.

Nakon uvođenja oblasne samouprave javio se problem u pitanju prava nadzora. Između oblasnih odbora kao samoupravnih tijela i oblasnih velikih župana kao predstavnika državne vlasti došlo je do nesuglasja o tome tko ima pravo nadzora nad općinama odnosno pravo vršenja pregleda općinskog poslovanja. Kako Zakon o oblasnoj i sreskoj samoupravi nije precizno odredio vršenje nadzorne vlasti već su za to vrijedili stari zakoni, za područje Hrvatske i Slavonije vrijedio je Zakon o županijama te Zakon o upravnim odborima u županijama, ali prilagođeni novom upravnom uređenju. Naime, veliki župani oblasti preuzeli su položaj koje su do tada imali veliki župani u županijama, a na oblasne odbore i oblasne skupštine prešle su dužnosti i prava koja su imali županijski odbori i skupštine.¹²⁴⁸ Svaka od suprotstavljenih strana – veliki župani i oblasni odbori – tumačili su ove odredbe u svoju korist. I u *Općinskom upravniku* pravnici su objavili više rasprava o problemu nadzora analizirajući i uspoređujući nekadašnju županijsku s oblasnom upravom.¹²⁴⁹ Kao što je ranije navedeno, sve naredbe i odluke koje bi oblasni odbor donio, a s kojima se veliki župan nije slagao mogao je zadržati od izvršenja, a oblasnim odborima preostajala je tužba Državnom savjetu. Presude u pravu nadzora nad općinskim poslovanjem bile su donesene u korist velikog župana.¹²⁵⁰

Nastojanja oblasnih odbora da preuzmu nadzornu ulogu bila su razumljiva s obzirom da su birači na oblasnim izborima i zastupnici u oblasnim skupštinama bili posebno zainteresirani za rješavanje problema u općinskoj upravi, uključujući i problem lošeg činovničkog kadra. Pritom treba istaknuti da su se HSS-ovi zastupnici i odbornici posebno zalagali oko ovih pitanja s obzirom na stavove koje su imali prema općinskim poglavarstvima kao izvorištu problema u općini. Primjerice u nekim srezovima Osječke oblasti izaslanici

¹²⁴⁸ „Zakon o oblasnoj i sreskoj samoupravi“, pr. nar., toč. 6, 7, *Narodne novine*, br. 101, 3. 5. 1922., 7.

¹²⁴⁹ Oni koji su smatrali da pravo nadzora većim dijelom pripada velikom županu navodili su kako ni županijski odbori i skupštine nisu imali izravno pravo nadzora već samo pravo prijedloga velikom županu da u slučaju nepravilnosti poduzme istragu u općini pa da samo to pravo mogu imati i oblasne skupštine i odbori. Dr. K-tić., „Nadzorna vlast nad općinama“, *Općinski upravnik*, 16. 6. 1928., 188.

¹²⁵⁰ „Nadzorna vlast nad općinama“, *Općinski upravnik*, 5. 1. 1929., 3–4.; „Nadzorna vlast nad općinama i gradovima“, *Općinski upravnik*, 9. 3. 1929., 77.

oblasnog odbora obavljali su pregled poslovanja u općinama i tražili od općinskih poglavarstava izvršavanje određenih naloga. Veliki župan zabranio je takve preglede i zatražio njihovo sprječavanje isto kao i zabranu izvršavanja naredbi koje su općinska poglavarstva primala od oblasnih odbora.¹²⁵¹ Isto tako, u jednoj sjednici oblasnog odbora u Osijeku Ljubomir Maštrović,¹²⁵² predsjednik Oblasnog odbora, te odjelni predstojnik za financije, naveo je kako „veliki broj općina neuredno ili nikako neutjeruju ili ne šalju obl. prireza i taksa“, a s obzirom da je među njima bilo velikih općina stavio je „u dužnost svim organima obl. odbora, a napose onim financ. odjela da svakom prilikom kada se nadju u sijelu koje općine pregledaju kod opć. blagajna ubiranje obl. taksa i prireza.“ Taj je prijedlog jednoglasno primljen i to uz dodatak da odjelni predstojnik sam ili uz jednog činovnika u svim većim općinama „obavi pregled ubiranja obl. taksa i prireza“.¹²⁵³ Međutim veliki župan takve je odluke zadržavao od izvršenja. Treba spomenuti da je u jednoj sjednici Oblasnog odbora u svibnju 1921., Lj. Maštrović naveo je da je unatoč uputi velikog župana sreskim poglavarima, da „spreče svako pregledavanje općina po organima oblasne samouprave“, naknadno bio postignut usmeni dogovor oko tog pitanja pa je Oblasnom odboru stavio prijedlog da se velikog župana i službeno zamoli da se izaslanicima oblasne samouprave dopustiti „pregled općina u poslovima naravnog djelokruga“.¹²⁵⁴ No, sudeći prema gornjim odlukama velikog župana, taj dogovor ipak nije bio postignut. Štoviše veliki je župan, na temelju odluke Državnog savjeta od 20. kolovoza 1928., prema kojoj je oblasna samouprava mogla vršiti „nadzornu i disciplinarnu vlast samo posredstvom organa državne vlasti“, zabranio Oblasnom odboru vršenje nadzora nad poslovanjem općina. Oblasni je odbor nije prihvatio ovu odluku, zaključio je da se i dalje treba „vršiti nadzorna vlast nad općinama po organima oblasne samouprave“, a na Državni savjet i ministra unutarnjih poslova uložiti žalba protiv spomenutog rješenja velikog župana, te protiv velikog župana podnese kaznena prijava „državnom odvjetništvu radi zlouporabe uredovne vlasti“.¹²⁵⁵ No, ova nastojanja Oblasnog

¹²⁵¹ HR-DAZG-745 ZDOČ. 2.3. OS, 47/1928. (kut. 38). Prijepis brzojava velikog župana u Osijeku, upućen sreskom poglavarstvu u Našicama 19. svibnja 1928.; Prijepis dopisa velikog župana u Osijeku upućen sreskim poglavarima, 15. kolovoza 1927.; Prijepis dopisa velikog župana u Osijeku upućen Oblasnom odboru osječke Oblasti, 13. travnja 1928. (Zemaljskom društvu opć. činovnika navedene prijepise poslao Milan Cindrić, opć. bilježnik u općini Podgorač).

¹²⁵² Ljubomir Maštrović bio je član HSS-a, predsjednik Osječke oblasne skupštine te zastupnik u Zagrebačkoj oblasnoj skupštini. O njemu vidi: PEKLIĆ, „Ljubomir Maštrović (1893. – 1962.)“, 131–153.

¹²⁵³ HR-HDA-139 OO Spisi; Zapisnik sjednica oblasnog odbora 1928. (kut. 1). „Zapisnik 82. sjednice oblasnog odbora održane 13. lipnja 1928.“

¹²⁵⁴ HR-HDA-139 OO Spisi; Zapisnik sjednica oblasnog odbora 1928. (kut. 1). „Zapisnik sjednice oblasnog odbora od 21. svibnja 1928.“

¹²⁵⁵ HR-HDA-139 OO Spisi; Zapisnik sjednica oblasnog odbora 1928. (kut. 1). „Zapisnik 96 sjednice oblasnog odbora održane dana 25 i 26 listopada 1928.“

odbora ostala su bez rezultata jer, kao što je navedeno, Državni je savjet u ovom pitanju donosio presude u korist velikih župana.

I u Zagrebačkoj oblasti nakon što je s radom započela Zagrebačka oblasna skupština, zastupnici su dobili priliku ukazati na loše stanje u općinskoj upravi i na djelovanje činovništva tražeći bolji nadzor nad radom općina.¹²⁵⁶ Na sjednici u Zagrebačkoj oblasti Ernest Spiess, predstojnik Odjela za samoupravnu administraciju, potužio se što Zagrebačkom oblasnom odboru nije bio dopušten nadzor nad općinama, te je prozvao okružnog načelnika u Varaždinu „[...] koji je naredio općinama, da se ni jedno rješenje Oblasnog odbora i Oblasne skupštine ne smije izvršiti tako dugo, dok on ne izda dozvolu. On se postavio za našeg tutora, a župan i ministarstvo su to trpjeli.“¹²⁵⁷

Suprotstavljenost između oblasne i državne vlasti po pitanju općinskog nadzora utjecala je i na općinske činovnike o čemu je bilo navedeno: „Općine kao ni općinski činovnici ne znaju koga će slušati ni komu će se pokoravati u jednim istim stvarima, jer si gornje vlasti [oblasni odbor i veliki župan, op. I. J.] u istom predmetu svojataju svaka za sebe nadležnost. Nalaze se između dvije vatre. Ako udovolje naredjenju jedne vlasti, druga ga za to poziva na odgovornost. Obe se pozivaju na iste zakonske ustanove, koje svaka drugačije shvaća i tumači. Dolazi u pomoć tužba na Državni Savet, koji usljed preobilja posla tako brzo ne riješava podnesene tužbe ili se opet čeka na izmak zakonskog roka, usljed česa se ne može znati na čijoj je strani zapravo pravda, jer u odnosnom slučaju nije ta najviša instanca rekla svoje. Tako se i onako dosta komplikovana uprava, još više zamršuje i uvlači dvoumlje i sumnju u rješavanju pitanja o nadležnosti glede nadzorne i disciplinske vlasti nad općinama i opć. činovnicima.“¹²⁵⁸

U razdoblju Kraljevine SHS državna vlast odnosno ministarstvo unutarnjih poslova, nije poduzelo gotovo nikakve korake da bi poslovanje općina Hrvatskoj i Slavoniji učinilo funkcionalnijim. Štoviše, novim se naredbama uglavnom proširivao preneseni djelokrug općinskog poslovanja bez pravoga plana i pripreme. Izuzevši spomenutu Naredbu Stanka Šverljuge iz 1929., u kojoj je između ostaloga bila navedena i potreba racionalizacije troškova općinske administracije (koja u praksi nije zaživjela), treba izdvojiti jedan zaključak donesen na sjednici Oblasnog odbora u Osijeku kada je na temelju pregleda općina Odbor odlučio poduzeti konkretne mjere za poboljšanje blagajničkog poslovanja. Oblasnom odboru

¹²⁵⁶ KOLAR-DIMITRIJEVIĆ, *Radićev sabor*, 18–19, 20.

¹²⁵⁷ *Isto*, 192–193.

¹²⁵⁸ Dr. K-tić., „Nadzorna vlast nad općinama“, *Općinski upravnik*, 16. 6. 1928., 187.

predsjednik Maštrović iznio je slijedeći prijedlog: „Vršeći nadzor nad općinama opaženo je, da današnje blagajničko poslovanje i računovodstvo područnih općina [...] ne odgovara svojoj svrsi, da je prekomplikirano i teško pregledno, da je vezano na mnoge nepotrebne dnevničke, što sve iziskuje potrebu većeg broja sila a otežava brzi rad i mogućnost kako bi se prigodom kontrole blagajničkog poslovanja u najkraće vrijeme moglo dobiti jasna i pregledna slika blagajničke manipulacije. Imajući u vidu koli interese pučanstva toli interese općinske uprave potrebno će biti, da se blagajničko poslovanje sa oblasnim i općinskim daćama u god. 1929. uredi tako, da ono bude za cijelu oblast jedinstveno, u jednostručeno, lahko provedivo a i pregledno. Kako je medju ostalim općinsko činovništvo u tom pitanju eminentno interesirano i kako ima općinskih činovnika, koji su do sada pokazali osobiti interes za reformu blagajničkog poslovanja, predlaže se, da se raspiše natječaj za sastav pregleda za reformu blagajničkog poslovanja i da se podijeli nagrada od 1.500 Din. [...] općinskom činovniku koji će izraditi prijedlog /najbolja/ za rješenje toga pitanja.“ Ovaj zaključak Odbor je primio jednoglasno.¹²⁵⁹ Do razvoja inicijative nije došlo s obzirom da je već par mjeseci kasnije uvedena diktatura i raspuštene oblasne samouprave, ali je ipak riječ o važnom i rijetkom primjeru konkretnog prijedloga za uređenje blagajničkih poslova u općinama. Značajno je što je inicijativa došla upravo od oblasnog odbora s obzirom da im je od početka rada oblasne samouprave osporavano pravo nadzora nad općinskim poslovanjem, a ujedno se pokazalo da su za razliku od državne vlasti pokazali interes za poboljšanje općinske uprave.

U općinama koje nisu uspješno vodile svoje poslovanje velik dio odgovornosti snosili su sami činovnici neradom, nedovoljnim poznavanjem općinskog poslovanja ili protuzakornim djelovanjem. Ali otežavajuće okolnosti poput premještaja činovnika, izostanka kontinuiteta u radu te nefunkcioniranja općinskih odbora kao i nedostatnog broja pisarskog osoblja, vodili su do loših rezultata poslovanja. S druge strane i sustav nadzora pokazivao je svoje nedostatke. Nakon uvođenja diktature predsjednik Zemaljskog društva opć. činovnika I. Domitrović otvoreno je progovorio o problemima u sustavu nadzora općinskog poslovanja u razdoblju Kraljevine SHS i naveo: „Imade seoskih općina, koje nisu bile po sreskom načelniku pregledane niti blagajne skontrirane, a još manje pokusne likvidacije obavljene, kroz par godina. Ima i takovih slučajeva, gdje su gg. sreski načelnici dali općini do znanja 8 – 14 dana unaprijed, da će doći na skontraciju, neka se dnevnički zaključe, likvidacioni iskaz zbroji, da bude sve brzo gotovo, u mjesto da su došli iznenada i zaključak sami obavili. Ima i mladnjih sreskih načelnika koji nisu u struci svojoj zadaći dorasli,

¹²⁵⁹ HR-HDA-139 OO. Spisi; Zapisnik sjednica oblasnog odbora 1928. (kut. 1). „Zapisnik 95. sjednice oblasnog odbora od 18. listopada 1928.“

jer ih njihovi šefovi nisu u posao uveli, dok su na srezu kao podređeni služili. Takova će opć. blagajnički činovnik prevesti žedna preko vode. Nesposobni ili nemarni nadzorni organ, ako i dodje na pregled općinskog blagajničkog poslovanja, nalazi sve u redu. Dodje li iza njega spreman svoje dužnosti svijestan organ na iznadanu pregledbu i skontraciju, ustanovi pronevjerjenje od visokih tisuća i iz prošlih vremena, kada su poslovi bili nadjeni u tobožnjem uzornom redu. Time pada ugled i nadzorne vlasti i njezinih organa pred javnošću. [...] Isto je i sa škontralnim odborom. Rijedak je slučaj, da se u njemu nalazi osoba, sposobna za pregled blagajničkog poslovanja. Sastane li se škontralni odbor, blagajnik zaključuje sve blagajničke dnevnik, ispunjuje likvidacioni iskaz, zbroji računsko blagajničko stanje, a odbornici konačno sa blagajnikom prebroje novac. [...] Da je nadzor suključara i škontralnog odbora skroz površan i da ne vodi svrsi, dokaz je, što još nismo dočekali ustanovljenje pronevjerjenja i progon krivca kroz nadzor suključara načelnika ili kroz škontralni odbor.¹²⁶⁰ Pojedini općinski činovnici, a posebno istaknutiji članovi Zemaljskog društva opć. činovnika nisu zazirali od toga da u svom glasilu javno ukažu na pogreške činovnika, tako je i u ovom osvrtu sažeto i otvoreno ukazano na ključne probleme koji su se događali u sustavu nadzora u vrijeme Kraljevine SHS. Ipak, među činovništvom nije bilo snažnije inicijative koja bi tražila promjene u sustavu nadzora, a i sami činovnici, vjerojatno već navikli na takav nedostatan nadzor „provlačili“ su se bez previše truda kod pregleda i kontrola. Unatoč svemu, treba reći da su u sustavu nadzora postojale i učinkovite provjere, kako se vidjelo iz nekih navedenih primjera s početka 1920-ih godina.

S vremenom su se javljali i određeni prijedlozi da nadzorne vlasti javno objave rezultate o uspješnosti činovnika da bi javnost „bila objektivno informirana i o dobrim, a ne samo o slabim stranama opć. činovnika“ te je predloženo „[...] da pojedine općine iznose godišnju statistiku: o radu, o zaostatku, o stanju općine s obzirom na žiteljstvo, bogatstvo, broj činovnika i t. d. To bi nam pružilo sliku svake pojedine općine, pa bi se uspoređivanjem vidjelo, da u jednoj općini manje činovnika svršava posao nego u drugoj; vidjeli bi općinske prihode, namete i t. d.“¹²⁶¹ Zanimljivo je da su, slično kao i u nekim drugim pitanjima, konstruktivni prijedlozi pa tako i ovaj poprilično nepredan prijedlog o transparentnosti općinskog poslovanja i poboljšanju općinske uprave, češće dolazili od činovničkog Društva nego od državne vlasti.

¹²⁶⁰ Ivan DOMITROVIĆ, „Pronevjerjenja“, *Općinski upravnik*, 15. 8. 1931., 261.

¹²⁶¹ B. „Neka se znade za dobre i vrsne općinske činovnike.“, *Općinski upravnik*, 23. 4. 1932., 82.

9.2. Disciplinska vlast nad općinskim činovnicima

Nadzor nad općinama predstavljao je ujedno i disciplinsku vlast nad općinskim činovnicima. Ulaskom u Kraljevstvo SHS jedno su vrijeme vrijedili disciplinski (najčešće nazvani *karnosni*) propisi doneseni u vrijeme Austro-Ugarske Monarhije. Temelj za provođenje disciplinskog postupka protiv općinskih činovnika isprva je bio Općinski zakon (čl. 39 i 56) te Zakon od 5. veljače 1886. o upravnim odborima u županijama (čl. 39). Kako je ranije spomenuto, prema odredbama općinskog Zakona, općinski odbor mogao je na temelju sumnji protiv činovnika pokrenuti istragu i ukoliko bi se dokazalo da je kriv, kazniti ga ukorom ili globom, a samo županijski upravni odbor mogao je otpustiti činovnika. Na odluke općinskih i županijskih vlasti činovnik se mogao žaliti županijskoj oblasti, odnosno Kr. zemaljskoj vladi. Kada je donesen Zakon od 5. veljače 1886., županijski upravni odbor postao je nadležan za donošenje prvostupanjske odluke u karnosnom postupku.

S obzirom na nedostatnost ovih propisa, 1913. donesena je Naredba koja je trebala odrediti detaljnija postupanja u ovim slučajevima. Ona se nije odnosila samo na općinske činovnike već na sve „urednike i službenike“ u općinama. Donošenje ove Naredbe općinski su činovnici smatrali jednim od najvećih postignuća za njihov stalež.¹²⁶² Prema jednoj tvrdnji u *Općinskom upravniku* ta je Naredba trebala dokinuti postupanja prema činovnicima „kako je pojedinac htio“. Ipak, s obzirom na dolazak rata i na poslijeratne prilike, činovnici su se žalili da su nadzorne vlasti Naredbu zanemarivale i da se nisu pridržavali njezinih odredbi u postupcima prema činovnicima.¹²⁶³

Sama Naredba propisivala je dužnost odgovorne i savjesne službe za svakog urednika i službenika u općini. Činovnik je u disciplinskoj istrazi mogao biti proglašen krivim ukoliko „povrijedi dužnosti, koje mu nalaže služba njegova“ te ako se „ponašanjem u službi i van nje pokaže nedostojnim časti, ugleda i pouzdanja, što mu treba prema službi njegovoj“.¹²⁶⁴ Ukoliko bi općinski činovnik bio tužen na temelju Kaznenog zakona u sudskom procesu, to se odražavalo i na njegovu službu. Naime za različite zločine, pronevjere, prevare

¹²⁶² Najzaslužniji za donošenje Naredbe bio je podban dr. Dragutin Unkelhäuser, kojem su činovnici za to bili posebno zahvalni, smatrajući da se tim propisom uveo red u vođenje istraga i karnosnih postupaka protiv općinskih činovnika. Naredba je bila izrađena po uzoru na Zakon od 5. veljače 1886. o karnosnoj odgovornosti urednika i službenika županijskih i kotarskih oblasti. Ivo pl. MARTINIĆ, „Karnosni propisi“, *Općinski upravnik*, 8. 3. 1913., 75–77.

¹²⁶³ „Karnosni propisi“, *Općinski upravnik*, 24. 4. 1920., 45.

¹²⁶⁴ „Naredba kraljevskog povjerenika u kraljevinama Hrvatskoj i Slavoniji od 15. veljače 1913. broj 42.020 ex 1912. o karnosnoj odgovornosti urednika i službenika seoskih i trgovišnih općina ...“, § 3., u: DOMITROVIĆ, *Kalendar Zemaljskog društva općinskih činovnika Hrvatske i Slavonije za godinu 1919.*, 119.

u službi i dr., činovnika je mogao tužiti državni odvjetnik ili privatni tužitelj. U tim slučajevima sudska presuda uzimala se u obzir umjesto disciplinske presude. No u slučaju oslobađajuće presude ili prekida istrage, ipak se mogao naknadno provesti i disciplinski postupak ukoliko se to smatralo opravdanim.¹²⁶⁵ Za dokazanu krivnju u disciplinskom postupku činovnik je mogao biti kažnjen ukorom, globom ili otpustom iz službe (zabranom služenja u određenoj općini/kotaru/županiji ili trajnim otpustom iz službe). Otpust iz službe podjeljivao se za teže prijestupe i ponavljanje prijestupa. Otpust se dobivao i zbog određenih pravomoćnih sudskih presuda (uključujući kaznu zatvora od najmanje šest mjeseci).¹²⁶⁶

Prema ovoj Naredbi, karnosnu istragu mogao je odrediti općinski odbor, kotarska ili županijska oblast, županijski upravni odbor, veliki župan ili zemaljska vlada, a karnosni postupak mogao se provesti samo nakon provedene istrage o okrivljenicima.¹²⁶⁷ Ukori i globu do 20 kruna činovniku je mogao izreći općinski odbor, ukor i globu u visini jedne mjesečne plaće mogla je odrediti kotarska oblast, a samo je karnosno povjerenstvo županijskog upravnog odbora moglo izreći kaznu otpusta iz službe.¹²⁶⁸ U pogledu žalbi činovnici su se na odluke općinskog odbora mogli žaliti županijskom upravnom odboru, a protiv njihovog rješenja Kr. zemaljskoj vladi (Odjelu za unutarnje poslove). Protiv presude kotarske oblasti dopuštena je bila žalba na županijsku oblast, a protiv te odluke, činovnik se mogao žaliti Kr. zemaljskoj vladi. Protiv rješenja karnosnog povjerenstva županijskog upravnog odbora, bila je dopuštena žalba Kr. zemaljskoj vladi.¹²⁶⁹ U određenim slučajevima, okrivljenicima se tijekom disciplinskog postupka privremeno mogla obustaviti služba i plaća, ali ukoliko bi konačnom odlukom bili oslobođeni krivnje, odnosno ukoliko bi dobili manju kaznu od otpusta iz službe, ta privremeno zadržana beriva morala bi im se potom isplatiti.¹²⁷⁰ Ova Naredba propisivala je i vođenje osobnika u koji su se morale unijeti pravomoćne disciplinske kazne. Činovnici kažnjeni ukorom ili globom mogli su podnijeti zamolbu za brisanje svojih kazni nakon godine dana, a kažnjeni otpustom nakon četiri godine.¹²⁷¹

Prve promjene u Kraljevini SHS u pogledu disciplinske vlasti nad činovnicima uvedene su već 1. studenog 1919. kada je regent Aleksandar Karađorđević donio *Uredbu o premjestivosti općinskih činovnika u Hrvatskoj i Slavoniji te skraćenju karnosnog postupka*

¹²⁶⁵ § 4–5., *isto*, 119–120.

¹²⁶⁶ § 7–11., *isto*, 120–122.

¹²⁶⁷ § 12–15., *isto*, 122–123.

¹²⁶⁸ § 16., *isto*, 123.

¹²⁶⁹ § 17., *isto*, 123–124.

¹²⁷⁰ § 18–23., *isto*, 124–125.

¹²⁷¹ § 25., *isto*, 125–126.

proti njima. Uz Uredbu je 1. studenog 1919. donesena i Provedbena naredba. Prema Uredbi državna je vlast bez obzira na odluke općinskog odbora, mogla premjestiti općinskog činovnika kada to traže „važni javni interesi ili interesi opštinskih službi“. Veliki župan donosio je odluku o privremenom premještaju, a Kr. zemaljska vlada o trajnom premještaju (od 1924. ovlasti Zemaljske vlade prema ovoj Uredbi, preuzelo je Ministarstvo unutarnjih poslova¹²⁷²). Osim toga Uredba je određivala da, ukoliko se ne bi moglo „naći prikladno lice s propisanom kvalifikacijom smije se po javnoj vlasti namestiti opštinskim činovnikom i nekvalificirano lice, ako je inače valjano i pouzdano“. Selidbene troškove činovnika trebala je snositi zemaljska blagajna, a oni činovnici koji su bili premješteni zbog kazne sami su trebali snositi te troškove. Karnosnu vlast protiv općinskog činovnika vršio je kr. podžupan, a svaku je odluku morala potvrditi Kr. zemaljska vlada putem velikog župana te je rješenjem Vlade presuda postajala pravomoćna.¹²⁷³

Za Uredbu o premjestivosti bila je donesena i Provedbena naredba od 11. studenog 1919. kojom je bilo određeno da se premještaj činovnika mogao provesti iz tri razloga: ukoliko zbog nezadovoljstva općinara činovnik nije mogao djelovati u općini, ako se ogriješio u poslovima povezanim s ratnom i poslijeratnom situacijom (aprovizacija, rekvizicija, ratne potpore i sl.) i bezobzirno postupao prema strankama. U konačnici činovnik je mogao biti premješten ukoliko bi u određenoj općini bilo potrebno urediti poslovanje, pri čemu se takva zadaća trebala povjeriti iskusnom činovniku koji je te poslove mogao savladati.¹²⁷⁴ Treba istaknuti da je Naredbom određeno da činovnik zadržava beriva u visini u kojoj su bila određena u njegovoj matičnoj općini a ukoliko su u novoj općini za to mjesto bila određena manja beriva, razliku je trebala nadoknaditi njegova matična općina.¹²⁷⁵ Veliki župan mogao je uložiti priziv protiv presude kr. podžupana ukoliko je smatrao da ona nije bila primjerena, a općinski činovnik mogao je tražiti obnovu karnosnog postupka ukoliko mu je u sudskom postupku bila dokazana nevinost.¹²⁷⁶

Uredba o premjestivosti postala je jedan od kontroverznijih propisa donesenih u ovom razdoblju te, iako je trebala biti privremene naravi, dobila je snagu zakona i godinama

¹²⁷² BEUC, *Povijest institucija državne vlasti u Hrvatskoj (1527-1945)*, 351.

¹²⁷³ „[...] Uredbu o premestivosti opštinskih činovnika u Hrvatskoj i Slavoniji te o skraćenju karnosnog postupka proti njima [...]“, *Narodne novine*, br. 253, 10. 11. 1919., 1.

¹²⁷⁴ „Naredba bana Hrvatske i Slavonije od 11. studenoga 1919., broj 12.628 Pr. ...“, § 1., u: DOMITROVIĆ, *Zbirka zakona i propisa za upravnu službu u Hrvatskoj, Slavoniji i Medjumurju*, 495–496.

¹²⁷⁵ § 4., isto, 496–497.

¹²⁷⁶ § 5–6., isto, 497.

ostala na snazi.¹²⁷⁷ Prenošnjem karnosne vlasti u ruke kr. podžupana, činovništvo je smatralo da će morati trpjeti „ropsku pokornost ili posljedice“ jer će „gospoda kotarski predstojnici moći pokazati svoju moć i vlast nad opć. činovnicima“ svojim prijedlozima za premještanje.¹²⁷⁸ Kao što će se vidjeti, i ostale odredbe ove Uredbe i Provedbene naredbe, izazvale su znatno nezadovoljstvo, ne samo činovnika već i općina.

Godine 1920. donesene su dvije Naredbe kojima su izmijenjene odredbe Naredbe iz 1913. i uvedene određene promjene u vođenje disciplinskog procesa. Ta promjena izazvala je određeno zadovoljstvo u činovničkim krugovima jer je trebala omogućiti objektivniji disciplinski proces.¹²⁷⁹ Naime, prema tim Naredbama u zadnjoj molbi odnosno u zadnjoj instanci odluku u disciplinskom postupku donosilo je zemaljsko karnosno povjerenstvo od sedam odnosno pet članova.¹²⁸⁰

Već 1921. uvedeni su novi disciplinski propisi. *Uredba od 11. februara 1921., kojom se do daljnjeg zakonskog uređenja preinačuju odnosno nadopunjuju ustavnove zakona od 5. februara 1886. „o karnosnoj odgovornosti urednika i službenika, namještenih kod županijskih i kotarskih oblasti“* odnosila se i na općinske činovnike. Uz ovu Uredbu je bila izdana i Privremena uredba od 24. veljače 1921., sa specifičnim odredbama koje su se odnosile na provođenje karnosnih postupaka protiv načelnika, općinskih činovnika i službenika, namještenih kod seoskih općina i trgovišta. Privremena uredba bila je popraćena i Provedbenom naredbom od 3. ožujka 1921.¹²⁸¹ Uredbi od 11. veljače bila je potvrđena zakonska snaga nakon donošenja Ustava pa su ovi propisi ostali na snazi do donošenja novog općinskog Zakona 1933. Oblasne samouprave pokušale su uvesti nove propise, no kao što će se vidjeti, ti su pokušaji bili zaustavljeni.

Novo odredbe općinskim su činovnicima propisivale da službene dužnosti moraju obavljati savjesno, pomno i nepristrano te da se strogo moraju „držati položene zakletve“.¹²⁸² U slučaju da je činovnik počinio prijestup koji se kažnjavao temeljem Kaznenog zakona, tada

¹²⁷⁷ Uredba je snagu zakona dobila naredbom Ministarstva unutarnjih poslova od 3. studenog 1919., br. UBr. 6.886. DOMITROVIĆ, *Zbirka zakona i propisa za upravnu službu u Hrvatskoj, Slavoniji i Medjumurju*, 886.

¹²⁷⁸ „Na obranu stališa i općina“, *Općinski upravnik*, 15. 11. 1919., 186.

¹²⁷⁹ „Karnosni propisi“, *Općinski upravnik*, 24. 4. 1920., 45; Riječ je o Naredbama od 16. travnja 1920. br. 16250 i br. 16251 (Provedbena naredba) kojima je izmijenjen §17., Naredbe iz 1913.

¹²⁸⁰ *Isto*, 45–46.

¹²⁸¹ Riječ je o Provedbenoj naredbi br. 9685; Istoga datuma objavljena je i Provedbena naredba br. 9681, kojom se izdaje naputak o karnosnom postupku protiv urednika i službenika namještenih kod županijskih i kotarskih oblasti. Propisi uredbe br. 9681, vrijedili su i za općinske činovnike (te načelnike i službenike). Sve navedene disciplinske propise sa objašnjenjima objavio je Celso Cavalieri u knjizi *Tumač karnosnim propisima za namještenike političke uprave u Hrvatskoj, Slavoniji i Medjumurju* (Zagreb, 1921.), tiskanoj u tiskari Zemaljskog društva opć. činovnika.

¹²⁸² „Uredba od 11. februara 1921. ...“, § 1., u: CAVALIERI, *Tumač karnosnim propisima...*, 55.

je sudski postupak imao prednost pred disciplinskim, no u posebnim situacijama mogao se provesti i disciplinski postupak.¹²⁸³ Jedan od ciljeva novih propisa bio je i ubrzavanje karnosnih postupaka koji su trebali biti završeni u roku od tri mjeseca.¹²⁸⁴ Podnošenjem ostavke činovnici nisu mogli izbjeći pokrenuti karnosni postupak već je takav trebao biti dovršen bez obzira na njihovu ostavku.¹²⁸⁵

Kazne za činovnike mogle su biti redne ili karnosne, ovisno o veličini njihovih prijestupa. Redne kazne bile su opomena i novčana kazna te ih je mogla izreći nadređena osoba odnosno nadzorna vlast. Ove kazne spadale su u blaži oblik kažnjavanja jer njihovom izricanju nije prethodio nikakav istražni postupak. Na kaznu opomene nije bilo mogućnosti žalbe, a na novčanu kaznu (koja je mogla iznositi do visine jedne mjesečne plaće) mogla se uputiti žalba na višu oblast. Iako su redne kazne bile blaže, njihovo ponavljanje moglo je voditi do pokretanja karnosnog postupka.¹²⁸⁶ Karnosne (disciplinske) kazne bile su teže kazne jer je njima prethodio karnosni postupak pokretan zbog većih prijestupa. Za općinske činovnike karnosne su kazne mogle biti: ukor, gubitak prava na slijedeći dobní petogodišnji doplatak (najviše na vrijeme od tri godine), premještaj pod kaznu u drugu općinu, umirovljenje pod kaznu (sa punom ili manjom mirovinom, ali ne manjom od dvije trećine), te u konačnici otpust iz službe.¹²⁸⁷ Što su veći bili prijestupi to su i kazne trebale bile oštrije pa se tako kazna ukora podjeljivala zbog nemara u vršenju manjih dužnosti ili zbog kraćeg neopravdanog izostanka iz ureda, a nakon tri godine činovnik je mogao zamoliti brisanje te kazne.¹²⁸⁸ Kazna premještaja određivala se u slučaju težih prijestupa zbog kojih činovnik više nije mogao vršiti svoju službu u određenoj općini (primjerice zbog sukoba s dijelom općinara, zatim kada je činovnikov ugled i povjerenje u njegov rad bilo narušeno i sl.). Karnosno povjerenstvo određivalo je kaznu, ali ju je provodila nadzorna vlast određujući gdje će i koliko dugo činovnik biti premješten.¹²⁸⁹

Kazna umirovljenja donosila se onda kada zbog težine prijestupa nije bio moguć povratak činovnika u službu, ali ipak nisu postojali uvjeti za trajni otpust iz službe. U svim rednim i karnosnim kaznama koje su uključivale novčano kažnjavanje odnosno oduzimanje

¹²⁸³ § 3., *isto*, 63.

¹²⁸⁴ § 4., *isto*, 67.

¹²⁸⁵ § 5., *isto*, 68.

¹²⁸⁶ § 7. – 9., *isto*, 72–73; Redne kazne donosile su se za manje propuste popust odnosa prema strankama, kolegama ili u slučaju novčanih kazni, za neizvršavanje dužnosti u zadanim rokovima. „Naredba bana Hrvatske i Slavonije od 3. aprila 1921. br. 9681. ...“, § 5. – 6., u: *Isti*, 185.

¹²⁸⁷ „Privremena uredba o karnosnom postupku protiv načelnika te opštinskih činovnika i službenika ...“, § 3. – 4., u: *isti*, 174–175.

¹²⁸⁸ „Naredba bana Hrvatske i Slavonije od 3. aprila 1921. br. 9681. ...“, § 8., u: *Isti*, 186–187.

¹²⁸⁹ § 10., *isto*, 187; *Isti*, 78.

prihoda, u obzir se trebalo uzeti materijalno i obiteljsko stanje činovnika i prema tome se voditi kod određivanja kazne. Tako je i u slučaju umirovljenja pod kaznu, karnosno povjerenstvo te uvjete trebalo uzeti u obzir i prema njima odrediti visinu mirovine. Kazna umirovljenja mogla se izreći najduže na pet godina.¹²⁹⁰ Najveća kazna koja se izricala za najteže prijestupe bila je otpust iz službe. Otpustom iz službe kažnjavali su se činovnici koji su bili proglašeni krivima zbog počinjenja određenog zločina, zatim oni koji su sudskom presudom bili osuđeni na šest mjeseci zatvora (ili duže) te oni koji su zbog rastrošnosti doživjeli osobni bankrot.¹²⁹¹ No i oni činovnici koji su sudskom odlukom bili presuđeni na kraću zatvorsku kaznu mogli su biti trajno otpušteni iz službe ukoliko je ta kazna bila povezana sa njihovom službom i kažnjiva prema Kaznenom zakonu (primjerice kazne pronevjerjenja, krađe, prevare ili zloupotrebe položaja).¹²⁹² Teški prijestupi i zanemarivanje službe, kao i ponavljanje blažih prijestupa također je vodilo trajnom otpustu.¹²⁹³ Zanimljivo je da se općinski činovnik mogao trajno otpustiti čak i zbog prijestupa učinjenih prije stupanja u službu, ukoliko se smatralo da su ti postupci utjecali na vršenje službe i narušavali njegov ugled. Otpust iz službe značio je i gubitak svih prava, uključujući mirovinu, no postojala je mogućnost molbe za podjelu određene mirovine.¹²⁹⁴

Karnosne vlasti koje su vodile postupke i donosile presude bile su županijsko karnosno povjerenstvo kao prvostupanjska te zemaljsko karnosno povjerenstvo kao drugostupanjska vlast.¹²⁹⁵ Ukidanjem Pokrajinske uprave i županija, prvostupanjska karnosna vlast postalo je oblasno disciplinsko povjerenstvo, a drugostupanjska Ministarstvo unutarnjih poslova.¹²⁹⁶ Županijska karnosna povjerenstva sastojala su se od pet članova (županijskih činovnika, kotarskih poglavara ili drugih stručnih urednika) uključujući predsjednika (župan ili podžupan kao zamjenik), a u postupcima protiv općinskih činovnika u povjerenstvu je jedan od članova morao biti općinski činovnik.¹²⁹⁷ Zemaljsko karnosno povjerenstvo sastojalo

¹²⁹⁰ § 13., *Isto*, 189. „Naredba bana Hrvatske i Slavonije od 3. aprila 1921. br. 9681. ...“, § 13., u: *Isti*, 189.

¹²⁹¹ „Uredba od 11. februara 1921. ...“, § 11., u: *Isti*, 75; „Ustanove zakona od 5. februara 1886. [...] koje su ostale na snazi.“, §10., u: *Isti*, 156.

¹²⁹² „Ustanove zakona od 5. februara 1886. [...] koje su ostale na snazi.“, §11., u: *Isti*, 156; *Isti*, 82.

¹²⁹³ „Ustanove zakona od 5. februara 1886. [...] koje su ostale na snazi.“, §11., u: *Isti*, 156; „Uredba od 11. februara 1921. ...“, § 11., u: *Isti*, 75.

¹²⁹⁴ „Naredba bana Hrvatske i Slavonije od 3. aprila 1921. br. 9681. ...“, § 15. – 16., u: *Isti*, 190.

¹²⁹⁵ „Uredba od 11. februara 1921. ...“, § 13., u: *Isti*, 87.

¹²⁹⁶ Dr. K-tić, „Karnosna odgovornost opć. činovnika“, *Općinski upravnik*, 19. 5. 1928., 154.

¹²⁹⁷ „Privremena uredba o karnosnom postupku protiv načelnika te opštinskih činovnika i službenika ...“, § 5., u: CAVALLIERI, *Tumač karnosnim propisima...*, 176; „Uredba od 11. februara 1921. ...“, § 14., u: *Isti*, 88; Povjerenstvo je zaključke donosilo natpolovičnom većinom, a predsjednik nije glasovao, osim ako glasovi nisu bili podijeljeni te je njegov glas tada bio odlučujući. Za donošenje pravovaljanih zaključaka bila su dovoljna tri člana povjerenstva s predsjednikom. § 18., u: *Isto*, 89, 93; Stalni članovi županijskih karnosnih povjerenstva po svome su položaju mogli varirati od kotarskih pristava do vladinih tajnika. Za primjer predloženih članova

se od 6 članova (vladinih činovnika) i predsjednika (povjerenika Kr. zemaljske vlade za unutarnje poslove ili njegova zamjenika).¹²⁹⁸

Karnosni postupak protiv općinskih činovnika mogla je putem službene prijave pokrenuti svaka nadređena vlast, općinski odbor ili privatna stranka.¹²⁹⁹ Ranije spomenuta kontrola poslovanja koju su nadzorne vlasti vršile u općinama, trebala je dati uvid u rad općinskog činovnika i mogla je, tamo gdje su bili uočeni prijestupi, dovesti do pokretanja postupka. S druge strane najčešći motivi privatnih osoba za pokretanje postupaka bili su neprimjereno ponašanje, prevare ili pronevjere općinskih činovnika. Karnosni postupak sastojao se od dva dijela: pismenih izvida (istrage) i usmene karnosne rasprave.¹³⁰⁰ Provođenje postupka teklo je tako da bi se na temelju osnovane službene prijave, odredio jedan županijski činovnik kao istražitelj kojemu je bilo povjereno vođenje istrage (taj istražitelj nije mogao biti član karnosnog povjerenstva). Istražitelj je u roku od osam dana morao pozvati okrivljenoga činovnika na saslušanje te prikupiti sve dokaze o slučaju, koji ukazuju na krivnju činovnika. Uz to, morao je preslušati svjedoke, a ukoliko je bilo potrebno i vještake. Po dovršenju istrage svi spisi o istražnom postupku trebali su biti predani županijskom karnosnom povjerenstvu koje je u najkraćem roku trebalo izreći karnosnu presudu.¹³⁰¹

Za karnosni postupak bilo je potrebno odrediti i izvjestitelja (prema potrebi i više njih) koji je zastupao službene interese. Izvjestitelju su bili upućeni spisi o karnosnom predmetu koji se vodio, te je on povjerenstvu trebao dati obrazloženo mišljenje o slučaju, na temelju provedene istrage. Na temelju istrage i mišljenja izvjestitelja, karnosno je povjerenstvo moglo tražiti prikupljanje novih dokaza (proširenje istrage), obustavu karnosnog postupka ili njegov nastavak, odnosno provođenje rasprave. Raspravi, koju je vodio

županijskih karnosnih povjerenstava vidi: HR-HDA-137 PU-UO. IV-2, 7908/1924. (kut. 237). Spis: „Članovi županijskih karnosnih povjerenstava za god. 1924. imenovanje.“

¹²⁹⁸ „Uredba od 11. februara 1921. ...“, § 20., u: *Isti*, 94, 95; Zaključci su se kao i kod županijskog karnosnog povjerenstva donosili natpolovičnom većinom i u slučaju izjednačenosti odlučivao je glas predsjednika. Za donošenje pravovaljanih zaključaka bila je dovoljna pristunost pet članova s predsjednikom. § 21., u: *Isto*, 94; Kao primjer sastava zemaljskog karnosnog povjerenstva mogu se navesti njegovi članovi iz 1924. (imenovani u drugoj polovici godine zbog smrti i umirovljenja dvojice članova). Povjerenstvo su tada činili banski savjetnici dr. Dragutin Tončić, Artur Femen, Ernest Grabarić, Mladen Uzorinac, Antun Goglija te Ivo Mošinjsky. HR-HDA-137 PU-UO. IV-2, 28802/1924. (kut. 237). Spis: „Zemaljsko karnosno povjerenstvo, imenovanje članova za g. 1924.“

¹²⁹⁹ „Uredba od 11. februara 1921. ...“, § 25., u: CAVALIERI, *Tumač karnosnim propisima...*, 103, 106; „Privremena uredba o karnosnom postupku protiv načelnika te opštinskih činovnika i službenika ...“, § 2., u: *Isti*, 174; Ukoliko bi se zahtjev privatne osobe za pokretanjem karnosnog postupka pokazao neosnovanim, općinskom činovniku mogla se podijeliti neka od rednih kazni, ako je za to bilo osnove. „Uredba od 11. februara 1921. ...“, § 26., u: *Isti*, 103–104.

¹³⁰⁰ § 24., *isto*, 103.

¹³⁰¹ § 27. – 30., *isto*, 104–105.

predsjednik povjerenstva, trebao je prisustvovati okrivljenik (mogao je imati i branitelja), a po potrebi se mogao pozvati tužitelj, svjedoci i vještaci. Karnosna rasprava odvijala se tako da je izvjestitelj trebao iznijeti podatke o predmetu i rezultatima istrage, a potom je trebao biti saslušan okrivljeni činovnik te, ukoliko je bilo potrebno, svjedoci i vještaci. Nakon dovršetka dokaznog postupka izvjestitelj je davao prijedlog presude nakon čega se trebala saslušati obrana okrivljenika. Postupak je završavao donošenjem presude; ukoliko je okrivljeni činovnik bio proglašen krivim, u karnosnoj osudi morala su se navesti točna djela za koja mu je dokazana krivnja, zatim kazna na koju se osuđuje, odšteta koju je morao platiti (ukoliko se takva tražila) kao i iznos troškova postupka, te u konačnici, navesti djela za koja je bio oslobođen krivnje.¹³⁰² U pogledu odštete treba spomenuti kako se u okviru županijskog karnosnog povjerenstva mogao pokrenuti i *sindikalni (syndikatski)* postupak u kojem je privatna stranka ili općina od općinskog činovnika mogla tražiti naknadu štete počinjene njegovom krivnjom u službi.¹³⁰³ Ukoliko je činovnik u karnosnom postupku bio oslobođen krivnje, troškove postupka trebala je snositi privatna stranka koja je pokrenula postupak ili općinski odbor ukoliko je bio pokretač postupka.¹³⁰⁴

Tijekom karnosnog postupka općinski su činovnici mogli biti privremeno suspendirani od službe i plaće te su za to vrijeme mogli primati samo polovicu svoje plaće i stanarine. U slučajevima kada je nadređena vlast trebala donijeti odluku o suspenziji službe i plaće općinskog činovnika, trebalo se uzeti u obzir financijsko opterećenje općina s obzirom da je u tada uz polovicu beriva suspendiranog činovnika trebalo plaćati i njegovu zamjenu u službi. Ako bi činovnik bio oslobođen krivnje tada su mu se trebala isplatiti sva zadržana beriva.¹³⁰⁵

¹³⁰² § 31., *isto*, 119–120; „Naredba bana Hrvatske i Slavonije od 3. aprila 1921. br. 9681 ...“, § 40. – 46., u: *Isti*, 207–211.

¹³⁰³ „Naredba bana Hrvatske i Slavonije od 3. aprila 1921. br. 9685 ...“, § 5., u: *Isti*, 232. Da bi takav postupak moglo voditi karnosno povjerenstvo trebalo se dokazati da je šteta prouzročena propustom u službi pa je s karnosnim postupkom bila povezana i naknada štete. O tome Cavalieri navodi: „[...] zahtjev [za odštetom, op. I.J.] spadao bi doduše pred građanskog suca, nu iz razloga shodnosti, te da se pospješi postupak i prištete troškovi okrivljeniku, dana je članom XXXIII. ovlast karnosnoj vlasti, da se može upustiti u pretres obiju zahtjeva [za kaznom i odštetom, op. I.J.], koji stoje u kauzalnoj vezi, te ih i riješiti jednom osudom. *Isti*, 139–140; Za propise o sindikalnom postupku vidi: „Uredba od 11. februara 1921. ...“, § 33., u: *Isti*, 139; „Naredba bana Hrvatske i Slavonije od 3. aprila 1921. br. 9681 ...“, § 59. – 64., u: *Isti*, 216–217.

¹³⁰⁴ „Naredba bana Hrvatske i Slavonije od 3. aprila 1921. br. 9681 ...“, § 47., u: *Isti*, 211; „Privremena uredba o karnosnom postupku protiv načelnika te opštinskih činovnika i službenika ...“, § 2., u: *Isti*, 174.

¹³⁰⁵ „Ustanove zakona od 5. februara 1886. [...] koje su ostale na snazi.“, § 19. – 20., 23. u: *Isti*, 157–159, 160; Prema ovim odredbama službeniku se trebala privremeno obustaviti služba i plaća „a) ako je u redovitom postupku kaznenom određen zatvor istoga ili ako bude proti njemu izrečena osuda, koja još nije postala pravomoćnom, a glasi na gubitak službe ili gubitak taj slijedi po zakonu; b) ako bude u postupku karnosnom izrečena presuda glaseća na otpust od službe, ne buduć postala još pravomoćnom; c) kada padne pod stečaj; d) kada to prema naravi i težini prestupka zahtjeva sigurnost i ugled ureda, ili uspjeh provedene istrage“, a osim

U slučaju nezadovoljstva karnosnom presudom koju je donijelo županijsko karnosno povjerenstvo, postojalo je pravo priziva na drugostupanjsku karnosnu vlast, odnosno zemaljsko karnosno povjerenstvo.¹³⁰⁶ Ovo povjerenstvo nije provodilo istragu već je na temelju postojećih spisa i prijedloga karnosnog izvjestitelja, trebalo u svojoj sjednici (bez prisustva okrivljenog činovnika) raspraviti predmet i donijeti odluku. Zemaljsko povjerenstvo moglo je odbaciti priziv i potvrditi odluku županijskog povjerenstva ili donijeti novu presudu. Osim toga ovo povjerenstvo moglo je zatražiti da se istraga nadopuni kako bi se potom donijela odluka, a ukoliko se pokazalo da karnosni postupak nije vođen pravilno i prema propisima, zemaljsko povjerenstvo moglo je odrediti da se povede novi karnosni postupak s novim povjerenstvom. Presuda zemaljskog karnosnog povjerenstva bila je konačna i na nju nije postojala mogućnost žalbe.¹³⁰⁷ Preostala mogućnost nakon ove presude bila je obnova karnosnog postupka. Tu obnovu mogao je tražiti okrivljeni činovnik, privatna stranka ili nadređene vlasti (i općinski odbor) odnosno izvjestitelj u ime nadređenih vlasti. Zahtjev za obnovom postupka mogao se temeljiti samo na novim dokazima koji bi mogli utjecati na ishod postupka.¹³⁰⁸

Donošenjem Uredbe od 11. veljače 1921. i ostalih propisa povezanih s Uredbom, za općinske su činovnike prestali vrijediti dotadašnji disciplinski propisi.¹³⁰⁹ Na snazi je ipak ostala Uredba o premjestivosti sa Provedbenom naredbom odnosno one njihove odredbe koje su se odnosile na pravo premještaja dok su disciplinska vlast i način vođenja postupaka bili regulirani Uredbom i pridruženim propisima iz 1921. Nakon donošenja ovih novih propisa, iz Zemaljskog karnosnog povjerenstva bilo je primijećeno kako se pojedini postupci ne vode

toga „ako proti njemu bude poveden postupak kazneni ili karnosni, iz kojega bi mogao slijediti otpust od službe“. § 19. – 20., *isto*, 157–158; O suspenziji i plaći činovnika vidi još: § 21. – 22., 24., *isto*, 159, 161.

¹³⁰⁶ Osim činovnika, pravo na priziv imao je i izvjestitelj ukoliko je bio nezadovoljan presudom, bilo na korist ili štetu činovnika. Osim njih, pravo na priziv i to samo na štetu činovnika, imao je veliki župan (samo ukoliko nije predsjedao raspravi) te prijavitelj zbog nezadovoljstva iznosom odštete ili plaćanjem troškova postupka. Za podnošenje priziva bio je određen rok od 14 dana. „Naredba bana Hrvatske i Slavonije od 3. aprila 1921. br. 9681. ...“, § 51. – 52., u: *Isti*, 212–213.

¹³⁰⁷ „Uredba od 11. februara 1921. ...“, § 32., u: *Isti*, 132 – 135; „Naredba bana Hrvatske i Slavonije od 3. aprila 1921. br. 9681. ...“, § 55. – 58., u: *Isti*, 214–215.

¹³⁰⁸ Molba za obnovom postupka podnosila se županijskom karnosnom povjerenstvu, a ukoliko bi bila odbijena mogao se podnijeti utok (žalba) na drugostupanjsku vlast odnosno zemaljsko karnosno povjerenstvo. Ukoliko je zahtjev za obnovom postupka bio na štetu činovnika, taj zahtjev morao se podnijeti u roku od tri godine od drugostupanjske karnosne presude. „Uredba od 11. februara 1921. ...“, § 34., u: *Isti*, 145; „Naredba bana Hrvatske i Slavonije od 3. aprila 1921. br. 9681. ...“, § 65. – 69., u: *Isti*, 217–218.

¹³⁰⁹ „Privremena uredba o karnosnom postupku protiv načelnika te opštinskih činovnika i službenika ...“, § 7., u: *Isti*, 177; Na snazi je ostala samo jedna odredba iz 1913. i to ona prema kojoj se za sve općinske činovnike morao voditi službeni list – osobnik pri čemu je kotarska oblast morala posjedovati jedan primjerak toga službenog lista. HR-HDA-137 PU-UO. III-5, 40/1924. (kut. 231). „Opć. činovnici – služb. list“, zahtjevi Odjela za unutarnje poslove Pokrajinske uprave upućeni županijskim oblastima da uvedu službene listove (osobnike) općinskih činovnika ako već nisu. (Prvi poziv upućen 4. prosinca 1923. s predmetom: „Općinski činovnici – službenički list /osobnik/).

pravilno niti ujednačeno u svim županijama, zbog čega su činovnici (pa tako i općinski) češće posezali za pravnim lijekovima odnosno žalbama. Zbog toga se od županijskih karnosnih povjerenstava tražilo točno vođenje postupaka prema izdanim propisima.¹³¹⁰ Osim toga, Pokrajinska uprava već je 1922. upozoravala velike župane da se odugovlači s provođenjem karnosnih postupaka koji su se prema propisima trebali dovršiti u roku od tri mjeseca te da se neosnovano određuju suspenzije službe i plaće. Time se osim činovnicima, nanosila šteta i općinama zbog zaostajanja poslova i financijskih troškova.¹³¹¹ Unatoč upozorenjima, poznati su pojedini primjeri u kojima je disciplinska vlast i godinama odugovlačila s dovršetkom disciplinskih postupaka.¹³¹²

Uvođenje ovih naredbi iz 1921. smatralo se određenim napretkom za općinsko činovništvo, iako je činjenica da je Uredba o premjestivosti ostala na snazi i dalje izazivala nezadovoljstvo. Ovi disciplinski propisi nastavili su se primjenjivati sve do uvođenja oblasne samouprave kada je to pitanje bilo ponovno otvoreno. Naime Oblasni odbor u Zagrebu smatrao je da im pripada pravo nadzorne i disciplinske vlasti u općinama, kako bi se i kroz taj aspekt disciplinskog nadzora nad činovništvom unaprijedila općinska uprava.¹³¹³ Svoj zahtjev temeljili su na odredbi Zakona o oblasnoj i sreskoj samoupravi čime bi se na oblasni odbor prenijele kompetencije o disciplinskoj vlasti nad općinskim činovnicima, koje su nekada pripadale županijskom upravnom odboru.¹³¹⁴ Oblasna skupština u Zagrebu donijela je 27. siječnja 1928. *Privremenu uredbu o ustrojstvu i kompetenciji karnosnih povjerenstava oblasnog odbora u karnostnom postupku protiv općinskih činovnika* prema kojoj je karnosnu istragu mogao odrediti odjelni predstojnik, oblasni odbor ili predsjednik oblasnog odbora, a za prijestupe u prenesenom djelokrugu i državna vlast. Prvostupanjska vlast bilo je oblasno

¹³¹⁰ HR-HDA-137 PU-UO. IV-2, 2432/1924. (kut. 237). „formulari tiskanica za žup. karnosna povjerenstva“; Okružnica Zemaljskog karnosnog povjerenstva, br. 35. od 3. svibnja 1922.; Kako bi se karnosni postupci vodili što preciznije i preglednije uvedne su i tiskanice, odnosno obrasci na kojima su članovi županijskih karnosnih povjerenstava trebali voditi i zapisivati podatke o pojedinim slučajevima. *Isto*.

¹³¹¹ O tome je Predsjedništvo pokrajinske uprave izdalo okružnicu 11. studenog 1922. br. 10.642. „Karnosne istrage.“, *Općinski upravnik*, 14. 4. 1923., 59–60.

¹³¹² Primjerice, Ivan Babčec, općinski bilježnik iz Popovače (kotar Kutina), molio je 1926. Zemaljsko društvo opć. činovnika za pomoć, tvrdeći da se nad njim vrši progon jer je više od tri godine bio suspendiran zbog neriješenog karnosnog postupka primajući polovicu plaće, iako se prema propisima taj postupak trebao dovršiti u roku od tri mjeseca. Za odugovlačenje postupka okrivio je županijskog tajnika u Osijeku, Kajfeša. Zbog materijalne situacije svoje obitelji tražio je da se njegov slučaj riješi te da se odredi može li se vratiti u službu ili umiroviti. Društvo se zbog toga slučaja obratilo velikom županu u Osijeku, s molbom da se dovrši njegov karnosni postupak. HR-DAZG-745 ZDOČ. 2.3. OS, 106/1927. (kut. 38). „Babčec Ivan, II. bilježnik Popovača karnosni postupak“, prijepis predstave Zemaljskog društva opć. činovnika upućene velikom županu u Osijeku, 1. listopada 1926.

¹³¹³ KOLAR-DIMITRIJEVIĆ, *Radićev sabor*, 192.

¹³¹⁴ „Zakon o oblasnoj i sreskoj samoupravi“, prijelazne odredbe, toč. 7, *Narodne novine*, br. 101, 3. 5. 1922., 7.

karnosno povjerenstvo, a drugostupanjska oblasni odbor.¹³¹⁵ Kao i mnoge druge oblasne uredbe i ovu je veliki župan zadržao od izvršenja, no Državni savjet Uredbu je ipak odobrio. I nakon prigovora velikog župana koji je zatražio da se preispita ova odluka, Državni savjet potvrdio je svoju prvotnu odluku i odobrio Uredbu. Iz krugova općinskih činovnika glavna je zamjerka bila u tome što su prema Uredbi na obje razine presudu donosila tijela oblasnog odbora.¹³¹⁶ Ipak, pozitivnom se smatrala činjenica da je proglašenjem te Uredbe trebala prestati vrijediti Uredba o premjektivosti iz 1919.¹³¹⁷ I ostale oblasti donosile su ove uredbe o disciplinskoj vlasti nad općinskim činovništvom no kod donošenja uredbi svaka je situacija bila različita. Srijemska Oblasna skupština također je donijela Uredbu prema kojoj je prvostupanjsku vlast imalo disciplinsko povjerenstvo oblasnog odbora, a drugostupanjsku oblasni odbor. No ovdje je veliki župan prihvatio Uredbu što treba pripisati i političkim razlozima.¹³¹⁸ Karnosna povjerenstva jednako su bila ustanovljena i prema Uredbi o ustrojstvu i kompetenciji karnosnih povjerenstva u Osječkoj oblasti, ali veliki župan nije ju odobrio. Za razliku od slučaja u Zagrebačkoj oblasti, Državni savjet stao je na stranu tumačenja velikog župana i nije odobrio proglašenje Uredbe.¹³¹⁹ Niti u Primorsko-krajiškoj oblasti veliki župan nije odobrio proglašenje ove Uredbe, a Državni savjet njegovu je odluku također potvrdio.¹³²⁰ S obzirom na različite kriterije za odobravanje istovjetnih uredbi, Državni je savjet u konačnici promijenio gledište koje je imao pri odobravanju Uredbe koju je

¹³¹⁵ „Disciplinska vlast protiv opć. činovnika u zagrebačkoj oblasti.“, *Općinski upravnik*, 15. 9. 1928., 291–292; Državni savjet donio je svoje rješenje 8. ožujka 1928., broj 8.523. Ova Privremena uredba bila je s rješenjem Državnog savjeta proglašena u *Narodnim novinama* 5. rujna 1928., br. 203. *Isto*.

¹³¹⁶ O donošenju ove Privremene uredbe i njezinom osporavanju vidi: Dr. K-tić, „Karnosna odgovornost opć. činovnika“, *Općinski upravnik*, 19. 5. 1928., 153–154; „Disciplinska vlast nad opć. organima“, *Općinski upravnik*, 9. 6. 1928., 181–182; Dr. K-tić, „Državni Savjet i karnosna odgovornost općinskih organa.“, *Općinski upravnik*, 7. 7. 1928., 210–211; „Disciplinska vlast nad općinskim činovnicima.“, *Općinski upravnik*, 27. 10. 1928., 338.

¹³¹⁷ „Progoni opć. činovnika“, *Općinski upravnik*, 22. 9. 1928., 301.

¹³¹⁸ HR-HDA-140 Srijemska oblast (dalje: SO). Spisi; Oblasna skupština, 22/1928. (kut. 1). Tekst Uredbe o disciplinskom postupku protiv načelnika i službenika namještenih kod seoskih općina i trgovišta u Oblasti srijemskoj sa potvrdom Oblasne skupštine i velikog župana, 31. listopada 1928. (tekst Uredbe napisan je na srpskom jeziku i ćirilici); Uredba je proglašena u prilogu *Sremske samouprave* br. 47 od 17. studenog 1928.

¹³¹⁹ HR-HDA-139 OO. Skupština osječke oblasti; spisi predsjedništva skupštine, 128/1928. „Uredba o ustrojstvu i kompetenciji karnosnog povjerenstva oblasnog odbora“, 9. studenog 1928.; HR-HDA-139 OO. Oblasni odbor u Osijeku 28570/1928. (kut. 3). Dopis velikog župana Osječke oblasti Oblasnom odboru o zadržavanju od izvršenja Uredbe o *Uredbe o ustrojstvu i kompetenciji karnosnih povjerenstava*..., 20. studenog 1928.; HR-HDA-139 OO. Oblasni odbor u Osijeku; Uredbe, zakoni i proračuni za oblasnu samoupravu 1927-1929., 382/1929. (kut. 3). Dopis velikog župana oblasnom odboru Osječke oblasti s priloženim rješenjem Državnog savjeta (br. 37632 od 21. prosinca 1928.) o zadržavanju *Uredbe o ustrojstvu i kompetenciji karnosnih povjerenstava*... od izvršenja, 2. siječnja 1929.

¹³²⁰ Oblasni odbor Primorsko-krajiške oblasti donio je Uredbu 15. 9. 1928. no veliki župan zadržao ju je od izvršenja i poslao Državnom savjetu na razmatranje. Državni savjet svojim je rješenjem od 15. 11. 1928. (br. 31022) potvrdio njegovu odluku. Prije nego je stiglo ovo rješenje i oblasna je Skupština zatražila od velikog župana da proglasi ovu Uredbu, no u konačnici je stavljena izvan snage. HR-HDA-138 PKO. VŽ PS; Uredbe i pravilnici, 1928. (kut. 176) Spis: „Uredba o ustrojstvu i kompetenciji karnosnih povjerenstava obl. odbora“.

donijela Zagrebačka oblast i prema naknadnoj odluci ona je bila stavljena izvan snage.¹³²¹ Time su u jednom kratkom periodu oblasti pokušale izmijeniti način vođenja disciplinskih procesa, no stanje je u tom pogledu ostalo na propisima iz 1921., a nastavila je vrijediti i Uredba o premjestivosti iz 1919.

Disciplinske istrage, a i disciplinski postupci podizani protiv općinskih bilježnika i blagajnika nisu bili rijetkost. Izvori otkrivaju različite razloge odnosno optužbe zbog kojih se mogla pokrenuti disciplinska istraga, a potom i karnosni postupak: od prijestupa u službi poput neprimjerenog ponašanja i neprofesionalnog odnosa sa strankama, lošeg vođenja uredskih poslova do optužbi za pronevjere, primanja mita, i dr. Osim ovakvih optužbi gdje su oštećenici bili općine ili stranke, činovnike se moglo podvrgnuti karnosnom postupku zbog optužbi za protudržavno djelovanje, skrivanje vojnih bjegunaca i sl.¹³²²

Upravo su pronevjere spadale među najteža protuzakonita djela za koje se kazna, osim u disciplinskom, mogla dobiti u kaznenom postupku. Pronevjere nisu bile rijetkost, ali je teško utvrditi koliko su takve zloupotrebe bile zastupljene među činovništvom u promatranom razdoblju. Tako se primjerice u jednom izvoru navodi da su u Međimurju, u Preloškom kotaru od 1918. do 1928. u 7 od 13 općina bile dokazane pronevjere većih količina novca te da su u svim tim slučajevima počinitelji bili općinski blagajnici.¹³²³

Nesumnjivo je da su činovnici i prije razdoblja Kraljevine SHS činili pronevjere u službi, kao što pokazuje slučaj u općini Dubranec (kotar Velika Gorica) iz sredine 1918.¹³²⁴ No treba uzeti u obzir da su određene okolnosti u Kraljevini SHS mogle dodatno pridonijeti ovoj pojavi kao primjerice politička situacija i premještaji, postavljanje nekvalificiranih i nepouzdanih činovnika, slab interes nadzornih vlasti kao i uvođenje komesarijata. Kao što je ranije spomenuto, bez općinskog odbora povjerenici u određenim slučajevima nisu imali

¹³²¹ „Disciplinska vlast nad opć. činovnicima“, *Općinski upravnik*, 9. 3. 1929., 76–77; „Karnosna vlast nad opć. činovnicima u zagrebačkoj oblasti“, *Općinski upravnik*, 11. 5. 1929., 150; „Disciplinska vlast nad opć. činovnicima i službenicima“, *Općinski upravnik*, 174; Odluka je objavljena u *Narodnim novinama* br. 115, 18. svibnja 1929.

¹³²² Za primjer brojnosti i razloga pokretanja karnosnih izvoda i karnosnih postupaka po županijama vidi: HR-HDA-137 PU-UO. IV-2, 26946/1923. (kut. 180). Spis: „Karnosnih postupaka iskaz.“

¹³²³ „Dekanovec“, *Seljačke novine*, 11. 5. 1928., 5.

¹³²⁴ U ovom je slučaju općinski načelnik posumnjao na protuzakonito djelovanje općinskog blagajnika Šime Vukovca. Kotarskom predstojniku prijavio ga je primjetivši da „Vukovac izostaje često iz ureda, i da neprestano pijančuje, akoprem mu to njegova srestva nikako ne mogu dopuštati, pogotovo gdje ima suprugu doma sa četvero djece“. Nakon što je tijekom pregleda kotarski predstojnik utvrdio manjak u blagajni, osumnjičeni blagajnik je pobjegao pokušavši se u Zagrebu prijaviti u vojsku, ali je potom otkriven i predan sudu. Tijekom suđenja utvrđeno je da je pronevjerio više od 3 milijuna kruna zbog čega je bio osuđen na dvije godine teške tamnice. „Općinski blagajnik pronevjeritelj“, *Jutarnji list*, 18. 6. 1918., 6.

dovoljno razvijen nadzor nad djelovanjem općinskih službenika. Tako se spominje slučaj iz općine Ledenice (kotar Novi) u kojoj je općinski povjerenik za blagajnika postavio izvjesnog Milana Vinkovića (u *Kalendaru Zemaljskog društva opć. činovnika* spominje se pod prezimenom Binković što je vjerojatno točna verzija), koji je zbog nedostatnog nadzora otuđio novac iz općinske blagajne te ga potom pokušao nadoknaditi posuđivanjem. No kako nije vraćao dugove u konačnici je, da bi izbjegao uhićenje, pobjegao iz općine.¹³²⁵ Pronevjere činovnika mogla su voditi do višegodišnjih zatvorskih kazni ukoliko bi bili suđeni u sudskom postupku što je podrazumijevalo i otpust iz službe. Tako se spominje slučaj Berivoja Plavšića, blagajnika koji je u općini Berkasovo (srez Šid) službu započeo 1921. Prema tvrdnjama općinskog bilježnika, njegov način života bio je u nesrazmjeru s njegovim primanjima, a sumnju je izazivao i nedostatak novca u općinskoj blagajni. Saznavši da će nadležna vlast napraviti pregled blagajne, osumnjičeni blagajnik pobjegao je u Mađarsku. Istraga je pokazala da je pronevjerio 174 000 dinara, a nakon što je uhićen u Mađarskoj i predan vlastima Kraljevine SHS, sud u Mitrovici osudio ga je na „3 godine teške tamnice“.¹³²⁶ Pronevjere su i u disciplinskim presudama vodile do otpusta iz službe, kao u slučaju Dragutina Žugeca, blagajnika iz općine Gračani (kotar Zagreb). Njemu je tijekom disciplinskog postupka bilo dokazno da je u četiri slučaja protuzakonito prisvojio novac za uplatu poreza i nameta (približno 1600 dinara) umjesto da ih pohrani u općinskoj blagajni. Njegove tvrdnje kako je bila riječ o nenamjernim propustima, karnosno povjerenstvo nije prihvatilo, a pronevjerjenje ocijenilo kao najtežu povredu službenih dužnosti.¹³²⁷

Općinski činovnici koji su činili pronevjere bili su označeni kao poseban problem i u anonimnom pismu upućenom Gavri Gojkoviću, šefu odjeljenja za unutarnje poslove Pokrajinske uprave, koje su mu, sudeći prema potpisu uputili seljaci. Već u uvodu napisano je da način na koji se postavljaju općinski činovnici „stvara kaos sličan bivšoj ruskoj carističkoj upravi“, a na prvom mjestu prozvani su oni općinski činovnici, počinitelji pronevjera, koje se, prema tvrdnjama autora pisma, samo premještalo iz jedne u drugu općinu unutar kotara, iako im je trebalo zabraniti rad, ne samo unutar kotara u kojem su počinili te protuzakonitosti, već i na području županije.¹³²⁸ Uz to je bilo navedeno: „Evo vidimo žalosni primjera gdje ima

¹³²⁵ „Učiteljica i općinski blagajnik“, *Jutarnji list*, 21. 8. 1924., 7.

¹³²⁶ „Tajna novca povraćenog općinskog blagajnika pronevjeritelja“, *Jutarnji list*, 23. 10. 1928., 5; „Osudjen općinski blagajnik-pronevjeritelj“, *Jutarnji list*, 16. 12. 1928., 5.

¹³²⁷ HR-HDA-141 ZO. Mirovinska zaklada bivše županije Zagrebačke. Mirovinski spisi. 214/1927. (kut. 782). „Žugec Dragutin opć. blagajnik u Gračanima disciplinski postupak“, osuda Karnosnog povjerenstva u Zagrebu, 31. kolovoza 1927.

¹³²⁸ HR-HDA-137 PU-UO. III-10, 2885/1924. (kut. 232). „Šefu odelenja Za unutarnje poslove pokrajinske uprave za Hrvatsku i Slavoniju u Likvidaciji na ruke svake hvale vrijednom upravniku Gospodinu Dr. Gavri

slučajeva da je jedan po više puta bio u tamnici radi zločina pronevjerena učinjenog u jednoj općini a već je u drugoj općini istoga kotara opet uspostavljen, žalosno ali istinito. Ovakovi tužni primjeri gube u narodu vjeru u pravdu i poštenje, te seljak otvoreno govori da gospoda rade svašta i jedan drugoga pokriva na štetu puka a toje boljše vizam od ozgor [*sic*].“ U pismu je navedeno i kako su stvaranjem veza s nadređenima, pojedini općinski činovnici osiguravali svoj položaj, pozivajući „u gozdbu svoga starijega kotarskoga činovnika i ovdje često dolazi do žalosne istine da tako općinski organ, izrablje dobrotu svoga šefa i radi, štoga je god volja.- Ovo je živa istina te je došlo u ovim slučajevima i do pretužaba na više mjesto pa opet nije moglo da na bolje okrene. Ovo je jedan najžalosniji porok da jedan općinski činovnik malom plaćom ako neće da krade može gostiti pretpostavljeno nadzorno činovništvo, a poslije gostbe prijetiti sa svojim kolegama u uredu pretpostavljenim gosztom njih ustrašiti i raditi što hoće. Ovo je otvoreni put na selima k krađi.“ Na kraju pisama autori su naveli i zašto se obraćaju prvenstveno pokrajinskom upravitelju: „Siromašni seljaci mislili smo da bi ovo dali čitati u narodnoj skupštini u predstolnici, ali bojeći se osvete nije nam moguće sa imenima van, pa uzdajući se u vašu pravdoljubivost da će te izvoliti ovo izkorjenit do groba ćemo biti Vam zahvalni.“¹³²⁹

Poseban primjer podmitljivog općinskog bilježnika u svome je radu iznio Ivica Šute.¹³³⁰ Analizirajući izvore autor je predstavio slučaj Zvonimira Gudca, bilježnika iz Generalskog Stola protiv kojega je bio pokrenut disciplinski postupak što je za posljedicu imalo i njegov premještaj u Modruš. Iako je autor istraživao događaje koji su se dogodili nakon 1929., s obzirom da je riječ o postupku koji se vodio prema ranije spomenutim zakonskim okvirima, ovaj primjer pokazuje kako je tekla jedna karnosna istraga, okolnosti koje su je pratile te posljedice do kojih je mogla dovesti.

Negativna percepcija koja se o općinskim činovnicima stvarala u javnosti često je bila posljedica upravo gore navedenih problema. S druge strane, zanimljivo je da su se u javnosti pojavila određena mišljenja koja su pojavu pronevjera smatrala posljedicom nedostatnih činovničkih primanja s obzirom da su plaće općinskih činovnika, posebno u prvoj polovici 1920-ih godina, smatrane vrlo niskima. Tako se u jednom novinskom tekstu iz 1921., nalazi svojevrsno opravdanje za dva slučaja pronevjere u općini Kaptol te općini Pleternica (kotar

Gojkoviću“, dopis upućen Gavri Gojkoviću (anonimno i nedatirano, oko siječnja 1924.). Kao pozitivan primjer spominje se Županija Požeška koja je, prema tvrdnjama u pisamu, uvela takvo pravilo. *Isto*.

¹³²⁹ *Isto*.

¹³³⁰ ŠUTE, „Kako je Zvonimir Gudac stigao u Modruš? Slučaj jednog podmitljivog općinskog bilježnika u Generalskom Stolu“, 75–93.

Požega).¹³³¹ Opravdano je pretpostaviti da je takav tekst napisao upravo netko od činovnika, pokušavajući ukazati na potrebu povećanja prihoda općinskim činovnicima. Bez obzira na potencijalno tešku egzistencijalnu situaciju činovnika, slučajevi pronevjera nailazili su na osudu predstavnika Zemaljskog društva opć. činovnika. Tako je primjerice u jednom osvrtu iz 1921., na učestale slučajeve pronevjera, u *Općinskom upravniku* zabilježeno: „Krivnja je slaba plaća, a možda i lahkoumnost, glavno je, da nas sramoti, pa se neka mlađji ljudi radje ostave službe, nego da to čine“.¹³³² Treba spomenuti i to da, iako su bili najčešći, općinski činovnici nisu bili jedini počinitelji pronevjera. Takve protuzakornosti činili su i drugi općinski službenici, ponajprije pisari koji su kao najbliži suradnici bilježnika i blagajnika imali pristup općinskom novcu.¹³³³

Iako su pronevjere bile posebno problematične, to svakako nisu bile jedine protuzakornosti koje su se činovnicima u disciplinskim postupcima stavljala na teret. Primjerice u zagrebačkoj Oblasnoj skupštini više su puta spomenuti problemi s općinskim činovnicima pa je tako Rok Križanić, seljak (zamjenik poslanika) iz Ludbrega, prozvao općinskog blagajnika Josipa Jalšića (naveden i kao Jalžić), navodeći da je seljacima govorio kako su se njihova davanja povećala zbog troškova oblasne samouprave, odnosno oblasnih zastupnika. Uz to je iznio optužbu da je spomenuti činovnik „uvijek pijan“.¹³³⁴ Križanić nije ostao samo na riječima u Oblasnoj skupštini već je protiv Jalšića podnio tužbu.¹³³⁵

Nije bila rijetkost da je više osoba tražilo pokretanje disciplinskog postupka protiv općinskog činovnika što je rezultiralo i brojnijim točkama optužnice. Tako je protiv Miloša

¹³³¹ „Glas vapijućih“, *Jutarnji list*, 31. 8. 1921., 7; Anonimni autor teksta tako je naveo da pronevjerjenje zasigurno nije učinjeno „[...] iz puke objesti, već su vjerojatno posegli za tuđim, da si namaknu ono, čega im za život nije mogla dati plaća koju uživaju. I koliko se moraju takvi čini strogo osuditi, uglaviti valja ipak činjenicu, da slabo opskrbljeni opć. činovnik mora imati u sebi puno moralne snage, a da stradajući ostane pošten. Nedaj bože da bi takvi kažnjivi slučajevi učestali na uštrb časti i ugleda, što ga je naše opć. činovništvo dosad s ponosom uživalo, ali valja spriječiti i ovakve sporadične slučajeve, a radikalno će ih se onemogućiti samo na taj način, ako se obezbijedi materijalno stanje [...]“. *Isto.*

¹³³² „Uzčestala [sic] pronevjerjenja“, *Općinski upravnik*, 10. 9. 1921., 144.

¹³³³ O tome vidi primjerice: „Potraga“, *Općinski upravnik*, 2. 3. 1918., 36; „Traži se“, *Općinski upravnik*, 21. 9. 1918., 154.

¹³³⁴ KOLAR-DIMITRIJVIĆ, *Radićev sabor*, 201.

¹³³⁵ Zahtjev Roka Križanića za pokretanjem disciplinskog postupka protiv blagajnika, bio je motiviran i navodnim blagajnikovim izjavama seljacima, da su njihova davanja povećana zbog Radića, Križanića i Oblasne skupštine. Prema istrazi koju je proveo sreski poglavar, blagajnik nije iznosio takve tvrdnje već je seljake kod upita o povećanim davanjima upućivao na nove propise i oblasni proračun. Uz to, izjave seljaka koje je Križanić naveo kao svoje svjedoke nisu bile u protuslovlju sa Jalšićevim izjavama premda su seljaci spominjali svoju zainteresiranost Križanićevim приходima, odnosno dnevnicama koje je dobivao kao poslanik oblasne skupštine. No, blagajnik Jalšić ograđivao se od toga da se osobno upuštao u komentiranje Križanićevih prihoda te je negirao njegove optužbe. Sreski poglavar koji je provodio izvide, Križanićeve optužbe protiv blagajnika Jalšića ocijenio je neutemeljenima. Izvori pokazuju kako je Jalšić prije ovih izvida dobio kaznu globe od 100 dinara jer je inspicija koju je poslanik velikog župana proveo u njegovoj općini upućivala na brojne nepravilnosti i zaostatke. U očitovanju koje je tom prilikom dao, Jalšić se obvezao se da će sve zaostatke i nepravilnosti urediti, no navodio je kako mu je za to potrebno i pomoćno osoblje. HR-HDA-890 ZP BH. Josip Jalšić, br. dosjea 9713.

Zlatovića, bilježnika i blagajnika iz općine Klasnić (kotar Glina) tužbu podnio narodni poslanik Milan Metikoš, nekoliko privatnih osoba te općinski odbor njegove općine. Zlatović je u prvostupanjskoj presudi bio optužen po petnaest točaka (dvadeset i sedam točaka bilo je odbačeno zbog manjka dokaza) koje su se odnosile na nedolično ponašanje u službi i u javnosti, primanje mita, namjerno odugovlačenje rješavanja predmeta strankama, fizički napad na stranke te pokušaj silovanja dviju djevojaka. Karnosno povjerenstvo Primorsko-krajiške oblasti osudilo ga je na kaznu umirovljenja uz snošenje troškova karnosnog postupka.¹³³⁶ Pritom treba spomenuti da su kazne umirovljenja bile su posebno problematične jer su se nakon rata sve češće javljali problemi s isplata mirovina i onim činovnicima koji su cijeli radni vijek proveli u općinskoj službi, a priljev novih, često i mlađih umirovljenika bilo zbog bolesti, prisilnog umirovljenja ili kazni, dovodili su do sve većeg pritiska kako na općinske proračune tako i na mirovinske zaklade.

Zahtjevi privatnih osoba za pokretanje disciplinskih postupaka podnosili su se i zbog postupanja činovnika prema strankama, o čemu svjedoči i tužba su koju tri općinara putem Udruženja ratnih invalida u Zagrebu pokrenuli protiv Bogdana Hercigonje, bilježnika u općini Podturen (kotar Čakovec). U svojoj tužbi naveli su da ih je bilježnik vrijeđao zbog toga što su invalidi, uputivši im razne uvrede i prijetnje uz to što je odbijao obaviti tražene službene zahtjeve. Iako je bilježnik Hercigonja u jednom (opširnom) dopisu kotarskoj oblasti demantirao njihove navode, u međuvremenu je maknut iz službe pa se kod službenog pokretanja tužbe iz kotarske oblasti navodi kako je riječ o već bivšem općinskom bilježniku. Osim toga pokazalo se kako je i ranije bio prijavljen radi zločina pronevjere.¹³³⁷

I općinski odbor imao je pravo pokrenuti tužbu protiv općinskih činovnika ukoliko bi počinili štetu općini što pokazuje slučaj pisara Mirka Vrcibradića koji je pokrenuo sudsku tužbu protiv upravne općine Petrijanec (kotar Varaždin). Vrcibradiću je općinski bilježnik Stjepan Lovrić samostalno i bez dopuštenja općinskog načelnika izdao dekret o namještenju u pisarsku službu pri čemu je prekoračio svoje ovlasti, a potom je Vrcibradića općinski načelnik otpustio bez isplate zajamčene plaće. Pisar je zbog toga tužio općinu, a načelnik pritom o toj tužbi i nastalim troškovima nije na vrijeme obavijestio općinsko zastupstvo. Zbog toga se

¹³³⁶ HR-HDA-141 ZO. Mirovinska zaklada bivše županije Zagrebačke. Mirovinski spisi. 221/1929. (kut. 782). „Zlatović Miloš, opć. bilježnik i blagajnik u Klasniću, kar. postupak.“, prijepis osude karnosnog povjerenstva kod velikog župana Primorsko-krajiške oblasti u Karlovcu, 10. travnja 1929.

¹³³⁷ HR-HDA-79 UOZV. IV-2, 22/1921. (kut. 5097). „Šagin Gjuro i dr. invalidi, pritužba protiv obć. bilježnika u Podturnu“; HR-HDA-137 PU-UO. IV-2, 8500/1924. (kut. 237); Spis: „Istrage protiv općinskih organa zbog pronevjera“; HR-HDA-137 PU-UO. IV-2, 21634/1924. (kut. 237) „istrage protiv opć. organa zbog pronevjerena“, Iskazi Kr. državnog odvjetništva u Varaždinu, za ožujak i travanj 1924., 30. travnja 1924.

protiv načelnika i bilježnika poveo disciplinski postupak i dok je načelnik bio kažnjen opomenom i naknadom nastalih troškova općini, bilježnik Lovrić kažnjen je globom od 100 dinara.¹³³⁸

Prizivom na drugostupanjsku vlast općinski činovnici nastojali su pobiti optužbe iz prve presude kako bi se oslobodili krivnje ili kako bi njihova kazna bila umanjena, dok su se izvjestitelji u postupku također mogli obratiti na drugostupanjsku vlast ukoliko su smatrali da kazna za okrivljenog činovnika nije bila primjerena. Primjer takvog slučaja je i karnosni postupak protiv Ivana Gjurina, blagajnika općine Bistra (srez Stubica). Blagajnik Gjurin u disciplinskom je postupku bio tužen za različite prijestupe u službi. Dio optužbi bio je odbačen, a Gjurin je osuđen zbog neprovođenja novca stranaka u glavnom uplatnom dnevniku (već je to činio naknadno) te zbog držanja novca u posebnom omotu u blagajni, pri čemu je u jednom slučaju i nekoliko dana novac zadržao kod sebe. Osim toga, osuđen je zbog samovoljnog prepravljanja jednog kupoprodajnog ugovora (u korist nekoliko osoba), a da o tome nije obavijestio stranke koje su ugovorile kupoprodaju. Karnosno povjerenstvo zbog toga ga je osudilo na kaznu gubitka prava na slijedeći dobni petogodišnji doplatak u razdoblju od tri godine, na gubitak polovice beriva koja su mu bila suspendirana tijekom karnosnog postupka, te na snošenje troškova istrage i pokriće putnih troškova svjedocima na glavnoj raspravi. Blagajnik Gjurin žalio se na ovu presudu Ministarstvu unutarnjih poslova kao drugostupanjskoj vlasti u postupku, a žalbu je podnio i karnosni izvjestitelj. Ministarstvo je tada donijelo odluka prema kojoj se presuda karnosnog povjerenstva u Zagrebu o njegovoj krivnji potvrđuje. Štoviše, za jednu točku po kojoj ga je Oblasno karnosno povjerenstvo oslobodilo, Ministarstvo ga je proglasilo krivim (za plaćanje kupljene općinske trave sa više od dvije godine zakašnjenja). Stoga je bila uvažena žalba karnosnog izvjestitelja, a odbačena Gjurinova žalba pa je umjesto ublažavanja kazne dobio pooštrenu kaznu premještaja iz općine Bistra uz obrazloženje da je takva kazna primjerena s obzirom na počinjena djela u službi.¹³³⁹

Iako su karnosni postupci bili regularni spomenutim propisima, dalje će se vidjeti kako se općinske činovnike micalo sa položaja i suspendiralo i bez provedenih istraga. Takvi postupci najčešće su se provodili temeljem Uredbe o premjestivosti, a ponekad i samovoljnim potezima predstavnika viših vlasti.

¹³³⁸ HR-HDA-141 ZO. Mirovinska zaklada bivše županije Varaždinske. Mirovinski spisi. 978/1927. (kut. 783). „Dombaj Stjepan opć. načelnik te Stjepan Lovrić opć. bilježnik disciplinski postupak.“, odluka sreskog poglavarstva u Varaždinu, 14. ožujka 1927.

¹³³⁹ HR-HDA-890 ZP BH. Ivan Gjurin, br. dosjea 3265.

10. UMIROVLJENJE OPĆINSKIH ČINOVNICA

10.1. Statuti o umirovljenju i mirovinske zaklade

Prve mirovine u Hrvatskoj počele su se dodjeljivati u 18. st., a njihovi prvi korisnici bili su državni službenici i vojnici te članovi njihovih obitelji. Razvoj mirovinskog sustava nastavio se u 19. st. kada dolazi do uređenja mirovina državnih službenika i vojnika, ali i začetka uređenja radničkih mirovina.¹³⁴⁰ Uređenje mirovina općinskih činovnika uslijedilo je nakon što je Zakonom od 10. ožujka 1892. riješeno pitanje umirovljenja i opskrbe zemaljskih urednika i službenika u Kraljevini Hrvatskoj i Slavoniji te je potom izražena potreba da se isto tako riješi i pitanje mirovina općinskih činovnika.¹³⁴¹ To pitanje nije bilo riješeno unutar općinskog Zakona pa je trebalo biti uređeno posebnim zakonom.¹³⁴² Stoga je 1894. donesen Zakon kojim su županije statutarnim putem trebale urediti umirovljenje i opskrbu općinskih činovnika, njihovih udovca i djece.¹³⁴³ Treba spomenuti kako su donošenje ovoga Zakona općinski činovnici smatrali iznimno važnim s obzirom da je doprinio uređenju njihova položaja, a nastojanja da do toga dođe trajala su godinama. Štoviše okupljanje i organizirano djelovanje općinskih činovnika uvelike je bilo motivirano upravo uređenjem njihovih mirovinskih prava.

Prema Zakonu o uređenju mirovina svaka županija trebala je ustanoviti i voditi zakladu iz koje su se dodjeljivale mirovine, a svaka općina bila je dužna doprinositi i uplaćivati sredstva u zakladu svoje županije, u visini koju je odredila županijska skupština.¹³⁴⁴

¹³⁴⁰ PULJIZ, „Hrvatski mirovinski sustav: korijeni, evolucija i perspektive“, 166–167.

¹³⁴¹ SMREKAR, *Priručnik za političku upravnu službu u Kraljevinah Hrvatskoj i Slavoniji*, knj. I, 407; U obrazloženju koje je sa osnovom zakona o umirovljenju općinskih činovnika bilo upućeno Saboru Kraljevina Hrvatske, Slavonije i Dalmacije stajalo je između ostalog: „Uvaži li se, da su obćinski činovnici po agendah, koje im prinaldeže, razmjerno važan čimbenik u javnoj upravi to se prikazuje postulatom i pravednosti i interesa službe, da se i za ove javne organe, koji si kraj svojih malenih plaća ne mogu privrediti imetka, stvore takove uredbe, koje su podobne, da njim za slučaj neskrivljene nesposobnosti za službu, a njihovim udovam i njihovoj siročadi za slučaj njihove smrti osiguraju donekle obezbijedjenu eksistenciju. Nu izim ovih razloga pravednosti zagovaraju takovu obskrbu i materijalno osiguranje obćinskih činovnika još i drugi, po javnu upravu preznameniti momenti. Jer samo onda, kada će i obćinskim činovnikom osigurana biti trajna obskrba, moći će se s jedne strane računati na bolje i darovitije elemente, koji će se posvećivati obćinskoj službi, a s druge opet strane odvratiti će se obćinske činovnike od nuzgrednih zaslužbina, koje su na uštrb službe i ugleda obćinskih činovnika, ter prečesto povodom mnogim pritužbam.“ *Isto*.

¹³⁴² Zanimljivo je spomenuti da je u *Redu za obćine u c. kr. hrvatsko-slavonskoj vojnoj Krajini iz 1871.*, koji je bio na snazi do protegnuća hrvatsko-slavonskog općinskog Zakona na područje Vojne Krajine, postojala odredba o uređenju mirovina osoblja općinskih ureda, ali ta odredba nikada nije bila provedena. *Isto*.

¹³⁴³ *Isto*.

¹³⁴⁴ *Isto*, 407–408.

Županije su imale određenu slobodu u kreiranju statuta, a njihove statute odobravalu je Kr. zemaljska vlada.¹³⁴⁵ Ti statuti godinama su bili na snazi, no iz redova općinskih činovnika javljalo se razmišljanje o potrebi njihova ujednačavanja zbog nedostatnosti pojedinih odredbi te iz praktičnih razloga. Naime s obzirom da su činovnici mogli promijeniti mjesto službe i prijeći u drugu županiju trebalo im je omogućiti jednak položaj na cijelom hrvatsko-slavonskom području te pojednostavniti proces prelaska u drugu mirovinsku zakladu. Zemaljsko društvo opć. činovnika stoga je pozvalo predstavnike mirovinskih zaklada da pošalju svoje izaslanike i da sastave osnovu statuta jednakog za sve županije. To su i učinili pa je 1912. bila sastavljena osnova, a od županijskih skupština traženo je da prihvate tu osnovu i podnesu je na odobrenje Kr. zemaljskoj vladi.¹³⁴⁶ Taj se proces odužio no 1915. Kr. zemaljska vlada odobrila je ujednačene statute i oni su stupili na snagu u svim županijama. U statutima je varirao samo naziv u kojem je stajalo ime županije, primjerice *Štatut o umirovljenju i opskrbi stalno namještenih općinskih činovnika, njihovih udova i siročadi županije modruško-riječke*.¹³⁴⁷

Ovim statutima bila su definirana sva prava i obaveze vezane uz umirovljenje općinskih činovnika, a osim bilježnika i blagajnika, članovi mirovinske zaklade mogli su biti i ostali općinski činovnici – liječnici i veterinari. Svaki stalno namješteni općinski činovnik bio je dužan odmah po primanju u službu (polaganju prisege) stupiti u mirovinsku zakladu županije u kojoj je vršio službu.¹³⁴⁸ Ipak u razdoblju Kraljevine SHS (a vjerojatno i prije toga) nisu bili nepoznati slučajevi u kojima su činovnici to odbijali učiniti prvenstveno kako ne bi morali izdvajati sredstva za mirovinsku zakladu.¹³⁴⁹ S druge strane, već je ranije spomenuto kako je jedna od povlastica stalne službe bilo upravo članstvo u mirovinskoj zakladi stoga su

¹³⁴⁵ Tekstove statuta svih osam hrvatsko-slavonskih županija vidi u: SMREKAR, *Priručnik za političku upravnu službu u Kraljevinah Hrvatskoj i Slavoniji*, knj. I, 409–449.

¹³⁴⁶ HR-DAZG-745 ZDOČ. 2. SPISI, Obrazloženje osnove jednoličnog štatuta mirovinskih zaklada općinskih činovnika, za svih 8 županija u Kraljevini Hrvatskoj i Slavoniji (kut. 29).

¹³⁴⁷ HR-DAZG-745 ZDOČ. 2. SPISI, Štatut o umirovljenju i opskrbi stalno namještenih općinskih činovnika, njihovih udova i siročadi županije modruško-riječke, 1915. (kut. 29).

¹³⁴⁸ §1., isto, 3; Za primjer zamolbe za pristup u mirovinsku zakladu vidi: HR-HDA-141 ZO. Mirovinski spisi; bivša Županija varaždinska, 141/1929. (kut. 785). „Brkić Marko općinski bilježnik. I. primitak u mirovinsku zakladu...”, molba upućena Mirovinskoj zakladi Županije varaždinske i Međimurja s popratnom dokumentacijom, 30. travnja 1929.

¹³⁴⁹ Stalno namješteni općinski činovnici bili su dužni obavijestiti mirovinsku zakladu o svom statusu i tražiti da u nju budu primljeni. Međutim u razdoblju Kraljevine SHS pojedini činovnici, iako stalno izabrani, nisu se prijavljivali u zaklade, čime su one bile zakinite za njihova primanja. Te tvrdnje iznio je i općinski činovnik iz Kamenice (kotar Irig), Božidar Mirković te je predložio da mirovinske zaklade od sreskih oblasti traže popise stalno namještenih činovnika. Osim toga naveo je da postoje činovnici koji nisu primjeljni u stalnu službu iako za to nije bilo razloga pa se i na taj način zakidalo zaklade koje bi od stalno namještenih činovnika imale znatno veće koristi. Stoga je tražio da i u tom pogledu sreske oblasti djeluju na općine i tamo gdje mogu traže da općine privremne činovnike namjeste u stalnu službu kako bi isti mogli uplaćivati doprinose mirovinskim zakladama. Božidar MIRKOVIĆ, „Općinski činovnici, članovi mirovinske zaklade“ [ćir. u izvorniku], *Općinski upravnik*, 4. 10. 1924., 158–159.

čionovnici i zbog toga nastojali dobiti stalnu službu. Pojedini primjeri pokazuju kako su se u posebno teškoj situaciji našle udovice općinskih činovnika koje su sa djecom ostale bez ikakvih primanja jer njihovi supruzi, unatoč višegodišnjoj službi, zbog nestalnosti nisu imali pravo na mirovinu.¹³⁵⁰

Prava općinskih činovnika bila su uređena tako da je svaki njihov duži dopust radi bolesti, ali i nekih drugih (obrazloženih) razloga najčešće bio vezan uz umirovljenje. Stoga umirovljenje nije podrazumijevalo samo trajno umirovljenje nakon određenih godina službe već i privremeni dolazak „u mir“ nakon kojega je činovnik mogao tražiti ponovnu aktivaciju svoga statusa. Tako je pravo na mirovinu imao svaki općinski činovnik koje je neprekidno službovao 10 godina u općinskoj službi „a dopao je duševne ili tjelesne nemoći“ zbog koje nije mogao dalje vršiti službu.¹³⁵¹ Kako su u razdoblju Kraljevine SHS troškovi mirovina bili sve veći zbog porasta broja umirovljenika, što je dovodilo do porasta nameta kojim su se ovi troškovi financirali, zagrebačka mirovinska zaklada predložila je (navodeći kao važan razlog zaštitu starijih umirovljenika), da se minimalne godine službe potrebne za pravo na mirovinu povise sa 10 na 15 godina kao što je bilo uvedeno za državne činovnike. No, nije poznato da je ta promjena bila uvedena.¹³⁵²

Pravo na mirovinu prema statutu imao je i svaki općinski činovnik koji je bez prekida službovao 35 godina. Članovima mirovinske zaklade nisu mogli postati činovnici koji

¹³⁵⁰ Primjerice Ivan Luketić, općinski blagajnik u Nijemcima (kotar Vinkovci) u službi je u toj općini bio devet godina, no kada je zbog bolesti preminuo u dobi od 33 godine, njegova supruga ostala je udovica s dvoje djece bez prava na mirovinu s obzirom da nikada nije dobio stalnu službu. U pismu koje je Josip Stilinović, njegov kolega iz općine, uputio Društvu naveo je da je njegova udovica s djecom ostala „bez ičega na ulici“. Stilinović je tom prilikom također kritizirao položaj općinskih činovnika navodeći: „Krivnja da isti nije bio član mirovinske zaklade leži na neuredjenom stanju stališkom, a ne na pokojniku.“ U pismu je navedeno (a u glasniku objavljeno) da su sami kolege činovnici zbog te situacije skupili određenu svotu novca za pomoć obitelji. Zanimljivo je spomenuti da je Stilinović zamolio da se oglasi traženje pomoći za obitelj „u gotovu novcu“, ali u glasilu taj poziv nije bio naveden. O tome je uz pismo bila zapisana jedna opaska uprave Društva, no kako je slabo čitljiva teško je odgonetnuti zašto u Društvu nisu javno željeli objaviti apel za pomoć obitelji. HR-DAZG-745 ZDOČ. 2. 3. OS, 29/1925. (kut. 36). „Luketić Ivan II. opć. bilježnik preminuo“, pismo opć. bilježnika Josipa Stilinovića iz općinskog poglavarstva u Nijemcima, 18. travnja 1925. ; „† Ivan Luketić“, *Općinski upravnik*, 2. 5. 1925., 76.

¹³⁵¹ HR-DAZG-745 ZDOČ. 2. SPISI, Štatut o umirovljenju i opskrbi stalno namještenih općinskih činovnika, njihovih udova i siročadi županije modruško-riječke, § 2., str. 3–4., 1915. (kut. 29); Za primjer molbe za umirovljenje zbog bolesti i alkoholizma općinskog činovnika, popraćene s liječničkim nalazima i ostalom dokumentacijom vidi: HR-HDA-141 ZO. Mirovinski spisi; bivša Županija varaždinska, 68/1929. (kut. 785). Spis: „Žabčić Petar, privremeno umirovljeni opć. bilježnik I. obć. Nedelišće, sreza Čakovec /Medjimurje/moli stalno umirovljenje.“

¹³⁵² HR-HDA-141 ZO. Mirovinska zaklada bivše županije Zagrebačke. Mirovinski spisi. 456/1926. (kut. 781). „Mirovina opć. činovnika uređenje“, okružnica o odluci Mirovinske zaklade stalno namještenih opć. činovnika bivše Županije zagrebačke upućena ostalim mirovinskim zakladama, 18. studenog 1926.; V. H., „Promjena u sticanju prava na mirovinu“, *Općinski upravnik*, 19. 3. 1927., 46; Zanimljivo je i da se donošenjem Uredbe o općinskim službenicima u Savskoj banovini ova granica nije podigla već je za glavna službenička (činovnička) mjesta, donja granica za umirovljenje i dalje iznosila 10 godina. „Uredba o opštinskim službenicima u Savskoj banovini“, § 72., u: KORDA, *Komentar uredbe o opštinskim službenicima u Savskoj banovini*, 70.

su u općinsku činovničku službu bili primljeni nakon 40. godine života.¹³⁵³ I onim činovnicima koji su službu morali napustiti iz zdravstvenih razloga prije navršanih 10 godina službe, mogla je pripasti jednokratna „otpravina“ odnosno „opskrbina“, ovisno o okolnostima i stanju.¹³⁵⁴ Pravo na mirovinu imali su i oni činovnici koji su bez vlastite krivnje ostali bez službe i mogli su primati mirovinu dok ne nađu drugo mjesto u službi, no morali su redovito, svake godine podnijeti dokaz da su aktivno tražili službu. Prilikom arondiranja, odnosno spajanja više općina, županijska skupština mogla je tražiti da se stalnom općinskom činovniku osigura zadržavanje službe. Činovniku koji bi svojevolumeno istupio iz općinske službe nije pripadala mirovina, a činovniku koji bi prešao u općinsku službu druge županije prinosi koje je uplaćivao zakladi isplatili bi se zakladi županije kojoj je prešao, ali bez kamata na uplaćene prihode.¹³⁵⁵ Ukoliko bi činovnik iz zdravstvenih razloga bio privremeno umirovljen njegovo mjesto nije moglo biti stalno popunjeno, već samo privremeno do njegova povratka u službu.¹³⁵⁶

Činovnici su osim iz službenih razloga (zdravstvena nesposobnost i godine službe) mogli podnijeti vlastitu zamolbu za privremeno i stalno umirovljenje, uz razloge koji bi opravdavali takav zahtjev. Potvrdu za trajnu ili privremenu nesposobnost za vršenje službe davalo je povjerenstvo koje se sastojalo od kr. podžupana (ili zamjenika), kr. županijskog fizika (liječnika) te dva općinska činovnika iz odbora mirovinske zaklade. Pojedini primjeri ukazuju na to da su se s vremenom primjenjivali stroži kriteriji kod pregleda za umirovljenje zbog bolesti. U slučaju nezadovoljstva vještačenjem ili odlukom o umirovljenju općinski činovnik mogao je podnijeti žalbu. Činovniku kojem je bilo odobreno umirovljenje mirovina se mogla početi isplaćivati tek kada bi podmirio sve prinose za mirovinsku zakladu.¹³⁵⁷

¹³⁵³ HR-DAZG-745 ZDOČ. 2. SPISI, Štatut o umirovljenju i opskrbi stalno namještenih općinskih činovnika, njihovih udova i siročadi županije modruško-riječke, § 2., str. 4., 1915. (kut. 29).

¹³⁵⁴ § 4., *isto*, 4–5.

¹³⁵⁵ § 5., *isto*, 6–7.

¹³⁵⁶ § 7., *isto*, 7–8.

¹³⁵⁷ § 8., *isto*, 8–9; U nedostatku drugih propisa, za općinske činovnike vrijedile su određene odredbe Zakona o državnim činovnicima iz 1923. Primjeri ukazuju da su se po tom Zakonu primjenjivale i odredbe o pregledu činovnika u slučaju zahtjeva za umirovljenje zbog bolesti i nesposobnosti jer su te odredbe imale strože kriterije. Činovnika su u tom slučaju trebala umjesto jednoga pregledati tri liječnika. Tako je primjerice u slučaju Antuna Sabljaka, općinskog činovnika iz Vrapča (kotar Zagreb) koji je tražio umirovljenje radi bolesti, odbor mirovinske zaklade u Zagrebu odlučio da će ga, ukoliko se ne oporavi nakon privremenog umirovljenja umiroviti trajno nakon što ga pregledaju tri državna liječnika „u smislu člana 108. zakona o držav. činovnicima od 1923.“ HR-HDA-141 ZO. Mirovinska zaklada bivše županije Zagrebačke. Mirovinski spisi. 3/1927. (kut. 782). Spis: Antun Sabljak, molba za umirovljenje i spisi o liječničkom pregledu; Prijepis (izvadak) zapisnika sjednice odbora mirovinske zaklade bivše Županije zagrebačke od 10. studenog 1926.; Slični kriteriji nalaze se primjerice i u Privremenoj uredbi o promjeni mirovinskog statuta za zagrebačku i varaždinsku zakladu gdje se navodi da „kod ustanovljenja trajne ili privremene nesposobnosti za izvršavanje službovnih dužnosti, umjesto bivšeg kr. županijskog fizika, dolazi oblasni odjelni predstojnik za narodno zdravlje, odnosno njegov zamjenik

Iznos mirovine temeljio se na iznosu plaće, ali pošto su nekima plaće bile vrlo niske određen je minimalan iznos od 1400 K kao temelj za izračun plaće. Taj iznos promijenio se uvođenjem temeljne plaće 1920., odnosno 1922. uvođenjem temeljne dinarske plaće od 2600 dinara. Uz stalnu plaću od tada su se u mirovinu uračunavali petogodišnji doplaci, dodaci na temeljnu plaću (stalna povišica) koje je sama općina mogla dodijeliti činovniku te stanarina određena po mirovinskoj zakladi. U mirovinu nisu bili uračunati privremeni, nestalni dodaci već samo stalna primanja.¹³⁵⁸ Za činovnike čija se plaća kroz godine mijenjala, za izračun mirovine bila je uzeta najviša plaća koju su dobivali.¹³⁵⁹ Treba spomenuti da su postojali slučajevi u kojima su činovnici ovu odredbu pokušali zloupotrijebiti te od općinskih odbornika tražiti da im povise plaću pred mirovinu kako bi se ta viša plaća uzela kao temelj za izračun mirovine.¹³⁶⁰ Visina mirovine iznosila je za prvih 10 godina službe 50 % iznosa plaće te za svaku daljnju godinu po 2 % do navršenih 35 godina službe. Za one koji su iz zdravstvenih razloga morali napustiti službu mirovina se dodjeljivala po posebnom izračunu, ovisno o tome je li im bio onemogućen rad u općinskoj službi ili svaki drugi rad.¹³⁶¹

liječnik, te još dvojica liječnika, koje pozove oblasni odbor“. „Proglas... Privremenu uredbu o promjeni i nadopuni propisa statuta o umirovljenju ...“, § 5., *Narodne novine*, br. 121, 26. 5. 1928., 1.

¹³⁵⁸ HR-DAZG-745 ZDOČ. 2. SPISI, Statut o umirovljenju i opskrbi stalno namještenih općinskih činovnika, njihovih udova i siročadi županije modruško-riječke, § 9., str. 9., 1915. (kut. 29); „Provedbena naredba za dinarske plaće“, *Općinski upravnik*, 24. 6. 1922., 97; „Uredjenje mirovina“, *Općinski upravnik*, 2. 8. 1924., 123; Nakon što je 1924. donesena Naredba o dodacima kojom su se prema iznosu beriva općinski činovnici izjednačili s državnim činovnicima 2. grupe III. kategorije, članovima mirovinske zaklade bivše Županije virovitičke odbor zaklade i te je dodatke uvrstio u mirovinu. S obzirom da je bila riječ o pogrešci i da se ti dodaci kao privremeni nisu uračunavali u mirovinu tražilo se da se te odluke stave izvan snage. „Pogrješna odmjera mirovinskih prinosa“, *Općinski upravnik*, 11. 7. 1925., 120.

¹³⁵⁹ HR-DAZG-745 ZDOČ. 2. SPISI, Statut o umirovljenju i opskrbi stalno namještenih općinskih činovnika, njihovih udova i siročadi županije modruško-riječke, § 9., str. 9–10, 1915. (kut. 29).

¹³⁶⁰ Primjerice u Primorsko-krajiškoj oblasti neki su činovnici pred mirovinu ishodili od općinskih odbora visoke dodatke na plaću što se kao povišica uračunavalo u mirovinu pa su njihove mirovne bile znatno veće od ostalih. Stoga je veliki župan uputio sreskim poglavarima odredbu prema kojoj je općinskoj sjednici na kojoj se donosila odluku o povećanju plaće općinskom činovniku trebalo prisustvovati 2/3 odbornika, odluku o povećanju plaće morao je potvrditi sreski poglavar, a po odobrenju te odluke mirovinska zaklada morala je odrediti doprinos na povišicu koju je općinski činovnik bio dužan uplaćivati zakladi. Osim toga ta povišica mogla je biti uračunata u mirovinu samo ukoliko je bila isplaćivana barem godinu dana prije umirovljenja. Posebna odgovornost bila je stavljena na sreske poglavare koji su morali procijeniti svrhovitost povišica kako ne bi došlo do opterećenja mirovinskih zaklada i time potrebe za povećanje općinskog nameta. HR-HDA-138 PKO. Razni spisi mirovinskih zaklada, 941/1927. (kut. 1128). „Opć. činovnici – povišenje beriva.“, dopis velikog župana upućen sreskim poglavarima (1. studenoga 1927., Karlovac). Isto je bilo primijećeno i u Zagrebačkoj oblasti na što je upozorio Ernest Spies odjelni predstojnik za samoupravnu administraciju. Navodeći da je riječ o nedopuštenom postupku što se u općinskim odborima zaboravilo, tražio je da se zaključci o povećanju plaće moraju poslati na odobrenje odlasnom odboru koji će donijeti zaključak o opravdanosti takvog zahtjeva, što je oblasni odbor i prihvatio. HR-HDA-141 ZO. Oblasni odbor u Zagrebu; Prezidijalni spisi, 105/1928. (kut. 3). „Zapisnik sjednice oblastnog odbora oblasti zagrebačke od 28. veljače 1928.“

¹³⁶¹ HR-DAZG-745 ZDOČ. 2. SPISI, Statut o umirovljenju i opskrbi stalno namještenih općinskih činovnika, njihovih udova i siročadi županije modruško-riječke, § 11, str. 12–13., 1915. (kut. 29).

Kao što je ranije spomenuto, vrijeme provedeno u privremenoj službi općinskim je činovnicima bilo važno i zbog toga što bi se, ukoliko je bilo neprekinuto, računalo u godine službe pod uvjetom da je činovnik u konačnici dobio stalnu službu (u vrijeme službovanja mogla se uračunati i načelnička služba ukoliko je bilježnik vršio istu). U vrijeme službe bilo je uračunato i vrijeme vojne službe (ukoliko je činovnik već bio namješten u općinsku službu), vrijeme u kojem je činovnik bio maknut iz službe (primjerice zbog disciplinske istrage) pod uvjetom da je ponovno vraćen u službu te u konačnici vrijeme privremenog umirovljenja do godine dana.¹³⁶²

Isplaćivanje mirovine općinskim činovnicima prestajalo je u slučaju smrti, uslijed ulaska u novu službu koja je imala propisanu mirovinu, zbog odbijanja povratka u službu nakon privremenog umirovljenja bez valjanog opravdanja te zbog osude za kazneno djelo.¹³⁶³ Prema statutu pravo na mirovinu nisu imali ni oni činovnici koji su bili otpušteni zbog disciplinske istrage, ali su imali pravo na povrat prinosa koje su uplatili u mirovinsku zakladu.¹³⁶⁴ Ipak, kada je 1921. donesena Uredba o karnosnoj odgovornosti općinskih službenika jedna od mogućih kazni bila je umirovljenje što je utjecalo na ovu odredbu statuta.¹³⁶⁵ Općinskim je činovnicima tako bilo omogućeno da se nakon završene službe (zbog godina ili zdravstvenih razloga), mogu baviti nekim drugim zanimanjem (npr. radom u nekom obrtu, pisarskom službom i sl.), a da im pritom i dalje pripada određena mirovina.¹³⁶⁶

Mirovinskim statutom bila je propisana i *opskrbnina* udovica odnosno *uzgojnina* djece (siročadi) općinskih činovnika. Nešto drugačiji kriteriji od onih za mirovinu primjenjivali su se u slučaju opskrbnine pa su i sa 5 ili manje godina službe, udovce stalnih općinskih činovnika i njihova djeca mogli primati opskrbninu. Pritom su postojali određeni

¹³⁶² § 10., *isto*, 10–12.

¹³⁶³ § 12., *isto*, 13–14.

¹³⁶⁴ § 6, *isto*, 6–7.

¹³⁶⁵ Za primjer kazne umirovljenja određene u disciplinskom postupku prema Uredbi od 11. veljače 1921. vidi: HR-HDA-141 ZO. Mirovinski spisi; bivša Županija zagrebačka, 382/1924. (kut. 781). „Volos Gustav susp. bilježnik u M. Bistrici, karnosni postupak.“, odluka Kr. županijskog karnosnog povjerenstva u Zagrebu 7. listopada 1924.

¹³⁶⁶ Prema saznanjima Zemaljskog društva opć. činovnika javljali su se slučajevi umirovljenih činovnika kojima su njihove mirovinske zaklade nakon saznanja da su radili neki drugi posao umanjivali mirovine. Društvo je protiveći se takvoj praksi poslalo predstavke na mirovinske zaklade, navodeći da je riječ o neopravdanom postupku te da se brojni stariji umirovljenici za dodatne poslove uglavnom odlučuju iz nužde i teških životnih uvjeta stoga im ne bi trebalo dodatno otežavati situaciju oduzimanjem dijela mirovine. U odgovoru koji je Društvo uputila mirovinska zaklada županije zagrebačke bilo je navedeno da „isplaćuje svim umirovljenicima mirovinu i dodatke u jednakoj svoti bez obzira na njihovu nuzzaradu“. Međutim postoji mogućnost da su druge županije umanjivale mirovine onima koji su se bavili nekim novim poslom. HR-DAZG-745 ZDOČ. 2. 3. OS, 51/1922. (kut. 35). Koncept predstavke Zemaljskog društva opć. činovnika upućene mirovinskim zakladama opć. činovnika, 29. lipnja 1922.; Dopis Odbora mirovinske zaklade stalno namještenih opć. činovnika županije zagrebačke upućen Zemaljskom društvu opć. činovnika, 20. srpnja 1922.

uvjeti prema kojima je udovicama bilo dopušteno primati opskrbninu.¹³⁶⁷ Obitelji preminulog općinskog činovnika mirovinska je zaklada isplaćivala i pogrebne troškove.¹³⁶⁸ Mirovina, odnosno ostala davanja iz zaklade, korisnicima su se trebala isplatiti početkom mjeseca („2. u mjesecu“) i to prvenstveno iz kamatnog prihoda glavnice ili ukoliko on ne bi bio dovoljan iz općinskog nameta koji bi bilo potrebno raspisati.¹³⁶⁹

Mirovinski statut sadržavao je i odredbe o načinu financiranja mirovinske zaklade. Prema tim odredbama svaki stalno namješteni općinski činovnik, koji je ujedno bio i član zaklade morao je uplaćivati prinose. Osim činovnika u zakladu su uplaćivale i općine ukoliko je za to postojala potreba.¹³⁷⁰ Zaklada se tako financirala iz slijedećih prihoda:¹³⁷¹ temeljnih i godišnjih prinosa općinskih činovnika,¹³⁷² njihovih „vjereničkih“ (vjenčanih) prinosa,¹³⁷³ dobrovoljnim prinosima, globama općinskih činovnika i službenika, pristojbama koje su se uplaćivale prilikom polaganja bilježničkih i blagajničkih ispita, prinosima općina,¹³⁷⁴

¹³⁶⁷ Tako su je mogle dobiti samo one udovice koje su se za općinskog činovnika udale za vrijeme njegove aktivne službe ili prije toga. Opskrbina se dodjeljivala udovicama kod kojih nije došlo do razdruživanja bračne zajednice, odnosno ukoliko se to i dogodilo udovica je morala dokazati da to nije bilo njezinom krivnjom (primjerice dokazati da je općinski činovnik napustio obitelj). U konačnici opskrbninu je mogla dobiti samo ona udovica koja „údoredno živi“. Prestanak prava na opskrbninu nastupao je u slučaju smrti udovice, ponovne udaje te vođenja nećudorednog načina života ili donošenja kaznene presude „iz koristoljublja ili radi prostog zločina“. Djeca su pravo na uzgojninu gubila u slučaju smrti, punoljetnosti, primanja neke opskrbe (primjerice školarine) ili počinjenja kaznenog djela. Ukoliko bi kao maloljetna takva djeca ostala i bez majke, njihova bi se opskrbnina povećala. HR-DAZG-745 ZDOČ. 2. SPISI, Statut o umirovljenju i opskrbi stalno namještenih općinskih činovnika, njihovih udova i siročadi županije modruško-riječke, § 14., 15., str. 14–16., 1915. (kut. 29); Iznos opskrbnine za udovice iznosio je 50 % od iznosa plaće, a za svako neopskrbljeno dijete do navršene 20 godine života još petinu iznosa udovičke mirovine. Djeca koja su se školovala do 24 godine također su mogla primati opskrbninu. U slučajevima kada je dijete ostalo bez oca i majke, a iz zdravstvenih razloga („tjelesne ili duševne mane“) i nakon dvadesete godine života ne bi bilo sposobno za samostalan rad primalo je doživotno dvostruki iznos uzgojnine. Bez obzira na broj djece ukupna opskrbnina i uzgojnina nije smjela iznasti više no što su iznosila beriva općinskog činovnika prema kojima se određivao iznos mirovine. Ukoliko je činovnik imao djecu iz prijašnjeg braka njegova je udovca opskrbninom bila dužna i njih uzdržavati. § 17., *isto*, 17–18; Obitelji preminulog općinskog činovnika bilo je omogućeno da još dva mjeseca nakon njegove smrti živi u stanu koji im je bio dodijeljen na korištenje ili prima stanarinu. § 22., *isto*, 20.

¹³⁶⁸ § 21., *isto*, 19–20; § 37., *isto*, 30.

¹³⁶⁹ § 40., *isto*, 31–32.

¹³⁷⁰ § 24., *isto*, 21.

¹³⁷¹ § 25., *isto*, 21 – 22.

¹³⁷² Temeljni prinos iznosio je 25% njegove plaće, što je moralo biti uplaćeno odmah ili obročno kroz 12 mjeseci. I za svaku povišicu uplaćivao je jednokratni prinos koji je iznosio 25 % iznosa povišice, što se je moralo uplatiti u roku od godinu dana. Godišnji prinosi iznosili su 4 % od plaće, a na zaostale prinose, koji nisu bili uplaćeni na vrijeme plaćala se kamata od 6 %. § 26., 27., *isto*, 22–23

¹³⁷³ Prinose od 150 K uplaćivali su činovnici prilikom vjenčanja, ali i oni koji su već bili vjenčani kada su postali stalni općinski činovnici. Čak su i udovci s maloljetnom djecom bili dužni uplatiti ovaj prinos kada bi postali stalni općinski činovnici. Prinose se ipak uplaćivao samo jednom, bez obzira na ponovne ženidbe činovnika. § 28., *isto*, 23.

¹³⁷⁴ Kada su doneseni statuti bilo je određeno da će do prikupljanja glavnice koja će zakladi biti dovoljna za pokriće svih davanja, općine morati raspisati i uplaćivati namet za mirovinsku zakladu. § 29., *isto*, 23–24; Ukoliko zaklada zbog pomanjka sredstava nije mogla isplaćivati sredstva koja je bila dužna isplatiti, općina je ponovno trebala raspisati namet. Namet je predlagao odbor mirovinske zaklade, a odobravao županijski upravni odbor do 1 % odnosno županijska skupština za veće iznose od toga. § 41., *isto*, 32; S obzirom da od 1918. županijske skupštine nisu funkcionirale ta je zadaća prenesena na Pokrajinsku upravu, a potom na velike župane

prihodima „interkalara ispražnjenih mjesta općinskih činovnika“ (odnosno prihodima koje je općina dobivala za općinskog činovnika dok je to mjesto bilo prazno), zatim od globa koje su članovi mirovinske zaklade dobivali ukoliko su bez opravdanja izostali sa sjednica zaklade te prinosom (od 200 kruna) koji su općine davale za svako novoustanovljeno stalno mjesto općinskog činovnika. U konačnici to su bili prinosi ustupljeni iz drugih mirovinskih zaklada zbog prijelaza općinskih činovnika u novu županiju te različiti prihodi koji su mogli pripasti zakladi.¹³⁷⁵ Sav novac i glavnice koju je od svojih prihoda imala zaklada trebalo je „koristonosno i sigurno uložiti“ jer, kako je navedeno, isplate su se trebale vršiti iz kamata odnosno, ukoliko ih nije bilo, iz općinskog nameta. O tome kako se novac trebao ulagati odlučivao je odbor mirovinske zaklade, a predsjednik zaklade mogao je „upravnim općinama i zemljišnim zajednicama podijeliti zajam, a uz naknadno odobrenje odbora, ali uz sve opreze za sigurnost glavnice“.¹³⁷⁶

Mirovinske zaklade općinskih činovnika vodili su odbori. Svaki odbor činio je predsjednik, općinski činovnici kao predstavnici svoga kotara u županiji, zatim jedan trajno umirovljeni općinski činovnik iz županije te dvojica članova županijske skupštine. Odbor je donosio odluke o svim predmetima koji su se ticali djelovanja mirovinske zaklade (molbe, prijedlozi, davanja itd.), a namet koji su općine po potrebi trebale raspisati za namicanje sredstava za mirovinsku zakladu također je predlagao mirovinski odbor. Za donošenje valjanog zaključka bila je potrebna prisutnost predsjednika odbora te 2/3 članova. Odluke su se potvrđivale većinom glasova, a u slučaju izjednačenosti odlučivao je glas predsjednika. Stranke, korisnici mirovinske zaklade mogli su se protiv odluka odbora mirovinske zaklade žaliti županijskom upravnom odboru, odnosno Kr. zemaljskoj vladi (kasnije je te upravne sporove rješavao Državni savjet). Prestanak rada županijskih skupština nakon 1918. utjecao je i na izbor odbornika zaklada, ali i na sam nadzor zaklada.¹³⁷⁷ Odbor mirovinske zaklade birao

do uvođenja oblasnih samouprava. HR-DAZG-745 ZDOČ. 2.3. OS, 73/1927. (kut. 38). Prijepis dopisa Zemaljskog društva opć. činovnika Dr. Bogdanu Stoparu, oblasnom velikom županu u Zagrebu (demantiranje tvrdnji Stjepana Radića o općinskom nametu za mirovinske zaklade, iznesene u *Narodnom valu*), 24. rujna 1927.¹³⁷⁵ Zanimljivo je spomenuti da je primjerice prema Izbornom redu iz 1927. godine bilo određeno kako se u slučaju nepravilnosti na općinskim izborima novčane kazne trebaju uplatiti u „penzioni fond općinskih činovnika“. „Uredba o izboru općinskih odbora za seoske upravne opštine u Hrvatskoj i Slavoniji [sic] sa Sremom, koje su uredene po zak. čl. XVI. od 1870. godine.“, § 41., KRBEK, *Izborni red za odbore seoskih upravnih općina...*, 47.

¹³⁷⁶ HR-DAZG-745 ZDOČ. 2. SPISI, Štatut o umirovljenju i opskrbi stalno namještenih općinskih činovnika, njihovih udova i siročadi županije modruško-riječke, § 36., str. 29, 1915. (kut. 29).

¹³⁷⁷ § 32., *isto*, 25–26; Popis svih članova mirovinskih odbora po županijama bili su navedeni u *Kalendarima* Zemaljskog društva opć. činovnika. Tamo se može vidjeti da su u većini županija sve do 1927. još uvijek bili navedeni i članovi odbora koji su dolazili iz kvote županijske skupštine unatoč tome što županijske skupštine od 1918. nisu funkcionirale. Ti su se predstavnici trebali imenovali posebnim riješenjima kao što je primjerice navedeno za bivšu Županiju virovitičku za koju su izaslanici županije birani po Ministarstvu unutarnjih poslova.

se na rok od tri godine. Općinske činovnike i njihove zamjenike, predstavnike kotara, birali su činovnici toga kotara, a trajno umirovljeni općinski činovnici također su sami birali svoga predstavnika – umirovljenika i njegova zamjenika.¹³⁷⁸ Skupštine su se sazivale u proljeće i jesen ravnajući se tako prema redovitim županijskim skupštinama, a neopravdani izostanak sa sjednice kažnjavao se globom u korist mirovinske zaklade.¹³⁷⁹ Pri mirovinskoj zakladi trebao je djelovati i računovođa za vođenje računa i zapisnika. Neposredni nadzor nad radom zaklade imao je predsjednik odbora zaklade – kr. podžupan, a i županijska skupština vršila je nadzor nad poslovanjem zaklade putem revizijskog odbora.¹³⁸⁰

Iako su ove odredbe bile navedene u statutu treba podsjetiti da je prestanak rada županijskih skupština, kao i ostale promjene u upravnoj hijerarhiji, utjecao na funkcioniranje mirovinskih zaklada sve do uspostave oblasne samouprave. U konačnici, nijedna odredba ovih izjednačenih statuta nije se mogla promijeniti bez suglasnosti svih mirovinskih zaklada što je bio jedan od glavnih ciljeva kod donošenja statuta.

DOMITROVIĆ, *Kalendar Zemaljskog društva općinskih činovnika Hrvatske i Slavonije za godinu 1928.*, 59; Na problem krnjih odbora mirovinskih zaklada upozorilo je Ministarstvo unutarnjih poslova (odjel za Hrvatsku i Slavoniju) što se vidi iz dopisa upućenom velikom županu Zagrebačke oblasti. U njemu je bilo navedeno kako se zbog izostanka predstavnika županijskih skupština smanjio nadzor nad vođenjem zaklada, a s obzirom da je odbor mir. zaklada predlagao namet, uslijed manjka nadzora mogle su biti oštećene općine odnosno porezni obveznici. Stoga je bilo odlučeno kako će umjesto županijske skupštine te članove odabrati veliki župan „iz reda zanimanih porezovnika, pri čem mu je slobodno obratiti se i na koja područna privredna udruženja/trgovačka komora, seljačke i zemljoradničke zadruge i tako dalje, za mišljenje kako bi odabrani članovi bili doista zastupnici onih, koje ovaj mirovinski doprinos najviše tereti“. HR-HDA-141 ZO. VŽ OS, II-10, 4141/1926. (kut. 316). Dopis Ministarstva unutarnjih poslova (h.s. br. 10577) upućen velikom županu Zagrebačke oblasti, o upravnim odborima u mirovinskim zakladama, 13. studenog 1926.

¹³⁷⁸ HR-DAZG-745 ZDOČ. 2. SPISI, Statut o umirovljenju i opskrbi stalno namještenih općinskih činovnika, njihovih udova i siročadi županije modruško-riječke, § 33., str. 26–27; 1915. (kut. 29). Zanimljivo je da su oni činovnici koje bi njihovi kolege izabrali kao predstavnike kotara bili dužni primiti taj položaj jer bi u slučaju odbijanja morali plaititi globu u iznosu od 50 kruna u korist zaklade. *Isto*, 27.

¹³⁷⁹ § 35., *isto*, 28; I kasnije su odbori mirovinskih zaklada uglavnom održavali svoje sjednice dva puta godišnje, a postojala je mogućnost i saziva izvanrednih sjednica kao što je primjerice učinila Mirovinska zaklada županije požeške 1925. „Iz mirovinske zaklade županije požeške.“, *Općinski upravnik*, 24. 1. 1925., 15; Primjer iz Županije bjelovarsko-križevačke pokazuje slučaj kada sjednica odbora mirovinske zaklade nije bila održana i to krivnjom računovođe zbog čega su se umirovljenici obratili i upravitelju županije. Zanimljivo je da je protiv istoga računovođe (Stjepan Avirović) pisao i *Općinski upravnik* navodeći da je bio neogovoran, da su se umirovljenici godinama žalili na njegov rad te da glasilo nije slao zapisnike sjednica mirovinskog odbora kako bi oni mogli biti javno objavljeni. „Iz odbora mirovinske zaklade Bjelovarsko-Križevačke.“, *Općinski upravnik*, 3. 7. 1920., 86; „Pritužba iz bjelovarske županije“, *Općinski upravnik*, 14. 1. 1922., 7.

¹³⁸⁰ HR-DAZG-745 ZDOČ. 2. SPISI, Statut o umirovljenju i opskrbi stalno namještenih općinskih činovnika, njihovih udova i siročadi županije modruško-riječke, § 37. – 39., str. 29–31; 1915. (kut. 29); Prema § 37., računovođa je trebao biti biran iz redova općinskih činovnika, članova zaklade ili je to trebao biti netko od županijskih činovnika. Zanimljivo je da je Zemaljsko društvo opć. činovnika poslalo dopis na pet mirovinskih zaklada (u Zagreb, Gospić, Osijek, Požegu i Vukovar) sa zamolbom da umjesto županijskih prime za računovođe općinske činovnike kojima je ta pomoć prema mišljenju Društva bila potrebija kako bi ostali u svojim županijama s obzirom da se za te poslove dobivala novčana naknada. Osim toga navedeno je kako se pokazalo da općinski činovnici te poslove obavljaju bolje od županijskih koji se zbog drugih obaveza tome ne mogu u potpunosti posvetiti pa zaklade zaostaju u poslovanju. HR-DAZG-745 ZDOČ. 2. 3. OS, 86/1918. (kut. 34). Koncept dopisa Zemaljskog društva opć. činovnika upućen Mirovinskim zakladama opć. činovnika, o izboru poslovođe, Zagreb, 22. studenog 1918.; Uprava društva, „Poslovođe mirovinskih zaklada“, *Općinski upravnik*, 30. 11. 1918., 191–192.

10.2. Djelovanje mirovinskih zaklada nakon 1918.

Na sjednicama mirovinskih zaklada rješavala su se različita pitanja i predmeti povezani sa primanjem činovnika u zakladu, prihvaćenjem povećanja beriva činovnika u službi, odobrenjem privremenog ili trajnog umirovljenja, prekida umirovljeničkog statusa i povratka u aktivnu službu, odobrenja pomoći udovicama i siročadi te rješavanja različitih drugih problema povezanih s mirovinskim zakladama. No njihovo djelovanje nije bilo usko ograničeno samo na pitanja povezana s umirovljenicima i njihovim obiteljima već i na druga pitanja povezana s općinskim činovništvom. Naime, sva ta pitanja posljedično su se odražavala na mirovinske zaklade kroz brojnost članstva, njihov doprinos zakladi, teret koji zaklada mora snositi i sl. Stoga su odbori mirovinskih zaklada na svojim sjednicama iznosili i druga pitanja poput problematike oko provođenja ispita za općinske bilježnike i blagajnike, pitanja vezana uz premještaje općinskih činovnika i sl. Tako su mirovinske zaklade bile mjesta na kojima se na razini županije moglo raspravljati o pitanjima vezanim uz činovničku problematiku.

Između Zemaljskog društva opć. činovnika i zaklada postojala je suradnja premda je samo Društvo bilo zagovaratelj učinkovitijeg rada zaklada u vremenu kada su se pojavljivale nepravilnosti u njihovu radu. Treba spomenuti i kako su svi zapisnici sjednica odbora mirovinskih zaklada kao i promjene u statusu općinskih činovnika trebale biti proslijeđene *Općinskom upravniku* u kojem su ti podaci bili javno objavljeni. Međutim računovođe mirovinskih zaklada ponekad su to propustili učiniti.¹³⁸¹ Osim toga kako su se nakon 1918. počeli provoditi premještaji činovnika, Zemaljsko društvo opć. činovnika tražilo je od oblasnih velikih župana da nadležne vlasti (počevši od općinskih) mirovinskim zakladama dostavljaju informacije o svim promjenama koje su se događale sa stalnim i privremenim općinskim činovnicima, a posebno informacije o premještajima kako bi o tome

¹³⁸¹ U Statutu je izrijekom stajalo kako je računovođa zaklade „dužan sve promjene u statusu općinskih činovnika, koji su u aktivnoj službi, oglašavati u organu Zemaljskog društva općinskih činovnika kraljevina Hrvatske i Slavonije i o tečaju sjednica u istom izvješćivati“. HR-DAZG-745 ZDOČ. 2. SPISI, Statut o umirovljenju i opskrbi stalno namještenih općinskih činovnika, njihovih udova i siročadi županije modruško-riječke, § 39., str. 31; 1915. (kut. 29). Uprava Zemaljskog društva opć. činovnika povremeno je ukazivala na neodgovornost pojedinih zaklada u obavljanju njihovih dužnosti. Tako je bilo objavljeno da im voditelji zaklada ne šalju zapisnike sjednica odnosno zaključaka mirovinskih odbora radi čega su te informacije bile uskraćene općinskim činovnicima, kao i da ne izvještavaju o promjenama u statusu činovnika. „Kažnjiva nemarnost“, *Općinski upravnik*, 13. 3. 1920., 24; „Poslovođe mirovinskih zaklada!“, *Općinski upravnik*, 3. 4. 1920., 36; „Promjene u statusu općinskih činovnika“, *Općinski upravnik*, 25. 10. 1924., 172.

mogli izvijestiti u *Općinskom upravniku*, ali i kako bi dobili uvid u to koliko su česti bili premještaji.¹³⁸²

Prije početka Prvoga svjetskog rata mirovinske zaklade uglavnom su uredno poslovale, no zbog ratne situacije svoja sredstva morale su dati za ratne zajmove. S obzirom da su zaklade do tada raspolagale značajnim kapitalom to je ujedno značilo i gubitak velikih sredstava pa je tako iz osam mirovinskih zaklada za ratne zajmove izdano ukupno 2, 329 250 kruna.¹³⁸³ Unatoč traženjima za povrat sredstava, tim zahtjevima nije bilo udovoljeno pa su se mirovinske zaklade morale okrenuti sredstvima iz općinskog nameta kao jedinom značajnijem izvoru prihoda u poslijeratnom vremenu jer uplate članova nisu bile dovoljne za njihov oporavak, što je predstavljalo novo opterećenje za stanovništvo općina.¹³⁸⁴ Zanimljivo je spomenuti kako su u Zemaljskom društvu opć. činovnika jednom prilikom ocijenili kako čak i da zaklade nisu dale sredstva za ratne zajmove, njihova „imovina bi, usljed izmjene kruna za dinare, bila spala na četvrtinu nominalne vrijednosti, što obzirom na skoro dvadeset puta uvećanu potrebu, nebi ništa značilo“.¹³⁸⁵ Nemogućnost oporavka uvelike je odredila poslovanje mirovinskih zaklada koje su bez vlastite imovine samo preživljavale što se odražavalo i na same umirovljenike.

¹³⁸² HR-DAZG-745 ZDOČ. 2.3. OS, 74/1927. (kut. 38). „Oglašavanje promjena u statusu općinskih činovnika“, prijepis predstavke namijenjene velikim županima oblasti, 15. rujna 1927.; Veliki župani iz Zagrebačke i Osječke oblasti poslali su Društvu odredbe na temelju kojih su mirovinske zaklade trebale primiti navedene informacije i dalje ih proslijediti Društvu. Iako su u *Općinskom upravniku* kasnije navođene promjene u statusu činovnika teško je reći jesu li informacije o svim promjene u svim oblastima bile dostavljene zakladama, a potom i Društvu i je li Društvo na temelju tih podataka moglo dobiti cjelovitu sliku o broju premještaja.

¹³⁸³ „Mirovinskih zaklada sačuvanje“, *Općinski upravnik*, 22. 2. 1919., 31; Posebno pogođena bila je mirovinska zaklada Županije srijemske koja je za ratni zajam izdvojila 1, 500 000 kruna stoga su tražili povrat tih sredstava smatrajući da su im oduzeti pod pritiskom. U međuvremenu su tražili i raspisivanje općinskog nameta kako bi Zaklada došla do potrebnih sredstava. Milivoj MANDIĆ, „Ratni zajmovi i naši mirovinski fondovi“, *Općinski upravnik*, 24. 5. 1919., 81–82; Slična situacija pogodila je i mnoge druge mirovinske zaklade (fondove) koje su zbog toga nakon rata uglavnom propale. PULJIZ, „Hrvatski mirovinski sustav: korijeni, evolucija i perspektive“, 167.

¹³⁸⁴ Zemaljsko društvo opć. činovnika zalagalo se da umirovljni činovnici dobiju pomoć od države u poslijeratnom vremenu. No, kao što im ti zahtjevi nisu bili prihvaćeni za činovnike u službi, tako nisu bili prihvaćeni ni za umirovljene. Zemaljska vlada donijela je 1920. odluku da se svim umirovljenicima treba isplatiti pomoć, odnosno dodatak, a ukoliko sredstava zaklade nisu dostajala, u tu je svrhu trebalo raspisati namet. HR-DAZG-745 ZDOČ. 2.3. OS, 47/1919. (kut. 34). Koncept predstave Zemaljskog društva opć. činovnika upućene Povjereništvu za unutarnje poslove Kr. zemaljske vlade, 22. srpnja 1919.; „Pomoć umirovljenicima“, *Općinski upravnik*, 27. 12. 1919., 209; „Ispravak jedne nepravde“, *Općinski upravnik*, 28. 8. 1920., 119–120; Zanimljivo je spomenuti da je 1922. Kr. zemaljska vlada uputila Zemaljskom društvu opć. čin. priopćenje Ministarstva financija prema kojem Kraljevina SHS nije na sebe preuzela nikakav teret ratnih dugova te da su se podaci o ratnim dugovima slali reparacijskom povjerenstvu u Parizu. Očekivalo se kako bi se na taj način mogla sačuvati i sredstava zaklada, no one su se ipak morale održavati kroz uplate članova, a ponajviše kroz raspis nameta. „Imovina mirovinskih zaklada općinskih činovnika“, *Općinski upravnik*, 16. 9. 1922., 147.

¹³⁸⁵ P. MARKOVIĆ, „Mirovinska zaklada općinskih činovnika u Dalmaciji“, *Općinski upravnik*, 8. 10. 1932., 198. (Izjava je dio opaske uredništva u tekstu).

Kada je Ustavom i Uredbom o podjeli zemlje na oblasti određeno da će doći do nove upravne podjele u državi, počelo se postavljati i pitanje uređenja mirovinskih zaklada koje su do tada bile vezane uz županije. Dva su se prijedloga posebno istaknula. Prvi je bio onaj da se svih osam dotadašnjih mirovinskih zaklada s područja Hrvatske i Slavonije spoje u jednu zakladu za područje Hrvatske i Slavonije sa središtem u Zagrebu.¹³⁸⁶ Kako bi i taj prijedlog o spajanju županijskih zaklada u jednu, do donošenja općinskog zakona bio privremene naravi, s druge se strane smatralo da bi bilo nepotrebno provoditi taj proces zbog privremene promjene. Stoga je iz Zemaljskog društva opć. činovnika došao prijedlog da se do trajnog uređenja toga pitanja ne dira u uređenje zaklada odnosno da se ostavi dotadašnje uređenje, s tom razlikom da oblasti preuzmu dotadašnje nadležnosti županija. Time je jedna oblast mogla pokrivati i nekoliko zaklada.¹³⁸⁷ Iza toga prijedloga stajala je i zagrebačka mirovinska zaklada kao i ostalih sedam, smatrajući da do donošenja novoga općinskog zakona zaklade treba ostaviti u postojećim okvirima bez obzira na uvođenje oblasti.¹³⁸⁸ Treba spomenuti i kako su nakon ujedinjenja Međimurja s Hrvatskom, općinski činovnici s područja Međimurja pripadali Mirovinskoj zakladi Županije varaždinske.¹³⁸⁹ S druge strane općinski činovnici otoka Krka i općine Kastav, koji su, kako je ranije spomenuto, bili u specifičnom položaju s obzirom na njihovu administrativnu pripadnost, imali su svoje mirovinske zaklade i nisu se priključili nekoj od županijskih zaklada.¹³⁹⁰

¹³⁸⁶ Š., „Reorganizacija uprave i mirovinske zaklade općinskih činovnika“, *Općinski upravnik*, 19. 11. 1921., 181–182; Ovo nije bio prvi put da se pojavio prijedlog o stvaranju jedinstvene zaklade za sve općinske činovnike u Hrvatskoj i Slavoniji, no njega su ranije neke zaklade odbile zbog razlika u prihodima. I. D., „Budućnost mirovinskih zaklada općinskih činovnika“, *Općinski upravnik*, 3. 12. 1921., 189; I na glavnoj skupštini Zemaljskog društva opć. činovnika 1922. taj je prijedlog bio odbijen. „Glavna skupština“, *Općinski upravnik*, 8. 7. 1922., 105.

¹³⁸⁷ I. D., „Budućnost mirovinskih zaklada općinskih činovnika“, *Općinski upravnik*, 3. 12. 1921., 189–190; Svoje stavove o ovom pitanju Društvo je potvrdilo više puta. O tome vidi primjerice: Mc., „Mirovinske zaklade i preustrojstvo uprave“, *Općinski upravnik*, 20. 12. 1924., 201–202.

¹³⁸⁸ HR-HDA-141 ZO. Mirovinski spisi; bivša Županija zagrebačka, 42/1925. (kut. 781). Dopis Predsjedništva odbora mirovinske zaklade općinskih činovnika bivše Županije zagrebačke upućen velikom županu zagrebačke oblasti, 27. veljače 1925.

¹³⁸⁹ HR-HDA-137 PU-UO. III-5, 49426/1922. (kut. 111). „Mirovinski statut županije varaždinske, proširenje istoga na Međumurje“, odluka Odjela za unutarnje poslove Pokrajinske uprave upućena Kr. županijskoj oblasti u Varaždinu, 4. prosinca 1922.; Na Međimurje se Rješenjem regenta Aleksandra od 5. studenog 1920. protegnuo općinski Zakon iz 1870., pa je na tom temelju Naredbom bana od 4. prosinca 1920. mirovinska zaklada županije varaždinske trebala donijeti odluku o primitku općinskih činovnika Međimurja u svoju zakladu što su oni i učinili. *Isto.* „Izvjestnica za sjednicu upravnog odbora županije varaždinske držane dne 30. maja 1921.“

¹³⁹⁰ S obzirom da su općinski činovnici na tom području djelovali prema Zakonima od 12. kolovoza 1907. (br. 41. i 42) za područje Istre, tako je i uređenje njihovih mirovina bilo uređeno na tom temelju. Općinski činovnici s Krka i iz Kastva imali su svoj mirovinski fond, ali je za to područje postojao i „fond o općem osiguranju penzije“ u koji je općina morala uključiti svoje općinske službenike ukoliko oni nisu imali svoj mirovinski fond. Na taj način trebala je biti osigurana njihova mirovina što se temeljilo na Zakonu od 16. prosinca 1906., br. 1. HR-DAZG-745 ZDOČ. 2. 3. OS, 65/1923. (kut. 35). „Opštinski zakon; položaj opštinskih nameštenika“, dopis Društva opštinskih službenika za ostrvo Krk i opštinu Kastav upućen Zemaljskom društvu opć. činovnika, 15. rujna 1923.; Predstavnicima općinskih činovnika otoka Krka i općine Kastav smatrali su svoj položaj prema tim

Kako su nakon donošenja Uredbe o podjeli zemlje na oblasti županije postojale još nekoliko godina, ni pitanje uređenja mirovinskih zaklada nije odmah bilo riješeno. Ukidanjem Pokrajinske uprave nisu se dogodile značajnije promjene jer su mirovinske zaklade bivših županija nastavile postojati unutar oblasti, a nadzor nad poslovanjem preuzeli su veliki župani oblasti. Stoga se bjelovarsko-križevačka mirovinska zaklada vodila kod okružnog načelnika u Bjelovaru, ličko-krbavska i modruško-riječka kod oblasnog velikog župana u Karlovcu, požeška kod sreskog poglavarstva u Požegi, virovitička kod oblasnog velikog župana u Osijeku, srijemska kod oblasnog velikog župana u Vukovaru, varaždinska kod okružnog načelnika u Varaždinu te zagrebačka kod oblasnog velikog župana u Zagrebu.¹³⁹¹ Pritom treba spomenuti da se do tada već javljalo nezadovoljstvo s načinom na koji su se vodile mirovinske zaklade. Dok je od strane vlasti dolazio prigovor o manjku nadzora i previsokom nametu, među činovnicima (posebno umirovljenim) također su se javljali glasovi o neodgovornom upravljanju zakladama te bojazan da će one ostati bez sredstava ukoliko se ograniči raspisivanje nameta.¹³⁹² Osim toga i pojedini činovnici zanemarivali su dužnosti koje su imali prema zakladi. O tome je pisao računovođa bjelovarsko-križevačke zaklade, umirovljeni općinski bilježnik. Naveo je kako se zaklada financirala jedino iz prinosa općina i članova, no da je kod članova kao i kod općina postojalo mnogo dužnika, a neki se stalni činovnici godinama nisu željeli učlaniti u zakladu već tek pred mirovinu uplatiti određenu svotu za primitak u zakladu čime su se zakidali oni članovi koji su godinama redovito uplaćivali prinose. Stoga se za isplatu mirovina posezalo za štednjom zaklade što je bilo protupropisno. Mnogi su kao argument radi kojega ne žele uplaćivati u mirovinsku zakladu, navodili da će zaklade propasti, da se neće održati te da će samim time propasti i njihov novac.¹³⁹³

zakonima dobrim (unatoč teškim materijalnim prilikama), a jedan od razloga bilo je upravo uređenje mirovine jer, kako su naveli u jednom dopisu: „prednost je kod nas ta, da svaki stalno namešteni opšt. službenik (bio to i poslednji sluga, grobar, pometač i td.) može da uživa blagodati mirovine u starosti i obnemoglosti, opskrbu za udovu i siročad“. *Isto*. Dopis Društva općinskih službenika za otok Krk i općinu Kastav upućen Zemaljskom društvu opć. činovnika u Zagrebu, 2. studenog 1922.

¹³⁹¹ DOMITROVIĆ, *Kalendar Zemaljskog društva općinskih činovnika Hrvatske i Slavonije za godinu 1926.*, 59; 1927., 59; 1928., 61; Prilikom ove promjene trebale su biti izvršene primopredaje imovine i dokumentacije mirovinskih zaklada kao što pokazuje primjer mirovinske zaklade općinskih činovnika Županije zagrebačke. Tako je u listopadu 1925. izvršena primopredaja gotovine i vrijednosnih papira mirovinske zaklade Županije zagrebačke te su pohranjeni u blagajnu oblasnog velikog župana Zagrebačke oblasti. HR-HDA-141 ZO; VŽ OS. III-8, 11158/1925. (kut. 200). “Mirovinskih zaklada općinskih činovnika način vodjenja“; Prijepis zapisnika sastavljenog „u blagajni oblasnog velikog župana zagrebačke oblasti“, 21. listopada 1925.

¹³⁹² Juraj MEDVED, „Mirovinske zaklade“, *Općinski upravnik*, 2. 7. 1927., 107–108.

¹³⁹³ Gjuro ŠEPAK, „Nešto o mirovinskoj zakladi bjelovarsko-križevačkoj“, *Općinski upravnik*, 8. 10. 1927., 162–163.

Uvođenjem oblasne samouprave došlo je do nove promjene u vođenju mirovinskih zaklada s obzirom da su poslovi županijskih upravnih odbora i skupština prešli na oblasne odbore i skupštine. Među tim poslovima bili su i oni oko vođenja i nadzora mirovinskih zaklada. Mirovinske zaklade i dalje su bile zadržane u starim okvirima, obuhvaćajući područja bivših županija do donošenja novoga općinskog Zakona, ali su ponovno bila promijenjena sjedišta iz kojih su se vodile. Tako su mirovinske zaklade bjelovarsko-križevačka, požeška i virovitička bile vođene kod Oblasnog odbora u Osijeku, ličko-krbavska i modruško-riječka kod Oblasnog odbora u Karlovcu, srijemska kod oblasnog velikog župana u Vukovaru te zagrebačka kod oblasnog odbora u Zagrebu. Iznimku je činila varaždinska mirovinska zaklada kojoj je bilo dopušteno zadržati sjedište u Varaždinu iako je područje te županije bilo pripojeno Zagrebačkoj oblasti.¹³⁹⁴ Tako je nakon uvođenja oblasne samouprave ponovno bila izvršena primopredaja imovine i dokumentacije mirovinskih zaklada oblasnim odborima, a zanimljivo je spomenuti da se prilikom primopredaje u Osječkoj oblasti dogodio incident koji je ukazivao na probleme povezane s vođenjem te zaklade.¹³⁹⁵

Nakon što su oblasne samouprave preuzele nadzor nad vođenjem mirovinskih zaklada značajnija promjena učinjena je donošenjem uredbi o mirovinskim zakladama. Naime, donošenjem uredbi bio je zanemaren čl. 44 mirovinskih statuta prema kojemu je između zaklada morala postojati suglasnost kod promjene statuta i donošenja odluka. Time su oblasti, odnosno oblasni odbori preuzeli nadzor nad vođenjem zaklada bez međusobnog usuglašavanja odredbi. Zbog toga je veliki župan Primorsko-krajiške oblasti zadržao od izvršenja Privremenu uredbu o izmjeni statuta mirovinske zaklade s obrazloženjem da se protivi spomenutom čl. 44 prema kojem su se sve mirovinske zaklade morale usuglasiti oko promjene statuta. Odbornici se s tim objašnjenjem nisu slagali, a statuti su u konačnici

¹³⁹⁴ DOMITROVIĆ, *Kalendar Zemaljskog društva općinskih činovnika Hrvatske i Slavonije za godinu 1929.*, 59.

¹³⁹⁵ Gjuro Šepak (dotadašnji računovođa mirovinske zaklade bjelovarsko-križevačke) postavljen kao privremeni voditelj poslova triju mirovinskih zaklada iz Osječke oblasti, primjetio je kako nedostaju blagajnički dnevnik, glavne knjige i spisi virovitičke zaklade. Jakšu Slijepčevića, dotadašnjeg računovođu zaklade, Oblasni je odbor pozvao da dade iskaz, a on je tom prilikom izjavio je da po naredbi Nikole Stilinovića, savjetnika velikog župana Osječke oblasti sve spomenute knjige odnio k njemu, te iz blagajničkog dnevnika istrgnuo sve listove za 1927. godinu i predao ih N. Stilinoviću. Na temelju toga iskaza Oblasni odbor tražio je da se otuđeni spisi vrate te da se protiv J. Slijepčevića i N. Stilinovića podnese tužba Ministarstvu unutarnjih poslova te državnom odvjetniku. Veliki župan na taj je zaključak Oblasnog odbora potom uputio dopis kako je Jakšu Slijepčevića pozvao na odgovornost. Prema tvrdnji velikog župana Slijepčević je izjavio (očito promijenivši prvotnu izjavu) da je sam bez ičijeg nagovora nestalu dokumentaciju pohranio u arhivu, kao i istrgnite listove iz blagajničkih dnevnika. Ujedno je veliki župan obavijestio Oblasni odbor da tu dokumentaciju mogu preuzeti iz arhive. HR-HDA-139 OO. Oblasni odbor u Osijeku; Uredbe, zakoni i proračuni za oblasnu samoupravu 1927. – 1929., 23501/1928. (kut. 3). Spis: „Mirovinskih zaklada rukovanje“, 27. listopada 1928.

uredbom izmijenjeni i u toj oblasti.¹³⁹⁶ Ipak, treba reći da promjene koje su donijete uredbama nisu korjenito utjecale na razlike među činovnicima, već su se prvenstveno odnosile na reguliranje prihoda mirovinskih zaklada, a osim toga na snagu su stupile tek 1928. odnosno 1929., ovisno o oblastima. Međutim postalo je očito kako su zaklade samo „preživljavale“ i trebale opstati do donošenja novoga općinskog zakona.¹³⁹⁷

Zagrebačka oblast prva je 1928. donijela Uredbu o promjeni i nadopuni statuta o umirovljenju za zagrebačku i varaždinsku zakladu.¹³⁹⁸ Za Osječku oblast Uredba o promjeni i dopuni statuta za mirovinske zaklade bjelovarsko-križevačku, požešku i virovitičku donesena je krajem 1928.¹³⁹⁹ Osječka oblast izdala je i Uredbu o proračunu mirovinskih zaklada čime su za 1929. bili određeni prihodi i rashodi za svaku od triju zaklada bivših županija.¹⁴⁰⁰ U Srijemskoj oblasti Oblasna skupština prihvatila je u studenom 1928. Uredbu o preuzimanju srijemske mirovinske zaklade,¹⁴⁰¹ a tek 1929. nakon uvođenja diktature prihvaćena je izmijenjena verzija mirovinskog statuta srijemske zaklade.¹⁴⁰² U Primorsko-krajiškoj oblasti

¹³⁹⁶ U dopisu koji je jedan odbornik iz Primorsko-krajiške oblasti uputio Oblasnom odboru Srijemske oblasti, naveo je kako takvo mišljenje velikog župana „[...] ne stoji, jer uredba ne sadržaje ništa novog što ne bi bilo sadržano već u samom statutu ili u zakonu o oblasnoj i sreskoj samoupravi. Po tom za takovu izmjenu statuta ne treba predloga ni privole odbora mirovinske zaklade, a privola svih 8 odbora ne može se tražiti, jer ustav jasno određuje, da se uprava vrši po oblastima, okruzima, srezovima i općinama, a kasnije su međutim i okruzi dokinuti.“ HR-HDA-140 SO. Spisi; Odbor oblasti srijemske, 1429/1927. (kut. 3). Dopis Oblasnog odbora Primorsko-krajiške oblasti (br. 298) upućen Oblasnom odboru Srijemske oblasti, 3. rujna 1927.

¹³⁹⁷ Primjerice 1931. Ivan Alinjak predložio je izmjenu statuta, no iako se o tome povela određena rasprava do realizacije nije došlo. „Revizija mirovinskih statuta“, *Općinski upravnik*, 23. 1. 1932., 18–19.

¹³⁹⁸ Oblasna skupština ovu je Uredbu izglasala u prosincu 1927., no veliki župan ju je obustavio. Nakon žalbe koju je Oblasni odbor podnio Državnom savjetu, doneseno je rješenje u korist Oblasnog odbora. Iz Zemaljskog društva opć. činovnika kritizirano je što u izradi Uredbe nisu sudjelovali odbori mirovinskih zaklada. Nakon odluke Državnog savjeta ta je Uredba proglašena 26. svibnja 1928. U studenom 1928. skupština je proglasila Uredbu o nadopuni propisa statuta o umirovljenju i ustanovljenje nameta općina za zakladu za 1928. godinu. „Uredba o mirovinskim zakladama“, *Općinski upravnik*, 7. 1. 1928., 6; KOLAR-DIMITRIJEVIĆ, *Radićev sabor*, 232–235, 344–345; „Proglas... Privremenu uredbu o promjeni i nadopuni propisa statuta o umirovljenju i opskrbi stalno namještenih općinskih činovnika, njihovih udova i siročadi županije: varaždinske i zagrebačke te o ustanovljenju nameta (prinosa) općina za godinu 1928.“, *Narodne novine*, br. 121, 26. 5. 1928., 1; „Uredba o promjeni i nadopuni propisa statuta ...“, *Narodne novine*, br. 274., 29. 11. 1928., 2.

¹³⁹⁹ „Uredba o promjeni i dopuni propisa statuta o umirovljenju i opskrbi stalno namještenih općinskih činovnika i njihovih udova i siročadi bivših županija bjelovarsko-križevačke, požeške i virovitičke“, *Službene novine Osječke oblasti*, br. 30, 15. 12. 1928., 312. (Tekst Uredbe objavljen je i u *Općinskom upravniku*, br. 51 od 1928.)

¹⁴⁰⁰ „Uredba o proračunu mirovinskih zaklada stalno namještenih općinskih činovnika bivših županija bjelovarsko-križevačke, virovitičke i požeške za godinu 1929.“, *Službene novine Osječke oblasti*, br. 30, 15. 12. 1928., 310–312.

¹⁴⁰¹ „Plodonosan rad Oblasne skupštine Sremske oblasti.“, *Sremska samouprava*, br. 46, 10. 11. 1928., 2–3. (Uredba o preuzimanju mirovinske zaklade bila je objavljena u prilogu *Sremske samouprave*, br. 47 od 17. 12. 1928.)

¹⁴⁰² Prema Uredbi o preuzimanju mirovinske zaklade između odbornika zaklade bio je izabran uži odbor za izradu novog stauta. S obzirom na uvođenje diktature 6. siječnja 1929. novi odnosno izmijenjeni statut odobrio je, uz određene nadopune, komesar Srijemske oblasti, a s njegovim nadopunama Statut je prihvatila Mirovinska zaklada na izvanrednoj sjednici 20. srpnja 1929. Mitar PUŽIĆ, „Uređenje penzija u sremskoj oblasti [ćir. u izvorniku], *Općinski upravnik*, 5. 1. 1929., 3; D. MIRKOVIĆ, „Iz mirovinske zaklade sremske oblasti“ [ćir. u izvorniku], *Općinski upravnik*, 19. 10. 1929., 333; Treba spomenuti kako su kao i u ostalim zakladama i u ovoj

Uredba o promjeni i nadopuni mirovinskog statuta stupila je na snagu također 1929. nakon uvođenja diktature.¹⁴⁰³ Prije ove Uredbe bila je donesena Uredba o godišnjem prinosu općinskih činovnika za mirovinske zaklade.¹⁴⁰⁴

Kako se ovim uredbama trebalo samo privremeno urediti isplatu mirovina općinskim činovnicima, tako je i djelovanje zaklada nakon 1929. bilo sve lošije, prinosi se nisu redovito uplaćivali, mirovine se nisu svugdje redovito niti isplaćivale zbog čega se javljalo nezadovoljstvo umirovljenika.¹⁴⁰⁵ Donošenjem novoga općinskog Zakona 1933. bilo je određeno kako se kod svake banske uprave treba osnovati „penzioni fond“ iako je postojala je mogućnost da i više banovina ima zajednički fond sa zajedničkom upravom.¹⁴⁰⁶

10.3. Položaj umirovljenika

Prema nekim procjenama, godine 1929. u Hrvatskoj i Slavoniji bilo je oko 300 umirovljenih općinskih činovnika.¹⁴⁰⁷ Iako je problematika umirovljenih, posebno trajno umirovljenih općinskih činovnika bila posebno pitanje koje se zbog svoje specifičnosti razlikovalo od problematike povezane s takozvanim aktivnim, odnosno službujućim

postojali problemi u vođenju i poslovanju, a pritom je djelovanje ove zaklade bilo dodatno otežano kada je podjelom na banovine područje Srijema koje je obuhvaćala zaklada bilo podjeljeno između Dunavske i Drinske banovine jer su prema određenim navodima odbornici zaklade iz Dunavske banovine željeli podjelu zaklade dok su se odbornici iz Drinske banovine tome protivili. ČEŠLJAR, „O mirovinskim zakladama, naročito sremskoj“, *Općinski upravnik*, 30. 8. 1930., 274.

¹⁴⁰³ „Uredba o promjeni i nadopuni statuta o umirovljenju i opskrbi stalno namještenih općinskih činovnika, njihovih udova i siročadi županije: ličko-krbavske i modruško-riječke, te o ustanovljenju nameta (prinosu) općina za god. 1929.“ *Primorsko-krajiške novine* (Karlovac), br. 21, 23. 5. 1929., 1; Uredba je donesena 12. svibnja 1929., a u uvodu Uredbe navedeno je kako ju je donio komesar oblasne samouprave na temelju mišljenja „stručnih samoupravnih i državnih referenata [...] o zaključku upravljajućih odbora mirovinskih zaklada stalno namještenih općinskih činovnika bivših županija ličko-krbavske i modruško-riječke“. *Isto.* (Tekst Uredbe objavljen je i *Općinskom upravniku*, br. 24 od 1929.)

¹⁴⁰⁴ „Uredba o godišnjem prinosu općinskih činovnika za mirovinske zaklade stalno namještenih općinskih činovnika u obl. Primorsko-krajiškoj“, *Primorsko-krajiške novine*, br. 8, 23. 2. 1928., 1; I ovu je Uredbu veliki župan bio zadržao od proglašenja, no nakon što se Oblasni odbor žalio Državnom savjetu donesena je odluka u korist Oblasnog odbora te je Uredba stupila na snagu. HR-HDA-138 PKO. Razni spisi mirovinskih zaklada, 97/1928. (kut. 1128). Dopis Velikog župana Primorsko-krajiške oblasti upućen Oblasnom odboru Primorsko-krajiške oblasti, 14. veljače 1928.

¹⁴⁰⁵ O tome vidi primjerice: Ivan DOMITROVIĆ, „Naše mirovinske zaklade“, *Općinski upravnik*, 9. 8. 1930., 249 – 250; „Pitanje isplaćivanja penzija“, *Općinski upravnik*, 1. 10. 1932., 194.

¹⁴⁰⁶ „Zakon o opštinama“, § 88., *Narodne novine – Službeni list Kr. banske uprave Savske banovine*, br. 93, 22. 4. 1933., 11; U Zagrebu je tada bio osnovan „Penzioni fond za opštinske službenike u Savskoj banovini“ i u njega su ušle mirovinske zaklade „bivših županija ličko-krbavske (osim opština petrovošelske i zavaljske), modruško-riječke, zagrebačke (osim opština sreza dvorskoga), varaždinske, bjelovarsko-križevačke, požeške, virovitičke i srijemske (za srezove vinkovački, vukovarski i županjski), bivše pokrajine Dalmacije (za srez rapski) i bivše pokrajine Istre (za srezove kastavski i krčki)“. „Uredba o opštinskim službenicima u Savskoj banovini“, § 94., u: KORDA, *Komentar uredbe o opštinskim službenicima u Savskoj banovini*, 85.

¹⁴⁰⁷ „Izvjestaj o radu društvene uprave za za [sic] godinu 1928.“, *Općinski upravnik*, 29. 6. 1929., 202.

činovnicima, ipak treba spomenuti kako se i Zemaljsko društvo opć. činovnika bavilo njihovim položajem. To se činilo prvenstveno zbog teških materijalnih uvjeta među mnogim umirovljenim činovnicima, posebno jer su neka umirovljenja bila uzrokovana premještanjem i progonom općinskih činovnika. Osim toga, iako su mirovinske zaklade funkcionirale na istim zakonskim temeljima, o upravama zaklada ovisilo je njihovo uspješno vođenje, podjela financijskih sredstava (pripomoći) i u konačnici pravovremena isplata mirovina.¹⁴⁰⁸

Već 1919. Zemaljska vlada donijela je na temelju zamolbe Zemaljskog društva opć. činovnika odluku da zbog teških materijalnih uvjeta mirovinske zaklade trebaju isplatiti mjesečnu novčanu pomoć posebno ugroženim umirovljenicima i udovicama tako da bi njihova primanja iznosila najmanje 500 odnosno za udovice 400 kruna.¹⁴⁰⁹ Ovom odlukom bilo je dopušteno raspisati namet u svrhu prikupljanja sredstava za isplatu mirovina pa su zaklade zbog nedostatnih vlastitih sredstava to i činile.¹⁴¹⁰ Međutim zbog žalbi koje su upućivali umirovljeni činovnici te zbog molbe Zemaljskog društva opć. činovnika, Kr. zemaljska vlada donijela je odluku da se svim općinskim činovnicima, a ne samo najugroženijima isplate navedene svote za vrijeme „dok bude trajala sadanja vanredna skupoća“.¹⁴¹¹ Umirovljenici, nezadovoljni zbog primanja koja su uglavnom iznosila oko 500 kruna ponovno su 1921. posredovanjem Zemaljskog društva opć. činovnika uputili predstavku Ministarskom savjetu u Beogradu. U predstavi su izvijestili o lošem stanju

¹⁴⁰⁸ Za gotovo svaku zakladu povremeno su se javljali prigovori i nezadovoljstvo njihovim vođenjem dok su s druge strane upravni odbori zaklada nastojali opravdati svoje djelovanje. O tome se vidi primjerice: „Božičnica“, *Općinski upravnik*, 3. 1. 1923., 3; Milorad DIMITRIJEVIĆ, „Osvrt na umir. opć. činovnike, umirovljenike, udove i decu žup. sremske“ [ćir. u izvorniku], *Općinski upravnik*, 39–40.

¹⁴⁰⁹ „Pomoć umirovljenicima“, *Općinski upravnik*, 27. 12. 1919., 209; Ova odluka donesena je 13. prosinca 1919. (br. 62526), no i ranije je Kr. zemaljska vlada upravne odbore uputila da isplate skuparinske dodatke najsiromašnijim umirovljenicima i udovicama otpisom od 8. kolovoza 1919. (br. 36. 328). HR-HDA-79 UOZV. III-5, 20544/1921. (kut. 5081). „Raspis 6 % opć. nameta u mir. zakladu stalno namještenih opć. činovnika.“

¹⁴¹⁰ Primjerice u tu je svrhu u Županiji srijemskoj u općinama bio raspisan namet od 16 %, u Županiji ličko-krbavskoj bio je rasipisan namet od 31 % za ove trošove i druge redovite izdatke mirovinske zaklade, a u Županiji požeškoj namet je radi ove potrebe bio povećan s 5 na 10 %. Zanimljivo je da je primjerice u požeškoj mirovinskoj zakladi prema preporuci Kr. zemaljske vlade novčani dodatak bio odobren samo onim umirovljenicima i udovicama koji su imali najmanje prihode, a iz jednoga popisa vidljivo je kako su neki od njih imali mirovine koje su (do te odluke) iznosile manje od 150 kruna. Slično se dogodilo i u ostalim zakladama, a samo su virovitička i bjelovarsko-krizevačka potpore podijelile svim umirovljenicima. Umirovljenici koji nisu dobili potporu smatrali su da su zakinuti i da se s podacima moglo manipulirati te da je zbog toga svima trebalo podijeliti novčanu pomoć. Posebno su prozvali općinske činovnike u mirovinskim odborima smatrajući da nisu svim umirovljenicima izašli u susret. HR-HDA-79 UOZV. III-5, 22948/1921. (kut. 5081). „Mirovinskog prinosa povišenje od 4 na 16 % nameta počam od 1. siječnja 1920.“, zaključak upravnog odobra Županije srijemske upućen Kr. županijskoj oblasti u Vukovaru, 15. travnja 1920.; HR-HDA-79 UOZV. III-5, 2245/1921. (kut. 5080). U spisu: „Općinski pisari kotara Zemun – molba za dopitanje dodatka za skupoću“, dopis upravnog odbora Županije ličko-krbavske upućen Povjereništvu za unutarnje poslove Kr. zemaljske vlade u Zagrebu, 26. veljače 1920.; HR-HDA-79 UOZV. IV-5, 33043/1920. (kut. 4598). „Umirovljenim obć. činovnicima dopitanje skuparinskog dodatka“, odluka Upravnog odobra Županije požeške, 31. srpnja 1920. ; „Dodaci na skupoću umirovljenim općinskim činovnicima“, *Općinski upravnik*, 12. 6. 1920., 73–74.

¹⁴¹¹ „Ispravak jedne nepravde“, *Općinski upravnik*, 28. 8. 1920., 119–120.; Ban Laginja ovu je odluku donio 22. kolovoza 1920. (br. 31197, 1920.).

zaklada koje su ostale bez sredstava, a glavni prinos pomoću kojega su se održavale bio je prinos iz općinskog nameta. Stoga su od državne vlasti tražili pomoć odnosno dodatke na skupoću u iznosu od 600 kruna mjesečno. Kako iz Beograda nije dolazilo do nikakvih informacija tražili su da se njihova primanja iz mirovinskih zaklada pretvore iz krunskih u dinarske.¹⁴¹² Zemaljska vlada u Zagrebu taj je zahtjev odobrila.¹⁴¹³

Ipak, mnogi umirovljeni činovnici i dalje su smatrali svoje mirovine nedostatnim za život i nastojali pronaći način da se one povećaju. To je uglavnom podržavalo i Zemaljsko društvo opć. činovnika pa su primjerice 1922. uputili zamolbu mirovinskim zakladama da se pokušaju izdvojiti veći iznosi za mirovine. Znajući da će vlast teško donijeti odluku o isplatama većih mirovina odnosno dodataka za umirovljenike (s obzirom da su u to vrijeme uz znatne napore tražili veće iznose novca za činovnike u službi) obraćali su se izravno mirovinskim zakladama koje su za povećanje mirovina imale ovlaštenje.¹⁴¹⁴ Društvo je 1923. na poticaj mirovinske zaklade Županije požeške organiziralo i anketu za odbore mirovinskih zaklada s ciljem usklađivanja mirovinskih beriva. Donesen je zaključak prema kojem bi se svim umirovljenim činovnicima mirovina odmjeravala prema temeljnoj plaći ustanovljenoj prema Zakonu od 26. siječnja 1922. bez obzira na to kada su umirovljeni. Odlučeno je između ostaloga i kako će umirovljenicima, udovicama i djeci odnosno siročadi, mirovinske zaklade podijeliti dodatke na skupoću.¹⁴¹⁵ Zaključak te ankete prihvatila je i Pokrajinska uprava i u tu svrhu dopustila raspisivanje nameta u svim županijama, u onom postotku koji je bio potreban za pokriće tih troškova. Jedini zaključak koji Pokrajinska uprava nije prihvatila bio je onaj da se dodaci ne vežu uz imovinske prilike umirovljenika, odnosno da se podijele svima bez razlike. Umjesto toga svima koji su imali mjesečne prihode veće od 1000 dinara dodaci su bili obustavljeni. S obzirom da je Društvo i prije protestiralo protiv takve odluke smatrajući da se u starijoj životnoj dobi za dodatnu zaradu, primjerice kao pisari, odlučuju uglavnom oni kojima je pomoć zaista bila nužna, smatrali su takve odluke diskriminirajućima protiv onih

¹⁴¹² „Pripomoć umirovljenicima, udovima i siročadi“, *Općinski upravnik*, 12. 3. 1921., 37–38. Prema podacima iz predstave u svim je zakladama od korisnika tada bilo 226 umirovljenika, 238 udovica, 133 djece koji su imali samo majku te 16 siročadi općinskih činovnika. *Isto*, 38; „Penzioneri“, *Općinski upravnik*, 20. 8. 1921., 131–132; HR-DAZG-745 ZDOČ. 2. 3. OS, 16/1921. (kut. 35). Spis o pomoći umirovljenim općinskim činovnicima.

¹⁴¹³ „Penzioneri!“, *Općinski upravnik*, 15. 10. 1921., 164.

¹⁴¹⁴ HR-DAZG-745 ZDOČ. 2. 3. OS, 52/1922. (kut. 35). Koncept predstave Zemaljskog društva opć. činovnika upućena odborima županijskih mirovinskih zaklada, 29. lipnja 1922.; Milan NOVAKOVIĆ, „Naši umirovljenici“, *Općinski upravnik*, 18. 11. 1922., 181. (Vidi opasku uredništva.)

¹⁴¹⁵ HR-DAZG-745 ZDOČ. 2. 3. OS, 54/1923. (kut. 35). „Zapisnik od 18. listopada 1.923. sastavljen u poslovnici Zem. društva opć. činovnika u Zagrebu.“ (povodom ankete izaslanika mirovinskih zaklada); „Uredjenje dodataka umirovljenicima“, *Općinski upravnik*, 20. 10. 1923., 168; Umirovljenicima i udovicama određeni su dodaci od 14 dinara po danu, djeci 4, a siročadi 14 dinara – ukoliko je riječ o prvom djetetu, te 4 dinara za ostalu siročad preminulog općinskog činovnika. *Isto*.

kojima je pomoć bila posebno potrebna. Stoga su tražili od mirovinskih zaklada da dodatke uskraćuju samo onima za koje se dokaže da su imućni.¹⁴¹⁶ Kako je Pokrajinska uprava svoj zaključak o ograničenju prihoda u nedostatku drugih propisa temeljila na Uredbi Ministarskog savjeta iz travnja 1924., kojom se reguliralo dodatke umirovljenika državnih službi, tako je općinskim činovnicima u prilog išlo novo rješenje Ministarskog savjeta doneseno u listopadu 1924. prema kojem su se općinskim činovnicima dodaci mogli ograničiti samo ukoliko bi njihovi prihodi prelazili 3000 dinara što je onim činovnicima koji su se u mirovini bavili nekim drugim poslom moglo omogućiti primanje dodataka.¹⁴¹⁷ Umirovljene općinske činovnike pritom se trebalo klasificirati u tri skupine s obzirom na specifične parametre u usporedbi s državnim činovnicima, a upravni odbor Zemaljskog društva opć. činovnika tražio je od svih mirovinskih zaklada da prihvate takvu podjelu i zatraže od oblasnih velikih župana odobrenje.¹⁴¹⁸ Međutim, umjesto ujednačenja, primanja umirovljenika između pojedinih županija sve su se više razlikovala, a nejednakost između zaklada koja se očitovala nakon uvođenja oblasti, odnosno oblasne samouprave tome je dodatno doprinijela. Tako „[...] se je dogodilo, da su u nekim županijama umanjeni osobni dodaci, kod drugih dokinuti porodični, a pridržani osobni dodaci, – umanjeni osobni, a dokinuti porodični Nastale su u mjesto jednoličnosti, raznolikosti širom Hrvatske i Slavonije, – sve prema uvidjavnosti pojedinih oblasti i u njima odlučujućih faktora.“¹⁴¹⁹

U analizi toga stanja u *Općinskom upravniku* bilo je istaknuto da je financijski pritisak na zaklade zbog kojih je nastao nered u isplati mirovina bio i „umjetno“ stvoren jer je u svakoj zakladi bilo „[...] takovih umirovljenika, koji su došli u stanje mira i na teret zaklade pali, bez potrebe. Jedne je bacila u mirovinu njihova kakova krivnja, pa su u mjesto da budu otpušteni radi prljavih čina, za kaznu umirovljeni Drugi su po zahtjevu partijskih vodja, kao nepoćudni maknuti sa njihovih mjesta i umirovljeni. Treći su premješteni po vlasti amo tamo, dok su im mjesta drugim osobama popunjena bila, a kada bi se imali vratiti na svoja prijašnja mjesta, nisu mogli nego th [sic] umiroviše. Četvrti su bez krivnje stavljeni na raspoloženje odredbom vlasti, a jer su se općine ustručavale plaćati dva činovnika, strpaše i ove na teret mirovinske zaklade. Takovim postupkom opterećene su naše mirovinske

¹⁴¹⁶ HR-DAZG-745 ZDOČ. 2. 3. OS, 42/1924. (kut. 36). „Mirovine, opskrbnine i uzgojnine, lični i porodični dodaci umirovljenim općinskim činovnicima, udovima i siročadi jedinstveno uredjenje.“, Dopis (odluka) Odjela za unutarnje poslove pokrajinske uprave u likvidaciji upućena Županijskom mirovinskom odboru stalno namještenih opć. činovnika u Zagrebu, 7. srpnja 1924.; „Uredjenje mirovina“, *Općinski upravnik*, 2. 8. 1924., 123–124.

¹⁴¹⁷ „Dodatak općinskih umirovljenika“, *Općinski upravnik*, 25. 10. 1924., 169.

¹⁴¹⁸ „Sjednica upravnog odbora“, *Općinski upravnik*, 14. 3. 1925., 41–42; „O uredjenju mirovinskih dodataka“, *Općinski upravnik*, 28. 3. 1925., 51–52.

¹⁴¹⁹ Ivan DOMITROVIĆ, „Mirovinske zaklade“, *Općinski upravnik*, 25. 8. 1928., 267.

zaklade“.¹⁴²⁰ Slično razmišljanje zasigurno je postojalo i među stanovništvom općina na čiji je teret uglavnom i padala većina troškova za mirovine u razdoblju Kraljevine SHS. To dokazuje i ranije spomenuti dopis općinara iz općine Štivice u novogradiškom kotaru, upućen Oblasnoj skupštine u Osijeku. Tamo je, između ostalog, bio naveden i prijedlog o uređenju mirovina općinskog činovništva: „Da se provede revizija umirovljenih općinskih činovnika kojih imade danas mnogo mladih umirovljeno iz raznih razloga, to koji su radi bolesti ili slabosti umirovljeni da se liječnički pred posebnom komisijom pregledaju i oni koji su sposobni povrate nazad u službu, a oni koji su iz službe privremeno [*sic*] umirovljeni ili stalno protiv kojih se kakov postupak vodi radi kakovih nekorektnosti neka se isti požuri i skрати da se tako jednom dodje na kraj tomu vječitomu postupku i tako smanji doprinos mirovinskoj zakladi koji danas općine preopterećuje, a entualno [*sic*] neka se udesi u buduće tako da svaki opć. činovnik u ime mirovinskog doprinosa plaća toliko-koliko će biti dostatno za mirovinu a ne da općine moraju posebno za njih naplaćivati, pošto kada se svaki seljak može i mora da brine za svoj opstanak u starosti to neka se brine i činovnik štednjom za opskrbu u svojoj starosti“.¹⁴²¹ Iz ranije navedenih primjera poznato je da su općinski činovnici ovakve tvrdnje uglavnom odbacivali argumentima da seljaci mogu više zaraditi i živjeti bolje od većine činovnika koji se uz svoje cjelodnevne poslove u općinskom uredu ne mogu posvetiti drugoj zaradi, dok od niskih plaća ne mogu pokrivati tekuće troškove niti uštediti novac. No ipak, brojni činovnici kao i općinari uglavnom su bili svjesni da je postojeći sustav podjele mirovina bio neodrživ i štetan kako za općine (i seljake) tako i za činovnike.

Slično kao i u slučaju općinskih činovnika u službi, problem sa dodacima na skupoću bio je u tome što nisu bili regulirani zakonom već putem naredbi, a činili su važan dio njihovih prihoda uz temeljnu plaću, odnosno mirovinu. Osim toga dodaci su se, kao i mirovine, financirali prvenstveno općinskim nametom što je kod općinara i njihovih predstavnika – općinskih odbornika – izazivalo nezadovoljstvo zbog dodatnog financijskog opterećenja općina.¹⁴²² Neutemeljenost dodataka u zakonu i problemi koji su zbog toga nastali vidjeli su se u slučaju mirovinske zaklade bivše Županije modruško-riječke koja je umirovljenicima snizila dodatke za 50 %, a slično se dogodilo i u srijemskoj te ličko-

¹⁴²⁰ *Isto.*

¹⁴²¹ HR-HDA-139 OO. Spisi; Oblasni odbor u Osijeku, spisi tekuće registrature, 206/1927. (kut. 4). Dopis stanovnika sela Štivice i sela Komarnice, upućen izabranim poslanicima Oblasne skupštine u Osijeku, 13. veljače 1927. (Potpisnici Mirko Blažetić i Ivan Brkić iz Štivice te Adam Pavković i Marko Knežević iz Komarnice.)

¹⁴²² O toj problematici govorilo se i u jednoj raspravi: Mc, „Uredjenje mirovina.“, *Općinski upravnik*, 25. 9. 1926., 153–155.

krbavskoj mirovinskoj zakladi.¹⁴²³ U Primorsko-krajiškoj oblasti Oblasni je odbor donio uredbu prema kojoj se sredstva koja su općinski činovnici uplaćivali u zakladu nisu smjela iskoristiti za obiteljske dodatke jer dodaci nisu imali uporište u zakonu. Iako je veliki župan tu uredbu obustavio Državni savjet donio je odluku u korist Oblasnog odbora, stoga se ti dodaci zbog nedostatka sredstava u mirovinskim zakladama nisu mogli isplatiti.¹⁴²⁴ Slični problemi su nastali i u Zagrebačkoj oblasti. U *Narodnom valu*, glasilu HSS-a navodilo se kako je raspisivanje nameta većeg od 2 % za mirovine općinskih činovnika bilo protuzakonito, ali su ove tvrdnje bile demantirane u *Općinskom upravniku*.¹⁴²⁵ Potom je Oblasni odbor odbio odobriti raspis nameta za isplatu dodataka umirovljenim činovnicima tvrdeći da je, kao i u slučaju plaća, riječ o davanjima koja nisu imala uporište u zakonu. Kako su ovi dodaci bili glavnina njihovih primanja nastalo je ogorčenje u redovima umirovljenih općinskih činovnika. Odluku oblasnog odbora veliki župan bio je zadržao od izvršenja, a Zemaljsko društvo opć. činovnika i samo je poslalo predstavku Oblasnom odboru obrazlažući svoje nezadovoljstvo takvom odlukom.¹⁴²⁶ Oblasni odbor na predstavku Društva nije formalno reagirao, a općine su bile obaviještene da u svojim proračunima ne izdvajaju sredstva za dodatke općinskim umirovljenicima.¹⁴²⁷ Za rješenje ovoga pitanja čekala se Privremena uredba o promjeni i nadopuni statuta do konačnog zakonskog rješenja.

Porast broja umirovljenika, siromašenje zaklada nakon Prvoga svjetskog rata i njihova neuređenost, nemar članova zaklada, ali i pojedinih općina koje nisu redovito uplaćivale primanja te u konačnici manjak nadzora doveli su do slabljenja mirovinskih zaklada i sve težeg stanja među umirovljenim općinskim činovnicima.

¹⁴²³ Radoslav DRAGOEVIĆ, „Dodaci umirovljenika“, *Općinski upravnik*, 14. 8. 1926., 131; HR-DAZG-745 ZDOČ. 2. 3. OS, 64/1926. (kut. 37) „Dodaci općinskih penzionera i udova županije modruško-riječke“, prijepis predstave Zemaljskog društva opć. činovnika upućen Predsjedništvu mirovinek zaklade opć. činovnika bivše Županije modruško-riječke, 26. lipnja 1926.; HR-DAZG-745 ZDOČ. 2. 3. OS, 96/1928. (kut. 38). „Uredjenje beriva umirovljenih opć. činovnika i t. d. u oblasti karlovačkoj“, Koncept predstave Zemaljskog društva opć. činovnika upućen predsjedništvu oblasnog odobra u Karlovcu, rujna 1928.; Gavro LJUBOVIĆ, „Novo uredjenje mirovina općinskih činovnika“, *Općinski upravnik*, 19. 2. 1927., 30.

¹⁴²⁴ HR-HDA-138 PKO. Razni spisi mirovinskih zaklada, 55/1928. (kut. 1128). „Porodičnih dodataka obustava isplate“, primjerak dopisa oblasnog velikog župana u Karlovcu upućen umirovljenim općinskim bilježnicima odnosno udovicama općinskih bilježnika, 20. veljače 1928.

¹⁴²⁵ Dr. Sigismund ČAJKOVAC, „Evropske i balkanske metode u našoj državi“, *Narodni val* (Zagreb), 31. 7. 1927., 1.; S. M., „O mirovinama općinskih činovnika“, *Općinski upravnik*, 20. 8. 1927., 134–135; Ivan DOMITROVIĆ, „O Mirovinama općinskih činovnika“, *Općinski upravnik*, 3. 9. 1927., 141.

¹⁴²⁶ „Prepad na opć. umirovljenike županije varaždinske i zagrebačke“, *Općinski upravnik*, 3. 12. 1927., 196; „Pitanje dodataka općinskih umirovljenika varaždinske i zagrebačke županije“, *Općinski upravnik*, 17. 12. 1927., 204; Š. B., „Bolje umrijeti nego umirati“, *Općinski upravnik*, 31. 12. 1927., 209–210; KOLAR-DIMITRIJEVIĆ, *Radičev sabor*, 232–235.

¹⁴²⁷ HR-HDA-141 ZO; VŽ OS. II-10, 4141/1926. (kut. 316). „Namet za mirovinske zaklade občinskih činovnika“, dopis Oblasnog odbora Zagrebačke oblasti upućen općinskim poglavarstvima, u Zagrebu 16. siječnja 1928.

11. UDRUŽIVANJE ČINOVNIŠTVA - UDRUGE

Udruživanje različitih skupina ljudi radi ostvarivanja određenih interesa – od humanitarnih do profesionalnih – ima dugu tradiciju, a među različitim oblicima udruživanja bila su građanska društva i udruženja.¹⁴²⁸ U Kraljevini Hrvatskoj i Slavoniji u 19. i prvim desetljećima 20. st. osnivala su se brojna društva. Čak i u vrijeme Prvoga svjetskog rata „dozvolu za rad u smanjenom ili potpunom opsegu imalo [je] 80 društava sa sjedištem u gradu Zagrebu“.¹⁴²⁹ Među tim društvima bila su i ona koja su okupljala činovnike pa tako i one općinske. Poput radnika, privatnih službenika ili drugih grupa (često nazivanih i „staleža“), činovnici su udruženja osnivali za zaštitu svojih interesa, poboljšanje položaja te materijalnu podršku članovima, njihovim obiteljima i umirovljenicima. Ta se podrška najčešće sastojala u podjeli potpora ili isplati posmrtnine obiteljima činovnika. Dodatne privilegije koje su članovi udruženja mogli uživati sastojale su se od određenih pogodnosti poput povoljnijih cijena određenih roba za članove društva, jeftinijih putovanja željeznicom, davanja smještaja u svojim prostorijama i dr.

Brojnim činovnicima pa tako i onim općinskim, namještenim po cijelom području Hrvatske i Slavonije, trebala je pomoć utjecajnih udruga kako bi preko njih ostvarili svoje interese. Središte takvih udruženja uglavnom je bilo u Zagrebu, a neke su udruge osnivale podružnice kako bi se lakše koordiniralo njihovo djelovanje. Prema analiziranim izvorima tri su udruge, odnosno društva okupljale (općinske) činovnike s ciljem zaštite njihovih interesa. Pritom se kao primarna i najvažnija udruga ističe *Zemaljsko društvo općinskih činovnika kraljevine Hrvatske i Slavonije* kao društvo čija je glavna svrha bila okupljanje upravo općinskih činovnika. Ostale dvije udruge koje treba spomenuti bile su *Udruga javnih činovnika kraljevine Hrvatske i Slavonije* te *Savez javnih namještenika*. Potonje su, kako sugeriraju njihovi nazivi okupljale sve javne činovnike, odnosno službenike pa su se u njihovo djelovanje mogli uključiti i općinski činovnici. S obzirom na ugled i utjecaj koji je *Zemaljsko društvo opć. činovnika* izgradilo tijekom vremena ostala dva udruženja nisu se pokazala ključnima za općinske činovnike.

Ne postoje naznake da su općinski činovnici djelovali u nekim drugim društvima koja bi štitila interese službenika, no svakako je vjerojatno da su se učlanjivali i djelovali u

¹⁴²⁸ PLEŠE, Pravila društava 1845. – 1945., 7., 9–10.

¹⁴²⁹ HERMAN-KAURIĆ, „Koliko je društava djelovalo u Zagrebu za vrijeme Prvoga svjetskog rata?“, 436; Za popis tih društava vidi: *Isto*, 445–463.

nekim drugim udruženjima, u skladu sa svojim interesima. Osim toga, treba spomenuti kako u promatranom razdoblju, osim glasila koja su izdavala činovnička društva, nije primjetno da je postojalo više novinskih izdanja na području Hrvatske i Slavonije, koja bi se bavila problematikom (općinske) uprave ili činovništva. Poznato je izdavanje takvog lista pod nazivom *Komunalna razmatranja*, koji je bio posvećen općinskoj upravi, no od 1923. do 1926. izašao je u samo deset brojeva te je potom bio ugašen.¹⁴³⁰

11.1. Zemaljsko društvo općinskih činovnika Hrvatske i Slavonije

Zemaljsko društvo općinskih činovnika Kraljevina Hrvatske i Slavonije nesumnjivo je bilo najvažnije udruženje koje je okupljalo općinske činovnike u Hrvatskoj i Slavoniji, a i na području Kraljevine SHS imalo je značajan ugled među udruženjima koja su okupljala općinske službenike. Kako se može vidjeti i kroz ovaj rad, iza gotovo svake manje ili veće inicijative općinskih činovnika, stajalo je ovo Društvo. Ono je predstavljalo glavnu poveznicu između općinskih činovnika te omogućavalo da njihove pojedinačne inicijative ili molbe ojačaju zalaganjem Društva.

Korijeni ideje o stvaranju društva općinskih činovnika sežu u drugu polovicu 19. st. kada je među općinskim činovništvom počelo promišljanje o stvaranju takve udruge. Suvremena uloga općinskih činovnika počinje se razvijati nakon 1848. ukidanjem feudalizma i promjenama u upravi. No tek nakon donošenja općinskog Zakona 1870. počele su prve poznate inicijative za okupljanje općinskih činovnika. Prve list oko kojeg je započelo okupljanje činovnika bio je *Obćinar: tjednik za upravu i javnu sigurnost*, koji je počeo izlaziti u Zagrebu 4. siječanja 1883., a njihov je urednik bio Đuro Deželić.¹⁴³¹ Novine su bile prve takve vrste u Kraljevini Hrvatskoj i Slavoniji, a kako je stajalo u uvodnom broju, list je bio otvoren „jedinoj pouci iz svake, bilo koje mu drago struke javne uprave“.¹⁴³² U brojnim člancima list se bavio općinskom upravom pa su se tako počela otvarati i pitanja o općinskom činovništvu, njihovim pravima, položaju i dužnostima.

Iako je *Obćinar* pomogao okupljanju općinskih činovnika, jedno je udruženje postojalo i prije stvaranja lista – Sbor obćinskih činovnika. Prema dostupnim izvorima riječ je

¹⁴³⁰ Urednik lista bio je Aleksandar Tucaković, općinski bilježnik u Retfali (kotar Osijek) gdje je i izdavao list.

¹⁴³¹ Đuro Deželić, javni djelatnik, pisac i publicist. O njemu vidi: MILAČIĆ, „DEŽELIĆ, Đuro“. U: Hrvatski biografski leksikon (on-line). Pristup ostvaren 31. 8. 2020. <http://hbl.lzmk.hr/clanak.aspx?id=4703>

¹⁴³² „Naša zadaća“, *Obćinar*, 4. 1. 1883., 1.

o najstarijem organiziranom udruženju općinskih činovnika za područje Kraljevine Hrvatske i Slavonije. Gjuro Ištvanić (negdje se spominje Ištvanović), bilježnik iz Velike Gorice, sa kolegama bilježnicima iz svog kotara, 1874. inicirao je osnivanje toga društva. Unatoč početnom entuzijazmu, odaziv je bio slab, ali su okupljeni nastavili s djelovanjem. Kr. zemaljska vlada odobrila je i Pravila njihovu društvu 1881., no kako je cijeli proces tekao nekoliko godina, u Pravila je u međuvremenu trebalo unijeti određene izmjene. Kada je 1883. stigao Vladin odgovor na zahtjev o izmjeni Pravila bio je negativan i Sbor nije dobio dopuštenje za njihovu izmjenu. Udruženje je tako gubilo svrhu jer godinama nije konstruktivno djelovalo, ali temelji za djelovanje udruge općinskih činovnika ipak su bili postavljeni. Činovnici su počeli surađivati oko važnih pitanja, a takvo je primjerice bilo ono o opskrbi odnosno mirovinama općinskih činovnika (zbog čega je čak i djelovanje Sбора bilo u drugom planu).¹⁴³³

Iako bez snažnoga udruženja, općinski činovnici surađivali su i na lokalnoj (kotarskoj i županijskoj) razini,¹⁴³⁴ a postojanje lista kao što je bio *Obćinar* ipak im je olakšalo komunikaciju i razmjenu mišljenja. No, krajem 19. st. javila se namjera o pokretanju vlastitog glasnika koji se uz pitanja uprave trebao usmjeriti i na pitanja općinskog činovništva.¹⁴³⁵ Tako je 1. siječnja 1896. počeo izlaziti *Obćinski glasnik* u čijem je podnaslovu stajalo: *Organ obćinskih činovnika Hrvatske i Slavonije*. Ovim glasilom činovništvo je dobilo novinu na čije su uređivanje mogli znatno jače utjecati iako još uvijek nije bilo formirano društvo pa niti uređivačka politika nije bila posve u njihovim rukama.¹⁴³⁶

Obćinski glasnik doprinio je okupljanju općinskih činovnika pa je u listopadu 1898. u Zagrebu održana skupština koju je sazvao i predvodio Ivo Braidčić, općinski činovnik iz Mača (kotar Zlatar).¹⁴³⁷ Na ovoj skupštini postavljeni su temelji Društva i izabran

¹⁴³³ Gjuro IŠTVANIĆ, „Ajđ u kolo obćinski činovnici!“, *Obćinar*, 16. 8. 1883., 262–263; Gjuro PRIBANIĆ, „Sbor obćinskih činovnika“, *Obćinar*, 9. 8. 1883., 254; A. M., „Iz povijesti stališkog pokreta općinskih činovnika“, *Općinski upravnik*, 14. 4. 1934., 59; Prema pisanju G. Ištvanića prvi naziv društva bio je Zadruga obćinskih bilježnika. Gjuro IŠTVANIĆ, *isto*, 263.

¹⁴³⁴ U jednom osvrtu na djelovanje Društva navodi se kako su mnogi opć. činovnici u početku bili skloniji osnivanju lokalnih, odnosno kotarskih i županijskih udruženja umjesto jedne, centralne udruge, no da su osnivanjem Društva sva lokalna udruženja nestala „jer su i onako bez pravila i bez prave svrhe postojala“. Z., „Dom Zemaljskog društva općinskih činovnika u Zagrebu“, *Općinski upravnik*, 17. 4. 1915., 73–74.

¹⁴³⁵ U jednom osvrtu navedeno je da je 1894. pokrenuto „pitanje posebnog glasila, koje će promicati interese opć. činovništva, jer većina opć. činovnika nije bila zadovoljna sa glasilom 'Obćinar', budući ovaj ne posvećuje interesima opć. činovnika onu pažnju, kako je to činio u početku izlaženja. Opaža se također, da mnogi istaknuti opć. činovnici prestaju pisati u 'Obćinaru', jer opažaju da se njihovi članci omalovažavaju, dapače niti ne uvrštavaju.“ A. M., „Iz povijesti stališkog pokreta općinskih činovnika“, *Općinski upravnik*, 12. 5. 1934., 75.

¹⁴³⁶ Vlasnik i izdavač lista bio je Franjo Rulic dok je glavni urednik bio Julio pl. Kugler.

¹⁴³⁷ Ivo Braidčić (nedje i kao Brajdić), osim što je bio općinski bilježnik i načelnik, aktivno je sudjelovao u javnom životu Županije varaždinske pa je između ostaloga bio i županijski skupštinar. O njemu vidi: ŠURINA,

privremeni odbor koji je djelovao do formalnog utemeljenja društva, odnosno odobravanja društvenih pravila.¹⁴³⁸ Pravila *Zemaljskog društva općinskih činovnika kraljevine Hrvatske i Slavonije* Kr. zemaljska vlada odobrila je u rujnu 1906. pa su općinski činovnici nakon više desetljeća propalih pokušaja okupljanja dobili snažnu centralnu organizaciju. Odobrenjem Pravila Društvo je postalo legitimni predstavnik općinskog činovništva.¹⁴³⁹ Kao što je ranije još u uvodu spomenuto, smatralo se kako je u promatranom razdoblju Društvo bilo jedno od najbolje organiziranih u cijeloj državi.

Svrha ovoga Društva bila je „a) udruživanje općinskih činovnika; b) podupiranje i promicanje društvenih i materijalnih interesa opć. činovnika, a naročito podupiranje njihovih udova i siročadi; c) izdavanjem društvenog glasila te raspravljanjem strukovnih pitanja promicati strukovnu naobrazbu opć. činovnika te podizati stališki ugled i ponos; d) osnivanje svrsi odgovarajućih ustanova“.¹⁴⁴⁰

Članovi Društva dijelili su se u nekoliko kategorija: utemeljitelji, podupirući, redoviti i začasni.¹⁴⁴¹ Glavninu društva činili su upravo redoviti članovi – aktivni ili umirovljeni općinski činovnici. Financijska sredstva Društva dolazila su iz prinosa utemeljiteljnih, redovitih i podupirućih članova, iz upisnine redovitih članova, od prihoda društvenog glasila i društvenih priredaba te darova. Društvom je upravljao Upravni odbor koji se sastojao od predsjednika, potpredsjednika, tajnika i njegova zamjenika, blagajnika i zamjenika te osam odbornika i njihovih zamjenika. Upravni odbor birala je skupština Društva apsolutnom većinom glasova prisutnih članova, a odbornike su birali članovi skupštine za

„BRAIDIĆ, Ivo“. U: Hrvatski biografski leksikon (on-line). Pristup ostvaren 31. 8. 2020.

<http://hbl.lzmk.hr/clanak.aspx?id=2674>

¹⁴³⁸ Ivan DOMITROVIĆ, „Jubilej 25-godišnjeg društvenog opstanka.“, *Općinski upravnik*, 4. 7. 1931., 212. Treba spomenuti kako je ovom sastanku prethodilo nekoliko susreta općinskih činovnika, ali tek je zalaganjem Ive Braidića i formalno započeo proces osnivanja Društva. *Isto*, 211–212.

¹⁴³⁹ HR-HDA-79 UOZV SP 1501/1906. „Zemaljsko društvo općinskih činovnika Kraljevine Hrvatske i Slavonije“ (Pravila); Pravila su bila sastavljena 10. kolovoza 1906. u Maču (kotar zlatar), a odobrena 6. rujna 1906.

¹⁴⁴⁰ HR-HDA-79 UOZV SP 1501/1906. „Zemaljsko društvo općinskih činovnika Kraljevine Hrvatske i Slavonije“ (Pravila).

¹⁴⁴¹ Članom utemeljiteljem mogla je biti „svaka neporočna osoba, zatim korporacija, udruga, općina ili zavod“. Najvažniji članovi, zbog kojih je društvo i osnovano bili su redoviti članovi, a takvim je mogao postati svaki aktivni općinski činovnik u Kraljevini Hrvatskoj i Slavoniji, svaki umirovljeni općinski činovnik koji bi pokrio članstvo za posljednje tri godine službe, te svaki osposobljeni općinski činovnik koji je privremeno službovao u nekoj općini „ma i u svojstvu dnevničara“ ukoliko nije bilo zaprijetke da postane općinski bilježnik. Stoga primanje u članstvo Društva nije bilo uvjetovano stalnošću, ali članovi nisu mogli postati pisari bez osposobljenja za općinske bilježnike. U konačnici članovi društva mogli su biti „začasni“ (počasni) zbog zasluga prema Društvu, a takve je na prijedlog uprave mogla izglasati glavna skupština. Samo redoviti članovi imali su aktivno i pasivno pravo izbora, predlaganja i glasovanja u glavnim skupštinama te pravo na pogodnosti, dok su ostali članovi imali „pravo savjetujućeg glasa u glavnim skupštinama“. O prestanku članstva vidi § 10. Pravila i točku 1. Promjene pravila. HR-HDA-79 UOZV SP 1501/1906. „Zemaljsko društvo općinskih činovnika Kraljevine Hrvatske i Slavonije“ (Pravila).

svoju županiju. Tajnika i blagajnika birali su ostali izabrani članovi upravnog odbora. Treba spomenuti da se kasnije spominje i položaj poslovođe odnosno ravnatelja Društva, povezan s ulogom blagajnika. Upravni odbor Društva sastajao se dva puta godišnje dok se glavna skupština održavala jedanput, sredinom godine. Ukoliko je bilo potrebno, mogle su se sazvati izvanredne sjednice upravnog odbora i skupštine, u skladu sa Pravilima Društva.¹⁴⁴²

Od skupštine 1898. do službenog osnivanja Društva, djelovao je privremeni odbor na čelu s Ivom Braidićem, a na prvoj skupštini koju je taj odbor sazvao nakon proglašenja pravila, 17. rujna 1906., Zemaljsko društvo opć. činovnika izabralo je novi upravni odbor i započelo s djelovanjem, te je za predsjednika ponovno bio izabran Ivo Braidić.¹⁴⁴³ Jedan od prvih prijedloga prihvaćen u prvoj skupštini bilo je sastavljanje rezolucije protiv „napadaja“ na općinsko činovništvo čime se Društvo i simbolički odredilo kao glavni zaštitnik sigurnosti i interesa općinskog činovništva.¹⁴⁴⁴

Službeni glasnik Društva ostao je *Obćinski glasnik* koji je izlazio do 1909. nakon čega je počeo izlaziti novi list – *Općinski upravnik*, koji je do kraja izlaženja ostao službeni glasnik Društva.¹⁴⁴⁵ Zanimljivo je da je već na drugoj sjednici upravnog odbora predloženo da se od Kr. zemaljske vlade zatraži donošenje odluke prema kojoj su općine bile dužne pretplatiti se na *Obćinski glasnik*.¹⁴⁴⁶ Društvo je poslalo taj zahtjev Vladi, ali je odbijeno uz obrazloženje da bi takva odredba utjecala na pravo samouprave općina, s obzirom da je *Obćinski glasnik* bio privatni list.¹⁴⁴⁷ Zanimljivo je kako je *Obćinar*, prvi list oko kojeg su se okupili općinski činovnici, imao pravo oglašavanja službenih oglasa i natječaja te su se na njega trebale pretplaćivati općine. Ipak, to je pravo 1918. izgubio, a iste je godine prestao i izlaziti.¹⁴⁴⁸ S druge strane prema jednoj naredbi Kr. zemaljske vlade iz 1908., općine su u

¹⁴⁴² O načinu funkcioniranju Društva odnosno dužnostima uprave i skupštine Društva vidi § 11. – 26. te Promjenu pravila. *Isto*.

¹⁴⁴³ HR-DAZG-745 ZDOČ. 2. SPISI, Zapisnik konstituirajuće glavne skupštine (17. i 18. rujna 1906.) (kut. 29); Zanimljivo je spomenuti da se na konstituirajućoj sjednici posebna zahvala uputila Augustinu Harambašiću i Stjepanu Zagorcu za njihovo zalaganje oko odobravanja pravila. *Isto*. O njima vidi: MATKOVIĆ, ŠUNJIĆ, „HARAMBAŠIĆ, August“ (1861. –1911.), u: Hrvatski biografski leksikon (on-line). Pristup ostvaren 1. 9. 2020. <http://hbl.lzmk.hr/clanak.aspx?id=50> ; O Stjepanu Zagorcu (1868. – 1936.), u: MATIJEVIĆ, „Koprivnički župnik Stjepan Zagorac i reformni pokret nižega rimokatoličkog klera u Hrvatskoj (1920.)“, 82–83.

¹⁴⁴⁴ HR-DAZG-745 ZDOČ. 2. SPISI, Zapisnik konstituirajuće glavne skupštine (17. i 18. rujna 1906.) (kut. 29).

¹⁴⁴⁵ „Naše glasilo“, *Općinski upravnik*, 26. 11. 1921., 186.

¹⁴⁴⁶ HR-DAZG-745 ZDOČ. 2. SPISI, Zapisnici upravnog odbora 1906. (kut. 29). Zapisnik od 15. rujna 1906.

¹⁴⁴⁷ HR-DAZG-745 ZDOČ. 2. 3. OS, 87/1906. (kut. 29). Dopis Kr. zemaljske vlade, Odjela za unutarnje poslove upućen Poglavarstvu grada Zagreba odnosno Zemaljskom društvu opć. činovnika, 3. prosinca 1907.

¹⁴⁴⁸ Županija zagrebačka je 1892. donijela odredbu prema kojoj su općine morale držati *Obćinar* i na kraju godine ga uvezati. Ignjat Granitz, nakladnik *Obćinara*, poslao je 1912. molbu Kr. zemaljskoj vladi da donese i odluku prema kojoj su sve općine i kotarske oblasti bile dužne sve oglase i natječaje, uz *Narodne novine* objavljivati u *Obćinaru* na što je Vlada donijela odredbu kojom je potvrđen ovaj zahtjev. Kada je godine 1918. Kr. zemaljska vlada donijela odluku da se općine nisu dužne pretplaćivati na *Obćinar* u objašnjenju je stajalo

svom proračunu bile dužne osigurati pretplatu za *Općinski upravnik*, a prema kasnijim izvorima to pravo list je zadržao i u Kraljevini SHS.¹⁴⁴⁹ Stoga je zanimljivo da je *Općinski upravnik* uspio zadržati tu privilegiju. S obzirom na to da se Društvo, između ostalog, financiralo i sredstvima od prodaje glasila nesumnjivo je da je u njihovom interesu bilo držanje utjecajnog lista u kojem će se objavljivati svi relevantni oglasi za općinske poslove, uz ostali sadržaj namijenjen općinama i općinskim službenicima.¹⁴⁵⁰ *Općinski upravnik* izlazio je do kraja 1941. kada je bilo objavljeno da će list promijeniti ime u *Obćinski glasnik*.¹⁴⁵¹ Pod novim je nazivom list je izlazio do sredine 1942. kada je u potpunosti prestao izlaziti.

U promatranom razdoblju Kraljevine SHS Društvo je postojalo kao stabilna i utjecajna organizacija čija je materijalna snaga također bila u uzletu. Društvo je u tom položaju bilo prije svega zahvaljujući vodstvu ambicioznih i predanih predstavnika Društva, koji su ga promišljenim ulaganjima dodatno osnažili u predstojećem desetljeću. Promjenom političkih i društvenih okolnosti, Društvo je od 1919. koristilo naziv *Zemaljsko društvo općinskih činovnika Hrvatske i Slavonije*. Diktatura uvedena početkom 1929. utjecala je i na Društvo, a zbog novih upravno-teritorijalnih promjena i podjele zemlje na banovine, ono više nije moglo koristiti svoj stari naziv niti pokrivati interese činovnika nekadašnjeg teritorija Hrvatske i Slavonije odnosno njihovih županija. Zbog toga je 1931. donesena odluka o likvidaciji Zemaljskog društva opć. činovnika i stvaranja novoga udruženja s nazivom *Zadruga općinskih činovnika u Zagrebu s ograničenim jamstvom*.¹⁴⁵² Zadruga je u suštini

kako su odredbu o obaveznom držanju *Obćinara* donijele neke županijske oblasti iako to nije bilo u skladu sa općinskim Zakonom jer je zadiralo u samoupravu općina. Zanimljivo je spomenuti da se na jednom papiriću u spisu, na kojem se navodi odredba iz 1892. nalazi potpis „Zubčić“, tajnika Zemaljskog društva opć. činovnika, što bi moglo sugerirati kako je upravo Društvo imalo utjecaj na donošenje ove odluke Zemaljske vlade. HR-HDA-79 UOZV. IV-5, 73537/1918. (kut. 4587). Spis: „'Općinar' – povremeni tiskopis – pretplata po općinama“.

¹⁴⁴⁹ „Dužnici za Općinski Upravnik“, *Općinski upravnik*, 13. 11. 1915., 201-202; „Što se mora proračunom osigurati“, *Općinski upravnik*, 12. 11. 1921., 178; „Naše glasilo“, *Općinski upravnik*, 26. 11. 1921., 186.

¹⁴⁵⁰ Kada je *Obćinar* odlukom Vlade obustavljen, u *Općinskom upravniku* to je popraćeno ostrim komentarom kako „list i onako na žalost nije ništa dobra za upravu donosao, već kojekakva glupa odlikovanja i županijske skupštine, samo zadnja tri broja, koje je uređivati počeo g. dr. Gojković, počeli su donšati stvari, za kakove je 'Općinar' i počeo izlaziti, nu odlaskom njegovim iz Zagreba, nije se mogao naći dostojan nasljednik, pa je i bolje, da ne izlazi ono, što našoj upravi nikada koristilo nije, već možda vlasniku g. Granitzu“. „Obćinar“, *Općinski upravnik*, 28. 12. 1918., 210.

¹⁴⁵¹ „Promjena imena lista i povišenje pretplate“, *Općinski upravnik*, 27. 12. 1941., 209.

¹⁴⁵² Osnivanje Zadruga provedeno je radi raspolaganja s imovinom dotadašnjeg Društva s obzirom da je novo društvo moglo pokrivati samo područje Savske banovine, a dotadašnji članovi iz drugih područja (12 srezova) koji nisu više pripadali toj banovini, također su imali pravo na imovinu Društva. Zbog toga je osnovana Zadruga kao trgovačka tvrtka kojoj je pripala imovina dotadašnjeg Zemaljskog društva opć. činovnika na temelju Pravila Društva (§ 28.). Članovi Društva mogli su se učlaniti u Zadrugu ili zatražiti povrat članarine, a većina članova prešla je u novu Zadrugu. HR-HDA-618 Zadruga na području Hrvatske. Zadruga općinskih činovnika so. j. Zagreb (dalje: ZOČ) (kut. 2). „Zapisnik konstituirajuće glavne skupštine 'Zadruga općinskih činovnika u Zagrebu, s ograničenim jamstvom', održane dana 17. lipnja 1931. ...“; „Likvidacija našeg društva“, *Općinski upravnik*, 20. 6. 1931., 198; „Izveštaj likvidacionog odbora“, *Općinski upravnik*, 27. 2. 1932., 43.

imala istu ulogu kao i dotadašnje Društvo.¹⁴⁵³ Okolnosti Drugog svjetskog rata i poraća utjecale su i na djelatnost Zadruga koja se održavala ponajprije zahvaljujući tiskari. *Općinski upravnik* izlazilo do kraja 1941., a početkom 1942. promijenio je naziv u *Obćinski glasnik*. No već sredinom iste godine prestao je izlaziti nakon čega Zadruga više nije izdavala svoje glasilo. Iako je Zadruga neposredno nakon rata još neko vrijeme djelovala, njezina aktivnost uskoro je bila zabranjena. Unatoč nezadovoljstvu i molbama upućenima vlastima u tadašnjoj Narodnoj Republici Hrvatskoj, Zadruga nije dobila dopuštenje za nastavak rada. Godine 1947. bila je određena njezina likvidacija, a imovina, odnosno nekretnine koje su uz tiskaru bile glavni izvor prihoda i potpora za članove, bile su joj oduzete. Članovi Zadruga i zaposlenici tiskare nisu dobili zadovoljavajuće obeštećenje niti materijalna sredstva koja su im pripadala, a likvidacija Zadruga provedena je 1948. i time je prestala postojati.¹⁴⁵⁴

11.1.1. Uprava Zemaljskog društva općinskih činovnika i prihodi

U razdoblju Kraljevine SHS nekoliko se imena posebno isticalo u djelovanju Zemaljskog društva opć. činovnika. U vrijeme nastanka Kraljevstva SHS predsjednikom Društva bio je Ivo pl. Martinić.¹⁴⁵⁵ Ipak, u ovom razdoblju posebno se ističe djelovanje tajnika, a potom predsjednika Ivana Domitrovića¹⁴⁵⁶ i ravnatelja Luke Zubčića.¹⁴⁵⁷ Sve važne

¹⁴⁵³ O sadržaju Pravila Zadruga vidi *Pravila Zadruga općinskih činovnika u Zagrebu s ograničanim jamstvom*, kao i izmjene Pravila iz 1935., 1941. i 1942., u: HR-HDA-618 ZOČ (kut. 2).

¹⁴⁵⁴ Nekretnine u Dalmatinskoj ulici u Zagrebu komunistička je vlast dodijelila Savezu seljačkih radnih zadruga Narodne Republike Hrvatske u Zagrebu. Za zgradu na Mažuranićevu trgu, koju je Društvo 1931. kupilo i u njoj uredilo internat djece općinskih činovnika, spominje se kako ju je za vrijeme Drugog svjetskog rata koristila njemačka vojska, a potom ju je već prije likvidacije zauzeo i koristio Gradski narodni odbor za Đački dom. Likvidacijom je Zadruga ostala i bez te nekretnine. Nešto o tome i likvidaciji Zadruga vidi: HR-HDA-618 ZOČ (kut. 7). Izvještaj o Internatu Zadruga upućen Gradskom narodnom odboru, 25. srpnja 1945. (br. 32 – 1945); „Zapisnik sastavljen dne 20. prosinca 1947 u poslovnicu Zadruga općinskih činovnika u Zagrebu, Dalmatinska ulica br. 12. ...“; Zadruga općinskih činovnika, dopis okružnom sudu za grad Zagreb (o likvidaciji i članovima likvidacijskog odbora), 8. siječnja 1948. (br. 28/ 48.BJ/NP); „Pavličić Dane, prigovor proti procjeni i predlog za ponovnu procjenu zgrada Zadruga opć. činovnika u Zagrebu“ 26. veljače 1948.; „Procjena nekretnina Zadruga općinskih činovnika u Zagrebu“, 4. ožujka 1948.; HR-HDA-618 ZOČ (kut. 2). „Rješenje Na molbu Saveza seljačkih radnih zadruga Narodne Republike Hrvatske u Zagrebu od 1. ožujka 1948. broj 1840/48 ...“ (2. ožujka 1948., br. 420/1948).

¹⁴⁵⁵ Ivo pl. Martinić svoju je općinsku bilježničku službu započeo u općini Pisarovina (kotar Pisarovina) u kojoj je djelovao godinu dana nakon čega je započeo djelovati u općini Rečica (kotar Karlovac) u kojoj je službovao 34 godine sve do umirovljenja. Predsjednikom Zemaljskog društva opć. činovnika bio je izabran 1909. i više puta je bio biran na taj položaj koji je obnašao sve do smrti. U nekrologu koji su mu posvetili kolege iz Društva bilo je navedeno kako je osim administrativnih poslova vrlo aktivno djelovao među općinarima pa je tako, između ostaloga, osnovao i dobrovoljno vatrogasno društvo u Rečici te je predavao u zimskoj školi za odrasle u istoj općini. Umro je 2. siječnja 1922. u Karlovcu i sahranjen na groblju u Dubovcu, a povodom njegove smrti upravi Društva bili su poslani izrazi sućuti. „† Ivo pl. Martinić“, *Općinski upravnik*, 5. 1. 1922., 1–2; HR-DAZG-745 ZDOČ. 2.3. OS, 54/1922. (kut. 35). Spis sa izrazima sućuti i podaci o osnivanju zaklade Ive Martinića te prinos njegovoj udovici.

¹⁴⁵⁶ Ivan Domitrović (1862. – 1933.), kulturni i društveni djelatnik; tajnik i predsjednik Zemaljskog društva općinskih činovnika. Rođen je u Selima kod Siska gdje je završio pučku školu, a nižu realku u Petrinji nakon

čega je stupio u općinsku službu. U rodnoj je općini kao blagajnik, a potom kao bilježnik djelovao 30 godina. Nakon umirovljenja uzrokovanog zdravstvenim razlozima i dalje je intenzivno djelovao u Zemaljskom društvu opć. činovnika u čiji se rad uključio od njegova osnutka 1906. Predsjednikom Društva bio je od 1922. do smrti. U povijesti Društva Domitrović se posebno ističe jer je svojim aktivnim angažmanom iznimno mnogo doprinio njegovom razvoju i jačanju, predvođeci različite inicijative. Za Županiju zagrebačku izdao je 1902. *Poslovník* za općine, napisao je *Novi općinski zakon* – raspravu o potrebi donošenja novoga općinskog zakona, a u Kraljevini SHS sastavio je *Zbirku sa zakonima i propisima donesenim nakon 1918.* Tijekom godina napisao je brojne članke u *Općinskom upravniku* pa su njegovi radovi imali značajan udio u izgradnji glasila, a godinama je uređivao i *Kalendar* društva. Objavljivao je i u sisačkim *Hrvatskim novinama*, uglavnom tekstove općinske tematike. Bio je iznimno posvećen donošenju novoga općinskog zakona i na tome je aktivno radio sve do smrti čak i u vrijeme teške bolesti. Razlog njegova uspješnog djelovanja bio je u izvrsnom poznavanju bilježničke i blagajničke struke zahvaljujući dugogodišnjem radu u općinskoj službi i samoobrazovanju. Njegov način rada mnogi su činovnici smatrali udžbeničkim primjerom dobro vođene bilježničke službe. Sam Domitrović je uz rad za prava činovnika (plaća, mirovina, uređenja dužnosti i dr.), ujedno isticao važnost odgovorne i savjesne službe. Stoga u svojim člancima nije prezao niti od kritiziranja kolega koji su zanemarivali dužnosti i poslove vodili polovično. U skladu s tim, smatrao je kako odgovornost općinskih činovnika seže izvan općinskog ureda i pozivao na djelovanje među općinarima. Općinske činovnike kao osobe upućene u život općine smatrao je odgovornima za napredak te gospodarski i kulturni razvoj općina. Svojim primjerom Domitrović je to pokazao u svojoj općini Sela kada je osnovao Dobrovoljno vatrogasno društvo, a zbog zalaganja za razvoj vatrogastva došao je i u upravu Hrvatske vatrogasne zajednice. Često je pisao o potrebi osnivanja i održavanja vatrogasnih društava kao čuvara općinske sigurnosti. U Selima je osnovao Seljačku zadrugu, bio je tajnik Hrvatskog društvenog doma u Sisku te starješina Hrvatskog sokola u Sisku. Poticao je kulturnu djelatnost, a sam je pisao i književne uratke, između ostalog i igrokaze, kojima je želio poticati djelovanje amaterskih (diletantskih) kazališnih društava i time razvoj kulturnih događanja u seoskim općinama. Neki od njih bili su objavljeni i u *Kalendarima* Društva. Domitrović je umro u Sisku, a u tom je gradu i sahranjen. „† Ivan Domitrović“, *Općinski upravnik*, 8. 4. 1933., 57–58; Petar MARKOVIĆ, „Uspomeni Ivana Domitrovića“, *Općinski upravnik*, 15. 4. 1933., 63–64; M. VUJNOVIĆ, „Štjmo uspomenu na Ivana Domitrovića“, *Općinski upravnik*, 13. 5. 1933., 81–82; „Otkriće nadgrobnog spomenika Ivanu Domitroviću“, *Općinski upravnik*, 2. 9. 1933., 157–158; –ća, „† Ivan Domitrović“, *Hrvatske novine* (Sisak), 8. 4. 1933., 1. DOMITROVIĆ, *Kalendar Zemaljskog društva općinskih činovnika Hrvatske i Slavonije za prestupnu godinu 1920.*, 116–119; DOMITROVIĆ, *Kalendar Zemaljskog društva općinskih činovnika Hrvatske i Slavonije za prestupnu godinu 1924.*, 109–112.

¹⁴⁵⁷ Luka Zubčić (1867. – 1941.), ravnatelj Zemaljskog društva općinskih činovnika; urednik *Općinskog upravnika*. Luka Zubčić rođen je u ličkom mjestu Lovinac. Kao općinski bilježnik djelovao je u nekoliko općina (o njegovoj službi pojavljuje se nekoliko podataka u različitim tekstovima pa se spominje da je djelovao u Plješivici, Jastrebarskom, Gornjem Desincu, Petrovini te Kalju). Djelovanje u Društvu započeo je 1908. kada se na nagovor tadašnjeg predsjednika, Ive pl. Martinića umirovio i došao u Zagreb kako bi se u potpunosti mogao posvetiti djelovanju u Društvu. Zubčića se smatra najzaslužnijim za materijalno jačanje Društva koje je iz skromnog imutka podigao na razinu jednoga od najstabilnijih društava u Kraljevini SHS. Prema svjedočenjima njegovih kolega činovnika, upravo je sposobnost vođenja financijskih poslova bila glavni razlog zbog kojega je I. Martinić Zubčića vidio na mjestu blagajnika i financijskog ravnatelja društva. Zubčićevim zalaganjem doista su postignuti značajni uspjesi, a u namjeri da djelovanje Društva podigne na višu razinu, prve je godine svoj posao radio bez naknade jer su društvena sredstva bila neznatna. Kapitalne investicije Društva uspješno su provedene zahvaljujući Zubčićevu djelovanju – od kupnje i pokretanja tiskare, izdavanja vlastog glasnika do izgradnje Doma općinskih činovnika u Zagrebu. Zubčić je kao i Ivan Domitrović aktivno sudjelovao u svim inicijativama Društva, a kako je bio urednik *Općinskog upravnika* i sam je povremeno objavljivao u glasilu. Zanimljivo je spomenuti kako je prilikom njegova dolaska na mjesto blagajnika Društva, njihova imovina iznosila 11 594 krune i 7 filira dok su 1928. prihodi Društva iznosili 1 504 738, 09 dinara, uz to što je Društvo u svom vlasništvu imalo tiskaru, zgradu i Dom općinskih činovnika pa je prihod od imovine iznosio 5 610 709, 79 dinara. Mogućnosti za potpore, stipendije i slične pogodnosti članova uvelike su bile moguće upravo zahvaljujući predanom Zubčićevu radu, ulaganjima i odgovornom raspolaganju imovinom Društva. U znak zahvalnosti za njegovo djelovanje, 1928. povodom dovršetka izgradnje Doma općinskih činovnika i njegove 20 obljetnice rada u Društvu, u vestibulu doma postavljena je ploča s njegovim reljefom i natpisom: „Zaslužnom članu Luki Zubčiću u znak priznanja za 20 godišnji rad i gradnju ovog doma, postavlja ovaj spomen Z. d. o. č.“. Zubčić je svoje uspješno djelovanje u Društvu nastavio i nakon 1929., između ostalog i u jednom od značajnijih projekata – kupnji i uspostavi Internata za djecu općinskih činovnika 1931. U drugoj polovici 1930-ih godina dolazi do određenih suprotstavljanja o načinu vođenja – tada Zadruga općinskih činovnika, te se javlja „opozicija“ Luki Zubčiću i dotadašnjoj upravi. Premda se u *Općinskom upravniku* moglo pročitati kako je spomenuta opozicija bila u manjini, odnosi su ipak bili narušeni što se posebno vidjelo na glavnoj skupštini 1938. Zubčić se potom 1939. umirovio na mjestu ravnatelja Zadruga i urednika *Općinskog upravnika*. Zbog

inicijative koje je Društvo vodilo u ovom razdoblju događale su se pod njihovim vodstvom, a i sami su (posebno Domitrović) bili autori brojnih tekstova u *Općinskom upravniku*, dolazeći tako u kontakt s brojnim članovima i ostalim općinskim činovnicima. Dok je Domitrović bio posebno usmjeren na tzv. staleška pitanja, odnosno vođenje inicijativa oko plaća, mirovina i dr., Zubčić je brinuo o financijskim aspektima Društva. Nakon što je Ivan Domitrović sredinom 1922. postao predsjednik Društva, na njegovo dotadašnje mjesto tajnika došao je Stjepan Majsec. Prije toga Majsec je bio društveni odbornik za Županiju varaždinsku, a djelovao je kao općinski bilježnik u Krapinskim Toplicama.¹⁴⁵⁸ U vrijeme kada je došao na mjesto tajnika Majsec je bio umirovljen pa se mogao aktivnije posvetiti toj ulozi. U Društvu, odnosno kasnije Zadruzi, ostao je aktivan sve do kraja njezina postojanja.¹⁴⁵⁹ Kao tajnik je, zajedno sa Domitrovićem i Zubčićem, aktivno djelovao u vrhu Društva i pridonio njegovu razvoju. Dugogodišnji potpredsjednika Društva, Mihajlo Todorović, bio je općinski bilježnik (jedno vrijeme i načelnik) u Pakracu.¹⁴⁶⁰ Godinama je bio potpredsjednik Društva, a kasnije i Zadruga općinskih činovnika, što ukazuje na to da su ga uprava i članstvo u tome podržavali.

dugogodišnje službe, bio je izabran za počasnog predsjednika Zadruga. Osim navedenog, u jednom se članku u zagrebačnim *Novostima* također spominje kako je Zubčić bio „poznat i u našim privrednim krugovima, naročito u štamparskim – jer je preko 10 godina bio pretsjednik Udruženja štampara Kraljevine Jugoslavije.“ Joso VUJNOVIĆ, „Svakome po – zasluži“, *Općinski upravnik*, 7. 1. 1928., 4; „Proslava odlikovanja g. Zubčića“, *Općinski upravnik*, 1. 12. 1928., 377–380; „Izvjestaj o radu društvene uprave za za [sic] godinu 1928.“, *Općinski upravnik*, 29. 6. 1929., 205; „Dvadesetpet godišnjica rada Luke Zubčića“, *Općinski upravnik*, 24. 3. 1934., 46–47; „Sjednica ravnateljskog vijeća“, *Općinski upravnik*, 1. 7. 1939., 104; „Promjena u ravnateljstvu Zadruga općinskih činovnika u Zagrebu“, *Novosti*, 6. 8. 1929., 6; „† Luka Zubčić“, *Općinski upravnik*, 3. 5. 1941., 66; „Svečanost u domu općinskih činovnika“, *Novosti*, 23. 11. 1928., 5; „Tridesetgodišnji rad jednog Ličanina“, *Lička sloga* (Zagreb), 31. 3. 1938., 1–2.

¹⁴⁵⁸ Stjepan Majsec bio je među najistaknutijim djelatnicima Zemaljskog društva opć. činovnika, a potom i Zadruga. Poznato je da je djelovao kao općinski bilježnik u Krapinskim Toplicama (kotar Pregrada). Vjerojatno je da je i sam aktivno djelovao na prosvjetom, kulturnom i gospodarskom polju o čemu je govorio u jednom članku iz 1914., opisujući položaj općinskih činovnika. Zanimljivo je da ga je 1922. veliki župan predložio za odlikovanje navodeći ga kao „vrlo zaslužnog opć. činovnika, koji vrlo uspješno promiče gospodarske prosvjetne i socijalne interese općinara i radi na učvršćenju narodnog jedinstva“. Za tajnika Društva prvi je put bio izabran 1922., a prije toga bio je odbornik. Nakon umirovljenja Luke Zubčića 1939. postao je ravnatelj Zadruga općinskih činovnika, te urednik *Općinskog upravnika*, premda je Majsec godinama prije toga bio stvarni urednik lista. Povremeno je i sam objavljivao tekstove u *Općinskom upravniku*. HR-HDA-137 PU-PR. 5-2, 607/1922. (kut. 14). Dopis velikog župana Županije varaždinske upućen Pr. pokrajinske uprave u Zagrebu, prijedlozi za odlikovanje, 27. siječnja 1922.; Majsec., „Jedan predlog“, *Općinski upravnik*, 24. 1. 1914., 25–26; „Glavna skupština.“, *Općinski upravnik*, 8. 7. 1922., 107; „Sjednica ravnateljskog vijeća“, *Općinski upravnik*, 1. 7. 1939., 104; „Promjena urednika 'Općinskog upravnika'“, *Općinski upravnik*, 5. 8. 1939., 124.

¹⁴⁵⁹ Iz spisa koji se odnose na likvidaciju Zadruga općinskih činovnika odnosno oduzimanje zadružne imovine i dodjelu iste Savezu seljačkih radnih zadruga N. R. Hrvatske, vidi se da je Stjepan Majsec tada bio ravnatelj Zadruga. Osim toga, Majsec je tužio Savez seljačkih radnih zadruga tražeći da mu se isplati otpremnina koja je bila utvrđena u vrijeme djelovanja Zadruga. Kao odvjetnik tada ga je zastupao dr. Ivo Politeo, a njegova tužba bila je odbijena. HR-HDA-618 ZOČ (kut. 7). „Zapisnik sastavljen 21. siječnja 1948. u prostorijama Zadruga općinskih činovnika u likvidaciji u Zagrebu, Dalmatinska ulica 12.“; Prijepis presude od 8. listopada 1948.

¹⁴⁶⁰ O Mihajlu Todoroviću nije poznato mnogo podataka. Njegova bilježnička služba koju je obavljao u Pakracu (što se vidi iz popisa navedenih u *Kalendarima* Društva od 1918. do 1929.), vjerojatno je utjecala na to da se nije poput umirovljenih članova uprave ili onih koji su djelovali u Zagrebu, mogao intenzivnije posvetiti samo djelovanju u Društvu. Osim toga s obzirom na izrazito aktivan angažman predsjednika i tajnika to, s obzirom na

S obzirom da je članstvo bilo brojno, teško je, osim članova uprave, izdvojiti pojedine osobe koje su se u društvenom djelovanju posebno istaknule. Kada je riječ o članovima upravnog odbora, odnosno predstavnicima županija, njihov angažman bio je uvjetovan i situacijom u pojedinoj županiji (oblasti) pa je i njihovo zalaganje u Društvu ovisilo o tim okolnostima. Među članovima Društva koji su se značajnije istaknuli bio je i Ivan Alinjak, općinski bilježnik iz Brodskog Stupnika, odbornik Društva za Županiju požešku.¹⁴⁶¹ Njegovo djelovanje već je ranije spomenuto u različitim inicijativama, a povremeno se javljao i u društvenom glasilu.¹⁴⁶² Među istaknutijim članovima Društva bio je i Milorad Dimitrijević iz Rume, dugogodišnji član upravnog odbora izabran kao predstavnik Županije srijemske.¹⁴⁶³

njegovu ulogu prema Pravilima Društva, vjerojatno nije niti bilo potrebno. Todorović je bio jedan od dužnosnika Društva sa najdugotrajnijim djelovanjem: prvi put je kao potpredsjednik bio izabran 1916., a posljednji u vrijeme djelovanja Zadruga općinskih činovnika, za trogodište od 1939. Od smrti predsjednika Zadruga Ivana Domitovića 1933. do izbora novoga predsjednika Ivana Alinjaka 1935., bili su mu povjereni predsjednički poslovi. „Glavna skupština.“, *Općinski upravnik*, 8. 7. 1916., 114. „Sjednica ravnateljskog vijeća Zadruga opć. činovnika“, *Općinski upravnik*, 2. 9. 1933., 160., „Sjednica ravnateljskog vijeća“, *Općinski upravnik*, 1. 7. 1939., 104.

¹⁴⁶¹ Ivan Alinjak (Brod, 24. VI. 1879. – ?), većinu svoje službe proveo je u blizini rodnog grada, u Brodskom Stupniku gdje je djelovao kao općinski bilježnik. Osnovnu školi (četiri razreda) završio je u Brodu, potom četiri razreda Kr. male realke u Petrinji te jedan semestar Kr. muške učiteljske škole u Petrinji. Službu je započeo 1896. kao općinski blagajnik u Štivicima (kotar Nova Gradiška). Veliki župan u Požezi predložio ga je 1922. za odlikovanje uz objašnjenje da je „jedan od najvrsnijih i najuglednijih opć. činovnika u cijeloj zemlji zaslužan na polju javne uprave“. Godine 1934. donesena je odluka o njegovu trajnom umirovljenju nakon 36 godina i 6 mjeseci službe. Bio je član Društva od njegovih početaka, te je godinama vršio različite dužnosti. Nakon što je Društvo bilo pretvoreno u Zadrugu bio je član ravnateljstva, a poslije smrti Ivana Domitrovića bio je izabran za idućeg predsjednika Zadruga općinskih činovnika 1935. Na tome je položaju ostao sve do 1938. kada zbog bolesti više nije mogao vršiti svoje dužnosti te je dao ostavku. Alinjak je jedno vrijeme bio tajnik i blagajnik Gospodarskog društva (zadruga) u Brodskom Stupniku, a bio je i predsjednik nadzornog odbora vatrogasne čete (vatrogasnog društva), također u Brodskom Stupniku. HR-HDA-890 ZP BH. Ivan Alinjak, br. dosjea 16298; HR-HDA-137 PU-PR. 5-2, 607/1922. (kut. 14). Dopis velikog župana Županije požeške upućen Pr. pokrajinske uprave u Zagrebu, 5. veljače 1922.: „Odlikovanje vidjenijih i zaslužnijih ljudi u županiji požeškoj predlog.“; POLJAK, *Gospodarski kalendar za prostu godinu 1918.*, 146; JESIH, *Vatrogasni kalendar 1936*, 86; „Sjednice ravnateljskog vijeća“, *Općinski upravnik*, 30. 3. 1935., 54; „Ostavka predsjednika“, *Općinski upravnik*, 6. 8. 1938., 126.

¹⁴⁶² Ivan Alinjak održao je i govor na proslavi 20. godišnjice djelovanja Luke Zubčića u Društvu iz čega se vidi da je bio blizak suradnik vodstva Društva i dobar poznavatelj društvenih prilika. „Proslava odlikovanja g. Zubčića“, *Općinski upravnik*, 1. 12. 1928., 378–380.

¹⁴⁶³ O Miloradu Dimitrijeviću nije poznato mnogo podataka. Vidljivo je da se aktivno bavio inicijativama Društva (primjerice u slučaju beriva općinskih činovnika), a s obzirom da je službu vršio u Rumi, na njega su se povremeno oslanjali radi službenih odlazaka u Beograd u ime Društva, što je spomenuto u ranijim primjerima.

Tablica 1. Popis dužnosnika u Zemaljskom društvu općinskih činovnika 1918. – 1929.¹⁴⁶⁴

Godina	Predsjednik (potpredsjednik)	Tajnik	Blagajnik i poslovođa/ ravnatelj	Upravni odbor (Odbornici po županijama)
1918.	Ivo pl. Martinić (Mihajlo Todorović)	Ivan Domitrović	Luka Zubčić	<ul style="list-style-type: none"> • Milivoj Topolčić (Severin, BJ) • Ferdo Trtanj (Lički Osik) • Antun Majnarić (Ravna Gora) • Andrija Plešić (Darugar) • Milorad Dimitrijević (Ruma) • Mišo Sommer (Đakovo) • Franjo Hikec (Sv. Križ Začretje) • Josip Čop (Samobor)
1919. (lipanj) – 1921.	Ivo pl. Martinić (Mihajlo Todorović)	Ivan Domitrović	Luka Zubčić	<ul style="list-style-type: none"> • Stjepan Majsec (Varaždin) • Jovo Bogičević (Osijek) • Ladislav Maričić (Zagreb) • Bogdan Mamula (Ogulin) • Milorad Dimitrijević (Vukovar) • Ivan Alinjak (Požega) • Franjo Šarić (Gospić, ne navodi se 1919.) • Miloš Bogunović (Bjelovar)
1922. (lipanj) – 1924.	Ivan Domitrović (Mihajlo Todorović)	Stjepan Majsec	Luka Zubčić	<ul style="list-style-type: none"> • Stjepan Balija (Bjelovar) • Ivan Prodić (Gospić) • Uroš Pejić (Ogulin) • Ivan Abramović (Osijek) • Ivan Alinjak (Požega) • Milorad Dimitrijević (Vukovar) • Ivo Marčec (Varaždin) • Stanislav Prahir (Zagreb)
1925. (srpanj) – 1927.	Ivan Domitrović (Mihajlo Todorović)	Stjepan Majsec	Luka Zubčić	<ul style="list-style-type: none"> • Stjepan Balija (Bjelovar) • Ivan Prodić (Gospić) • Uroš Pejić (Ogulin) • Ivan Abramović (Osijek) • Ivan Alinjak (Požega) • Milorad Dimitrijević (Vukovar) • Ivan Marčec (Varaždin) • Stanislav Prahir (Zagreb)
1928. (srpanj) – 1931.	Ivan Domitrović (Mihajlo Todorović)	Stjepan Majsec	Luka Zubčić	<ul style="list-style-type: none"> • Stjepan Balija (ŽBK) • Ivan Prodić (ŽLK) • Uroš Pejić (ŽMR) • Ivan Alinjak (ŽPž.) • Milorad Dimitrijević (ŽSr.) • Ivan Marčec (ŽVž) • Marko Matijević (ŽVt) • Stanko Prahir (ŽZg)

¹⁴⁶⁴ Podaci navedeni u tablici preuzeti su iz *Kalendara Zemaljskog društva opć. činovnika* (od 1918. do 1929.).

Iako je Društvo već i ranije djelovalo kao poprilično snažna organizacija, u ovom je vremenu i materijalno ojačalo, što je znatno doprinijelo njegovom položaju. Za materijalni položaj Društva i financijsko jačanje vrlo je važnu ulogu imala tiskara u kojoj se tiskao i spomenuti glasnik *Općinski upravnik*. Društvo je tiskaru kupilo 1915. čime je dugoročno osiguralo dodatna primanja.¹⁴⁶⁵ Naime, osim tiskanja društvenog glasila, tiskani su i različiti uredski te školski materijali koje su činovnici nabavljali za općine. Štoviše uprava Društva je uvijek otvoreno pozivala činovnike da podupiru Društvo nabavljajući sve potrebne materijale u tiskari.¹⁴⁶⁶

Uprava je povremeno znala iskazati nezadovoljstvo zbog neodgovornosti članova prema glasilu i tiskari, bilo da je riječ o nepodmirenju troškova *Općinskog upravnika* ili drugim dugovima prema tiskari, posebno zato što su se na glasilo trebale pretplatiti općine, a ne sami činovnici (osim ako je bila riječ o umirovljenicima i sl.), a i drugi troškovi tiskare najčešće su spadali na same općine. Osim toga uprava, ali i pojedini članovi, izražavali su nezadovoljstvo zbog toga što su mnogi članovi djelovali pasivno, ali ne i aktivno kada je bila riječ o sudjelovanju u listu, slanju članaka i sl.¹⁴⁶⁷ S obzirom da je tiskara bila važan izvor prihoda za Društvo, posebno za pokrivanje troškova za humanitarne svrhe, odnosno pomoć samim članovima, uprava je poticala općinske činovnike da u njihovoj tiskari nabavljaju sve potrebne materijale.¹⁴⁶⁸

¹⁴⁶⁵ Tiskara je bila preuzeta od Marka Mileusnića (1844. – 12. III. 1921.) koji je i sam bio općinski bilježnik u Maksimiru, a kasnije izabran i kao zastupnik u Hrvatskom saboru. Vrlo je aktivno djelovao oko osnivanja Društva te u samom Društvu, čak i nakon odlaska iz općinske službe (o njemu vidi: „† Marko Mileusnić“, *Općinski upravnik*, 19. 3. 1921., 41.). Društvo je tiskaru preuzelo sa dugovima videći to kao dugoročno ulaganje što je članstvo i prihvatilo. Društvo je trebalo upravljati tiskarom, a s Mileusnićem dijeliti vlasništvo odnosno prihod do njegove smrti, no zbog određenih neslaganja u konačnici mu je ipak isplaćen novčani iznos za vlasništvo tiskare. Zahvaljujući upravi Društva i potpori članstva tiskara je s vremenom uspješno poslovala. Ivo pl. MARTINIĆ, „Poslije glavne skupštine“, *Općinski upravnik*, 25. 7. 1914., 239 – 240; Uprava, „Društvena tiskara i njezin odnošaj“, *Općinski upravnik*, 1. 5. 1915., 81–82; „Sjednica upravnog odbora i glavna skupština“, *Općinski upravnik*, 1. 7. 1916., 109–110.

¹⁴⁶⁶ U *Općinskom upravniku* tijekom godina tiskani su brojni pozivi činovnicima na kupnju različitih tiskanica, školskog pribora ili drugih potrepština u njihovoj tiskari. Primjerice u jednom pozivu/reklami iz 1919. to je sažeto riječima: „Svoj k' svome! Kupujte tiskanice, papir, školske stvari, koverte i u opće sve uredske potrebštine, jedino u vlastitoj tiskari. – Nedajte onome zasluge, koji našem društvu ništa ne daje. – Poduprimo dakle svoje. Uprava društva.“ (*Općinski upravnik*, 11. 10. 1919.)

¹⁴⁶⁷ O tome vidi primjerice: R., „Suradjujmo u naše glasilo“, *Općinski upravnik*, 16. 8. 1919., 133 – 134. „Naše glasilo“, *Općinski upravnik*, 26. 11. 1921., 186; „O čemu da se piše“, *Općinski upravnik*, 10. 12. 1921., 196; M-ić., „Sarađivanje u našem listu [ćir. u izvorniku], *Općinski upravnik*, 16. 8. 1924., 131; „Izvjestaj o radu društvene uprave za godinu 1929.“, *Općinski upravnik*, 28. 6. 1930., 203.

¹⁴⁶⁸ DOMITROVIĆ, *Kalendar Zemaljskog društva općinskih činovnika kraljevina Hrvatske i Slavonije za godinu 1918.*, 3–4; Iako je uprava aktivno promicala društvenu tiskaru tražeći od činovnika da podupire njezin rad naručujući od njih materijale za općine, dio činovnika (članova i nečlanova) iz različitih razloga to nije činio. U određenim slučajevima nadležne vlasti (od općinskih do županijskih), nisu podržavale nabavku potrebnih materijala od Društva. Tako je primjerice veliki župan Srijemske oblasti donio odluku da se materijal za općine morao uzimati samo u tiskari u Srijemskoj oblasti pa je općinski bilježnik Andrija Butinović, koji je o tome obavijestio Društvo, tražio da prosvjeduju protiv te odluke jer se time zakidala društvena tiskara. HR-DAZG-745

Zahvaljujući zaradi od tiskare Društvu je uspjelo ostvariti svoj najveći projekt – izgradnju Doma općinskih činovnika u Zagrebu. Društvo je svoje prostorije (kuću na Prilazu 73 u Zagrebu) imalo još 1912., ali 1914. kupljeno je gradilište sa vilom u Dalmatinskoj ulici 10 u Zagrebu. Ta je adresa otada postala sjedište Društva, a uz društvene prostorije bio je 1928. dovršen i Dom općinskih činovnika na spomenutom gradilištu. Bila je riječ o velikom ulaganju koje se financiralo prvenstveno prihodima tiskare. Međutim i sam Dom trebao je služiti kao izvor prihoda jer su se stanovi koji su se nalazili u toj zgradi iznajmljivali (tek manji dio soba služio je članovima za prenoćište u Zagrebu) i od tih se prihoda financiralo Društvo, odnosno humanitarno podupirali članovi. Kao i kod ostalih poslovnih projekata Društva, najveću zaslugu oko podizanja Doma imao je Luka Zubčić.¹⁴⁶⁹

Uprava Društva djelovala je transparentno što su jamčila i sama Pravila. Svi troškovi i prihodi bili su javno objavljivani u godišnjem izvješću, a članovi su u svako vrijeme mogli zatražiti uvid u poslovanje.¹⁴⁷⁰ Društvo nije dobivalo pomoć od države već se kao privatna inicijativa samostalno uzdiglo među najuspješnija udruženja na što su članovi i uprava bili posebno ponosni. No ipak treba uzeti u obzir da su posebno važni prihodi od tiskare, koji su generirali ostale prihode, dolazili od općina i lobiranjem općinskih činovnika za kupnju njihovih materijala. Unatoč čestim dugovima općina, ovi su prihodi uvelike pomogli Društvu da materijalno ojača uz uspješno vodstvo njihove uprave.

Zadovoljno svojim napretkom, Društvo je smatralo da može dati i kulturni doprinos pa je tako u sjednici upravnog odbora 1928. na prijedlog Ivana Alinjaka donesen zaključak da se nastoji osnovati muzej starina o upravi općina, odnosno muzej koji bi „prikazivao razvoj naših općina, njihova rada, načina uredovanja itd., od najstarijih vremena do danas“. Članovi društva trebali su pridonijeti kod prikupljanja muzejskih predmeta kako bi

ZDOČ. 2.3. OS, 100/1928. (kut. 38). Pismo Andrije Butinovića upravi Zemaljskog društva opć. činovnika, Gibarac, 24. kolovoza 1928.

¹⁴⁶⁹ O izgradnji društvenog sjedišta i Doma općinskih činovnika vidi primjerice: „Z“, „Dom Zemaljskog društva općinskih činovnika u Zagrebu“, *Općinski upravnik*, 17. 4. 1915., 73–76; „Izveštaj... Društveni Dom“, *Općinski upravnik*, 23. 6. 1928., 193–195; Ivan DOMITROVIĆ, „Na pragu nove godine.“, *Općinski upravnik*, 7. 1. 1928., 1–3.

¹⁴⁷⁰ O kretanjima prihodima i vrijednosti imovine Društva vidi: „Računski zaključak 'Zem. društva opć. činovnika' za poslovnu g. 1918.“, *Općinski upravnik*, 7. 6. 1919., 93; „Računski zaključak ...“, *Općinski upravnik*, 19. 6. 1920., 80; „Računski zaključak ...“, *Općinski upravnik*, 16. 7. 1921., 112; „Računski zaključak ...“, *Općinski upravnik*, 3. 6. 1922., 88; „Računski zaključak ...“, *Općinski upravnik*, 7. 7. 1923., 108; „Računski zaključak ...“, *Općinski upravnik*, 5. 7. 1924., 108; HR-DAZG-745 ZDOČ. 2. 3. OS, 46/1925. (kut. 36). „Prilog 'Općinskom Upravniku' Broj 27.“ (Računski zaključak); „Izveštaj“, *Općinski upravnik*, 10. 7. 1926., 110–111; „Izveštaj“, *Općinski upravnik*, 9. 7. 1927., 111; „Izveštaj“, *Općinski upravnik*, 23. 6. 1928., 197; „Izveštaj o radu društvene uprave za za [sic] godinu 1928.“, *Općinski upravnik*, 29. 6. 1929., 205; „Izveštaj o radu društvene uprave za godinu 1929.“, *Općinski upravnik*, 28. 6. 1930., 205.

se ta zamisao mogla ostvariti.¹⁴⁷¹ Iako je bila riječ o zanimljivoj inicijativi kojom su trebali biti sačuvani različiti predmeti i dokumenti iz povijesti općinske uprave, do ostvarenja ove inicijativne ipak nikada nije došlo.

11.1.2. Položaj Zemaljskog društva općinskih činovnika u vremenu nastanka Kraljevine SHS

Događaje iz 1918. pratilo je i Društvo prilagođavajući se novonastaloj situaciji. Zanimljivo je spomenuti kako je upravo u prostorijama Društva 5. i 6. listopada 1918. „u najvećoj tajnosti održan sastanak političara sviju jugoslavenskih zemalja“. O održanom sastanku Društvo je izvijestilo u svom godišnjem izvješću 1919., ali drugi detalji o tome nisu bili navedeni.¹⁴⁷² Krajem listopada 1918., uoči stvaranja Države SHS, Društvo je na naslovnici glasila objavilo proglas općinskim činovnicima o njihovoj ulozi u „narodnom ujedinjenju“. Početkom studenog, nakon stvaranja Države SHS objavljen je članak u kojem se činovnike pozvalo na odgovorno vršenje dužnosti, posebno s obzirom na brojne nemire koji su se događali, kao i nasilja prema činovnicima.¹⁴⁷³ Društvo je, kao i mnoga druga društva i zadruge izrazilo svoju potporu Narodnom vijeću.¹⁴⁷⁴ I materijalno ih je poduprlo šaljući umjesto novca „devet rizmi pisaćega papira za stroj“, kojemu je danas prodajna cijena 1000 K.¹⁴⁷⁵ Mjesec dana kasnije, u prosincu, ulaskom u Kraljevstvo Srba, Hrvata i Slovenaca, uprava nije poslala značajnije poruke, već su umjesto toga bila objavljena dva članka pravnik Josipa Hoholača o novonastaloj situaciji i ujedinjenju.¹⁴⁷⁶ Društvo se ubrzo posvetilo novim problemima općinskih činovnika, posebno progonima i nasilju koje se potkraj rata vršilo nad njima.

¹⁴⁷¹ Ivan DOMITROVIĆ, „Muzej starina u upravi općina“, *Općinski upravnik*, 8. 12. 1928., 386–387.

¹⁴⁷² „Izvjješće“, *Općinski upravnik*, 7. 6. 1919., 92; Naknadno je povodom toga događaja u prostorijama Društva bila postavljena i spomen ploča slijedećeg sadržaja: „Ovdje postavljeni su i ako tajno prvi temelji države S.H.S. dana 5. i 6. oktobra 1918. u prisutnosti izaslanika svih jugoslavenskih zemalja A.U. monarhije“. „Još o kongresu u Sarajevu“, *Općinski upravnik*, 6. 9. 1930., 282.

¹⁴⁷³ Uprava Zem. društva općinskih činovnika kraljevina Hrvatske i Slavonije, „Narodno ujedinjenje“, *Općinski upravnik*, 26. 10. 1918., 171; „Slobodna država“, *Općinski upravnik*, 2. 11. 1918., 175.

¹⁴⁷⁴ „Saopćenja narodnog vijeća“ („Društvo općinskih činovnika za Narodno vijeće“), *Jutarnji list*, 26. 10. 1918., 2; U jednom su proglasu općinski činovnici također pozvali sve općinske činovnike na djelovanje oko ujedinjenja u novoj državi, no ne navodi se da je riječ o službenom proglasu Zemaljskog društva opć. činovnika. „Općinski činovnici i narodno ujedinjenje“, *Jutarnji list*, 27. 10. 1918., 3.

¹⁴⁷⁵ HR-HDA-124 Narodno vijeće Slovenaca, Hrvata i Srba; Središnja kancelarija NV SHS (opći spisi) (dalje: NV SHS, SK), 158/1918. (kut. 6). Dopis Zemaljskog društva općinskih činovnika o daru Narodnom vijeću, u Zagrebu, 29. listopada 1918.

¹⁴⁷⁶ Prvi se članak najvećim dijelom sastojao od teksta *Adrese* Narodnog vijeća, pročitane regentu Aleksandru Karađorđeviću, dok je u drugom autor napisao kratku raspravu o tome koje bi uređenje bilo bolje za novu državu iako nije ponudio konkretan odgovor, vjerojatno i u interesu Društva. Dr. HOHOLAČ, „Kraljevstvo Srba, Hrvata i Slovenaca“, *Općinski upravnik*, 7. 12. 1918., 195–197; Dr. HOHOLAČ, „Monarija ili republika“, *Općinski upravnik*, 14. 12. 1918., 199.

Ulaskom u Kraljevstvo SHS promjena političkih i društvenih okolnosti neizbježno je utjecala i na Društvo te njihovo glasilo. Više puta, a posebno u prvim godinama u novoj državi, javljali su se glasovi nezadovoljstva zbog stavova uprave Društva u određenim situacijama, primjerice po pitanju činovničkih plaća i dogovora oko štrajka. Uprava je s druge strane upozoravala da bi ih otvoreni napadi na vlast samo izvrgnuli cenzuri od koje nitko ne bi imao koristi jer se članci ne bi mogli čitati dok bi Društvo i tiskara zbog zapljena trpili dodatni trošak.¹⁴⁷⁷ Društvo je na vlastitom primjeru osjetilo cenzuru vlasti jer je 1919. jedan broj *Općinskog upravnika* bio zaplijenjen, odnosno cenzuriran. Svoje su čitatelje pritom upozorili na „promjenjene i teške prilike“ tražeći od njih da im ne šalju za objavu članke „kojima se vlast prikazuje kao nepravedna“. Pritom su naveli da znaju „kakovo je zlo vani pa ne mirujemo, nu pisati se danas ne da i prijetiti, kako bi tko htio“.¹⁴⁷⁸

Državna je vlast kontrolirala djelovanje svih društava i stranka, a ni Zemaljsko društvo općinskih činovnika nije bilo iznimka. Tako se 1921. dogodio manji incident kada je redarstvo članovima zapriječilo ulazak u zgradu Društva. Dolaskom uprave i njihovom intervencijom skupština se ipak održala, a osim kratke vijesti koja je o ovome izašla u *Općinskom upravniku*, nisu dana nikakva daljnja objašnjenja zašto je do incidenta došlo, posebno zato što je skupština bila prijavljena te dobila odobrenje za održavanje.¹⁴⁷⁹ O tome kako se kontroliralo djelovanje Društva pokazuje i izvješće iz 1923., koje je redarstveno ravnateljstvo u Zagrebu uputilo Pokrajinskoj upravi. Uz kraći izvještaj o glavnoj skupštini Društva, izvješteno je i o susretu društvenog vrha u gostioni „K starom broju 100“. O tome je u izvješću zapisano: „Za vrijeme večere pojedini saučestnici među kojima je bilo Srba i Hrvata držali su zdravice, nu nijedna nije bila u protudržavnom smislu. Osim toga prema sadržaju zdravice padali su i poklici 'Živila Hrvatska, Slava Starčeviću, slava Kvaterniku', slava Zrinjskom, živila Sloboda itd.' [...] Budući da je glavna skupština bila javna i pod nadzorom oblasti, a tako isto banket, na kojem su se nalazili politički nekompromitovani

¹⁴⁷⁷ DOMITROVIĆ, „Naš list“, *Općinski upravnik*, 5. 7. 1919., 109–110; U samom članku spominje se kako list „ne ima one slobode, kakova je vladala prije“, odnosno prije rata, te da je državni prevrat donio „i iznimne mjere za pisanje javnih listova“. *Isto*, 109.

¹⁴⁷⁸ „Zapljenjena 'Upravnika'“, *Općinski upravnik*, 12. 4. 1919., 60.

¹⁴⁷⁹ „Glavna skupština“, *Općinski upravnik*, 13. 8. 1921., 125; HR-DAZG-745 ZDOČ. 2. 3. OS, 46/1921. (kut. 35). Predmeti za glavnu skupštinu; „Kr. redarstveno povjereništvo za grad Zagreb; U Zagrebu, 17. jula 1921.“ – potvrda o prijavi skupštine.

činovnici k tomu još i Srbi i Hrvati, isključena je svaka mogućnost održavanja kakovog tajnog stranačkog sastanka.¹⁴⁸⁰

Društvo je, da bi se uspješno održalo, uglavnom djelovalo pragmatično i razvilo stav prema kojem nije bilo poželjno eksplicitno politički djelovati, već suptilnim utjecajem na važnim mjestima i lobiranjem pokušati ostvariti svoje ciljeve. U konačnici to i jest bio jedan od načina djelovanja strukovnih udruženja kako bi skrenuli pozornost na svoju problematiku. Takav stav doveo je do toga da je Društvo ostalo stabilno i u novoj državi, a i u samom *Općinskom upravniku* gotovo se i nisu izravno spominjale političke teme, osim kada je djelovanje pojedinih osoba ili stranaka izravno utjecalo na Društvo ili pojedine činovnike. Stoga se ne može sa sigurnošću utvrditi niti kakve su bile političke sklonosti vodećih ljudi u Društvu jer su u konačnici, ovisno o potrebama pokušali surađivati s različitim političarima kako bi ostvarili određene ciljeve. Poznato je da je o Domitroviću povodom njegove smrti u sisačkom *Hrvatskom listu* zapisano kako je „[...] neumorno radio i kao Hrvat i kao dobrotvor za svoj hrvatski narod. – Kao javni službenik previše se nije mogao niti smio isticati sa svojim hrvatstvom, ali u hrvatsko-nacionalnom radu i za hrvatska društva bio je među prvima i najagilnijima.“¹⁴⁸¹ O dugogodišnjem ravnatelju Zubčiću u *Obzoru* je povodom njegova umirovljenja bilo navedeno: „G. Zubčić i u svojem privatnom životu bio uvijek korektan i ispravan, a kao dobar Hrvat uvijek je pa i sada ostao u redovima hrvatskog narodnog pokreta.“¹⁴⁸²

Odnos najjače hrvatske stranke HSS-a prema činovnicima utjecao je i na odnos Društva prema toj stranci. Iako se više puta iz specifičnih razloga javljalo nesuglasje, što se vidjelo iz pojedinih članaka u *Općinskom upravniku*, suradnja s članovima HSS-a ipak je postojala. Ogladni primjer za to jest članstvo HSS-ovca i predsjednika zagrebačke Oblasne skupštine Franje Petrovića u Društvu. Petrović je članom Društva postao kada je ranije djelovao kao općinski bilježnik u Sv. Ivanu Žabno (kotar Križevci).¹⁴⁸³ Od 1919. članovi Društva iz Županije bjelovarsko-križevačke izabrali su ga kao zamjenika odbornika za tu županiju, a na tom položaju ostao je i nakon što je postao predsjednik Oblasne skupštine.¹⁴⁸⁴ Nakon osnivanja Zadruga općinskih činovnika Petrović je 1938. ušao u Ravnateljstvo

¹⁴⁸⁰ HR-HDA-137 PU-PR. 6-14, 7649/1923. (kut. 47). Dopis iz predsjedničkog ureda Kr. redarstvenog ravnateljstva u Zagrebu upućen predsjedništvu Pokrajinske uprave o skupštini i sastanku Zemaljskog društva opć. činovnika, u Zagrebu, 15. rujna 1923.

¹⁴⁸¹ „† Ivan Domitrović“, *Hrvatske novine*, 8. 4. 1933., 1.

¹⁴⁸² „Promjene u ravnateljstvu Zadruga općinskih činovnika u Zagrebu.“, *Obzor* (Zagreb), 5. 8. 1939., 4.

¹⁴⁸³ KOLAR-DIMITRIJEVIĆ, *Radićev sabor*, 373; KOLAR-DIMITRIJEVIĆ, „Stjepan Radić i Podravina u vrijeme oblasnih samouprava od 1927. do 1928.“, 52.

¹⁴⁸⁴ O tome vidi popise odbornika u *Kalendarima* Društva od 1920. do 1929.

Zadruga.¹⁴⁸⁵ Položaj Petrovića kao istaknutog člana Društva, a ujedno istaknutog HSS-ovca, zanimljivo je promotriti u svjetlu jednoga događaja – proslave otvorenja Doma općinskih činovnika. Ovo veliko postignuće za Društvo bilo je zapaženo i u javnosti, a prilikom proslave odlikovanja i otkrivanja ploče Luki Zubčiću povodom dovršetka Doma, na proslavu su bili pozvani i predstavnici vlasti. Tadašnji veliki župan Zagrebačke oblasti Petar Zrelec prisustvovao je toj proslavi i banketu priređenom u Gradskom podrumu u Zagrebu.¹⁴⁸⁶ Na proslavu su bili pozvani i predstavnici Oblasnog odbora, no *Jutarnji list* naveo je da na „[...] svečanost nije došao ni jedan član oblasnog odbora. Oni su to navodno motivirali time, što postoji bojkot režimskih ljudi. Time se može reći da je prisutnost vladinih eksponenata spriječila da ova svečanost bude šireg stila“.¹⁴⁸⁷ Drugim riječima, proslavi nisu htjeli prisustvovati radi dolaska velikog župana Zrelca.¹⁴⁸⁸ Zanimljivo je da su se na sačuvanom popisu gostiju za banket nalazili predstojnik Odjela za upravnu administraciju Zagrebačke oblasti, Ernest Spiess i predsjednik oblasne skupštine Franjo Petrović. Spiessovo ime bilo je prekríženo jer je očito otkazao svoj dolazak dok Petrovićevo nije, iako se ne spominje da je bio među prisutnima.¹⁴⁸⁹ Stoga je moguće da je Petrović na ovoj proslavi ipak bio prisutan kao član Društva, što zbog službenog stava Oblasnog odbora nije bilo javno navedeno.¹⁴⁹⁰ Zemaljsko društvo opć. činovnika i javno se ponosilo uspjehom svoga člana i njegovim položajem u Oblasnom odboru. Tako je u jednom članku o Petroviću bilo navedeno: „Odbornički zamjenik g. Franjo Petrović iz Križevaca spada među prvake našeg stališa, koji se je svojom spremom i inteligencijom popeo na položaj predsjednika oblasne skupštine

¹⁴⁸⁵ Franjo Petrović bio je predložen kao član Ravnateljstva na mjesto Ivana Alinjaka koji je odstupio zbog bolesti. Zbog njegova iskustva u općinskoj službi, ali i zbog političkog iskustva, smatrali su ga najboljim izborom za taj položaj. „Velike promjene u ravnateljstvu naše zadruge.“, *Općinski upravnik*, 3. 9. 1938., 141–142.

¹⁴⁸⁶ „Proslava odlikovanja g. Zubčića“, *Općinski upravnik*, 1. 12. 1928., 377–378.

¹⁴⁸⁷ „Svečanost u domu općinskih činovnika“, *Jutarnji list*, 26. 11. 1928., 7; U spisima Društva nalazi se i poziv (koncept) predsjedništvu Oblasnog odbora za prisustvovanje proslavi. HR-DAZG-745 ZDOČ. 2.3. OS, 124/1928. (kut. 39). „Poziv“ (na konceptu se nalazi I. opći poziv te II. poziv Predsjedništvu oblasnog odbora).

¹⁴⁸⁸ Prije nego je postao veliki župan Zagrebačke oblasti, Petar Zrelec bio je veliki župan Bjelovarsko-križevačke županije. Unatoč višegodišnjoj službi na visokim položajima, u prosincu 1928. bio je maknut s mjesta zagrebačkog velikog župana i prisilno umirovljen, a na njegovo mjesto došao je Vojin Maksimović. Ipak ubrzo je postavljen za komesara Zagrebačke oblasti i kako navodi M. Kolar, „sudjelovao [je] u likvidiranju svih tragova samouprave“, odnosno poništavanju svih postignuća Stjepana Radića. Stoga ne čudi otklon koji je oblasni odbor imao prema Zrelcu kao predstavniku režima. GRGIĆ, *Između režimske ideologije i potreba građana: Savska banovina 1929-1939*, 103, 105; KOLAR-DIMITRIJVIĆ, *Radićev sabor*, 376.

¹⁴⁸⁹ HR-DAZG-745 ZDOČ. 2.3. OS, 124/1928. (kut. 39). Popis uzvanika s naslovom: „Objed u gradskom podrumu 25/XI 1928 u ½ 1. popodne“; „Proslava odlikovanja g. Zubčića“, *Općinski upravnik*, 1. 12. 1928., 377–378.

¹⁴⁹⁰ O HSS-ovom bojkotu udruga i društvenih događaja povezanih s vlastima kao obliku otpora protiv vlasti vidi: LEČEK, „Priča o uspjehu – Strategija i metode političke borbe Hrvatske seljačke stranke (1918-1941)“, 33–34.

zagrebačke oblasti, od kuda može mnogo koristiti našem stališu, pa možemo biti ponosni, da imamo takovog uglednog kolegu, koji nam služi na diku i ponos.“¹⁴⁹¹

Društvo se putem glasnika nikada nije značajnije osvrtao na političke i društvene događaje zadržavajući neutralnost, ne samo zbog svog položaja već i zbog članstva. Ipak, nakon atentata u Narodnoj skupštini u *Općinskom upravniku* objavljena je manja vijest u kojoj je osim osnovnih podataka navedeno samo kako se Društvo pridružuje „općoj žalosti za nedužnim žrtvama, ustežući se od svakog komentara“.¹⁴⁹² Samo kratak osvrt bio je napisan i nakon smrti Stjepana Radića.¹⁴⁹³ No, uprava Društva poslala je predsjedništvu kluba HSS-a sućut, žaleći zbog smrti „neprežaljenog predsjednika [prekriženo u izvorniku, op. I. J.] vodje hrvatskog naroda Stjepana Radića“.¹⁴⁹⁴ Osim toga Društvo je dalo i materijalni doprinos u iznosu od 10 000 dinara koji je bio uplaćen u Zakladu za siročad Stjepana i Pavla Radića i Đure Basaričeka.¹⁴⁹⁵ Treba spomenuti kako je primjetno da Društvo krajem 1920-ih i u 1930-im godinama (kao Zadruga) postaje sve sklonije HSS-u, odnosno smanjuju se kritike koje su ranije bile mnogo češće upućivane prema toj stranci.

Kao što je Društvo nastojalo utjecati na političke stranke za poboljšanje položaja općinskih činovnika, tako su i stranke pokušavale pridobiti činovnike pa i osobe iz vrha Društva, što se vidi i iz primjera Ivana Domitrovića.¹⁴⁹⁶ No, o tome je li postojao značajniji

¹⁴⁹¹ Dragutin GJURIČIĆ, „Drugovima županije bjelovarsko-križevačke“, *Općinski upravnik*, 11. 8. 1928., 251; Sam članak bio je napisan radi radi nesuglasica u izboru županijskih odbornika Društva nakon podjele na oblasti. Mjesto odbornika i zamjenika bivše Županije bjelovarsko-križevačke problematizirao je Ivan Abramović iz Kutine i neki njegovi kolege, smatrajući da bivšu Županiju bjelovarsko-križevačku predstavljaju odbornik i zamjenik s križevačkog područje odnosno manjeg dijela bivše županije koji je pripao Zagrebačkoj oblasti dok nitko nije predstavljalo bjelovarsko područje koje je pripalo Osječkoj oblasti. Tako je predložio „da se Petrovića izabere začasnim članom društva za učinjene usluge kod uređenja mirovina u oblasti zagrebačkoj – koja će uredba vjerojatno služiti za bazu i ostalim oblastima, – a njegovo zamjeničko mjesto da se dađe jednom članu iz bjel. županije“. Izuzev same problematike oko položaja u Društvu, u članku se tako spominju Petrovićeve zasluge jer je na svom položaju poduzimao određene korake kako bi pomogao općinskim činovnicima i umirovljenicima. HR-DAZG-745 ZDOČ. 2.3. OS, 95/1928. (kut. 38). Pismo Ivana Abramovića upućeno Luku Zubčiću, Kutina, 14. kolovoz 1928.

¹⁴⁹² „Krvoproliće u Narodnoj skupštini“, *Općinski upravnik*, 23. 6. 1928., 198.

¹⁴⁹³ „†Stjepan Radić“, *Općinski upravnik*, 11. 8. 1928., 254.

¹⁴⁹⁴ HR-DAZG-745 ZDOČ. 2.3. OS, 93/1928. (kut. 38). Koncept (vjerojatno brzobjava) Zemaljskog društva opć. činovnika upućen predsjedništvu kluba HSS-a, 11. kolovoza 1928.

¹⁴⁹⁵ HR-DAZG-745 ZDOČ. 2.3. OS, 90/1928. (kut. 38). „Prinos za fond siročadi Pavla Radića i Gjüre Basaričeka.“, koncepti dopisa Zemaljskog društva opć. činovnika upućeni Oblasnom odboru u Zagrebu, 1. kolovoza 1928. i 5. listopada 1829.; „Naša glavna skupština“, *Općinski upravnik*, 28. 7. 1928., 233; „Izvjestaj o radu društvene uprave za za [sic] godinu 1928.“, *Općinski upravnik*, 29. 6. 1929., 204; „Glavna skupština općinskih činovnika iz Hrvatske i Slavonije u Zagrebu“, *Jutarnji list*, 20. 7. 1928., 9.

¹⁴⁹⁶ U jednom pismu iz 1920., tajnik Ivan Domitrović Luki Zubčiću (blagajniku i poslovođji), spominje: „Ovaj tjedan sam imao službeni ponudu jedne stranke da primim kandidaturu kod izbora, a prije toga opet od druge, – tako, da me tja dvije stranke tim povjerenjem odlikovaše, nadajući se tom kandidaturom za svoju stranku dobiti više glasova u sisačkom kotaru. – Otklonio sam uz zahvalu obe ponude, jer mi i moja bolest srca ne dopušta uzbudjivanje (i t. d. i t. d. (o tome ustmeno)“. U pismu stoga nije bilo otkriveno o kojim je strankama bila riječ.

interes za uključivanje ovih osoba u političke stranke teško je govoriti jer su u upravi nastojali izbjegavati ovakve teme i ne opredjeljivati se javno za određene stranke. Ipak, može se primijetiti kako je vodstvo Društva, povremeno iskazivalo nezadovoljstvo određenim postupcima vlasti u novoj državi, a osim toga čini se kako nisu lako prihvatili novi položaj Hrvatske i Slavonije u Kraljevini SHS i to, kako će se vidjeti, motivirani posebno činjenicom da će svaka podjela Hrvatske i Slavonije utjecati na samo Društvo i njegovu opstojnost.

11.1.3. Članstvo Zemaljskog društva općinskih činovnika

Promjene koje su se dogodile 1918. odrazile su se i na Zemaljsko društvo opć. činovnika. Već početkom 1920-ih godina Društvo je postrojilo kriterije o članstvu pa su primali samo stalno namještene činovnike premda su prema njihovim Pravilima ti kriteriji ipak bili širi.¹⁴⁹⁷ Činjenica da mnogi članovi nisu vršili svoje dužnosti, a predstavljali su trošak za Društvo vjerojatno je doprinijela toj odluci. Osim toga kako su se od 1918. događali premještaji i progoni činovnika, od kojih su neki rezultirali i prijevremenim umirovljenjima, uprava zasigurno nije smatrala poželjnim u takvim nepredvidivim uvjetima širiti članstvo koje ne bi moglo redovito podmirivati svoje obaveze prema Društvu. Primjetno je također da se vodstvo Društva prilikom primanja novih članova, u slučaju nedoumica raspitalo o njihovom djelovanju, vjerojatno kako bi izbjegli neodgovorne ili problematične članove.¹⁴⁹⁸

Društvo je, kao što je do sada prikazano u brojnim primjerima, bilo izuzetno važan čimbenik u zagovaranju boljeg položaja općinskih činovnika. Osim utjecajne i sposobne

HR-DAZG-745 ZDOČ. 2.3. OS, 17/1920. (kut. 34). Pismo Ivana Domitrovića Luki Zubčiću, Sela, 31. listopada 1920.

¹⁴⁹⁷ „Novim članovima“, *Općinski upravnik*, 4. 6. 1921., 88.

¹⁴⁹⁸ Nije poznato koliko je uprava Društva detaljno provjeravala svakog člana i jesu li ovakve provjere postale češće u razdoblju Kraljevine SHS. Primjer blagajnika Ivana Rokse pokazuje kako je uprava bila nesigurna oko njegova primanja u Društvo. Naime, Roksa je općinsku službu započeo 1927. te je podnio zahtjev za članstvo u vrijeme kada je službovao u općini Veliki Bastaji (srez Daruvar). No, njegova služba nije bila stalna, a o njemu je Društvo izvijestio potpredsjednik Mihajlo Todorović prema prikupljenim informacijama iz općina u kojima je Roksa vršio službu. Todorović je između ostaloga naveo da je „u sadanjim nesredjenimi političkim prilikama, došao do namještenja“ u tri općine, ali da „neuživa baš najbolji glas“ među kolegama, niti stanovništvom, kako zbog postupanja prema kolegama tako zbog političkog djelovanja. No o kakvom je političnom djelovanju bila riječ, nije navedeno. Uprava društva tada ga nije primila za člana opravdavši to njegovim privremenim namještenjem, ali su ga uputili da se za članstvo prijavi kada bude izabran za stalnog bilježnika. Dosje Ivana Rokse pokazuje da su tijekom kasnijih godina protiv njega više puta pokretani disciplinski postupci u kojima je proglašen krivim. HR-DAZG-745 ZDOČ. 2.3. OS, 19/1928. (kut. 38). Spis o molbi Ivana Rokse Zemaljskom društvu opć. činovnika za primanje u članstvo, siječanj – veljača 1928.; HR-HDA-890 ZP BH. Ivan Roksa, br. dosjea 10660.

Uprave koja je predvodila Društvo, razlog njegove relevantnosti bilo je i brojno članstvo. Dostupni podaci o članstvu pokazuju slijedeće brojke prema godinama:¹⁴⁹⁹

Tablica 2. Broj ukupnih i redovitih članova Zemaljskog društva općinskih činovnika

Godina	Br.čl.	
	Svi	Redoviti
1918.	1215	910
1919.	1291	975
1920.	1353	1034
1921.	1339	1016
1922.	1370	1038
1923.	1372	1032
1924.	1415	1069
1925.	1344	996
1926.	1374	1026
1927.	1320	969
1928.	1310	960
1929.	1300	951

Zanimljivo je da je u usporedbi s 1917., godine 1918. došlo do znatnog pada članstva, s jedne strane zbog smrti članova, a s druge zbog isključenja iz članstva. No već od 1919. došlo je do porasta redovnih članova.¹⁵⁰⁰ Svake godine uprava je isključila one članove koji se nisu pridržavali svojih dužnosti, pri čemu je najčešće bila riječ o neplaćanju članarine. Krajem 1920-ih godina vidljiv je znatniji pad redovitih članova. Uprava je tada iskazala nezadovoljstvo zbog neplaćanja članarine, ali i činjenice da jedna trećina aktivnih činovnika nije bila učlanjena u Društvo. Jedan dio činovnika nije niti mogao biti učlanjen radi odluke uprave da ne primaju privremeno namještene činovnike. To nije bilo u „interesu društva“ pošto bi takvi mogli ostati bez službe te nisu mogli „plaćati članarine, ili ako to i čine, stavljaju na društvo zahtjeve, koji nijesu u nikakvom razmjeru sa njihovim članskim prinosima“. S druge strane uprava je smatrala kako su razlozi zbog kojih se jedan dio aktivnih

¹⁴⁹⁹ „Izvešće“, *Općinski upravnik*, 7. 6. 1919., 89; „Izvešće“, *Općinski upravnik*, 19. 6. 1920., 77; „Izvešće“, *Općinski upravnik*, 16. 7. 1921., 109; „Izvešće“, *Općinski upravnik*, 3. 6. 1922., 85; „Izvešće“, *Općinski upravnik*, 7. 7. 1923., 105; „Izveštaj“, *Općinski upravnik*, 5. 7. 1924., 105; HR-DAZG-745 ZDOČ. 2. 3. OS, 46/1925. (kut. 36). „Prilog 'Općinskom Upravniku' Broj 27.“; „Izveštaj“, *Općinski upravnik*, 10. 7. 1926., 110. (Ovaj značajniji pad u broju članova dogodio se zbog većeg broja isključenja potaknutih neplaćanjem članarine.); „Izveštaj“, *Općinski upravnik*, 9. 7. 1927., 110; „Izveštaj“, *Općinski upravnik*, 23. 6. 1928., 196. (I u ovoj godini veći broj članova brisan je zbog dugovanja na članarini.); „Izveštaj o radu društvene uprave za za [sic] godinu 1928.“, *Općinski upravnik*, 29. 6. 1929., 202; „Izveštaj o radu društvene uprave za godinu 1929.“, *Općinski upravnik*, 28. 6. 1930., 202.

¹⁵⁰⁰ „Izvešće“, *Općinski upravnik*, 7. 6. 1919., 89–90.

činovnika ne želi priključiti u Društvo „nehajnost, pomanjkanje stališke svijesti i smisla za organizaciju“.¹⁵⁰¹

Pritužbe uprave prema dijelu članstva ponavljale su se iz godine u godinu, gotovo uvijek s istim razlozima – nepodmirenom članarinom, dugovima općina za *Općinski upravnik* te dugovima prema tiskari.¹⁵⁰² No bilo je i drugih zanemarivanja zamolbi uprave, koja su otkrivala određeni nemar općinskih činovnika prema Društvu.¹⁵⁰³ Uprava, ali i članovi Društva primijetili su da se previše popušta onim članovima (ili njihovim obiteljima, u slučaju smrti činovnika), koji nisu redovito podmirivali svoje dugove i da im se daje visoka novčana potpora dok se u ukupnim davanjima redovite platiše zakidalo. Zato se već od 1918. počelo sa strožim kriterijima kod davanja novčane potpore.¹⁵⁰⁴

Značajna sredstva koja je Društvo dijelilo svojim članovima putem natječaja bila su ona iz *Spomen zaklade* čije je osnivanje inicirao Luka Zubčić. Ta Zaklada punog naziva *Zaklada zemaljskog društva općinskih činovnika Hrvatske i Slavonije, za podupiranje siromašnih redovitih članova i njihovih porodica u bolesti i oskudici, te za odgoj njihove djece*, osnovana je 1925. povodom tisućite obljetnice Hrvatskog kraljevstva. Ovu obljetnicu koja se na poseban način obilježavala u svim hrvatskim krajevima i mnogim institucijama, Društvo je odlučilo obilježiti osnivanjem Spomen zaklade sa glavnicom od milijun dinara koju je Društvo uložilo u novčani zavod, dok su se potpore financirale kamatama (kasnije je glavnica iskorištena za gradnju činovničkog Doma, a potpore su se davale iz proračuna Društva¹⁵⁰⁵). Posebno je važan aspekt ove Zaklade bila potpora za školovanje djece općinskih

¹⁵⁰¹ „Izvjestaj o radu društvene uprave za godinu 1929.“, *Općinski upravnik*, 28. 6. 1930., 202.

¹⁵⁰² Članarina se s godinama mijenjala, primjerice za 1919. iznosila je 20 kruna, od 1921. bila je 40 kruna, a 1925. iznosila je 50 kruna. „Članarina za god. 1919.“, *Općinski upravnik*, 4. 1. 1919., 4; „Novi članovi?“, *Općinski upravnik*, 2. 4. 1921., 52; „Članarina redovitih članova za godinu 1925.“, *Općinski upravnik*, 3. 1. 1925., 4.

¹⁵⁰³ Na primjeru ispunjavanja *šematizama* za *Kalendar* Društva može se vidjeti određeni nemar ne samo članova, nego i ostalih činovnika koji su krajem svake godine Društvu trebali dostaviti osnovne podatke o činovnicima u općinama Hrvatske i Slavonije, i to slanjem dopisnica koje bi primili od Društva i u koje je trebalo napisati te osnovne podatke. Ti podaci potom bi bili objavljeni u *Kalendaru*. Trošak slanja dopisnica bio je na teret Društva, no nerijetko se događalo da su se morale slati višekratne molbe za povrat tih dopisnica. Zbog brojnih neposlanih podataka, *Kalendar* su od 1918. do 1922. izlazili bez popisa činovnika. „Malo statistike“, *Općinski upravnik*, 13. 12. 1919., 201; Uprava, „Šematizam“, *Općinski upravnik*, 13. 11. 1920., 161–162; I. D., „K' novoj godini 1921.“, *Općinski upravnik*, 8. 1. 1921., 1.

¹⁵⁰⁴ „Značajni zahtjev“, *Općinski upravnik*, 31. 8. 1918., 139–140; „Izvjestje“, *Općinski upravnik*, 3. 6. 1922., 85–86; Primjerice kada je udovica općinskog činovnika, Sofija Vincek iz Dubice (kotar Kostajnica) tražila od Društva potporu opisivši teške životne prilike, uprava je taj zahtjev odbila zaključivši da „muž od moliteljice, nije bio član društva, a mogao je biti“. HR-DAZG-745 ZDOČ. 2. 3. OS, 23/1925. (kut. 36). Opaska Zemaljskog društva opć. činovnika na molbu Sofije Vincek, 3. svibnja 1925.

¹⁵⁰⁵ „Glavna skupština“, *Općinski upravnik*, 6. 8. 1927., 126.

č činovnika.¹⁵⁰⁶ Treba spomenuti kako je i prije toga Društvo utemeljilo Jubilarnu zakladu Franje Josipa za potporu siromašnim članovima Društva koja je bila ugašena 1919.¹⁵⁰⁷

Svake godine od osnivanja Spomen zaklade Društvo je raspisivalo natječaj u kojem su zainteresirani mogli sudjelovati za dodjelu sredstava za školovanje učenika i studenata. Podjela sredstava bila je zahtjevna zadaća zbog potencijalne zloupotrebe sredstava onih koji su se javljali na natječaj. Tako se primjerice 1926. Ivan Alinjak u pismu obratio Luki Zubčiću, nezadovoljan načinom na koji su se dijele potpore. Smatrao je da se podjelom brojnih stipendija u manjim iznosima ne daje značajna pomoć potrebitima, već da bi bilo bolje manjem broju osoba dodijeliti veće potpore kako bi ta pomoć bila snažnije koncentrirana i time konkretnija.¹⁵⁰⁸ Uprava Društva dodjelu potpora označila je kao jednu od „najtežih i najneugodnijih zadaća“, posebno zato što su se među članovima pojavljivali prigovori kako se neke potpore dodjeljuju bez osnove, odnosno onima kojima nisu nužne. Uprava je bila svjesna činjenice da im „ne mogu biti poznate prilike svih članova, širom Hrvatske i Slavonije“ i da se zbog toga mogu dogoditi nepravilnosti. Stoga je 1928. odlučeno kako će u cilju što veće transparentnosti za dodjeljivanje potpora tražiti mišljenje kotarskih organizacija, odnosno predstavnika kotara u mirovinskoj zakladi.¹⁵⁰⁹ Ovom odlukom trebao se pažljivije trošiti novac Društva, posebno nakon velikih ulaganja u izgradnju Doma, premda se neke krive procjene niti ubuduće nisu mogle izbjeći. Društvo je predstavljalo interese općinskog činovništva u cjelini, no kada je bila riječ o materijalnoj (ili nekoj drugoj vrsti pomoći), ono je takvu pomoć pružalo samo svojim članovima. Samo u iznimnim situacijama uprava Društva pružala je određenu pomoć onima koji nisu bili njihovi članovi.¹⁵¹⁰

¹⁵⁰⁶ „Zaklada našeg društva.“, *Općinski upravnik*, 1. 8. 1925., 132–133.

¹⁵⁰⁷ HR-DAZG-745 ZDOČ. 2.3. OS, 70/1919. (kut. 34). „Pravilnik za jubilarnu zakladu [...] Franje Josipa I.“, 1. siječnja 1912.; „Sjednica Društenog upravnog odbora“, *Općinski upravnik*, 22. 3. 1919., 45.

¹⁵⁰⁸ HR-DAZG-745 ZDOČ. 2.3. OS, 23/1926 (kut. 37). Pismo Ivana Alinjaka Luki Zubčiću, Stupnik, 16. srpnja 1926.; Ivan Alinjak je u svom pismu između ostaloga napisao: „Moje nezadovoljstvo potiče odtuda, što sam opazio, da mnogi ljudi nemaju ponosa, nemaju srama, pa su se dali kano na utrku za tim potporama, koje se iz ove zaklade dijele, bojeći se, valjda, da bi sagriješili, ako i oni ne bi imali tamo dijela. Na pravu bijedu, onu, za koju je zaklada i osnovana, a na koju smo svi, a pogotovo ti, kod osnutka te zaklade mislili, ti se ljudi i ne osvrću, kano da mimo njihove lakomosti druge potrebe ne postoje! Posljedica toga je ta, da se tim, mukom stečenim novcem, ne postizava željena svrha: ne ublažuje se, a pogotovo ne uklanjanja istinska bijeda, koja se je amo tamo u našim redovima zacarila. Ostalo je s malim iznimkama sve po starom: tko je bio bijedan ostaje i nadalje takovim, a tko je bio u boljem, biva mu još i bolje. Mislim i odlučno tražim, da se tome stane na put!“
Isto.

¹⁵⁰⁹ „Doznačivanje potpora“, *Općinski upravnik*, 28. 7. 1928., 238.

¹⁵¹⁰ Takvi iznimku učinili su primjerice za bolesnog činovnika koji je prošao kroz desetogodišnji disciplinski postupak u kojem je na kraju bio oslobođen. S obzirom na nedostatak primanja i teške životne uvjete, Društvo mu je odlučilo pomoći premda nije bio član. „Jedna molba“, *Općinski upravnik*, 12. 3. 1921., 40.

11.1.4. Rad na očuvanju cjelovitosti Zemaljskog društva općinskih činovnika i suradnja s ostalim društvima u Kraljevini SHS

Uprave Zemaljskog društva opć. činovnika uvijek su izražavale sklonost snažnom, centraliziranom Društvu, a ta sklonost temeljila se na uvjerenju da manje kotarske ili županijske organizacije ne mogu postići one rezultate koje može jedno jako udruženje. Osim toga važan čimbenik u razvoju društva bila su i materijalna sredstva, a manje organizacije nisu mogle biti financijski snažne poput jedne centralne organizacije. Samo Društvo je, iz praktičnih razloga, poticalo kotarske (sreske) sastanke članova jer se na taj način učinkovitije provodilo i djelovanje Društva.¹⁵¹¹

Zbog velikog truda i ulaganja oko podizanja i jačanja Društva, među članovima, a posebno istaknutim osobama u upravi, postojao je izrazito zaštitnički odnos prema Društvu odnosno njegovoj cjelovitosti. Stoga nisu bili skloni ishitrenom „stapanju“ u potencijalna jugoslavenska društva ili stvaranju novih društva, čega su se u Društvu pobojali već nakon što su Vidovdanskim ustavom i Zakonom o oblasnoj i sreskoj samoupravi bile predviđene upravno-teritorijalne promjene. Podjelom dotadašnjeg prostora Hrvatske i Slavonije na oblasti, smatralo se kako se moglo dogoditi da dođe do smanjivanja članstva ili stvaranja novih činovnička društva po upravnim oblastima, čime bi Društvo zasigurno oslabilo. Ta bojazan provlačila se povremeno i kroz tekstove u *Općinskom upravniku* i na skupštinama Društva. Tako je primjerice Ivan Alinjak u jednom tekstu upozoravao: „Razdioba zemlje na više upravnih područja, bojimo se, ohladit će medju drugovima i ono malo interesa za njihovu zajedničku organizaciju. Izim toga, ta razna upravna područja imati će, bez sumnje, po vremenu, i različite potrebe na raznom materijalu, koga je do sele dobavljala u pretežnom dijelu naša tiskara, a koga će, od sele, po svoj prilici, nabavljati u vlastitom području. U izgledu je dakle loš posao ne samo gledom na mogućnost zarade, nego i na krug mušterija.“¹⁵¹²

Do nove upravno-teritorijalne podjele na banovine Društvo je ipak ostalo cjelovito iako je uprava Društva smatrala da postoje tendencije za odvajanje od Društva odnosno stvaranje novih društava. Tako su se primjerice 1928. pojavile nesuglasice između uprave i dijela općinskih činovnika iz Srijema. Na sastanku sreske organizacije Društva predložena je izgradnja internata za djecu općinskih činovnika Srijemske oblasti.¹⁵¹³ Općinski bilježnik u općini Tompojevci (kotar Vukovar), Fran Šešerinac, obavijestio je upravu, točnije tadašnjeg

¹⁵¹¹ O tome vidi primjerice: Juraj MEDVED, „Kotarski povjerenici“, *Općinski upravnik*, 31. 7. 1926., 123.

¹⁵¹² Ivan ALINJAK, „Malo o našim penzionerima.“, *Općinski upravnik*, 14. 6. 1924., 93.

¹⁵¹³ Dušan I. MANDIĆ, „Sreski sastanak u Kupinovu“ [ćir. u izvorniku], *Općinski upravnik*, 11. 8. 1928., 254.

tajnika Stjepana Majseca, o tim događajima iskazujući pritom zabrinutost namjerama dijela činovnika. Šešerinac je u svome pismu iznio zanimljivo viđenje o utjecaju političke situacije na općinske činovnike u Srijemu. Navodeći da nije upoznat s organizatorima navedene inicijative za izgradnju internata, izrazio je sumnje u njezin uspjeh iz slijedećih razloga: „Iako u principu odobravam ovu stvar ali se ipak bojim da smo mi baš opć činovnici Sremske oblasti vrlo slabi za ovako ozbiljnu stvar te dvojim u takav uspeh kakav si mi zamišljamo tim više jer poznam većinom skoro sve sremske kolege od kojih ima veliki deo da su došli na svoje položaje usljed političkih prilika, a tako rekuć mnogi istim načinom preko noći nestali, da se pojave kao radnici sasma protivne [?(riječ nečitka), op. I. J.] struke, dapače na našu žalost i kelnerima u hotelima.“ Osim toga Šešerinac je pozvao i predsjednika Društva da se priključi „debatu“ tj. da prisustvuje skupštini srijemskih općinskih činovnika „kako ne bi pojedinci mogli iz toga izvući materijal kao da je ta skupština prvi korak za odcepljenje Srema od uprave odnosno od društva“.¹⁵¹⁴

Vidljivo je da je među članstvom, ali i među upravom postojala svijest o tome kako se u pojedinim mjestima, a posebno u Srijemu, dio novih općinskih činovnika nije vezao za organizaciju u Zagrebu. Prilikom prenošenja vijesti o namjeri izgradnje doma za djecu općinskih činovnika u Zemunu, u *Općinskom upravniku* napisana je opaska o tome kako bi takav veliki pothvatu uz potporu Društva vjerojatno bio lakše izvediv kada bi činovnici u Srijemu podržavali tiskaru Društva odnosno naručivali njihove proizvode, što tada nisu činili.¹⁵¹⁵ Predsjednik Domitrović sudjelovao je i na skupštini općinskih činovnika u Srijemu, ali povišeni tonovi između organizatora skupštine i uprave Društva nisu bili izbjegnuti. Cijela situacija pokušala se izgladiti, ali kako je u konačnici skora podjela na banovine dovela do promjene u ustroju Društva, nestala je i potreba za ovakvim raspravama.¹⁵¹⁶ Štoviše, uprava Društva, svijesna da će zbog ponovnih upravnih promjena neminovno doći do odvajanja pojedinih oblasti iz Društva, već je 1930., i prije nego je došlo do formalne promjene u vidu

¹⁵¹⁴ HR-DAZG-745 ZDOČ. 2.3. OS, 94/1928. (kut. 38). Pismo Frana Šešerince upućeno Stjepanu Majsecu, Tompojevci, 12. kolovoza 1928.

¹⁵¹⁵ „Dom opštinskih činovnika sremske oblasti“ [ćir. u izvorniku], *Općinski upravnik*, 18. 8. 1928., 260–261; Opaska napisana uz tekst nije bila potpisana, ali ju je napisao Milorad Dimitrijević, dugogodišnji član i odbornik Društva iz Srijema. HR-DAZG-745 ZDOČ. 2.3. OS, 94/1928. (kut. 38). Napomena o opasci M. Dimitrijevića napisana na poleđini njegova pisma od 4. kolovoza 1928., upućenog Luku Zubčiću.

¹⁵¹⁶ U *Općinskom upravniku* kroz nekoliko članaka vodila se rasprava oko gradnje „Doma“ u Zemunu dok su se u pozadini nadzirali problemi u odnosu uprave Društva i dijela općinskog činovništva u Srijemu. Dugogodišnji članovi Društva iz Srijema stali su u obranu uprave, no vodstvo skupštine za gradnju „Doma“ nije se u svemu s njima slagalo. Situacija se u konačnici ipak smirila uz opaske da je nepotrebno došlo do razilaženja, a nakon toga o ovoj se stvari više nisu donosila značajnija izvješća. Radovan STRIKA, „Dom opštinskih činovnika sremske oblasti“ [ćir. u izvorniku], *Općinski upravnik*, 15. 9. 1928., 290; Petar M. MIŠĆEVIĆ, „Dom opštinskih činovnika sremske oblasti“ [ćir. u izvorniku], *Općinski upravnik*, 29. 9. 1928., 306–307; Milan DIVJAK, „Dom opštinskih činovnika oblasti sremske“ [ćir. u izvorniku], *Općinski upravnik*, 20. 10. 1928., 332 – 333.

osnivanja Zadruga, poručila kako odobrava namjeru kolega iz nekadašnje Srijemske oblasti da stvore svoje organizacije u Dunavskoj i Dravskoj banovini.¹⁵¹⁷

I jedan nesporazum koji se dogodio u komunikaciji sa organizacijom općinskih namještenika, odnosno općinskih pisara, koja se osnivala u Novoj Pazovi, također pokazuje zaštitnički odnos koji su, ne samo uprava već i članovi, imali prema Društvu. U pokušaju osnivanja organizacije osnivači su uputili zamolbe općinskim činovnicima da ih podrže u njihovu radu. No kako se u dopisu dobio dojam da se radi o novoj organizaciji koja uključuje općinske činovnike, nekoliko je članova Društva o tome obavijestilo upravu, izrazivši negodovanje ovom pojavom. Uprava je reagirala u glasniku osudivši pokušaje koji idu za „cijepanjem“ Društva. Iako je u konačnici došlo do isprika s obje strane, ovaj primjer pokazuje koliko je i članovima i upravi bilo važno održati jedinstvo i utjecaj Društva.¹⁵¹⁸

Društvo je vodilo brigu oko očuvanja svoje organizacije, stoga se u ovom razdoblju nisu dogodili značajniji pokušaji rušenja Društva ili njegove uprave. Jedini događaj koji se može izdvojiti kao pokušaj micanja uprave Društva dogodio se 1925. kada je Miloš Bogunović, umirovljeni općinski bilježnik u Virju (kotar Đurđevac), nezadovoljan odnosom uprave prema njegovim zahtjevima, istu optužio da radi u svoju korist, a da članove koristi kako bi se domogla bogatstva i utjecaja. Bogunović je bio višegodišnji član Društva koji je već i ranije iskazivao neslaganje s nekim potezima uprave.¹⁵¹⁹ Primjerice na skupštini Društva 1919. požalio se „što u društvenome glasilu ne izlaze slobodoumniji članci, jer da je i on pisao za list, pa da mu je vraćeno neuvršteno, jer da to spada u politički list, a ne strukovni“, na što mu je ravnatelj Zubčić odgovorio „da u list uvrštuje samo ono, što je stručno i prema

¹⁵¹⁷ „Sreski sastanak u Mitrovici“ [ćir. u izvorniku], *Općinski upravnik*, 15. 1. 1930., 21.

¹⁵¹⁸ „Nova organizacija novi list u Novoj Pazovi“, *Općinski upravnik*, 2. 1. 1926., 4; „Nova organizacija novi list u Novoj Pazovi“, *Općinski upravnik*, 9. 1. 1926., 8; HR-DAZG-745 ZDOČ. 2.3. OS, 5/1926. (kut. 37). Spis o osnivanju organizacije općinskih pisara u Novoj Pazovi.

¹⁵¹⁹ Miloš Bogunović službovao je u razdoblju Austro-Ugarske u općini Berak (kotar Garešnica), a u jednim novinama bio je i javno pohvaljen za svoje djelovanje. Sudjelovao je u ratu, no nakon povratka tražio je privremeno umirovljenje na temelju zdravstvenog stanja, koje mu je bilo odobreno. Nakon što se želio vratiti u službu nije mogao dobiti potvrdu za vraćanje na svoje bilježničko mjesto radi čega se žalio i Zemaljskoj vladi. Zanimljivo je da se u dokumentima spominje kako je kotarska oblast u Garešnici podnijela povjerljivo izvješće prema kojem se Bogunović nije mogao vratiti na svoje dotadašnje mjesto, a između ostaloga spominje se kako je prilikom liječničkog pregleda vrijeđao prisutnog županijskog tajnika. U samom nalazu spominje se da je bio razdržljiv i nervozan, no 1917. ipak je bio vraćen u službu. „Vrijedni općinski činovnik“, *Nezavisnost*, 21. 2. 1914., 3; HR-HDA-79 UOZV. IV-5, 74399/1918. (kut. 4587). Spis o općinskoj službi Miloša Bogunovića; Bogunović je oko 1920. vjerojatno bio umirovljen. U tom razdoblju boravio je u Sarajevu te je i u to vrijeme više puta izražavao neslaganje s upravom Društva. Kada se 1925. otvoreno sukobio s upravom, živio je u Virju (kotar Đurđevac) kao umirovljeni općinski bilježnik i povjerenik. „Pogođeni su, pa sikte“, *Općinska istina* (Virje), 31. 3. 1925., 1–2.

prilikama dozvoljeno, jer i onako smo svaki čas pljenjeni bili i morali drugu nakladu praviti, a to jedan stručni list ne smije i ne može podnostiti“.¹⁵²⁰ Iste godine, Društvo je odlučilo ugasiti Jubilarnu zakladu Franje Josipa zbog novonastalih društveno-političkih okolnosti, a uprava je prema želji Miše Sommera, jednoga od prvih i uglednih članova Društva, donijela odluku kako će preostalu svotu novca iz zaklade od 5000 K pokloniti Medicinskom Fakultetu u Zagrebu. Saznavši za ovu vijest Bogunović se obratio upravi i usprotivio ovakvoj odluci, no Društvo je postupilo prema svojoj prvotnoj namjeri.¹⁵²¹

Nije primjetno da se Bogunović značajnije isticao u odnosima sa Društvom sve do 1925. kada je u Virju pokrenuo list *Općinska istina* s namjerom protuteže društvenom glasilu. Naime, Bogunović je početkom godine *Općinskom upravniku* poslao članak u kojem je prozvao upravu radi nebrige za interese umirovljenika i njihovo loše stanje. Uprava je članak objavila uz opasku u kojoj je demantirala njegove navode.¹⁵²² Nakon toga, u ožujku je izašao prvi broj *Općinske Istine*. Uvodni članak potpisan sa „Akcioni odbor naprednih opć. činovnika“ kritizirao je upravu optuživši ih za višegodišnje držanje položaja u Društvu uz pomoć „nekolicine vikača“ s naručenim člancima, cenzurom neistomišljenika, nebrigom za umirovljenike i neograničeni utjecaj na općinsko činovništvo. Iz Bogunovićevih izjava može se primijetiti kako nije imao namjeru rušiti Društvo ili govoriti protiv članova, već je svoje nezadovoljstvo usmjerio prije svega prema upravi. Prema uvodnom članku, *Općinska istina* trebala se „[...] u prvom redu baviti radom društvene uprave i mirovinskih odbora. Osuđivati nepravdu dolazila ona ma sa koje strane. Štititi nevino progonjene opć. činovnike i ostale službenike. Iznositi i osobne razmirice naših drugova, da šira društvena javnost dozna gdje počiva istina – a gdje se krije laž.“¹⁵²³ Osim toga navedeno je da će se list baviti i stručnim temama od općinskog interesa pa su već u prvom broju objavljeni neki članci o položaju

¹⁵²⁰ „Glavna skupština društva“, *Općinski upravnik*, 5. 7. 1919., 111; Prije toga u listu je već bio objavljen jedan članak u kojem se Bogunović požalio na svoju situaciju od prijeratnog vremena, zatim napade zelenog kadra i naposljetku situaciju u novoj državi. U članku je ujedno prigovorio i upravi zbog nečinjenja za poboljšanje materijalne situacije i položaja općinskog činovništva. Miloš BOGUNOVIĆ, „U borbu.“, *Općinski upravnik*, 29. 3. 1919., 49–50.

¹⁵²¹ M. Bogunović je u pismu upravi naveo da se protivi „da se 'Jubilarna zaklada' dugogodišnjeg krvnika Jugoslavenskog naroda Franje Josipa pokloni medicinskom fakultetu, kojeg će uzdržavati naše obsežno Kraljevstvo, a zaboravila se humana dužnost na onu siročad i opustošene domove u Srbiji i naše dobrovoljce“. Stoga je stavio protuprijedlog da se preostali iznos pokloni za djecu „palih dobrovoljaca kod konačnog sloma izdajničkih Bugara i njihovih Madjarsko Švabskih gospodara“. Nema sumnje da se uprava nije slagala s tom retorikom, a Bogunovićev prijedlog nije bio prihvaćen već je prema prvotnoj namjeri potvrđeno da će iznos biti doniran Medicinskom fakultetu. „Sjednica Društvenog upravnog odbora“, *Općinski upravnik*, 22. 3. 1919., 45; HR-DAZG-745 ZDOČ. 2.3. OS, 70/1919. (kut. 34); Pismo Miloša Bogunovića upućeno Zemaljskom društvu opć. činovnika, Berak, 14. lipnja 1919.

¹⁵²² Miloš BOGUNOVIĆ, „Sa mrtve tačke“, *Općinski upravnik*, 24. 1. 1925., 13–14.

¹⁵²³ Akcioni odbor naprednih opć. činovnika, „Drugovi“, *Općinska istina*, 1. 3. 1925., 1.

činovnika i općinskim proračunima. Osim Bogunovićevih, samo je jedan članak i to onaj o općinskim proračunima, bio potpisan inicijalima S. P.

Sasvim očekivano, uprava Društva oglasila se poduljim člankom povodom izlaska prvog broja *Općinske Istine* navodeći kako Bogunovićev cilj nije bio borba za bolji položaj činovništva već rušenje uprave, što je u konačnici i sam Bogunović naveo. Osim toga navedeno je kako nikada nisu odobrali Bogunovićeve javne prepirke sa kolegama koje je on i prije pokušao nametnuti kroz *Općinski upravnik*. Uredništvo je i inače odbijalo objavljivati međusobne obračune, smatrajući da se na taj način samo dodatno narušavaju odnosi i kolegijalnost činovništva te gubi poštovanje javnosti. Uprava je zaključila kako je podrška koju primaju od upravnog odbora i svojih članova rezultat višegodišnjeg zalaganja i truda oko podizanja Društva, a Bogunovićev „akcioni odbor“ prema njihovom se uvidu sastojao samo od – Bogunovića.¹⁵²⁴ Ubrzo nakon toga u *Općinskom upravniku* objavljeno je više članaka koji su osudili njegovo djelovanje i stali na stranu uprave.¹⁵²⁵ Koliko je poznato *Općinska istina* doživjela je još samo jedan dvobroj koji je u potpunosti bio posvećen prozivanju uprave Društva, posebno Luke Zubčića, a osim Bogunovićevih potpisa ne spominju se drugi suradnici tako da je vrlo vjerojatno sam vodio ovaj pothvat.¹⁵²⁶ Uprava je Bogunovića pozvala da se o svemu izjasni na glavnoj skupštini s obzirom da je još uvijek formalno bio član Društva. Bogunović je prisustvovao skupštini (zanimljivo, predstavljao je još tri člana donijevši njihove punomoći), ali prema zapisu iz *Općinskog upravnika*, osim njegovih pritužbi i svađe koja je uslijedila između njega i pojedinih članova skupštine, nije došlo do nikakvog rješenja već je nakon njegova napuštanja skupštine (odbio je ostati do kraja) većinom glasova odlučeno da se isključuje iz Društva.¹⁵²⁷

¹⁵²⁴ Mc., „Općinska Istina“, *Općinski upravnik*, 14. 3. 1925., 42–44.

¹⁵²⁵ O tome vidi: „Općinska Istina' i g. Bogunović“, *Općinski upravnik*, 21. 3. 1925., 47–48.

¹⁵²⁶ Dvobroj, odnosno 2. i 3. broj *Općinske istine* izdan je u Virju 31. 3. 1925. na četiri stranice. U njemu je Bogunović iznio i korespondenciju s upravom kao i druge optužbe o postupanju prema njemu i njihovom uplitanju u izbor upravnog odbora. Tako je između ostaloga naveo da ga uprava nije željela potvrditi za odbornika Župnije bjelovarsko-križevačke te da je zbog „frankovluka“ jedno vrijeme istupio iz Društva. Iako je pisao protiv uže uprave, glavne optužbe bile su upućene Zubčiću, kojega je nazivao „diktatorom“. Stječe se dojam kako je Bogunović Zubčića, između ostalog, želio etiketirati i kao osobu koja djeluje protudržavno. Tako je naveo da je njegov „mecena“ Stjepan Radić, a na jednom je mjestu opisao i sastanak sa banom 1919., navodeći da je prilikom tog susreta Zubčić „izbacio jednu krilaticu žalenja za 'dobrom' koje smo pod Mađarima imali, tako da se ban toliko uzrujao – i da ne bijaše utjecaja ostali članova deputacije, naročito g. Domitrovića, bio bi nas ban najurio na polje na vječnu opomenu, da zapamtimo, u kakove ruke postavljemo svoje zastupanje“. Na pisanje u dvobroju Ivan Domitrović i uprava iznijeli su svoje odgovore: Ivan DOMITROVIĆ, „Općinskoj istini“, *Općinski upravnik*, 11. 4. 1925., 57; „Općinska Istina“, *Općinski upravnik*, 60.

¹⁵²⁷ „Glavna skupština“, *Općinski upravnik*, 1. 8. 1925., 133, 134; HR-DAZG-745 ZDOČ. 2. 3. OS, 80/1925. (kut. 36). Koncept dopisa Zemaljskog društva opć. činovnika o isključenju Miloša Bogunovića iz Društva, upućen I. Milošu Bogunoviću i II. Poglavarstvu općine Virje, 3. rujna 1925.

Iako neugodan, incident nije imao nikakvog odjeka na Društvo niti upravu. Međutim vrlo dobro oslikava povjerenje koje je uprava uživala među većinom članova te stabilnost u vođenju Društva. Iako se uprava redovito suočavala s određenim kritikama, Društvo je ipak ostalo stabilno, a uprava je zadržala povjerenje članstva. Pritom svakako treba napomenuti da je posao vođenja Društva zasigurno bio zahtjevan zbog čega je većina članova godinama podržavala iste ljude u upravi. Stoga je ovo ostao izolirani slučaj djelovanja protiv uprave Društva. Sama činjenica da je Društvo dobro funkcioniralo te da u tom razdoblju nije došlo do drugih, značajnijih pokušaja njegove destabilizacije, pokazuje da su razmišljanja brojnih članova uglavnom bila u skladu s djelovanjem uprave.

Društvo je nastojalo održavati kontakte i s drugim organizacijama općinskih činovnika na hrvatskom području te ostalima u Kraljevni SHS. Središte njihovog zajedničkog interesa bio je rad na izradi novoga zakona o općinama te općenito poboljšanje položaja općinskih činovnika. Dobra suradnja postojala je sa Zadrugom općinskih činovnika u Dalmaciji,¹⁵²⁸ a veze s općinskim činovnicima u Dalmaciji uspostavljene su još u vrijeme Austro-Ugarske.¹⁵²⁹ U *Općinskom upravniku* povremeno su bili objavljeni i članci o radu i situaciji općinskih činovnika u Dalmaciji, a posebno intenzivna suradnja bila je oko izrade općinskog zakona. Prema podacima Društva, *Općinski upravnik* su uz Hrvatsko-slavonske i Međimurske, držale i općine u Dalmaciji što je zasigurno doprinijelo dobroj komunikaciji.¹⁵³⁰

¹⁵²⁸ Zadruga općinskih činovnika u Dalmaciji osnovana je 10. siječnja 1895. sa sjedištem u Splitu. Za predsjednika je bio izabran Dužan Mikačić, općinski blagajnik u Splitu, za potpredsjednika Petar Monti, općinski tajnik na Visu, a Vicko Butier općinski tajnik u Kaštel Sućurcu bio je izabran za tajnika. „Vjesnik“, *Općinski glasnik* (Split), 5. 4. 1895., 32; Zadruga je 1895. započela s izdavanjem lista *Općinski glasnik*, ali je te godine izašlo samo šest brojeva i koliko je poznato, nakon toga nisu izdavali svoje glasilo. U prvom broju lista bila su objavljena i pravila Zadruge. O tome vidi: „Pravilnik Zadruge općinskih činovnika u Dalmaciji“, *Općinski glasnik*, 5. 4. 1895., 2–5; Iako je očigledno da je u djelovanju Zadruge postojao kontinuitet, u jednom članku *Općinskog upravnika* iz prve polovice 1922. spominje se kako u Dalmaciji ne djeluje organizacija općinskih činovnika te da bi u interesu tamošnjeg činovništva bilo djelovanje takve organizacije. Nije jasno je li uprava Zemaljskog društva opć. činovnika bila neupućena ili u tome razdoblju Zadruga nije aktivnije djelovala, što je dovelo do takvog zaključka. Naime izvori upućuju na to da je postojao kontinuitet djelovanja Zadruge. Iste 1922. godine u srpnju, Zadruga je u Splitu održala glavnu skupštinu na kojoj je bila izabrana uprava (predsjednik Nigojević, potpredsjednik Perušić te tajnik Grabovac). S obzirom da je stvoren zaključak da se „izradi nacrt službovne pragmatike i da se uprava organizacije stavi u doticaj sa ostalim organizacijama u zemlji“, nakon čega su organizacijama općinskih činovnika u Zagrebu, Beogradu i Tuzili upućeni brzojavni pozdravi sa skupštine, moguće je da je ovo bila svojevrsna prekretnica u aktivnijem djelovanju Zadruge. „Savez opć. činovnika cijele države“, *Općinski upravnik*, 15. 4. 1922., 57–58; „Skupština pokrajinske zadruge opć. činovnika“, *Novo doba* (Split), 21. 7. 1922., 4; „Skupština općinskih činovnika u Dalmaciji“, *Općinski upravnik*, 14. 10. 1922., 162; Prema podacima Zemaljskog društva opć. činovnika iz 1923. i 1926., sjedište Zadruge u to vrijeme bilo je u Omišu, predsjednik je bio P. I. Nigoevi (Nigoević) iz Omiša (u *Kalendaru* se vjerojatno potkrala greška jer se spominje prezime Nigoeri), potpredsjednik Andro Peručić iz Korčule, a tajnik Petar Marković iz Sinja. „Izaslanici zadruge opć. činovnika za Dalmaciju“, *Općinski upravnik*, 15. 12. 1923., 200; DOMITROVIĆ, *Kalendar Zemaljskog društva općinskih činovnika Hrvatske i Slavonije za godinu 1926.*, 94.

¹⁵²⁹ O tome vidi primjerice: „Pokret obć. činovnika u Dalmaciji“, *Obćinski glasnik*, 7. 6. 1902., 179–181.

¹⁵³⁰ HR-DAZG-745 ZDOČ. 2.3. OS, 40/1925. (kut. 36). Pismo Zemaljskog društva opć. činovnika upućeno Zvezi nameštencov avtonomnih mest Slovenije, 26. svibnja 1925.

Prilikom osnivanja Saveza organizacija službenika gradskih i seoskih općina kraljevine Jugoslavije 1930., tajnik Zemaljskog društva opć. činovnika, Luka Zubčić, bio je opunomoćenik Zadruga općinskih činovnika za Dalmaciju u povjerenstvu za osnivanje Saveza.¹⁵³¹ Također, povodom smrti Ivana Domitrovića 1933., Petar Marković, potpredsjednik (preimenovane) Zadruga općinskih činovnika primorske banovine, posvetio je jedan članak suradnji s Ivanom Domitrovićem, spomenuvši pritom intenzivnu suradnju dviju organizacija.¹⁵³² Činjenica da su činovnici iz Hrvatske, Slavonije i Dalmacije svoj položaj temeljili na zakonima donesenim u Austro-Ugarskoj te je njihova upravna tradicija u vrijeme ulaska u Kraljevinu SHS bila na istim temeljima, zasigurno je doprinijela tome da su i njihovi ciljevi oko izgradnje položaja općinskih činovnika bili vrlo slični.

Zemaljsko društvo opć. činovnika došlo je u doticaj i s općinskim činovništvom Krka i općine Kastav. Činovnici s tog područja organizirali su se u vlastito Društvo i kao organizacija tražili pristupanje Društvu u Zagrebu. No s obzirom da su Pravila dopuštala samo individualno pristupanje činovnika taj zahtjev nije bio prihvaćen. Izuzev komunikacije iz 1922 i 1923., Društvo iz Baške kasnije se ne spominje.¹⁵³³

Zemaljsko društvo opć. činovnika bilo je u kontaktu i s drugim društvima na području Kraljevine SHS, ali nije primjetno da je ta suradnja u ovom razdoblju bila intenzivna i kada se odvijala uglavnom se odnosila na pitanja oko donošenja općinskog zakona. S obzirom da su glasila ili izravni upiti pokrajinskim vladama, tj. oblastima uglavnom bili jedini način da se sazna više o postojanju strukovnih udruga, često je trebalo i više vremena da se stupi u međusobni kontakt. *Općinski upravnik* imao je stoga važnu ulogu u prezentaciji Društva. Tako je društvo stupilo u doticaj s *Udruženjem opštinskih-samoupravnih činovnika*

¹⁵³¹ V.-r., „Osnovan Savez organizacija službenika gradskih i seoskih općina kraljevine Jugoslavije“, *Novosti*, 20. 1. 1930., 5.

¹⁵³² Petar MARKOVIĆ, „Uspomeni Ivana Domitrovića“, *Općinski upravnik*, 15. 4. 1933., 63.

¹⁵³³ Godine 1922. osnovano je *Društvo općinskih službenika za ostrvo Krk i općinu Kastav*. Predsjednik Društva bio je Petar Ostrogović općinski tajnik-blagajnik u Baškoj, potpredsjednik Đuro Mužina, opć. tajnik-blagajnik u Krku, a tajnik Društva bio je Zvonimir Grandić, općinski oficijant u Baškoj. Društvo je stupilo u kontakt sa Zemaljskim društvom opć. činovnika i poslalo im primjerak svojih Pravila, a zagrebačko Društvo u odgovoru ih je informiralo o svom djelovanju. Iako je Društvo iz Baške inzistiralo na učlanjenju cijele organizacije u zagrebačko Društvo, taj je zahtjev odbijen jer nije bio u skladu s Pravilima Zemaljskog društva opć. činovnika s obzirom da su se prema Pravilima mogli učlaniti samo kao pojedinci. Općinske činovnike s Krka i Baške pozivali da se pojedino učlane, tvrdeći da će štiti njihove interese, no uprava baškog Društva ostala je pri odluci da zadrži svoje Društvo zbog specifičnog položaja koji su njihovi službenici imali prema dotadašnjim zakonima. Ipak, izraženi su zajednički stavovi o potrebi suradnje za bolji položaj općinskih činovnika. Osim još jedne vijesti koju je Društvo prenijelo o sastanku baškoga Društva 1923., nije poznato da je ostvarena daljnja komunikacija. Isto tako nije poznato niti je li baško Društvo nastavilo s aktivnim djelovanjem s obzirom da se u kratkom osvrtnu na organizacije općinskih činovnika u Kraljevini SHS, objavljenj u *Kalendaru* 1926., ne spominju. HR-DAZG-745 ZDOČ. 2. 3. OS, 65/1923. (kut. 35). Spis o komunikaciji (korespondencija) Zemaljskog društva opć. činovnika s Društvom općinskih službenika za ostrvo Krk i općinu Kastav iz 1922. i 1923.; „Općinski činovnici ostrva Krka i Kastva“, *Općinski upravnik*, 13. 10. 1923., 164.

Srbije i Crne Gore. Ovo Udruženje bilo je osnovano 1925. te je izdavalo *Samoupravni glasnik*, list koji je izlazio u Bitolju.¹⁵³⁴ Prema podacima Zemaljskog društva opć. činovnika, Udruženje je nakon osnivanja pokrivalo prvenstveno područje koje se tada u Srbiji označavalo kao Južna Srbija (Sandžak, Kosovo, Makedonija), a cilj im je bio okupljanje i ostalih općinskih činovnika s područja Srbije i Crne Gore jer je starija udruga koje je postojala u Beogradu prestala sa radom 1923.¹⁵³⁵

Poznato je da je ta beogradska udruga izdavala list *Opština* koji je započeo s izlaženjem 1922., a prema svemu sudeći završio je s izlaženjem kada se udruga ugasila. Nakon što je *Opština* počela izlaziti, iz Zemaljskog društva opć. činovnika pozvali su svoje članove da se pretplate i na taj list.¹⁵³⁶ No, između *Općinskog upravnika* i *Opštine* počele su se javljati određene nesuglasice, poput ranije spomenute polemike oko plaća općinskog činovništva u Hrvatskoj i Srbiji. Osim toga, *O. upravnik* prozvao je *Opštinu* da politizira i skreće s puta općinskih i strukovnih interesa nauštrb politike. Naime, prema pisanju *O. upravnika*, *Opština* je već u drugom broju otvorila „Hrvatsko pitanje“ pišući o „unutrašnjim neprijateljima, o razočaranju od braće, o tome, kako hrvatsko pitanje imade vatrene protivnike u ministru Pribičeviću i svim naprednim i patriotskim elementima iz Hrvatske, kako su se braća Hrvati pokazali kao rdjavi političari, a plemenski interes i separatizam je dostigao kulminaciju, pa izaziva vrlo opasnu reakciju s druge strane, govori o amputaciji Hrvatske, udara se po Muslimanima i t. d. i t. d.“ Osuđujući ovakve napise, u *O. upravniku* dodan je zanimljiv i znakovit komentar o tome kako u Hrvatskoj i Slavoniji Hrvati i Srbi „[...] kao općinski činovnici u jednome društvu, izbjegavamo svako uvlačenje politike u naše društvo, štujuemo se međjusobno po onoj: brat mi je mio koje vjere bio, akoprem je jasno i na dlanu, da smo privrženici različitih političkih stranaka. Čim bi mi medju naše redove unijeli politiku, rastrovali bi svoju organizaciju i nikada ne bi postigli one uspjehe, koje smo postigli.“¹⁵³⁷

¹⁵³⁴ Prema podacima Zemaljskog društva opć. činovnika predsjednik Udruženja bio je Stanimir Ž. Milić iz Prištine, podpredsjednik Gligorije Sidić iz Skoplja, a tajnik Miloš Vlahović, također iz Skoplja. Inicijator osnivanja Udruženja bio je Čedomir Srećković iz Bitolja koji je ujedno uređivao njihov list *Samoupravni glasnik*. DOMITROVIĆ, *Kalendar Zemaljskog društva općinskih činovnika Hrvatske i Slavonije za godinu 1926.*, 93.

¹⁵³⁵ Naziv toga društva vjerojatno je bio *Udruženje delovođa i pisara za Srbiju i Crnu Goru*, kako se navodi u ranije spomenutom članku V. Ačimovića. Treba spomenuti da je 1919. *Općinski upravnik* također prenio vijest o organizaciji koju su osnovali službenici beogradske općine pod nazivom „Savez Opštinskih službenika u Kraljevini Srbiji“. Vjerojatno se od potonje organizacije razvilo spomenuto Udruženje za Srbiju i Crnu Goru. „Organizovanje opštinskih službenika u Srbiji“, *Općinski upravnik*, 25. 10. 1919., 175; Ivan DOMITROVIĆ, „Pokret općinskih činovnika“, *Općinski upravnik*, 11. 2. 1922., 21.

¹⁵³⁶ „Opštinski glasnik“, *Općinski upravnik*, 18. 11. 1922., 182–183.

¹⁵³⁷ „Č.“, „Opština politizira“, *Općinski upravnik*, 25. 2. 1922., 29.

Kada je došlo do gašenja beogradske udruge, uprava Društva ocijenila je da se to dogodilo „radi nehaja članova ili što se je društvena uprava stala baviti politikom“.¹⁵³⁸

Osim sa udrugama općinskih službenika u Srbiji, Društvo je stupilo u kontakt i sa udrugama u ostalim dijelovima Kraljevine SHS. Početkom 1922. u *Općinskom upravniku* donesene su vijesti o *Društvu činovnika i službenika gradskih i organizovanih seoskih opština u Bosni i Hercegovini*. Ono je bilo osnovano još 1913. sa sjedištem u Tuzli, ali je prema ocjenama zagrebačkog Društva u razdoblju Kraljevine SHS bilo slabo organizirano. Jedan od razloga vidjeli su u tome što u BiH upravne, negradske općine gotovo da nisu niti bile formirane i organizirane pa je samim time i organiziranje općinskih činovnika bilo otežano.¹⁵³⁹ Društvu se 1925. obratila i *Zveza nameštencev avtonomnih mest Slovenije*. Ipak, ta organizacija okupljala je samo činovnike gradskih općina, a prema pisanju Društva tek su se sredinom 1920-ih godina, počeli organizirati i činovnici negradskih općina.¹⁵⁴⁰ Godine 1926. Zemaljsko društvo opć. činovnika dalo je podršku i osnivanju organizacije općinskih činovnika u Bačkoj koja se kod utemeljenja organizacije poslužila pravilima Društva u Zagrebu.¹⁵⁴¹

Iako je uprava pa i članstvo Zemaljskog društva opć. činovnika sustavno radilo na tome da Društvo ostane cjelovito i utjecajno na cijelom područje Hrvatske i Slavonije, ipak su pokazivali sklonost stvaranju krovne organizacije koju bi činila udruženja općinskih

¹⁵³⁸ DOMITROVIĆ, *Kalendar Zemaljskog društva općinskih činovnika Hrvatske i Slavonije za godinu 1926.*, 93. O još nekim ocjenama i zamjerkama upućenom ovom Udruženju vidi: Ivan DOMITROVIĆ, „Naši drugovi u Srbiji.“, *Općinski upravnik*, 7. 2. 1925., 21–22; Ivan DOMITROVIĆ, „Mi i naši drugovi u Srbiji“, *Općinski upravnik*, 21. 2. 1925., 25.

¹⁵³⁹ Predsjednik društva u Tuzli bio je Salih Konjhodžić, potpredsjednik dr. A. Bučić, tajnik Mustafa Dubravić, a blagajnik Rudolf Konrad. Ovo društvo izdavalo je i list *Opštinski Glasnik*, koji je zbog određenih poteškoća izlazio neredovito dok se početkom 1925. nije ugasio. Novi list, *Naša opština*, koji se bavio sličnom tematikom pokušao je potom izdavati Salko Dedić, također u Tuzli, ali je i on odmah prestao s izlaženjem. „Društvo gradskih i općinskih namještenika u Bosni i Hercegovini.“, *Općinski upravnik*, 14. 1. 1922., 5 – 6; DOMITROVIĆ, *Kalendar Zemaljskog društva općinskih činovnika Hrvatske i Slavonije za godinu 1926.*, 93–94; Ovo je Društvo u jednom dopisu iz 1921. (povodom pitanja o donošenju općinskog zakona), o svome djelovanju navelo: „Naša organizacija postoji već od godine 1913. Za vrijeme rata nastao je i u našem društvu kao i u svim drugim, potpuni zastoj u radu. U godini 1919. obnovili smo naše društvo i od toga časa datira i pravi rad naše organizacije. Naša se organizacija proteže na sva mjesta u Bosni i Hercegovini osim grada Sarajeva, jer tamo imaju opštinski službenici zasebnu organizaciju. Naše društvo obuhvaća sve opštinske službenike na teritoriji Bosne i Hercegovine, pa bili oni činovnici ili namještenici, a svrha mu je promicanje naših staleških, a takogjer unapregjivanje opštih komunalnih interesa. [...] Naš list izlazi od mjeseca jula 1920. dva puta mjesečno.“ HR-DAZG-745 ZDOČ. 2.3. OS, 57/1921. (kut. 35). „Novi općinski zakon i suradnja općinskih činovnika kod nacrt“, dopis Društva činovnika i službenika, gradskih i organizovanih seoskih opština u Bosni i Hercegovini upućen Zemaljskom društvu opć. činovnika, 22. prosinca 1921.

¹⁵⁴⁰ HR-DAZG-745 ZDOČ. 2.3. OS, 40/1925. (kut. 36). Spis s dopisima (korespondencija) Zemaljskog društva opć. činovnika i Zveze nameštencev avtonomnih mest Slovenije; DOMITROVIĆ, *Kalendar Zemaljskog društva općinskih činovnika Hrvatske i Slavonije za godinu 1926.*, 94.

¹⁵⁴¹ Josip VUJNOVIĆ, „Organizacija općinskih činovnika i namještenika u Bačkoj“, *Općinski upravnik*, 30. 1. 1926., 18–19.

činovnika iz cijele Kraljevine SHS sa ciljem brige za interese svih općinskih činovnika. Pritom je poseban naglasak bio na zakonskoj regulaciji njihova položaja odnosno uključivanju tih društava u izradu općinskog zakona. Takav savez trebao je biti i svojevrsna garancija da će se njegovi predstavnici jednako zalagati za prava općinskih službenika iz svih krajeva Kraljevine SHS kako se jednima ne bi pogodovalo nauštrb drugih.

O savezu svih organizacija Društvo je počelo intenzivnije govoriti 1922. godine. Smatrajući da bi stvaranje jednoga udruženja za cijelu državu bilo bolje ostaviti do donošenja novoga općinskog zakona i izjednačavanja svih činovnika, Društvo je započelo s pripremanjem puta za stvaranje saveza društava općinskih namještenika, te su čak predložili i sastavili pravila, pozivajući i ostala društva općinskih činovnika da se uključe.¹⁵⁴²

Zanimljivo je da se unatoč ovoj inicijativi uprave, članovi Društva nisu slagali sa osnutkom saveza. Naime, iste godine, 1922. na glavnoj skupštini, većina je odbila prijedlog Ivana Alinjaka o osnutku saveza društava. Stoga je donesen zaključak da će se s tom inicijativom pričekati do donošenja općinskog zakona kako bi se vidio položaj općinskih činovnika odnosno hoće li u svojim pravima i obvezama na razini države biti izjednačeni.¹⁵⁴³ Iako je odlukom članstva ova inicijativa zaustavljena, u društvenom glasniku nije doneseno obrazloženje toga stava većine. No na taj se zaključak osvrnula *Hrvatska misao* (glasilo Hrvatske stranke prava) u jednom članku o skupštini Društva. Autor članka naveo je kako je od 690 prisutnih i zastupanih članova, tri četvrtine glasalo protiv ovoga prijedloga motivirano prvenstveno strahom od centralizacije iz Beograda i gubitkom društvene imovine.¹⁵⁴⁴ Iako *Općinski upravnik* ovakve motive nije spomenuo, vjerojatno je da su se i takvi argumenti čuli na samoj skupštini. Uprava Društva kasnije je potvrdila kako je zbog neriješenih prilika oko općinskog zakona i budućeg položaja činovnika, odluka o odgodi stvaranja saveza ipak bila opravdana.¹⁵⁴⁵

U konačnici se ipak i prije donošenja općinskog zakona pokrenulo pitanje osnivanja ovoga saveza. Godine 1926. održana je konferencija u Beogradu na kojoj su sudjelovali predstavnici gradskih i općinskih činovnika u Kraljevini SHS. Tada je osnovan

¹⁵⁴² Pravila su objelodanjena i objavljena u nastavcima u *Općinskom upravniku* iz 1922., br. 16, 17, 18 i 19. O obrazloženju pravila, pozivu ostalim društvima na suradnju te mišljenju nekih članova Društva o takvom Savezu vidi: Uprava, „Savez opć. činovnika cijele države.“, *Općinski upravnik*, 27. 5. 1922., 81–82; Otprilike u isto vrijeme kada je Društvo predložilo pravila saveza, na skupštini općinskih činovnika Dalmacije u Splitu podržano je stvaranje saveza svih organizacija općinskih činovnika u Kraljevini SHS. „Skupština pokrajinske zadruga opć. činovnika“, *Novo doba*, 21. 7. 1922., 4.

¹⁵⁴³ „Glavna skupština“, *Općinski upravnik*, 8. 7. 1922., 106.

¹⁵⁴⁴ Dr. H., „Društvo hrvatskih općinskih činovnika“, *Hrvatska misao* (Zagreb), 12.7.1922., 4.

¹⁵⁴⁵ Uprava, „Savez općinskih činovnika“, *Općinski upravnik*, 21. 4. 1923., 61.

„akcioni odbor“ za stvaranje saveza jer se formalni savez nije niti mogao osnovati s obzirom da mnoga udruženja gradskih i općinskih službenika još nisu bila formalno osnovana ili potvrđena, a konferenciji primjerice nisu prisustvovali niti predstavnici službenika grada Beograda.¹⁵⁴⁶ Ideja o stvaranju zajedničke organizacije ostvarena je tek 1930. kada je osnovan *Savez organizacija službenika gradskih i seoskih općina kraljevine Jugoslavije*. Ivan Domitrović tada je bio izabran za I. potpredsjednika u prvom trogodištu.¹⁵⁴⁷ Treba spomenuti kako ovaj Savez, unatoč zajedničkim ciljevima, nije bio lišen nesuglasja na političko-nacionalnoj osnovi.¹⁵⁴⁸

11.2. Ostale činovničke udruge

Zemaljsko društvo opć. činovnika bilo je jedino koje je okupljalo općinske činovnike, no ipak treba spomenuti i dva društva koja su okupljala šire članstvo, a u koja su se mogli uključiti i općinski činovnici – Udruga javnih činovnika i Savez javnih namještenika. Između ovih udruga i Zemaljskog društva opć. činovnika postojala je određena razina suradnje, ali ona ipak nije bila toliko značajna. Razlog za to treba tražiti u tome što su se ostala društva više posvećivala javnim i državnim činovnicima i službenicima, a s obzirom da su općinski činovnici predstavljali posebnu kategoriju na njihove probleme osvrtni su se uglavnom usputno. Činjenica da se Zemaljsko društvo opć. činovnika već zalagalo za pitanja općinskog činovništva, dodatno je oslabilo zalaganje ovih udruga za njih. Stoga je opravdano pretpostaviti da su se općinski činovnici u te udruge uglavnom učlanjivali zbog određenih povlastica poput materijalne pomoći ili posmrtnine koja se isplaćivala obiteljima. Među općinskim činovnicima bilo je i onih koji su imali značajniju ulogu u ovim udrugama poput Šime Kovačevića, općinskog bilježnika iz Đakova koji je bio odbornik Udruge činovnika u Đakovu.¹⁵⁴⁹

¹⁵⁴⁶ Mc., „Predstavnici gradskih i općinskih činovnika u Beogradu“, *Općinski upravnik*, 20. 2. 1926., 39–31.

¹⁵⁴⁷ „Prvi kongres gradskih i općinskih službenika Jugoslavije“, *Općinski upravnik*, 23. 8. 1930., 266.

¹⁵⁴⁸ Već po osnivanju Saveza došlo do određenih nesuglasica u odnosu među istaknutim članovima i to po pitanju novoga općinskog zakona. Petar Žorž, urednik *Savremene opštine* prozvao je tada Franju Krambergera iz Ljubljane i predstavnike Zemaljskog društva opć. činovnika za opstrukciju i nastojanje da sačuvaju zasebnost nekadašnjih austro-ugarskih područja. Iz Društva su to oštro demantirali te s druge strane prozvali P. Žorža za netransparentan rad i nedostatak suradnje. O tome vidi: „Još o kongresu u Sarajevu“, *Općinski upravnik*, 6. 9. 1930., 281–282; „Još o kongresu u Sarajevu“, *Općinski upravnik*, 20. 9. 1930., 301–302.

¹⁵⁴⁹ Iako se u izvoru ne navodi točan naziv, vjerojatno je riječ o mjesnoj organizaciji, tj. podružnici Udruge javnih činovnika u Đakovu. „Skupština udruge činovnika“, *Glas slobode*, 19. 1. 1919., 2.

Zanimljivo je spomenuti i kako su u tadašnjim tiskovinama ova dva udruženja imala veću vidljivost od Zemaljskog društva opć. činovnika. To također treba pripisati činjenici da su se zalagali za prava javnih činovnika kojih je bilo mnogo više nego općinskih i koji su bili mnogo više zastupljeni u javnom prostoru zbog specifičnosti svojih službi. Mnogi od njih djelovali su u gradovima i većim centrima pa su samim time njihovi problemi bili više izraženi u javnosti.

Udruga javnih činovnika kraljevine Hrvatske i Slavonije osnovana je 20. veljače 1907., a njezina su pravila odobrena 5. travnja iste godine.¹⁵⁵⁰ Potreba za osnivanjem ovakve organizacije pojavila se nakon što su se različite skupine u društvu strukovno organizirale pa je privremeni odbor Udruge pozvao „svu gospodu javne činovnike svih struka, te zajedničkih i autonomnih oblasti, činovnike državnih i zemaljskih poduzeća, činovništvo municipalno i općinsko te sveukupno učiteljstvo“ da se priključi ovoj udruzi.¹⁵⁵¹ Popis članova udruge u godini osnivanja pokazuje da je među članovima bilo i nekoliko iz reda općinskih činovnika, a među prvim članovima bili su i ugledni predstavnici Zemaljskog društva opć. činovnika Ivo pl. Martinić i Luka Zubčić, tada još općinski bilježnici.¹⁵⁵² Interes općinskih činovnika za članstvo ili sudjelovanje u radu ove Udruge vjerojatno nije bio toliko značajan i radi činjenice da je godinu dana ranije bilo osnovano Zemaljsko društvo opć. činovnika koje je u potpunosti bilo posvećeno njihovoj problematici.

Udruga javnih činovnika izdavala je svoje glasilo *Činovnički vjesnik* koji je izlazio od 1907. do 1922. Godine 1918. broj članova u Udruzi iznosio je 6357.¹⁵⁵³ Slično kao Zemaljsko društvo opć. činovnika, ali i mnoga druga udruženja, Udruga je 1918. dala potporu Narodnom vijeću i materijalnu pomoć od 10 000 kruna.¹⁵⁵⁴

Udruga je činovnicima i njihovim udovicama pribavljala namirnice i različite potrepštine (poput drva za ogrjev, odjeće, obuće i sl.) po povoljnijim cijenama u ratno, ali i poslijeratno vrijeme.¹⁵⁵⁵ Jedan od predsjednika Udruge bio je i zagrebački gradonačelnik

¹⁵⁵⁰ „Pravila udruge javnih činovnika kraljevine Hrvatske i Slavonije“, *Činovnički vjesnik* (Zagreb), 1. 5. 1907. („Prilog 'Činovničkog vjesnika' br. I“)

¹⁵⁵¹ „Poziv“, *Činovnički vjesnik*, 1. 5. 1907., 1.

¹⁵⁵² „Popis članova 'Udruge javnih činovnika kraljevine Hrvatske i Slavonije', koji su upisani počevši od potvrde društvenih pravila od 31. svibnja t. g.“, *Činovnički vjesnik*, 1. 6. 1907., 5.

¹⁵⁵³ „Skupština javnih činovnika“, *Jutarnji list*, 21. 5. 1918., 3.

¹⁵⁵⁴ HR-HDA-124 NV SHS, SK (pozdravna pisma). 2/1918. (kut. 5). Dopis Udruge javnih činovnika Kraljevina Hrvatske i Slavonije Narodnom vijeću Slovenaca, Hrvata i Srba. U Zagrebu, 30. listopada 1918. (str. 614).

¹⁵⁵⁵ U razdoblju Kraljevine SHS u dnevnim su listovima često objavljivane vijesti o prodaji namirnica i drugih potrepština ili određenih pogodnosti članovima Udruge javnih činovnika pa se o tome mogu pronaći brojne obavijesti. O tome vidi primjerice: „Udruga javnih činovnika“, *Glas Slovenaca, Hrvata i Srba* (Zagreb), 11. 12. 1918., 3; „Udruga javnih činovnika“, *Jutarnji list*, 29. 10. 1920., 2; „Udruga javnih činovnika“, *Jutarnji list*, 12.

Stjepan Srkulj koji je u svojim *Memoarima* zabilježio kako se brinuo za opskrbu članova Udruge.¹⁵⁵⁶ Osim ovih potrepština Udruga je članovima s vremenom nudila i posebne pogodnosti poput povoljnijih karata za kazališne predstave ili kupališta.¹⁵⁵⁷ Godine 1923. započela je gradnja Činovničkog doma u Zagrebu koji je bio dovršen 1926., te je služio činovnicima i njihovim obiteljima za smještaj uz naknadu te kao đački dom.¹⁵⁵⁸ Zanimljivo je da je osim činovničkih i dobrovoljnih prinosa izgradnju Doma financijski poduprla Pokrajinska uprava, novčani zavodi te gradska općina.¹⁵⁵⁹ S druge strane Zemaljsko društvo opć. činovnika samostalno je svojim prihodima financiralo izgradnju svoga Doma.

Iako je Udruga imala i svoje mjesne organizacije vrlo je vjerojatno da se općinski činovnici nisu previše oslanjali na takvu vrstu pogodnosti jer mnogi od njih, posebno oni iz udaljenijih općina, nisu bili u mogućnosti odlaziti u Zagreb ili druga središta kako bi kupili određene potrepštine.¹⁵⁶⁰ Osim toga pogodnosti su ponekad znale vrijediti samo za određene činovničke grupe, udovice ili umirovljenike. Djelovanje Udruge u razdoblju Kraljevine SHS nije se svodilo samo na materijalnu pomoć jer je poznato da je Udruga djelovala i aktivistički šaljući prema vlasti određene zahtjeve o položaju i pravima činovnika.¹⁵⁶¹ No, ova vrsta djelovanja bila je sužena nakon donošenja Zakona o činovnicima zbog čega se rad Udruge svodio ponajprije na pomoć činovnicima.¹⁵⁶² Ipak, niti u tim povremenim istupima općinsko činovništvo gotovo i nije bilo uključeno u njihove zahtjeve.

Za razliku od prethodno spomenutih udruženja, Savez javnih namještenika osnovan je u razdoblju Kraljevine SHS, 1919. Prema Pravilima saveza (odobrenima 21. veljače 1919.), članom je mogao „postati svaki aktivni i umirovljeni javni /državni, zemaljski, gradski i općinski/ namještenik /činovnik, sudac, profesor, učitelj, liječnik, veterinar, inžinir,

8. 1922., 3; „Udruga javnih činovnika“, *Jutarnji list*, 28. 4. 1923., 4; „Udruga javnih činovnika“, *Jutarnji list*, 9. 12. 1925., 4.

¹⁵⁵⁶ SRKULJ, „Memoari“, 20; Srkulj je tu dužnost napustio kada je bio izabran za gradonačelnika. „Skupština javnih činovnika“, *Jutarnji list*, 21. 5. 1918., 3.

¹⁵⁵⁷ O tome vidi primjerice: „Udruga javnih činovnika“, *Jutarnji list*, 12. 4. 1923., 4; „Udruga javnih činovnika“, *Jutarnji list*, 20. 8. 1926., 6; „Udruga javnih činovnika“, *Jutarnji list*, 30. 9. 1927., 7.

¹⁵⁵⁸ „Udruga javnih činovnika“, *Jutarnji list*, 18. 10. 1923., 4; „Udruga javnih činovnika“, *Jutarnji list*, 7. 7. 1926., 8; „Posveta činovničkog doma“, *Jutarnji list*, 6. 12. 1926., 4; „Udruga javnih činovnika“, *Jutarnji list*, 22. 6. 1927., 7.

¹⁵⁵⁹ „Tridesetgodišnji rad javnih činovnika u Zagrebu i 'Čin. Dom'“, *Lička Sloga*, 12. 12. 1937., 4.

¹⁵⁶⁰ Kada je riječ o mjesnim organizacijama i njihovom djelovanju zanimljivo je spomenuti da je primjerice Karlovačka organizacija 1929. na skupštini odlučila da se raspusti jer je „postala nepotrebna“, a njihova imovina od 30 000 dinara trebala se predati Nabavljačkoj zadruzi. „Vijesti iz Karlovca“, *Jutarnji list*, 5. 1. 1929., 4.

¹⁵⁶¹ O tome vidi primjerice: „Zahtjev činovništva glede uredjenja beriva“, *Jug*, 16. 2. 1919., 1; „Činovnički zahtjevi“, *Jug*, 22. 2. 1919., „Skupština udruge javnih činovnika“, *Jutarnji list*, 22. 5. 1927., 6; „Kongres državnih činovnika“, *Jutarnji list*, 30. 11. 1926., 6–7.

¹⁵⁶² „Zakon o činovnicima i ostalim državnim službenicima građanskog reda“, § 96., u: CAVALIERI, *Disciplinski propisi po zakonu od 31. jula 1923. o činovnicima i ostalim državnim službenicima građanskog reda*, 231; „Tridesetgodišnji rad javnih činovnika u Zagrebu i 'Čin. Dom'“, *Lička Sloga*, 12. 12. 1937., 4.

pisar, dnevničar, redar, podvornik, radnik itd./ ,dakle svako muško i žensko lice, koje prima svoja beriva bud iz koje javne blagajne, zatim aktivni i umirovljeni namještenici imovnih općina, državnih i inih javnih poduzeća kao što su: općila, tvornice, rudnici, gospodarstva, kupališta, lječilišta itd.¹⁵⁶³ Savez je prema tome postao udruženje koje je okupljalo najšire slojeve javnih djelatnika jer dok je Udruga javnih činovnika okupljala prvenstveno činovništvo, u Savez su se uz činovništvo mogli uključiti svi službenici i namještenici te njihovi umirovljenici. Stoga se očekivalo da će se s vremenom ove dvije organizacije povezati u jednu.¹⁵⁶⁴ No, to se ipak nije dogodilo i one su nastavile djelovati odvojeno.¹⁵⁶⁵

Prvo glasilo Saveza javnih namještenika bio je *Naš glas*, ujedno glasilo Centralnog saveza javnih namještenika u Kraljevini SHS, koje je od 1919. izlazilo u Ljubljani. Potom je Savez u Zagrebu od 1921. počeo izdavati vlastito glasilo pod istim imenom te je izlazilo do 1941. Predsjednik Saveza bio je Viktor Benković, gradski tajnik u Zagrebu, ali ubrzo nakon njegovog osnutka došlo je do zabrane djelovanja. Naime, 18. prosinca 1919. bila je održana velika skupština javnih namještenika koju je *de facto* predvodio Benković i Savez javnih namještenika. U izvorima se navodi kako joj je prisustvovalo oko 6000 namještenika te je zbog njihove brojnosti skupština morala biti održana na otvorenom. U to vrijeme jačalo je nezadovoljstvo javnih službenika zbog odnosa vlasti prema njima, odnosno nezadovoljstvo zbog njihova materijalnog položaja. Nakon skupštine, održan je 29. prosinca pouzdani sastanak javnih namještenika koji je uz nekoliko istaknutijih činovnika vodio ministar pošta i telegrafa Edo Lukinić (Demokratska stranka), a uz njega se činovnicima obratio i ban Tomljenović. Pokušavajući uvjeriti javne službenike i namještenike da država radi na poboljšanju njihova položaja, na sastanku je došlo do nezadovoljstva namještenika, a već sutradan je raspušten i Savez (službeno je odluka o raspuštanju Saveza bila datirana 28. prosinca). Povodom navedenih događaja Savez je optužen za prekoračenje svojih pravila i poticanje štrajka, a njegovo vodstvo za upletenost u politiku i protudržavno djelovanje, zbog čega su bili uhićeni i pritvoreni. Više od mjesec dana nakon uhićenja bili su pušteni na

¹⁵⁶³ HR-HDA-79 UOZV VI-21 5245/1919, ZP 3230. „Pravila Saveza javnih namještenika /SJN/ u Zagrebu.“, 9. veljače 1919. (Kr. zemaljska vlada potvrdila Pravila 21. veljače 1919.)

¹⁵⁶⁴ „Savez javnih namještenika“, *Hrvatska obrana*, 23. 3. 1919., 3.

¹⁵⁶⁵ Između Udruge javnih činovnika i Saveza javnih namještenika došlo je i do neslaganja po pitanju članstva u Glavnom savezu državnih činovnika u Beogradu pri čemu je Udruga bila član toga Glavnog saveza. O tome vidi: „Kongres državnih činovnika u Zagrebu“, *Jutarnji list*, 24. 11. 1926., 7; „Kongres državnih činovnika“, *Jutarnji list*, 30. 11. 1926., 6–7.

slobodu, a po dolasku Matka Laginje na dužnost bana udovoljeno je molbi Saveza i on je ponovno uspostavljen.¹⁵⁶⁶

Savez je nakon ponovne uspostave nastavio svoje djelovanje koje je bilo usmjereno na zahtjeve za poboljšanje položaja javnih službenika i namještenika te njihovih materijalnih prava.¹⁵⁶⁷ Uz ovo djelovanje, treba spomenuti kako je Savez nakon osnutka osnovao i Kooperativ javnih namještenika u Zagrebu. Kooperativ je radio na temelju na kojem su djelovale i ostale nabavljачke i konzumne zadruge toga vremena (slično kao i zadruga Udruga javnih činovnika). Kooperativ je članovima trebao omogućiti nabavu namirnica i potrepština po što nižim cijenama kupnjom proizvoda u većim količinama i bez posrednika.¹⁵⁶⁸

Zemaljsko društvo opć. činovnika pokazivalo je sklonost prema suradnji sa pojedincima i organizacijama koje bi mogle pomoći njihovim inicijativama. Dok u razdoblju Kraljevine SHS nije zamijećena značajnija suradnja sa Udrugom javnih činovnika, sa novoosnovanim Savezom javnih namještenika započela je dobra suradnja, no u konačnici se nije pokazala pretjerano uspješnom. Povodom osnivanja Saveza, Zemaljsko društvo opć. činovnika pozvalo je svoje članove da se učlane u Savez, navodeći da su se članovi uprave i sami uključili. Glavna motivacija uprave bila je u tome da će se unutar takvog velikog i samim time utjecajnijeg Saveza, lakše moći boriti za interese općinskih činovnika.¹⁵⁶⁹ I

¹⁵⁶⁶ O tim događajima vidi: „Pokret javnih namještenika“, *Jutarnji list*, 19. 12. 1919., 3–4; „Razvrgnuće 'Saveza javnih namještenika' u Zagrebu“, *Jutarnji list*, 1. 1. 1920., 11; „Maskirana nasilja“, *Naš glas*, 8. 1. 1920., 2–3; „Razvrgnuće 'Saveza javnih namještenika.'“, *Naš glas*, 8. 1. 1920., 3–4; „Skupština javnih namještenika Zagreb.“, *Naš glas*, 8. 1. 1920., 4–5; „Zašto su naši drugovi zatvoreni?“, *Naš glas*, 20. 1. 1920., 2–3; „Maskirani pokreti.*“, *Naš glas*, 4. 2. 1920., 2–3; Hinko HINKOVIĆ, Franjo POTOČNJAK, „Apel na našu javnost“, *Zagrebačke novine* (Zagreb), 5. 2. 1920., 2; „Uhapšeni činovnici pušteni iz policijskog pritvora. – Daljnji postupak drž. nadodvjetništva“, *Naš glas*, 26. 2. 1920., 2; „Uhapšeni činovnici pušteni iz policijskog pritvora. – Daljnji postupak drž. nadodvjetništva.“, *Zagrebačke novine*, 21. 2. 1920., 3; „Skupština javnih namještenika“, *Zagrebačke novine*, 2. 3. 1920., 2; „Skupština javnih namještenika u Zagrebu“, *Naš glas*, 11. 3. 1920., 1–2; „Uspostava i nastavak djelovanja Saveza javnih namještenika“, *Jutarnji list*, 11. 3. 1920., 4; „Raspust i uspostava SNJ“, *Naš glas*, 18. 3. 1920., 1–3; „Uspostava saveza javnih namještenika [sic] Hrvatske i Slavonije“, *Naš glas*, 25. 3. 1920., 7; HR-HDA-78 PRZV. 6-14, 1172/1919. (kut. 966). Odredba Predsjedništva Kr. zemaljske vlade o razvrgnuću Saveza javnih namještenika upućena Predstojništvu kr. redarstvenog povjereništva, u Zagrebu, 28. prosinca 1919.

¹⁵⁶⁷ U razdoblju Kraljevine SHS Savez javnih namještenika održavao je svoje redovite, ali i izvanredne skupštine na kojima je raspravljao o tekućim problemima javnih činovnika, službenika i namještenika. Osim u njihovom glasilu, o tome se izvještavalo i u drugim novinama. O tome primjerice vidi: „Činovnička skupština“, *Jutarnji list*, 9. 2. 1922., 6; „Prosvjedna skupština državnih namještenika“, *Jutarnji list*, 28. 10. 1922., 3; „Skupština javnih namještenika“, *Jutarnji list*, 12. 2. 1923., 2; „Iz saveza javnih namještenika“, *Jutarnji list*, 30. 4. 1924., 4; „Vijećanja saveza javnih namještenika“, *Jutarnji list*, 7. 12. 1926., 6.

¹⁵⁶⁸ „Kooperativ (zadruga) konzumenata javnih namještenika u Zagrebu“, *Jutarnji list*, 11. 1. 1920., 3; „Kooperativ javnih namještenika u Zagrebu“, *Naš glas*, 18. 3. 1920., 4–5; Jedan član, „Kooperativ javnih namještenika u Zagrebu“, *Naš glas*, 6. 5. 1920., 4.

¹⁵⁶⁹ „Opći savez javnih namještenika.“, *Općinski upravnik*, 1. 2. 1919., 20; „Iz 'Općeg saveza javnih namještenika'“, *Općinski upravnik*, 15. 3. 1919., 44; DOMITROVIĆ, „Savez javnih namještenika“, *Općinski upravnik*, 12. 4. 1919., 57–58.

pojedini općinski činovnici tražili su jače zalaganje Saveza u rješavanju njihovih problema.¹⁵⁷⁰ Stoga je upravni odbor Društva, nakon što je Savez donio odluku o pokretanju *Našeg glasa* u Zagrebu, odlučio kupiti dionice toga lista kako bi „kao veći dioničar imao pravo suodlučivanja“.¹⁵⁷¹ Ipak, u Zemaljskom društvu opć. činovnika ubrzo je došlo do nezadovoljstva radom Saveza u pogledu interesa općinskih činovnika. Posebno su se nekorektnim smatrale pojedine objave u *Našem glasu*, u kojima su bili prozivani općinski činovnici, ali i samo Društvo.¹⁵⁷² Kada se uprava Društva 1919. počela suočavati sa zahtjevima općinskog činovništva za snažniju agitaciju kod vlasti za povećanje njihovih beriva, sam Ivan Domitrović izrazio je sumnju u konkretnu pomoć Saveza, smatrajući da im interesi općinskih činovnika nisu prioritet.¹⁵⁷³

Kako je ranije spomenuto, na konferenciji općinskih činovnika 1920., sudjelovao je i predstavnik Saveza Viktor Benković. Općinski činovnici tada su izrazili nezadovoljstvo djelovanjem Saveza po pitanju njihovih interesa, s obzirom da se Društvo i financijski uključilo u podupiranje Saveza, a u njegovom odboru zastupani su bili i predstavnici općinskih činovnika. Benković je tada otklanjao tvrdnje da Savez ne postupa jednako prema općinskim činovnicima i da se ne trudi izjednačiti ih po pravima sa ostalim skupinama javnih činovnika.¹⁵⁷⁴ No i nakon toga nastavilo se spominjati nezadovoljstvo za suradnjom Saveza pa je tako uprava Društva u jednom tekstu zaključila da nema koristi od sudjelovanja na skupštinama Saveza „[...] jer taj neće da u svoje rezolucije, gdje govori o položaju državnih namještenika, povuče i nas – općinske namještenike. Nama je danas držati se one: 'Uzdaj se u se i u svoje kljuse'“.¹⁵⁷⁵ Unatoč nezadovoljstvu, Društvo je ipak povremeno surađivalo sa Savezom, prvenstveno po pitanju beriva i priznavanja kvalifikacija općinskih činovnika. Savez javnih namještenika načelno se i dalje zalagao za općinske namještenika pa je tako primjerice 1927. na glavnoj skupštini, kod odluke da se pristupi u Glavni savez državnih službenika, navedeno da će i dalje, štiti interese „samoupravnih i općinskih činovnika“.¹⁵⁷⁶

¹⁵⁷⁰ Opć. bilježnik: I., „Općinski činovnici – bijednici.“, *Naš glas*, 24. 6. 1920., 3; Komentar autora u kojem navodi da su za položaj u kojem se nalaze, općinski činovnici sami krivi „jer nikada nismo poput drugih stališa istupili složno na obranu naših prava s' perom u ruci, jer to je naše jedino oružje“, može se promatrati i kao nezadovoljstvo prema Zemaljskom društvu opć. činovnika i aktivnosti oko poboljšanja njihova položaja. *Isto*.

¹⁵⁷¹ „Glavna skupština“, *Općinski upravnik*, 13. 8. 1921., 126.

¹⁵⁷² „Piscu 'Našeg glasa'“, *Općinski upravnik*, 24. 12. 1921., 204; Mijo BRITVEC, „Privatno pisarsko poslovanje i 'Naš glas'“, *Općinski upravnik*, 26. 8. 1922., 134–135.

¹⁵⁷³ HR-DAZG-745 ZDOČ. 2.3. OS, 17/1920. (kut. 34). Pismo Ivana Domitrovića Ivi Martiniću, Sela, 10. listopada 1919.

¹⁵⁷⁴ HR-DAZG-745 ZDOČ. 2.3. OS, 65/1920. (kut. 34). „Stenografski zapisnik konferencije delegata općinskih činovnika držane dne 22. oktobra 1920. u gradskoj vijećnici u Zagrebu.“, 3–4.

¹⁵⁷⁵ Uprava, „Za ustrajan rad – nepovjerenje.“, *Općinski upravnik*, 25. 2. 1922., 31.

¹⁵⁷⁶ „Glavna skupština Saveza javnih namještenika u Zagrebu“, *Novosti*, 8. 2. 1927., 4.

12. OPĆINSKI ČINOVNICI U RAZDOBLJU OD 1918. DO 1929. POLITIČKI, PRAVNI I DRUŠTVENI ASPEKTI

U dosadašnjem dijelu rada analizirani su i opisani različiti aspekti djelovanja općinskog činovništva. No uz navedene teme poput obrazovanja, službenog položaja i dužnosti, umirovljenja i udruživanja činovnika, potrebno je prikazati njihov položaj u promatranom razdoblju, posebno s obzirom na određene društvene i političke okolnosti. Procjene o broju aktivnih općinskih činovnika odnosno onih u službi u Hrvatskoj i Slavoniji govore su o 989 činovnika u 560 općina za 1919. godinu, dok je taj broj sredinom 1929. iznosio oko 1000 činovnika u oko 600 upravnih općina.¹⁵⁷⁷ Prema dostupnim popisima taj broj bio je i veći, odnosno oko 650 općina. Za usporedbu, prema procjeni Zemaljskog društva opć. činovnika iz 1927., u cijeloj Kraljevini SHS bilo je oko 6000 općina sa oko 12 000 općinskih činovnika.¹⁵⁷⁸

12.1. Općinsko činovništvo krajem Prvoga svjetskog rata do nastanka Kraljevstva Srba, Hrvata i Slovenaca

Razdoblje Prvoga svjetskog rata za općinske je činovnike bilo obilježeno dobivanjem novih zaduženja koja su nastala kao posljedica ratnih okolnosti. Osim toga mnogi su činovnici i općinski službenici bili mobilizirani, što se odrazilo i na funkcioniranje općina. Tako je uz redovita zaduženja, često sa smanjenim brojem osoblja u općini, bilo potrebno izvršavati i poslove povezane s mobilizacijom, vođenje brige oko opskrbe vojske (poput hrane i podvoza), sudjelovanje u aktivnostima Crvenog križa, prikupljanje priloga i potrepština, briga za obitelji mobiliziranih vojnika i dr.¹⁵⁷⁹ Rat koji je trajao mnogo duže od predviđanja, tražio je sve veći angažman općinskih činovnika što je ujedno značilo provođenje neugodnih

¹⁵⁷⁷ „Novost u uredovanju“, *Općinski upravnik*, 13. 12. 1919., 204; „Izvještaj o radu društvene uprave za za [sic] godinu 1928.“, *Općinski upravnik*, 29. 6. 1929., 202.

¹⁵⁷⁸ „Pitanje kvalifikacije i plaća općinskih činovnika“, *Općinski upravnik*, 29. 1. 1927., 17; „Pred novim zakonom o općinama“, 26. 11. 1927., *Općinski upravnik*, 189.

¹⁵⁷⁹ M. M., „Naš položaj prije i poslije rata“, *Općinski upravnik*, 2. 1. 1915., 2.

zadaca koje su stvarale nesnošljivost između njih i općinara.¹⁵⁸⁰ Kako je vrijeme odmicalo situacija je u mnogim općinama postajala sve teža.

Među posebno neugodnim zaduženjima bilo je sudjelovanje u provođenju rekvizicije¹⁵⁸¹ i aprovizacije¹⁵⁸² s obzirom da su ti postupci među stanovništvom često izazivali nezadovoljstvo pa i ogorčenje. Pritom treba spomenuti da nezadovoljstvo nije bilo usmjereno samo prema činovnicima već prema svim okolnostima povezanim s tim postupcima. Način na koji se provodila rekvizicija i aprovizacija bio je propisivan banskim naredbama, a u općinama su uglavnom trebala biti ustrojena posebna tijela (odbori, povjerenstva) koja su se bavila ovim poslovima, pošto su bili zahtjevni i preopširni da bi ih provodila sama općinska uprava.¹⁵⁸³ Zaduženja bilježnika i blagajnika u provođenju aprovizacije mogu se vidjeti primjerice u banskoj Naredbi o aprovizaciji iz lipnja 1918.¹⁵⁸⁴

Aprovizacija se na hrvatskom prostoru počela provoditi već početkom rata, a intenzivnije od 1916.¹⁵⁸⁵ O tome da je je bila riječ o neugodnom poslu svjedoči i primjer iz općine Gračani (kotar Zagreb) gdje je župnik, predsjednik aprovizacijskog odbora, zabilježio: „To je jedan užasan posao, jedan nezahvalan posao, skoro bi slobodno rekao da to za poštena

¹⁵⁸⁰ Kako je izgledao jedan dan općinskog činovnika u vrijeme rata, opisao je u jednom tekstu bilježnik i načelnik u Krapinskim Toplicama (kotar Pregrada), Stjepan Majsec, kasnije tajnik Zemaljskog društva opć. činovnika. Naveo je da ga je tako pred općinom znalo čekati od 200 do 300 ljudi zbog različitih zahtjeva: ratnog podavanja, aprovizacije, državnih potpora, oprostnih prijedloga, rekvizicije itd. Pritom su često iskazivali nezadovoljstvo upravo prema bilježniku. Osim toga mnogi su dolazili i zbog privatnih problema za koje su tražili posredovanje općinskog činovnika. Stjepan MAJSEC, „Općinski činovnici i nemiri u zemlji“, *Općinski upravnik*, 23. 11. 1918., 187–188.

¹⁵⁸¹ „rekvizicija (lat. requisitio: traženje), u doba rata ili izravne ratne opasnosti način opskrbljivanja oružanih snaga i drugih drž. tijela potrebnim stvarima (hrana, strojevi, transportna sredstva, gorivo), koje se oduzimaju građanima i pravnim osobama uz obvezu vraćanja ili plaćanja naknade. [...]“ „rekvizicija“. U: Hrvatska enciklopedija (on-line). Pristup ostvaren 10. 3.2021. <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=52367> .

¹⁵⁸² „aprovizacija (a2⁺ + lat. provisio: skrb), djelatnost države koja u kriznim razdobljima građanima osigurava minimum prehrambenih i drugih potrepština; također i ustanova koja se bavi opskrbom. Aprovizacija se redovito primjenjuje u ratnim prilikama, pri čemu se provodi racioniranje namirnica i drugih potrepština (cigareta, tekstila) da bi se zadovoljile minimalne životne potrebe svih građana. [...]“ „aprovizacija“. U: Hrvatska enciklopedija (on-line). Pristup ostvaren 10. 3.2021. <https://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=3412> .

¹⁵⁸³ Na primjeru općine Gračani može se vidjeti kako se aprovizacija u vrijeme rata obavljala „preko ureda župe Remete“. Aprovizacijski odbor bio je sastavljen od župnika kao predsjednika, dva učitelja na mjestu potpredsjednika i tajnika te pet općinara kao odbornika. NOVOSEL, „Utjecaji Prvoga svjetskog rata na svakodnevicu stanovnika Gračana“, 97.

¹⁵⁸⁴ Za općinskog bilježnika stajalo je da „[...] fungira u pravilu kao poslovođa aprovizacionoga odbora. On obavlja sve (s aprovizacijom skopčane) pisarničke poslove, sastavlja i vodi prehrambene i razdjelbene iskaze, te sudjeluje kod razdiobe živežnih namirnica.“ Za blagajnika je bilo navedeno da „obavlja cjelokupno blagajničko poslovanje, a općinska blagajna fungira kao isplatna i uplatna blagajna lokalne aprovizacije“. „Naredba bana Hrvatske, Slavonije i Dalmacije od 18. lipnja 1918. broj X–22.762, kojom se određuje osnivanje opć. aprovizacionih odbora ...“, § 15. – 16., u: Spies, *Općinska aprovizacija*, 10–11.

¹⁵⁸⁵ GEIGER, FABRY, „Racionirana i zajamčena opskrba stanovništva Hrvatske u Prvom svjetskom ratu. Aprovizacija, 1914.-1918.“, 87–88. O aprovizaciji u Hrvatskoj u razdoblju Prvoga svjetskog rata vidi: *Isto*, 87–118.

čovjeka nije.“¹⁵⁸⁶ I dok se aprovizacija u suštini sastojala od raspodjele sredstava stanovništvu, dodatno zahtjevna bila je rekvizicija koja se sastojala od oduzimanja roba, posebno žitarica i stoke. Prema naredbama o rekviziciji i općinski činovnici imali su svoja zaduženja (posebno ona administrativna), no ta su zaduženja u praksi bila znatno proširena. O tome govori i opširna predstavka koju je sredinom 1918. Zemaljsko društvo opć. činovnika uputilo Kr. zemaljskoj vladi. U uvodu predstavke bilo je navedeno: „Općinsko činovništvo cijele naše domovine tuži se, da su na njega svaljeni poslovi svih rekvizicija, koji mu otimlju vrijeme, što ga treba za ino svoje poslovanje, a i takovi poslovi, koji na njega ne spadaju. Tuži se na te poslove tim više, što su takove naravi, da radjaju mržnjom naroda, što često moraju provesti odredbe, koje su nepravedne i u opreci sa propisima postojećih banskih naredbama o tomu.“ Naime, kotarski predstojnici tražili su od činovnika da obavljaju poslove u ime oblasnih izaslanika, dok pojedini izaslanici državnog poduzeća Zemaljske opskrbe nisu niti dolazili u općine tražeći također da ih netko zastupa. Prema tvrdnjama iznesenim u predstavci, većina posla oko rekvizicije, posebno u Slavoniji, bila je prepuštena općinskim činovnicima. I općinski odbornici, ne želeći se zamjeriti svojim suseljanima, odbijali su sudjelovati u rekviziciji životinja. Tako se događalo da su neki općinski činovnici morali voditi gotovo cijeli proces – obilaske kuća i oduzimanje stoke sve do njihova utovara na vagone, što ih je dovodilo do zaključka da se od činovnika „traži, da bude i gonič marve“ dok su osobe određene za te poslove, izbjegavale to činiti.¹⁵⁸⁷ Treba reći kako su podnositelji predstavke, osim svoga, jasno naznačili i težak položaj seljaka, a tražeći da se urede ovi odnosi predviđali su nadolazeće događaje riječima: „Iznimna su vremena pa se iznimno trpe i patnje, nu mi se bojimo, da se prelije žuć narodnjeg gnjeva i salije na glavu općinskog činovništva, a za ono, čemu nije ni krivo ni dužno, poradi čega i samo pati. Ne će li se to dogoditi već sada, neizbježno je onda, kada se vrate normalne prilike, kada prestane strah raznog pritiska i kada se ratnici vrate kući.“¹⁵⁸⁸ Oslobođenje od poslova rekvizicije ipak nisu dobili pa su stoga iz Društva savjetovali činovnicima da mole kotarske predstojnike da ih šalju u druge općine kako ne bi bili izvrgnuti napadima svojih općinara.¹⁵⁸⁹

Iako je Društvo slalo ovakve molbe, nema sumnje da je među općinskim činovnicima bilo i onih koji su iskoristili aprovizaciju, rekviziciju i druge ratne dužnosti općinara za vlastitu dobit. Teško je govoriti o tome koliko su takve pojave bile zastupljene

¹⁵⁸⁶ NOVOSEL, „Utjecaji Prvoga svjetskog rata na svakodnevicu stanovnika Gračana“, 98.

¹⁵⁸⁷ „Predstavka u predmetu promjene načina provadjanja ratnih podavanja i rekviriranja.“, *Općinski upravnik*, 15. 6. 1918., 93–96.

¹⁵⁸⁸ *Isto*, 94.

¹⁵⁸⁹ „Rekviriranja i općinski činovnici“, *Općinski upravnik*, 28. 12. 1918., 210.

među činovništvom, jer su u očima seljaka brojni činovnici bili krivci za zloupotrebe, a Zemaljsko društvo opć. činovnika zasigurno nije željelo potencirati takve teme i o tome previše raspravljati. Ipak, iz Društva se apeliralo na činovnike da ne čine protuzakonitosti misleći „[...] da će takove stvari ostati tajnom i da nisu opažene. Sabiru se one, dok nenadano dodje dan odmazde“.¹⁵⁹⁰ O prisutnosti takvih pojava svjedoči primjer općinskog bilježnika iz Sv. Martina pod Okićem (kotar Samobor) protiv kojega je 1920. određeno provođenje karnosnog postupaka na temelju različitih optužbi, uključujući one za profitiranje od poslova koje je izvršavao tijekom rata. Među optužbama protiv bilježnika stajalo je da je: „pravio oprosne predloge uz naplatu“, „pravio molbe za potpore uz naplatu“, „poslove aprovizacije radio neuredno, za razdieljenje životnih namirnica dobivao je posredno i neposredno mita, pa dao si naplaćivati robu iznad maksimalnih ciena te je prodavao cikoriju na ime aprovizacije, ali na svoj račun i korist“, „nije provađao rekviziciju blaga kod onih, koji su ga nagradili“, te „obogatio se prodajom vina, a vjerojatno i aprovizacijom“.¹⁵⁹¹

Pojedini su činovnici i javno bili prozivani u tisku, zbog optužbi za nezakonito djelovanje u ratno i poslijeratno doba.¹⁵⁹² Posebno je oštro takva protuzakonita djela kritizirao HPSS, prozivajući općinske činovnike u Hrvatskom saboru te u svom glasilu *Domu*, ukazujući na protuzakonitosti, propuste i nepravedan odnos prema seljacima.¹⁵⁹³ Tako je njihov zastupnik Toma Jalžabetić u Hrvatskom saboru u veljači 1918., podnio interpelaciju „o direktnoj ili neposrednoj vladinoj kontroli seoskih obćinskih aprovizacija“. Pritom je postavio pitanje o tome što „je vlada do sada učinila za uspješnu kontrolu poslovanja seoskih obćinskih aprovizacija povodom tolikih interpelacija u saboru i pritužaba u novinstvu, gdje su se iznosili primjeri i dokazi, kako seljačka sirotinja gladuje, dok nekoji obćinski bilježnici žitkom svinje tove“. Uz to su (slično kao Zemaljsko društvo opć. činovnika) predviđali kako će nakon

¹⁵⁹⁰ „Pazite na poštenje.“, *Općinski upravnik*, 21. 9. 1918., 153; U istom se tekstu navodi kako je jedan činovnik iz karlovačkog kotara, nakon što su otkrivene njegove protuzakonitosti, počinio samoubojstvo. *Isto*.

¹⁵⁹¹ HR-HDA-79 UOZV. IV-5, 35911/1920. (kut. 4599). „Jagić Janko opć. bilježnik 'Sv. Martin pod Okićem, - karnosna istraga“, prijepis dopisa Povjereništva za unutarnje poslove Zemaljske vlade upućen Predsjedništvu županije zagrebačke, 24. listopada 1920. ; Iz navedenog spisa nije poznato je li Jagić bio optužen odnosno kakva je bila njegova presuda.

¹⁵⁹² Takvi su članci bili primjerice: Josip SORIĆ, „Kako se neki obćinski bilježnici obogaćuju“, *Dom*, 11. 4. 1917., 2–3; „Dijeljenje soli u Djakovu“, *Glas slobode*, 24. 8. 1919., 3., Tovarčanin, „Tovarnik (kod Šida)“, *Seljačke novine*, 2. 11. 1921., 5.

¹⁵⁹³ HPSS je u vrijeme rata (ali i ranije), ukazivao na nepravedan odnos općinskog činovništva prema seljacima kao i na njihova protuzakonita djela. Ovdje se kao primjer može navesti jedan slučaj iz 1917., kada je u saborskoj interpelaciji, Radić iznio teške optužbe protiv nekoliko općinskih činovnika. No podban Marko Aurel pl. Fodroczy, u saborskoj je sjednici nakon provedenih istraga obznanio kako su sve optužbe osim jedne netočne te je iznio rezultate provedenih istraga. Naglasivši kako se protuzakonitosti općinskih činovnika trebaju prijaviti, tražio je da se za takve optužbe prikupe relevantni dokazi, navodeći kako se takvim neutemeljenim istragama u ratnom vremenu i oskudici službenika, nepotrebno gubi vrijeme. „Obrana općinskog činovništva u saboru po podbanu.“, *Općinski upravnik*, 3. 2. 1917., 21–23; „Obrana općinskog činovništva u saboru po podbanu.“, *Općinski upravnik*, 10. 2. 1917., 25–26.

povratka vojnika domovima „zbog prevelikih nepodobština kod seoskih općinskih aprovizacija“, uslijediti „strahovite posljedice“. ¹⁵⁹⁴

Posljedice su za mnoge činovnike doista i uslijedile krajem 1918., a ponegdje i prije. Pojava zelenog kadra i nezadovoljnih skupina seljaka, umornih od ratnih zbivanja, rekvizicija i neriješenog agrarnog pitanja, učinili su u jesen 1918. i javne činovnike metom napada. ¹⁵⁹⁵ U očima mnogih seljaka upravo su općinski i kotarski činovnici i službenici, bili simbol ugnjetavanja vlasti, posebno za vrijeme rata. Napadi, kako na kotarske oblasti, tako i na općinska poglavarstva predstavljali su kulminaciju njihova nezadovoljstva „gospodom“ koja je u očima seljaka radila protiv njihovih interesa. ¹⁵⁹⁶ Treba uzeti u obzir da su zaduženja koja su općinski činovnici prema općinarima morali izvršavati tijekom rata, izazivala izrazito nezadovoljstvo čak i u onim općinama u kojima nije bilo protuzakonitosti. Osim aprovizacije i rekvizicije to su bila i druga osjetljiva zaduženja poput dodjela ratnih potpora i oprosta od vojne službe, prijava vojnih bjegunaca i dr., što je već i prije jeseni 1918. ponegdje dovodilo do prijetnji općinskim činovnicima. ¹⁵⁹⁷

Uoči stvaranja Države SHS, sve do kraja studenog 1918. trajali su nemiri na područjima Hrvatske i Slavonije. ¹⁵⁹⁸ Na meti napada bila su mnoga općinska poglavarstva u kojima su uništavani spisi i orobljene blagajne. ¹⁵⁹⁹ Najčešći oblik nasilja prema općinskim činovnicima bila je pljačka njihove imovine. Izvori tako pokazuju da su činovnici u mnogim općinama bili potpuno opljačkani, ostavši bez pokretnina, novca, drugih vrijednosti pa čak i uroda. ¹⁶⁰⁰ Pljačke su doživjeli i oni općinski činovnici za koje nije bilo poznato da su se u

¹⁵⁹⁴ „Tri prevažne interpelacije“, *Dom*, 28. 2. 1918., 2.

¹⁵⁹⁵ O zelenom kadru vidi primjerice: BANAC, „I Karlo je o'šo u komite' Nemiri u sjevernoj Hrvatskoj u jesen 1918.“, 23–43; BOGDANOVIĆ, „Kategorije zelenog kadra 1918. godine i osvrt na njihovo djelovanje u Podravini i Prigorju“, 96–108.

¹⁵⁹⁶ O nemirima u vremenu stvaranja Države SHS i o napadima na općinske činovnike vidi primjerice: BANAC, „I Karlo je o'šo u komite' Nemiri u sjevernoj Hrvatskoj u jesen 1918.“, 23–43; GEIGER, „Skica za povijest Đakova i Đakovštine u vrijeme Države Slovenaca, Hrvata i Srba, 29. listopada - 1. prosinca 1918.“, 7–84; KRIZMAN, „Građa o nemirima u Hrvatskoj na kraju g. 1918.“, 111–129; VIDMAR, „Prilozi građi za povijest 1917. – 1918. s osobitim obzirom na razvoj radničkog pokreta i odjeke oktobarske revolucije kod nas.“, 11–173.

¹⁵⁹⁷ „Predstavka u predmetu položaja općinskih činovnika nakon rata.“, *Općinski upravnik*, 23. 3. 1918., 47.

¹⁵⁹⁸ I. Banac navodi kako je „Najgore razdoblje bilo ono od 24. listopada do 4. studenog, dakle otprilike tjeđan dana prije i poslije uspostave nove vlasti u Zagrebu.“ BANAC, „I Karlo je o'šo u komite' Nemiri u sjevernoj Hrvatskoj u jesen 1918.“, 26; O žarištima nereda vidi prikaz na karti u: *Isto*, 27.

¹⁵⁹⁹ KRIZMAN, „Građa o nemirima u Hrvatskoj na kraju g. 1918.“, 114, 118, 122, 124, 125, 127; VIDMAR, „Prilozi građi za povijest 1917. – 1918. ...“, 124, 125, 127, 147, 148.

¹⁶⁰⁰ VIDMAR, „Prilozi građi za povijest 1917. – 1918. ...“, 121, 124, 125, 126, 127, 147, 148.

vrijeme rata zamjerali općinarima.¹⁶⁰¹ O ovim iskustvima pisali su činovnici Zemaljskom društvu opć. činovnika tražeći pomoć i zaštitu.

Društvu je tako javljeno da je u općini Popovača (kotar Kutina) bilježnik bio izvrgnut stalnim prijetnjama vojnih bjegunaca, kojih je u toj općini bilo mnogo, a motive napada vidio je u tome što je morao izvršavati naredbe kotarske oblasti i javljati sve podatke o vojnim bjeguncima te dati naloge za njihovo uhićenje. Zbog toga je od jednoga vojnika dobio prijetnje da će „bombom dignuti obćinu“, a od drugih da će ga „smaknuti“. U pismu se spominje da su oružničkoj postaji ti bjegunici bili poznati, ali „ona se niti nemiče da ih pohvata“.¹⁶⁰²

Stjepan Pandak, bilježnik u općini Piškorevci (kotar Đakovo) izjavio je kako su na njega još u ljeto 1918. vojni bjegunici pucali iz zasjede i to zbog osvete jer je prijavio njihov bijeg iz vojske, zbog čega su izgubili pravo na ratne potpore. Prema njegovu svjedočenju ukrali su mu sijeno i urod kukuruza te počinili štetu od 8 tisuća kruna, a osim na njega, u jednom su napadu pucali i na njegovu kuću i obitelj. Izjavivši da živi „u najvećem strahu i pogibelji“ tražio je zaštitu od Društva jer mu umirovljenje koje je tražio do tada nije bilo odobreno.¹⁶⁰³

U općini Tenja (kotar Osijek) situacija je bila izuzetno teška, o čemu je Zemaljsku vladu izvještavao i veliki župan navodeći da je nemoguće uspostaviti red među narodom koji je pljačkao ne samo u svojoj već i u drugim općinama.¹⁶⁰⁴ Iz te se općine Društvu javio bilježnik Josip Ebner navodeći da u Tenji „nije čovjek siguran niti jedan momenat za svoj život“. Opisao je kako su provale učestale, a „noć u Tenji je pravo bojno polje, jer se puca toliko da nitko živ na ulicu nesmiye, a ponajviše se puca pred zgradom obćine izazivajući mene van“. Uz to je naveo: „Anonimne pretnje smrću dobivam sijaset, a baš pre dva dana dobio sam pouzdane vjesti da razbojnici kane presecati telefonske žice i provaliti u obćinu.- Nema dana a da mi se neupozori na pogibelj koja prieti meni, a sve to radi rekvizicije

¹⁶⁰¹ Tako je veliki župan u Osijeku u izvještaju Zemaljskoj vladi naveo da je u Erdutu (kotar Osijek) bio „opljačkan opć. bilježnik Vručina jedan osobito sposoban činovnik koji se je za žitelje Erdut u vrijeme rata mnogo zasluga stekao“. VIDMAR, „Prilozi građi za povijest 1917. – 1918. ...“, 122.

¹⁶⁰² HR-DAZG-745 ZDOČ. 2.3. OS, 80/1918. (kut. 34). Spis o zaštiti općinskih činovnika; Josip Franješ, pismo upućeno Zemaljskom društvu opć. činovnika, Popovača, 18. listopada 1918.

¹⁶⁰³ HR-DAZG-745 ZDOČ. 2.3. OS, 80/1918. (kut. 34). Spis o zaštiti općinskih činovnika; Stjepko Pandak, pismo upućeno Zemaljskom društvu opć. činovnika, Piškorevci, 20. listopada 1918.

¹⁶⁰⁴ VIDMAR, „Prilozi građi za povijest 1917. – 1918. ...“, 122, 151.

žitarica.-, Navodeći kako su općinski činovnici ugroženi samo zato što su provodili naredbe nadređenih vlasti, molio je Društvo da za njih traže zaštitu Zemaljske vlade.¹⁶⁰⁵

Antun Svirac, općinski bilježnik iz Slakovaca (kotar Vinkovci), požalio se kako je teško stradao kada su „naši domaći ljudi Hrvati dana 13. listopada 1918. napali obćinski ured, kušali razbiti obćinsku blagajnu, razbili su obć. ormar i stolove, spise porazbacali, a neke i spalili, razgrabili su žito iz obć. aprovizacije, a kada im ni to nije bilo dosta, onda su navalili i na moj stan kojeg imam u naravi od obćine, neke moje stvari porazbacali i razvukli, a ostalo i glavno su zapalili /: sve pokućstvo i posteljinu /: tako, da sada neimam ni jednog kreveta, na kojem bi mogao odpočinuti, a niti košulja u koje bi se mogao presvući. Nakon toga zapalili su i sam stan, koji je sav izgorio osim zidova i dimnjaka.“ Svirac, koji je zbog situacije bio privremeno namješten u općini Vodjinici, naveo je da je mu je bilo nanešeno oko 40.000 kruna štete. Zbog toga je molio financijsku pomoć od Društva uz zaključak: „Svjestan sam si svoje dužnosti i mogu slavnu upravu uvjeriti, da svojom krivnjom i radom nisam ovu zloću izazvao, već jedino njihova bezglavost i zloća zadojena boljševičkim duhom, me je upropastila, a i samoj obćini nanijela štete oko 60.000 K.“¹⁶⁰⁶ Sličnu je sudbinu doživio i blagajnik u općini Lupoglav (kotar Dugoselo), Franjo Čop, kada su, prema njegovim riječima, pripadnici zelenog kadra zapalili kuću trgovca Vjekoslava Borovčaka u kojoj je on imao stan. Ipak, blagajnik je naveo da on nije bio meta već je šteta nastala kao posljedica napada na kuću trgovca. S obzirom da je sve što je sa suprugom imao u stanu izgorjelo, također je tražio materijalnu pomoć od Društva.¹⁶⁰⁷

Kako je spomenuto, nekim činovnicima nisu izostale niti prijetnje smrću,¹⁶⁰⁸ a poznati su i napadi koji su završili s tragičnim posljedicama. Tako je u Gorjanima (kotar Đakovo) bio ubijen bilježnik Jozić, a unatoč prvotnom mišljenju kako ga je ubio jedan devetnaestogodišnji dezertjer, istraga je pokazala da je bilježnika ubio pripadnik zelenokadarske skupine Bože Matijevića, J. Karalić.¹⁶⁰⁹ Prema pisanju đakovačkog *Glasa slobode* iz 1921., Karalić je „kockom izrijeban [*sic*] morao ubiti obć. bilježnika, pok.

¹⁶⁰⁵ HR-DAZG-745 ZDOČ. 2.3. OS, 80/1918. (kut. 34). Spis o zaštiti općinskih činovnika; Josip Ebener, pismo upućeno Zemaljskom društvu opć. činovnika, Tenja, 17. listopada 1918.

¹⁶⁰⁶ HR-DAZG-745 ZDOČ. 2.3. OS, 82/1918. (kut. 34). Antun Svirac, pismo upravi Zemaljskog društva opć. činovnika, Vodjinci, 11. studenog 1918.

¹⁶⁰⁷ HR-DAZG-745 ZDOČ. 2.3. OS, 83/1918. (kut. 34). Franjo Čop, opć. bilježnik II., pismo upućeno Zemaljskom društvu opć. činovnika, Lupoglav, 1. studenog 1918.

¹⁶⁰⁸ Takve su se prijetnje činovnicima primjerice spominjale i u općinama kotara Ruma i općini Bednja (kotar Ivanec), VIDMAR, „Prilozi građi za povijest 1917. – 1918. ...“, 73, 137.

¹⁶⁰⁹ GEIGER „Skica za povijest Đakova i Đakovštine u vrijeme Države Slovenaca, Hrvata i Srba, 29. listopada - 1. prosinca 1918.“, 58; Prema nekim svjedočenjima općinski bilježnici u Đakovačkom kotaru bili su posebno omraženi. *Isto*, 115. Političar Ivo Ribar u svojim je uspomjenama za Jožića naveo da je bio „poznati ratni zlikovac“. Prema: *Isto*, 58.

Jozića“.¹⁶¹⁰ Vojni bjegunac ubio je „radi nepoznatog razloga“, 28. listopada 1918. Marka Djakovića, pomoćnog bilježnika u Podvinju (kotar Brod).¹⁶¹¹ Smrtno je stradao i umirovljeni bilježnik u općini Varaždinske Toplice (kotar Novi Marof), Andrija Kolarek, no njegovo ubojstvo dogodilo se 1919. Prema svjedočenju općinskog načelnika, Kolarek je ubijen iz vojničke puške, uvečer, 25. studenoga 1919., u svojoj kući, a kao povod ubojstvu bila je navedena osveta.¹⁶¹² Da je riječ o osveti koja je mogla biti povezana sa neposrednim poslijeratnim događajima, pokazuje i jedan članak u kojem se navodi da je godinu dana prije ubojstva, dakle u jesen 1918., na njega već bio izvršen „atentat iz zasjede“. Iako je tada preživio, dobio je prijeteće anonimno pismo, „da drugi put neće smrti izbjeći“, što se u konačnici i ostvarilo.¹⁶¹³

Suočeni s nesigurnošću i strahom, u nekim su općinama činovnici razmišljali o napuštanju službe, posebno tamo gdje nisu imali hrabrosti više vršiti poslove poput rekvizicije,¹⁶¹⁴ a ponegdje su ih, kao u kotaru Donji Miholjac, seljaci protjerali iz općine.¹⁶¹⁵ Ipak, treba spomenuti kako primjer iz Cetingrada (kotar Slunj) pokazuje da se niti pojedini općinski činovnici nisu suzdržavali od pljački tijekom samih nemira. Tako je tamošnji blagajnik DMITAR Uzelac bio optužen kao kolovođa pljačke općinske blagajne te ga je vojni brahium zbog toga ustrijelio na licu mjesta. Protiv načelnika i blagajnika je bio pokrenut karnosni postupak u kojem su zbog svojih propusta „tijekom prevrata“ bili proglašeni krivima.¹⁶¹⁶

U studenom 1928. Narodno vijeće SHS izdalo je proglas o osnivanju mjesnih odbora Narodnog vijeća. Mjesni odbori trebali su se sastojati od „narodnih ljudi“ – Srba, Hrvata i Slovenaca te drugih Slavena, dok Mađarima i Nijemcima nije bilo dopušteno ući u odbore. Narodno je vijeće preporučilo da u mjesne odbore uđu članovi općinskih odbora, te općinski

¹⁶¹⁰ „Teška osuda.“, *Glas slobode*, 13. 3. 1921., 3.

¹⁶¹¹ HR-DAZG-745 ZDOČ. 2.3. OS, 88/1918. (kut. 34). Molba Đure Grkovića, opć. bilježnika u Podvinju (kotar Brod), upućena Zemaljskom društvu opć. činovnika, za dodjelu posmrtnine Rozi Djaković, udovici ubijenog pomoćnog bilježnika Marka Djakovića, 20. studenog 1918.

¹⁶¹² HR-DAZG-745 ZDOČ. 2.3. OS, 80/1919. (kut. 34). „Kolarek Andrija opć. bilježnik umirovljeni- umro.-...“, dopis načelnika općine Varaždinske toplice (kotar Novi Marof) upućen Zemaljskom društvu opć. činovnika, 3. prosinca 1919.

¹⁶¹³ U članku je stajalo da je Kolarek više od 30 godina vršio službu općinskog bilježnika u toj općini kao „jedan od revnih i poštenih općinskih činovnika, koji je sve svoje sile posvećivao svome narodu“. „Varaždinske Toplice.“, *Volja naroda* (Varaždin), 4. 12. 1919., 4.

¹⁶¹⁴ Namjere o napuštanju službe zbog straha za vlastitu sigurnost zabilježene su primjerice u kotaru Požega. KRIZMAN, „Građa o nemirima u Hrvatskoj na kraju g. 1918.“, 115; Isto se izvještavalo za činovnike u kotaru Ruma i Đakovo, VIDMAR, „Prilozi građi za povijest 1917. – 1918. ...“, 75, 139.

¹⁶¹⁵ VIDMAR, „Prilozi građi za povijest 1917. – 1918. ...“, 124, 148.

¹⁶¹⁶ HR-HDA-79 UOZV. IV-2, 35933/1921. (kut. 5097) Spis: „Uzelac Milica iz Maljevca pritužba proti obć. činovništvu u Cetingradu.“

načelnici i činovnici, ali također samo ako su „narodni ljudi“.¹⁶¹⁷ Odbori su pokrivali određena područja, primjerice jedne ili nekoliko općina, a na njihovo osnivanje Narodno je vijeće pozivalo uoči osnutka Države SHS.¹⁶¹⁸ Na čelu odbora trebao je biti predsjednik, vođa za narodnu zaštitu te poslovođa.¹⁶¹⁹ Neki odbori bili su nešto drugačije (i detaljnije) ustrojeni pa je u jednom primjerice na čelu odbora bio predsjednik, poslovođe i blagajnik, dok su za svaku pojedinu općinu bili izabrani povjerenici.¹⁶²⁰ Mjesni odbori trebali su vršiti djelokrug dotadašnjih općinskih odbora i poglavarstava premda je bilo poželjno da poglavarstvo vode dotadašnji činovnici, tamo gdje je to bilo moguće.¹⁶²¹ Drugim riječima, tamo gdje općinski odbori višu nisu djelovali i gdje je bilo otjerano činovništvo (ili je samo napustilo službu), mjesni odbori trebali su se pobrinuti za vođenje općinskih poslova.¹⁶²²

Ubrzo se pokazalo da je Narodno vijeće nad mjesnim odborima imalo slab nadzor¹⁶²³ jer su učestalo izlazili iz okvira svojih ovlasti što je dodatno narušavalo već oslabljenu upravu u općinama.¹⁶²⁴ Nakon što je formirana Vlada narodnog vijeća, upravne su oblasti, pa tako i općine, trebale preuzeti svoje dotadašnje ovlasti, a Narodno vijeće od mjesnih je odbora tražilo da vrše prvenstvo ulogu osiguranja reda i mira te da djeluju kao svojevrsna potpora općinskoj upravi.¹⁶²⁵ Ponovna uspostava kotarskih oblasti i vraćanje starih općinskih činovnika na njihova mjesta, u nekim je općinama dovelo do protivljenja i rasta nezadovoljstva zbog uvjerenja da se sve vraća na staro.¹⁶²⁶

¹⁶¹⁷ ŠTAMBUK-ŠKALIĆ, MATIJEVIĆ, „Narodno vijeće Slovenaca, Hrvata i Srba u Zagrebu 1918-1919. Izabrani dokumenti“, 455.

¹⁶¹⁸ U svom pozivu, Narodno vijeće pozvalo je Odbore „da se okupe po svim mjestima, dakle po gradovima i selima pod imenom 'Odbori Narodnog vijeća'“. „Poziv na sveopću narodnu organizaciju!“, *Jutarnji list*, 24. 10. 1918., 1.

¹⁶¹⁹ „Poziv na sveopću narodnu organizaciju!“, *Jutarnji list*, 24. 10. 1918., 1.

¹⁶²⁰ Ovakav je bio ustroj mjesnog odbora u Krapini koji je obuhvaćao općine Krapinu, Radoboj, Petrovsko i Gjurmanec; „Mjesni odbor Narodnog vijeća u Krapini“, *Jutarnji list* (Zagreb), 4. 11. 1918., 3.

¹⁶²¹ ŠTAMBUK-ŠKALIĆ, MATIJEVIĆ, „Narodno vijeće Slovenaca, Hrvata i Srba u Zagrebu 1918-1919. Izabrani dokumenti“, 456.

¹⁶²² Tako je mjesni odbor u Vrbanji (kotar Županja) u izvješću Narodnom vijeću naveo da je u općini nastala „opća tužba na općinski odbor i na činovnike“ i stoga su „sazvali javnu skupštinu, izabrali novo općinsko zastupstvo i nove činovnike, izabrani bilježnik je i onako naš stalni bilježnik koji je bio radi bolesti do travnja 1919. na dopustu a blagajnik nam je domaći čovjek sa ispitom koji se je vratio iz vojničtva“. Osim toga odbor je u izvješću naveo da je u Podgajcima (Posavskim) omraženi općinski bilježnik „utekao“ pa su im oni „poslali jednog našeg bivšeg opć. pisara koji ima ispit i koji je kod njih bio pisarom, da im kao maloj općini poslove vodi“. VIDMAR, „Prilozi građi za povijest 1917. – 1918. ...“, 159.

¹⁶²³ BANAC, „I Karlo je o'šo u komite' Nemiri u sjevernoj Hrvatskoj u jesen 1918.“, 35–36.

¹⁶²⁴ ŠTAMBUK-ŠKALIĆ, MATIJEVIĆ, „Narodno vijeće Slovenaca, Hrvata i Srba u Zagrebu 1918-1919. Izabrani dokumenti“, 464; „Upozorenje svim mjesnim odborima Narodnog vijeća“, *Jutarnji list*, 21. 11. 1918., 3.

¹⁶²⁵ ŠTAMBUK-ŠKALIĆ, MATIJEVIĆ, „Narodno vijeće Slovenaca, Hrvata i Srba u Zagrebu 1918-1919. Izabrani dokumenti“, 458–459, 464–465.

¹⁶²⁶ VIDMAR, „Prilozi građi za povijest 1917. – 1918. ...“, 161, 164–165.

Prema odredbi Narodnog vijeća, uz mjesne odbore trebala se osnovati i narodna straža (garda) kao obrambena snaga nove države.¹⁶²⁷ No poput odbora i narodna je straža bila pod slabim nadzorom Narodnog vijeća. Tako su u nju ulazili i pripadnici zelenog kadra te osobe neprimjerene za vršenje tih dužnosti, čineći u nekim mjestima veliku štetu i prekoračujući svoje ovlasti.¹⁶²⁸ Pritom se spominje da su narodnu stražu u nekim mjestima čak i općinski činovnici koristili kao svoju osobnu stražu.¹⁶²⁹

Usporedno djelovanje mjesnih odbora i općinskih činovnika u nekim je općinama vodilo do sukoba i nesuglasja među njima.¹⁶³⁰ Da su takvi sukobi bili učestali dokazuje i predstava o odnosu činovnika i mjesnih odbora, podnesena povjereniku za unutarnje poslove Zemaljske vlade, Srđanu Budisavljeviću. U predstavi su mjesni odbori Narodnog vijeća označeni kao „najveće zlo koje je 'sloboda' u neuke ruke dala“ jer „u mjesto da budu na pomoć vlastima u zemlji oni su uzeli za zadaću, da provodjaju 'Boljševičku' propagandu u prilog bezpravlju i anarhiji, te ruše činovništvo općinsko“. Tražilo se vraćanje općinskih činovnika tamo gdje su nasilno maknuti, a za činovnike kod kojih je postojala osnovana sumnja za počinjenje protuzakonitih djela zahtijevalo se provođenje istrage i disciplinsko postupanje, „a ne dozvoliti da im sude 'mjesni odbori po zelenom kadru i kojekako birani'“. ¹⁶³¹ Na rješenje ovoga pitanja nije trebalo dugo čekati jer je 28. prosinca bilo određeno raspuštanje svih Mjesnih odbora i narodnih straža čija je likvidacija trebala biti završena tijekom siječnja 1919., a dodijeljeno oružje vraćeno.¹⁶³²

Djelovanje općinskog činovništva u vrijeme rata pomiješano sa nezadovoljstvom seljaka, dovelo je do sukoba, prijetnji pa i napada na općinsko činovništvo u jesen 1918.

¹⁶²⁷ ŠTAMBUK-ŠKALIĆ, MATIJEVIĆ, „Narodno vijeće Slovenaca, Hrvata i Srba u Zagrebu 1918-1919. Izabrani dokumenti“, 456.

¹⁶²⁸ BANAC, „'I Karlo je o'šo u komite' Nemiri u sjevernoj Hrvatskoj u jesen 1918.“, 36.

¹⁶²⁹ Prema izvješću izvidničke grupe Vojnog odsjeka NV, u nekim mjestima „[...]osnovana je narodna straža samo zato, da brani općinske činovnike i bogate trgovce. Istu plaćaju sa velikim svotama iz općinskih blagajna ili iz svote koja je sabrana za Narodno Vijeće, a u nekim mjestima raspisuju u ime toga porez.“ ŠTAMBUK-ŠKALIĆ, MATIJEVIĆ, „Narodno vijeće Slovenaca, Hrvata i Srba u Zagrebu 1918-1919. Izabrani dokumenti“, 521; Treba spomenuti da su se javljali određeni prijedlozi da se općinskim činovnicima u područjima pogođenim nemirima, dodijeli neki oblik oružane zaštite, no ujedno se smatralo da bi zaštita namijenjena isključivo činovnicima mogla izazvati dodatne probleme. HR-DAZG-745 ZDOČ. 2.3. OS, 80/1918. (kut. 34). „Opć. činovnika i javne sigurnosti zaštita“, koncept predstave Zemaljskog društva opć. činovnika upućene Odjelu za unutarnje poslove Kr. zemaljske vlade, 10. studenog 1918.; Stevo Petrović, pismo Zemaljskom društvu opć. činovnika, Kraljevčani (kotar Glina), 26. listopada 1918.

¹⁶³⁰ Tako se primjerice bilježnik u općini Cernik-Čavle (kotar Sušak), Ivan Štiglić, žalio Zemaljskom društvu opć. činovnika radi sukoba s mjesnim odborom Narodnog vijeća, tražeći da se Društvo kod nadležnih vlasti založi za njega. Predsjednik Društva, Ivan Domitrović smatrao je da je ta stvar „skroz lokalne naravi – takova, kakovih danas na žalost na sve strane ima“. HR-DAZG-745 ZDOČ. 2.3. OS, 105/1919. (kut. 34). Spis o slučaju sukoba Ivana Štiglića, općinskog bilježnika u općini Cernik-Čavle s predsjednikom mjesnog odbora Narodnog vijeća Franjom Jugovićem i tajnikom, župnikom Srećkom Blaževićem,

¹⁶³¹ „Općinski činovnici i mjesni odbori“, *Općinski upravnik*, 28. 12. 1918., 207–208.

¹⁶³² „Raspust sviju mjesnih odbora N. V. i svih narodnih straža.“, *Jutarnji list*, 29. 12. 1918., 6.

godine. Jedno je objašnjenje o ovim događajima, kroz vlastito iskustvo dao Ivan Domitrović, tada tajnik Zemaljskog društva opć. činovnika. U jednom pismu on je naveo: „Narod u općini Sela je inače miroljubiv, ali danas sam se osvjedočio, da onaj bijes, koji mu je punio dušu kroz vrijeme rata, provaljuje elementarnom snagom. Slučaj je htio, da sam došao danas u opć. ured, gdje je nekolicina domaćih vojnika bila spremna na najgore, a došli oboružani revolverima i bodovima i zaprijetili ubijanjem činovnika. Razlog su neisplaćene potpore, nekima nedoznačene potpore, nepružene za volju mita u korist bogatih, koji su 'davali', a sirotinja da je trpila i t.d.“¹⁶³³ Isto tako, jedna izvidnička grupa iz Izvidničkog odjela vojnog odsjeka Narodnog vijeća SHS, tijekom putovanja po pojedinim mjestima, zaključila je da „cijela seoska inteligencija radi samo za vlastitu probit a na ištab naroda“ te da općinske bilježnike „većinom narod mrzi, radi njihove zloporabe kod aprovizacije i oprosnih predloga“.¹⁶³⁴

U obzir treba uzeti i mišljenje koje su seljaci i prije rata stvarali o općinskim činovnicima, a koje je također na površinu došlo u ovim nemirima. Na to ukazuje i I. Banac, koji je odnos hrvatskog seljaštva prema činovnicima stavio u kontekst istočnoeuropskog seljaštva koje je „odavno [...] gajilo mržnju prema činovnicima, koje je zapala nezahvalna zadaća prikupljanja poreza, novačenja i uvođenja prisilnog rada“. Banac je smatrao da je ta suprotstavljenost seljaka i činovnika, koji su najčešće i sami bili seljačkog podrijetla, došla do izražaja i u ovim nemirima.¹⁶³⁵ Zanimljivo je da su se sami općinski činovnici branili tvrdnjama kako upravo oni zbog svog seljačkog porijekla najbolje znaju položaj u kojem se nalazi seljaštvo i da zbog toga većina činovnika „nijesu u svom srcu i duši ni siležije ni gulitelji naroda“.¹⁶³⁶

U vrijeme ovih nemira 1918., ali i kasnije, nakon smirivanja situacije, činovnici su u svojim istupima, prvenstveno onima putem Zemaljskog društva opć. činovnika, inzistirali na tvrdnjama da većina općinskih činovnika tijekom rata nije iskorištavala narod niti činila protuzakonnosti, već da su napadani u najvećoj mjeri zato što su vršili neugodne zadaće naređene s viših razina. Smatrali su da su se seljaci osvećivali „što mnogi ne dobiše za svoje obitelji ratnu potporu; što im je opć. činovništvo rekviriralo žitak i stoku; što je nekoje odredilo na vojne radnje i za pretprežare; što je hvatalo domaće bjegunce ili dojavljivalo

¹⁶³³ HR-DAZG-745 ZDOČ. 2.3. OS, 80/1918. (kut. 34). Pismo Ivana Domitrovića Luki Zubčiću, Sela, 2. studenog 1918.

¹⁶³⁴ ŠTAMBUK-ŠKALIĆ, MATIJEVIĆ, „Narodno vijeće Slovenaca, Hrvata i Srba u Zagrebu 1918-1919. Izabrani dokumenti“, 520.

¹⁶³⁵ BANAC, „I Karlo je o'šo u komite' Nemiri u sjevernoj Hrvatskoj u jesen 1918.“, 31.

¹⁶³⁶ Stjepan MAJSEC, „Općinski činovnici i nemiri u zemlji“, *Općinski upravnik*, 23. 11. 1918., 187.

oružničtvu njihova imena, ... u opće osveta je to za onaj rad, što ga je općinsko činovništvo moralo po svojoj službi i dužnosti kroz ratno doba izvršiti“.¹⁶³⁷ Više su se puta obraćali na Vladu i Narodno vijeće tražeći intervenciju za zaštitu svoga položaja.¹⁶³⁸ Pritom nisu izbjegavali spomenuti i nužnost provođenja istraga za one činovnike kod kojih je postojala sumnja da su počinili zloupotrebe tijekom rata. Zbog različitih i poznatih primjera nepravednog postupanja i protuzakonnosti, činovnici su i sami priznavali „da je bilo mnogo prljavština u općinskim upravama, da treba mnogo toga osuditi, i da treba mnogo tih nevaljanih bilježnika, načelnika i blagajnika pozvati na odgovornost“.¹⁶³⁹ Zato su one „koji sami znadu, da su počinili nekorektnosti za vrijeme rata, uzimali za reklamacije horendne svote, pozivali ljude na besplatnu rabotu svojeg privatnog zemljišta i tako pravili davno ukinutu 'tlaku“ tražili „da se sami maknu i ne budu na sramotu narodu i svome staležu“.¹⁶⁴⁰

Nemiri u jesen 1918. uvelike su obilježili kraj Prvoga svjetskog rata. Iako su prema navedenim izvorima općinski činovnici bili izloženi nemirima, s druge strane mnogo je njih izbjeglo teže napade, prvenstveno oni koji su se nalazili izvan žarišta pobuna i najvećih nereda. Kao i za mnoge druge skupine u društvu, rat je za općinske činovnike predstavljao kraj jednoga razdoblja, premda prijelaz u novu državu ipak nije korjenito promijenio njihov položaj i ulogu u općini.¹⁶⁴¹

12.2. Političke stranke i činovništvo

Nestanak Hrvatsko-srpske koalicije, ulazak u novu državu te uvođenje općeg prava glasa za punoljetne muškarce, doveli su do promjena u kojima je seljaštvo postalo važan čimbenik u političkom životu.¹⁶⁴² Većina stanovništva i potencijalnih glasača živjela je u upravnim (seoskim) općinama pa je zbog toga politika imala sve veći utjecaj i na općinsko činovništvo. To svakako ne znači da u razdoblju Austro-Ugarske politika nije utjecala na

¹⁶³⁷ HR-DAZG-745 ZDOČ. 2.3. OS, 80/1918. (kut. 34). „Opć. činovnika i javne sigurnosti zaštita“, koncept predstavke Zemaljskog društva opć. činovnika upućene Odjelu za unutarnje poslove Kr. zemaljske vlade, 10. studenog 1918.

¹⁶³⁸ O tome vidi i predstavku upućenu Narodnom vijeću, u kojoj se, između ostaloga, spominju i problemi oko prikupljanja poreza. HR-DAZG-745 ZDOČ. 2.3. OS, 85/1918. (kut. 34). Koncept predstavke Zemaljskog društva opć. činovnika upućene Narodnom vijeću SHS, u Zagrebu, 22. studenog 1918.

¹⁶³⁹ Jedan općinski činovnik, „Jedna nevolja u životu našeg naroda“, *Pučke novine* (Zagreb), 27. 5. 1919., str. 4.

¹⁶⁴⁰ „Općinski činovnici i mjesni odbori“, *Općinski upravnik*, 28. 12. 1918., 207.

¹⁶⁴¹ Neka razmišljanja o promjeni koje je za činovnike donio Prvi svjetski rat, mogu se vidjeti primjerice u članku: M. VUJNOVIĆ, „Zašto nas progone?“, *Općinski upravnik*, 21. 12. 1918., 203–205.

¹⁶⁴² O uključivanju hrvatskih seljaka u politički život vidi: LEČEK, „Selo i politika. Politizacija hrvatskog seljaštva 1918 - 1941.“, 119–143.

općinske činovnike i njihov položaj, no novi uvjeti donijeli su i nove političke okolnosti u kojim činovnici postaju sve izloženi utjecaju političkih odnosa.

Primat koji je u Hrvatskom saboru do stvaranja Kraljevstva SHS imala Hrvatsko-srpska koalicija, preuzela je nakon toga u hrvatskom političkom životu Hrvatska pučka seljačka stranka (HPSS). Predvođena Stjepanom i Antunom Radićem bila je prva hrvatska politička stranka koja je uspjela politički mobilizirati najveći dio hrvatskog pučanstva. Braća Antun i Stjepan Radić stranku su osnovali 1904. godine, a još 1899. počeli su s izdavanjem lista *Dom*.¹⁶⁴³ Rastu i širenju stranke, predvođenu istaknutim Stjepanom Radićem, doprinio je od 1920. spomenuti izborni zakon o općem pravu glasa za punoljetne muškarce. Od osnutka je stranka kao svoju bazu prepoznala taj najbrojniji hrvatski društveni sloj. Iako su u početku vidjeli mogućnost ostvarenja hrvatskih prava unutar Austro-Ugarske Monarhije, nakon njezina nestanka posvećuju se položaju Hrvatske unutar Kraljevstva Srba, Hrvata i Slovenaca. Promjenom naziva stranke u Hrvatska republikanska seljačka stranka (HRSS) sugerirao se zahtjev za republikansko uređenje Hrvatske unutar Kraljevine SHS.¹⁶⁴⁴ Antun Radić umro je 1919. godine,¹⁶⁴⁵ a Stjepan Radić bio je najvažniji hrvatski politički predstavnik sve do smrti 1928. Stranka je radi novih političkih okolnosti 1925. ponovno promijenila ime u Hrvatska seljačka stranka (HSS) čime je na neki način priznala monarhijsko uređenje države, a sam je Radić kratko vrijeme bio ministar u Vladi.¹⁶⁴⁶ Nasilno prekinuti kraj svoga političkog puta Radić je dočekaao u koaliciji HSS-a sa Samostalnom demokratskom strankom Svetozara Pribičevića, stvorenom 1927.¹⁶⁴⁷ Radićeva smrt, koja je predstavljena kao jedan od glavnih razloga za uvođenje diktature nije dovela do prestanka aktivnosti pristaša HSS-a. Štoviše, u Hrvatskoj seljački pokret doživljava svoj vrhunac 1930-ih godina, a da bi došli do takvih rezultata bilo je jasno da su članovi HSS bili iznimno posvećeni razvijanju stranačke prisutnosti na selu.¹⁶⁴⁸ Već nakon osnivanja stranke stvorena je „mreža povjerenika po selima središnje Hrvatske“, a dvadesetih godina stvorena je „potpuna mreža (koja je odgovarala upravnoj podjeli) mjesnih, općinskih i kotarskih organizacija“. ¹⁶⁴⁹ Stoga ne čudi da je pored drugih političkih stranka koje nisu uspjele toliko uspješno izgraditi svoje organizacije na selu,

¹⁶⁴³ O Stjepanu Radiću i djelovanju Hrvatske (pučke/republikanske) seljačke stranke napisana je do sada brojna literatura. Ovdje se može izdvojiti: *110 godina Hrvatske seljačke stranke: zbornik radova*; MATKOVIĆ, *Povijest Hrvatske seljačke stranke*; PERIĆ, *Antun Radić: 1868.-1919.: etnograf, književnik, političar*; PERIĆ, *Stjepan Radić: 1871.- 1928.*; O tome još vidi: LEČEK, Redakcija. „Radić, Stjepan“. U: *Hrvatski biografski leksikon (on-line)*. Pristup ostvaren: 18. 10. 2018. <http://hbl.lzmk.hr/clanak.aspx?id=11947>

¹⁶⁴⁴ *Isto*.

¹⁶⁴⁵ MATKOVIĆ, *Povijest Jugoslavije*, 108.

¹⁶⁴⁶ PERIĆ, *Stjepan Radić 1871. – 1928.*, 394–397. , 403.

¹⁶⁴⁷ *Isto*, 423–424.

¹⁶⁴⁸ LEČEK, „Selo i politika. Politizacija hrvatskog seljaštva 1918 - 1941.“, 120.

¹⁶⁴⁹ *Isto*

upravo HSS na tom području, u kojem je živio najveći broj stanovnika bio i najjača stranka. Stoga se njihova politika uvelike odražavala i na općinsku upravu, a time u određenoj mjeri i na općinske činovnike.

U izričaju HPSS-a činovništvo je spadalo među „gospodu“ suprotstavljenu seljaku, žrtvi njihova iskorištavanja i nerazumijevanja. Radić je posebno kritizirao odanost općinskih činovnika vlasti na štetu seljaka. U jednom članku iz 1904. naveo je da je „*Vladina stranka*“ ona stranka „koju sačinjavaju kotarski predstojnici, općinski načelnici, bilježnici i blagajnici, te svi oni koji glasuju onako, kako ovi hoće“.¹⁶⁵⁰ U svom, možda i najpoznatijem govoru, na sjednici Narodnog vijeća 24. studenog 1918., Radić se osvrnuo i na činovništvo riječima: „Osobito o militarizmu i birokratizmu - o činovničkoj sili i samovolji - neće naš narod ni da čuje. Sav naš narod, osobito naš narod hrvatski, hoće, želi, traži i zahtjeva da novu slobodu i novu pravicu osjeti svaki na sebi, *u svom domu, u svom selu, u svojoj općini, u svome kraju*.“¹⁶⁵¹ Iako je pojam „činovnička sila“ ovdje naveden uopćeno, tu se svakako svrstava i općinsko činovništvo – „općinska gospoda“.¹⁶⁵²

S obzirom da se H(P/R)SS oslanjao prvenstvo na seljaštvo smatrali su kako im, za razliku od nekih drugih stranka, nije potreban utjecaj i agitacija činovništva pa su stoga mogli s mnogo više kritike nastupati prema njima. U jednom svom govoru 1924., Radić je tako istaknuo: „Nama ne treba nijednog činovničkog glasa, niti jednog činovničkog korteša, jer je sva naša snaga u seljačtvu, radništvu i gradjanstvu. Usljed toga mi možemo mirne duše predlagati i savjetovati, dotično i zahtjevati gdje treba, da se makne činovnik, koji je pravio nasilje, koji je nepošten i nesposoban. Mi smo jedina stranka koja može to učiniti, a da joj to ne naškodi, pa taj položaj s uspjehom upotrebljavamo, a upotrebljavat ćemo ga s još većim uspjehom u budućnosti. [...] Jedno moram naglasiti, da moraju ostaci batinaških činovnika, koji su bili postavljeni samo za to, jer su bili batinaši ili radikali, da moraju izčeznuti netragom.“¹⁶⁵³

HPSS se nerijetko osvrtao na rad općinskog činovništva prije 1918. i oštro osuđivao bilo kakvo postupanje na štetu seljaka. Kao što je spomenuto, to je posebno došlo do izražaja tijekom Prvoga svjetskog rata. No, isto tako je zanimljivo da je jednu od najvećih pohvala

¹⁶⁵⁰ Riječ je bila o Narodnoj stranci ili kako ju Radić naziva (a i kako su je tada često nazivali) „mađaronska stranka“. PETRIĆ, „O braći Radić i počecima Hrvatske pučke seljačke stranke“, 563.

¹⁶⁵¹ SABOL (ur.), *Hrvatski sabor*, 135.

¹⁶⁵² Ovaj se izraz primjerice spominje u članku: „'Dom' o našoj glavnoj skupštini“, *Općinski upravnik*, 23. 8. 1913., 270.

¹⁶⁵³ „Odgovor predsjednika HRSS Pašiću; Ostaci batinaškog činovništva moraju izčeznuti.“, *Slobodni dom* (Zagreb), 27. 8. 1924., 5.

općinskom činovništvu, koju su godinama rado citirali i prenosili, izrekao upravo Stjepan Radić 1916. U obrazloženju jedne svoje interpelacije tada je rekao: „Ja znam, da u mirno doba, a pogotovo u ovo ratno doba, biti bilježnik je vrlo velik posao, a pogotovo, ako k tomu mora još biti i načelnik. Od svih se naših činovnika najviše traži do općinskih bilježnika. Ja sam već često spomenuo, da bi oni po našem općinskom zakonu, po vladinim naredbama i po zahtjevima neukog naroda morali biti enciklopediste, sveznadari. Ne samo da bi morali biti enciklopediste, nego da učini sve ono, što se od njega traži, morali bi biti čudotvorci i alkemiste. Svaki čovjek, koji ima s našim narodom posla, i ovu njegovu teškoću s njima dijeli makar samo donekle, zaslužuje time raj nebeski, bio to učitelj, svećenik, bilježnik ili načelnik.“¹⁶⁵⁴

Nakon 1918. iz H(P/R)SS-a su i dalje povremeno bile upućivane kritike općinskim činovnicima o čemu je stranka izvještavala u svojim glasilima. Stranka je činovnike često prozivala zbog prijestupa, pronevjera i prevara seljaka.¹⁶⁵⁵ Na teret im je posebno stavljala umiješanost u politiku i rad u korist državne vlasti, a protiv seljaka.¹⁶⁵⁶ Pripadnici HSS-a pojedine su općinske bilježnike smatrali produženom rukom režima i krivili ih za opstrukciju njihovih skupova i javnog djelovanja. Kako će se vidjeti, režim je doista nastojao koristiti činovnike u političke svrhe, prvenstveno protiv HSS-a pri čemu su ugroženi bili i oni činovnici koji su podržavali ovu stranku. Više puta u (*Slobodnom*) *Domu* bili su prozivani općinski činovnici zbog onemogućavanja skupova H(R)SS-a. Tako su primjerice pripadnici stranke optužili žandermeriju u Krašiću (kotar Jastrebarsko), „na čelu sa bilježnikom Dragutinom Novakom“ zbog provođenja „batinaških“ naredbi Demokratske stranke i

¹⁶⁵⁴ „Obrana općinskog činovništva u saboru po podbanu“, *Općinski upravnik*, 10. 2. 1917., 25.

¹⁶⁵⁵ Tako je Ivan Božić, predsjednik HRSS-a za Donju Stubicu (kotar Stubica) s narodnim zastupnikom Petrom Rusanom, tužio privremenog bilježnika Nikolu Šoštarića Marića zbog uzmanja novca kod sklapanja kupoprodajnih ugovora i darovnica te zbog izostajanja iz ureda. Božić je bilježnika optužio da se „po birtijama skiće i po noći karta, silom i varanjem oduzima novce“. Prema Božićevoj tvrdnji, u disciplinskom postupku bilježniku je bila dokazana krivnja, zbog čega mu je bilježnik fizički i vrebalo prijetio pa ga je Božić ponovno prijavio kotarskoj oblasti, ujedno savjetujući drugim mjesnim organizacijama HRSS-a da Šoštarić Marića ne primaju u svoje općine. Ivan BOŽIĆ, „Pritužbe iz naroda. Iz Gornje Stubice: bilježnik – revolveraš.“, *Slobodni dom*, 6. 2. 1922., 7; Prema popisu bilježnika u *Kalendaru Zemaljkog društva opć. činovnika*, Šoštarić Marić kasnije je službovao u drugoj općini; U jednom slučaju iz 1927. „Imbro Štivić, učitelj i narodni zastupnik HSS-a, naveo je da je u općini Cernik (kotar Nova Gradiška), općinski blagajnik nekim seljacima naplaćivao nekoliko puta veći porez (dohodarinu) do onoga kojega su trebali platiti. Pritom je naveo da uz politiku iz Beograda, situaciju „pogoršavaju još često ne samo nesposobni i površni, nego kadkada i nesavjestni naši činovnici“. Imbro ŠTIVIĆ, „Tko sve pljačka narod“, *Dom*, 14. 12. 1927., 3.

¹⁶⁵⁶ Tako je u Kloštru Podravskom (kotar Đurđevac), Josip Kovačić, predsjednik mjesne organizacije HRSS-a, prozvao općinskog bilježnika i blagajnika zbog sudjelovanja u zatvaranju njega i nekoliko stranačkih pristaša, koji su Božić proveli u zatvoru na temelju neosnovanih optužbi „da su odgovarali mladiće od pridolaska u vojsku“. Bilježnik Josip Bukovčan i blagajnik Juraj Blaga osporavili su Kovačićeve tvrdnje, navodeći kako su samo vršili svoje dužnosti. Prema mišljenju HRSS-a to je bio dodatan dokaz da su radili u korist državne vlasti, a protiv vlastitih općinara. Josip KOVAČIĆ, „Pritužbe iz naroda; Božić u zatvoru sprovedoše“, *Slobodni dom*, 6. 2. 1922., 7; Josip BUKOVČAN, Juraj BLAGA, „Pritužbe iz naroda“, *Slobodni dom*, 13. 3. 1922., 5.

sprječavanja predstavnika HRSS-a, Rudolfa Horvata i Franje Škrinjara da obiđu Žumberak i održe pouzdane sastanke.¹⁶⁵⁷ Za pogodovanje i rad u korist demokrata u općini Topusko (kotar Vrginmost) HRSS je prozvao i općinske činovnike Martina Putrića i Luku Kuzmića.¹⁶⁵⁸

Osim Demokratske stranke i kasnije Samostalne demokratske stranke, HRSS je prozvao i Narodnu radikalnu stranku zbog korištenja općinskih činovnika za političko djelovanje. Tako je u jednom članku u *Slobodnom domu* bila prenesena informacija kako je županijska oblast u Vukovaru svim općinskim bilježnicima poslala poruku koja je glasila: „Nastojte da zastupstvo zaključi, da se ministarski savjet zamoli, kako bi se radi rešavanja raznih pitanja, koja narod interesuju, sazvala oblasna i sreska skupština za sriemsku oblast. U tom zaključku, ako je ikako moguće, naglasite, da odbor želi, da se zakon o podeli na oblasti provede što pre, da narod u samoupravi sudeluje“. S obzirom da su se u HRSS-u u to vrijeme protivili uvođenju oblasti, smatrajući da će se na taj način razdvojiti hrvatski teritorij i Srijem izdvojiti iz područja Hrvatske i Slavonije, zaključili su da „misle beogradska gospoda, da će im hrvatsko pitanje riješiti općinski bilježnici“.¹⁶⁵⁹

U vrijeme sporazuma HSS-a i Narodne radikalne stranke, pojedini su općinski činovnici prelazili iz Samostalne demokratske stranke u redove radikala. U HSS-u su i takve činovnike javno prozivali ukoliko je postojala sumnja da su činili protuzakonitosti.¹⁶⁶⁰ No, HSS je, unatoč takvim slučajevima prelaska činovnika u druge stranke, općinske odbore upućivao da se usmjere na to „kakvi su ti bilježnici sada, i drže li se sada zakona“, a tamo gdje su zbog protuzakonitosti i zloupotreba odbornici bili protiv bilježnika, tražili su da pritužbe šalju velikom županu, a prijepis pritužbe predsjedniku HSS-a.¹⁶⁶¹ Nakon izlaska iz koalicije

¹⁶⁵⁷ Anton GROHER, Mijo GORNIK, „I sav Žumberak za HRSS“, *Slobodni Dom*, 11. 3. 1923., 9; Poznato je da je protiv spomenutog bilježnika Dragutina Novaka bio pokrenut disciplinski postupak, a na teret su mu se stavljale „Razne nekorektnosti i propusti u službi“. HR-HDA-137 PU-UO. IV-2, 26946/1923. (kut. 180). „Iskaz činovnika područne županije te kotarskih oblasti i općinskih poglavarstava pod karnosnom istragom“, iskaz za područje Županije zagrebačke i grada Karlovca, 4. srpnja 1923.; Sudeći prema priloženom popisu općinskih činovnika, navedeni D. Novak ostao je službovati u istom mjestu i u narednim godinama.

¹⁶⁵⁸ Nikola VUKINOVAC, „Službena kortešacija za batinaše u obćini Topusko – Vrginmost.“, *Slobodni dom*, 11. 3. 1923., 5.

¹⁶⁵⁹ „Kako bi Srijem imao postati Srbski“, *Slobodni dom*, 15. 8. 1923., 7; O tome primjerice vidi još: „Velika skupština na sajmištu u Vinkovcima“, *Dom*, 7. 7. 1927., 5.

¹⁶⁶⁰ Sam Radić prozvao je u Domu općinskog bilježnika iz Gornjeg Desinca (kotar Jastrebarsko). Naime, tamošnji HSS-ovci iz općinskog odbora željeli su maknuti činovnika „ne zato što je Pribičevićev demokrat, što je za vrijeme parlamentarnih izbora najstrašnije biesnio proti nama seljacima i što je na najgorem glasu kao najveći nasilnik u jastrebarskom kotaru“ već, zato što je prema njihovom uvjerenju bio „podpuno nesposoban, a u to tako loš gospodar, da nam je obćinu gotovo upropastio“. Općini je pronevjerama nanio veliku materijalnu štetu, a sam Radić naveo je da je bilježnik nakon sklapanja tzv. narodnog sporazuma, prešao u radikale kako bi izbjegao karnosnu istragu. Stjepan RADIĆ, „Batinaški činovnici i narodni sporazum.“, *Dom*, 21. 10. 1925., 2–3.

¹⁶⁶¹ „Pritužbe iz naroda; Nekoji predsjednici mjesnih organizacija“, *Dom*, 13. 1. 1926., 4; Tako su HSS-ovi odbornici iz općine Gušće (kotar Sisak), izvijestili velikog župana o općinskom bilježniku Stjepanu Vuketiću, koji je prema njihovim tvrdnjama godinama činio različite prekršaje. Tvrdili su kako je istraga je protiv njega

HSS je oštrije upozoravao na činjenicu da su se općinski činovnici upisivali „u partije vladajućih“, posebno Radikalnu stranku, kako bi bili zaštićeni od karnosnih istraga dok su činovnici koji su djelovali po propisima, postajali demotivirani za vršenje službe.¹⁶⁶²

H(R)SS općinskim činovnicima nije upućivao samo kritike, posebno ukoliko je bilo potrebno stati u zaštitu onih činovnika koji su pokazivali sklonost stranci.¹⁶⁶³ Kada su prilikom jednog Radićeva govora u Vukovaru novine prenijele njegove riječi „da seljak treba da tjera onu beštiju, onog bilježnika iz općine“, u Zemaljskom društvu opć. činovnika tražili su od stranke objašnjenje ove izjave. Iz HSS-a su tada odgovorili da Radić „nije imao nakane vrijeđati stališ opć. bilježnika, već da se odnosne riječi, ako su pale, imaju odnositi samo na nevaljane pojedince koji su zlorabili svoj položaj i ogriješili se o svoje službene dužnosti“.¹⁶⁶⁴ Osim toga, među općinskim činovnicima bilo je onih koji su i sami postali članovi stranke, poput primjerice već spomenutog, uglednog člana Zemaljskog društva opć. činovnika Franje Petrovića, predsjednika zagrebačke Oblasne skupštine.

Ostale hrvatske stranke ovoga vremena nisu dostigle uspjeh HSS-a, ali su se u svome djelovanju bavile i pitanjem općinske uprave pa su se stoga povremeno doticale i općinskog činovništva. To su posebno činile stranke koje su nastojale pridobiti glasove seoskog stanovništva. Jedna od tih stranaka bila je Hrvatska pučka stranka (HPS). Stranka je od nastanka bila povezana s Katoličkom crkvom te je proizašla iz Hrvatskog katoličkog

tekla sporo te da su imali informacije da će da unatoč dokazima biti oslobođen. „Političke i kulture vijesti; U obćini Gušće (kod Siska)“, *Dom*, 7. 4. 1926., 6.

¹⁶⁶² „Daljnji govori seljačkih zastupnika u proračunskoj raspravi u Beogradu“; „Govor Miška Račana, seljaka i narodnog zastupnika bjelovarske županije“, *Dom*, 30. 3. 1927., 3; U svome govoru u Narodnoj skupštini, HSS-ov zastupnik, Miško Račan naveo je nekoliko primjera političke protekcije vladajućih nad općinskim činovnicima. Tako je naveo da je općinski bilježnik u Velikim Zednicima (kotar Garešnica) postao član radikalne stranke, a prema Račanovoj tvrdnji zbog toga članstva je u karnosnoj istrazi samo premješten dok su općini bili naneseni veliki financijski gubitci – što zbog pronevjere, što zbog troškova plaćanja dvaju bilježnika za vrijeme trajanja istrage. U drugom primjeru naveo je kako u općini Kalinovac (kotar Đurđevac), protiv općinskog bilježnika nije bilo moguće provesti karnosnu istragu jer su spisi poslani osječkoj oblasti, koji su ga teretili za pronevjerena – nestali. Račan je naveo da je takvih slučajeva u osječkoj oblasti bilo mnogo, kao i slučajeva upisivanja općinskih činovnika u Radikalnu stranku. Zanimljivo je da je s obzirom na raniju suradnju HSS-a s RS-om Račan rekao: „Bilo je tih pljački i onda, kad smo mi bili u vladi: nama se tada predbacivalo riječima: zašto ste u vladi, kad to ne možete spriječiti. Naš je položaj bio težak, jer je prije kao i sada samovlast ovakvim postupkom branila pljačku.“ *Isto*.

¹⁶⁶³ Tako je primjerice demokratska *Riječ* 1923. objavila da su hrvatski seljaci iz Sinca (kotar Otočac) otišli u Beograd zbog pritužbi na bilježnika Oršanića „koji je počino velika pronevjerena u općini i koji je kroz četiri godine odvrtao općinski odbor, da ne položi zakletvu Nj. V. kralju“. No, gospički *Lički Hrvat*, HRSS-ovo glasilo, demantiralo je ovakve navode, tvrdeći da u Beograd nije otišla skupina hrvatskih seljaka te da su optužbe protiv bilježnika bile neutemeljene, a slanje deputacije protiv njega pripisali su demokratu Gjorgju Brankoviću. „Hrvatski seljaci u Beogradu“, *Riječ* (Zagreb), 13. 10. 1923., 3; „Hrvatski seljaci u Beogradu“, *Lički Hrvat* (Gospić), 21. 10. 1923., 1.

¹⁶⁶⁴ „Govor ministra prosvjete g. Radića u Vukovaru“, *Općinski upravnik*, 9. 1. 1926., 8.

pokreta,¹⁶⁶⁵ a osnovana je u svibnju 1919. godine.¹⁶⁶⁶ Svoje djelovanje usmjerila je na tri razine: prema seljacima, radnicima i građanskom sloju,¹⁶⁶⁷ a prema tome je organizirala i izdavala svoja glasila.¹⁶⁶⁸ Pritom su *Seljačke novine* bile posvećene temama koje su interesirale stanovništvo seoskih općina u Hrvatskoj i Slavoniji. U načelima stranke bilo je istaknuto kako „stranka štiti opravdane interese svih staleža, a u prvom redu seljaka, koji sačinjavaju najveći dio našega naroda.“¹⁶⁶⁹ HPS je bio povezan sa Slovenskom ljudskom strankom Antona Korošeca te su s njom surađivali za vrijeme parlamentarnog razdoblja.¹⁶⁷⁰ U upravnom pogledu stranka se zalagala „za autonomističko uređenje jedinstvene jugoslavenske države“.¹⁶⁷¹ S obzirom da je najveći dio potencijalnog glasačkog tijela HPS mogao dobiti od seljaštva, najznačajniji stranački suparnik bio im je upravo HSS, čemu su tijekom godina često posvećivali prostor u svojim stranačkim glasilima, a one razočarane u politiku HSS-a (posebno nakon 1925.), pokušali privući na svoju stranu.¹⁶⁷² Unatoč tome, svojim se najvećim političkim suparnicima nikada po rezultatima nisu približili, a može se zaključiti kako je vrhunac djelovanja stranke – ulazak predsjednika Stjepana Barića u Vladu nakon Radićeva atentata – ujedno bio i njezin početak kraja.¹⁶⁷³

Iako HPS nije imao značajniji politički utjecaj, zanimljivo je da su se kod osnutka stranke posvećivali pitanjima općina i djelovanja općinskog činovništva što treba pripisati i njihovim nastojanjima da osvoje biračko tijelo u seoskim općinama. Stoga je u njihovim *Seljačkim novinama* zamjetna pažnja bila posvećena pitanjima općinske uprave, ali i odnosa činovnika i općinara. U pitanjima općinske uprave HPS se zalagao za samoupravu općina, jednako pravo glasa za sve općinare na općinskim izborima (žene i muškarce) te pravo na tajno glasovanje.¹⁶⁷⁴ U pogledu općinskih činovnika, u *Seljačkim novinama* su i prije službenog proglašenja nove stranke, izneseni neki kritički stavovi o njihovoj dotadašnjoj ulozi u općinama. Tako su među glavnim razlozima za probleme općinske uprave bili navedeni

¹⁶⁶⁵ MATIJEVIĆ, „Hrvatska pučka stranka i Stjepan Radić (1919. – 1928.)“, 257–258.

¹⁶⁶⁶ KRIŠTO, *Hrvatski katolički pokret 1903. – 1945.*, 126, 128.

¹⁶⁶⁷ MATIJEVIĆ, „Hrvatska pučka stranka i Stjepan Radić (1919. – 1928.)“, 259.

¹⁶⁶⁸ KRIŠTO, *Hrvatski katolički pokret 1903. – 1945.*, 125–126.

¹⁶⁶⁹ „Glavna načela Hrvatske Pučke Stranke“, *Seljačke novine* (Zagreb), 15. 5. 1919., 1.

¹⁶⁷⁰ MATIJEVIĆ, „Hrvatska pučka stranka u Dalmaciji (1919.-1929.)“, 486–487.

¹⁶⁷¹ MATIJEVIĆ, „Hrvatska pučka stranka i Stjepan Radić (1919. – 1928.)“, 261.

¹⁶⁷² U stranačkom glasilu *Seljačke novine* pisani su brojni članci u kojima je glavna meta vodstva stranke bio HSS, prema kojemu su bile usmjerene mnoge teške optužbe. Kao primjeri se mogu izdvojiti slijedeći članci: „Čorava centralistička politika“, *Seljačke novine*, 2. 6. 1926., 1; „Korupcija i lažna politika“, *Seljačke novine*, 25. 6. 1926., 2; „Naš izborni program“, *Seljačke novine*, 3. 12. 1926., 1.; „Ubojstvo seljaka – pučanina Ljudevita Talana“, *Seljačke novine*, 2. 9. 1927., 1–2.

¹⁶⁷³ MATIJEVIĆ, „Hrvatska pučka stranka i Stjepan Radić (1919. – 1928.)“, 264–265.

¹⁶⁷⁴ PIPINIĆ, „Naše općine.“, *Seljačke novine*, 2. 4. 1919., 2; Sofija DUŠIĆ, „Žensko pravo glasa“, *Seljačke novine*, 23. 4. 1919., 1; Gjuro KUNTARIĆ, „Seljačka demokracija i općina.; Općinski činovnici.“, *Seljačke novine*, 2. 5. 1919., 1–2.

činovnici i njihovo djelovanje „od zloglasnih Khuenovih vremena, kad su općinski činovnici morali biti madjaronski korteši i kad su općine morale da progone sve, što je bilo narodno“ pa sve do Prvoga svjetskog rata kada su „na račun općinskih aprovizacija i ratnih potpora punili sebi džepove, a gulili narod [...] za vojničke oprostite uzimali velike svote i bogate darove [...] oslobadjali svoje prijatelje, a protivnike slali u kolone“ dok su neki „željni austro-madjarskih odlikovanja i kolajna gledali svuda neprijatelje države, tražili ih i predavali sudovima“.¹⁶⁷⁵

U novoj državi predstavnici HPS-a očekivali su da u općinama nestane „onog turskog običaja i vremena, da je seljak pod strahom i trepetom ulazio pred načelnika i bilježnika, jer su ga već na vratima čekale pogrde i psovke“ već da „mora dolaziti u općinu kao u kuću svoga najboljeg prijatelja“.¹⁶⁷⁶ No, svu krivnju ipak nisu prebacili na općinske činovnike, smatrajući da su mnoga nezakonita ponašanja potaknuli upravo seljaci koji su „sami pokvarili mnogog općinskog činovnika“ dajući mito i očekujući pritom „da im činovnik učini najveće prevare“. Mogućnost za napredak općina vidjeli su, između ostalog, u obrazovanim i primjereno plaćenim činovnicima, kao i u odterećenju poslova prenesenog djelokruga.¹⁶⁷⁷ No kako je ranije spomenuto, većina prenesenoga djelokruga ne samo da se nije smanjila već su općine preuzele i neke nove poslove. HPS je tražio jasno određivanje kriterija za vršenje službe općinskih činovnika. Činovnici su prema tome trebali biti odgovorni prvenstveno općinskom zastupstvu, a naglašavala se i potreba da „[...] vlada konačno i u najkraćem roku temeljito pročisti općinske urede. Proti volji i zaključku općinskog zastupstva ne može vlada nikoga silom postaviti općinskim činovnikom.“¹⁶⁷⁸

U godinama koje su uslijedile nije primjetno da se stranka značajnije posvećivala pitanjima općinskih činovnika već su se uglavnom osvrtni na njihovo djelovanje u općinama. Naime, HPS je u *Seljačkim novinama* imao svoje dopisnike iz pojedinih mjesta koji su povremeno izvještavali i o djelovanju općinskih činovnika na svom području, slično kao što je to činio HSS-u svom *Domu*. Očekivano, u tim dopisima činovništvo se uglavnom kritiziralo ili prozivalo zbog navodnih protuzakonitih radnji, nekorektnog postupanja prema seljacima ili umiješanosti u politiku. Već 1920. HPS je upozoravao da „se ne gleda da li je ovaj ili onaj sposoban činovnik, nego da li pripada ovoj ili onoj stranci“.¹⁶⁷⁹ U svojim *Seljačkim novinama* često su spominjali samovolju („pašovanje“) činovnika, koju su također uglavnom povezivali

¹⁶⁷⁵ PIPINIĆ, „Naše općine.“, *Seljačke novine*, 2. 4. 1919., 1–2.

¹⁶⁷⁶ *Isto*, 2.

¹⁶⁷⁷ *Isto*.

¹⁶⁷⁸ Gjuro KUNTARIĆ, „Seljačka demokracija i općina. Općinski činovnici.“, *Seljačke novine*, 2. 5. 1919., 2.

¹⁶⁷⁹ „Govor dr. Janka Šimraka o nemirima u Hrvatskoj“, *Seljačke novine*, 7. 10. 1920., 1.

s njihovim zaštićenim položajem.¹⁶⁸⁰ Upravo putem ovoga glasila posvećivali su znatnu pažnju tim pitanjima. Tako je primjerice HPS optužio bilježnika u općini Bačincima (kotar Šid) da namjerno zadržava *Seljačke novine*, zbog čega je i Janko Šimrak¹⁶⁸¹ tražio očitovanje ministra unutarnjih poslova.¹⁶⁸² Pritom treba spomenuti da su se i inače prema višim vlastima slale pritužbe da općinski činovnici i službenici u onim općinama koje nisu imale poštu i u kojima je primanje i otpravljanje pošte trebalo vršiti općinsko poglavarstvo, nisu vršili te dužnosti, odnosno da su zadržavali poštu, posebno novine.¹⁶⁸³ Na prozivke HPS-a upućene činovnicima reagiralo je i Zemaljsko društvo opć. činovnika prilikom jednog istupa Velimira Deželića,¹⁶⁸⁴ smatrajući da se to čini „s prozirnou namjerom, da se ulaska izbornicima napadajuć na činovništvo, koje je seljaku najbliže, i koje se hoće prikazati svemu zlu krivim“.¹⁶⁸⁵

¹⁶⁸⁰ O tome vidi primjerice: Ratko, „Iz Strošinaca (U Srijemu)“, *Seljačke novine*, 17. 7. 1919., 6; „Lipik“, *Seljačke novine*, 5. 11. 1920., 6–7; „Tovarnik“, *Seljačke novine*, 7. 4. 1922., 6; Ivan RAMUŠČAK, „Vivodina“, *Seljačke novine*, 29. 8. 1924., 4; Nikola FARKAŠ, „Vivodina“, *Seljačke novine*, 19. 9. 1924., 4.

¹⁶⁸¹ Janko Šimrak bio je hrvatski grkokatolički biskup, pripadnik Hrvatskog katoličkog pokreta i ugledni član HPS-a. O njemu vidi: „Šimrak, Janko“, u: Hrvatska enciklopedija (on-line). Pristup ostvaren 13. 4. 2021. <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=59554>

¹⁶⁸² „Bačinci (Srijem)“, *Seljačke novine*, 7. 4. 1922., 5; „Dr. Šimrak protiv bilježničke samovolje“, *Seljačke novine*, 5. 5. 1922., 6; Tijekom istrage kotarske oblasti, Miško Djunja (Dzsunja Mihaly) naveo je da mu je prilikom dolaska po *Seljačke novine*, općinski bilježnik Milan Mileusnić rekao kako novine nisu stigle, ali i to da su novine „kao i komunističke“ te da će ga zbog čitanja tih novina „tužiti na kotar i dati zatvoriti“. Zbog toga je odustao od pretplate na list. Osim toga Djunja je optužio općinske redare da nisu pazili na novine zbog čega su ih uzela školska djeca i uništila. Zbog ovih tvrdnji Janko Šimrak odlučio je podnijeti tužbu protiv bilježnika. Bilježnik Mileusnić ove je optužbe negirao, a podupro ga je i općinski načelnik Djoka Erdevički. „Poverljivo upitan“, Simeon Sendjer, općinski blagajnik, pretplatnik *Seljačkih novina*, izjavio je da nije primjetio da je bilježnik „nekorektno postupao u tom predmetu sa žiteljstvom i pristalicama Hrv. pučke Stranke“. Kotarski predstojnik zaključio je da je Šimrakova interpelacija „neopravdana“ te da bilježnik Mileusnić kao „jedan od najmirnijih opć. činovnika u celom kotaru [...] uživa i podpuno povjerenje“ kotarskog predstojnika. HR-HDA-137 PU-PR. 6-14, 5443/1922. (kut. 21). „Mileusnić Milan iz Bačincina tužen da proganja pristaše Hrvatske pučke stranke“, prijepis zapisnika napisan u općinskom Poglavarstvu u Bačincima, 13. svibnja 1922., primljenko kod kotarske oblasti u Šidu 14. svibnja 1922.

¹⁶⁸³ Primjerice 1920. Kr. poštansko i brzojavno ravnateljstvo u Zagrebu žalilo se Kr. zemaljskoj vladi zbog toga što su često dobivali prijave od pretplatnika novina da njihove novine „dolaze u ruke redara i obćinskih organa, a ovi ih prije sami čitaju i razvuku, dobivaju s velikim zakašnjenjem, a često i nikako“. HR-HDA-79 UOZV. IV-5, 28121/1920. (kut. 4598). „Dostava novina putem općinskih organa“, dopis Ravnateljstva Kr. Pošta i telegrafa u Zagrebu upućen Povjereništvu za unutarnje poslove Zemaljske vlade, 16. srpnja 1920.; I 1922. Direkcija pošta i telegrafa obratila se Pokrajinskoj upravi zbog pritužbi *Gospodarskog lista* jer su se njihovi pretplatnici, koji su novine primali preko općinskih poglavarstva u općinama u kojima nije bilo pošte, žalili „radi neuredne dostave“. HR-HDA-137 PU-UO. III-15, 9382/1923. (kut. 177). „Direkcija pošta i telegrafa pritužuje se radi neurednog vršenja poštansko-glasničke službe po općinama.“, dopis Direkcije pošta i telegrafa upućen odjelu za unutarnje poslove Pokrajinske uprave, 19. veljače 1922.

¹⁶⁸⁴ Velimir Deželić ml. bio je hrvatski književnik, lutkar, redatelj i političar. Bio je istaknuti član HPS-a. O njemu vidi: BOGNER-ŠABAN i Redakcija, „Deželić, Velimir, ml.“. U: Hrvatski biografski leksikon (on-line). Pristup ostvaren 13. 4. 2021. <https://hbl.lzmk.hr/clanak.aspx?id=4714>; Vladimir LONČAREVIĆ, „Velimir Deželić sin – intelektualac široka obzorja“, *Glas koncila* (Zagreb), 2. 10. 2011., 21.

¹⁶⁸⁵ Povod za reakciju Zemaljskog društva opć. činovnika bio je upit Velimira Deželića Svetozaru Pribičeviću u vezi situacije sa općinskim činovništvom u Međimurju, pri čemu je naveo da je tamošnje stanovništvo bilo vrlo nezadovoljno s novim bilježnicima i da su u usporedbi s predratnim mađarskim činovnicima, slabo obrazovani. U osvrtu napisanom u *Općinskom upravniku* tvrdilo se kako krivnja za to ne može biti na općinskom činovništvu koje je bilo toliko slabo plaćeno da je bilo teško naći sposobne činovnike koji bi za takve plaće radili toliko

Oštre kritike HPS je upućivao ostalim političkim strankama zbog njihovog utjecaja na činovništvo, ali i općinskim činovnicima zbog uplitanja u političke odnose. Te kritike najčešće su bile usmjerene prema utjecajnijim strankama. Tako su primjerice u HPS-u prozvali Demokratsku stranku, navodeći da postavljaju bilježnike demokrate koji zastrašivanjem, posebno u vrijeme izbora, nastoje osigurati pobjedu DS-a, kao što su nekada činile pristaše bana Khuena Héderváryja.¹⁶⁸⁶ Protiv H(R)SS-a stranka je također iznosila kritike zbog navodnog utjecaja na općinsko činovništvo.¹⁶⁸⁷ Dopisnici Seljačkih novina pisali

odgovoran posao. No, zanimljivo je da nisu negirali problem koji je postojao zbog toga što je nakon „prevrata“ u Međimurje poslano „s malim iznimkama takovo činovništvo, koje je bud bilo ovdje otpušteno od službe bud bez mjesta zbog raznih, često i nečistih uzroka“. „Dr. Deželić protiv nevaljalih bilježnika“, *Seljačke novine*, 9. 8. 1921., 5; „Opet jedan napadaj“, *Općinski upravnik*, 17. 9. 1921., 145–146; Za Pribičevićev odgovor Deželiću vidi: „O radu bilježnika u Međumurju“, *Seljačke novine*, 9. 12. 1921., 4.

¹⁶⁸⁶ Josip ANDRIĆ, „Politika sile“, *Seljačke novine*, 17. 7. 1919., 2; HPS je u svojim glasilima iznosio i druge tvrdnje o povezanosti općinskih činovnika s Demokratskom strankom te njihovom protuzakonitom djelovanju. Tako se primjerice pisalo o utjecaju činovnika demokrate u Međimurju, a jedan je pučanin općinskog bilježnika u Lipovcu (kotar Šid), Pavla Padežanina, prozvao zbog agitacije za DS i prijetnji. „Iz Međumurja“, *Seljačke novine*, 20. 5. 1921., 5; Mato TOMURINA, „Lipovac“, *Seljačke novine*, 6. 2. 1925., 13; Nadalje, kada je Stjepan Švaganović, općinski bilježnik u općini Semeljci (kotar Đakovo) postao blagajnik mjesne organizacije DS-a to je izazvalo protivljenje dijela općinara sklonih HPS-u. „Skupština u Kešincima“, *Glas slobode*, 18. 4. 1920., 2; „Pašovanje demokrate u Kešincima“, *Djakovačke pučke novine*, 12. 6. 1920., 3; Slično je bilo i u Orahovici (kotar Našice), gdje su bilježnika Petra Šakića, također prozvali jer „službeno i neslužbeno“ radi za DS. „Orahovica“, *Seljačke novine*, 20. 9. 1919., 6; HPS je prozvao i bilježnika u Kosinju (kotar Perušić), Nikolu Glumičića, zbog provođenja DS-ove politike, prijetnji članovima HPS-a i zabrane održavanja njihovih skupova. U članku (u kojem je krivo napisano prezime Glumčević), navodi se da „demokratska perjanica“ bilježnik Glumičić, „od prevrata pašuje u općini Kosinj“, a također se spominje da je u demokratskom glasilu *Riječ*, svoje ponašanje opravdavao navodnim protudržavnim djelovanjem pristaša HPS-a, što su oni demantirali. „Pašovanje jednog bilježnika“, *Seljačke novine*, 21. 5. 1920., 3; Zanimljivo je spomenuti da je bilježnika Glumičića veliki župan ličko-krbavski 1922. predložio za odlikovanje uz obrazloženje: „Stariji općinski činovnik, revan i savjestan. Kao nacionalan radnik za vrijeme rata radi muževne obrane narodnih prava šikaniran, progonjen i na frontu poslan.“ HR-HDA-137 PU-PR. 5-2, 607/1922. (kut. 14). Dopis velikog župana Županije ličko-krbavske upućen Predsjedništvu Zemaljske vlade, prijedlozi za odlikovanje, 16. veljače 1922.; Također, u jednom izvještaju Okružnog načelstva okruga ličko-krbavskog, upućenog velikom županu, spominje se kako je Glumičić „vrlo sposoban i pouzdan“ što upućuje na to da je podržavao politiku DS-a. HR-HDA-138 PKO. VŽ PS, 430/1924. (kut. 121). Izvješće Okružnog načelstva Okruga ličko-krbavskog upućeno velikom županu Primorsko-krajiške oblasti, o djelovanju općinskih činovnika, 13. prosinca 1924.

¹⁶⁸⁷ Tako je u HPS-ovom glasilu bio prozvan maloljetni bilježnik u Vivodini (kotar Jastrebarsko) zbog toga što se svrstao uz HRSS. Ivan RAMUŠČAK, „Vivodina“, *Seljačke novine*, 17. 11. 1922., 4; U općini Mala Subotica (kotar Prelog), jedan je pučanin naveo da je „radičevski bilježnik“ htio zabraniti skup HPS-a. „Mala Subotica (Međumurje)“, *Seljačke novine*, 14. 1. 1927., 4; U jednom kasnijem članku tvrdilo se da su svi činovnici u općini bili pripadnici HSS-a te da je stranka utjecaj vršila i na pisare. „Mala Subotica (Međimurje)“, *Seljačke novine*, 15. 4. 1927., 4; U općini Smiljan (kotar Gospić), prema tvrdnjama članova HPS-a, općinski činovnik bio je poslan u jedno selo da pred izbore agitira za HSS. Smiljanski pučani, „Smiljan“, *Seljačke novine*, 11. 3. 1927., 4–5; U općini Molve (kotar Đurđevac), pristaša HPS-a tvrdio je da su bilježnik i načelnik bili pobornici HSS-a, no kada su bili suočeni s tužbom zbog rada u općini, postali su članovi DS-a što im u konačnici nije pomoglo jer su bili otpušteni iz službe. Seljač – pučanin, „Molve. Rad radičevaca u općini“, *Seljačke novine*, 23. 3. 1928., 6; Iz HPS-a su tvrdili i da je u međimurskoj općini Donji Kraljevec (kotar Prelog), blagajnik HSS-ovac bio optužen za pronevjeru općinskog novca te da je da taj postupak utjecao na povjerenje prema HSS-u u cijeloj općini. Iz sličnih su razloga prozvali i blagajnika u općini Dekanovec (kotar Prelog). Međimurac, „Donji Kraljevec“, *Seljačke novine*, 4. 5. 1928., 5; Međimurac, „Dekonovec (Međimurje)“, *Seljačke novine*, 11. 5. 1928., 5; U jednom dopisu HPS je prozvao i pripadnike SDK, točnije blagajnika SDS-a koji je na skupu HSS-a govorio protiv Korošeca i predsjednika HPS-a, Barića. Premda se blagajnik Franjo Novalić javio i demantirao pisanje *Seljačkih novina*, uredništvo je ostalo pri svojim tvrdnjama. Pučanin, „Privlaka (Srijem)“, *Seljačke novine*, 21. 9. 1928., 6; Franjo NOVALIĆ, „Privlaka (Srijem)“, *Seljačke novine*, 12. 10. 1928., 7.

su i protiv umiješanosti Narodne radikalne stranke u pitanja općinske uprave i općinskog činovništva.¹⁶⁸⁸ Iz HPS-a se povremeno upozoravalo i na neke specifične postupke koji su opterećivali stanovništvo i vodili do gomilanja općinskih činovnika i službenika. Tako je pristaša HPS-a prozvao Narodnu radikalnu stranku zbog osnivanja nove općine Čačinci (kotar Našice) i odcjepljenje od općine Orahovica samo zato da bi se tamošnji umirovljeni općinski bilježnik „umirovljeni mađaron, a sada radikal“, Stevo Prodanović, mogao namjestiti kao bilježnik u novu općinu. Prvotni planovi da se od općine Orahovica odcijepi općina Zdenci, završili su time da su nastale čak četiri nove općine: Orahovica, Zdenci, Čačinci i Obradovci.¹⁶⁸⁹ S obzirom na nastanak novih općina, spomenuti pučanin zaključio je da „sada mjesto jedne imamo četiri općine i četiri ćemo puta više činovnika morati plaćati nego dosada“.¹⁶⁹⁰

Godine 1926. osnovana je još jedna stranka koja je svojim nazivom također željela dati do znanja da je naklonjena većini hrvatskog glasačkog tijela. Hrvatska federalistička seljačka stranka (HFSS) osnovana je od Hrvatske zajednice (HZ) i bivših članova Radićeve

¹⁶⁸⁸ Tako su u općini Petrijevcima (kotar Valpovo), općinskog bilježnika i načelnika prozvali su zbog pristajanja uz radikale. Petrijevcin, „Petrijevcima“, *Seljačke novine*, 18. 1. 1924., 5; HPS-ov odbornik u općini Morović (kotar Šid) žalio se zbog učestalih premještanja općinskih činovnika i postupanja „činovnika radikala“ prema Hrvatima u toj općini. Dragutin ZAVORSKI, „Morović“, *Seljačke novine*, 26. 9. 1924., 4.

¹⁶⁸⁹ Jedan pučanin, „Orahovica“, *Seljačke novine*, 27. 10. 1922., 5; HR-HDA-137 PU-UO. III-6, 5055/1922. (kut. 112). „Naredba pokrajinske uprave za Hrvatsku i Slavoniju, odjeljenja za unutarnje poslove, od 20. augusta 1922., broj 42.283, kojom se obnaroduje ustrojenje novih upravnih općina Čačinci, Obradovci i Zdenci kotara našičkog, županije virovitičke.“

¹⁶⁹⁰ Jedan pučanin, „Orahovica“, *Seljačke novine*, 27. 10. 1922., 5; U svom tekstu pučanin je osim prema Stevi Prodanoviću, iznio optužbe i prema Peri Stanisavljeviću, za kojeg je naveo da je „stričević glasovitog razbojnika Jove Čaruga“ i da je „bio radikalski kandidat“ za županiju. Stanisavljevića je optužio da je inicirao osnivanje općine Obradovci no kako to mjesto nije imalo općinsku zgradu privremeno sjedište bilo je u Barama, a općinsko poglavarstvo bilo je smješteno u Stanisavljevićevoj kući za koju su, prema pisanju toga pučana, općinari morali plaćati stanarinu. Tvrdio je da je Stanisavljevićeva inicijativa za osnivanje nove općine bila motivirana političkim i nacionalnim razlozima te da je uz pomoć radikala doveo do osnivanja nove općine. Prema spisu Pokrajinske uprave o osnivanju ovih općina navodi se kako odbornici u Orahovici nisu bili protiv odcjepljenja općine Čačinci, samo su tražili „da se provede preslušanje općinara“. Na preslušanju se većina opredijelila za osnivanje nove općine, a pritom se spominje i S. Prodanović u kontekstu izbora bilježnika nove općine Čačinci. Tako se navodi da su stanovnici Srbi – uz što se navodi riječ „manjina“ uz određene brojčane podatke, no tekst je nažalost nečitak pa nije sasvim jasno misli li se na manjinu među Srbima ili na manjinu među svim općinarima – izjavila da pristaje na odcjepljenje pod uvjetom da se zaključi „da opć. bilježnik za uvijek mora biti Srbin, a momentalno [nečitka riječ, no vjerojatno stoji *momentalno*, op. I.J.] umirovljeni bilježnik Stevo Prodanović“. S druge strane, za Stanisavljevića se doista navodi da je do nabave općinske kuće u Obradovcima (za ured i stan činovnika) trebala poslužiti njegova kuća u Barama. *Isto*; HR-HDA-137 PU-UO. III-6, 5055/1922. (kut. 112). „Orahovica u.o. – poreznih općina Čačinci, Bare, Donje Pedrijevo, Kutovi i Obradovci, Zdenci otcjepljenje“, zapis („pro domo“) Povjereništva za unutarnje poslove Zemaljske vlade, travanj 1922.; Iako je, dakle vjerojatno da su politički motivi doveli do stvaranja ovih novih općina, treba spomenuti da je primjerice Prodanović samo nekoliko godina službovao u općini Čačincima nakon čega su, kako pokazuju podaci iz popisa činovnika, tamo bili namješteni drugi činovnici. Osim toga, zanimljivo je da kasniji podaci iz druge polovice 1930-ih godina pokazuju da su u sve četiri općine načelnici bili birani iz redova HSS-a. O tome vidi: GRGIĆ, *Između režimske ideologije i potreba građana: Savska banovina 1929-1939*, 834.

stranke.¹⁶⁹¹ Dolaskom nekadašnjih Radićevih pristaša u stranku fokus se pomaknuo prema seljaštvu kao potencijalnim glasačima stranke s obzirom da je do tada HZ bila fokusirana uglavnom na građanstvo.¹⁶⁹² Za razliku od HPS-a, HZ je povremeno do osnutka HFSS-a surađivala s HSS-om, ali ta suradnja nije bila stabilna i često je bila prekidana.¹⁶⁹³ Početak zajedničkog djelovanja HZ-a i bivših Radićevih pristaša bila je konferencija u Splitu 13. rujna 1925. na kojem su stvoreni Hrvatski narodni federalistički klub te Hrvatski narodni federalistički savez.¹⁶⁹⁴ Da bi se približila seljaštvu stranka je izdavala list *Hrvatski seljački narod* „koji je trebao biti pandan Radićevu *Domu*“.¹⁶⁹⁵ Slično kao HPS, i HFSS je pokušao utjecati na birače i simpatizere Radićeve stranke, a sama stranka u suštini nije nudila program znatno drugačiji od Radićeva što je priznao i sam Trumbić.¹⁶⁹⁶ Stranka se u lipnju 1927. ujediniła u Hrvatski blok sa Hrvatskom strankom prava i Hrvatskim republikanskim seljačkim savezom.¹⁶⁹⁷ Hrvatski blok na parlamentarnim izborima 1927. nije ostvario značajan rezultat osvojivši samo dva zastupnička mjesta.¹⁶⁹⁸ Nije primjetno da se HFSS u ovom razdoblju značajnije posvetila pitanjima općinskoga činovništva. No stranka je već u *Splitskoj rezoluciji* (načelima buduće stranke), osim državnog uređenja spominjala važnost očuvanja općinske samouprave¹⁶⁹⁹ pa se povremeno posvećivala i problematici općinske uprave. Zbog političkih okolnosti nastalih nakon atentata u beogradskoj Narodnoj skupštini, stranka se kasnije gotovo stopila s HSS-om.¹⁷⁰⁰

Značajan utjecaj na općinsko činovništvo u Hrvatskoj i Slavoniji imalo je još nekoliko istaknutijih stranka u Kraljevini SHS. Među njima je bila Demokratska stranka (DS) koju je osnovao Svetozar Pribičević nakon što se istaknuo kao jedan od vođa Hrvatsko-srpske koalicije u vremenu Austro-Ugarske. U DS-u se smatralo da su mnogi općinski činovnici postavljeni prije 1918. bili odani austro-ugarskoj vlasti te da se kao i odbornici, izabrani prije

¹⁶⁹¹ BOBAN, *Maček i politika Hrvatske seljačke stranke 1928 – 1941*, sv. 2, 443.

¹⁶⁹² Hrvatska zajednica osnovana je 17. srpnja 1919., a političke stranke od kojih je nastala bile su: Starčevićeva stranka prava i Napredna demokratska stranka te Hrvatsko kolo (Osijek) i Hrvatska težačka stranka (Bosna i Hercegovina). O tome te o razvoju i djelovanju HZ vidi: MATKOVIĆ, Hrvoje, *Studije iz novije hrvatske povijesti*, 47–179.

¹⁶⁹³ O tome vidi: ANTIĆ, „Hrvatska federalistička seljačka stranka“, 165–170.

¹⁶⁹⁴ ANTIĆ, „Hrvatska federalistička seljačka stranka“, 171.

¹⁶⁹⁵ *Isto*, 173.

¹⁶⁹⁶ *Isto*, 174.

¹⁶⁹⁷ *Isto*, 189.

¹⁶⁹⁸ BOBAN, *Maček i politika Hrvatske seljačke stranke 1928 – 1941*, sv. 2, 444.

¹⁶⁹⁹ „Splitska rezolucija“, *Hrvatski seljački narod*, 7. 10. 1925., 2.

¹⁷⁰⁰ ANTIĆ, „Hrvatska federalistička seljačka stranka“, 203–206.

ustrojava nove države, trebaju zamijeniti novim činovništvom.¹⁷⁰¹ Nesumnjivo je da je Pribičević nastojao stvoriti mrežu činovnika, pristaša njegove stranke kako bi njihovim utjecajem DS kontrolirao općinsku upravu. Osim toga upravo je DS donio Uredbu o premjivosti koju su činovnici zbog njezinih zloupotreba smatrali jednim od najkontroverznijih propisa kojim se nastojalo kontrolirati njihovo djelovanje.

Zbog neslaganja s predsjednikom stranke Ljubom Davidovićem¹⁷⁰² i njegovom grupom u stranci koja je pokazivala određenu sklonost popuštanju centralizma, Svetozar Pribičević, ne odstupajući od jugounitarizma, sa istomišljenicima je izašao iz DS-a i 1924. osnovao Samostalnu demokratsku stranku (SDS).¹⁷⁰³ Otada je SDS okupljao uglavnom „prečanske“ Srbe, tj. Srbe iz Hrvatske i s područja bivše Austro-Ugarske dok je utjecaj DS-a na tom području slab.¹⁷⁰⁴ Samim time više nije bio primjetan značajniji interes DS-a po pitanju općinskog činovništva u Hrvatskoj i Slavoniji.

Hrvatske su stranke prvih godina često prozivale općinske činovnike, pristaše DS-a odnosno kasnije SDS-a, zbog njihova postupanja u općinama. Zbog metoda kojima se stranka služila u svom političkom djelovanju, prvenstveno zbog povezanosti sa Organizacijom jugoslavenskih nacionalista (Orjunom),¹⁷⁰⁵ H(R)SS je njihovu politiku nazivao „batinaškom“, a činovnike – pristaše Pribičevićevih demokrata – „batinaškim“ činovnicima.

No, Pribičević je sa SDS-om 1927. učinio zaokret ušavši u Seljačko-demokratsku koaliciju (SDK) sa Radićevim HSS-om.¹⁷⁰⁶ U programu SDK posebnu su pozornost zauzimale općine, odnosno općinska samouprava. Tako se navodi da je, osim reda koji se trebao uvesti na državnoj razini, posebno važno bilo „[...] utvrditi valjanost unutrašnjih zakonskih reformi i ostvariti sve potrebne smjene u državnoj upravi i zakonodavstvu koje se odnosi na pokrajinsku i općinsku autonomiju, koja mora biti proširena, a ne reducirana kao što se to danas čini. Javnu upravu treba osloboditi policijskog duha i u državi odmah početi učvršćivati upravni poredak glede narodne autonomije, počevši od općine do oblasti kao što Ustav kategorički nalaže; nadasve treba onemogućiti da se u općinama u mnogim krajevima

¹⁷⁰¹ O tome vidi primjerice tvrdnje istaknutog člana DS-a, Ive Ribara: Ivo RIBAR, „Naše općine“, *Glas slobode*, 26. 1. 1919., 1–2; Na pisanje I. Ribara o općinskim činovnicima objavljena je i reakcija u *Općinskom upravniku*: Općinski činovnik kotara djakovačkog, „Naše općine“, *Općinski upravnik*, 15. 3. 1919., 41–42.

¹⁷⁰² Ljubomir Davidović bio je srpski političar, član Demokratske stranke iz koje je 1924. radi neslaganja s Davidovićevom politikom istupio njezin osnivač Svetozar Pribičević. O njemu vidi: „Davidović, Ljubomir“, u: *Hrvatska enciklopedija (on-line)*. Pristup ostvaren 4. 6. 2019. <http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=14020>

¹⁷⁰³ O tome vidi: MATKOVIĆ, „Pojava i etape razvoja Samostalne demokratske stranke (1924-1929)“, 8–11.

¹⁷⁰⁴ MATKOVIĆ, *Povijest Jugoslavije*, 106.

¹⁷⁰⁵ *Isto*, 114–115.

¹⁷⁰⁶ O stvaranju Seljačko-demokratske koalicije vidi: MATKOVIĆ, *Povijest Jugoslavije*, 161–164; MATKOVIĆ, „Pojava i etape razvoja Samostalne demokratske stranke (1924-1929)“, 17–24.

naše zemlje umjesto slobodno izabраних narodnih predstavnika imenuju povjerenici jer je slobodna općina temelj čitavog naroda i cijele slobodne države“.¹⁷⁰⁷

U SDS-u i kasnije unutar SDK, pitanjima općinskog činovništva zamjetnije se posvećivao Srđan Budisavljević, na čiju je inicijativu donesen i Zakon iz 1927. o načinu izbora općinskiх načelnika i činovnika. U sklopu SDK, Budisavljević je bio zagovornik ukidanja komesarijata i donošenja novoga općinskog zakona.¹⁷⁰⁸ Osim toga od stvaranja Koalicije, SDS je također upućivao kritike onim općinskim činovnicima koje su smatrali produženom rukom režima.¹⁷⁰⁹

Narodna radikalna stranka (NRS, često: Radikalna stranka) bila je najjača politička stranka u Srbiji. Bila je prvenstvo usmjerena prema seoskom biračkom tijelu iako je „njezino vodstvo [...] bilo mahom iz građanskih krugova.“¹⁷¹⁰ Poseban je problem stranke bila korupcija,¹⁷¹¹ što se odražavalo i na općinsku upravu, odnosno na općinske činovnike. NRS je imala primjetan utjecaj i na općinsko činovništvo u Hrvatskoj, posebno kroz djelovanje višeg činovništva (poput velikih župana), koji su bili pristaše stranke i pritom utjecali na postavljenje, premještanje i kontrolu općinskog činovništva. Kao što će se vidjeti, posebne pritužbe upućivale su se zbog utjecaja koji je stranka putem činovništva vršila tijekom održavanja izbora. Posebno vidljiv utjecaj na općinsku upravu NRS je imala u Srijemu, gdje je od 1918. jačalo njezino političko djelovanje.

Izuzevši neke ranije spomenute inicijative, nijedna se stranka nije posebno posvećivala pitanjima općinskog činovništva kao što se to primjerice činilo za državno ili javno

¹⁷⁰⁷ PRIBIĆEVIĆ, *Diktatura kralja Aleksandra*, 51.

¹⁷⁰⁸ U sjednici Narodne skupštine 1928. Budisavljević je istaknuo: „Mi poručujemo onima, koji danas vedre i oblače u ovoj vladi: Skinite komesare, ili će ih narod sam da skinе. A zatim tražim od vas da nam već jedmput dadete općinski zakon, jer je krajnje vrijeme za taj zakon, a ja mislim, da mogu reći da će cijela SD koalicija dati svoju punu potporu i da će pružiti čitavo svoje znanje i iskustvo i saradjivati na donošenju općinskog zakona.“ „Zar hajka na prečane?“, *Jutarnji list*, 6. 3. 1928., 1.

¹⁷⁰⁹ Jedan od istaknutih primjera takve kritike bilo je uhićenje Nedeljka Divca, srpskog znanstvenika i političara, socijaldemokrata, koji je u Beočinu (kotar Ilok) održao predavanje. Vlasti su tvrdile kako njegovo predavanje („zbor“) nije bio prijavljen te da je govor o znanstvenim temama prešao u politički govor i da ga je zbog toga općinski bilježnik Ilija Gajdošević (u novinskom tekstu krivo navedeno Gajdanović) sa žandarom priveo. Pribićević i članovi SDS-a u Narodnoj skupštini izrazili su ogorčenje ovim postupkom općinskog bilježnika i žandara. Nikola Radojević, zastupnik SDS-a rekao je „da se preventivna cenzura uvodi sada i za zborove i dogovore“ te „da je činovništvo u Srijemu postalo već toliko partizansko da ono hoće i učenjacima da propisuje šta ima da govore“. Anton Korošec tvrdio je da je protiv bilježnika bio pokrenut disciplinski postupak kako bi se utvrdilo je li postupao protuzakonito. „Patenti Marije Terezije još uvijek vrijede u Jugoslaviji“, *Jutarnji list*, 30. 3. 1928., 3; Dosje Ilije Gajdoševića vrlo je oskudan te ne sadrži nikakve dokumente o ovom slučaju odnosno karnosnoj presudi. HR-HDA-890 ZP BH. Ilija Gajdošević, br. dosjea 1302.

¹⁷¹⁰ MATKOVIĆ, *Povijest Jugoslavije*, 104; O tome odnosu vidi: TOMASEVICH, *Peasants, politics and economic change in Yugoslavia*, 251–252.

¹⁷¹¹ J. Tomasevich navodi kako je Radikalna stranka bila najkorumpiranija stranka u srpskoj povijesti. TOMASEVICH, *Peasants, politics and economic change in Yugoslavia*, 251.

činovništvo, koje je 1923. dobilo novi Zakon. Razlog za to treba tražiti i u njihovoj malobrojnosti (u usporedbi s drugim činovničkim i društvenim skupinama) te činjenici kako su se ta pitanja trebala rješavati u okviru općinskog zakona koji u promatranom razdoblju nije donesen. Hrvatske stranke načelno su smatrale kako se položaj općinskih činovnika treba urediti (u materijalnom i službenom smislu), a H(P/R)SS je poseban naglasak stavljao na ograničavanje (političkog) utjecaja općinskih činovnika u općinama i jači nadzor nad njihovim djelovanjem. No, utjecaj koji su političke stranke posredno imale na općinsko činovništvo bio je važan i za same općine te njihovo stanovništvo, a u tom pogledu posebno je bilo važno uključivanje općinskih činovnika u politički život i njihovo pristajanje uz pojedine stranke.

12.3. Općinsko činovništvo u razdoblju Kraljevstva Srba, Hrvata i Slovenaca

Nakon smirivanja situacije s kraja 1918., u nekim općinama nastavili su djelovati ranije izabrani općinski odbori, premda je u mnogima njihov rad bio prekinut i onemogućen. Naime, nakon nemira odbori su, čak i bez valjanih razloga bili raspuštani, a na njihova mjesta postavljeni povjerenici.¹⁷¹² Tako je na zahtjev skupine općinara županijska oblast u Srijemu raspustila općinski odbor jedne općine uz obrazloženje da taj odbor, izabran 1917., ne odražava volju općinara jer su mnogi birači tada bili u vojnoj službi i nisu mogli glasovati. No, osim odbora bilo je otpušteno i općinsko činovništvo te pomoćni službenici s istim obrazloženjem – da ih je izabrao odbor koji nije odražavao volju općinara. S obzirom da odluka županijske oblasti nije bila utemeljena u zakonu, postavljalo se pitanje zašto se taj argument iznosi dvije godine nakon izbora činovništva.¹⁷¹³ Nakon što su prošli nemiri općinski činovnici uglavnom su ostali na svojim mjestima osim tamo gdje su zbog izraženog negodovanja i nezadovoljstva općinara tražili umirovljenje ili su bili premješteni.¹⁷¹⁴

¹⁷¹² Pravnik Josip Hoholač o raspuštanju odbora nakon nemira 1918. napisao je: „Uzelo se ja da su nemiri buknući usred nevaljale općinske uprave, pa su odmah razjurenja sva općinska zastupstva, poskidani općinski načelnici te postavljeni općinski komesari iz raznih mjesta. Ta odredba nije bila najsretnija! Znati se bo mora da su općinska zastupstva, voljom naroda birani zastupnici, u koje je narod imao povjerenje, pa je takav postupak još više djelovao na haranguiranu masu – te djelovao nepovjerenjem naroda spram državne vlasti.“ Dr. HOHOLAČ, „Valjano uredjene općine glavni su temelj države“, *Općinski upravnik*, 17. 9. 1921., 146.

¹⁷¹³ Dr. H, „Raspust zastupstva i činovništva“, *Općinski upravnik*, 1. 11. 1919., 179–180; Sam članak nije navodio motive ovih zahtjeva niti općinu u kojoj se to dogodilo. Autor dopisa samo je naveo da je zahtjev za raspustom odbora podnijelo „nekoliko zanešenih boljševika jedne općine u Srijemu, a većinom propalica, koji su sav svoj imetak zatražili“. *Isto*.

¹⁷¹⁴ Tako su primjerice prema pisanju jednoga općinara iz Velike (kotar Požega), nakon povratka s ratišta, vojnici od svojih žena i djece saznali da im nije bila „ni posao ni briga tako teška kao što su im bili gospoda bilježnici i gospoda odbornici koji su ih gulili i s lijeva i s desna“. Postupci kod aprovizacije i rekvizicije i ovdje

Potpuno smirivanje situacije na selu, posebno u središnjoj i sjevernoj Hrvatskoj, nije se dogodilo niti nakon nemira u jesen 1918. Socijalisti odnosno komunisti poticali su pobune tijekom 1919. zbog neprovođenja agrarne reforme te zbog vojnih vježbi u vrijeme poljoprivrednih radova u ljeto iste godine. S obzirom da im je djelovanje uskoro bilo zabranjeno, njihov utjecaj među seljacima tada je također prestao.¹⁷¹⁵

Velika seljačke pobuna dogodila se u jesen 1920. zahvaćajući područja Bjelovarsko-križevačke, Zagrebačke i Varaždinske županije. Nezadovoljstvo među seljacima gomilalo se iz ekonomskih i političkih razloga, a povod nemirima „bila je odluka vojnih vlasti o žigosanju i popisu stoke za potrebe vojske, za komoru, te odluka o dvomjesečnoj vojnoj vježbi u jeku poljoprivrednih radova na koju su obveznici morali doći svojim kolima i konjima“. Na pokretanje pobune utjecaj je imao i HPSS.¹⁷¹⁶ Pobuna je bila ugušena nasilnim metodama žandara i vojske, a mnogi su seljaci bili osuđeni na visoke novčane kazne ili (višegodišnje) kazne zatvora.¹⁷¹⁷ Ovi događaji ponovno su se odrazili i na općinske činovnike, što se vidi iz izvještaja bana Matka Laginje.¹⁷¹⁸ Iako se ovdje ponovno mogao vidjeti obrazac ponašanja kakav je već bio viđen u nemirima u jesen 1918., treba naglasiti da su stradanja činovništva i njihove imovine ovdje bila ipak u znatno manjem opsegu, a i nemiri su se događali na manjem području. Seljaci su pritom nezadovoljstvo prema vlastima ponovno izražavali i napadom na općinska i kotarska poglavarstva te na njihovo činovništvo. U Laginjinu izvještaju spominje se nekoliko mjesta u kojima su seljaci potjerali ili napali općinske činovnike; u kotaru Čazma, u istoimenoj općini, seljaci su potjerali činovništvo i upravljanje općinom povjerili blagajniku Nikoli Pavloviću,¹⁷¹⁹ u Križu je općinsko činovništvo također bilo otjerano kao i u općini Kloštar-Ivanić gdje je „bilježnik udaren [...] kolcem po glavi i

su bili istaknuti kao glavni uzroci nepravednog postupanja što je izazvalo reakciju seljaka: „Ali eto žalosti, kada smo mi došli pak je njihov pašaluk i prestao. Nas par ljudi smo se skupili i stali i ovoj gospoštiji na kraj. Našega gospodina bilježnika, koji je rekao našim ženama da je on njihov bog, turili smo u pakao. Dali smo provesti proti njemu istragu i riješili smo se nekadašnjeg 'boga'“. Mato PETRINIĆ-DEVIĆ, „Velika“, *Seljačke novine*, 10. 10. 1919., 5; Sasvim očekivano, protiv nekih činovnika koji su se zamjerali seljacima u vrijeme rata, a koji su ostali na svojim položajima, općinari su javno prosvjedovali. Tako je u *Hrvatskoj obrani* objavljan članak nezadovoljnog općinara zbog toga što je općinski bilježnik Julije Popović i nakon rata ostao na svome službenom položaju u Županji premda su mu bile dokazane različite protuzakonitosti. Županjac, „Naši dopisi. Nesredjene prilike u općini Županja.“, *Hrvatska obrana*, 17. 7. 1919. 2; Prema popisu u *Kalendarima* Zemaljskog društva opć. činovnika, Popović je kasnije ipak bio premješten.

¹⁷¹⁵ JANJATOVIĆ, „Represija spram hrvatskih seljaka 1918.–1921.“, 32–33.

¹⁷¹⁶ *Isto*, 38–39.

¹⁷¹⁷ *Isto*, 39–42.

¹⁷¹⁸ O tome vidi: JANJATOVIĆ, „Izvještaj bana Matka Laginje o pobuni seljaka u sjeverozapadnoj Hrvatskoj u rujnu 1920. godine“, 257–293; Izvještaj je datiran 24. rujna 1920.

¹⁷¹⁹ *Isto*, 271.

ranjen tako da je jedva utekao“, a seljaci su željeli „namjestiti svoje činovnike“. ¹⁷²⁰ U sisačkom kotaru, maknuto je bilo činovništvo u općini Gušće. ¹⁷²¹ Posebno teški napadi dogodili su se u općini Kašina (kotar Sv. Ivan Zelina) 6. rujna 1920. „oko 11 sati, kad se iz cijelog kraja sakupila oko općinske zgrade masa ljudi oboružana puškama, sjekirama, vilama, i t. d. Najprije izvučen je iz stana općinski bilježnik Kosić i udaren sjekirom, tako te je pao bez svijesti, ali se je za malo osvijestio i spasio u bližnju kuću, gdje mu je uspjelo sakriti se tako, da ga masa koja ga je tražila da ga ubije, nije mogla naći. Općinskog blagajnika Stjepana Falicu ubili su u njegovom podrumu, kamo se je bio sklonio.“ ¹⁷²² Neki općinski činovnici bili su i javno, u tisku prozivani zbog svoje uloge kod žigosanja stoke. ¹⁷²³

Ovi događaji nisu imali značajniji odjek među samim činovništvom što se vidi i u slabijem interesu Zemaljskog društva opć. činovnika oko praćenja tih događaja. Manjak pozornosti među činovnicima treba tražiti u tome što su nemiri uglavnom bili na ograničenom prostoru te su kratko trajali, a osim toga upravo u to vrijeme općinsko je činovništvo i samo Društvo bilo zauzeto inicijativom za povećanja plaća i pitanjima štrajka općinskih činovnika. Zanimljivo je da je u *Općinskom upravniku* u jednom kratkom osvrtu na ove nemire samo navedeno da se narod odupro žigosanju životinja zbog svojih „[...] konzervativnih načela pa svaku novotariju gleda s najvećim nepovjerenjem, a nije ni čudo, kada mu se je u prijašnjoj državi svako zlo događalo za vrijeme rata. Držali su ljudi, da će opet isto početi, pa se eto glupo suprotstaviše, kod česa stradaše i oni a i jedan naš drug u Kašini – Falica.“ ¹⁷²⁴

Osim činovnika koji su svoja mjesta napuštali pod pritiskom, mnogi više nisu željeli službovati u nesređenom stanju u kojem se općinska uprava našla nakon rata te uza sve to, s niskim plaćama. ¹⁷²⁵ Neki su stoga tražili umirovljenje dok su drugi, posebno mlađi činovnici, prelazili u državnu ili javnu službu te privatna zanimanja. Postojao je „izvjestan broj opć. činovnika“ koji su bili „preuzeti u državnu službu“ zbog povećanih potreba za

¹⁷²⁰ *Isto*, 272.

¹⁷²¹ *Isto*, 277.

¹⁷²² *Isto*, 282; Kako Janjatović navodi u blješcima, ovi su činovnici u općini službovali i prije 1918. *Isto*. Kod ubijenog blagajnika „su se nalazili spisi o popisu stoke“. *Isto*, 262.

¹⁷²³ Primjerice Stjepana Ivakovića, općinskog bilježnika iz Velike Kopanice (kotar Brod) neimenovani je seljak u brodskom glasilu Hrvatske zajednice (istoimenim novinama) optužio da ih nije „dosta uputio oko vizitacije i žigosanja konja, pa su tako zavedeni na otpor i nisu dali predvesti svoju stoku na pregled i žigosanje“. Bilježnik je na prozivanja odgovorio i optužio autora teksta kao i pripadnike spomenute stranke za lažne tvrdnje. Svoj komentar bilježnik je ostavio u glasilu Demokratske stranke. Stjepan IVAKOVIĆ, „Veleštovani gospodine uredniče!“, *Brodске novine* (Brod), br. 38, 1920., str. 3; *Seljačke novine* donijele su vijest da su u selu Volovje kod Jastrebarskog oružnici s bilježnikom dvojici seljaka oduzeli konje i dijelove kola. Stjepan BARIĆ, „Tko je skrivio narodnu nevolju“, *Seljačke novine*, 10. 9. 1920., 2.

¹⁷²⁴ „Nemiri u zemlji“, *Općinski upravnik*, 11. 9. 1920., 130.

¹⁷²⁵ Dr. HOHOLAČ, „Valjano uredjene općine glavni su temelj države“, *Općinski upravnik*, 17. 9. 1921., 146–147.

činovništvom.¹⁷²⁶ Općinski činovnici prelazili su u državnu službu jer ju je početkom 1920-ih godina sve više, posebno mladih službenika napuštalo smatrajući ju neisplativom i posvećujući se radje „slobodnim zvanjima“, a umjesto u državnu službu išli su u „banke, advokate, trgovačke komptoare, poduzeća, tvornice it. d.“¹⁷²⁷ Kako su općinski činovnici u Hrvatskoj i Slavoniji obavljajući velik dio poslova iz prenesenog, državnog djelokruga bili u mogućnosti puno brže i lakše savladati poslove u državnoj službi bili su prikladni kandidati za ta mjesta. Općinski činovnici tako su postajali gradski oficijali, akcesisti, revidenti i dr.,¹⁷²⁸ ali osim gradskih i kotarskih službi, neki su bili postavljeni i u druge javne službe.¹⁷²⁹ Na prijelaz u državnu službu bili su potaknuti prvenstveno financijskim razlozima, ali i boljim položajem koji je nudila državna služba, uključujući napredovanje.¹⁷³⁰

Neki općinski činovnici prelazili su u privatna zanimanja. Dobar primjer motivacije za zamjenu općinske privatnom službom slučaj je Nikole Hmelina, općinskog blagajnika iz trgovišta Krapina (kotar Krapina), koji se zaposlio u banci. Prema podacima koje je iznio, u općinskoj službi dobivao je 2600 kruna, a u banci 15000 kruna godišnje plaće uz što su mu bile priznate i sve godine službe.¹⁷³¹ Sličan slučaj naveo je i općinski blagajnik u Bribiru (kotar Novi [Vinodolski]) koji je prešao u privatnu službu u bibrirskoj ispostavi Hrvatske poljodjelske banke. U oproštaju od kolega činovnika naveo je: „Svršivši 4 razreda srednje škole, posvetio sam se općinskoj službi pun poleta i ideala, da radim za narod. Pošto sam uvidio da moj rad neće da naplaćuje ni narod ni država, a od ideala je meni i mojoj obitelji želudac prazan i pošto sam doživio i druga mnoga razočaranja u ovoj za mene vrlo nezahvalnoj službi, to sam iz općinske službe istupio i prešao u privatnu [...]“.¹⁷³² Blagajnik u Sesvetama (kotar Zagreb), Izidor Šneller napustio je početkom 1920. općinsku službu i otišao na mjesto tajnika poduzeća Filipa Rabusa, koje se bavilo proizvodnjom mesnih proizvoda. Navedeno je kako plaća na njegovu novom radnom mjestu „na mjesec više iznosi, nego kod mnoge, općine cijelu godinu. Općine gube tako vrsne sile, što će uprava osjetiti na brzo, pa nas to žalosti, jer će onda biti općine opet svemu krive, a s druge strane nas veseli, jer je

¹⁷²⁶ Mc, „Zakon o državnim činovnicima“, *Općinski upravnik*, 28. 10. 1922., 171.

¹⁷²⁷ Š, „Općinski činovnici i državna služba“, *Općinski upravnik*, 10. 9. 1921., 141–142.

¹⁷²⁸ „Prelaz u druge službe“, *Općinski upravnik*, 30. 10. 1920., 158; „Istup iz općinske službe“, *Općinski upravnik*, 27. 12. 1919., 212.

¹⁷²⁹ Primjerice „Mirković Dragutin opć. blagajnik u Novoj Gradiški imenovan je upraviteljem državne bolnice u Novom Sadu“, a Milan Gaćeša, umirovljeni općinski bilježnik iz Adaševaca (kotar Šid) bio je imenovan dnevničarom Hidrotehničkog odjeljka u Mitrovici. „Prijelaz u državnu službu“, *Općinski upravnik*, 9. 10. 1920., 146.; HR-HDA-137 PU-PR. 1-5, 10539/1922. (kut. 7). Spis: „Gaćeša dnevničar moli namještenje“.

¹⁷³⁰ Isto; „Napuštanje službe opć. činovnika“, *Općinski upravnik*, 22. 10. 1921., 165.

¹⁷³¹ „Istupio iz općinske službe“, *Općinski upravnik*, 10. 1. 1920., 8.

¹⁷³² Marko RUKAVINA, „Istup iz općinske službe.“, *Općinski upravnik*, 22. 4. 1922., 64.

dokaz da su naši ljudi za sve sposobni i da ih se rado prima“.¹⁷³³ Zanimljiv je i primjer Jurja Fiolica, koji je kao privremeni blagajnik službovao u Donjoj Stubici (kotar Stubica), a nezadovoljan situacijom u službi u kratkom je pismu upravi Zemaljskog društva opć. činovnika objasnio razloge promjene zanimanja: „Buduć me je tako rekuć cijelu opć. službu pratio peh a naročito u Stubici sa obć. komesarom Vj. Klarićem stoga sam odlučio sve dosadanje baciti u koš, te sam prešao u obrtnu granu gde po malo radim te imam mira Božjega dočim mirovine tak ne bi u obć. službi nikad dočekao i mogu reći da mi dobro ide, mogu čestito sa obitelji živjeti i djete školovati.“¹⁷³⁴ Iako su činovnici, što se vidjelo i po poticajima iz Zemaljskog društva opć. činovnika, bili ohrabrivani da prihvate mjesta u državnoj službi i privatnim zanimanjima, jer su za njih imali potrebne kvalifikacije i sposobnosti, također se javljala bojazan da u općinskoj upravi neće ostati „osposobljenih i vještih opć. činovnika, a na njihova će mjesta doći nesposobni i nevaljali zamjenici i nadripari na štetu općina, ali i na još veću štetu države.“¹⁷³⁵

U razdoblju provizorija, do uvođenja Ustava, općinsko je činovništvo djelovalo u okolnostima poslijeratne situacije. Na nekim područjima događali su se novi nemiri, u mnogim su općinama umjesto odbora djelovali povjerenici, a u to vrijeme trajale su i aktivnosti oko poboljšanja njihove materijalne situacije odnosno utvrđivanja temeljnih plaća za općinsko činovništvo. Kao što je navedeno, neke je činovnike cijela situacija navela da napuste ovu službu. Kada je riječ o utjecaju politike na postavljanje općinskih činovnika, taj utjecaj u ovo vrijeme još nije bio toliko izražen premda se po navedenim reakcijama Zemaljskog društva opć. činovnika vidi da se od toga već tada strahovalo. Osim toga Zemaljska vlada pokušala je, kako je ranije spomenuto, 1919. uvesti i ubrzane tečajeve kako bi se u kratkom vremenu osposobilo činovništvo i postavilo na ispražnjena mjesta. No nakon protesta Društva koje je smatralo da uz mnoge nenamještene, a ispitane bilježnike i blagajnike, nema smisla postavljati nekvalificirano činovništvo, od toga se odustalo. Društvo je smatralo da bi takvi potezi doveli do povećanog broja podobnih, a nekvalificiranih činovnika, koji bi dodatno ugrozili (i srozali) njihov položaj i ugled.

Planovi srpske Vlade o uređenju uprave uoči ujedinjenja išli su u smjeru postupne reorganizacije uprave pri čemu nije bilo planirano naglo i opsežno mijenjanje činovničkog

¹⁷³³ „Ostavlja službu“, *Općinski upravnik*, 29. 11. 1919., 196.

¹⁷³⁴ HR-DAZG-745 ZDOČ. 2.3. OS, 1/1923. (kut. 35). Pismo Jurja Fiolica upućeno upravi Zemaljskog društva opć. činovnika, Zagreb 18. lipnja 1922.

¹⁷³⁵ „Zapostavljanje općinskih činovnika“, *Jutarnji list*, 7. 6. 1921., 5.

kadra već se isprva planiralo zadržati postojeće stanje.¹⁷³⁶ U preko šesto hrvatsko-slavonskih općina sa oko tisuću općinskih činovnika, bilo bi teško iznenada i bez posljedica, zamijeniti činovnički aparat. No nakon donošenja Vidovdanskog ustava, jasnije se nadziru mišljenja prema kojima je na „prečanskim“ područjima bilo potrebno postaviti činovnike Srbe, odnosno osobe odane režimu, kako bi se učvrstila centralistička vlast i smanjio utjecaj Hrvata, ali i ostalih nesrpskih naroda u upravi.¹⁷³⁷ Vukovarski radikalni list *Srpska sloga* pisao je 1921. da „osnovna i prva pogreška koja je učinjena odmah u danima propasti austro-ugarske monarhije, jeste to: što je narodno veće zagrebačko zadržalo austro-ugarski činovnički aparat u svim pokrajinama.“ Smatrajući austro-ugarsko činovništvo eksponentom te politike, prema pisanju NRS-ovog lista rješenja su trebala biti mnogo radikalnija: „Dezinfekcija zemlje od ovih predstavnika austro-ugarske vlasti mogla je biti samo na jedan način: da se vojskom srpskom i savezničkom okupiraju sve pokrajine iz bivše propale monarhije. Što ta okupacija nije učinjena, što je srpska vojska u one krajeve došla samo kao 'član reda i mira' kriva je ona politika, koja je iz Zagreba sistematski išla da Srbiju omete u njenoj istorijskoj ulozi.“¹⁷³⁸ [ćir. u izvorniku] Nakon donošenja Ustava rasli su i politički pritisci na općinsko činovništvo, a jedan od najčešćih načina na koji se vršio taj utjecaj vidjet će se kroz premještanja činovnika.

12.4. Uvođenje komesarijata u općine (općinski bilježnici u službi općinskih načelnika, upravitelja i povjerenika)

Općinsku upravu u Hrvatskoj i Slavoniji 1920-ih obilježilo je i nedjelovanje mnogih općinskih odbora veći dio desetljeća. Godine 1920. bili su provedeni općinski (i gradski) izbori čiji su rezultati već tada pokazali premoć koju je imala Radićeva stranaka. No izabrani odbornici HPSS-a odbili su položiti prisegu kralju.¹⁷³⁹ U velikom broju općina stoga je došlo do raspuštanja općinskih odbora i postavljanja povjerenika. Ta je situacija trajala većinu

¹⁷³⁶ GRGIĆ, *Između režimske ideologije i potreba građana: Savska banovina 1929-1939*, 52–54.

¹⁷³⁷ H. Čapo navodi kako je 1921. „izvjesni Ž. Bogoievič proputovao je Hrvatsku, Slavoniju, Srijem i Dalmaciju i izradio izvješće (nepoznato kome) u kojem je iznio i svoja opažanja i prijedloge što bi se trebalo napraviti na tom području da bi vlast bila čvrsta“. U vezi činovništva tako je navedeno da je narod „uopšte nezadovoljan sa činovništvom zaostalim iz b. Augarske“ te kako bi trebalo „Opštinske delovođe u Hrvatskoj dosadanje zameniti Srbima prvenstveno iz invalida, penzionera, rezervnih oficira i.t.d pa tek onda Hrvate i Slovence dokazane prijatelje države“. ČAPO, „Državni represivni aparat na području Hrvatske od 1918. do 1941. godine“, 99.

¹⁷³⁸ „Kad se baje, u oči se gleda“, *Srpska sloga* (Vukovar) [ćir. u izvorniku], 30. 4. 1921., 2.

¹⁷³⁹ Uz HPSS prisegu kralju odbili su dati i izabrani predstavnici Socijalističke radničke partije Jugoslavije (komunista). JANJATOVIĆ, *Politički teror u Hrvatskoj 1918. – 1935.*, 59.

1920-ih godina i predstavljala je otpor H(R)SS-a prema centralističkoj vlasti.¹⁷⁴⁰ Naime, s obzirom da su izabrani prvaci stranke odbijali sudjelovati u radu Narodne skupštine sve do 1925., taj su primjer slijedili i članovi stranke izabrani na općinskim izborima. No, državna vlast razrješivala je izabrane odbornike njihovih dužnosti i postavljala povjerenike i onda kada nije bilo osnove za raspust općinskih odbora, posebno nakon 1925., odnosno 1927. Među povjerenicima koji su 1920-ih bili postavljani za povjerenike bilo je i općinskih činovnika.

Postavljanje općinskih bilježnika na mjesta načelnika nije bilo neuobičajeno i događalo se i prije 1918. Štoviše, među činovnicima je postojalo razmišljanje prema kojem su upravo općinski bilježnici bili najpogodniji za vršenje službe načelnika u manjim općinama dok je u većim općinama tu dužnost trebalo prepustiti kompetentnim načelnicima.¹⁷⁴¹ Ovakvo razmišljanje proizlazilo je i iz činjenice da je dio činovnika smatrao da upravljanje općinom treba biti lišeno političkih utjecaja. Potencijalni problem koji se javljao prilikom postavljanja bilježnika na načelničko mjesto bio je njihov odnos sa blagajnicima. Naime, neki blagajnici nisu željeli prihvatiti da im kolega, kojega su smatrali ravnopravnim, bude nadređen u službi, što je moglo narušiti suradnju činovnika u općini.¹⁷⁴² Kao dobre kandidate za načelnička mjesta činovnici su vidjeli i umirovljenike iz svojih redova. Smatrali su kako je ta služba primjerena upravo njima jer su ju sa iskustvom stečenim u općinskoj službi bili sposobni voditi bolje od „neukih“ seljaka.¹⁷⁴³

Općinski činovnici na dužnost načelnika mogli su biti izabrani redovnim putem – odlukom općinskog odbora ili putem natječaja koji je u tom slučaju uglavnom bio samo

¹⁷⁴⁰ LEČEK, „Selo i politika. Politizacija hrvatskog seljaštva 1918 - 1941.“, 125–126; LEČEK, „Priča o uspjehu – Strategija i metode političke borbe Hrvatske seljačke stranke (1918-1941)“, 34.

¹⁷⁴¹ Prema razmišljanju I. Domitrovića za manje je općine bilo „[...] bolje, da se umjesto načelnika, te bilježnika, koji je ujedno blagajnik, namjesti općinski bilježnik, koji bi bio ujedno načelnik, a uz njega blagajnik (bilježnik II). Na taj način općina bi imala umjesto jednoga strukovno osposobljenog činovnika, dvojicu, a uz neznatno veći trošak.“ S druge strane za veće općine „čiji opseg, mnogostruko i razgranjeno poslovanje to traži, trebalo bi postaviti načelnika, bilježnika i blagajnika, svakoga u posebnoj osobi.“ DOMITROVIĆ, *Novi općinski zakon*, 90.

¹⁷⁴² Tako se o sukobima blagajnika i bilježnika-načelnika u jednom članku navodi: „Ako je bilježnik u kojoj općini slučajno upravitelj ili načelnik što je u najviše slučajeva, tada jao i naopako. Blagajnik odnosno bilježnik II. ne samo da ne podupire bilježnika kao upravitelja u teškoj njegovoj zadaći, nego često puta se događa, da mnogi taj zanemaruje i svoje poslove uredske, trošeći vrijeme na sve drugo prije nego na savjesno vršenje svoje dužnosti. Ali da se ipak održi, i da nečim ispuni vrieme teče zabava uz čašicu sa raznim prijateljima i odpočne sa ogovaranjem druga bilježnika i kritiziranjem njegova rada i uprave.“ R., „Naša kolegijalnost“, *Općinski upravnik*, 12. 7. 1919., 113; Jedan primjer pokazuje nezadovoljstvo koje je izazvao umirovljeni činovnik na mjestu načelnika. Preuzevši tu dužnost, od općinskog je odbora radi štednje tražio ukidanje pisarskog mjesta tvrdeći da će umjesto pisara on obavljati načelničke i pisarske poslove. Međutim bilježnik dotične općine pobunio se protiv takve odluke smatrajući načelnikovu namjeru neiskrenom te očekujući da će tim potezom sav pisarski posao u konačnici spasti na njega. „Ukidanje mjesta opć. pisara“, *Općinski upravnik*, 25. 8. 1923., 135.

¹⁷⁴³ DOMITROVIĆ, „Privremeni općinski bilježnici“, *Općinski upravnik*, 2. 8. 1913., 247.

formalnost.¹⁷⁴⁴ U situaciji kada nitko od odbornika nije želio preuzeti tu dužnost, mogli su predložiti bilježnika i većinom glasova odabrati ga za načelnika.¹⁷⁴⁵ Taj je izbor kao i kod činovnika morala potvrditi nadležna vlast, odnosno kotarski predstojnik (sreski poglavar) sve do donošenja Zakona o izmjeni čl. 37. od 18. studenog 1927. Pritom su činovnici uz svoju bilježničku vršili i načelničku službu. Po isteku toga mandata trebalo je izabrati novoga načelnika, a bilježnici bi nastavili vršili samo bilježničku službu.¹⁷⁴⁶ Zanimljivo je da je 1925. iz Zagrebačke oblasti upućena okružnica prema kojoj je bilo preporučeno da se na mjesta općinskih načelnika ne postavljaju bilježnici, zbog nepovjerenja općinara prema njima. No neki su općinski odbori ipak bili skloni na načelnička mjesta birati i općinske bilježnike, a svoje su odabire opravdavali financijskim razlozima te zadovoljstvom općinara s njihovim radom.¹⁷⁴⁷ Sklonost općinara i odbornika biranju bilježnika za općinskog načelnika u konačnici je ovisila o situaciji u općini i bilježnikovu radu. Pritom treba naglasiti da postavljanje bilježnika na načelnička mjesta nije bilo preporučljivo već su naredbe, koje su još prije 1918. donesene o tom pitanju, jednostavno dopuštale tu mogućnost u slučaju potrebe. Međutim sama činjenica da je ta mogućnost bila dopuštena dovela je do postavljanja općinskih bilježnika na načelnička mjesta.

Osim što su mogli biti izabrani za načelnike, bilježnici su odlukom nadzornih vlasti mogli biti postavljeni za upravitelje općine. Takve situacije nisu bile neuobičajene ni prije 1918., a ovisile su o različitim okolnostima, primjerice zbog nezadovoljavajućeg načina na koji je načelnik vodio općinu, zbog štednje i sl.¹⁷⁴⁸ Postavljanje bilježnika na mjesto upravitelja moglo se provesti iz drugih objektivnih razloga, primjerice ukoliko je na kraće vrijeme u općinu koja nije imala načelnika (jer je bio smijenjen, odustao od službe i sl.) trebalo postaviti osobu koja će do izbora novoga vršiti tu službu.¹⁷⁴⁹

¹⁷⁴⁴ Izbor bilježnika za načelnika mogao se održati i bez natječaja ukoliko bi se sa tim izborom složili svi odbornici i potvrdio ga politički izaslanik. U konačnici i izbor bilježnika mogao se izvršiti pod takvim uvjetima. Međutim jedan slučaj u Zagrebačkoj oblasti pokazuje da je ovakav izbor mogao biti problematičan jer nadležna vlast nije željela potvrditi bilježnika za načelnika bez raspisanog natječaja. Oblasni odbor u Zagrebu na temelju žalbe protiv izbora Ivana Braima, bilježnika u Pokupskom (srez Pisarovina), na mjesto načelnika, odbio ga je potvrditi na to mjesto jer prethodno nije bio raspisan natčaj. HR-HDA-141 ZO. Oblasni odbor u Zagrebu; Prezidijalni spisi, 159/1928. (kut. 3). „Zapisnik sjednice oblastnog odbora oblasti zagrebačke od 4. i 5. travnja 1928.“

¹⁷⁴⁵ Tako je primjerice izabran načelnik u općini Vivodina (kotar Jastrebarsko) 1928. Pučanin, „Pisma; Vivodina“, *Seljačke novine*, 16. 3. 1928., 6.

¹⁷⁴⁶ DOMITROVIĆ, *Kalendar Zemaljskog društva općinskih činovnika Hrvatske i Slavonije za godinu 1919.*, 93.

¹⁷⁴⁷ „Spojivost službe bilježnika i načelnika“, *Općinski upravnik*, 12. 12. 1925., 212; LEČEK, „Selo i politika. Politizacija hrvatskog seljaštva 1918-1941.“, 126.

¹⁷⁴⁸ „Budimo iskreni!“, *Obćinski glasnik*, 1. 4. 1896., 50; „Obćinski načelnik“, *Obćinski glasnik*, 1. 5. 1896., 67.

¹⁷⁴⁹ Primjerice u općini Korenica (kotar Korenica), prema tvrdnjama izvjesnog Petra Price, dotadašnji načelnik Milan Drakulić bio je maknut iz službe „jer je obtužen i osumnjičen što je sa bajonetom probio jednog čovjeka i time ga teško i smrto ozledio. – Uprava obćine odnosno načelnikovi poslovi predani su do daljnje odredbe

U razdoblju Kraljevine SHS uvođenjem komesarijata općine su vodili povjerenici (komesari) kao predstavnici državne vlasti, uz vođenje onih općinskih poslova koje je inače vršio načelnik. Na mjesto povjerenika postavljane su osobe različitih kompetencija, od javnih službenika do osoba koje su radile u privatnim zanimanjima.¹⁷⁵⁰ Za povjerenike su tako mogli biti postavljeni i općinski bilježnici. Odluke o postavljanju upravitelja i povjerenika nadzorne su vlasti provodile na temelju čl. 56. općinskog Zakona, o pravu nadzora nad općinama.

Za razliku od većine osoba koje su postavljane na mjesto povjerenika, bilježnici koji su bili dobro upoznati s radom općina, u određenim su slučajevima bili logičan izbor. Pritom treba naglasiti da je nadležna vlast postavljala prvenstveno osobe na liniji državnog režima ili one koji su bile dokazano politički neutralne, posebno kada je bila riječ o bilježnicima.¹⁷⁵¹ S ovom se praksom započelo početkom 1920-ih godina ponajprije u onim općinama u kojima HRSS-ovi izabrani odbornici nisu željeli položiti državnu prisegu, ali povjerenici su se postavljali čak i u onim općinama gdje izabrani odbornici nisu uskraćivali prisega. Među općinama u koje su postavljani povjerenici bile su one u kotaru Ludbreg na čijem se primjeru može vidjeti kako je izgledala takva situacija. U izvješću koje je ta kotarska oblast uputila Kr. zemaljskoj vladi bilo je navedeno da su od šest općina toga kotara u samo dvije funkcionirali općinski odbori (Ludbreg i Martijanec). Za svaku od preostale četiri bili su postavljeni povjerenici. U općini Ivanec povjerenik je bio župnik Franjo Brdarić (koji je službu „primio samo uslijed prijekne nužde“), a u općini Rasinja povjerenikom je bio imenovan kotarski akcesist Stjepan Turk. U preostale dvije općine za povjerenike su bili postavljeni općinski bilježnici. U općini Đelekovec za povjerenika je bio postavljen bilježnik općine Dragutin Sabol, „budući da svi na vršenje te službe pozvani čitelji [*sic*] općine Gjelekovec uskratit će

privremeno bilježniku Dmitrašinoviću koji jedva dospjeva i svoje nutrašnje poslove obavljati pak bi stijem obč. uprava nazadovala.“ Prica se stoga obratio Pokrajinskoj upravi u Zagrebu da njemu privremeno povjere načelničke poslove na temelju njegove dvadesetogodišnje službe u općini, iako nije naveo koju je službu vršio. No ubrzo je preminuo pa je i njegov zahtjev postao bespredmetan. HR-HDA-137 PU-UO. III-2, 21333/1923. (kut. 158). Spis: „Petar Prica iz Korenice moli, da mu se privremeno povjeri uprava općine Korenica.–“, lipanj 1923.

¹⁷⁵⁰ Primjerice u općini Hlebine (kotar Koprivnica) za upravitelja je bio određen pristav (službenik) kotarske oblasti, međutim ipak je, umjesto na to mjesto, bio postavljen za upravitelja gradskog poglavarstva u Koprivnici. U općini Vojakovac (kotar Križevci) postavljen je umirovljeni kancelist (pisar) i gostioničar. „Postavljanje općinskih komesara“, *Jutarnji list*, 5. 12. 1924., 6; U općini Barilović (kotar Vojnić) za upravitelja je bio postavljen općinski pisar, koji je uz to molio da ga se kao ispitanog blagajnika po završetku te službe negdje postavi za blagajnika. HR-HDA-138 PKO. VŽ PS, 1858/1927. (kut. 144). „Mihalić Ivan opć. upravitelj molba za namještenje opć. blagajnikom“, molba upućena velikom županu Primorsko-krajiške oblasti, 10. listopada 1927.

¹⁷⁵¹ Primjerice kada je krajem 1924. načelnik općine Pazarište (kotar Perušić), ujedno predsjednik mjesne organizacije HRSS-a bio je suspendiran, na njegovo mjesto bio je postavljen upravitelj, općinski bilježnik koji je okružnom načelniku u Gospiću izjavio „da nije radičevac, već da je lojalan građanin ove države“. Ta izjava uz onu da je „u zavadi“ sa suspendiranim HRSS-ovim načelnikom bila je dovoljan dokaz da je podoban za tu službu. HR-HDA-138 PKO. VŽ PS, 430/1924. (kut. 121). Izvješće Okružnog načelstva Okruga ličko-krbavskog upućeno velikom županu Primorsko-krajiške oblasti, o djelovanju općinskih činovnika, 13. prosinca 1924.

uslijed terora sa strane općinara, položenje propisane zakletve za opć. povjerenika ujedno suklučara“.¹⁷⁵² Zanimljivo je spomenuti da je Sabol nekoliko godina kasnije bio otpušten iz službe.¹⁷⁵³ Konačno i u općini Mali Bukovec za povjerenika je bio postavljen općinski bilježnik Ilija Petrin.¹⁷⁵⁴ U jednom drugom primjeru u općini Moravče Belovar (kotar Sv. Ivan Zelina) HRSS-ovi općinski odbornici također su odbili položiti prisegu pa je za povjerenika bio postavljen općinski bilježnik Dragutin Jakovac. No iz kotarske oblasti navedeno je kako bilježnik „vrijedi veoma malo, pa je već stavljen predlog g. velikom županu županije zagrebačke, da se povjerenik premjesti“.¹⁷⁵⁵

Unatoč tome što HRSS-ovi odbornici nisu željeli sudjelovati u radu općinskih odbora stranka je u isto vrijeme osuđivala stanje u općinama pod upravom povjerenika navodeći da su u „rasulu“.¹⁷⁵⁶ Nakon što je 1925. HSS ušao u Vladu njihovi su općinski odbornici počeli djelovati pa su načelnici ponovno mogli biti birani redovnim putem.¹⁷⁵⁷ No praksa prema kojoj su se postavljali povjerenici u općine time nije bila završena. U sjednici Narodne

¹⁷⁵² HR-HDA-79 UOZV. III-10, k br. 5240/1921. (kut. 5088). Izvješće kotarske oblasti u Ludbregu o djelovanju općinskih odbora upućeno Kr. Zemaljskoj vladi, 28. veljače 1921.

¹⁷⁵³ Dragutin Sabol osuđen je u disciplinskom postupku 1923. na kaznu otpusta iz službe. Točni razlozi zbog kojih je osuđen nisu poznati, jer u njegovu dosjeu nisu navedeni. Okružni načelnik u Varaždinu ponovno ga je 1924. namjestio kao privremenog bilježnika i povjerenika općine (u pismu kralju Aleksandru Karađorđeviću Sabol je tvrdio da je ponovno postavljen nakon što se žalio ministru Hinku Krizmanu). No već 1925. veliki župan Zagrebačke oblasti razriješio ga je dužnosti zbog spomenute disciplinske presude. Sabol je godinama pokušavao ponovno doći u službu i obnoviti disciplinski postupak tvrdeći da je njegova kazna bila prestroga za djela koja je počinio i da je njegov otpust iz službe rezultat osvete. U jednom oglasu iz 1928. u HSS-ovom *Domu*, Sabol je objavio da kao „općinski bilježnik na raspoloženju iz Gjelekovca“ traži „namještenje bilo u svojstvu činovnika ili pisara kod koje općine, trgovačkog, industrijskog ili novčanog poduzeća“. Zanimljivo je da Sabol u svojim iskazima i molbama nije izrijekom spominjao razloge zbog kojih je bio osuđen, a u njegovim svjedočenjima postoje određene neujednačenosti. Tako je u iskazu Zemaljskom društvu opć. činovnika 1925. tvrdio da je osuđen i otpušten zbog osvete podžupana i kotarskog predstojnika te jednoga „bogataša“ kojemu je prethodni povjerenik oduzeo lovačke puške. No 1933. Sabol je uputio pismo kralju Aleksandru moleći da ga da mu oprosti disciplinsku kaznu kako bi ponovno mogao biti namješten kao općinski činovnik. U tom je pismu kao razlog disciplinog postupka i otpusta iz službe naveo političke razloge odnosno osvetu HSS-a jer je bio pristaša SDS-a. Kr. banska uprava Savske banovine odbila je Sabolove molbe, obrazlažući to nedostatkom dokaza, odnosno time što Sabol nije dostavio dokumentaciju na temelju koje bi se ponovno mogao pokrenuti disciplinski postupak. Poznato je da je nakon otpusta iz službe djelovao kao pisar u općinama. HR-DAZG-745 ZDOČ. 2. 3. OS, 104/1925. (kut. 36). „Protupravna premještenja i progoni opć. činovnika“ (dopisi od 6. kolovoza 1925., 31. kolovoza 1925. i 5. rujna 1925. s prijepisima dopisa sreskog poglavara u Ludbregu, izvjesnica Dragutina Sabola upućena Zemaljskom društvu opć. činovnika 5. rujna 1925., Ludbreg; HR-DAZG-745 ZDOČ. 2. 3. OS, 71/1928. (kut. 38). Molba Dragutina Sabola za materijalnu pomoć upućena Zemaljskom društvu opć. činovnika, Gjelekovac, 4. srpnja 1928., 27. srpnja 1928.; HR-HDA-890 ZP BH. Dragutin Sabol, br. dosjea 4866; „Oglasi“, *Dom*, 14. 11. 1928., 8.

¹⁷⁵⁴ HR-HDA-79 UOZV. III-10, k br. 5240/1921. (kut. 5088). Izvješće kotarske oblasti u Ludbregu o djelovanju općinskih odbora upućeno Kr. zemaljskoj vladi, 28. veljače 1921.

¹⁷⁵⁵ HR-HDA-79 UOZV. III-10, k br. 5240/1921. (kut. 5088). Izvješće kotarske oblasti u Sv. Ivanu Zelini o djelovanju općinskih odbora upućeno Kr. zemaljskoj vladi, 28. veljače 1921.

¹⁷⁵⁶ Stanje u takvim općinama opisao je u jednom članku njihova glasila: „Zavirite u nje, naći ćete tamo po tri pisara! Što rade?! Rade poslove komesara i blagajnika! Dok ta gospoda lete po lovu, dok pijančuju, dok lete za privatnom zaslužbom, - dotle ne mogu da rade svoje poslove u obćini. Zato su u obćinama i po tri pisara! Nameti su po 700% do 1000% i više. I zato ne možemo da napustimo ideju HRSS!“ „Zašto mi seljaci republikanici ne popuštamo“, *Slobodni dom*, br. 45a, 5. 11. 1922., 2.

¹⁷⁵⁷ LEČEK, „Selo i politika.“, 125–126.

skupštine u ožujku 1928. Anton Korošec¹⁷⁵⁸ (u to vrijeme ministar unutarnjih poslova) naveo je kako općinski komesari postoje samo kod „prečana“ i to posebno na području Hrvatske i Slavonije. Pritom je iznio i podatke prema kojima su povjerenici u Zagrebačkoj oblasti bili su postavljeni u dvije gradske i deset seoskih općina, u Primorsko-krajiškoj u jednoj gradskoj i dvadeset seoskih, u Osječkoj u tri gradske i deset seoskih te u Srijemskoj oblasti u dvije gradske i trideset seoskih općina.¹⁷⁵⁹ Međutim nije sasvim poznato koliki su udio među povjerenicima činili općinski bilježnici.¹⁷⁶⁰

S obzirom da bilježnici kao upravitelji općina nisu bili neobična pojava, a i zbog nesklonosti uplitanja u političku situaciju, Zemaljsko društvo opć. činovnika nije značajnije progovaralo o ovom pitanju, no jednu su inicijativu ipak pokrenuli 1925. godine. Naime, 1924. Pokrajinska uprava izdala je Naredbu prema kojoj je u općinama u kojima nisu djelovali odbori trebalo razriješiti povjerenike i na njihova mjesta postaviti općinske bilježnike koji su tu službu trebali obavljati bez naknade. Društvo je stoga uputilo predstavku velikom županu Zagrebačke oblasti smatrajući kako nije u redu da se naredbom bilježnicima „pod silu naturava službu, koju protiv svoje volje nijesu dužni primiti“ te „što im uskraćuje svaku naplatu za tu tešku i odgovornu službu“. Naime, sama Naredba bila je donesena pod pretpostavkom da je riječ o prijelaznom rješenju te da će bilježnici na koje se naredba odnosila samo kratko vršiti tu službu. Kako se vršenje povjereničke službe kod takvih općina ipak odužilo tražili su da im se za to isplati plaća.¹⁷⁶¹ Ipak, za to nije doneseno nikakvo rješenje već su predstavnici Društva samo bili obaviješteni da može svaki općinski činovnik „komu je nametnuta takova služba, podnijeti obrazloženu molbu sreskom poglavaru, da mu se dopita primjerena nagrada“, koju je mogla odobriti županijska oblast.¹⁷⁶²

U svim slučajevima u kojima je općinski bilježnik vršio službu načelnika ili povjerenika, u općini je trebalo, ukoliko već nije postojalo, biti kreirano mjesto općinskog blagajnika. Naime služba blagajnika nije bila spojiva sa službom načelnika jer je on, kako je ranije spomenuto, bio suključar općinske blagajne, zadužen za kontrolu blagajničkog

¹⁷⁵⁸ Anton Korošec bio je slovenski političar, predsjednik Slovenske ljudske stranke. O njemu vidi: „Korošec, Anton“. U: Hrvatska enciklopedija (on-line). Pristup ostvaren 12. 2. 2020.

<https://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=33246>

¹⁷⁵⁹ „Zar hajka na prečane?; Općinski komesari samo kod prečana“, *Jutarnji list*, 6. 3. 1928., 2.

¹⁷⁶⁰ Za okvirne podatke vidi prilog s popisom općinskih činovnika.

¹⁷⁶¹ „Općinski povjerenici (upravitelji) beriva“, *Općinski upravnik*, 14. 2. 1925., 27; Predstavka je sastavljena na zamolbu jednoga činovnika koji je naveo „da je vrlo nepravedno, da mi vršimo onako odgovornu i neugodnu službu bez ikakove odštete“. HR-DAZG-745 ZDOČ. 2.3. OS, 6/1925. (kut. 36).

¹⁷⁶² „Općinski povjerenici (upravitelji) beriva“, *Općinski upravnik*, 7. 3. 1925., 39.

poslovanja u općini i provođenje škontracije te nadziranje isplata iz općinske blagajne.¹⁷⁶³ Iz tog razloga jedna osoba nije smjela vršiti sve tri funkcije u općinskoj službi: načelničku, bilježničku i blagajničku, ali ni blagajničku i načelničku.¹⁷⁶⁴ No, takvi su se slučajevi ipak događali. Primjerice u već spomenutom anonimnom pismu upućenom Gavri Gojkoviću, šefu Odjeljenja za unutarnje poslove Pokrajinske uprave, koji su potpisali „Seljaci“, među gorućim problemima povezanim s općinskom upravom tj. s općinskim činovništvom bila je i pritužba o postavljanju blagajnika na načelnička mjesta. Pritom je upozoreno na kršenje Naredbe prema kojoj se blagajnik ne smije postavljati na mjesto upravitelja, odnosno načelnika općine, jer „[...] jedna osoba nesmije u novčanoj manipulaciji sama sebe kontrolirati a još manje sve ključeve kase u sebe imati ili drugi ključ povjeravati neukom seljaku odborniku pa raditi onda što hoće. Ovakov činovnik dobivši vlast svu u svoje ruke radi što ga god volja, pa dade izabrati koncem godine po nekoliko seljaka odbornika tek malo pismenih potpišu kasinske račune godišnje i on čist od svega, onoga zašto bi ga morala peći savjest.“¹⁷⁶⁵ Jedan slučaj u kojem je blagajnik (odnosno bilježnik II.) vodio sve tri dužnosti u općini, otkriven je prilikom kontrole općinskog poslovanja po kr. podžupanu. On je ustanovio da u općini Srb (kotar Donji Lapac) činovnik Nikola Ciganović sam vodi sve navedene poslove i to uz suglasnost kotarske oblasti koja je za suključara općine postavila općinskog dnevničara. Zanimljivo je da podžupan u svom izvješću nije upozorio na ovo kršenje propisa već je upozorio na preopterećenost činovnika: „Kraj takvog stanja stvari poslovi opć. uprave kao i poslovi opć. bilježnika i blagajnika ne vode se u redu niti se mogu voditi uz najbolju volju jednog opć. činovnika u ovoj velikoj općini. – Potraje li takvo stanje i dalje doći će općina na rub propasti [...] Bilo bi u interesu valjane opć. uprave i u interesu svega pučanstva ove općine da se to abnormalno stanje dokrajči.“¹⁷⁶⁶ I za općinu Mali Gradac (kotar Glina) ustanovljeno je da je općinski blagajnik bio je postavljen kao upravitelj, ali je potom na mjesto upravitelja bio

¹⁷⁶³ DOMITROVIĆ, *Kalendar Zemaljskog društva općinskih činovnika Hrvatske i Slavonije za godinu 1919.*, 94.

¹⁷⁶⁴ Na mjesto načelnika ili povjerenika mogli su biti postavljeni primjerice umirovljeni blagajnici ili oni koji su čekali namještenje. Tako je u općini Stenjevec (srez Zagreb) bio postavljen bivši općinski blagajnik iz Bistre (srez Stubica). Prema tvrdnjama iznesenim u *Seljačkim novinama*, protiv njega se vodila disciplinska istraga, no podaci iz Gjurinova dosjea pokazuju kako je disciplinskom istragom bio presuđen na premještaj iz svoje općine. Stoga u vrijeme kada je vršio službu povjerenika nije bio na mjestu blagajnika već je čekao namještenje. Osim toga, sudeći prema dostupnim dokumentima, Đurin nije bio zadovoljan službom komesara te je opetovano molio namještenje u bilježničkoj (blagajničkoj službi) što je u konačnici i dobio. „Politika starokatolika u Stenjevcu“, *Seljačke novine*, 7. 10. 1927., 3; HR-HDA-890 ZP BH. Ivan Gjurin, br. dosjea 3265.

¹⁷⁶⁵ HR-HDA-137 PU-UO. III-10, 14268 (2885)/1924. (kut. 232). „Šefu odelenja Za unutarnje poslove pokrajinske uprave za Hrvatsku i Slavoniju u Likvidaciji na ruke svake hvale vrijednom upravniku Gospodinu Dr. Gavri Gojkoviću“, dopis upućen Gavri Gojkoviću (anonimno i nedatirano, oko siječnja 1924.).

¹⁷⁶⁶ HR-HDA-137 PU-UO. III-3, 13318/1922. (kut. 77). Spis: „Kontrolni nalazi i pregledi kotarskih oblasti i općinskih poglavarstava u godini 1921.“; „Izvadak iz kontrolne knjige općinskog poglavarstva Srb o inšpekciji obavljena 31. svibnja 1921. po g. Stjepanu Beniću kr. podžupanu iz Gospića“.

postavljen jedan od općinskih odbornika.¹⁷⁶⁷ U općini Drežnik u slunjskom kotaru, otkrilo se kako je blagajnik koji je bio postavljen i za povjerenika počinio pronevjeru te u roku od pola godine otuđio iznose različitih globa koje su plaćali općinari.¹⁷⁶⁸

Zbog postavljanja blagajnika na mjesta općinskih načelnika i upravitelja reagiralo je jednom prilikom i Zemaljsko društvo opć. činovnika, potaknuto pritužbom bilježnika iz općine Petranec (srez Koprivnica). U svom dopisu Društvu bilježnik je opisao način na koji je njegov mlađi kolega blagajnik (bilježnik II) utjecao na općinske odbornike da ga izaberu za načelnika. Pošto odbornici načelnika nisu željeli izabrati između sebe, odlučili su se na izbor između bilježnika i blagajnika pri čemu je blagajnik dobio većinu glasova. Bilježnik je pritom, osim na nepravilnosti, ukazao i na „progon“ kojemu je bio izložen u općini.¹⁷⁶⁹ Zbog nepropisnog izbora načelnika bilježnik se obratio sreskom poglavaru, ali je dobio odgovor kako se na mjesto načelnika ne mogu birati blagajnici, ali mogu bilježnici II. S obzirom na krivo tumačenje sreskog poglavara bilježnik je tražio intervenciju Društva kod velikog župana u Osijeku.¹⁷⁷⁰ Društvo je reagiralo i poslalo predstavku velikom županu u Osijeku navodeći da sreske vlasti krivo tumače propise odobravajući postavljenje stalno namještenih blagajnika na načelnička mjesta.¹⁷⁷¹ Veliki župan stoga je uputio okružnicu sreskim oblastima da se pridržavaju propisa kada je riječ o izboru načelnika, upozorivši da je bilježnik II. zapravo predstavljao stalno izabranog blagajnika.¹⁷⁷² Društvo je sastavilo predstavku sličnog sadržaja i za velikog županu u Zagrebu, navodeći da se i u toj oblasti unatoč propisima pojavilo nekoliko slučajeva namještenja blagajnika na mjesta načelnika.¹⁷⁷³ Nejasno je, je li u ovakvim slučajevima bila riječ o neupućenosti, nemaru ili svjesnom kršenju propisa nadzornih

¹⁷⁶⁷ HR-HDA-137 PU-UO. III-5, 37314/1923. (kut. 175). „Mali Gradac općina, općinski upravitelj i blagajnik u jednom licu“, prijepis dopisa Odjela za unutarnje poslove Pokrajinske uprave upućen velikom županu Županije zagrebačke, 30. srpnja 1923.

¹⁷⁶⁸ „Blagajnik defraudant“, *Jutarnji list*, 28. 8. 1925., 5.

¹⁷⁶⁹ Bilježnik Tomislav Gerovac o utjecaju blagajnika Franje Androtića na odbornike naveo je: „Da je ipak rezultat izbora ovako izpao primjećujem, da je k tomu mnogo doprineslo nelojalno i nekolegijalno korteširanje mojeg gora navedenog kolege opć. blagajnika, napram potpisanom kao svom starom kolegi, učitelju i dobročinitelju, koji ga je iz škole kao maloga dječarca uzeo u općinu, izučio, naobrazio za položenje ispita, privremeno namjestiti dao opć. blagajnikom, te mnogo doprinesao, da je pred 2. godine izabran stalnim opć. blagajnikom. —, HR-DAZG-745 ZDOČ. 2.3. OS, 85/1927. (kut. 38). Dopis Tomislava Gerovca upravi Zemaljskog društva općinskih činovnika, Peteranec, 13. listopada 1927.

¹⁷⁷⁰ *Isto*.

¹⁷⁷¹ HR-DAZG-745 ZDOČ. 2.3. OS, 85/1927. (kut. 38). „Nespojivost službe opć. blagajnika sa službom načelnika“, koncept predstave Zemaljskog društva opć. činovnika upućen oblasnom velikom županu u Zagreb („Osijek“ prekriziženo), 16. srpnja 1928. („17. listopada 7.“ prekriziženo).

¹⁷⁷² „Nespojivost službe opć. blagajnika i načelnika“, *Općinski upravnik*, 21. 7. 1928., 229.

¹⁷⁷³ HR-DAZG-745 ZDOČ. 2.3. OS, 85/1927. (kut. 38). „Nespojivost službe opć. blagajnika sa službom načelnika“, koncept predstave Zemaljskog društva opć. činovnika upućen oblasnom velikom županu u Zagreb („Osijek“ prekriziženo), 16. srpnja 1928. („17. listopada 7.“ prekriziženo).

kotarskih, tj. sreskih oblasti kada je riječ o blagajnicima na načelničkim mjestima, no takvi slučajevi upućuju i na to da su postojali problemi u nadzoru nad općinskom upravom.

Kako je tijekom 1920-ih službu načelnika odnosno povjerenika mogao preuzeti i vršiti općinski bilježnik, može se vidjeti na primjeru općine odnosno trgovišta Đakovo. Kao veće središte kotara (sreza), Đakovo je imalo opširnije poslovanje nego manje općine stoga je imalo više činovnika.¹⁷⁷⁴ Kao što je spomenuto, u većim je općinama postojala mogućnost da se pod posebnim uvjetima prime i pomoćni činovnici.

Godine 1919. mjesto bilježnika u Đakovu bilo je ispražnjeno i do izbora novoga bilježnika te je dužnosti trebao obavljati općinski načelnik.¹⁷⁷⁵ Ovo mjesto ostalo je prazno nakon što je preminuo dotadašnji bilježnik Mišo Sommer, ujedno ugledni član i jedan od osnivača Zemaljskog društva opć. činovnika.¹⁷⁷⁶ Prije izbora bilježnika, đakovački list *Glas slobode* (demokratsko glasilo) objavio je da je na natječaj pristiglo 14 molbi, ali većina „od takovih ljudi, koji su morali iz pojedinih selskih obćina pobjeći radi svoga postupka i rada“.¹⁷⁷⁷ U listu je također iznesen prijedlog da se za privremenog bilježnika namjestiti tadašnji načelnik Josip Geiger koji se također kandidirao za bilježničko mjesto.¹⁷⁷⁸ To što nije imao položen bilježnički ispit predlagatelju je bilo manje bitno, smatrajući da je imao „povjerenje svoga gradjanstva“, koje je po njemu bilo važnije nego „kojekakovi zakonski članci iz austrijskih 'prigel-patenta“.¹⁷⁷⁹ Odlukom općinskog odbora (izabranog prije „prevrata“ 1918.) ipak je bio izabran dotadašnji blagajnik Šimo Kovačević.¹⁷⁸⁰

Josip Geiger vodio je općinu do izbora u ožujku 1920.¹⁷⁸¹ Nakon toga trebalo je izabrati novoga načelnika, a na natječaj je pristiglo nekoliko molbi, međutim odbornici

¹⁷⁷⁴ Podaci za 1917. (iz 1918.) pokazuju da je Đakovu uz načelnika (Barolović Stjepan) bio namješten bilježnik (Mišo Sommer), bilježnik I i blagajnik (Simo [Šimo] Kovačević) te blagajnik II (Andrija Glavačević) uz još tri službenika. *Imenik dostojanstvenika, činovnika i javnih službenika Kraljevina Hrvatske i Slavonije 1918.*, 37.

¹⁷⁷⁵ „Nešto valja učiniti“, *Glas slobode*, 12. 1. 1919., 3; Kako se u to vrijeme raspravljalo o mogućnosti da Đakovo postane grad, u listu se propitkivalo treba li uopće popunjavati bilježničko mjesto dok se to pitanje ne riješi. *Isto*.

¹⁷⁷⁶ Z., „† Mišo Sommer“, *Općinski upravnik*, 5. 4. 1919., 53; Aurel., „Uspomene na Mišu Sommera“, *Općinski upravnik*, 7. 6. 1919., 94–96; „Skupština u Osijeku“, *Općinski upravnik*, 3. 7. 1926., 108.

¹⁷⁷⁷ „Pitanje bilježnika“, *Glas slobode*, 20. 4. 1919., 3; *Glas slobode* iako u početku 1919. djeluje kao glasilo Narodnog vijeća u Đakovu, od 1919. zapravo postaje list Demokratske stranke.

¹⁷⁷⁸ Josip Geiger bio je član Mjesnog odbora Narodnog vijeća SHS u Đakovu, te načelnik Đakova. GEIGER, „Skica za povijest Đakova i Đakovštine u vrijeme Države Slovenaca, Hrvata i Srba, 29. listopada - 1. prosinca 1918.“, 12, 22.

¹⁷⁷⁹ „Pred izbor obć. bilježnika“, *Glas slobode*, 27. 4. 1919., 2.

¹⁷⁸⁰ „Obć. bilježnikom za Djakovo“, *Glas slobode*, 1. 6. 1919., 3; Na mjesto blagajnika izabran je dotadašnji pomoćni blagajnik Glavačević. „Obć. blagajnikom u Djakovu“, *Glas slobode*, 8. 6. 1919., 2.

¹⁷⁸¹ „Upravn općine trga Djakova“, *Glas slobode*, 14. 12. 1919., 3.

Hrvatske pučke stranke i Hrvatske zajednice, koji su imali najviše predstavnika u novom odboru, nisu se mogli složiti oko izbora načelnika pa kako nije došlo od dogovora odlučeno je da će raspisati novi natječaj.¹⁷⁸² U toj je situaciji upravu općine preuzeo bilježnik Šimo Kovačević.¹⁷⁸³ U sjednici općinskog odbora izjavio je da je zbog toga „morao uzeti pomoćnu silu u osobi g. Ferde Saitza, umirovlj. bilježnika uz nagradu od 1000 K mjesečno“.¹⁷⁸⁴ Odbor je to odobrio do izbora novoga načelnika, a naknada za pomoćnog bilježnika isplaćivala se iz načelnikove plaće.¹⁷⁸⁵ Niti nakon ponovljenog natječaja odbornici nisu izabrali načelnika, smatrajući da nijedan od podnositelja molbe nije prikladan za navedeno mjesto. Zanimljivo je da su od sedam molbi pristiglih na natječaj tri poslali općinski činovnici, dok je jedna bila ona Ferde Seitza, pisara.¹⁷⁸⁶ Bilježnik Kovačević tada je prestao vršiti upraviteljsku dužnost koju je do izbora načelnika preuzeo jedan od odbornika s liste Hrvatske zajednice, Dragan Devčić.¹⁷⁸⁷ On je ovu službu vršio do izbora načelnika dr. Antuna Niderlea koji je konačno bio izabran u veljači 1921.¹⁷⁸⁸

Novi načelnik na ovom je mjestu ostao do rujna iste godine kada je zbog nesuglasica sa članovima općinskog odbora tražio da mu odbor iskaže povjerenje da bi mogao nastaviti s radom.¹⁷⁸⁹ Među zamjerkama upućenim načelniku bilo je i zaostajanje bilježničkih poslova, no prema njegovu mišljenju zaostaci u bilježničkoj struci gomilali su se duže vrijeme i to radi sve većih poslova i nedovoljnog broja službenika.¹⁷⁹⁰ Taj su argument često navodili činovnici kao razlog zaostajanja poslova. Načelnik je u konačnici dao ostavku, no to je

¹⁷⁸² „K izboru načelnika u Djakovu“, *Glas slobode*, 25. 4. 1920., 2.

¹⁷⁸³ U oglasima općinskog poglavarstva Kovačević je potpisan kao upravitelj općine. Npr. „Oglas“, *Glas slobode*, 23. 5. 1920., 3.

¹⁷⁸⁴ Ferdo Saitz obratio se 1927. kao umirovljeni općinski bilježnik Zemaljskom društvu opć. činovnika za financijsku pomoć radi liječenja. Molio je da mu se kao dugogodišnjem članu pomogne zbog troškova liječenja u javnoj bolnici u Osijeku te zbog troškova odlaska u „ljekovito kupalište“ u Lipiku koje je bilo potrebno njemu i supruzi. Općinsko poglavarstvo u Đakovu u uredovnoj potvrdi navelo je kako nema „sopstvenog imetka niti privrede, što bi mu odbacilo toliko prihoda, da bi narušenog zdravlja koli njegovog toli i njegove supruge Franjce mogli poći u ljekovita kupališta, jer ona mala penzija sa dodatkom na skupoću koju dobija, jedva dostiže za dnevne kućne potrebstine“. Društvo mu je odobrilo pomoć od 200 dinara, a prema bilješci na margini njegove molbe pomogli su mu i prije toga. HR-DAZG-745 ZDOČ. 2.3. OS, 59/1927. (kut. 38). Ferdo Saitz, molba za potporu upućena Zemaljskom društvu opć. činovnika, Djakovo, 15. srpnja 1927.

¹⁷⁸⁵ „Proračunska sjednica općinskog zastupstva“, *Djakovačke pučke novine*, 12. 6. 1920., 2.

¹⁷⁸⁶ „Kandidati za načelničko mjesto“, *Djakovačke pučke novine*, 10. 7. 1920., 3.

¹⁷⁸⁷ „Izbor obć. načelnika“, *Glas slobode*, 5. 9. 1920., 2–3.

¹⁷⁸⁸ „Izbor načelnika u Djakovu“, *Glas slobode*, 6. 2. 1921., 3; „Izbor načelnika u Djakovu“, *Djakovačke pučke novine*, 12. 2. 1921., 3; Dr. Antun Niderle bio je đakovački odvjetnik, a nakon stvaranja Države SHS Mjesni odbor Narodnog vijeća SHS u Đakovu imenovao ga je povjerenikom za javnu sigurnost. GEIGER „Skica za povijest Đakova i Đakovštine u vrijeme Države Slovenaca, Hrvata i Srba, 29. listopada - 1. prosinca 1918.“, 17.

¹⁷⁸⁹ „Zar i opet pitanje načelnika“, *Glas slobode*, 24. 7. 1921. 3.

¹⁷⁹⁰ „Iz sjednice općinskog zastupstva“, *Djakovačke pučke novine*, 30. 7. 1921., 2–3, „Priposlano“, *Glas slobode*, 14. 8. 1921., 3; „Iz sjednice obć. zastupstva“, *Glas slobode*, 21. 8. 1921., 2.

opravdao zdravstvenim razlozima. Na mjesto upravitelja općine tada je ponovno došao bilježnik Šimo Kovačević.¹⁷⁹¹

U listopadu 1921. bio je izabran novi načelnik, Pavo Posavčević koji je do tada bio općinski blagajnik iz Đakovačkih Selaca (kotar Đakovo).¹⁷⁹² Zanimljivo je da je Posavčević i ranije slao molbu za načelničko mjesto, ali tada nije bio izabran jer su odbornici za njega, kao i za ostale kandidate naveli da „ne odgovara za načelnika trga Djakova“.¹⁷⁹³ Međutim na ponovnim izborima ipak je bio izabran na to mjesto.

U lipnju 1923. nakon isteka trogodišnjeg mandata općinskog odbora održani su novi općinski izbori u Đakovu nakon čega je trebao biti izabran i novi načelnik.¹⁷⁹⁴ Kako su nakon izbora kandidati Radićeve stranke odbili položiti prisegu kralju, izbori za njihova mjesta morali su se ponoviti pa je i pitanje načelnika bilo odgađano. Nakon što su ponovni izbori održani u prosincu 1923., trebao se obaviti i izbor načelnika.¹⁷⁹⁵ Dotadašnji načelnik Posavčević istupio je iz službe, a odbornici su predložili jednoga od odbornika za načelnika. No kako svi nisu bili suglasni s tim izborom odlučeno je da se za načelničko mjesto raspiše natječaj.¹⁷⁹⁶ Osim toga, odbor je i dalje bio nepotpun jer su ponovno ostala tri nepopunjena odbornička mjesta.¹⁷⁹⁷ Pitanje načelnika postalo je problem jer se odbornici nisu mogli dogovoriti i predložiti načelnika između sebe, a nakon što je bio objavljen natječaj, na njega je pristigla samo jedna molba. Kotarski predstojnik na sjednici općinskog odbora ni tu molbu nije želio uzeti u obzir smatrajući da prema općinskom Zakonu ima „pravo ne predložiti kompetenta“ što su neki odbornici smatrali protuzakonitim. U istoj sjednici jedan od odbornika pohvalio je bilježnika Šimu Kovačevića, koji je u nastalim okolnostima bio

¹⁷⁹¹ „Sjednica općinskog zastupstva.“, *Glas slobode*, 4. 9. 1921., 2. „Zahvala načelnika“, *isto*, 3.

¹⁷⁹² „Danas je izbor načelnika“, *Djakovačke pučke novine*, 22. 10. 1921., 3–4; „Sjednica općinskog zastupstva“, *Djakovačke pučke novine*, 29. 10. 1921., 3; U molbi upućnoj Zemaljskom društvu opć. činovnika 1928. Pavo Posavčević, tada u mirovini, naveo je da je kao bilježnik radio u tri male općine. Društvu se obratio za pomoć radi troškova liječanja i lijekova koji su mu bili potrebni zbog bolesti srca i astme. U molbi je tako naveo: „Pošto sam pošteno služio u tri male općine nisam si mogao ništa prištediti ili smoći kao što to ne može niti jedan činovnik, koji pošteno služi, od plaće si što namaći, to sam direktne upućen na moju mirovinu a ta mi, uslijed bolesti, nedostaje, za svakidanji život, pošto imadem izvanrednih izdataka.“ Društvo mu je odobrilo jednokratnu potporu od 300 D, a na margini dokumenta (pisma) zapisno je kako je bio redoviti član od osnivanja društva te redovito podmirivao obaveze, a društvo mu je osim toga pomoglo još dva puta, 1908. i 1912. HR-DAZG-745 ZDOČ. 2.3. OS, 35/1928. (kut. 38). Pavo Posavčević, molba za potporu Zemaljskom društvu opć. činovnika, travanj 1928.

¹⁷⁹³ „Izbor obć. načelnika“, *Glas slobode*, 5. 9. 1920., 2–3.

¹⁷⁹⁴ „Općinski izbori; Izbor načelnika.“, *Djakovačke pučke novine*, 7. 7. 1923., 2. U novima je spomenut i utok koji je načelnik Posavčević podnio „proti raspisu natječaja za novog načelnika“, no u konačnici je tu dužnost sam napustio. „Utok načelnika“, *Djakovačke pučke novine*, 3. 11. 1923., 4.

¹⁷⁹⁵ „Poslije općinskih izbora“, *Djakovačke pučke novine*, 31. 12. 1923., 3.; „Prva sjednica općinskog zastupstva“, *Narodna obrana* (Đakovo), 12. 1. 1924., 2.

¹⁷⁹⁶ „Pitanje načelnika“, *Narodna obrana*, 2. 2. 1924., 3.

¹⁷⁹⁷ „Što je sa izborom trojice općinskih zastupnika?“, *Narodna obrana*, 16. 2. 1924., 3.

ponovno postavljen na mjesto upravitelja općine, kao „sposobnog“ upravitelja, tražeći da se odluka o izboru načelnika ne donosi na prečac s obzirom da bilježnik još neko vrijeme može vršiti tu dužnost. Međutim na istoj je sjednici ipak bio obavljen izbor načelnika Andre Morića iz Demokratske stranke, premda je sam izbor bio popraćen političkim sukobom i nepravilnostima.¹⁷⁹⁸ A. Morić na ovoj je dužnosti ostao sve do siječnja 1925. kada je u Đakovačku općinu nakratko uveden komesarijat, a za povjerenika postavljen odvjetnik dr. Ivo Kenfelj.¹⁷⁹⁹ U ovom slučaju postavljanjem povjerenika općinski odbor u Đakovu nije bio raspušten premda se odgađalo njegovo sazivanje.

Početkom ožujka 1925. sazvana je sjednica općinskog odbora kojoj je predsjedao povjerenik Kenfelj, a zanimljivo je da su se odbornici jednoglasno usprotivili načinu na koji je bio smijenjen načelnik i postavljen povjerenik.¹⁸⁰⁰ Radi te situacije Kenfelj je sreskog poglavara tražio da ga razriješi službe jer je „na njega navukla opći prijezir i mržnju u cijelom Đakovu“. Sreski poglavar uvažio je njegovu molbu te je bio razriješen službe.¹⁸⁰¹ Općinski bilježnik Šimo Kovačević potom je ponovno postao općinski upravitelj.¹⁸⁰² No ubrzo nakon toga, Andro Morić opet je bio imenovan općinskim načelnikom.¹⁸⁰³

Iz ovog sažetog prikaza općinskih prilika u trgovištu Đakovo može se vidjeti uloga općinskog činovnika u slučaju kada općina nije imala načelnika. Šimo Kovačević (negdje i kao Šimun/Simon) je kao bilježnik od 1920. do 1925. tako četiri puta preuzimao upravu općine na određeno vrijeme, a prema dostupnim podacima iz *Kalendara zemaljskog društva opć. činovnika* dužnost upravitelja vršio je nekoliko puta i nakon 1925.¹⁸⁰⁴ Osim što je Kovačević djelovao kao upravitelj, jedan od načelnika – Pavo Posavčević – također je bio općinski bilježnik. Ovi događaji bili su popraćeni i utjecajem političkih odnosa u Đakovu, kao što je najčešće i bio slučaj kod postavljanja upravitelja i povjerenika.

¹⁷⁹⁸ „Izbor načelnika“, *Narodna obrana*, 1. 3. 1924., 1–2; Andro Morić bio je tajnik Mjesnog odbora Narodnog vijeća SHS 1918. GEIGER, „Skica za povijest Đakova i Đakovštine u vrijeme Države Slovenaca, Hrvata i Srba, 29. listopada - 1. prosinca 1918.“, 12; Na općinskim izborima u Đakovu A. Morić je ušao u općinski odbor na listi Demokratske stranke, a ujedno je bio i urednik demokratskog glasila *Glas slobode*.

¹⁷⁹⁹ „Komesar u đakovačkoj općini“, *Narodna obrana*, 24. 1. 1925., 2–3.

¹⁸⁰⁰ „Sjednica općinskog zatupstva“, *Narodna obrana*, 7. 3. 1925., 1–2.

¹⁸⁰¹ „Riješen komesarstva“, *Narodna obrana*, 7. 3. 1925., 3.

¹⁸⁰² „Ostavka općinskog komesara“, *Narodna obrana*, 28. 3. 1925., 3.

¹⁸⁰³ „Opet imamo načelnika“, *Narodna obrana*, 18. 4. 1925., 3.

¹⁸⁰⁴ Šimo Kovačević službu općinskog bilježnika u Đakovu obavljao je i nakon ovoga razdoblja što se vidi i po podatku da je 1940. preuzet je u službu Banovine Hrvatske i kao banovinski činovnik smješten u pripadajuću položajnu grupu kao općinski bilježnik u Đakovu. HR-HDA-890 ZP BH. Šimo Kovačević, br. dosjea 17494.

Povjerenici su ponekad zbog zaštite koju su uživali, općinom upravljali kao da imaju neograničenu vlast. Stoga je uvođenje komesarijata moglo negativno utjecati i na općinske činovnike i njihove uvjete rada. Primjerice u općini Gorjani (kotar Đakovo), prema pisanju *Hrvatskog lista*, načelnik je na općinski ured stavio natpis prema kojemu je bilo zabranjeno „da besposlena privatna lica dolaze u opć. ured i sprečavaju u radu činovnike i troše pisaći materijal“ te je ujedno zabranio „politiziranje“ u uredu. No, dolaskom povjerenika, natpis je maknut, a u općinski ured, kako se navodi u listu, dolazile su „kojekakve lijenčine i sumnjivi tipovi, nestalna boravišta.“¹⁸⁰⁵ Nadalje, u jednom dopisu *Narodnoj obrani* iz Levanjske Varoši (kotar Đakovo) navedeno je da je općinski povjerenik unatoč negodovanju općinara, u službu primio pisare za koje se pokazalo da su počinili pronevjeru. Prema tvrdnji općinara, povjerenik je isprva zabranjivao istragu izjavljujući: „ovdje sam ja šef, a nije pretstojnik!“¹⁸⁰⁶ Također, jedan suspendirani općinski blagajnik u općini Kašina (kotar Sv. Ivan Zelina), optužio je općinskog povjerenika Petra Popovića zbog verbalnih napada i bogohuljenja (psovki) u općinskom uredu.¹⁸⁰⁷ Josip Predavac iznio je u Narodnoj skupštini u ožujku 1928. tvrdnje da se na mjesta povjerenika postavljaju potpuno nekompetentne osobe koje služe za provođenje određenih političkih ciljeva pri čemu među povjerenicima ima mnogo onih koji „sudbeno odgovaraju za razna kažnjiva djela“.¹⁸⁰⁸

Politički suparnici H(R)SS-a smatrali su ovu stranku najzaslužnijom za stanje u kojemu su se općine našle nakon 1925. Iz HPS-a još su 1922. upozoravali da općine propadaju i da su prepuštene volji povjerenika. Licemjernim su proglašavali polaganje zakletve u zagrebačkom gradskom zastupstvu dok u seoskim općinama nisu funkcionirali odbori.¹⁸⁰⁹ Nakon općinskih izbora 1927. HPS je objavio da su komesarijati „bili rak-rana“ općina zbog „lude Radićeve politike“.¹⁸¹⁰ I HFSS je upućivao slične kritike, kriveći prije svega Radića i njegovu stranku za teško stanje općina i visoke namete. Općine, od kojih su mnoge i prije rata zbog nekompetentnih odbornika bile loše vođene, dodatno su zapuštene tijekom rata, a nakon toga godinama su njima upravljali povjerenici. Stoga su pristaše HFSS-a

¹⁸⁰⁵ „Komunalna politika u Gorjanima“, *Hrvatski list*, 17. 12. 1924., 5.

¹⁸⁰⁶ Općinar, „Mahnitavanje općinskog komesara“, *Narodna obrana*, 2. 5. 1925., 3.

¹⁸⁰⁷ Blagajnik Adam Dumengjić bio je suspendiran, a prema njegovim tvrdnjama općinski povjerenik odbijao je isplatiti mu polovicu pripadajuće plaće te je to učinio tek na intervenciju velikog župana. Dumengjić je tvrdio da ga je prilikom jednog dolaska u općinu povjerenik vrijeđao i uputio mu psovke zbog čega je tražio da se protiv povjerenika Popovića pokrene disciplinski postupak. Povjerenik je negirao optužbe, no u međuvremenu je maknut iz službe. HR-HDA-141 ZO. VŽ OS III-7, 47087/1925. (kut. 199). Spis: „Dumengjić Adam, opć. blagajnik u Kašini, prijava opć. povjerenika radi bogohuljenja u uredu.,,

¹⁸⁰⁸ „Zar hajka na prečane?“, *Jutarnji list*, 6. 3. 1928., 1.

¹⁸⁰⁹ „Što treba da znamo o općinskoj politici“, *Seljačke novine*, 3. 3. 1922., 5–6; O tome kako su se općinari žalili za zapuštene općine koje su vodili povjerenici vidi: „Lipovljani“, *Seljačke novine*, 7. 4. 1922., 5–6.

¹⁸¹⁰ „Nakon općinskih izbora“, *Seljačke novine*, 7. 10. 1927., 1.

tvrdile kako je HSS u ključnom razdoblju povjerenicima prepustio upravu općina na koju je onda pokušao utjecati kroz oblasnu samoupravu.¹⁸¹¹ Oštre su kritike bile upućene od disidenta H(R)SS-a koji su vodstvo stranke optužili zbog nagovaranja na nepolaganje prisega koje nije dovelo do stvaranja republike, već srozalo općine i dovelo do samovolje „gospode komesara i općinskih bilježnika“ koji su „mogli iz naroda raditi što su htjeli“.¹⁸¹²

I među općinskim činovništvom javljale su se kritike zbog politizacije općinske uprave. Naime, suzdržavanje od polaganja prisega moglo se odraziti i na postavljanje odnosno izbor činovnika i na njihove uvjete rada.¹⁸¹³ U *Općinskom upravniku* 1924. bilo je navedeno da „nije ispravno mišljenje, koje ističu nekoji pristaše republikanske seljačke stranke, a po kojem bi se oni polaganjem zakletve na opstojeću formu i ustav države morali odreći svog političkog uvjerenja. Republikanaca imade i u drugim monarhijskim državama, ali oni se ne uztežu od saradnje u javnoj upravi. Kad su gradjanska zastupstva, gdje takodjer ima republikanaca, mogla položiti zakletvu, mogu to i općinski odbori.“ Osim toga tvrdilo se da je pogrešno uvjerenje da općinski činovnici žele biti na mjestima povjerenika već naprotiv, da je njihov položaj bio bolji u uvjetima kada normalno funkcioniraju općinski odbori te da postavljanjem „stranih lica za povjerenike općine nebi se stvari ništa pomoglo, nego bi se uveo kaos u općinsku upravu“.¹⁸¹⁴ Na posljedice koje su prouzrokovali povjerenici u općinama upozorili su i 1928.: „Pomješav državne političke prilike sa onima komunalne domaće naravi, [narod] nije htio birati općinske odbore, odrekao se na taj način prava, da upravlja sam svojom općinom i prepustio tu upravu u ruke nepoželjnim upravljačima. – Da se je to osvetilo našim općinama, a nije donijelo baš ni kakove koristi, o tome smo na čistu.“¹⁸¹⁵

¹⁸¹¹ Pero LUKANEC, „Stjepan Radić i općinski nameti“, *Hrvatski seljački narod*, 21. 3. 1927., 1–2; O tome vidi još: Pero LUKANEC, „Teško stanje naših općina“, *Hrvatski seljački narod*, 17. 11. 1927., 1.

¹⁸¹² „Dosta je...“, *Hrvatski seljački dom* (Zagreb), 1. 8. 1924., 1; O tome vidi još: „Optužujemo vas!“, *Hrvatski seljački dom*, 1. 9. 1924., 1.

¹⁸¹³ Primjerice kada je umro Josip Ježić, općinski blagajnik u općini Kraljevica (kotar Sušak), Pokrajinska uprava poslala je početkom 1924. upit velikom županu Županije modruško-riječke tražeći obrazloženje zašto o smrti bilježnika nije napravljeno izvješće te jesu li na to mjesto primili novog činovnika. Iz sreske oblasti u Sušaku u srpnju 1924. poslan je odgovor kako izbor novoga blagajnika nije proveden „što je odredbom Te kr. županijske oblasti [...] raspušten općinski odbor, jer uslijed apstinencije većine općinskih odbornika nije mogao da stvara pravovaljane zaključke te se tako nije moglo pristupiti izboru općinskog bilježnika“. S obzirom da je veliki župan odredio da se provede izbor novoga općinskog odbora očekivalo se kako će se nakon toga popuniti to mjesto. HR-HDA-137 PU-UO. III-5, 14731/1924. (kut. 231). Spis: „Kraljevica upravna općina popunjenje mjesta opć. bilježnika II.“

¹⁸¹⁴ Mc, „Zakletva općinskih odbora“, *Općinski upravnik*, 9. 2. 1924., 21–22; Slične kritike upućivao je i list *Komunalna razmatranja*: „Partizanstvo u komunalnom životu“, *Komunalna razmatranja*, 1. 12. 1923., 2.

¹⁸¹⁵ Ivan DOMITROVIĆ, „Općinski proračuni“, *Općinski upravnik*, 28. 4. 1928., 129; Zanimljivo je da je Domitović u ovom članku zaključio da su općinski izbori 1927. bili obilježeni političkom borbom više nego prijašnji izbori, smatrajući da su zbog toga u općinama bili izabrani neracionalni odbornici koji nisu mogli pravilno procijeniti potrebe općine, odnosno utvrditi visinu nameta. Zbog toga je općinske blagajnike pozivao na oprez i pravilo vođenje poslova. *Isto*, 129–130.

I sam je HSS nakon izlaska iz Vlade, sa članovima iz SDK, upućivao kritike povjerenicima koji su djelovali u općinama.¹⁸¹⁶ Pritom su djelovanje mnogih općinskih činovnika u vrijeme komesarijata smatrali štetnim za općinsku upravu.¹⁸¹⁷ Ipak, važno je naglasiti da je, unatoč kritikama koje su druge stranke pa i sami činovnici upućivali prema H(R)SS-u zbog nesudjelovanja u općinskim odborima, državna vlast raspuštala općinske odbore i postavljala komesare tamo gdje za to nije bilo nikakvog opravdanog razloga. Samo zato što su ih smatrali prijetnjom državnoj vlasti, općinski su odbori bili raspuštani što je dugoročno štetilo normalnom razvoju općina i općinske uprave.¹⁸¹⁸

12.5. Utjecaj političke situacije na općinsko činovništvo

¹⁸¹⁶ HSS je nakon uvođenja oblasne samouprave oštro prosvjedovao protiv komesarijata. Primjerice na jednoj sjednici Oblasne skupštine u Zagrebu 1927., HSS-ov Josip Predavec naveo je kako „komesarijati u obćinama nemaju mjesta“ te da su u Oblasnom odboru „sa svojim saveznicima iz Samostalne demokratske stranke preuzeli [...] sve, da dodje što prije do općinskog zakona, u kome će biti onemogućen dolazak komesara“. KOLAR-DIMITRIJEVIĆ, *Radićev sabor*, 190; Isto tako u HSS-ovim novinama objavljeno je 1927.: „Otkako nas je Vukičevićeva vlada 'usrećila' sa dva demokratska velika župana – u Osijeku i Zagrebu – od onda je na redu veliko raspuštanje općinskih vijeća u ove dvije oblasti. [...] ima i hrvatski narod pravo da se ljuti na demokratske velike župane, koji su u Hrvatskoj već desetke i desetke općinskih vijeća raspustili i to samo tamo, gdje seljačka stranka imade općinu u svojim rukama“. Uz to su priložili i primjer dekreta kojim se jednom rečenicom bez objašnjenja općinski načelnik razrješuje službe. „Raspuštanje općinskih vijeća“, *Narodni val*, 5. 8. 1927., 5; U svojim glasilima HSS je navodio različite primjere u kojima su povjerenici bez opravdanih razloga, samo političkim odlukom bili postavljani u općine. O tome vidi npr.: Đuro AUGUŠTAN, Milan PODHRAŠKI, „Radikalsko-demokratsko haraćenje po hrvatskim obćinama“, *Dom*, 10. 8. 1927., 5; Pribičevići demokrati također su izražavali nezadovoljstvo komesarijatima što pokazuje primjer iz općine Novi Jankovci (srez Vinkovci). U općinskom odboru bilo je izabrano sedam samostalnih demokrata, pet radićevaca i jedan radikal. Iako su se odbornici složili da se načelnik izabere iz redova SDS-a, radikalski odbornik Stevo Vlasisavljević u Beogradu je tražio je da se odbor raspusti te da se njega postavi povjerenikom jer je bio jedini radikal. Odbor je potom i raspušten, a Vlasisavljević postavljen za povjerenika, ali nakon mjesec dana rješenjem ministra unutarnjih poslova razrješena je dužnost, a odbor je ponovno počeo s radom. No odlukom velikog župana u Vukovaru odbor je ponovno raspušten, a Vlasisavljević je opet postavljen za povjerenika pri čemu je veliki župan zanemario rješenje ministra i nametnuo komesarijat. Simo KNEŽEVIĆ, „Pismo iz Srema“, *Srpsko kolo* (Beograd) [ćir. u izvorniku], 7. 7. 1927., 5; Prema podacima iz *Kalendara Zemaljskog društva opć. činovnika za 1928. i 1929.* Vlasisavljević je i dalje ostao na tom položaju; Ovaj slučaj potkrepljuje i tvrdnju J. Predavca koji je naveo da veliki župani ne poštuju naloge ministra jer je između njih postojao „usmeni sporazum“ kojim je velikim županima bilo omogućeno da uvode komesarijate gdje žele, postavljajući na mjesta komesara i osobe kojima je „dokazana zloporaba“, ali ih na tim mjestima drže da im posluže za „političke ciljeve“. KOLAR-DIMITRIJEVIĆ, *Radićev sabor*, 190.

¹⁸¹⁷ „Daljnji govori seljačkih zastupnika u proračunskoj raspravi u Beogradu“, *Dom*, 30. 3. 1927., 3–4.

¹⁸¹⁸ Ovakve postupke državne vlasti oslikava primjer iz općine Hreljin (kotar Sušak). Tamo je sreski poglavar u Sušaku velikom županu Primorsko-krajiške oblasti, uputio prijedlog za raspust zastupstva i postavljanje povjerenika, navodeći da „[...] tamošnji općinski načelnik Dragutin Polić sa opć. odborom zastupa odlučno političko stanovište protivno postojećem režimu. Dragutin Polić, a prema tome i većina općinskih odbornika pristaše su Hrv. zajednice, koja je napustila monarhističko stanovište, uslijed čega se je ta stranka gotovo i fuzionirala sa Hrvatskom republikanskom seljačkom strankom“. Na temelju ovoga prijedloga veliki je župan donio odluku o raspuštaju općinskog odbora i postavljanju povjerenika. HR-HDA-138 PKO. VŽ PS, 462/1924. (kut. 121). Dopis sreskog poglavara na Sušaku upućen velikom županu Primorsko-krajiške oblasti, 6. siječnja 1925.; Odluka velikog župana, upućena sreskom poglavaru na Sušaku, 7. siječnja 1925.

Političke i društvene okolnosti u vremenu Kraljevine SHS neizbježno su utjecale i na općinske činovnike. Pribićevićev DS odnosno SDS te NRS nastojali su uspostaviti kontrolu nad činovništvom kako bi tim putem uspostavili kontrolu i nad općinama. HRSS, oslanjajući se na široku glasačku bazu, nije tražio oslonac u činovništvu, ali je među općinskim činovnicima ipak bilo i njihovih pristaša. Većina političkih stranka povremeno je izražavala određeno nezadovoljstvo djelovanjem općinskih činovnika. Te kritike najčešće su izražavali putem svojih glasila navodeći konkretne primjere, ali općinsko činovništvo spominjali su i u Narodnoj skupštini, a kasnije i u institucijama oblasne samouprave. Političke su stranke kritike prema činovnicima često upućivale zbog uvjerenja da djeluju u korist drugih političkih stranaka ili u korist državne vlasti. U tom smislu posebno su bile izražene kritike HSS-a.

Među općinskim činovništvom postajala je svijest o tome da je utjecaj političkih prilika na njih postajao sve jači i izraženiji nego prije 1918. Već 1919. u jednom opširnijem tekstu u *Općinskom upravniku* navedeni su problemi koji su se javljali zbog uplitanja politike odnosno *protekcije* na postavljenje i održavanje općinskih činovnika u službi. U uvodu toga članka stajalo je: „Kuda god staneš, što god poduzmeš uvijek ju moraš imati uza se. Ona te vodi, gura, mota – vodi do cilja. Protekcija te čini pametnim, naobraženim, iskusnim, sa protekcijom postaje obična lupača inteligent, protuha kavalir, skrajnja nezalica iskusan, krcat znanjem. Bez protekcije nemoj da se u današnje vrijeme pokažeš na ulici, bez protekcije nikud nikamo. Ne uzdaj se u svoje znanje, poštenje, manire, jer sve to skupa ne vrijedi ni lule duhana, sve je to nuzgredno, glavno je da imaš protekciju. Bez protekcije se ne polažu ispiti, bez protekcije se ne dobivaju mjesta. Šteta biljega na molbi, ako ne imaš protekcije.“ Autor teksta nije negirao da je ovakav oblik zaštite utjecajnih osoba postojao i prije 1918., no smatrao je da je postajao sve izraženiji i beskrupulozniji. Krivio je i same općinske činovnike što su prešutno podnosili takvo stanje te što su se neki sami služili upravo takvim metodama da bi dobili namještenje.¹⁸¹⁹

Banski savjetnik Milan Bosanac objavio je u *Općinskom upravniku* nekoliko članaka u kojima je upozoravao na štetnost koju donosi „*štitnički sistem*“ – protekcija, odnosno povezanost javnih činovnika pa tako i onih općinskih, s nadređenim osobama i političkim strankama. Pritom je činovnicima savjetovao distanciranje od političke agitacije s obzirom na

¹⁸¹⁹ Š., „Protekcija“, *Općinski upravnik*, 4. 1. 1919., 2–3.

negativne posljedice koje je takav angažman mogao donijeti.¹⁸²⁰ U jednom je članku čak predlagao da se općinskim činovnicima (i ostalim javnim činovnicima na takvim položajima) oduzme pravo glasa na izborima kako bi se utjecaj političkih stranka na njih što više smanjio. No, iz Zemaljskog društva opć. činovnika takav su prijedlog ocijenili neosnovanim smatrajući da političkim strankama nije „[...] do činovničkih glasova, jer ovi kraj općeg prava glasa, ne odlučuju, nego im je do toga, da činovnički aparat radi za njih u narodu uplivom i zloupotrebom svog položaja. Traži se od činovnika da osnivanju partijske organizacije, da vrše propagandu za vladajuće stranke, da u službi protežiraju i pogoduju pristaše vladinih, a da gone pristaše opozicionih stranaka i t. d. Naći sredstva i puteva da se ukloni taj pritisak partija i partizanstva na javne namještenike, u tom je problem depolitizacije činovnika a ujedno i problem osiguranja zakonite i poštene uprave.“¹⁸²¹

Tijekom 1920-ih govorilo se o problemima s kojima su se susretali mnogi općinski činovnici koji „nijesu tretirani po vrijednosti i uspjesima svog rada u službi i van službe, nego po partijskoj pripadnosti, rodbinskim vezama, imućstvenim prilikama i t. d.“, a pritom su njihovu situaciju često otežavale denuncijacije općinara, kolega pa i ponašanje nadzornih vlasti koje se nisu bavile time „da ispituju korektnost i zakonitost rada općinskih činovnika, nego se bave prikupljanjem informacija koje im daju razni partijski ljudi, koji svu krivnju za nezadovoljstvo naroda trpaju na općinskog činovnika“.¹⁸²² Povremeno su se i iz činovničkih krugova javljala mišljenja o nezadovoljstvu sa novom državom, posebno prije nego su bile uvedene temeljne plaće. Takva su mišljenja rijetko dopirala do javnosti jer niti Zemaljsko društvo opć. činovnika, kao što je ranije spomenuto, nije željelo riskirati cenzuru i zapljenu svoga glasila objavljujući takva razmišljanja.¹⁸²³

¹⁸²⁰ Milan BOSANAC, „Tri stvarce: Zakonitost, radinost i učtivost.“, *Općinski upravnik*, 4. 4. 1925., 54; O tim temama vidi i: *Isti*, „Javni službenici i politika“, *Općinski upravnik*, 1. 5. 1926., 69 – 70; *Isti*, „Depolitizacija javnih namještenika“, *Općinski upravnik*, 18. 12. 1926., 201–202.

¹⁸²¹ Milan BOSANAC, „Depolitizacija javnih namještenika“, *Općinski upravnik*, 18. 12. 1926., 201–202.

¹⁸²² L. MARIČIĆ, „Što smo i što hoćemo?“, *Općinski upravnik*, 4. 9. 1926., 142.

¹⁸²³ Primjerice tijekom rada za utvrđivanje temeljnih plaća općinskih činovnika, Zemaljskom društvu opć. činovnika obratio se Stjepan Marinković. Žaleći se na težak položaj, narušeno zdravlje i loše materijalno stanje molio je pomoć i sugestiju za prijelaz u neku drugu službu, objašnjavajući svoje stanje riječima, „duševno sam u toj proklesoj Jugoslaviji slomljen sasvim“. HR-DAZG-745 ZDOČ. 2.3. OS, 17/1920. (kut. 34). Pismo Stjepana Marinkovića upućeno Zemaljskom društvu opć. činovnika, Bednja, 19. veljače 1920.; Potaknut time što država činovnicima nije željela nadoknaditi troškove za prikupljanje poreza, općinski blagajnik u Čazmi Nikola Pavlović poslao je Društvu članke za objavu u *Općinskom upravniku*. U jednome članku oštro je pisao o odnosu prema općinskim činovnicima, govoreći da ih država „smatra kmetovima“ pa je između ostaloga naveo: „Blažena Jugoslavija, kako bajno i brzo napreduje i za kratko vrijeme imati će prestiž – u kulturi i civilizaciji nad cijelom Europom samo što će u istinu zaostati za Albanskom i azijskom Turskom, odakle je valjda ovakav postupak prenešen“. Društvo očekivano nije željelo objaviti članak smatrajući da bi list bez sumnje bio zaplijenjen. HR-DAZG-745 ZDOČ. 2.3. OS, 46/1921. (kut. 35). Nikola Pavlović, tekst „10 % od ubranog poreza“, upućen Zemaljskom društvu opć. činovnika, Čazma, 3. lipnja 1921.

No, o tome da je od 1918. došlo do pojave srozavanja u kvaliteti činovničkog kadra govorilo se i među samim činovništvom, a na to su posebno upozoravali stariji činovnici. Primjerice povodom pokušaja zabrane privatnog pisarskog poslovanja općinskim činovnicima, jedan je umirovljeni činovnik zaključio kako u vrijeme rata, „a pogotovo iza državnog preokreta g. 1918. razne konjunktore u razularenoj slobodi, prisilile su mnoge čestite općinske činovnike da napuste ovu neblagodarenu službu a u nju su se uvukli na mnogo mjesta ljudi sa manjom spremom [...] uz pomoć korumpiranih grlatih bukača“. Pritom je smatrao kako su upravo takvi činovnici doprinijeli tomu da se čitav stalež ocijeni kao nekompetentan za vršenje privatnih poslova.¹⁸²⁴ I u jednoj analizi stanja među činovnicima nakon desetljeća u novoj državi, zaključeno je da se kod prijeratnog činovništva „mnogo više pazilo na moralne kvalitete i stručnu spremu pojedinih kandidata“ dok su poslije rata u općinsku službu „bilo protekcijom koje uvažene ličnosti, bilo kao pripadnici koje političke stranke“, ušli činovnici „po svojim stručnim i moralnim osobinama skroz nesposobni i nepouzdati“.¹⁸²⁵ Iako treba uzeti u obzir subjektivnost činovnika (posebno starijih) u ocjenjivanju prijeratnog vremena, posebno kada se uzme u obzir da je i tada bilo pritužbi na rad općinskog činovništva, činjenica da su sami činovnici u svom glasilu otvoreno progovarali o ovim problemima, pokazuje da su u općinsku službu zahvaljujući političkim utjecajima, ulazili i nekompetentni činovnici pa i oni skloni korupciji i protuzakonitom djelovanju.

Pravnik Nikola Fugger opisao je nove negativne pojave među činovništvom – „kad činovnici postaju partijski agenti, kad na mjesto stručne i moralne kvalifikacije stupe čisto partijske“ – kao novu vrstu birokratizma. Naime za razliku od predratnog birokratizma koji se očitovao kroz posvećivanje formi umjesto sadržaju, pri čemu se nepotrebno gubilo vrijeme, ovaj novi birokratizam bio je obilježen nesposobnošću činovnika koji su na svoje položaje došli političkom protekcijom umjesto kvalifikacijama i sposobnostima. Njihova posvećenost sabotazi političkih protivnika umjesto službenim dužnostima, u kombinaciji s nekvalificiranošću u konačnici je dovodila do zastoja u radu općinske uprave i nagomilavanja poslova koji se više nisu mogli normalno rješavati.¹⁸²⁶

O takvom birokratizmu koji je zanemarivao potrebe seljaka odnosno stanovnika upravnih općina, pri čemu su činovnici uživali zaštitu, govorili su i seljaci, ali i pripadnici političkih stranaka.¹⁸²⁷ Osim toga korištenjem specifičnih izraza kao što je *balkanština*, u

¹⁸²⁴ N. JOVIĆ, „Promašeni ciljevi!“, *Općinski upravnik*, 23. 12. 1923., 206.

¹⁸²⁵ Ivo MARČEC, „Pronevjerenja na dnevnom redu“, *Općinski upravnik*, 25. 5. 1929., 163.

¹⁸²⁶ Dr. N. F., „Birokratizam“, *Općinski upravnik*, 31. 5. 1924., 85–86.

¹⁸²⁷ PIPINIĆ, „Nevaljali zakoni i još nevaljaliji činovnici“, *Seljačke novine*, 28. 11. 1919., 2–3.

javnosti su se opisivale pojave zaostajanja uprave i širenja korupcije među činovništvom – od državne do općinske razine.¹⁸²⁸ O tome je primjerice govorio Pero Lukanec,¹⁸²⁹ općinski odbornik iz Virja (srez Đurđevac). Spominjući primjer iz svoje općine, naveo je kako veliki župan u Osijeku mjesecima nije izdavao dopuštenje za popunjenje mjesta općinskog bilježnika u općini nakon što je njihov stalni bilježnik bio umirovljen.¹⁸³⁰ Tako je vođenje poreznih poslova, koje je bilo posebno zahtjevno, dodatno otežavala sporost i nebriga nadležnih vlasti. Lukanec je ovakve pojave opisao kao dio „upravne balkanštine“ koju karakterizira „sporost, koja prisiljuje stranke, za koje je brzo rješenje spisa od odlučne važnosti, da obilaznim putem (intervencijama) traže požurbe“. Takve pojave, posebno među privatnim strankama, dovodile su do razvoja korupcije u upravi.¹⁸³¹ U jednom tekstu, Ivan Domitrović naveo je kako se zbog sve češćih pojava korupcije, protuzakonnosti i neprofesionalizma među općinskim činovništvom već ustalilo govoriti kako su takvi, problematični činovnici „poslijeratna roba“.¹⁸³²

Treba spomenuti i kako je jedan od problema koji se javljao kod postavljanja činovnika bila je i sredina u koju je činovnik dolazio s obzirom na svoje vjersko odnosno nacionalno porijeklo. Naime, kako je opisao jedan činovnik, uglavnom se očekivalo da općinski činovnik bude „iste vjere“ kao većina stanovništva u općini, „jer našim ljudima, reko tko šta hoće, nije vjera, a ni narodnost nuzgreda stvar“.¹⁸³³ Kao što će se vidjeti, ta je problematika posebno došla do izražaja kod premještanja činovnika. Osim toga, takve se situacije nisu zadržavale samo na očekivanjima općinara već se i na višim razinama vlasti interveniralo u tom pogledu.¹⁸³⁴

¹⁸²⁸ U jednom glasilu HPS-a govorio se o „pobalkanjivanju činovništva“ (povodom uvođenja Zakona o državnim činovnicima) pri čemu se navelo: „Kvalifikacija, sposobnost, savjesnost, marljivost, čiste ruke ništa ne vrijede. Budi najbolji činovnik, ako nijesi partijski pristaša – propao si! Budi najgorji – ako si režimlja biti će ti dobro.“ „Naše činovništvo“, *Djakovačke pučke novine*, 24. 11. 1923., 1.

¹⁸²⁹ O njemu vidi: KOLAR-DIMITRIJEVIĆ, „Gospodarsko-socijalne prilike u Virju od 1929. do 1941. godine 132–133.“, 132–133.

¹⁸³⁰ Pero LUKANEC, „Upravna balkanština kod osječke oblasti“, *Hrvatski seljački narod*, 7. 3. 1928., 3.

¹⁸³¹ *Isto*.

¹⁸³² Ivan DOMITROVIĆ, „Žalosni pojavi“, *Općinski upravnik*, 11. 12. 1926., 197.

¹⁸³³ Š., „Protekcija“, *Općinski upravnik*, 4. 1. 1919., 3.

¹⁸³⁴ Tako je primjerice prilikom imenovanja općinskih činovnika za redovitog člana i zamjenika karnosnog povjerenstva Županije ličko-krbavske, odbor mirovinske zaklade odabrao bilježnike Franu Šarića (općina Gospić) i Jurja Kolaka (općina Perušić). Županijski tajnik Nikola Stilinović obratio se Pokrajinskoj upravi navodeći da „obzirom na ovdašnje prilike ne slažem se sa ovim izborom, jer su obadva izabrana rimokatolici, koji bi izbor, prem ustvari neopravdano, mogao izazvati stanovito tumačenje i nezadovoljstvo kod općinskih činovnika srpsko-pravoslavne vjere, kojih ima u županiji ojednak broj kao i rimokatolika“. Stoga je predložio da se umjesto Kolaka, imenuje Milorad Gjekić (općina Gračac). HR-HDA-137 PU-UO. IV-2, 7908/1924. (kut. 237). „Članovi županijskih karnosnih povjerenstava za god. 1924. imenovanje.“; Dopis velikog župana Županije ličko-krbavske upućen Pokrajinskoj upravi u Zagrebu, Gospić, 28. siječnja 1924.; Prema objavljenom zapisniku sjednice mirovinske zaklade ove županije, od 21. siječnja 1924., Šarić i Kolak jednoglasno su bili izabrani te nije

Osim političkih pritisaka općinski činovnici suočavali su se i sa prigovorima stanovništva koje im u mnogim mjestima nije bilo naklonjeno još od ratnog vremena. O općinskim činovnicima tako se među stanovništvom uobičajeno smatralo da su „bogati ljudi, gule narod, okorišćuju se na razne načine, a ne razumiju ništa, proganjaju svoje općinare doušnici su – da se dodvore vlasti i time pokriju svoje prljavštine“. Oni su s druge strane, tvrdili da se zbog neposrednog dodira sa seljacima i izvršavanja naredbi nadređenih vlasti, na njima prelama nezadovoljstvo naroda.¹⁸³⁵

12.5.1. Općinsko činovništvo i provođenje izbora

Među zaduženjima općinskih činovnika bila su i ona oko pripreme izbora. U razdoblju Kraljevine SHS održavani su općinski (u gradovima izbori za gradska zastupstva) i oblasni izbori, te izbori za Ustavotvornu i Narodnu skupštinu. Činovnici su u tom procesu imali nekoliko zadaća.¹⁸³⁶ Među važnijim zadaćama bilo je sastavljanje izbornih lista prije samih izbora, koje su se redovito morale nadopunjavati kako osobe s pravom glasa s njih ne bi bile ispuštene. Liste su prije izbora morale biti javno izložene tako da bi svi oni koji su imali pravo glasa mogli provjeriti jesu li bili na listi i je li ona bila točno sastavljena. Posebna odgovornost u ovom je procesu bila na općinskim činovnicima koji su za propuste mogli biti kažnjeni.¹⁸³⁷

poznato da je naknadno zbog intervencije županijskog tajnika došlo do promjene članova povjerenstva. Iduće godine, primjerice, za člana je izabran Jovo Travica, pravoslavne vjeroispovijesti, a Juraj Kolak ponovno je bio biran za zamjenika. „Iz mirovinske zaklade županije ličko-krbavske“, *Općinski upravnik*, 15. 3. 1924., 42; „Iz mirovinske zaklade županije ličko-krbavske“, *Općinski upravnik*, 21. 2. 1925., 31; HR-HDA-890 ZP BH. Jovo Travica, br. dosjea 3139.

¹⁸³⁵ Ivan DOMITROVIĆ, „Radi se o budućnosti, a ne samo o sadašnjosti“, *Općinski upravnik*, 23. 8. 1924., 133–134.

¹⁸³⁶ Za zaduženja na različitim izborima vidi: „Zakonski članak XVI. od 1870. ob uređenju obćinah i trgovištah koja neimadu uredjenog magistrata“, § 32., *Sbirka najpotrebitijih zakona i naredaba koje se tiču uprave seoskih obćina*, 9; „Naredba bana Hrvatske i Slavonije od 23. studenog 1919. br. 12.623 Pr. o provedbi Uredbe od 1. studenoga 1919. o izboru općinskih odbora za upravne općine Hrvatske i Slavonije“, u: DOMITROVIĆ, *Zbirka zakona i propisa za upravnu službu u Hrvatskoj, Slavoniji i Medjumurju*, 484–493; „Zakon o izboru narodnih poslanika za narodnu skupštinu kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca“, *isto*, 296–315; „Zakon o biračkim spiskovima“, *isto*, 104–109; „Uredba o izboru općinskih odbora za seoske upravne opštine u Hrvatskoj i Slavoniji [sic] sa Sremom, koje su uredene po zak. čl. XVI. od 1870. godine.“, u: KRBEK, *Izborni red za odbore seoskih upravnih općina...*, 14–51; „Zakon o oblasnoj i sreskoj samoupravi“, § 4. – 52., *Narodne novine*, br. 101, 3. 5. 1922., 3–4.

¹⁸³⁷ Tako je u siječnju 1923. kotarski predstojnik u Đurđevcu Dr. Aleksandar Šibenik obavljao izvide u općini Virje radi zanemarivanja „službene dužnosti u predmetu sastavka i predloženja biračkih spiskova“. HR-HDA-137 PU-UO. 2. Putni računi, putni račun Dr. Aleksandar Šibenik za siječanj 1923. (potvrda oblasti od 1. veljače 1923.). Kod sastavljanja izbornih lista činovništvo je moglo biti prijavljeno i iz drugih razloga. Tako je primjerice Slavko Kovačević, narodni poslanik iz Slatine Milanu Rojcu, povjereniku za unutarnje poslove u Zagrebu, poslao pritužbu na općinskog činovnika Ivana Abramovića, optuživši ga da je u izbornu listu upisao 400 Njemaca i Mađara. Kovačević je tvrdio da je riječ o strancima koji nemaju pravo biti na listi te da mu Abramović nije želio izdati svjedodžbu koja dokazuje da je riječ o strancima. Općinsko poglavarstvo u međuvremenu je izdalo traženu svjedodžbu. HR-HDA-79 UOZV. IV-5, 41119/1920. (kut. 4599) Spis:

Ovaj postupak detaljnije je bio određen donošenjem *Zakona o biračkim spiskovima* koji su za sve izbore bili ujednačeni.¹⁸³⁸ Nakon što je Zakon donesen, izborne liste trebale su se redovito svake godine kontrolirati i nadopunjavati na temelju ostalih općinskih popisa i podataka o općinarima. Treba spomenuti kako je činovništvo imalo dosta pritužbi nakon donošenja ovoga Zakona pa se navodilo i kako s njim nije bila donesena provedbena naredba što im je uvelike otežalo posao i radi čega su se često obraćali i na Zemaljsko društvo opć. činovnika za tumačenje različitih odredbi.¹⁸³⁹ Osim toga, i nakon izbora za Narodnu skupštinu 1923. u nekim općinama „predsjednici biračkih odbora odnijeli su spiskove glavnim biračkim odborima kod sudbenih stolova, odkud su navodno poslani državnom savjetu“ koji liste nije vratio općinama.¹⁸⁴⁰ Na taj način općine nisu imale liste (spiskove) iako su to bile dužne, a općinari, koji su imali pravo uvida u liste to pravo nisu mogli ostvariti. Iako su od nekih sudbenih stolova činovnici dobili upute da liste prepisu od njih, oni su to odbijali jer se time trošio novac i gubilo vrijeme (radi putovanja) za prijepis koji u konačnici opet nije bio izvorni dokument. Zahtjev za povrat originalnih lista Zemaljsko društvo opć. činovnika uputilo je Pokrajinskoj upravi u Zagrebu,¹⁸⁴¹ međutim zahtjeve su morali ponoviti 1924.,¹⁸⁴² nakon čega im je stigao odgovor velikog župana zagrebačke oblasti da ukoliko njihove izborne liste nisu vraćene sami moraju pribaviti i ovjeriti prijepis kod Kr. sudbenog stola.¹⁸⁴³ Time se pokazala i neodgovornost nadređenih vlasti prema općinskom činovništvu koje je moralo ispravljati ovakve pogreške. Sastavljanje izbornih lista bilo je otežano nakon Prvog svjetskog rata kada je u mnogim općinama uništena dokumentacija, a s njom i ovakvi popisi.¹⁸⁴⁴ Isto tako kod

„Kovačević, nar. poslanik iz Slatine pritužuje se protiv postupka slatinskog obč. bilježnika Abramovića ...“, listopad – studeni, 1920.

¹⁸³⁸ „Zakon o biračkim spiskovima“, u: DOMITROVIĆ, *Zbirka zakona i propisa za upravnu službu u Hrvatskoj, Slavoniji i Međumurju*, 104–109.

¹⁸³⁹ Ivo MARČEC, „Birački spiskovi, za Narodne, Oblasne, Srezke i Opć. skupštine“, *Općinski upravnik*, 11. 11. 1922., 178–180.

¹⁸⁴⁰ HR-DAZG-745 ZDOČ. 2.3. OS, 68/1923. (kut. 35). „Birački spiskovi i postupak sa istima“, koncept predstave Zemaljskog društva opć. činovnika upućene Odjelu za unutarnje poslove Pokrajinske uprave, 20. listopada 1923.

¹⁸⁴¹ Isto; „Birački spiskovi“, *Općinski upravnik*, 3. 11. 1923., 176.

¹⁸⁴² HR-DAZG-745 ZDOČ. 2.3. OS, 74/1924. (kut. 36). „Birački spiskovi, postupak sa istima“, prijepis predstave Zemaljskog društva opć. činovnika upućen Odjelu za unutarnje poslove Pokrajinske uprave, 24. prosinca 1924.; „Birački spiskovi, ne odnašanje od općina“, *Općinski upravnik*, 17. 1. 1925., 11.

¹⁸⁴³ „Birački spiskovi – ne odnašanje od općina“, *Općinski upravnik*, 14. 2. 1925., 26.

¹⁸⁴⁴ Primjerice Zemaljska je vlada kr. županijskim oblastima u Bjelovaru, Varaždinu i Zagrebu poslala upite o tome jesu li u općinama u kojima su se krajem rata događali nemiri bile uništene općinske pismohrane, a posebno je bilo važno jesu li uništene izborne liste na temelju kojih su se trebali održati općinski izbori. HR-HDA-79 UOVZ. IV-5, 35731/1920. (kut. 4598). „Izborne listine, upit dali su uništene prigodom seljače bune.“, prijepis dopisa Povjereništva za unutarnje poslove Zemaljske vlade upućen županijskim oblastima u Bjelovaru, Varaždinu i Zagrebu, 18. studenog 1920.

ustpostave novih upravnih općina bila je potrebna izrada stalnih izbornih lista.¹⁸⁴⁵ Osim sastava lista činovništvo je za izbore trebalo pomoći pri nabavi materijala (poput kutija i kuglica za glasovanje) te osiguranja dvorane u kojoj će se provoditi izbori i sl. Bez obzira o kojim je izborima bila riječ, činovništvo je svoj dio zaduženja uglavnom završavao do izbora jer se prema propisima u izborni proces nisu smjeli uplitati.¹⁸⁴⁶ Treba istaknuti da su određene iznimke ipak postojale što se vidi u *Zakonu o izboru narodnih poslanika za narodnu skupštinu kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca*, a isti je, uz manje razlike, vrijedio i kod izbora za Ustavotvornu skupštinu. Prema tom Zakonu postojala je iznimka u ulozi činovnika za vrijeme izbora jer se u čl. 53 spominjalo da „u vanrednom i nepredvidjenom slučaju, kad bi Državnim Odborom određeni predsjednik biračkog odbora bio nekim neodoljivim uzrokom sprečen da dodje, zameniće ga predsjednik općine ili njegov zastupnik u opštinama, gde se glasanje vrši na jednom mestu“.¹⁸⁴⁷ Osim toga, prema čl. 58 u slučaju potrebe za održavanje reda tijekom izbornog procesa, predsjednik biračkog odbora mogao je tražiti pomoć od općinske ili državne vlasti čemu su se oni bili dužni odazvati.¹⁸⁴⁸ Na odgovornost za točno provođenje izbora, činovnike i općinska poglavarstva upozoravale su i nadređene vlasti.¹⁸⁴⁹

S početkom izbora uglavnom su trebala završiti zaduženja činovništva jer su izbore provodila izborna povjerenstva. Međutim, iako nisu bili predsjednici i članovi povjerenstva, općinski činovnici ipak su u nekim izbornim povjerenstvima bili postavljeni kao perovođe (pisari, zapisničari).¹⁸⁵⁰ Neke zadaće činovnici su obavljali nakon izbora, npr. prihvaćenje pritužbi za način provođenja općinskih izbora. Izoliranjem od izbornog procesa činovnik je trebao biti zaštićen od nepravilnosti ili nereda koji su se pritom mogli dogoditi, a s druge strane tako se ograničavao njihov utjecaj na općinare.

¹⁸⁴⁵ Primjerice novoosnovana općina Donje Novo selo (kotar Vinkovci) nije mogla započeti s poslovanjem jer nisu bile potvrđene stalne biračke liste. HR-HDA-137 PU-UO. III-15 30646/1922. (kut. 115). „Donje Novoselo ustrojenje samostalne upravne općine“, dopis Predsjedništva upravnog odobra Županije srijemske u Vukovaru upućen Odjelu za unutarnje poslove Pokrajinske uprave, 5. srpnja 1923.

¹⁸⁴⁶ O pripremi činovnika kod izbora za Ustavotvornu skupštinu vidi: Š, „Općinsko činovništvo u radu kod izbora za konstituantu“, *Općinski upravnik*, 4. 12. 1920., 173.

¹⁸⁴⁷ „Zakon o izboru narodnih poslanika za narodnu skupštinu kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca“, § 53. u: DOMITROVIĆ, *Zbirka zakona i propisa za upravnu službu u Hrvatskoj, Slavoniji i Medjumurju*, 303.

¹⁸⁴⁸ § 58., *isto*, 304.

¹⁸⁴⁹ Primjerice kod provođenja izbora za Narodnu skupštinu 1923. Pokrajinska uprava u Zagrebu uputila je na kotarske oblasti, koje su imale važnu ulogu u organizaciji izbora, podsjetnik na najvažnija pravila u vezi izbora. Kotarske oblasti bile su podsjećene i na nadgledanje općina, tj. općinskih poglavarstava da točno izvrše svoja zaduženja. HR-HDA-137 PU-UO. III-1, 68.532/1922. (kut. 76). Okružnica Odjela za unutarnje poslove Pokrajinske uprave upućena kotarskim oblastima i ispostavi kotarske oblasti u Kastvu, 28. prosinca 1922.

¹⁸⁵⁰ Primjerice u općinskim izborima u Đakovu. „Oglas“ (br. 4151/1920.), *Glas slobode*, 1. 8. 1920., 3.; „Oglas“ (728./1924.), *Narodna obrana*, 1. 9. 1924., 3–4.

Službeno, prema zakonu, činovnici su bili dužni točno i savjesno odraditi svoje zadatke vezne uz izbore pod kaznenom odgovornošću (zatvorske kazne i globe).¹⁸⁵¹ No situacija u praksi znatno se razlikovala od službenih propisa. Naime, jedan od većih problema koji se vezao uz općinsko činovništvo još u razdoblju Austro-Ugarske, bila pojava izborne „kortešacije“, odnosno agitacije za određene političke stranke ili kandidate. Jedan od razloga netrpeljivosti prema općinskom činovništvu bila je upravo agitacija koju su provodili za određene kandidate. K. F. Greguranić je u svojoj knjizi o općinskim činovnicima spomenuo naličje ove pojave, tvrdeći kako su brojni činovnici na takvu agitaciju bili prisiljeni od viših vlasti: „Kortešacija za zemaljske izbore je sredstvo, koje je na stotine obitelji općinskih činovnika materijalno i moralno ubilo, ako se dotičnik nije slijepo pokoravao svojoj oblasti, dok im se je naprotiv istodobno raznim odredbama i naredbama zabranjivalo, da se ne smiju upuštati u nikakovu izbornu akciju bilo koje političke stranke. Takav nesretnik ne sluša li kako mu vlast naredjuje, pada; ne simpatizira li s narodnom voljom, već vrši više naloge, stekao si je neprijatelja među općinarima i iskopao si grob, u kojeg će prije ili kasnije, – ne bude li znao svoju tobožnju pogriješku mudro ispraviti i izgladiti.“¹⁸⁵²

„Reputacija“ koja je pratila činovništvo u izborima nije nestala s Austro-Ugarskom, štoviše nastavljena je, ali u promijenjenim društvenim i političkim okolnostima. Promijenjeno i prošireno biračko pravo, te nove stranke na političkoj sceni utjecale su na ove okolnosti. Izborna nasilje i sukobi u razdoblju Kraljevine SHS događali su se u mnogim mjestima u Hrvatskoj, a kako navodi B. Janjatović „vladajuće su strukture pokušale represijama raznih vrsta osigurati svoju premoć, tj. premoć velikosrpskih stranaka i grupacija“.¹⁸⁵³ Kada je riječ o međustranačkim sukobima, osim političkog u obzir treba uzeti i prostorni čimbenik. Dominacija pojedinih stranaka u određenoj županiji odnosno oblasti utjecala je i na predizbornu agitaciju i sukobe na tom prostoru, a odnosi sa više, državne razine, preslikavali su se na lokalnu. Ulogu u poticanju izbornih nemira u Hrvatskoj imala je i Organizacija jugoslavenskih nacionalista (Orjuna) kao produžena ruka Pribičevićeve politike.¹⁸⁵⁴ U

¹⁸⁵¹ Prema Zakonu o biračkim spiskovima ukoliko bi kod ispravka spiska došlo do krivog unosa ili propusta osobe u spisak činovnik se mogao kazniti s tri mjeseca do dvije godine zatvorske kazne, a ukoliko je bilo više od deset krivo unesenih (odnosno neunesenih) osoba kazna je mogla iznositi do pet godina zatvora. „Zakon o biračkim spiskovima“, § 14., u: DOMITROVIĆ, *Zbirka zakona i propisa za upravnu službu u Hrvatskoj, Slavoniji i Medjumurju*, 107. Kaznom do tri mjeseca zatvora ili globom do 3000 dinara mogao je biti kažnjen činovnik koji kod ispravka spisa nije unio osobu koja je prvi put trebala biti unesena u spisak, kao i izbrisati sa spiska osobu koja je umrla ili izgubila biračko pravo. § 15., *isto*, 108. Ukoliko općina nije na vrijeme dostavila sastavljeni spisak sudu, odgovorni činovnici mogli su biti kažnjeni kaznom do šest mjeseci zatvora. § 16., *isto*, 108.

¹⁸⁵² GREGURANIĆ, *Općinski činovnik*, 38.

¹⁸⁵³ JANJATOVIĆ, *Politički teror u Hrvatskoj 1918. – 1935.*, 59.

¹⁸⁵⁴ *Isto*, 66–67.

razdoblju Kraljevine SHS izbori su u mnogim mjestima bili praćeni nemirima i nasiljem, žandarmerija i policija djelovala je na strani režima (najčešće protiv HSS-a), a na predizbornim skupovima i samim izborima mnoge su osobe bile napadane, ranjavane pa čak i ubijene.¹⁸⁵⁵ Kako navodi B. Janjatović, tek je 1927., na oblasnim izborima i onima za Narodnu skupštinu nasilja bilo manje nego na prijašnjim izborima.¹⁸⁵⁶

U takvu je situaciju u brojim općinama bilo uvučeno i općinsko činovništvo, premda se u činovničkom glasilu upozoravalo na nemiješanje u izborna događanja. Tako je uoči prvih općinskih izbora u Kraljevstvu SHS, 1919. činovnicima savjetovano: „U same izbore neka se općinsko činovništvo ni najmanje na pača, jer s jedne strane to brani zakon o čistoći izbora, a s druge strane, time si može najveće neugodnosti na vrat natrpati. Stvar je naroda, komu će pokloniti svoje povjerenje, pa neka o tome odluči bez i najmanjega utjecaja općinskih činovnika.“¹⁸⁵⁷ Slični su savjeti davani i u vrijeme ostalih izbora što upućuje na to da je činovništvo unatoč upozorenjima i dalje bilo sklono politički agitirati. Primjerice uoči izbora za Narodnu skupštinu 1925. činovništvo se upozoravalo: „Nikada nije stranačka borba bila tako žestoka i strasti tako raspaljene kao u oči ovih izbora.[...] Valovi strančarskih strasti zapljuskivaju i općinsko činovništvo i htjeli bi ga povući u vrtlog strančarske borbe. Smatramo svojom dužnosti da drugove upozorimo na oprez. Službeni i socijalni položaj općinskih činovnika je takav, te se oni, bez opasnosti za svoje vlastite i staleške interese, ne mogu baviti politikom i upuštati se javno u stranačku borbu. Kao organi državne vlasti, u poslovima prenesenog djelokruga, općinski činovnici stoje pod nadzorom i disciplinskom vlašću upravnih oblasti. Pored toga visi nad njihovim glavama uredba o premjestivosti. Ne smiju dakle da sudjeluju u izbornoj borbi na strani opozicije, a da ne rizikuje progone a eventualno i egzistenciju svoju i svojih obitelji. [...] U poslovima naravnog djelokruga općine, oni su direktni službenici naroda (općinara,) pa im je za uspješno vršenje službe potrebno povjerenje općinara. Ako se angažuju u borbi režimskih stranaka protiv opozicije, onda će izazvati protiv sebe mržnju, progone, osvetu i šikane općinskih odbora i općinara. Dakle u svakom slučaju zlo. [...] Za vrijeme ove žestoke izborne borbe, pada na općinske činovnike težak ali vrlo važan zadatak smirivanje raspaljenih strasti. Radeći u tom smislu oni mogu i narodu i vlastodržcima iskazati najbolje usluge, jer će spriječiti mnoge neredne, nesreće i krvoprolića.“¹⁸⁵⁸ I pred oblasne izbore 1927. poslana su činovnicima slične poruke, označivši

¹⁸⁵⁵ *Isto*, 59 – 90.

¹⁸⁵⁶ *Isto*, 83.

¹⁸⁵⁷ J. D–ć., „Novi izbori općinskih odbora“, *Općinski upravnik*, 6. 12. 1919., 199.

¹⁸⁵⁸ Mc., „Izbori za narodnu skupštinu“, *Općinski upravnik*, 27. 12. 1924., 205.

te izbore kao „vrijeme velike kušnje“ za činovnike.¹⁸⁵⁹ Osim toga navedeno je i kako su jasno vidljive posljedice za one činovnike koji su se ipak upuštali u izbornu agitaciju: „Veliki broj naših drugova stradao je radi partizanstva. Kada je kojega stigla nevolja i progon, nastala je vika na nepravdu, a nije se pomišljalo na to, da si je to sam skrivio. [...] Prošli smo dobru školu do sada, u pogledu svoga političkoga držanja. Tko nije do sada ništa u toj školi naučio, niti neće; – stradati će.“¹⁸⁶⁰

Izuzev ovih upozorenja, glasilo općinskih činovnika nije se otvorenije osvrtao na ove probleme pa su se periodično pojavljivala samo načelna upozorenja i savjeti s namjerom da se činovništvo zaštiti. Međutim, s druge strane ostali listovi, posebno oni politički otvoreno su prozivali činovništvo za njihovu uključenost u izborne događaje. Među glasilima političkih stranaka tako se mogu pronaći brojni primjeri upozoravanja na štetan utjecaj koji su općinski činovnici imali kod izbora. U listu Hrvatske pučke stranke pri najavi općinskih izbora u općini Neretić (kotar Karlovac) bilo je upozoreno da se treba paziti i na djelovanje općinskih činovnika.¹⁸⁶¹ Da ova upozorenja nisu bila neosnovana govori i to što je u samom činovničkom glasilu objavljeno da su u vrijeme ovih izbora neki činovnici u Karlovačkom kotaru „išli od povjerenstva na povjerenstvo i upaćivali [*sic*] ova, kako moraju popunjavati glasove i zapisnike, umjesto da to prepuste seljacima samima“.¹⁸⁶² HPS je pred općinske izbore pozivao stanovništvo na sudjelovanje na izborima uz upozorenje: „Zato braćo seljaci, ako bude i u vašim općinama uskoro izbor, nemojte ostati kod kuća svojih pa reći: 'Eh, pa to će i bez mene proći. I onako ne će biti izabran onaj, koga bih ja htio, nego koga bude htio općinski bilježnik ili kotarski predstojnik.' – Budemo li svi ovako rekli i kod kuće ostali, kad bude izbor, onda će naravski proći onaj, koga bude htio općinski bilježnik ili kotarski predstojnik.“¹⁸⁶³

Članovi i pristaše HPS-a u svome su se glasilu više puta tijekom godina žalili na različite nepravilnosti kod izbora za koje su krivili i općinske činovnike.¹⁸⁶⁴ Na protuzakonito djelovanje u izborima HPS je upozoravao i u općini Cetingrad (kotar Slunj) gdje je Milan Cindrić, naveden kao načelnik i „nametnuti bilježnik“, prozvan za korupciju i različite

¹⁸⁵⁹ Ivan DOMITROVIĆ, „Oblastni izbori“, *Općinski upravnik*, 1. 1. 1927., 1.

¹⁸⁶⁰ *Isto*.

¹⁸⁶¹ Vuk, „U Neretiću novi izbori“, *Seljačke novine*, 20. 3. 1919., 1–2.

¹⁸⁶² „Izbori općinski“, *Općinski upravnik*, 3. 4. 1920., 36.

¹⁸⁶³ Josip BENKOVIĆ, „Pred izbornom općinskog zastupstva“, *Seljačke novine*, 10. 7. 1919., 1–2.

¹⁸⁶⁴ Jedan pristaša stranke u Gerovu (kotar Čabar) tvrdio je da bilježnik glasače nije želio uvrštavati na popis birača, dok je glasače DS-a uvrštavao iako su bili maloljetni. Pučanin seljak, „Gerovo“, *Seljačke novine*, 20. 3. 1925., 4; U općini Voćin (kotar Slatina) jedan se općinar nakon oblasnih izbora žalio da je bilježnik uskratio pravo glasa više od 150 Hrvata u toj općini. Voćinac, „Voćin“, *Seljačke novine*, 4. 2. 1927., 5–6.

prekršaje. Najveće nezadovoljstvo izazvao je među općinarima upravo prilikom izbora za Narodnu skupštinu 1925., kada je prema tvrdnji jednog pristaše Hrvatske pučke stranke proizvoljno sastavljao izborne liste izbacujući iz njih one koji su imali pravo glasa (što se inače zakonom trebalo strogo kažnjavati). Osim toga na jednom od četiri općinska birališta bio je postavljen kao predsjednik biračkog odbora, a uz to je navedeno kako je iz Makedonije „naručio vojsku ne za izbore, nego da njega čuvaju“.¹⁸⁶⁵ Zabranio je čuvare kutija za Radićevu listu, dok su radikalska i Pribićevićeva lista imale čuvare, a bez „razloga postavio je na vrata sobe za izbor žandare sa nataknutim bajunetama i tako je provlačao izbor sam po svojoj volji“.¹⁸⁶⁶ Zanimljivo je da je protiv spomenutog Cindrića još 1923. bila pokrenuta istraga radi pronevjere u Cetingradskoj općini,¹⁸⁶⁷ a općinari su više puta tražili da se premjesti iz njihove općine, između ostaloga i zbog slučaja zatvaranja dvanaest općinara u slunjski zatvor koji su pod pritiska naroda pušteni na slobodu.¹⁸⁶⁸ Cindrić je u konačnici premješten iz Cetingrada, ali je nekoliko puta bio premještan po općinama. Općinari, ali i druge službene osobe iskazivale su nezadovoljstvo njegovim djelovanjem, a protiv njega su tijekom godina različite pritužbe pa čak i podizane tužbe. Unatoč tome godinama je ostao u službi.¹⁸⁶⁹

Radikali potpomognuti režimom imali su posebno agresivne metode političke agitacije o čemu govori i primjer iz Morovića (srez Šid) u kojem se općinski bilježnik Ilija Opšić služio ucjenama za pridobivanje glasa za radikale.¹⁸⁷⁰ Da bi provjeravali tko je od birača glasovao za radikale čuvar „radikalske kutije držao je stalno koleno pod kutijom, a obadvije ruke na kutiji“ [ćir. u izvorniku] i s obzirom na težinu glasačkih kuglica na taj način pratio tko je glasovao za radikale o čemu je potom obavijestio i bilježnika.¹⁸⁷¹ Optužbe protiv režima i ponašanja bilježnika na općinskim izborima u Srijemskoj oblasti iznio je i Danilo Podunavac, član Samostalne demokratske stranke.¹⁸⁷² U osječkoj Oblasnoj skupštini naveo je kako je u

¹⁸⁶⁵ Pučanin, „Cetingrad (*Sprdnja od izbora*)“, *Seljačke novine*, 13. 2. 1925., 5.

¹⁸⁶⁶ *Isto*.

¹⁸⁶⁷ HR-HDA-137 PU-UO. IV-2, 8.500/1924. (kut. 237). Iskaz Kr. državnog odvjetništva u Ogulinu o istragama protiv općinskih službenika radi pronevjera, za studeni i prosinac 1923., 31. prosinca 1923.

¹⁸⁶⁸ Ivan DAPČIĆ, „Cetingrad. *Plodovi radićevštine*“, *Seljačke novine*, 3. 10. 1924., 4.

¹⁸⁶⁹ HDA-890 ZP BH. Milan Cindrić, br. dosjea 2678.

¹⁸⁷⁰ Morovićanin, „Opštinske siledžije“, *Srpsko kolo* (Beograd) [ćir. u izvorniku], 7. 7. 1927., 5; Kako je ranije spomenuto, bilježnici su bili dio građevinskih povjerenstava koja su izdavala dozvole za gradnju kuća. Opšić je od Vase Ognjanovića najprije tražio više novaca nego što je bilo potrebno platiti za inspekciju. Nakon što se Ognjanović uselio u kuću bilježnik ga je upozorio da se nije smio useliti u kuću prije nego ju je pregledala zdravstvena komisija koju mora platiti (premda je bila riječ o privatnoj kući). Kako Ognjanović nije imao novac, Opšić mu je ponudio samo plaćanje taksi bez izlaska komisije uz uvjet da glasuje za radikale. Nakon što je saznao da Ognjanović nije glasovao za radikle prisilio ga je da plati zdravstvenu komisiju. *Isto*.

¹⁸⁷¹ *Isto*.

¹⁸⁷² Danilo Podunavac bio je pravoslavni svećenik, kao član SDS-a bio je sklon suradnji sa HSS-om, te stvaranju Seljačko-demokratske koalicije. MIŠKULIN, „Pribićevićevi ljudi“ – Samostalna demokratska stranka u Slavoniji i Srijemu 1924.–1929., 209–210.

općini Kukunjevac (srez Pakrac) predsjednik biračkog odbora prekinuo izbore „[...] radi ručka. Istjerao je čuvar kutija iz sobe i zaključao je. Ali iz susjedne sobe, gdje su ručali, vodila su vrata u sobu s kutijama. Šta se preko ručka tamo radilo, to se ne zna, ali pred večer kad su se kuglice brojile, u kutiji g. predsjednika bilo je kuglica gotovo više nego što je birača, dočim je u drugoj kutiji bilo za 5 kuglica manje, nego je listina imala kandidata. [...] općinski činovnici odbili [su] da prime žalbu protiv izbora, koja je bila poslana preko pošte, jer se žalitelji nisu usudili da je predaju neposredno opć. poglavarstvu, pošto su svi općinski funkcioneri jednaki kao i predsjednik biračkog odbora.“ Podunavac je, iako upozoren od zastupnika velikog župana „da je prekoračio granicu dozvoljene kritike najviše državne vlasti“, izložio „neophodnu potrebu najoštrijeg programa [*sic*, trebalo bi stajati *progona*, op. I. J.] upravnih organa, koji krše zakon i zavode bezakonje“.¹⁸⁷³

Prigovori protiv postupanja općina bili su zabilježeni i u glasilu Hrvatske seljačke federalističke stranke prilikom općinskih izbora u Orahovici (kotar Našice) 1926. godine. Skupina seljaka optužila je tada pripadnike HSS-a, Radikalne i Samostalne demokratske stranke da su opstruirali izbore na kojima je pobijedila lista udruženih Hrvata radi čega ih je veliki župan poništio. Uz to su tražili istragu „protiv općinskog aparata koji nije na poziv predsjednika [izbornog povjerenstva, op. I. J.] energično uredovao, izgovarajući se, da ste Vi [veliki župan, op. I. J.] telefonski odredili obustavu izbora“.¹⁸⁷⁴

I Hrvatska seljačka stranka u svom je glasilu navodila nepravilnosti u izborima povezane s postupanjima općinskog činovništva. Za općinske izbore održane krajem 1924. pisalo se o protuzakornim postupanjima općinskih poglavarstava. Tako u općini Gudovac (kotar Bjelovar) izborne liste nisu bile izložene na vrijeme, a u općini Severin glasači su brisani s lista.¹⁸⁷⁵ U istom kotaru u općini Nova Rača javno je prozvan navodni „poslanik“ Većeslava Vildera¹⁸⁷⁶ koji je naredio općinskom bilježniku da sa izborne liste „briše sve Mađare i sve Švabe“. No, bilježnik je, prema riječima svjedoka odbio to učiniti jer je u općinskom uredu bilo previše ljudi te mu je poslanik rekao da to mora učiniti „na svoju vlastitu odgovornost.“¹⁸⁷⁷ U Đurđevcu su pristaše HRSS-a prozvale općinskog bilježnika da je, također po Vilderovu naređenju, propustio pripremiti obrasce za prijavu nepravilnosti na

¹⁸⁷³ „Iz osječke oblasne skupštine“, *Riječ*, 8. 11. 1927., 3–4.

¹⁸⁷⁴ Seljaci izbornici, „Orahovica, 22. siječnja“, *Hrvatski seljački narod*, 28. 1. 1926., 8.

¹⁸⁷⁵ „Izborna nasilja i bezzakonja“, *Slobodni dom*, 10. 12. 1924., 4.

¹⁸⁷⁶ Većeslav Vilder (Wilder) bio je hrvatski političar, u spomenuto vrijeme član Srpske demokratske stranke. O njemu vidi: „Vilder, Većeslav“, u: *Hrvatska enciklopedija (on-line)*. Pristup ostvaren 4. 6. 2019. <http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=64637>

¹⁸⁷⁷ „Izborna nasilja i bezzakonja“, *Slobodni dom*, 10. 12. 1924., 4.

izborima.¹⁸⁷⁸ I u sisačkom kotaru u kojem je na općinskim izborima 1925. HSS pobijedio u svim općinama, bilo je navedeno da je i u općini Lekenik stranka izborila pobjedu unatoč „batinašima“ (Pribićevićim pristašama) predvođenima općinskim bilježnikom.¹⁸⁷⁹

Kako pokazuju navedeni izvori, nesumnjivo je da su u pojedinim općinama bilježnici bili uključeni u izbornu agitaciju i umiješani u izborne procese. U nekim slučajevima zasigurno je bila riječ o političkim pritiscima upućenima prema činovnicima. Jedna od prijetnji i kazni činovnicima koji se nisu željeli pokoriti pritiscima određene stranke bio je premještaj ili suspenzija. Josip Alković, bilježnik u općini u Novi Jankovci (srez Vinkovci), tvrdio je da su ga „u vrijeme izbora članovi mjesne organizacije izvjesne političke stranke“ željeli maknuti iz službe, no kada „nisu mogli naći niti osobu, da me optuži, izim nekoliko selskih vrtikapa, koji su me ustmeno tužili da sam Radićevac, izdao je Veliki župan sremske oblasti u Vukovaru rješenje [...] kojim me razriješuje dužnosti, uz podjedno usmeno obećanje, da ću poslije izbora odmah biti uspostavljen, i da se ne žalim nikuda, jer je to privremena mjera učinjena u interesu dotične stranke, pošto u meni nazrjevaju smetnju za stranački uspjeh.“ No bilježnik Alković tu uputu nije želio prihvatiti te je protiv rješenja velikog župana podnio tužbu na upravni sud u Zagrebu gdje je njegova tužba bila uvažena.¹⁸⁸⁰ I u općini Bošnjaci (kotar Županja) u vrijeme općinskih izbora 1927., prema tvrdnjama iz HPS-a, tamošnji je bilježnik bio maknut za kaznu što radikalima nije pomogao osvojiti dovoljno glasova.¹⁸⁸¹

Iako se na neke činovnike vršio pritisak da agitiraju za određene stranke, često se ipak radilo o samovoljnoj odluci motiviranoj materijalnom koristi ili pripadnosti određenoj stranici. Osim toga politička agitacija koju su vršili pojedini općinski činovnici nije bila povezana samo s izborima već je provedena kontinuirano, a posebno u vrijeme izbora.

U izbornim procesima nadređene su vlasti formalno podsjećale činovnike na zakonito djelovanje unutar njihovih ovlasti, no neki primjeri pokazuju da su takva upozorenja bila samo formalna ili izdana s određenim motivima. Primjerice Žika Jovanović, radikal i sreski poglavar u Osijeku, općinskim načelnicima, bilježnicima i blagajnicima izdao je naredbu kojom im se zabranila „kortešacija i agitacija i aktivno sudjelovanje na javnim zborovima“ radi navodnih pritužbi da općinski službenici agitiraju za Davidovićevu (Demokratsku)

¹⁸⁷⁸ *Isto.*

¹⁸⁷⁹ „Općinski izbori u kotaru Sisačkom“, *Dom*, 7. 10. 1925., 3.

¹⁸⁸⁰ „Razriješenje opć. činovnika od službe bez karnosnog postupka je nezakonito.“, *Općinski upravnik*, 21. 7. 1928., 228–229.

¹⁸⁸¹ „Bošnjaci“, *Seljačke novine*, 16. 12. 1927., 4.

stranku.¹⁸⁸² Međutim Jovanović je prije toga u istom kotaru sam vršio agitaciju za Radikalnu stranku, stoga je prema pisanju *Jutarnjeg lista*, njegova naredba doživljena kao politički obračun s drugim strankama više nego li briga za održavanje reda oko izbora.¹⁸⁸³ Osim aktivnim agitiranjem, pojedini su općinski činovnici nadređenim vlastima, najčešće kotarskim predstojnicima (sreskim poglavarima) davali informacije o izbornim kretanjima kako to pokazuju povjerljivi spisi velikog župana Primorsko-krajiške oblasti uoči izbora za Narodnu skupštinu 1925. U općini Gora (srez Petrinja) bilježnik je sreskom poglavaru dojavio o političkim sastancima koje je jedan privatni činovnik Dragutin Jamić održavao u toj općini. Istragom se doznalo da je Jamić član HRSS-a te se za njega tražilo uhićenje.¹⁸⁸⁴ Slično je izvješće podnijelo i općinsko poglavarstvo u Bobovcu (srez Kostajnica) također o sastancima HRSS-a.¹⁸⁸⁵

Na općinskim izborima činovnici nisu imali pasivno izborno pravo, odnosno ukoliko bi željeli biti izborni kandidati gubili su pravo na službu. U izborima za oblasnu i Narodnu skupštinu to pravo im nije bilo izrijeckom oduzeto međutim nije primijećeno da je među općinskim činovništvom iskazan značajniji interes za te političke položaje niti da su za to imali mogućnosti. S druge strane činovnici su imali aktivno pravo glasa na svim izborima pa čak i pravo da budu pripadnici određene stranke. Njihov izbor da pristaju uz određene stranke ili kandidate nije smio biti nametan ostalim glasačima te su se takvi postupci službeno trebali kažnjavati. Činovništvo je smatralo da se i njihovo pravo na izbor treba poštivati te da kao i ostatak stanovništva od kandidata trebaju tražiti ispunjenje svojih zahtjeva. Činovništvu se i prije 1918. prilikom izbora savjetovalo da od izbornih kandidata traže pomoć za vlastiti stalež i da se zauzmu za općinsko činovništvo.¹⁸⁸⁶ U razdoblju Kraljevine SHS nekoliko su se puta kod izbora pojavili savjeti da činovnici kada su u mogućnosti, od kandidata kao birači traže ne

¹⁸⁸² „Općinskim službenicima u osječkom kotaru zabranjeno je mješanje u izbornu agitaciju“, *Jutarnji list*, 28. 8. 1927., 5.

¹⁸⁸³ *Isto*.

¹⁸⁸⁴ HR-HDA-138 PKO. VŽ PS, 487/1924. (kut. 121). „Izborno gibanje izvještaj“, dopis sreskog poglavara u Petrinji upućen velikom županu primorsko-krajiške oblasti, 22. prosinca 1924.

¹⁸⁸⁵ HR-HDA-138 PKO. VŽ PS, 487, (381)/1924. (kut. 121). „Kostajnica srez. Izborni gibanje, izvještaj“, dopis sreskog poglavara u Kostajnici upućen velikom županu Primorsko-krajiške oblasti, 12. prosinca 1924.

¹⁸⁸⁶ U jednom se članku tako potiče općinsko činovništvo da traži od izbornih kandidata da se zauzmu za njih jer to čini svi „zašto to ne bi činili i općinski činovnici?“ Otvoreno se navodio čak i svojvrstan dug koji su kandidati imali prema općinskim činovnicima: „Mnogi i premnogi obćinski činovnici sa kandidatima opletaju obćine i izbornike, rade za njega i napinju sve svoje sile, da dotični bude izabran, a jeli kojem obćinskom činovniku palo na pamet, da isprića kandidatu i svoje jade, [...] I kod izbora je dakle obć. činovničtvu pružena prilika, da svoje stanje popravi ili da barem upozoruje one faktore, koji su pozvani, da stvaraju zakone, na ne podobštine, kojima su danas obćinski činovnici izvrgnuti.“ „Obćinski činovnici i izbori“, *Obćinski glasnik*, 1. 11. 1896., 164.

samo poboljšanje vlastitog položaja već i zalaganje za općinsku autonomiju, uređenje općinske uprave te donošenje novog općinskog zakona.¹⁸⁸⁷

12.5.2. Premještaji i progon općinskih činovnika

Među važnijim pitanjima za općinsko činovništvo u razdoblju Kraljevine SHS bilo je ono o premještaju općinskih činovnika u službi. Sam broj odnosno učestalost premještanja, teško je točno utvrditi jer nije poznato postojanje centralne evidencije koja je o tome bila vođena. Priloženi popis činovnika može dati okviran pregled izmjene činovništva, ali ne i točne podatke o premještajima. Uz premještaje se često koristio i pojam *progon* koji je podrazumijevao politički (režimski) pritisak na činovništvo te rezultirao prijetnjama, neopravdanim premještajima, suspenzijama odnosno razrješenjima od službe.

Prije 1918. premještaji općinskih činovnika nisu bili regulirani zakonom i koliko je poznato nisu se provodili, te su slučajevi premještaja stalnih činovnika bili su rijetka pojava. Štoviše, smanjena mogućnost dobrovoljnih premještaja smatrala se ponekad otežavajućim čimbenikom za činovnike koji su morali službovati u općini u kojoj, primjerice nisu bili u dobrim odnosima s općinarima.¹⁸⁸⁸ Takve situacije nastojale su se riješiti dobrovoljnom zamjenom službenih mjesta između zainteresiranih činovnika, no samo ukoliko bi na to pristali njihovi općinski odbori koji su ih i izabrali. Upravo takav oblik premještaja, odnosno zamjene mjesta, predlagalo je još u ožujku 1918. Zemaljsko društvo opć. činovnika Kr. zemaljskoj vladi, da bi se zaštitili činovnici protiv kojih su se tada pobunili njihovi općinari zbog provođenja zaduženja uzrokovanih ratnim stanjem. Naglasak je bio na tome da premještaji budu dobrovoljni te da veliki župani prihvate takve prijedloge za zamjene mjesta.¹⁸⁸⁹

Uz premještaje su se u razdoblju Kraljevine SHS provodile i suspenzije odnosno micanje iz službe na određeno ili neodređeno vrijeme. Za razliku od premještaja koji prije 1918. nisu bili uobičajeni, poznato je da su se suspenzije i ranije provodile. Prema mišljenju činovništva, do donošenja karnosnih propisa 1913. suspenzije su se provodile poprilično

¹⁸⁸⁷ „Izbori“, *Općinski upravnik*, 17. 2. 1923., 28; Mc., „Izbori za narodnu skupštinu“, *Općinski upravnik*, 27. 12. 1924., 206.

¹⁸⁸⁸ GREGURANIĆ, *Općinski činovnik*, 44.

¹⁸⁸⁹ HR-DAZG-745 ZDOČ. 2.3. OS, 20/1918. (kut. 34). „Opć. činovnika položaj nakon rata“, koncept predstave Zemaljskog društva opć. činovnika upućena Kr. zemaljskoj vladi, Odjelu za unutarnje poslove, 19. ožujka 1918.

proizvoljno.¹⁸⁹⁰ Karnosnim propisima to je pitanje bilo regulirano, a u vremenu Kraljevine SHS na temelju Uredbe o premjivosti i pravu nadzora nad općinama, suspenzije su se provodile i bez opravdanih razloga.

Prvi zamjetniji val premještaja dogodio se uzrokovan nemirima krajem rata 1918. i oni su uglavnom bila dobrovoljni, inicirani od samih činovnika. Činovnici u krajevima pogođenim nemirima, privremene premještaje vidjeli su kao jednu mogućnost zaštite koju su smatrali donekle učinkovitim. Naglasak je bio na tome da se činovnici premještaju privremeno i tamo gdje žele kako ne bi došli u još goru situaciju.¹⁸⁹¹ Ivan Domitrović iz Zemaljskog društva opć. činovnika, smatrao je da bi, s obzirom na iznimne prilike, Narodno vijeće trebalo što dalje premjestiti činovnike iz onih općina u kojima su bili omraženi.¹⁸⁹² Već je tada naglasio da bi općinski činovnici koji žele premještaj to sami trebali tražiti od Narodnog vijeća kako Društvo ne bi bilo okrivljeno za premještaje onih činovnika koji to nisu tražili.¹⁸⁹³ Osim toga premještanje činovnika koji su se zamjerali stanovništvu tražile su i političke stranke, posebno članovi HPSS-a.¹⁸⁹⁴ Treba spomenuti da je potreba za premještajima postojala i zbog drugih specifičnih situacija kao što je bila talijanska okupacija općina u sušačkom kotaru.¹⁸⁹⁵ Tako je bilježnik Matija Zubčević iz Jelenja (kotar Sušak) morao bježati pred Talijanima te se zamijenio za mjesto sa Nikolom Vičevićem iz općine Krasica u istom kotaru.¹⁸⁹⁶

¹⁸⁹⁰ O tome vidi: M. VUJNOVIĆ, „Zašto nas suspendiraju?“, *Općinski upravnik*, 26. 7. 1913., 236–237.

¹⁸⁹¹ HR-DAZG-745 ZDOČ. 2.3. OS, 80/1918. (kut. 34). Stevo Petrović, dopis Zemaljskom društvu opć. činovnika, Kraljevčani (kotar Glina), 26. listopada 1918.

¹⁸⁹² Da je njegov prijedlog bio opravdan pokazuje i primjer iz općine Vrbanja (kotar Županja), gdje su se predstavnici Mjesnog odbora Narodnog vijeća žalili središnjici u Zagrebu da je kotarska oblast odredila da se njima premjesti bilježnik Ergotić iz Sikirevaca koji im je bio poznat „kao najomrženiji opć. činovnik“ pa su postavili pitanje „Ide li kot. oblast za tim da i kod nas izazove nemire ili da nam prkosi kao prije.“ Stoga su tražili intervenciju Narodnog vijeća. VIDMAR, „Prilozi građi za povijest 1917. – 1918. s osobitim obzirom na razvoj radničkog pokreta i odjeke oktobarske revolucije kod nas.“, 165.

¹⁸⁹³ HR-DAZG-745 ZDOČ. 2.3. OS, 80/1918. (kut. 34). Pisma Ivana Domitrovića Luki Zubčiću, Sela, 2. i 5. studen 1918.

¹⁸⁹⁴ „Nemiri u zemlji i opć. činovništvo“, *Općinski upravnik*, 9. 11. 1918., 182.

¹⁸⁹⁵ Riječ je o općinama „Grobnik, Jelenje, Cernik-Čavle i dio općine Krasica“. HORVAT, „Popis žiteljstva u Hrvatskoj i Slavoniji g. 1921.“, 238.

¹⁸⁹⁶ HR-HDA-138 PKO. VŽ PS, 427/1924. (kut. 121). „Zubčević Matija i Vičević Nikola obć. bilježnici uzajamno premještenje“, Dopis sreskog poglavara na Sušaku upućen okružnom načelniku u Ogulinu, 16. travnja 1924.; Ovaj premještaj rezultirao je lošim odnosima između bilježnika Nikole Vičevića i dijela općinara te posebno predstavnika HPS-a u općini. U svom glasilu predstavnici HPS-a objavili su više članaka protiv Vičevića, opetovano tražeći da se premjesti iz njihove općine, a i Pokrajinska uprava u Zagrebu primila je pritužbe protiv njega. HPS je tvrdio i kako je Vičević prijetio njihovim članovima, posebno dr. Augustinu Juretiću. Sam Matija Zubčević tražio je povratak u svoju općinu smatrajući da se Vičević neoppravdano dugo tamo zadržao, što je u konačnici bilo i ispunjeno (vidi u prilogu popis općinskih bilježnika). HR-HDA-138 PKO. VŽ PS, 427/1924. (kut. 121). Spis: „Zubčević Matija i Vičević Nikola obć. bilježnici uzajamno premještenje“, „Jelenje. Kotarska oblast još ne uređuje.“, *Seljačke novine*, 17. 8. 1923., 4; „Jelenje. Ipak jednom!“, *Seljačke novine*, 23. 11. 1923., 5; „Krasan uspjeh Hrvatske Pučke Stranke.“, *Seljačke novine*, 28. 9. 1923., 1–2; „Kastav.

Povjereništvo za unutarnje poslove u Zagrebu, uputilo je u studenom 1918. odredbe velikim županima „da se općinski činovnici u slučaju nužde i interesu službe mogu premjestiti iz svog službenog mjesta na drugo koje mjesto, odnosno, da se mogu staviti na raspoložbu“.¹⁸⁹⁷ No, već se tada pojavilo nezadovoljstvo jer su započeli premještaji i onih činovnika kod kojih za to nije bilo potrebe i koji to nisu željeli.¹⁸⁹⁸ Stoga je Društvo poslao predstavku Povjereništvu za unutarnje poslove, tražeći da se prestane s neopravdanim premještajima koja štete i činovnicima i općinama iz kojih se premještaju te izazivaju nezadovoljstvo općinara.¹⁸⁹⁹ Naime, općinari su u takvim slučajevima dobivali činovnike za koje su mogli pretpostaviti da su im dodijeljeni jer su se zamjerali stanovništvu neke druge općine. Molbe Društva nisu urodile plodom jer su premještaji nastavljeni i kod onih činovnika koji to nisu tražili. Društvo je stoga ponovno tražilo da se s takvom praksom koja nije bila utemeljena u zakonu prestane, smatrajući da se prvotna praksa dobrovoljnih premještaja počela zlorabiti, da se time narušavala općinska autonomija, a pritom se činovnicima stvarao znatan trošak s obzirom da su sami plaćali premještaje. Kako su neki među njima u matičnim

Dolijala lija.“, *Seljačke novine*, 18. 1. 1924., 4; „Jelenje. Sveci blago dijele.“, *Seljačke novine*, 30. 1. 1924., 5; „Jelenje. Čudni razlozi.“, *Seljačke novine*, 14. 3. 1924., 5; „Jelenje. Pobjeda jelenskih pučana.“, *Seljačke novine*, 23. 5. 1924., 5–6; „Jelenje. U laži su kratke noge.“, *Seljačke novine*, 18. 6. 1924., 4; „Jelenje“, *Seljačke novine*, 27. 3. 1925., 5; HR-HDA-137 PU-UO. III-5, 3574/1924. (kut. 231). Spis: „Katić Ivan i drug. iz Jelenja mole maknuće opć. bilježnika Nikole Vičevića iz Jelenja i namještenje Mate Zubčevića opć. bilježnikom u Jelenju.“, siječanj-veljača 1924.; HR-DAZG-745 ZDOČ. 2.3. OS, 104/1925. (kut. 36). Dopisi Matije Zubčevića (8. kolovoza 1925. i 22. siječnja 1926.) i izvjesnica (9. rujna 1925.).

¹⁸⁹⁷ HR-DAZG-745 ZDOČ. 2.3. OS, 80/1918. (kut. 34). „Zaštita općinskih činovnika i javne sigurnosti“, Rješenje Povjereništa za unutarnje poslove upućeno Zemaljskom društvu opć. činovnika, 20. studenog 1918.; Ovo ovlaštenje dao je velikim županima povjerenik za unutarnje poslove 4. studenog 1918., br. 25., a za premještaje izvan županija, veliki župani morali su tražiti odobrenje toga Povjereništa. HR-HDA-79 UOZV. IV-5, 1508/1919. (kut. 4587). „Mišćević Veljko, općinski bilježnik u Ravnoj Gori, molba za premještenje k općinskom poglavarstvu u Brezovicu.“; Ovlaštenje povjerenika za unutarnje poslove (br. 25) upućeno velikim županima (bez Rijeke) i vladinom povjereniku u Vukovaru, 4. studenog 1918.; Poznato je da je i prije ove odredbe bilo moguće premještati općinske činovnike što pokazuje odluka velikog župana Županije zagrebačke, koji je temeljem banova ovlaštenja od 31. listopada 1918. premjestio bilježnika Stanislava Prahira iz općine Jastrebarsko (kotar Jastrebarsko) u Draganić (kotar Karlovac), a Ignaca Rubinića iz Draganića u Jastrebarsko. Zanimljivo je spomenuti da je nakon provedenih izvida, veliki župan povukao svoju odluku o premještaju jer iako se općinski odbor nije slagao sa bilježnikom Prahinom, općinari su željeli da ostane u njihovoj općini. HR-HDA-79 UOZV. IV-5, 71890/1918. (kut. 4587). „Prahir Stanislav, opć. bilježnik u Jastrebarskom, - obustava odredbe o premještenju u Draganić“; Dopis velikog župana Županije zagrebačka i grada Karlovaca upućen Povjereništvu za unutarnje poslove Zemaljske vlade, 13. studenog 1928.

¹⁸⁹⁸ Tako se Ante Dabčević obratio Društvu žaleći se da je bezrazložno premješten te je opisujući svoju situaciju naveo: „Ja Služim u Siraču [općina je bila Sirač-Bijela, kasnije nastaje posebna općina Sirač, u kotar Daruvar, op. I. J.] već 15 godina i moje premještenje je uslijedilo proti volje ovdašnjeg žiteljstva (koje je putem opć. zastupstva i pododora „Narodnog Vijeća“ prosvjedovalo proti tom premještenju) te sam premješten u Čaglić [kotar Pakrac, op. I. J.] sigurno proti volji tamošnjeg naroda, jer niti mene tko pozna u Čagliću, a niti ja koga poznam tamo, pa ne shvaćam, što bi ja u sadašnje vrijeme među posve nepoznatim i uzrujanim narodom mogao dobra učiniti“. Stoga je tvrdio da neće prihvatiti premještenje ni pod cijenu „gubitka službe“. Prema dostupnim podacima koji se mogu vidjeti prilogu s popisom činovnika, Dabčević je ipak bio vraćen u svoju općinu, točnije nastavio je službovati u općini Sirač koja se odvojila od općine Sirač Bijela. HR-DAZG-745 ZDOČ. 2.3. OS, 80/1918. (kut. 34). Ante Dabčević, dopis upravi Zemaljskog društva opć. činovnika, u Siraču (kotar Daruvar), 5. prosinca 1918.

¹⁸⁹⁹ HR-DAZG-745 ZDOČ. 2.3. OS, 100/1918. (kut. 34). „Zaštita općinskih činovnika“, koncept predstavke Zemaljskog društva opć. činovnika upućen Povjereništvu za unutarnje poslove, 22. prosinca 1928.

općinama ostavljali obitelji, time su i njihovi troškovi života znatno rasli zbog financiranja dvaju kućanstava. Pritom su neki u novim općinama imali manje plaće nego što su imali u prijašnjoj općini.¹⁹⁰⁰

S obzirom na to da su se premještaji počeli provoditi u iznimnoj situaciji, bez određenog plana, pitanja poput plaćanja činovnika ili snošenja troškova njihova preseljenja, nisu bila određena. Ta su pitanja bila utvrđena tek uvođenjem Uredbe o premjektivosti.¹⁹⁰¹ Ipak, problemi s nadoknadom troškova činovnicima premještenima bez vlastite krivnje nisu bili u potpunosti riješeni čak niti nakon njezinog donošenja.¹⁹⁰²

U studenom 1919. donesena je Uredba o premjektivosti i to, kako je ranije spomenuto, kao jedan oblik disciplinske kazne. Iako su 1921. doneseni novi disciplinski propisi, u pogledu premjektivosti i dalje su na snazi ostale Uredba i njezina Provedbena naredba, što je tijekom 1920-ih godina izazivalo nezadovoljstvo velikog dijela općinskog činovništva. Kako su Pokrajinska uprava (kasnije Ministarstvo) odnosno veliki župani (unutar svojih oblasti), mogli postavljati činovnike (čak i u stalnu službu) kao nadzorna vlast, postavljalo se pitanje koliko se uopće poštuje općinska samouprava u pogledu namještanja činovnika i koliko se u praksi još uvijek poštovala njihova stalnost.

¹⁹⁰⁰ HR-HDA-79 UOZV. IV-5, 1008/1919. (kut. 4587). „Općinskih činovnika privremeno premještenih, - nošenje troškova premještenja“; „Općinsko činovništvo neka se svojevoljno po oblastima ne premješta!“, predstavka Zemaljskog društva opć. činovnika Povjereništvu za unutarnje poslove od 24. ožujka 1919.; Predstavci je bio priložen i primjer odluke o provođenju nekoliko premještaja u gospićkom kotaru. U odluci je stajalo da se zamjene odnosno premještanja činovnika trebaju „obaviti u roku od 48 sati pod prijetnjom brahijalnog odstranjenja istih iz spomenutih svojih općina i uz prijetnju otpusta od službe. Ujedno se dotični urednici obavješćuju, da je ova odredba uslijedila iz nužde za stišavanje uznemirujućih glasina i da za tu odredbu ne predleži posebno kakovo njihovo ogrešenje.“ HR-HDA-79 UOZV. IV-5, 1008/1919. (kut. 4587). Prijepis odluke Kotarske oblasti u Gospiću upućene Ferdi Trtnju, opć. bilježniku u Ličkom Osiku, 15. studenog 1918.; O ovome vidi i tekst koji navodi probleme koji se nalaze u spomenutoj predstavci: F. Š., „Dokle tako?“, *Općinski upravnik*, 5. 4. 1919., 55–56.

¹⁹⁰¹ Te nedoumice i pitanja vide se iz nekoliko dopisa koje je veliki župan Županije požeške uputio Zemaljskoj vladi. Nije bilo jasno koja je općina trebala plaćati činovnike jer plaće nisu bile ujednačene pa je činovnik mogao biti plaćen više ili manje nego u matičnoj općini, čime su primjerice činovnici koji nisu bili premješteni zbog protuzakonitih djela, mogli biti zakinuti ako bi dobili manje plaće, stanarinu i sl. Osim toga postavljalo se i pitanje financiranja njihovih obitelji. U jednom dopisu (od 18. ožujka 1919.) veliki župan naveo je: „Sada mi stizavaju molbe pojedinaca, da se vrate natrag na svoja stalna mjesta, jer da će inače biti materijalno upropašćeni, budući da su obitelji mnogih ostale u mjestu stalnog namještenja – te ondje vode kućanstvo, a oni opet žive na drugom mjestu - i po koji uz manja beriva - čime naravski trpe materijalnu štetu“. Zanimljivo je spomenuti da je (u dopisu od 5. travnja 1919.) veliki župan naveo popis od dvadeset i jednog premještenog činovnika od kojih su se četvorica privremeno umirovila, jedan je bio suspeniran dok je jedan napustio službu. HR-HDA-79 UOZV. IV-5, 1008/1919. (kut. 4587). „Općinskih činovnika privremeno premještenih, - nošenje troškova premještenja“; Dopisi velikog župana Županije požeške upućeni Kr. zemaljskoj vladi Povjereništvu za unutarnje poslove od 5. veljače 1919., 18. ožujka 1919. i 5. travnja 1919.

¹⁹⁰² HR-HDA-79 UOZV. IV-5, 20004/1920. (kut. 4597). „Općinskih činovnika selidbene troškove naknaditi“, predstavka Zemaljskog društva opć. činovnika upućena povjereniku za unutarnje poslove Kr. zemaljske vlade, 17. svibnja 1920.

Donošenje Uredbe bilo je obrazloženo prvenstveno posljedicama ratnih i poslijeratnih okolnosti kada su mnogi činovnici bili optuženi za protuzakonite radnje i nezakonito bogaćenje na račun rekvizicije, aprovizacije i ostalih ratom dobivenih zaduženja. Uredba je stoga trebala uvesti kraće disciplinske postupke i micanje nepodobnih činovnika iz općina kako bi općinska poglavarstva što prije profunkcionirala. No, u činovničkim krugovima smatralo se kako to nije bio jedini cilj Uredbe, već da je osim toga trebala poslužiti kao sredstvo za uklanjanje općinskih činovnika i postavljanje podobnih, odanih državnom režimu, odnosno strankama na vlasti. U „prevratu“ 1918. pojedini činovnici koji su se zamjerali općinarima sami su napustili općine ili su bili protjerani, a neki su tražili premještaj ili umirovljenje. Stoga je činovništvo smatralo nelogičnim da „danas, nakon godinu dana rata, kada je glavno zlo prohujalo nad glavama i krivih i nevinih, nalazi se opravdanim uvesti iznimne mjere protiv općinskim činovnicima. Čudnovato!“¹⁹⁰³ Pritom treba reći da su se neki disciplinski (i sudski) procesi za zloupotrebe i protuzakonitosti u vrijeme rata vodili i nekoliko godina nakon njegova završetka.¹⁹⁰⁴ No, donošenje tih iznimnih mjera odnosno ovakve Uredbe, krajem 1919., kraj postojećih disciplinskih propisa, smatralo se neopravdanim.

Glavni argumenti protiv Uredbe i Provedbene naredbe odnosili su se na dokidanje općinske samouprave (jer je umjesto općinskog odbora, državna vlast premještajima utjecala na postavljanja činovnika) i neosnovano micanje činovnika samo na temelju „razdraženosti“ općinara prema činovnicima zbog vršenja dužnosti nametnutih u vrijeme rata. Napadnuta je i odredba po kojoj se činovnik premješta „samo zato, *jer je dobar*“ kako bi u nekoj drugoj općini uveo red te kako će time „za svoju urednost i valjanost biti kažnjen, rastavljen od obitelji, uništen gospodarstveno i materijalno“. Upozoreno je i na višestruke izdatke općina za plaćanje više činovnika, a problematičnom je smatrana odredba kojom se dopuštalo namještanje nekvalificiranih osoba zbog opasnosti da će se primanjem takvih činovnika u službu unazaditi općinska uprava.¹⁹⁰⁵

Uredba o premjektivosti donesena je u vrijeme vlade Ljubomira Davidovića (DS). Pristaše DS-a Uredbu su opravdavali navodeći da je općinskim činovnicima „khuenovskim“

¹⁹⁰³ „Na obranu stališa i općina“, *Općinski upravnik*, 15. 11. 1919., 185.

¹⁹⁰⁴ Za primjer presude donesene na temelju Naredbe od 15. veljače 1913. i Uredbe od 1. studenog 1919., zbog protuzakonitog postupanja u ratno vrijeme i odnosa prema stranaka, vidi: HR-HDA-79 UOZV. IV-5, 28175/1920. (kut. 4598). Spis: „Došen Ante, općinski bilježnik, disciplinarni postupak.“, Gospić, 6. srpnja 1920.; Treba spomenuti da je Došen u jednom dopisu Zemaljskom društvu opć. činovnika naveo da je tu presudu poništilo Zemaljsko karnosno povjerenstvo zbog površne i netočno provedene istrage. O toj istrazi rekao je da je bila „plod političke osvete i bivšom naredbom o skraćenom postupku sudjen sam po ondašnjem podžupanu inače ljudožderu Beniću na otpust od službe za kotar Perušić“. HR-DAZG-745 ZDOČ. 2.3. OS, 104/1925. (kut. 36).

„Protupravna premještenja i progoni opć. činovnika“; Dopis Ante Došena, Lički Osik, 24. kolovoza 1925.

¹⁹⁰⁵ „Na obranu stališa i općina“, *Općinski upravnik*, 15. 11. 1919., 185–186.

općinskim zakonom bila omogućena stalnost zahvaljujući kojoj su neometano mnogi provoditi njegovu politiku i ciljeve, te da se u novoj državi takvi činovnici, koji su se zamjerili seljacima, nisu smjeli ostaviti na svojim mjestima. Pritom su tvrdili da je riječ o privremenom propisu koji će se ukinuti donošenjem novoga općinskog zakona.¹⁹⁰⁶ No, Zakon o općinama donesen je nakon više od trinaest godina, a Vlada koja je donijela Uredbu, kao i one nakon nje, zanemarile su da je stalnost ujedno trebala garantirati profesionalnost i neovisnost općinskih činovnika o političkoj volji nadređenih, kao i činjenicu da su već postojali disciplinski propisi prema kojima su činovnici mogli biti kažnjeni za protuzakonita djela. Stoga se i među činovnicima i u javnosti Uredba percipirala kao sredstvo obračuna. Osim Pribićevića, tadašnjeg ministra unutarnjih poslova, krivca za donošenje Uredbe i Provedbene naredbe, činovnici su vidjeli i u banu Tomljenoviću smatrajući da je „bio vrlo neraspoložen napram opć. činovništvu, što je pokazivao svakom zgodom, a najjačeg izražaja dao u samoj uredbi“.¹⁹⁰⁷

Već početkom 1920-ih premještaji provedeni na temelju Uredbe, više nisu bili povezani sa posljedicama ratnih zbivanja.¹⁹⁰⁸ Iako je općinsko činovništvo ubrzo nakon donošenja Uredbe iskazalo nezadovoljstvo i sumnje oko njezine stvarne svrhe, isprva nisu bili podneseni značajniji koraci da se to učini. Umjesto toga, nadali su da će ubrzo biti ukinuta jer je to bila „stvar koja ima i puno političke pozadine, pa se za nju zagrijevaju već i radi vlastite reputacije uvidjavni političari“.¹⁹⁰⁹ No do ukidanja Uredbe nije dolazilo, a otvoreno se počelo govoriti da se njome „htjelo provesti veću ovisnost činovnika o državnoj vlasti, jače ih pritisnuti i držati na uzdi“.¹⁹¹⁰ Premještaji su se događali na cijelom području Hrvatske i

¹⁹⁰⁶ „Rad demokratsko-socijalističke vlade“, *Glas slobode*, 23. 11. 1919., 2.

¹⁹⁰⁷ Mc., „Nas položaj“, *Općinski upravnik*, 26. 5. 1923., 81.

¹⁹⁰⁸ Primjerice kotarski predstojnik u Šidu tražio je od velikog župana u Vukovaru da se iz općine Tovarnik premjesti bilježnik Pavle Pakić koji je tamo bio postavljen 1919. To je tražio na temelju jednoga incidenta između nekoliko osoba i oružnika, tvrdeći da ga Pakić nije odmah izvijestio o tom događaju već drugi dan te da nije sposoban voditi općinu. Štoviše, predstojnik je tražio da se raspusti cijeli općinski odbor i da se u općinu postavi povjerenik. Mjesni odbor HPS-a prosvjedovao je protiv micanja bilježnika Pakića navodeći da ga žele maknuti protiv volje naroda i nametnuti drugoga bilježnika. Pakić je iz Tovarnika bio maknut, a na njegovo mjesto postavljen Marijan Franjić protiv kojega je više puta pisano u novinama HPS-a, između ostaloga i da se svojim djelovanjem upravo u vrijeme rata zamjerio seljacima. HR-HDA-79 UOZV. IV-5, 41506/1920. (kut. 4599). Spis: „Pakić Pavao obć. bilježnik u Tovarniku; dignuće od službe“; „Tovarnik (kod Šida)“, *Seljačke novine*, 2. 11. 1921., 5; „Tovarnik (kod Šida)“, *Seljačke novine*, 25. 11. 1921., 6; „Tovarnik (kod Šida)“, *Seljačke novine*, 1. 12. 1921., 5.

¹⁹⁰⁹ „Od svega po malo.“, *Općinski upravnik*, 8. 5. 1920., 53–54; Primjerice Valentin Tomazetić iz Stupnika (kotar Zagreb), upozoravao je 1921. da se premještaji i suspenzije vrše bez pravih razloga i tražio je od Zemaljskog društva opć. činovnika da se povede inicijativa kako bi se premještaji i suspendirani činovnici vratili na svoja mjesta ili umirovili. Društvo je tada na svojoj skupštini otklonilo takav prijedlog, smatrajući da činovnici te probleme trebaju rješavati individualno, a ne putem zajedničke inicijative. HR-DAZG-745 ZDOČ. 2.3. OS, 46/1921. (kut. 35). Predmeti za glavnu skupštinu; dopis Valentina Tomazetića Zemaljskom društvu opć. činovnika, Stupnik, 1. kolovoza 1921.; „Glavna skupština“, *Općinski upravnik*, 13. 8. 1921., 126.

¹⁹¹⁰ Ivan DOMITROVIĆ, „Premještanje općinskih činovnika“, *Općinski upravnik*, 4. 2. 1922., 17.

Slavonije, a posebno su uočljivi bili u Srijemu, gdje se bez istrage premještao veći broj činovnika.¹⁹¹¹ No osim premještaja nevjericu je izazvalo i stavljanje općinskih činovnika na raspoloženje (ili suspenziju) odnosno micanje iz službe bez provedene disciplinske istrage i bez objašnjenja o razlozima ovakve odluke pri čemu su nekima od njih bila uskraćena primanja.¹⁹¹²

Da su se premještaji počeli provoditi proizvoljno i bez nadzora pokazuje i dopis Pokrajinske uprave upućen velikim županima 1922., u kojem je stajalo da je Povjereništvo za unutarnje poslove ustanovilo „da je u godinama 1920. i 1921. po gospodi velikim županima privremeno premješten znatan, a u pojedinim županijama upravo neobično velik broj opć. činovnika, a da za velik dio tih premještaja ovo povjereništvo i ne zna, jer ma nikakav nije podnesen propisani izvještaj, te da medju premještenima ima i takovih koji su po velikom županu trajno premješteni na što isti po zakonu nemaju ovlaštenja“. Od velikih se župana tražio prekid takve prakse i zahtijevalo podnošenje obrazloženja o svakom pojedinom premještaju.¹⁹¹³ Nedugo potom velikim je županima ponovno poslana uputa sličnoga sadržaja navodeći da se oko premještaja i namještenja općinskih činovnika kotarske oblasti i županije trebaju očitovati Pokrajinskoj upravi s obzirom da su proizvoljni premještaji dovodili do komplikacija i štetnih posljedica. Naime, određeni premještaji provodili su se kao disciplinske kazne, a usporedno s tim i oni premještaji (i namještenja) opravdavani potrebom službe. Potonje su samovoljno provodile županije (i kotarske oblasti) na temelju Uredbe o premjektivosti čime je dolazilo do neusklađenost u odlukama i posljedično do ukidanja pojedinih namještenja. Takve samovoljne odluke (najčešće motivirane političkim razlozima) dovodile su do štete za činovnike, općinsku upravu kao i do financijske štete za općine i državu.¹⁹¹⁴

Premještanje i micanje općinskih činovnika kada za to nije bilo pravog razloga te prekidanje kontinuiteta u njihovu radu, smatralo se štetnim i zbog specifičnosti poslova koje su vršili općinski činovnici, s obzirom da njihova služba nije bila samo uredska već je tražila dobro poznavanje općine u kojoj su vršili službu, kao poznavanje njihovih općinara.¹⁹¹⁵

¹⁹¹¹ „Premještenja u masama“, *Općinski upravnik*, 26. 8. 1922., 136.

¹⁹¹² Mc, „Općinski činovnici na raspoloženju“, *Općinski upravnik*, 8. 5. 1926., 73–74.

¹⁹¹³ HR-HDA-137, PU-UO, III-5, 15090/1922. (kut. 110). „Opć. činovnika premještenje“, koncept dopisa Odjela za unutarnje poslove Pokrajinske uprave, upućenog velikim županima, 24. veljače 1922.

¹⁹¹⁴ HR-HDA-137, PU-UO, III-5, 39434/1922. (kut. 111). „Opć. činovnika premještanje odnosno namještanje“, koncept dopisa Odjela za unutarnje poslove Pokrajinske uprave upućen velikim županima i građanskom povjerenku za Međimurje, 19. srpnja 1922.

¹⁹¹⁵ Prema riječima pravika N. Fuggera, stalnost činovnika bila je važan preduvjet uspješne općinske uprave jer „činovnik može biti samo onda nepristran, službi predan i nepodmitljiv, ako mu je zagarantovana stalnost u

Nepoznavanje općina i česta preseljenja svrstavala su se među glavne uzroke zaostajanja općinskog poslovanja, što je za posljedicu imalo generiranje novih troškova i opterećenja za općinare. Ogladni primjer za ovaj problem bila je općina Čemernica u kotaru Vrginmost. Prema svjedočenju bilježnika Petra Markiša, bilježnika iz Kraljevčana (kotar Glina) koji je bio premješten u Čemernicu, ona je postala „jedna prolazna – 'popračenička' stanica“ jer se u njoj u godinu dana izmijenilo čak osam činovnika, „pak se može misliti, kako poslovi stoje i kako je raditi u toj 'tranzitnoj' općini“.¹⁹¹⁶

Županije su ipak i dalje nastavile provoditi premještaje, a nakon što je postalo jasno da se s njima neće stati, reagiralo je i Zemaljsko društvo opć. činovnika. Oni su 1923. iznijeli konkretne zahtjeve Pokrajinskom namjesniku, tražeći prestanak premještaja. Nezadovoljni činjenicom da je Uredba o premjestivosti izgubila svoju prvotnu svrhu i da se otvoreno govori o tome da se brojni premještaji provode „iz političkih ili bolje rekuć političko partijskih razloga“, tražili su njezino ukidanje.¹⁹¹⁷ Tvrdili su da se takvim postupcima zastrašuje činovnike i uništava njihovo materijalno stanje.¹⁹¹⁸ Uz to, materijalna šteta nanosila se općinama i državi zbog troškova preseljenja i plaća premještenih činovnika, što su posebno teško izdržavale siromašne općine. Činovnici su tražili da se Uredba ukine jer nije više služila svrsi za koju je prvotno bila donesena, a za onoga činovnika kojemu bi se utvrdio prijestup u službi, tražila se osuda „na kazan umirovljenja ili lokalni otpust od službe, pa neka si sam traži drugo mjesto. Manje je zlo da trpi pojedinac, koji je i onako prestupio službene i stališke dužnosti, nego da stradava čitav stališ i služba.“¹⁹¹⁹ Više od dvije godine kasnije, Ministarstvo unutarnjih poslova odgovorilo je na predstavku navodeći da se Uredba ne može ukinuti jer je

službi a i općinska uprava bolje funkcionira, ako je pošteđena od neprestanih trzavica za izbor činovnika. Osim toga činovnici, koji dugi niz godina služe, stiču ne samo praksom veliku rutinu, već i poznavanje ljudi i mjesnih prilika te mogu stanovite komunalne zadatke provesti kontinuirano, što je tim potrebnije, jer su općinska vijeća kratkotrajna i čestim izborima izgube nit kontinuiteta.“ Nikola FUGGER, „Uredjenje osobnih i službenih odnošaja općinskih činovnika“, *Općinski upravnik*, 22. 9. 1923., 151.

¹⁹¹⁶ HR-DAZG-745 ZDOČ. 2.3. OS, 80/1926. (kut. 37). Progoni općinskih činovnika; Dopis Petra Markiša upućen Zemaljskom društvu opć. činovnika, Čemernica, 18. listopada 1926.

¹⁹¹⁷ „Premještanje opć. činovnika“, *Općinski upravnik*, 10. 3. 1923., 39.

¹⁹¹⁸ Među premještenim činovnicima bilo je mnogo onih koji su spominjali probleme zbog napuštanja svoga gospodarstva. U jednom tekstu tako se spominje problem koji je pogađao znatan dio općinskih činovnika: „Oni služe na selu, daleko od grada, gdje se ne mogu opskrbiti živežnim namirnicima, pa su prisiljeni osnovati si malo gospodarstvo: vrtić, peradarstvo, nabaviti si kravu za mlijeko, gojiti krmače i t. d. Kroz premještanje sve to propada i ode uz bezcijenu u tuđe ruke. Obitelj premještenoga živi kod toga obično na dvije strane i pada u materijalnu bijedu. Takovi slučajevi su brojni, a teško onima koji ih snašaju.“ Ivan DOMITROVIĆ, „Općinska samouprava i premještanje općinskih činovnika“, *Općinski upravnik*, 2. 10. 1926., 158.

¹⁹¹⁹ „Premještanje opć. činovnika“, *Općinski upravnik*, 10. 3. 1923., 38–39.

dobila snagu zakona te da će njezino ukidanje uslijediti donošenjem novoga općinskog zakona.¹⁹²⁰

Pitanja premještaja izazivala su i političke sukobe. Tako se Pribičević, za čije je vlade Uredba bila donesena, žalio ministru unutarnjih poslova Miloradu Vujičiću, da se općinski činovnici premještaju na temelju političkog utjecaja. Ernest Čimić, tadašnji pokrajinski namjesnik u Zagrebu, izvijestio je Vujičića o tome, negirajući utjecaj političara na premještaje, navodeći kako se činovnici premještaju samo „kada to iziskuju javni važni interesi ili interesi opštinskih službi na predlog nadležnih odgovornih starešina“. Spomenuo je kako se najmanje premještaju općinski činovnici te kako ih je unutar dva mjeseca bilo premješteno „samo pet“. Pritom nije propustio navesti da su premješteni upravo prema Uredbi koju je donio Pribičević kada je bio ministar.¹⁹²¹

Sredinom 1920-ih premještaji ipak nisu posustajali, stoga je Zemaljsko društvo opć. činovnika 1925. odlučilo prikupiti iskaze „o protupravnim premještajima suspenziji i otpuštanju opć. činovnika“, tražeći od Ministarskog savjeta da se ispravi počinjena šteta i da se Uredba stavi izvan snage.¹⁹²² Dostupni iskazi (njih četrdeset i tri) pokazuju kako se tada najveći broj činovnika žalio da su njihovi progoni bili politički motivirani. Iako se u najvećem dijelu tih izjava ne spominju konkretna imena odnosno političke stranke pod čijim je utjecajem došlo do premještaja ili suspenzija, dio činovnika naveo je da se to činilo zbog njihove (stvarne ili navodne) pripadnosti HRSS-u, a dio je također naveo da su suspenzije uslijedile pod utjecajem SDS-a. Stoga, iako specifični, ovi su slučajevi u suštini imali istu podlogu – političku denuncijaciju, odnosno optužbu o pripadnosti određenoj političkoj opciji i to prvenstveno HRSS-u.

Iako je naravno bilo činovnika koji se u vezi svojih premještaja nisu obraćali Društvu, ovi iskazi poslani Društvu dobro pokazuju uzroke premještaja i pritom se nekoliko njih može se izdvojiti kao ogledni primjer. Tako je primjerice bilježnik Ivan Wöfl tvrdio je da je progonjen zbog optužbi kolege da je glasovao za HRSS, a kao službeni razlog bilo je navedeno držanje slika bivših vladara.¹⁹²³ Blagajnik Slavko Kovačević bio je premješten u

¹⁹²⁰ HR-DAZG-745 ZDOČ. 2.3. OS, 15/1923. (kut. 35). „Opć. činovnici uredba o premjestivosti zadobila zak. snigu. [sic]“; Dopis velikog župana Zagrebačke oblasti upućen Zemaljskom društvu opć. činovnika, 4. kolovoza 1925.; „Uredba o premjestivosti opć. činovnika“, *Općinski upravnik*, 22. 8. 1925., 148.

¹⁹²¹ HR-HDA-137 PU-PR. 6-14, k br. 683 (br. 2174)/1923. Brzjav ministra unutarnjih poslova M. Vujičića upućen pokrajinskom namjesniku u Zagrebu, 4. ožujka 1923.; Koncept dopisa Predsjedništva Pokrajinske uprave za Hrvatsku i Slavoniju upućen ministru unutarnjih poslova M. Vujičiću, 5. ožujka 1923.

¹⁹²² „Glavna skupština“, *Općinski upravnik*, 1. 8. 1925., 135.

¹⁹²³ Ivan Wöfl, stalni općinski blagajnik u Gorjanima (kotar Đakovo), nekoliko puta je bio premješten, a za vrijeme službe u općini Vuka i suspendiran. Za svoju suspenziju okrivio je bilježnika iz Gorjana (Marka

izborno vrijeme, također zbog navodne povezanosti s HRSS-om, a i kasnije je više puta bio premještan iz političkih razloga.¹⁹²⁴ Eduard (Edo) Grgurić otkrio je umirovljenoga bilježnika Ivana Ciglara za lažne optužbe zbog kojih je protiv njega vođen disciplinski postupak, zbog čega je ostao bez namještenja. Protiv spomenutog Ciglara pisao je i HRSS-ov *Dom*.¹⁹²⁵

Osim premještaja i suspenzija jedan od načina na koji se činovnike micalo iz službe bilo je prisilno umirovljenje kako bi se oslobodila njihova mjesta i na njih postavile osobe odane vlasti. Umirovljenim osobama često je samo nekoliko godina nedostajalo do

Matijevića), navodeći da ga je isti denuncirao zbog glasovanja za HRSS. U dekretu kojim je Wöfl bio suspendiran, navedeno je da su u njegovu stanu pronađene „slike bivših austro-ugarskih i njemačkih vladara [...] obješene na zidu, što je najstrožije zabranjeno“. Wöfl je naveo kako je bila riječ o njegovim „vojničkim fotografijama gdje su se i nuz moju fotografije (uspomena na voj. službovanje) nalazile i slike bivših vladara“. Iako je ipak bio vraćen u svoju stalnu općinu, tražio je da se „kazne denuncijati“ te da mu se nadoknadi plaća koju nije primao tijekom suspenzije. HR-DAZG-745 ZDOČ. 2.3. OS, 104/1925. (kut. 36). „Protupravna premještenja i progoni opć. činovnika“; Ivan Wolf, dopis upućen Zemaljskom društvu opć. činovnika, prijepis dekreta o suspenziji u Vuki i izvjesnica (8. kolovoza 1925.).

¹⁹²⁴ Općinski blagajnik Slavko Kovačević tvrdio je da je iz svoje stalne općine Cetinograd (kotar Slunj) bio premješten u općinu Gornje Dubrave (kotar Ogulin) u izborno vrijeme jer je sumnjičen da je „bio radićevac i kao takav antidržavni i nepouzdan“. Nakon što je premješten u općinu Neretić (kotar Karlovac) kao blagajnik, bio je uvjeren da će uskoro biti vraćen u Cetinograd te je smatrao da Društvo neće morati intervenirati u njegovom slučaju. No drugi izvori pokazuju kako je njegova procjena bila pogrešna jer su uskoro uslijedili novi premještaji: u Otočac (kotar Otočac), potom nakon dva mjeseca u Mrkopalj (kotar Delnice) u kojem nije niti stupio u službu već ga je veliki župan ponovno premjestio u Cetinograd. Tamo je ostao samo par mjeseci jer je potom bio premješten u Krasicu (kotar Sušak). Nakon nekoliko godina premještaja Kovačević je molio velikog župana da ga vrati u Cetinograd navodeći da je „materijalno uništen a moralno utučen“ zbog premještaja provedenih bez istraga i opravdanih razloga. U molbi iz srpnja 1927. naveo je da su kod njegova posljednjeg premještenja iz Cetinograda u Krasicu „igrali ulogu politički razlozi, naime, da u općini Cetingradskoj nije bio ni jedan od namještenih činovnika Srbin, te da je jedan takav morao na moje mjesto – i ako samo u privremenom svojstvu – biti namješten.“ S obzirom da je za načelnika u međuvremenu bio izabran Srbin, Kovačević je tražio da se i njega vrati na njegovo mjesto, temeljeći to na zaključku općinskog odbora i „učinjenoj nagodbi između Hrvata i Srba“ da ga se postavi na njegovo mjesto u Cetinograd. HR-DAZG-745 ZDOČ. 2.3. OS, 104/1925. (kut. 36). „Protupravna premještenja i progoni opć. činovnika“; Slavko Kovačević, dopisi upućeni Zemaljskom društvu opć. činovnika (28. srpnja 1925. i 9. rujna 1925.), izvjesnica (9. rujna 1925.); HR-HDA-138 PKO. VŽ PS, 743/1927. (kut. 137). Spis: „Kovačević Slavko, opć. bilježnik II. moli povratak u Cetinograd“, travanj-rujan 1927.

¹⁹²⁵ Eduard (Edo) Grgurić bio je stalni općinski bilježnik u Gornjoj Stubici (kotar Stubica), a u disciplinskom postupku kažnjen je premještajem na drugo službeno mjesto. No premještaj nije dobio već je tri godine bio bez namještenja, a potom postavljen za blagajnika u Severinu na Kupi (kotar Vrbovsko). Među optužbama u njegovoj karnosnoj presudi stajalo je da je prijetio žandarima. No Grgurić, koji se želio vratiti u Gornju Stubicu, tvrdio je da je glavni krivac za njegovu situaciju bio umirovljeni bilježnik Ivan Ciglar koji je htio doći na načelničko mjesto, a svoga sina želio postaviti na mjesto bilježnika te da je zbog toga „žandare huškao i upućivao protiv njega“. U to vrijeme u Gornjoj Stubici službovao je kao bilježnik Stevan Ičićević za kojega je Grgurić saznao da je „silom iz ureda“ izbačen, stoga je smatrao kako bi se, s obzirom na ispražnjeno mjesto mogao tamo vratiti. HR-DAZG-745 ZDOČ. 2.3. OS, 104/1925. (kut. 36). „Protupravna premještenja i progoni opć. činovnika“; Edo Grgurić, dopis (7. kolovoza 1925.) i izvjestica (1. rujna 1925.); U Radićevu *Domu* pisano je protiv Ciglara, njegova sina Dragana (tada općinskog povjerenika) i bilježnika Ičićevića zbog umiješanosti u napad na seljake u Gornjoj Stubici i utjecaja na žandarmeriju. O njima je pritom zapisano: „[...] Ivan Ciglar, dotično njegov sin Dragan, sadašnji općinski komesar, a drugi je dotepenac neki obćinski pisar, - glavni ortak i veliki prijatelj mladoga Ciglara, - koji sada nosi čast privremenoga obćinskog bilježnika, premda ne ma kao ni mladi Ciglar nikakve sposobnosti. Zove se Stevo Ičićević. Između njega i obiju Ciglara jest samo u tom razliku, što su se Ciglari (osobito za vrijeme rata) već silno na račun seljačke sirotinje obogatili, a Ičićević se tek obogaćuje.“ Juraj ZRINŠČAK, Dr. Stjepan KOŠUTIĆ, „Kako je prolivena seljačka krv u Gornjoj Stubici.“, *Dom*, 25. 4. 1923., 6–7.

navršene tridesetpetogodišnje službe kao u slučajevima koje su iznijeli bilježnici Milan Šojat¹⁹²⁶ i Andrija Široki,¹⁹²⁷ okrivivši za prisilno umirovljenje političke razloge.

Neki su činovnici naveli i posljedice koje su premještaji ostavili na njihovu obitelj i materijalno stanje, poput bilježnika Luke Štimca¹⁹²⁸ i Lovre Svibića,¹⁹²⁹ pri čemu su obojica za svoje premještaje također naveli političke motive. Neprilike u kojima su se mogli naći činovnici uslijed premještaja slikovito je opisao općinski blagajnik Ilija Steović, stalno

¹⁹²⁶ Milan Šojat, bilježnik u općini Putinci (kotar Ruma) tvrdio je da je prisilno umirovljen nakon 31 godine službe. S obzirom da je puna služba iznosila 35 godina, tražio je da mu se dopusti da na svom mjestu ostane još nekoliko godina s obzirom da se osjećao sposobnim za rad, a od mirovine nije mogao pokrivati troškove života. Šojat je izjavio da „nakon lečničkog pregleda nije mi rečeno ni objašnjeno da li sam i zašto se prije zakonitog roka umirovljujem kad ja umirovljenje tražio nisam“. Za stvarni razlog umirovljenja smatrao je da je „svemu tome kriva nelojalna partijska korupciona kleveta mlađi lica koji su moje mesto zauzeli, - jer su me kao katolika poreklom hrvata, ovde nadležnog smatrali kao nepoverljiva, -prem da sam uvek svoju dužnost savestno i točno po odredbama oblasti obavljao“. Na njegovo je mjesto bio postavljen Gliša (Gligorije) Radošević, koji je do tada službovao u općini Indija istoga kotara. Kada je Šojat poslao molbu Pokrajinskoj upravi u Zagrebu, moleći da ga se reaktivira, odgovoreno mu je da se ta reaktivacija ne može provesti već da se može natjecati za druga ispražnjena mjesta. Sudeći prema tom rješenju, tvrdnje da više nije sposoban za vršenje bilježničke službe nisu bile točne, no nadležne vlasti ipak ga nisu vratile na njegovo mjesto. HR-DAZG-745 ZDOČ. 2.3. OS, 104/1925. (kut. 36). „Protupravna premještenja i progoni opć. činovnika“; „Šojat Milan umirovljeni opć. bilježnik u Putincima, moli reaktiviranje i uspostavljanje na njegovo bivše bilježničko mesto u opć. Putinci sreza Ruma“ (prijepis molbe Pokrajinskoj upravi u Zagrebu od 10. listopada 1924.), dopis upravi Zemaljskog društva opć. činovnika (16. kolovoza 1925.) i izvjesnica (10. rujna 1925.).

¹⁹²⁷ Andrija Široki iz Drinja (kotar Koprivnica) žalio se na prisilno umirovljenje nakon tridesetogodišnje službe. Premda je želio u službi ostati punih trideset i pet godina, tvrdio je da je na umirovljenje morao pristati jer bi u suprotnom bio premješten što za njega nije bilo moguće s obzirom da se brinuo za teško bolesnu suprugu koja je u međuvremenu i umrla. Za svoje premještaj krivio je SDS (točnije dr. Radančevića), a spomenuto je kako je bio smijenjen dan nakon što je V. Vilder u Koprivnici održao skup kojemu on nije prisustvovao. Pritom je rekao da se sam nije bavao politikom i da nije pripadao nijednoj stanici. Iako je podnio zahtjev za reaktiviranje, sudeći prema dostupnim popisama do toga ipak nije došlo. HR-DAZG-745 ZDOČ. 2.3. OS, 104/1925. (kut. 36). „Protupravna premještenja i progoni opć. činovnika“; Andrija Široki, dopisi (dva, nedatirana) i izvjesnica (6. rujna 1925.).

¹⁹²⁸ Luka Štimac, stalni bilježnik u Lipiku (kotar Pakrac) bio je premješten u općinu Gaj, a kao neslužbeni razlog premještaja naveo je svoju pripadnost HRSS-u. Preseljenjem iz Lipika ostao je bez stana stoga je za privatne stvari morao iznajmiti poseban stan u Lipiku. Ujedno je plaćao i novi smještaj u Gaju pri čemu je njegova plaća u novoj općini bila gotovo upola manja. Uz to, njegova supruga koja je bila učiteljica, također je tada bila dignuta od službe. No, Štimac je na svoje mjesto u Lipiku naknadno ipak bio vraćen. HR-DAZG-745 ZDOČ. 2.3. OS, 104/1925. (kut. 36). „Protupravna premještenja i progoni opć. činovnika“; Luka Štimac, dopisi (5. kolovoza 1925. i 15. rujna 1925.) i izvjesnica (15. rujna 1925.).

¹⁹²⁹ Lovro Svibić bio je izabran kao općinski bilježnik III. u općini Novigrad (Podravski) (kotar Koprivnica) 1912. Ovo službeno mjesto nije bilo trajno ustanovljeno već je on bio izabran kao stalni bilježnik. Tvrdio je da se taj izbor izvršio zahvaljujući njegovu predanom tridesetšestogodišnjem radu u općini (kao službenik, a potom činovnik). Njegov premještaj u općinu Velika Pisanca (kotar Bjelovar) uslijedio je, prema njegovim tvrdnjama, djelovanjem Gjüre Ljutića. Ljutić je bio postavljen za povjerenika u njegovoj općini, prije toga služio je kao općinski stražar, a sa 50 godina položio je bilježnički i blagajnički ispit. Svibić je naveo kako je Ljutić postavši povjerenikom, među općinarima govorio protiv njega te da je „mjesto III. bilj. suvišno i da će to mjesto Vilder ukinuti i zbilja je to i učinio Ljutić sa Vilderom, naravno za to: ako se ja premjestim iz Novigrada da će demokrati dobiti puno više glasova“. Iako je Svibić tražio istragu ona nije bila provedena, a Ljutić je dekretom postavljen na mjesto bilježnika III., kreirano upravo za Svibića. Svibić je tvrdio i kako je njegovo premještenje bilo otežano zbog brige za bolesne članove obitelji (supruga, kći i tast), te zbog brige za gospodarstvo i zemlju koju je posjedovao u Novigradu. Stoga je odbio službu u Velikoj Pisanici i nadležnu vlast molio da ga ostavi na njegovu mjestu u Novigradu. Prema podacima navedenim u prilogu s popisom činovnika, Svibić je kasnije ipak ostao službovati u svojoj općini. HR-DAZG-745 ZDOČ. 2.3. OS, 104/1925. (kut. 36). „Protupravna premještenja i progoni opć. činovnika“; Lovro Svibić, dopis (8. kolovoza 1925.) i prijepis molbe upućene okružnom načelniku u Bjelovaru (14. siječnja 1925.).

namješten u Rajiću (kotar Novska). Naveo je kako je u toj općini bio stalno primljen nakon što je sve zaostatke i blagajničke poslove doveo u red. No, početkom 1925. premješten je u Krapje u kojem je „opet našao velike zaostatke“, a na njegovo mjesto u Rajiću došao je pisar. U novu općinu otišao je sam ostavivši obitelj (suprugu i troje djece), s obzirom da mu je poglavar sreza rekao kako njegov premještaj neće trajati duže od mjesec dana. No, u Krapju je ostao sedam mjeseci i o tome rekao: „Došao sam u Krapje, preuzeo blagajničko poslovanje nu stana i košte nigdje dobiti nisam mogao, već sam više od mjesec dana nosio hranu iz Rajića, a spavao sam u stražarnici i uredu na pisaćem stolu, a jer sam se hranio suhom hranom, to sam se tom prilikom razbolio na želudcu, zatražio sam dopust za ozdravljenje, nisam dobio, niti je Dr. smio izdati liječničku svjedodžbu.- Poslije toga dobio sam u jednoj gostioni košte i za prespavati, gdje su mi zaračunali preko 1000 dinara mjesečno, i onda u Rajiću platio stan i tako mi plaća ne dostaje, a žena i djeca što trebaju to su si morali uzimati na vjeru, da se mogu prehraniti.- Sada tri mjeseca išao sam u Pusku na večeru, konak i fruštuk, Puska je od Krapja 5 klm: udaljeno selo, a kada je kišovito vrijeme, onda sam spavao u uredu na pisaćem stolu.- Sada od 1/8. odkazano mi je i ovdje.“ Steović, kojemu kao i brojnim drugim premještenim činovnicima u dekretu nije bio naveden razlog premještaja, tvrdio je stvarni razlog tome, da na blagajničko mjesto postavi pisara Mirka Čirinovića i o tome je rekao: „Nikakovih razloga nisu imali proti meni, da me premjeste, već su prijatelji i rodbina tamošnjeg blagajnika u Rajiću radili na tome, da on dobije mjesto, pa zato što ovdje imade dosta Srba, namjestiše ga ovamo a mene bacili u Posavinu, gdje sam samo patnje imao, jer me je narod držao protivnikom s razloga što me je vlast namjestila.“¹⁹³⁰ Sudeći prema dostupnim podacima (navedeno u prilogu) Steović je kasnije službovao u Kutini.

Mnogim činovnicima na dekretima o premještaju ili suspenziji nisu bili navedeni nikakvi razlozi te odluke već je uobičajeno stajalo da se radi o potrebi službe. No nekim činovnicima nisu bili niti podijeljeni dekreti već su jednostavno usmenom naredbom maknuti iz općine. Takav je slučaj naveo i Mato Odak iz Privlake (kotar Vinkovci) koji je tvrdio da ga je sreski poglavar usmenom naredbom maknuo iz općine i to iz osobnih razloga (jer je Odak bio pristaša HRSS-a) te mu, uz prijetnje, odbijao uručiti dekret o premještaju.¹⁹³¹ Neki premještaji pokazali su se posebno nerazumljivima, poput onoga u slučaju Matije Habijanca. On je naime, dekretom ostao u svojoj općini Sv. Ivan Žabno (kotar Križevci), ali je morao

¹⁹³⁰ HR-DAZG-745 ZDOČ. 2.3. OS, 104/1925. (kut. 36). „Protupravna premještenja i progoni opć. činovnika“; Ilija Steović, dopis (10. kolovoza 1925.) i izvjesnica (6. rujna 1925.).

¹⁹³¹ HR-DAZG-745 ZDOČ. 2.3. OS, 104/1925. (kut. 36). „Protupravna premještenja i progoni opć. činovnika“; Mato Odak, izvjesnica (22. listopada 1925.).

prijeći na blagajničko mjesto dok je blagajnik u istoj općini trebao preuzeti njegovo. Ovoj odluci nije prethodila nikakva istraga, a Habijanec je napomenuo da mu nije poznat razlog zbog čega bi takva odluka bila donesena.¹⁹³²

Većina činovnika koja je u ovim izvještajima poslanim društvu spominjala konkretne političke razloge progona, navodila je svoju pripadnost HRSS-u, a kao krivci za progone uglavnom su se spominjale pristaše SDS-a. No, dva su činovnika – Milan Vujnović¹⁹³³ i Dragutin Bucolić¹⁹³⁴ – spomenuli kako su bili maknuti upravo zbog pristajanja uz SDS.

Koliko je puta činovnik bez obrazloženja mogao biti premješten, pokazuje primjer Jove Milovanovića koji je bio stalno izabran u Kupinovu (kotar Zemun). Naveo je da je tamo imao „dva protivnika koji su inače veliki partizani, koji su me već i od ranije gledali mutnim očima jer nisam s njima hteo kartati i pijančevati i uvek su tražili načina da me se rieše“. Milovanović je tako prvi put bio premješten 1924. (u siječnju, kako navodi „za vreme Homogenog Radikalskog kabineta“) u Nove Banovce (kotar Stara Pazova). Nakon nekoliko mjeseci bio je vraćen u Kupinovo, no ubrzo ponovno premješten u Novu Pazovu (kotar S. Pazova) potom u Nove Banovce, zatim u Grabovce (kotar Ruma) i ponovno u Nove Banovce. Svi su premještaji bili provedeni unutar godine dana, bez istrage i objašnjenja.¹⁹³⁵

Unatoč brojnim prikupljenim iskazima i pritužbama, ova inicijativa Društva nije dovela do ukidanja Uredbe o premjestivosti. Naime, u vrijeme kada je počelo prikupljanje izvješća o progonima stigao je spomenuti odgovor na predstavku poslanu još 1923., kako će se Uredba ukinuti novim općinskim zakonom. Osim toga Društvo je nakon prikupljanja svih

¹⁹³² HR-DAZG-745 ZDOČ. 2.3. OS, 104/1925. (kut. 36). „Protupravna premještenja i progoni opć. činovnika“; Matija Habijanec, izvjesnica (16. rujna 1925.).

¹⁹³³ Tako je Milan Vujnović, stalni općinski bilježnik u Maradiku (kotar Irig), bio je premješten u Batrovce (kotar Šid) te potom u Krušedol Prnjavor (kotar Irig). Prema njegovim tvrdnjama, na njega se nakon jednog radikalskog zbora vršio pritisak da pristupi NRS-u što nije želio učiniti jer je bio član SDS-a, posebno jer su stranke tada činile „nacionalni blok“ i u pojedinim mjestima bile u koaliciji. Istaknuo je da su nakon toga uslijedile denuncijacije seljaka radikala, a potom i njegov premještaj. Politički motivi po njemu su bili glavni razlog ovoga premještaja koji je ostavio posljedice na njegovu obitelj i materijalnu situaciju. HR-DAZG-745 ZDOČ. 2.3. OS, 104/1925. (kut. 36). „Protupravna premještenja i progoni opć. činovnika“; Milan Vujnović, dopis (4. kolovoza 1925.) i izvjesnica (6. rujna 1925.).

¹⁹³⁴ Dragutin Bucolić koji je službu vršio u Donjoj Dubravi (kotar Prelog) naveo je da je progonjen zbog pripadnosti SDS-u. U općini nije bio stalno izabran već postavljen po kotarskoj oblasti, a svoju suspenziju pripisao je nezadovoljstvu općinara koji nisu željeli da služi u njihovoj općini. Stoga je i sam želio dodjelu drugoga mjesta. HR-DAZG-745 ZDOČ. 2.3. OS, 104/1925. (kut. 36). „Protupravna premještenja i progoni opć. činovnika“; Dragutin Bucolić, izvjesnica (23. rujna 1925.).

¹⁹³⁵ HR-DAZG-745 ZDOČ. 2.3. OS, 104/1925. (kut. 36). „Protupravna premještenja i progoni opć. činovnika“; Jova Milovanović, dopis (7. kolovoza 1925.) i izvjesnica (11. rujna 1925.).

iskaza, krajem 1925. zaključilo da je „novi režim nastavio sa premještanjem, a reparacije izvršuje samo na zahtjev odbora i pol. organizacija“.¹⁹³⁶

Odanost vlasti postala je jedan od glavnih kriterija tijekom postavljanja i premještaja općinskih činovnika čije su djelovanje pratile nadzorne vlasti. To pokazuje i izvješće okružnog načelnika u Gospiću upućeno ličko-krbavskom velikom županu 1924., o djelovanju općinskih činovnika. Za Stjepana Rosandića, privremenog blagajnika u općini Podlapac (kotar Udbina) okružni je načelnik naveo da je „izraziti i javni pripadnik radićevske partije“ pa je ocijenjen kao „apsolutno nepouzdan i nepovjerljiv“.¹⁹³⁷ U općini Perušić (kotar Perušić) općinski blagajnik Joso Hećimović ocijenjen je kao „exponirani radićevac pak bi ga trebalo maknuti iz Perušića“. Za njegovo mjesto okružni je načelnik predložio Milu Kordića, pisara iz općine Kosinj (kotar Perušić), navodeći da je isti „potpuno pouzdan“. S druge strane u općini Udbina (kotar Udbina) činovništvo je ocijenjeno kao potpuno pouzdano uz navod: „Nema nijednog općinskog činovnika koga bi trebalo odanle micati. Tamo služe Ilija Korać kao načelnik, Mile Čubrilo kao bilježnik i Milan Pražić kao blagajnik. Svi su oni odani današnjoj vladi nacionalnog bloka.“¹⁹³⁸

O premještaju činovnika zbog pripadnosti HRSS-u pokazuje i primjer bilježnika Ive Madjarića iz Sunje (srez Petrinja). Prema dostupnim izvorima, sreski poglavar Madjarića

¹⁹³⁶ HR-DAZG-745 ZDOČ. 2.3. OS, 104/1925. (kut. 36). „Protupravna premještenja i progoni opć. činovnika“ (omot spisa, 31. prosinca 1925.); Političke stranke mogle su primjerice podnijeti interpelaciju oko pitanja premještanja pojedinih činovnika. Kao primjer može se navesti pitanje Đorđa Brankovića, poslanika SDS-a, upućeno ministru unutarnjih poslova u vezi smjene općinskog bilježnika Mijata Nikšića u općini Sinac (kotar Otočac) i postavljanja bivšeg blagajnika Josipa Oršanića na to mjesto. U svojoj interpelaciji Branković je tvrdio da je veliki župan Andrija Zdravković nepropisno postavio Oršanića na to mjesto. U opširnom odgovoru upućenom ministru, Zdravković je obrazložio ovu odluku tvrdeći da je općinski odbor donio niz nepropisnih zaključaka i protuzakonito postavio Nikšića na bilježničko mjesto te je naveo kako će poništenjem tih nezakonitih odluka bivšeg velikog župana, Nikšić dobiti priliku natjecati se za to mjesto. Osim toga veliki župan naveo je kako je upravo Brankovićeva intervencija i njegov politički utjecaj na bivšeg velikog župana Makovca, doveo do nepropisnih odluka i takve nesređene situacije gdje su se i sami općinari podijelili „u dva tabora“ oko spomenutih činovnika. HR-HDA-138 PKO. VŽ PS, 1168/1925. (kut. 126). „Branković Gjorgje Dr. narodni poslanik u Otočcu, interpelacija glede smenjivanja Mijata Nikšića opšt. beležnika u Sincu“, dopis velikog župana Primorsko-krajiške oblasti upućen Ministarstvu unutarnjih poslova, 5. siječnja 1926.; Političke stranke (posebno SDS) služile su se interpelacijama kako bi govorili o pitanjima premještanja pojedinih činovnika. No takve interpelacije uglavnom su bile politički motivirane, uzimajući u zaštitu prvenstveno činovnike koji su bili pristaše stranke.

¹⁹³⁷ HR-HDA-138 PKO. VŽ PS, 430/1924. (kut. 121). Izvješće Okružnog načelstva Okruga ličko-krbavskog upućeno velikom županu Primorsko-krajiške oblasti, o djelovanju općinskih činovnika, 13. prosinca 1924.; Rosandić je u travnju 1926. bio razriješen dužnosti u Podlapcu. Godinu dana kasnije, općinski odbornici poslali su molbu velikom županu da ponovno postavi Rosandića na mjesto bilježnika navodeći da je „služio na podpuno zadovoljstvo koli viših predpostavljenih vlasti i celokupnog našeg naroda“, te kako su se od njegova odlaska u općini izmjenila trojica blagajnika koji su višim berivima opterećivala siromašnu općinu. Veliki župan udovoljio je zahtjevu i pristao da se tamo (samo privremeno) namjesti Rosandić. HR-HDA-138 PKO. VŽ PS, 869/1927. (kut. 137). Molba općinskih odbornika u podlapcu Andriji Zdravkoviću, velikom županu Primorsko-krajiške oblasti o namještenju Stjepana Rosandića.

¹⁹³⁸ HR-HDA-138 PKO. VŽ PS, 430/1924. (kut. 121). Izvješće Okružnog načelstva Okruga ličko-krbavskog upućeno velikom županu Primorsko-krajiške oblasti, o djelovanju općinskih činovnika, 13. prosinca 1924.

je smatrao politički nepovjerljivim sumnjičeći ga da je pristaša HRSS-a. Velikom županu primorsko-krajiške oblasti predložio je da Madjarića premjesti u Blinju navodeći da je to „gotovo čista srpska opština pod upravom vrlo sposobnog, osobito pouzdanog i energičnog opšt. načelnika i bilježnika Petra Trninića“ pod kojim bi Madjarić bio „neškodljiv“. U Madjarićevu općinu Sunja, sreski načelnik želio je postaviti bilježnika Stojana Kolarića smatrajući ga podobnim za vođenje općine Sunja, posebno u izborno vrijeme.¹⁹³⁹ Premještanje koje je sreski poglavar nastojao provesti ipak nije mogao izvršiti zbog neraspoloženja naroda, a s obzirom da je Ivo Madjarić u to vrijeme molio za dopust zbog bolesti, sreski poglavar smatrao je da bi mu ga svakako trebalo dodijeliti navodeći o tome: „Molbu Madjarića za dopust molim, svakako uvažiti, jer mi je on na svakom mjestu pa i u Blinji u sadanje izborno vrijeme nepovjerljiv, pa je njegovo odlaženje na dopust najpovoljnija i najsretnija solucija. Osim toga naknadno saznajem da je raspoloženje Blinjana odlučno proti Madjariću jer da bi ovaj bio pouzdanik bivšeg narodnog poslanika Ede Markovića iz Letovanaca općine Blinja koji je i sada predložen za sreskog kandidata H.R.S.S. za srez Petrinju.“¹⁹⁴⁰ Veliki župan Madjariću je u to vrijeme dodijelio dopust,¹⁹⁴¹ a sudeći prema dostupnim podacima iz popisa činovnika, Madjarić je kasnije ipak ostao bilježnik u općini Sunja.

Ovakvi zaključci o premještanju ili suspenziji HRSS-ovih pristaša, donosili su se uglavnom na temelju određenih saznanja ili sumnji kakve su navedene u gornjim primjerima, a svako otvoreno podržavanje stranke moglo je voditi do suspenzije odnosno razrješenja od službe u razdoblju kada je HRSS bio pod Obznanom.¹⁹⁴² Osim toga, i od općinskih činovnika tražilo se izvještavanje o političkim događajima u općinama pa je i to bio jedan od razloga zbog kojih su nadležne vlasti postavljale sebi pouzdane činovnike.¹⁹⁴³

¹⁹³⁹ HR-HDA-138 PKO. VŽ PS, 413/1924. (kut. 121). „Razmještanje opštinskih činovnika, predlog“, dopis sreskog poglavara u Petrinji upućen Velikom županu primorsko-krajiške oblasti, 8. prosinca 1924.

¹⁹⁴⁰ HR-HDA-138 PKO. VŽ PS, 413/1924. (kut. 121). „Opštinskih činovnika razmještanje po potrebi službe“, dopis sreskog poglavara u Petrinji, upućen velikom županu Primorsko-krajiške oblasti, 27. prosinca 1924.

¹⁹⁴¹ HR-HDA-138 PKO. VŽ PS, 413/1924. (kut. 121). Prijepis odluke velikog župana primorsko-krajiške oblasti upućene sreskom poglavaru u Petrinji, 30. prosinca 1924.

¹⁹⁴² To pokazuje primjer Janka Štokana, općinskog bilježnika u Sv. Mariji (kotar Prelog) koji se obratio Zemaljskom društvu opć. činovnika zbog progona. U njegovu dekretu stajalo je da se javno isticao kao član HRSS-a kojem je djelovanje bilo zabranjeno prema Zakonu o zaštiti države. Štokan je tvrdio da je riječ o osvetti te da protiv njega nije bila pokrenuta istraga. HR-DAZG-745 ZDOČ. 2.3. OS, 104/1925. (kut. 36). „Protupravna premještanja i progoni opć. činovnika“, Janko Štokan, dopis (7. kolovoza 1925.) i prijepis dekreta (5. siječnja 1925.)

¹⁹⁴³ O tome vidi primjerice: HR-HDA-137 PU-PR. 6-14, 836/1922. (kut. 15). „Tjedno izvješćivanje“, dopis predsjedništva kr. kotarske oblasti u Krapini upućen predsjedništvu Kr. zemaljske vlade o izvješćima općinskih bilježnika u krapinskom kotaru o sastancima HRSS-a, 18. siječnja 1922.; HR-HDA-138 PKO. VŽ PS, 487 (381)/1924. (kut. 121). „Kostajnica srez. Izborno gibanje, izveštaj“, dopis sreskog poglavara u Kostajnici upućen velikom županu Primorsko-krajiške oblasti, 12. prosinca 1924.

U drugoj polovici 1920-ih predstavnici općinskih činovnika nastavili su sa inicijativama za ukidanje Uredbe. Krajem 1925. velikom županu u Zagrebu poslana je predstavka s molbom da ministru unutarnjih poslova predloži da se Uredba stavi izvan snage (Zakonom o budžetskim dvanaestinama) i da se općinama prestanu nametati činovnici namješteni po višim vlastima. Veliki župan predložio je ministarstvu unutarnjih poslova ukidanje Uredbe smatrajući da su okolnosti zbog kojih je bila donesena prestale postojati. Naveo je kako je na „osnovu te Uredbe namještala [...] bivša pokrajinska uprava a kasnije nakon likvidacije iste i oblasni veliki župani općinske činovnike u definitivnom svojstvu“. S obzirom da su općinski odbori počeli funkcionirati, više nije bilo razloga da veliki župani namještaju činovnike, stoga je predložio da se njihov izbor prepusti općinskim odborima tako da potvrde činovnike koje su postavili veliki župani ili, ukoliko se s tim izborom ne slažu, raspišu natječaj za nove. Iako je veliki župan predložio ukidanje Uredbe, koja je odgovarala poslijeratnim, a ne suvremenim okolnostima, ipak je predložio „da se posebnom novom Uredbom ovlaste oblasni veliki župani, da mogu u slučajevima kada iziskuju važni javni interesi ili interesi općinske službe“ privremeno namještati i premještati općinske činovnike „na području svoje oblasti i mimo općinskog odbora“. ¹⁹⁴⁴ Drugim riječima, više vlasti zadržale bi svoj utjecaj u postavljanju činovnika (makar i privremeno) i to novom uredbom kojoj se ne bi mogla prigovarati nesuvremenost.

Društvo je Ministarstvu unutarnjih poslova i klubu HSS-a u veljači 1926. poslalo predstavku da se Uredba ukine Financijskim zakonom za 1926/27. te da se privremeno premješteni činovnici vrata na svoja mjesta. ¹⁹⁴⁵ Podršku za ukidanje Uredbe Društvo je tražilo i od Centralnog akcionog odbora saveza i udruženja gradskih i općinskih činovnika Kraljevine SHS, koji je prethodio stvaranju njihova Saveza. ¹⁹⁴⁶

Ipak, nijedan spomenuti potez nije davao rezultate pa se na glavnoj skupštini Zemaljskog društva opć. činovnika 1926. ponovno pokrenulo pitanje progona i premještaja općinskih činovnika potaknuto slučajem Josipa Stilinovića iz općine Nijemci (srez Vinkovci). Stilinović je tvrdio da je zbog nekoliko ljudi u općini (koji su tvrdili da ih je „proganjao za

¹⁹⁴⁴ HR-HDA-141 ZO; VŽ OS. III-1, 89180/1925. (kut. 198). Spis: „Uredba o premjestivosti općinskih činovnika, stavljanje van snage“, predstavka Zemaljskog društva opć. činovnika upućena oblasnom velikom županu u Zagrebu, 21. studenog 1925.; Koncept dopisa velikog župana zagrebačke oblasti upućenog Ministarstvu unutarnjih poslova, 10. travnja 1926.

¹⁹⁴⁵ HR-DAZG-745 ZDOČ. 2.3. OS, 22/1926. (kut. 37). „Ukinuće uredbe o premjestivosti općinskih činovnika u Hrvatskoj i Slavoniji“, koncept predavki Zemaljskog društva opć. činovnika upućenih Ministarstvu unutarnjih poslova, poslaničkom klubu HSS-a (17. veljače 1926.) i Blagoju Marjanoviću, voditelju sudskog odjela beogradske Općine (19. veljače 1926.); „Progon općinskih činovnika“, *Općinski upravnik*, 13. 2. 1926., 26.

¹⁹⁴⁶ HR-DAZG-745 ZDOČ. 2.3. OS, 16/1926. (kut. 37). Koncepti molbi Zemaljskog društva opć. činovnika upućeni Centralnom akcionom savezu, 30. travnja i 27. svibnja 1926.

vrijeme PP vlade“) i uz pomoć „narodnog poslanika L.“, bio premješten, a potom deložiran iz općinskog stana te suspendiran. Zbog toga se žalio Ministarstvu unutarnjih poslova, Upravnom sudu u Zagrebu, kotarskom sudu te Državnom savjetu.¹⁹⁴⁷ Iako u člancima nije objavljeno, Stilinović je tvrdio da se progon događa jer je pristaša SDS-a.¹⁹⁴⁸ No, treba spomenuti kako je u opširnom demantiju Stilinovićeve tvrdnje opovrgavao Mirko Zvonarević, općinski načelnik u Nijemcima,¹⁹⁴⁹ a protiv Stilinovića pisalo se i u HPS-ovom glasilu.¹⁹⁵⁰

Stilinovićev slučaj predstavljen je kao jedan od mnogih slučajeva progona koji su se nastavljali događati općinskim činovnicima u Hrvatskoj i Slavoniji. Stoga je sastavljena rezolucija u kojoj su bili izneseni glavni problemi povezani s premještajima: uredba koja je u potpunosti izgubila svoju prvotnu svrhu, provođenje samovoljnih i nepropisnih odluka, uvođenje nesposobnih i problematičnih osoba u općinsku službu, zaostajanje općinske uprave te financijsko opterećenje općina. Glavni uzrok činovnici su kao i do tada, vidjeli su u političkim progonima i opetovano tražili prestanak takve prakse. Jedan je od zahtjeva bio i taj da se na bilježničkim i blagajničkim ispitima primjenjuju visoki kriteriji kako bi ih položili samo kandidati s najboljim znanjem.¹⁹⁵¹ Ova rezolucija bila je upućena ministru unutarnjih poslova, velikim županima, a javnost je o njoj bila obaviještena putem novina.¹⁹⁵²

Kao što će se pokazati, oko ove inicijative posebno se angažirao SDS. Krivnju za progon činovnika stavili su na „sporazum“, odnosno NRS-ovu i HSS-ovu vladu, posebno zbog progona u Srijemu gdje su se osim premještanja, činovnici stavljali na raspoloženje, bez istrage ili plaće.¹⁹⁵³ SDS-ovo glasilo *Riječ* predstavilo je stavljanje činovnika na raspoloženje kao novitet, zanemarujući pritom činjenicu da su se godinama brojni činovnici žalili na

¹⁹⁴⁷ „Glavna skupština“, *Općinski upravnik*, 7. 8. 1926., 127; Josip STILINOVIĆ, „Moj slučaj“, *Općinski upravnik*, 18. 9. 1926., 150–151.

¹⁹⁴⁸ HR-DAZG-745 ZDOČ. 2.3. OS, 80/1926. (kut. 37). Progona općinskih činovnika; Josip Stilinović, dopis (nedatirano).

¹⁹⁴⁹ Načelnik Mirko Zvonarević Stilinovićeve je zahtjeve za općinskim stanom ocijenio potpuno neutemeljenima, tvrdio je kako je većina, a ne nekolicina općinara protiv njega, njegovu suspenziju pripisao je karnosnoj presudi, a njegovu blagajničku i bilježničku službu ocijenio kao nedostatnu. Mirko ZVONAREVIĆ, „Moj slučaj.“, *Općinski upravnik*, 2. 10. 1926., 158–160.

¹⁹⁵⁰ U jednom je članku Stilinović bio prozvan da se ponaša kao „komesar u mjestu“ te da načelnik pored njega nema utjecaj u općini. Osim toga navedeno je da je na to mjesto došao zalaganjem demokrata te da je zbog njega dotadašnji bilježnik Lovro Merc maknut i postavljen na mjesto blagajnika. Prema tvrdnjama iz HPS-a, bilježnik je opstruirao njihovo djelovanje u općini, a osim toga prozvan je i zbog neprimjerenog ponašanja prema strankama te primanja mita. „Nijemci“, *Seljačke novine*, 15. 12. 1922., 4–5; Prema kasnijem pisanju *Seljačkih novina*, 1927., Stilinović je ponovno pred izbore bio postavljen u općinu kao bilježnik i povjerenik. Uz njega je za blagajnika bio postavljen Franja Vertl (također ranije suspendiran), dok su „bilježnik Praturović i blagajnik Božić, koji su služili na sveopće zadovoljstvo općinara“ bili maknuti. „Nijemci“, *Seljačke novine*, 29. 7. 1927., 8.

¹⁹⁵¹ „Glavna skupština“, *Općinski upravnik*, 7. 8. 1926., 127–128.

¹⁹⁵² *Isto*, 128; O osvrtnu na skupštinu u novinama primjerice vidi: „Glavna skupština Zemaljskog društva opć. činovnika“, *Jutarnji list*, 30. 7. 1926., 4; „Skupština Zemaljskog društva opć. činovnika Hrvatske i Slavonije“, *Hrvat*, 30. 7. 1926., 5.

¹⁹⁵³ „Sporazum ruši zakone i razara općine.“, *Riječ*, 31. 7. 1926., 8.

progone, pa i u vrijeme vlada NRS-a i SDS-a, a samo godinu dana ranije, u navedenim izvješćima poslanim Zemaljskom društvu opć. činovnika, žalili su se upravo na neopravdane suspenzije i dignuća od službe bez obrazloženja.

Nakon glavne skupštine Zemaljskog društva opć. činovnika, činovnici su bili pozvani da ponovno sastave izvješća o protupravnim premještajima i suspenzijama, odnosno progonima zbog kojih su bili maknuti iz službe kako bi iznova pokušali utjecali na vlast da stane na kraj toj praksi.¹⁹⁵⁴ Društvu su tako ponovno bila poslana izvješća o progonima (sačuvano ih je oko trideset) koji su sadržajem nalikovali onima poslanim samo godinu dana ranije. Štoviše neki su činovnici ponovno poslali izvješća o svojoj situaciji. Većina činovnika uopćeno je spominjala političke motive svojih premještaja i suspenzija. No, ovoga puta, tamo gdje su se spominjali konkretni politički motivi češće su se kao žrtve progona javljali pripadnici SDS-a dok su kao krivci njihovih progona u više slučajeva bili prozvani pripadnici NRS-a.¹⁹⁵⁵ Tako je primjerice zanimljiv izvještaj ranije spomenutog Milana (Mile) Čubrila, koji je za vrijeme vlade SDS-a i NRS-a ocijenjen kao podoban, no u vrijeme nove vlade to više nije bio. Obrativši se Zemaljskom društvu opć. činovnika naveo je kako je bio biran za stalnog općinskog bilježnika u Bruvnu (srez Gračac) zatim premješten u Sinac (srez Otočac) a potom u Udbinu (srez Udbina). Općinski odbor u Udbini izabrao ga je kao stalnog bilježnika s obzirom da je to mjesto bilo otvoreno, ali je potom ponovno bio premješten, ovaj put u Smiljan (srez Gospić). Njegovi premještaji svaki su puta bila opravdani potrebnom službe, no Čubrilo je naveo da je isključivi razlog bio politički, što je objasnio u primjeru preseljenja u Sinac: „Kakova je to službena potreba bila, vidi se najbolje odatle, što je u sinačkoj općini tada službovao bilježnik Nikšić, koji nije bio nikamo premješten, pa smo tako u jednoj siromašnoj ličkoj općini kroz nekoliko mjeseci službovali dva bilježnika [podvučeno u izvorniku, op. I. J.]“.¹⁹⁵⁶ Iako Čubrilo nije izrijekom spomenuo svoju stranačku pripadnost, o njegovu je slučaju pisao je gospički *Lički glas*,¹⁹⁵⁷ spominjući kako je Čubrilo bio „Srbin i demokrata“ kojega je premjestio NRS. Navodeći da je bio „vrijedan, pravedan i savjestan općinski činovnik“, prema pisanju novina protiv njegova premještaja iz Udbine pobunile su se pristaše HSS-a i potpredsjednik stranke, no zbog utjecaja radikala veliki župan ipak ga je

¹⁹⁵⁴ „Progoni opć. činovnika“, *Općinski upravnik*, 28. 8. 1926., 140.

¹⁹⁵⁵ O tome vidi: HR-DAZG-745 ZDOČ. 2.3. OS, 80/1926. (kut. 37). Spis o progonima općinskih činovnika.

¹⁹⁵⁶ HR-DAZG-745 ZDOČ. 2.3. OS, 80/1926. (kut. 37). Progoni općinskih činovnika; Milan Čubrilo, dopis (1. rujna 1926.).

¹⁹⁵⁷ Riječ je o novinama koje su izlazile kratko vrijeme od 1925. do 1926. s podnaslovom *neodvisni hrvatski list za politiku, prosvjetu i gospodarstvo*, čiji je urednik bio Mile Miškulin.

premjestio. *Lički glas* ovaj je slučaj stoga naveo kao jedan od primjera kojim je potkrijepljivao tvrdnju da je HSS u podređenom položaju NRS-u unutar koalicije.¹⁹⁵⁸

O premještajima u Lici na koja HSS nije mogao utjecati pisalo je i HPS-ovo glasilo, govoreći da se time potkopavaju nastojanja HSS-a za jačanje općinske samouprave i pokazuje podređenost naspram NRS-a.¹⁹⁵⁹ I *Općinski upravnik* pisao je o jednom slučaju gdje je nastao „spor među vladinim strankama [NRS i HSS, op. I. J.] radi premještenja dvojice opć. bilježnika u Srijemu“.¹⁹⁶⁰

Pripadnike NRS-a za svoj progon odnosno suspenziju izrijeckom je okrivio i Rade Ratković iz općine Čemernica (srez Vrginmost) gdje je službovao kao stalni blagajnik. Naveo je kako su radikali protiv njega iznosili lažne optužbe pri čemu je izdvojio onu da je na slici Nikole Pašića „pokopao oči, što ne stoji već je to učinila druga osoba, a da ja tada ni prisutan nisam bio“. Osim toga njegovu je suspenziju već ranije najavio jedan općinski odbornik premda protiv njega nisu postojale optužbe. Odlukom sreskog poglavara bio je suspendiran od službe i plaće bez provedene istrage. Kako je bio bez sredstava, u općini Drivenik (srez Crikvenica) bio je primljen kao pisar uređujući općinske zaostatke zbog čega je živio odvojeno od obitelji.¹⁹⁶¹

Sukob SDS-a i NRS-a očitovao se i kroz slučaj Dušana Egića koji je u općini Primišlje (srez Slunj) bio stalni bilježnik, a općinski odbornici izabrali su ga 1924. i za načelnika jer tu dužnost nitko od njih nije želio vršiti. No, 1925. veliki župan Zdravković premjestio je Egića i na njegovo mjesto postavio Dragana Stojanovića koji je uz bilježničku službu postavljen i za povjerenika.¹⁹⁶² Egić se obratio Zemaljskom društvu opć. činovnika zbog neopravdanog premještaja, navodeći da se protiv toga pobuno i općinski odbor u njegovoj matičnoj općini. Egić nije naveo detaljne uzroke premještaja već samo pretpostavku da je „premještenje usljedilo po zahtjevu nekolicine seoski trabanta i birtaša“ koji su se „uvukli u vladajuće

¹⁹⁵⁸ „Čudno savezništvo“, *Lički glas* (Gospić), 5. 9. 1925., 3; Čubrilo je kasnije molio velikog župana ga da vrati u Udbinu ili Bruvno (gdje je prvu puta bio biran kao stalni bilježnik), no općinski odbor u Udbini negirao da je da je Čubrilo bio biran za stalnog bilježnika. HR-HDA-138 PKO. VŽ PS, 1805/1927. (kut. 144). „Stalnih općinskih činovnika, podaci“, upit velikog župana sreskom poglavaru o stalnom namještenju Milana Čubrila, 13. veljače 1928., očitovanje Milana Čubrila, 24. veljače 1928.; Sudeći prema dostupnim podacima navedenim u prilogu, Milan Čubrilo kasnije je bio namješten u općini Smiljan (kotar Gospić).

¹⁹⁵⁹ „Premještanje činovnika“, *Seljačke novine*, 11. 9. 1925., 5; „Sličice iz Like“, *Seljačke novine*, 2. 10. 1925., 3–4. O tome vidi primjerice: „Komletinci“, *Seljačke novine*, 13. 8. 1926., 5.

¹⁹⁶⁰ „Premještanje opć. činovnika“, *Općinski upravnik*, 22. 5. 1926., 84.

¹⁹⁶¹ HR-DAZG-745 ZDOČ. 2.3. OS, 80/1926. (kut. 37). Progona općinskih činovnika; „Ratković Rade opć. bilj. II opć. Čemernica – progon.“, dopis Rade Ratkovića Zemaljskom društvu opć. činovnika, 2. rujna 1926.

¹⁹⁶² HR-HDA-138 PKO. VŽ PS, 871/1927. (kut. 137). „Dr. M. Popović narodni poslanik Slunj telegram Njegovom Veličanstvu Kralju.“ (21. svibnja 1927.); Concept odgovora velikog župana Primorsko-krajiške oblasti na brzojavni upit ministra unutarnjih poslova Velje Vukičevića, 19. svibnja 1927.

redove“ i usmeno tražili da ga se makne jer protiv njega nisu imali nikakve konkretne dokaze, a sve kako bi u općini mogli raditi što žele. Tvrдио je i da općinari žele da se vrati u svoju matičnu općinu.¹⁹⁶³ Iako Egić u dopisu nije negativno govorio o Stojanoviću, svome nasljedniku u općini, prema njemu su uslijedile optužbe da kao radikal protuzakonito postupa prema pristašama SDS-a. Zbog toga je narodni poslanik Milan Popović postavio upit ministru unutarnjih poslova, o tome je li Dragan Stojanović, općinski činovnik i upravitelj općine u Primišlju, pojedinim općinarima rekao „da on demokratima neće ništa raditi u njihovim stvarima za to što nisu bacali u radikalsku kutiju“, odnosno glasovali za NRS na izborima.¹⁹⁶⁴ Popović je osim toga i kralju Aleksandru uputio brzojav tražeći intervenciju u ovom slučaju.¹⁹⁶⁵ S obzirom na ove upite ministar Velja Vukičević tražio je u konačnici od velikog župana da se očituje oko optužbi upućenih Stojanoviću. No veliki župan tvrdio je da je Egića premjestio jer je „kao žestoki pristaša i agitator S.D.S bio odviše partajičan“ te je djelovao „protiv narodne radikalne stranke“. Osim toga naveo je da je većina općinara, izuzev nekoliko pristaša SDS-a zadovoljna sa Stojanovićem te da se zbog toga Egića ne bi trebalo vraćati u Primišlje.¹⁹⁶⁶ No mišljenje sreskog poglavara bilo je drugačije. On je tvrdio da je Primišlje bilo jedina općina u srezu koja je uvijek zaostajala u poslovima te da su bilježnikove i blagajnikove isprike „uvijek djetinjaste, a n.pr. 'poslali smo' 'pošta je kriva' 'mnogo je posla, ne može se dospjeti' i sl.“. Sreski je poglavar osim toga tvrdio da o sastancima S.D.S. koje je spominjao poslanik Popović, bilježnik uopće nije izvještavao i „u tjednom izvještaju je naveo, da važnijih političkih događaja nije bilo“. Izjavio je i da na njegov ponovni upit o sastanku S.D.S-a „do danas odgovora nema, a neće ga, po običaju, ni biti bez redovite urgencije“. ¹⁹⁶⁷ Zbog ovih optužbi proveden su izvidi i ispitivanje svjedoka, no Stojanović je negirao optužbe o nekorektnostima u uređivanju prema pripadnicima SDS-a koje su mu se stavljale na

¹⁹⁶³ HR-DAZG-745 ZDOČ. 2.3. OS, 80/1926. (kut. 37). Progoni općinskih činovnika; Dušan Egić, dopis (7. rujna 1926.)

¹⁹⁶⁴ HR-HDA-138 PKO. VŽ PS, 962/1927. (kut. 137). „Primišlje, bilježnikovo i blagajnikovo ponašanje – upit nar. poslanika Dra Popovića“, dopis sreskog poglavara u Slunju upućen velikom županu Primorsko-krajiške oblasti, 10. srpnja 1927.; „Zapisnik spisan u uredu opć. poglavarstva u Primišlju dne 5. VI. 27.“ (Upiti su objavljeni i u *Srpskom kolu* br. 21 od 26. svibnja 1927. te beogradskoj *Reči* br. 946 od 27. svibnja 1927.)

¹⁹⁶⁵ HR-HDA-138 PKO. VŽ PS, 871/1927. (kut. 137). „Dr. M. Popović narodni poslanik Slunj telegram Njegovom Veličanstvu Kralju.“, dopis sreskog poglavara u Slunju Andriji Zdravkoviću, velikom županu primorsko-krajiške oblasti s priloženim tekstom, 21. svibnja 1927.; Brzojav je objavljen u zagrebačkoj *Riječi* br. 115 od 19. svibnja 1927.

¹⁹⁶⁶ HR-HDA-138 PKO. VŽ PS, 871/1927. (kut. 137). „Dr. M. Popović narodni poslanik Slunj telegram Njegovom Veličanstvu Kralju.“, odgovor velikog župana na brzojavni upit ministra unutarnjih poslova Velje Vukičevića, 19. svibnja 1927.

¹⁹⁶⁷ HR-HDA-138 PKO. VŽ PS, 871/1927. (kut. 137). „Primišlje, bilježnikovo i blagajnikovo ponašanje, pitanje narodnog poslanika Dra. Popovića“, dopis sreskog poglavara u Slunju velikom županu Primorsko-krajiške oblasti, 31. svibnja 1927.

teret.¹⁹⁶⁸ S obzirom da je Stojanović već ranije dobio rednu kaznu opomene „zbog bogohuljenja u uredu“, sreski je poglavar smatrao da bi zbog ponavljanja prijestupa protiv njega trebalo pokrenut disciplinski postupak.¹⁹⁶⁹ Prema dostupnim podacima (navedeno u prilogu) ime Dragana Stojanovića kasnije se pojavljuje u općini Severin na Kupi (kotar Vrbovsko).

O protuzakonitostima, poput kupnje službe i prevarama prilikom polaganja ispita, pomoću kojih su pojedini bilježnici dolazili u službu, u svojim su iskazima Društvu progovorili bilježnik Mileta Knežević¹⁹⁷⁰ i Janko Mrdjenović.¹⁹⁷¹ Ovakvi primjeri vjerojatno su bili poticaj Zemaljskom društvu opć. činovnika da od nadležnih vlasti traži spomenuto postrožavanje kriterija kada je u pitanju bilo polaganje bilježničkih i blagajničkih ispita.

Među činovnicima koji su se ovoga puta obratili Društvu, bilo je i nekoliko onih koji su za svoje premještaje okrivili pripadnike HSS-a. To je primjerice učinio Nikola Čabrajec koji je iz Kloštra Ivanića (srez Čazma) bio premješten u Lobor (srez Zlatar). U svome izvješću naveo je kako je pravi razlog njegova premještaja „savjesno izvršavanje naloga predpostavljenih vlasti“ i to što nije bio „pristaša pod obznanom tada stojeće HRSS“.¹⁹⁷²

Pripadnost drugim strankama (osim HSS-a i SDS-a), rijetko se navodila, a među iznimkama bio je općinski blagajnik Stjepan Šarčević. On je Zemaljskom društvu opć.

¹⁹⁶⁸ HR-HDA-138 PKO. VŽ PS, 962/1927. (kut. 137). „Primišlje, bilježnikovo i blagajnikovo ponašanje – upit nar. poslanika Dra Popovića“; „Zapisnik spisan u uredu opć. poglavarstva u Primišlju dne 5. VI. 27.“; Za ostale optužbe vidi preostale zapisnike iz navedenog spisa.

¹⁹⁶⁹ HR-HDA-138 PKO. VŽ PS, 962/1927. (kut. 137). Opomena sreskog poglavara u Slunju izrečena Draganu Stojanoviću, općinskom bilježniku i upravitelju u Slunju, 30. siječnja 1927.

¹⁹⁷⁰ Mileta Knežević, bilježnik iz Bunića (srez Korenica) kao razlog svojih premještaja (najprije u Brinje (srez Brinje) za pomoćnog blagajnika, a zatim u Lovinac (srez Gračac) za blagajnika), naveo je djelovanje bilježnika Mane Banjeglava. Tvrdio je kako je Banjeglav, njegov bivši pisar, po potrebi mijenjao stranke. Kako nije mogao dobiti stalno mjesto, Banjeglav je prema Kneževićevim riječima, platio 3000 dinara predsjedniku okružne radikalne organizacije, odvjetniku Dimitriju Travici, kako bi dobio njegovo mjesto u općini, te se zbog zaštite učlanio u NRS. Knežević je osim toga spomenuo kako je Banjeglavu „napravio oba ispita kao i sebi“ premda za to nije dao detaljniji opis te je naveo da zbog njegovih postupaka mora živjeti odvojeno od obitelji koju je uzdržavo iz druge općine. HR-DAZG-745 ZDOČ. 2.3. OS, 80/1926. (kut. 37). Progoni općinskih činovnika; Mileta Knežević, dopis (6. rujna 1926.).

¹⁹⁷¹ Janko Mrdjenović u općini Perjasica (srez Vojnić) najprije je bio suspendiran, potom premješten za blagajnika u općinu Krnjak u istom srezu i tamo ponovno suspendiran bez plaće. Tvrdio je da jedan od glavnih razloga njegova progona bio u djelovanju blagajnika Sime Pavića koji je u kasnijoj životnoj dobi (52 godine), nakon dugogodišnje privremene službe bio propušten na bilježničkom i blagajničkom ispitu. Mrdjenović je tvrdio da je to rezultiralo Pavićevim dolaskom sa blagajničkog na bilježničko mjesto uz pomoć utjecajnih osoba i u konačnici njegovim progonom. Prema Paviću je iznio niz optužbi za nekolegijalno i neprofesionalno ponašanje, te je naveo da mu je protuzakonito i samovoljno uskraćivao isplatu polovice beriva koja mu je pripadala za vrijeme suspenzije. HR-DAZG-745 ZDOČ. 2.3. OS, 80/1926. (kut. 37). Progoni općinskih činovnika; Janko Mrdjenović, dopis (3. rujna 1926.).

¹⁹⁷² HR-DAZG-745 ZDOČ. 2.3. OS, 80/1926. (kut. 37). Progoni općinskih činovnika; Nikola Čabrajec, dopis (29. kolovoza 1926.).

činovnika naveo da su ga pod utjecajem SDS-a premjestili „kao Hrvata i pristalicu Hrv. zajednice“ iako nije bio član stranke. Zbog toga je tri puta bio premješten bez obrazloženja s uobičajenim razlogom – po potrebi službe. Tako je kao stalno birani općinski blagajnik u Garčinu (srez Brod) bio je premješten u Kloštar Podravski (srez Đurđevac), a potom u Ferdinandovac (srez Đurđevac) te iz Ferdinandovca ponovno vraćen u Garčin.¹⁹⁷³

U većini izvješća poslanih Društvu govorilo se o „partijskim“ razlozima njihovih premještaja i suspenzija, pri čemu mnogi nisu željeli izrijekom spomenuti s time povezane detalje. Nakon prikupljenih iskaza, Zemaljsko društvo opć. činovnika sastavilo je i podnijelo opširnu predstavku ministru unutarnjih poslova Boži Maksimoviću. Niti u predavci se, očekivano, nije spominjala stranačka sklonost činovnika ili onih koji su ih premještali i suspendirali. No, bilo je navedeno dvadeset i devet imena kao „primjeri mnogobrojnih jednakih i sličnih progona koje prelaze u stotine slučajeva“. Društvo je ocijenilo kako državnu administraciju karakterizira „sporst, nesposobnost, koruptivnost i partizanstvo“, što se održavalo i na situaciju s općinskim činovništvom. Pritom je navedeno da su činovnici koji djeluju za određene političke stranke „protežirani, dobivaju bolja mjesta i t. d., a koji to neće da rade, stradavaju, budu gonjeni i premještani. Razumje se da svaki režim treba druge ljude pa se ta igra ponavlja na štetu općinske uprave kao i na račun moralnih kvaliteta činovništva.“ Kako bi se spriječile takve pojave i stalo na kraj progona činovništva, tražilo se ukidanje Uredbe o premjestivosti, prestanak neopravdanih premještaja i suspenzija, povratak činovnika na njihova mjesta, nadoknada pripadajućih sredstava i održavanje disciplinskih postupaka u zakonskom roku.¹⁹⁷⁴

Ista predstavka bila je dostavljena i zastupničkim klubovima u Narodnoj skupštini (NRS-u, HSS-u, HFSS-u, DS-u i SDS-u), moleći ih da se založe „za povoljno rješenje predstavke. pa makar i putem interpelacije.“¹⁹⁷⁵ Na ovu molbu odazvao se Juraj Demeterović u ime SDS-a, navodeći da će o tome podnijeti interpelaciju, stoga je Društvo uputilo svoje

¹⁹⁷³ HR-DAZG-745 ZDOČ. 2.3. OS, 80/1926. (kut. 37). Progona općinskih činovnika; Stjepan Šarčević, dopis (3. rujna 1926.).

¹⁹⁷⁴ HR-DAZG-745 ZDOČ. 2.3. OS, 80/1926. (kut. 37). Progona općinskih činovnika; „Progona općinskih činovnika u Hrvatskoj i Slavoniji“, prijepis predstavke Zemaljskog društva opć. činovnika upućene ministru unutarnjih poslova, 1. listopada 1926.; „Progona općinskih činovnika“, *Općinski upravnik*, 16. 10. 1926., 165 – 167.

¹⁹⁷⁵ HR-DAZG-745 ZDOČ. 2.3. OS, 80/1926. (kut. 37). Progona općinskih činovnika; „Progona općinskih činovnika u Hrvatskoj i Slavoniji“, dopis Zemaljskog društva opć. činovnika zastupničkim klubovima Narodne radikalne stranke, Hrvatske seljačke stranke, Hrvatske seljačke federalističke stranke, Demokratske stranke te Samostalne demokratske stranke, 20. listopada 1926.

članove da njemu pošalju opise svojih slučajeva.¹⁹⁷⁶ Unatoč ovoj inicijativi SDS-a, neki činovnici nisu se željeli odazvati pozivu stranke iz određenih razloga. Tako je Ljubomir Đaković, koji je iz općine Berkasovo (srez Šid) bio premješten u Malu Vašicu istoga sreza, tvrdio da iza njegova neopravdanog premještaja stoji paroh u Berkasovu, a kako se nadao povratku u svoju općinu, smatrao je da bi uvrštavanjem njegova slučaja u interpelaciju SDS-a, veliki župan i narodni poslanik radikal, pomislili da je član SDS-a i ponovno ga premjestili.¹⁹⁷⁷ Osim toga, mnogi premješteni i suspendirani činovnici upravo su prema SDS-u imali najviše zamjerki. Ne samo što su stranku krivili za svoje progone već su bili svjesni kako je upravo ona donijela spornu Uredbu. O tome se izjasnio bilježnik Juraj (Đuka) Medved iz Retfale, navodeći: „Svakako moju stvar ne želim povjeriti g. Demetroviću jer pod njegovim namjestništvom ja sam bio 1921. progonjen, a da nisam od njega dobio niti odgovora.- Čast posl. klubu s. d. s. ali ako su oni iskreno prijatelji naše pravedne obrane onda ja držim da bi bilo mnogo uputnije da g. Pribičević ne kao s. d. već kao bivši ministar unut. dela daje u skupštini tumačenje uredbi od 1/11 1919. koje je on tvorac i po kojoj se ovi progoni vrše.-“¹⁹⁷⁸

Unatoč značajnom trudu uloženom i u ovu inicijativu, Društvo nije polučilo željeni rezultat jer je Uredba i dalje ostala na snazi što je omogućavalo daljnje vršenje neopravdanih premještaja.

I nakon ovih pokušaja, Zemaljskom društvu opć. činovnika pojedini su se činovnici i dalje obraćali za pomoć zbog premještaja i suspenzija. Tako se općinski blagajnik iz Lovasa, Matija Beladović, Društvu obratio za novčanu pomoć nakon što je ostao bez namještenja odlukom velikog župana Srijemske oblasti, Vladimira M. Jevtića. Beladović je naveo da je bio razriješen službe „bez ikakove svoje krivnje, kao i mnogi drugi kolega, no većinom sve iz političkih razloga, jer kada sam na nadl. mjestu pitao za razlog, rečeno mi je, da vlast razlog ne mora navesti. [...] Nastupili su strašni dani za opć. činovnike i to za

¹⁹⁷⁶ HR-DAZG-745 ZDOČ. 2.3. OS, 80/1926. (kut. 37). Progona općinskih činovnika; Dopis Jurja Demetrovića upućen Zemaljskom društvu opć. činovnika, 29. listopada 1926.; Uputa (letak) Zemaljskog društva opć. činovnika upućena članovima Društva o slanju izvješća Jurju Demetroviću, 4. studenog 1926.

¹⁹⁷⁷ HR-DAZG-745 ZDOČ. 2.3. OS, 80/1926. (kut. 37). Progona općinskih činovnika; Ljubomir M. Đaković, dopis (21. studenog 1926.).

¹⁹⁷⁸ HR-DAZG-745 ZDOČ. 2.3. OS, 80/1926. (kut. 37). Progona općinskih činovnika; Đuka Medved, dopis (10. studenog 1926.); Demetrovića je zbog jednog svog progona naveo i bilježnik Mijo Mirković iz Svilaja (srez Brod). *Isto*, Mijo Mirković, dopis (3. rujna 1926.); Juraj Medved u jednom je članku okvirno iznio svoje iskustvo i probleme oko premještaja činovnika, a dao je i prijedlog sastavljanja statistike premještaja što, koliko je poznato, nije učinjeno. Zanimljivo je da je u jednom dijelu članka u kojem je naveo da je primjetio određeno razumijevanje i namjeru „na mjerodavnim mjestima“ da se zaustave neopravdani premještaji, uprava napisala opasku: „Ne vjerujemo u dobru volju mjerodavnih faktora, kod unatoč tolikih dokumentovanih predstavaka o progonima opć. činovnika, koje se vrše zloupotrebom uredbi, neće da tu uredbu stave izvan snage“. Juraj MEDVED, „Premještavanje opć. činovnika“, *Općinski upravnik*, 26. 3. 1927., 51–52.

ispravne, dok se u službu i na bolja mjesta uvlače razni partizani, koji umiju raditi samo na političkom polju, dok službena dužnost rapidno zapinje, i onda pitaju opć. oci, odkuda toliko zaostataka, a ne vide ovu jasnu sliku.“¹⁹⁷⁹ Na Beladovićevo mjesto veliki župan postavio je blagajnika Jovana Vujčića, dok je njega razriješio dužnosti u općini Lovas, bez namještenja na drugo mjesto.¹⁹⁸⁰ Iz sličnih razloga Društvu se obratio i Antun Lučić iz Slavenskog Šamca (kotar Županja). Tražio je pomoć nakon što je bio razriješen blagajničke službe pošto su to mjesto u općini ukinuli. Lučić je tvrdio da je mjesto ukinuto da bi se njega maknulo jer su na tome inzistirala dvojica odbornika, „a da se zaključak odobri uzeli su u pripomoć organizaciju vladajuće partije“, misleći na NRS. S obzirom da deset mjeseci nije mogao dobiti službu, u molbi je naveo: „Sve molbe i svi pokušaji kod vel. župana i ministarstva da ponovno dobijem namještenje u ma kojoj općini ostali su do danas bez uspjeha, jer su rastrovane političke prilike dovele dotle, da službu može dobiti samo onaj koga organizacija vladajući partija namjesti, a onaj koji se od toga ograđuje suđen je na vječnu propast i stradavanje“. Osim materijalne pomoći, tražio je i savjet kako da dođe u službu, a pritom je zanimljiv odgovor ravnatelja Društva, Luke Zubčića u kojem je naveo: „Savjet dati za obranu od toga zuluma, to je puno što od nas danas tražite, tu odlučuju samo partije, a onda znate po prilici, kuda tražiti na žalost zaštitu i pomoć.“¹⁹⁸¹

Uvođenje oblasne samouprave 1927. nije donijelo značajnije promjene u ovom pitanju premda su određene inicijative ipak postojale. Osječki oblasni odbor i skupština, posvećivali su određenu pažnju problemu premještaja općinskih činovnika, ukazujući na štetnost politički motiviranih premještaja. U travnju 1927. Osječka oblasna skupština donijela je Uredbu o uvođenju reda i zakonitosti u upravnim općinama.¹⁹⁸² Njome se izvan snage stavljala Provedbena naredba o premjektivosti od 11. studenog 1919., a u općinama u kojima su činovnici bili privremeno postavljeni trebali su se odmah raspisati natječaji. Ujedno u

¹⁹⁷⁹ HR-DAZG-745 ZDOČ. 2.3. OS, 61/1927. (kut. 38). Molba Matije Beladovića upućena predsjedniku Zemaljskog društva opć. činovnika, Lovas, 15. srpnja 1927.; Društvo je Beladoviću dodijelilo potporu od 300 dinara. *Isto.*

¹⁹⁸⁰ HR-DAZG-745 ZDOČ. 2.3. OS, 61/1927. (kut. 38). Prijepis Dekreta velikog župana Srijemske oblasti upućenog Jovanu Vujčiću, 1. srpnja 1927. i prijepis dopisa velikog župana Srijemske oblasti upućenog sreskom poglavaru u Vukovaru, 2. srpnja 1927., priloženi molbi Matije Beladovića Zemaljskom društvu opć. činovnika.

¹⁹⁸¹ HR-DAZG-745 ZDOČ. 2.3. OS, 55/1928. (kut. 38). Molba Matije Beladovića Zemaljskom društvu opć. činovnika (Sl. Šamac, 2. lipnja 1928.) sa priložima i koncept odgovora Luke Zubčića; Lučićevi navodi bili su potvrđeni u uredovnoj potvrdi koju je sastavio općinski bilježnik u Sl. Šamcu, u kojoj je bilo navedeno: „Isti je potpuno služio na zadovoljstvo pretpostavljenih vlasti, a sada se nalazi u potpunoj bijedi sa svojom obitelji.“ Društvo mu je na temelju molbe dodijelilo pomoć od 500 dinara. *Isto.*

¹⁹⁸² HR-HDA-139 OO. Skupština osječke oblasti; spisi predsjedništva skupštine, 17/1927. (kut. 1). „Uredba o uvođenju reda i zakonitosti u upravnim općinama koje neimaju uređenog magistrata osnovanih na temelju zakonskog članka XVI. iz godine 1870., a ležećih na području osječke oblasti“, 15. travnja 1927.; HR-HDA-139 OO. Skupština osječke oblasti; spisi predsjedništva skupštine, 97/1927. (kut. 1). „Uredba o uvođenju reda i zakonitosti...“, predložena Predsjedništvu oblasne skupštine, 9. travnja 1927.

općinama u kojima su bili raspušteni općinski odbori trebali su se raspisati izbori. Uz to, Uredba je propisivala kako općinski činovnici moraju sami snositi troškove svoga premještanja odnosno vratiti predujmove ukoliko su ih podizali iz općinskih blagajni.¹⁹⁸³ Prilikom rasprave o usvajanju Uredbe u Oblasnoj skupštini, većina je bila složna oko ocjene da se premještanji događaju vođeni osobnim odnosno političkim razlozima pri čemu su činovnici stalno djelovali u strahu za egzistenciju, gubeći vrijeme na traženje zaštite, umjesto da se posvećuju općinskim poslovima. HSS-ov odbornik Petar Gaži naveo je kako je općinsko „činovništvo prije rata bilo kod nas uzorno, a tek poslije rata nastala je spomenuta banska naredba samo zato da se opć. činovnici mogu iz Beograda premještanati prema želji korteša“. Uredba je (uz određene opaske zastupnika) bila prihvaćena većinom glasova.¹⁹⁸⁴ Iako je ukidanje Provedbene naredbe bio određeni korak naprijed, činovništvo je smatralo kako to ipak nije dovoljno dok je god sama Uredba o premjestivosti na snazi.¹⁹⁸⁵ No, kako je veliki župan u Osijeku odbio usvojiti Uredbu, a Državni savjet odlučio u njegovu korist, ona u konačnici nije niti stupila na snagu.¹⁹⁸⁶

Poznato je kako je Zemaljsko društvo opć. činovnika sastavilo nacrt uredbe o ukidanju Uredbe o premjestivosti i povratku odnosno namještanju činovnika na stalna mjesta (isključujući pritom one premještene po kazni u disciplinskom postupku). Ta je uredba (nacrt) trebao biti predstavljen Oblasnoj skupštini u Zagrebu posredovanjem Franje Petrovića, zastupnika i predsjednika zagrebačke Oblasne skupštine, ujedno člana Društva.¹⁹⁸⁷ Međutim takva uredba nije bila donesena, što je s obzirom na rezultat prilikom donošenja spomenute Uredbe u Osijeku bilo i očekivano. Zanimljivo je da se u obrazloženju toga nacrta uredbe spominjalo da su premještanji u Zagrebačkoj oblasti prestali, ali da se željelo osigurati da se niti ubuduće ne događaju.¹⁹⁸⁸ Posustajanje ove prakse u Zagrebačkoj oblasti u usporedbi s

¹⁹⁸³ *Isto*.

¹⁹⁸⁴ „Zapisnik VIII. sjednice redovnog zasijedanja osječke oblasne skupštine na dan 14. travnja 1927.“, *Službene novine osječke oblasti*, 15. 11. 1927., 125 (215) – 126 (216). Nesuglasice su se javljale oko 1. i 4. čl. Uredbe, odnosno oko ukidanja Privremene naredbe od 11. studenog 1919. te stavljanja troškova preseljenja na općinske činovnike s obzirom da su mnogi preseljeni bez svoje krivnje. Potonje je bilo propisano zbog stalnih pritisaka na općinski proračun, a pojedini zastupnici smatrali su kako su neki činovnici zlorabili predujmove odnosno putne troškove. Protiv 1. i 4. čl. bio je SDS-ov Milan Omčikus (odvjetnik iz Bjelovara). Uredba je u konačnici prihvaćena s 61 glasom za i 1 glasom protiv. *Isto*, 126 (216).

¹⁹⁸⁵ „Protiv premještanja i namještanja opć. činovnika“, *Općinski upravnik*, 23. 4. 1927., 68.

¹⁹⁸⁶ „Zapisnik IX. sjednice redovnog zasijedanja osječke oblasne skupštine na dan 3. studenoga 1927.“, *Službene novine osječke oblasti*, 15. 11. 1927., 128 (218).

¹⁹⁸⁷ HR-DAZG-745 ZDOČ. 2.3. OS, 33/1927. (kut. 37). Nacrt uredbe o proglašenju Uredbu o premjestivosti nevažećom za Zagrebačku oblast (nedatirano); Pismo Franje Petrovića, Križevci, 5. svibnja 1927.

¹⁹⁸⁸ HR-DAZG-745 ZDOČ. 2.3. OS, 33/1927. (kut. 37). Nacrt uredbe o proglašenju Uredbe o premjestivosti nevažećom za Zagrebačku oblast. (Nedatirano).

preostale tri, vjerojatno je i razlog zbog kojeg su zagrebačka Skupština odnosno Oblasni odbor, pridavali manje pažnje ovom pitanju, za razliku od Osječke oblasti.¹⁹⁸⁹

Jedan od zapaženijih slučajeva u javnosti, koji se dogodio kao posljedica progona i premještaja općinskih činovnika, bilo je ubojstvo i samoubojstvo u općini Čerević (kotar Ilok), koje je 1927. počinio mladi općinski blagajnik Ilija Živković. Događaj sa tragičnim posljedicama bio je motiviran političkim i privatnim razlozima koji su imali izravan utjecaj na njegovu službu. Naime, Živković je učitelju Budi Budisavljeviću zamjerio napuštanje SDS-a i prelazak u NRS. Njihovo neslaganje dovelo je, prema pisanju novina o sadržaju Živkovićeve oproštajnog pisma, do toga da ga je učitelj progonio i tražio od Vlade da se Živkovića makne iz općine. U općinu je doista bio poslan sreski poglavar Ljubomir Tošić iz Iloka da obaviti pregled općinskih i blagajničkih poslova. U strahu od progona, uvjeren da će biti premješten ili suspendiran, Živković je iz revolvera pucao u predstojnika, a potom i sebi oduzeo život. U prilog tome da je Živkovića strah od političkog progona motivirao za to djelo, govore su i vijesti da je općinska blagajna bila uredna, odnosno da nije bilo tragova protuzakonitih djela. Zbog velikog negodovanja općinara poslije ovoga događaja, i pokušaja napada na učitelja, isti je bio maknut iz općine.¹⁹⁹⁰

Ovaj događaj izazvao je novi val nezadovoljstva zbog progona, premještaja i utjecaja politike na općinske činovnike. Pritom je situacija bilo posebno teška u osječkoj i srijemskoj oblasti i to osobito nakon općinskih izbora 1927., što je doprinosilo slabljenju samouprave općina. Stanovništvu su se nametali „činovnici, kojih neće, ne pozna i u koje nema povjerenja; u općinsku upravu unosi se kaos, partizanstvo i demoralizacija; općinama uzrokuje se materijalna šteta jer moraju često plaćati po dva činovnika za isto mjesto; progone se nedužni ljudi (činovnici) i njihove porodice; umanjuje se kader valjanih i sposobnih činovnika, a u službu uvlači ološ itd. Jednom riječ nastaje potpuni metež, zbrka i zastoj u poslovima općinske administracije.“¹⁹⁹¹ Događaj u Čereviću bio je ujedno i povod da

¹⁹⁸⁹ Sam Radić nije bio protiv premještaja općinskih činovnika, a premještaje je gledao u okviru disciplinske vlasti, očekujući da će ona doći u kompetenciju oblasnih odbora što se u konačnici nije dogodilo. Prilikom sjednice Oblasne skupštine u ožujku 1927., odgovorio je zastupniku Franji Pukecu (vjerojatno na pitanje u vezi općinskog činovništva), „da obćinski činovnici dolaze pod kompetenciju Oblasne skupštine, pa ako se pokaže potreba (oni će se premještati)“. KOLAR-DIMITRIJEVIĆ, *Radićev sabor*, 14.

¹⁹⁹⁰ „Opć. blagajnik ubio sreskog poglavara i sebe“, *Općinski upravnik*, 14. 9. 1927., 156; 2; „Čerevička tragedija razjašnjena“, *Jutarnji list*, 22. 9. 1927., 4; „Dogodjaj u Čereviću.“, *Općinski upravnik*, 1. 10. 1927., 159–160. (članak je prijenos vijesti iz beogradskih novina *Vreme* od 21. 9. 1917.); „Kaos u općinama“, *Hrvat*, 25. 10. 1927., 2.

¹⁹⁹¹ „Kaos u općinama“, *Hrvat*, 25. 10. 1927., 2.

Zemaljsko društvo opć. činovnika ponovno od ministra unutarnjih poslova zatraži zaustavljanje premještaja, no kao i do tada, molba nije dala rezultate.¹⁹⁹²

Kada je u studenom 1927. donesen Zakon o izmjeni čl. 37 općinskog Zakona, kojim je općinski odbor mogao birati načelnike i činovnike bez utjecaja odnosno prijedloga nadzorne vlasti, Zemaljsko društvo opć. činovnika pozdravilo je izmjenu dotadašnje prakse, ali i naglašavalo da bez ukidanja Uredbe o premjestivosti neće doći do većih promjena, smatrajući samu Uredbu štetnijom od utjecaja nadzornih vlasti na izbor činovnika.¹⁹⁹³ Iz Društvo je čak dolazilo tumačenje prema kojemu je ovim Zakonom Uredba o premjestivosti općinskih činovnika stavljena izvan snage jer donošenjem novoga zakona automatski prestaju vrijediti stari koji su u suprotnosti s njim, a činovnike se poticalo da se u slučaju premještaja pozovu na ovaj Zakon.¹⁹⁹⁴ Međutim unatoč ovakvim tumačenjima, Zakon nije utjecao na zaustavljanje premještaja. Srđan Budisavljević (tada unutar SDK), nakon prijedloga ovoga Zakona, podnio je Narodnoj skupštini i zakonski prijedlog za stavljanje Uredbe o premjestivosti izvan snage, uz obrazloženje da je njezina svrha odavno prestala te da se koristi iz političkih razloga.¹⁹⁹⁵

Prema kraju 1920-ih znatan broj premještaja i dalje se isticao u Osječkoj te posebno u Srijemskoj oblasti. Veliki župan premjestio je u Osječkoj oblasti u jesen 1928. dvadeset i pet općinskih činovnika. Prema pisanju *Jutarnjeg lista*, premještaji su se odvijali „u potpunoj tajnosti“ pri čemu su „u veće i bolje općine došli sami Srbi radikali, a u slabije Hrvati. Drži se da je taj prepad velikog župana izbornog karaktera, jer cijeli način odgovara radikalskom načinu upravljanja zemljom.“¹⁹⁹⁶ Osječki Oblasni odbor žalio se ministru unutarnjih poslova Antonu Korošecu zbog odluke velikog župana Marijana Hanžekovića o ovim premještajima. No veliki župan tu je žalbu obustavio, a Državni savjet kojem se Odbor žalio, potvrdio je odluku velikog župana. Pritom treba spomenuti kako se Odbor nije žalio

¹⁹⁹² HR-DAZG-745 ZDOČ. 2.3. OS, 79/1927. (kut. 38). „Progoni općinskih činovnika“, 24. rujna 1927. (oštećen i nepotpun koncept predstavke Zemaljskog društva opć. činovnika namijenjen Ministarstvu unutarnjih poslova); „Progoni opć. činovnika“, *Općinski upravnik*, 1. listopada 1927., 160.

¹⁹⁹³ „Predlog za izmjenu § 37. zak. čl. XVI 1870.“, *Općinski upravnik*, 5. 11. 1927., 180; Društvo je objavilo kako su kontaktirali jednoga poslanika Samostalne demokratske stranke da se čl. 37. nadopuni i ukidanjem Uredbe o premjestivosti, ali nisu naveli njegovo ime. *Isto*.

¹⁹⁹⁴ „Premjestivost opć. činovnika“, *Općinski upravnik*, 17. 12. 1927., 204; DOMITROVIĆ, *Kalendar zemaljskog društva općinskih činovnika Hrvatske i Slavonije za godinu 1929.*, 92–94.

¹⁹⁹⁵ „Za ukinuće premjestivosti općinskih činovnika“, *Općinski upravnik*, 14. 1. 1928., 12.

¹⁹⁹⁶ „Prepad osječkog velikog župana“, *Jutarnji list*, 19. 9. 1928., 5; Povodom ovoga događaja uprava Zemaljskog društva opć. činovnika navela je da je spremna „ponovno podnijeti predstavku min. unut. djela ako joj interesovani činovnici pošalju potrebne podatke“. „Progoni opć. činovnika“, *Općinski upravnik*, 22. 9. 1928., 301.

samo zbog štete koja se time nanosila općinskoj upravu ili samim činovnicima, već i zbog prava na preuzimanje nadzorne vlasti.¹⁹⁹⁷

Oko situacije u Srijemu Zemaljskom društvu opć. činovnika pisao je u ožujku 1928. Andro (Andrija) Butinović iz Gibarca (kotar Šid), navodeći da se u toj oblasti od 1924. neprestano premještaju činovnici „po volji raznih ličnosti, narodnih poslanika, sreskih poglavara, partijskih pokvarenjaka itd., dakle svih mogućih“. Mnogi od njih u nekoliko su godini bili premješteni „2 – 8 i više puta“. Društvo je molio za posredovanje kod ministra unutarnjih poslova i ministra financija, da se prestane sa provođenjem Uredbe te da se činovnicima plate troškovi premještaja koji im nisu bili plaćeni zbog čega su mnogi bili u teškoj financijskoj situaciji i zaduženi.¹⁹⁹⁸ Naime, osim što su neki činovnici imali problema sa isplatom beriva, dio njih žalio se i na neisplatu troškova preseljenja. Prema Uredbi, trošak preseljenja činovnika (izuzevši one koji su se selili zbog kazne ili na vlastitu molbu), trebao se nadoknaditi iz zemaljskih, odnosno državnih sredstava. No kako je država zbog lošeg financijskog stanja i raspolaganja novcem, kontinuirano izbjegavala plaćati svoje troškove, tako se niti troškovi selidbenih računa nisu redovito plaćali. Po običaju, činovnici su, tamo gdje su mogli, takve troškove plaćali podizanjem predujmova iz općinskih blagajni ili su se sami zaduživali. Unatoč višegodišnjim zahtjevima za podmirenje ovih troškova, donesena je odluka da se takvi troškovi mogu potraživati samo sudskim putem.¹⁹⁹⁹ Osim toga, ovakvim premještajima i suspenzijama opterećivale su se i onako iscrpljene mirovinske zaklade. Naime, prema određenim tvrdnjama, ne samo što je zakladama bio nametnut znatan broj činovnika umirovljenih pod kaznu i onih ranije umirovljenih da bi ih se maknulo iz službe, već su zbog odbijanja općina da plaćaju suspendirane činovnike i oni bili isplaćivani na trošak mirovinskih zaklada.²⁰⁰⁰

Može se primijetiti kako se u ovom razdoblju rijetko spominjao progon činovnika koji su bili članovi ili pristaše NRS-a. Neki prigovori zbog premještaja općinskih činovnika,

¹⁹⁹⁷ HR-HDA-139 OO. Oblasni odbor u Osijeku; Uredbe, zakoni i proračuni za oblasnu samoupravu 1927. – 1929., 20503/1928. (kut. 3). Spis: „Premještanja općinskih činovnika“, rujna, 1928.

¹⁹⁹⁸ HR-DAZG-745 ZDOČ. 2.3. OS, 41/1928. (kut. 38). Dopis Andre Butinovića, Gibarac, 31. ožujka 1928.; Prema jednoj skici predstavke, vjerojatno je da je takva bila poslana ministrima. HR-DAZG-745 ZDOČ. 2.3. OS, 41/1928. (kut. 38); Skica predstavke „Progoni opć. činovnika“, Dopis Andre Butinovića, Gibarac, 16. travnja 1928.

¹⁹⁹⁹ Mc., „Selidbeni troškovi opć. činovnika“, *Općinski upravnik*, 2. 12. 1922., 191; „Selidbeni i putni troškovi opć. činovnika“, *Općinski upravnik*, 1. 9. 1928., 278; S. K., „Naši selidbeni računi“, „Selidbeni i putni troškovi opć. činovnika“, 22. 9. 1928., 299–300, 302; HR-DAZG-745 ZDOČ. 2.3. OS, 100/1928. (kut. 38). „Putni troškovi opć. činovnika za selidbu i putovanja u voj. poslovima“, koncept predstavke Zemaljskog društva opć. činovnika upućen predsjedniku Vlade Antonu Korošecu i ministru unutarnjih poslova. (Prema datunu iz odgovora ministarstva, predstavka je bila upućena 30. kolovoza 1928.)

²⁰⁰⁰ Ivan DOMITROVIĆ, „Mirovinske zaklade“, *Općinski upravnik*, 25. 8. 1928., 267.

članova i pristaša NRS-a javljali su se primjerice za vrijeme vlade Ljubomira Davidovića 1924.²⁰⁰¹ U većini slučajeva, kada se govorilo o njihovim premještajima i namještenjima, spominjalo se to uglavnom u kontekstu dolaska na bolji položaj odnosno u veću i bogatiju općinu. Takve općine često su činovnicima omogućavale bolji smještaj i priliku za veću zaradu kroz viša beriva i više prilika za vršenje privatnih pisarskih poslova. Takav položaj njihovih pristaša svakako treba tražiti u moći i utjecaju NRS-a, najjače stranke u državi, koja je sudjelovala u gotovo svim vladama od ujedinjenja do uvođenja diktature, kreirajući državnu politiku. Zbog toga su i njihove lokalne organizacije imale snažan utjecaj.²⁰⁰²

U pogledu stalnosti odnosno premještaja, među općinskim činovnicima postojala je bojazan da bi način postavljanja i smjenjivanja činovnika u Srbiji mogao negativno utjecati i na njihov položaj, te da je Uredba o premjestivosti nagovijestila takvu praksu. Naime, srpski su bilježnici (djelovođe) bili vezani uz trogodišnji mandat općinskih odbora tako što je novoizabrani predsjednik općine općinskom odboru mogao staviti prijedlog za izmjenu bilježnika. Ukoliko bi predsjednik ponudio takav prijedlog, birao se novi bilježnik. Ovakav način izbora bilježnika, općinske je službenike vezao uz politiku jer se podrazumijevalo „da će predsjednik tražiti otpust delovodje, ako ovaj nije njegove političke partije, a to je štetno po izvršivanje općinske službe“.²⁰⁰³ Općinski činovnici smatrali su da se takav odnos općinskih odbora prema činovništvu počeo primjenjivati u općinama Hrvatske i Slavonije i da je za provođenje takvih odnosa poslužila Uredba o premjestivosti.

Predstavnici činovnika razlog za svoj otežani položaj i premještaje vidjeli su i u politizaciji općinskih odbora, smatrajući da su prije rata odbornici bili posvećeniji rješavanju komunalnih pitanja dok su nakon 1918. politički odnosi sve snažnije utjecali na

²⁰⁰¹ Tako su mitrovačke novine *Srbija*, donijele vijest da su u srijemskim općinama bili premješteni bilježnici zbog pristajanja uz NRS. Pritom je bilo navedeno da je iz Kuzmina (kotar Mitrovica) bio premješten Gligorije Dim. Kolarov, a iz Kupinova (kotar Zemun) Pera Miščević. „Još jedan beležnik“, *Srbija* (Srijemska Mitrovica) [ćir. u izvorniku], 29. 10. 1924., 3; Spomenutog bilježnika Kolarova zajedno s još nekoliko osoba u navedenim su novinama nekoliko puta spominjali na naslovici kao žrtve trenutne vlasti. O tome uz navedeni br. vidi npr.: „Iz režima zločina i nasilja...“, *Srbija* [ćir. u izvorniku], 24. 10. 1924., 1.

²⁰⁰² Jedan od primjera utjecaja NRS-a može se vidjeti u djelovanju njihove mjesne organizacije u Topuskom (kotar Vrginmost) gdje su na odluku velikog župana u Karlovcu, o raspuštanju odbora u Topuskom predložili postavljanje izvjesnog Petra Vukelića za povjerenika. Nezadovoljstvo su izrazili i sa općinskim činovništvom. Navedeno je tako da „ni jedan od opć. činovnika nije položio – pravovremeno – vojničke zakletve“ te da „su se nekoji toliko puta deklarirali kao zgoljni radićevci“. U pogledu činovništva općine naveli su konkretne zahtjeve za velikog župana: „Opć. bilježnika g. Martina Putrića da izvoli smjeniti, a na njegovo mjesto imenovati sadanjeg opć. blagajnika Luku Kuzmića, dok za blagajnika postaviti Pavla Vorkapića ispitanog bilj. i blagajnika u Topuskom.“ Po naredbi velikog župana sreski poglavar raspustio je odbor i za povjerenika imenovao traženog Petra Vukelića. HR-HDA-138 PKO. VŽ PS, 461/1924. (kut. 121). Spis: „Obćina Topusko srez – Vrginmost Obć. odboru mandat iztekao još prošle godine“, prosinac 1924.

²⁰⁰³ KOVAČ, *Gradske i seoske općine*, knj. I, 21.

funkcioniranje općina i odnose u njima.²⁰⁰⁴ Iako određeni izvori bez sumnje ukazuju na to da su se i prije 1918. činovnici uključivali u stranačku agitaciju u općinama (o čemu je govorio i S. Radić), novi uvjeti u političkim odnosima nakon 1918., zasigurno su doprinijeli jačanju političkih aktivnosti i rezultirali snažnijim pritiskom na činovništvo. Kako se i iz gore navedenih primjera moglo vidjeti, Uredba o premjestivosti posebno se koristila u izbornom vrijeme „kao sredstvo političko-stranačke borbe“.²⁰⁰⁵ Pritom je bilo jasno kako je dio činovnika pristajao na takvo stanje i njihovo se ponašanje smatralo posebno problematičnim i u činovničkim krugovima. Takvi činovnici „državni i općinski, da bi se zaštitili od progona i sami stupaju u režimske partije i traže tu spasa. A kako se stranke na vlasti često mijenjaju, tako i činovnici prelaze iz jedne stranke u drugu. Tu je razlog žalosnoj i sramotnoj pojavi političkih skakavaca među činovnicima, čime se ruši ugled i moral u njihovim redovima.“²⁰⁰⁶ Ovakve pojave bile su povezane i sa denuncijacijama odnosno često neutemeljenim optužbama, kojima su se pojedini činovnici služili za dolazak na položaje u općinama.²⁰⁰⁷ S obzirom da su postojale sumnje (pa i optužbe) da je čak i među članovima Zemaljskog društva opć. činovnika bilo onih koji su na taj način svoje kolege izvrgavali progону, javljali su se prijedlozi da se takvim osobama odbije članstvo u Društvu, odnosno da ih se, sukladno Pravilima isključi iz Društva.²⁰⁰⁸

Iako je od početka 1920-ih među činovništvom dominirala tema neopravdanih premještaja učinjenih ponajviše pod političkim pritiscima, ipak treba spomenuti da je bilo i onih premještaja koja su se provodila na zahtjev činovnika kao i onih provedenih zbog nezadovoljstva općinara s činovnikom.²⁰⁰⁹ Osim toga, u onim općinama u kojima su odbori

²⁰⁰⁴ „Općinska samouprava i premještanje općinskih činovnika“, *Općinski upravnik*, 2. 10. 1926., 157–158.

²⁰⁰⁵ L. K., „Općinski načelnik i činovnici“, *Novosti*, 8. 11. 1927., 3.

²⁰⁰⁶ „Za sredjivanje administracije“, *Općinski upravnik*, 17. 9. 1927., 149.

²⁰⁰⁷ O tom problemu više puta je puta bilo pisano i u *Općinskom upravniku*, pri čemu je istican problem mlađih činovnika, bez iskustva, spremnih da zbog boljeg položaja ugroze svoje kolege. O tome vidi: DOMITROVIĆ, „Promicanje našeg ugleda i staleža“, *Općinski upravnik*, 29. 7. 1922., 118; „Skupština u Karlovcu“, *Općinski upravnik*, 26. 6. 1926., 102; Stjepan HEĆEJ, „Dokle će mo tako?“, *Općinski upravnik*, 23. 4. 1927., 67.

²⁰⁰⁸ „Nekolegijalan postupak“, *Općinski upravnik*, 28. 1. 1928., 30; Fran ŠEŠERINAC, „Loša pojava!“, *Općinski upravnik*, 18. 8. 1928., 261–262; Ivan DOMITROVIĆ, „Na obranu!“, *Općinski upravnik*, 8. 9. 1928., 282–283.

²⁰⁰⁹ To primjerice pokazuje slučaj Dragutina Zoričića koji je 1923. tražio premještaj iz Karlobaga (kotar Gospić) zbog teških uvjeta života, moleći Pokrajinsku upravu za premještaj u Međimurje. Zoričić je dobio premještaj najprije u općinu Donji Vidovec (kotar Prelog), no nakon njegova dolaska tamo je već bio postavljen bilježnik koji nije želio napustiti svoje mjesto. Stoga je premješten u općinu Sv. Marija, istoga kotara, gdje je ostao neko vrijeme. S obzirom da je u Sv. Mariji uskoro bio razriješen službe molio je za ponovni povratak u Karlobag. No iako je Zoričić molio da ga se iz Karlobaga premjesti zbog teškog materijalnog stanja, izvori pokazuju da mu tamošnji odbornici i općinari nisu bili skloni te su ga optuživali za različite protuzakonitosti, ali i politički utjecaj. Zoričić je ubrzo nakon povratka iz Sv. Marije tražio umirovljenje što mu je bilo odboreno. O tome vidi: HR-HDA-890 ZP BH. Dragutin Zoričić, br. dosjea 2701; Općinski odbornici, „Naši dopisi“, *Lički Hrvat*, 8. 2. 1923., 2–3.

normalno funkcionirali bilo je moguće, kao i prije, zatražiti međusobni premještaj uz odobrenje obaju odbora.

Unatoč apelima da se Uredba o premjestivosti stavi izvan snage i da se prestane sa neopravdanim premještajima to se u razdoblju Kraljevine SHS nije dogodilo.²⁰¹⁰ Prema kraju 1920-ih, u iščekivanju novoga općinskog zakona očekivalo se i konačno ukidanje Uredbe o premjestivosti. S obzirom na veliki broj provedenih premještaja u proteklom razdoblju, javljali su se i neki prijedlozi da se činovnike, koji nemaju izrazitu želju vratiti se u svoje matične općine, ostavi na premještenim mjestima kako bi se i njih, ali i državu, poštedjelo novih troškova i ponovnih mijenjanja općina, posebno tamo gdje općinari nisu bili za njihov povratak, jer je bilo i takvih slučajeva. Stav predstavnika Zemaljskog društva opć. činovnika bio je utemeljen na poštivanju općinske samouprave i stoga su smatrali da o tome konačnu odluku može donijeti samo općinski odbor, a ne državna vlast.²⁰¹¹ Osim toga mnogi su se činovnici ipak željeli vratiti na svoja stalna mjesta.²⁰¹² Prije no što su se uspjela riješiti ova pitanja i donijeti novi općinski zakon, uvedena je diktatura. Dana 6. siječnja donesen je i Zakon o izmjeni zakona o općinama i oblasnim samoupravama, prema kojemu su osim općinskih odbora, u svim općinama trebali biti razriješeni općinski bilježnici i postavljeni novi. Iako je većina općinskih činovnika isprva ipak ostala na svojim mjestima, nakon nekoga vremena ponovno su se počeli premještati – najprije na temelju toga Zakona, a potom ponovno na temelju Uredbe o premjestivosti.²⁰¹³

Pred donošenje novoga općinskog zakona, iznesen je jedan zaključak o posljedicama Uredbe na činovništvo i općine u kojem je stajalo: „Premjestivost u Hrvatskoj i Slavoniji uvedena je uredbom od 1. XI. 1919. kao privremena mjera radi laglje i brže likvidacije

²⁰¹⁰ Osim spomenutih inicijativa, Zemaljsko društvo opć. činovnika godinama je objavljivalo članke o štetnim posljedicama premještaja po činovništvo, općinsku upravu i državu. O tome vidi: „Premještavanje opć. činovnika“, *Općinski upravnik*, 20. 11. 1920., 165; „Premještanja općinskih činovnika“, *Općinski upravnik*, 24. 3. 1923., 48. (preneseno iz lista *Podravski glasnik*, br. 10 od 17. ožujka 1923.); Mc, „Još jedan pokus“, *Općinski upravnik*, 22. 11. 1924., 185; Božidar MIRKOVIĆ, „Nameštanje općinskih činovnika“ [ćir. u izvorniku], *Općinski upravnik*, 28. 3. 1925., 49; Ivan DOMITROVIĆ, „Stalnost službe općinskih činovnika“, *Općinski upravnik*, 6. 6. 1925., 97–98; Mc., „Progoni općinskih činovnika“, *Općinski upravnik*, 13. 2. 1926., 26; „Proti premjestivosti opć. činovnika“, *Općinski upravnik*, 30. 6. 1928., 201–202.

²⁰¹¹ Vaso MIHAJLOVIĆ, „Privremeno premješteni i imenovani općinski činovnici i novi općinski zakon.“, *Općinski upravnik*, 14. 1. 1928., 13; „Privremeno premješteni općinski činovnici i novi općinski zakon.“, *Općinski upravnik*, 7. 4. 1928., 109.

²⁰¹² Protivljenje takvom stavu pojedinih činovnika o ostanku u općinama u koje su premješteni, izrazio je općinski bilježnik u Lukaču (kotar Virovitica), navodeći kako su ponekad činovnici bili premješteni na inicijativu nekoliko utjecajnih osoba, a da o tome ostali općinari ništa nisu znali. HR-DAZG-745 ZDOČ. 2.3. OS, 12/1929. (kut. 39). Pismo Mije Grgića Upravi *Općinskog upravnika*, 17. siječnja 1929.

²⁰¹³ Dr. J-ć., „Pitanje stalnosti općinskih činovnika“, *Općinski upravnik*, 20. 1. 1934., 9; Zbog mnogih premještaja i problema s pravnog aspekta (o tome u kojoj se općini, odnosno prema kojem propisu činovnici smatraju stalno izabrani), doveli su do prijedloga da se činovnike jednostavno ostavi na mjestima na kojima se nalaze i da im se pritom na tim mjestima potvrdi stalnost. *Isto*.

službenih prestupaka opć. činovnika počinjenih za vrijeme rata. Međutim ta je uredba najmanje poslužila svrsi radi koje je izdana, nego je, pod bivšim stranačkim režimima, zlo upotrebljavana u partijske ciljeve i izrodila se u prave progone nedužnih činovnika, koji su, po želji partijskih ljudi, bezrazložno premješteni i progonjeni. Jasno je, da je to bilo na štetu kvaliteta općinske uprave, kao i na štetu državne kase, koja je snažala selidbene troškove. Ne samo što je premjektivost opć. činovnika protivna principu općinske uprave, nego nema za nju nikakove potrebe, pošto disciplinski propisi pružaju dovoljnu garanciju za valjano i ispravno vršenje službe. Uvađanjem premjivosti, bivši partijski režimi nadmašili su i najgora Khuenova vremena, koji se je, uza sva nasilja, žacao da na taj način gazi općinsku samoupravu.²⁰¹⁴ Uredba o premjivosti ostala je na snazi sve do donošenja novoga Zakona o općinama 1933.²⁰¹⁵

Postavljanje činovnika na političkoj osnovi koje je započeo već u razdoblju Kraljevine SHS, bilo je svojevrsni uvod u ono što će se događati nakon uvođenja diktature 1929., odnosno nakon donošenja novoga općinskog Zakona. Primanje u službu po političkoj liniji, prekobrojnost i visoki udio općinskih proračuna koji se trošio na općinske činovnike i službenike predstavljalo je problem za mnoge općine i u nadolazećem razdoblju.²⁰¹⁶

12.6. Općinski činovnici i pitanje općinskog zakona

Pitanje donošenja novoga općinskog Zakona bilo je jedno od najvažnijih za općinsko činovništvo. Mnoga druga pitanja na koje se u promatranom razdoblju upućivalo – od njihova materijalnog položaja, školovanja, zaduženja, položaja u službi do umirovljenja – za sve njih trajno rješenje tražilo se u donošenju novoga općinskog zakona. Rasprave o potrebi donošenja toga zakona nisu bile vezane samo uz razdoblje Kraljevine SHS već su započele mnogo ranije. Već 1870-ih, za vrijeme banovanja Ivana Mažuranića bilo je pokrenuto to pitanje. Tada je bila je izrađena i Osnova novoga zakona, ali on tada nije bio donesen.²⁰¹⁷

²⁰¹⁴ „Premještanje općinskih činovnika“, *Općinski upravnik*, 28. 1. 1933., 16.

²⁰¹⁵ „Zakon o općinama“, § 149., *Narodne novine – Službeni list Kr. banske uprave Savske banovine*, br. 93, 22. 4. 1933., 12.

²⁰¹⁶ O tome vidi: LEČEK, „Narodni poslanik Hrvatske seljačke stranke i njegov kotar: Djelovanje Stjepana Hefera na osječkom i valpovačkom području“, 217–219.

²⁰¹⁷ O tome vidi: ČEPULO, „Položaj i ustroj hrvatskih gradova prema Zakonu o uređenju gradskih općina iz 1881. godine“, 95–97.

Organiziranjem, a potom i stvaranjem Zemaljskog društva opć. činovnika, činovništvo se aktivnije uključilo u ovo pitanje te počelo iznositi i svoje zahtjeve oko donošenja novoga zakona. Društvo i njegovi članovi bili su glavni prenositelji činovničkih zahtjeva i prijedloga oko općinskog zakona. Očekivano, njihovi su zahtjevi bili usmjereni prvenstveno prema uređenju njihova položaja.²⁰¹⁸ S obzirom da se njegovo donošenje odgađalo, kroz godine je, što se iz dosadašnjeg prikaza moglo vidjeti, predlagan i niz posebnih mjera odnosno pojedinih zakona i naredbi, kojim su se trebali poboljšati uvjeti rada i materijalnog položaja činovništva. Godinu dana prije raspada Austro-Ugarske, Ivan Domitrović, tada tajnik Zemaljskog društva opć. činovnika, napisao je i djelo *Novi općinski zakon; što bi imao sadržavati za bolje uređenje naših seoskih općina*. U njemu se, osim položaja općinskih činovnika, Domitrović bavio i drugim aspektima općinskog zakona.²⁰¹⁹ Prije Domitrovića, 1912. godine, Celso Cavalieri (tada tajnik Kr. zemaljske vlade), također je napisao studiju pod nazivom *Reforma općinskog zakona*, u kojoj je predložio osnovu općinskog zakona.²⁰²⁰

Ulaskom u Kraljevstvo SHS, iznova se, u novim uvjetima, pokrenulo pitanje donošenja općinskog zakona. Pritom se pojavio i novi problem – kako na prostoru različitih upravnih naslijeđa koja su znatno uvjetovala politički i upravni, ali i gospodarski te kulturni život općina, administrativnih jedinica najbližih narodu, stvoriti jedinstveni zakon s kojim će većina biti usuglašena. Pritom je glavna razlika bila ona između nekadašnjeg austro-ugarskog područja i Srbije. Putem *Općinskog upravnika* više je puta bio izražen stav o tome kako zbog različitosti u funkcioniranju općinske uprave, srpski Zakon o općinama (od 6. lipnja 1903.) ne bi trebalo uvoditi za cijelu državu, niti bi on trebao služiti kao osnova novoga zakona. Mnogi činovnici smatrali su ga nesuvremenim i lošijim od svojih postojećih zakona, posebno u pogledu stalnosti i kvalifikacije općinskih činovnika.²⁰²¹ Činovnički aspekt oko donošenja

²⁰¹⁸ I prije 1918. godine Društvo se intenzivno uključilo u pitanje općinskog zakona. Poznato je kako je primjerice član Društva, Luka Gašparac, općinski bilježnik u Velikoj Gorici 1899. sastavio *Osnovu zakona ob uređenju seoskih općina te gradova Bag, Kostajnica i tvrda Ivanić u Kraljevinama Hrvatskoj i Slavoniji*. A. M., „Iz povijesti stališkog pokreta općinskih činovnika“, *Općinski upravnik*, 19. 5. 1934., 78; O još nekim ranijim primjerima uključivanja činovnika u pitanje donošenja općinskog zakona vidi: „Nedostaci općinskog zakona“, *Općinski glasnik*, 15. 1. 1896., 11–12; „Previšnja poruka općinama“, *Općinski upravnik*, 3. 1. 1914., 1; Općinski činovnik, „Temelj uprave sačinjava općina“, *Novosti*, 15. 5. 1914., 1; HR-HDA-79 UOZV. IV-5, 70832/1918. (kut. 4587). Predstavka Zemaljskog društva opć. činovnika Visokomu saboru kraljevina Hrvatske, Slavonije i Dalmacije „za promjenu zakonskog članka XVI. od godine 1870., gledom na snažanje općinskoga nameta, te za uređenje položaja općinskoga činovništva“, 2. ožujka 1914. (Predstavka k. br. 40410/1912. umetnuta u navedeni spis s predmetom: „Šepak Gjuro, opć. bilježnik u Štefanju; povišenje beriva“).

²⁰¹⁹ O tome vidi rad Ivana Domitrovića: *Novi općinski zakon*, s komentarima Milana Radančevića, odsječnog savjetnika Kr. zemaljske vlade.

²⁰²⁰ O tome vidi: CAVALIERI, *Reforma općinskog zakona*, 1–367.

²⁰²¹ Putem različitih tekstova u *Općinskom upravniku*, uključujući i one o položaju i djelovanju općinskih činovnika u Srbiji, iz Zemaljskog društva opć. činovnika ukazivalo se na to kako bi usvajanje takvoga zakona bilo štetno za općinsku upravu i činovnike u cijeloj državi. O tome vidi: M. MANDIĆ, „Pred novim položajem“,

općinskog zakona predstavlja samo jednu perspektivu ove problematike, s obzirom da su se tim pitanjem bavili i drugi, prvenstveno pravni stručnjaci i političari. O potrebi donošenja novoga općinskog zakona i o tome kakav bi on trebao biti napisani su brojni članci u *Općinskom upravniku*, a osim činovnika o tome su pisali i pravni stručnjaci, ponajviše Nikola Fugger.

U razdoblju Kraljevine SHS nekoliko je puta bilo otvoreno pitanje općinskog zakona i svaki put činovnici su se nastojali uključiti u te procese. Kao i kod većine drugih inicijativa i ovu je u ime činovnika s područja Hrvatske i Slavonije predvodilo Zemaljsko društvo opć. činovnika, a uključile su se i druge udruge s područja Kraljevine SHS. Donošenje modernog općinskog zakona Društvo je predstavljalo kao prioritet za normalno funkcioniranje općina – temeljnih (samo)upravnih jedinica u državi. No, ovo pitanje za činovnike je bilo važno prvenstveno kako bi se uredio njihov položaj. Kao što će se vidjeti, njihova su očekivanja išla u smjeru u kojem bi se općinskim zakonom odredila stalnost službe, primjerena kvalifikacija, minimalna plaća, naknada za vršenje državnih poslova i mirovina. Kao što se pokazalo kod pitanja premještaja, stalnost je bila jedno od obilježja službe koju su činovnici svakako nastojali sačuvati smatrajući je stečenim pravom i koja im je, za razliku od općinskih bilježnika (djelovođa) u Srbiji, bila propisana Zakonom iz 1870. Ti zahtjevi pritom se nisu odnosili na premještaje po disciplinskoj kazni već one prema Uredbi o premjektivosti, koje su činovnici smatrali prvenstveno politički motiviranima.

Nastavljajući se na dotadašnje prijedloge i promišljanja, Društvo je već 1920. objavilo raspravu, a potom ju izdalo kao brošuru pod nazivom „Kako da se uredi općinska uprava u novoj našoj državi.“²⁰²² U navedenoj su brošuri sažeto bili sadržani svi oni zahtjevi za koje se Društvo u pogledu općinske uprave i položaja općinskog činovništva godinama zalagalo. Zanimljivo je da je spomenuta brošura kod ponekih činovnika naišla i na kritike pri čemu su smatrali da uprava Društva, tražeći da se kod donošenja novoga općinskog zakona u obzir uzmu posebnosti upravne tradicije u različitim dijelovima zemlje, djeluje politički.²⁰²³

Općinski upravnik, 6. 9. 1919., 147–148; DOMITROVIĆ, „Nešto malo o srbijanskom zakonu o opštinama“, *Općinski upravnik*, 10. 6. 1922., 90–91; Ivan DOMITROVIĆ, „Novi općinski zakon“, *Općinski upravnik*, 12. 8. 1922., 127; Ivan DOMITROVIĆ, „Naši drugovi u Srbiji“, *Općinski upravnik*, 7. 2. 1925., 21–22; Ivan DOMITROVIĆ, „Službeni položaj općinskih činovnika“, *Općinski upravnik*, 19. 12. 1925., 213–214; Ivan DOMITROVIĆ, „Hoće li uskoro uredba o našem položaju“, *Općinski upravnik*, 30. 7. 1927., 121–122.

²⁰²² „Kako da se uredi općinska uprava u novoj našoj državi.“, *Općinski upravnik*, 7. 8. 1920., 105.–110., Izdanje Društva općinskih činovnika Zagreb, *Kako da se uredi općinska uprava u novoj našoj državi*, 1–15.

²⁰²³ Kritiku su na svome sastanku iznijeli općinski činovnici iz kotara Vojnić na što je uprava opširno odgovorila. Uprava, „Društvena uprava i politika“, *Općinski upravnik*, 22. 10. 1921., 165–168.

Pitanje donošenja općinskog zakona bilo je otvoreno 1921. i već se tada očekivalo kako će se donijeti novi zakon za cijelu državu. Na svojoj glavnoj skupštini Društvo je donijelo zaključak kojim je tražilo se njih (putem trojice predstavnika), kao i predstavnike činovnika iz drugih dijelova države, konzultira oko izrade osnove zakona.²⁰²⁴ Krajem godine Ministarstvo unutarnjih poslova pozvalo je Društvo da odredi troje zastupnika za sudjelovanje kod izrade nacrtu općinskog zakona što je Društvo i učinilo.²⁰²⁵ Krajem 1921. u Zakonodavnom odboru u Beogradu bila je prihvaćena i rezolucija da Vlada u roku od šest mjeseci Narodnoj skupštini „podnese osnovu općinskog zakona za cijelu državu“.²⁰²⁶ Nakon nekoliko mjeseci u tisku su se javljale informacije o tome da je nacrt zakona već izrađen te da u izradi toga nacrtu nije bilo namjere suradnje sa predstavnicima općinskih činovnika u Hrvatskoj i Slavoniji, a niti sa onima iz drugih dijelova države.²⁰²⁷ Ovo saznanje izazvalo je nezadovoljstvo općinskih činovnika koji su smatrali da se nekonzultiranjem sa stručnjacima i općinskim činovnicima ne može donijeti tako važan zakon. Kao jedan od glavnih problema nametnule su se razlike između pravnih područja odnosno to što u „državi, koja je bila podijeljena u pet upravnih područja, postoje tako raznolike javno pravne, administrativne, kulturne i ekonomske prilike, da se kod izjednačavanja uprave napose općinske, mora postupati s osobitim oprezom i taktikom. Nekoje pokrajine imadu razvitu i modernu općinsku upravu, a u nekim pokrajinama istom se provodi organizacija općina.“²⁰²⁸

S postojanjem nacrtu nije bila upoznata niti Pokrajinska uprava u Zagrebu, čije je Predsjedništvo nakon upozorenja Društva, poslalo molbu Ministarstvu pripreme za Ustavotvornu skupštinu i izjednačenje zakona, tražeći da im se pošalje izrađeni nacrt i uključi u raspravu o njemu. Kao i činovnici, i Predsjedništvo Pokrajinske uprave smatralo je da bi neuzimanje u obzir postojećih prilika općinske uprave u svim područjima države moglo imati

²⁰²⁴ „Glavna skupština“, *Općinski upravnik*, 13. 8. 1921., 126; HR-DAZG-745 ZDOČ. 2.3. OS, 57/1921. (kut. 35). „Novi općinski zakon i suradnja općinskih činovnika kod nacrtu“, koncept predstavke Zemaljskog društva opć. činovnika upućene Jurju Demetroviću, 25. kolovoza 1921.

²⁰²⁵ HR-DAZG-745 ZDOČ. 2.3. OS, 57/1921. (kut. 35). „Sudjelovanje općinskih činovnika kod izradbe novog općinskog zakona.“, dopis Povjereništva za unutarnje poslove Kr. zemaljske vlade upućen Zemaljskom društvu opć. činovnika, 23. studenog 1921.; „Novi općinski zakon“, *Općinski upravnik*, 3. 12. 1921., 192; Kao predstavnici bili su izabrani Ivan Domitrović, Milorad Dimitrijević i Ivan Alinjak. *Isto*. Prijedloge trojice predstavnika o položaju općinskog činovništva u novom zakonu vidi: HR-DAZG-745 ZDOČ. 2. SPISI, Prijedlog nacrtu zakona o općinama 1922 – 1923. (kut. 29). Rasprave (prijedlozi) Ivana Domitrovića, Milorada Dimitrijevića [ćir. u izvorniku] i Ivana Alinjaka.

²⁰²⁶ „Novi općinski zakon“, *Općinski upravnik*, 31. 12. 1921., 208.

²⁰²⁷ „Novi općinski zakon“, *Općinski upravnik*, 22. 4. 1922., 62; U ovome članku preneseni su dijelovi jednoga članka iz beogradskog lista *Opština*, u kojem je iskazano nezadovoljstvo činovnika činjenicom da ih vlast nije konzultirala oko izrade nacrtu zakona za koji je napisano da je izrađen „od komisije doglavnika ministra unutarnjih dela, posle kancelarijskog vremena, kada ta gospoda nisu u stanju ni da misle, a kamo li da kroje jedan tako važan i komplikovan zakon. Ovo je radjeno ne radi zakona, već radi dijurne, koja im je sljedovala od svake sednice, i ako su gotovo svi dobrog stanja.“ *Isto*.

²⁰²⁸ Stjepan MAJSEC, „Zakon o uredjenju općina“, *Općinski upravnik*, 6. 5. 1922., 69.

„katastrofalne“ posljedice na cijelu državnu upravu.²⁰²⁹ Krajem 1922. nacrt zakona bio je poslan, a Pokrajinska uprava pozvala je Zemaljsko društvo opć. činovnika da pošalju jednoga zastupnika za sudjelovanje u anketi Pokrajinske uprave.²⁰³⁰ Svoju ocjenu nacrtu s prijedlozima, Pokrajinska uprava poslala je Ministarstvu unutarnjih poslova u lipnju 1923.²⁰³¹

U ovom razdoblju (1922./1923.) bila su izrađena dva nacrtu zakona, kako je o tome predstavnicima Zemaljskog društva opć. činovnika pisao pravnik Nikola Fugger.²⁰³² Jedan nacrt bio je gore spomenuti, sastavljan u Ministarstvu unutarnjih poslova dok je drugi sastavio slovenski pravnik Henrik Steska.²⁰³³ Na prvi nacrt iz Ministarstva, Fugger je napisao osvrt u *Općinskom upravniku*, iznijevši niz zamjerki i ocijenivši da je riječ vrlo lošem prijedlogu.²⁰³⁴ Naveo je kako je taj nacrt „u glavnom preradjeni srbijanski zakon o opštinama“ koji nije mogao biti dobar niti za Srbiju, a time niti za „novu državu sa blizu 13 milijuna žitelja, pogotovo jer ne uzima nikakova obzira na dosadanje stoljećima stvoreno ustrojstvo gradskih i

²⁰²⁹ HR-HDA-137 PU-PR. 6-12, 4751/1922. (kut. 14). „Projekt zakona o opštinama“, koncept otpravke Predsjedništva Zemaljske vlade upućene Ministarstvu pripreme za Ustavotvornu skupštinu i izjednačenje zakona te Ministarstvu unutarnjih poslova, 1. svibnja 1922. U tome je dopisu između ostaloga stajalo: „Kako u sadanjem zakonu o opštinama za Hrvatsku i Slavoniju ima više ustanova, kojih nema ni u jednom zakonu u ostalim dijelovima Kraljevine, što je uostalom i slučaj i kod zakona ostalih pokrajina, koje bi ustanove prenatragljeno dokinuti ili promijeniti, bilo ne samo na štetu interesanata, koji u njima vide među inim i eventualna svoja stečena prava imovinske vrijednosti, nego i na štetu državne uprave [...]. Obzirom na različite prilike, različita upravna zakonodavstva, različita pravna osjećanja i upravne tradicije naroda u pojedinim dijelovima države nužno će biti tim zakonom normirati posebno uređenje izvjesnih upravnih odnosa u pojedinim krajevima.“ *Isto*; Pokrajinska uprava svoju je zamolbu ponovno uputila Ministarstvu unutarnjih poslova u studenom 1922., nakon što su se u novinama ponovno pojavile vijesti kako će nacrt zakona biti podnesen Narodnoj skupštini na raspravu., tražeći da im se pošalje primjerak nacrtu kako bi ga mogli proučiti. HR-HDA-137 PU-UO. III-1, 61976/1922. (kut. 76). „Općinskog zakona projekt za cijelu Kraljevinu“, koncept otpravka Odjela za unutarnje poslove Pokrajinske uprave upućen Ministarstvu unutarnjih poslova, 8. studenog 1922.; O osvrtu na donošenje općinskog zakona u novinama vidi: „Zakon o opštinama“, *Jutarnji list*, 30. 11. 1922., 4.

²⁰³⁰ „Novi zakon o opštinama“, *Općinski upravnik*, 23. 11. 1922., 294; HR-HDA-137 PU-PR. 6-12, 4751/1922. (kut. 14). Prijepis dopisa pokrajinskog namjesnika u Zagrebu upućen Zemaljskom društvu opć. činovnika, 15. prosinca 1922.; Tom prilikom nacrt zakona i sudjelovanje u anketi tražilo je i Društvo općinskih službenika za otok Krk i općinu Kastav, navodeći također da imaju „svojih iskustava i posebnih tečevina kojima bi stvari dobro poslužili [...] Poseban položaj, koji nam daju posebni zakoni što uređuju naše pravno i socijalno stanje, potiče nas da se obratimo V. Predsjedništvu [...]“ HR-HDA-137 PU-PR. 6-12, 4751/1922. (kut. 14). „Nov zakon o opštinama; anketa za ispitivanje.“, *Dopis Društva općinskih službenika za ostrvo Krk i opć. Kastav, Krk*, 28. prosinca 1922.

²⁰³¹ HR-HDA-137 PU-PR. 6-12, 4751/1922. (kut. 14). „Osnova zakona o opštinama“, koncept odgovora Predsjedništva Pokrajinske uprave upućenog Ministarstvu unutarnjih poslova o ocjeni Osnove zakona o opštinama, 11. lipnja 1923.

²⁰³² HR-DAZG-745 ZDOČ. 2. SPISI, Prijedlog nacrtu zakona o opštinama 1922 – 1923. (kut. 29). Pismo Nikole Fuggera Zemaljskom društvu opć. činovnika, 23. rujna 1923.

²⁰³³ Nacrt zakona o opštinama Henrika Steske vidi u: HR-DAZG-745 ZDOČ. 2. SPISI, Prijedlog nacrtu zakona o opštinama 1922 – 1923. (kut. 29). „Nacrt zakona o opštinama. Izradio upravni sudija Dr. Henrik Steska u Ljubljani“. Isti nacrt nalazi se i u: HR-HDA-137 PU-UO. III-1, 25929/1923. (kut. 158). „Nacrt zakona o opštinama“, nacrt dostavljen Odjelu za unutanje poslove Pokrajinske uprave iz „Komisije za preosnovu javne uprave“ kod Predsjedništva Pokrajinske uprave za Sloveniju, 11. svibnja 1923.

²⁰³⁴ Za osvrt na ovaj nacrt vidi: Nikola FUGGER, „O projektu zakona o opštinama“, *Općinski upravnik*, 5. 1. 1923., 1–2; 13. 1. 1923., 5–6; 20. 1. 1923., 9–11; 27. 1. 1923., 13–15; 3. 2. 1923., 17–19; 10. 2. 1923., 21–24.

seoskih općina u Dalmaciji i Sloveniji u Hrvatskoj, Slavoniji i Vojvodini“.²⁰³⁵ O položaju općinskih činovnika prema tome nacrtu, iznijete su kritike oko nedostatne kvalifikacije, nestalnosti u službi i prava na mirovinu. Zbog predviđanja da bi u općinsku službu zbog neuređenog položaja činovnika, ulazilo sve više nekompetentnih osoba, te su odredbe iz nacrtu bile okarakterizirane kao „pravi atentat na našu upravu“.²⁰³⁶ U studenom 1923. N. Fugger je obavijestio Društvo da se prema njegovim saznanjima od ovoga nacrtu ipak odustalo. Umjesto toga, razmatrao se spomenuti prijedlog H. Steske.²⁰³⁷ No Društvo je iskazalo nezadovoljstvo i s tim nacrtom, smatrajući da izuzev određenih stavaka, nije mnogo drugačiji od nacrtu izrađenog u Ministarstvu.²⁰³⁸

Iako se činilo da se pitanje oko donošenja općinskog zakona ozbiljno pokrenulo u razdoblju 1922. i 1923., pokazalo se kako tada nije bilo konkretnih namjera da se to pitanje i riješi. I Nikola Fugger Društvu je pisao o tome da u Ministarstvu unutarnjih poslova osim dva postojeća nacrtu nije bilo nikakvih dokumenta i konkretnih planova za donošenje općinskog zakona, dok u Ministarstvu za ustavotvornu skupštinu i izjednačenje zakona „nemaju nikakvu osnovu i ne znaju ništa o tom zakonu“.²⁰³⁹ Općinsko činovništvo dugo je vremena i prije 1918. zagovaralo donošenje novoga općinskog zakona, no nesumnjivo je da su bili skloniji tome da još neko vrijeme na snazi ostane zakon iz 1870. nego da se donese zakon prema spomenutim nacrtima, koje su smatrali velikim korakom unatrag. S obzirom na razlike između upravnih područja u Kraljevini SHS, iz Zemaljskog društva opć. činovnika zaključilo se „da se s obzirom na raznolike kulturne i ekonomske prilike i razvoj uprave u pojedinim pokrajinama, ne može provesti jedinstveno uređenje općina. U koliko bi se ipak htjelo donijeti jedan zakon za cijelu državu, morao bi taj zakon sadržavati posebne norme za pojedine pokrajine, uvažavajući zasebne prilike.“²⁰⁴⁰ Svoje stavove (i neslaganje sa nacrtom

²⁰³⁵ *Isto*, 5. 1. 1923., 1–2.

²⁰³⁶ *Isto*, 3. 2. 1923., 18–19; Nacrt zakona nije otisnut u *Općinskom upravniku*, ali je objavljeno poglavlje koje se odnosi na općinske časnike, činovnike i službenike. O tome vidi: „Iz osnove zakona o općinama“, *Općinski upravnik*, 14. 7. 1923., 109–112; Nezadovoljstvo ovom osnovom iznijeli su i predstavnici Udruženja općinskih činovnika za Srbiju i Crnu goru u jednom dopisu koju su poslali Zemaljskom društvu opć. činovnika. HR-DAZG-745 ZDOČ. 2. SPISI, Prijedlog nacrtu zakona o općinama 1922 – 1923. (kut. 29). „Udruženje opštinskih činovnika za Srbiju i Crnu goru“ [ćir. u izvorniku], dopis od 21. studenog 1922.

²⁰³⁷ HR-DAZG-745 ZDOČ. 2. SPISI, Prijedlog nacrtu zakona o općinama 1922 – 1923. (kut. 29). Pismo Nikole Fuggera Zemaljskom društvu opć. činovnika, 6. studenog 1923.

²⁰³⁸ HR-DAZG-745 ZDOČ. 2. SPISI, Prijedlog nacrtu zakona o općinama 1922 – 1923. (kut. 29). Koncept pisma Zemaljskog društva opć. činovnika Nikoli Fuggeru, 14. studenog 1923.; Iz Društva su smatrali da je nacrt N. Steske „u toliko bolji što predviđa stalnost službe za opć. bilježnika te karnosne propise i pravo na mirovinsku opskrbu“. *Isto*; Svoju kritiku nacrtu H. Steske iznio je i N. Fugger. O tome vidi: Nikola FUGGER, „Nov nacrt zakona o općinama“, *Općinski upravnik*, 8. 12. 1923., 193–195; *Isto*, 15. 12. 1923., 197–199.

²⁰³⁹ HR-DAZG-745 ZDOČ. 2. SPISI, Prijedlog nacrtu zakona o općinama 1922 – 1923. (kut. 29). Pismo Nikole Fuggera Zemaljskom društvu opć. činovnika, 23. rujna 1923.

²⁰⁴⁰ „Iz osnove zakona o općinama“, *Općinski upravnik*, 14. 7. 1923., 109.

zakona o općinama, napisanim u Ministarstvu unutarnjih poslova), Društvo je iznijelo u predstavi upućenoj ministru unutarnjih poslova Milanu Vujičiću te ministru pripreme za ustavotvornu skupštinu i izjednačenje zakona, Marku Trifkoviću. Predstavi je bio priložen i nacrt zakonske osnove kojom bi se uredili „službovni i osobni odnošaji opć. namještenika“ i koja bi se ugradila u novi općinski zakon.²⁰⁴¹ Ovaj prijedlog formuliran u predstavi podržali su i predstavnici Zadruga općinskih činovnika za Dalmaciju.²⁰⁴²

Kada je 1924. Vlada Ljubomira Davidovića preuzela vlast iskazala je namjeru donošenja novoga općinskog zakona. Zadruga opć. činovnika za Dalmaciju uputila je stoga Ministarstvu unutarnjih poslova predstavku u kojoj su bili navedeni zahtjevi oko uređenja položaja općinskih činovnika u novom općinskom zakonu. Njihovi zahtjevi bili su jednaki onima Zemaljskog društva opć. činovnika koje je poduprlo njihovu predstavku očekujući od nove Vlade donošenje zakona i uvažavanje činovničkih zahtjeva.²⁰⁴³ Iste godine u rujnu i HRSS je na svojoj skupštini donio zaključak o potrebi provođenja reforme općinske uprave i izrade nacrt općinskog zakona. Društvo je odmah zatražilo da ih se uključi u taj proces što je stranka i uvažila.²⁰⁴⁴ Štoviše, uskoro je bilo objavljeno kako je nacrt bio izrađen te su u njemu bili prihvaćeni svi zahtjevi Društva, no zbog promjene političke situaciju strahovali su kako taj nacrt neće biti raspravljen.²⁰⁴⁵

Nakon promjene vlasti, iz Vlade Nikole Pašića ponovno je najavljeno donošenje općinskog zakona. Zemaljsko društvo opć. činovnika tada je imalo pripremljen prijedlog zakonske osnove i to u cijelosti.²⁰⁴⁶ Svoju osnovu javno su objavili i tražili uvažavanje svojih zahtjeva, nezadovoljni saznanjima da se u Ministarstvu unutarnjih poslova izrađivala već treća zakonska osnova u čiju izradu ponovno nisu bili uključeni.²⁰⁴⁷ Izaslanici Društva su u

²⁰⁴¹ „Uredjenje službovnih i osobnih odnošaja općinskih namještenika“, *Općinski upravnik*, 10. 11. 1923., 177–179; *Isto*, 17. 11. 1923., 181–184; Zahtjevi izraženi kroz ovu osnovu bili su oni vezani uz tri glavna pitanja odnosno poglavlja: strukovna sprema, stalnost i opskrba te plaća. *Isto*; Osnova bila je temeljena na radu (članku) N. Fuggera. O tome vidi: „Uredjenje osobnih i službenih odnošaja općinskih činovnika.“, *Općinski upravnik*, 22. 9. 1923., 149–152.

²⁰⁴² „Izaslanici zadruga opć. činovnika za Dalmaciju“, *Općinski upravnik*, 15. 12. 1923., 200.

²⁰⁴³ „Predstavka zadruga općinskih činovnika u Dalmaciji“, *Općinski upravnik*, 30. 8. 1924., 138–139.

²⁰⁴⁴ „Novi općinski zakon“, *Općinski upravnik*, 20. 9. 1924., 152.

²⁰⁴⁵ „Novi općinski zakon“, *Općinski upravnik*, 11. 10. 1924., 164; Riječ je bila o prvoj verziji nacrtu koja još nije bila raspravljana u odboru formiranom za tu svrhu, stoga to nije bila konačna verzija osnove zakona. *Isto*.

²⁰⁴⁶ Ova osnova bila je objavljena u nastavcima u činovničkom glasilu. O tome vidi: „Predlog osnove zakona o općinama“, *Općinski upravnik*, 11. 4. 1925., 57–60; 18. 4. 1925., 62–63; 25. 4. 1925., 66–68; 2. 5. 1925., 74–76; 9. 5. 1925., 81–84; 16. 5. 1925., 87–88; 23. 5. 1925., 90–91; 30. 5. 1925., 95–96; Ta je osnova bila sastavljna na temelju ranije spomenutih prijedloga I. Domitrovića, I. Alinjaka i M. Dimitrijevića. Sastavio ju je tajnik Društva S. Majsec, a navodi se kako je pregled osnove uz određene sugestije obavio stručnjak za upravnu struku. Iako se ne navodi ime, može se pretpostaviti kako je riječ o N. Fuggeru koje je i ranije intenzivno surađivao sa Društvom po tom pitanju. Ivan DOMITROVIĆ, „Novi općinski zakon“, *Općinski upravnik*, 9. 5. 1925., 77.

²⁰⁴⁷ Ivan DOMITROVIĆ, „Novi općinski zakon“, *Općinski upravnik*, 9. 5. 1925., 77.

svibnju 1925., zajedno s predstavnicima Zadruga općinskih činovnika za Dalmaciju te Udruženja općinskih činovnika u Bitolju, u Ministarstvu unutarnjih poslova u Beogradu izložili svoje zahtjeve oko donošenja novoga općinskog zakona i uređenja njihova položaja.²⁰⁴⁸ U to vrijeme i HSS je objavio kako je imao spremnu osnovu zakona koju su izradili stručnjaci sa iskustvom u općinskoj upravi te su ju namjeravali predstaviti Narodnoj skupštini. Riječ je bila o osnovi koju su izradili predstavnici Društva, pa je činjenica da ju je prihvatila najjača hrvatska stranka za činovnike bilo važno postignuće.²⁰⁴⁹ Nakon što je u srpnju 1925. došlo do formiranja HSS-ove i NRS-ove Vlade, među važnijim zakonima koje je ta Vlada planirala donijeti spominjao se i onaj o općinama.²⁰⁵⁰

U ožujku 1926. bilo je objavljeno kako je u Ministarstvu unutarnjih poslova bila dovršena izrada projekta zakona o općinama.²⁰⁵¹ Predviđalo se kako će projekt do jeseni iste godine biti podnesen Narodnoj skupštini i usvojen.²⁰⁵² Zemaljsko društvo opć. činovnika zaključilo je kako je posebno povjerenstvo u Ministarstvu unutarnjih poslova izradilo bolji nacrtu od onoga izrađenog 1922. te da je uz određene „dopune i izmjene, mogao poslužiti za podlogu dobrog općinskog zakona“.²⁰⁵³ No, zabrinutost su izrazili stavom HSS-a, točnije S. Radića, o tome da se u novom zakonu zadrže postojeći kriteriji za kvalifikaciju te da se ukine odredba o minimalnim plaćama, a visina plaće općinskih činovnika prepusti općinskom odboru.²⁰⁵⁴ Iako su se činovnici okupljeni oko Društva nadali kako će HSS ipak promijeniti

²⁰⁴⁸ „Izaslanici društava opć. činovnika u Beogradu“, *Općinski upravnik*, 23. 5. 1925., 91.

²⁰⁴⁹ „Oko općinskog zakona. 'Dom'“, *Općinski upravnik*, 23. 5. 1925., 92. (Članak je izvorno objavljen u listu *Dom*, br. 3 od 20. svibnja 1925.)

²⁰⁵⁰ „Izradba zakona o općinama“, *Jutarnji list*, 12. 9. 1925., 1; Prema informacijama iz Zemaljskog društva opć. činovnika, povjerenstvo za izradu općinskog zakona krajem godine nije imalo gotovu osnovu te nije u obzir uzelo sve prijedloge činovnika o njihovu položaju. Osim toga, u Narodnoj skupštini drugi su zakoni imali prioritet. Društvo je smatralo da je pozitivna okolnost ulazak Nikole Fuggera u povjerenstvo, zbog sličnih pogleda koje je s Društvom dijelio oko uređenja položaja i obrazovanja općinskih činovnika. „Oko novog općinskog zakona“, *Općinski upravnik*, 31. 10. 1925., 188.

²⁰⁵¹ „Zakon o općinama“, *Jutarnji list*, 12. 3. 1926., 3.

²⁰⁵² „Redakcija zakona o općinama“, *Jutarnji list*, 19. 6. 1926., 1.

²⁰⁵³ Uprava, „Projekat zakona o općinama“, *Općinski upravnik*, 17. 4. 1926., 61–62; Za tekst projekta zakona vidi: HR-DAZG-745 ZDOČ. 2.3. OS, 32/1927. (kut. 37). „Projekat zakona o općinama“; Uprava Društva nakon analize projekta sastavila je svoje primjedbe i uputila ih Ministarstvu unutarnjih poslova. O tome vidi: „Projekat zakona o općinama“, *Općinski upravnik*, 6. 11. 1926., 177–179; 13. 11. 1926., 181–183; Pravnik Nikola Fugger smatrao je kako bi najveći problemi u tom projektu zakona mogli predstavljati proširenje poslova prenesenog djelokruga te pitanje plaća i stalnosti općinskih činovnika. Nikola FUGGER, „Preneseni djelokrug, plaće i stalnost općinskih činovnika u projektu zakona o općinama“, *Općinski upravnik*, 27. 11. 1926., 189–190.

²⁰⁵⁴ Iako je HSS isprva prihvatio nacrt Društva, naknadno su u njemu učinili određene izmjene u pogledu odredbi o općinskom činovništvu. Pri tome se mišljenje Društva i HSS-a posebno razlikovao oko pitanja kvalifikacije činovnika jer su u HSS-u smatrali kako ona treba ostati ista sve dok se ne provede reforma nastave. „Oko novog općinskog zakona“, *Općinski upravnik*, 31. 10. 1925., 188. „Oko novog općinskog zakona“, *Općinski upravnik*, 14. 11. 1925., 195–196; S obzirom da su se u Društvu nadali da će HSS ipak uzeti u obzir njihove prijedloge, iznenadila ih je izjava Stjepana Radića koji je na jednom predavanju početkom 1927. naveo kako je na zahtjev HSS-a izmijenjen projekt zakona pa je određeno i kako „opć. činovnicima mogu postati i takova lica koja imaju

svoje stavove, stranka je početkom 1927. izašla iz vlade, a u promijenjenoj političkoj situaciji pitanje općinskog zakona ponovno je stavljeno po strani.

S obzirom na političku situaciju i odgađanje donošenja zakona, mogućnost uređenja položaja općinskih činovnika i službenika otvorila se putem Financijskog zakona za 1927/28. koji je propisivao mogućnost donošenja uredbe o općinskom činovništvu kojom bi se regulirao njihov položaj i plaće do donošenja općinskog zakona.²⁰⁵⁵ Kao glavni razlog za donošenje ovakve odredbe spominjao se položaj općinskih službenika u Srbiji i Crnoj Gori koji nisu imali „stalnosti službe niti minimalnih plaća“, a veliki je problem za normalno funkcioniranje općinske uprave na tom području predstavljalo i djelovanje „do 90% nepismenih opć. blagajnika“.²⁰⁵⁶ Zemaljsko društvo opć. činovnika odmah je iznijelo svoje prijedloge za uredbu.²⁰⁵⁷ Predstavnici Zemaljskog društva opć. činovnika, Zadruga općinskih činovnika za Dalmaciju te Udruženja općinskih činovnika za Srbiju i Crnu Goru, održali su u lipnju 1927. konferenciju u Beogradu na kojoj su izradili *Osnovu uredbe o pravima, dužnostima i prinaldležnostima općinskih činovnika i službenika, kao i njihovoj spremi*.²⁰⁵⁸ Predstavnicima činovnika iz Vlade bilo je obećano kako će se pristupiti rješavanju toga pitanja i u najskorije vrijeme donijeti uredbu.²⁰⁵⁹ No do toga nije došlo, premda je uredba

samo pučku školu i četiri godine prakse te ispit, a o plaćama odlučuje opć. odbor, pa je odredba o minimalnim plaćama brisana.“ „Pitanje kvalifikacije i plaća općinskih činovnika“, *Općinski upravnik*, 29. 1. 1927., 18–19.

²⁰⁵⁵ „U očekivanju uredbe o općinskim činovnicima“, *Općinski upravnik*, 28. 5. 1927., 85; „Financijski zakon za 1927/28. godinu“, § 168., *Službene novine*, br. 73. – XVI, 1. 4. 1927., 46 [ćir. u izvorniku].

²⁰⁵⁶ „U očekivanju uredbe o općinskim činovnicima“, *Općinski upravnik*, 28. 5. 1927., 85; Ovaj podatak o visokom postotku nepismenih blagajnika iznijelo je Udruženje općinskih činovnika Srbije i Crne Gore, navodeći kako je većini blagajnika to samo sporedni posao pa se za njega ne traži nikakva kvalifikacija. HR-DAZG-745 ZDOČ. 2.3. OS, 32/1927. (kut. 37). Dopis glavnog nadzornog odbora Udruženja opšt. činovnika Srbije i Crne Gore upućen Zemaljskom društvu opć. činovnika [ćir. u izvorniku], 8. svibnja 1927.

²⁰⁵⁷ Prijedlozi su uglavnom odgovarali onima za koje se općinsko činovništvo i inače zalagalo, tako se npr. tražila stalnost službe, zapošljavanje potrebnog broja službenika u općini, dopuštenje privatnog pisarskog poslovanja za općinske bilježnike u Hrvatskoj, Slavoniji i Vojvodini, izjednačavanje u plaćama i povlasticama sa državnim činovnicima, ukidanje uredbe o premjivosti i dr. „U očekivanju uredbe o općinskim činovnicima“, *Općinski upravnik*, 28. 5. 1927., 85.

²⁰⁵⁸ Odredba o donošenju uredbe nije se odnosila na slovenske općinske službenike pa oni nisu niti sudjelovali na konferenciji. Činovnička udruženja iz Vojvodine te Bosne i Hercegovine nisu sudjelovala na konferenciji, čime je Zemaljsko društvo opć. činovnika bilo iznenađeno, posebno s obzirom na interes vojvođanskih bilježnika za zadržavanje prava na privatno pisarsko poslovanje. „Konferencija delegata udruženja općinskih činovnika“, *Općinski upravnik*, 25. 6. 1927., 101; Za tekst Osnove uredbe vidi: „Osnova uredbe o pravima, dužnostima i prinaldležnostima općinskih činovnika i službenika, kao i njihovoj spremi“, *Općinski upravnik*, 25. 6. 1927., 101–104; Treba spomenuti kako je Glavni nadzorni odbor Udruženja općinskih činovnika Srbije i Crne Gore u jednom dopisu Zemaljskom društvu opć. činovnika, vezano uz planove o izradi nacrtu uredbe, izjavio kako se njihovi članovi, ali i većina činovnika u Srbiji protiv postojećem nacrtu općinskog zakona koji je trebao služiti kao podloga uredbe općinskim činovnicima. Ipak, na spomenutoj konferenciji stvoren je zajednički nacrt uredbe. HR-DAZG-745 ZDOČ. 2.3. OS, 32/1927. (kut. 37). Dopis glavnog nadzornog odbora Udruženja opšt. činovnika Srbije i Crne Gore upućen Zemaljskom društvu opć. činovnika [ćir. u izvorniku], 8. svibnja 1927.; „Uredba o uređenju položaja općinskih činovnika“, odgovor Zemaljskog društva opć. činovnika, 15. svibnja 1927.

²⁰⁵⁹ „Oko uredbe o našem položaju“, *Općinski upravnik*, 2. 7. 1927., 105.

trebala biti donijeta po hitnom postupku.²⁰⁶⁰ Sa donošenjem uredbe mjesecima se odugovlačilo da bi u konačnici iz Zemaljskog društva opć. činovnika iznijeli svoja saznanja kako se od donošenja Uredbe odustalo jer su se pitanja općinskih činovnika ipak trebala riješiti u okviru općinskog zakona.²⁰⁶¹

Ovakve najave upućivale su na to da će osnova zakona uskoro biti donesena pred Narodnu skupštinu, a krajem 1927. u tisku su bile predstavljene takve vijesti.²⁰⁶² U očekivanju konačnog donošenju općinskog zakona, Zemaljsko društvo opć. činovnika izdalo je u studenom 1927. godine Spomenicu upućenu predsjedniku Vlade, ministrima, političkim klubovima i javnosti. U Spomenici je bila naglašena važnost koju općinski zakon ima za život općina kao temeljnih upravnih jedinica, a time i za cijelu državu. Govoreći o svom položaju, činovnici su naglasak stavili na dvije stvari: veću kvalifikaciju odnosno stručnu spremu i s time povezane plaće. Društvo je ustrajalo u svome razmišljanju kako u modernim državama općine ne mogu funkcionirati sa slabo obrazovanim činovnicima, posebno s obzirom na razgranate poslove općinske uprave te da zato trebaju biti i prikladno plaćeni. Stoga je u Spomenici bilo potvrđeno ono na čemu je Društvo godinama inzistiralo. Protivili su se tome što su prema njihovim saznanjima u nacrtu zakona „na zahtjev nekih bivših članova vlade“ bile izmijenjene odredbe o kvalifikaciji činovnika odnosno izbrisane one o minimalnoj plaći.²⁰⁶³ Zahtjevi činovnika svodili su se na to da im novim zakonom bude osigurana „stalnost službe i nekretnost, savremena kvalifikacija, minimalne prinadležnosti i pravo na penziju, te odgovarajući disciplinski propisi“.²⁰⁶⁴

Krajem 1927. Nikola Fugger obavijestio je Zemaljsko društvo opć. činovnika da je nacrt zakona o općinama došao pred Ministarski savjet, no da nije bio detaljnije raspravljen.

²⁰⁶⁰ „Još o uredbi za opć. namještenike“, *Općinski upravnik*, 27. 8. 1927., 137.

²⁰⁶¹ „Interpelacija radi uredbe o općinskim činovnicima“, *Općinski upravnik*, 5. 11. 1927., 179–180; Interpelaciju o statusu uredbe, podnio je ministru unutarnjih poslova Srđan Budisavljević. *Isto*.

²⁰⁶² U tisku se krajem 1927. spekuliralo o tome da će osnova zakona ubrzo biti donesena pred skupštinu. O tome vidi: „Zakon o općinama dolazi pred skupštinu“, *Jutarnji list*, 5. 12. 1927., 1; „Vlada će tražiti hitnost za novi zakon o općinama“, *Jutarnji list*, 7. 11. 1927., 1; „Zakon o općinama gotov“, *Jutarnji list*, 19. 12. 1927., 1.

²⁰⁶³ „Pred novim zakonom o općinama“ (Spomenica), *Općinski upravnik*, 26. 11. 1927., 189–191; Pod bivšim članovima vlade mislilo se na HSS, odnosno S. Radića koji je, kako je ranije napomenuto, iskazao ovo mišljenje. Zanimljivo je da se u Spomenici zbog toga podsjetilo na poznatu izjavu Stjepana Radića (iako nije izrijekom spomenuto njegovo ime), o tome kako zbog raznolikih poslova općinski činovnici moraju biti sveznadari odnosno enciklopedisti. *Isto*, 190; Ipak, HSS nije bio jedini protiv odredbe o minimalnim plaćama. Nikola Fugger u jednom je pismu spomenuo kako je protiv uvrštavanja minimalnih plaća u nacrt zakona bio i ministarski odbor pod vladom Velje Vukičevića pa niti u kasnijim izmjenama nacrta nije bilo te odredbe. HR-DAZG-745 ZDOČ. 2.3. OS, 119/1928. (kut. 39). Projekt zakona o općinama; Pismo Nikole Fuggera ravnatelju Zemaljskog društva opć. činovnika, 22. studenog 1928.

²⁰⁶⁴ „Pred novim zakonom o općinama“ (Spomenica), *Općinski upravnik*, 26. 11. 1927., 191; U osam točaka uprava Društva detaljnije je razložila svoje zahtjeve oko položaja općinskih činovnika prema općinskom zakonu. *Isto*.

Najveće nesuglasice u nacrtu zakona pritom se dakako nisu odnosile na odredbe o činovništvu, već na one o izborima i računanju izbornih rezultata. Fugger je spomenuo kako je postojala mogućnost da Ministarski savjet pristane na povećanje kvalifikacije općinskih činovnika, odnosno maturu. Pritom je savjetovao Društvu da se založe „da se ustanova o visokoj kvalifikaciji (maturi) dade održati samo, ako se dobro uredi i pitanje plaća i penzija“.²⁰⁶⁵ Za njega, kao i za činovnike, inzistiranje na višem obrazovanju imalo je smisla samo ukoliko bi mlade osobe bile motivirane uređenim materijalnim položajem jer bi u suprotnom i interes obrazovanih osoba za ulazak u bilježniku i blagajničku službu bio slab. Osim toga predviđanja prema kojima je trebalo doći do okrupnjavanja općina kako bi ojačala njihova financijska snaga, zahtijevala su, po njihovu mišljenju, kompetentno činovništvo koje bi bilo primjereno plaćeno za povećane, složene i odgovorne poslove.²⁰⁶⁶

Zalaganja su imala uspjeha jer se početkom 1928. saznalo kako su u nacrtu zakona o općinama napravljene određene izmjene te su bili povišeni uvjeti za kvalifikaciju općinskih činovnika. No odredba o minimalnim plaćama nije bila unesena u nacrt već je ta odluka bila prepuštena općinama.²⁰⁶⁷

Treba reći kako su se među činovnicima javljala i drugačija mišljenja po pitanju kvalifikacije od onoga koje je zastupalo Društvo. Neki su tako smatrali da u novom zakonu ne treba tražiti veću kvalifikaciju jer ona ne može zamijeniti iskustvo. No predstavnici u Društvu ipak su ustrajali na tome da se u modernoj općinskoj upravi sa različitim zaduženjima ne mogu snižavati kriteriji za ulazak u općinsku službu.²⁰⁶⁸

²⁰⁶⁵ HR-DAZG-745 ZDOČ. 2.3. OS, 32/1927. (kut. 37). Projekt zakona o općinama; Pismo Nikole Fuggera Zemaljskom društvu opć. činovnika, 17. prosinca 1927.

²⁰⁶⁶ Nikola FUGGER, „Osiguranje položaja općinskih činovnika je uslov za uspješnost reorganizacije općina“, *Općinski upravnik*, 25. 2. 1928., 58–59.

²⁰⁶⁷ Prema pisanju *Obzora* (od 16. 1. 1928.), po tadašnjim izmjenama u projektu zakona, općinski bilježnici i blagajnici mogli su postati one osobe koje su položile propisane ispite, a tim ispitima mogli su se „[...] podvrci kandidati, koji su navršili 18 godina života i imaju srednju ili njoj ravnu stručnu školu sa položenim ispitom zrelosti i jednu godinu općinske pripravne službe ili 4 razreda gimnazije odnosno odgovarajuće stručne škole i 10 godina općinske pripravne službe. Diplomirani pravnici mogu dobiti ta mesta bez prakse i ispita. Lica koja su bila najmanje tri godine samoupravni ili državni činovnici mogu polagati ispit sa pola predviđene pripravne općinske službe. Tečajevi za spremu općinskih upravnih činovnika, koje će otvoriti ministar unutrašnjih djela trajati će najmanje godinu dana. Općinski odbor donijeti će *statut kojim će regulirati položaj općinskih službenika kao i njihove mirovine*, za koje će se stvoriti posebni mirovinski fond.“. „Osiguranje prinadležnosti općinskih činovnika je u pitanju“, *Općinski upravnik*, 21. 1. 1928., 17.

²⁰⁶⁸ Otto MARKIŠ, „Pitanje prinadležnosti i kvalifikacije općinskih činovnika“, *Općinski upravnik*, 75–76; Uprava Društva izrazila je mišljenje da je odredba o deset godina prakse za kandidate sa četiti razreda srednje škole možda pretjerana te bi i pet godina bilo dovoljno, no sa ostalim odredbama su se slagali. Osim toga, svaka je općina statutom mogla urediti koje će od navedenih kvalifikacija u projektu zakona tražiti za svoje činovništvo i tako izabrati one kandidate koje smatraju najpogodnijima. *Isto*, 76.

Već u drugoj polovici 1928., nakon uspostave Vlade Antona Korošeca, dolazi do promjena u nacrtu općinskog zakona. U pogledu odredbi o činovnicima učinjene su izmjene u odredbama o kvalifikaciji, a nezadovoljstvo je ponovno izazvalo neuvrštavanje odredbi o minimalnim plaćama u nacrt zakona.²⁰⁶⁹ Nezadovoljstvo ovim izmjenama u nacrtu zakona izražavali su i općinski činovnici u Dalmaciji²⁰⁷⁰ te Vojvodini.²⁰⁷¹

Iz HPS-a, čiji je predsjednik Stjepan Barić ušao u Korošecovu vladu kao ministar socijalne politike, dolazile su najave kako će općinski zakon biti iznesen pred Narodnu skupštinu te da će općinama biti „data puno veća autonomija i puno veći djelokrug, nego što su ga općine do sada imale.“²⁰⁷² No, u isto vrijeme Nikola Fugger obavijestio je Društvo kako nacrt zakona „miruje u ladici referenta i ništa nije preduzeto, da se ponovno u raspravu uzme, da se konačno redigira, po min. savjetu predloži na predsankciju i onda dostavi Nar. skupštini“.²⁰⁷³

Zbog neizvjesnosti oko donošenja općinskog zakona i promjena u projektu zakona, od kojih svaka „ide na štetu uređenja položaja opć. činovnika“, Zemaljsko društvo opć. činovnika obratilo se u studenom 1928. predstavkom na ministra unutarnjih poslova Antona

²⁰⁶⁹ U pogledu kvalifikacije prema tome nacrtu tražila se „ili potpuna srednja škola, 1 godina prakse i ispit ili niža srednja škola, 10 godina prakse i ispit“. Prema nacrtu tečajevi za općinske činovnike nisu trebali biti obavezni odnosno ministar ih je mogao uspostaviti. Tu su odredbu u Društvu ocijenili štetnom jer smatrali da su tečajevi „potrebniji od svega“. Osim toga, nisu bili zadovoljni niti načinom na koji se uređivalo pitanje mirovina. HR-DAZG-745 ZDOČ. 2.3. OS, 119/1928. (kut. 39). Koncept pisma Zemaljskog društva opć. činovnika upućen vjerojatno N. Fuggeru (naslovljen „vrloštovani gospodine doktore“), 4. rujna 1928.

²⁰⁷⁰ Potpredsjednik zadruga opć. činovnika u Dalmaciji, Andro Peručić, dostavio je Zemaljskom društvu opć. činovnika primjerak izmijenjenog projekta zakona u kolovozu 1928., navodeći pritom da se posebno protive tome što u projektu nije ustanovljena temeljna plaća, a kao problematične navedene su bile i odredbe o osposobljenju i mirovinama. HR-DAZG-745 ZDOČ. 2.3. OS, 119/1928. (kut. 39). Pismo Andre Peručića članu uprave Zemaljskog društva opć. činovnika, Korčula, 23. kolovoza 1928.

²⁰⁷¹ Općinski činovnici Bačke oblasti na svojoj su skupštini u Somboru u studenom 1928., iznijeli neslaganje zbog toga što pri izradi projekta općinskog zakona nisu bila konzultirana udruženja općinskih činovnika, a posebno su bili nezadovoljni činjenicom da su odredbe u tom projektu bile nazadne u usporedbi sa njihovim Zakonom o općinama iz 1886. „Za 40 godina unatrag“, *Jutarnji list*, 17. 11. 1928., 2; Nakon ove skupštine Udruženje bilježnika Bačke oblasti zajedno sa Udruženjem bilježnika Beogradske oblasti sastavilo je Memorandum u kojem je bilo izraženo neslaganje s time što kod izrade projekta zakona u obzir nije bio uzet vojvođanski općinski Zakon iz 1886. koji su smatrali najnaprednijim zakonom te vrste u Kraljevini SHS, smatrajući da su se nesuvremene odredbe mogle unaprijediti umjesto da se taj zakon u potpunosti odbaci. U Memorandumu su izneseni prijedlozi sa obrazloženjima za uvrštavanje u novi općinski zakon. HR-DAZG-745 ZDOČ. 2.3. OS, 119/1928. (kut. 39). „Memorandum beležničkih udruženja bačke i beogradske oblasti po predmetu projekta općinskog zakona“ [ćir. u izvorniku], u potpisu: Svetozar Božić, predsjednik Udruge bilježnika Beogradske oblasti te Živko Stefanović, predsjednik Udruge bilježnika Bačke oblasti; „Vojvodjanska kronika“, *Jutarnji list*, 6. 1. 1929. (2. posebno izdanje), 19; U pismu koje je Petar Žorž, odgovorni urednik *Općinskog glasnika*, uputio upravi Zemaljskog društva opć. činovnika u ime bilježničkih udruženja bačke i beogradske oblasti, naveo je kako se slažu sa većinom zahtjeva koje je Društvo imalo u pogledu općinskog zakona odnosno položaja činovnika prema tom zakonu. HR-DAZG-745 ZDOČ. 2.3. OS, 119/1928. (kut. 39). Projekt zakona o općinama; Pismo Petra Žorža upravi Zemaljskog društva opć. činovnika, 15. prosinca 1928.

²⁰⁷² „Važni zakoni pred Nar. Skupštinom.“, *Seljačke novine*, 23. 11. 1928., 1.

²⁰⁷³ HR-DAZG-745 ZDOČ. 2.3. OS, 119/1928. (kut. 39). Pismo Nikole Fuggera ravnatelju Zemaljskog društva opć. činovnika, 22. studenog 1928.

Korošeca, ostale ministre, poslaničke klubove te neke od poslanika u Narodnoj skupštini.²⁰⁷⁴ Predstavku o uređenju položaja općinskih činovnika sastavili su na prijedlog Nikole Fuggera koji je smatrao da bi zbog odgađanja donošenja općinskog zakona, Društvo od ministra trebalo tražiti uvođenje ranije izrađene uredbe (nacarta) o položaju općinskih činovnika temeljene na odredbi Financijskog zakona za 1927./28., a ukoliko se zakon ipak planira donijeti da traže da se u projekt unesu izmjene o činovnicima.²⁰⁷⁵ Društvo je u predavci to i učinilo te iznijelo svoje prijedloge za novi općinski zakon. Pritom je navelo kako je nužno urediti položaj općinskih činovnika ponajviše zbog političkih progona te sporova oblasne samouprave i državne vlasti oko nadzora i disciplinske vlasti nad činovništvom.²⁰⁷⁶

Unatoč ovoj inicijativi, izgleda za donošenje novoga zakona u tome trenutku nije bilo. O tome je Društvo informirao i sam Fugger nakon saznanja od nekih poslanika u Narodnoj skupštini, kako u parlamentarnim krugovima „drže, da je nemoguće ubrzo donijeti zakon o općinama“ jer su prioritet imali drugi poslovi. Za općinski zakon (osnovu) naveo je kako „nije još gotov, nije još bio pred Min. savjetom, nije dobio predsankciju – odobrenje kralja da se iznese pred Skupštinu, i stoga nije još upućen zakonod. odboru ni po ovom sekciji, kroz koju mora proći.“²⁰⁷⁷ Donošenje zakona bilo je uvjetovano i interesima različitih političkih opcija. Tako je Fugger je naveo kako je najveći interes za donošenje zakona o općinama imala Jugoslavenska muslimanska organizacija (JMO), dok Slovenci i Korošec nisu bili skloni donošenju zakona jer su smatrali „da je sadanji njihov zakon za njih dobar a po čl. 323 fin. zakona za god 1927/28 ovlaštene su oblastne skupštine u Sloveniji oblastnom uredbom mijenjati i dopunjavati svoj zakon. Zato je i u članu 168. istog zakona predviđeno, da – ako bi se donijela uredba o služb. odnošajima opć. činovnika – ista ne bi važila za Sloveniju, jer oni smatraju uredjenje općina svojom autonomnom stvarju.“²⁰⁷⁸

²⁰⁷⁴ „Projekat zakona o općinama“, *Općinski upravnik*, 1. 12. 1928., 382.

²⁰⁷⁵ HR-DAZG-745 ZDOČ. 2.3. OS, 119/1928. (kut. 39). Pismo Nikole Fuggera ravnatelju Zemaljskog društva opć. činovnika, 25. studenog 1928.

²⁰⁷⁶ HR-DAZG-745 ZDOČ. 2.3. OS, 119/1928. (kut. 39). „Uredjenje položaja opć. činovnika“, koncept predstave Zemaljskog društva opć. činovnika upućen Antonu Korošecu, predsjedniku Ministarskog savjeta i ministru unutarnjih poslova, 27. studenog 1928.

²⁰⁷⁷ HR-DAZG-745 ZDOČ. 2.3. OS, 119/1928. (kut. 39). Pismo Nikole Fuggera Zemaljskom društvu opć. činovnika, 27. studenog 1928.

²⁰⁷⁸ *Isto*; Mišljenje o tome zašto je JMO bila sklona donošenju općinskog zakona Fugger je iznio i u jednom članku, navodeći da je stranka smatrala da „je nemoguće da se nakon općinskih izbora u Bosni i Hercegovini [provedenih 1928., op. I. J.] tamošnje općine i gradovi urede i da djeluju po zastarjelim zakonima i statutima o općinama i gradovima iz doba austrijske okupacije“. Nikola FUGGER, „Šta će biti sa zakonom o općinama“, *Općinski upravnik*, 24. 11. 1928., 369; O odnosu državne vlasti prema općinama te problemima općinske uprave u BiH u razdoblju Kraljevine SHS vidi: BRKLJAČA, „Politika prema bosanskohercegovačkim općinama i opštine prema politici u Kraljevini Srba, Hrvata i Slovenaca“, 60–75.

Na samom kraju 1928. N. Fugger uputio je Zemaljskom društvu opć. činovnika još jednom svoja saznanja o tome kako je svaka njihova inicijativa oko općinskog zakona „[...] apsolutno bez izgleda. Prije svega vlada se ljulja i očekuju se velike promjene. Dok se ne odluči sudbina vlade posve naravno ne može se ni misliti na pitanje zakona o općinama. Ako ostane sadanja vlada ili ako dodje vlada trojne koalicije, ona će za sad biti zaokupljena radom za donošenje budžeta.“²⁰⁷⁹ Fugger je još jednom istaknuo kako oko donošenja općinskog zakona postoje različiti interesi političkih grupacija. Tako je ponovio da se najsnažnije za donošenje zakona zalaže JMO, dok je „Korošec odlučno protivan, da se forsiraju tako velike i dalekosežne zakonodavne radnje a napose je protivan da se donese zakon o općinama, već bi htjeo, da to postane autonomna stvar oblasti! [podvučeno u izvorniku, op. I. J.]“. Fugger je naglasio kako osim Slovenaca, odnosno Korošeca, i „Srbijanske stranke“ zaziru od novog zakona o općinama.²⁰⁸⁰

Upravno naslijeđe u različitim dijelovima Kraljevine SHS vodilo je do toga da je bilo teško usuglasiti mišljenja oko donošenja novoga općinskog zakona, pri čemu su stanovništvo, činovništvo i političke stranke imali svoje razloge zbog kojih su općine i politički život u njima željeli urediti na određeni način.²⁰⁸¹ Pri tome je najizraženija podjela u mišljenjima oko donošenja zakona bila ona između nekadašnjih Austro-ugarskih krajeva i Srbije.²⁰⁸² Politička nestabilnost i česte promjene vlada također su doprinijele nedonošenju ovoga zakona.

Nakon uvođenje diktature 6. siječnja 1929., općinski činovnici nastavili su izražavati svoje zahtjeve za uređenje svoga položaja prema novom općinskom zakonu. Novom predsjedniku vlade Petru Živkoviću i pojedinim ministrima uputili su predstavku ponavljajući svoje dotadašnje zahtjeve. Posebno su motivirani bili time što je Vlada najavila rad oko izjednačavanja zakona u cijeloj državi.²⁰⁸³ Ipak, novi općinski zakon nije ubrzo donesen već je za to trebalo još nekoliko godina.²⁰⁸⁴ Donesen je u konačnici 1933. godine.²⁰⁸⁵ Treba spomenuti kako općinski činovnici tada nisu bili u potpunosti zadovoljni odredbama o općinskim službenicima donesenim u tom Zakonu već su se ta pitanja trebala urediti

²⁰⁷⁹ HR-DAZG-745 ZDOČ. 2.3. OS, 119/1928. (kut. 39). Pismo Nikole Fuggera Zemaljskom društvu opć. činovnika, 23. prosinca 1928.

²⁰⁸⁰ *Isto.*

²⁰⁸¹ Za neka razmišljanja o tome vidi: „Čemu da se nadamo?“, *Općinski upravnik*, 5. 1. 1929., 1.

²⁰⁸² O tome vidi: Nikola FUGGER, „Šta će biti sa zakonom o općinama“, *Općinski upravnik*, 24. 11. 1928., 369–370.

²⁰⁸³ „Nov zakon o općinama i općinski činovnici“, *Općinski upravnik*, 2. 2. 1929., 35–27.

²⁰⁸⁴ O pitanju općinskog zakona nakon uvođenja diktature vidi: GRGIĆ, *Između režimske ideologije i potreba građana: Savska banovina 1929-1939*, 569–571.

²⁰⁸⁵ „Zakon o općinama“, *Narodne novine – Službeni list Kr. banske uprave Savske banovine*, br. 93, 22. 4. 1933., 9–12.

uredbama o općinskim službenicima koje su se donosila na razini banovina.²⁰⁸⁶ Kada je 1934. donesena *Uredba o općinskim službenicima u Savskoj banovini* općinski činovnici postigli su određen uspjeh jer je većina njihovih zahtjeva tada bila uvažena.²⁰⁸⁷

12.7. Uvođenje šestosiječanjske diktature i općinsko činovništvo

Uvođenju diktature prethodile su samo dvije godine rada oblasnih samouprava u kojima je općinsko činovništvo izražavalo određeno neslaganje s odnosom oblasnih odbora naspram općina, odnosno općinskog činovništva.²⁰⁸⁸ Posebno se nastojalo dokazati kako oblasne samouprave nisu nadređene općinama te kako im prvenstveno pripada pravo odobravanja općinskih proračuna sa prirezom od 50 do 300% te, po Zakonu o upravnim odborima u županija iz 1886., odobravanje zaključnih računa i eventualno vršenje disciplinske vlasti nad općinskim činovnicima i načelnicima.²⁰⁸⁹ Osim toga smatralo se kako su oblasti uvedene „preuranjeno“, te da će njihovo financiranje biti problematično.²⁰⁹⁰ Općinsko činovništvo tvrdilo je da se preko njihovih leđa prelama sukob oblasne samouprave i države što se za njih očitovalo u pitanju nadzora nad općinama i pravu na vršenje disciplinske vlasti. No, nesumnjivo je sa su postojali i drugi razlozi za neraspoloženje općinskih činovnika prema oblasnoj samoupravi, osim načelnog zalaganje za očuvanje općinske samouprave. HSS koji je imao većinu u Osječkoj i Zagrebačkoj oblasti, a sa SDS-om u Primorsko-krajiškoj,²⁰⁹¹ nastojao je ograničavati i kontrolirati troškove koje je proizvodila općinska administracija, posebno općinski činovnici. Oblasni odbori mogli su primjerice kroz kontrolu općinskih proračuna utjecati na to da općine ne povisuju plaće svojih činovnika, te upozoravati na bolju

²⁰⁸⁶ O tome vidi primjerice: „Novi općinski zakon, odredbe o službenicima“, *Općinski upravnik*, 4. 3. 1933., 34.

²⁰⁸⁷ „Pravedna stvar je pobjedila“, *Općinski upravnik*, 3. 2. 1934., 20; O Uredbi o općinskim službenicima u Savskoj banovini vidi: GRGIĆ, *Između režimske ideologije i potreba građana: Savska banovina 1929-1939*, 603–611.

²⁰⁸⁸ U jednom tekstu o odnosu oblasnih samouprava nad općinama pravnik N. Fugger je kao jedan od glavnih problema naveo: „Oblasti kao veće i jače samoupravne jedinice imale su paralizovati zle strane birokratskog centralizma i partijskih režima, koji su duboko zadirali u samoupravu općina, a često ju i posve nulificirale komesarijatima radi postizanja stanovitih partijskih ciljeva. Medjutim neke oblasti pokazale su na prvom svom koraku tendenciju, da se i one nametnu tutorom općinama i gradovima tako, da bi ove imale dobiti dva tutora, koji bi si konkurirali. Pošto isti mogu imati različite pa i suprotne partijsko-političke ciljeve, koje bi htjeli ostvariti presijom na općinu pa i sistiranjem i uništavanjem općinske samouprave, postale bi općine instrumentom partijske borbe, partijskog osvajanja, premda samoupravne jednice, a napose općine ne treba, da budu politička tijela već upravne i samoupravne teritorijalne organizacije.“ Nikola FUGGER, „Odnosaj između oblasne i općinske samouprave“, *Općinski upravnik*, 7. 5. 1927., 73.

²⁰⁸⁹ *Isto.*

²⁰⁹⁰ Milan BOSANAC, „Oblasna samouprava.“, *Općinski upravnik*, 22. 1. 1927., 13–14.

²⁰⁹¹ O odnosu HSS i SDS-a u Primorsko-krajiškoj oblasti vidi: KOLAR, „Lika u vrijeme dominacije Seljačko-demokratske koalicije u Skupštini Primorsko-krajiške oblasti 1927. i 1928. godine“, 503–546.

kontrolu troškove poput putnih računa.²⁰⁹² Ipak, kao što se iz dosadašnje analize moglo vidjeti, oblasni odbori u odnosu prema općinskim činovnicima nisu uspjeli ostvariti značajniji utjecaj, osim prema mirovinskim zakladama gdje su oblasni odbori preuzeli poslove koje su do tada imali županijski upravni odbori.²⁰⁹³

Diktaturom koju je kralj Aleksandar nametnuo 6. siječnja 1929. zaustavljen je rad parlamenta i samouprava u Kraljevini SHS, čime su bile raspuštene oblasne skupštine i odbori te općinski odbori. Samouprava općina i ranije je bila dokidana, a u općine postavljeni povjerenici pri čemu su te dužnosti u mnogim općinama vršili općinski bilježnici. No, kada je 6. siječnja donesen *Zakon o izmjeni zakona o općinama i oblasnim samoupravama*, njime su bili dotaknuti i općinski činovnici. Naime u čl. 5. toga Zakona bilo je navedeno da „veliki župani razriješiti će dužnosti dosadanje općinske bilježnike i postaviti nove“.²⁰⁹⁴ Činovnici su smatrali nerazumljivim da se i njih razrješuje službe jer nisu bili „šefovi općinske administracije, nego stručni referenti, koji rade po nalogima svojih pretpostavljenih“. No dobili su uputu kako se to odnosilo na one činovnike „koji su se ogriješili o svoju službu ili o narodno i državno jedinstvo“. S obzirom da su za to već bile predviđene kazne u disciplinskim propisima, među činovništvom se javljalo mišljenje kako im ta „odredba zadaje bojazni, da nebi stradali baš ispravni činovnici, koji su i dosad bili žrtve partijskih progona“.²⁰⁹⁵

Kako je ranije spomenuto, neposredno nakon uvođenja diktature nije došlo do brojnijih premještaja, odnosno većina činovnika ipak je ostala na svojim mjestima, ali je nakon nekog vremena s premještajima ipak nastavljeno. Unatoč višestrukim upitima Ministarstvu unutarnjih poslova o njihovu statusu prema Zakonu o izmjeni zakona o općinama, konkretan odgovor na to nisu dobili.²⁰⁹⁶

²⁰⁹² Ogladni primjer sukoba Oblasnog odbora u Zagrebu i općinskih činovnika upravo je bio pokušaj Odbora da smanji putne račune općinskim činovnicima, smatrajući ih previsokima. Zemaljsko društvo opć. činovnika protiv toga se pobunilo, a veliki župan Zagrebačke oblasti zadržao je tu odluku od izvršenja, a njegovu odluku potvrdio je Državni savjet. GRGIĆ, *Između režimske ideologije i potreba građana: Savska banovina 1929-1939*, 94–95.

²⁰⁹³ „Utvrđenje djelokruga oblasnih odbora“, *Općinski upravnik*, 18. 2. 1928., 53.

²⁰⁹⁴ „Novi zakon o izmjeni zakona o općinama i oblasnim samoupravama“, *Jutarnji list*, 7. 1. 1929., 3. (prvo izdanje).

²⁰⁹⁵ „Politički preokret u našoj državi“, *Općinski upravnik*, 12. 1. 1929., 12.

²⁰⁹⁶ Kao što je spomenuto u pogledu premještaja, činovnici više nisu bili sigurni jesu li prema tome Zakonu bili izabrani u općinama u kojima su se našli u vrijeme stupanja Zakona na snagu ili su i dalje bili stalno izabrani u onim općinama u kojima ih je potvrdio općinski odbor. Iz toga su proizlazile i druge nepoznanice, a Ministarstvo unutarnjih poslova odbijalo je dati pojašnjenje njihova statusa. O tome vidi: „Položaj općinskih činovnika po zakonu od 6. I. 1929.“, *Općinski upravnik*, 4. 1. 1930., 1–2.

O uvođenju diktature nije se značajnije raspravljalo u *Općinskom upravniku* što s obzirom na distanciranje od političkih događaja nije bilo iznenađujuće. Zanimljivo je ipak spomenuti da je pred održavanje glavne skupštine Zemaljskog društva opć. činovnika članovima objavljena svojevrsna uputa o ponašanju na skupštini. Predsjednik Društva Ivan Domitrović uputio je članovima poruku u kojoj je između ostaloga stajalo: „Držim da nije potrebno općinskom činovništvu obrazlagati položaj, koji je nastao iza 6. siječanja o. g. i ozbiljnost vremena u kome živimo. Položaj, koji je nastao, tražio je i druge mjere državne vlasti. Ograničene su skupštine i sastanci, a gdje se dozvole, podvrgavaju se strogom policijskom nadzoru i pazi se na sadržaj govora. Tko zabrazdi predaleko, nadje se i onkraj brave. U svakoj skupštini dozvoljava se raspravljati tek o predmetima, koji su najavljeni policijskoj vlasti i u svrhu kojih je skupština najavljena i sazvana i t. d. Nisu danas ona vremena, koja su bila onda, kad smo sazivali i održavali i izvanredne skupštine u kojima se tja i štrajkovanje predlagalo, a kod toga oštro zborilo. Naše tegobe, prava i zahtjevi moraju biti iznešeni u formi, kojoj se neće moći prigovoriti, koja ne će prouzrokovati neugodnih posljedica ni po govornika ni po društvo.“²⁰⁹⁷

Kako pokazuju pojedini primjeri, mišljenja činovnika o njihovu položaju po uvođenju diktature bila su različita. Primjer Franje Kovača, bilježnika koji je već bio premještan,²⁰⁹⁸ pokazuje kako su neki činovnici bili u strahu da bi Zakon o izmjeni zakona o općinama, mogao ponovno dovesti do toga da politički utjecajne osobe maknu iz općina činovnike koji im ne odgovaraju. Pritom je pozitivnim ocijenio najave velikog župana u Karlovcu koji je sve općinsko činovništvo namjeravao ostaviti na njihovim mjestima.²⁰⁹⁹

²⁰⁹⁷ Ivan DOMITROVIĆ, „O budućoj glavnoj skupštini“, *Općinski upravnik*, 6. 7. 1929., 209.

²⁰⁹⁸ Franjo Kovač obratio se predsjedniku Zemaljskog društva opć. činovnika uoči glavne skupštine 1925. U svom dopisu naveo je kako se uoči kampanje za parlamentarne izbore 1925., premještalo i suspendiralo općinske činovnike, a da su na njihova mjesta dolazile nekvalificirane osobe, ranije otpušteni činovnici zbog pronevjera ili mlađi pisari koji su na ta mjesta došli pomoću utjecaja kotarskih predstojnika. Spomenuo je između ostaloga da je među tim činovnicima, postavljenim na mjesta suspendiranih ili premještenih, bilo onih koji su postali članovi NRS-a te u isto vrijeme SDS-a. HR-DAZG-745 ZDOČ. 2.3. OS, 46/1925. (kut. 36). Dopis Franje Kovača predsjedniku Zemaljskog društva opć. činovnika, 30. lipnja 1925.; Kovač je i sam bio premješten, zbog čega se obraćao Društvu tijekom njihovih inicijativa za sprječavanje neopravdanih premještaja i suspenzija. O tome vidi: HR-DAZG-745 ZDOČ. 2.3. OS, 104/1925. (kut. 36). Progoni općinskih činovnika; Dopisi Franje Kovača (5. kolovoza 1925., 16. kolovoza 1925., 20. kolovoza 1925., 31. kolovoza 1925.), izvjesnica (7. rujna 1925.); HR-DAZG-745 ZDOČ. 2.3. OS, 80/1926. (kut. 37). Progoni općinskih činovnika; Dopis Franje Kovača (13. rujna 1926.); Zanimljivo je da je o Franji Kovaču pisao i HRSS-ov *Dom*, gdje je bio okarakteriziran kao „batinaški“ činovnik odnosno pristaša SDS-a. Iako je sam Kovač u jednom dopisu Društvu naveo da nije član nijedne stranke, iskazao je pristajanje uz politiku SDS-a. „Batinaške lažitorbe“, *Dom*, 28. 5. 1922., 7.; HR-DAZG-745 ZDOČ. 2.3. OS, 46/1925. (kut. 36). Dopis Franje Kovača predsjedniku Zemaljskog društva opć. činovnika (30. lipnja 1925.).

²⁰⁹⁹ HR-DAZG-745 ZDOČ. 2.3. OS, 12/1929. (kut. 39). Pismo Franje Kovača Zemaljskom društvu opć. činovnika, 10. siječanja 1929.; Dok je velikog župana u Karlovcu istaknuo kao pozitivan primjer, naveo je kako strahuje da će osječki veliki župan Hanžeković i sreski poglavar Pavle Georgijević, vršiti premještenja činovnika

S druge strane javljali su se prijedlozi o tome da se diktatura iskoristi za poboljšanje položaja općinskih činovnika. Takav je primjerice bio pogled bilježnika Nikole Čabrajca iz Lobora (kotar Zlatar), koji je smatrao da je ukidanje stranačkog života prilika da se riješe njihova pitanja.²¹⁰⁰ No, po uvođenju diktature nije došlo do značajnijih promjena u njihovu položaju.

13. DRUŠTVENI I PRIVATNI ŽIVOT OPĆINSKIH ČINOVNIKA

Na društveni i privatni život općinskih činovnika utjecala je njihova općinska služba, položaj i uloga koju su imali u općini. U međuratnom razdoblju, općinsko je činovništvo još uvijek zadržalo svoju specifičnu ulogu u općini koja je izlazila izvan okvira administrativnih zaduženja gdje se, posebno u manjim općinama, od bilježnika očekivalo aktivno sudjelovanje u društvenom, kulturnom i gospodarskom životu općine. To je bio jedan od razloga zbog kojih se među općinskim činovnicima od 19. st. raspravljalo o potrebi veće kvalifikacije odnosno boljeg obrazovanja, vjerujući da predstavljaju „veliku intelektualnu moć“ u općini te da nisu pozvani „samo da rukovode obćinsku upravu, nego da svoje obćinare vode i da ih u svakom obziru na dobro napućuju“.²¹⁰¹ Fran Greguranić u svojoj je knjizi općinskog činovnika uz učitelja i svećenika svrstao među predstavnike općine koji „igraju vrlo važnu ulogu, ne samo u svom zvanju, već uopće u seoskom životu“.²¹⁰² Udaljenost pojedinih mjesta od većih središta, slabija upućenost i nepismenost seljaka na činovnika je stavljala odgovornost „da svojom naobrazbom koristi narodu, da mu bude savjetnikom, prosvjetiteljem i pobornikom za njegova jadona prava i ciljeve“.²¹⁰³ Ovi zahtjevi do izražaja su došli i u ranije spomenutim odredbama Poslovnika Županije zagrebačke, a i pojedini raniji primjeri ukazuju na to da su se neki činovnici aktivno posvećivali i ovoj manje formalnoj ulozi.²¹⁰⁴

koji su „i do sada bili ispravni“. Pritom je spomenuo pristaše radikala kao one koji bi mogli iskoristiti Zakon o izmjeni zakona o općinama kao sredstvo za micanje pojedinih činovnika s njihovih mjesta. *Isto*.

²¹⁰⁰ HR-DAZG-745 ZDOČ. 2.3. OS, 12/1929. (kut. 39). Pismo Nikole Čabrajca članu uprave Zemaljskog društva opć. činovnika, 7. siječnja 1929.; Čabrajec je pisao kako je novonastalo stanje jedinstvena prilika za uređenje njihovih beriva, položaja i povratak premještenih činovnika na njihova mjesta, spomenuvši pritom: „Ne izrabimo li sadanje stanje za korist našega staleža neznam kada će se opet takova prilika pružiti.“ *Isto*.

²¹⁰¹ „Naobrazba obćinakah činovnika“, *Obćinski glasnik*, 15. 1. 1896., 12.

²¹⁰² GREGURANIĆ, *Općinski činovnik*, 35.

²¹⁰³ *Isto*, 59.

²¹⁰⁴ Primjerice u jednom tekstu Ivan Domitrović o kulturnom radu činovnika u općini naveo je kako su općinski činovnici „sabirači raznih prinosa; oni su povjerenici 'Matice Hrvatske', blagajnici knjižnicâ i čitaonicâ, raspáčatelji knjigâ raznih autora“. DOMITROVIĆ, „Crepicev 'Rusvaj'“, *Općinski upravnik*, 22. 6. 1918., 103; Na ovo djelovanje činovnika ukazuje i popis povjerenika Matice hrvatske iz druge polovice 19. st. O tome vidi:

Nastanak Kraljevine SHS doveo je do promjena i među činovništvom. Stare navike polako su se počele mijenjati, politizacija sela utjecala je i na seljake i na činovništvo, premještaji, suspenzije i sve veći utjecaj nadzornih vlasti na postavljanje činovnika doveli su do promjene u odnosu činovnika i seljaka. Ipak, bilježnici i blagajnici još uvijek su bili prisutni u društvenom životu općine te su u gospodarskom i kulturnom pogledu, očekivanja prema njima postojala i dalje.

Utjecaj koji su općinski činovnici mogli izvršiti u općini uvelike je ovisio o njihovu odnosu s općinarima. Kakva je očekivanja o položaju općinskih činovnika imalo stanovništvo pokazuje i jedan članak objavljen u koprivničkom *Podravskom glasniku*. U razmišljanju o tome kako općinski činovnici ne bi trebali postati državni već ostati općinski navedeno je: „Državni činovnik obično je birokrata. Njemu su uvijek preči kakovi stari paragrafi nego narod. On je obično svaki naučen da gleda na narod iz visokog, što niti je kada bilo, a niti je danas u suglasju sa demokratskim duhom vremena. Sasma drugačije je to sa opć. činovnicima, jer oni su ovisni o narodu, jer ih taj narod po svojem zastupstvu bira, određuje im beriva i po raznim svojim odborima i pododborima vrši nadzor preko čitavog njihovog poslovanja.“²¹⁰⁵

Neki su općinski činovnici smatrali kako ih se baš iz tih razloga – što su općinski, što služe u seoskoj sredini i što uglavnom imaju niže obrazovanje – općinari poštuju manje nego primjerice kotarske činovnike.²¹⁰⁶ Među općinskim činovnicima isticalo se kako rijetke osobe mogu poznavati općinu te njezine gospodarske, kulturne, obrazovne i druge potrebe, bolje od njih.²¹⁰⁷ Upravo je to bio jedan od argumenta koji su činovnici koristili protiv premjestivosti. No ne treba zanemariti da je provođenje cijeloga radnog vijeka u jednoj općini, i za činovnike i za općinare bile poželjno prije svega ukoliko su između njih prevladavali dobri odnosi. O tome koliko su ti odnosi bili važni govori i detalj iz inicijative koju je protiv premještaja pokrenulo Zemaljsko društvo opć. činovnika 1925. godine. Tražeći da ispune izvjestice o situaciji povezanoj s premještajem, jedan od upita koji su morali ispuniti bio je: „Je li narod odnosno opć. odbor sporazuman sa uspostavom“, odnosno sa vraćanjem na stalno mjesto.²¹⁰⁸

SMIČIKLAS, MARKOVIĆ, *Matica Hrvatska od godine 1842. do godine 1892. Spomen-knjiga*. („Prilog II.: Povjerenici 'Maticе Hrvatske' od god. 1876. do uključivo god. 1891.“).

²¹⁰⁵ „Uredjenje općina“, *Općinski upravnik*, 24. 9. 1921., 150. (članak je prenesen iz *Podravskog glasnika*, br. 30 od 23. srpnja 1921. i objavljen u *Općinskom upravniku*).

²¹⁰⁶ I. D., „Zašto nas omalovažavaju?“, *Općinski upravnik*, 11. 3. 1922., 37.

²¹⁰⁷ O tome vidi primjerice: Ivan DOMITROVIĆ, „Narodna prosvjeta“, *Općinski upravnik*, 16. 4. 1927., 61–62.

²¹⁰⁸ O tome vidi: HR-DAZG-745 ZDOČ. 2.3. OS, 104/1925. (kut. 36). „Protupravna premještenja i progoni opć. činovnika“, izvjestice općinskih činovnika.

Podrška općinara činovniku smatrala se jedim od snažnijih argumenata za njegov povratak u matičnu općinu.

U svojim razmišljanjima pojedini općinski činovnici (ali i druge osobe), naglašavali su važnost uključivanja općinskih činovnika u kulturni i gospodarski život općine. Na tragu razmišljanja iz spomenute Greguranićeve knjige, jedan je autor (vjerojatno činovnik) napisao: „Općinski činovnici sa svećenicima, učiteljima i ostalom selskom inteligencijom mogu s malo truda i bez ikakva svog troška mnogo učiniti za dobro svoje i svojih suseljana.“²¹⁰⁹ Smatrajući kako se zbog svojih obaveza oni ne mogu u potpunosti posvetiti vođenju različitih društava za razvoj gospodarskog i kulturnog života na selu, mislio je kako ipak „mogu biti posrednici i propagatori ovakovih ideja“ te da je na selu „nemoguć i isključen svaki kulturni rad mimo i bez opć. činovnika.“ Takva razmišljanja opravdavao je i situacijom u državi, navodeći: „Opć. činovnik i sva selska inteligencija mora biti svjesna, da trebaju raditi i to sami moraju početi i izdržati jer odozgo neće ništa ni dobiti ni dočekati. Evo vlasti ne mogu ni ono, što su uzele u ruke, uzdržati, a kamoli da će se latiti sitnog rada na selu i preporoda naše provincije.“²¹¹⁰

Prema jednom članku općinski su činovnici svoje djelovanje u društvenom životu općine pokazivali na različite načine: „Kao članovi i predstavnici vatrogasnih društava, sokolskih društava, pjevačkih i inih društava, koja se organiziraju na selu vode oni odlično svoj poziv i ulogu. Tim više kadri su sastavljati igrokaze za pojedina seoska društva razumjevajući dušu članova diletanata kao i onih, kojima će se isti prikazivati, htijući time seljaku uz njegov mukotrpan rad i život dati duševne hrane ove vrsti, jer ona inače teško dolazi u priliku istu uživati.“ Kao istaknut primjer bio je naveden činovnik koji je u jednoj siromašnjoj općini „na vlastiti trošak nabavio jedan radio-aparat i dozvoljavao seljacima, da dolaze u njegovu naročito spremljenu sobu i slušaju radio-koncerte“ te činovnik koji je „poveo akciju treveznosti na selu“.²¹¹¹ Potonji činovnik pridružio se inicijativi koju je pokrenulo Jugoslavensko društvo trijeznosti u Zagrebu, koje je željelo uključiti što više općinskih činovnika u borbu protiv alkoholizma, na što ih je potaknulo uvođenje prohibicije u Sjedinjenim Američkim Državama.²¹¹² Među prvima se uključio Marijan Šert, općinski bilježnik u Donjoj Dubravi (kotar Prelog) kako bi održao „protualkoholno predavanje u

²¹⁰⁹ I. B., „Interesi se općinskih činovnika slažu s narodnim interesima“, *Općinski upravnik*, 5. 5. 1928., 139.

²¹¹⁰ I. B., „Imaju li smisla društva za uređenje pojedinih mjesta“, *Općinski upravnik*, 12. 5. 1928., 148.

²¹¹¹ Dr. K-tić., „Djelatnost opć. činovnika u službenom i privatnom životu“, *Općinski upravnik*, 8. 6. 1929., 178; Zanimljivo je da se spominje kako činovnik koji je nabavio radio nije to učinio „iz pretička svojih prinadležnosti, jer toga valjda ni nema, već iz dobitka državne klasne lutrije“.

²¹¹² „Jugoslavensko društvo trijeznosti“, *Općinski upravnik*, 13. 1. 1929., 13.

prosvjetnom društvu 'Dubravka'.²¹¹³ Andrija Cigula, općinski bilježnik u Petrovskom (kotar Krapina), koji je u ujedno bio tajnik u zadruzi za poljoprivredni kredit koja je postojala u toj općini, također se priključio inicijativi, a zanimljivo je kako je bilo napomenuto da je i on sam bio „apstinenta“.²¹¹⁴ Nakon njih uslijedilo je još nekoliko činovnika koji su se željeli priključiti tome pokretu i na taj način djelovati u svojim općinama.²¹¹⁵ Neki drugi primjeri također pokazuju sudjelovanje općinskih činovnika u kulturnom i društvenom životu općine. Tako se primjerice spominje da je općinski bilježnik Pavao Car u Martinskoj Vesi (kotar Sisak), sudjelovao u sakupljanju milodara za obnovu župne crkve.²¹¹⁶

Općinski upravnik nažalost nije često donosio vijesti o specifičnim inicijativama i djelovanju činovnika u društvenom i gospodarskom životu općina. Poznato je da je uredništvo glasila poticalo činovnike da se s takvim temama javljaju, no o tome se ipak nije mnogo pisalo.²¹¹⁷ S jedne strane to se može pripisati samoj nezainteresiranosti činovnika da o tome izvještavaju, a s druge vjerojatno i tome da je u ovome razdoblju njihov interes za takvim djelovanjem u općinama bio slab. Činjenica da je među činovnicima dolazilo do premještaja onemogućavala je bolje upoznavanje općina i uključivanje u njihov društveni život. Postavljanje činovnika putem političkih utjecaja, koji nisu imali interes za uključivanje u život i napredak općina, dodatno je pridonosilo tome. Situacija u mnogim općinama također je bila otežavajući faktor – izostanak djelovanja općinskih odbora u brojnim općinama veći dio 1920-ih godina, visoki porezi i nameti koji su siromašili selo i tako slabili razvoj općina pa i njihov društveni život. Posebno pogođene time bile su one manje i siromašnije općine. Uz sve to, činovnici su se žalili i na proširenje djelokruga državnih poslova zbog kojih im nije ostajalo dovoljno vremena da se posvete „radu na kulturnom, socijalnom i ekonomskom polju“.²¹¹⁸

Uz navedeno, u ovom razdoblju događale su se još neke promjene zbog kojih djelovanje općinskih činovnika više nije imalo toliku važnost za kulturno ili gospodarsko podizanje općine. HSS-ovo djelovanje na poticanju i poučavanju seljaka da samostalno rade na prosvjetnom, kulturnom i gospodarskom polju pridonijelo je tome da u tim područjima seljaci sami preuzimaju inicijativu. Ovo djelovanje svoj snažan izraz dobilo je osnivanjem

²¹¹³ „Prosvjetni rad u Donjoj Dubravi“, *Općinski upravnik*, 2. 1. 1929., 38.

²¹¹⁴ „Prosvjetni rad u Petrovskom“, *Općinski upravnik*, 16. 2. 1929., 54.

²¹¹⁵ „Pobijanje alkoholizma“, *Općinski upravnik*, 2. 3. 1929., 70; „Rad na apstinentskom polju opć. činovnika“, *Općinski upravnik*, 16. 3. 1928., 86; „Rad na pobijanju alkoholizma“, *Općinski upravnik*, 30. 3. 1929., 102.

²¹¹⁶ „Martinska Ves“, *Seljačke novine*, 5. 2. 1926., 5.

²¹¹⁷ O tome vidi primjerice: „O čemu da se piše?“, *Općinski upravnik*, 10. 12. 1921., 196.

²¹¹⁸ I. B., „Mogu li danas općine kulturno raditi“, *Općinski upravnik*, 5. 11. 1927., 178.

Seljačke sloge, kulturne-prosvjetne organizacije za opismenjavanje seljaka te rada na očuvanju, ali i daljnjem razvoju seljačke kulture u modernom vremenu. 1920-ih godina organizacija je imala 216, a 1930-ih preko 1100 ogranaka. Osnivači organizacije s glavnim predstavnikom Rudolfom Hercegom, željeli su motivirati seljake da samostalno vode i održavaju svoje ogranke, radeći tako na prosvjećivanju sela te očuvanju svoje kulturne baštine.²¹¹⁹ Nakon toga, 1930-ih dolazi i do osnivanja Gospodarske sloge.²¹²⁰

Uz ove promjene koje je poslijeratno vrijeme unijelo u općine, ipak nisu izostali pokušaji pojedinih činovnika da se uključe u društveni život svojih općina. Uzori u tom djelovanju bili su i spomenuti članovi uprave te odbornici Zemaljskog društva opć. činovnika. Posebno je po tome bio poznat Ivan Domitrović koji je često isticao upravo prosvjetnu, odnosno „pedagošku“ ulogu činovnika u općini. Važnost je davao osnivanju i uključivanju u različita kulturna i umjetnička društva poput pjevačkih ili dramskih (diletantskih), a poseban je naglasak stavljao na osnivanje vatrogasnih društava.²¹²¹

Poticaji pojedinih činovnika da pokušaju poboljšati ili barem upozoriti na loše životne uvjete seljaka, dolazili su zbog poznavanje prilika na selu. Tako je primjerice Dane Pavličić, općinski bilježnik u Severinu na Kupi (kotar Vrbovsko), kasnije predsjednik Zadruga općinskih činovnika, upozoravao na niske higijenske standarde i pojavu bolesti na selu, navodeći: „Mi koji smo po svojoj službi imali često prilike zaviriti u seljačke stanove, pitamo se u čudu, odkuda tim ljudima i toliko zdravlja“. Zbog činjenice da su mnogi seljaci, da bi izbjegli oporezivanje zbog više prostorija u kući, imali samo jednu prostoriju u kojoj su zajedno boravili, zagovarao je promjene u načinu oporezivanja odnosno smanjenje poreza za kuće s više prostorija.²¹²² Aleksandar Tucaković, općinski bilježnik iz Retfale (kotar Osijek) također je želio dati svoj doprinos pitanjima općinskog života i općinske uprave u već

²¹¹⁹ LEČEK, *Seljačka sloga u Slavoniji, Srijemu i Baranji*, 7–8; S. Leček o djelovanju Sljačke sloge navodi: „Seljačka sloga bila je prvenstveno zamišljena kao ograncizacija seljaštva, a inteligencija je (uključujući i samog Hercega) trebala pomagati njihovom uključivanju u raznovrsne djelatnosti, ovladavanju posebnim znanjima i razvijanju sposobnosti, a po obavljenom se zadatku povući i prepustiti mjesto seljacima. Kako se tada govorilo, seljak je konačno trebao postati 'subjekt' u javnom životu, a naglašavalo se da se to ne odnosi samo na politiku, nego na sva područja života pa tako i na nacionalnu kulturu. Seljačka sloga ga je željela pripremiti upravo za to – u njezinim su ograncima čak i nepismeni bili dobrodošli (štoviše velik dio djelatnosti išao je za njihovim osposobljavanjem da prekorače taj prvi prag javnog djelovanja), svi su mogli steći neka dopunska korisna znanja, mogli su razvijati svoju tradicijsku kulturu i napokon, kroz rad u ogranku i javne nastupe steći nužno samopouzdanje.“ *Isto*, 9; Premda do potpunog osamostaljenja seljaka u ovom djelovanju nije došlo, jer su se tijekom djelovanja organizacije u međuratnom vremenu uvelike oslanjali na njezino vodstvo, njihov napredak ipak je bio jasno vidljiv. *Isto*, 9–10.

²¹²⁰ O tome vidi: ŠUTE, *Slogom slobodi!: Gospodarska sloga 1935-1941*.

²¹²¹ Domitrović je u različitim člancima na to upozoravao. Kao primjer vidi: DOMITROVIĆ, *Kalendar Zemaljskog društva općinskih činovnika Hrvatske i Slavonije za godinu 1921.*, 70–74.

²¹²² Dane PAVLIČEVIĆ, „Higijena stanova i porez od kuća na selu“, *Općinski upravnik*, 21. 11. 1925., 198–199.

spomenutom listu *Komunalna razmatranja*. Tucaković je osim toga izdao i dvije brošure pod naslovom *Društvo i privreda*.²¹²³ Treba dodati da je Tucaković uspio izdati samo deset brojeva *Komunalnih razmatranja*, a iako je tematika lista trebala biti komunalna, list je ipak poslužio i za obračune s neistomišljenicima.²¹²⁴ Listom se poslužio i 1926. kada mu je prijetio premještaj, prozvavši javno sreskog poglavara Josipa Kovačića i velikog župana Ljudevita Gaja.²¹²⁵ Ubrzo nakon toga list je prestao izlaziti.

Dok su se neki činovnici posvećivali pisanju stručnih radova, s druge strane poznato je da je rad u općinskom uredu i sa općinarima pojedinim činovnicima poslužio i kao inspiracija u spisateljskom radu kojem su se posvetili uz svoju službu. Među najpoznatijim općinskim činovnicima koji su se bavili književnim radom svakako je Josip Aurel Crepić.²¹²⁶

²¹²³ HR-HDA-890 ZP BH. Aleksandar Tucaković, br. dosjea 2960; Prva rasprava nosila je podnaslov § 120 zakona o advokatima, u odnosu na pređašnja djelovanja općinskih bilježnika. *Rasprava* (1932.) a druga *Materijalni položaj činovnika i javnih službenika osvrtno na zaštitu seljaka i novčanih zavoda. Pravna i socijalna razmatranja*. (1935.); Tucaković je bio istaknut zagovornik prava općinskih činovnika na privatno pisarsko poslovanje. Godine 1932. bio je kažnjen zbog prakticiranja privatnog pisarskog poslovanja nakon što je isto bilo zabranjeno Zakonom o advokatima. Uvjetna kazna na godinu dana bila je određena presudom na Kr. kotarskom sudu u Osijeku pa je disciplinskom kaznom bio kažnjen ukorom. Sadržaj svoje brošure o pravu na privatno pisarsko poslovanje ujedno je smatrao svojom obranom u disciplinskom postupku. *Isto*.

²¹²⁴ Tucaković je primjerice odgovorio na napise o njemu u *Hrvatskom listu*, osječkom glasilu HZ-a, gdje je (zajedno sa blagajnikom Jurjom Medvedom) bio prozvan za sudjelovanja u privođenju i zatvaranju nekoliko pripadnika HRSS-a u Retfali i za provođenje režimske politike. „Izborni teror u Retfali“, *Hrvatski list*, 13. 12. 1924., 2–3; Putem svog lista (i drugih novina), Tucaković je negirao umiješanost u ova uhićenja, a za prozivanja u *Hrvatskom listu* okrivio je Franju Papratovića, hrvatskog odvjetnika i političara iz Đakova (Papratović je politički djelovao u vodstvu HZ-a i kasnije u Predsjedništvu HFSS-a. MATKOVIĆ, „Hrvatska zajednica“, 58, 66, 177.). Tucaković je tvrdio da Papratovića vode „lični motivi – s kojima hrvatska stvar nema posla“. Pritom je istaknuo da on sam nije aktivan u političkim strankama i tvrdio da je nepristran u svom radu. Aleksandar TUCAKOVIĆ, „Gospodinu Dru Franji Papratoviću odvjetniku u Osijeku.“, *Komunalna razmatranja*, 23. 12. 1924., 1–2; Tucaković je u svom članku prilično oštro napao Papratovića u svom listu navodeći između ostaloga: „Za hrvatsku stvar niste do danas učinili ništa. Onaj, koji svoju privatnu praksu kao advokat miješa sa politikom, kao, što to Vi činite, dakako nije mogao niti uspjeha postići i čovjek ovakove političke prošlosti kao što ste Vi, nije mogao drugo ni očekivati. Vi ste brojne Hrvate terorizirali i viđene intelektualne radnike proganjali.“ *Isto*, 2.

²¹²⁵ Uredništvo, „Poštovani opštinari!“, *Komunalna razmatranja*, 26. 1. 1926., 1; Riječ je o posebnom izdanju lista koje sadrži samo ovaj članak te svojom formom podsjeća na letak. Pošto Tucaković ipak nije bio premješten, u listu je uskoro uslijedila njegova isprika velikom županu, s obzirom da se saznalo da on nije odredio njegov premještaj. Glavnu krivicu za pokušaje premještaja Tucaković je usmjerio prema sreskom poglavaru Kovačiću i pritom njegov postupak motivirao privatnim razlozima. Uredništvo, „Izjava.“; Uredništvo, „Jedna nekorektnost poglavara sreza osječkog“, *Komunalna razmatranja*, 15. 2. 1926., 1–2; Poznato je da je veliki župan Radmilo Vujović u studenom 1927. predložio Ministarstvu unutarnjih poslova da se Tucaković i blagajnik Juraj Medved premjeste iz Osječke oblasti odnosno da se o potrebi premještaja provede istraga „jer su svojim ponašanjem u službi i izvan službe došli u sukob sa sreskim poglavarem kao svojim neposrednim starešinama tako, da je njihov dalji opstanak u službi u toj opštini postao posve nemoguć obzirom na interes javne službe [ćir. u izvorniku]“. No, prema Tucakovićevu dosjeu, nema naznaka da je bio premješten iz svoje općine. U njegovu dosjeu ne nalaze se ni podaci o tome da je politički djelovao. HR-HDA-890 ZP BH. Aleksandar Tucaković, br. dosjea 2960.

²¹²⁶ Josip Crepić (Aurel) (1890. – 1940.), rođen je u Trnjanima kod Slavenskog Broda, a umro je nakon teške bolesti u Đakovu. Šest razreda gimnazije završio je u Vinkovcima, a službu je započeo kao općinski pisar u Đakovu. Potom je djelovao u Vrbici (kotar Đakovo) kao općinski bilježnik dok nije prešao u službu Brodske imovne općine u Vinkovcima kao blagajnik. Pisao je pripovjesti koje su bile objavljivane u različitim periodičkim publikacijama. Crepić je bio član Društva hrvatskih književnika koje je objavilo njegove dvije,

Djelovanje u bilježničkoj općinskoj službi poslužilo je i kao inspiracija u njegovu stvaralaštvu.²¹²⁷ Svoje iskustvo u općinskoj službi iskoristio je za pisanje romana i Jovan Paliković, kojemu je u radu oko objave i prodaje romana pomagalo i Zemaljsko društvo opć. činovnika odnosno uprava Društva.²¹²⁸ S druge strane zanimljivo je spomenuti kako se na općinske bilježnike u svom spisateljskom radu osvrnuo spomenuti književnik Milan N. Ribarić. Uz djela u kojima su općinski bilježnici bili sporedni likovi, napisao je i pripovijetku naslovljenu *Općinski bilježnik* u kojoj je opisao rad i djelovanje općinskog bilježnika koji je iz Slavonije bio poslan u općinu u blizini Zagreba²¹²⁹ Uz opise bilježnikova privatnog života, Ribarić je pisao i o odnosima općinskih činovnika s općinarima te o bilježnikovim zalaganjima za razvoj i napredak općine (vatrogasnog društva i dr.). U svom opisu, Ribarić je činovnikovu ulogu u općini oslikao vrlo pozitivno.²¹³⁰

posebno važne, zbirke pripovijesti – *Rusvaj* (1918.) i *Batalija* (1924.). Osim toga, neka njegova djela ostala su u rukopisu, uključujući novele *Iz birokratskog života*. CREPIĆ, *Izabrane pripovijesti*, 76–77.

²¹²⁷ U jednom osvrtu na njegov rad o tome je napisano: „Nikavši u narodu, živeći među narodom i radeći za narod poznaje dušu i običaje našega seljaka počam od čobanina do najboljeg gazde u selu. Od vremena do vremena ocrtao je svoja opažanja u narodnom životu na selu, stavio to na papir i predao javnosti u kratkim crticama.“ DOMITROVIĆ, „Crepicev 'Rusvaj'“, *Općinski upravnik*, 22. 6. 1918., 103.

²¹²⁸ Jovan Paliković službovao je kao bilježnik u Velikim Radincima (kotar Ruma), a potom kao činovnik sreskog poglavarstva u Srijemskoj Mitrovici. Njegov roman *Prognani* prikazivao je „kulturne i socijalne prilike na selu, sa kojima se bori reformator i glavni junak romana opć. činovnik Ivan Grašar“. „Jovan Paliković: Prognani“, *Općinski upravnik*, 5. 12. 1925., 208; Paliković je oko objave romana imao poteškoća pa se Društvu (točnije tajniku Luki Zubčiću) obraćao više puta tražeći pomoć u pronalasku izdavača, a vidljivo je da mu je Društvo poslalo i materijalnu pomoć za taj projekt. Prema Palikovićevu pismu (od 20. veljače 1924.), Zubčić je izrazio nezadovoljstvo što sa nakladom „knjige ide sve na gore“. No Paliković se obratio uredništvu *Obzora* kako bi se ocijenio njegov roman i s tom ocjenom potražio izdavača. HR-DAZG-745 ZDOČ. 2.3. OS, 13/1924. (kut. 36). Pisma Jovana Palikovića Luki Zubčiću (Srijemska Mitrovica, 12. rujna 1923., 10. listopada 1923., 18. listopada 1923., 10. prosinca 1923., 20. veljače 1924.); Palikovića knjiga bila je oglašena u *Općinskom upravniku* te objavljena u nakladi Tipografije u Zagrebu 1925. Iako je Društvo oglasilo prodaju romana u glasilu, nisu postigli značajniji uspjeh u njegovoj prodaji. HR-DAZG-745 ZDOČ. 2.3. OS, 44/1926. (kut. 37). Potvrde Tipografije d.d. o poslanim/vraćenim primjercima upućene Zemaljskom društvu opć. činovnika, 23. studenog 1925., 26. svibnja 1926.; Popis kupaca knjige sastavljen u Zemaljskom društvu opć. činovnika, 26. svibnja 1926.

²¹²⁹ Pripovijetka je prvotno bila objavljivana u nastavcima u petrinjskom listu *Banovac*, naslovljena kao „Gospodin Marcelo“; Milan pl. DIANESS-KALNIČKI, „Gospodin Marcelo“, *Banovac* (Petrinja), 10. 12. 1910., 1–2; 17. 12. 1910., 1–2; 24. 12. 1910., 1–2; 21. 1. 1911., 1–2; 11. 2. 1911., 1–2; 18. 2. 1911., 1–2; Ribarić je 1945. pripovijetku objavio u zagrebačkom listu *Seljačko ognjište*, a potom je iste godine uvrstio u zbirku *Selo moje ubavo*. U toj posljednjoj verziji (ujedno objavljenoj u *Brdovečkom zborniku*), učinjene su određene izmjene. LALJAK, opaska uz pripovijetku „Općinski bilježnik“, 277; Promjene učinjene u dvjema verzijama održavaju između ostalog i društvene promjene, a zanimljivo je kako se u drugoj verziji autor posvetio i bilježnikovu odnosu s općinarima dok je u prvoj naglasak bio na njegovu privatnom životu.

²¹³⁰ RIBARIĆ, „Općinski bilježnik“, 261–277; Premda je citirana verzija pripovijetke napisana 1945., prema opisima se može poistovjetiti sa ulogom koju je općinski činovnik imao 1920-ih godina. O pozitivnoj ulozi općinskog bilježnika može se izdvojiti slijedeći Ribarićev opis: „I kao što njega nije zaboravio narod, najveći je dokaz njegov veličanstven, sproved i govor jednog prostodušnog seljaka koji je rekao: – Bio si naš čovjek, dušom i tijelom. Iako si došao u naš kraj iz drugog mjesta, ti su za nas učinio sve ono, što bi i za svoju, da si među njima ostao. Bog nam te je poslao, da odvje izvršiš Njegovu svetu volju, pa sada, kad si to poslanje njegovo izvršio, ti nas ostavaljaš. Ali mi ćemo nastaviti tvoje plemenito djelo i ne ćemo te nikad zaboraviti. Ostat ćeš i nadalje među nama u uspomeni! Bog ti naplatio sve ono što si za sirotinju učinio!“ *Isto*. 277.

Kao i društveni tako je privatni život općinskih činovnika ovisio o situaciji u općini u kojoj su djelovali. Već je spomenuto kako se svojevrsnom kaznom kod premještaja smatralo postavljanje u manje i siromašnije općine. Šanse za bolji smještaj, veću plaću, ali i veće mogućnosti za privatno pisarsko poslovanje, bile su u većim središtima.

Kao što je već ranije navedeno, premještaji činovnika utjecali su na njihov obiteljski život i materijalnu situaciju. Među takvim činovnicima bio je i Rudolf Meiksner koji je službovao kao općinski bilježnik u Grabovcima (kotar Ruma), no iz Srijema je premješten u Međimurje u općinu Legrad (kotar Prelog). Kako su se i među činovnicima u Međimurju vršili progoni, Meiksner je bio razriješen službe. S obzirom da je u njegovu dekretu stajalo da je „nepouzdan“, nije mogao dobiti mjesto ni u drugim općinama, a rješenje njegova slučaja trajalo je te je s obitelji ostao bez sredstava. Zemaljsko društvo opć. činovnika Meiksneru je izašlo u susret i dodijelilo određenu pomoć.²¹³¹ Uspio je dobiti ponovno namještenje u Drenovcima (kotar Županja), no 1928. umro je od kratke i teške bolesti. O tome da su premještaji ostavili traga na njegovu materijalnu i obiteljsku situaciju govori i to što su prilikom pogreba njegovi kolege sakupili novac i uručili ga udovici koja se nalazila „u vrlo slabim materijalnim prilikama, pošto je pokojnik više puta bio stavljen na raspoloženje“.²¹³²

Meiksnerov slučaj u kojem je općinski činovnik kao jedina osoba koja je zarađivala za obitelj, ostao bez službe, pogađala je i druge koji su se našli u sličnoj situaciji. Zanimljivo je da je zbog utjecaja premještaja na obiteljski život općinskih činovnika, jedan bilježnik u dopisu Zemaljskom društvu opć. činovnika naveo da nije oženjen „stoga, što bi čestim progonima stradala pokraj mene i moja porodica, što ne bih želio“.²¹³³

Osim premještaja i suspenzija i nestalnost općinskih činovnika mogla je utjecati na njihovu egzistenciju i privatni život. Kao što je bilo spomenuto, obitelji onih koji nisu mogli dobiti trajno namještenje, a time niti mirovinu u slučaju smrti, našli bi se u teškoj situaciji ukoliko nisu imali pomoć obitelji ili rodbine. Osim toga treba spomenuti kako je dio činovnika u vrijeme aktivne službe živio u općinskim stanovima, odnosno umjesto stanarine u novcu, stanove su dobivali na korištenje. Tako su u pojedinim situacijama smrću općinskog činovnika neke udovice s djecom ostajale bez smještaja. Kako bi se pomoglo upravo činovničkim udovicama i njihovoj djeci, u Zagrebu je 1912. osnovano *Društvo za*

²¹³¹ HR-DAZG-745 ZDOČ. 2.3. OS, 85/1926. (kut. 37). Zamolba Rudolf Meiksner upućena Zemaljskom društvu opć. činovnika za dodjelu materijalne pomoći, Legrad, 31. srpnja 1926.

²¹³² „†Rudolf Meiksner“, *Općinski upravnik*, 19. 5. 1928., 158.

²¹³³ HR-DAZG-745 ZDOČ. 2.3. OS, 80/1926. (kut. 37). Progoni općinskih činovnika; Milan Čubrilo, dopis (1. rujna 1926.).

podupiranje činovničkih udovica i njihove siročadi. No djelovanje toga Društva nije poznato i čini se kako nakon Prvog svjetskog rata ono nije bilo aktivno.²¹³⁴

O privatnom životu općinskih činovnika ponešto se može saznati iz molbenica koje su pojedini činovnici, njihove udovice ili umirovljenici slali Zemaljskom društvu općinskih činovnika moleći uglavnom materijalnu pomoć. Tijekom razdoblja Kraljevine SHS poslano je mnoštvo molbenica članova Društva odnosno njihovih obitelji, koji su zbog otežane ili vrlo teške materijalne situacije molili za pomoć. Među tim slučajevima izdvaja se primjerice onaj Olge Jurić, udovice općinskog bilježnika Ivana Jurića. Majka šestero djece, više je puta dobivala pomoć od Društva zbog teške materijalne situacije. U vrijeme smrti njezin suprug službovao je kao bilježnik u Golubincima (kotar Stara Pazova), a umro je 1917.²¹³⁵ Nakon njegove smrti doselila se u Jasenovac (kotar Novska), zbog „milostinje dobrih ljudi“.²¹³⁶ Prema pisanju O. Jurić, dvije godine nakon smrti bilježnika, mirovinska zaklada (u Požegi) obitelji nije isplaćivala nikakvu mirovinu zbog čega je u molbama navodila kako obitelj glada, te da ne može sama izdržavati šestero neopskrbljene, odnosno maloljetne i nezaposlene djece. Njezin slučaj potvrdio je i odbornik Društva Ivan Alinjak iz Brodskog Stupnika (kotar Brod), koji je naveo kako se radi o obitelji „u kojoj je skrajnja bijeda“ te da će teško u njihovom staležu „biti slučajem, gdje je bijeda veća“.²¹³⁷ Obitelj je bila dodatno pogođena bolešću, tuberkulozom. Tako je općinski bilježnik u Jasenovcu, koji je Društvo izvještavao o stanju obitelji, naveo kako se znakovi bolesti vide na udovci Jurić, ali i njezinoj djeci. Najstariji sin, dvadesttrogodišnjak, koji je sa suprugom živio u Vinkovcima te radio u željezničkoj službi, zbog bolesti nije redovito radio te nije mogao materijalno pomagati majci. Znakove tuberkuloze pokazivao je i drugi sin, šesnaestogodišnjak, koji se školovao u Nadbiskupskom sjemeništu u Zagrebu (kojega je kao siromašnog, ali uspješnog đaka pomagao Svetozat Rittig, tada zagrebački župnik), te treći sin, koji je kao petnaestogodišnjak bio primljen u općinu kao vježbenik. Od tri kćeri, prema pisanju jasenovačkog bilježnika, samo je najstarija od devetnaest godina pokazivala dobro zdravlje dok su mlađe kćeri od

²¹³⁴ Članice društva mogle su biti i udovice općinskih činovnika. HR-HDA-79 UOZV SP 6/1912. Pravila Društva za podupiranje činovničkih udovica i njihove siročadi, § 4.; Društvo se kao aktivno ne pojavljuje niti u razdoblju Prvoga svjetskog rata. Usp. HERMAN-KAURIĆ, „Koliko je društava djelovalo u Zagrebu za vrijeme Prvoga svjetskog rata?“, 427–463.

²¹³⁵ „† Jurić Ivan“, *Općinski upravnik*, 26. 5. 1917., 90.

²¹³⁶ HR-DAZG-745 ZDOČ. 2.3. OS, 31/1918. (kut. 34). Molba Olge Jurić upućena Zemaljskom društvu opć. činovnika za dodjelu materijalne potpore, Jasenovac, 19. travnja 1918.; U jednom pismu o stanju obitelji, bilježnik u Jasenovcu, Lazar Kelić, naveo je da obitelj ima „jednu trošnu, prizemnu, drvenu kućicu i oko ¾ rali, što vrta, što oranice“ te da je kuća u poplavi nastradala. HR-DAZG-745 ZDOČ. 2.3. OS, 23/1926. (kut. 37). Pismo Lazara Kelića upućeno Ivanu Domitroviću, Jasenovac, 12. ožujka 1926.

²¹³⁷ HR-DAZG-745 ZDOČ. 2.3. OS, 19/1919. (kut. 34). Molba Olge Jurić upućena Zemaljskom društvu opć. činovnika za dodjelu materijalne potpore, Jasenovac, 25. ožujka 1919.

dvanaest i trinaest godina, također imale zdravstvene probleme. Osposobljavanje djevojaka u Društvu su smatrali prioritetom s obzirom da su mladići već bili usmjereni u zanimanjima. Osim toga kao jedna od poteškoća navodio se i miraz, koji majka djevojkama nije mogla priuštiti u slučaju udaje.²¹³⁸ No, školovanje djevojkama nije se moglo plaćati zbog siromaštva pa je Društvo i dalje povremeno udovici davalo materijalnu potporu.²¹³⁹ Osim toga, obitelji su izašli u susret tako što su najstarijoj kćeri dali potporu odnosno miraz prilikom ulaska u brak. No sin udovice Jurić, koji je pohađao Nadbiskupsko sjemenište, morao je napustiti školovanje zbog bolesti,²¹⁴⁰ zbog koje je 1928. i preminuo pa je Društvo i tada materijalno pomoglo udovicu.²¹⁴¹

Slučaj ove obitelji jedan je od primjera izrazitog siromaštva, no bilo je i drugih slučajeva koji ukazuju na teške životne prilike nekih činovničkih obitelji, pri čemu su pojave teških bolesti posebno utjecale na njihovu materijalnu situaciju.²¹⁴² Na teške prilike među činovnicima ukazuje i molba Ivana Filića koji je službovao kao bilježnik u Donjem Novomselu (kotar Vinkovci), ali se zbog plućne bolesti i teških zdravstvenih posljedica morao umiroviti sa 33 godine. Kako je imao suprugu te petero djece mlađe od 9 godina, molio je visoku potporu Zemaljskog društva opć. činovnika kako bi podmirio troškove liječenja.

²¹³⁸ HR-DAZG-745 ZDOČ. 2.3. OS, 23/1926. (kut. 37). Pismo Lazara Kelića upućeno Ivanu Domitroviću, Jasenovac, 12. ožujka 1926.

²¹³⁹ HR-DAZG-745 ZDOČ. 2.3. OS, 9/1927. (kut. 37). Molba Olge Jurić upućena Zemaljskom društvu opć. činovnika za dodjelu materijalne potpore, Jasenovac, 25. siječnja 1925. (bilješke o dodjeli pomoći iz uprave Društva zabilježene na vrhu molbe); Zaključak uprave Društva na kraju spisa, 7. kolovoza 1927.) Zanimljivo je da je jasenovački bilježnik, izvješćujući o situaciji u obitelji, spomenuo neugodnu opasku, vezanu za tešku materijalnu i zdravstvenu situaciju u obitelji, navodeći: „Medjutim, držim, da će sav trošk i sve zauzimanje biti uzaludno, jer ta sva djeca, kada-tada moraju podleći tuberkulozi.“ HR-DAZG-745 ZDOČ. 2.3. OS, 9/1927. (kut. 37). „Podaci o porodičnom i imućvenom stanju Olge Jurić, udove opć. bilježnika, iz Uštice.“, dopis opć. bilježnika Lazara Kelića upućen Zemaljskom društvu opć. činovnika, Jasenovac, 26. srpnja 1927.

²¹⁴⁰ HR-DAZG-745 ZDOČ. 2.3. OS, 25/1928. (kut. 38). Spis o potpori za obitelji Jurić i kupnju robe za udaju (miraz) Štefanije Jurić. U molbi koju je poslala Štefanija Jurić stajalo je da je njezin brat napustio sjemenište jer „je jako obolio na živčanoj bolesti“. *Isto*, pismo Štefanije Jurić, 23. veljače 1928.

²¹⁴¹ HR-DAZG-745 ZDOČ. 2.3. OS, 86/1928. (kut. 38). Molba Olge Jurić upućena Zemaljskom društvu opć. činovnika dodjelu materijalne potpore i pokriće troškova sprovoda, Jasenovac, 17. srpnja 1928.

²¹⁴² Primjerice Marija Štimac iz Delnica (kotar Delnice) molila je pomoć Zemaljskog društva opć. činovnika jer je njezin suprug, bilježnik Augustin Štimac pretrpio moždani udar i ostao nepokretan, zbog čega su, osim niske mirovine, ostali bez primanja sa šestoro djece. Situaciju je dodatno otežavalo to što su živjeli u siromašnom kraju. HR-DAZG-745 ZDOČ. 2.3. OS, 93/1927. (kut. 38). Molbe Marije Štimac upućene Zemaljskom društvu opć. činovnika za dodjelu materijalne potpore, Delnice, 20. prosinca 1927. i 15. veljače 1928.; Potporu Društva zbog bolesti molio je i Petar Žabčić koji je službovao kao bilježnik u općini Nedelišće (kotar Čakovec). Prema njegovu objašnjenju Društvu, on je „usljed jake prehlade teže obolio, usljed kojega je oboljenja nastupila jaća groznica /Malaria/ a postepeno i živčana bolest/ neurastenija“. Zbog svoga stanja morao se umiroviti, a liječio se i u tadašnjem Zavodu za duševne bolesti Stenjevac pa su uz njegovu bolest i visoki troškovi zbog liječenja (naveo je dugove od 14450 dinara), opterećivali obitelj od sedmero djece pri čemu je najstarije imalo 16, a najmlađe 3 godine. Društvo mu je izašlo u susret poslaviši potporu od 500 dinara. HR-DAZG-745 ZDOČ. 2.3. OS, 59/1928. (kut. 38). Pisma Petra Žabčića upućena Zemaljskom društvu opć. činovnika za dodjelu materijalne potpore, Stenjevac, 14. lipnja 1928, 15. srpnja 1928. (s priloženom obiteljskom fotografijom i opisima), 16. srpnja 1928. te Varaždin, 30. kolovoza 1928..

Unatoč njegovoj teškoj situaciji, potpora koju je tražio bila je iznimno visoka, a s obzirom da Društvo nije imalo dovoljno sredstava, nije moglo toliko isplatiti. O tome je u jednom dopisu predsjednik Društva Ivan Domitrović pisao Filipoviću, argumentirajući nemogućnost veće potpore i navodeći da je među činovničkim obiteljima „bilo još potrebnijih, jer dozvolit će te, da ljudi, koji su pali na položaj lazara i hodaju zgrbljeni na rukama i nogama cestom (kao četveronošci), koji uza to imaju obitelj, a nikakova imetka, također su u bijedi, koja nije manja od vaše“.²¹⁴³

Umirovljeni općinski činovnici bili su također među onima koji su često izražavali potrebu za materijalnom potporom.²¹⁴⁴ Osim toga, činovnici su pomoć tražili i za školovanje djece, što je članovima Zemaljskog društva opć. činovnika bilo omogućeno i putem Spomen zaklade. Tu su potporu primjerice 1928. tražila devedeset i tri činovnika.²¹⁴⁵

Udruge odnosno društva u koja su općinski činovnici bili učlanjeni, omogućavala su im određene pogodnosti, prvenstveno u pogledu materijalne pomoći, odnosno pomoći njihovim udovicama i djeci, ali i neke druge prednosti. Tako je primjerice na molbu Zemaljskog društva opć. činovnika upućenu Zdravstvenom odsjeku za Hrvatsku, Slavoniju i Međimurje, općinskim činovnicima i njihovim obiteljima bio odobren popust na korištenje kupališta (Topusko i Lipik) kao što je bio odobren i državnim činovnicima. Osim toga te pogodnosti dodijelila su im i kupališta u Daruvaru i St. Slankamenu, kao i u morska kupališta u Crikvenici, Selcu i Jablancu.²¹⁴⁶

Iako sadržaj činovničkih molbenica upućenih Zemaljskom društvu opć. činovnika (i drugim institucijama) ukazuje na težak materijalni položaj pojedinih činovnika i njihovih

²¹⁴³ HR-DAZG-745 ZDOČ. 2.3. OS, 89/1928. (kut. 38). Molbe Ivana Filića upućene Zemaljskom društvu opć. činovnika za materijalnu potporu, Donje Novoselo, 23. srpnja 1928., 2. kolovoza 1928.; Koncept dopisa Ivana Domitrovića upućen umirovljenom opć. bilježniku I. Filiću, 5. kolovoza 1928.; Filić je molio za potporu od 10000 do 15000 dinara, ili pozajmicu. S obzirom da Društvo nije dijelilo zajmove u konačnici su mu isplatili potporu od 1500. Pritom se u jednom Domitrovićevom dopisu navodi kako su najveće potpore koje je Društvo dodijelilo u iznimnim slučajevima iznosile 2000 dinara. *Isto*; Dopis Ivana Domitrovića upućen umirovljenom opć. bilježniku I. Filiću, 30. srpnja 1928.

²¹⁴⁴ Primjerice Ivan Findrik, umirovljeni općinski bilježnik iz Vukovara koji je službovao u Beraku, molio je Zemaljsko društvo opć. činovnika za materijalnu pomoć navodeći da je sa 76 godina bio lošega zdravlja te da mirovinom nije mogao pokrivati troškove, između ostaloga one za stanarinu. Prema molbi iz 1928., Društvo mu je izašlo u susret s potporom od 250 dinara. HR-DAZG-745 ZDOČ. 2.3. OS, 84/1928. (kut. 38). Molba Josipa Findrika upućena Zemaljskom društvu opć. činovnika za dodjelu materijalne potpore, Sela, 13. srpnja 1928.; Bilješka iz uprave društva o dodjeli novčane potpore, 3. kolovoza 1928.

²¹⁴⁵ HR-DAZG-745 ZDOČ. 2.3. OS, 56/1928. (kut. 38). „Popis molitelja dječkih potpora iz 'Spomen zaklade'“, 21. listopada 1928.

²¹⁴⁶ HR-DAZG-745 ZDOČ. 2.3. OS, 33/1923. (kut. 35). „Općinskom činovništvu popust u kupkama podijeliti moli.“, prijepis molbe Zemaljskog društva opć. činovnika Zdravstvenom odsjeku za Hrvatsku, Slavoniju i Međimurje, 15. travnja 1922.; „Pogodnosti u kupalištima“, *Općinski upravnik*, 9. 6. 1923., 92.; Pogodnosti na kupalištima dobili su i u idućim godinama. „Popusti u kupalištima“, *Općinski upravnik*, 19. 6. 1926., 100.

obitelji, one ipak ne ukazuju na to da je većina činovnika živjela u lošim materijalnim uvjetima. Već je ranije spomenuto kako su i unutar samoga Zemaljskog društva opć. činovnika pojedini članovi poput Ivana Alinjaka, upozoravali na to da pomoć traže i oni kojima ona nije nužna. S druge strane, svrha Društva je bila je i podupiranje činovnika te njihovih udovica i siročadi u teškim materijalnim situacijama pa je i pažnja bila usmjerena upravo prema onima kojima je pomoć bila potrebna. Onaj dio činovnika koji je bio materijalno osiguran i bez novčanih poteškoća uglavnom nije niti bio predmet rasprava pa se o njima malo toga saznaje. Svakako se može pretpostaviti kako su u materijalnoj prednosti bili oni činovnici koji su bili u službi na jednom mjestu, gdje su imali svoju nekretninu ili posjed. Također, činovnici u većim i bogatijim općinama s više mogućnosti za vršenje privatnih pisarskih poslova mogli su potencijalno osigurati veću zaradu i bolje uvjete života. Ne treba zaboraviti kako je dio općinskih činovnika materijala dobra stjecao i nelegalnim putem, pronevjerama i korupcijom. Dok su neki za to bili disciplinski i kazneno optuženi, nesumnjivo je da je dio njih ostao nekažnjeni i zaštićen, zadržavši protuzakonito stečena dobra.

U ostalim izvorima, posebno novinskim, o privatnom i društvenom životu općinskih činovnika malo se saznaje. Njihov život bio je vezan uz općinu i općinare, ali do tiskovina su, očekivano, uglavnom dopirali neki negativni ili specifični, odnosno za javnost zanimljivi slučajevi. Tako je primjerice *Jutarnji list*, pišući o pronevjeri ranije spomenutog bilježnika Milana Binkovića u Ledenicama (kotar Novi), navodio kako je „izazivao pažnju svih mještana svojim elegantnim odjevanjem i raskošnim životom“. Binković je ukradenim novcem osim svoga, financirao i život svoje nevjenčane supruge koju je, prema pisanju novina, upoznao u općini, vodio „po koncertima i na izlete pružajući joj najsavršeniji konfort“, a nakon što su bilježnikove protuzakonitosti bile otkrivene, zajedno su pobjegli iz općine.²¹⁴⁷ Zanimljivo je, kao specifičan slučaj navesti i jedan iz općine Markuševac u zagrebačkom kotaru. Senzacionalistički tekst objavljen u *Jutarnjem listu* govorio je o stradalom općinskom bilježniku kojeg je njegova „priležnica“ pokušala ubiti zbog ljubomore.²¹⁴⁸ Opisi događaja bili su izrazito pretjerani što pokazuje i činjenica da je bilježnik ne samo preživio već i dalje nastavio obavljati svoju službu.²¹⁴⁹

²¹⁴⁷ „Učiteljica i općinski blagajnik“, *Jutarnji list*, 21. 8. 1924., 7.

²¹⁴⁸ „Misteriozni pokušaj umorstva općinskog bilježnika u selu Markuševcu“, *Jutarnji list*, 23. 8. 1927., 6–7.

²¹⁴⁹ U podnaslovu tako je između ostaloga stajalo: „Jučer ujutro nađen je općinski bilježnik Mijo Puntarić raskoljene lubanje i sav izmasakriran na svom krevetu. Mijo Puntarić optužuje svoju priležnicu Mariju Pološki. – Strahovit i jeziv prizor u kući Mije Puntarića.“ *Isto*, 6. Ime bilježnika prema popisu iz *Kalendara Zemaljskog*

Za razliku od viših javnih i državnih činovnika u većim mjestima i gradovima, općinski su činovnici uglavnom bili ograničeni mogućnostima mjesta u kojem su živjeli. Mnoga središta društvenog života poput kina, kazališta te drugih mjesta zabave ili kulture, karakteristična za život u gradovima, njima su bila uglavnom slabije dostupna. No vlastitim djelovanjem neki su i sami odlučili pridonijeti mjestima u kojima su živjeli i radili, smatrajući to svojim dužnosti jednako kao što je to bila njihova služba.

društva opć. činovnika, u novinama nije bilo točno navedeno već je riječ o Mati Puntariću. Popisi pokazuju da je i kasnije nastavio djelovati kao općinski činovnik. Zanimljivo je kako se na taj slučaj odnosno tekst (u kontekstu vijesti o jednom drugom, navodno političkom ubojstvu) osvrnuo i HSS-ov *Narodni val*, navodeći kako „bulevarski' Tipografijin popodnevni list [donosi] razne senzacije iz okolice Zagreba, koje su u pretjeranome serviranju pojedinih slučajeva upravo postigle rekord“. „Kako se stvaraju senzacije“, *Narodni val*, 25. 8. 1927., 7.

ZAKLJUČAK

Općinski činovnici – bilježnici i blagajnici sa područja Kraljevine Hrvatske i Slavonije odnosno osam hrvatsko-slavonskih županija, svoju su službu od 1871. godine vršili prema okvirima postavljenima u Zakonskom članku XVI. od 1870. o uređenju općina i trgovišta koja nemaju uređenog magistrata. Osim ovoga zakona na snazi su bile brojne naredbe kao i drugi zakoni koji su se određenim odredbama odnosili i na općinsku upravu. Uloga općinskih činovnika oblikovala se još prije donošenja ovoga Zakona, a iz nje je proizlazio specifičan položaj koji su općinski činovnici kao istaknute osobe zauzimali u životu općina – ne samo u upravnom već i društvenom pa i političkom smislu.

Kada je 1918. došlo do nestanka Austro-Ugarske Monarhije, a potom i stvaranja Kraljevstva/Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenca općinski činovnici na području Hrvatske i Slavonije nastavili su djelovati prema postojećem zakonskom okviru s obzirom da sve do 1929. godine nije došlo do usklade većine zakona na području Kraljevine SHS. Ipak, njihove dužnosti donekle su se promijenile odnosno povećale zbog nagomilavanja različitih propisa, a politički odnosi posebno su utjecali na njihov položaj. Godine 1922. doneseno je nekoliko novih zakona koji su se odnosili na političku upravu i administrativnu podjelu zemlje (Uredba o podjeli zemlje na oblasti, Zakon o općoj upravi te Zakon o oblasnoj i sreskoj samoupravi), no sama općinska uprava i dalje se temeljila na Zakonu iz 1870. godine.

Za ulazak u općinsku službu postojali su različiti načini i okolnosti, ali taj put za većinu je bilježnika i blagajnika, posebno do 1918. započinjao pisarskom službom u mlađoj životnoj dobi nakon završetka osnovnog obrazovanja. Prema dostupnim procjenama u razdoblju Kraljevine SHS činovnici su uglavnom imali završeno obrazovanje u nižim pučkim školama ili višim pučkim školama odnosno građanskim školama. Upravo zbog toga jedan od najvažnijih zahtjeva, prvenstveno među predstavnicima općinskih činovnika, bio je onaj za što veći stupanj obrazovanja općinskih činovnika, ne samo kako bi bili bolje upućeni u svoju službu već i kako bi u skladu s njihovim obrazovanjem dobili bolje materijalne uvjete u službi, ali i zadobili bolji društveni položaj. Osim toga smatrali su da će bolje obrazovanje spriječiti ulazak nestručnih osoba u općinsku službu, što zbog političke situacije u Kraljevini SHS nije bila rijetkost.

Osim temeljnog obrazovanja, glavna kvalifikacija općinskih bilježnika i blagajnika bili su bilježnički i blagajnički ispita. Obaveza polaganja ispita za službu općinskih bilježnika bila je određena već Naredbom 1871. odnosno 1875. dok je posebna Naredba o polaganju blagajničkih ispita donesena 1878. godine. Oni bilježnici i blagajnici koji su željeli postići stalnu službu morali su imati položena oba ispita. U rujnu 1918. još za vrijeme Austro-Ugarske vlasti donesena je Naredba o uvjetima za namještenje u općinsku bilježničku i blagajničku službu, no zbog političkih i društvenih promjena ona nikada nije bila provedena. Osim toga, nijedna se značajna odredba o obrazovanju činovnika u narednom vremenu nije dogodila pa su činovnici koji su nastojali poboljšati svoje obrazovanje to mogli činiti samo vlastitom inicijativom.

Općinski činovnici – bilježnici i blagajnici, bili su jedini općinski službenici koji su mogli postići stalnu službu. Time se trebao održati njihov profesionalizam i neovisnost o trenutnoj vlasti u općini. Formalno, bilježnici i blagajnici u stalnoj službi označavali su se kao *bilježnik I* odnosno *bilježnik II*. Iako su iz različitih razloga bilježnici i blagajnici mogli biti primljeni u privremenu službu, takvi su se privremeni položaji češće odnosili na blagajnike s obzirom da općinski odbori nisu uvijek bili skloni stvaranju stalnih blagajničkih mjesta već ih birati na određeno vrijeme od tri godine. Ipak 1920-ih godina u općinama je već bilo uobičajeno da se i za blagajnike dopušta stvaranje stalnog službenog mjesta.

Činovnike je prema općinskom Zakonu birao općinski odbor natpolovičnom većinom na prijedlog političkog izaslanika i na stalno je mjesto mogao biti izabran samo tim putem. Pritom je taj izbor potvrđivala nadležna vlast odnosno kotarska oblast (kasnije sresko poglavarstvo). U razdoblju Kraljevine SHS mnogi općinski odbori nisu djelovali odnosno bili su suspendirani. Pri tome je jačao utjecaj nadzornih vlasti na postavljanje ne samo povjerenika nego i općinskih činovnika, posebno putem premještaja. Na tu je situaciju trebao utjecati Zakon o izmjenama čl. 37. Zakona iz 1870. o načinu izbora općinskih činovnika, donesen 1927. godine. Općinski činovnici od tada su se trebali birati samo putem općinskog odbora bez utjecaja i potvrde nadzorne vlasti. U praksi je ovaj potez ostao bez snažnijeg učinka ponajviše jer je suspenzijom općinskih odbora i putem premještaja, vlast nastavljala utjecati na postavljanje općinskih činovnika.

U općinskom Zakonu zaduženja općinskih bilježnika bila su samo okvirno postavljena. Za vršenje svojih dužnosti bilježnici su se mogli poslužiti rijetkim priručnicima poput Poslovnika za seoske općine Zagrebačke županije iz 1873. dok su se uglavnom sami

snalazili prikupljajući naredbe, pravila i odluke izdane u službenim publikacijama ili jednostavno učeći u praksi. Djelovanje općinskih bilježnika nije se održavalo samo u općinskom uredu već su zbog različitih zaduženja dio vremena morali provoditi i na vršenju zadataka izvan ureda.

Poslovi općinskih bilježnika dijelili su se na one vlastitog i prenesenog djelokruga, odnosno one koje su primarno vršili za općinske potrebe i one koji su trebali raditi za državu. U poslove vlastitog djelokruga svrstavalo se vođenje različitih izvješća i brojni administrativni poslovi, školski poslovi te izdavanje općinskih isprava strankama. Potonja zaduženja u sebi su nosila i svojevrsnu „pedagošku“ ulogu općinskog činovnika koji je općinare trebao podučiti i uputiti u problematiku koja im je bila nepoznata. S obzirom da je općina zamjenjivala različite institucije, na njima je trebala biti odgovornost za podučavanje i obavještavanje općinara na različitim područjima. Ta se tradicionalna bilježnička uloga, iako s vremenom sve rjeđa, donekle zadržala i nakon 1918. godine. S druge strane poslovi prenesenog djelokruga podrazumijevali su poslove u kaznenim postupcima dodijeljenim općinama, zaduženja kod mjesnih sudova, vojničke poslove, sudjelovanje kod građevinskih očevida, hvatanje vojnih bjegunaca, te različite druge poslove koje je od njih zahtijevala nadležna vlast. U pogledu poslova prenesenog djelokruga kod općinskih činovnika često se javljalo nezadovoljstvo jer su smatrali da su preopterećeni prenesenim djelokrugom koji nije primjereno plaćen, a zbog kojega ujedno nisu bili u mogućnosti dovoljno se posvetiti primarnim, općinskim poslovima.

Općinski blagajnici imali su svoja specifična zaduženja koja su se također dijelila na ona općinska te na ona prenesenog djelokruga. Potreba za posebnom blagajničkom općinskom službom javila se procesom okrupnjivanja općina te prenošenjem poreznih poslova na općine. Među zaduženjima općinskih blagajnika bilo je vođenje općinske blagajne, svih novčanih i poreznih poslova u općini, a posebno važno bilo je sudjelovanje u sastavljanje općinskog proračuna. Zbog zaostataka u blagajničkom poslovanju, nefunkcioniranju općinskih odbora, premještanju činovnika te ostalim problemima povezanim s upravljanjem općinskog poslovanja, u velikom broju općina postojao je problem neuređenih financija što je dodatno otežavalo vođenje blagajničkih poslova. Posebno osjetljiv posao bilo je prikupljanje poreza s obzirom da su sami bilježnici isticali kako se nalaze između pritiska vlasti da vrše svoj posao s jedne strane te negodovanja brojnih siromašnih općinara s druge.

Jedna od posebnosti blagajničkog položaja bila je u tome što su blagajnici za vršenje svoje službe morali polagati jamčevine. Služba bilježnika uglavnom se smatrala poželjnijom zbog većih izgleda za postizanjem stalne službe, često povoljnijih uvjeta kod namještenja (kao što su stanarina, korištenje zemlje i slične pogodnosti) te u konačnici većih prihoda. Uz bilježnika i blagajnika postojala je mogućnost primanja dodatnih (pomoćnih) činovnika, ali to se provodilo vrlo rijetko i uglavnom samo u velikim općinama koje su u praksi zapravo postajale gradovi.

U promatranom razdoblju među općinskim činovništvom pokrenulo se nekoliko istaknutih inicijativa za poboljšanje njihovih prava, prvenstveno onih materijalnih. Takve inicijative uglavnom je predvodilo Zemaljsko društvo općinskih činovnika. Među jednom od najvažnijih inicijativa bila je ona za povećanje beriva – plaća i prihoda. Prema općinskom Zakonu njihovu plaću određivao je općinski odbor, a iako su postojale naredbe sa smjernicama o okvirnom određivanju plaća, njihov iznos u konačnici je ovisio o općinskim odborima i potvrdi nadzorne vlasti. Ulaskom u Kraljevinu SHS općinski činovnici inzistirali su na tome da se to pitanje uredi pri čemu su se tijekom toga procesa javljala i razmišljanja o štrajku općinskih činovnika. Prema njihovim argumentima, plaće koje su primali nisu mogle pokriti osnovne životne potrebe pri čemu se javljao i argument da tako niska primanja potiču korupciju među općinskim činovništvom. Djelovanje činovnika, posebno spomenutog Društva, rezultiralo je za njih određenim uspjesima: krajem 1920. bila je određena temeljna plaća općinskih činovnika dok su u prosincu 1924. njihova temeljna primanja bila izjednačena s 2. grupom III. kategorije državnih činovnika. Pritom ove odredbe nisu sprječavale općinske odbore da činovnicima dodijele i veću plaću. Najveći problem ovih odluka bio je u tome što je teret njihovih plaća u konačnici spadao na općinske proračune. Tome se posebno protivola Hrvatska seljačka stranka koja je nakon uvođenja oblasne samouprave pokušala intervenirati da općinski odbori smanje primanja činovnicima. Problematika financiranja općinskih činovnika doista je utjecala na općine jer je velik dio općinskih proračuna odlazio upravo na plaće činovnika i ostalog osoblja što je i među općinarima izazivalo nezadovoljstvo.

Jedno od obilježja službe kao i izvora prihoda općinskih bilježnika bilo je pravo na vršenje privatnog pisarskog poslovanja. Vlast je desetljećima prihvaćala ovu praksu sastavljanja isprava koje bi seljaci inače morali sastavljati kod odvjetnika i kr. javnih bilježnika. Upravo su potonji vršili pritisak da se općinskim bilježnicima zabrani ovo poslovanje obilježavajući ih kao nadripisare. Za vršenje ovih poslova županijske su vlasti odobravale i cjenike usluga kojih su se bilježnici trebali pridržavati, no u praksi se javljalo i

proizvoljno određivanje tih cijena, a problem su predstavljali i činovnici koji su nepropisno slagali i izdavali dokumente, što je bio predmet i disciplinskih postupaka. Unatoč svemu, seljaci su ipak bili skloni tome da te poslove povjeravaju općinskim bilježnicima jer su im njihove usluge i dalje bile dostupnije i povoljnije od odvjetničkih odnosno javnobilježničkih. U kratkom razdoblju krajem 1923. Pokrajinska uprava u Zagrebu pokušala je zabraniti općinskim bilježnicima vršenje privatnih pisarskih poslova, od čega se ipak odustalo, ne samo zbog molbi činovnika već i podrške naroda, ali i političkih utjecaja. Pravo na privatno pisarsko poslovanje općinski su bilježnici uspjeli održati do 1928. kada su im bili zabranjeni.

U pogledu nadzora nad općinskim činovnicima, vrhovni nadzor imala je Zemaljska vlada u Zagrebu. Taj nadzor vršila je putem županije odnosno kotarske oblasti iako se po potrebi u općinu mogao iznimno poslati i vladin izaslanik. Pritom je posebno važna bila kontrola blagajničkog poslovanja. U razdoblju od 1918. godine kontrola općinskog poslovanja bila je uglavnom slaba čemu su doprinijeli problemi s formiranjem odnosno raspuštanjem općinskih odbora i loše stanje u općinama, ali i neredoviti nadzor, neupućenost i nezainteresiranost nadzornih tijela za normalno funkcioniranje općina pri čemu su politički odnosi dodatno otežavali postojeću situaciju. Uvođenjem oblasne samouprave došlo je i do sukoba oblasnih (HSS-ovih) vlasti i velikih župana kao predstavnika državne vlasti. Držeći da je za bolje funkcioniranje općina potrebno vršiti i bolji nadzor nad djelovanjem općinskog činovništva, HSS je smatrao kako oblasnim odborima prema zakonu pripada i pravo nadzora nad općinama, a time i nadzor nad radom i djelovanjem općinskih činovnika. No Državni savjet u ovim je sporovima presudio u korist velikih župana odnosno državne vlasti, a u predstojećem vremenu otvorene diktature država je i formalno preuzela taj nadzor.

Nadzor nad općinama predstavljao je i nadzor nad službom činovnika pa je bilo koja razina nadzorne vlasti, kao i općinski odbor, u slučaju potrebe mogla zatražiti pokretanje disciplinske istrage protiv općinskih činovnika. Među najčešćim razlozima za pokretanje disciplinskih postupaka bile su pronevjere odnosno novčane prevare, ali i različiti drugi razlozi poput prevara stranaka (općinara), nepropisno obavljenog posla, neslaganja sa seljacima, optužbe za neprimjereno ponašanje i dr.

U Kraljevstvu SHS 1919. donesena je i Uredba o premjestivosti općinskih činovnika u Hrvatskoj i Slavoniji koja je imala znatan utjecaj na njihov položaj. Formalno je trebala skratiti i pojednostavniti karnosne (disciplinske) postupke, no u praksi je postala političko sredstvo za postavljenje i micanje općinskih činovnika. Uz to je 1921. donesena Uredba s

novim disciplinskim propisima za općinske činovnike. No ovi se propisi često nisu provoditi temeljito niti brzo, a osim toga u praski su se postupci često rješavali primjenom spomenute Uredbe o premjestivosti čak i onda kada to nije bilo primjereno. U vrijeme djelovanja oblasnih odbora isti su pokušali donijeti naredbe o disciplinskim postupcima protiv općinskih činovnika, no takve naredbe u konačnici su morale biti povučene, a kratki vijek trajanja oblasne samouprave onemogućio je daljnje inicijative po tom pitanju.

Umirovljenje općinskih činovnika reguliralo se već krajem 19. st., a za svaku pojedinu županiju osnivane su zaklade iz kojih su se financirali umirovljeni bilježnici. Od 1915. bili su odobreni statuti o umirovljenju općinskih činovnika, ujednačeni za sve županije. Tim statutima bila su regulirana njihova prava oko umirovljenja kao i prava njihovih supruga i djece u slučaju smrti činovnika, a navedena prava pripadala su samo stalno namještenim općinskim činovnicima. Mirovinske zaklade bile su financirane iz različitih prihoda uključujući prihode općinskih činovnika te prihode iz općina. Zaklade su do Prvoga svjetskog rata uglavnom uredno poslovale, ali su tijekom rata pretrpjele velike financijske gubitke te se nakon toga više nisu oporavile. Iako su djelovale i nakon 1918., nije bilo volje da ih se uredi stoga su, čekajući novo uređenje mirovinskih odnosa, uglavnom preživljavale oslanjajući se na općinski novac. Takva situacija stvarala je nezadovoljstvo činovnika, ali i općina. Među činovnicima, posebno onim primljenim u službu nakon 1918. bilo je onih koji su iskorištavali zaklade, a posebno otežavajuća okolnost bili su premještaji, prisilna umirovljenja te umirovljenja pod kaznu. Svi ti slučajevi padali su na teret zaklada odnosno općina. I nakon uvođenja oblasti zaklade su nastavile su djelovati u granicama županija. Uvođenjem oblasne samouprave iste su preuzele nadzor nad upravljanjem zaklada, ali kako je to razdoblje kratko trajalo, u tome se vremenu nije moglo učiniti mnogo, zbog čega su zaklade do nestanka ostale u lošem stanju. Zbog svega navedenog položaj umirovljenih općinskih činovnika, posebno onih umirovljenih zbog starosne dobi, smatrao se lošim ukoliko nisu imali privatnu materijalnu potporu. Poznati su i slučajevi umirovljenih činovnika koji su djelovali primjerice kao pisari da bi došli do određenih prihoda.

Da bi lakše ostvarili određene ciljeve općinski su činovnici kao i pripadnici drugih grupa u društvu težili udruživanju. U slučaju općinskih činovnika najvažniju ulogu na tom području imalo je Zemaljsko društvo općinskih činovnika. Društvo je službeno djelovalo od 1906., a njegova glavna svrha bilo je udruživanje radi očuvanja njihovih interesa te materijalna pomoć članovima Društva i njihovim obiteljima. Društvo je bilo jedno od najbolje organiziranih na području Hrvatske i Slavonije, ali i na razini cijele države. U promatranom

razdoblju uspješno su provodili najvažnije inicijative koje su se ticale općinskih činovnika, posebno zahvaljujući pojedincima poput Ivana Domitrovića, Ive Martinića, Luke Zubčića, Stjepana Majseca te drugih istaknutih članova. Kao i brojna druga društva djelovali su pod posebnim povećalom države, ali s obzirom da su se distancirali od političkog djelovanja te se nisu vezali uz određene političke opcije već su sa većinom njih nastojali održavati dobre veze, u svome djelovanju nisu imali većih poteškoća. Među brojnim postignućima Društva može se izdvojiti izdavanje *Općinskog upravnika* kojega su tiskali u vlastitoj tiskari kao i posjedovanje nekoliko značajnih nekretnina koje su trebale služiti članovima Društva. Ovisno o godini, broj redovitih članova Društva iznosio je oko tisuću.

Kada je riječ o djelovanju i položaju općinskih činovnika u vremenu od 1918. do 1929. uočava se kako je ono bilo značajno obilježeno političkim okolnostima. Već je razdoblje Prvoga svjetskog rata za općinske činovnike bilo obilježeno novim zaduženjima i novim uvjetima u službi. Kod mnogih općinara odnosno seljaka djelovanje općinskih činovnika u tome vremenu izazivalo je nezadovoljstvo: mnoge su činovnike doživljavali kao okrutne i nepravedne, a među njima je doista bilo onih koji su ratne okolnosti koristili za vlastitu dobit kroz prevare, ucjene seljaka, uzimanje mita i druge protuzakonnosti. U jesen 1918. uoči stvaranja Države Slovenaca, Hrvata i Srba te neposredno nakon toga, pod utjecajem Zelenog kadra (kojima su ponegdje bili pridruženi i srpski vojnici, ali i druge izbjeglice) mnogi seljaci iskoristili su vrijeme nesređenih okolnosti i svoje nezadovoljstvo usmjerili i prema općinskim činovnicima pri čemu su mnoge napali i protjerali, a neke od njih i ubili.

Ulaskom u Kraljevinu SHS izmijenili su se dotadašnji politički i društveni odnosi, a političke stranke bile su posebno fokusirane na seljaštvo kao najveći i najvažnji izvor birača što se odrazilo i na njihov odnos prema činovništvu. Tako je najjača hrvatska stranka – Hrvatska seljačka stranka, bila sklona kritiziranju činovništva te odlučna u nastojanju da se njihova uloga u općinama učini transparentnijom i profesionalnijom. Sam Stjepan Radić bio je svjestan važnosti uloge koju su činovnici imali u općinama kao i opsega njihovih zaduženja. U konačnici među općinskim činovnicima bilo je i pristaša HSS-a, no zbog velikog bazena birača uspjeh stranke nije ovisio o agitiranju općinskih činovnika za njihove politike. S druge strane Demokratska stranaka odnosno kasnije Samostalna demokratska stranka te Narodna radikalna stranka bile su sklonije korištenju općinskih činovnika za postizanje određenih političkih ciljeva, kao i utjecaju na njihovo postavljanje i uklanjanje s položaja. Međusobni sukobi ovih dviju stranka na području Hrvatske i Slavonije događali su

se između ostalog i zbog sukoba oko ovih pitanja. Radikalna stranka zbog svoje je stalne povezanosti sa strukturama u vodstvu države imala posebno jak utjecaj na postavljanje činovništva što je posebno istaknuto bilo na srijemskom području.

Nakon nastanka Kraljevine SHS vidljivi su pokušaji uklanjanja dotadašnjih općinskih činovnika te postavljanja onih podobnih putem premještaja, suspenzija i prisilnih umirovljenja, a zbog okolnosti nastalih nakon 1918. neki su činovnici i sami napuštali službu te odlazili u druge službe i zanimanja.

Jedno od obilježja općinske uprave u razdoblju Kraljevine SHS bilo je uvođenje komesarijata u općinama. Ovoj pojavi do 1925. pridonijelo je HSS-ovo odbijanje polaganja državne zakletve zbog čega se u općinama u kojima su imali vlast nisu mogli formirati općinski odbori. U takve općine država je postavljala svoje povjerenike, a to je nastavila činiti čak i onda kada za to nije bilo objektivnih razloga. Pritom su u nekim općinama i sami općinski bilježnici bili postavljeni za povjerenike čak i ako tome nisu bili skloni. No osim ove dužnosti, nije bila rijetkost da su općinski su činovnici bili birani i na dužnost općinskih načelnika.

Jedna od posljedica političkog utjecaja na činovništvo nakon 1918. bilo je i srozavanje u kvaliteti činovništva pa je svijest o tome bila prisutna i među samim činovništvom kao i njihovim predstavnicima u Zemaljskom društvu općinskih činovnika, jer je među činovnicima bilo onih koji su bez zadovoljavanja potrebnih kriterija bili postavljeni po podobnosti, a ne stručnosti i iskustvu. Pritom su se u javnosti, ali i među stručnjacima spominjali pojmovi koji su takve pojave okarakterizirali kao *balkanizaciju* uprave. Kritizirao se i nastanak nove vrste birokratizma u kojemu nesposobni, ali podobni službenici zbog neprofesionalnosti i korupcije usporavaju i onemogućuju normalno funkcioniranje općinske uprave pri čemu je dolazilo do urušavanja i nefunkcioniranja cijelog sustava.

Jedan od najjačih utjecaja politike na općinsko činovništvo bio je putem premještaja. Uredba o premjektivosti uvedena 1919. ostala je na snazi u cijelom razdoblju Kraljevine SHS. Ideja o mogućnosti premještaja, koji do tada nisu bili uobičajeni, započela je kao prijedlog samih činovnika tijekom nemira u jesen 1918., a potom su premještaji postali sredstvo političkog utjecaja na činovnike. Odmah po donošenju, Uredba je počela izazivati nezadovoljstvo činovnika. Iako se ne može sa sigurnošću tvrditi koliko je velik bio udio premještenih činovnika, jasno je da su se premještaji događali i da su služili i kao svojevrsno sredstvo zastrašivanja. Uredba je donesena u vrijeme vlade Ljubomira Davidovića

(Demokratska stranka), no nakon 1920. bilo je jasno da ista više nije imala veze sa razlozima zbog kojih je službeno bila donesena – poslijeratnih nemira i nezadovoljstva općinara, ali ju nijedna vlada nije ukinula. Činovnici koji su se protivili Uredbi tvrdili su da premještaji ne štete samo njima već i općinama koje gube kontinuitet u radu, gomilaju neriješene poslove i stvaraju nered. Primjeri pokazuju da su se pojedini činovnici premještali bez propisane procedure pri čemu u njihovim dekretima o premještaju nisu bili niti navođeni razlozi premještaja. Materijalni troškovi ovakvih odluka bili su visoki ne samo za činovnike već i za općine jer su se uz premještaje javljale i suspenzije čije su troškove ponovno snosile općine. Predstavnici činovnika upozoravali su da je takva praksa povezana s postavljanjem i micanjem činovnika, ukazivala na utjecaj političkih prilika iz Srbije gdje su mandati općinskih službenika bili povezani s mandatima općinskih odbora zbog čega je i njihova vezanost uz politiku bila jača.

Premještaji odnosno suspenzije u Hrvatskoj i Slavoniji provođeni su i kako bi se na određena mjesta postavili podobni činovnici koji su zbog svoga političkog djelovanja bili nagrađeni postavljanjem u bolje i bogatije općine u kojima su imali ne samo mogućnost jačeg utjecaja već i boljih primanja. Znatno utjecaj u tome je isprva imao DS/SDS, a posebno jak bio je utjecaj NRS-a i zaštita činovnika koji su bili njihovi pristaše. Osim toga državna je vlast (putem velikih župana) bila posebno nesklona činovnicima za koje se sumnjalo da su povezani s HSS-om. SDS, čiji su članovi i sami bili zaslužni za donošenje Uredbe o premještenju, zagovarao je nakon 1925. njezino ukidanje tvrdeći da se tim putem progone činovnici pa tako i oni koji su bili pristaše SDS-a. Ipak, utjecaj premještaja nije bio jednak na svim područjima pa se tako 1927. spominje da su oni u Zagrebačkoj oblasti prestali dok su primjerice posebno vidljivi bili na području Srijema. Zemaljsko društvo općinskih činovnika nekoliko je puta provodilo inicijative za ukidanje Uredbe, temeljeći svoj stav na poštivanju načela samouprave i profesionalnosti položaja općinskih činovnika, no bezuspješno. Uredba je tako na snazi ostala sve do donošenja novoga Zakona o općinama 1933. godine.

Upravo je donošenje Zakona o općinama bila jedna od važnijih inicijativa koja se pojavila među općinskim činovnicima, a koju je ponovno predvodilo Zemaljsko društvo općinskih činovnika. Kako do 1929. uglavnom nije došlo do usklađivanja zakonā, tako u ovom razdoblju nije došlo niti do donošenja novoga općinskog zakona. U dijelovima nekadašnje Austro-Ugarske Monarhije pravnici i upravni stručnjaci bili su skloniji oslanjanju na dotadašnju upravnu tradiciju, posebno na poštivanje načela samouprave. Zemaljsko društvo općinskih činovnika u pokušajima da utječe na nacrt novoga zakona pokušao je

suradivati s drugim društvima iz Kraljevine SHS. Pritom su uglavnom smatrali da vlast ne pokazuje nikakav interes kako bi se novim zakonom pokušala poboljšati općinska uprava, a ni položaj činovnika, što im je zapravo i bio prioritet u tom pitanju. Nekoliko nacрта općinskog zakona koji su se pojavili, smatrali su nazadovanjem u usporedbi s dotadašnjim zakonima nastalim u okviru austro-ugarskog zakonodavstva. Osim toga u različitim krajevima Kraljevine SHS razlikovali se interesi o donošenju novoga općinskog zakona što je također usporavalo cijeli proces zbog čega je sve do 1933. donošenje zakona ostalo je u drugom planu.

Uvođenje šestosiječanjske diktature bilo je uvod u stvaranje Kraljevine Jugoslavije i ozakonjenje onoga što je u praksi već postojalo: otvoren i izravan utjecaj kralja i dvora na politiku i društvo. Zakonom o izmjeni zakona o općinama i oblasnim samoupravama od 6. siječnja 1929. i formalno je bila ukinuta samouprava općina, a općinski bilježnici i blagajnici također su trebali biti razriješeni dužnosti. Ipak, većina ih je isprva uglavnom ostala na svojim mjestima, no premještaji su kasnije nastavili provoditi. U vremenu uvođenja diktature neki činovnici smatrali su da se ona može iskoristiti za postizanje određenih ciljeva za činovnički stalež, ali to se u praksi nije dogodilo pa je njihov položaj uglavnom ostao isti kao i do tada.

Društveni položaj općinskih činovnika od 1918. do 1929. još je uvijek dijelom bio obilježen njihovim specifičnim položajem naslijeđenim iz prošlosti gdje se privatni odnos između činovnika i općinara ispreplitao s njihovom profesionalnom službom. Općinski činovnici bili su mnogo bliži narodu od ostalih činovnika pa su time bili izloženiji mišljenju i kritikama općinara.

Jača politizacija sela utjecala je i na položaj općinskih činovnika, posebno premještaji zbog kojih su općinari ponegdje i javno iskazivali nezadovoljstvo zbog dolaska i promjene činovništva, ne samo zbog troškova već i zbog neslaganja i nepodržavanja činovnika koji su bili postavljeni u njihovoj općini. No i uz promijenjene političke prilike, među općinskim činovnicima još je uvijek bilo onih koji su sudjelovali u kulturnom i gospodarskom životu općine odnosno onih koji su u svom djelovanju bili povezani s različitim društvima, udrugama ili institucijama koje su radile na poboljšanju kulturnih, gospodarskih, zdravstvenih i drugih uvjeta u općini, smatrajući kako time doprinose razvoju i jačanju općina u kojima su službovali.

POPIS IZVORA I LITERATURE

ARHIVSKI IZVORI

- HR-DAZG-745 ZDOČ: Hrvatska, Državni arhiv u Zagrebu, Zagreb, fond 745, Zemaljsko društvo općinskih činovnika Hrvatske i Slavonije.
- HR-HDA-124 NV SHS: Hrvatska, Hrvatski državni arhiv, Zagreb, fond 124, Narodno vijeće Slovenaca, Hrvata i Srba.
- HR-HDA-137, PU: Hrvatska, Hrvatski državni arhiv, Zagreb, fond 137, Pokrajinska uprava za Hrvatsku i Slavoniju.
- HR-HDA-138 PKO: Hrvatska, Hrvatski državni arhiv, Zagreb, fond 138, Primorsko-krajiška oblast.
- HR-HDA-139 OO: Hrvatska, Hrvatski državni arhiv, Zagreb, fond 139, Osječka oblast.
- HR-HDA-140 SO: Hrvatska, Hrvatski državni arhiv, Zagreb, fond 140, Srijemska oblast.
- HR-HDA-141 ZO: Hrvatska, Hrvatski državni arhiv, Zagreb, fond 141, Zagrebačka oblast.
- HR-HDA-618 ZOČ: Hrvatska, Hrvatski državni arhiv, Zagreb, fond 890, Zadruga na području Hrvatske; Zadruga općinskih činovnika so. j. Zagreb
- HR-HDA-78 PRZV Hrvatska, Hrvatski državni arhiv, Zagreb, fond 78, Zemaljska vlada. Predsjedništvo.
- HR-HDA-79 UOZV: Hrvatska, Hrvatski državni arhiv, Zagreb, fond 79, Zemaljska vlada. Odjel za unutarnje poslove.
- HR-HDA-890 ZP BH: Hrvatska, Hrvatski državni arhiv, Zagreb, fond 890, Zbirka personalija; Banovina Hrvatska.

OBJAVLJENI ARHIVSKI IZVORI

- KRIZMAN, Bogdan. „Građa o nemirima u Hrvatskoj na kraju g. 1918.“. *Historijski zbornik* 10 (1957), br. 1-4. 111–129.

- ŠTAMBUK-ŠKALIĆ, Marina, MATIJEVIĆ, Zlatko. „Narodno vijeće Slovenaca, Hrvata i Srba u Zagrebu 1918-1919. Izabrani dokumenti.“ *Fontes: izvori za hrvatsku povijest* 14 (2008), br. 1: 71-634.
- VIDMAR, Josip I. „Prilozi građi za povijest 1917. – 1918. s osobitim obzirom na razvoj radničkog pokreta i odjeke oktobarske revolucije kod nas.“ *Arhivski vjesnik* 1 (1958), br. 1: 11–17

NOVINE

- *Banovac* (Petrinja), 1910., 1911.
- *Brodске novine* (Brod), 1920.
- *Činovnički vjesnik* (Zagreb), 1907.
- *Djakovačke pučke novine* (Đakovo), 1920., 1921., 1923.
- *Dom* (Zagreb), 1917., 1918., 1922., 1923., 1925., 1926., 1927., 1928.
- *Glas koncila* (Zagreb), 2011.
- *Glas slobode* (Đakovo), 1919., 1920., 1921.
- *Glas Slovenaca, Hrvata i Srba* (Zagreb), 1918.
- *Hrvat* (Zagreb), 1920., 1922., 1926., 1927.
- *Hrvatska misao* (Zagreb), 1922.
- *Hrvatska obrana* (Osijek), 1919., 1921.
- *Hrvatska zajednica* (Brod na Savi), 1923.
- *Hrvatske novine* (Sisak), 1933.
- *Hrvatski list* (Osijek), 1924., 1928.
- *Hrvatski seljački dom* (Zagreb), 1924.
- *Hrvatski seljački narod* (Zagreb), 1925., 1926., 1927., 1928.
- *Jug* (Osijek), 1919., 1920.
- *Jutarnji list* (Zagreb), 1918., 1919., 1920., 1921., 1922., 1923., 1924., 1925., 1926., 1927., 1928., 1929.
- *Komunalna razmatranja* (Osijek), 1923., 1924., 1926.
- *Lička sloga* (Zagreb), 1937., 1938.
- *Lički glas* (Gospić), 1925.
- *Lički Hrvat* (Gospić), 1923.
- *Narodna obrana* (Đakovo), 1924., 1925.

- *Narodne novine – Službeni list Kr. banske uprave Savske banovine* (Zagreb), 1933.
- *Narodne novine* (Zagreb), 1870., 1919., 1920., 1921., 1922., 1923., 1925., 1927., 1928., 1929.
- *Narodni val* (Zagreb), 1927.
- *Narodno jedinstvo* (Varaždin), 1923.
- *Naš glas: Glasilo javnih namještenika u kraljevstvu Srba, Hrvata i Slovenaca* (Ljubljana), 1919., 1920.
- *Nezavisnost* (Bjelovar), 1914., 1923.
- *Novo doba* (Split), 1922.
- *Novosti* (Zagreb), 1914., 1920., 1927., 1929., 1930.
- *Obćinar* (Zagreb), 1883., 1884.
- *Obćinski glasnik* (Zagreb), 1896., 1902.
- *Obzor* (Zagreb), 1939.
- *Općinska istina* (Virje), 1925.
- *Općinski glasnik* (Split), 1895.
- *Općinski upravnik* (Zagreb), 1913., 1914., 1915., 1916., 1917., 1918., 1919., 1920., 1921., 1922., 1923., 1924., 1925., 1926., 1927., 1928., 1929., 1930., 1931., 1932., 1933., 1934., 1925., 1938., 1939.
- *Politika* (Beograd) [ćir.], 1925.
- *Pravda* (Beograd) [ćir.], 1920.
- *Pravni savjetnik* (Zagreb), 1927.
- *Primorsko-krajiške novine* (Karlovac), 1928., 1929.
- *Privatni namještenik* (Zagreb), 1927.
- *Pučka sloboda* (Požega), 1920.
- *Pučke novine* (Zagreb), 1919.
- *Riječ* (Zagreb), 1923., 1926., 1927.
- *Seljačke novine* (Zagreb), 1919., 1920., 1921., 1922., 1923., 1924., 1925., 1926., 1927., 1928.
- *Slobodni dom* (Zagreb), 1922., 1923., 1924.
- *Službene novine Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca* (Beograd), 1921., 1922., 1927., 1928., 1929. [ćir., lat.]
- *Službene novine Osječke oblasti* (Osijek) 1927., 1928.
- *Srbija* (Srijemska Mitrovica) [ćir.], 1924.

- *Sremska samouprava* (Vukovar), 25. 8. 1928., 1. [ćir.]
- *Sriemski Hrvat* (Vukovar), 1879.
- *Srijemski Hrvat* (Vukovar), 1924.
- *Srpska sloga* (Vukovar) [ćir.], 1921.
- *Srpsko kolo: list za naše selo* (Beograd) [ćir.], 1927.
- *Srpsko kolo: list za ratare* (Zagreb) [ćir.], 1923.,
- *Tribuna* (Zagreb), 1920.
- *Volja naroda* (Varaždin), 1919.
- *Zagrebačke novine* (Zagreb), 1920.
- *Zastava* (Novi Sad) [ćir.], 1921.

KNJIGE

- *110 godina Hrvatske seljačke stranke: zbornik radova*, ur. LUKIĆ, Zorislav, PETRIĆ, Hrvoje. Zagreb: Matica hrvatska; Povijesno društvo Križevci; Zaklada braće Radić, 2015.
- AGIČIĆ, Damir. *Dragi Franta! Hrvatska korespondencija Franitšeka Hlaváčka (1896.-1904.)*. Zagreb: Srednja Europa, 2003.
- BABIĆ, Franjo B. *Općinski načelnik*. Osijek: Tisak građanske tiskare K. D., 1937.
- BANAC, Ivo. *Nacionalno pitanje u Jugoslaviji: porijeklo, povijest, politika*. Zagreb: Globus, 1988.
- BEUC, Ivan. *Povijest institucija državne vlasti Kraljevine Hrvatske, Slavonije i Dalmacije*. Zagreb: Pravni fakultet, Centar za stručno usavršavanje i suradnju s udruženim radom, 1985.
- BEUC, Ivan. *Povijest institucija državne vlasti u Hrvatskoj (1527-1945)*. Zagreb: Arhiv Hrvatske, 1969.
- BOBAN, Ljubo. *Hrvatske granice od 1918. do 1993. godine*. Zagreb: Školska knjiga; Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, 1995.
- BOBAN, Ljubo. *Maček i politika HSS-a 1928 – 1941.*, sv. II., Zagreb: Liber, 1974.
- CAVALIERI, Celso. *Disciplinski propisi po zakonu od 31. jula 1923. o činovnicima i ostalim državnim službenicima građanskog reda*. Zagreb: vlastita naklada, 1924.
- CAVALIERI, Celso. *Reforma općinskog zakona: upravno-pravna studija o općini*. Zagreb: vlastita naklada; Tisak kr. zemaljske tiskare, 1912.

- CAVALIERI, Celso. *Tumač karnosnim propisima za namještenike političke uprave u Hrvatskoj, Slavoniji i Medjumurju*. Zagreb: vlastita naklada; Tiskara Zemaljskog društva općinskih činovnika, 1921.
- CIPEK, Tihomir, MATKOVIĆ, Stjepan. *Programatski dokumenti hrvatskih političkih stranaka i skupina 1842. - 1914*. Zagreb: Disput, 2006.
- CREPIĆ, Josip Aurel. *Izabrane pripovijesti*. Vinkovci: Slavonica, 1994.
- ČAPO, Hrvoje. *Kraljevina čuvara: represivni aparat monarhističke Jugoslavije na području hrvatskih zemalja (1918. – 1941.)*. Zagreb: Hrvatski institut za povijest, 2005.
- ČULINOVIĆ, Ferdo. *Dokumenti o Jugoslaviji*. Zagreb: Udžbenici Sveučilišta u Zagrebu; Školska knjiga, 1968.
- ČULINOVIĆ, Ferdo. *Jugoslavija između dva rata I*. Zagreb: Izdavački zavod Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti, 1961.
- ČULINOVIĆ, Ferdo. *Jugoslavija između dva rata II*. Zagreb: Izdavački zavod Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti, 1961.
- DOMITROVIĆ, Ivan. *Novi općinski zakon: što bi imao sadržavati za bolje uređenje naših seoskih općina (sa primejtbami i ocjenom Milana Radančevića)*. Zagreb: Tiskara Zemaljskog društva općinskih činovnika Hrvatske i Slavonije, 1917.
- DOMITROVIĆ, Ivan. *Zbirka zakona i propisa za upravnu službu u Hrvatskoj, Slavoniji i Medjumurju*. Zagreb: Zemaljsko društvo općinskih činovnika Hrvatske i Slavonije, 1924.
- ENGELSFELD, Neda. *Povijest Hrvatske države i prava: razdoblje od 18. do 20. stoljeća*. Zagreb: Sveučilište u Zagrebu Pravni fakultet, 2006.
- GREGURANIĆ, Krešimir Fran. *Općinski činovnik: njegov život, prava i dužnosti*. Zagreb: vlastita naklada, Tisak Fr. Rulica Naslj.: Marko Mileusnić, 1914.
- GRGIĆ, Stipica. *Između režimske ideologije i potreba građana: Savska banovina 1929-1939*. Zagreb: Hrvatski studiji Sveučilišta u Zagrebu, 2020.
- HOHOLAČ, Josip. *Priručnik najpotrebitijih propisa i naredaba upravne struke*. Bjelovar: Tisak i naklada Lav. Weiss-a, 1913.
- HORVAT, „Popis žiteljstva u Hrvatskoj i Slavoniji g. 1921.“, 238.
- HORVAT, Rudolf. *Poviest Međimurja*. Čakovec: Matica hrvatska Ogranak Čakovec, 1993.

- JANJATOVIĆ, Bosiljka. *Politički teror u Hrvatskoj 1918. – 1935.* Zagreb: Hrvatski institut za povijest; Dom i svijet, 2002.
- *Kako da se uredi općinska uprava u novoj našoj državi.* Zagreb: Izdanje Društva općinskih činovnika Zagreb; Tisak vlastite tiskare, 1920.
- KOLAR-DIMITRIJEVIĆ, Mira. *Radićev sabor 1927 – 1928: zapisnici oblasne skupštine Zagrebačke oblasti.* Zagreb: Školska knjiga; Arhiv Hrvatske, 1993.
- KORDA, Jovan. *Komentar uredbe o opštinskim službenicima u Savskoj banovini.* Osijek: vlastita naklada, Tisak štamparskog zavoda Krbavac i Pavlović Osijek, 1934.
- KOVAČ, Fabijan. *Gradske i seoske općine*, knj. I. Sisak: vlastita naklada; Tisak S. Jünkera u Sisku, 1925.
- KOVAČ, Fabijan. *Gradske i seoske općine*, knj. II. Sisak: vlastita naklada; Tisak S. Jünkera u Sisku, 1929.
- KOVAČ, Fabijan. *Temeljna uputa o vršenju obćinsko blagajničkih poslova.* Sisak: Tiskom Janka Dujaka, 1911.
- KRBEK, Ivo. *Izborni red za odbore seoskih upravnih općina u Hrvatskoj i Slavoniji sa Sremom prema odredbi od 31. V. 1927.* Zagreb: Naklada „Gospodarskih novina“, 1927.
- KRBEK, Ivo. *Upravno pravno, knj. I: uvodna i osnovna pitanja.* Zagreb: Tisak i naklada Jugoslovenske štampe d.d., 1929.
- KRBEK, Ivo. *Upravno pravno, knj. II: organizacija javne uprave.* Zagreb: Tisak i naklada Jugoslovenske štampe, 1932.
- KRIŠKOVIĆ, Vinko. *Ispravljeno! Upravna nauka po predavanjima Dra Kriškovića.* Zagreb (strojopis autora), 1925.
- KRIŠTO, Jure. *Hrvatski katolički pokret (1903. – 1945.).* Zagreb: Glas koncila; Hrvatski institut za povijest, 2004.
- LEČEK, Suzana. *Seljačka obitelj u sjeverozapadnoj Hrvatskoj 1918. -1941.* Zagreb: Srednja Europa; Slavonski Brod: Hrvatski institut za povijest – Podružnica za povijest Slavonije, Srijema i Baranje, 2003.
- LEČEK, Suzana. *Seljačka sloga u Slavoniji, Srijemu i Baranji (1925. -1941.).* Slavonski Brod: Hrvatski institut za povijest Podružnica za povijest Slavonije, Srijema i Baranje, 2005.
- MANAKIN, *Almanah Kraljevina Srba, Hrvata i Slovenaca*, svez. 3. Zagreb: Komisionalna naklada Nadbiskupske tiskare u Zagrebu, 1928.

- MANAKIN, Viktor. *Almanah Kraljevina Srba, Hrvata i Slovenaca*, svez. 1. Zagreb: Komisiona naklada Hrvatskog štamparskog zavoda d.d., 1922.
- MATKOVIĆ, Hrvoje. *Povijest Hrvatske seljačke stranke*. Zagreb: Naklada Pavičić, 1999.
- MATKOVIĆ, Hrvoje. *Povijest Jugoslavije*. Zagreb: Naklada Pavičić, 2003.
- MIRKOVIĆ, Mijo. *Ekonomska struktura Jugoslavije 1918. – 1941*. Zagreb: Nakladni zavod Hrvatske, 1950.
- MUNJIZA, Emerik. *Povijest hrvatskog školstva i pedagogije*. Osijek: Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera, Filozofski fakultet; Slavonski Brod: Hrvatski pedagoško-književni zbor, Ogranak, 2009.
- PERIĆ, Ivo. *Antun Radić: 1868.-1919.: etnograf, književnik, političar*. Zagreb: Dom i svijet, 2002.
- PERIĆ, Ivo. *Stjepan Radić : 1871.- 1928*. Zagreb: Dom i svijet, 2003.
- PLEŠE, Slavica. *Pravila društava 1845. – 1945*. Zagreb: Hrvatski državni arhiv, 2000.
- *Poslovník za občinska poglavarstva Županije zagrebačke*, Zagreb: Knjigotiskara Franjo Rulic, 1902.
- PRIBIĆEVIĆ, Svetozar. *Diktatura kralja Aleksandra*. Zagreb: Globus, 1990.
- PUSIĆ, Eugen. *Hrvatska središnja državna uprava i usporedni upravni sustavi*. Zagreb: Školska knjiga, 1997.
- PUSIĆ, Eugen. *Nauka o upravi*. Zagreb: Školska knjiga, 2002.
- SAVKOVICH, Miodrag, MIKE, Emerih. *Zbirka portreta i biografija znamenitih ljudi Kraljevstva Srba, Hrvata i Slovenaca*. 1926. Vienne: Union, 1926.
- *Sbirka najpotrebitijih zakona i naredaba koje se tiču uprave seoskih občina te Zakon o zadrugah sa provedbenom naredbom i komentarom*. Zagreb: Tisak dioničke tiskare, 1875.
- SMIČIKLAS, Tade, MARKOVIĆ, Franjo. *Matica Hrvatska od godine 1842. do godine 1892. Spomen-knjiga* („Prilog II.: Povjerenici 'Matice Hrvatske' od god. 1876. do uključivo god. 1891.“). Matica hrvatska, digitalno izdanje izvornika iz 1892. Pristup ostvaren 13. 4. 2021. <https://www.matica.hr/knjige/matica-hrvatska-od-godine-1842-do-godine-1892-1072/#b9>
- SMREKAR, Milan. *Priručnik za političku upravnu službu u Kraljevinah Hrvatskoj i Slavoniji*, knj. I. Zagreb: Tisak i naklada Ignjata Granitza, 1899.

- SMREKAR, Milan. *Ustav i ustroj seoskih obćina u Kraljevinah Hrvatskoj i Slavoniji, s osobitim obzirom na Dalmaciju*. Zagreb: Tisak Ignjata Granitza i dr., 1887.
- SPIES, Ernest. *Općinska aprovizacija*. Zagreb: Tiskara Kuzme Rožmanića, 1918.
- ŠENOA, August. *Branka*. Zagreb: Naklada Fran, 1999.
- ŠIMONČIĆ-BOBETKO, Zdenka. *Agrarna reforma i kolonizacija u Hrvatskoj 1918.-1941*. Prir. Mira Kolar-Dimitrijević. Zagreb: Hrvatski institut za povijest; AGM, 1997.
- ŠKARIĆ, Mate, VRTAR, Stjepan. *Zakon o neposrednim porezima od 8. februara 1928*. Zagreb: Jugoslovenska štampa d.d., 1928.
- ŠUPUT, Branislav J. *Uredba o oslobodjavanju vojnih obvezanika od poziva na vojnu dužnost u miru i ratu sa svim izmenama, dopunama i objašnjenjima*. Zagreb: Tiskara „Merkantile“ (Gj. Jutriša i drugovi), 1927.
- ŠUTE, Ivica. *Slogom slobodi!: Gospodarska sloga 1935-1941*. Zagreb: Srednja Europa, 2010.
- TOMASEVICH, Jozo. *Peasants, politics and economic change in Yugoslavia*. Stanford: Stanford University Press; London: Oxford University Press, 1955.
- VRBANIĆ, Fran. *Rad hrvatskog zakonodavstva na polju uprave: od god. 1861. do najnovijega vremena*. Zagreb: Tisak dioničke tiskare, 1889.
- VUKOVARAC, Aurel. *Priručnik za općinsko-blagajničku službu*. Zagreb: vlastita naklada, Tiskara „Merkantile“ (Jutriša i Sedmak), 1935.
- WEBER, Max. *Vlast i politika*. Zagreb: Naklada Jasenski i Turk; Hrvatsko sociološko društvo, 2013.
- ZEMAN, Zdenko. *Autonomija i odgođena apokalipsa; sociologijske teorije modernosti i modernizacije*. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada, 2004.
- ŽIGROVIĆ-PRETOČKI, Ivan. *Zakoni i naredbe tičuće se uprave seoskih obćina u Kraljevinah Hrvatskoj i Slavoniji*. Zagreb: Naklada akademijske knjižare Lav. Hartmana: 1887.

PRILOZI U KNJIGAMA I ZBORNICIMA RADOVA

- „Govor Stjepana Radića na sjednici Narodnog vijeća dana 24. studenoga 1918.“. U: *Hrvatski sabor*, ur. Željko Sabol. Zagreb: Sabor Republike Hrvatske; Nakladni zavod Globus; Školska knjiga, 1994: 127-136.

- BRKLJAČA, Seka. „Teritorijalne samouprave u Kraljevini Srba, Hrvata i Slovenaca – od ustavne kategorije i realizacije do historiografske obrade“. U: *Revizija prošlosti na prostorima bivše Jugoslavije*, ur. Vera Katz. Sarajevo: Institut za istoriju, 2007, 103-128.
- BRKLJAČA, Seka. "Politika prema bosanskohercegovačkim opštinama i opštine prema politici u Kraljevini Srba, Hrvata i Slovenaca". U: Posebna izdanja Akademije nauka i umjetnosti BiH 37: 60-75. Pristup ostvaren 9. 6. 2021.
<https://www.ceeol.com/search/article-detail?id=761601>
- CIPEK, Tihomir. „Kraljevina Srba, Hrvata i Slovenaca - *ancient régime*“. U: *Dijalog povjesničara – istoričara 2*, ur. Hans-Georg Fleck, Igor Graovac. Zagreb: Friedrich Naumann Stiftung, 2000, 291-305.
- CIPEK, Tihomir. „'Stoljeće diktatura' u Hrvatskoj“. U: *Hrvatska politika u XX. stoljeću*, ur. Ljubormir Antić. Zagreb: Matica Hrvatska, 2006, 283-305.
- ČEPULO, „Mjesni sud na hrvatsko-slavonskom području između sudske i upravne vlasti“. U: *Liber amicorum Mihajlo Dika : zbornik radova u čast 70. rođendana prof. dr. sc. Mihajla Dike*, ur. Alan Uzelac, Jasnica Garašić, Aleksandra Maganić. Zagreb: Pravni fakultet Sveučilišta u Zagrebu, 2013, 73-91.
- DIMIĆ, Ljubodrag. „Kulturna politika u Kraljevini Srba, Hrvata i Slovenaca (mogućnosti i ograničenja)“. U: *Dijalog povjesničara – istoričara 2*, ur. Hans-Georg Fleck, Igor Graovac. Zagreb: Friedrich Naumann Stiftung, 2000, 307-324.
- HOLJEVAC, Željko. „Ličko-krbavska županija u identitetu Like“. U: *Identitet Like: korijeni i razvitak*, knj. I., ur. Željko Holjevac. Zagreb-Gospić; Institut društvenih znanosti Ivo Pilar, Područni centar Gospić, 2009, 428-465.
- HORVAT, Rudolf. „Popis žiteljstva u Hrvatskoj i Slavoniji g. 1921.“. U: *Hrvatsko kolo: književno-naučni zbornik* (knj. VIII, redovno izdanje Matice hrvatske za 1925. i 1926.), ur. B. Livadić i F. Jelašić. Zagreb: Matica hrvatska, 1927, 238-270.
- KOLAR, Mira. „Hrvatska u prvoj Jugoslaviji – bitne značajke položaja te je li na djelu bila kriza vlasti ili države“, U: *Hrvatska politika u XX. stoljeću*, ur. Ljubormir Antić. Zagreb: Matica Hrvatska, 2006, 191-217.
- KOLAR, Mira. „Lika u vrijeme dominacije Seljačko-demokratske koalicije u Skupštini Primorsko-krajiške oblasti 1927. i 1928. godine“. U: *Identitet Like: korijeni i razvitak*, knj. I., ur. Željko Holjevac. Zagreb-Gospić; Institut društvenih znanosti Ivo Pilar, Područni centar Gospić, 2009, 503–546.

- KOLAR-DIMITRIJEVIĆ, Mira. „Elementi županijskog sustava u samoupravama oblasti 1927 – 1929. godine“. U: *Hrvatske županije kroz stoljeća*, ur. Franko Mirošević. Zagreb: Školska knjiga, 1996, 113-122.
- KOPRIĆ, Ivan. „Djelokrug lokalne i područne (regionalne) samouprave“. U: *Javna uprava: nastavni materijali*, ur. Ivan Koprić. Zagreb: Društveno veleučilište u Zagrebu; Pravni fakultet u Zagrebu, 2006, 259-274.
- KOPRIĆ, Ivan. „Građani i uprava“. U: *Javna uprava: nastavni materijali*, ur. Ivan Koprić. Zagreb: Društveno veleučilište u Zagrebu; Pravni fakultet u Zagrebu, 2006, 19-23.
- KOPRIĆ, Ivan. „Razvoj lokalne samouprave u Hrvatskoj – problemi i vrijednosne orijentacije“. U: *Javna uprava: nastavni materijali*, ur. Ivan Koprić. Zagreb: Društveno veleučilište u Zagrebu; Pravni fakultet u Zagrebu, 2006, 171-192.
- KRBEK, Ivo. „Razvoj organizacije hrvatske uprave“. U: *Obzor: spomen knjiga 1860-1935*, ur. Milivoj Dežman, Rudolf Maixner. Zagreb : Tisak i naklada tipografije D.D., 1936, 55-57.
- LALJAK, Stjepan. „Milan N. Ribarić (1885 – 1969) – književno otkriće“. U: *Brdovečki zbornik 2006.*, ur. Stjepan Laljak, Mladen Debeljak, Božidar Novak. Zaprešić: Ogranak Matice hrvatske Zaprešić, 2007, 79-87.
- LEČEK, Suzana. „Priča o uspjehu – Strategija i metode političke borbe Hrvatske seljačke stranke (1918-1941)“. U: *110 godina Hrvatske seljačke stranke*, ur. LUKIĆ, Zorislav, PETRIĆ, Hrvoje. Zagreb: Matica hrvatska; Povijesno društvo Križevci; Zaklada braće Radić, 2015, 27-48.
- LEČEK, Suzana. „Selo i politika. Politizacija hrvatskog seljaštva 1918 - 1941.“ U: *Hrvatska politika u XX. stoljeću*, ur. Ljubormir Antić. Zagreb: Matica Hrvatska, 2006, 119–143.
- PETRIĆ, Hrvoje. „O braći Radić i počecima Hrvatske pučke seljačke stranke“. U: *110 godina Hrvatske seljačke stranke*, ur. LUKIĆ, Zorislav, PETRIĆ, Hrvoje. Zagreb: Matica hrvatska; Povijesno društvo Križevci; Zaklada braće Radić, 2015, 539-606.
- RIBARIĆ, Milan. N. „Općinski bilježnik“. U: *Brdovečki zbornik 2006.*, ur. Stjepan Laljak, Mladen Debeljak, Božidar Novak. Zaprešić: Ogranak Matice hrvatske Zaprešić, 2007, 261-277.

- ŠUTE, Ivica. „Kako je Zvonimir Gudac stigao u Modruš? Slučaj jednog podmitljivog općinskog bilježnika u Generalskom Stolu“. U: *Modruški zbornik* god. 9-10, 2016., ur. Boris Olujić. Modruš: Katedra Čakavskog sabora Modruše, 2017, 75–93.
- VRANJEŠ-ŠOLJAN, Božena. „Županijsko uređenje u posljednjoj fazi postojanja (1881. – 1918.)“. U: *Hrvatske županije kroz stoljeća*, ur. Franko Mirošević. Zagreb: Školska knjiga, 1996, 99-111.

PRILOZI U PERIODICI (ZNANSTVENI I STRUČNI ČASOPISI)

- ANTIĆ, Ljubomir. „Hrvatska federalistička seljačka stranka“. *Radovi (Sveučilište u Zagrebu, Institut za hrvatsku povijest)* 15 (1982): 163-222.
- BALKOVEC, Bojan. „Izborna zakonodavstvo prve jugoslavenske države (1918. – 1941.)“. *Časopis za suvremenu povijest* 48 (2016), br. 1: 197-216.
- BANAC, Ivo. „'I Karlo je o'šo u komite' Nemiri u sjevernoj Hrvatskoj u jesen 1918.“, *Časopis za suvremenu povijest* 24 (1992), br. 3: 23-43.
- BOGDANOVIĆ, Tomislav. „Kategorije zelenog kadra 1918. godine i osvrt na njihovo djelovanje u Podravini i Prigorju“. *Podravina: časopis za geografska i povijesna multidisciplinarna istraživanja* 12 (2013), br. 23: 96-108.
- BORKOVIĆ, Ivo. „O pojmu službenika“. *Hrvatska javna uprava* 1 (1999), br. 2: 189-213.
- ČEPULO, Dalibor. „Izborna reforma u Hrvatskoj 1875 – liberalizam, antidemokratizam i hrvatska autonomija“. *Zbornik pravnog fakulteta u Zagrebu* 52 (2002), br. 3–4: 665-692.
- ČEPULO, Dalibor. „Izgradnja hrvatske moderne uprave i javnih službi, 1874 – 1876.“. *Hrvatska javna uprava* 3 (2001), br. 1: 89-126.
- ČEPULO, Dalibor. „Položaj i ustroj hrvatskih gradova prema Zakonu o uređenju gradskih općina iz 1881. godine“. *Hrvatska javna uprava* 2 (2000), br. 1: 83-120.
- GABELICA, „Čista stranka prava (Starčevićeva Hrvatska stranka prava/Stranka prava) u Virovitici 1895.-1914.“, *Podravina: časopis za geografska i povijesna multidisciplinarna istraživanja* 18 (2019), br. 36: 55-80.

- GAČINA-ŠKALAMERA, Sonja. „Zakon o pučkim školama i preparandijama u Kraljevinama Hrvatskoj i Slavoniji iz 1874. godine“. *Anali za povijest odgoja*, 13 (2014), br. 13: 99-133.
- GEIGER, Vladimir, FABRY, Edgar. „Racionirana i zajamčena opskrba stanovništva Hrvatske u Prvom svjetskom ratu. Aprovizacija, 1914.-1918.“, *Numizmatičke vijesti* 56 (2014), br. 67: 87-118.
- GEIGER, Vladimir. „Skica za povijest Đakova i Đakovštine u vrijeme Države Slovenaca, Hrvata i Srba, 29. listopada - 1. prosinca 1918.“. *Zbornik Muzeja Đakovštine* 11 (2013), br. 1: 7-84.
- HEKA, László. „Analiza Austro-ugarske i Hrvatsko-ugarske nagodbe (u povodu 150. obljetnice Austro-ugarske nagodbe)“. *Zbornik Pravnog fakulteta Sveučilišta u Rijeci* 38 (2017), br. 2: 855-880.
- HERMAN-KAURIĆ, Vijoleta. „Koliko je društava djelovalo u Zagrebu za vrijeme Prvog svjetskog rata?“, *Historijski zbornik* 62 (2009), br. 2: 427-463.
- HERŠAK, Emil, ŠIMUNKO, Joža. „Međimurje – povijest, identitet i seobe“. *Migracijske i etničke teme* 6 (1990), br. 4: 569-591.
- HRSTIĆ, Ivan. „Djelovanje lokalne samouprave u Makarskoj između dva svjetska rata“. *Časopis za suvremenu povijest* 45 (2013), br. 1: 65-88.
- IVELJIĆ, Iskra. „Kontrolirana modernizacija za banovanja Ivana Mažuranića“. *Radovi Zavoda za hrvatsku povijest Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu* 48 (2016.), br. 1: 313-328.
- JANJATOVIĆ, Bosiljka. „Izveštaj bana Matka Laginje o pobuni seljaka u sjeverozapadnoj Hrvatskoj u rujnu 1920. godine“. *Časopis za suvremenu povijest* 24 (1922), br. 1: 257-293.
- JANJATOVIĆ, Bosiljka. „Represija spram hrvatskih seljaka 1918.–1921.“. *Časopis za suvremenu povijest* 25 (1993), br. 1: 25-43.
- KARAULA, Željko. „Prilozi za biografiju Milana Rojca (1855-1946.)“, *Cris: Časopis Povijesnog društva Križevci* 13 (2011), br. 1: 319–337.
- KLEMENČIĆ, Mladen. „Baranja, povjesno-geografski pregled“, *Studia ethnologica Croatica* 4 (1922), br. 1: 15-21.
- KOLAR-DIMITRIJEVIĆ, Mira. „Gospodarsko-socijalne prilike u Virju od 1929. do 1941. godine 132–133.“, *Podravina: časopis za geografska i povijesna multidisciplinarna istraživanja* 1 (2002), br. 1: 119-136.

- KOLAR-DIMITRIJEVIĆ, Mira. „Stjepan Radić i Podravina u vrijeme oblasnih samouprava od 1927. do 1928.“. *Podravina: časopis za geografska i povijesna multidisciplinarna istraživanja* 4 (2005), br. 7, 47-80.
- KOLAR-DIMITRIJEVIĆ, Mira. „Ukinuće Bjelovarsko-križevačke županije i kako je to područje prošlo u vrijeme djelovanja osječke i zagrebačke oblasne skupštine 1927. i 1928. godine“. *Radovi Zavoda za znanstvenoistraživački i umjetnički rad u Bjelovaru* (2008), br. 2: 35-60
- KOSNICA, Ivan. „Odnos državljanstva i nacionalne pripadnosti u Kraljevini SHS/Jugoslaviji“. *Zbornik Pravnog fakulteta u Zagrebu* 68 (2018), br. 1: 61-83.
- KOSNICA, Ivan. „Utvrđivanje državljanstva u Hrvatskoj i Slavoniji 1849. – 1880.“. *Zbornik radova Pravnog fakulteta u Splitu* 51 (2014), br. 3: 697-713.
- KREŠIĆ, Mirela. „Javno bilježništvo na hrvatsko-slavonskom pravnom području 1859.–1941.“. *Časopis za suvremenu povijest* 42 (2010), br. No. 1: 91-126.
- LEČEK, Suzana. „Pokušaji smanjivanja nepismenosti u Banskoj Hrvatskoj početkom 20. stoljeća“. *Radovi Zavoda za hrvatsku povijest Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu* 26 (1993), br. 1: 123-150.
- LEČEK, Suzana. „Narodni poslanik Hrvatske seljačke stranke i njegov kotar: Djelovanje Stjepana Hefera na osječkom i valpovačkom području (1924. – 1941.)“, *Scrinia Slavonica: godišnjak Podružnice za povijest Slavonije, Srijema i Baranje Hrvatskog instituta za povijest* 8 (2008), br. 1: 189-240.
- MATIJEVIĆ, Zlatko. „Hrvatska pučka stranka i Stjepan Radić (1919. – 1928.)“, *Radovi Zavoda za hrvatsku povijest Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu* 32-33 (1999.-2000.), br. 1: 257-266.
- MATIJEVIĆ, Zlatko. „Hrvatska pučka stranka u Dalmaciji (1919.-1929.)“. *Radovi Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Zadru* 42, (2000): 497-501.
- MATIJEVIĆ, Zlatko. „Koprivnički župnik Stjepan Zagorac i reformni pokret nižega rimokatoličkog klera u Hrvatskoj (1920.)“. *Podravina: časopis za geografska i povijesna multidisciplinarna istraživanja* 4 (2005), br. 7: 81-90.
- MATIJEVIĆ, Zlatko. „Narodno vijeće Slovenaca, Hrvata i Srba u Zagrebu: osnutak, djelovanje i nestanak (1918/1919)“. *Fontes: izvori za hrvatsku povijest* 14 (2008), br. 1: 35-66.
- MATKOVIĆ, Hrvoje. „Pojava i etape razvoja Samostalne demokratske stranke (1924-1929)“. *Časopis za suvremenu povijest* 3 (1971), br. 1: 7-25.

- MILJKOVIĆ, Dubravka, BATINIĆ, Štefka. „Iz povijesti hrvatskoga srednjega školstva u razdoblju od 1918. – 1940. Napredak : Časopis za interdisciplinarna istraživanja u odgoju i obrazovanju 152 (2011), br. 3-4: 495-519.
- MIŠKULIN, Ivica. „'Pribićevići ljudi' – Samostalna demokratska stranka u Slavoniji i Srijemu 1924.–1929.“. *Scrinia Slavonica: Godišnjak Podružnice za povijest Slavonije, Srijema i Baranje Hrvatskog instituta za povijest* 15 (2015), br. 1: 175-232.
- NOVOSEL, Domagoj. „Utjecaji Prvoga svjetskog rata na svakodnevicu stanovnika Gračana“, *Kaj : časopis za književnost, umjetnost, kulturu* 51 (2018) br 3-4: 93-104.
- OSTAJMER, Branko. „Zakon o uređenju gradskih općina iz 1895. i položaj Broda na Savi“. *Scrinia Slavonica: godišnjak Podružnice za povijest Slavonije, Srijema i Baranje Hrvatskog instituta za povijest* 9 (2009), br. 1: 257-274.
- PEKLIĆ, Ivan. „Ljubomir Maštrović (1893. – 1962.)“. *Podravina: časopis za geografska i povijesna multidisciplinarna istraživanja* 4 (2005), br. 7: 131–153.
- PULJIZ, Vlado. „Hrvatski mirovinski sustav: korijeni, evolucija i perspektive“, *Revija za socijalnu politiku* 14 (2007), br. 2: 163–192.
- RAGUŽ, „Zakon od 31. listopada 1888. Ob uređenju pučke nastave i obrazovanja pučkih učitelja u Kraljavih Hrvatskoj i Slavoniji“. *Senjski zbornik* 42-43 (2015-16.), br. 1: 465-488.
- SLUKAN ALTIĆ, Mirela. „Povijest županijskog upravno-teritorijalnog ustroja Bjelovarsko-bilogorske županije“. *Radovi Zavoda za znanstvenoistraživački i umjetnički rad u Bjelovaru* (2008), br. 2: 9-33.
- SRKULJ, Stjepan. „Memoari“ [Zagreb, 1963.]. Priredili Tomislav Jonjić, Stjepan Matković i Zlatko Matijević. *Pilar: Časopis za društvene i humanističke studije* 7 (2012.), br. 14 (2): 3-88 (dodatak navedenom br. časopisa).
- SRŠAN, Stjepan. „Upravne općine 1848 – 1918. - Struktura, poslovanje, značenje“. *Arhivski vjesnik* (1991-1992.), br. 34-35: 109-119.
- STIPETIĆ, Vladimir. „Pismenost i razvoj“. *Naše teme: časopis za društvena pitanja* (1984.), br. 11: 2455-2489.
- ŠUŠNJARA, Snježana. „Ideje reformne pedagogije u djelovanju Miljenka Vidovića u Bosni i Hercegovini“. *Acta Iadertina* 14 (2017), br. 1: 15-26.
- VOLNER, Hrvoje. „Nastanak i političko-upravni odnosi u općini Belišće u razdoblju Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca“. *Scrinia Slavonica: godišnjak Podružnice za*

povijest Slavonije, Srijema i Baranje Hrvatskog instituta za povijest 12 (2012), br. 1: 179-204.

- VRANJEŠ-ŠOLJAN, Božena. „Obilježja demografskog razvoja Hrvatske i Slavonije 1860.-1918.“. *Radovi Zavoda za hrvatsku povijest Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu* 31 (1998), br. 1: 41-53.
- VRBOŠIĆ, Josip. „Povijesni pregled županijske uprave i samouprave u Hrvatskoj“. *Društvena istraživanja: časopis za opća društvena pitanja* 1 (1992), br. 1: 55-68.
- ŽIVKOVIĆ, Andrija. „1. Miljenko Vidović, Za zapadnu kulturu ili protiv nje“, „2. Miljenko Vidović, Ideje i problemi“, „3. Miljenko Vidović, Faktor rada - evanđelje života“. *Bogoslovska smotra* 15 (1927), br. 4: 503-505.
- ŽIVKOVIĆ, Andrija. „Miljenko Vidović: Društvena dekadencija“. *Bogoslovska smotra* 13 (1925.), br. 3: 510-511.

SERIJSKE I POPISNE PUBLIKACIJE

- *Gospodarski kalendar za prostu godinu 1918.*, ur. Franjo Poljak. Zagreb: Hrvatsko slavonsko gospodarsko društvo kao središnja zadruga u Zagrebu.
- *Imenik dostojanstvenika, činovnika i javnih službenika Kraljevina Hrvatske i Slavonije.* Zagreb: Kr. Hrv.-Slav.-Dalm. zemaljska vlada, 1917.
- *Imenik dostojanstvenika, činovnika i javnih službenika Kraljevina Hrvatske i Slavonije.* Zagreb: Kr. Hrv.-Slav.-Dalm. zemaljska vlada, 1918.
- *Kalendar Zemaljskog društva općinskih činovnika Kraljevina Hrvatske i Slavonije za godinu 1918.*, ur. Ivan Domitrović. Zagreb: vlastita naklada Društva.
- *Kalendar Zemaljskog društva općinskih činovnika Kraljevina Hrvatske i Slavonije za godinu 1919.*, ur. Ivan Domitrović. Zagreb: vlastita naklada Društva.
- *Kalendar Zemaljskog društva općinskih činovnika Kraljevina Hrvatske i Slavonije za prestupnu godinu 1920.*, ur. Ivan Domitrović. Zagreb: vlastita naklada Društva.
- *Kalendar Zemaljskog društva općinskih činovnika Hrvatske i Slavonije za godinu 1921.*, ur. Ivan Domitrović. Zagreb: vlastita naklada Društva.
- *Kalendar Zemaljskog društva općinskih činovnika za godinu 1922.*, ur. Ivan Domitrović. Zagreb: vlastita naklada Društva.
- *Kalendar Zemaljskog društva općinskih činovnika Hrvatske i Slavonije za godinu 1923.*, ur. Ivan Domitrović. Zagreb: vlastita naklada Društva.

- *Kalendar Zemaljskog društva općinskih činovnika Hrvatske i Slavonije za prestopnu godinu 1924.*, ur. Ivan Domitrović. Zagreb: vlastita naklada Društva.
- *Kalendar Zemaljskog društva općinskih činovnika za godinu 1925.*, ur. Ivan Domitrović. Zagreb: vlastita naklada Društva.
- *Kalendar Zemaljskog društva općinskih činovnika Hrvatske i Slavonije za godinu 1926.*, ur. Ivan Domitrović. Zagreb: vlastita naklada Društva.
- *Kalendar zemaljskog društva općinskih činovnika Hrvatske i Slavonije za godinu 1927.*, ur. Ivan Domitrović. Zagreb: vlastita naklada Društva.
- *Kalendar Zemaljskog društva općinskih činovnika Hrvatske i Slavonije za godinu 1928.*, ur. Ivan Domitrović. Zagreb: vlastita naklada Društva.
- *Kalendar zemaljskog društva općinskih činovnika Hrvatske i Slavonije za godinu 1929.*, ur. Ivan Domitrović. Zagreb: vlastita naklada Društva.
- *Sbornik zakona i naredaba valjanih za kraljevine Hrvatsku i Slavoniju* (Zagreb), 1876., 1888., 1900., 1905., 1914., 1918.
- *Vatrogasni kalendar 1936.*, ur. Ljubomir Jesih. Zagreb: Izdanje vatrogasne zajednice Savske banovine.

ENCIKLOPEDIJSKI ČLANCI

- „Aprovizacija“. U: Hrvatska enciklopedija (on-line). Leksikografski zavod „Miroslav Krleža“. Pristup ostvaren 10. 3.2021.
<https://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=3412>
- „Davidović, Ljubomir“, u: Hrvatska enciklopedija (on-line). Leksikografski zavod „Miroslav Krleža“. Pristup ostvaren 4. 6. 2019.
<http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=14020>
- „Izbori; Izbori u Hrvatskoj“. U: Hrvatska enciklopedija (on-line). Leksikografski zavod „Miroslav Krleža“. Pristup ostvaren 28. 8. 2018.
<http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=28273>.
- „Korošec, Anton“. U: Hrvatska enciklopedija (on-line). Leksikografski zavod „Miroslav Krleža“. Pristup ostvaren 12. 2. 2020.
<https://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=33246>

- „Krndelj, Ivan“. U: Hrvatska enciklopedija (on-line). Leksikografski zavod „Miroslav Krleža“. Pristup ostvaren 1. 10. 2019.
<http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=34125>
- „Modernizacija“. U: Hrvatska enciklopedija (on-line). Leksikografski zavod „Miroslav Krleža“. Pristup ostvaren 18. 10. 2018.
<http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=41464>.
- „Rekvizicija“. U: Hrvatska enciklopedija (on-line). Leksikografski zavod „Miroslav Krleža“. Pristup ostvaren 10. 3.2021.
<http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=52367>
- „Šimrak, Janko“, u: Hrvatska enciklopedija (on-line). Leksikografski zavod „Miroslav Krleža“. Pristup ostvaren 13. 4. 2021.
<https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=59554>
- „Šverljuga, Stanko“. U: Hrvatska enciklopedija (on-line). Leksikografski zavod „Miroslav Krleža“. Pristup ostvaren 16. 10. 2019.
<http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=60079>
- „Tomljenović, Tomislav“. U: Hrvatska enciklopedija (on-line). Leksikografski zavod „Miroslav Krleža“. Pristup ostvaren 20. 5. 2021.
<https://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=61723>
- „Uprava“. U: Hrvatska enciklopedija (on-line). Leksikografski zavod „Miroslav Krleža“. Pristup ostvaren 4. 10. 2018. <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=63270>.
- „Vidović, Miljenko“. U: Hrvatska enciklopedija (on-line). Leksikografski zavod „Miroslav Krleža“. Pristup ostvaren 29. 3. 2019.
<http://enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=64539>
- „Vilder, Većeslav“, u: Hrvatska enciklopedija (on-line). Leksikografski zavod „Miroslav Krleža“. Pristup ostvaren 4. 6. 2019.
<http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=64637>
- A. S. D., „Cavalieri, Celso“, u: Hrvatski biografski leksikon (on-line). Leksikografski zavod „Miroslav Krleža“. Pristup ostvaren 2. 12. 2020.
<https://hbl.lzmk.hr/clanak.aspx?id=3429>
- BOGNER-ŠABAN, Antonija i Redakcija, „Deželić, Velimir, ml.“. U: Hrvatski biografski leksikon (on-line). Leksikografski zavod „Miroslav Krleža“. Pristup ostvaren 13. 4. 2021. <https://hbl.lzmk.hr/clanak.aspx?id=4714>

- LEČEK Suzana, Redakcija. „Radić, Stjepan“. U: Hrvatski biografski leksikon (on-line). Leksikografski zavod „Miroslav Krleža“. Pristup ostvaren: 18. 10. 2018.
<http://hbl.lzmk.hr/clanak.aspx?id=11947>
- LONZA, Nella. „Fugger, Nikola“, u: Hrvatski biografski leksikon (on-line). Leksikografski zavod „Miroslav Krleža“. Pristup ostvaren 28. 2. 2023.
<https://bl.lzmk.hr/Clanak/6462>
- MARIJANOVIĆ, Stanislav, „BABIĆ, Franjo B.“, u: Hrvatski biografski leksikon (on-line). Leksikografski zavod „Miroslav Krleža“. Pristup ostvaren 12. 2. 2020.
<http://hbl.lzmk.hr/clanak.aspx?id=941>
- MATKOVIĆ, Hrvoje, „BUDISAVLJEVIĆ, Srđan“. U: Hrvatski biografski leksikon (on-line). Leksikografski zavod „Miroslav Krleža“. Pristup ostvaren 4. 6. 2019.
<http://hbl.lzmk.hr/clanak.aspx?id=3052>
- MATKOVIĆ, Stjepan, ŠUNJIĆ, Ankica. „HARAMBAŠIĆ, August“ (1861. –1911.), u: Hrvatski biografski leksikon (on-line). Leksikografski zavod „Miroslav Krleža“. Pristup ostvaren 1. 9. 2020. <http://hbl.lzmk.hr/clanak.aspx?id=50>
- MILAČIĆ, Karmen, „DEŽELIĆ, Đuro“. U: Hrvatski biografski leksikon (on-line). Leksikografski zavod „Miroslav Krleža“. Pristup ostvaren 31. 8. 2020.
<http://hbl.lzmk.hr/clanak.aspx?id=4703>
- ŠURINA, Božena. „BRAIDIĆ, Ivo“. U: Hrvatski biografski leksikon (on-line). Leksikografski zavod „Miroslav Krleža“. Pristup ostvaren 31. 8. 2020.
<http://hbl.lzmk.hr/clanak.aspx?id=2674>

DOKTORSKI RADOVI

- ČAPO, Hrvoje. „Državni represivni aparat na području Hrvatske od 1918. do 1941. godine“. Doktorska disertacija, Sveučilište u Zagrebu, 2007.

SADRŽAJ PREUZET S INTERNETSKIH STRANICA

- „Činovnik“, Hrvatski jezični portal (on-line). Pristup ostvaren 5. 5. 2018.
<http://hjp.znanje.hr/index.php?show=search>
- „Definitivni rezultati popisa stanovništva od 31 januara 1921 god.“, 2. Academia (on-line). Pristup ostvaren 2. 10. 2018.

http://www.academia.edu/35408352/Popis_stanovni%C5%A1tva_kraljevine_Jugoslavije_1921.pdf

PRILOG – POPIS OPĆINSKIH ČINOVNIKA

Niže navedena tablica s popisom općinskih činovnika može dati okvirnu sliku činovništva u općinama Hrvatske i Slavonije. U izradi popisa korišteni su arhivski izvori i literatura (popisne publikacije).¹ Ipak, treba naglasiti kako ta slika nije cjelovita te ima određene nedostatke prije svega jer nije poznato da se u promatranom razdoblju kontinuirano vodio popis svih bilježnika i blagajnika iz kojega bi se mogle iščitati točne informacije o njihovom kretanju u službi. Tako je primjerice Zemaljska vlada u Zagrebu donijela 1920. odluku o izradi katastra općinskih činovnika. Pri tome je svaka kotarska oblast trebala ispuniti osnovne podatke o općinskim činovnicima svoje oblasti, dok je jednu od rubrika, onu o potencijalnoj potrebi premještaja općinskog činovnika, trebala ispuniti županijska oblast i popis potom dostaviti Zemaljskoj vladi.² Upravo je spomenuta rubrika o potrebi premještaja izazvala negodovanje među općinskim činovnicima koji su smatrali da iza namjere o točnom vođenju evidencije stoje planovi o premještajima.³ Izvori pokazuju kako su županijske oblasti zanemarivale svoje dužnosti u pogledu dostavljanja točnih podataka o kretanjima činovnika u službi zbog čega se popis nije mogao pravovremeno i točno nadopunjavati.⁴ Ipak, određeni

¹ Podaci za 1917./1918.: *Imenik dostojanstvenika, činovnika i javnih službenika Kraljevina Hrvatske i Slavonije 1918.*, 29–41. (*Imenik* je tiskan u Zagrebu 1918. stoga se podaci navedeni u njemu mogu odnositi na područje s kraja 1917. odnosno početka 1918.); Podaci za 1920.: HR-HDA-79 UOZV. III-2, 42632/1920. (kut. 4527, kut. 4528, kut. 4529). Iskazi „pravomoćno dopitanih beriva“ općinskih činovnika upućeni Kr. zemaljskoj vladi, Povjereništvu za unutarnje poslove; Podaci za 1922.: DOMITROVIĆ, *Kalendar Zemaljskog društva općinskih činovnika Hrvatske i Slavonije za godinu 1923.*, 141–203. (Podaci u *Kalendarima* donosili su podatke s kraja prethodne godine); HR-HDA-137 PU-UO. III-4, 26976/1922. (kut. 90). Popis općinskih činovnika (iskazi općina o plaćama i ostalim prihodima općinskih činovnika, upućeni Pokrajinskoj upravi, Odjelu za unutarnje poslove); Podaci za 1922. manjim su dijelom nadopunjeni i navedenom arhivskim gradivom Pokrajinske uprave s obzirom da su za tu godinu (iz svibnja) sačuvani iskazi činovnika. Upotrijebljeni su kao nadopuna u onim općinama u kojima u *Kalendaru* nisu bili poznati podaci te u onim općinama u kojima su se pojavila nepoznata imena s obzirom na prethodne podatke. U popisu je napomenuto koji su podaci PU; Podaci za 1923: *Isti*, *Kalendar* [...] za prestupnu godinu 1924., 118–178; Podaci za 1924: *Isti*, *Kalendar* [...] za godinu 1925., 122–185; Podaci za 1925: *Isti*, *Kalendar* [...] za godinu 1926., 106–172. (U jedinom pronađenom primjerku *Kalendar*a za 1926., onome u Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici u Zagrebu, nažalost nedostaju stranice od 129. do 160. Stoga se podaci iz općina koje su se nalazile na tim stranicama nisu mogli navesti u popisu te su općine za koje ne postoje podaci iz te godine obilježene znakom „X“); Podaci za 1926: *Isti*, *Kalendar* [...] za godinu 1927., 132–202; Podaci za 1927: *Isti*, *Kalendar* [...] za prestupnu godinu 1928., 144–215; Podaci za 1928: *Isti*, *Kalendar* [...] za godinu 1929., 140–212; Podaci za 1929: *Isti*, *Kalendar* [...] za godinu 1930., 130–204; Ukoliko su bilježnici vršili više službi (poput načelničke) to je također zabilježeno, a označavani su i primjerice pomoćni bilježnici iako takva služba nije bila službeno poznata. Stoga je moguće da je bila riječ o privremenim bilježnicima ili pisarima koji su se zbog svog statusa u općini tako nazvali.

² HR-HDA-79 UOZV. IV-5, 41254/1920. (kut. 4599). „Katastar obč. činovnika za cijelu zemlju neka se osnuje“, prijepis dopisa Kr. zemaljske vlade, Povjereništvu za unutarnje poslove upućen županijskim oblastima, 19. listopada 1910.

³ „Katastar općinskih činovnika“, *Općinski upravnik*, 11. 12. 1920., 179.

⁴ HR-HDA-79 UOZV. III-5, 3221/1921. (kut. 5080). „Katastar općinskih činovnika u Hrvatskoj i Slavoniji, priposlanje podataka“, prijepis dopisa Kr. zemaljske vlade, Povjereništvu za unutarnje poslove upućenog županijskim oblastima, 28. siječnja 1921.

podaci Zemaljske vlade odnosno Pokrajinske uprave ipak su postojali pa su neki korišteni i u ovom popisu. Posebno važan izvor bili su *Kalendari Zemaljskog društva općinskih činovnika* koji su krajem godine donosili popis činovnika u općinama. Ipak, od 1918. do 1921. unatoč molbama Društva, mnoge općine nisu slale podatke o činovnicima pa u tome razdoblju Društvo nije moglo objaviti te popise („šematizme“). Od *Kalendara* za 1923. objavljeni su podaci iz 1922. godine te se otada u promatranom razdoblju oni kontinuirano objavljuju. Nažalost, ova praznina u podacima onemogućuje da se jasnije vidi kretanje općinskih činovnika u službi u prvim godinama nakon uspostave nove vlasti.

U ovom popisu u obzir treba uzeti još neke nedostatke. Tako se primjerice premještaji činovnika ne mogu jasno vidjeti iz popisa s obzirom da su isti pisani uglavnom krajem godine, a kao što je ranije istaknuto, unutar jedne općine premještaji su se mogli događati i nekoliko puta godišnje. Osim toga ne treba otkloniti mogućnost da su u nekim općinama u izvješćima Zemaljskom društvu opć. činovnika navođeni stalno izabrani činovnici, a ne oni koji su u općinu bili premješteni. U ovdje navedenom popisu zadržane su oznake statusa činovnika kako su navedene u izvorima, no izgledno je da su ih mnoge općine, tj. činovnici navodili proizvoljno jer se one kod mnogih razlikuju tijekom godina. Tako se ponekad obilježavaju kao bilježnik II., a potom samo kao blagajnik i sl., zbog čega se ne može točno iščitati je li riječ o stalno ili privremeno izabranom činovniku. Također, imena i prezimena činovnika u ovome su popisu preuzimana u izvornom obliku stoga u iščitavanju podataka treba uzeti u obzir i to da su mnogi činovnici, odnosno oni koji su ispunjavali podatke, tijekom godina svoja imena pa čak i prezimena pisali u različitim oblicima (skraćivanje, korištenje nadimaka, različiti dijakritički znakovi i sl.), a pošto su se i u samim tiskanim popisima mogle potkrasti tiskarske pogreške, to je također moglo rezultirati različitim oblicima imena i prezimena. Unatoč navedenim nedostacima, popis ipak može dati osnovne podatke o okvirnom broju činovnika i njihovom namještenju u općinama odnosno kretanju u općinskoj službi.

ŽUPANIJA/ KOTAR (OBLAST od 1925.)	OPĆINA	1917./1918.	1920.	1922.	1923.	1924.	1925.	1926.	1927.	1928.	1929.	
ŽUPANIJA BJELOVARSKO-KRIŽEVAČKA												
Kotar Bjelovar (Osječka oblast)	Farkaševac	Jovan Petrović (bilj., načelnik) Tomo Piale (bl.)	Jovan Petrović (bilj.) Tomo Piale (bl.)	*Prema podacima PU iz svibnja 1922.: Ivan Petrović (bilj.) Tomo Piale (bl.)	?	Blaž A. Megla (bilj. I., povjerenik) Tomo S. Piale (bilj. II.)	?	?	Juraj Knežević (bilj. I.) Tomo Piale (bilj. II.)	Mihovil Pačić (bilj.) Tomo Piale (bl.)	Mihovil Pačić (bilj., načelnik) Tomo Piale (bl.)	
	Gudovac	Gjuro Šešić (bilj.) Pokopac Nikola (bl.)	Nikola J. Gvozdenčić (bilj., upravitelj) Nikola Pokopac (bilj. II.) Petar Fadljević (bilj. III.)	Nikola J. Gvozdenčević (bilj. I., načelnik) Nikola Pokopac (bilj. II.) Petar Fadljević (bilj. III.)	Nikola J. Gvozdenčević (bilj. I., načelnik) Nikola Pokopac (bilj. II.) Petar Fadljević (bilj. III.)	Nikola J. Gvozdenčević (bilj. I., načelnik) Nikola Pokopac (bl.) Petar Fadljević (bilj. III.)	Nikola J. Gvozdenčević (bilj. I., načelnik) Nikola J. Pokopac (bl.)	Mijo Šeb (bilj., načelnik) Nikola Pokopac (bl.)	Nikola J. Gvozdenčarić (bilj. I.) Nikola Pokopac (bilj. II.)	?	Milan Vuksan (bilj., načelnik) Petar Sekulić (bl.)	
	Ivanska	Dragutin Gjuričić (bilj., načelnik) Stevo Brkljaš (bl.)	Dragutin Gjuričić (bilj. I.) Stevo Brkljaš (bilj. II.)	Dragutin Gjuričić (bilj. I., načelnik) Stjepan Brkljaš (bilj. II.)	Dragutin Gjuričić (bilj. I., načelnik) Stjepan Brkljaš (bilj. II.)	Dragutin Gjuričić (bilj. I., povjerenik) Stjepan Brkljaš (bilj. II.)	Dragutin Gjuričić (bilj. I., povjerenik) Stjepan Brkljaš (bilj. II.)	Dragutin Gjuričić (bilj. I., povjerenik) Stjepan Brkljaš (bilj. II.)	Dragutin Gjuričić (bilj., načelnik) Stjepan Brkljaš (bl.)	Dragutin Gjuričić (bilj.) Stjepan Brkljaš (bl.)	Dragutin Gjuričić (bilj., načelnik) Stjepan Brkljaš (bl.)	Dragutin Gjuričić (bilj., načelnik) Stjepan Brkljaš (bl.)
	Kapela	Martin Kovač (bilj.) Milan Smrček (bl.)	Martin Kovač (bilj., upravitelj) Stjepan Vuk (bl.)	Martin Kovač (bilj.) Marko Kuhar (bl.)	Martin Kovač (bilj., povjerenik) Marko Kuhar (bl.)	Martin Kovač (bilj.) Marko Kuhar (bl.)	Martin Kovač (bilj.) Marko Kuhar (bl.)	Martin Kovač (bilj.) Marko Kuhar (bl.)	Blaž Megla (bilj.) Matija Andjelić (bl.)	Mihovil Mavrić (bilj. I., upravitelj) Marko Kuhar (bl. I.)	Martin Kovač (bilj.) Marko Kuhar (bl.)	Martin Kovač (bilj.) Marko Kuhar (bl.)

ŽUPANIJA/ KOTAR (OBLAST od 1925.)	OPĆINA	1917./1918.	1920.	1922.	1923.	1924.	1925.	1926.	1927.	1928.	1929.
	Nova Rača (Rača)	Gjuro Kraljić (bilj., upravitelj) Blaž Megla (bl.)	Gjuro Kraljić (bilj., upravitelj) Blaž Megla (bilj. II.)	Gjuro Kraljić (bilj. I., povjerenik) Blaž Megla (bilj. II.)	Gjuro Kraljić (bilj. I., povjerenik) Blaž Megla (bilj. II.)	Stjepan Bjelovarac (bilj. I., upravitelj) Filip Debač (bilj. II.)	Stjepan Bjelovarac (bilj., načelnik) Filip Debač (bl.)	Stepan Bjelovarac (bilj., načelnik) Filip Debač (bl.)	Stjepan Bjelovarac (bilj., načelnik) Filip Debač (bl.)	Stjepan Bjelovarac (bilj., načelnika) Filip Debač (bl.)	Stjepan Bjelovarac (bilj., načelnik) Filip Debač (bl.)
	Predavac (Općina se počinje navoditi u <i>Kalendaru</i> za 1928.)	-	-	-	-	-	-	-	Petar Fadljević (bilj., upravitelj) Josip Markešić (bl.)	Petar Fadljević (bilj., upravitelj) Josip Markešić (bl.)	Julije Renert (bilj., načelnik) Josip Markešić (bl.)
	Severin	Milivoj Topolčić (bilj., upravitelj) Josip Majtin (bl.)	Nikola Rogulja (bilj.) Franjo Radanović (bl.)	Nikola Rogulja (bilj., povjerenik) Franjo Radanović (bl.)	Nikola Rogulja (bilj., povjerenik) Franjo Radanović (bl.)	Nikola Rogulja (bilj. I., povjerenik) Franjo Radanović (bilj. II.)	Nikola Rogulja (bilj., načelnik) Franjo Radanović (bl.)	Nikola Rogulja (bilj.) Franjo Radanović (bl.)	Nikola Rogulja (bilj.) Franjo Radanović (bl.)	Nikola Rogulja (bilj., upravitelj) Franjo Radanović (bl.)	Nikola Rogulja (bilj., načelnik) Franjo Radanović (bl.)
	Trojstvo	Jovo Ciganović (bilj., upravitelj) Stjepan Kolarić (bl.)	Jovan Ciganović (bilj.) Stjepan Kolarić (bilj. II.)	Mihael Olijan (bilj., povjerenik) Stjepan Kolarić (bilj. II.)	Mihael Olijan (bilj., povjerenik) Stjepan Kolarić (bilj.)	Mijo Olijan (bilj., načelnik) Stjepan Kolarić (bl.)	Mihovil Olijan (bilj.) Stjepan Kolarić (bl.)	Mihovil Olijan (bilj.) Marko Kuhar (bl.)	Mihovil Olijan (bilj., upravitelj) Mato Andjelić (bl.)	Mihael Olijan (bilj., načelnik) Matija Andelić (bl.)	Mihovil Olijan (bilj., načelnik) Matija Andjelić (bl.)
	Velika Pisanica	Franjo Pošta (bilj., upravitelj)	Andro Žiža (bilj. I.) Franjo Pošta (bilj. II.)	Andrija Žiža (bilj. I., načelnik) Franjo Pošta (bilj. II.)	Andrija Žiža (bilj. I., načelnik) Franjo Pošta (bilj. II.)	?	Andrija Žiža (bilj., mjesni sudac) Franjo Pošta (bl.)	Andrija Žiža (bilj.) Franjo Pošta (bl.)	Blaž Megla (bilj., upravitelj) Franjo Pošta (bl.)	Blaž Megla (bilj., načelnik) Franjo Gazdić (bl.)	Blaž A. Megla (bilj., načelnik) Franjo Gazdić (bl.)
Kotar Čazma (Zagrebačka oblast)	Čazma	Joakim Hudjber (bilj.) Nikola Pavlović (bl.)	Joakim Hudjber (bilj.) Nikola Pavlović (bl.)	Joakim Hudjber (bilj., povjerenik) Nikola Pavlović (bl.)	Joakim Hudjber (bilj. I., povjerenik) Gjuro Šepak (bilj. II.)	Joakim Hudjber (bilj. I., povjerenik) Gjuro Šepak (bl.)	X	Nikola Pavlović (bilj.) Stjepan Bednjanec (bl.)	Nikola Pavlović (bilj.) Franjo Paraga (bl.)	Nikola Pavlović (bilj.) Franjo Paraga (bl.)	Nikola Pavlović (bilj.) Franjo Paraga (bl.)

ŽUPANIJA/ KOTAR (OBLAST od 1925.)	OPĆINA	1917./1918.	1920.	1922.	1923.	1924.	1925.	1926.	1927.	1928.	1929.
	Dubrava	Pavao Dolar (bilj.)	Pavao Dolar (bilj.) Nikola List (bl.)	Pavao Dolar (bilj. I.) Nikola List (bl.)	Pavao Dolar (bilj.) Nikola List (bl.)	Pavao Dolar (bilj. I.) Nikola List (bl.)	X	Pavao Dolar (bilj.) Nikola List (bl.)	Pavao Dolar (bilj.) Nikola List (bl.)	Pavao Dolar (bilj.) Nikola List (bl.)	Pavao Dolar (bilj.) Nikola List (bl.)
	Kloštar Ivanić	Nikola Čabrajec (bilj. I.) Tomo Rotkvić (bl.)	?	Nikola Čabrajec (bilj.) Mijo Smudj (bl.) (*Prema podacima PU iz svibnja 1922.: Tomo Rotkvić kao bl.)	Nikola Čabrajec (bilj.) Stjepan Bjelovarac (bl.)	Nikola Čabrajec (bilj.)	X	Matija Habijanec (bilj. I.) Gjuro Drk (bilj. II.)	Matija Habijanec (bilj. I.) Gjuro Drk (bilj. II.)	Matija Habijanec (bilj.) Gjuro Drk (bl.)	Matija Habijanec (bilj.) Gjuro Drk (bl.)
	Ivanić-grad	Franjo Basletić (bilj.) Milan Fajtović (bl.)	Franjo Basletić (bilj. I.) Franjo Mihun (bl. II.)	Franjo Barlečić (bilj.) Franjo Mihun (bl.)	?	<i>Mjesto se ne navodi u Kalendaru za 1925.</i>	X	Franjo Basletić (bilj.) Franjo Mihun (bl.)	Franjo Basletić (bilj.) Franjo Mihun (bl.)	?	?
	Križ (Vojni Križ)	Gjuro Deželić (bilj.) Gjuro Bedeković (bl.)	?	Gjuro Deželić (bilj.) Gjuro Bradić (bl.)	Nikola Pavlović (bilj.) Gjuro Bradić (bilj.)	Nikola Pavlović (bilj.) Gjuro Bradić (bl.)	X	Andrija Car (bilj.) Nikola Božičević (bilj. II.)	Andro Car (bilj.) Nikola Božičević (bl.)	Andrija Car (bilj.) Nikola Božičević (bl.)	Andrija Car (bilj.) Nikola Božičević (bl.)
	Štefanje	Ivan Špoljar (bilj., načelnik) Šepak Gjuro (bl.)	Ivan Špoljar (bilj. I.) Gjuro Šepak (bilj II.)	Ivan Špoljar (bilj., načelnik) Gjuro Šepak (bl.)	Ivan Špoljar (bilj., načelnik) Mijo Smudj (bl.)	Ivan Špoljar (bilj. I., povjerenik) Mijo Smudj (bl.)	X	Ivan Špoljar (bilj.) Ilija Smudj (bl.)	Mijo Smudj (bilj.)	Mijo Smudj (bilj., načelnik) Vid Majetić (bl.)	Mijo Smudj (bilj.) Nikola Brezović (bl.)

ŽUPANIJA/ KOTAR (OBLAST od 1925.)	OPĆINA	1917./1918.	1920.	1922.	1923.	1924.	1925.	1926.	1927.	1928.	1929.	
Kotar Garešnica (Osječka oblast)	Berak (Berek)	Miloš Bogunović (bilj. I., upravitelj) Dragan Marković (bilj. II.) Ernest Soptija (privr. blagajnik)	Dragan Marković (bilj.) Mijo Belić (bl.)	Dragan I. Marković (bilj., povjerenik) Mijo Melić (bl.)	Dragan I. Marković (bilj., povjerenik) Mijo Melić (bl.)	Dragan Marković (bilj. I., upravitelj) Mijo Belić (bilj. II.)	Dragan Marković (bilj.) Mijo Belić (bl.)	Dragan Marković (bilj.) Mijo Belić (bl.)	Dragan Marković (bilj.) Mijo Belić (bl.)	Dragan Marković (bilj.) Mijo Belić (bl.)	Dragan Marković (bilj.) Mijo Belić (bl.)	
	Garešnica	Nikola Popović (bilj. I.) Valent Bertović (bilj. II.)	Zdravko Bertović (bilj. I.) Ivan Hubert (bilj. II.)	Zdravko Bertović (bilj.) Josip Švajkovski (bl.)	Zdravko Bertović (bilj.) Josip Švajkovski (bl.)	Zdravko Bertović (bilj. I.) Josip Švajkovski (bl.)	Zdravko Bertović (bilj., upravitelj) Josip Švajkovski (bl.)	Zdravko Bertović (bilj.) Gjuro Kunić (bl.)	Zdravko Bertović (bilj.) Gjuro Kunić (bl.)	Gjuro Kunić (bilj.) Stjepan Oberški (bl.)	Gjuro Kunić (bilj.) Krešimir Smojever (bl.)	
	Hercegovac	Matija Posavec (bilj. I., upravitelj) Ivan Margetinac (bilj. II.) Ivan Huber (privr. bl.)	Matija Posavec (bilj. I.) Ivan Margetinac (bilj. II.)	Matija Posavec (bilj. I.) Ivan Margetinac (bilj. II.)	Matija Posavec (bilj. I.) Ivan Margetinac (bilj. II.)	Matija Posavec (bilj. I.) Ivan Margetinac (bilj. II.)	Matija Posavec (bilj. I., upravitelj) Ivan Margetinac (bilj. II.)	Matija Pasavec (bilj.) Ivan Margetinac (bl.)	Matija Posavec (bilj.) Ivan Margetinac (bl.)	Matija Posavec (bilj.) Ivan Margetinac (bl.)	Matija Posavec (bilj.) Ivan Margetinac (bl.)	Matija Posavec (bilj.) Ivan Margetinac (bl.)
	Veliki Zdenci	Matija Bosanac (bilj. I., načelnik) Matija Matoš (privr. bilj. II.)	Jovo Vujnović Matija Matoš	Matija Matoš (bilj. I., upravitelj) Josip Vedriš (bilj. II.)	Matija Matoš (bilj. I., načelnik, mjesni sudac) Josip Vedriš (bilj. II.)	Matija Matoš (bilj. I., načelnik, mjesni sudac) Josip Vedriš (bilj. II.)	Matija Matoš (bilj. I., upravitelj, mjesni sudac) Josip Vedriš (bilj. II.)	Matija Matoš (bilj. I., upravitelj, mjesni sudac) Josip Vedriš (bl.)	Dragutin Vidmar (bilj. i bl.)	Franjo Filipović (bilj. i bl., mjesni sudac)	Matija Mirković (bilj.) Franjo Filipović (bl.)	Gjuro Knežević (bilj.) Franjo Filipović (bl.)

ŽUPANIJA/ KOTAR (OBLAST od 1925.)	OPĆINA	1917./1918.	1920.	1922.	1923.	1924.	1925.	1926.	1927.	1928.	1929.
	Vukovje (Vukovlje)	Danilo D. Kovačević (bilj. I., načelnik) Radovan Strika (bilj. II.)	Dane Kovačević (bilj.) Savo Misirača (bl.)	Danilo D. Kovačević (bilj., načelnik) Savo Misirača (bl.)	?	Danilo D. Kovačević (bilj. I., načelnik) Savo Misirača (bilj. II.)	Dane D. Kovačević (bilj., načelnik) Savo Misirača (bl.)	Danilo D. Kovačević (bilj., načelnik) Savo Misirača (bl.)	Danilo D. Kovačević (bilj., načelnik) Stevo Misirača (bl.)	Danilo Kovačević (bilj.) Savo Misirača (bl.)	Danilo Kovačević (bilj.) Savo Misirača (bl.)
Kotar Gjurgjevac (Osječka oblast)	Ferdinando vac	Blaž Puškar (bilj. I., načelnik) Stjepan Petrovčić (bilj. II.)	Marko Hrvoić (bilj. I.) Josip Vedriš (bilj. II.)	Marko Hrvoić (bilj. I., načelnik) Josip Bentoić (bilj. II.)	Marko Hrvoić (bilj. I., povjerenik) Josip Bentoić (bilj. II.)	Marko Hrvoić (bilj., načelnik) Josip Benotić (bilj. II.)	Marko Hrvoić (bilj., načelnik, mjesni sudac) Antun Them (bl.)	Mijo Baričević (bilj.) Mihovil Martinčić (bl.)	Mijo Mirković (bilj.) Mihovil Martinčić (bl.)	Petar Kalajdžić (bilj.) Mihovil Martinčić (bl.)	Mijo Mirković (bilj.) Mihovil Martinčić (bl.)
	Gjurgjevac	Vatroslav Tomica (bilj. I.) Ivan Mihaljević (bilj. II.)	?	Matija Cestar (bilj. I.) Matija Fuček (bilj. II.)	Matija Cestar (bilj. I.) Matija Fuček (bilj. II.)	Matija Cestar (bilj. I.) Matija Fuček (bilj. II.)	Matija Cestar (bilj.) Matija Fuček (bl.)	?	Matija Cestar (bilj.) Matija Fuček (bl.)	Matija Cestar (bilj.) Matija Fuček (bl.)	Matija Cestar (bilj., načelnik/pov jerenik) Matija Fuček (bl.)
	Kalinovac	Josip Bregovec (bilj. I., načelnik) Matija Cestar (bilj. II.)	Josip Bregovec (bilj. I.) Ljubomir Japić (bilj. II.)	Josip Bregovec (bilj., načelnik) Vjekoslav Puhek (bl.)	Josip Bregovec (bilj. I., načelnik) Vjekoslav Puhek (bl.)	Josip Bregovec (bilj. I., načelnik) Vjekoslav Puhek (bl.)	Josip Bregovec (bilj., mjesni sudac) Vjekoslav Puhek (bl.)	Vjekoslav Puhek (bilj. i bl.)	Vjekoslav Puhek (bilj. i bl., mjesni sudac)	Petar Mrdjenović (bilj.) Vjekoslav Puhek (bl., mjesni sudac)	Vjekoslav Puhek (bilj.) Teodor Majher (bl.)
	Podravski Kloštar	Stevo Obranović (bilj. I., upravitelj) Josip Bukovčan (bilj. II.)	Josip Bukovčan (bilj. I.) Juraj Blaga (bilj. II.)	Juraj Blaga (bilj.)	Josip Bukovčan (bilj., načelnik) Gjuro Blaga (bl.)	?	Josip Bukovčan (bilj., privr. upravitelj, mjesni sudac) Josip Benotić (bl.)	Josip Bukovčan (bilj.) Valentin Galic (bl.)	Josip Bukovčan (bilj., upravitelj) Valentin Galić (bl.)	Josip Bukovčan (bilj.) Valent Galic (bl.)	Josip Bukovčan (bilj., načelnik) Valent Galic (bl.)

ŽUPANIJA/ KOTAR (OBLAST od 1925.)	OPĆINA	1917./1918.	1920.	1922.	1923.	1924.	1925.	1926.	1927.	1928.	1929.
	Molve	Mato Jovković (bilj., upravitelj) Josip Budaj (bl.)	Mato Jovković (bilj.) Josip Budaj (bl.)	Mato Jovković (bilj., povjerenik) Ivan Šantek (bl.)	Mato Jovković (bilj., povjerenik) Petar Aurer (bl.)	Mato Jovković (bilj., načelnik) Petar Aurer (bl.)	Mato Jovković (bilj.) Dragutin Nemetz (bl.)	Mihovil Gašparić (bilj.) Jovan Romanić (bl.)	Mihovil Gašparić (bilj.) Jovan Romanić (bl.)	Gjuro Peradin (bilj.) Ivan Wölfl (bl.)	Gjuro Peradin (bilj.) Antun Balogović (bl.)
	Pitomača	Tomo Kos (bilj. I.) Juraj Kovačević (bilj. II.)		Martin Kokor (bilj. I., načelnik) Šimo Demšić (bilj. II.)	Šimo Demšić (bilj. II., povjerenik) Mijo Šeb (bilj. I.)	Mijo Šeb (bilj. I., povjerenik) Šimun Demšić (bl.)	Mihajlo Šeb (bilj., upravitelj) Šime Demšić (bl.)	Mihajlo Pačić (bilj.) Šime Demšić (bl.)	Mihovil Pačić (bilj.) Šimun Demšić (bl.)	Josip Mejaš (bilj.) Šime Demšić (bl.)	Josip Mejaš (bilj.) Šime Demšić (bl.)
	Sesvete Podravske	Josip Vodogažec (bilj. I., načelnik) Ivan Lovrenčević (bilj. II.)	Stjepan Petrović (bilj. I.) Ivan Lovrenčević (bilj. II.)	?	Stjepan Petrović (bilj., načelnik, povjerenik) Vinko Friščić (bilj. II.)	Stjepan Petrović (bilj. I, povjerenik) Vinko Friščić (bilj. II.)	Vinko Friščić (bilj. I., povjerenik) Petar Aurer (bl.)	Josip Kovačić (bilj. I.) Slavko Plantosar (bilj. II.)	Josip Kovačić (bilj.) Slavko Plantosar (bl.)	Josip Kovačić (bilj., načelnik) Slavko Plantosar (bl.)	Josip Kovačić (bilj., načelnik) Slavko Plantosar (bl.)
	Šemovci (Općina djeluje od 1924.)	-	-	-	-	Nedeljko Vlah (bilj. i bl.)	Jurislav Cuvaj (bilj., upravitelj) Ivan Brkić (pomoć. bl.)	Jure Cuvaj (bilj. i bl.)	Ivan Kovačić (bilj. I. i bl.)	Franjo Horvat (bilj. i bl.)	Franjo Horvat (bilj. i bl., mjesni sudac)
	Virje	Rade Navratil (bilj.) Martin Topolčić (bl.)	Josip Pankarić (bilj. I.) Martin Topolčić (bilj./bl.)	Martin Topolčić (bilj. I.) Milivoj Klepić (bilj. II.)	Josip Pankarić (bilj. I.) Martin Topolčić (bilj. II.)	Martin Kokor (bilj. I.) Martin Topolčić (bilj. II.)	Martin Kokor (bilj.) Martin Topolčić (bl.)	Martin Kokor (bilj.) Martin Topolčić (bl.)	Martin Kokor (bilj.) Martin Topolčić (bl.)	Martin Kokor (bilj.) Ivan Madjerić (bl.)	Martin Kokor (bilj.) Ivan Madjerić (bl.)
Kotar Grubišnopolje (Osječka oblast)	Grubišnopolje	Stevo Stoponja (bilj. I.) Mijo Olijan (bilj. II.)	Stevo Stoponja (bilj. I.) Mihovil Olijan (bilj. II.)	Stevo Stopanja (bilj., načelnik) Milan Mladjan (privr. bl.)	Stevo Stopanja (bilj., načelnik) Milan Mladjan (bl.)	Stevo Stoponja (bilj., načelnik)	Stevo Stoponja (bilj., načelnik) Milan Mladjan (bl.)	Stevo Stoponja (bilj., načelnik) Ante Perić (bl.)	Stevo Stoponja (bilj., načelnik) Tomislav Matašin (bl.)	Stevo Stoponja (bilj., načelnik) Tomislav Matašin (bl.)	Stevo Stoponja (bilj., načelnik/povjerenik) Miloš Bosanac (bl.)

ŽUPANIJA/ KOTAR (OBLAST od 1925.)	OPĆINA	1917./1918.	1920.	1922.	1923.	1924.	1925.	1926.	1927.	1928.	1929.
	Ivanovoselo	Lazo Ivančević (bilj. I.) Stjepan Horvat (bilj. II.)	Lazo Ivančević (bilj.) Stjepan Horvat (bl.)	Lazo Ivančević (bilj., načelnik) Stjepan Horvat (bl.)	Lazo Ivančević (bilj., načelnik) Stjepan Horvat (bl.)	Lazo Ivančević (bilj. I., načelnik) Stjepan Horvat (bl.)	Lazo Ivančević (bilj., načelnik, mjesni sudac) Stjepan Horvat (bl.)	Lazo Ivančević (bilj., upravitelj) Matija Mandić (bl.)	Lazo Ivančević (bilj., načelnik, mjesni sudac) Josip Vrtarić (bl.)	Lazo Ivančević (bilj., načelnik) Josip Vrtarić (bl.)	Lazo Ivančević (bilj., načelnik) Tomislav Matašin (bl.)
	Vel. Grdjevac	Rajko Minčir (bilj., načelnik)	Rajko Minčir (bilj. I.) Nikola Grudić (bl.)	Rajko Minčir (bilj.) Franjo Kemić (privr. bl.)	Rajko Minčir (bilj.) Milovan Klepić (bl.)	Rajko Minčir (bilj. I.) Ivan Kekelj (bilj. II.)	Rajko Minčir (bilj., načelnik) Ivan Kekelj (bl.)	Rako Minčir (bilj., povjerenik) Ivica Kovač (bl.)	Rajko Minčir (bilj. I.) Ivan Kovač (bilj. II.)	Rajko Minčir (bilj.) Ivica Kovač (bl.)	Rajko Minčir (bilj.) Ivan Kovač (bl.)
Kotar Koprivnica (Osječka oblast)	Drinje (Drnje)	Andrija Široki (bilj., načelnik) Marko Vedriš (bl.)	Andrija Široki (bilj. I.) Marko Vedriš (bilj. II.)	Andrija Široki (bilj. I., upravitelj) Fran Šklančec (bilj. II.)	Andrija Široki (bilj. I., načelnik) Fran Šklančec (bilj. II.)	Andrija Široki (bilj. I.) Fran Šklančec (bilj. II.)	Tomo Marković (navodi se samo kao načelnik) Fran Šklančec (bl.)	Mihovil Kokša (bilj.) Fran Šklančec (bl.)	Ivan Opitz (bilj.) Fran Šklančec (bl.)	Ivan Opitz (bilj.) Fran Šklančec (bl.)	Ivan Opitz (bilj.) Fran Šklančec (bl.)
	Gola	Ivan Rušak (bilj. I., upravitelj) Mihovil Kolonić (bilj. II.)	Mihovil Kolanović (bilj.) Franjo Bartolović (bl.)	Mihovil Kolonić (bilj. I., povjerenik) Franjo Bartolović (bilj. II.)	Mihovil Kolonić (bilj. I., povjerenik) Franjo Bartolović (bilj. II.)	Mihovil Kolonić (bilj. I., načelnik) Franjo Bartolović (bilj. II.)	Mihovil Kolonić (bilj.) Franjo Bartolović (bl.)	Mihovil Kolonić (bilj. I., upravitelj) Franjo Bartolović (bl.)	Mihovil Kolonić (bilj. I., upravitelj) Juraj Bartovčak (bilj. II. i bl.)	Mihovil Kolonić (bilj.) Juraj Bartovčak (bl.)	Mihovil Kolonić (bilj.) Juraj Bartovčak (bl.)

ŽUPANIJA/ KOTAR (OBLAST od 1925.)	OPĆINA	1917./1918.	1920.	1922.	1923.	1924.	1925.	1926.	1927.	1928.	1929.
	Hlebine	Gjuro Peradin (bilj. I. i upravitelj) Pavao Imbrovčan (bilj. II.)	Martin Kokor (privr. bilj. I.) Mijo Barčanec (privr. bl.) Gjuro Peradin (bilj. izvan službe) Pavao Imbrovčan (bilj. II. izvan službe)	Mihovil Barčanec (bilj. I., načelnik) Juraj Mraz (bilj. II.)	Franjo Kemić (bilj. I., načelnik) Ivan Novoselec (bilj. II.)	Franjo Kemić (bilj. I., upravitelj) Ivan Novoselec (bilj. II.)	Ivan Novoselec (bilj. II., upravitelj) Franjo Kemić (bilj. I.)	Ivan Novoselec (bilj.) Gjuro Šimpović (bl.)	Ivan Novoselec (bilj. I., načelnik) Josip Balen (bilj. II. i bl.)	Ivan Novoselec (bilj., načelnik) Antun Živković (bl.)	Ivan Novoselec (bilj.) Mihovil Gašparić (bl.)
	Novigrad Podravski	Mijo Matunci (bilj. I., načelnik) Petar Ledinski (bilj. II.) Lovro Svibić (bilj. III.)	Mijo Matunci (bilj. I.) Petar Ledinski (bilj. II.) Lovro Svibić (bilj. III.)	Mijo Matunci (bilj. I., načelnik) Marko Vedriš (bilj. II.) Lovro Svileić (bilj. III.)	Mijo Matunci (bilj. I., povjerenik) Marko Vedriš (bilj. II.) Lovro Svileić (bilj. III.)	Mijo Matunci (bilj. I., upravitelj) Marko Vedriš (bilj. II.) Lovro Svibić (bilj. III.)	Mijo Matunci (bilj. I.) Marko Vedriš (bilj. II.) Lovro Svibić (bilj. III.)	Mijo Matunci (bilj. I.) Marko Vedriš (bilj. II.) Lovro Svibić (bilj. III.)	Mijo Matunci (bilj. I.) Marko Vedriš (bilj. II.) Lovro Svibić (bilj. III.)	Mijo Matunci (bilj.) Marko Vedriš (bl.) Lovro Svibić (bilj. III.)	Marko Vedriš (bilj.) Lovro Svibić (bl.)
	Peteranec	Tomo Gerovac (bilj., blagajnik)	Tomislav Gerovac (bilj. I.) Franjo Sklančec (privr. bl.)	Tomislav Perovac (bilj., upravitelj) Franjo Androtić (bl.)	Tomislav Gerovac (bilj. I, upravitelj) Franjo Androtić (bl.)	Tomislav Gerovac (bilj. I.) Frane Androtić (bl.)	Tomislav Gerovac (bilj.) Fran Androtić (bl.)	Tomislav Gerovac (bilj.) Fran Androtić (bl.)	Fran Androtić (bilj. II., upravitelj) Tomo Gerovac (bilj. I.)	Fran Androtić (bl., načelnik) Tomo Gerovac (bilj.)	Tomislav Gerovac (bilj.) Fran Androtić (bl.)

ŽUPANIJA/ KOTAR (OBLAST od 1925.)	OPĆINA	1917./1918.	1920.	1922.	1923.	1924.	1925.	1926.	1927.	1928.	1929.
	Sokolovac	Antun Frljan (bilj. I.) Stanković Petar (bilj. II.) Nikola Marinković (bilj. III.)	Antun Frljan (bilj.) Nikola Marinković (bl.)	Stevan Novković (bilj. I.) Nikola Marinković (bilj. II.)	Stevan Novković (bilj. I., upravitelj) Nikola Marinković (bilj. II.)	Stevan Novković (bilj. I., načelnik) Nikola Marinković (bilj. II.)	Stevan Novaković (bilj. I., načelnik) Nikola Marinović (II.) Josip Bačić (bilj. III.)	Stevan Novković (bilj. I., načelnik) Nikola Marinković (bilj. II.) Josip Bačić (bilj. III.)	Stevan Novković (bilj. I., načelnik) Nikola Marinković (bl.) Josip Bačić (bilj. III.)	Stevan Novković (bilj.) Josip Bačić (bl.)	Stevan Novković (bilj.) Josip Bačić (bl.)
	Ždala (Općina se počinje navoditi u <i>Kalendaru</i> za 1926.)	-	-	-	-	-	Josip Pankarić (bilj. I.) Juraj Bartovčak (bilj. II.)	Josip Pankarić (bilj.) Gjuro Bartovčak (bl.)	Josip Pankarić (bilj.) Ferdinand Dostal (bl.)	Ferdo Dostal (bilj. i bl.)	Petar Kalajdžić (bilj.) Vladimir Čvorak (bl.)
Kotar Križevci (Zagrebačka oblast)	Gradec	Gjuro Matiašić (bilj. I., upravitelj) Matija Herak (bilj. II.)	?	Franjo Paraga (bilj. I., povjerenik) Matija Herak (bilj. II.) (*Prema podacima PU iz svibnja 1922.: Josip Šubat, bilj. i upravitelj, Matija Herak, bilj. II.)	Franjo Paraga (bilj. I., povjerenik) Matija Herak (bilj. II.)	Franjo Paraga (bilj. I., načelnik) Matija Herak (bilj. II.)	X	Ivan Rušak (bilj. I., načelnik) Josip Šubat (bl.)	Ivan Rušak (bilj., načelnik) Josip Šubat (bl.)	Ivan Rušak (bilj., načelnik) Josip Šubat (bl.)	Ivan Rušak (bilj., načelnik) Josip Šubat (bl.)
	Raven	Mato Ciglarić (bilj. I., načelnik) Gajo Grba (bl.)	Jakob Kučiš (bilj.) Slavko Ružić (bl.)	Jakob Kučiš (bilj. I., povjerenik) Slavko Ružić (bl.)	?	Jakob Kučiš (bilj., upravitelj) Slavko Ružić (bl.)	X	Jakob Kučiš (bilj.) Slavko Ružić (bl.)	Jakob Kučiš (bilj.) Slavko Ružić (bl.)	Jakob Kučiš (bilj.) Slavko Ružić (bl.)	Jakob Kučiš (bilj.) Slavko Ružić (bl.)

ŽUPANIJA/ KOTAR (OBLAST od 1925.)	OPĆINA	1917./1918.	1920.	1922.	1923.	1924.	1925.	1926.	1927.	1928.	1929.
	Sv. Ivan Žabno	Franjo Petrović (bilj., načelnik) Matija Habijanec (bl.)	Ivan Rušak Matija Habijanec	Ivan Rušak (bilj. I., upravitelj) Matija Habijanec (bilj. II.)	Ivan Rušak (bilj. I., upravitelj) Matija Habijanec (bilj. II.)	Ivan Rušak (bilj., upravitelj) Mato Habijanec (bl.)	X	Matija Herak (bilj.) Josip Kušan (bl.)	Matija Herak (bilj.) Josip Kušan (bl.)	Matija Herak (bilj.) Josip Kušan (bl.)	Matija Herak (bilj.) Josip Kušan (bl.)
	Sv. Petar Čvrstec (Općina djeluje od 1928.)	-	-	-	-	-	-	-	-	Mijo Šeb (bilj. i bl.)	Mijo Šeb (bilj.)
	Sv. Petar Orehovac	Matija Mostovac (bilj., načelnik) Ivan Pejaković (bl.)	?	Matija Mostovac (bilj. I., načelnik) Ivan Pejaković (bl.) Josip Simon (pomoć. bilj.)	Matija Mostovac (bilj., povjerenik) Ivan Pejaković (bl.) Josip Simon (pomoć. bilj.)	Matija Mostovac (bilj., povjerenik) Ivan Pejaković (bl.)	X	Maoja Mostovac (bilj., načelnik) Ivan Pejaković (bl.)	Matija Mostovac (bilj., načelnik) Ivan Pejaković (bl.)	Matija Mostovac (bilj., načelnik) Ivan Pejaković (bl.)	Matija Mostovac (bilj., načelnik) Ivan Pejaković (bl.)
	Vojakovac	Petar Iverović (bilj. II.)	Petar Iverović (bilj.) Franjo Paraga (bl.)	Petar Iverović (bilj. I.) Marko Španić (bilj. II.)	Petar Iverović (bilj. I.) Marko Španić (bl.)	Petar Iverović (bilj.) Marko Španić (bl.)	X	Petar Iverović (bilj.) Gjuro Črneli (bl.)	Petar Iverović (bilj., povjerenik) Gjuro Crneli (bl.) Vinko Crneli (podbl.)	Petar Iverović (bilj.) Stjepan Coner (bl.)	Petar Iverović (bilj., upravitelj) Stjepan Coner (bl.)

ŽUPANIJA/ KOTAR (OBLAST od 1925.)	OPĆINA	1917./1918.	1920.	1922.	1923.	1924.	1925.	1926.	1927.	1928.	1929.
	Vrbovec	Stjepan Balia (bilj. I., upravitelj) Radivoj Šušnjarac (bilj. II.)	?	Stjepan Balija (bilj. I., upravitelj) Radivoj Šušnjarac (bilj. II.) Vlado Šintić (bilj. pomoćnik)	Stjepan Balija (bilj. I., povjerenik) Radivoj Šušnjarac (bilj. II.) Vlado Šintić (pomoć. bilj. I.)	Stjepan Balia (bilj. I., upravitelj) Radivoj Šušnjarac (bilj. II.) Vladimir Šintić (pomoć. bilj.)	Stjepan Balija (bilj. I., upravitelj) Stjepan Hitrec (privr. bl.)	Stjepan Balia (bilj., načelnik) Stjepan Hitrec (bl.)	Stjepan Balia (bilj., načelnik) Stjepan Hitrec (bl.)	Stjepan Balija (bilj.) Stjepan Hitrec (bl.)	Stjepan Balija (bilj.) Stjepan Hitrec (bl.)
Kotar Kutina (Osječka oblast)	Kutina	Ivan Čeliković (bilj. I.) Antun Gjermek (bl.) Petar Majerić (bilj. III.)	?	Ivan Čeliković (bilj. I.) Mijo Tomić (bl.)	Ivan Čeliković (bilj. I.) Mijo Tomić (bl.)	?	Ivan Čeliković (bilj.) Mijo Tomić (bl.)	Ivan Čeliković (bilj., upravitelj) Dragutin Jakovac (bl.)	Ivan Abramović (bilj.) Ilija Steović (bl.)	Ivan Abramović (bilj.) Ilija Steović (bl.)	Ivan Abramović (bilj.) Ilija Steović (bl.)
	Ludina	Mijo Ovanin (bilj. I., upravitelj) Ivan Šiprak (bl.)	?	Mijo Ovanin (bilj., povjerenik) Ivo Šiprak (bl.)	Mijo Ovanin (bilj. I. povjerenik) Ivan Šiprak (bl.)	Mihovil Ovanin (bilj.) Ivica Šiprak (bl.)	Mijo Ovanin (bilj.) Ivan Šiprak (bl.)	Josip Bregovec (bilj. I.) Ivan Šiprag (bl.)	Josip Bregovac (Bilj. I., upravitelj) Ivan Šiprak (bl.)	Josip Bregovec (bilj., upravitelj) Ivan Šiprak (bl.)	Josip Bregovec (bilj., načelnik) Ivan Šiprak (bl.)
	Popovača	Josip Franješ (bilj. I.) Marko Antonić (bilj. II.) Ivan Babčec (bilj. III.)	Marko Antonić (bilj.) Ivo Babčec (bl.)	Marko Antonić (bilj.) Ivo Babčec (bl.)	Marko Antonić (bilj.) Ivo Babčec (bl.)	Marko Antonić (bilj.) Ivo Babčec (bl.)	Marko Antonić (bilj.) Josip Čolig (bl.)	?	Marko Antonić (bilj.) Josip Čolig (bl.)	Marko Antonić (bilj.) Josip Čolig (bl.)	Marko Antonić (bilj.) Josip Čolig (bl.)

ŽUPANIJA/ KOTAR (OBLAST od 1925.)	OPĆINA	1917./1918.	1920.	1922.	1923.	1924.	1925.	1926.	1927.	1928.	1929.
ŽUPANIJA LIČKO-KRBAVSKA											
Kotar Brinje (Primorsko- krajiška oblast)	Brinje	Petar Linarić (bilj. I.) Josip Oršanić (bl.)	?	Markica Draženović (bilj. I.) Dragutin Šarić (bilj. II.)	Marko Draženović (bilj. I.) Dragutin Šarić (bilj. II.)	Marko Draženović (bilj. I.) Marko Perković (bilj. II.)	Marko Draženović (bilj. I.) Marko Perković (bilj. II.)	Marko Draženović (bilj., upravitelj) Marko Perković (bl.)	Marko Draženović (bilj. I.) Marko Perković (bilj. II.)	Marko Draženović (bilj.) Marko Perković (bl.)	Marko Draženović (bilj.) Marko Perković (bl.)
	Jezerane	Josip Maras (bilj. I., upravitelj) Marko Perković (bl.)	Josip Maras (bilj.) Marko Perković (bl.)	Josip Maras (bilj. I.) Mirko Perković (bilj. II.) Juraj Flanjak (bl.)	Josip Maras (bilj. I., upravitelj) Mirko Perković (bilj. II.) Juraj Flanjak (bl. II.)	Josip Maras (bilj.) Juraj Flanjak (bl.)	Josip Maras (bilj.) Juraj Flanjak (bl.)	Josip Maras (bilj. I.) Mića Nikšić (bilj. II.) Juraj Flanjak (pomoć. bl.)	Josip Maras (bilj.) Mijat Nikšić (bl.)	Josip Maras (bilj.) Mića Nikšić (bl.) Juraj Flanjak (pomoć. bl.)	Josip Maras (bilj.) Mića Nikšić (bl.)
Kotar Donji Lapac (Primorsko- krajiška oblast)	Donji Lapac	Ilija Divjak (bilj.) Nikola Popović (bl.)	?	Milorad Gjekić (bilj.) Nikola Guteša (bl.)	Gavro Mileusnić (bilj.)	Gavro Mileusnić (bilj.)	Gavro Mileusnić (bilj.) Nikola Rašeta (bl.)	Gavro Mileusnić (bilj.) Nikola Rašeta (bl.)	Gavro Mileusnić (bilj.) Nikola Rašeta (bl.)	Gavro Mileusnić (bilj.) Nikola Rašeta (bl.)	Gavro Mileusnić (bilj.) Nikola Rašeta (bl.)
	Srb	Ilija Ivančević (bilj.) Nikola Ciganović (privrem. bl.)	Ilija Ivančević (bilj. I.) Nikola Ciganović (bilj. II.)	Nikola Ciganović (bilj.) Miloš Torbica (bl.)	Nikola Ciganović (bilj.) Miloš Torbica (bl.)	Nikola Ciganović (bilj. I.) Miloš Torbica (bilj. II.)	Nikola I. Ciganović (bilj. I.) Miloš D. Torbica (bilj. II.) Dragomir G. Kalinić (bl.) Vojislav J. Mileusnić (pripravni bl.)	Miloš Torbica (bilj.) Dragomir Kalinić (bl.)	Miloš Torbica (bilj.) Dragomir Kalinić (bl.)	Miloš Torbica (bilj., upravitelj) Dragomir Kalinić (bl.)	Miloš Torbica (bilj.) Dragomir Kalinić (bl.)

ŽUPANIJA/ KOTAR (OBLAST od 1925.)	OPĆINA	1917./1918.	1920.	1922.	1923.	1924.	1925.	1926.	1927.	1928.	1929.
Kotar Gospić (Primorsko- krajiška oblast)	Gospić	Franjo Šarić (bilj. I.) Ivan Krišković (bilj. II.) Ilija Trbojević (bilj. III.)	Franjo Šarić (bilj. I.) Ivan Krišković (bilj. II.) Pajo Rajčević (bilj. III.)	Pajo Rajčević (bilj., upravitelj) Marko Pezelj (bl.)	Pajo Rajčević (bilj., upravitelj) Marko Pozelj (bl.)	Frane Šarić (bilj.) Marko Pezelj (bl.) Pajo Rajčević (bilj. III.)	X	?	Frane Šarić (bilj.) Marko Pezelj (bl.)	Frane Šarić (bilj.) Marko Pezelj (bl.)	Frane Šarić (bilj.) Marko Pezelj (bl.)
	Karlobag	Petar Gržetić (bilj. I, upravitelj) Ivan Tomljenović (bilj. II.)	Dragutin Zoričić (bilj.) Dane Spudić (bl.)	Dragutin Zoričić (bilj. I.) Nikola Ivanović (bilj. II.)	Dragutin Zoričić (bilj.) Nikola Ivanović (bl.)	Nikola Ivanović (bilj. II.)	X	Jovo Travica (bilj.) Nikola Ivanović (bilj. II.)	Jovo Travica (bilj.) Nikola Ivanović (bl.)	Luka Prpić (bilj.) Nikola Ivanović (bl.)	Luka Prpić (bilj.) Nikola Ivanović (bl.)
	Lički Osik	Ferdo Trtanj (bilj. I.) Lovre Šarić (bilj. II.)	Antun Došen (bilj.) Martin Pavletić (bl.)	Ante Došen (bilj., upravitelj) Martin Pavletić (bl.)	Ante Došen (bilj. I., upravitelj) Martin Pavletić (bilj. II.)	Antun Došen (bilj. I., upravitelj) Martin Pavletić (bilj. II.)	X	Antun Došen (bilj., upravitelj)	Antun Došen (bilj., upravitelj) Martin Pavletić (bl.)	Antun Došen (bilj., upravitelj) Martin Pavletić (bl.)	Antun Došen (bilj., upravitelj) Martin Pavletić (bl.)
	Medak	Pajo Rajčević (bilj. I.) Ilija Čalić (bl.)	Ilija Trbojević (bilj.) Petar Veinović (bl.)	Petar M. Veinović (bilj.)	Petar Veinović (bilj. I) Nikola Veinović (bilj. II)	Petar Veinović (bilj. I.) Nikola Veinović (bilj. II.)	X	Božo Šarić (bilj. I.) Nikola Hinić (bilj. II.)	Dimitrije S. Tomić (bilj.) Gjorgje S. Čubrilo (bl.)	Božo I. Šarić (bilj.) Gjorgje S. Čubrilo (bl.)	Božo Šarić (bilj.) Gjorgje Čubrilo (bl.)
	Smiljan	Božo Šarić (bilj., načelnik) Mate Kovačević (bl.)	?	Božo Šarić (bilj. I.) Mato Kovačević (bilj. II.)	Božo Šarić (bilj.) Anton Katić (bl.)	?	X	Milan Čubrilo (bilj.) Anton Katić (bl.)	Milan Čubrilo (bilj.) Anton Katić (bl.)	Milan Čubrilo (bilj.) Anton Katić (bl.)	Milan Čubrilo (bilj.) Anton Katić (bl.)
Kotar Gračac (Primorsko- krajiška oblast)	Bruvno	Milorad Gjekić (bilj., upravitelj) Petar Miljuš (bl.)	?	Mile J. Čubrilo (bilj., upravitelj) Marko N. Pokrajac (bl.)	Nikola Guteša (bilj., upravitelj) Marko Pokrajac (bl.)	Nikola Guteša (bilj. I., upravitelj) Marko Pokrajac (bilj. II.)	X	Nikola D. Guteša (bilj.) Marko N. Pokrajac (bl.)	Nikola D. Guteša (bilj. I.) Marko N. Pokrajac (bilj. II.)	Nikola Guteša (bilj.) Marko Pokrajac (bl.)	Nikola Guteša (bilj.) Marko Pokrajac (bl.)

ŽUPANIJA/ KOTAR (OBLAST od 1925.)	OPĆINA	1917./1918.	1920.	1922.	1923.	1924.	1925.	1926.	1927.	1928.	1929.	
	Gračac	Jovan Labus (bilj. I.) Mijo Knežević (bilj. II.)	Jovan Labus (bilj.) Mijo Knežević (bl.)	Jovan Labus (bilj.) Mijo Knežević (bl.)	Milorad Gjekić (bilj. I.) Mijo Knežević (bilj. II.)	Milorad Djekić (bilj.) Dušan Brčin (bl.)	X	Milorad Djekić (bilj.) Milan Begović (bl.)	Milorad Gjekić (bilj. I.) Milan Begović (bilj. II.)	Milorad I. Gjekić (bilj.) Dušan L. Brčin (bl.)	Milorad I. Gjekić (bilj.) Dušan L. Brčin (bl.)	
	Lovinac	Mile Knežević (bilj. I.) Martin Štefanić (bilj. II.)	Mile Knežević (bilj. I.) Martin Štefanić (opć. bilj. II.) Mihailo Jelovac (privr. bl.)	Martin Štefanović (bilj. I.) Nikola Veinović (bilj. II.) Nikola Hinić (pom. bl.)	Martin Štefanić (bilj.) Nikola Hinić (bl.)	Martin Štefanić (bilj.) Nikola Hinić (bl.)	X	Martin Štefanić (bilj.) Mileta Knežević (bl.)	Martin Štefanić (bilj. I.) Nikola Hinić (bilj. II.)	Martin Štefanić (bilj.) Nikola Hinić (bl.)	Martin Štefančić (bilj.) Nikola Hinić (bl.)	
	Mazin (Općina se počinje navoditi u <i>Kalendaru</i> za 1930.)	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	Simo Lončarević (bilj.) Mirko Mrvoš (bl.)
	Zrmanja	Jovo Travica (bilj. I., upravitelj) Nikola Čuk (bilj. II.)	Jovo Travica (bilj. I., upravitelj) Nikola Čuk (bilj. II.)	Jovo Travica (bilj. I., načelnik) Nikola Čuk (bilj. II.)	Jovo Travica (bilj. I., načelnik) Nikola Čuk (bilj. II.)	Jovo Travica (bilj. I., načelnik) Nikola Čuk (bilj. II.)	X	Nikola Čuk (bilj. I.) Josip Rogić (bl.)	Nikola Čuk (bilj.) Nikola Marčetić (bl.)	Jovo Travica (bilj.) Nikola Čuk (bl.)	Jovo Travica (bilj.) Nikola Čuk (bl.)	
Kotar Korenica (Primorsko- krajiška oblast)	Bunić	Petar Prica (bilj.) Nikola Dragaš (bl.)	?	Nikola Drageš (bilj. I.) Mileta Knežević (bilj. II.)	Maksim Opsenica (bilj. I.) Mileta Knežević (bilj.)	Maksim Opsenica (bilj. I.) Mileta Knežević (bilj. II.)	X	Manojlo Banjeglav (bilj.) Maksim Opsenica (bl.)	Manojlo Banjeglav (bilj. I.) Maksim Opsenica (bl.)	Mileta Knežević (bilj., upravitelj) Maksim Opsenica (bl.)	Mileta Knežević (bilj., upravitelj) Maksim Opsenica (bl.)	

ŽUPANIJA/ KOTAR (OBLAST od 1925.)	OPĆINA	1917./1918.	1920.	1922.	1923.	1924.	1925.	1926.	1927.	1928.	1929.
	Ličko Petrovoselo	Luka Vlatković (bilj., upravitelj) Jovo Nakarada (bl.)	Simo Puzić Jovo Nakarada (bilj.)	Jovo Nakarada (bilj. II.) (*Prema podacima PU iz svibnja 1922.: Simo Puzić, načelnik, bilj. i bl., Gavro Mileusnić, bilj. I. privr. premješten u ovu općinu, Jovo Nakarada (bilj. II.)	?	?	X	Jovo Nakarada (bilj.) Petar Drakulić (bl.)	?	Jovo Nakarada (bilj.) Petar Drakulić (bl.)	Jovo Nakarada (bilj.) Petar Drakulić (bl.)
	Korenica	Milan Žigić (bilj. I., upravitelj) Mane Drakulić (bilj. II.) Stevo Drakulić (bilj. III., ovrhovoditelj)	Mane Drakulić (bilj.) Dane Drakulić (bl.)	Todor Dmitrašinovi ć (bilj.) Dane Drakulić (bl.)	?	?	X	Mrko Čuić (bilj.) Danilo Drakulić (bilj. II.)	Marko Čujić (bilj. I.) Dane Drakulić (bilj. II.) Stojan Kalember (bl.)	Todor S. Dmitrašinovi ć (bilj.) Dane V. Drakulić (bl.)	Todor Dmitrašinovi ć (bilj.) Dane Drakulić (bl.)
	Plitvička Jezera (Općina djeluje od 1926.)	-	-	-	-	-	X	Danilo P. Prica (privr. bilj. i bl., upravitelj)	Danilo P. Prica (bilj. I., upravitelj) Milić B. Prica (bilj. II.)	Dane P. Prica (bilj., upravitelj) Milić B. Prica (bilj. II.)	Danilo P. Prica (bilj., upravitelj) Mile B. Prica (bl.)

ŽUPANIJA/ KOTAR (OBLAST od 1925.)	OPĆINA	1917./1918.	1920.	1922.	1923.	1924.	1925.	1926.	1927.	1928.	1929.
	Zavalje	Mihovil Turkalj (bilj.)	Mihovil Turkalj (bilj. i bl.)	Mihovil Turkalj (bilj. i bl.)	Mihovil Turkalj (bilj. i bl.)	Mihovil Turkalj (bilj. i bl.)	X	Mihovil Turkalj (bilj. i bl.)	Manojlo D. Krajinović (bilj. I.) Josip Poljak (bilj. II.)	Ante Rastić (bilj.) Josip Poljak (bl.)	<i>Mjesto se ne navodi u Kalendaru za 1930.</i>
Kotar Otočac (primorsko- krajiška oblast)	Brlog	Pajo Ogrizović (bilj. I.) Juraj Maras (bilj. II.)	Dušan Žakula (bilj. I.) Mijat Nikšić (privr. bl.)	Dušan Žakula (bilj. I.) Juraj Maras (bilj. II.)	Dušan Žakula (bilj. I.) Juraj Maras (bilj. II.)	Dušan Žakula (bilj. I., upravitelj) Juraj Maras (bilj. II.)	X	Dušan Žakula (bilj., upravitelj) Radivoj Vucelić (bl.)	Dušan Žakula (bilj. I., upravitelj) Iso J. Tomić (bl.)	Dušan Žakula (bilj.) Iso Tomić (bl.)	Dušan Žakula (bilj.) Iso Tomić (bl.)
	Dabar	Teodor Mikić (bl., upravitelj) Marko Čujić (bilj. I.)	Marko Čujić (bilj. I.) Petar Miškulin (bilj. II.) Marko Nekić (privr. bl.)	Marko Čujić (bilj.) Marko Nekić (bl.)	Marko Čujić (bilj.) Marko Nekić (bl.)	Marko Čujić (bilj. I.) Marko Nekić (bilj. II.)	X	Todor Dmitrašinovi ć (bilj.) Marko Nekić (bl.)	Todor Dmitrašinovi ć (bilj.) Marko Nekić (bl.)	Marko Nekić (bl., upravitelj) Marko Čujić (bilj.)	Marko Čujić (bilj., upravitelj) Marko Nekić (bl.)
	Otočac	Ivan Prodić (bilj. I.) Milan Nikšić (bilj. II.)	Ivan Prodić (bilj. I.) Milan Nikšić (bilj. II.)	Ivan Prodić (bilj. I.) Mića Nikšić (bilj. II.) Juraj Dubravčić (bilj. III.)	Ivan Prodić (bilj. I.) Josip Oršanić (bilj. II.) Juraj Dubravčić (bilj. III.)	Ivan Prodić (bilj.) Juraj Dubravčić (bl.)	X	Ivan Prodić (bilj., upravitelj) Martin Pavletić (bilj. II.) Juraj Dubravčić (bl.)	Ivan Babnik (bilj.) Juraj Dubravčić (bl.)	Ivan Prodić (bilj.) Juraj Dubravčić (bl.) Jakov Brajković (pom. bl.)	Ivan Prodić (bilj.) Juraj Dubravčić (bl.) Jakov Brajković (pom. bl.)

ŽUPANIJA/ KOTAR (OBLAST od 1925.)	OPĆINA	1917./1918.	1920.	1922.	1923.	1924.	1925.	1926.	1927.	1928.	1929.
	Sinac	Ferdo Žanić (bilj. I.) Fabo Rajković (bilj. II.)	Josip Oršanić (bilj.)	Josip Oršanić (bilj. I., načelnik) Manojlo Banjeglav (bilj. II.) (*Prema podacima PU iz svibnja 1922.: Josip Oršanić, bilj. I., Dane Majer, privr. bl.)	Mića Nikšić (bilj. I., načelnik)	Mića Nikšić (bilj. I., načelnik)	X	Josip Oršanić (bilj.) Mile Žalac (bl.) Jakov Brajković (bl.)	Josip Oršanić (bilj.) Milan Žalac (bl.)	Josip Oršanić (bilj.) Milan Žalac (bl.)	Josip Oršanić (bilj.) Mile Žalac (bl.)
	Škare	Gjuro Pražić (bilj.) Dmitar Tepavac (bl.)	Manojlo Krajnović (bilj.) Mile Aralica (bl.)	Danilo V. Grbić (bilj.) Mile Aralica (bl.)	Danilo V. Grbić (bilj.) Mile Aralica (bl.)	Danilo V. Grbić (bilj.) Mile M. Aralica (bl.)	X	Manojlo D. Krajnović (bilj. I.) Miladin Joka (bl.)	Nikola S. Veinović (bilj.) Miladin Joka (bl.)	Nikola Veinović (bilj.) Ilija Lalić (bl.)	Ilija Lalić (bl.)
	Vrhovine	Milan Srdić (bl., upravitelj) Dane Grbić (bilj.)	Milorad Gjekić (bilj.) Maksim Opsenica (bl.)	Luka D. Vlatković (bilj. I.) Maksim M. Opsenica (bilj. II.)	Luka D. Vlatković (bilj. I.) Manojlo Gj. Banjeglav (bl.)	Luka D. Vlatković (bilj. I.) Manojlo Gj. Banjeglav (bl.)	X	Danilo V. Grbić (bilj.) Mihajlo I. Jelovac (bl.)	Danilo V. Grbić (bilj.) Mihailo J. Jelovac (bl.)	Danilo V. Grbić (bilj.) Mihajlo I. Jelovac (bl.)	Danilo V. Grbić (bilj.) Nikola M. Drakulić (bl.)
Kotar Perušić (Primorsko- krajiška oblast)	Kosinj	Anton Došen (bilj. I.) Gjuro Bunjevčević (bilj. II.)	Nikola Glumičić (bilj. I.) Gjuro Bunjevčić (bilj. II.)	Nikola Glumičić (bilj. I.) Gjuro Bunjevčić (bilj. II.)	Nikola Glumičić (bilj. I., načelnik) Djuro Bunjevčić (bilj. II.)	Nikola Glumičić (bilj. I., načelnik) Gjuro Bunjevčević (bilj. II.)	X	Nikola Glumičić (bilj. I., načelnik) Gjuro Bunjevčević (bilj. II.)	Nikola Glumičić (bilj. I., načelnik) Gjuro Bunjevčić (bilj. II.)	Nikola Glumičić (bilj.) Gjuro Bunjevčević (bl.)	Nikola Glumičić (bilj., upravitelj) Gjuro Bunjevčić (bl.)
	Pazarište	Josip Srdar (bilj. I.) Josip Rogić (bl.)	Josip Rogić (bilj.) Ivan Suknaić (bl.)	Josip Rogić (bilj. I.) Marko Rukavina (bilj. II.)	Josip Rogić (bilj.) Marko Rukavina (bl.)	Josip Rogić (bilj.) Marko Rukavina (bl.)	X	?	Božo Šarić (bilj.) Tomo Kladar (bl.)	Dimitrije Tomić (bilj.) Marko Rukavina (bl.)	Josip Rogić (bilj.) Marko Rukavina (bl.)

ŽUPANIJA/ KOTAR (OBLAST od 1925.)	OPĆINA	1917./1918.	1920.	1922.	1923.	1924.	1925.	1926.	1927.	1928.	1929.
	Perušić	Josip Jurišić (bilj. I.)	Ferdo Trtanj (bilj. I.) Jure Kolak (bl.)	Jure Kolak (bilj.) Josip Hećimović (bl.)	Jure Kolak (bilj.) Josip Hećimović (bl.)	Jure Kolak (bilj.) Joso Hećimović (bl.)	X	Jure Kolak (bilj.) Josip Hećimović (bl.)	Jure Kolak (bilj.) Josip Hećimović (bl.)	Jure Kolak (bilj.) Josip Hećimović (bl.)	Jure Kolak (bilj.) Josip Hećimović (bl.)
Kotar Senj (Primorsko- krajiška oblast)	Jablanac	Antun Vukelić (bilj. I.) Dragutin Zoričić (bilj. II.)	Ferdo Žanić (bilj.) Nikola Matijević (bl.)	Ferdo Županić (bilj., upravitelj) Nikola Matijević (pom. bl.)	Ferdo Županić (bilj., upravitelj) Nikola Matijević (pom. bl.)	Ferdo Žanić (bilj.) Nikola Matijević (pom. bl.)	X	Ferdo Žanić (bilj., upravitelj) Nikola Matijević (bl.)	Ferdo Žanić (bilj., upravitelj) Nikola Matijević (bl.)	Ferdo Žanić (bilj., upravitelj) Nikola Matijević (bl.)	Ferdo Žanić (bilj., upravitelj) Nikola Matijević (bl.)
	Krivi Put	Milan Prpić (bilj.) Ivan Prpić (privr. bl.)	Julius Špalj (bilj.) Pero Prpić (bl.)	Pero Prpić (bilj.)	Pero Prpić (bilj. i bl.)	Pero Prpić (bilj. i bl.)	X	Pero Prpić (bilj., upravitelj) Ivan Prpić (bl. pomoćnik)	Pero prpić (bilj.)	Pero Prpić (bilj. i bl.)	Pero Prpić (bilj. i bl.)
	Sv. Juraj	Ambroz Lukatella (bilj. i načelnik) Ivan Babnik (bl.)	Ambroz Lukatela (bilj.) Ivan Babnik (bl.)	Ivan Babnik (bilj.) Vjekoslav Babić (bl.)	Ivan Babnik (bilj. i upravitelj) Vjekoslav Babić (bl.)	Ivan Lj. Babnik (bilj. I., načelnik) Vjekoslav Babić (bl.)	X	Ivan Babnik (bilj. I.) Vjekoslav Babić (bilj. II.) Julio Špalj (bl. III.)	Ivan Lj. Babnik (bilj. I.) Vjekoslav Babić (bilj. II.)	Ivan Babnik (bilj.) Vjekoslav Babić (bl.)	Ivan Babnik (bilj.) Vjekoslav Babić (bl.)
Kotar Udbina (Primorsko- krajiška oblast)	Podlapac	Antun Rastić (bl.)	Milan Dopudja Nikola Veinović Stjepan Rosandić	Manojlo Krajnović (bilj.) Stjepan Rosandić (bl.)	Manojlo Krajnović (bilj.) Stjepan Rosandić (bl.)	Manojlo Krajnović (bilj.) Stjepan Rosandić (bl.)	X	Milan Dopudja (bilj., načelnik) Vaso Mrkobrada (bl.)	Milan Dopudja (bilj., načelnik) Stjepan Rosandić (bl.)	Milan Dopudja (bilj., načelnik) Stjepan Rosandić (bl.)	Stjepan Rosandić (bilj. i bl.)
	Udbina	Danilo Knežević (bilj.) Stevo Knežević (bl.)	Danilo Knežević (bilj.) Nikola Hinić (bl.)	Danilo Knežević (bilj.) Milan Pražić (bl.)	Mile Čubrilo (bilj.) Milan Pražić (bl.)	Mile Čubrilo (bilj.) Milan Pražić (bl.)	X	Ilija Korač (bilj.) Petar Veinović (bilj.) Milan pražić (bl.)	Petar Veinović (bilj.) Milan Pražić (bl.)	Petar Veinović (bilj.) Milan Pražić (bl.)	Petar Veinović (bilj.) Milan Pražić (bl.)

ŽUPANIJA/ KOTAR (OBLAST od 1925.)	OPĆINA	1917./1918.	1920.	1922.	1923.	1924.	1925.	1926.	1927.	1928.	1929.
ŽUPANIJA MODRUŠKO RIJEČKA											
Kotar Crikvenica (Primorsko- krajiška oblast)	Crikvenica	Josip Leskovar (bilj. I.) Josip Brajdić (bilj. II.)	Josip Leskovar (bilj. I.) Josip Brajdić (bilj. II.) Stjepan Pištolec (bl.)	Josip Leskovar (bilj.) Stjepan Pištolec (bl.)	Josip Leskovar (bilj. I.) Frane Škiljan (bilj. II.) Josip Ristović (bl.)	Frane Škiljan (bilj.) Josip Ristović (bl.)	Franjo Škiljan (bilj.) Josip Risović (bilj. II.)	Franjo Škiljan (bilj. I.) Miloš M. Stojić (bilj. II.) Josip Lušičić (bl.)	Frane Škiljan (bilj. I.) Otto Markiš (bilj. II.) Dane Grubješić (bl.)	Franje Škiljan (bilj. I.) Otto Markiš (bilj. II.) Dane Grubješić (bl.)	Franjo Škiljan (bilj.) Otto Markiš (bl.)
	Drvenik (Drivenik)	Franjo Petrinović (bilj., načelnik) Šimun Blaž (bl.)	?	Franjo ks. Petrinović (bilj., upravitelj) Blaž Šimun (bl.)	Franjo ks. Petrinović (bilj., upravitelj) Blaž Šimun (bl.)	Franjo Ks. Petrinović (bilj., upravitelj)	Franjo K. Petrinović (bilj., upravitelj)	Dušan R. Egić (bilj. i bl.)	Josip Lušičić (bilj. i bl., upravitelj)	Josip Lušičić (bilj. i bl., načelnik)	Josip Lušičić (bilj. i bl., načelnik)
	Grižane- Belgrad (Grižane)	Ivan Vučić (bilj. I.) Juraj Prodam (bl.)	Ivan Vučić (bilj.) Juraj Prodam (bl.)	Ivan Vučić (bilj., upravitelj) Juraj Prodan (bl.)	Ivan Vučić (bilj., upravitelj) Juraj Prodan (bl.)	Ivan Nep. Vučić (bilj., upravitelj) Juraj Prodan (bl.)	Ivan Vučić (bilj., upravitelj) Juraj Prodan (bl.)	Ivan Vučić (bilj.) Juraj Prodan (bl.)	Juraj Prodam (bilj. i bl.)	Juraj Prodam (bilj.) Ivan Malinarić (bl.)	Juraj Prodam (bilj.) Ivan Malinarić (bl.)
	Selce	Vjencislav Rikel (bilj. i bl.)	Vjencislav Rikel (bilj.)	Vjenceslav Rikel (bilj., upravitelj)	Vjenceslav Rikel (bilj. I., upravitelj)	Vjencislav Rikel (bilj.)	Vjencislav Rikel (bilj.)	Vjencislav Rikel (bilj. i bl.)	Vjenceslav Rikel (bilj.)	Vjenceslav Rikel (bilj.) Mate Lončarić (bl.)	Vjenceslav Rikel (bilj.) Mate Lončarić (bl.)
	Sv. Jakov Šiljevica (Općina se počinje navoditi u Kalendaru za 1924.)	-	-	-	-	Šimun Blaž (bilj. I. i II., upravitelj)	Šimun Blaž (Bilj. I. i II., upravitelj)	?	Josip Risović (bilj. i bl., načelnik)	Josip Risović (bilj. i bl., načelnik)	Josip Risović (bilj. i bl., načelnik)

ŽUPANIJA/ KOTAR (OBLAST od 1925.)	OPĆINA	1917./1918.	1920.	1922.	1923.	1924.	1925.	1926.	1927.	1928.	1929.	
Kotar Čabar (Primorsko- krajiška oblast)	Čabar	Franjo Križ (bilj. I. i bl.)	Fran Križ (bilj.) Zdravko Brovjet (bl.)	Slavko Milštajn (bilj.) Zdravko Brovjet (bl.)	Slavko Milštajn (bilj. I.) Zdravko Brovjet (bl.)	Slavko Milštajn (bilj., upravitelj) Zdravko Brovjet (bl.)	Slavko Milštajn (bilj., upravitelj) Zdravko Brovjet (bl.)	Slavko Milštajn (bilj., upravitelj) Zdravko Brovjet (bl.)	Slavko Milštajn (bilj.) Zdravko Brovjet (bl.)	Slavko Milštajn (bilj.) Zdravko Brovjet (bl.)	Slavko Milštajn (bilj.) Zdravko Brovjet (bl.)	
	Gerovo	Josip Turk (bilj.) Zdravko Brovjet (bl.)	Franjo Čop (bilj. I.) Stjepan Šošćarić (bilj. II.)	Stjepan Šošćarić (bilj. I.) Milan Klepac (bl.)	Stjepan Šošćarić (bilj. I.) Albert Šošćarić (bl.)	Stjepan Šošćarić (bilj.)	Stjepan Šošćarić (bilj., upravitelj) Slavko Muhvić (bl.)	Stjepan šošćarić (bilj.) Marko Demešić (bl.)	Stjepan Šošćarić (bilj.) Marko Dumešić (bl.)	Stjepan Šošćarić (bilj.) Stevan P. Baić (bl.)	Stjepan Šošćarić (bilj.) Stevan Baić (bl.)	
	Plešće	Ivan Ciganić (bilj. i bl.)	Ivan Ciganić (bilj. i bl.)	Ivan Ciganić (bilj.)	Ivan Ciganić (bilj.)	Ivan Ciganić (bilj.)	?	Ivan Ciganić (bilj. i bl.)	Ivan Ciganić (bilj.)	Ivan Ciganić (bilj. i bl.)	Ivan Ciganić (bilj. i bl.)	Ivan Ciganić (bilj. i bl.)
	Prezid	Mato Štefančić (bilj. i bl.)	Mate Štefančić (bilj. i bl.)	Mate Štefančić (bilj. I., upravitelj) Matija Kos (bl.)	?	Mate Štefančić (bilj.) Mato Kos (bl.)	Mate Štefančić (bilj.) Mato Kos (bl.)	Mate Štefančić (bilj.) Mato Kos (bl.)	Mate Štefančić (bilj.) Mato Kos (bl.)	Mate Štefančić (bilj.) Mato Kos (bl.)	Mate Štefančić (bilj.) Mato Kos (bl.)	Mate Štefančić (bilj.) Mato Kos (bl.)
Kotar Delnice (Primorsko- krajiška oblast)	Brod na Kupi	Ljubo Kabalín (bilj.)	Antun Grgurić (bilj. I.) Slavko Milštajn (bl. I. i bilj. II.) Josip Grgurić (bl. II.)	Antun Grgurić (bilj., načelnik) Antun Leš (bl.)	Antun Grgurić (bilj. I., načelnik) Antun Leš (bilj. II.)	Anton Grgurić (bilj., načelnik) Dušan Malin (bl.)	Antun Grgurić (bilj. i načelnik) Dušan Malin (bl.)	Antun Grgurić (bilj.) Dušan Malin (bl.)	Antun Grgurić (bilj.) Dušan Malin (bilj. II.)	Antun Grgurić (bilj.) Dušan Malin (bl.)	Antun Grgurić (bilj.) Dušan Malin (bl.)	
	Brod Moravice	Ivan Gašljević (bilj. i bl.)	Ivan Gašljević (bilj.) Viktor Jurković (bl.)	Ivan Gašljević (bilj., načelnik) Viktor Jurković (bl.)	Ivan Gašljević (bilj., načelnik) Viktor Jurković (bl.)	Ivan Gašljević (bilj. I.) Viktor Jurković (bl.)	Ivan Gašljević (bilj. I., načelnik) Viktor Jurković (bl.)	Ivan Gašljević (bilj.) Viktor Jurković (bl.)	Ivan Gašljević (bilj. I.) Viktor Jurković (bl.)	Ivan Gašljević (bilj.) Viktor Jurković (bl.)	Ivan Gašljević (bilj.) Viktor Jurković (bl.)	
	Crni Lug	Antun Vidmar (bilj. i bl.)	Juraj Salopek (bilj. i bl.)	Augustin Šćimac (bilj.)	Augustin Šćimac (bilj. I. i II.)	Augustin Šćimac (bilj. i bl.)	Pavo Vučić (bilj.) Ante Šćimac (bl.)	Slavko Muhvić (bilj. i bl.)	Slavko Muhvić (bilj. i bl.)	Slavko Muhvić (bilj. i bl.)	Ljubomir Mihelčić (bilj. i bl.)	

ŽUPANIJA/ KOTAR (OBLAST od 1925.)	OPĆINA	1917./1918.	1920.	1922.	1923.	1924.	1925.	1926.	1927.	1928.	1929.
	Delnice	Antun Briški (bilj. I., načelnik) Pavao Starčević (bilj. II.)	Antun Briški (bilj. I.) Pavao Starčević (bilj. II.)	Antun Briški (bilj. I.) Paval Starčević (bilj. II.)	Antun Briški (bilj. I.) Pavel Starčević (bilj. II.)	Antun Briški (bilj. I.) Pavao Starčević (bilj. II.)	Antun Briški (bilj.) Pavao Starčević (bl.)	Antun Briški (bilj. I.) Pavao Starčević (bilj. II.)	Antun Briški (bilj.) Pavao Starčević (bl.)	Antun Briški (bilj.) Paval Starčević (bl.) Franjo Polić (pom. bl.)	Antun Briški (bilj.) Paval Starčević (bl.) Franjo Polić (pom. bl.)
	Fužine	Franjo Rački (bilj. I.) Slavko Mühlstein (bilj. II.)	Franjo Rački (bilj.) Sučić Ivan (bl.)	Franjo Rački (bilj. I.) Sučić Ivan (bilj. II.)	Franjo Rački (bilj. I.) Sučić Ivan (bl.)	Franjo Rački (bilj. I.) Ivan Sučić (bilj. II.)	Franjo Rački (bilj.) Vjekoslav Tomljenović (bl.)	Franjo Rački (bilj.) Mato Stipetić (bl.)	Franjo Rački (bilj.) Mato Stipetić (bl.)	Franjo Rački (bilj.) Mato Stipetić (bl.)	Franjo Rački (bilj.) Mato Stipetić (bl.)
	Lič	Ivan Milišević (bilj.) Ivan Sučić (bl.)	Ivan Milišević (bilj. I.) Pajo Sišul (bilj. II.)	Ivan Milošević (bilj. I.) Pajo Šišuč (bilj. II.)	Pajo Šišul (bilj. i bl.)	Pajo Sišul (bilj. I.) Josip Starčević (bilj. II.)	Pajo Šišul (bilj.) Josip Starčević (bilj. II.)	Pajo Sišul (bilj.) Josip Starčević (bl.)	Pajo Šišul (bilj.) Josip Starčević (bl.)	Pajo Šišul (bilj.) Josip Starčević (bl.)	Pajo Šišul (bilj.) Josip Starčević (bl.)
	Lokve	Antun Grgurić (bilj.) Alojz Pintar (bl.)	Ljubo Kabalin (bilj.) Vjekoslav Pintar (bl.)	Ljubo Kabalin (bilj. I.) Vjekoslav Pintar (bilj. II.)	Vjekoslav Pintar (bilj.) Josip Vičić (bilj. II.)	Vjekoslav Pintar (bilj. I.) Josip Vičić (bilj. II.)	Josip Vičić (bilj.) Juraj Kruljac (bl.)	Josip Vičić (bilj.) Juraj Kruljac (bl.)	Josip Vičić (bilj.) Juro Kruljac (bl.)	Josip Vičić (bilj.) Juro Kruljac (bl.)	Josip Vičić (bilj.) Juraj Kruljac (bl.)
	Mrkopalj	Stjepan Krunoslav Sušić (bilj.) Filip Golik (bl.)	Stjepan Sušić (bilj.) Josip Žagar (bl.)	Pero Sinko (bilj.) Bogoslav Sokolić (bl.)	Pero Sinko (bilj.) Josip Hišber (bl.)	?	Petar Sinko (bilj.) Josip Hibšer (bl.)	Petar Sinko (bilj.) Josip Hibšer (bl.)	Petar Sinko (bilj.) Josip Hibšer (bl.)	Petar Sinko (bilj.) Josip Hibšer (bl.)	Pero Sinko (bilj.) Josip Hibšer (bl.)
	Skrad	Slavoljub Geber (bilj. I.) Augustin Štimac (bl.)	Slavoljub Geber (bilj. I.) Augustin Štimac (bl.)	Slavoljub Geber (bilj.) Josip Žagar (bl.)	Slavoljub Geber (bilj. I., upravitelj) Josip Žagar (bl.)	Slavoljub Geber (bilj., upravitelj) Josip Žagar (bl.)	Slavoljub Geber (bilj., upravitelj) Josip Žagar (bl.)	Slavoljub Gerber (bilj., načelnik) Josip Žagar (bilj. II.)	Slavoljub Geber (bilj.) Josip Žagar (bl.)	Slavoljub Geber (bilj.) Josip Žagar (bl.)	Slavoljub Geber (bilj., načelnik) Josip Žagar (bl.)
Kotar Novi (Kao poseban kotar počinje se navoditi u <i>Kalednaru</i> za	Bribir	Antun Stipaničić (bilj. I.) Ivan Radošević (bilj. II.)	?	Ivan Radošević (bilj.) Ivan Miškulin (bl.)	Ivan Radošević (bilj. I.) Ivan Miškulin (bilj. II.)	Ivo Miškulin (privr. bilj. i bl.)	X	Ivo Miškulin (bilj.) Luka Košutić (bl.)	Ive Miškulin (bilj.) Luka Košutić (bl.)	Ive Miškulin (bilj.) Luka Košutić (bl.)	Ive Miškulin (bilj.) Luka Košutić (bl.)

ŽUPANIJA/ KOTAR (OBLAST od 1925.)	OPĆINA	1917./1918.	1920.	1922.	1923.	1924.	1925.	1926.	1927.	1928.	1929.	
1923.; Općine ovoga kotara prije pripadale kotaru Crikvenica) (Primorsko- krajiška oblast)	Ledenice (U <i>Imeniku</i> 1918. navedeno Krpmotice u Ledenicama)	Antun Pećanić (bilj. I.)	?	Anton Pećanić (bilj.)	Anton Pećanić (bilj. I.) Milan Binković (bl.)	Anton Pećanić (bilj. I.) Josip Kovačević (bilj. II.)	X	Anton Pećanić (bilj. I.) Josip Kovačević (bilj. II.)	Anton Pećanić (bilj.) Matija Rusan (bl.)	Ive Anton Pećanić (bilj.) Matija Rusan (bl.)	Anton Pećanić (bilj.) Matija Rusan (bl.)	
	Novi (Novi- Vinodolski)	Petar Ježić (bilj. I.) Vatroslav Šepak (bilj. II.)	Petar Ježić (bilj.) Rudolf Blašković (bl.)	Petar Ježić (bilj.) Rudolf Blašković (bl.)	Petar Ježić (bilj.) Rudolf Blašković (bilj. II.)	Petar Ježić (bilj. I.) Rudolf Blašković (bilj. II.)	Petar Ježić (bilj. I.) Rudolf Blašković (bilj. II.)	X	Rudolf Blašković (bl.)	Petar Ježić (bilj.) Rudolf Blašković (bl.)	Petar Ježić (bilj.) Rudolf Blašković (bl.)	Petar Ježić (bilj.) Rudolf Blašković (bl.)
Kotar Ogulin Primorsko- krajiška (oblast)	Drežnica	Mirko Trbović (bilj. I.) Miloš Tatalović (bl.)	Mirko Trbović (bilj. I.) Mihajlo Tatalović (bilj. II.)	?	?	Mladen D. Skorupan (bilj. I.) Mihailo Tatalović (bilj. II.)	X	Mile Radulović (bilj.) Dane Grubješić (bl.)	Dušan Tatalović (bilj.) Mile Radulović (bilj.)	Mirko M. Trbović (bilj.) Dušan M. Tatalović (bl.)	Mirko M. Trbović (bilj.) Dane M. Grubješić (bl.)	
	Generalski Stol	Franjo Dorčić (bilj.) Mijo Mlinac (privr. blagajnik)	Zvonimir Gudac (bilj.) Mijo Mlinac (bl.)	Zvonimir Gudac (bilj. I., upravitelj) Mijo Mlinac (bilj. II.)	Zvonimir Gudac (bilj. I., upravitelj) Mijo Mlinac (bilj. II.)	Zvonimir Gudac (bilj. I., upravitelj) Mijo Mlinac (bilj. II.)	X	Zvonimir Gudac (bilj. I., upravitelj) Mijo Mlinac (bl.)	Zvonimir Gudac (bilj. I.) Mijo Mlinac (bilj. II.)	Zvonimir Gudac (bilj.) Mijo Mlinac (bl.)	Zvonimir Gudac (bilj.) Mijo Mlinac (bl.)	
	Gomirje	Bogdan Mamula (bilj. I., načelnik) Teodor Ljubičić (bl.)	Bogdan Mamula Milan Jančić Simo Trbović	Milan Jančić (bilj., načelnik) Simo Trbović (bl.)	Milan Jančić (bilj. I., načelnik) Simo Trbović (bl.)	Milan Jančić (bilj. I., načelnik) Simo Trbović (bl.)	Milan Jančić (bilj. I., načelnik) Simo Trbović (bl.)	X	Milan Jančić (bilj., načelnik) Simo Trbović (bl.)	Milan Jančić (bilj., načelnik) Simo Trbović (bl.)	Milan Jančić (bilj., načelnik) Simo Trbović (bl.)	Mile Radulović (bilj., načelnik) Simo Trbović (bl.)
	Gornje Dubrave (Općina se u <i>Imeniku</i> 1918. navodi kao Dubrava)	Nikola Kukić (bilj. I., načelnik) Stevo Mikašinić (bilj. II.)	Nikola Kukić (bilj. I., načelnik) Stevo Mikašinić (bilj. II.) Simo Vucelić (zamjenik bl.)	Simo L. Vucelić (bilj., upravitelj) Rafailo Mikašinić (bl.)	Simo L. Vucelić (bilj. I., upravitelj) Gjuro Boca (bl.)	Simo L. Vucelić (bilj. I., načelnik) Gjuro Dokmanović (bilj. II.)	Simo L. Vucelić (bilj. I., načelnik) Gjuro Dokmanović (bilj. II.)	X	Simo L. Vucelić (bilj. I., načelnik) Djuro Dokmanović (bl.)	Simo L. Vucelić (bilj., načelnik) Djuro S. Dokmanović (bl.)	Simo L. Vucelić (bilj., načelnik) Miloš Batalo (bl.)	Simo L. Vucelić (bilj., načelnik) Radivoj Vucelić (bl.)

ŽUPANIJA/ KOTAR (OBLAST od 1925.)	OPĆINA	1917./1918.	1920.	1922.	1923.	1924.	1925.	1926.	1927.	1928.	1929.
	Josipdol	August Mihaljević (bilj. I., načelnik) Vaso Mišćević (bl.)		August Mihaljević (bilj., načelnik) Vasilj Mišćević (bilj. II.)	August Mihaljević (bilj. I., načelnik) Vasilj Mišćević (bilj. II.)	August Mihaljević (bilj., načelnik) Gjuro Boca Lazo Popović (pom. bl.)	X	August Mihaljević (bilj.) Gjuro Boca (bilj. II.)	August Mihaljević (bilj., upravitelj) Gjuro Boca (bl.)	August Mihaljević (bilj., načelnik) Gjuro Boca (bl.)	August Mihaljević (bilj., načelnik) Gjuro Boca (bl.)
	Modruš	Josip Juričić (bilj. I. i bl.)	Franjo Mihaljević Tomo Zrne (?)	Franjo Mihaljević (bilj., upravitelj) Martin Vrbovčan (bl.)	Franjo Mihaljević (bilj. I., načelnik) Martin Vrbovčan (bilj. II.)	Franjo Mihaljević (bilj. I., načelnik) Martin Vrbovčan (bilj. II.)	X	Franjo Mihaljević (bilj., načelnik) Martin Vrbovčan (bl.)	Franjo Mihaljević (bilj., načelnik) Martin Vrbovčan (bl.)	Franjo Mihaljević (bilj., načelnik) Martin Vrbovčan (bl.)	Franjo Mihaljević (bilj., načelnik) Martin Vrbovčan (bl.)
	Ogulin	Dragan Vidmarić (bilj. I.) Franjo Dabranić (bilj. II.) Ivan Marković (bilj. III.)	Dragan Vidmarić (bilj. I.) Franjo Dabranić (bilj. II.) Ivan Marković (bilj. III.)	Dragan Vidmarić (bilj. I., načelnik) Ivan Marković (bilj. II.) Stjepan Sušić (bilj. III. i bl.)	Ivan Marković (bilj. II., načelnik) Dragan Vidmarić (bilj. I.) Stjepan Sušić (bilj. III., bl.)	Ivan Marković (bilj. II.) Dragan Vidmarić (bilj. I.) Stjepan Sušić (bl.)	X	Dragan Vidmarić (bilj. I., mjesni sudac) Ivan Marković (bilj. II.) Stjepan Sušić (bl. III.)	Dragan Vidmarić (bilj. I., mjesni sudac) Stjepan Sušić (bilj. III. bl.) Ivan Marković (bilj. II.)	Dragan Vidmarić (bilj. I.) Ivan Marković (bilj. II.) Stjepan Sušić (bilj. III.)	Ivan Marković (bilj.) Stjepan Sušić (bl.) Milan Jančić (bilj. II.)
	Oštarije	Vladimir Demić (bilj., upravitelj) Antun Holjevac (bl.)	Vladimir Demić (bilj. I.) Antun Holjevac (bl.)	Anton Holjevac (bilj.) Mato Zučević (bl.)	Anton Holjevac (bilj. I.) Mato Ivčević (bilj. II.)	Anton Holjevac (bilj.) Joso Draginić (privr. bl.)	X	Anton Holjevac (bilj.) Joso Draginić (bl.)	Antun Holjevac (bilj.) Joža Draginić (bl.)	Anton Holjevac (bilj.) Joso Draginić (bl.)	Anton Holjevac (bilj.) Josip Draginić (bl.)
	Plaški	Gjuro Mikašinović (bilj. I.) Vaso Vukas (bilj. II. i bl.)	Đuro Mikašinović (bilj. I.) Vaso Vukas (bilj. II.) Milan Zlatar (privr. bl.)	Vaso Vukas (bilj. I.) Milan Zlatar (bilj. II.) Dragan Stojanović (pom. bl.)	Vaso Vukas (bilj. I.) Milan Zlatar (bilj. II.)	Vaso Vukas (bilj. I.) Milan Zlatar (bilj. II.)	X	Vaso Vukas (bilj.) Josip Višnić (bilj. III.) Milan Zlatar (bl.)	Milan Zlatar (bilj.) Josip Višnić (bl.)	Milan Zlatar (bilj.) Josip Višnjić (bl.)	Milan Zlatar (bilj.) Josip Višnjić (bl.)

ŽUPANIJA/ KOTAR (OBLAST od 1925.)	OPĆINA	1917./1918.	1920.	1922.	1923.	1924.	1925.	1926.	1927.	1928.	1929.
	Tounj	Franjo Franković (bl., upravitelj) Dragan Dokmanović (bilj.)	Dragan Dokmanović (bilj. I., na dopustu, tražio umirovljenje nakon 33 godine) Franjo Franković (bilj. II.)	Franjo Franković (bilj. I., upravitelj) Josip Kovačić (bilj. II.)	Franjo Franković (bilj. I., načelnik) Josip Kovačić (bilj. II.)	Franjo Franković (bilj. I., načelnik) Josip Kovačić (bilj. II.)	X	Franjo Franković (bilj. I.) Iso Tomić (bl.)	Franjo Franković (bilj. I., upravitelj) Rade Dadasović (bl.)	Franjo Franković (bilj.) Ivan Pauković (bl.)	Franjo Franković (bilj.) Ivan Pauković (bl.)
Kotar Slunj (Primorsko-krajiška oblast)	Cetingrad	Josip Puškarić (bilj.) Rade Novaković (privr. bl.)	Josip Puškarić (bilj.) Milivoj Vuletić (bl.)	Milan Cindrić (bilj. I., načelnik) Milivoj Vuletić (bilj. II.)	?	Slavko Kovačević (bilj. II.)	X	Ivan Paulić (bilj.) Slavko Kovačević (bl.)	Ivan Paulić (bilj. I.) Stojan Stojić (bilj. II.)	Ivan Paulić (bilj.) Slavko Kovačević (bl.)	Ivan Paulić (bilj.) Slavko Kovačević (bl.)
	Drežnik	Mihovil Pavlić (bilj.)	Mihovil Pavlić (bilj. I.) Nikola Kosanović (bilj. II.)	Mile Pavlić (bilj. I.) Nikola Kosanović (bilj. II.)	Nikola Kosanović (bilj. II., načelnik) Mile Pavlić (bilj. I.)	Nikola Kosanović (bilj. II., načelnik) Mile Pavlić (bilj.)	X	Mile Pavlić (bilj.) Nikola Kosanović (bl.)	Mihovil Pavlić (bilj.) Nikola Kosanović (bl., mjesni sudac)	Nikola Kosanović (bl., načelnik, mjesni sudac) Mihovil Pavlić (bilj.)	Mile Pavlić (bilj.) Nikola Kosanović (bl., mjesni sudac)
	Primišlje	Milan Jančić (bilj. I.) Dušan Egić (bilj. II.)	Dušan Egić (bilj.) Rade Dević (bl.)	Dušan Egić (bilj., načelnik)	Dušan Egić (bilj. I., upravitelj) Dragan Stojanović (bilj. II.)	Dušan Egić (bilj. I., načelnik) Dragan Stojanović (bl.)	X	Dragan Stojanović (bilj. I.) Nikola Jaić (bl.)	Dragan Stojanović (bilj. I., mjesni sudac) Nikola Jaić (bl.)	Dušan Egić (bilj., načelnik) Ignjatije Krnić (bl.)	Dušan Egić (bilj., načelnik) Ignjatije Krnić (bl.)
	Rakovica	Uroš Pejić (bilj. I.) Radoslav Dragoević (bilj. II.)	Uroš Pejić (bilj. I.) Radoslav Dragoević (bilj. II.)	Uroš M. Pejić (bilj.) Radoslav Dragojević (bl.)	Nikola Tepavac (bilj. I.) Franjo Rajković (bilj. II.)	Nikola Tepavac (bilj. I.) Franjo Rajković (bilj. II.)	X	Nikola Tepavac (bilj.) Franjo Rajković (bl.)	Nikola Tepavac (bilj.) Franjo Rajković (bl.)	Nikola Tepavac (bilj., upravitelj) Franjo Rajković (bl.)	Nikola Tepavac (bilj., upravitelj) Franjo Rajković (bl.)

ŽUPANIJA/ KOTAR (OBLAST od 1925.)	OPĆINA	1917./1918.	1920.	1922.	1923.	1924.	1925.	1926.	1927.	1928.	1929.
	Slunj	Juraj Salopek (bilj. II., upravitelj) Josip Neralić (bilj. I.)	Josip Neralić (bilj. I.) Ivan Paulić (bilj. II.)	Ivan Paulić (bilj.) Josip Turkalj (bl.)	Josip Neralić (bilj. I., upravitelj) Josip Turkalj (bl.)	Josip Neralić (bilj. I., upravitelj) Josip Turkalj (bl.)	X	Josip Neralić (bilj.) Josip Turkalj (bl.)	Josip Neralić (bilj. I.) Josip Turkalj (bl.)	Josip Neralić (bilj., upravitelj) Josip Turkalj (bl.)	Josip Neralić (bilj., načelnik) Josip Turkalj (bl.)
	Veljun	Rade Keser (bilj.) Teodor Romčević (bl.)	Rade Keser (bilj. I.) Teodor Romčević (bilj. II.)	Radivoj Keser (bilj. I., načelnik) Radivoj Novaković (bilj. II.)	Radivoj Keser (bilj. I., načelnik) Radivoj Novaković (bilj. II.)	Radivoj Koser (bilj. I., upravitelj) Radivoj Novaković (bilj. II.)	X	Radivoj Novaković (bilj.) Djordje Mihailović (bl.)	Radivoj Novaković (bilj.) Gjorgje Mihailović (bl.)	?	Radivoj Keser (bilj., upravitelj) Radivoj Novaković (bl.)
Kotar Sušak (Primorsko- krajiska oblast)	Bakarac	Franjo Randić (bilj. I., načelnik) Vinko Blažina (bilj. II.)	Vinko Blažinić (bilj.) Franjo Samion (bl.)	Vinko Blažinić (bilj., načelnik) Vladislav Skoko (bl.)	Vinko Blažinić (bilj., načelnik) Vladislav Skoko (bl.)	Vinko Blažinić (bilj. I., načelnik) Vladislav Skoko (bilj. II.)	X	Vinko Blažinić (bilj.) Vladislav Skoko (bl.)	Vinko Blažinić (bilj.) Vladislav Skoko (bl.)	Vinko Blažinić (bilj.) Vladislav Skoko (bl.)	Vladislav Skoko (bilj. i bl.)
	Cernik- Čavle	Ivan Štiglić (bilj.) Nikola Štiglić (bl.)	Ermano Randić (bilj.)	Blaž Polić (bilj.)	Blaž Polić (bilj.)	Blaž Polić (bilj.) Franjo Samion (bl.)	X	Blaž Polić (bilj.) Franjo Samion (bl.)	Blaž Polić (bilj., upravitelj) Franjo Samion (bl.)	Blaž Polić (bilj.) Ivan Kraljić (bl.)	Blaž Polić (bilj.) Ivan Kraljić (bl.)
	Grobnik	Franjo Magdić (bilj. I.) Franjo Kamenar (bilj. II.)	Vičević (bl.) (?)	Matko Diminić (bilj.) Zakarija Ivan (bl.)	Matko Diminić (bilj. I.) Zakarija Ivan (bl.)	Matko Diminić (bilj. I.) Ivan Zakarija (bl.)	X	Marko Diminić (bilj.) Ivan Zakarija (bl.)	Matko Diminić (bilj.) Ivan Zakarija (bl.)	Matko Diminić (bilj.) Ivan Zakarija (bl.)	Matko Diminić (bilj.) Ivan Zakarija (bl.)
	Hreljin	Marko Dunaj (bilj.) Anton Belobrajdić (bl.)	Antun Belobrajdić (bl. i privr. bilj.)	Anton Belobrajdić (bilj. I.) Ivan Vugrin (bilj. II.)	Anton Belobrajdić (bilj. I.) Ivan Vugrin (bilj. II.)	Anton Belobrajdić (bilj. I.) Ivan Vugrin (bilj. II.)	X	Anton Belobrajdić (bilj. I.) Ivan Vugrin (bilj. II.)	Anton Belobrajdić (bilj.) Ivan Vugrin (bl.)	Anton Belobrajdić (bilj.) Ivan Vugrin (bl.)	Anton Belobrajdić (bilj.) Ivan Vugrin (bl.)

ŽUPANIJA/ KOTAR (OBLAST od 1925.)	OPĆINA	1917./1918.	1920.	1922.	1923.	1924.	1925.	1926.	1927.	1928.	1929.
	Jelenje	Mate Zubčević (bilj.) Ivan Medanić (bl.)	Nikola Vičević (bilj.) Franjo Valić (bl.)	?	Nikola Vičević (bilj.) Romano Juretić (bl.)	Nikola Vičević (bilj.) Romano Juretić (bl.)	X	Matija Zubčević (bilj.) Rude Paškvan (bl.)	Matija Zupčević (bilj.) Rudolf Paškvan (bl.)	Matija Zupčević (bilj.) Rudolf Paškvan (bl.)	Matija Zupčević (bilj.) Rudolf Paškvan (bl.)
	Kraljevica	Stjepan Polić (bilj. I., načelnik) Vilim Jurković (bilj. II.) Zvonimir Gudac (bl.)	?	Vilim Jurković (bilj.)	Vilim Jurković (bilj.) Rudolf Paškvan (pomoć. bl., pisar)	Vilim Jurković (bilj.)	X	Vilim Jurković (bilj., upravitelj) M. Tomac (bl.)	Vilim Jurković (bilj., upravitelj) Franjo Samion (bl.)	Vilim Jurković (bilj.) Mirko Tomac (bl.)	Vilim Jurković (bilj.) Mirko Tomac (bl.)
	Krasica	Nikola Vičević (bilj.) Ivan Ježić (bl.)	Nikola Štiglic (bilj. I.) Mate Zubčević (bilj. II.)	Nikola Štiglic (bilj. I.) Mate Zubčević (bilj. II.)	Nikola Štiglic (bilj. I.) Mate Zubčević (bilj. II.)	Nikola Štiglic (bilj. I.) Mato Zubčević (bilj. II.)	X	Nikola Vičević (bilj.) Slavko Kovačević (bl.)	Nikola Vičević (bilj. I.) Slavko Kovačević (bilj. II.)	Nikola Vičević (bilj.) Nikola Štiglic (bl.)	Nikola Vičević (bilj.) Nikola Štiglic (bl.)
	Praputnjak	Darinko Pavačić (bilj. i bl.)	Darinko Pavačić (bilj. I.)	Darinko Pavačić (bilj.)	Darinko Pavačić (bilj.)	Darinko Pavačić (bilj. I., načelnik)	X	Darinko Pavačić (bilj. I., načelnik)	Darinko Pavačić (bilj. I., načelnik)	Darinko Pavačić (bilj., načelnik)	Darinko Pavačić (bilj. i bl., načelnik)
Kotar Vojnić (Primorsko- krajiška oblast)	Barilović	Marko Marčac (bilj., upravitelj) Josip Peraković (bl.)	?	Marko Marčec (bilj. I.) Josip Peraković (bilj. II.)	Marko Marčec (bilj. I.) Josip Peraković (bilj. II.)	Marko Marčac (bilj. I.) Josip Peraković (bilj. II.)	X	Marko Marčac (bilj., upravitelj) Josip Peraković (bl.)	Marko Marčac (bilj. I.) Josip Peraković (bl.)	Marko Marčac (bilj.) Josip Peraković (bl.)	Marko Marčac (bilj.) Josip Peraković (bl.)
	Krnjak	Aleksander Mrmić (bilj. I., načelnik) Mihajlo Kresoević (bilj. II.) Gjuro Balčin (bilj. III.)	Gjuro Balčin (bilj. I.) Mihailo Romčević (privr. bl.)	Gjuro Balčin (bilj. I.) Gjuro Pražić (bilj. II.)	Gjuro Pražić (bilj. II., upravitelj) Gjuro Balčin (bilj. I.)	Gjuro Pražić (bilj. I.) Dmitar Tomčić (privr. bl.)	X	Dimitrije Tomčić (bilj.) Milić Bunčić (bl.)	Rade Dadasović (bilj.) Gjorgje Blagojević (bl.)	Rade Dadasović (bilj.) Gjuro Blagojević (bl.)	Dimitrije Tomčić (bilj.) Gjuro Pražić (bl.)

ŽUPANIJA/ KOTAR (OBLAST od 1925.)	OPĆINA	1917./1918.	1920.	1922.	1923.	1924.	1925.	1926.	1927.	1928.	1929.
	Krstinja	Miloš Bunčić (bilj.) Miloš Romčević (bl.)	?	Miloš Bunčić (bilj.) Mihajlo Romčević (bl.)	Miloš Bunčić (bilj., upravitelj) Mihajlo Romčević (bl.)	Miloš Bunčić (bilj., upravitelj) Mihajlo Romčević (bl.)	X	Miloš Bunčić (bilj. I.) Mihajlo Romčević (bilj. II.)	Mihajlo Romčević (bilj.) Milić Bunčić (bl.)	Mihajlo Romčević (bilj.) Milić Bunčić (bl.)	?
	Perjasica	Ninko Novaković (bilj., upravitelj) Simo Pavić (privr. bl.)	Ninko Novaković (bilj.) Simo Pavić (bl.)	Janko Mrdjenović (bilj., upravitelj) Simo Pavić (bl.)	Janko Mrdjenović (bilj. I.) Simo Pavić (bl.)	Janko Mrdjenović (bilj. I.) Simo Pavić (bilj. II.)	X	Miloš Batalo (bilj.) Simo Pavić (bilj. II.)	Miloš R. Ratković (bilj.) Todor Karas (bl.)	Stojan Kaleber (bilj.) Todor Karas (bl.)	Rade Dadasović (bilj.) Mihailo Jelovac (bl.)
	Tušilović (Općina osnovana 1918.)	-	?	Dmitar Tepavac (bilj.)	Dmitar Tepavac (bilj.)	Dmitar Tepavac (bilj. I. i II.)	X	Dmitrije Tepavac (bilj. i bl.)	Dmitar Tepavac (bilj. i bl.)	?	Dmitar Tepavac (bilj. i bl.)
	Vojnić	Mile Novaković (bilj., načelnik) Petar Španović (privr. bl.)	Mile Novaković (bilj.) Petar Španović (bl.)	Mile Novaković (bilj., upravitelj) Petar Španović (bl.)	Mile Novaković (bilj.) Petar Španović (bl.)	?	X	Mile Novaković (bilj.) Miloš Basara (bl.)	Mile Novaković (bilj.) Miloš Basara (bl.)	Mile Novaković (bilj., upravitelj) Nikola Marčetić (bl.)	Mile Novaković (bilj., upravitelj) Nikola Marčetić (bl.)
	Vukmanić	Miloš Batalo (bilj.) Ermano Randić (privr. blagajnik)	Miloš Batalo (bilj.) Dragutin Muić (bilj. II.)	Miloš M. Batalo (bilj. I.) Dragutin Muić (bilj. II.)	Miloš M. Batalo (bilj. I.) Dragutin Muić (bilj. II.)	Miloš M. Batalo (bilj. I.) Dragutin Muić (bilj. II.)	X	Miloš Romčević (bilj.) Dragutin Muić (bilj. II.)	<i>Mjesto se ne navodi u Kalendaru za 1928.</i>	<i>Mjesto se ne navodi u Kalendaru za 1929.</i>	Miloš M. Batalo (bilj.) Dragutin A. Muić (bl.)
Kotar Vrbovsko (Primorsko- krajiška oblast)	Bosiljevo	Sićo Kovačević (bilj. I., načelnik) Milan Dokmanović (bilj. II.) Tomo Ropar (bilj. III.)	?	Tomo Ropar (bilj., povjerenik) Milan Dokmanović (bl.)	Tomo Ropar (bilj., načelnik) Milan Dokmanović (bl.)	Tomo Ropar (bilj. I., povjerenik) Milan Dokmanović (bilj. II.)	X	Tomislav Ropar (bilj.) Milan Dokmanović (bl.)	Tomo Ropar (bilj. I.) Milan Dokmanović (bl.)	Tomo Ropar (bilj., upravitelj) Ivo Kobetić (bl.)	Tomo Ropar (bilj.) Milan Dokmanović (bl.)

ŽUPANIJA/ KOTAR (OBLAST od 1925.)	OPĆINA	1917./1918.	1920.	1922.	1923.	1924.	1925.	1926.	1927.	1928.	1929.
	Ravna Gora	Antun Majnarić (bilj. I., načelnik) Veljko Mišćević (bilj. III. upravne struke) Blaž Acinger (bl.)	Ante Majnarić (bilj. I.) Blaž Acinger (bilj. II.) Velimir Mišćević (bilj. III.)	Velimir Mišćević (bilj. I., načelnik) Blaž Acinger (bilj. II.)	Velimir Mišćević (bilj.) Blaž Acinger (bilj. II.)	Velimir Mišćević (bilj. I.) Blaž Acinger (bilj. II.)	X	Velimir Mišćević (bilj.) Blaž Acinger (bl.)	Velimir Mišćević (bilj. I.) Blaž Acinger (bilj. II.) Viktor Podobnik (bl. II.)	Velimir Mišćević (bilj.) Blaž Acinger (bilj. II.) Viktor Podobnik (bl.)	Velimir Mišćević (bilj.) Blaž Acinger (bilj. II.) Viktor Podobnik (bl.)
	Severin na Kupu	Dane Pavličić (bilj. I., načelnik)	Dane Pavličić (bilj. I.) Marko Rukavina (bilj. II.)	Dane Pavličić (bilj.) Mirko Bazmenjak (bl.)	Dane Pavličić (bilj.) Mirko Bazmenjak (bl.)	Dane Pavličić (bilj. I., načelnik) Eduard Grgurić (bilj. II.)	X	Dane Pavičić (bilj., načelnik) Edo Grgurić (bl.)	Dane Pavličić (bilj., načelnik) Edo Grgurić (bl.)	Dane Pavličić (bilj.) Edo Grgurić (bl.)	Dragan Stojanović (bilj.) Eduard Grgurić (bl.)
	Srpske Moravice (Općina se u <i>Imeniku</i> 1918. navodi kao Komorske Moravice)	Božo Ćuruvija (bilj. I., upravitelj) Gavrilo Petrović (bilj. II.)	?	Božo Ćuruvija (bilj. I.) Nikola Jakšić (bilj. II.) Todor Bunjevac (pom. bl.)	Božo Ćuruvija (bilj. I.) Nikola Jakšić (bilj. II.) Todor Bunjevac (pom. bl.)	Božo Ćuruvija (bilj. I.) Nikola Jakšić (bilj. II.)	X	Božidar Ćuruvija (bilj.) Nikola Jakšić (bl.)	Božo Ćuruvija (bilj.) Nikola Jakšić (bl.)	?	Božo Ćuruvija (bilj.) Nikola Jakšić (bl.)
	Vrbovsko	Juro Delost (bilj. I.) Dragutin Starčević (bilj. II.)	?	Jure Delost (bilj. I.) Dragan Starčević (bilj. II.) Ivan Štiglić (bl.)	Dragan Starčević (bilj. II., načelnik, mjesni sudac) Jure Delost (bilj. I.) Ivan Štiglić (bl. II.)	Dragan Starčević (bilj. II., načelnik, mj. sudac) Jure Delost (bilj. I.) Ivan Štiglić (bilj. III.)	X	Juro Delost (bilj.) Dragutin Starčević (bl.)	Juraj Delost (bilj. I.) Dragutin Starčević (bilj. II.)	Juraj Delost (bilj., upravitelj) Dragutin Starčević (bl.) Miroslav Cvitanović (bl. II.)	Juraj Delost (bilj.) Dragutin Starčević (bl.) Miroslav Cvitanović (pomoć. bl.)

ŽUPANIJA/ KOTAR (OBLAST od 1925.)	OPĆINA	1917./1918.	1920.	1922.	1923.	1924.	1925.	1926.	1927.	1928.	1929.	
OTOK KRK I OPĆINA KASTAV												
Otok Krk/ Kotar Krk (Splitska oblast; Od 1928. Primorsko- krajiška oblast)	Aleksandro vo (Punat)	-	Franjo Zec (opć. tajnik, bl.) (*Podaci iz 1921.)	Franjo Zec (bilj.) Ive Fučić (bl.)	Franjo Zec (bilj. I.) Ive Fučić (bl.)	Franjo Zec (bilj.) Anton Perić (bl.)	Franjo Zec (bilj.) Ante Kraljić (bl.)	Franjo Zec (bilj.) Franjo Franulić (bl.)	Franjo Zec (bilj.) Anton Kraljić (bl.)	Branjo Zec (bilj.) Ante F. Kraljić (bl.)	Franjo Zec (bilj.) Anton Kraljić (bl.)	
	Baška na Krku	-	?	Mirko Čuhanić (bilj.)	Mirko Čubranić (bilj. I.) Zvonko Graudić (bilj. II.)	Mirko Čubranić (bilj.) Zvonko Grandić (bilj. II.)	Mirko Čubranić (bilj.) Zvonko Grandić (bl.)	Mirko Čubranić (bilj.) Zvonko Grandić (bl.)	Mirko Čubranić (bilj.) Zvonko Grandić (bl.)	Mirko Čubranić (bilj.) Zvonko Grandić (bl.)	Mirko Čubranić (bilj.) Zvonimir Grandić (bl.)	
	Dobrinj	-	?	Josip Kirinčić (bilj.)	Josip Kirinčić (bilj.)	Nikola Krička (bilj. i bl.)	Josip Kirinčić (bilj.)	Josip Kirinčić (bilj.)	Josip Kirinčić (bilj. i bl.)	Josip Kirinčić (bilj. i bl.)	Josip Kirinčić (bilj. i bl.)	
	Dubašnica	-	Anton Volarić (bilj.) (*Podaci iz 1921.)	Ante Volarić (bilj.)	Anton Volarić (bilj.)	Ante Volarić (bilj.)	Anton Volarić (bilj.)	Ante Volarić (bilj.)	Ante Volarić (bilj.)	Ante Volarić (bilj.)	Ante Volarić (bilj.)	
	Krk	-	?	Gjuro Mužina (bilj.)	Gjuro Mužina (bilj.)	Gjuro Mužina (bilj.)	Gjuro Mužina (bilj. i bl.)	Gjuro Mužina (bilj. i bl.)	Gjuro Mužina (bilj. i bl.)	Gjuro Mužina (bilj. i bl.)	Gjuro Mužina (bilj. i bl.)	Gjuro Mužina (bilj.) Vjekoslav Šulina (bl.)
	Omišalj	-	?	Nikola Turato (bilj.)	Nikola Turato (bilj.)	Nikola Turato (bilj.) Nikola Ilijić (bl.)	Nikola Turato (bilj.) Nikola Ilijić (bl.)	Nikola Turato (bilj.) Nikola Ilijić (bl.)	Nikola Turato (bilj.)	Nikola Turato (bilj.)	Nikola Turato (bilj.)	Nikola Turato (bilj.) Slavko Mahulja (bl.)
	Vrbnik (Općina se počinje navoditi u Kalendaru za 1924.)	-	-	-	Ivan Bogović (bilj.)	Petar Ostrogović (bilj.)	Petar Ostrogović (bilj. i bl.)	Josip Pavan (naveden samo kao pisar)	Stjepan Kropec (bilj. i bl.)	Stjepan Kropec (bilj. i bl.)	<i>Mjesto se ne navodi u Kalendaru za 1930.</i>	

ŽUPANIJA/ KOTAR (OBLAST od 1925.)	OPĆINA	1917./1918.	1920.	1922.	1923.	1924.	1925.	1926.	1927.	1928.	1929.
Kotarska ispostava Kastav (Ljubljanska oblast; Od 1928. Primorsko-krajiška oblast)	Kastav	-		Nikola Žic (bilj.) Vinko Piglič (bl.)	Nikola Žic (bilj.) Vinko Piglič (bl.)	Nikola Žic (bilj.) Vinko Piglič (bl.)	Nikola Žic (bilj.) Vinko Piglič (bl.)	Nikola Žic (bilj.)	Nikola Žic (bilj.)	Nikola Žic (bilj.)	Nikola Žic (bilj.) Josip Haramija (bl.)
ŽUPANIJA POŽEŠKA											
Kotar Brod (Osječka oblast)	Andrijevc	Petar Atvanović (bilj. i bl.)	Ivan Bielić (bilj.)	Pavao Birtić (navodi se samo kao načelnik) Luka Barberić (bilj. II.)	Luka Barberić (bilj., načelnik) Stjepan Delić (bl.)	Stjepan Delić (bilj.) Marko Seletković (bl.)	Stjepan Delić (bilj., načelnik) Mato Katušić (bl.)	Stjepan Delić (bilj.) Mato Katušić (bl.)	Mato Šnajder (bilj.) Mato Katušić (bl.)	Mato Šnajder (bilj.)	Mato Šnajder (bilj.) Stjepan Seletković (bl.)
	Bebrina	Ivan Melčić (bilj. i bl.)	Vinko Didović (bilj. i bl.)	Stjepan Ivaković (bilj.)	Stjepan Ivaković (bilj. I. i II.)	Stjepan Ivaković (bilj. I. i II.)	Stjepan Ivaković (bilj. i bl.)	Stjepan Ivaković (bilj. i bl.)	Stjepan Ivaković (bilj. I.) Pavao Jozić (bl.)	Stjepan Ivaković (bilj.) Pavao Jozić (bl.)	Stjepan Ivaković (bilj.) Pavao Jozić (bl.)
	Beravci	Josip Crnac (bilj. i bl.)	Josip Crnac (bilj. I. i II.)	Josip Crnac (bilj.)	Ivan Lemešić (bilj. I. i II.)	Ivan Lemešić (bilj. I. i II.)	Ivan Lemešić (bilj. I. i II.)	Ivan Lemešić (bilj. i bl.)	Ivan Lemešić (bilj. I. i II.)	Ivan Lemešić (bilj. i bl.)	Ivan Lemešić (bilj. i bl.)
	Brodski Drenovac	Tomislav Ferić (bilj. i bl.)	Slavko Bešlić (bilj.) Josip Žagar (bilj.)	Josip Žagar (bilj.)	Josip Žagar (bilj.)	Josip Žagar (bilj.)	Josp Žagar (bilj. i bl.)	Josip Žagar (bilj. i bl.)	Stjepan Delić (bilj.)	Stjepan Delić (bilj.)	Miloš Ratković (bilj.) Anta Štivić (bl.)
	Brodski Stupnik	Ivan Alinjak (bilj. i bl.)	Ivan Alinjak (bilj.) Stjepan Jozić (bl.)	Ivan Alinjak (bilj.) Jozic Stjepan (bl.)	Ivan Alinjak (bilj.) Jozic Stjepan (bl.)	Ivan Alinjak (bilj.) Stjepan Jozić (bl.)	Ivan Alinjak (bilj.) Jozic Stjepan (bl.)	Ivan Alinjak (bilj., načelnik) Stjepan Jozić (bl.)	Ivan Alinjak (bilj., načelnik) Stjepan Jozić (bl.)	Ivan Alinjak (bilj.) Stjepan Jozić (bl.)	Ivan Alinjak (bilj.) Stjepan Jozić (bl.)

ŽUPANIJA/ KOTAR (OBLAST od 1925.)	OPĆINA	1917./1918.	1920.	1922.	1923.	1924.	1925.	1926.	1927.	1928.	1929.
	Brodski Varoš	Marijan Živković (bilj., načelnik) Nikola Gjukić (bl.)	?	Marijan Živković (bilj., načelnik) Josip Šarčević (bl.)	Marijan Živković (bilj., načelnik) Josip Šarčević (bl.)	Marijan Živković (bilj., načelnik) Josip Šarčević (bl.)	Marijan Živković (bilj.) Josip Šarčević (bl.)	Marijan Živković (bilj., načelnik) Josip šarčević (bl.)	Marijan Živković (bilj. I., upravitelj) Josip Šarčević (bl.)	Marijan Živković (bilj.) Josip Šarčević (bl.)	Marijan Živković (bilj.) Josip Šarčević (bl.)
	Garčin	Šimo Ilić (bilj. i bl.)	?	Martin Zlatec (bilj.) Mato Šnajder (bilj. II.)	Mato Šnajder (bilj.) Stjepan Šarčević (bl.)	Mato Šnajder (bilj. I.) Stjepan Šarčević (bl.)	Mato Šnajder (bilj. I.) Stjepan Šarčević (bilj. II.)	Mato Šnajdar (bilj. I.) Stjepan Šarčević (bilj. II.)	Mijo Baričević (bilj.) Stjepan Šarčević (bl.)	Mijo Baričević (bilj.) Stjepan Šarčević (bl.)	Mijo Baričević (bilj.) Stjepan Šarčević (bl.)
	Kaniža	Mijo Baričević (bilj. i bl.)	Mijo Baričević (bilj. i bl.)	Mijo Baričević (bilj. i bl.)	Mijo Baričević (bilj. I. i II.)	Mijo Baričević (bilj. I. i II.)	Mijo Baričević (bilj. I., upravitelj) Mato Veseličić (bl.)	Mato Joković (bilj.) Mato Veseličić (bl.)	Mihovil Jednačak (bilj.) Mato Veseličić (bl.)	Mihovil Jednačak (bilj.) Mato Veseličić (bl.)	Mihovil Jednačak (bilj.) Mato Veseličić (bl.)
	Klakar	Ferdo Fuchs (bilj. i bl.)	Petar Atvanović (bilj. i bl.)	Petar Atvanović (bilj. i bl., načelnik)	Petar Atvanović (bilj. i bl., upravitelj)	Petar Atvanović (bilj.)	Petar Atvanović (bilj. i bl.)	Josip Lalić (bilj. i bl.)	Petar Atvanović (bilj. i b.)	Petar Atvanović (bilj. i bl.)	Petar Atvanović (bilj.) Mato Gačić (bl.)
	Kobaš	Stjepan Rubilović (bilj. i bl.)	Adam Grozdanović (bilj.) Josip Kolundžić (bl.)	Stanko Bešlić (bilj. I.) Kolundžić Josip (bl.)	Stanko Bešlić (bilj. I.) Kolundžić Josip (bilj. II.)	Stanko Bešlić (bilj. I.) Josip Kolundžić (bilj. II.)	Stanko Bešlić (bilj. i upravitelj.) Josip Kolundžić (bl.)	Stanko Bešlić (bl.) Josip Kolundžić (bl.)	Josip Kolundžić (bilj.) Josip Lalić (bilj.)	Josip Kolundžić (bilj.) Josip Lalić (bl.)	Josip Kolundžić (bilj.) Josip Lalić (bl.)
	Lužani	Stjepan Žakić (bilj. II.)	?	Gjuka Kovačević (bilj. I., upravitelj) Mijo Jelić (bl.)	Gjuka Kovačević (bilj. I., upravitelj) Mijo Jelić (bilj. II.)	Luka Kovačević (bilj., načelnik) Mijo Jelić (bilj. II.)	Luka Kovačević (bilj.) Mijo Jelić (bl.)	Luka Kovačević (bilj. I.) Mijo Jelić (bl.)	Luka Kovačević (bilj. I., načelnik) Mijo Jelić (bl.)	Luka Kovačević (bilj.) Mijo Jelić (bl.)	Luka Kovačević (bilj.) Mijo Jelić (bl.)

ŽUPANIJA/ KOTAR (OBLAST od 1925.)	OPĆINA	1917./1918.	1920.	1922.	1923.	1924.	1925.	1926.	1927.	1928.	1929.
	Oriovac	Mato Rakić (bilj., upravitelj) Ivan Štivić (bl.)	Stjepan Rubilović (bilj.) Ivan Štivić (bl.)	Stjepan Rubilović (bilj.) Franjo Novaković (bl.)	Stjepan Rubilović (bilj.) Franjo Novaković (bilj. II.)	Stjepan Rubilović (načelnik i b. I) Franjo Novaković (II)	Stjepan Rubilović (bilj. I.) Franjo Novaković (bilj. II.)	Stjepan Rubilović (bilj.) Franjo Novaković (bilj. II.)	Stjepan Rubilović (bilj., upravitelj) Franjo Novaković (bl.)	Stjepan Rubilović (bilj.) Franjo Novaković (bl.)	Stjepan Rubilović (bilj.) Franjo Novaković (bl.)
	Podcrkavje (Općina se počinje navoditi u <i>Kalendaru</i> za 1928.)	-	-	-	-	-	-	-	Ante Delač (bilj.) Adolf Šnajkart (bl.)	Ante Delač (bilj.) Adolf Šnajkart (bl.)	Stevan Slijepčević (bilj.) Adolf Šnajkart (bl.)
	Podvinje	Gjuro Grković (bilj., upravitelj) Nikola Dahm (bl.)	Dragutin Beraković (bilj. I.) Nikola Dam (bl.)	Dragutin Beraković (bilj.) Nikola Dam (bl.)	Dragutin Beraković (bilj.) Nikola Dam (bl.)	Dragutin Beraković (bilj.) Nikola Dam (bl.)	Dragutin Beraković (bilj.) Nikola Dam (bl.)	Dragutin Beraković (bilj.) Nikola Dam (bl.)	Dragutin Beraković (bilj.) Nikola Dam (bl.)	Dragutin Beraković (bilj.) Nikola Dam (bl.)	Dragutin Beraković (bilj.) Ivan Kovačić (bl.)
	Sibinj	Ivan Abramović (bilj.) Stjepan Hobolja (bl.)	Ante Imrović (bilj.) Antun Basanović (bl.)	Simo Ilić (bilj.)	Simo Ilić (bilj.) Antun Basanović (bl.)	Luka Barberić (bilj.) Antun Basanović (bl.)	Ivan Čeović (bilj.) Juraj Blaga (privr. bl.) Josip Balen (privr. bl.)	Ivan Čeović (bilj.) Josip Balen (bl.)	Ivan Čeović (bilj.) Antun Risović (bl.)	Ivan Čeović (bilj.) Antun Risović (bl.)	Rade Tomić (bilj.) Antun Risović (bl.)
	Svilaj	Mijo Mirković (bilj. i bl.)	Mijo Mirković (bilj. I.) Mato Petričević (bl.)	Mijo Mirković (bilj., upravitelj) Mato Petričević (bilj. II.)	Mijo Mirković (bilj. I., načelnik) Mato Petričević (bilj. II.)	Mijo Mirković (bilj., upravitelj) Mato Petričević (bl.)	Mijo Mirković (bilj., upravitelj) Mato Petričević (bl.)	Mijo Mirković (bilj.) Mato Petričević (bl.)	Gjuro Prpić (bilj.) Mato Petričević (bl.)	Gjuro Prpić (bilj.) Antun Lacković (bl.)	Gjuro Prpić (bilj.) Antun Lacković (bl.)

ŽUPANIJA/ KOTAR (OBLAST od 1925.)	OPĆINA	1917./1918.	1920.	1922.	1923.	1924.	1925.	1926.	1927.	1928.	1929.
	Trnjani	Gjuro Vuković (bilj. I.) Ivan Senić (bilj. II.) Franjo Novaković (bl.)	Simo Ilić (bilj.) Stevan Vitas (bl.)	Ante Imović (bilj.) Stjepan Šarčević (bl.)	Ante Imrović (bilj. I.) Stevan Vitas (bilj. II.)	Ante Imbrović (bilj.) Stevan Vitas (bilj. II.)	Ante Imović (bilj.) Stjepan Vitas (bl.)	Ante Imrović (bilj.) Josip Vrtarić (bl.)	Luka Barberić (bilj.) Stjepan Marijanović (bl.)	Luka Barberić (bilj.) Stjepan Marijanović (bl.)	Luka Barberić (bilj.) Stjepan Marijanović (bl.)
	Velika Kapanica	Stjepan Ivaković (bilj. I.) Blaž Ergotić (bilj. II.)	Stjepan Ivaković (bilj. I.) Blaž Ergotić (bilj. II.)	Franjo Didović (bilj.) Ivan Lemešić (bl.)	Franjo Didović (bilj. I.) Stjepan Maas (bilj. II.)	Franjo Didović (bilj. I.) Stjepan Maas (bilj. II.)	Franjo Didović (bilj.) Stjepan Maas (bl.)	Franjo Didović (bilj.) Stjepan Maas (bl.)	Franjo Didović (bilj.) Stjepan Maas (bl.)	Vladimir Peterlić (bilj.) Stjepan Maas (bl.)	Vladimir Peterlić (bilj.) Stjepan Maas (bl.)
Kotar Daruvar (Osječka oblast)	Bijela (Sirač-Biela)	Franjo Ravber (bilj. I., načelnik) Antun Dabčević (bilj. II.)	Lazo Kukić (bilj.) Stjepan Horvat (bilj. II.)	Ante Dobčević (bilj.)	Ante Dobčević (bilj.)	Lazar Kukić (bilj. I. i II.)	Lazar Kukić (bilj. i bl.)	Lazar Kukić (bilj. i bl.)	Lazar Kukić (bilj. i bl.)	Lazar Kukić (bilj. i bl.)	Lazar Kukić (bilj. i bl.)
	Brestovac Daruvarski	Dragutin Vidimar (bilj. i bl.)	Matija Vrban (bilj.)	Matija Vrban (bilj.)	Matija Vrban (bilj.)	Matija Vrban (bilj.)	Matija Vrban (bilj. i bl.)	Matija Vrban (bilj.)	Matija Vrban (bilj. i b.)	Matija Vrban (bilj. i bl.)	Matija Vrban (bilj. i bl.)
	Daruvar trg	Ferdo Kröpfl (bilj.) Kosta Prica (bl.)	Ferdo Kröpfl (bilj.) Kosta Prica (bl.)	Ferdo Kröpfl (bilj. I.) Kosta Prica (bilj. II.)	Ferdo Kröpfl (bilj. I., upravitelj) Kosta Prica (bilj. II.)	Ferdinand Kröpfl (bilj., upravitelj) Kosta Prica (bl.)	Ferdo Kröpfl (bilj. I., upravitelj) Kosta Prica (bl.)	Ferdo Kröpfl (bilj., načelnik) Kosta Prica (bl.)	Ferdo Kröpfl (bilj., upravitelj) Kosta Prica (bl.)	Ferdo Kröpfl (bilj., upravitelj) Kosta Prica (bl.)	Ferdo Kröpfl (bilj. I, načelnik/pov jerenik) Kosta Prica (bl.) Gjuro Prpić (bilj. III.)
	Daruvar Vanjski	Fran Dubenik (bilj., načelnik) Simo Zec (bl.)	Simeon Zec (bilj., načelnik) Franjo Juza (opć. bl.)	Simeon Zec (bilj.) Franjo Juza (bl.)	Simeon Zec (bilj.) Franjo Juza (bl.)	Simeon Zec (bilj.) Franjo Juza (bl.)	Simeon Zec (bilj.) Franjo Juza (bl.)	Simeon Zec (bilj.) Franjo Juza (bl.)	Simeon Zec (bilj.) Franjo Doležal (bl.)	Simeon Zec (bilj.) Franjo Doležal (bl.)	Simeon Zec (bilj.) Franjo Doležal (bl.)

ŽUPANIJA/ KOTAR (OBLAST od 1925.)	OPĆINA	1917./1918.	1920.	1922.	1923.	1924.	1925.	1926.	1927.	1928.	1929.
	Dežanovac	Tomo Matašin (bilj.) Ivan Basić (bl.)		Dragutin Vidmar (bilj. I.)	Dragutin Vidmar (bilj. I.) Ivan Bašić (bilj. II.)	Ivan Bašić (bilj.) Josip Drobni (bl.)	Ivan Bašić (bilj.) Josip Drobni (bl.)	Ivan Bašić (bilj.) Josip Drobni (bl.)	Ivan Bašić (bilj.) Josip Drobni (bl.)	Ivan Bašić (bilj.) Josip Drobni (bl.)	Ivan Bašić (bilj.) Josip Drobni (bl.)
	Daruvarski Sokolovac (Dežanovčki Sokolovac) (Općina djeluje od 1921.)	-	-	Hjuro Herber (bilj. I. i bl.)	Hjuro Herber (bilj. I. i II.)	Ivan Sitter (bilj. I., načelnik) Gjuro Herber (bl.)	Hjuro Herber (bilj. I. i bl.)	Gjuro Herber (bilj. i bl.)	Matija Matoš (bilj. i bl.)	Matija Matoš (bilj.)	Matija Matoš (bilj.)
	Gjulaves	Ivan Žitomirac (bilj., upravitelj) Joco Bakić (bl.)	?	Tešo Čanak (bilj.) Miško Sudar (bl.)	Tešo Čanak (bilj. I.) Miško Sudar (bilj. II.)	?	Tešo Čanak (bilj.) Vojin Sogonić (bl.)	Tešo Čanak (bilj.) Vojin Sogonić (bl.)	Tešo Čanak (bilj.) Vojin Sogonić (bl.)	Tešo Čanak (bilj.) Mihajlo Sudar (bl.)	Tešo Čanak (bilj.) Mihajlo M. Sudar (bl.)
	Hrastovac (U <i>Kalendaru</i> za 1930. općina navedena u kotaru Garešnica)	Stjepan Boršoš (bilj. i bl.)	Stjepan Boršoš (bilj.)	Stjepan Boršoš (bilj.)	Stjepan Boršoš (bilj. I. i II.)	Stjepan Boršoš (bilj. I i II.)	Stjepan Boršoš (bilj. i bl.)	Stjepan Boršoš (bilj. i bl.)	Stjepan Boršoš (bilj. i bl.)	Stjepan Boršoš (bilj. i bl.)	Stjepan Boršoš (bilj. i bl.)
	Končanica	Tješimir Čanak (bilj. i bl.)	Vukašin Orlić (bilj. i bl.)	Vukašin Orlić (bilj.)	Vukašin Orlić (bilj.)	Vukašin Gj. Orlić (bilj. I. i II.)	Vukašin Orlić (bilj. I. i II.)	Vukašin D. Orlić (bilj. I. i II.)	Vukašin Orlić (bilj. I. i II.)	Vukašin Orlić (bilj. i bl.)	Vukašin Orlić (bilj. i bl.)
	Sirač (Općina djeluje od 1921.)	-	-	Ante Dobčević (bilj.)	Ante Dabčević (bilj.)	Ante Dabčević (bilj.)	Milorad M. Sudar (bilj. i bl.)	Ante Dabčević (bilj. i bl.)	Ante Dabčević (bilj. i bl., mjesni sudac)	Ante Dabčević (bilj. i bl., mjesni sudac)	Ante Dabčević (bilj. i bl., načelnik, mjesni sudac)

ŽUPANIJA/ KOTAR (OBLAST od 1925.)	OPĆINA	1917./1918.	1920.	1922.	1923.	1924.	1925.	1926.	1927.	1928.	1929.
	Uljanik	Joco Bogdanović (bilj., upravitelj) Valentin Ušček (bl.)	Joco Milojević (bilj. I.) Valentin Rešček (bilj. II.)	Joco Milojević (bilj. I.) Valentin Rešček (bilj. II.)	Joco Milojević (bilj. I.) Valentin Rešček (bilj. II.)	Joco Milojević (bilj. I.) Valentin Rešček (bilj. II.)	Joco Milojević (bilj.) Benko Pavić (bl.)	Stevan Gj. Ićitović (bilj.) Benko Pavić (bl.)	Stevan Gj. Ićitović (bilj.) Benko Pavić (bl.)	Stevan Ićitović (bilj.) Ludvig Kovač (bl.)	Stevan Đ. Ićitović (bilj.) Ljudevit J. Kovač (bl.)
	Vel. Bastaji	Gjuro Knežević (bilj., načelnik) Blagoja Vuković (bl.)	?	Milan Vuksan (bilj. I.) Milan Jazić (bl.)	Milan Jazić (bilj. I.) Stjepan Horvat (bilj. II.)	Milan Jazić (bilj. I.) Stjepan Horvat (bilj. II.)	Milan Vuksan (bilj. I.) Milan Jazić (bl.)	Milan Zaić (bilj.) Stjepan Horvat (bl.)	Milan Jazić (bilj.) Stjepan Horvat (bl.)	Milan Jazić (bilj.) Ivan Roksa (bl.)	Milan Jazić (bilj.) Ivan Roksa (bl.)
Kotar Nova Gradiška (Osječka oblast)	Cernik	Josip Cenić (bilj. I., upravitelj) Stjepan Trupinić (bilj. II.)	?	Josip Crnić (bilj. I., upravitelj) Julius Kovačević (bilj. II.)	Josip Crnić (bilj. I., upravitelj) Julije Kovačević (bilj. II.)	Josip Cenić (bilj. I., upravitelj) Julius Kovačević (bilj. II.)	Julio Kovačević (bilj. I.) Josip Ferić (bilj. II.)	Julio Kovačević (bilj. I.) Josip Ferić (bilj. II.)	Julio Kovačević (bilj.) Josip Ferić (bl.)	Julio Kovačević (bilj.) Marko Košutić (bl.)	Julio Kovačević (bilj.) Marko Košutić (bl.)
	Davor	Gjuro Marinić (bilj. i bl.)	Đuro Marinić (bilj.)	Đuro Marinić (bilj. i bl.)	Djuro Marinić (bilj. i bl.)	Djuro Marinić (bilj.)	Vaso Vlajsavljević (bilj. i bl.)	Adam Knežević (bilj. I. i II.)	Adam Knežević (bilj. i bl.)	Adam Knežević (bilj. i bl.)	Adam Knežević (bilj. i bl.)
	Dragalić (Općina djeluje od 1928.)	-	-	-	-	-	-	-	-	Josip Ferić (bilj. i bl.)	Josip Ferić (bilj. i bl.)
	Mašić	Gjuro Potřebić (bilj.)	Stevan Novković (bilj. I.) Pero Dupor (bilj. II.)	Petar Kalajdžić (bilj. I., upravitelj) Mile Prica (bl.)	Petar Kalajdžić (bilj. I.) Mile Prica (privr. bl.)	Pero P. Nanić (bilj. I.) Milan S. Prica (bilj. II.)	Pero P. Naninć (bilj.) Stevo J. Bamburac (bl.)	Petar Nanić (bilj. I.) Stevan Bamburać (bilj. II.)	Pero P. Nanić (bilj. i upravitelj) Stevo Bumbarac (bl.)	?	Nikola Kukić (bilj.) Stevan Bamburać (bl.)

ŽUPANIJA/ KOTAR (OBLAST od 1925.)	OPĆINA	1917./1918.	1920.	1922.	1923.	1924.	1925.	1926.	1927.	1928.	1929.
	Novagradiška (Nova Gradiška) (unutarnja)	Ivan Šeatović (bilj.) Dragutin Mirković (bilj. II.)	Ivan Šajković (bilj. I.) Jakov Milojević (bilj. II.) Pajo Stančić (bilj. III.)	Ivan Šajatović (bilj., upravitelj) Jakov Milojević (bl.)	Ivan Šajatović (bilj.) Jakov Milojević (bl.) Mijo Petolas (podbl.)	Ivan Šajatović (bilj. I.) Jakov Milojević (bl. II.)	Ivan Šagovac (bilj.) Jakov Milojević (bl.)	Ivo Šagovac (bilj.) Antun Prpić (bl.)	Ivan Šagovac (bilj., upravitelj) Anton Prpić (bl.)	Ivan Šagovac (bilj.) Antun Prpić (bl.)	Ivan Šagovac (bilj.) Ante Prpić (bl.)
	Novagradiška Vanjska (Nova Gradiška Vanjska)	Ivan Šagovac (bilj.)	Ivo Šagovac (bilj.)	Ivan Šagovac (bilj. i bl., načelnik)	?	Ivo Šagovac (bilj., upravitelj) Stjepan Markanjević (bl.)	Ivan Bielić (bilj.) Mile Radojčević (bl.)	Ivan Bielić (bilj. I.) Stjepan Gjurić (bilj. II.)	Ivan Bielić (bilj.) Tomo Vlainić (bl.)	Ivan Bielić (bilj.) Petar Bačić (bl.)	Ivan Bielić (bilj.) Petar Bačić (bl.)
	Novakapela (Nova Kapela)	Nikola Matiević (bilj.) Gjuro Mašić (bilj. II.)	Nikola Matijević (bilj. I.) Ivan Ferić (bilj. II.)	Nikola Matijević (bilj. I.) Ivan Ferić (bilj. II.)	Nikola Matijević (bilj. I.) Ivan Ferić (bilj. II.)	Nikola Matijević (bilj. I.) Ivan Ferić (bilj. II.)	Nikola Matijević (bilj.) Ivan Ferić (bl.)	Nikola Matiević (bilj. I.) Ivan Ferić (bilj. II.)	Ivan Ferić (bilj.) Matija Bašić (bl.)	Ivan Ferić (bilj.) Matija Bašić (bl.)	Ivan Ferić (bilj.) Matija Bašić (bl.)
	Okučani	Pane Prodić (bilj.) Simo Ečimović (bilj. II.)	?	Prodić Pane (bilj. I.) Simo Ečimović (bilj. II.)	Prodić Pane (bilj. I.) Simo Ečimović (bilj. II.)	Dane Prodić (bilj. I.) Simo Ečimović (bilj. II.) Pero Milanković (bilj. III.)	Pane Prodić (bilj.) Simo Ečimović (bl.)	Pane Prodić (bilj. I.) Simo Ečimović (bilj. II.) Pero Milanković (bilj. III.)	Pane Prodić (bilj. I.) Simo Ečimović (bilj. II.) Pero Milanković (bilj. III.)	?	Pane Prodić (bilj.) Pero Milanković (bl.) Emil Majstorović (bilj. III.)
	Orubica	Josip Figurić (bilj. i bl.)	Josip Figurić (bilj. I. i II.)	Dragutin Medarac (bilj.)	Dragutin Medarac (bilj.)	Petar Kalajdžić (bilj. I.)	Ante Junašević (bilj. i bl.)	Ante Junašević (bilj.)	Marko Hrvoić (bilj.)	Marko Hrvoić (bilj.)	Pero P. Nanić (bilj. i bl.)

ŽUPANIJA/ KOTAR (OBLAST od 1925.)	OPĆINA	1917./1918.	1920.	1922.	1923.	1924.	1925.	1926.	1927.	1928.	1929.
	Rešetari	Antun Vidaković (bilj.) Vjekoslav Ferić (bilj. III.) Emil Iveković (privr. blagajnik)	Vjekoslav Ferić (bilj. I.) Andrija Malinar (bilj. II.)	Vjekoslav Ferić (bilj. I.) Nikola Mikić (bilj. II.)	Vjekoslav Ferić (bilj. I.) Nikola Mikić (bilj. II.)	Vlekoslav Ferić (bilj. I.) Nikola Mikić (bilj. II.)	Vjekoslav Ferić (bilj.) Nikola Mikić (bl.)	Vjekoslav Ferić (bilj. I.) Nikola Mikić (bilj. II.)	Vjekoslav Ferić (bilj.) Stjepan Štivić (bl.)	Gjuro Mašić (bilj.) Stjepan Štivić (bl.)	Gjuro Mašić (bilj.) Stjepan Štivić (bl.)
	Stara Gradiška	Tomo Matić (bilj.) Jakov Franić (bl.)	Gjuro Mašić (bilj. I.) Jakov Franić (bilj. II.)	Gjuro Mašić (bilj.) Jakov Franić (bl.)	Gjuro Mašić (bilj.) Jakov Franić (bl.)	Gjuro Mašić (bilj.) Jakov Franić (bl.)	Gjuro Mašić (bilj.) Jakov Franić (bl.)	Juraj Mašić (bilj. I.) Jakob Franić (bilj. II.)	Gjuro Mašić (bilj.) Leonard Mandić (bl.)	Stanko Bešlić (bilj.) Leonard Mandić (bl.)	Stanko Bešlić (bilj.) Leonard Mandić (bl.)
	Staro Petrovoselo	Mirko Blažević (bilj.) Tadija Lalić (bl.)	Miroslav Blažević (bilj. I.) Blaž Gjanić (bilj. II.)	Mirko Blažević (bilj.) Blaž Gjanić (bl.)	Mirko Blažević (bilj. I.) Blaž Gjanić (bilj. II.)	Mirko Blažević (bilj.) Blaž Gjanić (bl.)	?	Tomo Vlainić (privr. bilj.) Blaž Gjanić (bilj. II.)	Stanko Bešlić (bilj.) Blaž Gjanić (bl.)	Miroslav Blažević (bilj.) Blaž Gjanić (bl.)	Mirko Blažević (bilj.) Blaž Gjanić (bl.)
	Štivilica	Julius Kovačević (bilj. i bl.)	Julius Kovačević (bilj.)	Ante Junašević (bilj. i bl.)	?	Ante Junašević (bilj. i bl.)	Antun Musić (bilj. i bl.)	Antun Musić (bilj. I. i II.)	Antun Musić (bilj. i bl.)	Antun Musić (bilj. i bl.)	Antun Musić (bilj. i bl.)
Kotar Novska (Osječka oblast)	Banova Jaruga (Općina se počinje navoditi u <i>Kalendaru</i> za 1927.)	-	-	-	-	-	-	Franjo Filipović (bilj. I. i II.)	Gjuro Hreber (bilj. i bl.)	Gjuro Herber (bilj. i bl.)	Gjuro Herber (bilj. i bl.)
	Jasenovac n/S	Lazar Kelić (bilj.) Petar Junaci (bilj. II.)	Lazar Kelić (bilj.) Petar Junaci (bilj. II.)	Lazar Kelić (bilj. I., načelnik) Petar Junaci (bilj. II.)	Lazar Kelić (bilj. I., načelnik) Petar Junaci (bilj. II.)	Lazar Kelić (bilj. I., načelnik) Petar Junaci (bilj. II.)	Lazar Kelić (bilj., načelnik) Petar Junaci (bl.)	Lazar Kelić (bilj.) Petar Junaci (bl.)	Lazar Kelić (bilj.) Petar Junaci (bl.)	Pero P. Nanić (bilj., načelnik) Pero Junaci (bl.)	Milan Vuksan (bilj.) Petar Junaci (bl.)

ŽUPANIJA/ KOTAR (OBLAST od 1925.)	OPĆINA	1917./1918.	1920.	1922.	1923.	1924.	1925.	1926.	1927.	1928.	1929.
	Krapje	Blaž Gjurić (bilj., upravitelj) Stjepan Peldić (bl.)	Dragutin Medarac (bilj. I.) Stjepan Peldić (bilj. II.)	Matija Janušić (bilj.) Josip Skledar (bl.)	Matija Janušić (bilj. I.) Josip Skledar (bl.)	Matija Janjušić (bilj. I.) Josip Škledar (bilj. II.)	Matija Janjušić (bilj.) Josip Škledar (bl.)	Matija Janjušić (bilj.) Josip Škledar (bl.)	Matija Janjušić (bilj.) Josip Škledar (bl.)	Matija Janjušić (bilj.) Josip Škledar (bl.)	?
	Lipovljani	Mijo Štefanac (bilj. I.) Nikola Šturlić (bilj. II.)	Mijo Štefanac (bilj.) Nikola Šturlić (bl.)	Mijo Štefanac (bilj. I.) Nikola Šturlić (bilj. II.)	Mije Štefanac (bilj. I.) Nikola Šturlić (bilj. II.)	Mijo Štefanac (bilj.) Nikola Šturlić (bl.)	Mijo Štefanac (bilj.) Milan Djaković (bl.)	Mijo štefanac (bilj. I.) Nikola Šturlić (bilj.)	Mijo Štefanac (bilj.) Nikola Šturlić (bl.)	Mijo Štefanac (bilj.) Nikola Šturlić (bl.)	Mijo Štefanac (bilj., načelnik) Nikola Šturlić (bl.)
	Lonja	Franjo Didović (bilj. i bl.)	Franjo Didović (bilj.)	Mihovil Jednačak (bilj. I. i II.)	Mihovil Jednačak (bilj. I. i II.)	Mihovil Jednačak (bilj. I. i II.)	Mihovil Jednaček (bilj. I. i II.)	Dragutin Tanhofer (bilj. i bl.)	Štef Posavac (bilj. I. i II.)	Josip Lončarević (bilj.)	Josip Lončarević (bilj.)
	Medjurić	Mihovil Kokša (bilj. i bl.)	?	Mihovil Kokša (bilj., načelnik)	Mihovil Kokša (bilj., načelnik) Ivan Sabolović (bilj. II.)	Mihovil Kohša (bilj. I., načelnik) Ivan Sabolović (bilj. II.)	Mihovil Kokša (bilj., načelnik) Ivan Sabolović (bl.)	Ivan Sabolović (bilj. II., upravitelj) Matija Gobac (bilj. I.)	Mihovil Kokša (bilj.) Ivan Sabolović (bl. i bilj. II.)	Mihovil Kokša (bilj.) Marko Laluš (bl.)	Mihovil Kokša (bilj., načelnik) Marko Laluš (bl.)
	Novska (U Kalendaru za 1927. počinje se navoditi općina Novska Unutarnja)	Mato Mirković (bilj. I.) Milan Djaković (bilj. II.)	Mato Mirković (bilj. I.) Milan Djaković (bilj. II.)	Mato Mirković (bilj. I.) Milan Djaković (bilj. II.)	Milan Djaković (bilj. II., povjerenik) Mato Mirković (bilj. I.)	Mato Mirković (bilj. I.) Milan Djaković (bilj. II.)	Matija Mirković (bilj.) Nikola Šturlić (bl.)	Matija Pejaković (bilj. I.) Juraj Blaga (bilj. II.)	Matija Mirković (bilj.) Juraj Blaga (bl.)	Jefta Kovačević (bilj., načelnik) Benjamin Lovošević (bl.)	Aurel Berc (bilj.) Benjamin Lovošević (bl.)

ŽUPANIJA/ KOTAR (OBLAST od 1925.)	OPĆINA	1917./1918.	1920.	1922.	1923.	1924.	1925.	1926.	1927.	1928.	1929.
	Novska Vanjska (Općina se počinje navoditi u <i>Kalendaru</i> za 1927.)	-	-	-	-	-	-	Mihovil Jednačak (bilj. I.) Aurel Berc (bilj. II.)	Josip Žagar (bilj.) Zlatko Berc (bl.)	Josip Žagar (bilj., načelnik) Zlatko Berc (bl.)	Josip Žagar (bilj., načelnik) Mijo Pandurović (bl.)
	Rajić	Joco Popović (bilj.) Ilija Šteović (bl.)	Joco Popović (bilj. I.) Ilija Steović (bilj. II.)	Joco Popović (bilj. I.) Steović Ilija (bilj. II.)	Joco Popović (bilj. I.) Steović Ilija (bilj. II.)	Joco Popović (bilj. I.) Ilija Steović (bilj. II.)	Joco Popović (bilj. I., upravitelj) Mirko A. Čirinović (bl.)	Vaso Vlaisavljević (bilj.) Ilija Steović (bl.)	Vaso Vlaisavljević (bilj.) Ivan Sertić (bl.)	Vaso Vlaisavljević (bilj.) Milan Radivojević (bl.)	Vaso Vlaisavljević (bilj., načelnik) Milan Radivojević (bl.)
Kotar Pakrac (Osječka oblast)	Antunovac	Ivan Kovačić (bilj., upravitelj) Jefto Kovačević (bl.)	Jefto Kovačević (bilj. I. i II.)	Jefto Kovačević (bilj. I.) Zlatko Berc (bilj. II.)	Jefto A. Kovačević (bilj. I., načelnik) Aurel Berc (bilj. II.)	Jefto A. Kovačević (bilj. I.) Aurel Berc (bilj. II.)	Franjo Kovač (bilj. I.) Aurel Berc (bl.)	Franjo Kovač (bilj. I.) Ilija Opić (bl.)	Franjo Kovač (bilj.) Pavao Karajković (bl.)	Franjo Kovač (bilj.) Pavle Karajković (bl.)	Franjo Kovač (bilj.) Gajo Perić (bl.)
	Badljevina	Josip Luić (bilj., upravitelj) Josip Weiss (bl.)	?	Josip Luić (bilj.) Emanuel Narožni (bl.)	Josip Luić (bilj. I.) Emanuel Narožni (bilj. II.)	Josip Luić (bilj. I.) Eman Narožni (bilj. II.)	Josip Luić (bilj.) Euvan Narožni (bl.)	Josip Luić (bilj.) Eman Narožni (bl.)	Josip Luić (bilj.) Eman Narožni (bl.)	Josip Luić (bilj.) Eman Narožni (bl.)	Josip Luić (bilj.) Eman Narožni (bl.)
	Buč	Joco Milojević (bilj., upravitelj) Stjepan Mihoković (bilj. II.) Milan Mileusnić (bilj. III.)	Proko Stojanović (bilj. I.)	Petar Mrdjenović (bilj. I., nač.) Mato Vučićerić (bilj. II.)	Petar Mrdjenović (bilj., načelnik) Milan Radivojević (bl.)	Petar Mrdjenović (bilj.) Milan Radivojević (bl.)	Joco Bogdanović (privr. načelnik i bilj.) Jovan M. Berić (bl.)	Radoslav Popović (bilj., načelnik) Jovan Berić (bilj. II.)	Jovan Berić (bl.)	Jovan Berić (bilj.) Savo Ostojčić (bl.)	Jovan Berić (bilj.) Pavle Karajković (bl.)

ŽUPANIJA/ KOTAR (OBLAST od 1925.)	OPĆINA	1917./1918.	1920.	1922.	1923.	1924.	1925.	1926.	1927.	1928.	1929.
	Čaglić (Čaglić p. Lipik)	Stevo Novković (bilj.) Petar Ljubičić (bl.)		Petar Ljubičić (bilj.) Gjorgje Babić (bl.)	Petar Ljubičić (bilj. I.) Gjuro Babić (bilj. II.)	Petar Ljubičić (bilj. I.) Gjuka Babić (bilj. II.)	Petar Ljubičić (bilj.) Gjuka Babić (bl.)	Petar Ljubičić (bilj, načelnk) Gjorgje Babić (bl.)	Petar Ljubičić (bilj.) Gjorgje Babić (bl.)	Petar K. Ljubičić (bilj.) Gjorgje M. Babić (bl.)	Petar K. Ljubičić (bilj.) Mile Radojčević (bl.)
	Dragović	Josip Boltek (bilj., načelnik) Simo Ljuština (bl.)	Simo Ljuština (bilj.) Josip Ožbolt (bl.)	Simo Ljuština (bilj.) Josip Ožbolt (bl.)	Simo Ljuština (bilj., načelnik) Josip Ožbolt (bl.)	Simo M. Ljuština (bilj., načelnik) Josip Ožbolt (bl.)	Sima M. Ljuština (bilj. I.) Josip J. Ožbolt (bl.)	Simo Ljuština (bilj.) Josip Ožbolt (bl.)	Simo M. Ljuština (bilj.) Josip J. Ožbolt (bl.)	Simo Ljuština (bilj.) Nikola Vučković (bl.)	Jefta Kovačević (bilj.) Nikola Vučković (bl.)
	Gaj	Nikola Mandić (bilj., upravitelj) Matija Kovačević (bl.)	Milan Vuksan (bilj., načelnik) Franjo Filipović (bl.)	Joco Bogdanović (bilj., načelnik) Branjo Filipović (bl.)	Joco Bogdanović (bilj. I., načelnik) Franjo Filipović (bilj. II.)	Joco Bogdanović (bilj., načelnik) Franjo Filipović (bilj. II.)	?	?	Čiro Cerovski (bilj.) Martin Štefanac (bl.)	Čiro Cerovski (bilj.) Martin Štefanac (bl.)	Čiro Cerovski (bilj.) Martin Štefanac (bl.)
	Kukunjevac	Proko Stojanović (bilj., upravitelj) Jovo Romanić (bl.)	Gjuro Potrebić (bilj. I.) Jovan Romanić (bilj. II.)	Gjuro Potrebić (bilj. I.) Jovan Romanić (bilj. II.)	Milan Vuksan (bilj. I., načelnik) Vaso Mihailović (bilj. II.)	Milan Vuksan (bilj., načelnik) Vaso Mihajlović (bl.)	Milan Vuksan (bilj. I.)	Milan Vuksan (bilj. I.) Petar Mrdjenović (bl.)	Milan Vuksan (bilj. I.) Milan Radojčević (bl.)	Milan Vuksan (bilj.) Mile Radojčević (bl.)	Đordje Babić (bilj.) Martin Štefanac (bl.)
	Lipik	Drautin pl. Thanhofer (bilj., upravitelj) Nikola Krajnović (bl.)	Nikola Krajnović (bilj. I.) Ivan Ivezić (bilj. II.)	Nikola Krajnović (bilj. I., načelnik) Luka Štimac (bilj. II.)	Nikola Krajnović (bilj. I., načelnik) Luka Štimac (bilj. II.)	Nikola Krajnović (bilj. I., načelnik) Luka Štimac (bilj. II.)	Nikola S. Krajnović (bilj., načelnik) Gjuro Mihajlović (bl.)	Nikola Krajnović (bilj.) Luka Štimac (bl.)	Nikola Krajnović (bilj.) Luka Štimac (bl.)	Nikola Krajnović (bilj.) Luka Štimac (bl.)	Nikola Krajnović (bilj.) Luka Štimac (bl.)

ŽUPANIJA/ KOTAR (OBLAST od 1925.)	OPĆINA	1917./1918.	1920.	1922.	1923.	1924.	1925.	1926.	1927.	1928.	1929.
	Pakrac	Mihajlo Todorović (bilj., upravitelj) Mate Grabić (bl.)	Mihajlo Todorović (bilj. I., načelnik) Matija Grabrić (bilj. II.)	Mihajlo Todorović (bilj. I., načelnik) Matija Grabić (bilj. II.)	Mihajlo Todorović (bilj. I., načelnik) Matija Grabić (bilj. II.)	Mihajlo Todorović (bilj. I., načelnik) Matija Grabić (bilj. II.)	Mihajlo Todorović (bilj.) Matija Grabrić (bl.)	Matija Grabrić (bilj.) Mirko Čirinović (bl.)	Matija Grabrić (bilj.) Mirko Čirinović (bl.)	Matija Grabić (bilj., načelnik) Mirko Čirinović (bl.)	Matija Grabić (bilj., načelnik/ko mesar) Mirko Čirinović (bl.)
	Poljana (Poljana Pakračka)	Matija Vrbanić (bilj. i bl.)	Nikola Mandić (bilj.)	Nikola Mančić (bilj., načelnik)	Nikola Mančić (bilj. I., načelnik)	?	Nikola Mandić (bilj. I. i II.)	Nikola Mandić (bilj.)	Nikola Mandić (bilj. i bl.)	Nikola Mandić (bilj. i bl.)	Nikola S. Mandić (bilj.) Josip P. Horvat (bl.)
Kotar Požega (Osječka oblast)	Bekteže (Begteže)	Ivan Krnić (bilj.) Jakob Štivić (bl.)	Joco Krnić (bilj.) Jakob Štivić (bl.)	Joco Krnić (bilj., načelnik) Jakob Štivić (bl.)	Joco Krnić (bilj., načelnik) Jakob Štivić (bl.)	Joco Krnić (bilj., načelnik) Jakob Štivić (bl.)	Joco Krnić (bilj.) Jakob Štivić (bl.)	Joco Krnić (bilj. I., upravitelj) Jakob Štivić (bl.)	Joco Krnić (bilj., načelnik) Jakob Štivić (bl.)	Joco Krnić (bilj.) Jakob Štivić (bl.)	Joco Krnić (bilj.) Gjuro Gjokić (bl.)
	Jakšić	Filip Dosegović (bl.)	Filip Dosegović (bilj.) Benko Pavić (bl.)	Filip Dašegović (bilj. I.) Benko Pavić (bilj. II.)	Filip Dosegović (bilj. I.) Benko Pavić (bilj. II.)	Filip Dosegović (bilj., upravitelj) Benjamin Pavić (bilj. II.)	Filip Dosegović (bilj.) Pero Živanić (bl.)	Filip Dosegović (bilj.) Pero Živanić (bl.)	Filip Dosegović (bilj.) Vaso Mihajlović (bl.)	Filip Dosegović (bilj.) Vaso Mihailović (bl.)	Filip Dosegović (bilj.) Vaso Mihailović (bl.)
	Kaptol	Stjepan Žanić (bilj., načelnik) Marko Šedy (bl.)	Stjepan Krmpotić (bilj.) August Romčević (bl.)	Stjepan Krmpotić (bilj. I.) Vinko Klačić (bilj. II.)	Stjepan Krmpotić (bilj. I.) Vinko Klačić (bilj. II.)	Stjepan Krmpotić (bilj. I.) Vinko Klarić (bilj. II.)	Stjepan Krmpotić (bilj., načelnik) Vinko Klarić (bl.)	Stjepan Krmpotić (bilj. I.) Vinko Klarić (bilj. II.)	Vinko Klarić (bilj.) Antun Pekaš (bl.)	Vinko Klarić (bilj., načelnik) Antun Pekaš (bl.)	Vinko Klarić (bilj., načelnik) Antun Pekaš (bl.)
	Kutjevo	Tomislav Ferić (bilj., načelnik) Franjo Franjo Ibrišimović (bl.)	Tomislav Ferić (bilj.) Franjo Ibrišimović (bl.)	Tomislav Ferić (bilj.) Franjo Zbrišinović (bl.)	Tomislav Ferić (bilj.) Franjo Ibrišimović (bl.)	Tomislav Ferić (bilj.) Franjo Ibrišimović (bl.)	Tomislav Ferić (bilj.) Franjo Ibrišimović (bl.)	Tomislav Ferić (bilj.) Franjo Ibrišimović (bl.)	Tomislav Ferić (bilj. I.) Franjo Ibrišimović (bl.)	Tomislav Ferić (bilj.) Franjo Ibrišimović (bl.)	Tomislav Ferić (bilj.) Franjo Hrišinović (bl.)

ŽUPANIJA/ KOTAR (OBLAST od 1925.)	OPĆINA	1917./1918.	1920.	1922.	1923.	1924.	1925.	1926.	1927.	1928.	1929.
	Mihaljevci (Općina se u <i>Imeniku</i> 1918. navodi kao Mihaljevci Hrvatski)	Pavao Vutmeji (bilj. i bl.)	?	Pavao Plažević (bilj. i bl.)	Pavao Plažević (bilj. i bl.)	Pavao Blažević (bilj.)	Pavao Blažević (bilj. i bl.)	Pavao Blažević (bilj. I. i II.)	Pavao Blažević (bilj.)	Pavao Blažević (bilj. i bl.)	Pavao Blažević (bilj. i bl.)
	Pleternica	Eduard Martin Zlatec (bilj.) Vasilije Peleš (bl.)	Vaso Peleš (privr. bilj.) Martin Zlatec (bilj., suspendiran) Mijo Filić (privr. bl.)	Ivan Melčić (bilj.) Stjepan Debe (bl.)	Ivan Melčić (bilj. I., načelnik) Mijo Filić (bilj. II.)	Ivan Melčić (bilj. I.) Mijo Filić (bilj. II.)	Ivan Melčić (bilj., upravitelj) Mijo Felić (bl.)	Ivan Melčić (bilj. I.) Mijo Filić (bl.)	Ivan Melčić (bilj.) Mijo Filić (bl.)	Ivan Melčić (bilj.) Mijo Filić (bl.)	Ivan Melčić (bilj.) Mijo Filić (bl.)
	Požega Vanjska	Petar Vuksanović (bilj.)	Petar Vuksanović (bilj. I.) Nikola Golubić (bilj. II.)	Petar Vuksanović (bilj. I., načelnik) Nikola Golubić (bilj. II.)	Petar Vuksanović (bilj. I., načelnik) Nikola Golubić (bilj. II.)	Petar Vuksanović (bilj. I., načelnik) Nikola Golubić (bilj. II.)	Petar Vuksanović (bilj., načelnik) Nikola Golubić (bl.)	Petar Vuksanović (bilj. I., načelnik) Nikola Golubović (bilj. II.)	Petar Vuksanović (bilj., načelnik) Nikola Golubić (bl.)	Petar Vuksanović (bilj.) Nikola Golubić (bl.)	Petar Vuksanović (bilj.) načelnik/kon esar) Nikola Golubić (bl.)
	Požeski Brestovac	Adam Knežević (bl.)	Daniel Grgurić (bilj.) Adam Knežević (bl.)	Ivan Bielić (bilj. I.) Stevo Vitas (bilj. II.)	Ivan Beilić (bilj.) Valentin Troha (bl.)	Dragutin Medarac (bilj.) Leonardo Mandić (bl.)	Dragutin Medarac (bilj., upravitelj) Leonardo Mandić (bl.)	Leonard Mandić (bilj. I., upravitelj) Antun Marenović (bl.)	Mirko Blažević (bilj., upravitelj) Nikola Davidović (bl.)	Ante Imrović (bilj.) Nikola Davidović (bl.)	Ivan Čeović (bilj.) Nikola Davidović (bl.)
	Ruševo	Daniel Grgurić (bilj., načelnik) Josip Šarabok (bl.)	Josip Šarabok (bilj.)	Josip Šarabok (bilj., načelnik) Gustav Zec (bl.)	Josip Šarabok (bilj., načelnik) Stjepan Kovačić (bl.)	Josip Šarabok (bilj. I., načelnik) Gustav Zec (bilj. II.)	Josip Šarabok (bilj., načelnik)	Josip Šarabok (bilj., načelnik) Gustav Zec (bl.)	Josip Šarabok (bilj., načelnik) Gustav Zec (bl.)	Josip Šarabok (bilj., načelnik) Gustav Zec (bl.)	Josip Šarabok (bilj., načelnik) Gustav Zec (bl.)

ŽUPANIJA/ KOTAR (OBLAST od 1925.)	OPĆINA	1917./1918.	1920.	1922.	1923.	1924.	1925.	1926.	1927.	1928.	1929.
	Stražeman (Općina se u <i>Imeniku</i> 1918. navodi kao Stražeman sa sjedištem u Biškupcima)	Antun Imrović (bilj., načelnik) Mato Pavlović (bl.)	Ivan Klinčić (bilj.) Petar Kalajdžić (bl.)	Ivan Klinčić (bilj., načelnik)	Ivan Klinčić (bilj. I., načelnik) Petar Vanić (bilj. II.)	Ivan Klinčić (bilj. I., načelnik) Franjo Blumenšein (bl.)	Ivan Klinčić (bilj., načelnik) Benko Pavić (bl.)	Ivan Klinčić (bilj. I., načelnik) Franjo Blumenšajn (bilj. II.)	Ivan Klinčić (bilj., načelnik) Jozo Mišković (bl.)	Ivan Klinčić (bilj., načelnik) Josip Veber (bl.)	Ivan Klinčić (bilj., načelnik) Josip Veber (bl.)
	Velika	Baltazar Molnar (bl.)	Baltazar Molnar (bilj. I. i II.)	Baltazar Molnar (bilj.)	Baltazar Molnar (bilj. i bl.)	Bakazar Molnar (bilj. I. i II.)	Baltazar Molnar (bilj. i bl.)	Baltazar Molnar (bilj. I. i II.)	Baltazar Molnar (bilj. i bl.)	Baltazar Molnar (bilj. i bl.)	Baltazar Molnar (bilj. i bl.)
	Vilićselo	Mihajlo Sikirica (bilj.) Antun Bogović (bl.)	Mihajlo Sikirica (bilj.) Vaso Mihajlović (bl.)	Mihajlo Sikirica (bilj. I.) (*Prema podacima PU iz svibnja 1922.: Ante Bogović, bilj. II.)	Mihajlo Sikirica (bilj. I.) Ante Bogović (bilj. II.)	Mihajlo Sikirica (bilj. I., načelnik) Ante Bogović (bilj. II.)	Mihajlo Sikirica (bilj., upravitelj) Ante Bogović (bl.)	Mihajlo Sikirica (bilj. I., upravitelj) Ante Bogović (bl.)	Mihajlo Sikirica (bilj.) Antun Bogović (bl.)	Mihajlo Sikirica (bilj.) Ante Bogović (bl.)	Mihajlo Sikirica (bilj.) Ante Bogović (bl.)
ŽUPANIJA SRIJEMSKA											
Kotar Ilok (Srijemska oblast)	Banoštar	<i>Mjesto se ne navodi u Imeniku 1918.</i>	?	Živko Vlahović (bilj. I.) Milan Gjurđević (bilj. II.)	Živko Vlahović (bilj. I.) Milan Gjurđević (bilj. II.)	Živko Vlahović (bilj. I.) Ilija Gajdošević (bilj. II.)	X	Gjorgje Gjorgjević (bilj.) Bogoljub Ranisavljević (bl.)	Gjorgje Gjorgjević (bilj.) Bogoljub Ranisavljević (bl.)	Milan Gjurgjević (bilj.) Bogoljub Ranisavljević (bl.)	?
	Beočin	Milan Popović (bilj.) Arsa Jovanović (bl.)	Arsa Jovanović (bilj.) Radoj Tresiglavić (bl.)	Arsa Jovanović (bilj.) Rada Tresiglavić (bl.)	?	Arsa Jovanović (bilj. I.) Pajo Jovanović (bl. II.)	X	Arsa Jovanoivć (bilj.) Ilija Mandić (bl.)	Ilija Gajdošević (bilj.) Milan Nikolić (bl.)	Ilija Gajdošević (bilj.) Milan Nikolić (bl.)	Ilija Gajdošević (bilj.) Milan Nikolić (bl.)

ŽUPANIJA/ KOTAR (OBLAST od 1925.)	OPĆINA	1917./1918.	1920.	1922.	1923.	1924.	1925.	1926.	1927.	1928.	1929.
	Bingula	Pajo Madjarac (bilj. i bl.)	Paja Madjarac (bilj. i bl.)	Paja Madjarac (bilj. i bl.)	Paja N. Madjarac (bilj.)	Paja N. Madjarac (bilj.)	X	Branko Sudarević (bilj.) Stojan Brkić (bl.)	Branko Sudarević (bilj., načelnik) Stojan Brkić (bl.)	Branko Sudarević (bilj.) Stojan Brkić (bl.)	Branko Sudarević (bilj.) Stojan Brkić (bl.)
	Čerević	Dušan Maksimović (bilj.) Marko Popović (bl.)	Dušan Maksimović (bilj.) Marko Popović (bl.)	Dušan J. Maksimović (bilj.) Marko M. Popović (bl.)	Marko Popović (bilj.) Danilo Mulić (bilj.)	Marko Popović (bilj. I.) Danilo Mulić (bilj. II.)	X	Marko Popović (bilj.) Ilija Živković (bl.)	Marko Popović (bilj.) Ilija Živković (bl.)	Marko Popović (bilj.) Negovan Nenić (bl.)	Marko Popović (bilj.) Negovan Nenić (bl.)
	Erdevik	Laza Nadbandić (bilj.) Marijan Šert (bl.)	Milan Popović (bilj.) Živko Vlahović (bl.)	Milan Popović (bilj. I.) Dušan Berisavljević (bilj. II.)	Milan Popović (bilj.) Dušan Berisavljević (bilj. II.)	Milan Popović (bilj. I.) Dušan Berisavljević (bilj. II.)	X	Milan Popović (bilj.) Dušan Berisavljević (bl.)	Milan Popović (bilj. I.) Dušan Berisavljević (bilj. II.)	Milan Popović (bilj.) Dušan Berisavljević (bl.)	Dušan Berisavljević (bl.)
	Ilok	Josip Tepeš (bilj.) Adam Šokčević (bl.)	Eugen Tomić (bilj.) Stjepan Čupić (bilj. II.)	Eugen Tomić (bilj. I.) Stjepan Čupić (bilj. II.)	Eugen Tomić (bilj. I.) Stjepan Čupić (bilj. II.)	Eugen Tomić (bilj.) Stjepan Čupić (bilj. II.)	X	Eugen Tomić (bilj.) Stjepan Čupić (bilj. II.)	Eugen Tomić (bilj., upravitelj) Stjepan Čupić (bl.)	Eugen Tomić (bilj.) Stjepan Čupić (bl.)	Eugen Tomić (bilj.) Stjepan Čupić (bl.)
	Mohovo (Općina djeluje od 1919.)	-	?	Branko Sudarević (bilj.)	Branko Sudarević (bilj.)	Branko Sudarević (bilj.)	X	Milan Nikolić (bilj.)	?	?	Branko Hadžić (bilj. i bl.)
	Neštin	Gjorgje Gjorgjević (bilj.) Stjepan Pavlić (bl.)	Gjorgje Gjorgjević (bilj.) Milan Vuičić (bl.)	Gjorgje Gjorgjević (bilj.) Milan Vuičić (bl.)	Gjorgje Gjorgjević (bilj.) Milan Vuičić (bl.)	Gjorgje Gjorgjević (bilj. I.) Milan Vuičić (bilj. II.)	X	Živko Vlahović (bilj.) Matija Kordić (bl.)	Živko Vlahović (bilj.) Matija Kordić (bl.)	Živko Vlahović (bilj.) Matija Kordić (bl.)	Živko Vlahović (bilj.) Matija Kordić (bl.)
	Sot	Jurislav Cuvaj (bilj. i bl.)	Emil Radotić (bilj.)	Emil Radotić (bilj.)	Emil Radotić (bilj.)	Emil Radotić (bilj.)	X	Antun Žigić (bilj. i bl.)	Antun Žigić (bilj. i bl.)	?	Antun Žigić (bilj. i bl.)

ŽUPANIJA/ KOTAR (OBLAST od 1925.)	OPĆINA	1917./1918.	1920.	1922.	1923.	1924.	1925.	1926.	1927.	1928.	1929.
	Susek	Bogdan Šatrić (bilj.) Radivoj Vičetić (bl.)	Stevo I. Milošević (bilj. I.) Rada Ničetić (bilj. II.)	Stevo I. Milošević (bilj.) Marko Laušević (bl.)	Stevo I. Milošević (bilj.) Marko Laušević (bl.)	Milan Gjurgjević (bilj.) Marko Laušević (bilj. II.)	X	Uroš Janković (bilj.) Marko Laušević (bl.)	Svetislav Momirović (bilj.) Radivoj Tresiglavić (bl.)	Branislav Gjukić (bilj.) Radivoj Tresiglavić (bl.)	Branislav Gjukić (bilj.) Uroš Desančić (bl.)
	Šaregrad	Anton Magjarčević (bilj. i bl.)	Antun Madjarčević (bilj. i bl.)	Antun Madjarević (bilj.) Marjan Sneider (bl.)	Antun Madjarević (bilj. I.) Marjan Šneider (bilj. II.)	Antun Madjarević (bilj. i bl., upravitelj)	X	Nikola Nikolić (bilj.) Dragutin Mužević (bl.)	Nikola Nikolić (bilj.) Dragutin Mužević (bl.)	Nikola Nikolić (bilj.) Gašo Laurić (bl.)	Nikola Nikolić (bilj.) Gašpar Laurić (bl.)
Kotar Irig (Srijemska oblast)	Bešenovo	Stevan Prokić (bilj.) Jovan Adamović (bl.)	Ljudevit Bon (bilj.) Gavra Vučković (bl.)	Žarko Čirić (bilj.) Ljudevit Bon (bl.)	Žarko Čirić (bilj.) Ljudevit Bon (bl.)	Žarko Čirić (bilj.) Ljudevit Bon (bl.)	X	Dušan Marković (bilj., upravitelj) Slavko Gucunja (bl.)	Dušan Marković (bilj., upravitelj) Špasa V. Šarkić (bl.)	Žarko Čirić (bilj.) Dušan Marković (bl.)	Žarko Čirić (bilj.) Spasoje Šarkić (bl.)
	Irig	Teodor Jojkić (bilj.) Dušan Miličević (bl.)	Teodor Jojkić (bilj. I.) Dušan Miličević (bilj. II.)	Teodor Jojkić (bilj. I.) Dušan Miličević (bilj. II.)	Teodor Jojkić (bilj. I.) Dušan Miličević (bilj. II.)	Teodor Jojkić (bilj. I.) Dušan Miličević (bilj. II.)	X	Teodor Jojkić (bilj. I.) Dušan Miličević (bilj. II.) Mitar Mijatović (bilj. III.)	Teodor Jojkić (bilj.) Dušan Miličević (bl.)	Teodor Jojkić (bilj.) Dušan Miličević (bl.) Marko L. Kojčinović (bilj. III.)	Teodor Jojkić (bilj.) Dušan Miličević (bl.)
	Jazak	Milivoj Mandić (bilj.) Stevan Janković (privr. bl.)	Gligorije Mundžić (bilj.) Dimitrije Radojčić (bilj. II.)	Gligorije Mundžić (bilj.) (*Prema podacima PU iz svibnja 1922.: Vojislav Popović, bl.)	Gligorije Mundžić (bilj. I.) Velimir Veljković (bilj. II.)	Gligorije Mundžić (bilj. I.) Velimir Veljković (bilj. II.)	Gligorije Mundžić (bilj. I.) Velimir Veljković (bilj. II.)	X	Rada Čirić (bilj. i bl.)	Rada Čirić (bl.)	Mitar Mijatović (bilj.) Radovan Čirić (bl.)

ŽUPANIJA/ KOTAR (OBLAST od 1925.)	OPĆINA	1917./1918.	1920.	1922.	1923.	1924.	1925.	1926.	1927.	1928.	1929.
	Kamenica	Mijo Tironis (bilj.) Gjorgje Ranković (bl.)	Mija Tironis (bilj.) Ilija Gajdošević (bl.)	Mija Tironis (bilj.) Ilija Gajdošević (bl.)	Đura Samardžija (bilj. I.) Božidar Mirković (bilj. II.)	Gjura Samardžija (bilj. I.) Božidar Mirković (bilj. II.)	X	Gjuro Samardžija (bilj. I.) Božidar Mirković (bilj. II.)	Gjuro Samardžija (bilj.) Damjan Ljubišić (bl.)	Gjura Samardžija (bilj.) Damjan Ljubišić (bl.)	Đuro Samardžija (bilj.) Damjan Ljubišić (bl.)
	Krušedol	Ilija Kostić (bilj.) Gligorije Radošević (bl.)	Milan Vujnović (bilj.) Lazar Garić (privr. bl.)	Dimitrije Radojčić (bilj. I.) Lazar Garić (bilj. II.)	Dimitrije D. Radojčić (bilj.) Bogoljub Ranisavljević (bl.)	Dimitrije D. Radojčić (bilj.)	X	Dušan Babin (bilj. i bl.)	Dušan Babić (bilj. I. i bl.)	Dimitrije Radojčić (bilj.)	Dimitrije Radojčić (bilj. i bl.)
	Krušedol- Prnjavor (Općina se počinje navoditi u <i>Kalendaru</i> za 1924.)	-	-	-	Ljubomir M. Kuzmanović (bilj. i bl.)	Ljubomir M. Kuzmanović (bilj. i bl.)	X	Svetozar Tutić (bilj.)	Svetozar J. Tutić (bilj.)	Svetozar J. Tutić (bilj.)	Svetozar J. Tutić (bilj. i bl.)
	Ledinci	Teodor Dundjerović (bilj.) Ljudevit Bou (bl.)	Stevan Gjermanov (bilj.) Božidar Mirković (bl.)	Stevan Đermanov (bilj. I.) Božidar Mirković (bilj. II.)	Stevan Gjermanov (bilj.) Dušan Gruić (bl.)	Stevan Gjermanov (bilj.) Dušan Grujić (bl.)	X	Stevan Gjermanov (bilj.) Stevan Tanasijević (bl.)	Stevan Gjermanov (bilj. I.) Stevan Tanasijević (bilj. II.)	Stevan Gjermanov (bilj.) Stevan Tanasijević (bl.)	Stevan Đermanov (bilj.) Stevan Tanasijević (bl.)
	Maradik	Svetislav Gudurić (bilj.) Milan Vujnović (bl.)	Slavko Paunović Josip Andrašek	Milan Vujnović (bilj. I.) Josip Andrašek (bilj. II.)	Milan Vujnović (bilj.) Josip Andrašek (bilj. II.)	Milan Vujnović (bilj. I.) Josip Andrašek (bilj. II.)	X	Lazar Lukić (bilj.) Josip Andrašek (bilj. II.)	Lazar Lukić (bilj.) Josip Andrašek (bl.)	Lazar Lukić (bilj.) Josip Andrašek (bl.)	Lazar Lukić (bilj.) Josip Andrašek (bl.)
	Neradin	Milan Lukić (bilj.) Slavko Paunović (bl.)	Sava Jovanović (bilj.) Nikola Asuršić (bl.)	Sava Jovanović (bilj. I.) Jefta Kosanić (bilj. II.)	Sava Jovanović (bilj. I.) Jefta Kosanić (bilj. II.)	Sava Jovanović (bilj. I.) Jefta Kosanić (bilj. II.)	X	Sava Jovanović (bilj. I.) Jefta Kosanić (bilj. II.)	Sava Jovanović (bilj. I.) Jefta Kosanić (bilj. II.)	Sava Jovanović (bilj.) Jefta Kosanić (bl.)	Jefta Kosanić (bilj.) Jovan Georgijević (bl.)

ŽUPANIJA/ KOTAR (OBLAST od 1925.)	OPĆINA	1917./1918.	1920.	1922.	1923.	1924.	1925.	1926.	1927.	1928.	1929.
	Pavlovci	<i>Mjesto se ne navodi u Imeniku 1918.</i>	Milan Jovičić (bilj. i bl.)	Mladen Popović (bilj.)	Mladen Popović (bilj. i bl.)	Mladen Popović (bilj. i bl.)	X	Mladen Popović (bilj. i bl.)	Mladen Popović (bilj. i bl.)	Mladen Popović (bilj. i bl.)	Mladen Popović (bilj. i bl.)
	Rakovac (Općina djeluje od 1918.)	?	Vasa Teodorović (bilj. i bl.)	Lazar Lukić (bilj.)	Lazar Lukić (bilj.)	Lazar Lukić (bilj.)	X	Veljo Veljković (bilj. i bl.)	Veljko Veljković (bilj. i bl.)	Veljo Veljković (bilj. i bl.)	Veljo Veljković (bilj. i bl.)
	Rivica	Mitar Puzić (bilj.)	Dimitrije Puzić (bilj.) Petar Živančević (bl.)	Mitar Puzić (bilj.) Petar Živančević (bl.)	Mitar Puzić (bilj.) Petar Živančević (bl.)	Mitar Puzić (bilj.) Petar Živančević (bl.)	X	Dimitrije Puzić (bilj.) Petar Živančević (bl.)	Dmitrije Puzić (bilj.) Petar Živančević (bl.)	Mitar Puzić (bilj.) Petar Živančević (bl.)	Dimitrije Puzić (bilj.) Petar Živančević (bl.)
	Vrdnik	Milan Jovičić (bilj.) Lazar Matić (bl.)	Jovo Kljukovnica (bilj. I.) Dušan Jovanović (bl.)	Milan Jovičić (bilj. I.) Vojin Popović (bilj. II.)	Milan Jovičić (bilj. I.) Vojin Popović (bilj. II.)	Milan Jovičić (bilj. I.) Voislav Popović (bilj. II.)	X	Milan N. Jovičić (bilj.) Vojisav P. Popović (bl.)	Milan Jovičić (bilj.) Voja Popović (bl.)	Milan Jovičić (bilj.) Voislav Popović (bl.)	Milan Jovičić (bilj.) Voislav Popović (bl.)
Kotar Mitrovica (Srijemska oblast)	Bosut	Mirko Užarević (bilj.) Milan Miražić (bl.)	Petar Knežević (bilj.)	Petar Knežević (bilj. I.) Emil Čudomirović (bilj. II.)	Petar Knežević (bilj.) Emil Čudomirović (bl.)	Petar Knežević (bilj.)	X	Uroš Miražić (bilj.) Jovan Svilokos (bl.)	Uroš R. Miražić (bilj. I.) Jovan J. Svilokos (bilj. II.)	Uroš Miražić (bilj.) Jovan Svilokos (bl.)	Uroš Miražić (bilj. i bl.)
	Čalma	Dušan Cikovac (bilj.) Nikola Travica (bilj. II.)	?	Dušan Cikorac (bilj. I.) Nikola Travica (bilj. II.)	?	Dušan Cikovac (bilj. I.) Nikola D. Travica (bilj. II.)	X	Nikola D. Travica (bilj.) Radivoj Lj. Mihajlović (bl.)	Nikola D. Travica (bilj.) Radivoj Lj. Mihajlović (bl.)	Nikola Travica (bilj.) Radivoj Mihajlović (bl.)	Nikola Travica (bilj.) Radivoj Mihajlović (bl.)
	Divoš	Petar Knežević (bilj.) Živko Vlahović (bl.)	Marko Gavrančić (bilj.) Arsenije Milašinović (bl.)	Marko Gavrančić (bilj.) Arsenije Milašinović (bl.)	Marko Gavrančić (bilj.) Miloš Živanović (bilj. II.)	Marko Gavrančić (bilj.) Miloš Živanović (bl.)	X	Ilija F. Gajdošević (bilj.) Milan Puzić (bl.)	Marko Gavrančić (bilj., načelnik) Branislav Ruvarac (bl.)	Marko Gavrančić (bilj.) Svetozar Djaković (bl.)	Marko Gavrančić (bilj.) Jovan Živanić (bl.)

ŽUPANIJA/ KOTAR (OBLAST od 1925.)	OPĆINA	1917./1918.	1920.	1922.	1923.	1924.	1925.	1926.	1927.	1928.	1929.
	Grgurevci	Mileta Jakšić (bilj.)	Stevan Marjanović (bilj.) Ranko Pavlović (bl.)	Stevan Marjanović (bilj.) Ranko Pavlović (bl.)	Stevan Marjanović (bilj.) Ranko Pavlović (bl.)	Stevan Marjanović (bilj. I.) Ranko Pavlović (bilj. II.)	X	Stevan Marjanović (bilj.) Bogoljub Mišković (bl.)	Stevan Marjanović (bilj.) Miloš Lazanski (bl.)	Stevan Marjanović (bilj.) Miloš Lezanski (bl.)	Stevan Marjanović (bilj.) Marko Lušević (bl.)
	Grk	Gjoka Radotić (bilj.) Jovan Perić (bl.)	Kosta Živković (bilj.) Miloš Drmanović (bl.)	Kosta Živković (bilj.) Uroš Mirašić (bl.)	Kosta Živković (bilj.) Uroš Mironić (bl.)	Kosta Živković (bilj.) Miloš Drmanović (bl.)	X	Bogdan Grejaković (bilj.) Miloš Drmanović (bl.)	Miloš Drmanović (bilj.) Uroš Desančić (bl.)	Gjorgje Gjorgjević (bilj.) Miloš Drmanović (bl.)	Gjorgje Gjorgjević (bilj.) Miloš Drmanović (bl.)
	Jarak	Milan Vojnović (bilj.)	Emil Tošić (bilj.)	Emil Tošić (bilj.) Vasa Mikša (bl.)	Vojin Čorić (bilj.) Vasa Mikša (bl.)	Vojin Čorić (bilj.) Slavko Gucunja (bl.)	X	Vojin Čorić (bilj.) Sava Zorkić (bl.)	Vojin Čorić (bilj.) Sava Zorkić (bl.)	Živojin Vucanja (bilj.) Sava Zorkić (bl.)	Živojin Vuconja (bilj.) Sava Zorkić (bl.)
	Kuzmin	Mihajlo Grujić (bilj.) Gjoka Maksimović (bl.)	Mihajlo Grujić (bilj.) Gjoka Maksimović (bl.)	*Prema podacima PU iz svibnja 1922.: Mihajlo Grujić (bilj. I.) Đoka Maksimović (bilj. II.)	Đoka Maksimović (bilj. II.)	Gligorije Dim. Kolarov (bilj. I.) Gojka Maksimović (bilj. II.)	X	Grigorije D. Kolarov (bilj.) Djoka Maksinović (bl.)	Gligorije Kolarić (bilj. I.) Gjoka Maksimović (bilj. II.)	Gligorije D. Kolarov (bilj.) Gjoka Maksimović (bl.)	Mihajlo Grujić (bilj.) Gjoka Maksimović (bl.)
	Lačarak	Živan Vucanja (bilj. II.)	Živan Vucanja (bilj.) Lazar Vuletić (bl.)	?	?	?	X	Živojin Vuconja (bilj.) Lazar Vuletić (bl.)	Živojin Vucanja (bilj.) Petar Jovičić (bl.)	Vojin Čorić (bilj.) Dušan Lukić (bl.)	Vojin Čorić (bilj.) Nikola Ostojić (bl.)
	Ležimir	Svetozar Vranješ (bilj.) Milan Puzić (bl.)	Vojin Čorić (bilj.) Milan Puzić (bl.)	Vojin Čorić (bilj.) Milan Puzić (bl.)	Arsenije Minašinović (bilj.) Milan Puzić (bl.)	Arsenije Milašinović (bilj.) Milan Puzić (bl.)	X	Branko Mihajlović (bilj.) Slavko Gucunja (bl.)	Slavko Gucunja (bilj.) Sreta Drakulić (bl.)	Slavko Gucunja (bilj.) Sreta Drakulić (bl.)	Slavko Gucunja (bilj.) Dimitrije Vlajković (bl.)

ŽUPANIJA/ KOTAR (OBLAST od 1925.)	OPĆINA	1917./1918.	1920.	1922.	1923.	1924.	1925.	1926.	1927.	1928.	1929.
	Mandjelos	Vasa Mitrović (bilj. i bl)	Stojan Španović (bilj. i bl.)	Stojan Španić (bilj.) Gavra Budimčević (bl.)	Stojan Španović (bilj.) Gavra Budinčević (bl.)	Stojan Španović (bilj.) Gavra Budimčević (bl.)	X	Milan Djurdjević (bl.) Gavro Budmčević (bl.)	Milan Gjurgjević (bilj.) Vlada Žegarac (bl.)	Vladimir Žegarac (bilj. i bl.)	?
	Martinci	Filip Borić (bilj.) Marin Stevan (bl.)	Velimir Pribić (bilj.) Slavko Rostić (bl.)	Velimir Pribić (bilj. I.) Ivan Savić (bilj. II.)	Velimir Pribić (bilj. I.) Ivan Savić (bilj. II.)	Velimir Pribić (bilj. I.) Ivan Savić (bilj. II.)	X	Ivan Savić (bilj.) Dimitrije M. Vlajković (bl.)	Ivan Savić (bilj.) Dimitrija Vlajković (bl.)	Ivan Savić (bilj.) Dimitrije Vlajković (bl.)	Ivan Savić (bilj.) Aleksandar Marinković (bl.)
	Šašinci	Stojan Španović (bilj. I.) Miladin Ivanović (bl.)	Todor Gaić (bilj.) Sima Kranik (bl.)	Filip Borić (bilj.) Miloš Drmanović (bl.)	Filip Borić (bilj.) Miloš Drmanović (bl.)	Filip Borić (bilj.) Uroš Miražić (bl.)	X	Filip Borić (bilj.) Antun Ivčec (bl.)	?	Steva Trifunović (bilj.) Branislav Ruvarac (bl.)	Steva Trifunović (bilj.) Branko Ruvarac (bl.)
	Šuljam (Općina djeluje od 1922.)	-	-	Ilija Ivančević (bilj.)	?	?	X	Ilija Ivančević (bilj. i bl.)	Ilija Ivančević (bilj. i bl.)	Stevan Gjurić (bilj. i bl.)	Stevan Đurić (bilj. i bl.)
Kotar Ruma (Srijemska oblast)	Brestač	Šime Ostojčić (bilj.) Gjuro Baotić (bl.)	Ljubomir M. Kuzmanović	Simeon M. Kranik (bilj. i bl.)	Simeon M. Kranik (bilj.)	Simeon M. Kranik (bilj.)	X	Slavko Uzelac (bilj. i bl.)	Milutin Pekić (bilj. i bl.)	Milutin Pekić (bilj.) Dušan Grujić (bl.)	Milutin Pekić (bilj.) Dušan Grujić (bl.)
	Budjanovci	Adam Dumendjić (bilj.) Marko Skakavac (bilj. II.)	?	Živojin Novaković (bilj.) Lazar Rankov (bl.) (*Prema podacima PU iz svibnja 1922.: Mirko Pavković, bilj. I., Mile Radojčević, bl.)	Živojin Novaković (bilj.) Ćiril Mikša (bl.)	Živojin Novaković (bilj.) Ćiril Mikša (bl.)	X	Živojin Novaković (bilj., upravitelj) Živko konjević (bl.)	Radovan V. Strika (bilj.) Živko Konjević (bl.)	Živko Konjević (bilj.) Lazar Vuletić (bl.)	Živko Konjević (bilj.) Lazar Vuletić (bl.)

ŽUPANIJA/ KOTAR (OBLAST od 1925.)	OPĆINA	1917./1918.	1920.	1922.	1923.	1924.	1925.	1926.	1927.	1928.	1929.
	Donji Petrovci (Općina se počinje navoditi u <i>Kalendaru</i> za 1925.)	-	-	-	-	Vasa Mihajlović (bilj., upravitelj) Branko Banovački (bl., ovhovoditelj)	X	Vasa Mihajlović (bilj.)	Vasa Mihajlović (bilj.)	Ilija Radovanović (bilj. i bl.)	Ilija Radovanović (bilj. i bl.)
	Dobrinci	Čeda Popović (bilj.) Ljubiša Nedeljković (bl.)	Čedomir Popović (bilj.) Vasa Mihajlović (bl.)	Čedomir Popović (bilj. I.) Vasa Mihaljević (bilj. II.) (*Prema podacima PU iz svibnja 1922.: Vasa Mihajlović, bilj. II.)	Čedomir Popović (bilj.) Vasa Mihaljević (bilj.)	Čedomir Popović (bilj.) Milutin Pekić (bl.)	X	Simeon Pužić (bilj.) Milutin Pekić (bl.)	Simeon Pužić (bilj.) Ljubomir Zorić (bl.)	Simeon Pužić (bilj.) Ljubomir Zorić (bl.)	Simeon Pužić (bilj.) Stevan Sibinkić (bl.)
	Donji Tovarnik (Općina se počinje navoditi u <i>Kalendaru</i> za 1924.)	-	-	-	Sofronije Zorkić (bilj.) Žarko Stanimirović (bl.)	Sofronije Zorkić (bilj.) Žarko Stanimirović (bl.)	X	Sofronije Zorkić (bilj. I.) Žarko Stanimirović (bilj. II.)	Sofronije Zorkić (bilj. I.) Žarko Stanimirović (bilj. II.)	Sofronije Zorkić (bilj.) Žarko Stanimirović (bl.)	Sofronije Zorkić (bilj.) Žarko Stanimirović (bl.)
	Grabovci	Rudolf Meiksner (bilj.)	Rudolf Meiksner (bilj.) Čiril Mikša (bl.)	Čiril Mikša (bilj.)	Milan Jezerkić (bilj.) Maksim Begušević (bl.)	Milan Jezerkić (bilj., upravitelj) Maksim Begušević (bl.)	X	Marko Radin (vjerojatno bilj.) Ilija Radovanović (bl.)	Slavko Uzelac (bilj.) Maksim Begušević (bl.)	Slavko Uzelac (bilj.) Maksim Begušević (bl.)	Slavko P. Uzelac (bilj.) Maksim G. Begušević (bl.)

ŽUPANIJA/ KOTAR (OBLAST od 1925.)	OPĆINA	1917./1918.	1920.	1922.	1923.	1924.	1925.	1926.	1927.	1928.	1929.
	Hrtkovci	Josip Ilić (bilj.) Nikola Pakić (bl.)	Nikola Pakić (bilj.) Jovan Jeremić (bl.)	Nikola Pakić (bilj.) Mato Majstorović (bl.)	Nikola Pakić (bilj.) Mata Majstorović (bl.)	Nikola Pakić (bilj., upravitelj) Mato Majstorović (bl.)	X	Nikola Pakić (bilj.) Mata Majstorović (bl.)	Nikola Pakić (bilj.) Mata Majstorović (bl.)	Nikola Pakić (bilj.) Mato Majstorović (bl.)	Nikola Pakić (bilj.) Mata Majstorović (bl.)
	Indjija	Josip Wolf (bilj.) Gjuro Samardžija (bilj. II.)	Svetislav Gudurić (privr. bilj.) Gligorije Radošević (privr. bl.) Gjuro Samardžija (suspendirani opć. bilj.)	Svetislav Gudurić (bilj. I.) Gligorije Radošević (bilj. II.)	Svetislav Gudurić (bilj. I.) Gligorije Radošević (bilj. II.)	Svetislav Gudurić (bilj. I.) Teodor Petrović (bilj. II.)	X	Svetislav Gudurić (bilj. I.) Teodor Petrović (bilj. II.)	Živko Milojević (bilj. I.) Teodor Petrović (bilj. II.)	Svetislav Gudurić (bilj.) Slavko Radulovački (bl.)	Dimitrije Jovanović (bilj.) Slavko Radulovački (bl.)
	Klenak	Mita Janković (bilj.)	Mita Janković (bilj. I.) Stevan Trifunović (bilj. II.)	Mita Janković (bilj. I.) Stevan Trifunović (bilj. II.)	Mita Janković (bilj. I.) Stevan Trifunović (bilj. II.)	Mita Janković (bilj. I.) Steva Trifunović (bilj. II.)	X	Gavro Vučković (bilj. I.) Stevo Trifunović (bilj. II.)	Gavra Vučković (bilj.) Mihajlo Kračunović (bl.)	Gavro Vučković (bilj.) Mihajlo Kračunović (bl.)	Gavra Vuković (bilj.) Mihailo Kračunović (bl.)
	Kraljevci	Dušan Crnobarić (bilj.) Nedeljko Raja (bl.)	Radovan Strika (bilj.) Dušan Kuzmanović (bl.)	Radovan Strika (bilj.) Dušan Kuzmanović (bl.)	Radovan Strika (bilj.) Dušan Kuzmanović (bl.)	Radovan Strika (bilj.) Dušan Kuzmanović (bilj. II.)	X	Dušan M. Kuzmanović (bilj. i bl.)	Dušan Ž. Kuzmanović (bilj. I.) Ilija Č. Bogojević (bilj. II.)	Dušan Ž. Kuzmanović (bilj.) Ilija Č. Bogojević (bl.)	Dušan Kuzmanović (bilj.) Stevan Bakić (bl.)
	Mali Radinci (Općina se počinje navoditi u Kalendaru za 1927.)	-	-	-	-	-	-	Radovan Strika (bilj.)	Živojin Novaković (bilj. i bl.)	Živojin Novaković (bilj. i bl.)	Živojin Novaković (bilj. i bl.)

ŽUPANIJA/ KOTAR (OBLAST od 1925.)	OPĆINA	1917./1918.	1920.	1922.	1923.	1924.	1925.	1926.	1927.	1928.	1929.
	Nikinci	Mata Rajković (bilj. I.) Stjepan Huber (bilj. II.)	Mato Rajković (bilj. I.) Stjepan Huber (bilj. II.)	Mata Rajković (bilj. I.) Stjepan Huber (bilj. II.)	Mata Rajković (bilj. I.) Steva Huber (bilj. II.)	Mato Rajković (bilj. I.) Stevo Huber (bilj. II.)	X	Mato Rajković (bilj.) Petar Savić (bl.)	Mato Rajković (bilj.) Petar Savić (bl.)	Mata Rajković (bilj.) Petar Savić (bl.)	Mato Rajković (bilj.) Petar Savić (bl.)
	Ogar	Teodor Marić (bilj.)	Teodor Marić (bilj.) Ljubomir Janković	Ljubomir Janković (bilj.) (*Prema podacima PU iz svibnja 1922.: Ljubomir M. Kolarić, bl.)	Ljubomir Janković (bilj. I.) Gavra Vučković (bilj. II.)	Ljubomir Janković (bilj.) Marko Radin (bl.)	X	Simeon Kranik (bilj.) Aleksa Stojšić (bilj.)	Simeon Krank (bilj.) Radovan Panić (bl.)	Simeon Kranik (bilj.) Jovan Krompić (bl.)	Simeon M. Kranik (bilj.) Jovan Krompić (bl.)
	Pećinci (Općina pripadala kotaru Zemun; U <i>Kalendaru</i> za 1923. počinje se navoditi u kotaru Ruma)	Milivoj Dimitrijević (bilj. i bl.)	Mihajlo Vukov (bilj.) Milan Beljić (?)	Mihajlo Vukov (bilj. I.) Stevan Nikolić (bilj. II.)	Mihajlo Vukov (bilj. I.) Stevan Nikolić (bilj. II.)	Mihajlo Vukov (bilj. I.) Stevan Nikolić (bilj. II.)	X	Dragutin Petković (bilj.) Mojsilo Ninković (bl.)	Dragutin Petković (bilj.) Ilija Radovanović (bl.)	Dragutin Petković (bilj.) Branko Banovački (bl.)	Branko Banovački (bilj. i bl.)
	Platičevo	Andrija Berić (bilj.) Lovro Perodin (bl.)	Stevan Nikolić (bilj. I.) Lovro Peradin (bilj. II.) Marko Radin (bl.)	Stevan Nikolić (bilj.) Dobra Peradin (bl.)	Stevan Nikolić (bilj.) Lovra Peradin (bl.)	Stevan Nikolić (bilj.) Lovro Peradin (bl.)	X	Stevan Nikolić (bilj.) Lovra Peradin (bl.)	Marko Radin (bilj.) Lovra Peradin (bl.)	Marko Radin (bilj.) Lovro Peradin (bl.)	Steva Nikolić (bilj.) Dragutin Mihaljević (bl.)

ŽUPANIJA/ KOTAR (OBLAST od 1925.)	OPĆINA	1917./1918.	1920.	1922.	1923.	1924.	1925.	1926.	1927.	1928.	1929.
	Popinci (Općina pripadala kotaru Zemun; 1922. pripojena kotaru Ruma)	Zlatko Žagar (privr. bilj. i bl.) Mihajlo Vukov (privr. bl.)	Sava Savković (bilj., načelnik) Nikola Ostojić (bl.)	Sava Savković (bilj.) Nikola Ostojić (bl.)	Sava Savković (bilj.) Nikola Ostojić (bilj. II.)	Sava Savković (bilj. I.) Nikola Ostojić (bilj. II.)	X	Bogdan Šatrić (bilj.) Vasa Mikša (bl.)	Stevan Nikolić (bilj.) Milivoj Vuletić (bl.)	Stevan Nikolić (bilj.) Milivoj Vuletić (bl.)	Sava N. Savković (bilj.) Ilija Č. Bogojević (bl.)
	Prhovo (Općina pripadala kotaru Zemun; U <i>Kalendaru</i> za 1923. počinje se navoditi u kotaru Ruma)	Mijo Jakobovac (privr. bilj., upravitelj) Gjorgje Nikolić (privr. blagajnik)	Lazar ? (bilj.) Stevan Nikolić (bl.)	Stevan Građin (bilj.) (*Prema podacima PU iz svibnja 1922.: Ljubomir Kuzmanović, bilj. I. i II.)	Stevan Građin (bilj.)	Stevan Gradjin (bilj.) Milenko Jovanović (bl.)	X	Slavko J. Radulovečki (bilj.) Milenko Jovanović (bl.)	Lazar Vuletić (bilj.) Branko Banovački (bl.)	Vasa Mihailović (bilj.) Milenko Jovanović (bl.)	Vasa Mihailović (bilj.) Milenko Jovanović (bl.)
	Putinci	Mile Šojat (bilj. I.) Mile Velebit (bilj. II.)	Mile Šojat (bilj.) Ivan Luketić (bl.)	Mile Šojat (bilj. I.) Ivan Luketić (bilj. II.)	Mile M. Šojat (bilj.) Slavko Radulovečki (bl.)	Gligorije Radošević (bilj. I.) Slavko Radulovački (bilj. II.)	X	Gligorije Radošević (bilj.) Milan Govorčin (bl.)	Gligorije Radošević (bilj.) Slavko Radulovački (bl.)	Gligorije Radošević (bilj.) Teodor Petrović (bl.)	Gligorije Radošević (bilj.) Teodor Petrović (bl.)

ŽUPANIJA/ KOTAR (OBLAST od 1925.)	OPĆINA	1917./1918.	1920.	1922.	1923.	1924.	1925.	1926.	1927.	1928.	1929.
	Ruma trg	Josip Ljevaković (bilj. I.) Milorad Dimitrijević (bilj. II.) Milivoj Cikovac (bilj. III. i knjigovoda) Jakov Both (blag. protustavnik) Nikola Pantelić (blag. oficijal)	Pavle Vojnović (bilj. I.) Milorad Dimitrijević (bilj. II.)	Pavle Vojnović (bilj. I.) Milorad Dimitrijević (bilj. II.) Dušan Orlović (bilj. III.)	Paja Vojnović (bilj. I.) Milorad Dimitrijević (bilj. II.) Dušan Orlović (bilj. III.)	Pavle Vojnović (bilj. I.) Milorad Dimitrijević (bilj. II.) Dušan Orlović (bilj. III.)	X	Dušan Orlović (bilj. I.) Milorad Dimitrijević (bilj. II.) Staja Košćičarić (bilj. III.)	Dušan Orlović (bilj. I., upravitelj) Stanoje Košćičarić (bilj. III.) Milorad Dimitrijević (bl.)	Dušan Orlović (bilj. I.) Radovan Strika (bilj. II.) Stanoje Košćičarić (bilj. III.)	Dušan Orlović (bilj.) Radovan Strika (bl.) Stanoje Košćičarić (bilj. III.)
	Stejanovci (Općina djeluje od 1918.)	-	Vladimir L. Živanović Simeun Puzić	Simeun Puzić (bilj.)	Simeun Puzić (bilj. I.)	Simeon Puzić (bilj. I.)	X	Ljubomir Janković (bilj. I.) Ranko Pavlović (bl.)	Ljubomir Janković (bilj.) Mojsilo Ninković (bl.)	Ljubomir Janković (bilj.) Mojsilo Ninković (bl.)	Ljubomir Janković (bilj.) Đorđe Ivančić (bl.)
	Subotičte (Općina djeluje od 1920.)	-	Raja Nedeljkov (bilj.)	Raja Nedeljkov (bilj.) Ljubomir M. Kolarić (privr. bilj.)	Ljubomir M. Kolarić (bilj.) Negovan M. Nenić (bl.)	Dušan Marković (bilj., načelnik) Milan Nenić (bl.)	X	Ljubomir M. Kuzmanović (bilj.) Milan T. Nenić (bl.)	Ljubomir N. Kuzmanović (bilj.) Ivan V. Jovanović (bl.)	Ljubomir Kuzmanović (bilj., upravitelj) Ivan Jovanović (bl.)	Ljubomir M. Kuzmanović (bilj.) Živan M. Janić (bl.)
	Veliki Radinci	Jovan Paliković (bilj., načelnik) Slavko Uzelac (blagajnik)	Milan Velebit (bilj.) Slavko Uzelac (bl.)	Slavko Uzelac (bilj.) Milan S. Beljić (bl.)	Slavko Uzelac (bilj.) Milan S. Beljić (bl.)	Slavko Uzelac (bilj.) Milan Beljić (bl.)	X	Mihajlo Grujić (bilj. I.) Branko Vidaković (bl.)	Mihajlo Grujić (bilj.) Branko Vidaković (bl.)	Mihajlo Grujić (bilj.) Branko Vidaković (bl.)	Andrija Maronić (bilj.) Branko Vidaković (bl.)

ŽUPANIJA/ KOTAR (OBLAST od 1925.)	OPĆINA	1917./1918.	1920.	1922.	1923.	1924.	1925.	1926.	1927.	1928.	1929.
	Voganj	Emil Volf (bilj. i bl.)	Jovan Adamović (bilj.) Simeon Popović (bl.)	Jovan Adamović (bilj. I.) Simeon Popović (bilj. II.)	Jovan Adamović (bilj. I.) Simon Popović (bilj. II.)	Jovan Adamović (bilj. I.) Simeon Popović (bilj. II.)	X	Simeon Popović (bilj.) Jovan Jeremić (bl.)	Simeon Popović (bilj.) Jovan Jeremić (bl.)	Simeon Popović (bilj.) Jovan Jeremić (bl.)	Simeon Popović (bilj.) Jovan Jeremić (bl.)
Kotar Stara Pazova (Srijemska oblast)	Belegiš	Zdravko Nedeljković (bilj.) Sava Gajicki (bl.)	Dušan Mamuzić (opć. bilj.) Stevan Radosavljević (opć. bl.)	Dušan Mamuzić (bilj.) Stevan Radosavljević (bl.)	Dušan Mamuzić (bilj., upravitelj) Petar Zlatović (bl.)	Dušan Mamuzić (bilj.) Petar Zlatović (bl.)	X	Dušan Mamuzić (bilj.) Lazar Radišić (bl.)	Dušan Mamuzić (bilj.) Lazar Radišić (bl.)	Dušan Mamuzić (bilj.) Lazar Radišić (bl.)	Dušan Mamuzić (bilj.) Lazar Radišić (bl.)
	Beška	Ivan Lešić (bilj.)	Zdravko Nedeljković (bilj.) Petar Rehl (bl.)	Nikola Tošić (bilj. I.) Petar Kel (bilj. II.)	Nikola Tomić (bilj. I.) Živko Dragojević (privr. bl.)	Nikola Tomić (bilj.) Živko Dragojević (bl.)	X	Nikola Tomić (bilj.) Živko Dragojević (bl.)	Nikola Tomić (bilj. I.) Živko Dragojević (bl.)	Nikola Tomić (bilj.) Živko Dragojević (bl.)	Nikola Tomić (bilj.) Milan Govorčin (bl.)
	Bukovac	Gjuro Špoljarić (bilj., upravitelj) Uroš Janković (bilj.)	Uroš Janković (bilj.) Mijo Aramić (bl.)	Uroš Janković (bilj. I.) Milan Aramić (bilj. II.)	Uroš Janković (bilj. I.) Milan Aramić (bilj. II.)	Bogdan Grejaković (bilj. I.) Milan Aramić (bilj. II.)	X	Dušan D. Zorkić (bilj.) Jovan Krstić (bl.)	Dušan Zorkić (bilj.)	Dušan Zorkić (bilj.)	Dušan Zorkić (bilj. i bl.)
	Čortanovci	Ćira Sanader (bilj. i bl.)	Ćira Sanader (bilj.) Vladimir Lavrnjić (bl.)	*Prema podacima PU iz svibnja 1922.: Ćira Sanader (bilj.) Žarko Mišćević (bl.)	Ćira Sanader (bilj. I.) Žarko Mišćević (bilj. II.)	Ćira Sanader (bilj.) Žarko Mišćević (bilj. II.)	X	Ćira Sanader (bilj.) Žarko Mišćević (bl.)	Ćira Sanader (bilj. I.) Žarko Mišćević (bl.)	Ćira Sanader (bilj.) Žarko Mišćević (bl.)	Ćira Sanader (bilj.) Žarko Mišćević (bl.)

ŽUPANIJA/ KOTAR (OBLAST od 1925.)	OPĆINA	1917./1918.	1920.	1922.	1923.	1924.	1925.	1926.	1927.	1928.	1929.
	Golubinci	Ivan Gjurin (privr. bilj.)	Isa Stanković (bilj.) Radovan Gajić (bl.)	Isa Stanković (bilj.) Radovan Gajić (bl.)	Isa Stanković (bilj. I.) Rada Gajić (bilj. II.)	Isa Stanković (bilj. I.) Radovan Gaić (bilj. II.)	X	Isa Stanković (bilj.) Radovan Gajić (bl.)	Isak Stanković (bilj., upravitelj) Radovan Gajić (bl.)	Isa Stanković (bilj.) Radovan Gajić (bl.)	Isa Stanković (bilj.) Radovan Gajić (bl.)
	Krčedin	Dragutin Davidović (bilj.) Dušan Nedeljković (bl.)	Dragutin Davidović (bilj.) Miloš Ljubinković (bl.)	Dragutin Davidović (bilj.) Paja Rantović (bl.) (*Prema podacima PU iz svibnja 1922.: Pavle Ranitović, bl.)	Dragutin Davidović (bilj.) Milorad Sekiz (bl.)	Dušan Nedeljković (bilj.) Milorad Sekiz (bl.)	X	Dušan Nedeljković (bilj.) Milorad Sekuz (bl.)	Branko Ostojić (bilj.) Milorad Sekiz (bl.)	Branko Ostojić (bilj.) Dušan Basnić (bl.)	Dušan Nedeljković (bilj.) Dušan Bosnić (bl.)
	Nova Pazova	Vendo Fenz (bilj.) Josip Vlahek (pomoć. bl.)	Vendo Fenc (bilj.) Josip Vlahek (privr. bl.)	Vendo Fenc (bilj.) Stevan Ninković (bl.)	Vendo Fenc (bilj.) Stevan Ninković (bl.)	Vendo Fenc (bilj.) Stevan Ninković (bl.)	X	Vendo Fenc (bilj.) Stevan Ninković (bl.)	Pavle Brtka (bilj.) Mihael Harnung (bilj. II.)	Dimitrije Jovanović (bilj.) Mihael Hornung (bl.)	Stevan Ninković (bilj.) Mihael Hornung (bl.)
	Novi Banovci	Milan Čuruvija (bilj.) Jovo Opačić (bilj. II.)	Ignjat Jankić (bilj.)	Pera M. Miščević (bilj.) Palko Brtka (bl.)	Pera M. Miščević (bilj. I.) Palko Brtka (bilj. II.)	Jovan Milovanović (bilj. I.) Palko Brtka (bilj. II.)	X	Jova Milovanović (bilj.) Pavle Brtka (bl.)	Palko Brtka (bilj.) Paja Cimerman (bl.)	Palko Brtka (bilj.) Paja Cimerman (bl.)	Palko Brtka (bilj.) Paja Cimerman (bl.)

ŽUPANIJA/ KOTAR (OBLAST od 1925.)	OPĆINA	1917./1918.	1920.	1922.	1923.	1924.	1925.	1926.	1927.	1928.	1929.
	Novi Karlovci	Fran Šešerinac (privr. bilj.) Ignjat Jankić (bl.) Petar Knežević (privr. bl.)	Nikola Tomić (bilj.) Bogdan Grejaković (bl.)	Zdravko Nedeljković (bilj. I.) Gjorgje-Brdjanac Gjukić (bilj. II.) (Prema podacima PU iz svibnja 1922.: Nikola Tomić, bilj., Đorđe Đukić, bl.)	Zdravko Nedeljković (bilj.) Gjorgje-Tolinčan Gjukić (bl.)	Zdravko Nedeljković (bilj.) Gjorgje Gjukić (bl.)	X	Zdravko Nedeljković (bilj.) Gjorgje Gjukić (bl.)	Uroš Janković (bilj.) Radisav Predojević (bl.)	Uroš Janković (bilj.) Radislav Predojević (bl.)	Uroš Janković (bilj.) Ilija Kostić (bl.)
	Novi Slankamen	Lazar Pervanov (bilj. I.) Ante Kovačević (bilj. II.) Milan Jezerkić (privr. bl.)	Lazar Pervanov (bilj. I.) Petar Knežević (bl.)	Lazar Pervanov (bilj. I.) Petar Knežević (bilj. II.)	Mija Tironis (bilj. I.) Marko Aleksić (bilj. II.)	Uroš Janković (bilj., načelnik) Marko Aleksić (bilj. II.)	X	Mija Tironis (bilj.) Marko Aleksić (bl.)	Mija Tironis (bilj.) Marko Aleksić (bl.)	Živko Milojević (bilj.) Marko Aleksić (bl.)	Borivoj Kirjaković (bilj.) Marko Aleksić (bl.)
	Stara Pazova	Andrija Maronić (bilj. I.) Janko Čmelik (bilj. II.)	Andrija Maronić (bilj. I. u privremenom svojstvu) Janko Čmelik (bilj. II.) Pavle Brtka (bilj. III., kat. očevid.)	Janko Čmelik (bilj.) Palo Brtka (bl.)	Branko Ostojčić (bilj.) Pavle Brtka (bilj. II.)	?	X	Pavle Brtka (bilj.) Ivan Gajić (bl.)	Vendo Fenc (bilj.) Ivan Gajić (bl.)	Stevan Ninković (bilj.) Ivan Gajić (bl.)	Vendo Fenc (bilj.) Ivan Gajić (bl.)

ŽUPANIJA/ KOTAR (OBLAST od 1925.)	OPĆINA	1917./1918.	1920.	1922.	1923.	1924.	1925.	1926.	1927.	1928.	1929.
	Stari Banovci	Fran Marčinković (bilj.)	?	*Prema podacima PU iz svibnja 1922: Ignjat Jankić (bilj. I.) Ilija Crljen (bilj. II.)	Ignjat Jankić (bilj. I.) Ilija Crljen (bilj. II.)	Ignjat Jankić (bilj. I.) Ilija Crljen (bilj. II.)	X	Ignjat Jankić (bilj.) Ilija Crljen (bl. i bilj. II.)	Ignjat Jankić (bilj.) Ilija Crljen (bl.)	Mija Tironis (bilj.) Ilija Crljen (bl.)	Ignjat Jankić (bilj.) Ilija Crljen (bl.)
	Stari Slankamen	Mato Vujević (bilj.) Dušan Babin (bl.)	Dušan Babin (bilj. II.) Dušan Marić (bl.)	Dušan Basin (bilj.) Milan Radosavljević (bl.)	Dušan Babić (bilj. I.) Milan Radosavljević (bilj. II.)	Dušan Babin (bilj.) Milan Radosavljević (bl.)	X	Dimitrije Radojčić (bilj.) Milan Radosavljević (bilj. II.)	Dimitrije Radojčić (bilj.) Milan Radosavljević-Sila (bilj. II.)	Dušan Babin (bilj.) Milan Radosavljević (bl.)	Dušan Babin (bilj.) Milan Radosavljević (bl.)
	Sremski Mihaljenci (Općina pripadala kotaru Zemun; 1923. pripojena kotaru Stara Pazova)	Stevan Gradjin (bilj.) Branko Hadžić (bl.)	Dušan Karečia (?)	Milan Vrlinić (bilj. I. i II.)	Milan Vrlinić (bilj. I. i II.)	Milorad Milijašević (bilj. I. i II.)	X	Milorad N. Milijašević (bilj. i bl.)	Milorad Milijašević (bilj. I. i II.)	Milorad Milijašević (bilj.) Milan Marinković (bl.)	Milorad Milijašević (bilj.) Milan Marinković (bl.)
	Surduk	Dimitrije Selena (bilj.) Branko Šašić (bilj. II.)	Branko Šašić (bilj.) Dušan Zorkić (bl.)	Branko Šašić (bilj.) Dušan Zorkić (bilj. II.)	Branko Šašić (bilj. I.) Dušan Zorkić (bilj. II.)	Branko Šašić (bilj. I.) Dušan Zorkić (bilj. II.)	X	Branko Šašić (bilj.) Gjordje Božić (bl.)	Dimitrije Radojčić (bilj.) Gjordje Božić (bl.)	Zdravko Nedeljković (bilj.) Gjordje Božić (bl.)	Zdravko Nedeljković (bilj.) Gjordje Božić (bl.)
	Vojka	Živan Kosanić (bilj.) Gaja Bošnjaković (bl.)	Mladen Bošnjaković (bilj.) Jovan Ignjatović (bl.)	Mladen Bošnjaković (bilj.) Jovan Ignjatović (bilj. II.)	Mladen Bošnjaković (bilj.) Jovan Ignjatović (bl.)	Mladen Bošnjaković (bilj.) Jovan S. Ignjatov (bl.) Gojko Hadžić (pomoć. bl.)	X	Gojko Našić (bilj.) Živan Čikoš (bl.)	Gojko Hadžić (bilj.) Živan Čikoš (bilj. II.)	Gojko Hadžić (bilj.) Živan Čikoš (bl.)	Gojko Hadžić (bilj.) Živan Čikoš (bl.)

ŽUPANIJA/ KOTAR (OBLAST od 1925.)	OPĆINA	1917./1918.	1920.	1922.	1923.	1924.	1925.	1926.	1927.	1928.	1929.
Kotar Šid (Srijemska oblast)	Adaševci	Milan Gačeša (bilj.) Milan Jovičić (bl.)	Milan Gačeša (bilj.) Milan Jovičić (bl.)	Jovan R. Prafic (bilj. I.) Milan T. Jovičić (bilj. II.)	Žika P. Mahovac (bilj.) Milan Jovičić (bilj. II.)	Žika P. Mahovac (bilj. I., načelnik) Milan Jovičić (bilj. II.)	X	Žika P. Mahovac (bilj.) Milan Jovičić (bl.)	Jovan Pražić (bilj.) Milan Jovičić (bl.)	Jovan R. Pražić (bilj.) Ivan Bolf (bl.)	Jovan Pražić (bilj.) Ivan Bolf (bl.)
	Babska- Novak Općina se ne navodi u <i>Kalendaru</i> za 1925. i nadalje)	Mita Pisarević (bilj. i bl.)	Nikola Baretić (bilj. i bl.)	Nikola Baretić (bilj.) Dragutin Mužević (bl.)	Nikola Baretić (bilj.) Simeon Lendjer (bl.)	-	-	-	-	-	-
	Bačinci	Steva Marinković (bilj. I.) Milivoj Kotarlić (bilj. II.)	Stevo Marinković (bilj. I.) Milan Mileusnić (bilj. II.)	Milan Mileusnić (bilj.) Simeon Lendjer (bl.)	Milan Mileusnić (bilj. I.) Marko L. Kojčinović (privr. bl.)	Mihajlo Mileusnić (bilj.) Simeon Lendjer (bl.)	X	Mihajlo Mileusnić (bilj.) Milan Marković (bl.)	Ranko Pavlović (bilj.) Milan Marković (bl.)	Ranko Pavlović (bilj.) Milan Marković (bl.)	Ranko Pavlović (bilj.) Milan Marković (bl.)
	Batrovci (Pokrajinska uprava u prosincu 1922. izdala dopuštenje za odcjepnjenje od općine Lipovac)	-	-	-	Jovan Butraković (bilj.)	Jovan Butraković (bilj.)	X	Slavko Živković (bilj. i bl.)	Slavko Živković (bilj.)	Slavko Živković (bilj. i bl.)	Milan Vrlinić (bilj.) Ivan Dražac (bl.)
	Berkasovo	Miloš Spaić (bilj.) Dušan Koički (bl.)	Dušan Ivković (bilj. I.) Ljubomir Djaković (bl.)	Ljubomir M. Đaković (bilj. I.) Borivoj P. Plavšić (bl.)	Ljubomir M. Djaković (bilj. I.) Borivoj P. Plavšić (bl.)	Ljubomir M. Đaković (bilj.) Borivoj P. Plavšić (bl.) Spasoje V. Šarkić (pomoć. bilj.)	X	Radivoj Davidović (bilj.) Borivoj Plavšić (bl.)	Radivoj Đ. Davidović (bilj.) Borivoj P. Plavšić (bl.)	Radivoj Davidović (bilj.) Radivoj Plavšić (bl.)	Radivoj Davidović (bilj.) Marko Kojčinović (bl.)

ŽUPANIJA/ KOTAR (OBLAST od 1925.)	OPĆINA	1917./1918.	1920.	1922.	1923.	1924.	1925.	1926.	1927.	1928.	1929.
	Gibarac	Nikola Vuksanić (bilj. i bl.)	Marijan Franjić (bilj.)	Stevan Marinković (bilj. I.) Antun Durčak (bl.)	Steva Marinković (bilj. I.)	Steva Marinković (bilj. I.) Dragutin Mužević (bilj. II.)	X	Pavle Mesić (bilj.) Simeon Lendjer (bl.)	Andrija Butinović (bilj.) Simeon Lendjer (bl.)	Andrija Butinović (bilj.) Simenon Lendjer (bl.)	Andrija Butinović (bilj.) Simeon Lendjer (bl.)
	Ilača	Marijan Franjić (bilj.) Gligorije Kolarov (bl.)	Mirko Ivaniš (bilj.) Ivan Antolović (bl.)	Mirko Ivaniš (bilj.) Ivan Antolović (bl.)	Mirko Ivaniš (bilj.) Ivan Antolović (bl.)	Mirko Ivaniš (bilj.) Ivan Antolović (bl.)	X	Luka Vukelić (bilj.) Ivan Antolović (bl.)	Luka Vukelić (bilj.) Ivan Antolović (bl.)	Luka Vukelić (bilj.) Ivan Antolović (bl.)	Luka Vukelić (bilj.) Ivan Antolović (bl.)
	Ilinci	Radivoj Davidović (bilj. i bl.)	Rada Stojanović (bilj.) Jovan Butraković (privr. bl.)	Rada Stojanović (bilj.) Mato Beladović (bl.)	Rada Stojanović (bilj.) Jovan Milutinović (bl.)	Rada Stojanović (bilj. I.) Jovan Milutinović (bilj. II. i bl.)	X	Jovan Milutinović (bilj.) Nikola Nenadović (bl.)	Jovan Milutinović (bilj.) Kuzman Vučićević (bl.)	Jovan Milutinović (bilj.) Kuzman Vučićević (bl.)	Milan Plavšić (bilj.) Kuzman Vučićević (bl.)
	Jamena	Teodor Mihajlović (bilj.)	Marijan Bogdan (bilj.) Vlajko Nenadović (bl.)	Marijan Bogdan (bilj. I.) Vlajko Nenadović (bilj. II.)	Marijan Bogdan (bilj.)	Bogdan Marijan (bilj.) Ivan J. Bolf (bl.)	X	Milan Plavšić (bilj.) Ivan Bolf (bl.)	Žika Mahovac (bilj., načelnik) Vlajko Nenadović (bl.)	Vladan Galović (bilj.) Vladislav Nenadović (bl.)	Žika Mahovac (bilj.) Ilija Kodić (bl.)
	Kukujevci	Pavo Rehak (bilj.)	Pavao Rehak (bilj. I.) Andrija Butinović (bilj. II.)	Pavle Rehak (bilj. I.) Andrija Butinović (bilj. II.)	Pavao Rehak (bilj. I.) Andrija Rutinović (bilj. II.)	Pavao Rehak (bilj. I.) Antun Pinterović (bilj. II.)	X	Paja Rehak (bilj. I.) Gjuro Čosić (bilj. II.)	Auselmo Susanić (bilj.) Vojin Ubavić (bl.)	Nikola Baretić (bilj.) Vojin Ubavić (bl.)	Marijan Franjić (bilj.) Vojin Ubavić (bl.)
	Lipovac	Jakob Vick (bilj.) Ivan Amčić (bl.)	Mato Marković (bilj.) Josip Vuksanović (bl.)	Antun Pinterović (bilj.) Slavko Gucunja (bl.)	Antun Pinterović (bilj.)	Andrija Butinović (bilj.) Pavle Padežanin (bl.)	X	Srećko Opravić (bilj. I.) Joakim Papuga (bilj. II.)	Mato Marković (bilj., načelnik) Joakim Papuga (bl.)	Mato Marković (bilj.) Nikola Nenadović (bl.)	Mato Marković (bilj.) Nikola Nenadović (bl.)

ŽUPANIJA/ KOTAR (OBLAST od 1925.)	OPĆINA	1917./1918.	1920.	1922.	1923.	1924.	1925.	1926.	1927.	1928.	1929.
	Mala Vašica	Rade Stojanović (bilj. I.) Josip Rošić (bilj. II.)	Radivoj Davidović (bilj.) Teodor Ljubičić (bl.)	Radivoj Davidović (bilj.) Petar Butraković (bl.)	Radivoj Davidović (bilj.) Petar Butraković (bl.)	Radivoj Davidović (bilj.) Petar Butraković (bl.)	X	Ljubomir M. Djaković (bilj.) Petar Butraković (bl.)	Ljubomir M. Djaković (bilj., načelnik) Petar Butraković (bl.)	Ljubomir Đaković (bilj.) Nikola Verčević (bl.)	Ljubomir Djaković (bilj.) Damjan Vurdelja (bl.)
	Morović	Uroš Janković (bilj. i bl.)	Dušan Ognjanović (bilj.) Ilija Opšić (bl.)	Dušan Ognjanović (bilj. I.) Ilija Opšić (bilj. II.)	Dušan Ognjanović (bilj. I.) Ilija Opšić (bilj. II.)	Nikola Nikolić (bilj. I.) Ilija Opšić (bilj. II.)	X	Ilija Opšić (bilj.) Svetozar Djaković (bl.)	Ilija Opšić (bilj.) Svetozar Djaković (bl.)	Ilija Opšić (bilj.) Žika Mahovac (bl.)	Ilija Opšić (bilj.) Svetozar Đaković (bl.)
	Stročinci	Mirko Ivaniš (bilj. i bl.)	Franjo Celler (bilj. i bl.)	Mato Marković (bilj.)	Mato Marković (bilj.)	Dragutin Balaškov (bilj.)	X	Nikola Baretić (bilj. i bl.)	Nikola Baretić (bilj. i bl.)	Ante Bačić (bilj. i bl.)	Ante Bačić (bilj. i bl.)
	Šid	Nikola Medješki (bilj.) Dušan Ivković (bl.)	Nikola Medješki (bilj.) Nikola Nedeljković (bl.)	Nikola Medjiški (bilj. I.) Nikola Nedeljković (bl.)	Nikola Medjiški (bilj.) Nikola Nedeljković (bl.)	Dušan Ognjanović (bilj., načelnik) Dragutin Balaška (bl.)	X	Dušan Ognjanović (bilj.) Dragutin Balaško (bl.)	Dušan Ognjanović (bilj.) Dragutin Balškov (bilj. II.)	Dušan Ognjenović (bilj., upravitelj) Dragutin Balaško (bl.)	Dušan Ognjanović (bilj.) Dragutin Balaškov (bl.)
	Šidski Banovci	<i>Mjesto se ne navodi u Imeniku 1918.</i>	Miloš Spaić (bilj. i bl.)	Miloš Spaić (bilj.)	Miloš Spaić (bilj.) Simeon Stanković (bl.)	Miloš Spaić (bilj.) Simeon Stanković (bl.)	X	Stevan Marinković (bilj.) Stevan Nikolić (bl.)	Stevan Marinković (bilj.) Stevan Nikolić (bl.)	Stevan Marinković (bilj.) Stevan Nikolić (bl.)	Steva Marinković (bilj.) Steva Nikolić (bl.)
	Gornji Tovarnik (Tovarnik)	Nikola Baretić (bilj. I.) Marjan Bogdan (bilj. II.)	Pavle Pakić (bilj.) Lazar Madžar (bl.)	Marijan Franjić (bilj., upravitelj) Živko Mahovac (bl.)	Marijan Franjić (bilj.) Živko Mahovac (bl.)	Marijan Franjić (bilj. I.) Jovan Pražić (bl.)	X	Marijan Franjić (bilj., upravitelj) Dušan Grujić (bl.)	Marijan Franjić (bilj., upravitelj) Vukašin Kojić (bl.)	Marijan Franjić (bilj.) Vukašin Kojić (bl.)	Božidar Mirković (bilj.) Vukašin Kojić (bl.)

ŽUPANIJA/ KOTAR (OBLAST od 1925.)	OPĆINA	1917./1918.	1920.	1922.	1923.	1924.	1925.	1926.	1927.	1928.	1929.
Kotar Vinkovci (Srijemska oblast)	Andrijaševci	Albert Fuss (bilj. i bl.)	Albert Fuss (bilj.) Luka Čolić (bl.)	Albert Fuss (bilj. I.) Luka Čolić (bilj. II.)	Albert Fuis (bilj. I.) Čolić Luka (bilj. II.)	Feliks Opravić (bilj. I.) Luka Čolić (bilj. II.)	X	Luka Čolić (bilj.) Matija Šokčević (bl.)	Ilija Iveković (bilj.) Antun Mihaljević (bl.)	Ilija Iveković (bilj.) Antun Mihaljević (bl.)	Ilija Đ. Iveković (bilj.) Antun A. Mihaljević (bl.)
	Cerna	Stjepan Plavšić (bilj. I.) Ivan Vučevac (bilj. II.)	Antun Kesagić (bilj.) Mato Rendulić (bl.)	Jakob Vick (bilj. I.) Petar Bunjevac (bl.) (*Prema podacima PU iz svibnja 1922. ne navodi se Petar Bunjevac nego Julijus Babogredac kao bl.)	Jakob Vick (bilj. I.) Josip Ferić (bilj. II.)	Jakob Vick (bilj.) Josip Ferić (bl.)	X	Ivan Vučevac (bilj.) Josip Ferić (bl.)	Jakob Vick (bilj. I.) Josip Ferić (bl.)	Jakov Vick (bilj.) Josip Ferić (bl.)	Jakob Vick (bilj.) Franjo Novalić (bl.)
	Donje Novoselo (Općina djeluje od 1923.)	-	-	-	Ivan Filić (bilj. I. i II.)	Ivan Filić (bilj.)	X	Ivan Filić (bilj. I. i II.)	Ivan Filić (bilj. I. i II.)	Mijo Vicković (bilj. i bl.)	Mijo Vicković (bilj. i bl.)
	Ivankovo	Stjepan Gečić (bilj.) Stjepan Val (bl.)	Stjepan Gečić (bilj. I.) Stjepan Kovačević (bilj. II.)	Stjepan Gečić (bilj.) Marko Abjanić (bl.)	Stjepan Gečić (bilj. I.) Lovro Mertz (bilj. II.)	Stjepan Gečić (bilj.) Franjo Dikonić (bl.)	X	Stjepan Gečić (bilj.) Franjo Dikonić (bl.)	Stjepan Gečić (bilj.) Franjo Dikonić (bl.)	Stjepan Gečić (bilj.) Franjo Dikonić (bl.)	Stjepan Gečić (bilj.) Marko Slamnjaković (bl.)
	Jarmina	Zvonimir Bohač (bilj. i bl.)	Martin Vučevac (bilj.)	Martin Vučevac (bilj.)	Martin Vučevac (bilj. i bl.)	Martin Vučevac (bilj. i bl.)	X	Martin Vučevac (bilj.)	Josip Hegeduš (bilj. i bl.)	Martin Vučevac (bilj. i bl.)	Martin Vučevac (bilj. i bl.)

ŽUPANIJA/ KOTAR (OBLAST od 1925.)	OPĆINA	1917./1918.	1920.	1922.	1923.	1924.	1925.	1926.	1927.	1928.	1929.
	Komletinci	Stjepan Stivičević (bilj. i bl.)	Ivan Vučevac (bilj.) Lovro Merc (bl.)	Ivan Hernes (bilj. I.) Ladislav Križ (bl.)	Ivan Hernas (bilj. I.) Slavko Križ (bilj. II.)	Ivan Hernas (bilj. I.) Slavko Križ (bilj. II.)	X	Petar Dežmić (bilj.) Gjuro Baić (bl.)	Petar Dežmić (bilj.) Gjuro Baić (bl.)	Nikola Korda (bilj.) Đuro Bajić (bl.)	Petar Dežmić (bilj.) Đuro Bajić (bl.)
	Laze	Lazar Cerovac (bilj.)	?	Emil Wolf (bilj. i bl.)	Emil Wolf (bilj. i bl.)	Antun Šubert (bilj.)	X	Jovan R. Pražić (bilj.) Bono Našinčanin (bl.)	Mihajlo Mileusnić (bilj.) Bonifacije Našiččanin (bl.)	Mihajlo Mileusnić (bilj.) Bona Našinčanin (bl.)	Mihajlo Mileusnić (bilj.) Bona Našinčanin (bl.)
	Mirkovci	Samujilo Pokrajac (bilj.)	Lazar Cerovac (bilj.)	Lazar Cerovac (bilj.)	Lazar Cerovac (bilj.)	Lazar Cerovac (bilj.)	X	Lazar Cerovac (bilj.) Nikola Korda (bilj.)	Lazar Cerovac (bilj. I. i II.)	Lazar Cerovac (bilj.)	Lazar Cerovac (bilj. i bl.)
	Nijemci	Gjuro Borevković (bilj.) Josip Stilinović (bl.)	Gjuro Borevković (bilj.) Josip Stilinović (bl.)	Franjo Stilinović (bilj. I.) Lovro Merc (bilj. II.) (*Prema podacima PU iz svibnja 1922. ne navodi se Franjo nego Josip Stilinović kao bilj. I.)	Josip Stilinović (bilj. I.) Ivan Luketić (bilj. II.)	Josip Stilinović (bilj. I.) Ivan Luketić (bilj. II.)	X	Ivan Prakaturović (bilj.) Martin Božić (bl.)	Josip Stilinović (bilj. I., povjerenik) Franjo Vertl (bl.)	Josip Stilinović (bilj., načelnik) Franjo Vertl (bl.)	Marko Dragičević (bilj.) Martin Božić (bl.)
	Novi Jankovci	Slavko Lalić (bilj.)	Bartol Žabarović (bilj.)	Petar Dežmić (bilj. I. i II.)	Petar Dežmić (bilj. i bl.)	Petar Dežmić (bilj.)	X	Marko Pakić (bilj. i bl.)	Nikola Korda (bilj.)	Petar Dežmić (bilj.)	Nikola Korda (bilj.) Ilija Čalić (bl.)
	Novo selo	Antun Šubert (bilj. i bl.)	Antun Šubert (bilj.)	Antun Šubert (bilj.)	Antun Šubert (bilj.)	Emil Wolf (bilj.)	X	Emil Wolf (bilj. i bl.)	Antun Šubert (bilj. i bl.)	Antun Šubert (bilj. i bl.)	Antun Šubert (bilj. i bl.)

ŽUPANIJA/ KOTAR (OBLAST od 1925.)	OPĆINA	1917./1918.	1920.	1922.	1923.	1924.	1925.	1926.	1927.	1928.	1929.
	Orolik (Općina se ne navodi u <i>Kalendaru</i> za 1923. i nadalje)	Adam Vuković (bilj.)	Krsto Bezbradica (bilj.)	-	-	-	-	-	-	-	-
	Otok	Julio Galantha (bilj.) Ilija Iveković (bl.)	?	Ivan Jurić (bilj.) Josip Stančić (bl.)	Ivan Jurić (bilj.) Josip Stančić (bl.)	Ivan Jurić (bilj. I.) Josip Stančić (bilj. II.)	X	Marko Žabarović (bilj. I.) Josip Stančić (bilj. II.)	Marko Žabarović (bilj.) Josip Stančić (bl.)	Marko Žabarović (bilj.) Josip Stančić (bl.)	Marko Žabarović (bilj.) Josip Stančić (bl.)
	Privlaka	Ivan Vučevac (bilj. I.) Marko Djaković (bl.)	?	Valentin Čolaković (bilj. I.) Mato Odak (bl.)	Valentin Čolaković (bilj. I.) Mato Odak (bl.)	Valentin Čolaković (bilj. I.) Mato Odak (bl.)	X	Antun Šubert (bilj.) Mato Odak (bl.)	Valentin Čolaković (bilj.) Martin Vučevac (bl.)	Ivan Jurić (bilj.) Franjo Novalić (bl.)	Ivo Jurić (bilj.) Joso Ferić (bl.)
	Retkovci	Josip Alković (bilj. I.) Ante Bačić (bilj. II.)	Josip Alković (bilj.) Andrija Majetić (bl.)	Joža Alković (bilj. I.) Andrija Majetić (bilj. II.)	Joža Alković (bilj. I.) Andrija Majetić (bilj. II.)	Joža Alković (bilj. I.) Andrija Majetić (bilj. II.)	X	Joža Alković (bilj.) Ivan Šimić (bl.)	Marko N. Pakić (bilj.) Andrija B. Majetić (bl.)	Srećko Opravić (bilj.) Andrija Majetić (bl.)	Andrija Majetić (bilj.) Luka Čolić (bl.)
	Slakovci	Antun Svirac (bilj. i bl.)	Feliks Opravić (bilj.)	Srećko Opravić (bilj.)	Marko Dragičević (bilj. I. i II.)	Marko Dragičević (bilj. I. i II.)	X	Stevo Huber (bilj.)	Marko Dragičević (bilj. i bl.)	Marko Dragičević (bilj. i bl.)	Josip Stilinović (bilj.) Franjo Dikanić (bl.)
	Stari Mikanovci	Filip Matošević (bilj. i bl.)	Kazimir Lovrenčić (bilj.)	Kazimir Lovrenčić (bilj.) Anton Ručević (bl.)	Kazimir Lovrenčić (bilj.) Anton Ručević (bl.)	Kazimir Lovrenčić (bilj.) Anton Ručević (bl.)	X	Antun Ručević (bilj.) Mijo Vicković (bl.)	Antun Ručević (bilj.) Živko Petričević (bl.)	Antun Ručević (bilj.) Živko Petričević (bl.)	Antun Ručević (bilj.) Živko Petričević (bl.)
	Vodjinci	Felix Opravić (bilj. i bl.)	Antun Svirac (bilj. i bl.)	Franjo Celler (bilj. I.) Antun Kovačević (bilj. II.)	Franjo Celler (bilj. I.) Antun Kovačević (bilj. II.)	Franjo Celler (bilj. I.) Antun Kovačević (bilj. II.)	X	Andrija Vidaković (bilj.) Ivan Šimić (bl.)	Andrija Vidaković (bilj.) Ivan Šimić (bl.)	Marko Maloševac (bilj.) Ivan Šimić (bl.)	Marko M. Maloševac (bilj.) Ivan I.Šimić (bl.)

ŽUPANIJA/ KOTAR (OBLAST od 1925.)	OPĆINA	1917./1918.	1920.	1922.	1923.	1924.	1925.	1926.	1927.	1928.	1929.
Kotar Vukovar (Srijemska oblast)	Antin	Juraj Samac (bilj. i bl.)	Pavo Beck (bilj. i bl.)	Franjo Tomaš (bilj. i bl.)	Franjo Truhar (bilj.)	Franjo Truhar (bilj. i bl.)	X	Franjo Tomaš (bilj. i bl.)	Ivan Kovačić (bilj.)	Milan Govorčin (bilj.) Mato Kramarić (bl.)	Kosta Živković (bilj. i bl.)
	Berak	Ivan Jurić (bilj. i bl.)	Ivan Kovačić (bilj.)	Ivan Kovačić (bilj. I.)	Ivan Kovačić (bilj. I.) Ivan Horvat (isp. bl.)	Ivan Kovačić (bilj.) Ivan Horvat (bl.)	X	Ivan Kovačić (bilj. I.) Ivan Horvat (bl.)	Josip Penavić (bilj. i bl.)	Josip Penavić (bilj. i bl.)	Josip Penavić (bilj. i bl.)
	Bobota	Dušan Mamuzić (bilj.) Stevan Vukelić (bl.)	Milan Miković (bilj. I.) Danilo Mulić (bilj. II.)	Milan Matković (bilj. I.) Danilo Mulić (bl.)	Milan Maković (bilj.) Danilo Mulić (bilj. II.)	Bogdan Šatrić (bilj.) Joakim Papuga (bl.) Vlajko Zamonja (bl.)	X	Nikola Asurdžić (bilj.) Vlajko Zimonja (bl.)	Vlatko Zimonja (bilj.) Branko Daljac (bl.)	Vlajko Zimonja (bilj.) Branko Daljac (bl.)	Vlajko Zimonja (bilj.) Branko Daljac (bl.)
	Bogdanovci	Pavao Beck (bilj. i bl.)	?	Miško Širmer (bilj.) Marko Katić (bl.) (*Prema podacima PU iz svibnja 1922.: Martin Hvalić, bilj. i bl., Marko Katić, ovhovoditelj)	Nikola M. Nikolić (bilj. I.) Marko Katić (bilj. II.)	Marko Katić (bilj.) Ivan Đurić (bl.)	X	Ivan Grobarček (bilj.) Luka Barač (bl.)	Ivan Grobarček (bilj.) Josip Bajac (bl.)	Ivan Grobarček (bilj.) Marko Katić (bl.)	Ivan Grobarček (bilj.) Đuro Marček (bl.)
	Borovo	Radoslav Popović (bilj.) Pero Pantelinac (bl.)	Milan Vujnović (bilj.)	Milivoj Kotarlić (bilj.) (*Prema podacima PU iz svibnja 1922.: Josip Lukačić, bl.)	Nikola Asurdžić (bilj.) Franjo Vincetić (bl.)	Nikola Asurdžić (bilj.) Dragutin Petković (bl.)	X	Ljubomir M. Kolarić (bilj.) Mihailo Vukov (bl.)	Ljubomir M. Kolarić (bilj.) Mihajlo Vukov (bl.)	Ljubomir Kolarić (bilj.) Mihailo Vukov (bl.)	Ljubomir M. Kolarić (bilj.) Mihailo M. Vukov (bl.)

ŽUPANIJA/ KOTAR (OBLAST od 1925.)	OPĆINA	1917./1918.	1920.	1922.	1923.	1924.	1925.	1926.	1927.	1928.	1929.
	Bršadin	Teodor Petrović (bilj. i bl.)	Svetislav Češljar (bilj.)	Svetislav Češljar (bilj.)	Svetislav Češljar (bilj.)	Svetislav Češljar (bilj.) Nikola Teofilović (bl.)	X	Stevislav Češljar (bilj. i bl.)	Svetislav Češljar (bilj.) Nikola Teofilović (bl.)	Svetislav Češljar (bilj.) Nikola Teofilović (bl.)	Svetislav Češljar (bilj.) Nikola Teofilović (bl.)
	Cerić	Antun Pinterović (bilj. i bl.)	Stjepan Kovačević (bilj.)	Stjepan Kovačević (bilj.)	Stjepan Kovačević (bilj.)	Stjepan Kovačević (bilj.) Josip Bajac (bl.)	X	Franjo Truhar (bilj. i bl.)	Stjepan Kovačević (bilj.)	Stjepan Kovačević (bilj.) Matija Beladović (bl.)	Stjepan Kovačević (bilj.) Matija Beladović (bl.)
	Čakovci	Stjepan Murković (bilj. i bl.)	Svetislav Kovačević (bilj.)	Svetislav Kovačević (bilj.)	Svetislav Kovačević (bilj.)	Svetislav Kovačević (bilj. i bl.)	X	Stevislav Kovačević (bilj. i bl.)	Svetislav Kovačević (bilj. i bl.)	Svetislav Kovačević (bilj. i bl.)	Svetislav Kovačević (bilj. i bl.)
	Gaboš	Lazar Masnikosa (bilj. i bl.)	Petar Isajlović (bilj.)	Petar Isajlović (bilj.)	Petar V. Isajlović (bilj.)	Petar V. Isajlović (bilj.)	X	Petar V. Isajlović (bilj. i bl.)	Petar V. Vukajlović (bilj. i bl.)	Petar Isajlović (bilj. i bl.)	Petar V. Isajlović (bilj. i bl.)
	Korog (Korodj)	Danilo Kukić (bilj.) Savo Vujić (bilj. II., ovrhovoditelj)	Franjo Truhar (bilj.)	Franjo Truhar (bilj. i bl.)	Franjo Tomas (bilj.) Petar Vukajlović (bl.)	Petar Vukajlović (bilj.) Sava Živković (bl.)	X	Sava Živković (bilj.) Stevan Peter (bl.)	Sava Živković (bilj. i bl.)	Sava Živković (bilj.) Gjuro Jeger (bl.)	Sava Živković (bilj.) Đuro Jeger (bl.)
	Lovas	Rudolf Gomerčić (bilj. i bl.)	Joca Kovačić (bilj.) Josip Penavić (bl.)	Joca (Josip) Kovačić (bilj. I., upravitelj) Josip Penavić (bilj. II.)	Joca Kovačević (bilj. I.) Josip Penavić (bilj. II.)	Joca Kovačević (bilj. I.) Josip Penavić (bilj. II.)	X	Nikola Gjuričić (bilj.) Matija Beladović (bl.)	Nikola Gjuričić (bilj.) Jovan M. Vujičić (bl.)	Nikola S. Djuričić (bilj.) Jovan M. Vujičić (bl.)	Nikola Đuričić (bilj.) Jovan Vujičić (bl.)
	Marinci	Koloman Kiš (bilj. i bl.)	Mladen Popović (bilj.)	Ilija Kostić (bilj.)	Slavuj Milovanović (bilj. i bl.)	Slavuj Milovanović (bilj. i bl.)	X	Šima Stanković (bilj.)	Stevo I. Milošević (bilj. i bl.)	Stevo J. Milošević (bilj.)	Stevo Ivanov Milošević (bilj.)

ŽUPANIJA/ KOTAR (OBLAST od 1925.)	OPĆINA	1917./1918.	1920.	1922.	1923.	1924.	1925.	1926.	1927.	1928.	1929.
	Markušica	Milan pl. Milković (bilj.) Patar Dragaš (bl.)	Patar Dragaš (bilj.) Vaso Stojanović (bl.)	Dušan Marković (bilj.) Petar Vukajlović (bl.)	Dušan Marković (bilj. I.) Branko Hručević (bilj. II.)	Vladimir Lautaš (bilj.) Vasa M. Stojanović (bl.)	X	Slavuj Milovanović (bilj. I.) Blagoja Miletić (bl.)	Slavuj Milovanović (bilj.) Blagoja Miletić (bl.)	Slavuj Milovanović (bilj.) Blagoja Miletić (bl.)	Slavuj Milovanović (bilj.) Blagoja Miletić (bl.)
	Mikluševci	Nikola Stjepanović (bilj. i bl.)	Ivan Optiz (bilj.)	Ivan Opitz (bilj.)	Ivan Opitz (bilj.)	Martin Fastić (bilj. I. i II.)	X	?	Nikola Asuršić (bilj.)	Ivan Kovačić (bilj.) Joakim Papuga (bl.)	Mija Tironis (bilj.)
	Negoslavci	Vojin Čorić (bilj. i bl., upravitelj) Svetozar Benčević (bl., ovrhovoditelj)	Teodor Petrović (bilj.) Radovan Grujičić (bl.)	Branko Mihajlović (bilj. I.) Živko Nikolić (bilj. II.)	Branko Mihajlović (bilj. I.) Živko Nikolić (bilj. II.)	Branko Mihajlović (bilj. I) Živko Nikolić (bilj. II.)	X	Arsenije Milašinović (bilj.) Slavko Rakin (bl.)	Arsenije Milašinović (bilj.) Slavko Rakin (bl.)	Arsenije Milašinović (bilj.) Slavko Radin (bl.)	Čedomir Dokmanović (bilj.) Slavko Rakin (bl.)
	Nuštar	Mato Domačinović (bilj. i bl.)	Mato Domačinović (bilj.)	Mato Domačinović (bilj.)	Mato Domačinović (bilj.)	Mato Domačinović st. (bilj.) Mato Domačinov ić ml. (bl.)	X	Mato Domačinović (bilj.) Petar Vukajlović (bl.)	Mirko Ivaniš (bilj.) Nikola Verčević (bl.)	Mirko Ivaniš (bilj.) Petar Butraković (bl.)	Mirko Ivaniš (bilj.) Petar Butraković (bl.)
	Opatovac	Josip Kovačić (bilj. i bl.)	Dušan Marković (bilj. i bl.)	Nikola Gjuričić (bilj. I.) Olga Stanković (bl.)	Nikola Čuričić (bilj.) Olga Stanković (prv. blagajnica)	Nikola Gjuričić (bilj.) Olga Stanković (bl.)	X	Milan Vujnović (bilj.) Olga Stanković (bl.)	Milan Vujnović (bilj.) Olga Stanković (bl.)	Milan Vujnović (bilj.) Olga Stanković (bl.)	Mihajlo Vujnović (bilj.) Olga Stanković (bl.)
	Ostrovo	Nikola Tomić (bilj. i bl.)	Gligorije Koparov (bilj.)	Gligorije Dim. Koparov (bilj.)	Gligorije Dim. Kolarov (bilj.)	Mihajlo Gjurić (bilj.) Nikola Vujanić (bl.)	X	Kosta Živković (bilj. i bl.)	Kosta Živković (bilj. i bl.)	Kosta Živković (bilj. i bl.)	Gligorije D. Kolarov (bilj. i bl.)

ŽUPANIJA/ KOTAR (OBLAST od 1925.)	OPĆINA	1917./1918.	1920.	1922.	1923.	1924.	1925.	1926.	1927.	1928.	1929.
	Pačetin	Stevan Gjermanov (bilj.)	Čedomir Dokmanović (bilj.)	Čedomir Dokmanović (bilj.)	Čedomir Dokmanović (bilj.) Nikola Dimitrijević (bl.)	Čeda Dokmanović (bilj.) Nikola Dimitrijević (bl.)	X	Čedomir Dokmanović (bilj.) Nikola Dimitrijević (bl.)	Nikola M. Dimitrijević (bilj. i bl.)	Nikola Asurdžić (bilj.) Tihomir Vučković (bl.)	Mitar Janković (bilj.) Tihomir L. Vučkoivć (bl.)
	Petrovci	Ivan Prakturović (bilj. i bl., upravitelj)	Ivan Prakturović (bilj. i bl.)	Ivan Prakturović (bilj. i bl.)	Ivan Prakturović (bilj.)	Mihajlo R. Dokmanović (bilj.) Mihajlo Papuga (bl.)	X	Mihajlo R. Dokmanović (bilj.) Mihajlo J. Papuga (bl.)	Mihajlo R. Dokmanović (bilj.) Mihajlo Papuga (bl.)	Gjuka Hardi (bilj. i bl.)	Petar Vukajlović (bilj. i bl.)
	Sotin	Josip Hengl (bilj. i bl.)	Josip Hengl (bilj.)	Josip Hengl (bilj. I.) Slavuj Milovanović (bilj. II.)	Josip Hengl (bilj. I.) Josip Lukačić (bilj. II.)	Ivan Opitz (bilj. I.) Josip Lukačić (bilj. II.)	X	Jovan Butraković (bilj.) Živko Nikolić (bl.)	Jovan Butraković (bilj.) Žika Nikolić (bl.)	Jovan Butraković (bilj.) Žika Nikolić (bl.)	Jovan Butraković (bilj.) Živko Nikolić (bl.)
	Stari Jankovci	Marko Žabarović (bilj. i bl.)	Marko Žabarović (bilj.)	Marko Žabarović (bilj.)	Marko Žabarović (bilj.)	Marko Žabarović (bilj.)	X	Marko Suvić (bilj. I.) Ilija Varga (bilj. II.)	Čedomir Dokmanović (bilj. I.) Dušan prekodravac (bl.)	Čedomir Dokmanović (bilj.) Dušan Prekodravac (bl.)	Arsenije Milašinović (bilj.) Dušan prekodravac (bl.)
	Svinjarevci	Stjepan Primorac (bilj. i bl.)	Stjepan Primorac (bilj. i bl.)	Pavo Šarčević (bilj. I., načelnik) Fran Šešerinac (bilj. II.)	Fran Šešerinac (bilj. i bl.)	Dragoljub Vijatović (bilj. i bl.)	X	Danilo Vulić (bilj. i bl.)	Stjepan Huber (bilj.) Branko Strainić (bilj.)	Stevo Huber (bilj.) Josip Bajac (bl.)	Stevo Huber (bilj.) Josip Gajac (bl.)
	Tompojevci	Josip Vinković (bilj. i bl.)	Marko Maloševac (bilj.)	Marko Maleševac (bilj.) (*Prema podacima PU iz lipnja 1922.: Fran Šešerinac, bilj.)	Marko Maloševac (bilj.)	Fran Šešerinac (bilj. i bl.)	X	Fran Šešerinac (bilj. i bl.)	Fran Šešerinac (bilj. i bl.)	Fran D. Šešerinac (bilj. i bl.)	Fran Šešerinac (bilj. i bl.)

ŽUPANIJA/ KOTAR (OBLAST od 1925.)	OPĆINA	1917./1918.	1920.	1922.	1923.	1924.	1925.	1926.	1927.	1928.	1929.
	Tordinci	Franjo Truchar (bilj. i bl.)	Andrija Vidaković (bilj.)	Andrija Vidaković (bilj.)	Andrija Vidaković (bilj. i bl., upravitelj)	Andrija Vidaković (bilj. I.) Miloš Crnaić (bilj. II.)	X	Stjepan Kovačević (bilj.) Branko Prekodravac (bl.)	Franjo Truhar (bilj.) Tihomir Vučković (bl.)	Franjo Truhar (bilj.) Branko Prekodravac (bl.)	Franjo Truhar (bilj.) Stjepan Bainac (bl.)
	Trpinja	Nikola Blidović (bilj.) Svetozar Bančević (bl.)	Petar Pantelinac (bilj.) Milan Nikolić (bl.)	Petar Pantelinac (bilj. I.) Milan Nikolić (bl.)	Petar Pantelinac (bilj.) Milan Nikolić (bl.)	Petar Pantelinac (bilj.) Milan Nikolić (bl.)	X	Petar Pantelinac (bilj.) Josip Penavić (bl.)	Petar Pantelinac (bilj.) Franjo Tomaž (bl.)	Petar Pantelinac (bilj., upravitelj) Franjo Tomaš (bl.)	Petar Pantelinac (bilj.) Franjo Tomaš (bl.)
	Vera	Čedomir Dokmanović (bilj. i bl.)	Dragoljub Vijatović (bilj.)	Dragoljub Vijatović (bilj. I. i II.)	Dragoljub Vijatović (bilj.) Bogoljub Mišković (bl.)	Marko Maloševac (bilj.) Franjo Vincetić (bl.)	X	Milanko Plavšić (bilj. i bl.)	Milanko Plavšić (bilj. i bl.)	Milanko Plavšić (bilj.) Marin Balić (bl.)	Milanko Plavšić (bilj.) Marin Balić (bl.)
Kotar Zemun (Srijemska oblast)	Ašanja	Mato Prepelić (privr. bilj., upravitelj) Velimir Pribić (bilj.) Milan Aramić (privr. bl.)	Branko Hanić (bilj.) Mihajlo Krnjajić (bl.)	Jovan Kljukovnica (bilj. I.) Mihajlo Krnjajić (bilj. II.)	Branko Hanić (bilj.) Milan Krnjajić (bl.)	Branko Hadžić (bilj.) Mihajlo Krnjajić (bl.)	X	Slavko Baklaja (bilj.) Sveta Mijatović (bl.)	Slavko Baklaja (bilj.) Sreta Mijatović (bl.)	Slavko Baklaja (bilj.) Sreta Mijatović (bl.)	Slavko Baklaja (bilj.) Dragutin Marković (bl.)
	Batajnica	Dušan Nikolić (privr. bilj.) Sava Stanisavljević (bl.)	Sava Stanisavljević (bilj.) Sava Zorić (bl.)	Sava Zorić (bilj. II., upravitelj) Sava Stanisavljević (bilj. I.)	Sava Zarić (bilj. I.) Dragomir Danković (bilj. II.)	Sava M. Zarić (bilj. I.) Dragomir M. Ranković (bilj. II.)	X	Sava M. Zarić (bilj.) Dragomir M. Ranković (bl.)	Sava M. Zarić (bilj.) Dragomir M. Ranković (bl.)	Sava M. Zarić (bilj.) Dragomir M. Ranković (bl.)	Sava M. Zarić (bilj.) Dragomir M. Ranković (bl.)
	Bečmen	Martin Ivurin (bilj. I.) Sava Savković (bilj. II.)	Čedomir Čurčin (bilj.) Svetislav Mali (bl.)	Vladimir Lautaš (bilj., upravitelj) Sava Antonijević (bl.)	Sreta Mijatović (bilj.) Sava Antonijević (bl.)	Sreta Gj. Mijatović (bilj.) Sava S. Antonijević (bl.)	X	Živojin Dukić (bilj.) Sava Antonijević (bl.)	Dušan Marić (bilj.) Dragutin Marković (bl.)	Dušan N. Marić (bilj.) Dragutin D. Marković (bl.)	Dušan Marić (bilj.) Sreta Mijatović (bl.)

ŽUPANIJA/ KOTAR (OBLAST od 1925.)	OPĆINA	1917./1918.	1920.	1922.	1923.	1924.	1925.	1926.	1927.	1928.	1929.
	Bežanija	Marko Hrvoić (privr. bilj.) Živko Novaković (bl.)	?	Petar Kovačević (bilj.) Nastas Zeković (bl.)	Petar Kovačević (bilj.) Gjoka Vladisavljević (bl.)	Petar Kovačević (bilj.) Nikola Deverdek (bilj. II.)	X	Svetislav Momirović (bilj.) Ivan Beljin (bl.)	Petar Kovačević (bilj.) Ivan Beljin (bl.)	Borivoj Kirjaković (bilj.) Ivan Beljin (bl.)	Branko Ostojić (bilj.) Ivan Belin (bl.)
	Boljevci	Josip Vokalek (privr. bilj.) Jovan Milinković (bl.) Hugo Kunz (privr. bl.)	Ilija Miletić (bilj.) Čedomir Mrkonić (bl.)	Ilija Miletić (bilj.) Filip Sreta (bl.)	Ilija Miletić (bilj.) Filip Sreta (bl.)	Ilija Miletić (bilj. I.) Filip Sreta (bilj. II.)	X	Jovan Milinković (bilj.) Andrija Skenderac (bl.)	Jovan Milinković (bilj.) Ilija Mandić (bl.)	Svetislav Momirović (bilj.) Ilija Mandić (bl.)	Svetislav S. Momirović (bilj.) Ilija M. Mandić (bl.)
	Deč	Filip Zoričić (privr. bilj., upravitelj) Vladimir Petrović (bilj. II.)	Mihajlo Dokmanović (bilj.) Milan A. Žutić (bilj. II., bl.)	Mihajlo R. Dokmanović (bilj. I.) Milan A. Žutić (bilj. II.)	Milan A. Žutić (bilj.) Ilija Alković (bl.)	Dušan N. Marić (bilj. I.) Ilija S. Alković (bl.)	X	Vladimir Petrović (bilj.) Radovan Veljković (bl.)	Vladimir S. Petrović (bilj.) Kosta Majić (bilj. II.)	Vladimir Petrović (bilj.) Radovan Veljković (bl.)	Vladimir Petrović (bilj.) Radovan V. Veljković (bl.)
	Dobanovci	Ljudevit Kovats (privr. bilj., upravitelj) August Filipović (privr. bl.)	Sima Kraguljac (bilj.) Milovan Egić (bl.)	Sima Kraguljac (bilj. I.) Milovan Egić (bilj. II.)	Milovan Egić (bilj.) Kosta Majić (bl.)	Milovan Egić (bilj. I.) Kosta Majić (bilj. II.)	X	Milovan Egić (bilj.) Kosta Majić (bl.)	Milovan Egić (bilj. I.) Radovan R. Veljković (bilj. II.)	Milovan Egić (bilj.) Kosta Majić (bl.)	Milovan Egić (bilj.) Kosta Majić (bl.)
	Jakovo	Luka Grbeša (privr. bl., upravitelj) Nikola Jovanović (privr. bilj.)	Andrija Skenderac (bilj. I.) Rada Petošević (bilj. II.)	Andrija Skenderac (bilj. I.) Rada Petošević (bilj. II.)	Andrija Skenderac (bilj.) Rada Petošević (bilj. II.)	Rada Petošević (bilj. II.)	X	Svetozar Jovanović (bilj.) Filip Sreta (bl.)	Svetozar Jovanović (bilj.) Lazar Manojčević (bl.)	Svetozar Jovanović (bilj.) Lazar Manojlović (bl.)	Branko Ostojić (bilj.) Lazar Manojlović (bl.)
	Karlovčić	Rajko Pavlović (privr. bilj.) Čedo Čurčin (privr. bilj. II.)	Jovan Milinković (bilj. I.) Živojin Rankov (bl.)	Jovan Milinković (bilj. I.) Nikola Deverdek (bilj. II.)	Jovan Milinković (bilj. I.) Nikola Deverdek (bilj. II.)	Jovan Milinković (bilj.) Pavle Ristić (bl.)	X	Branko Hadžić (bilj.) Nikola Deverdek (bl.)	Branko Hadžić (bilj.) Nikola Deverdek (bl.)	Dragoljub Vijatović (bilj.) Lazar Vujadinović (bl.)	Dragoljub Vijatović (bilj.) Nikola Deverdek (bl.)

ŽUPANIJA/ KOTAR (OBLAST od 1925.)	OPĆINA	1917./1918.	1920.	1922.	1923.	1924.	1925.	1926.	1927.	1928.	1929.
	Krnješevci	<i>Mjesto se ne navodi u Imeniku 1918.</i>	Svetozar Jovanović (bilj.)	Svetozar Jovanović (bilj.)	Svetozar Lj. Jovanović (bilj.) Lazar D. Rankov (bl.)	Svetozar L. Jovanović (bilj.) Lazar D. Rankov (bl.)	X	Dragoljub Vijatović (bilj. I.) Lazar D. Rankov (bilj. II.)	Danilo Knežević (bilj.)	Danilo Knežević (bilj. i bl.)	Danilo Knežević (bilj. i bl.)
	Kupinovo	Ivo Milovanović (bilj.) Andrija Malinar (privr. bilj. i bl.)	Jova Milovanović (bilj.) Slavko Baklaja (bl.)	Jova Milovanović (bilj. I.) Slavko Baklaja (bilj. II.)	Slavko Baklaja (bilj. i bl.)	Pera M. Miščević (bilj. I.) Slavko Baklaja (bilj. II.)	X	Pera M. Miličević (bilj.) Živojin Bogunović (bl.)	Pera M. Miščević (bilj.) Živojin Bogunović (bl.)	Petar Miščević (bilj.) Živojin Bogunović (bl.)	Petar M. Miščević (bilj.) Živojin Bogunović (bl.)
	Obrež	Roko Vučić (privr. bilj., upravitelj) Jakob Retzer (bl.)	Miroslav Panić (bilj. I.) Mitar Gugleta (privr. bl.) (*Podaci iz 1921: Miroslav P. Panić, bilj., Dušan I. Marić, bl.)	Miroslav Panić (bilj.) Dušan Marić (bl.)	Miroslav P. Panić (bilj. I.) Dušan N. Marić (bilj. II.)	Miroslav P. Panić (bilj.) Ivan Beljin (bl.)	X	Miroslav P. Panić (bilj.) Pavle M. Ristić (bl.)	Miroslav P. Panić (bilj.) Pavle M. Ristić (bl.)	Miroslav Panić (bilj.) Pavle Ristić (bl.)	Miroslav Panić (bilj.) Pavle Ristić (bl.)
	Petrovčić	<i>Mjesto se ne navodi u Imeniku 1918.</i>	Vladimir Petrović (bilj.)	Vladimir Petrović (bilj.)	?	Vladimir Petrović (bilj.)	X	Dušan Marić (bilj.) Dragutin Marković (bl.)	Sava Antonijević (bilj.) Nastas Zeković (bl.)	Sava Antonijević (bilj.) Nastas Zeković (bl.)	Sava Antonijević (bilj.) Nastas Zeković (bl.)
	Progar (Općina djeluje od 1923.)	-	-	-	Danilo N. Knežević (bilj.) Živko Petrović (bl.)	Danilo Knežević (bilj.) Živko Petrović (bl.)	X	Danilo Knežević (bilj.) Živko Petrović (bl.)	Lazar D. Rankov (bilj.) Živko P. Petrović (bl.)	Lazar D. Rankov (bilj.) Živko P. Petrović (bl.)	Lazar D. Rankov (bilj.) Živko Petrović (bl.)

ŽUPANIJA/ KOTAR (OBLAST od 1925.)	OPĆINA	1917./1918.	1920.	1922.	1923.	1924.	1925.	1926.	1927.	1928.	1929.
	Surčin	Jakob Schneider (privr. bilj., upravitelj) Živojin Đukić (bilj. II.) Ivan Filić (privr. bl.)	Živojin Đukić (bilj. I.) Gjoka Nikolić (bilj. II.)	Živojin Đukić (bilj.) Gjoka Nikolić (bl.)	Živojin Đukić (bilj.) Gojka Nikolić (bl.)	Živojin Đukić (bilj.) Gojka Nikolić (bl.)	X	Veljko Pribić (bilj. I.) Rada Tetošević (bilj. II.)	Veljko Pribić (bilj. I.) Rada Petošević (bilj. II.)	Veljko Pribić (bilj.) Rada Petošević (bl.)	Veljko Pribić (bilj.) Rada Petošević (bl.)
	Šimanovci	Milan Divjak (bilj. I., upravitelj) Svetislav Momirović (bl.)	Milan Divjak (bilj.) Milan Bandin (bl.)	Milan Divjak (bilj.) Milan Bandin (bl.)	Milan Divjak (bilj. I.) Milan Bandin (bilj. II.)	Milan Divjak (bilj.) Milan Bandin (bl.)	X	Milan M. Divjak (bilj. I.) Milan N. Bandin (bilj. II.)	Milan Divjak (bilj.) Milan Bandin (bl.)	Milan Divjak (bilj.) Milan Bandin (bl.)	Milan Divjak (bilj.) Milan Bandin (bl.)
	Ugrinovci	Gjoko Radovanović (bilj., upravitelj) Svetozar Jovanović (bl.)	Svetislav Momirović (bilj.) Milovan Čizmić (bl.)	Svetislav Momirović (bilj.) Dragomir Ranković (bl.)	Svetislav Momirović (bilj.) Vladimir Jurišić (bl.)	Svetislav Momirović (bilj.) Vladimir Jurišić (bl.)	X	Petar Kovačević (Bilj. I.) Žarko Pražić (bl.)	Jova Milovanović (bilj.) Žarko Pražić (bl.)	Jova S. Milovanović (bilj.) Žarko S. Pražić (bl.)	Jova S. Milovanović (bilj.) Žarko S. Pražić (bl.)
Kotar Županja (Srijemska oblast)	Babina Greda	Martin Kopic (bilj. I.) Franjo Gregorović (bilj. II.)	Luka Stivić (bilj.) Franjo Gregorović (bilj. II.)	Luka Stivić (bilj. I.) Đuro Pfaff (bilj. II.)	?	Luka Stivić (bilj. I.) Đuro Pfaff (bilj. II.)	X	Josip Ljevaković (bilj.) Djuro Pfaff (bl.)	Josip Ljevaković (bilj. I.) Andrija Miličić (bl.)	Josip Ljevaković (bilj.) Gjuro Pfaff (bl.)	Josip Ljevaković (bilj.) Gjuro Pfaff (bl.)
	Bošnjaci	Šimo Dautović (bilj. I.) Andrija Slošić (bilj. II.)	Antun Ergotić (bilj.) Andrija Miličić (bl.)	Antun Ergotić (bilj.) Andrija Miličić (bl.)	Antun Ergotić (bilj. I.) Andrija Miličić (bilj. II.)	Antun Ergotić (bilj. I.) Andrija Miličić (bilj. II.)	X	Ante Bačić (bilj.) Petar Bunjevac (bl.)	Ante Bačić (bilj.) Petar Bunjevac (bl.)	Milan Vrlinić (bilj.) Andrija Miličić (bl.)	Ivan Prakturović (bilj.) Bogdan Grejaković (bl.)
	Drenovci	Luka Vukelić (bilj. I.) Franjo Jelić (bilj. II.)	Luka Vukelić (bilj. I.) Matija Kovačević (bilj. II.)	Luka Vukelić (bilj. I.) Mato Kovačević (bilj. II.)	Luka Vukelić (bilj. I.) Matija Kovačević (bilj. II.)	Luka Vukelić (bilj. I.) Matija Kovačević (bilj. II.)	Luka Vukelić (bilj. I., upravitelj) Ivan Švajger (bl.)	X	Gjuro Baotić (bilj.) Martin Korovljević (bl.)	Rudi Meiksner (bilj. I.) Martin Korovljević (bilj. II.)	Filip Borić (bilj.) Martin Korovljević (bl.)

ŽUPANIJA/ KOTAR (OBLAST od 1925.)	OPĆINA	1917./1918.	1920.	1922.	1923.	1924.	1925.	1926.	1927.	1928.	1929.
	Gradište	Franjo Tomašić (bilj. I.) Ivan Verić (bilj. II.)	Franjo Tomašić (bilj.) Ivan Verić (bilj. II.)	Gjuka Baotić (bilj. I.) Gjuro Tomašević (bl.)	Gjuka Baotić (bilj. I.) Gjuro Tomašević (bilj. II.)	Djuro Baotić (bilj.) Petar Purić (bl.)	X	Mirko Ivaniš (bilj.) Gjuro Jerger (bl.)	Franjo Tomašić (bilj.) Gjuro Jeger (bl.)	Antun Pinterović (bilj.) Nikola Dimitrijević (bl.)	Antun Pinterović (bilj.) Nikola Dimitrijević (bl.)
	Gundinci	Matija Galović (bilj. i bl.)	Matija Galović (bilj.)	Matija Galović (bilj.) Pavo Kokanović (bl.)	Matija Galović (bilj. I.) Pavo Kokanović (bilj. II.)	Matija Galović (bilj. I.) Pavao Kokanović (bilj. II.)	X	Andro Butinović (bilj.) Pavo Kokanović (bl.)	Pavle Kokanović (bilj.) Hinko Milinković (bl.)	Pavao Kokanović (bilj.) Petar Bunjevac (bl.)	Pavao Kokanović (bilj.) Petar Bunjevac (bl.)
	Gunja	Nikola Miličić (bilj.) Šimo Kadić (bl.) Ivan Gjurić (privr. bl.)	Nikola Miličić (bilj. I.) Šimo Kadić (bilj. II.)	Nikola Miličić (bilj. I.) Šimo Kadić (bilj. II.)	?	?	X	Ivan Jurić (bilj.) Šimo Kadić (bl.)	Emil Wolf (bilj.) Šimun Kadić (bl.)	Emil Wolf (bilj.) Šimun Kadić (bl.)	Emil Wolf (bilj.) Šimun Kadić (bl.)
	Podgajci Posavski	Gjuro Tomašević (bilj. i bl.)	Gjuro Tomašević (bilj.)	Ilija Kemešić (bilj.)	Ilija Kemešić (bilj.)	Ilija Kemešić (bilj. i bl.)	X	Ilija Kemešić (bilj. i bl.)	Ilija Kemešić (bilj. i bl.)	Ilija Kemešić (bilj. i bl.)	Ilija Kemešić (bilj. i bl.)
	Račinovci	Antun Kesegić (bilj.) Miško Širmer (bl.)	Miško Širmer Đuro Baotić	Ante Bačić (bilj. I.) Martin Uvalić (bilj. II.)	Ante Bačić (bilj. I.) Petar Bunjevac (bilj. II.)	Ante Bačić (bilj. I) Petar Bunjevac (bl.) Ivan Vuičić (pomoć. bl.)	X	Antun Ergotić (bilj.) Stjepan Bainac (bl.)	Antun Ergotić (bilj.) Stjepan Bainac (bl.)	Antun Ergotić (bilj.) Milan Kukuć (bl.)	Antun Ergotić (bilj.) Branko Prekodravac (bl.)
	Rajevo selo	Stjepan Merz (bilj. i bl.)	Stjepan Merz (bilj.)	Stjepan Merc (bilj. i bl., načelnik)	Stjepan Merc (bilj. i bl.)	Stjepan Merc (bilj. i bl.)	X	Stjepan Merc (bilj. i bl.)	Stjepan Merc (bilj. i bl.)	Stjepan Merc (bilj. i bl.)	Stjepan Merc (bilj. i bl.)
	Sikirevci	Antun Ergotić (bilj.) Matija Živić (bl.)	Matija Živić (bilj. I. i II.)	Matija Živić (bilj. I. i II.)	Matija Živić (bilj. I. i II.)	Matija Živić (bilj. I. i II.)	X	Stjepan Pavlović (bilj.) Ivan Mesinger (bl.)	Lovro Ovničević (bilj. I.) Ivica Mesinger (bl.)	Lovro Ovničević (bilj.) Ivan Mesinger (bl.)	Lovro Ovničević (bilj.) Andrija Miličić (bl.)

ŽUPANIJA/ KOTAR (OBLAST od 1925.)	OPĆINA	1917./1918.	1920.	1922.	1923.	1924.	1925.	1926.	1927.	1928.	1929.
	Soljani	Franjo Nemetz (bilj.) Franjo Celer (bl.)	Stjepan Pavlović (bilj.) Mato Vladislavljević (bl.)	Pavlović Stjepan (bilj. I., upravitelj) Mato Vladislavljević (bilj. II.)	Pavlović Stjepan (bilj. I.) Mato Vladislavljević (bilj. II.)	Stjepan Pavlović (bilj. I.) Mato Vladislavljević (bilj. II.)	X	Valentin Čolaković (bilj.) Mato Vladislavljević (bl.)	Stjepan Pavlović (bilj., upravitelj) Mato Vladislavljević (bl.)	Stjepan Pavlović (bilj.) Mato Vladislavljević (bl.)	Stjepan Pavlović (bilj.) Mato Vladislavljević (bl.)
	Šamac	Lovro Ovničević (bilj. i bl.)	Lovro Ovničević (bilj.) Franjo Milošević (bl.)	Lovro Ovničević (bilj.) Antun Lučić (bl.)	Lovro Ovničević (bilj.) Antun Lučić (bl.)	Lovro Ovničević (bilj.) Antun Lučić (bl.)	X	Lovro Ovničević (bilj.) Antun Lučić (bl.)	Marko Šuvić (bilj. i bl.)	Marko Šuvić (bilj. i bl.)	Marko Šuvić (bilj. i bl.)
	Štitar	Antun Galović (bilj. i bl.)	Franjo Živić (bilj.)	Julije Popović (bilj.)	Julije Popović (bilj.) Bona Našinčanin (bl.)	Julije Popović (bilj.) Bona Našinčanin (bl.)	X	Julije Popović (bilj.) Andrija Miličić (bl.)	Julije Popović (bilj.) Ivan Gjurić (bl.)	Julije Popović (bilj.) Bogdan Grejaković (bl.)	Julije Popović (bilj.) Ivan Mesinger (bl.)
	Vrbanja	Juraj Blažević (bilj.) Franjo Živić (bl.)	Juraj Blažević (bilj.) Gjuro Ćosić (bl.)	Juraj Blažević (bilj. I.) Gjuro Ćosić (bilj. II.)	Juraj Blažević (bilj. I.) Gjuro Ćosić (bilj. II.)	Juraj Blažević (bilj.) Gjuro Ćosić (bl.)	X	Antun Pinterović (bilj. I., upravitelj) Petar Purić (bl.)	Gjuro Ćosić (bilj., načelnik) Dragutin Mihaljević (bl.)	Gjuro Ćosić (bilj.) Dragutin Mihaljević (bl.)	Gjuro Ćosić (bilj.) Lovro Peradin (bl.)
	Županja	Julius Popović (bilj.) Andrija Jovanovac (bl.)	Antun Gačić (bilj.) Andrija Jovanovac (bilj. II.)	Franjo Tomašić (bilj., upravitelj) Andrija Jovanovac (bilj. II.)	Franjo Tomašić (bilj. I.) Andrija Jovanovac (bilj. II.)	Franjo Tomašić (bilj. I.) Andrija Jovanovac (bilj. II.)	X	Franjo Tomašić (bilj.) Andrija Jovanovac (bl.)	Gjuka Baotić (bilj.) Andrija Jovanovac (bl.)	Đuka Baotić (bilj.) Andrija Jovanovac (bl.)	Gjuro Baotić (bilj.) Andrija Jovanovac (bl.)

ŽUPANIJA/ KOTAR (OBLAST od 1925.)	OPĆINA	1917./1918.	1920.	1922.	1923.	1924.	1925.	1926.	1927.	1928.	1929.
ŽUPANIJA VARAŽDINSKA											
Kotar Ivanec (Zagrebačk a oblast)	Bednja	Andrija Žimberk (bl., načelnik) Stjepan Marinković (bilj.)	Stjepan Marinković (bilj. I.) Andrija Žimbrek (bilj. II.)	Andrija Žimbrek (bilj.) Dragan Rebić (bl.)	Andrija Žimbrek (bilj. I.) Dragan Rebić (bilj. II.)	Andrija Žimberk (bilj. I.) Dragutin Rebić (bl.)	X	Andrija Žimbrek (bilj.) Stjepan Pavić (bl.)	Andrija Žimbrek (bilj.) Stjepan Pavić (bl.)	Andrija Žimbrek (bilj.) Stjepan Pavić (bl.)	Ljudevit Zapletić (bilj.) Stjepan Pavić (bl.)
	Ivanec	Nestor Borovečki (bilj., načelnik) Šandor Berc (bl.)	Nestor Borovečki (bilj. I.) Šandor Berc (bilj. II.)	Nestor Borovečki (bilj. I., načelnik) Mato Jaklin (bilj. II.)	Nestor Borovečki (bilj. I., načelnik) Mato Jaklin (bilj. II.)	Nestor Borovečki (bilj. I., načelnik) Malo Jaklin (bilj. II.)	X	Nestor Borovečki (bilj., načelnik) Mato Jaklin (bl.)	Vinko Frišić (bilj. I., načelnik) Mate Jaklin (bl.)	Vinko Frišić (bilj., načelnik) Mato Jaklin (bl.)	Vinko Frišić (bilj., načelnik) Mato Jaklin (bl.)
	Maruševac	Gustav Krkljec (bilj., načelnik) Mato Vrbanc (bl.)	?	Marko Gradiček (bilj., načelnik) Ivo Možanić (bl.)	Marko Gradiček (bilj., načelnik) Ivan Možanić (bilj. II.)	Marko Gradiček (bilj., načelnik) Ćiril Bregović (bl.) Stjepan Flaišman (pomoć. bl.)	X	Marko Gradiček (bilj.) Ćiril Bregović (bl.)	Marko Gradiček (bilj., načelnik) Ćiril Bregović (bl.)	Marko Gradiček (bilj., načelnik) Ćiril Bregović (bl.)	Marko Gradiček (bilj., načelnik) Ćiril Bregović (bl.)
Kotar Klanjec (Zagrebačk a oblast)	Dubravica (Općina se počinje navoditi u <i>Kalendaru</i> za 1927.)	-	-	-	-	-	-	Miroslav Pavlinić (bilj. i bl.)	Matija Ivetić (bilj. i bl.)	Miroslav Pavlinić (bilj. i bl.)	Miroslav Pavlinić (bilj. i bl.)
	Klanjec	Milan Govedić (bilj. I., upravitelj) Gjuro Jandrić (bilj. II.)	Melhior Govedić (bilj. I.) Dragutin Meglič (bilj. II.)	Dragan Meglič (bilj., načelnik) Stjepan Gajšak (bl.)	Dragan Meglič (bilj. I., načelnik) Stjepan Gajšak (bilj. II.)	Dragan Meglič (bilj. I., načelnik) Stjepan Gajšak (bilj. II.)	X	Dragan Meglič (bilj. I. i načelnik) Stjepan Gajšak (bl.)	Dragan Meglič (bilj. I.) Stjepan Gajšek (bl.)	Dragan Meglič (bilj., načelnik) Stjepan Gajšak (bl.)	Dragan Meglič (bilj., načelnik) Stjepan Gajšak (bl.)

ŽUPANIJA/ KOTAR (OBLAST od 1925.)	OPĆINA	1917./1918.	1920.	1922.	1923.	1924.	1925.	1926.	1927.	1928.	1929.
	Kraljevec n/S	Ivan Posavec (bilj., načelnik)	?	Vilim Grozaj (bilj. I.) Matija Cvetić (bilj. II.)	Vilko Grozaj (bilj. I.) Matija Ivetić (bilj. II.)	Vilim Grozaj (bilj., načelnik) Matija Ivetić (bilj. II.)	X	Vilim Grozaj (bilj., načelnik) Matija Ivetić (bl.)	Vilim Grozaj (bilj., načelnik) Matija Ivetić (bl.)	Vilim Grozaj (bilj., načelnik) Matija Ivetić (bl.)	Vilim Grozaj (bilj., načelnik) Matija Ivetić (bl.)
	Luka (Općina se počinje navoditi u <i>Kalendaru</i> za 1928.)	-	-	-	-	-	-	-	Ivan Kralj (bilj.)	Marko Brkić (bilj.)	Marko Brkić (bilj.)
	Tuhelj	Radivoj Franza (bilj., načelnik) Ivan Petolas (bilj. II.)	Ivan Petolas (bilj. I.) Dragutin Hercigonja (bilj. II.)	Ivan Petolas (bilj. I., načelnik) Dragutin Hercigonja (bilj. II.)	Ivan Petolas (bilj. I., načelnik) Dragutin Hercigonja (bilj. II.)	Ivan Petolas (bilj. I., načelnik) Dragutin Hercigonja (bilj. II.)	X	Ivan Petolas (bilj. i načelnik) Vilim Šurina (bl.)	Ivan Petolas (bilj., načelnik) Vilim Šurina (bl.)	Ivan Petolas (bilj., načelnik) Vilim Šurina (bl.)	Ivan Petolas (bilj., načelnik) Vilim Šurina (bl.)
	Veliko Trgovišće (Veliko Trgovište)	Nikola Novaković (bilj., načelnik) Antun Vutnej (bilj. II.) Dragutin Meglič (privr. bl.)	Nikola Novaković (bilj. I.) Antun Vutnej (bilj. II., bl.)	Nikola Novaković (bilj. i., povjerenik) Antun Vutnej (bilj. II.)	Nikola Novaković (bilj. i., povjerenik) Antun Vutnej (bilj. II.)	Nikola Novaković (bilj. I., povjerenik) Antun Vutnej (bilj. II.)	X	Nikola Novaković (bilj., načelnik) Antun Vutnej (bl.)	Nikola Novaković (bilj. I., povjerenik) Antun Vutnej (bl.)	Nikola Novaković (bilj.) Antun Vutnej (bl.)	Nikola Novaković (bilj.) Vjekoslav Crnković (bl.)
	Zagorska Sela (Sela)	Franjo Govedić (bl., načelnik) Josip Sladović (bilj.)	Josip Sladović (bilj.) Franjo Ivić (bl.)	Josip Sladović (bilj., načelnik) Franjo Ivić (bl.)	Josip Sladović (bilj., načelnik) Franjo Ivić (bl.)	Josip Sladović (bilj. I., načelnik) Franjo Ivić (bilj. II.)	X	Josip Sladović (bilj., načelnik) Franjo Ivić (bl.)	Josip Sladović (bilj., načelnik) Franjo Ivić (bl.)	Josip Sladović (bilj.) Franjo Ivić (bl.)	Franjo Ivić (bilj. i bl.)

ŽUPANIJA/ KOTAR (OBLAST od 1925.)	OPĆINA	1917./1918.	1920.	1922.	1923.	1924.	1925.	1926.	1927.	1928.	1929.
Kotar Krapina (Zagrebačka oblast)	Gjurmanec	Pavao Belošević (bilj., načelnik) Andro Cigula (bl.)	Ljudevit Zaplatić (bilj. I.) Dominik Cesarec (bilj. II.)	*Prema podacima PU iz svibnja 1922.: Ljudevit Zaplatić (bilj. I.) Dominik Cesarec (bilj. II.)	?	Ljudevit Zaplatić (bilj., načelnik) Dominik Cesarec (bl.)	X	Ljudevit Zaplatić (bilj., načelnik) Dominik Cesarec (bl.)	Ljudevit Zaplatić (bilj. I., načelnik) Dominik Cesarec (bl.)	Mirko Kiseljak (bilj., načelnik) Dominik Cesarec (bl.)	Mirko Kiseljak (bilj., načelnik) Dominik Cesarec (bl.)
	Krapina	Stjepan Vidović (bilj.) Nikola Hmelina (bl.)	?	Stjepan Vidović (bilj. I., povjerenik) Nikola Miljan (bilj. II.)	Stjepan Vidović (bilj. I.) Nikola Miljan (bilj. II.)	Stjepan Vidović (bilj. I.) Nikola Miljan (bilj. II.)	X	Stjepan Vidović (bilj.) Nikola Miljan (bl.)	Stjepan Vidović (bilj.) Nikola Miljan (bl.)	Stjepan Vidović (bilj.) Nikola Miljan (bl.)	Stjepan Vidović (bilj.) Nikola Miljan (bl.)
	Petrovsko	Mirko Balija (bilj., bl.)	Andrija Cigula (bilj.) Ivan Bakran (bl.)	Andrija Cigula (bilj., načelnik) Valent Rumbak (bl.)	Andrija Cigula (bilj., načelnik) Valent Rumbak (bl.)	Andrija Cigula (bilj. I., načelnik) Valent Rumbak (bilj. II.)	X	Andrija Cigula (bilj., načelnik) Valent Rumbak (bl.)	Andrija Cigula (bilj., načelnik)Val ent Rumbak (bl.)	Andrija Cigula (bilj., načelnik)Val ent Rumbak (bl.)	Andrija Cigula (bilj., načelnik)Val ent Rumbak (bl.)
	Radoboj	Dragutin Šoštarko (bilj., načelnik)	Josip Hitrec (bilj.)	Stanko Premor (naveden samo kao upravitelj) August Sajko (bilj. II.)	Stanko Premor (bilj.) August Sajko (bilj. II.)	Nikola Baždek (bilj., upravitelj) Josip Škreblin (bl.)	X	Nikola Baždek (bilj., načelnik) Josip Škreblin (blagajnik)	Nikola Baždek (bilj., načelnik) Josip Škreblin (bl.)	Nikola Baždek (bilj.) Josip Škreblin (bl.)	Emil Ivezic (bilj.) Josip Škreblin (bl.)
	Zabok	Adalbert Berc (bilj., načelnik)	Adalbert Berc (bilj. I., načelnik) Stjepan Balija (bilj. II.)	Adalbert Berc (bilj. I., načelnik) Stjepan Balija (bilj. II.)	Adalbert Berc (bilj. I., načelnik) Stjepan Balija (bl.)	Adalbert Berc (bilj., načelnik) Stjepan Balija (bl.)	X	Adalberto Berc (bilj. I.) Stjepan Balija (bilj. II.)	Adalbert Berc (bilj., načelnik) Stjepan Balija (bl.)	Adalbert Berc (bilj., načelnik) Stjepan Balija (bl.)	Adalbert Berc (bilj., načelnik) Stjepan Balija (bl.)

ŽUPANIJA/ KOTAR (OBLAST od 1925.)	OPĆINA	1917./1918.	1920.	1922.	1923.	1924.	1925.	1926.	1927.	1928.	1929.
	Začretje	Franjo Hikec (bilj., načelnik) Martin Sinković (bl.)	Martin Sinković (bilj. I.) Viktor Vidović (bilj. II.)	Martin Sinković (bilj. I.) Viktor Vidović (bilj. II.)	Martin Sinković (bilj. I.) Viktor Vidović (bilj. II.)	Martin Sinković (bilj. I., povjerenik) Viktor Vidović (bilj. II.)	X	Martin Sinković (bilj., upravitelj) Vinko Vidović (bl.)	Martin Sinković (bilj. I., povjerenik) Viktor Vidović (bl.)	Martin Sinković (bilj. I.) Viktor Vidović (bl.)	Martin Sinković (bilj.) Viktor Vidović (bl.)
Kotar Ludbreg (Zagrebačka oblast)	Gjelekovac	Ilija Pitrin (bilj., načelnik) Dragutin Sabol (bl.)	Dragutin Sabol (bilj. I.) Franjo Ganžulić (bl.)	Dragutin Sabol (bilj. I.) Mijo Lovas (bl.)	Mijo Lovas (bilj. I.) Mijo Golubić (bilj. II.)	Gustav Krklec (bilj., načelnik) Mijo Lovas (bl.)	Mato Kozarić (bilj. I.) Mijo Lovas (bl.)	Mato Kozarić (bilj.) Mijo Lovas (bl.)	Ivo Mihinec (bilj. I., načelnik) Mijo Lovas (bilj. II.)	Ivo Mihinec (bilj.) Mijo Lovas (bl.)	Ante Šepac (bilj.) Mijo Lovas (bl.)
	Koprivnički Ivanec	Dragutin Medarac (bilj., načelnik) Tomislav Vrban (bl.)	Ante Belanić (bilj.) Stjepan Golubić (bl.)	Franjo pl. Kuzmić (bilj. I., načelnik) Nikola Cestar (bilj. II.)	Franjo Kuzmić (bilj., načelnik) Nikola Cestar (bilj. II.)	Franjo Kuzmić (bilj., načelnik) Nikola Cestar (bl.)	Florijan Fonjak (bilj., upravitelj) Nikola Cestar (bl.)	Marko Španić (bilj.) Nikola Cestar (bl.)	Marko Španić (bilj.) Nikola Cestar (bl.)	Marko Španić (bilj.) Nikola Cestar (bl.)	Marko Španić (bilj.) Nikola Cestar (bl.)
	Ludbreg	Vjekoslav Boršić (bilj., načelnik) Franjo Mrazovac (bl.) Josip Jalšić (bilj. III.)	Vjekoslav Boršić (bilj. I.) Josip Jalšić (bilj. II.) Mihovil Horvat (pom. bilj.)	Vjekoslav Boršić (bilj. I., načelnik) Mihovil Horvat (pomoć. bilježnik) Josip Jalšić (bilj. II.)	Vjekoslav Boršić (bilj. I., načelnik) Josip Jalšić (bilj. II.) Mihovil Horvat (pomoć. bilježnik)	?	Mihovil Horvat (bilj. pom., načelnik) Vjekoslav Boršić (bilj. I.) Josip Jalšić (bl.)	Vjekoslav Boršić (bilj.) Josip Jalšić (bl.)	Vjekoslav Boršić (bilj.) Josip Jalšić (bl.)	Vjekoslav Boršić (bilj.) Josip Jalšić (bl.)	Vjekoslav Boršić (bilj.) Josip Jalšić (bl.) Mihovil Horvat (bilj. III.)
	Mali Bukovec	Franjo Kuzmić (bilj., upravitelj) Valent Veber (bl.)	Ilija Petrin (bilj. I.) Pavle Habek (bl.)	Ilija Petrin (bilj. I., načelnik) Tomo Gregurek (bl.)	Ilija Petrin (bilj. I., načelnik) Tomo Gregurek (bilj. II.)	Ilija Petrin (bilj., načelniknače lnik) Tomo Gregurek (bl.)	Ilija Petrin (bilj., načelnik) Tomo Gregurek (bl.)	Ilija Petrin (bilj., načelnik) Tomo Gregurek (bl.)	Ilija Petrin (bilj., načelnik) Tomo Gregurek (bl.)	Ilija Petrin (bilj., načelnik) Tomo Gregurek (bl.)	Ilija Petrin (bilj., načelnik) Tomo Gregurek (bl.)

ŽUPANIJA/ KOTAR (OBLAST od 1925.)	OPĆINA	1917./1918.	1920.	1922.	1923.	1924.	1925.	1926.	1927.	1928.	1929.
	Martijanec	Jakob Banek (bilj.) Mile Bosanac (bl.)	Mile Bosanac (bilj.) Josip Benko (bl.)	Mile Bosanac (bilj. I.) Josip Benko (bilj. II.)	Mile Bosanac (bilj. I.) Josip Benko (bilj. II.)	Mile Bosanac (bilj. I.) Josip Benko (bl.)	Mile Bosanac (bilj.) Josip Benko (bl.)	Josip Benko (bilj.) Mile Bosanac (bl.)	Josip Benko (bilj.) Mile Bosanac (bl.)	Josip Benko (bilj.) Mile Bosanac (bl.)	Josip Benko (bilj.) Mile Bosanac (bl.)
	Rasinja	Franjo Karlić (bilj., načelnik) Rudolf Dubin (bl.)	Jakob Banek (bilj. I.) Rudolf Dubin (bl.)	Jakob Banek (bilj. I., povjerenik) Rudolf Dubin (bilj. II.)	Jakob Banek (bilj. I., povjerenik) Rudolf Dubin (bilj. II.)	Jakob Banek (bilj. I., povjerenik) Rudolf Dubin (bilj. II.)	Jakob Banek (bilj., načelnik) Rudolf Dubin (bl.)	Jakob Banek (bilj.) Rudolf Dubin (bl.)	Jakob Banek (bilj., načelnik) Rudolf Dubin (bl.)	Jakob Banek (bilj., načelnik) Rudolf Dubin (bl.)	Jakob Banek (bilj., načelnik) Ivan Gjurin (bl.)
Kotar Novi Marof (Zagrebačka oblast)	Breznički Hum (Breznica)	Ladislav Rožić (bilj. I.) Vjekoslav Baloh (privr. bl.)	Vjekoslav Baloh (bilj. I.) Ivan Kovačić (bilj. II.)	Vjekoslav Baloh (bilj. I.) Ivan Kovačić (bilj. II.)	Vjekoslav Baloh (bilj. I.) Ivan Kovačić (bilj. II.)	Vjekoslav Baloh (bilj. I.) Ivan Kovačić (II., mjesni sudac)	Vjekoslav Baloh (bilj.) Ivan Kovačić (bl., mjesni sudac)	Vjekoslav Baloh (bilj.) Ivan Kovačić (bl., mjesni sudac)	Vjekoslav Baloh (bilj.) Juraj Cuvaj (bl.)	Vjekoslav Baloh (bilj.) August Seljan (bl.)	Vjekoslav Baloh (bilj.) August Seljan (bl.)
	Gornja Rijeka	Bolto Bukal (bilj., načelnik) Pajo Kardašić (bilj. II.)	Baltazar Bukal (bilj.) Pavao Kardašić (bl.)	Pajko Kardašić (bilj. I., načelnik) Julio Kajfeš (bilj. II.)	Pajko Kardašić (bilj. I., načelnik) Julio Kajfeš (bilj. II.)	Pajo Kardašić (bilj., načelnik) Julio Kajfeš (bilj. II.)	Janko Komorčec (bilj. I.) Julio Kajfeš (bl.)	Janko Komorčec (bilj.) Julio Kajfeš (bl.)	Janko Komorčec (bilj., načelnik) Julio Kajfeš (bl.)	Janko Komorčec (bilj., načelnik) Julio Kajfeš (bl.)	Pajo Brkić (bilj.) Julije Kajfeš (bl.)
	Novi Marof	Mijo Neuhausler (bilj. I.) Filip Horvatić (bilj. II.)	Mijo Neuhausler (bilj. I.) Filip Horvatić (bilj. II.)	Mijo Neuhausler (bilj. I.) Mijo Jerneić (bilj. II.)	Stjepan Hržina (bilj. I.) Mijo Jerneić (bilj. II.)	Stjepan Hržina (bilj. I.) Mijo Jerneić (bl.)	Stjepan Hržina (bilj. I., upravitelj) Stjepan Fleišman (bl.)	Stjepan Hržina (bilj.) Stjepan Flejšman (bl.)	Stjepan Hržina (bilj.) Stjepan Flajšman (bl.)	Stjepan Hržina (bilj.) Stjepan Flajšman (bl.)	Stjepan Hržina (bilj.) Stjepan Fleišman (bl.)
	Varaždinske Toplice (unut.)	Andrija Kolarek (bilj. I., načelnik) Nikola Badžek (bilj. II.)	Nikola Badžek (bilj.) Mirko Balija (bilj.) Josip Ristović (bl.)	Mirko Balija (bilj. I., načelnik) Stjepan Krizma (bilj. II.)	Stanko Premor (bilj. I., upravitelj) Mijo Neuhausler (bilj. II.)	Stanko Premor (bilj. I., načelnik) Stjepan Kmetić (bilj. II.)	Stjepan Kmetić (bilj. I. i II.)	Stjepan Kmetić (bilj. i bl.)	Stjepan Kmetić (bilj.) Blaž Banek (bl.)	Stjepan Kmetić (bilj., načelnik) Blaž Banek (bl.)	Stjepan Kmetić (bilj., načelnik) Blaško Banek (bl.)

ŽUPANIJA/ KOTAR (OBLAST od 1925.)	OPĆINA	1917./1918.	1920.	1922.	1923.	1924.	1925.	1926.	1927.	1928.	1929.
	Vanjske Varažd. Toplice (Općina djeluje od 1924.)	-	-	-	-	Stanko Premor (bilj. I., načelnik) Stjepan Kmetić (bilj. II.)	Stanko Premor (bilj., načelnik) August Sajko (bl.)	Stanko Premor (bilj.) Gustav Sajko (bl.)	Stanko Premor (bilj.) August Sajko (bl.)	Stanko Premor (bilj., načelnik) Gustav Sajko (bl.)	Stanko Premor (bilj., načelnik) Gustav Sajko (bl.)
Kotar Pregrada (Zagrebačk a oblast)	Desinić	Ivan Huber (bilj., upravitelj) Ivan Grgić (bl.)	Ivan Huber (bilj. I.) Vilim Fiolčić (bilj. II.)	Ivan Huber (bilj. I.) Vilko Fiolčić (bilj. II.)	Ivan Huber (bilj. I.) Vilim Fiolčić (bilj. II.)	Ivan Huber (bilj. I.) Vilim Fiolčić (bilj. II.)	Ivan Huber (bilj., upravitelj) Vilim Fiolčić (bl.)	Ivan Huber (bilj.) Vilim Fiolčić (bl.)	Josip Hlupić (bl., načelnik) Vilim Fiolčić (bilj.)	?	Vilim Fiolčić (bilj., načelnik) Josip Hlupić (bl.)
	Hum na Sutli	Adalbert Brezinščak (bilj., načelnik) Vatroslav Majerić (bl.)	Dragan Moćnik (bilj.)	Nikola Baždek (bilj., upravitelj) (*Prema podacima PU iz svibnja 1922.: Vjekoslav Puhek (privr. bl.)	Nikola Baždek (bilj. I.) Gustav Kuhar (bl.)	Matija Kozarić (bilj.) Gustav Kuhar (bilj. II.)	Gustav Kuhar (bl.)	Gjuro Jandrić (bilj.) Josip Jutriša (bl.)	Gjuro Špoljarić (bilj., upravitelj) Josip Jutriša (bl.)	Josip Ivić (bilj.) Josip Petrinić (bl.)	Josip Ivić (bilj.) Josip Petrinić (bl.)
	Krapinske Toplice	Stjepan Majsec (bilj., načelnik) Mirko Šurina (bl.)	Stjepan Majsec (bilj.) Mirko Šurina (bl.)	Mirko Šurina (bilj., upravitelj) Šandor Halapir (zamj. bl.)	Franjo Sinković (bilj. I.) Mirko Šurina (bilj. II.)	Franjo Sinković (bilj. I.) Mirko Šurina (bilj. II.)	Franjo Sinković (bilj. I., načelnik) Mirko Šurina (bl.)	Franjo Sinković (bilj., načelnik) Mirko Šurina (bl.)	Franjo Sinković (bilj., načelnik) Mirko Šurina (bl.)	Franjo Sinković (bilj., načelnik) Mirko Šurina (bl.)	Franjo Sinković (bilj., načelnik) Mirko Šurina (bl.)
	Pregrada	Ivan Macan (bilj., načelnik) Blaž Šurina (bl.)	Ivan Macan (bilj., načelnik) Blaž Šurina (bl.)	Ivan Macan (bilj. I., načelnik) Blaž Šurina (bilj. II.)	Ivan Macan (bilj. I.) Blaž Šurina (bilj. II.)	Ivan Macin (bilj., upravitelj) Blaž Šurina (bl.)	Ivan Macan (bilj. I.) Blaž Šurina (bilj. II.)	Ivan Macan (bilj.) Blaž Šurina (bl.)	Ivan Macan (bilj.) Blaž Šurina (bl.)	Ivan Macan (bilj., načelnik) Blaž Šurina (bl.)	Ivan Macan (bilj., načelnik) Blaž Šurina (bl.)

ŽUPANIJA/ KOTAR (OBLAST od 1925.)	OPĆINA	1917./1918.	1920.	1922.	1923.	1924.	1925.	1926.	1927.	1928.	1929.
Kotar Varaždin (Zagrebačk a oblast)	Biškupec	Ivan Jemčić (bilj. I.) Josip Medić (bilj. II.)	?	Ivan Jančić (bilj.) Josip Medić (bl.)	Ivan Jančić (bilj.) Josip Medić (bl.)	Ivan Jančić (bilj.) Ivan Conar (bilj. II.)	Ivan Jančić (bilj., upravitelj, mjesni sudac) Ivan Conar (bl.)	Ivan Jančić (bilj., načelnik, mjesni sudac) Ivan Coner (bl.)	Ivan Jančić (bilj., načelnik) Ivan Conar (bl.)	Ilija Lisičak (bilj.) Ivan Conar (bl.)	Ilija Lisičak (bilj.) Ivan Conar (bl.)
	Jalžabet	Franjo Španić (bilj. I.) Veljko Varjačić (bilj. II.)	Stjepan Klobučar (bilj. I.) Stjepan Pepelko (bilj. II.)	Stjepan Klobučar (bilj. I., načelnik) Stjepan Pepelko (bl.)	Stjepan Klobučar (bilj. I.) Stjepan Pepelko (bilj. II.)	Stjepan Klobučar (bilj. I.) Stjepan Pepelko (bilj. II.)	Stjepan Klobuča (bilj. I., upravitelj) Stjepan Pepelko (bilj. II.)	Stjepan Klobučar (bilj.) Stjepan Pepelko (bl.)	Stjepan Klobučar (bilj. I., povjerenik) Stjepan Pepelko (bilj. II.)	Stjepan Klobučar (bilj.) Stjepan Pepelko (bl.)	Vjekoslav Kolić (bilj.) Stjepan Pepelko (bl.)
	Križovljan Cestica	Ivo Marčec (bilj., načelnik) Matija Marić (bilj. II.)	Ivo Marčec (bilj. I.) Mato Marić (bilj. II.)	Ivo Marčec (bilj. I., načelnik) Koloman Canjuga (bilj. II.)	Ivo Marčec (bilj., načelnik) Koloman Canjuga (bilj. II.)	Ivo Marčec (bilj., načelnik) Koloman Canjuga (bilj. II.)	Ivo Marčec (bilj., načelnik) Koloman Canjuga (bl.)	Ivo Marčec (bilj.) Koloman Canjuga (bl.)	Ivo Marčec (bilj.) Koloman Canjuga (bl.)	Ivo Marčec (bilj.) Koloman Canjuga (bl.)	Ivo Marčec (bilj.) Josip Knezoci (bl.)
	Petrijanec	Franjo Siegl (bilj., načelnik) Mijo Bančić (bilj. II.)	?	*Prema podacima PU iz svibnja 1922.: Franjo Siegl (bilj. I.) Mijo Bančić (bilj. II.)	?	Stjepan Lovrić (bilj. I.) Mijo Bančić (bilj. II.)	Stjepan Lovrić (bilj., upravitelj) Mijo Bančić (bl.)	Stjepan Lovrić (bilj.) Mihajlo Bančić (bl.)	Stjepan Lovrić (bilj., načelnik) Mijo Bančić (bl.)	Stjepan Lovrić (bilj., načelnik) Mišo Bančić (bl.)	Stjepan Lovrić (bilj., načelnik) Mijo Bančić (bl.)
	Šemovec (U <i>Kalendaru</i> za 1928. navodi se naziv Bartolovec, a za 1929. Šemovec u Bartolovcu)	Stjepan Mihalić (bilj., bl.)	Stjepan Mihalić (bilj. I.) Mijo Melnjak (bilj. II.)	Stjepan Mihalić (bilj. I., načelnik) Mihael Melnjak (bilj. II.)	Mijo Melnjak (bilj. I. i II.)	Mijo Melnjak (bilj. I. i II.)	Mijo Melnjak (bilj. i bl.)	Franjo Jagačić (bilj., načelnik) Mijo Melnjak (bl.)	Franjo Jagačić (bilj., načelnik) Mijo Melnjak (bl.)	Franjo Jagačić (bilj., načelnik) Franjo Skupnjak (bl.)	Franjo Jagačić (bilj., načelnik) Josip Grdjan (bl.)

ŽUPANIJA/ KOTAR (OBLAST od 1925.)	OPĆINA	1917./1918.	1920.	1922.	1923.	1924.	1925.	1926.	1927.	1928.	1929.
	Vidovec	Jakob Kučiš (bilj. I.) Stjepan Klobučar (bilj. II.)	?	Ladislav Hitrec (bilj., načelnik) Stjepan Kolarek (bl.)	Ladislav Hitrec (bilj. I., načelnik) Stjepan Kolarek (bilj. II.)	Ladislav Hitrec (bilj. I., načelnik) Stjepan Kolarek (bilj. II.)	Ladislav Hitrec (bilj. I., upravitelj) Stjepan Kolarek (bl.)	Ladislav Hitrec (bilj.) Stjepan Kolarek (bl.)	Ladislav Hitrec (bilj.) Stjepan Kolarek (bl.)	Ladislav Hitrec (bilj., načelnik) Mijo Melnjar (bl.)	Ladislav Hitrec (bilj., načelnik) Mijo Melnjak (bl.)
	Vinica	Mijo Crnko (bilj. i bl.)	Mijo Crnko (bilj.) Pavao Milavčić (bl.)	Mijo Crnko (bilj. I., načelnik) Pavao Milavčić (bilj. II.)	Mijo Crnko (bilj. I., načelnik) Pavao Milavčić (bilj. II.)	Mihovil Crnko (bilj. I., načelnik) Vladimir Kukec (bilj. II.)	Mijo Crnko (bilj. I., načelnik) Vladimir Kukec (bl.)	Mihovil Crnko (bilj. I.) Vladimir Kukec (bl.)	Mihovil Crnko (bilj. I., upravitelj) Vladimir Kukec (bl.)	Mihovil Crnko (bilj., načelnik) Vladimir Kukec (bl.)	Mijo Crnko (bilj.) Rude Leskovar (bl.)
Kotar Zlatar (Zagrebačk a oblast)	Budinščina	Franjo Škreblin (bilj., upravitelj) Antun Slama (bl.)	?	Dragutin Šoštarko (bilj., načelnik) Antun Slama (bl.)	Dragutin Šoštarko (bilj., načelnik) Antun Slama (bl.)	Dragutin Šoštarko (bilj., načelnik) Antun Slama (bl.)	Dragutin Šoštarko (bilj., načelnik) Antun Slama (bl.)	Dragutin Šoštarko (bilj., načelnik) Antun Slama (bl.)	Ljudevit Tomašković (bilj., upravitelj) Antun Slama (bl.)	Ljudevit Herceg (bilj., upravitelj) Antun Slama (bl.)	Ljudevit Herceg (bilj., upravitelj) Antun Slama (bl.)
	Hrašćina Trgovišće	Stjepan pl. Belošević (bilj., upravitelj) Josip Kralj (bl.)	Stjepan Belošević (bilj.) Josip Kralj (bilj. II.)	Stjepan Belošević (bilj., načelnik) Josip Kralj (bl.)	Stjepan Belošević (bilj., načelnik) Josip Kralj (bl.)	Stjepan Belošević (bilj., načelnik) Josip Kralj (bl.)	?	Ivan Klarić (bilj., načelnik) Josip Kralj (bl.)	Ivan Klarić (bilj., načelnik) Marko Kolić (bl.)	Ivica Klarić (bilj., načelnik) Marko Kolić (bl.)	Rajmund Raškaj (bilj.) Milan Babić (bl.)
	Lobor	Ivan Šuštić (bilj., upravitelj) Josip Ferek (privr. blagajnik)	Ivan Šuštić (bilj.) Josip Ferek (bl.)	Šuštić Ivan (bilj. I., načelnik) Rajmund Raškaj (bl.)	Šuštić Ivan (bilj., načelnik) Josip Cesar (bl.)	Ivan Šuštić (bilj. I., načelnik) Josip Cesar (bilj. II.)	Nikola Čabrajec (bilj. I.) Josip Cesar (bl.)	Nikola Čabrajec (bilj.) Josip Cesar (bl.)	Nikola Čabrajec (bilj., upravitelj) Josip Cesar (bl.)	Nikola Čabrajec (bilj.) Josip Cesar (bl.)	Nikola Čabrajec (bilj.) Josip Cesar (bl.)
	Maće	Dragutin Crnajšek (bilj., načelnik) Mato Gjuričić (bl.)	?	Dragutin Crnajšek (bilj.) Gabor Belić (bl.)	Dragutin Crnajšek (bilj. I., načelnik) Gabor Brlić (bilj. II.)	Dragutin Cranjšek (bilj. I.) Franjo Šušmak (bl.)	Dragutin Crnajšek (bilj.) Franjo Šušmak (bl.)	Dragutin Crnajšek (bilj., načelnik) Franjo Šušmak (bl.)	Dragutin Crnajšek (bilj., načelnik) Franjo Šušmak (bl.)	Dragutin Crnajšek (bilj., načelnik) Franjo Sušman (bl.)	Dragutin Crnajšek (bilj., načelnik) Stjepan Sedlar (bl.)

ŽUPANIJA/ KOTAR (OBLAST od 1925.)	OPĆINA	1917./1918.	1920.	1922.	1923.	1924.	1925.	1926.	1927.	1928.	1929.
	Mihovljan	Petar Žabčić (bilj., upravitelj) Horvat Šandor (bl.)	?	Ivan Pavlek (bilj.) Aleksander Horvat (bl.)	Ivan Pavlek (bilj. I.) Aleksander Horvat (bilj. II.)	Dragan Moćnik (bilj. I., načelnik) Aleksander Horvat (bilj. II.)	Dragan Moćnik (bilj., načelnik) Aleksander Horvat (bl.)	Dragan Moćnik (bilj., načelnik) Aleksander Horvat (bl.)	Dragan Moćnik (bilj., načelnik) Aleksander Horvat (bl.)	Dragutin Moćnik (bilj., načelnik) Aleksander Horvat (bl.)	Dragutin Moćnik (bilj., načelnik) Aleksandar Horvat (bl.)
	Zlatar	Janko Hitrec (bilj., načelnik) Simo Trkulja (bl.)	Janko Hitrec (bilj. I.) Simo Trkulja (bilj. II.)	Janko Hitrec (bilj. I.) Simo Trkulja (bilj. II.)	Janko Hitrec (bilj.) Simo Trkulja (bl.)	Janko Hitrec (bilj., načelnik) Simo Trkulja (bilj. II.)	<i>Mjesto se ne navodi u Kalendaru za 1926.</i>	Janko Hitrec (bilj., načelnik) Simo Trkulja (bl.)	Janko Hitrec (bilj., načelnik) Simo Trkulja (bilj. II.)	Janko Hitrec (bilj., načelnik) Simo Trkulja (bl.)	Janko Hitrec (bilj., načelnik) Vid Kurečić (bl.)
MEDIMURJE											
Kotar Čakovec (Građansko povjereništvo o Čakovec; Mariborska oblast)	Belica	-	?	Juraj Knežević (bilj. I.)	Mijo Koman (bilj. i bl.)	Mijo Homan (bilj. I. II.)	Mijo Homan (bilj. i bl.)	Mijo Homan (bilj. i bl.)	Mijo Homan (bilj. i bl.)	Mijo Homan (bilj. i bl.)	Mijo Homan (bilj. i bl.)
	Čakovec trgovišće	-	?	Viktor Kuncz (bilj. I.) Mijo Buzgo (bilj. II.)	Viktor Kuncz (bilj. I.) Vinko Sever (bilj. II.)	Viktor Kuncz (bilj. I.) Vinko Sever (bilj. II.)	Viktor Kuncz (bilj., povjerenik) Vinko Sever (bl.)	Viktor Kuncz (bilj.) Vinko Sever (bl.)	Viktor Kuncz (bilj.) Vinko Sever (bl.)	Viktor Kuncz (bilj.) Vinko Sever (bl.)	Viktor Kuncz (bilj.) Vinko Sever (bl.)
	Čakovec okolica	-	?	Pavao Belošević (bilj.) Vinko Sever (bl.)	Pavao Belošević (bilj.) Jenko Tončić (bl.)	Pavao pl. Belošević (bilj.) Marko Lovrenčić (bl.)	Pavao Belošević (bilj.) Marko Lovrenčić (bl.)	Pavao Belošević (bilj.) Marko Lovrenčić (bl.)	Pavao Belošević (bilj.) Marko Lovrenčić (bl.)	Pavao Belošević (bilj.) Marko Lovrenčić (bl.)	Pavao Belošević (bilj.) Marko Lovrenčić (bl.)
	Gornji Hrašćin (Općina se ne navodi u Kalendaru za 1925. i nadalje)	-	?	Fran Dubenik (bilj.)	Fran Dubenik (bilj., načelnik)	-	-	-	-	-	-

ŽUPANIJA/ KOTAR (OBLAST od 1925.)	OPĆINA	1917./1918.	1920.	1922.	1923.	1924.	1925.	1926.	1927.	1928.	1929.
	Gornji Mihaljevec (G. Mihaljevci)	-	Franjo Španić (bilj.) Mirko Bazmenjak (bl.)	Josip Vokalek (bilj.)	Juraj Veljko Varjačić (bilj. i bl.)	Veljko Varjačić (bilj. I. i II.)	Veljko Varjačić (bilj. i bl.)	Veljko Varjačić (bilj.) Nikola Dobrenić (bl.)	Veljko Varjačić (bilj.) Nikola Dobrenić (bl.)	Veljko Varjačić (bilj.) Nikola Dobrenić (bl.)	Veljko Varjačić (bilj.) Josip Sklepić (bl.)
	Macinec (Općina se počinje navoditi u Kalendaru za 1925.)	-	-	-	-	Fran Dubenik (bilj., upravitelj) Ivan Kovač (bl.)	Fran Dubenik (bilj., upravitelj) Ivan Kovač (bl.)	Fran Ksaver Dubenik (bilj.) Ivan Kovač (bl.)	Fran Ksaver Dubenik (bilj.) Ivan Košak (bl.)	Fran Ksaver-Dubenik (bilj.) Ivan Košak (bl.)	Fran Ksaver Dubenik (bilj.) Ivan Košak (bl.)
	Mursko Središće	-	?	Anselmo Susanić (bilj. I.) Franjo Biščan (bl.)	Franjo Biščan (bilj. I.) Ivan Markulin (bilj. II.)	Franjo Biščan (bilj.) Ivan Markulin (bl.)	Franjo Biščan (bilj.) Ivan Markulin (bl.)	Franjo Biščan (bilj.) Ivan Markulin (bl.)	Franjo Biščan (bilj.) Ivan Markulin (bl.)	Franjo Biščan (bilj.) Ivan Markulin (bl.)	Franjo Biščan (bilj.) Ivan Markulin (bl.)
	Nedelišće	-	Petar Žabčić (bilj. I.) Ivan Kovač (bilj. II.)	Petar Žabčić (bilj. I.) Ivan Kovač (bilj. II.)	Petar Žabčić (bilj. I.) Sime Beraković (bilj. II.)	Petar Žabčić (bilj. I.) Jakov Posinovec (bilj. II.) Josip Novak (bl.)	Petar Žabčić (bilj. I.) Jakov Posinovec (bilj. II.)	Petar Žabčić (bilj.) Jakov Posinovec (bl.)	Petar Žabčić (bilj.) Jakov Posinovec (bl.)	Jakob Posinovec (bilj.) Zvonimir Bucolić (bl.)	Jakob Posinovec (bilj.) Zvonimir Bucolić (bl.)
	Podturen	-	Mato Kuretić (bilj. I.) Ivo Markulin (bilj. II.)	Matija Kuretić (bilj. I.) Pavao Sataić (bilj. II.)	Mato Kuretić (bilj. I.) Pavao Sataić (bilj. II.)	Mato Kuretić (bilj.) Pavao Sataić (bl.)	Matija Kuretić (bilj. I.) Ivan Košak (bl.)	Matija Kmetić (bilj.) Ivan Košak (bl.)	Matija Kuretić (bilj.) Ivan Košak (bl.)	Ivan Bakran (bilj.) Stjepan Jurišaga (bl.)	Ivan Bakran (bilj.) Stjepan Jurišaga (bl.)
	Sv. Martin na Muri	-	Gjuro Podhraški (bilj. I.) Joso Lalić (bilj. II.)	Gjuro Podhraški (bilj. I.) Josa Lalić (bilj. II.)	Mijo Buzgo (bilj.)	Mijo Buzgo (bilj. I. i II.)	Gjuro Podhraški (bilj.) Stjepan Ladišić (bl.)	Gjuro Podhraški (bilj.) Ante Tršinski (bl.)	Stjepan Mužinić (bilj. I.) Ante Tršinski (bl.)	Stjepan Mužinić (bilj.) Aleksander Drndelić (bl.)	Marijan Šert (bilj.) Aleksandar Drndelić (bl.)

ŽUPANIJA/ KOTAR (OBLAST od 1925.)	OPĆINA	1917./1918.	1920.	1922.	1923.	1924.	1925.	1926.	1927.	1928.	1929.
	Sv. Juraj na Bregu	-	Jurislav Cuvaj (bilj.)	Stjepan Lovrić (bilj. I i II.)	Gjuro Podhraški (bilj.)	Jenko Tončić (bilj. I.) Ivo Bogović (bl.)	Jenko Tončić (bilj.) Ivo Bogović (bl.)	Jenko Tončić (bilj. I.) Ivan Bogović (bl.)	Jenko Tončić (bilj. I.) Ivo Bogović (bl.)	Jenko Tončić (bilj.) Ivo Bogović (bl.)	Jenko Tončić (bilj.) Ivo Bogović (bl.)
	Strahoninec	-	?	Božo A. Vukmirović (bilj. I.) Matija M. Zimić (bilj. II.)	Joško Vukmirović (bilj. I.) Matija M. Zimić (bilj. II.)	Božo Vukmirović (bilj. I.) Matija Zinić (bilj. II.)	Boško Vukmirović (bilj.) Matija Zimić (bl.)	Boško Vukmirović (bilj.) Slavko Sinković (bl.)	Božo Vukmirović (bilj.) Slavko Sinković (bl.)	Boško Vukmirović (bilj.) Slavko Sinković (bl.)	Stjepan Mužinić (bilj.) Slavko Sinković (bl.)
	Štrigova	-	Ivan Androlić (bilj. I.) Stevo pl. Trupčević (bilj. II.)	Ivan Androlić (bilj. I., načelnik) Stjepan Trupčević (bilj. II.)	Ivan Androlić (bilj. I.) Stevo Gjermanović (bilj. II.)	Ivan Androlić (bilj. I.) Stevo Gjermanović (bilj. II.)	Ivan Androlić (bilj.) Stevo Gjermanović (bl.)	Ivan Androlić (bilj., mjesni sudac) Stevo Gjermanović (bl.)	Ivan Androlić (bilj.) Stevo Gjermanović (bl.)	Ivan Androlić (bilj.) Stevo Gjermanović (bl.)	Ivan Androlić (bilj.) Stevo Gjermanović (bl.)
	Vratišinec	-	?	Tomislav Tomac (bilj.) (*Prema podacima PU iz svibnja 1922.: Ivo Draženović, bilj. II.)	Josip Vokalek (bilj.)	Josip Vokalek (bilj. I. i II.)	Mile Vidović (bilj. i bl.)	Mile Vidović (bilj. i bl.)	Mile Vidović (bilj. I. i bl.)	Mile Vidović (bilj. i bl.)	Janko Štokan (bilj.) Nikola Brozić (bl.)
Kotar Prelog	Dekanovec	-	Anselmo Suzanić Pavao Rumenović	Florijan Fonjak (bilj.) Stjepan Gjurić (bl.)	Florijan Fonjak (bilj.) Stjepan Gjurić (bl.)	Ivan Pavlek (bilj. I., načelnik) Nikola Dobrenić (bl.)	Ivan Pavlek (bilj.) Nikola Dobrenić (bl.)	Ivan Pavlek (bilj.) Adam Dumendjić (bl.)	Ivan Pavlek (bilj.) Adam Dumengjić (bl.)	Ivan Pavlek (bilj.) Josip Sklepić (bl.)	Ivan Pavlek (bilj.) Nikola Dobrenić (bl.)
	Dolnja Dubrava	-	?	Dragutin Bucolić (bilj.) Franjo Blažaić (bl.)	Dragutin Bucolić (bilj.)	Dragutin Bucolić (bilj. I.) Aleksander Drndelić (bilj. II.)	Gustav Krklec (bilj.) Aleksander Drndelić (bl.)	Gustav Krklec (bilj.) Stjepan Rusak (bl.)	Marijan Šert (bilj.) Stjepan Rusak (bl.)	Marijan Šert (bilj.) Stjepan Rusak (bl.)	Boško Vukmirović (bilj.) Stjepan Rusak (bl.)

ŽUPANIJA/ KOTAR (OBLAST od 1925.)	OPĆINA	1917./1918.	1920.	1922.	1923.	1924.	1925.	1926.	1927.	1928.	1929.
	Donji Kraljevec	-	?	Frane Dorčić (bilj. I.) Aleksander Drnedelić (bilj. II.)	Frane Darčić (bilj. I.) Aleksander Drnedelić (bilj. II.)	Fran Dorčić (bilj.) Juraj Lajtman (bl.)	Franjo Dorčić (bilj.) Juraj Sajtman (bl.)	Franjo Dorčić (bilj.) Stanislav Medved (bl.)	Mato Radonić (bilj.) Stanislav Medved (bl.)	Josip Damjanović (bl.)	Mato Radonić (bilj. i bl.)
	Donji Vidovec	-	Florijan Fonjak (bilj.)	Marijan Šret (bilj.)	Mile Dailjan (bilj.)	Mile Damjan (bilj.)	Mile Damjan (bilj.)	Mile Damjan (bilj.) Aleksander Drndelić (bl.)	Mile Damjan (bilj.)	Mile Damjan (bilj.) Gjuro Klarić (bl.)	Mile Damjan (bilj.) Ante Tršinski (bl.)
	Draškovec	-	Stjepan Škarot (bilj.) Martin Cvitić (bl.)	Jure Cuvaj	?	?	Baltazar Horvat (bilj.) Ivo Kordovan (bl.)	Baltazar Horvat (bilj.) Ivo Kordovan (bl.)	Baltazar Horvat (bilj.) Ivo Kordovan (bl.)	Jure Cuvaj (bilj.) Bolto Horvat (bl.)	Jurislav Cuvaj (bilj.) Gojmir Klarić (bl.)
	Goričan (Goričanci)	-	Franjo Dorčić (bilj. I.) August Kuhar (bl.)	Pavao Vučić (bilj. I.) Vjekoslav Tomljenović (bilj. II.)	Pavao Vučić (bilj., načelnik) Ivan Kralj (bl.)	Pavao Vučić (bilj.) Ivan Kralj (bl.)	Mato Radonić (bilj.) Mijo Jednačak (bl.)	Mato Radovnić (bilj.) Mijo Jednačak (bl.)	Pavao Vučić (bilj.) Mijo Jednačak (bl.)	Pavao Vucić (bilj.) Mijo Jednačak (bl.)	Pavao Vucić (bilj.) Mijo Jednačak (bl.)
	Hodošan	-	Pavao Vučić (bilj.)	Stjepan Škariot (bilj.) Josip Lončarević (bl.)	Stjepan Škariot (bilj.) Josip Lončarević (bl.)	Stjepan Škariot (bilj.) Josip Lončarević (bilj. II.)	Stjepan Škariot (bilj.)	Stjepan Škariot (bilj.) Žarko Čizmadžija (bl.)	Stjepan Škariot (bilj.) Žarko Čizmadžija (bl.)	Stjepan Škariot (bilj.) Žarko Čizmadžija (bl.)	Stjepan Škariot (bilj.) Žarko Čizmadžija (bl.)
	Kotoriba	-	Šimun Ostojčić (bilj.) Ljubomir Vučan (bl.)	Gustav Krklec (bilj. I.) Slavko Struadel (bilj. II.)	Juraj Knežević (bilj. I.) Slavko Strnadel (bilj. II.)	Juraj Knežević (bilj. I.) Slavko Strndel (bilj. II.)	Kazimir Lovrenčić (bilj., povjerenik) Slavko Strnadel (bl.)	Kazimir Lovrenčić (bilj.) Slavko Strnadel (bl.)	Kazimir Lovrenčić (bilj.) Slavko Strnadel (bl.)	Kazimir Lovrenčić (bilj.) Slavko Strnadel (bl.)	Kazimir Lovrenčić (bilj.) Slavko Strnadel (bl.)
	Legrad	-	Franjo Kumić (bilj. I.) Mile Damjan (bilj. II.)	Rudi Meiksner (bilj. I.) Radonić Mato (bilj. II.)	Rudi Meiksner (bilj. I.) Radonić Mato (bilj. II.)	Rudi Meiksner (bilj. I., povjerenik) Mato Radonić (bilj. II.)	Josip Eliaš (bilj. I.) Vinko Šimić (bilj. II.)	Bogdan Martini (bilj.) Vinko Šimić (bl.)	Bogdan Martini (bilj.) Vinko Šimić (bl.)	Bogdan Martini (bilj.) Vinko Šimić (bl.)	Bogdan Martini (bilj.) Vinko Šimić (bl.)

ŽUPANIJA/ KOTAR (OBLAST od 1925.)	OPĆINA	1917./1918.	1920.	1922.	1923.	1924.	1925.	1926.	1927.	1928.	1929.
	Mala Subotica	-	Marijan Šert (bilj.) Tomo Gregurek (bl.)	Šimun Ostojčić (bilj. I.) Ivan Bakran (bilj. II.)	Šimun Ostojčić (bilj. I.) Ivan Bakran (bilj. II.)	Šimun Ostojčić (bilj.) Ivan Bakran (bilj. II.)	Šimun Ostojčić (bilj.) Pavao Ključariček (bl.)	Šimun Ostojčić (bilj.) Pavao Ključariček (bl.)	Šimun Ostojčić (bilj.) Pavao Ključariček (bl.)	Šimun Ostojčić (bilj.) Pavao Ključariček (bl.)	Šimun Ostojčić (bilj.) Pavao Ključariček (bl.)
	Prelog	-	Marko Mihaljević (bilj.) Feliks Kečkeš (bl.)	Marko Mihaljević (bilj. I.) Feliks Kečkeš (bilj. II.)	Marko Mihaljević (bilj.) Mirko Crnojević (bilj. II.)	Marko Mihaljević (bilj. I.) Mirko Crnojević (bilj. II.)	Marko Mihaljević (bilj.) Mirko Crnojević (bl.)	Josip Elijaš (bilj.) Mirko Crnojević (bl.)	Josip Eliaš (bilj. I., povjerenik) Mirko Crnojević (bl.)	Josip Eliaš (bilj.) Mirko Crnojević (bl.)	Josip Eliaš (bilj.) Mirko Crnojević (bl.)
	Sv. Marija	-	Vladimir Čvorak (bilj.) Janko Štokan (bl.)	Vladimir Čvorak (bilj. I.) Janko Štokan (bilj. II.)	Vladimir Čvorak (bilj. I.) Janko Štokan (bilj. II.)	Janko Štokan (bilj.)	Janko Štokan (bilj.) Zvonimir Bucolić (bl.)	Janko Štokan (bilj.) Zvonimir Bucolić (bl.)	Janko Štokan (bilj.) Zvonimir Bucolić (bl.)	Janko Štokan (bilj.) Ivan Pongrac (bl.)	Mile M. Vidović (bilj.) Ivan Pongrac (bl.)
	Sv. Juraj u Trnju	-	Pajo Katušić (bilj. I.) Matija Janjušić (bilj. II.)	Luka Puškarić (bilj.) Martin Cvitić (bilj. II.)	Luka Puškarić (bilj.) Martin Cvitić (bilj. II.)	Luka Puškarić (bilj.) Martin Cvitić (bl.)	Luka Puškarić (bilj.) Martin Cvitić (bl.)	Luka Puškarić (bilj.) Eduard Kozina (bl.)	Luka Puškarić (bilj.) Eduard Kozina (bl.)	Luka Puškarić (bilj.) Eduard Kozina (bl.)	Luka Puškarić (bilj.) Eduard Kozina (bl.)
ŽUPANIJA VIROVITIČKA											
Kotar Djakovo (Osječka oblast)	Bračevci	Albert Tomić (bilj., načelnik)	Milivoj Simić Josip Vrtarić	Miloš Crevar (bilj. I., načelnik) Stjepan Kajtar (bl.)	Miloš Crevar (bilj.) Vjekoslav Šach (bl.)	Miloš Crevar (bilj.) Vjekoslav Šach (bl.)	Miloš Crevar (bilj., načelnik) Vjekoslav Šach (bl.)	Milivoj Tolić (bilj., upravitelj) Vjekoslav Šach (bilj. II.)	Milivoj Tolić (bilj., načelnik) Vjekoslav Šach (bl.)	Milivoj Tolić (bilj., upravitelj) Vjekoslav Šach (bl.)	Milivoj Tolić (bilj.) Vjekoslav Šah (bl.)
	Budrovci	Stjepan Janković (bilj. i bl.)	Gjuro Prpić (bilj. I.) Andrija Bibković (bilj. II.)	Gjuro Prpić (bilj. II.) Andrija Bibković (bilj. II.)	Dragutin Madjer (bilj. I.) Andrija Bibković (bilj. II.)	Dragutin Madjer (bilj. I.) Andrija Bibković (bilj. II.)	Dragutin Madjer (bilj.) Andrija Bibković (bl.)	Dragutin Madjer (bilj.) Andrija Bibković (bl.)	Andrija Bipković (bilj.) August Ručević (bl.)	Andrija Bibković (bilj.) Augustin Ručević (bl.)	Andrija Bibković (bilj.) Augustin Ručević (bl.)

ŽUPANIJA/ KOTAR (OBLAST od 1925.)	OPĆINA	1917./1918.	1920.	1922.	1923.	1924.	1925.	1926.	1927.	1928.	1929.
	Djakovački Selci	Ferdo Saitz (bilj., načelnik) Jakob Schiebli (bilj. II.)	Jakša Schiebli (bilj.) Pavao Posavčević (bl.)	Jakša Schiebli (bilj.) Josip Poštić (bl.)	Jakša Schiebli (bilj., načelnik) Juraj Medved (bl.)	Jakša Schiebli (bilj.)	Jakob Schiebli (bilj. I.) Ivan Karalić (bilj. II.)	Jakob Schiebli (bilj. I.) Ivan Karalić (bilj. II.)	Jakob Schiebli (bilj. I.) Ivan Karalić (bilj. II.)	Jakša Schiebli (bilj.) Ivan Karalić (bl.)	Jakob Schiebli (bilj.) Ivan Karalić (bl.)
	Djakovo	Mišo Sommer (bilj.) Simo Kovačević (bilj. i bl.) Andrija Glavačević (bl.II)	Šimo Kovačević Andrija Glavačević Josip Djaković	Simo Kovačević (bilj. I.) Andrija Glavačević (bilj. II.) Stjepan Dundjorović (bilj. III.) Josip Djaković (bl.) (*Prema podacima PU iz svibnja 1922. ne navodi se Josip Djaković nego Vjekoslav Schach kao bl. II.)	Šimun Kovačević (bilj. I.) Andrija Glavačević (bilj. II.) Stjepan Dundjorović (pomoć. bilj.) Josip Djaković (bl.)	Šimun Kovačević (bilj. I.) Andrija Glavačević (bilj. II.) Stjepan Dundjorović (pomoć. bilj.) Josip Djaković (bl.)	Šimo Kovačević (bilj. I.) Andrija Glavačević (bilj. II.) Stjepan Dundjorović (bilj. III.) Josip Djaković (bl. II.) August Ručević (pomoć. bl.)	Šimo Kovačević (bilj. I., upravitelj) Andrija Glavačević (bilj. II.) Stjepan Dundjorović (bilj. III.) Josip Djaković (bl. II.) Augustin Ručević (pomoć. bl.)	Simon Kovačević (bilj. I., upravitelj) Stjepan Dundjorović (bilj. III.) Andrija Glavačević (bl. I.) Josip Đaković (bl. II.)	Simon Kovačević (bilj.) Andrija Glavačević (bl.) Josip Đaković (bl. II.)	Šimun Kovačević (bilj.) Antun Kalman (pomoć. bilj.) Andrija Glavačević (bl.) Josip Đaković (pom. bl.)
	Djak. Satnica (Općina djeluje od 1924.)	-	-	-	-	Danilo Dučić (bilj. I.) Gavro Radosavljević (bl. II.)	Danilo Dučić (bilj.) Josip Adamek (bl.)	Danilo Dučić (bilj.) Ljudevit Mink (bl.)	Ljudevit Mink (bilj. I. i II.)	Marko Barić (bilj.) Adam Mićan (bl.)	Marko Barić (bilj.) Adam Mićan (bl.)
	Drenje	Julio Ratković (bilj.) Mijo Raković (bl.)	Fabijan Ratkovčić (bilj.) Ivan Mink (privr. bl.)	Fabijan Ratkovčić (bilj.) Ivan Kiš (bl.)	Fabo Ratkovčić (bilj. I.) Ivan Kiš (bilj. II.)	Fabijan Ratkovčić (bilj. I.) Ivan Kiš (bilj. II.)	Fabo Ratković (bilj.) Ivan Kiš (bl.)	Fabijan Ratkovčić (bilj.) Ivan Kiš (bl.)	Fabijan Ratković (bilj.) Ivan Kiš (bl.)	Fabo Ratkovčić (bilj.) Ivan Kiš (bl.)	Fabo Ratkovčić (bilj.) Ivan Kiš (bl.)

ŽUPANIJA/ KOTAR (OBLAST od 1925.)	OPĆINA	1917./1918.	1920.	1922.	1923.	1924.	1925.	1926.	1927.	1928.	1929.
	Gašinci	Josip Hećej (bilj., načelnik) Jakov Krnić (bl.)	Josip Hećej (bilj.) Jakob Krnić (bl.)	Jakov Krnić (bilj.) Stjepan Marijanović (bl.)	Srdjo Nikolić (bilj.) Stjepan Marijanović (bl.)	Srdjan Nikolić (bilj. I.) Stjepan Marijanović (bilj. II.)	Srdjen Nikolić (bilj.) Ivan Draženović (bl.)	Mato Krišković (bilj.) Ivan Draženović (bl.)	Mato Krišković (bilj.) Ivan Draženović (bl.)	Mato Krišković (bilj.) Ivan Draženović (bl.)	Mato Krišković (bilj.) Dušan Leskovac (bl.)
	Gorjani	Mijo Jožić (bilj., načelnik) Josip Pfaff (bl.)	Marko Matijević (bilj.) Antun Perić (bl.)	Marko Matijević (bilj.) Ivan Wöfl (bl.)	Marko Matijević (bilj. I.) Ivan Wöfl (bilj. II.)	Marko Matijević (bilj.) Ivan Wöfl (bilj. II. i bl.)	Marko Matijević (bilj.) Ivan Wöfl (bl.)	Mihovil Mavrić (bilj. I.) Ivan Wöfl (bilj. II.)	Mišo Raković (bilj.) Ivan Wöfl (bl.)	Mišo Raković (bilj.) Mihovil Gašparić (bl.)	Mišo Raković (bilj.) Ivan Wöfl (bl.)
	Krndija	Pavao Simić (bilj. i bl.)	Josip Pfaff (bilj. I. i II.)	Josip Pfaff (bilj.) Šimo Milanović (bl.)	Josip Pfaff (bilj.) Šimo Milanović (bl.)	Josip Pfaff (bilj.) Šimo Milanović (bl.)	Josip Pfaff (bilj. I., upravitelj) Šimo Milanović (bl.)	Josip Pfaff (bilj.) Šimo Milanović (bl.)	Josip Pfaff (bilj.) Josip Pospišl (bl.)	Josip Pfaff (bilj.) Josip Pospišil (bl.)	Josip Pfaff (bilj.) Ivan Repić (bl.)
	Levanjska Varoš	Petar Vukelić (bilj.) Dragutin Magjer (bl.) Milan Plavšić (privr. bl.)	Mihovil Šetušić (bilj. I.) Dragutin Magjer (bilj. II.)	Dragutin Madjer (bilj. II.)	Gjuro Prpić (bilj.) Živko Božić (bl.)	Gjuro Prpić (bilj.) Živko Božić (bl.)	Gjuro Prpić (bilj.) Živko Božić (bilj. II.)	Ivan Jozić (bilj.) Marko Košutić (bl.)	Ivan Jozić (bilj.) Pajo Habek (bl.)	Ivan Jozić (bilj.) Živko Božić (bl.)	Ivan Jozić (bilj.) Živko Božić (bl.)
	Piškorevci	Stjepan Pandak (bilj. i bl.)	Stjepan Janković (bilj.) Josip Stanković (bl.)	Stjepan Janković (bilj.) Luka Krnjaković (bl.)	Stjepan Janković (bilj., načelnik) Luka Krnjaković (bl., ovrhovoditelj)	Stjepan Janković (bilj.) Ivan Draženović (bl.)	Stjepan Janković (bilj., upravitelj) Teodor Majher (bl., ovrhovod.)	Stjepan Janković (bilj.) Teodor Majher (bl.)	Ljubomir Madjerić (bilj.) Josip Ribić (bl.)	Dragutin Madjer (bilj., upravitelj) Josip Ribić (bl.)	Dragutin Madjer (bilj.,načelni k/povjerenik) Josip Ribić (bl.)

ŽUPANIJA/ KOTAR (OBLAST od 1925.)	OPĆINA	1917./1918.	1920.	1922.	1923.	1924.	1925.	1926.	1927.	1928.	1929.
	Punitovci	Marko Marijević (bilj.)	Ivan Jozić (bilj. i bl.)	Ivan Jozić (bilj.)	Ivan Jozić (bilj.)	Ivan Jozić (bilj., upravitelj)	Ivan Jozić (bilj.) Antun Gregić (bl.)	Mišo Raković (bilj. i bl.)	Danilo Dučić (bilj.) Šimo Milanović (bl.)	Danilo Dučić (bilj.) Šimo Milanović (bl.)	Danilo Dučić (bilj.) Šimo Milanović (bl.)
	Semeljci	Mato Brkić (bilj., načelnik) Ivan Bivuša (bl.)	?	Ivan Biondić (bilj.) Stjepan Švaganović (bl.)	Ivan Biondić (bilj. I.) Stjepan Švaganović (bilj. II.)	Božo Bošnjaković (bilj. I.) Stjepan Švaganović (bilj. II.)	Božo Bošnjaković (bilj.) Stjepan Švaganović (bl.)	Nikola J. Gvozdenčević (bilj.) Stjepan Švaganović (bl.)	Mato Jovković (bilj, upravitelj) Stjepan Švaganović (bl.)	Mato Jovković (bilj.) Stjepan Švaganović (bl.)	Mato Jovković (bilj.) Stjepan Švaganović (bl.)
	Strizivojna	Filip Filaković (bilj.)	Filip Filaković (bilj.) Toma Damjanović (bl.)	Filip Filaković (bilj.) Pavle Knežević (bl.)	Filip Filaković (bilj. I.) Pavle Knežević (bilj. II.)	Filip Filaković (bilj.) Pavle Knežević (bl.)	Filip Filaković (bilj.) Pavao Knežević (bl.)	Filip Filaković (bilj.) Martin levaković (bl.)	Filip Filaković (bilj.) Martin Levaković (bl.)	Filip Filaković (bilj.) Martin Levaković (bl.)	Filip Filaković (bilj.) Martin Levaković (bl.)
	Trnava	Pavao Posavčić (bilj., načelnik) Gjuro Prpić (bl.)	Mišo Raković (bilj.) Gjuro Ferić (bl.)	Mišo Raković (bilj. I.) Gjuro Ferić (bilj. II.)	Mišo Raković (bilj.) Gjuro Ferić (bl.)	Stjepan Stvorić (bilj. I.) Gjuro Ferić (bilj. II.)	Stjepan Stvorić (bilj. I., načelnik) Gjuro Ferić (bilj. II.)	Stjepan Stvorić (bilj.) Gjuro Ferić (bl.)	Stjepan Stvorić (bilj. I.) Gjuro Ferić (bilj. II.)	Stjepan Stvorć (bilj.) Gjuro Ferić (bl.)	Gjuro Ferić (bilj.) Ljudevit Mink (bl.)
	Viškovci	Martin Dekanić (bilj. i bl.)	Martin Dekanić (bilj.) Marko Barić (bl.)	Martin Dekanić (bilj. I.) Marko Barić (bilj. II.)	Martin Dekanić (bilj. I.) Marko Barić (bilj. II.)	Mišo Raković (bilj. I.) Marko Barić (bilj. II.)	Mišo Raković (bilj.) Marko Barić (bl.)	Gjuro Prpić (bilj.) Marko Barić (bl.)	Marko Matijević (bilj.) Marko Barić (bl.)	Marko Matijević (bilj.) Josip Balen (bl.)	Marko Matijević (bilj., načelnik) Josip Balen (bl.)
	Vrbica	Božidar Bošnjaković (bilj.) Josip Crepić (bilj. II)	Božo Bošnjaković (bilj. I.) Antun Šimić (bilj. II.)	Božo Bošnjaković (bilj. I.) Antun Šimić (bilj. II.)	Božo Bošnjaković (bilj. I.) Antun Šimić (bilj. II.)	Ivan Biondić (bilj.) Antun Šimić (bl.)	Ivan Biondić (bilj., načelnik) Antun Šimić (bl.)	Ivan Biondić (bilj.) Antun Šimić (bl.)	Ivan Biondić (bilj.) Antun Šimić (bl.)	Ivan Biondić (bilj.) Antun Šimić (bl.)	Ivan Biondić (bilj.) Antun Šimić (bl.)

ŽUPANIJA/ KOTAR (OBLAST od 1925.)	OPĆINA	1917./1918.	1920.	1922.	1923.	1924.	1925.	1926.	1927.	1928.	1929.
	Vrpolje	Franjo Jurković (bilj.) Nikola Abramović (bl.)	?	Franjo Jurković (bilj. I.) Nikola Abramović (bilj. II.)	Franjo Jurković (bilj. I.) Nikola Abramović (bilj. II.)	Franjo Jurković (bilj. I.) Nikola Abramović (bilj. II.)	Franjo Jurković (bilj.) Nikola Abramović (bl.)	Pavle Knežević (bilj.) Josip Mišković (bl.)	Pavao Knežević (bilj.) Matija Janjušić (bl.)	Pavle Knežević (bilj.) Stjepan Horvat (bl.)	Pavle Knežević (bilj.) Stjepan Horvat (bl.)
	Vuka	Rajko Kesterčanek (bilj., načelnik) Srdjen Nikolić (bl.)	Josip Ebner (bilj.) Stjepan Hećej (bl.)	Josip Ebner (bilj. I.) Stjepan Hećej (bilj. II.)	Josip Ebner (bilj. I.) Stjepan Hećej (bilj. II.)	Josip Ebner (bilj. I.) Stjepan Hećej (bilj. II.)	Mihovil Mavrić (bilj., upravitelj) Stjepan Hećej (bl.)	Ljubomir Madjerić (bilj. I.) Stjepan Hećej (bilj. II.)	Dragutin Madjer (bilj.) Stjepan Hećej (bl.)	Ljubomir Madjerić (bilj.) Stjepan Hećej (bl.)	Ljubomir Madjerić (bilj., načelnik) Matija Petričević (bl.)
Kotar Donji Miholjac (Osječka oblast)	Donji Miholjac	Rudolf Killer (bilj.) Stjepan Molnar (bl.)	Pavao Šimić (bilj.) Stjepan Molnar (bl.)	Pavao Šimić (bilj. I.) Stjepan Molnar (bilj. II.)	Pavao Šimić (bilj. I.) Stjepan Molnar (bilj. II.)	Pavao Šimić (bilj. I.) Stjepan Molnar (bilj. II.)	Pavao Šimić (bilj.) Ivan Matković (bl.)	Božo Bošnjaković (bilj.) Ivan Matković (bl.)	Božo Bošnjaković (bilj. I., upravitelj) Ivan Matković (bl.)	Pavao Šimić (bilj.) Ivan Matković (bl.)	Pavao Šimić (bilj.) Ivan Matković (bl.)
	Čadjevica (Općina djeluje od 1923.)	-	-	-	Tomislav Šimenić (bilj. i bl., povjerenik)	Tomislav Šimenić (bilj. I. i II.)	Tomislav Šimenić (bilj. i bl., upravitelj)	Ferdo Dostal (bilj i bl., načelnik)	Živko Božić (bilj. i bl.)	Dragutin Bošnjak (bilj. i bl.)	Dragutin Bošnjak (bilj. i bl.)
	Marjanci	Martin Kovač (bilj., načelnik) Josip Tomljenović (bl.)	Stjepan Lovošević (bilj.) Josip Tomljenović (bl.)	Stjepan Lovošević (bilj.) Josip Tomljenović (bl.)	Stjepan Lovošević (bilj. I., načelnik) Josip Tomljenović (bilj. II.)	Stjepan Lovošević (bilj.) Josip Tomljenović (bl.)	Stjepan Lovošević (bilj., upravitelj) Josip Tomljenović (bl.)	Stjepan Lovošević (bilj.) Josip Tomljenović (bl.)	Stjepan Lovošević (bilj.) Josip Tomljenović (bl.)	Stjepan Lovošević (bilj.) Franjo Gregurić (bl.)	Stjepan Lovošević (bilj.) Franjo Gregurić (bl.)

ŽUPANIJA/ KOTAR (OBLAST od 1925.)	OPĆINA	1917./1918.	1920.	1922.	1923.	1924.	1925.	1926.	1927.	1928.	1929.
	Podravski Podgajci	Slavko Petelka (bilj., načelnik) Kosta Kulčar (bl.)	Slavko Petelka (bilj.) Kosta Kulčar (bl.)	Slavko Petelka (bilj., načelnik, mjesni sudac) Kosta Kulčar (bl.)	Slavko Petelka (bilj., načelnik) Kosta Kulčar (bl.)	Slavko Petelka (bilj., načelnik, mjesni sudac) Kosta Kulčar (bl., ovrhovoditelj)	Slavko Petelka (bilj., načelnik) Kosta Kulčar (bl.)	Daniel Ferić (bilj.) Vjekoslav Hajpek (bl.)	Daniel Ferić (bilj., upravitelj) Vjekoslav Hajpek (bl.)	Daniel Ferić (bilj., upravitelj) Vjekoslav Hajpek (bl.)	Danijel Ferić (bilj.) Vjekoslav Hajpek (bl.)
	Podr. Moslavina	Ladislav Balić (bilj., načelnik) Anton Then (bl.)	Antun Then (privr. bilj., načelnik) Tomislav Šimenić (privr. bl.)	Antun Then (bilj.) Tomislav Šimenić (bl.)	Antun Then (bilj. I.) Juraj Šipek (bilj. II.)	Antun Then (bilj., upravitelj) Juraj Šipek (bilj. II. i bl.)	Ante Adamek (bilj., upravitelj) Matija Mandić (bl.)	Ante Adamek (bilj. I.) Živko Božić (bl.)	Ante Adamek (bilj.) Gjuro Kostić (bl.)	Ante Adamek (bilj.) Marko Kostić (bl.)	Ante Adamek (bilj.) Stjepan Hečej (bl.)
	Šljivoševci	Aladar Kohlenberge r (bilj., načelnik) Josip Tausitz (bl.)	Aladar Kohlenberge r (bilj.) Josip Taušitz (bl.)	Matija Radović (bilj. I., načelnik) Josip Taušitz (bilj. II.)	Matija Radović (bilj., načelnik) Josip Taušić (bl.)	Matija Radović (bilj., načelnik) Josip Taušitz (bl.)	Matija Radović (bilj., načelnik) Stjepan Pavišić (bl.)	Mijo Grigić (bilj., načelnik) Dragutin Nemetz (bl.)	Mijo Grigić (bilj., načelnik) Stjepan Pavšić (bl.)	?	Milan Cindrić (bilj.) Marko Kostić (bl.)
	Viljevo	Stjepan Lovošević (bilj., načelnik) Stjepan Lovošević (bilj. II.)	Ladislav Balić (bilj., načelnik) Daniel Ferić (bl.)	Božidar Aleksić (bilj., načelnik) Daniel Ferić (bl.) (*Prema podacima PU iz svibnja 1922.: Dragutin Bošnjak, privr. bilj., privr. bl.)	Božidar Aleksić (bilj., načelnik) Dragutin Bošnjak (bl.)	Ljubomir Japić (bilj. I., načelnik) Dragutin Bošnjak (bl.)	Dragutin Bošnjak (bilj., načelnik) Matija Bašić (bl.)	Dragutin Bošnjak (bilj.) Matija Bašić (bl.)	Nikola Očevčić (bilj.) Marko Filaković (bl.)	Nikola Očević (bilj.) Marko Filaković (bl.)	Stjepan Lovošević (bilj.) Marko Filaković (bl.)

ŽUPANIJA/ KOTAR (OBLAST od 1925.)	OPĆINA	1917./1918.	1920.	1922.	1923.	1924.	1925.	1926.	1927.	1928.	1929.
Kotar Našice (Osječka oblast)	Bare (Obradovci u Barama) (Općina Obradovci sa sjedištem u Barama djeluje od 1922.)	-	-	Stevo Sliepčević (bilj., upravitelj) Josip Adamek (bl.)	Stevo Sliepčević (bilj. I., načelnik) Josip Adamek (bilj. II.)	Stevo Sliepčević (bilj., načelnik) Vojin Ubavić (bl.)	Vojin Ubavić (bilj.)	Anton Then (bilj. I., upravitelj) Davorin Marčeta (bilj. II.)	Anton Then (bilj. I., upravitelj) Stjepan Oberski (bl.)	Anton Then (bilj., upravitelj) Milenko Mijatović (bl.)	Ante Then (bilj., mjesni sudac) Milenko Mijatović (bl.)
	Budinci (Općina djeluje od 1922.)	-	-	Ljubomir Japić (bilj., načelnik) Filip Kovačević (bl.) (*Prema podacima PU iz svibnja 1922. ne navodi se Filip Kovačević nego Janko Mrdjenović kao bilj. II.)	Ljubomir Japić (bilj. I., načelnik) Filip Kovačević (bilj. II.)	Božidar Aleksić (bilj. I., načelnik) Filip Kovačević (bilj. II. i bl.)	Ljubomir Japić (bilj.) Milan Drča (bl.)	Ljubomir Japić (bilj.) Filip Kovačević (bl.)	Miloš R. Crevar (bilj.) Filip M. Kovačević (bl.)	Miloš Crevar (bilj.) Filip Kovačević (bl.)	Miloš Crevar (bilj.) Savo Musolinović (bl.)
	Čačinci (Općina djeluje od 1922.)	-	-	Stevo Prodanović (naveden samo kao načelnik) Antun Ristović (bilj. II.)	Stevo Prodanović (bilj., načelnik) Antun Perić (bl.)	Stevo Prodanović (bilj. I., načelnik) Anton Risović (bilj. II.)	Antun Perić (bilj. I., upravitelj) Antun Risović (bilj. II.)	Stjepan Stipetić (bilj.) Antun Ristović (bl.)	Stjepan Stipetić (bilj.) Savo Muselinović (bl.)	Stjepan Stipetić (bilj.) Savo Muselinović (bl.)	Stjepan Stipetić (bilj.) Juraj Medved (bl.)

ŽUPANIJA/ KOTAR (OBLAST od 1925.)	OPĆINA	1917./1918.	1920.	1922.	1923.	1924.	1925.	1926.	1927.	1928.	1929.
	Feričanci trg	Vladimir Peterlić (bilj., načelnik) Mijo Grgić (bilj. II.)	Mijo Grigić (bilj. I.) Stjepan Mioković (bilj. II.)	Mijo Grigić (bilj., načelnik) Antun Falamić (bl.)	Mijo Grigić (bilj., načelnik) Antun Falamić (bilj. II.)	Mijo Grgić (bilj., načelnik) Antun Falamić (bilj. II.) Mijo Dijak (podbl., ovrhovoditelj)	Mijo Grigić (bilj.) Antun Lacković (bl.)	Tomislav Šimenić (bilj.) Antun Lacković (bl.)	Tomislav Šimenić (bilj., upravitelj) Antun Lacković (bl.)	Tomislav Šimenić (bilj.) Petar Ziernfeld (bl.)	Tomislav Šimenić (bilj.) Josip Vrtarić (bl.)
	Klokočevci (Općina se u <i>Imeniku</i> 1918. navodi kao Šaptinovići sa sjedištem u Kolkočevci našički)	Nikola Radinović (bilj., načelnik) Matija Radović (bl.)	Nikola Radinović (bilj. I.) Matija Radović (bilj. II.)	Nikola Radinović (bilj., načelnik) Antun Paudak (bl.)	Nikola Radinović (bilj., načelnik) Ante Pändak (bl.)	Nikola Radinović (bilj. I., načelnik) Josip Adamek (bilj. II.)	Stevo Sliepčević (bilj., upravitelj) Josip Adamek (bl.)	Stevan Sliepčević (bilj.) Josip Adamek (bl.)	Stevan Sliepčević (bilj., upravitelj) Josip Adamek (bl.)	Josip Adamek (bl.)	Ante Delač (bilj.) Josip Adamek (bl.)
	Koška	Jakob Glied (bilj., upravitelj) Radanović Gjuro (bl.)	Gjuro Radanović (bilj., načelnik) Josip Božičević (bl.)	Gjuro Radanović (bilj., načelnik) Josip Jug (bl.) (*Prema podacima PU svibnja 1922. ne navodi se Josip Jug nego Stjepan Dojkić kao bl.)	Gjuro Radanović (bilj. I., načelnik) Josip Jug (bilj. II.)	Gjuro Radanović (bilj., načelnik) Josip Jug (bilj. II.)	Gjuro Radanović (bilj., načelnik) Josip Jug (bl.)	Gjuro Radanović (bilj. i načelnik) Josip Jug (bl.)	Radoslav Popović (bilj., upravitelj) Josip Jug (bilj. II.)	Radoslav Popović (bilj., načelnik) Josip Jug (bl.)	Radoslav Popović (bilj., načelnik) Josip Jug (bl.)

ŽUPANIJA/ KOTAR (OBLAST od 1925.)	OPĆINA	1917./1918.	1920.	1922.	1923.	1924.	1925.	1926.	1927.	1928.	1929.
	Našice	Stjepan Krznarić (bilj., zamjenik načelnika) Ilija Blažević (bilj. II.) Mile Vukadinović (voditelj blagajne)	?	Stjepan Krznarić (bilj. I., načelnik) Mile Vulinović (bilj. II.) Ilija Blažević (bilj. II.)	Stjepan Krznarić (bilj. I., načelnik) Mile Vukadinović (bilj. II.) Ilija Blažević (bilj. III.) Mijo Pavišić (bl.)	Stjepan Krznarić (bilj. I., načelnik) Mile Vukadinović (bilj. II.) Ilija Blažević (bilj. III.)	Stjepan Krznarić (bilj. I., upravitelj) Mile Vukadinović (bilj. II.) Ilija Blažević (bilj. III.) Mijo Pavišić (podbl.)	Stjepan Krznarić (bilj. I., upravitelj) Mile Vukadinović (bilj. II.) Ilija Blažević (bilj. III.)	Antun Karjakov (bilj. I.) Mile Vukadinović (bilj. II.) Jovo Vrga (podbl.)	?	Mile Vukadinović (bilj.) Mirko Gjurašin (bl.)
	Našice Vanjske (Općina se počinje navoditi u <i>Kalendaru</i> za 1928.)	-	-	-	-	-	-	-	Ilija Blažević (bilj., načelnik) Stjepan Horvat (bl.)	Ilija Blažević (bilj.) Jovan Gj. Vrga (bl.)	Ilija Blažević (bilj.) Jovan Vrga (bl.)
	Orahovica	Antun Kos (bilj., načelnik) Eduard Otton Baier (bl.)	Petar Šakić (bilj. I.) Luka Ostoičić (bl.) Jure Pavlić (podbl.) Eduard Tomac (podbilj.)	Pero Šakić (bilj. I., načelnik) Luka Ostoičić (bilj. II.) Ante Adamek (podblagajnik)	Petar Šakić (bilj. I., načelnik) Luka Ostojčić (bilj. II.) Franjo Brozović (bilj. III.) Antun Adamek (podbl.)	Petar Šakić (bilj. I., načelnik) Luka Ostoičić (bilj. II.) Franjo Brozović (bilj. III.) Ante Adamek (podbl.)	Petar Šakić (bilj. I., načelnik) Luka Ostoičić (bilj. II.) Franjo Brozović (bilj. III.)	Matija Radović (bilj.) Franjo Brozović (bilj. III.) Luka Ostojčić (bl.)	Mato Radović (bilj. I.) Luka Ostojčić (bl.) Franjo Brozović (bilj. III.)	Mato Radović (bilj., upravitelj) Luka Ostojšić (bl.) Franjo Brozović (bilj. III.)	Matija Radović (bilj.) Luka Ostojčić (bl.) Franjo Brozović (bilj. III.)
	Podgorač	Petar Šakić (bilj., načelnik) Franjo Maltar (bl.)	Mihovil Mavrić (bilj.) Mirko Gjurašin (bl.) Miloš Crevar (podbl.)	Mihovil Mavrić (bilj. I., upravitelj) Mirko Gjurašin (bilj. II.) Ivan Aničić (podblagajnik)	Mihovil Mavrić (bilj. I., načelnik) Mirko Gjurašin (bilj. II.)	Mihović Mavrić (bilj. I., načelnik) Mirko Gjurašin (bilj. II. i bl.)	Milan Cindrić (bilj. I., upravitelj) Mirko Gjurašin (bilj. II.) Ivan Müller (podbl.)	Milan Cindrić (bilj., upravitelj) Mirko Gjurašin (bl.)	Milan Cindrić (bilj., upravitelj), Mirko Gjurašin (bl.)	Milan Cindrić (bilj., upravitelj) Mirko Gjurašin (bl.)	Ivan Martinović (bilj., načelnik) Stjepan Kajtar (bl.)

ŽUPANIJA/ KOTAR (OBLAST od 1925.)	OPĆINA	1917./1918.	1920.	1922.	1923.	1924.	1925.	1926.	1927.	1928.	1929.
	Sušine u Gjurgjenovcu (Gjurgjenovac) (Općina se počinje navoditi u <i>Kalendaru</i> za 1928.)	-	-	-	-	-	-	-	Gjuro Radanović (bilj.) Mijo Pavišić (bl.)	Gjuro Radanović (bilj.) Mijo Pavišić (bl.)	Gjuro Radanović (bilj.) Mijo Pavišić (bl.)
	Zdenci (Općina djeluje od 1922.)	-	-	?	Eduard Tomac (bilj. I.)	Ljubomir Madjerić (bilj. I.)	?	Nikola Očevčić (bilj. i bl.)	Eduard Tomac (bilj. i bl.)	Eduard Tomac (bilj. i bl.)	Eduard Tomac (bilj. I. i II.)
Kotar Osijek (Osječka oblast)	Aljmaš	Ilija Vincetić (bilj. i bl.)	Ilija Vincetić (bilj., upravitelj)	Ilija Vincetić (bilj.)	Ilija Vincetić (bilj.)	Ilija Vincetić (bilj. I. i II.)	Ilija Vincetić (bilj.)	Adam Veber (bilj.) Stjepan Kajtar (bl.)	Adam Veber (bilj.) Kaitar (bl.)	Adam Veber (bilj.) Stjepan Kajtar (bl.)	Adam Veber (bilj.) Jovan Romanić (bl.)
	Bijelobrdo	Ile Radjenović (bilj. II.)	Ilija Radjenović (bilj.) Milivoj Kotarlić (bilj. II.)	Ile Radjenović (bilj., načelnik) Petar Dikanović (bl.)	Milivoj Tolić (bilj., načelnik) Stjepan Kajtar (bl.)	Milivoj Tolić (bilj., načelnik) Marko Ivanović (bl.)	Milivoj Tolić (bilj.) Marko Ivanović (bilj. II.)	Miloš Crevar (bilj.) Julije Renert (bl.)	Julije Remert (bilj.) Nikola M. Barišić (bl.)	Julije Renert (bilj.) Nikola Barinić (bl.)	Božidar Kokić (bilj.) Nikola Barinić (bl.)
	Čepin	Josip Kos (bilj.) Gjuro Stanišić (bl.)	Josip Kos (bilj. I.) Gjuro Stanišić (bilj. II.)	Josip Kos (bilj. I.) Danilo Ducić (bilj. II.)	?	Joco Djačić (bilj. I.) Petar Dikanović (bilj. II.)	Josip Skakić (bilj.) Petar Dikanović (bl.)	Josip Skakić (bilj.) Filip Birtić (bl.)	Josip Skakić (bilj.) Filip Birtić (bl.)	Josip Skakić (bilj.) Filip Birtić (bl.)	Sava Vuković (bilj.) Ivan Draženović (bl.)
	Dalj	Milan Hajdenek (bilj.) Anto Popović (bl.)	Anto Popović (bilj.) Rado Zaklanović (bl.)	Anta Popović (bilj. I.) Lazar Dokić (bilj. II.)	?	Anto Popović (bilj.) Lazar Dakić (bilj. II.)	Anto Popović (bilj.) Gjuro Lizačić (bl.)	Anto Popović (blj. I.) Gjuro Lizačić (bilj. II.)	Anta Popović (bilj., upravitelj) Ljubomir Mikić (bl.)	Anta Popović (bilj.) Ljubomir Mikić (bl.)	Anto Popović (bilj.) Ljubomir Mikić (bl.)

ŽUPANIJA/ KOTAR (OBLAST od 1925.)	OPĆINA	1917./1918.	1920.	1922.	1923.	1924.	1925.	1926.	1927.	1928.	1929.
	Erdut	Franjo Vručina (bilj., upravitelj)	Ivan Schwedl (bilj.) Stjepan Stvorić (bl.)	Ivan Švedl (bilj. I.) Stjepan Stvorić (bilj. II.)	Stjepan Stvorić (bilj.) Pajo Lačanin (bl.)	Martin Dekanić (bilj., upravitelj) Stjepan Kajtar (bl.)	Milutin Maljković (bilj.) Mato Čučičević (bl.)	Marko Ivanović (bilj.) Mato Vučićević (bl.)	Marko Ivanović (bilj.) Mato Vučićević (bl.)	Marko Ivanović (bilj.) Mata Vučićević (bl.)	Marko Ivanović (bilj.) Mato Vučićević (bl.)
	Ernestinovo	Viktor Roba (bilj., načelnik) Dragutin Kopečny (bl.)	Josip Skakić (bl., upravitelj) Viktor Roba (bilj. I.)	Josip Skakić (bilj. i bl., načelnik) (Prema podacima PU iz svibnja 1922.: Viktor Roba, bilj., Julijo F. Kun, bl.)	Milan R. Čuruvija (bilj. I.)	Adam Veber (bilj. I. i II.)	Zlatko P. Vanić (bilj. i bl.)	Zlatko Vanić (bilj. I. i II.)	Zlatko Vanić (bilj. i bl.)	Zlatko Vanić (bilj. i bl.)	Zlatko Vanić (bilj.) Stjepan Jurković (bl.)
	Hrastin	Dragutin Milčić (bilj., načelnik) Petar Solar (bl.)	Ljubomir Madjarić Petar Solaž Gedeon Bogdanović	Ljubomir Madjeric (bilj. I., načelnik) Petar Solar (bilj. II.)	Ljubomir Madjeric (bilj., načelnik) Petar Selar (bilj. II.)	Eduard Tomac (bilj.) Petar Solar (bl.)	Eduard Tomac (bilj.) Josip Vrtarić (bilj. II.)	Ilija Vincetić (bilj., načelnik) Stevo Vitas (bl.)	Ljubomir Japić (bilj., načelnik) Josip Stanković (bl.)	Ljubomir Japić (bilj., načelnik) Josip Stanković (bl.)	Ljubomir Japić (bilj.) Josip Stanković (bl.)
	Jovanovac	Martin Stelzer (bilj., upravitelj) Mato Krišković (bl.)	?	Franjo Horvath (bilj. i bl., načelnik)	Ivan Švedl (bilj. i bl.)	Ivan Švedl (bilj.)	Ivan Švedl (bilj. i bl.)	Ivan Švedl (bilj. i bl.)	Ivan Švedl (bilj. i bl.)	Ivan Schwedl (bilj. i bl.)	Ivan Švedl (bilj.) Gjorgje Vitas (bl.)
	Laslovo	<i>Mjesto se ne navodi u Imeniku 1918.</i>	?	Julije F. Kern (bilj. i bl., načelnik)	Josip Skakić (bilj. i bl.)	Josip Skakić (bilj.)	Adam Veber (bilj. I., upravitelj) Julie Renert (bl.)	Eduard Tomac (bilj.) Josip Kubica (bl.)	Ilija Vincetić (bilj.) Josip Kubica (bl.)	Ilija Vincetić (bilj.) Josip Kubica (bl.)	Ilija Vincetić (bilj.) Josip Kubica (bl.)

ŽUPANIJA/ KOTAR (OBLAST od 1925.)	OPĆINA	1917./1918.	1920.	1922.	1923.	1924.	1925.	1926.	1927.	1928.	1929.
	Retfala	Gejza Stadler (navodi se samo kao načelnik) Aleksandar Tucaković (bilj. II.)	Aleksandar Tucaković (bilj., načelnik) Juraj Medved (bilj. II. i bl.)	Mihailo Drakulić (bilj.) Adam Jurišić (bl.) (*Prema podacima PU iz svibnja 1922.: Aleksandar Tucaković i Juraj Medved pod suspenzijom)	Ilija Stojšić (bilj.) Petar Dikanović (bl.)	Aleksandar Tucaković (bilj.) Zlatko Vanić (bl.)	Aleksandar Tucaković (bilj.) Juraj Medved (bl.)	Ivan Opitz (bilj. i načelnik) Stjepan Horvat (bl.)	Aleksandar Tucaković (bilj.) Juraj Medved (bl.)	Aleksandar Tucaković (bilj.) Juraj Medved (bl.) Dragutin Balog (bilj. III.)	Aleksandar Tucaković (bilj.) Dragutin Balog (bl.)
	Sarvaš	Mato Bilić (bilj. i bl.)	Petar Miljuš (bilj.) Mato Bilić (suspendirani bilj.)	Petar Miljuš (bilj.)	Petar Miljuš (bilj. I. i bl.)	Petar Miljuš (bilj. i bl.)	Petar Miljuš (bilj.) Ilija Varga (bl.)	Petar Miljuš (bilj. I.) Anta Štivić (bl.)	Petar Miljuš (bilj. i bl.)	Petar Miljuš (bilj. i bl.)	Petar Miljuš (bilj.) Mijo Abramović (bl.)
	Tenja	Josip Ebner (bilj.) Stjepan Stvorić (bl.)	Joco Djačić (bilj. I.) Ljubomir Madjerić (bilj. II.)	Joco Djačić (bilj. I., načelnik) Josip Stanković (bilj. II.)	Joco Djačić (bilj. i načelnik) Josip Stanković (bilj. II.)	Josip Kos (bilj. I.) Josip Stanković (bilj. II. i bl.)	Dušan Babić (bilj.) Josip Stanković (bilj. II.)	Milan Čuruvija (bilj.) Josip Stanković (bl.)	Milan R. Čuruvija (bilj.) Stevo Vitas (bl.)	Milan Čuruvija (bilj.) Stevo Vitas (bl.)	Milan Čuruvija (bilj.) Stevo Vitas (bl.)
Kotar Slatina (Osječka oblast)	Gornji Miholjac	Mihovil Šetušić (bilj.) Vaso Todorović (bl.)	Vaso Todorović (bilj. I.) Ljubomir Bolić (bilj. II.)	Ilija Trbojević (bilj., upravitelj) Vaso Todorović (bl.)	Ilija Trbojević (bilj. I., upravitelj) Andrija Novković (bl.)	Ilija Trbojević (bilj. I.) Andrija T. Novković (bl.)	Ilija Trbojević (bilj. i načelnik) Andrija Novković (bl.)	Ilija Trbojević (bilj., načelnik) Andrija T. Novković (bl.)	Ilija Trbojević (bilj., načelnik) Andrija Novković (bl.)	Ilija Trbojević (bilj.) Andrija Novković (bl.)	Stjepan Stvorić (bilj.) Dragutin Mužević (bl.)
	Nova Bukovica	Janko Smodek (bilj.) Lovrenčić Ivan (bl.)	Janko Smodek (bilj.) Mijo Medić (bl.)	Janko Smodek (bilj. I.) Mijo Medić (bilj. II.)	Janko Smodek (bilj. I.) Mijo Medić (bilj. II.)	Janko Smodek (bilj. I.) Mijo Medić (bilj. II.)	Janko Smodek (bilj. I.) Mijo Medić (bilj. II.)	Janko Smodek (bilj.) Mijo Medić (bl.)	Janko Smodek (bilj.) Mijo Medić (bl.)	Janko Smodek (bilj.) Mijo Medić (bl.)	Lazar Kelić (bilj.) Jovan Romanić (bl.)

ŽUPANIJA/ KOTAR (OBLAST od 1925.)	OPĆINA	1917./1918.	1920.	1922.	1923.	1924.	1925.	1926.	1927.	1928.	1929.
	Slatina	Ivo Abramović (bilj.) Dragutin Culek (bilj. II.)	Ivo Abramović (bilj.) Dragutin Culek (bl.)	Ivan Abramović (bilj.) Dragutin Culek (bl.) Josip Elijaš (pomoć. bilj.) Martin Kopic (pomoć. bl.)	Ivo Abramović (bilj.) Dragutin Culek (bl.) Josip Elijaš (podbilj.) Martin Kopic (podbl.)	Ivan Abramović (bilj.) Dragutin Culek (bl.) Josip Elijaš (pomoć. bilj.) Martin Kopic (pomoć. bl.)	Joco Djačić (bilj.) Dragutin Culek (bl.) Vaso Stojanović (pomoć. bilj.) Martin Kapić (pomoć. bl.)	Joco Djačić (bilj.) Dragutin Culek (bl.) Vaso Stojanović (podbilježnik) Martin Kopic (podblagajnik)	Načelnik i bilj. – nepopunjeno Dragutin Culek (bl.) Vaso Stojanović (pomoć. bilj.) Martin Kopic (pomoć. bl.)	Joco Djačić (bilj.) Dragutin Culek (bl.) Vaso Stojanović (pom. bilj.) Martin Kopic (pom. bl.)	Joco Djačić (bilj.) Dragutin Culek (bl.) Vaso Stojanović (podbilj.) Martin Kopic (podbl.)
	Slatinski Drenovac	Jovan Bogičević (bilj.) Božidar Kokić (bl.)	Jovan Vasiljević (bilj. II., načelnik) Božidar Kokić (bilj. I.)	Božidar Kokić (bilj.) Jovan Vasiljević (bl.)	Božidar Kokić (bilj.) Antun Švajkovski (bl.)	Božidar Kokić (bilj.) Antun Švejkovski (bl.) Marko Košutić (bilj. pomoć.)	Božidar Kokić (bilj.) Dragutin Mihakjević (bl.)	Božidar Kokić (bilj.) Savo Muselinović (bl.)	Božidar Kokić (bilj.) Adam Coklin (bl.)	Božidar L. Kokić (bilj.) Adam M. Coklin (bl.) Savo R. Mikašinović (pomoć. bilj.)	Ilija Trbojević (bilj.) Adam Coklin (bl.)
	Sopje	Dragutin Medarac (bilj., upravitelj) Stanislav Kovačić (bl.)	Matej Horvat (bilj. I.) Vjekoslav Hajpek (bilj. II.)	Matej Horvat (bilj. I., načelnik) Vjekoslav Hajpek (bilj. II.)	Matej Horvat (bilj., načelnik) Vjekoslav Hajpek (bl.)	Matej Horvat (bilj., načelnik) Vjekoslav Hajpek (bl.)	Matej Horvat (bilj., načelnik) Vjekoslav Hajpek (bl.)	Matej Horvat (bilj., načelnik) Vinko Vičić (bl.)	Matej Horvat (bilj.) Vinko Vičić (bl.)	Matej Horvat (bilj.) Vinko Vičić (bl.)	Matej Horvat (bilj.) Vinko Vičić (bl.)
	Voćin (Voćin)	Božidar Ivičić (bilj. I.) Ivan Šifner (bilj. II.)	Božidar Ivičić (bilj. I.) Ivan Šifner (bilj. II.)	Božidar Ivičić (bilj., načelnik) Ivan Šifner (bl.)	Božidar Ivičić (bilj., načelnik) Ivan Šifner (bilj. II.)	Božidar Ivičić (bilj. I., načelnik) Ivan Šifner (bilj. II.)	Božidar Ivičić (bilj., načelnik) Ivan Šifner (bl.)	Božidar Ivičić (bilj.) Ivan Šifner (bl.) Ilija Todorović (bilj. III.)	Božidar Ivičić (bilj.) Ivan Šifner (bl.)	Božidar Ivičić (bilj.) Ivan Šifner (bl.) Ilija Todorović (bilj. III.)	Božidar Ivičić (bilj.) Ivan Šifner (bl.) Ilija Todorović (bilj. III.)
Kotar Valpovo (U Imeniku 1918. ne navodi se)	Belišće (Općina djeluje od 1927.)	-	-	-	-	-	-	-	Stjepan Krznarić (bilj.) Josip Ebrić (bl.)	Stjepan Krznarić (bilj. i bl.)	Stjepan Krznarić (bilj.) Marko Krković (bl.)

ŽUPANIJA/ KOTAR (OBLAST od 1925.)	OPĆINA	1917./1918.	1920.	1922.	1923.	1924.	1925.	1926.	1927.	1928.	1929.	
kao poseban kotar, njegove postojeće općine nalazile se unutar kotara Osijek; Kao poseban kotar počinje se navoditi u <i>Kalednaru</i> za 1923.) (Osječka oblast)	Bizovac	Nestor Fizir (bilj., upravitelj) Pavo Glavašić (bl.)	Dragan Filaković (bilj. I.) Pavao Glavašić (bilj. II.)	Dragan Filaković (bilj. I., načelnik) Pavao Glavašić (bilj. II.)	Dragan Filaković (bilj., načelnik) Pavao Glavašić (bilj. II.)	Dragan Filaković (bilj. I., upravitelj) Pavao Glavašić (bilj. II.)	Dragan Filaković (bilj. i upravitelj) Pavao Glavašić (bl.)	Dragan Filaković (bilj.) Pavao Glavašić (bl.)	Dragan Filaković (bilj., upravitelj) Gjuro Stanišić (bl.)	Dragan Filaković (bilj.) Pavao Glavašić (bl.)	Dragan Filaković (bilj.) Pavao Glavašević (bl.)	
	Brodjanci (Općina djeluje od 1923.)	-	-	?	Mato Krišković (bilj.)	Mato Krišković (bilj.)	Mato Krišković (bilj. i bl.)	Ivan Martinović (bilj. i i bl.)	Ivan Martinović (bilj. i bl.)	Ivan Martinović (bilj. i bl.)	Vjekoslav Ferić (bilj.) Mato Arambašić (bl.)	
	Ladimirevci (Općina se počinje navoditi u <i>Kalendaru</i> za 1928.)	-	-	-	-	-	-	-	-	Ignjo Kusalić (bilj.)	Ignjac Kusalić (bilj. i bl.)	Ignjo Kusolić (bilj. i bl.)
	Petrijevci	<i>Mjesto se ne navodi u Imeniku 1918.</i>	Adalbert Tomić (bilj.) Matija Krišković (bl.)	Adalbert Tomić (bilj. I.) Matija Krišković (bilj. II.)	Martin Fastić (bilj. I.) Josip Poštić (bl.)	Milan Čuruvija (bilj.) Josip Poštić (bilj. II.)	Milan Čuruvija (bilj., upravitelj) Josip Poštić (bilj. II.)	Pero Šakić (bilj.) Josip Poštić (bl.)	Pero Šakić (bilj.) Josip Poštić (bl.)	Pero Šakić (bilj., načelnik) Josip Poštić (bl.)	Petar Šakić (bilj., načelnik/povjerenik) Josip Poštić (bl.)	
	Valpovo trg	Mihovil Blažinčić (n vodi se samo kao načelnik) Josip Galinović (bilj. II.)	Josip Vinković (bilj., upravitelj) Adam Šokčević (bl.)	Josip Gjuranić (bilj.) Davorin Marčeta (bl.)	Josip Gjuranić (bilj.) Davorin Marčeta (bl.)	Josip Gjuranić (bilj.) Davorin Marčeta (bilj. II. i bl.)	Josip Gjuranić (bilj.) Davorin Marčeta (bl.)	Josip Djuranić (bilj., upravitelj) Petar Kalajdžić (bl.)	Josip Gjuranić (bilj., upravitelj) Davorin Marčeta (bl.)	Josip Gjuranić (bilj.) Davorin Marčeta (bl.) Antun Fay (bilj. III.)	Josip Gjuranić (bilj. I., načelnik/ko mesar) Davorin Marčeta (bilj. II.) Petar Mrdjednović (bilj. III.)	

ŽUPANIJA/ KOTAR (OBLAST od 1925.)	OPĆINA	1917./1918.	1920.	1922.	1923.	1924.	1925.	1926.	1927.	1928.	1929.
	Vanjsko Valpovo	Josip Fey (bilj., načelnik) Josip Tivanovac (bilj. II.)	Josip Fey (bilj.) Josip Tivanovac (bl. i bilj. II.)	Josip Fey (bilj. I., načelnik) Josip Tivanovac (bilj. II.) Pero Hettich (bl.)	Josip Tivanovac (bilj.) Pero Hettich (bilj. II.) Milan Velle (bl. II.)	Josip Tivanovac (bilj., načelnik) Pero Hettich (bl.) Milan Welle (bl. II.)	Josip Tivanovac (bilj.) Pero Hettich (bl.) Milan Welle (bl. II.)	Pavao Šimić (bilj. I.) Petar Hettich (bilj. II.)	Pavao Šimić (bilj.) Pero Hettich (bl.)	Petar Hettich (bilj.) Ivan Čapo (bl.)	Petar Hettich (bilj., načelnik) Ivan Čapo (bl.)
Kotar Virovitica (Osječka oblast)	Cabuna	Martin Sukobljević (bilj., načelnik) Rade Tomić (bilj. II.)	Rade Tomić (bilj.) Nikola Očević (bl.)	Radovan Tomić (bilj. I., načelnik) Nikola Očević (bilj. II.)	Rade Tomić (bilj. I., načelnik) Nikola Očević (bilj. II.)	Rade Tomić (bilj. I., načelnik) Nikola Očević (bilj. II.)	Rade Tomić (bilj. I., načelnik) Nikola Očević (bilj. II.)	Rade Tomić (bilj. I., načelnik) Milan Radivojević (bilj. II.)	Rade Tomić (bilj. I., načelnik) Josip Posavac (bl.)	Rade Tomić (bilj., upravitelj) Josip Posavac (bl.)	Božo Bošnjaković (bilj.) Nikola Očević (bl.) Kazimir Halapir (bilj. III.)
	Gradina	Ivan Schwedl (bilj., načelnik) Petar Baloh (bl.)	Dragutin Grandavec (bilj.) Petar Baloh (bl.)	Dragutin Grandovec (bilj., načelnik) (*Prema podacima PU iz svibnja 1922.: Martin Fastić, vjerojatno bl.)	Franjo Horvat (bilj.) Ignac Bukovšak (bl.)	Franjo Horvat (bilj., upravitelj) Milutin Maljković (bl.)	Franjo Horvat (bilj. I., načelnik) Stojan Dakić (bl.)	Franjo Horvat (bilj., načelnik) Stojan Dakić (bl.)	Pavle Karajković (bilj.) Stojan Dakić (bl.)	Stojan Dakić (bilj.) Ivan Kamerman (bl.)	Stojan Dakić (bilj.) Ivan Kamerman (bl.)
	Lukač	Tomo Jelić (bilj., načelnik) Franjo Kovač (bl., ovrhovoditelj)	Franjo Kovač (bilj.) Stjepan Oberški (bl.)	Franjo Kovač (bilj. I., upravitelj) Stjepan Oberški (bilj. II.)	Franja Kovač (bilj. I., upravitelj) Stjepan Oberški (bilj. II.)	Franjo Kovač (bilj. I.) Stjepan Oberški (bilj. II.)	Franjo Kovač (bilj. I.) Stjepan Oberški (bilj. II.)	Jefto Kovačević (bilj. I., privrem.upra vitelj) Stjepan Oberski (bilj. II.)	Jefto Kovačević (bilj. I.) Stjepan Oberški (bilj. II.)	Ivan Roksa (bilj. I.) Milenko Mijatović (bl.)	Mijo Grigić (bilj.) Jure Žagi (bl.)

ŽUPANIJA/ KOTAR (OBLAST od 1925.)	OPĆINA	1917./1918.	1920.	1922.	1923.	1924.	1925.	1926.	1927.	1928.	1929.
	Pivnica	Janko Seleš (bilj., upravitelj) Božo Aleksić (bl.)	Nikola Milić (bilj. I.) Josip Ribić (bilj. II.)	Nikola Milić (bilj.) Josip Ribić (bilj. II.) (*Prema podacima PU iz svibnja 1922.: Mitar Puzić, bilj., Petar Živančević (?), bl.)	Nikola Milić (bilj. I., načelnik) Josip Ribić (bilj. II.)	Nikola Milić (bilj.) Ilija Opić (bl.)	Nikola Milić (bilj.) Josip Ribić (bl.)	Milorad Sudar (bilj. i bl.)	Mihajlo Sudar (bilj., načelnik) Matija Barić (bl.)	Nikola Milić (bilj., upravitelj) Matija Barić (bl.)	Nikola Milić (bilj., načelnik) Matija Barić (bl.)
	Suhopolje	Antun Karajkov (bilj., upravitelj) Franjo Boršić (bl.)	Antun Karajkov (bilj. I.) Fran Boršić (bilj. II.)	Antun Krajakov (bilj. I., načelnik) Franjo Boršić (bilj. II.) Josip Sabljak (podbilježnik)	Antun Karajkov (bilj. I., načelnik) Franjo Boršić (bilj. II.)	Antun Karajkov (bilj., načelnik) Franjo Boršić (bilj. II.) Josip Sabljak (podbilj.)	Antun Karajkov (bilj., upravitelj) Franjo Boršić (bl.) Josip Sabljak (pomoć. bilj.)	Antun Karajkov (bilj., načelnik) Franjo Boršić (bl.)	Martin Kovač (bilj., upravitelj) Franjo Boršić (bl.)	Antun Karajkov (bilj.) Franjo Boršić (bl.) Vaso Slijepčević (pom. bilj.)	Antun Karajkov (bilj.) Franjo Boršić (bl.) Vaso Slijepčević (pom. bilj.)
	Špišić Bukovica	Stjepan Sitek (bilj., načelnik) Juraj Djakovac (bl.)	Stjepan Sitek (bilj.) Josip Čačić (bl.)	Stjepan Sitek (bilj. I., načelnik, mjesni sudac) Josip Čačić (bilj. II.)	Stjepan Sitek (bilj. I., načelnik, mjesni sudac) Josip Čačić (bilj. II.)	Stjepan Sitek (bilj. I., načelnik, mjesni sudac) Josip Čačić (bilj. II.)	Stjepan Sitek (bilj. I., upravitelj, mjesni sudac) Josip Čačić (bilj. II.)	Stjepan Sitek (bilj., mjesni sudac) Josip Čačić (bl.)	Stjepan Sitek (bilj., mjesni sudac) Josip Čačić (bl.)	Stjepan Sitek (bilj.) Josip Čačić (bl.)	Stjepan Sitek (bilj., mjesni sudac) Josip Čačić (bl.)

ŽUPANIJA/ KOTAR (OBLAST od 1925.)	OPĆINA	1917./1918.	1920.	1922.	1923.	1924.	1925.	1926.	1927.	1928.	1929.
ŽUPANIJA ZAGREBAČKA											
Kotar Dugoselo (Zagrebačka oblast)	Brckovljani	Mijo Britvec (bilj., načelnik) Franjo Ogorelec (bl.)	Mijo Britvec (bilj., načelnik) Franjo Ogorelec (bl.)	Mijo Britvec (bilj., povjerenik) Franjo Ogorelec (bl.)	Mijo Britvec (bilj. I., povjerenik) Franjo Ogorelec (bilj. II.)	Mijo Britvec (bilj., povjerenik) Franjo Ogorelec (bl.)	X	Mijo Britvec (bilj., načelnik, mjesni sudac) Franjo Ogorelec (bl.)	Mijo Britvec (bilj., načelnik, mjesni sudac) Franjo Ogorelec (bl.)	Mijo Britvec (bilj., načelnik, mjesni sudac) Franjo Ogorelec (bl.)	Mijo Britvec (bilj., upravitelj, mjesni sudac) Franjo Ogorelec (bl.)
	Bregi Posavski	Stevo Janjanin (bilj.) Stjepan Kodžić (bl.)	Stevo Janjanin (bilj.; umirovljen 1920.) Stjepan Kodžić (bilj.) Andrija Matoničkin (bl.)	Branko Bender (bilj. I., povjerenik) Andrija Matoničkin (bl.)	Vjekoslav Kolić (bilj. I., povjerenik) Andrija Matoničkin (bl.)	Vjekoslav Kolić (bilj. I., povjerenik) Andrija Matoničkin (bl.)	X	Kazimir Šoštar (bilj. I.) Andrija Matonički (bl.)	Kazimir Šoštar (bilj.) Andrija Matoničkin (bl.)	Kazimir Šoštar (bilj.) Josip Antolek (bl.)	Kazimir Šoštar (bilj.) Adam Kelin (bl.)
	Dugoselo	Eugen Knievald (bilj.) Vatroslav Mikšić (bl.)	Eugen Knievald (bilj. I.) Vatroslav Mikšić (bilj. II.)	Martin Bedeković (bilj.) Vatroslav Mikšić (bilj. II., povjerenik) Nikola Kolar (bl.)	Vatroslav Mikšić (bilj.) Nikola Kolar (bl.)	Vatroslav Mikšić (bilj. I., upravitelj) Nikola Kolar (bl.)	X	Vatroslav Mikšić (bilj.) Nikola Kolar (bl.) Nikola Štefančić (podbl.)	Vatroslav Mikšić (bilj.) Nikola Kolar (bl.) Nikola Štefančić (podbl.)	Vatroslav Mikšić (bilj.) Nikola Kolar (bl.) Nikola Štefančić (podbl.)	Vatroslav Mikšić (bilj.) Vladimir Gašparac (bl.) Nikola Štefančić (podbl.)
	Lupoglav	Slavoljub Wilhelm (bilj., načelnik) Franjo Čop (bl.)	Slavoljub Wilhelm (bilj., upravitelj) Ernest Soptija (bl.)	Slavoljub Wilhelm (bilj. I.) Ernest Soptija (bilj. II.)	Slavoljub Wilhelm (bilj. I., načelnik) Ernest Soptija (bilj. II.)	Slavoljub Wilhelm (bilj. I., načelnik) Ernest Soptija (bilj. II.)	X	Slavoljub Wilhelm (bilj.) Ernest Sapatija (bl.)	Slavoljub Wilhelm (bilj.) Ernest Soptija (bl.)	Slavoljub Wilhelm (bilj.) Ernest Soptija (bl.)	Slavoljub Wilhelm (bilj.) Miroslav Filipović (bl.)

ŽUPANIJA/ KOTAR (OBLAST od 1925.)	OPĆINA	1917./1918.	1920.	1922.	1923.	1924.	1925.	1926.	1927.	1928.	1929.	
	Oborovo	Antun Švaga (bilj., načelnik) Aloiz Kolić (bl.)	Ante Švaga (bilj.) Vjekoslav Kolić (bl.)	Ante Švaga (bilj. I., povjerenik) Vjekoslav Kolić (bilj. II.)	Pavao Kozliček (bilj., povjerenik) Franjo Novalić (bl.)	Pavao Kozliček (bilj., povjerenik) Franjo Novalić (bl.)	X	Ivan Švaga (bilj. I.) Vid Jalžabetić (bilj. II.)	Ivan Švaga (bilj. I.) Vid Jalžabetić (bilj. II.)	Ivan Švaga (bilj.) Vid Jalžabetić (bl.)	Vid Jalžabetić (bilj.) Cvetko Gaži (bl.)	
Kotar Dvor (Primorsko- krajiška oblast)	Divuša	Josip Rukavina (bilj.)	Milan Mirilović (bilj.) Franjo Lazić (bl.)	Milan Mirilović (bilj.) Franjo Lazić (bl.)	Milan Mirilović (bilj.) Franjo Lazić (bl.)	Milan Mirilović (bilj.) Franjo Lazić (bl.)	?	Milan Mirilović (bilj. I.) Franjo Lazić (bilj. II.)	Milan Mirilović (bilj. I.) Franjo Lazić (bilj. II.)	Milan Mirilović (bilj.) Franjo Lazić (bl.)	Milan Mirilović (bilj.) Franjo Lazić (bl.)	
	Dvor	Vaso Mrkobrada (bilj.) Rade Kordić (bl.)	Vaso Mrkobrada (bilj.) Nikola Kovačević (bl.)	Vaso Mrkobrada (bilj.) Pavao Bosnić (bl.)	Vaso Mrkobrada (bilj., načelnik) Toma Kladar (bl.)	Vaso Mrkobrada (bilj., načelnik) Toma Kladar (bl.)	Vaso Mrkobrada (bilj.) Toma Kladar (bl.)	Stojan Kolaić (bilj.) Jovan Gaćeša (bl.)	Stojan Kolarić (bilj.) Stevo Baić (bl.)	Vaso Mrkobrada (bilj.) Toma Kladar (bl.)	Vaso Mrkobrada (bilj.) Toma Kladar (bl.)	
	Rujevac	Miladin Joka (bilj.) Petar Dabić (bl.)	Miladin Joka (bilj. I.) Petar Dabić (bilj. II.)	Miladin Joka (bilj. I.) Petar Dabić (bilj. II.)	Miladin Joka (bilj.) Sima Lončarević (bl.)	Miladin Joka (bilj.) Simeon Lončarević (bl.)	Miladin Joka (bilj.) Simo Lončarević (bilj.)	Miladin Joka (bilj.) Simo Lončarević (bilj.)	Simo Trkulja (bilj.) Ante Rastić (bl.)	Ante Rastić (bilj.) Petar Markiš (bl.)	Miladin Joka (bilj.) Mihajlo Vinčić (bl.)	Miladin Joka (bilj.) Mihajlo Winčić (bl.)
	Javoranj	<i>Mjesto se ne navodi u Imeniku 1918.</i>	Milan Binković	Nikola Kovačević (bilj.)	Nikola Kovačević (bilj.)	?	Nikola Kovačević (bilj.)	Nikola Kovačević (bilj. i bl.)	Nikola Kovačević (bilj. i bl.)	Nikola Kovačević (bilj. i bl.)	Nikola Kovačević (bilj. i bl.)	Nikola Kovačević (bilj. i bl.)
	Zrin	Matija Kuretić (bilj. i bl.)	Mihailo Vučenović (bilj.)	Jovan Radančević (bilj., upravitelj)	Jovan Radančević (bilj.)	Jovan Radančević (bilj.)	Jovan Radančević (bilj.)	Jovan Radančević (bilj.)	Jovan Radančević (bilj.)	Jovan Radančević (bilj.)	Jovan Radančević (bilj.)	Jovan Radančević (bilj.)
	Žirovac	Milovan Tintor (bilj. i bl.)	Milovan Tintor (bilj. I. i II.)	Stevo Petrović (bilj.)	Stevo Petrović (bilj. i bl.)	Stanko Knežević (bilj.)	?	Radovan Čorković (bilj. i bl.)	Radimir Čorković (bilj. i bl.)	Radimir Čorković (bilj. i bl.)	Radimir Čorković (bilj. i bl.)	Radimir Čorković (bilj. i bl.)

ŽUPANIJA/ KOTAR (OBLAST od 1925.)	OPĆINA	1917./1918.	1920.	1922.	1923.	1924.	1925.	1926.	1927.	1928.	1929.	
Kotar Glina (Primorsko- krajliška oblast)	Bučica	Josip Rukavina (bilj.) Stjepan Dobrenić (bl.)	Antun Pavušek (bilj.) Mato Mileković (bl.)	Antun Pavušek (bilj. I.) Mato Rožanković (bl.)	Antun Pavušek (bilj. I.) Mato Rožanković (bl.)	Josip Cavor (bilj. I.) Mato Rožanković (bl.)	Josip Cavor (bilj.) Mato Rožanković (bl.)	Ivan Šantek (bilj.) Mato Rožanković (bl.)	Ivica Šantek (bilj.) Mato Rožanković (bl.)	Ivica Šantek (bilj.) Matija Rožanković (bl.)	Ivica Šantek (bilj.) Matija Rožanković (bl.)	
	Glina	Pavao Vučak (bilj. I.) Mirko Gregurić (bilj. II.)	Pavao Vučak (bilj. I.) Mirko Gregurić (bilj. II.) Nikola Žinić (bilj. III.)	Pavao Vučak (bilj. I.) Mirko Gregurić (bilj. II.) Nikola Žinić (bilj. III.)	Pavao Vučak (bilj. I.) Mirko Gregurić (bilj. II.) Nikola Žinić (bilj. III.)	Pavao Vučak (bilj. I.) Mirko Gregurić (bilj. II.) Nikola Šimić (bilj. III.)	Pavao Vučak (bilj., mjesni sudac) Nikola Žinić (bl.)	Radivoj Sušnjarac (bilj.) Nikola Žinić (bl.)	Radivoj Sušnjarac (bilj.) Nikola Žinić (bl.)	Radivoj Sušnjarac (bilj.) Nikola Žinić (bl.)	Radivoj Sušnjarac (bilj.) Nikola Žinić (bl.)	
	Jukinac	Ivan Šafar (bilj. I.) Marko Augustinović (bilj. II.)	Ilija Smiljanić (bilj. I.) Marko Augustinović (bilj. II.)	Ilija Smiljanić (bilj.) Marko Augustinović (bl.)	Ilija Smiljanić (bilj.) Marko Augustinović (bl.)	Janko Stojić (bilj. I.) Marko Augustinović (bilj. II.)	Janko Stojić (bilj.) Marko Augustinović (bl.)	Janko Stoić (bilj.) Marko Augustinović (bl.)	Janko L. Stojić (bilj.) Marko Augustinović (bl.)	Janko Stojić (bilj.) Marko Augustinović (bl.)	Janko Stojić (bilj.) Marko M. Augustinović (bl.)	
	Klasnić	Stevo Šliepčević (bilj. I.) Miloš Zlatović (bilj. II.)	Miloš Zlatović (bilj.)	Miloš Zlatović (bilj. i bl.)	Miloš Zlatović (bilj. i bl.)	Miloš Zlatović (bilj. I. i II.)	Miloš Zlatović (bilj. i bl.)	Miloš Zlatović (bilj. i bl.)	Miloš Zlatović (bilj. i bl.)	Miloš Zlatović (bilj. i bl.)	Miloš Zlatović (bilj. i bl.)	Aleksa Pešut (bilj.) Gjuro Žarković (bl.)
	Kraljevčani	Stevo Petrović (bilj. I.) Stanko Matijašević (privr. blagajnik)	Stanko Matijašević (bilj.) Matar Markiš (bilj. II.)	Petar St. Markiš (bilj. I.) Stanko Matijašević (bilj. II.)	Stanisav Matijašević (bilj.) Petar Markiš (bl.)	Stanko Matiješević (bilj. I.) Petar Markiš (bilj. II.)	Stanko Matiješević (bilj.) Petar Markiš (bl.)	Stanko Matijašević (bilj.) Mirko Mrvoš (bl.)	Stanko Matijašević (bilj.) Mirko Mrvoš (bl.)	Stanko Matijašević (bilj.) Petar St. Markiš (bl.)	Stanko Matijašević (bilj.) Petar Markiš (bl.)	
	Maja	Josip Tomčić (bilj. I.) Nikola Rajčević (bilj. II.)	Janko Stoić (bilj. I.) Nikola Rajčević (bilj. II.)	Janko Stojić (bilj.) Stevo Stojić (bl.)	Janko L. Stojić (bilj.) Stevo Gj. Stojić (bl.)	Stevan Stojić (bilj. I.) Vujo Bogdanić (bilj. II.)	Stevan Stojić (bilj.) Vujo Bogdanić (bl.)	Stevan Stojić (bilj.) Vujo Bogdanić (bl.)	Stevan Stojić (bilj.) Vujo Bogdanić (bl.)	Stevan Stojić (bilj.) Gjuro Stojić (bl.)	Stevan Stojić (bilj.) Gjuro Stojić (bl.)	Savo Stojić (bilj.) Đuro Stojić (bl.)

ŽUPANIJA/ KOTAR (OBLAST od 1925.)	OPĆINA	1917./1918.	1920.	1922.	1923.	1924.	1925.	1926.	1927.	1928.	1929.
	Mali Gradac	Mojo Sliepčević (bilj. I.) Miloš Stojić (bilj. II.)	Mojo Slijepčević (bilj.) Miloš Stojić (bl.)	Mojo Sliepčević (bilj.) Miliš Stoić (bl.)	Mojo Slepčević (bilj.) Miloš Stoić (bl.)	Mojo I. Sliepčević (bilj.) Miloš M. Stojić (bl.)	Mojo I. Sliepčević (bilj.) Miloš Stojić (bl.)	Mojo I. Sliepčević (bilj.) Ilija Jov. Kraković (bl.)	Mojo Slijepčević (bilj.) Ilija Krković (bl.)	Mojo Sliepčević (bilj.) Ilija Krković (bl.)	Ilija I. Krković (bilj.) Simo P. Arbutina (bl.)
	Stankovac	Janko Stoić (bilj. I., upravitelj) Josip Sviličić (bilj. II.)	Josip Sviličić (bilj.) Vujo Bogdanić (bl.)	Josip Sviličić (bilj.) Stevo Mikašinović (bl.)	Josip Sviličić (bilj.) Stevo Mikašinović (bl.)	Josip Sviličić (bilj.) Stevo Mikašinović (bl.)	X	Mijo Kramarić (bilj. I.) Josip Sviličić (bilj. II.)	Mijo Kramarić (bilj. I.) Josip Sviličić (bl.)	Mijo Kramarić (bilj.) Josip Sviličić (bl.)	Mijo Kramarić (bilj.) Josip Sviličić (bl.)
Kotar Jastrebarsko (Zagrebačka oblast)	Cvetković	Josip Čunačić (bilj. i bl.)	Josip Čunčić (bilj. I.) Ignac Badlaj (bilj. II.)	Josip Čunčić (bilj. I.) Juraj Arthofer (bilj. II.)	Josip Čunčić (bilj.) Juraj Arthofer (bl.)	Josip Čunčić (bilj. I.) Juraj Arthofer (bilj. II.)	X	Josip Čunčić (bilj.) Juraj Arthofer (bl.)	Josip Čunčić (bilj.) Juraj Arthofer (bl.)	Josip Čunčić (bilj.) Juraj Arthofer (bl.)	Josip Čunčić (bilj.) Juraj Arthofer (bl.)
	Jastrebarsko	Stanislav Prahir (bilj.) Ljubomir Novaković (bl.)	Stanislav Prahir (bilj. I.) Ljubomir Novaković (bilj. II.)	Stanislav Prahir (bilj. I.) Ljubomir Novaković (bilj. II.)	Stanislav Prahir (bilj., upravitelj) Ljubomir Novaković (bilj. II.)	Stanislav Prahir (bilj. I., upravitelj) Ljubomir Novaković (bilj. II.)	X	Stanislav Prahir (bilj.) Ljubomir Novaković (bl.)	Stanislav Prahir (bilj.) Ljubomir Novaković (bl.)	Stanislav Prahir (bilj.) Ljubomir Novaković (bl.)	Stanislav Prahir (bilj.) Ljubomir Novaković (bl.)
	Gornji Desinec (U Imenku se navodi općina Plešivica u Desincu)	Andro Šeperić (navodi se samo kao načelnik) Franjo Cipovec (bl.)	Pavao Žokalj (bilj. I.) Franjo Cipovec (bilj. II.)	Pavao Žokalj (bilj. I., upravitelj) Franjo Čipavec (bilj. II.)	Pavao Žokalj (bilj. I., načelnik) Franjo Cipovec (bilj. II.)	Pavao Žokalj (bilj. I., zamjenik mjesnog suca) Franjo Cipovec (bilj. II.)	X	Franjo Cipovec (bilj.) Antun Prašnjak (bl.)	Franjo Cipovec (bilj. I.) Antun Prašnjak (bl.)	Franjo Cipovec (bilj.) Antun Prašnjak (bl.)	Franjo Cipovec (bilj.) Antun Prašnjak (bl.)
	Kalje	Josip Kostelac (bilj.) Mile Dragoević (bl.)	Aleksander Rožić (bilj.) Lovro Kurpes (bl.)	Aleksander Rožić (bilj.) Ivan Ostrman (bl.)	Ivan M. Ostrman (bilj.) Janko Šnitić (pomoć. bl.)	Ivan M. Ostrman (bilj. I.) Ivan Erajdić (bilj. II.)	X	Juraj Knežević (bilj.) Branko Šintić (bl.)	Jeronim Mlinarić (bilj.) Nikola Golešić (bl.)	Jeronim Mlinarić (bilj., upravitelj) Nikola Golešić (bl.)	Jeronim Mlinarić (bilj., upravitelj) Nikola Golešić (bl.)

ŽUPANIJA/ KOTAR (OBLAST od 1925.)	OPĆINA	1917./1918.	1920.	1922.	1923.	1924.	1925.	1926.	1927.	1928.	1929.
	Klinča Sela	Dragutin Šolić (bilj., upravitelj) Pavao Stilinović (bl.)	?	Dragutin Šolić (bilj. I., povjerenik) Stjepan Bošnjak (bilj. II.)	Dragan Šolić (bilj. I., povjerenik) Stjepan Bošnjak (bilj. II.)	Dragan Šolić (bilj. I.) Stjepan Bošnjak (bilj. II.)	X	Drgan Šolić (bilj.) Ivan Paja (bl.)	Franjo Jug (bilj.) Ivan Paja (bl.)	Franjo Jug (bilj.) Ivan Paja (bl.)	Franjo Jug (bilj.)
	Krašić	Dragan Novak (navodi se samo kao upravitelj) Juro Brajdić (bl.)	Dragan Novak (bilj. I.) Juraj Brajdić (bilj. II.)	Dragan Novak (bilj. I.) Juraj Braidić (bilj. II.)	Dragan Novak (bilj.) Juraj Braidić (bl.)	Dragan Novak (bilj. I.) Juraj Brajdić (bilj. II.)	X	Dragan Novak (bilj.) Juraj Brajdić (bl.)	Dragan Novak (bilj.) Juraj Brajdić (bl.)	Draga Novak (bilj., načelnik) Ivan Rendulić (bl.)	Draga Novak (bilj., načelnik) Ivan Rendulić (bl.)
	Petrovina	Antun Hočevar (bilj., upravitelj) Nikola Vuičić (bl.)	Antun Hočevar (bilj.) Nikola Vuičić (bl.)	Antun Hočevar (bilj.) Nikola Vuičić (bl.)	Antun Hočevar (bilj., povjerenik) Nikola Vuičić (bl.)	Antun Hočevar (bilj.) Luka Cvetan (bl.)	X	Antun Hočevar (bilj.) Luka Cvetan (bl.)	Antun Hočevar (bilj.) Luka Cvetan (bl.)	Antun Hočevar (bilj.) Luka Cvetan (bl.)	Antun Hočevar (bilj.) Luka Cvetan (bl.)
	Radatović (Općina se počinje navoditi u <i>Kalendaru za 1925.</i>)	-	-	-	-	Ivan Rendulić (bilj. i bl.)	X	Ivan Rendulić (bilj.)	Ivan Rendulić (bilj. i bl.)	Juraj Brajdić (bilj. i bl.)	Juraj Brajdić (bilj. i bl.)
	Sošice	Franjo Friedl (bilj.) Florian Tonjak (bl.)	Franjo Friedl (bilj. I.) Pajo Brkić (bilj. II.)	Pajo Brkić (bilj.) Ilija Šajatović (bl.)	Pajo Brkić (bilj. I.) Ilija Šajatović (bl.)	Pajo Prkić (bilj.) Ilija Šajatović (bl.)	X	Pajo Brkić (bilj.) Ilija Šajatović (bl.)	Pajo Brkić (bilj.) Ilija Šajatović (bl.)	Pajo Brkić (bilj.) Ilija Šajatović (bl.)	Pajo Brkić (bilj.) Ilija Šajatović (bl.)
	Sveta Jana	Josip Rade (bilj.)	Josip Rade (bilj.) Aleksandar Špigelski (privr. bl.)	Josip Rade (bilj., načelnik) Aleksandar Špigelski (bl.)	Josip Rade (bilj., načelnik) Aleksander Špigelski (bl.)	Josip Rade (bilj. I., načelnik) Aleksandar Špigelski (bl., ovrhovoditelj)	X	Josip Rade (bilj. I.) Vilko Kapušin (bilj. II.)	Josip Rade (bilj.) Vilko Kapušin (bl.)	Josip Rade (bilj.) Vilko Kapušin (bl.)	Josip Rade (bilj.) Vilko Kapušin (bl.)

ŽUPANIJA/ KOTAR (OBLAST od 1925.)	OPĆINA	1917./1918.	1920.	1922.	1923.	1924.	1925.	1926.	1927.	1928.	1929.
	Vivodina	Ivan Kalčić (bilj.)	?	Nikola Farkšaš (bilj. I.) Marko Trgovčić (bilj. II.)	Nikola Farkšaš (bilj. I.) Marko Trgovčić (bilj. II.)	Nikola Farkšaš (bilj. I.) Marko Trgovčić (bilj. II.)	X	Nikola Farkaš (bilj.) Marko Trgovčić (bl.)	Nikola Farkaš (bilj.) Marko Trgovčić (bl.)	Nikola Farkaš (bilj., upravitelj) Marko Trgovčić (bl.)	Nikola Farkaš (bilj., načelnik) Marko Trgovčić (bl.)
Kotar Karlovac (Podijeljen između Primorsko- Krajiške i Zagrebačke oblasti)	Draganići (ZO)	Ignac Rubinić (bilj. I., upravitelj) Žiga pl. Duschek (bl.)	Ignac Rubinić (bilj. I.) Žiga Duschek (bilj. II.)	Ignac Rubinić (bilj. I.) Žiga Duschek (bilj. II.)	Ignac Rubinić (bilj. I.) Žiga pl. Duschek (bilj. II.)	Ignac Rubinić (bilj. I.) Žiga Duschek (bilj. II.)	X	Ignac Rubinić (bilj.) Žiga Duschek (bl.)	Ignac Rubinić (bilj.) Duschek (bl.)	Ignac Rubinić (bilj.) Žiga Duschek (bl.)	Ignac Rubinić (bilj.) Žiga Duschek (bl.)
	Duga Resa (PKO)	Stanko Željковиć (bilj.) Stjepan Dobrinić (bl.)	Stanko Željковиć (bilj. I.) Stjepan Dobrinić (bilj. II.) (*Podaci za 1921.)	Stanko Željковиć (bilj. I.) Stjepan Dobrinić (bilj. II.)	Milan Cindrić (bilj. I.) Stjepan Dobrinić (bilj. II.)	Ivan Paulić (bilj.) Stjepan Dobrinić (bl.)	X	Janko Petrak (bilj.) Andrija Bišćan (bl.)	Janko Petrak (bilj.) Andrija Bišćan (bl.)	Janko Petrak (bilj.) Andrija Bišćan (bl.)	Janko Petrak (bilj.) Andrija Bišćan (bl.)
	Jaškovo (ZO)	Ivan Klanfar (bl.) Milovan Bašlin (bl.)	?	Ivan Klanfar (bilj. I., povjerenik) Milovan Bašlin (bilj. II.)	Ivan Klanfar (bilj. I., povjerenik) Milovan Bašlin (bilj. II.)	Ivan Klanfar (bilj., povjerenik) Milovan Bašlin (bilj. II.)	X	Ivan Klanfar (bilj.) Milovan Bašlin (bl.)	Ivan Klanfar (bilj.) Milovan Bašlin (bl.)	Ivan Klanfar (bilj.) Milovan Bašlin (bl.)	Ivan Klanfar (bilj.) Milovan Bašlin (bl.)
	Netretić (PKO) (Općina se u <i>Imeniku</i> 1918. navodi kao Novigrad u Nereticiu)	Mijo Ribić (bilj.) Ivan Foršek (bl.)	Ivan Foršek (bilj. II.) Josip Poljak (bl.) Mijo Ribić (bilj.)	Ivan Foršek (bilj.) Josip Poljak (bl.)	Ivan Foršek (bilj.) Josip Poljak (bl.)	Ivan Foršek (bilj.) Josip Poljak (bl.)	X	Ivan Foršek (bilj.) Vinko Ritzi (bl.)	Ivan Foršek (bilj.) Vinko Ritzi (bl.)	Ivan Foršek (bilj.) Vinko Ritzi (bl.)	Ivan Foršek (bilj.) Vinko Ritzi (bl.)

ŽUPANIJA/ KOTAR (OBLAST od 1925.)	OPĆINA	1917./1918.	1920.	1922.	1923.	1924.	1925.	1926.	1927.	1928.	1929.
	Ozalj (ZO)	Janko Radenčić (bilj.) Franjo Juratić (bl.)	Franjo Juratić (bilj.) Ivan Rendulić (bl.)	Franjo Juratić (bilj. I.) Ivan Rendulić (bilj. II.)	Franjo Juratić (bilj. I., upravitelj) Ivan Rendulić (bl.)	Franjo Juratić (bilj., načelnik) Andrija Bišćan (bl.)	X	Franjo Juratović (bilj.) Zvonimir Štiglic (bl.)	Franjo Juratić (bilj.) Zvonko Štiglic (bl.)	Franjo Juratić (bilj.) Zvonko Štiglic (bl.)	Franjo Juratić (bilj.) Zvonko Štiglic (bl.)
	Rečica (ZO)	Ivan pl. Martinić (bilj. I., načelnik) Grga Vine (bl.)	Josip Kostelac (bilj., povjerenik) Grga Vine (bl.)	Josip Kostelac (bilj., povjerenik) Grga Vine (bl.)	Josip Kostelac (bilj., povjerenik) Grga Vine (bl.)	Josip Kostelac (bilj., povjerenik) Grga Vine (bl.)	X	Josip Kostelac (bilj.) Dragutin Šelebar (bl.)	Josip Kostelac (bilj.) Dragan Šelebaj (bl.)	Josip Kostelac (bilj.) Dragan Šelebaj (bl.)	Josip Kostelac (bilj.) Dragan Šelebaj (bl.)
	Ribnik (PKO)	Stjepan Klobučar (bilj.) Balog Milan (bl.)	Balog Milan (bilj. I.) Petar Bahorić (bl.)	Milan Balog (bilj.) Stanko Velimirović (bl.)	Milan Balog (bilj. I.) Stanko Velimirović (bilj. II.)	?	X	Milan Balog (bilj. i načelnik) Stanko Velimirović (bl.)	Milan Balog (bilj., načelnik) Stanko Velimirović (bl.)	Milan Balog (bilj., načelnik) Stanko Velimirović (bl.)	Milan Balog (bilj., načelnik) Stanko Velimirović (bl.)
	Šištjavić (ZO)	Tomislav Tomac (bilj.)	Tomislav Tomac (bilj.)	Ivan Vuksan (bilj. i bl.)	Ivan Vuksan (bilj.)	Ivan Vuksan (bilj.)	X	Franjo Jug (bilj.)	Ivan Malčić (bilj. i bl.)	Ivan Malčić (bilj. i bl.)	Ivan Malčić (bilj. i bl.)
Kotar Kostajnica (Primorsko- krajiška oblast)	Bobovac	<i>Mjesto se ne navodi u imeniku 1918.</i>	?	Tomislav Klarić (bilj. I. i II.)	Tomislav Klarić (bilj.)	Tomislav Klarić (bilj.)	X	Tomislav Klarić (bilj.) Ivan Milunić (pomoć. bl.)	Tomislav Klarić (bilj. i bl.)	Tomislav Klarić (bilj. i bl.)	Tomislav Klarić (bilj. i bl.)
	Crkveni Bok	Jovo Diklić (bilj., upravitelj) Ljubomir Rakić (bl.)	Stevo Kačar (bilj.) Mihovil Jednačak (bl.)	Stevan Kačar (bilj. I.) Ljubomir Rakić (bilj. II.)	Stevan Kačar (bilj. I.) Ljubomir Rakić (bilj. II.)	Stevan Kačar (bilj. I.) Ljubomir Rakić (bilj. II.)	X	Stevo N. Kačar (bilj. I.) Ljubomir S. Rakić (bilj. II.)	Stevo N. Kačar (bilj. I.) Ljubomir S. Rakić (bilj. II.)	Stevo N. Kačar (bilj.) Ljubomir S. Rakić (bl.)	Stevo N. Kačar (bilj.) Ljubomir S. Rakić (bl.)
	Dubica	Stjepan Smiljanić (bilj.) Mijo Ferić (bl.)	Stjepan Smiljanić (bilj. I.) Mijo Ferić (bilj. II.)	Stjepan Smiljanić (bilj. I.) Teodor Dabić (bilj. II.)	Stjepan Smiljanić (bilj. I.) Teodor Dabić (bilj. II.)	?	X	Stjepan Smiljanić (bilj.) Teodor Dabić (bl.)	Stjepan Smiljanić (bilj.) Teodor Dabić (bilj. II.)	Stjepan Smiljanić (bilj.) Teodor Dabić (bl.)	Stjepan Smiljanić (bilj.) Teodor Dabić (bl.)

ŽUPANIJA/ KOTAR (OBLAST od 1925.)	OPĆINA	1917./1918.	1920.	1922.	1923.	1924.	1925.	1926.	1927.	1928.	1929.
	Kostajnica	Davorin Habijanac (bilj.) Juraj Janeš (bl.)	Davorin Habijanac (bilj. I.) Mirko Solomun (pr. bl.)	Milan Švaga (bilj. I.) Josip Cavor (bilj. II.)	Milan Švaga (bilj. I.) Josip Cavor (bilj. II.)	Milan Švaga (bilj., upravitelj) Antun Parkulabić (bl.)	X	Milan Švaga (bilj.) Antun Parkulabić (bl.)	Milan Švaga (bilj.) Antun Porkulbić (bl.)	Ante Porkulabić (bl.)	Simo Pilja (bilj.) Antun Porkulabić (bl.)
	Majur	Nikola Konjević (bilj.) Ilija Žagar (bl.)	Ilija Žagar (bilj.) Karlo Bašić (bl.)	Ilija Žagar (bilj. I.) Karlo Bašić (bilj. II.)	Ilija Žagar (bilj. I.) Karlo Bašić (bilj. II.)	Ilija Žagar (bilj. I.) Karlo Pašić (bilj. II.)	X	Ilija Žagar (bilj.) Karlo Bašić (bl.)	Ilija Žagar (bilj.) Karle Bašić (bl.)	Ilija Žagar (bilj.) Karlo Bašić (bl.)	Ilija Žagar (bilj.) Karlo Bašić (bl.)
	Mečenčani	Nikola Boroević (bilj. I., načelnik) Teodor Dabić (bl.)	Gjuro Kladarin (bilj.) Teodor Dabić (bl.)	*Prema podacima PU iz svibnja 1922.: Gjuro Kladarin (bilj. I.) Simeon Lončarević (bl.)	Gjuro Kladarin (bilj. I.) Petar Dabić (bilj. II.)	?	X	Gjuro Kladarin (bilj.) Petar Dabić (bl.)	Josip S. Višnić (bilj.) Petar Dabić (bl.)	Petar Dabić (bilj.) Stevan Kordić (bl.)	Petar Dabić (bilj.) Stojan Zlokapa (bl.)
	Staza	Pavao Lukić (bilj.) Milan Novaković (bl.)	Milan Novaković (bilj. I.) Nikola Kuzmanović (bilj. II.)	Milan Novaković (bilj. I., načelnik) Nikola Kurmanović (bilj. II.)	Milan Novaković (bilj., načelnik) Nikola Kurmanović (bilj. II.)	Milan Novaković (bilj., načelnik) Nikola Kuzmanović (bilj. II.)	X	Milan Novaković (bilj., načelnik) Jovan Vrlinić (bl. i bilj. II.)	Milan Novaković (bilj. I., načelnik) Jovan Vrlinić (bilj. II.)	Milan Novaković (bilj., načelnik) Jovo Vrlinić (bl.)	Milan Novaković (bilj., načelnik) Jovan Vrlinić (bl.)
Kotar Petrinja (Primorsko-krajiška oblast)	Blinja	Petar Trninić (bilj. i bl.)	Petar Trninić (bilj. I.) Pavao Pavlović (bl.)	Petar Trninić (bilj. I., načelnik) Matija Kordić (bilj. II.)	Petar Trninić (bilj. I., načelnik) Matija Kordić (bilj. II.)	Petar Trninić (bilj. I., načelnik) Stojan Kordić (bl.)	X	Petar S. Trninić (bilj., upravitelj) Stojan A. Kordić (bl.)	Petar S. Trninić (bilj. I., upravitelj) Stojan A. Kordić (bilj. II.)	Petar Trninić (bilj.) Stojan Kordić (bl.)	Petar Trninić (bilj.) Stojan Kordić (bl.)
	Gora	Mojo Ratković (bilj.) Dragutin Plavljanić (bl.)	Mojo Ratković (bilj. I.) Dragutin Plavljanić (bilj. II.)	Dragan Plavljanić (bilj., povjerenik) Vladimir Perčić (bl.)	Dragan Plavljanić (bilj., povjerenik) Vladimir Perčić (bl.)	Dragutin Plavljanić (bilj.) Vladimir Perčić (bl.)	X	Dragan Plavljanić (bilj.) Vladimir Perčić (bl.)	Dragan Plavljanić (bilj.) Vladimir Perčić (bl.)	Dragan Plavljanić (bilj.) Vladimir Perčić (bl.)	Dragan Plavljanić (bilj.) Vladimir Perčić (bl.)

ŽUPANIJA/ KOTAR (OBLAST od 1925.)	OPĆINA	1917./1918.	1920.	1922.	1923.	1924.	1925.	1926.	1927.	1928.	1929.
	Gradusa	Nikola Deverdek (bilj. I.) Ivan Madjarić (bl.)	Gjuro Begović (bilj. I.) Milan Gašparović (bl.)	Gjuro Begović (bilj.) Vasa Boroević (bl.)	Gjuro Begović (bilj.) Vasa Boroević (bl.)	Gjuro Begović (bilj. I.) Vaso Boroević (bilj. II.)	X	Gjuro Begović (bilj.) Vaso Boroević (bl.)	Gjuro Begović (bilj.) Vaso Boroević (bl.)	Gjuro Begović (bilj.) Vaso Borojević (bl.)	Gjuro Begović (bilj.) Vaso Boroević (bl.)
	Hrastovica	Ivan Rokić (bilj. I.) Ivan Rukavina (bl.)	Ivan Rokić (bilj. I.) Ivan Osterman (opć. bl.)	Ivan Rokić (bilj. I., povjerenik) Stevo Lelić (bilj. II.)	Ivan Rokić (bilj. I., povjerenik) Stevo Lelić (bilj. II.)	Ivan Rokić (bilj., povjerenik) Stevo Ičitović (bl.)	X	Ivan Rokić (bilj. I., načelnik) Stevo Ičitović (bl.)	Ivan Rokić (bilj. I., načelnik) Stevo Ičitović (bl.)	Ivan Rokić (bilj., načelnik) Stevo Ičitović (bl.)	Ivan Rokić (bilj., načelnik) Stevo Ičitović (bl.)
	Jabukovac	Simo Trkulja (bilj. I.) Gjuro Begović (bl.)	Stojan Kolaić (bilj.) Milan Begović (bl.)	Stojan Kolaić (bilj. I.) Milan Begović (bl.)	Stojan Kolaić (bilj.) Milan Begović (bilj. II.)	Stojan Kolaić (bilj. I.) Milan Begović (bilj. II.)	X	Simo Lončarević (bilj.) Dušan Brčin (bl.)	Simeon Lončarević (bilj.) Dušan Brčin (bl.)	Stojan P. Kolaić (bilj.) Milan Begović (bl.)	Stojan P. Kolaić (bilj.) Milan Begović (bl.)
	Mošćenica	Stjepan Šušić (bilj. I.) Ivan Palaić (bl.)	Stjepan Sušić (bilj.) Stjepan Palaić (bl.)	Stjepan Sušić (bilj. I.) Stjepan Palaić (bilj. II.)	Stjepan Sušić (bilj. I.) Stjepan Palaić (bilj. II.)	Stjepan Sušić (bilj. I.) Stjepan Palaić (bilj.)	X	Stjepan Sušić (bilj.) Stjepan Palaić (bl.)	Stjepan Sušić (bilj.) Stjepan Palaić (bl.)	Stjepan Sušić (bilj.) Stjepan Palaić (bl.)	Stjepan Sušić (bilj.) Stjepan Palaić (bl.)
	Sunja	Tomo Gajdek (bl.)	?	Toma Gajdek (bilj. I.) Ivan Madjarić (bilj. II.)	Ivo Madjarić (bilj. I., povjerenik) Andrija Dugač (bl.)	Ivo Madjarić (bilj., povjerenik) Andrija Dugač (bl.)	X	Ivo Madjarić (bilj.) Andrija Dugač (bl.)	Ivo Madjarić (bilj.) Andrija Dugač (bl.)	Ivo Madjarić (bilj.) Nikola Hajdin (bl.)	Ivo Madjerić (bilj.) Nikola Hajdin (bl.)
Kotar Pisarovina (Zagrebačk a oblast)	Donja Kupčina	Antun Šepac (bilj.) Stjepan Bošnjak (bl.)	Ivan Filić (bilj.)	Josip Ivić (bilj.)	Josip Ivić (bilj. I.)	Josip Ivić (bilj. I.)	Josip Ivić (blj.) Ignac Vukovšak (bl.)	Josip Ivić (bilj.) Ignac Bukovšak (bl.)	Josip Ivić (bilj.) Ignac Bukovšak (bl.)	Ignjatije Bukovšak (bl.)	Dragutin Antolčić (bilj.) Ignacije Bukovšak (bl.)
	Kupinec	Slavoljub Rubčić (bilj. i načelnik) Pavao Kušević (bl.)	Ante Šepac (bilj. I.) Pavao Kušević (bl.)	Ante Šepac (bilj.) Ivica Pavlešić (bl.)	Ante Šepac (bilj., načelnik) Ivica Pavlešić (bl.)	Ante Šepac (bilj., načelnik) Ivica Pavlešić (bl.)	Ante Šepac (bilj., načelnik) Ivan Pavlešić (bl.)	Ante Šepac (bilj.) Nikola Maretić (načelnik)	Antun Šepac (bilj.) Ivan Pavlešić (bl.)	Antun Šepac (bilj.) Ivan Pavlešić (bl.)	Baltazar Horvat (bilj.) Ivan Pavlešić (bl.)

ŽUPANIJA/ KOTAR (OBLAST od 1925.)	OPĆINA	1917./1918.	1920.	1922.	1923.	1924.	1925.	1926.	1927.	1928.	1929.
	Lasinja (Općina pripadala kotaru Pisarovina; U <i>Kalendaru</i> za 1928. počinje se navoditi u kotaru Vrginmost)	Julijo Radanović (bilj.) Otto Markiš (bl.)	Julijo Radanović (bilj. I.) Otto Markiš (bilj. II.) Ivan Vuksan (privr. opć. bl.)	Ottokar Markiš (bilj.) Ivan Čunović (bl.)	Otokar Markiš (bilj.) Vinko Tutić (bl.)	Otto Markiš (bilj.) Vinko Tutić (bl.)	Otto Markiš (bilj.)	Otto Markiš (bilj.) Vinko Tutić (bl.)	Miloš M. Stojić (bilj. I.) Rade P. Ratković (bilj. II.)	Miloš M. Stojić (bilj.) Rade P. Ratković (bl.)	Miloš M. Stojić (bilj., načelnik) Rade P. Ratković (bl.)
	Pisarovina	Jovo Mrkalj (bilj.) Stjepan Popovčić (bl.)	Jovo Mrkalj (bilj. I.) Josip Ivić (bl.)	Jovo Mrkalj (bilj. I.) Josip Ivić (bilj. II.)	Jovo Mrkalj (bilj.) Ivan Braim (bl.)	Jovo Mrkalj (bilj.) Ivan Braim (bl.)	Jovo Mrkalj (bilj. I. i upravitelj) Radivoj Šušnjarac (bl.)	Jovo Mrkalj (bilj.) Florijan Fonjak (bl.)	Jovo Mrkalj (bilj.) Florjan Fonjak (bl.)	Jovo Mrkalj (bilj., načelnik) Florjan Fonjak (bl.)	Jovo Mrkalj (bilj., načelnik) Florijan Fonjak (bl.)
	Pokupsko	Marko Skender (bilj.) Stjepan Popovčić (bl.)	Marko Skender (bilj. I.) Stjepan Popovčić (bilj. II.)	Stjepan Popovčić (bilj. i bl.)	Stjepan Popović (bilj.) Ljudevit Blažeković (bl.)	Stjepan Popović (bilj. I.) Ljudevit Blažeković (bilj. II.)	Stjepan Popovčić (bilj., upravitelj) Ljudevit Blažeković (bl.)	Ivan Braim (bilj.) Slavko Markiš (bl.)	Ivan Braim (bilj.) Slavko Markiš (bl.)	Ivan Braim (bilj., načelnik) Slavko Markiš (bl.)	Ivan Braim (bilj.) Slavko Markiš (bl.)
Kotar Samobor (Zagrebačk a oblast)	Podvrh	Vilim Pavlović (bilj.) Vladimir Kojkić (bl.)	Vilim Pavlović (bilj.) Marko Klešćić (bl.)	Vilim Pavlović (bilj.) Marko Klešćić (bl.)	Vilim Pavlović (bilj.) Marko Klešćić (bl.)	Vilim Pavlović (bilj.) Marko Klešćić (bl.)	Vilim Pavlović (bilj., povjerenik) Marko Klešćić (bl.)	Vilim Pavlović (bilj., načelnik) Marko Klešćić (bl.)	Vilim Pavlović (bilj., upravitelj) Marko Klešćić (bl.)	Vilim Pavlović (bilj.) Marko Klešćić (bl.)	Vilim Pavlović (bilj.) Marko Klešćić (bl.)
	Samobor	Josip Čop (bilj.) Stjepan Bosonović (bl.)	Josip Čop (bilj.) Stjepan Bosonović (bl.)	Josip Čop (bilj. I.) Stanislav Kompore (bilj. II.)	Josip Čop (bilj. I.) Stanko Kompore (bilj. II.)	Josip Čop (bilj. I.) Stanko Kompore (bilj. II.)	Josip Čop (bilj.) Stanko Kompore (bl.)	Josip Čop (bilj.) Stanko Kompore (bl.)	Josip Čop (bilj.) Stanko Kompore (bl.)	Josip Čop (bilj.) Stanko Kompore (bl.)	Dane Pavličić (bilj.) Stanko Kompore (bl.)

ŽUPANIJA/ KOTAR (OBLAST od 1925.)	OPĆINA	1917./1918.	1920.	1922.	1923.	1924.	1925.	1926.	1927.	1928.	1929.	
	Sv. Nedjelja (Sv. Nedelja)	Mirko Škulec (bilj.) Dragutin Kukovica (bl.)	Pavao Stilinović (bilj. I.)	Pavao Stilinović (bilj., načelnik) Dragutin Kukovica (bl.)	Pavao Stilinović (bilj., načelnik) Dragutin Kukavica (bl.)	Pavao Stilinović (bilj., načelnik) Dragutin Kukovica (bl.)	Pavao Stilinović (bilj., načelnik) Dragutin Kukovica (bl.)	Pavao Stilinović (bilj., načelnik) Dragutin Kukovica (bl.)	Pavao Stilinović (bilj., načelnik) Dragutin Kukovica (bl.)	Pavao Stilinović (bilj., načelnik) Dragutin Bašić (bl.)	Pavao Stilinović (bilj., načelnik) Dragutin Bašić (bl.)	
	S. Martin pod Okićem (Sv. Martin u Glagovu)	Janko Jagić (bilj., upravitelj) Antun Holetić (bl.)	Janko Jagić (bilj. I.) Antun Holetić (bilj. II.)	Janko Jagić (bilj. I.) Dragutin Vrankovečki (bilj. II.)	Janko Jagić (bilj. I., povjerenik) Dragutin Vrankovečki (bilj. II.)	Janko Jagić (bilj. I., povjerenik) Dragan Vrankovečki (bilj. II.)	Janko Jagić (bilj. I., povjerenik) Dragan Vrankovečki (bilj. II.)	Vinko Tutić (bilj., upravitelj) Gjuro Jandruć (bl.)	Stjepan Bošnjak (bilj. I.) Pavle Tutić (bilj. II.)	Stjepan Bošnjak (bilj., načelnik) Pavao Tutić (bl.)	Stjepan Bošnjak (bilj., načelnik) Pavao Tutić (bl.)	Stjepan Bošnjak (bilj., načelnik) Pavle Tutić (bl.)
Kotar Sisak (Zagrebačk a oblast)	Gušće	Miroslav Jamabrečak (bilj. I., načelnik) Rikard pl. Čavrak (bl.) Andrija Bačak (opć. bilježnik III.)	Stjepan Vukelić (bilj. I., upravitelj) Andrija Bačak (bilj. II.)	Stjepan Vuketić (bilj. I., upravitelj) Adrijan Bačak (bl.)	Stjepan Vuketić (bilj. I., upravitelj) Nikola Kukurić (blag.)	Stjepan Vuketić (bilj. I.) Nikola Kukurić (bl.)	Stjepan Vuketić (bilj. I.) Nikola Kukurić (bl.)	Nikola Kukurić (bl.)	Nikola Kukurić (bl.)	Nikola Kukurić (bilj.) Mirko Jadek (bl.)	Nikola Kukurić (bilj.) Mirko Jadek (bl.)	
	Kratečko	Ljubomir Ličanin (bilj. i bl.)	Ljubomir Ličanin (bilj. i bl.)	Ljubomir Ličanin (bl.)	Ljubomor Ličanin (bilj. i bl.)	Ljubomor Ličanin (bilj.)	Ljubomir Ličanin (bilj. i bl.)	Ljubomir Ličanin (bilj. i bl.)	Ljubomir Ličanin (bilj. i bl.)	Ljubomir Ličanin (bilj. i bl.)	Ljubomir Ličanin (bilj. i bl.)	
	Lekenik	Franjo Strižić (bilj., načelnik) Mihovil Sertić (bl.)	?	Franjo Strižić (bilj., načelnik) Mihovil Sertić (bl.)	Franjo Strižić (bilj., upravitelj) Mihovil Sertić (bl.)	Franjo Strižić (bilj., upravitelj) Mihovil Sertić (bl.)	Franjo Strižić (bilj., upravitelj) Mihovil Sertić (bl.)	Franjo Strižić (bilj.) Mihovil Sertić (bl.)	Franjo Strižić (bilj.) Mihovil Sertić (bl.)	Franjo Strižić (bilj.) Janko Vidak (bl.)	Fran Strižić (bilj.) Janko Vidak (bl.)	Franjo Strižić (bilj.) Janko Vidak (bl.)
	Letovanić	Radujković Nikola (bilj.) Franjo Mihun (bl.)	Nikola Radujković (bilj.) Milan Vrlinić (bl.)	Nikola Radujković (bilj., načelnik) Josip Drkula (bl.)	Nikola Radujković (bilj., upravitelj) Josip Drkula (bl.)	Nikola Radujković (bilj., upravitelj) Josip Drkula (bl.)	Nikola Radujković (bilj., upravitelj) Josip Drkula (bl.)	Nikola Radujković (bilj.) Josip Drkula (bl.)	Nikola Radujković (bilj.) Josip Drkula (bl.)	Nikola Radujković (bilj.) Josip Drkula (bl.)	Nikola Radujković (bilj.) Josip Drkula (bl.)	Nikola Radujković (bilj., upravitelj) Josip Drkula (bl.)

ŽUPANIJA/ KOTAR (OBLAST od 1925.)	OPĆINA	1917./1918.	1920.	1922.	1923.	1924.	1925.	1926.	1927.	1928.	1929.	
	Martinska Ves	Tomislav Golubar (bilj., načelnik) Andrija Matoničkin (bl.)	Pavao Car (bilj. I.) Anton Prašanjak (bilj. II.) Josip Bartok (pomoć. bilj.)	Pavao Car (bilj. I., upravitelj) Anton Prašanjak (bilj. II.)	Pavao Car (bilj. I., upravitelj) Anton Prašanjak (bilj. II.)	Pavao Car (bilj. I., upravitelj) Antun Prašnjak (bilj. II.)	Pavao Car (bilj.) Anton Prašnjak (bl.)	Pavao Car (bilj. I., mjesni sudac) Josip Lucić (bl.)	Pavao Car (bilj.) Josip Lučić (bl.)	Pavao Car (bilj.) Josip Lučić (bl.)	Pavao Car (bilj.) Josip Lučić (bl.)	
	Palanjek	Petar Mraović (bilj. I., načelnik) Ivan Baić (bilj. II.)	?	Gjuro Špoljarić (bilj. I., načelnik) Mato Kostelac (bilj. II.)	Marko Žugaj (bl., upravitelj.) Mato Kostelac (bilj.)	Marko Žugaj (bilj., upravitelj) Mato Paviša (bl.)	Marko Žugaj (bilj.) Mato Paviša (bl.)	Marko Žugaj (bilj.) Mato Paviša (bl.)	Marko Žugaj (bilj.) Marko Paviša (bl.)	Marko Žugaj (bilj.) Mato Paviša (bl.)	Marko Žugaj (bilj.) Mato Paviša (bl.)	
	Sela kod Siska	Lujo Lovrečki (bilj.) Mato Kozarić (bl.)	Ivan Rukavina (bilj.) Marko Žugaj (bl.)	Čiro Cerovski (bilj., upravitelj) Marko Žugaj (bl.)	Andrija Baćak (bilj., upravitelj) Juraj Cvetnić (bl.)	Andrija Baćak (bilj.) Juraj Cvetnić (bl.)	Andrija Baćak (bilj.) Juraj Cvetnić (bl.)	Andrija Baćak (bilj.) Juraj Cvetnić (bl.)	Andrija Baćak (bilj.) Juraj Cvetnić (bl.)	Andrija Baćak (bilj.) Juraj Cvetnić (bl.)	Andrija Baćak (bilj.) Juraj Cvetnić (bl.)	Andrija Baćak (bilj.) Juraj Cvetnić (bl.)
	Topolovac	Timo Vukmirović (bilj. I.) Luka Matanić (bilj. II., blagajnik)	Timo Vukmirović (bilj. I.) Luka Matanić (bilj. II.)	Timo Vukmirović (bilj.) Ivan Stipanac (bl.)	?	Timo K. Vukmirović (bilj. I.) Ivan Stipanec (bilj. II.)	?	Timo K. Vukmirović (bilj.) Ivan M. Stipanac (bl.)	Timo K. Vukmirović (bilj.) Ivan Stipanac (bl.)	Timo K. Vukmirović (bilj.) Ivan Stipanac (bl.)	Timo K. Vukmirović (bilj.) Ivan Stipanac (bl.)	?
Kotar Stubica (Zagrebačka oblast)	Bistra	Juraj Rendulić (bilj., upravitelj) Ljudevit Jakovac (bl.)	?	Nikola Brezović (bilj. I., načelnik) Ivan Gjurin (bilj. II.)	Nikola Brezović (bilj. I., načelnik) Ivan Gjurin (bilj. II.)	Nikola Brezović (bilj. I., načelnik) Ivan Gjurin (bilj. II.)	Nikola Brezović (bilj.) Rudolf Baloh (bl.)	Antun Holetić (bilj.) Rudolf Baloh (bl.)	Antun Holetić (bilj.) Rudolf Balon (bl.)	Antun Holetić (bilj.) Rudolf Balon (bl.)	Antun Holetić (bilj.) Rudolf Balon (bl.)	

ŽUPANIJA/ KOTAR (OBLAST od 1925.)	OPĆINA	1917./1918.	1920.	1922.	1923.	1924.	1925.	1926.	1927.	1928.	1929.
	Donja Stubica	Franjo Domitrek (bilj.) Juraj Fiolić (privr. blagajnik)	Franjo Domitrek (bilj.) Juraj Fiolić (bl.)	Franjo Domitrek (bilj.) Jerko Blinja (bl.)	Franjo Domitrek (bilj. I.) Jeronim Blinja (bilj. II.)	Franjo Domitrek (bilj.) Jeronim Blinja (bl.)	Jeronim Blinja (bilj. i bl.)	Stjepan Hatta (bilj.) Josip Čuk (bl.)	Stjepan Hatta (bilj.) Josip Čuk (bl.)	Stjepan Hatta (bilj.) Josip Čuk (bl.)	Stjepan Hatta (bilj.) Josip Čuk (bl.)
	Gornja Stubica	Ivan Ciglar (bilj., načelnik) Edo Grgurić (bl.)	Nikola Šoštarić-Marić (bilj.) Stevo Ičićević (bl.)	Stevo Ičićević (bilj.) Miško Smiljanić (bl.)	?	Stevan Gj. Ičićević (bilj. I., povjerenik) Mijo K. Smiljanić (bilj. II., bl.)	Stjepan Humljak (bilj.) Kuzman Smiljanić (bl.)	Stjepan Humljak (bilj.) Miško Smiljanić (bl.)	Stjepan Humljak (bilj.) Miško Smiljanić (bl.)	Stjepan Humljak (bilj.) Miško Smiljanić (bl.)	Stjepan Humljak (bilj.) Miško Smiljanić (bl.)
	Marija Bistrica	Gustav Volos (bilj.) Pavao Car (bl.)	Ćiril Cerovski (bilj. I., povjerenik) Ljudevit Jakovac (bl.)	Gustav Volos (bilj. I., upravitelj) Ljudevit Jakovac (bl.)	Gustav Volos (bilj. I.) Ljudevit Jakovac (bl.)	Gustav Volos (bilj. I.) Lujo Jakovac (bilj. II., upravitelj)	Ljudevit Jakovac (bilj. I., upravitelj) Juro Cipriš (bl.)	Ljudevit Jakovac (bilj.) Juro Cipriš (bl.)	Ljudevit Jakovac (bilj.) Jura Cipriš (bl.)	Ljudevit Jakovac (bilj., upravitelj) Jura Cipriš (bl.)	Ljudevit Jakovac (bilj., načelnik) Juraj Cipriš (bl.)
	Oroslavje	Dragan Gašparac (bilj., upravitelj) Franjo Jug (bl.)	Franjo Jug (bilj.)	Franjo Jug (bilj., načelnik)	Franjo Jug (bilj., načelnik) Jeronim Mlinarić (bl.)	Franjo Jug (bilj., upravitelj) Jeronim Mlinarić (bl.)	Franjo Jug (bilj.) Jeronim Mlinarić (bl.)	Jeronim Blinja (bilj. I. i II.)	Jeronim Blinja (bilj. I. i II.)	Jeronim Blinja (bilj. i bl.)	Jeronim Blinja (bilj. i bl.)
Kotar Sv. Ivan Zelina (Zagrebačka oblast)	Donja Zelina (Općina osnovana 1922.)	-	-	Petar Baloh (bilj. I., načelnik) Gustav Šimun (bl.)	Petar Baloh (bilj. I., načelnik) Gustav Šimon (bilj. II.)	Petar Baloh (bilj. I., načelnik) Gustav Šimun (bilj. II.)	Petar Baloh (bilj., načelnik, mjesni sudac) Gustav Šimun (bl.)	Petar Baloh (bilj., mjesni sudac) Mato Kostelac (bl.)	Petar Baloh (bilj.) Mato Kostelac (bl.)	Petar Baloh (bilj., načelnik) Matija Kostelac (bl.)	Branko Bender (bilj.) Matija Kostelac (bl.)
	Kašina	Nikola Kosić (bilj. I., upravitelj) Stjepan Falica (bl.)	Matija Kozarić (bilj.) Gjuro Jandrić (bl.)	Mato Kozarić (bilj. I., upravitelj) Adam Dumengjić (bilj. II.)	?	Martin Bedeković (bilj., povjerenik) Adam Dumengjić (bl.)	Martin Bedeković (bilj.) Milan Fišar (bl.)	?	Martin Bedeković (bilj.) Josip Cavor (bl.)	Martin Bedeković (bilj., upravitelj) Josip Cavor (bl.)	Janko Komorčec (bilj., upravitelj) Mirko Šantek (bl.)

ŽUPANIJA/ KOTAR (OBLAST od 1925.)	OPĆINA	1917./1918.	1920.	1922.	1923.	1924.	1925.	1926.	1927.	1928.	1929.	
	Belovar-Moravče (Općina se u <i>Imeniku</i> 1918. navodi kao Moravče)	Nikola Šoštarić-Marić (bilj. I.) Josip Kralj (bilj. II.)	?	Juraj Salopek (bilj. I., povjerenik) Stjepan Prajnić (bilj. II.)	Juraj Salopek (bilj. I., povjerenik) Stjepan Prajnić (bilj. II.)	Juraj Salopek (bilj. I., povjerenik) Stjepan Prajnić (bilj. II.)	Juraj Salopek (bilj. I., upravitelj) Stjepan Prajnić (bilj. II.)	Juraj Salopek (bilj.) Stjepan Prajnić (bl.)	Juraj Salopek (bilj.) Stjepan Prajnić (bl.)	Đuro Salopek (bilj.) Stjepan Prainić (bl.)	Juraj Salopek (bilj.) Stjepan Prajnić (bl.)	
	Nutarnji Sv. Ivan Zelina (Do 1922., kada se formiraju tri nove općine, ova se općina navodi kao Sv. Ivan Zelina)	Franjo pl. Kos (bilj.) Franjo Jalšević (bl.)	Franjo Kos (bilj. I.) Franjo Jalšević (bilj. II.) Aleksander Mihelčić (bilj. III.)	Franjo Kos (bilj. I., upravitelj) Franjo Jalšević (bilj. II.)	Franjo Kos (bilj., upravitelj) Franjo Jalšević (bilj. II.)	Franjo Kos (bilj. I., upravitelj) Franjo Jalšević (bilj. II.)	Franjo Kos (bilj., upravitelj) Franjo Jalšević (bl.)	Franjo Kos (bilj., načelnik) Franjo Jalšević (bl.)	Franjo Kos (bilj., načelnik) Franjo Jalšević (bl.)	Franjo Kos (bilj., načelnik) Franjo Jalšević (bl.)	Franjo Kos (bilj.) Franjo Jalšević (bl.)	Franjo Kos (bilj.) Franjo Jalšević (bl.)
	Vanjski Sv. Ivan Zelina (Općina osnovana 1922.)	-	-	Nikola Šoštarić-Marić (bilj. I., upravitelj) Josip Koščec (bilj. II.)	Nikola Šoštarić-Marić (bilj. I., načelnik) Josip Koščec (bilj. II.)	Nikola Šoštarić-Marić (bilj. I., načelnik) Josip Koščec (bilj. II.)	Nikola Šoštarić-Marić (bilj. I., načelnik) Josip Koščec (bl.)	Nikola Šoštarić-Marić (bilj.) Josip Koščec (bl.)	Nikola Šoštarić-Marić (bilj.) Josip Koščec (bl.)	Nikola Šoštarić-Marić (bilj.) Josip Koščec (bl.) Janko Vitković (pomoć. bilj.)	Nikola Šoštarić-Marić (bilj.) Josip Koščec (bl.) Janko Vitković (pom. bilj.)	
Kotar Velika Gorica (Zagrebačka oblast)	Dubranec	Vjekoslav Vincek (bilj. I.)	Fran Kolar (bilj.) Dragan ml. Sirovan (bl.)	Dragutin Sirovan ml. (bilj. I., upravitelj) Juraj Lovreković (bl.)	Juraj Lovreković (bilj. i bl.)	Juraj Lovreković (bilj.) Josip Lučić (bl.)	Gjuro Lovreković (bilj., načelnik) Josip pl. Lučić (bl.)	Juraj Lovreković (bilj., načelnik) Tomislav Dorotić (bl.)	Juraj Lovreković (bilj., načelnik) Tomo Dorotić (bl.)	Juraj Lovreković (bilj., načelnik) Tomislav Dorotić (bl.)	Juraj Lovreković (bilj., načelnik) Tomo Dorotić (bl.)	

ŽUPANIJA/ KOTAR (OBLAST od 1925.)	OPĆINA	1917./1918.	1920.	1922.	1923.	1924.	1925.	1926.	1927.	1928.	1929.
	Kravarско	Gjuro Škopac (bilj., upravitelj) Nikola Cvetković (bl.)	Gjuro Škopac (bilj. I.) Milan Švaga (bilj. II.)	?	Nikola Božičević (privr. bilj., načelnik) Stjepan Mikin (privr. bl.)	Antun Leš (bilj. I., načelnik) Stjepan Mikin (bl.)	Antun Leš (bilj., načelnik) Albert Šošćarić (bl.)	Antun leš (bilj., načelnik) Albert Šošćarić (bl.)	Antun Leš (bilj. I., načelnik) Albert Šošćarić (bl.)	Antun Leš (bilj., načelnik) Albert Šošćarić (bl.)	Antun Leš (bilj., načelnik) Albert Šošćarić (bl.)
	Novo Čiče	Marko Vujnović (bilj. I., upravitelj) Josip Markulin (bilj. II.)	Nikola Konjević (bilj. I., načelnik) Nikola Prahir (privr. bl.)	Nikola Konjević (bilj., načelnik) Antun Holik (bl.)	Nikola Konjević (bilj. I., načelnik) Antun Holik (bl.)	Nikola Konjević (bilj., načelnik) Antun Holik (bl.)	Nikola Konjević (bilj. i načelnik) Antun Holik (bilj. II.)	Nikola Konjević (bilj. I., načelnik) Antun Holik (bl.)	Nikola Konjević (bilj. I., upravitelj) Antun Holik (bl.)	Nikola Konjević (bilj.) Antun Holik (bl.)	Nikola Konjević (bilj., načelnik) Antun Holik (bl.)
	Odra	Fran Antonić (bilj., upravitelj) Janko Božić (bl.)	Frane Antonić (bilj. I.) Janko Božić (bl.; otpušćen iz općine) Oskar Cerviček (privr. bl.)	Frane Antonić (bilj., načelnik) Oskar Cerviček (bl.)	Frane Antonić (bilj., načelnik) Oskar Cerviček (bl.)	Frane Antonić (bilj., upravitelj) Oskar Cerviček (bl.)	Frane Antonić (bilj.) Oskar Cerviček (bl.)	Frane Antonić (bilj.) Oskar Cerviček (bl.)	Frane Antonić (bilj., upravitelj) Oskar Cerviček (bl.)	Frane Antonić (bilj., upravitelj) Oskar Cerviček (bl.)	Frane Antonić (bilj., načelnik) Oskar Cerviček (bl.)
	Orle	Ivan Vukovac (bilj., upravitelj) Mato Ferderber (bl.)	Matija Ferderber (bilj.) Stjepan Kunina (bl.)	Mato Ferderber (bilj. I., načelnik) Stjepan Kunina (bl.)	Mato Ferderber (bilj. I., načelnik) Stjepan Kunina (bl.)	Mate Ferderber (bilj. I., načelnik, mjesni sudac) Stjepan Kunina (bl.)	Mate Ferderber (bilj. I., načelnik, mjesni sudac) Stjepan Kunina (bl.)	Mato Ferderber (bilj., mjesni sudac) Stjepan Kunina (bl.)	Mato Ferderber (bilj., načelnik) Stjepan Kunina (bl.)	Mato Ferderber (bilj.) Stjepan Kunina (bl.)	Mato Ferderber (bilj.) Stjepan Kunina (bl.)
	Velika Gorica	Viktor Kuncz (bilj. I., upravitelj) Janko Krišković (bilj. II.)	Gustav Volos (bilj. I.) Stjepan Klobučar (bl.)	Stjepan Klobučar (bilj. I., upravitelj) Nikola Prahir (bilj. II.)	Stjepan Klobučar (bilj., upravitelj) Nikola Prahir (bl.)	Stjepan Klobučar (bilj. I., upravitelj) Nikola Prahir (bilj. II.)	Stjepan Klobučar (bilj. I.) Nikola Prahir (bilj. II.)	Stjepan Klobučar (bilj. I., upravitelj) Nikola Prahir (bilj. II.)	Stjepan Klobučar (bilj. I.) Nikola Prahir (bilj. II.)	Stjepan Klobučar (bilj.) Nikola Prahir (bl.) Josip Šimatić (podbl.)	Stjepan Klobučar (bilj., mjesni sudac) Nikola Prahir (bl.) Josip Šimatić (podbl.)

ŽUPANIJA/ KOTAR (OBLAST od 1925.)	OPĆINA	1917./1918.	1920.	1922.	1923.	1924.	1925.	1926.	1927.	1928.	1929.
	Vukovina	Blaž Miškulin (bilj.)	?	Blaž Mikulin (bilj., povjerenik) Josip Vuksan (bl.)	Blaž Mikulin (bilj., povjerenik) Joso Vuksan (bl.)	Blaž Mikulin (bilj., povjerenik) Josip Vuksan (bl.)	Blaž Mikulin (bilj. I., upravitelj, mjesni sudac) Josip Vuksan (bilj. II.)	Blaž Mikulin (bilj. I., mjesni sudac) Josip Vuksan (bilj. II.)	Blaž Mikulin (bilj. I., upravitelj) Josip Vuksan (bilj. II.)	Josip Vuksan (bilj., načelnik) Josip Poštić (bl.)	Josip Vuksan (bilj., načelnik, mjesni sudac) Josip Poštić (bl.)
Kotar Vrginmost (Primorsko-krajiška oblast)	Bović	Nikola Jović (bilj.) Mile Simić (bl.)	Nikola Jović (bilj. I.) Mile Simić (bilj. II.) Jandro Juzbaša (bl.)	Mile Simić (bilj., upravitelj) Jandre Juzbaša (bl.)	Mile Simić (bilj., upravitelj) Jandre Juzbaša (bl.)	Mile Simić (bilj.) Jandre Juzbaša (bl.)	X	Mile Simić (bilj.) Jandre Juzbaša (bl.)	Mile Simić (bilj. i bl.)	Mile Simić (bilj.) Stojan Stojić (bl.)	Mile Simić (bilj.) Stojan Stojić (bl.)
	Čemernica	Ivan Hajdin (bilj., načelnik) Jovan Crevar (privr. blagajnik)	?	Jovan Crevar (bilj. I.) Rade Ratković (bilj. II.) (*Prema podacima PU iz svibnja 1922: Nikola Hajdin, bilj. I., Jovan Crevar, bilj. II, Rade Ratković, pom. bl.)	Jovan Crevar (bilj. I., načelnik) Rade Ratković (bilj. II.)	Jovan Crevar (bilj.) Rade Ratković (bl.)	X	Miloš Ratković (bilj.) Josip Risović (bl.)	Pero Dupor (bilj.) Gjuro Pražić (bl.)	Petar Dupor (bilj.) Gjuro Pražić (bl.)	Jovan Crevar (bilj.) Josip Poljak (bl.) Adam Ožegović (pom. bl.)
	Perna (Općina se spojila s općinom Topusko 1919.)	Luka Kuzmić (privr. bilj.) Stojan Vorkapić (privr. bl.)	-	-	-	-	-	-	-	-	-

ŽUPANIJA/ KOTAR (OBLAST od 1925.)	OPĆINA	1917./1918.	1920.	1922.	1923.	1924.	1925.	1926.	1927.	1928.	1929.
	Topusko	Ilija Jarčov (bilj.) Martin Putrić (bilj. II.)	Martin Putrić (bilj.) Luka Kuzmić (bl.)	Martin Putrić (bilj. I.) Luka Kuzmić (bilj. II.) Pavao Vorkapić mladji (bl.)	Martin Putrić (bilj.) Luka Kuzmić (bl.)	?	X	Pavao Vorkapić (bilj.) Luka Kuzmić (bl.)	Pavao Vorkapić (bilj.) Luka Kuzmić (bl.)	Pavao Vorkapić, ml. (bilj.) Luka Kuzmić (bl.)	Pavao M. Vorkapić (bilj., načelnik) Luka Kuzmić (bl.)
	Vrginmost	Marko Samardžija (bilj.) Matija Crevar (privr. bl.)	?	Marko Samardžija (bilj. I.) Matija Crevar (bilj. II.)	Marko Samardžija (bilj. I.) Matija Crevar (bilj. II.)	Marko Samardžija (bilj. I.) Matija Crevar (bilj. II.)	X	Marko Samardžija (bilj.) Matija Crevar (bl.)	Marko Samardžija (bilj., upravitelj) Matija Crevar (bl.)	Marko Samardžija (bilj.) Matija Crevar (bl.)	Marko Samardžija (bilj.) Matija Crevar (bl.)
Kotar Zagreb (Zagrebačk a oblast)	Brdovec	Vladimir Mrzljak (bilj., upravitelj) Emanuel Uzelac (bl.)	Vlado Mrzljak (bilj. I.) Pavao Turković (bilj. II.) Vojko Maljak (pomoć. bilj.)	Vlado Mrzljak (navedn samo kao načelnik) Pavao Turković (bilj. II.) Vojko Mrzljak (pomoć. bilj.)	Vlado Mrzljka (navedn samo kao načelnik) Pavao Turković (bilj. II.) Vojko Mrzljak (pomoć. bilj.)	Vlado Mrzljak (bilj., načelnik) Pavao Turković (bl.) Vojko Mrzljak (pomoć. bilj.)	Vojko Mrzljak (bilj.) Pavao Turković (bl.)	Vojko Mrzljak (bilj.) Pavao Turković (bl.)	Vojko Mrzljak (bilj., upravitelj) Pavao Turković (bl.)	Vojko Mrzljak (bilj., upravitelj) Pavao Turković (bl.)	Vojko Mrzljak (bilj., načelnik) Vladimir Kukec (bl.)
	Brezovica	Ivan Petteg (bilj., upravitelj) Franjo Pokas (bl.)	?	Mirko Užarević (bilj. I., upravitelj) Franjo Pokas (bilj. II.)	Mirko Užarević (bilj. I., načelnik) Franjo Pokas (bilj. II.)	Franjo Pokas (bilj., upravitelj) Gjuro Jandrić (bl.)	?	Emil Ivezic (bilj., načelnik) Dragan Vrankovečki (bl.)	Emil Ivezic (bilj., načelnik) Milan Pavičić (bl.)	Emil Ivezic (bilj.) Dragan Vrankovečki (bl.)	Nikola Badžek (bilj.) Dragutin Vrankovečki (bl.)
	Gračani	<i>Mjesto se ne navodi u Imeniku 1918.</i>	?	Andrija Vukek (bilj. I.) Nikola Bošnjir (bl.)	Andrija Vukek (bilj. I., načelnik) Nikola Bošnjir (bl.)	Andrija Vukek (bilj. I., načelnik) Dragutin Žugec (bl.)	Andrija Vukek (bilj. I., načelnik) Dragutin Žugec (bl.)	Andrija Vukek (bilj. I., načelnik) Dragutin Žugec (bl.)	Andrija Vukek (bilj.) Dragutin Žugec (bl.)	Dragan Vrankovečki (bilj.) Matija Šuštić (bl.)	Matija Šuštić (bilj., upravitelj) Milan Pavičić (bl.)

ŽUPANIJA/ KOTAR (OBLAST od 1925.)	OPĆINA	1917./1918.	1920.	1922.	1923.	1924.	1925.	1926.	1927.	1928.	1929.
	Markuševac (Općina osnovana 1921.)	-	-	Josip Markulin (bilj., načelnik) Ilija Juričić (bilj. II.)	Josip Markulin (bilj., načelnik) Ilija Juričić (bl.)	Josip Markulin (bilj., načelnik) Vinko Črneli (bl.)	Mato Puntarić (bilj., načelnik) Ivan Čunović (bl.)	Mato Puntarić (bilj., načelnik) Ivan Čunović (bl.)	Slavko Šimunković (bilj.) Mijo Jernejčić (bl.)	Mato Puntarić (bilj.) Slavko Šimunković (bl.)	Mato Puntarić (bilj.) Stjepan Kelek (bl.)
	Pušća	Josip Malinar (bilj., upravitelj)	?	Vilko Janković (bilj., upravitelj) Mato Puntarić (bl.)	Vilko Janković (bilj. I., načelnik) Mato Puntarić (bl.)	Vilko Janković (bilj. I., upravitelj) Mato Puntarić (bl.)	Vilko Janaković (bilj., načelnik) Petar Debeljak (bl.)	Vilko Janković (bilj., načelnik) Adam Studak (bl.)	Vilko Janković (bilj., načelnik) Adam Studak (bl.)	Vilko Janković (bilj., načelnik) Adam Studak (bl.)	Martin Dugalić (bilj., načelnik) Ilija Juričić (bl.)
	Sesvete	Josip Čanadjija (bilj., načelnik) Isidor Šneller (bl.)	Ivan Paja (bilj. I.) Stjepan Piljek (bl.)	Ivan Paja (bilj., upravitelj) Stjepan Piljek (bl.)	Nikola Kosić (bilj. I., povjerenik) Dragutin Žugec (bl.)	Vjencislav Mladinov (bilj.) Stjepan Funjak (bl.)	?	Vjekoslav Kolić (bilj. I.) Petar Debeljak (bilj. II.)	Vjekoslav Kolić (bilj.) Petar Debeljak (bl.)	Vjekoslav Kolić (bilj.) Pero Debeljak (bl.)	Stjepan Klobučar (bilj.) Petar Debeljak (bl.)
	Stenjevec	Stjepan Hatta (bilj., upravitelj) Dragutin Kojkić (bl.)	Stjepan Hatta (bilj.) Kazimir Halapir (bl.)	Stjepan Hatta (bilj. I., načelnik) Kazimir Halapir (bilj. II.)	Gavro Knežević (bilj. I., načelnik) Kazimir Halapir (bilj. II.)	Kazimir Halapir (bilj. I. i II.)	Janko Jagić (bilj. I., upravitelj) Bolto Matković (bilj. II.)	Janko Jagić (bilj., načelnik) Bolto Matković (bl.)	Janko Jagić (bilj.) Bolto Matković (bl.)	Janko Jagić (bilj., načelnik) Bolto Matković (bl.)	Janko Jagić (bilj.) Bolto Matković (bl.)
	Stupnik (Općina se u <i>Imeniku</i> 1918. navodi kao Stupnik hrvatski)	Franjo Tumpa (bilj.) Valentin Tomazetić (bl.)	Franjo Tumpa (bilj. I.) Vladimir Kojkić (bilj. II.)	Franjo Tumpa (bilj. I., povjerenik) Vladimir Kojkić (bilj. II.)	Franjo Tumpa (bilj. I., povjerenik) Vladimir Kojkić (bilj. II.)	Franjo Tumpa (bilj., povjerenik) Vladimir Kojkić (bilj. II.)	Franjo Tumpa (bilj. I., upravitelj) Vladimir Kojkić (bl.)	Franjo Tumpa (bilj., načelnik) Vladimir Kojkić (bl.)	Franjo Tumpa (bilj., načelnik) Vladimir Kojkić (bl.)	Franjo Tumpa (bilj., upravitelj) Vladimir Kojkić (bl.)	Franjo Tumpa (bilj., upravitelj) Vladimir Kojkić (bl.)

ŽUPANIJA/ KOTAR (OBLAST od 1925.)	OPĆINA	1917./1918.	1920.	1922.	1923.	1924.	1925.	1926.	1927.	1928.	1929.
	Sv. Klara	Ivan Galian (bilj., upravitelj) Pajo Brkić (bl.)	Ivan Galian (bilj. I.)	Stjepan Kodžić (bilj., povjerenik) Bolto Matković (bl.) (*Prema podacima PU iz svibnja 1922. ne navodi se Bolto Matković nego Ivan Švaga kao bilj. II.)	Stjepan Kodžić (bilj., povjerenik) Bolto Matković (bl.)	Stevo Kodžić (bilj., povjerenik) Bolto Matković (bl.)	Stjepan Kodžić (bilj., upravitelj) Stjepan Hećimović (bl.)	Stjepan Kodžić (bilj., načelnik) Stjepan Hećimović (bl.)	Stjepan Kodžić (bilj., načelnik) Stjepan Hećimović (bl.)	Stjepan Kodžić (bilj., načelnik) Stjepan Hećimović (bl.)	Stjepan Kodžić (bilj., načelnik) Stjepan Hećimović (bl.)
	Šestine	Marko Tomanić (bilj., upravitelj) Vladimir pl. Miškić (bl.)	Vladimir pl. Miškić (bilj. I) Andrija Vukek (bl.)	Mato Kompesak (bilj., načelnik) Vladimir pl. Mikšić (bl.)	Vladimir pl. Miškić (bilj. I. i II.)	Vladimir pl. Miškić (bilj.)	Vladimir pl. Miškić (bilj. i bl.)	Vladimir pl. Miškić (bilj.)	Vladimir pl. Miškić (bilj.)	Vladimir pl. Miškić (bilj.)	Vladimir pl. Miškić (bilj.)
	Vrapče	Ladislav Maričić (bilj.) Antun Sabljak (bl.)	Ante Sabljak (bilj.) Stjepan Prainić (bl.) Ladislav Maričić (zamolio umirovljenje)	Ante Sabljak (bilj., upravitelj) Mirko Šantek (bl.)	Ante Sabljak (bilj. I., upravitelj) Mirko Šantek (bilj. II.)	Ante Sabljak (bilj. I., načelnik) Mirko Šantek (bilj. II.)	Ante Sabljak (bilj.) Miro Šantek (bl.)	Ante Sabljak (bilj.) Mirko Šantek (bl.)	Dragutin Šoštarko (bilj.) Mirko Šantek (bl.)	Dragutin Šoštarko (bilj.) Mirko Šantek (bl.)	Dragutin Šoštarko (bilj.) Franjo Šurbek (bl.)
	Zaprešić (Općina se počinje navoditi u Kalendaru za 1929.)	-	-	-	-	-	-	-	-	Vladimir Prišlin (bilj. i bl.)	Vladimir Prišlin (bilj. i bl.)

ŽIVOTOPIS AUTORICE

Iva Jurčević rođena je 1986. u Zagrebu gdje je završila osnovnoškolsko obrazovanje i XII. gimnaziju. Preddiplomski Studij povijesti i komunikologije završila je na Hrvatskim studijima Sveučilišta u Zagrebu 2008. godine. Iste godine upisuje diplomski Studij povijesti koji na Hrvatskim studijima Sveučilišta u Zagrebu završava 2011. godine obranom diplomskog rada pod nazivom *Društveni život u Zagrebu 1925. godine*.

Godine 2011. zaposlena je kao asistentica u nastavi u Osnovnoj školi Ivana Grande u Soblincu, a iduće godine u istoj Osnovnoj školi zaposlena je kao stručna zamjena na mjestu učiteljice povijesti. Stručni ispit za zanimanje učitelja povijesti položila je 2013. Radila je kao stručna zamjena na mjestu učiteljice povijesti u više osnovnih škola na području Grada Zagreba i Zagrebačke županije, a od 2021. godine zaposlena je u privatnom sektoru.

S profesorom emeritusom Alojzom Jembrihom objavila je izvorni znanstveni rad pod nazivom „Pisma Stjepana Srkulja Vatroslavu Jagiću (1896. – 1919.)“ u časopisu *Kroatologija* (vol. 11, br. 1, 2020.).